

Digitized by Google

D
503
88
.12

[redacted]

Library of
Princeton University.



Germanic
Seminary.

Presented by
The Class of 1891.



Digitized by Google

DE GIDS.

I.

Digitized by Google

DE GIDS.

TWAALFDE JAARGANG.

Nieuwe Serie.

EERSTE JAARGANG.

1848.

EERSTE DEEL.

AMSTERDAM,
P. N. VAN KAMPEN.
1848.

Digitized by Google

(RECAP)

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

Digitized by Google

INHOUD.

JANUARIJ.

FEBRUARIJ.

MAART.

JUN 18 1919 409933

Digitized by Google

APRIL.

MEI.

JUNIJ.

ERRATA.

Blz. 513, reg. 4 van ond. staat: *eenig heil*, lees: *eeuwig heil*.

Digitized by Google

REGISTER

DER IN DIT DEEL BEHANDELDE WERKEN.

Digitized by Google



Digitized by Google

KAREL HENDRIK VER HUELL

EN

RUTGER JAN SCHIMMELPENNINCK.

Het Leven en Karakter van Karel Hendrik Graaf Ver Huell, uit nagelaten aanteekeningen en andere authentieke stukken, beschreven door Q. M. R. Ver Huell, Kapitein ter Zee. Amsterdam, bij G. J. A. Beijerinck, 1847.

Rutger Jan Schimmelpenninck, voornamelijk als Bataafsch Afgezant op het Vredescongres te Amiens in 1802. *Eene bijdrage tot zijn leven en karakter, door Mr. M. C. van Hall. Amst. bij J. F. Schleijer,* 1847.

I. Het eerstgenoemde boek stelt niet te leur; het is eene wezenlijke bijdrage tot de geschiedenis van ons Land. Ook als tafereel op zich zelf is het leven van den Admiraal bij uitstek merkwaardig. Hij verschijnt op het politische tooneel in zijn veertigste jaar, en treedt, schoon hij een meer dan tachtigjarigen ouderdom heeft bereikt, reeds met het vijftigste af; doch deze korte rol, die, gemeten naar hetgeen er in werd verrigt, aan eene lange loopbaan gelijk staat, komt in een tijdvak van de snelste afwisseling en grootste gebeurtenissen nog helder uit. Vloed en ebbe zijn in het wedervaren van dezen man wonderlijk verdeeld. Bij toeval, dewijl men geen ander vindt en hij Ver Huell heet, wordt hij tot eene zware taak geroepen; hij rijst hooger en hooger; en toen hij, even schrander als kloek en voortvarend, in de moeijelijkste beproevingen heeft uitgeblonken, wordt

hij, zonder zijne schuld, door wangunstige omstandigheden, als een nutteloos werktuig verwijderd. Ik onderscheide vier hoofdbedrijven: zijn commissarisschap bij Bonaparte en medewerking tot voorbereiding van den franschen zeetogt naar Engeland, 1803—1805; zijn deelgenootschap eerst aan de oprigting van het koningrijk Holland, en vervolgens aan de regeling onzer vereeniging met Frankrijk; eindelijk zijn bevelhebberschap in fransche dienst, 1811—1814. In het eerste en laatste dier bedrijven was hij in zijn element, en beide eindigden met teleurstelling; in de twee andere moest hij hoofd en hand leenen aan hetgeen hij van zijn vaderland gaarne had afgewend.

1. Ver Huell, sterk aan het huis van Oranje gehecht, bij een der laatste besluiten van den in 1795 vlugtenden stadhouder tot kapitein ter zee benoemd, verliet de dienst onder de nieuwe Republiek, totdat hij acht jaren later, in Augustus 1803, burgemeester zijner geboortestad Doetichem, onverwachts door het Staatsbewind tot afgevaardigde voor de zaken der marine bij den Eersten Consul, met den rang van Schout-bij-Nacht, werd aangesteld. Bonaparte wenschte een bataafsch hoofdofficier bij zich te hebben, met wien hij over de uitvoering der hem van wege de Republiek beloofde hulp onmiddellijk kon handelen. Deze plotselijke wending der fortuin bragt den regten man boven. De aanraking met Bonaparte ontvonkte Ver Huell, en riep al, wat er van talent, ijver en karakter in hem was, te voorschijn.

In het laatst van November 1803 gaf Bonaparte aan Ver Huell, sedert drie maanden bij hem te Parijs, het opperbevel over de geheele bataafsche wapening voor de onderneming tegen Engeland. De Republiek had zich verbonden tot levering »van drie honderd kanonneerbooten, "honderd kanonneersloepen en een onbepaald getal trans-"portvaartuigen, met negen linie- en een zeker getal groote "transportschepen" [1].

Maar deze vloot, die Bonaparte tegen half December 1803 wachtte gereed te zien, moest nog eerst geformeerd, ja voor het grootste deel nog gebouwd worden. Ons Be-

[1] I, p. 175 sqq.

Digitized by Google

wind, ongenegen en zich buiten staat achtende de verbindtenis met Frankrijk na te komen, had bij traagheid en misleiding hulp gezocht. Het had Ver Huell te Parijs onjuiste berigten over de vordering van den aanbouw laten overbrengen. Door Bonaparte naar Holland gezonden om de flottille te organiseren, ontdekt hij bij zijne komst in 's Hage, in de eerste dagen van December, dat men naauwelijks een begin heeft gemaakt [1], en vindt hij niets gereed. Ondersteund door den franschen gezant Sémonville, doet hij op alle werven de handen in beweging stellen, terwijl hij tevens van Bonaparte eene aanzienlijke vermindering der te leveren vaartuigen verkrijgt [2]. Doch nu kwam eerst de zwaarste taak aan. De schepen moesten voor hunne bijzondere bestemming op eene nieuwe wijs worden gewapend; de bemanning was zóó moeijelijk te vinden, dat, getuige een schrijven van Ver Huell aan Van Royen v. 28 Junij 1805, nog op dit tijdstip een groot getal manschappen aan twee divisiën kanonneerbooten ontbrak: de officieren waren ten deele jong en ongeoefend, ten deele oud en onbruikbaar; aan allen was de dienst, waartoe zij nu werden geroepen, vreemd; de krijgstucht was vervallen, en de moed om voor de engelsche overmagt te verschijnen gebroken; zoodat de man, die in zulke omstandigheden ondernam hetgeen Ver Huell was toevertrouwd, inderdaad iets van het scheppingsvermogen van Bonaparte moest bezitten.

Hij maakte hetgeen onmogelijk scheen mogelijk; in het begin van Maart 1804 waren twintig schoeners en honderd booten gereed [3]; in den loop van Junij had hij eene flottille van 207 oorlogs- en 109 transportvaartuigen op de reede van Ostende vereenigd [4]. De flottille, met fransche garnisoenen aan boord, aldaar en vervolgens te Duinkerken gestadig geoefend, en in de tweede helft van Julij 1805 door Ver Huell, onder een schitterend gevecht, naar de haven van Ambleteuse geleid, telde hier 54 schoeners, 216

[1] Bl. 182.
[2] Bl. 184 sqq.
[3] Bl. 200.
[4] Bl. 233.

Digitized by Google

kanonneerbooten en 45 transportschepen [1], als regter vleugel met de fransche tot eene vloot van 2000 vaartuigen vereenigd, die, bemand met 16000 matrozen, een leger van 160,000 man en 9000 paarden naar de engelsche kust moest voeren.

Dat deze reusachtige, met zooveel geestdrift en beleid gedurende twee jaren voorbereide, togt ernstig was gemeend, lijdt, na hetgeen men hier leest, geen twijfel. Ver Huell zag er het middel in tot verovering van den vrede, en tot redding en verheffing van zijn Land. Bij de verwarring van ons finantiewezen schijnt hem "de expeditie van Engeland "de eenige resourse te sijn" [2]. "So het God behaagt," schrijft hij d. 4 August. 1804 uit Ostende aan van Royen, "dat ik "eens de Bataafsche standaart op een hoek van Engeland "zal mogen planten, so zullen wij voor onse moeite rijklijk "beloond syn." — Sonder dien ..... is er niets goeds van te "maken." "Wij moeten er ons, zegt hij [3], maar geen illusie "op maken, van het wel reusseeren van desen oorlog hangt "het sort van de Republicq af. Het zal onze commercie "nimmer mogelijk sijn, haar hoofd weder op te beuren, indien "het tirannisch gebied onzer vijanden op zee blijft existeeren."

Men moest aan Bonaparte toonen, dat wij nog verdienden eene zelfstandige Mogendheid te blijven. De Eerste Consul kon een Gouvernement niet achten, dat, bij de grootste gedweeheid, niets scheen te doen. Hij schreef aan Ver Huell, toen deze nog met de eerste moeijelijkheden te Vlissingen kampte: "Is het niet eene schande, dat de ba"taafsche Republiek op zoodanig eene wijze bestuurd wordt, "dat zij geene middelen aanwendt om vijf à zes honderd ma"trozen aan te werven voor de bemanning van hare flottille? "Als het zoo ver gekomen is, is men op het punt, geene "Natie meer te zijn" [4]. Ver Huell gevoelt dit levendig, en

---

[1] Bl. 331.

[2] Brief aan van Royen, Ostende 15 Sept. 1804. Dit en de volgende uittreksels ontleen ik aan de brieven van den Admiraal, mij door den schoonzoon van v. Royen, den Heer van Assen, heusch en verpligtend medegedeeld.

[3] Brief aan v. Royen, Duinkerken 23 Jun. 1805.

[4] Leven van Ver Huell, I. bl. 197.

Digitized by Google

is met v. Royen overtuigd: "dat het meer als immer zake "is, om aan onsen magtigen Bondgenoot te tonen, dat welke "ook de politique staat van ons Land moge wesen, wij van "het caracter onser voorvaders niet gedegenereert zijn; en "tans weder door hem ondersteunt, eene aansienlijke plaats "onder de commercieele en maritime Mogendheden kunnen "bekleden" [1]. Het geloof der patriotten en onzer marine ten tijde van den noordamerikaanschen vrijheidskrijg, dat wij, bij den nabijzijnden val van Grootbritanje, aanspraak moesten zoeken te krijgen op een deel van de buit, doordrong Ver Huell geheel en al. "De progressen," schrijft hij [2], "welke "de fransche Marine reeds begint te maken, beschouw ik "als de voorbode van 't geen onse vijanden welhaast te wag"ten staat: en daar ons interest so na met Frankrijk verbon"den is, soude het seer ter relevering van onsen ouden "goeden naam dienen, indien wij, buiten de flottille, eene da"delijke medewerking konden doen in de glorieuse onder"neming om aan onse bittere vijanden den scepter der zee te "ontweldigen."

Men noeme het beginsel van Ver Huell een vooroordeel. Hij bedacht niet, dat hetgeen wij aldus in dienst van Frankrijk tegen Engeland deden, bij wél slagen onze afhankelijkheid van Frankrijk moest versterken, en den eenigen onmisbaren steun, dien wij in Engeland tegen Frankrijk hadden, doen bezwijken. Hij zag het groote gevaar niet, de eerste krijgsmogendheid van het vaste Land tevens tot de eerste Zeemogendheid te helpen maken, *eumdem populum et imperatorem esse et portitorem orbis terrarum.* Hij vroeg zich niet, of, wanneer de engelsche magt in fransche handen overging, wij tegen Frankrijk veiliger waren, dan tegen Engeland; wie, wanneer Frankrijk ons behoedde tegen Engeland, ons zou behoeden tegen Frankrijk. Maar het vooroordeel, waaraan hij kleefde, was in het bloed der nederlandsche zeemanschap en werkelijk nationaal, een hartstogt, zelfs nu nog telkens gereed uit te barsten, en die, op eene lange reeks van feiten gegrond, in onze betrekkingen naar buiten nog

---

[1] Brief aan v. Royen, Ostende Junij 1804.
[2] Aan v. Royen, Duinkerken 5 Julij 1805.

Digitized by Google

dikwerf mede zal spreken. Door deze drijfveer bestuurd, heeft Ver Huell eene werkkracht ontwikkeld, welke op onzen somberen toestand dier jaren een verrassenden, oogenblikkelijken glans werpt, en in beter tijd onsterfelijke daden zou hebben verrigt; ja nu reeds, ware zij de geest van ons Gouvernement geweest, ons jegens Frankrijk in eene geheel andere houding zou hebben geplaatst.

En waarop kwam deze hooge en edele inspanning uit? De expeditie eindigde plotseling in de laatste week van Augustus 1805 als een droom, bij welks oplossing men niet kan gelooven de gedaante der wereld onveranderd weder te vinden.

2. Ver Huell was in Mei 1805, op de verklaarde, door hem zelven [1] den Raadpensionaris gemelde, begeerte des Keizers, tot minister van marine benoemd. Na den afmarsch des legers van Boulogne kon hij eindelijk zijn departement in 's Hage aanvaarden. Hij werd echter reeds na zes maanden, ten gevolge van den bekenden brief van Talleyrand v. 6 Febr. 1806 aan den Raadpensionaris, afgeroepen, om in Parijs mededeeling van des Keizers plan betreffende eene noodige verandering van onzen regeringsvorm te ontvangen. Het verhaal dezer gebeurtenis [2] is geenszins helder, omdat de schrijver sommige officiële stukken niet onder de oogen schijnt te hebben gehad, en de dagteekening verwaarloost. Het laatste is een groot gebrek, dat even eens, zoo als ik vroeger gelegenheid had te doen opmerken, het Gedenkschrift van R. J. Schimmelpenninck verduistert. Geen beter model, te dezen aanzien, voor iemand, die ons den loop eener diplomatische onderhandeling wil blootleggen, dan het Verslag van den minister Roëll, in 1836 door zijn zoon uitgegeven. Volgens kapitein Ver Huell vertrok zijn oom omtrent het einde van Februarij 1806 [3]. De waarheid is, dat hij, d. 16 Februarij op reis gegaan, en d. 21 in Parijs aangekomen, op d. 1 Maart een uitvoerig onderhoud had met Talleyrand, dat over de oogmerken van den keizer geen

[1] Zie den Brief van den Raadpensionaris v. 11 Mei 1805, II. p. 370.
[2] I. bl. 354 sqq.
[3] Bl. 356.

Digitized by Google

twijfel liet. Dit blijkt uit het officiële verslag van den Admiraal, afgedrukt in het Gedenkschrift van R. J. Schimmelpenninck, II bl. 356 sqq. Kapitein Ver Huell doet het voorkomen, alsof de Admiraal geruimen tijd in Parijs hebbe vertoefd, zonder te weten, wien men aan het hoofd der Republiek dacht te plaatsen, ja alsof dit zelfs, toen hij in de tweede helft van Maart terugkeerde om berigt aan ons Gouvernement te geven, nog onzeker was. Volgens het verslag echter, door Prof. Brugmans namens Ver Huell overgebragt [1], zegt Talleyrand reeds in de zamenkomst v. 1 Maart: "dat de keizer — aan de Bataafsche Natie eene wezenlijke "dienst meende te bewijzen, door den Prins Louis aan het "hoofd derzelve te plaatsen, in eene erfelijke waardigheid, "met zoodanigen titel, als met den aard des volks meest "overeenkomstig zoude worden bevonden": hetgeen de keizer zelf, getuige het verslag van den Admiraal [2], in de audientie v. 14 Maart zeer duidelijk herhaalt.

Ook schijnt de voorstelling van kapitein Ver Huell niet vrij van tegenspraak met zich zelve. Op bl. 7 en 8 van het IIde Deel schrijft de Admiraal, dadelijk na afloop van het Besogne v. 10 April, aan den Keizer: "dat de Notabelen "en voornaamste personen des Lands — overtuigd waren "geworden, dat de keizer verpligt was, den regeringsvorm "te veranderen, en dat het vertrouwen dan ook teruggekeerd "was op het vernemen, dat Prins Louis aan het hoofd zou "komen; de invloed daarvan was zoodanig geweest, dat de "fondsen rezen, zoodat de hoop op eene gelukkige toekomst "alleen gevestigd was op een vorst, die reeds door een "kort verblijf in het Land, door zijne welwillendheid en het "belang, dat hij in de inwoners stelde, aller harten, zelfs "van de voornaamsten der natie, had gewonnen. De Prins "zal derhalve ontvangen worden met al die ongeveinsdheid "van eene natie, welke zoodanige gevoelens niet aan den "dag legt, wanneer zij niet in het hart zijn." Vervolgens met Gogel, Six en van Styrum naar Parijs wedergekeerd, en dadelijk door den keizer ontvangen, komt de Admiraal

---

[1] R. J. Schimmelpenninck, II. p. 353 sqq.
[2] Ibid p. 358.

Digitized by Google

met Napoleon in een "langen redetwist, waarin hij hem "geene der zwarigheden verbergt, waaraan hij, die het ko-"ningschap zou aanvaarden," blootgesteld zou kunnen zijn, "door den grooten tegenzin, welken de Bataven, zoo ver-"wijderd van het denkbeeld eener monarchale regering, ge-"voelden voor alles wat in strijd was met een gemeenebest" [1]. In denzelfden geest spreekt vervolgens de Commissie, "eens-"gezind om den dreigenden slag zoo mogelijk af te wen-"den" [2], met Talleyrand [3]. Zij biedt den minister eene nota aan, "waarin men, in alle bijzonderheden, de reden ont-"vouwde, waarom de geheele natie zoo gesteld was op het "behoud van haar ouden regeringsvorm" [4]. Ver Huell, bij den keizer, die de Commissie niet wilde ontvangen, geroepen, blijft op denzelfden grond tegenstand bieden. Hij betoogt [5] "de weinige voldoening, welke de Prins zou inoog-"sten in een Land, dat zulk een afkeer betoonde van het "monarchale regeringsstelsel, en dat, in weerwil van al den "eerbied voor den keizer, den Prins met weerzin, zelfs met "afkeer zou zien komen. Dit antwoord trof den keizer diep, "en maakte hem zigtbaar toornig, daar hij op een zoo ge-"strengen toon, als Ver Huell nog nooit had opgemerkt, "zeide: Welnu, dewijl de Hollanders niet willen toegeven "aan de goede voornemens, welke ik voor hen koester, zal "ik hun een mijner Generaals zenden, den Maarschalk Da-"voust of Soult, om hen te regeren; zij zijn een franschen "Prins onwaardig." Op het vernemen dezer woorden "maakte "de angst zich zóózeer van de leden der Commissie meester, "dat zij Ver Huell verweten, te ver te zijn gegaan; dit "beweerden zelfs Gogel en van Styrum in weerwil hunner "hevige republikeinsche gevoelens" [6]. Zij zenden in den nacht tusschen d. 28 en 29 April een kourier naar den Haag, die op d. 5 Mei met volmagt van het Groot Besogne, om in het verlangen des Keizers te treden, wederkeert [7].

---

[1] Bl. 12.
[2] Bl. 18.
[3] Bl. 16, 17.
[4] Ibid.
[5] Bl. 18, 19.
[6] Bl. 19.
[7] Bl. 19 sqq.

Het verdient wel opmerking, hoezeer het hoofdthema van verzet door onze volgende gedraging wordt tegengesproken. In een onderhoud met Prins Louis, reeds gekozen Koning, komt Ver Huell nog terug op onzen "algemeenen en als "ingeschapen afkeer van een monarchaal Gouvernement" [1]. En hoe werd onmiddellijk daarna de Koning hier te lande ontvangen? Niet alleen werd nergens weêrzin tegen het koningschap betoond [2], maar alles had het gelaat eener opgetogene natie; de Koning werd alom met toejuiching begroet; en uit de hoogere standen beijverde elk zich, de nieuwe Majesteit te naderen. Het verhaal bevat menigvuldige treffende blijken dezer te gemoet komende gezindheid [3]. De Koning stelt zijne ridderorde in, en "bij ieder, welke "dit teeken uit de hand des Konings had ontvangen, stond "de vreugd op het gelaat te lezen; de ernstigste mannen zelfs "maakten hierop geene uitzondering; men vroeg zich niet "af: heb ik die onderscheiding verdiend? genoeg dat de "Koning hem die waardig had gekeurd" [4].

Men pleegt den maatstaf ter beoordeeling van staatsinstellingen te zoeken in hare overeenkomst met de denkwijze, met het karakter en de zeden des volks. Intusschen wordt Monarchie, die er, nog geene halve eeuw geleden, in volslagen strijd mede scheen, sedert geruimen tijd en door hoe velen! als een *nederlandsch* hoofdbeginsel, waarmede ons volkswezen moet staan of vallen, beschouwd. Zoo deze stelling juist is, niemand zal loochenen, dat het tegendeel, in 1806 door Ver Huell en anderen beweerd, al wat men van onze natie wist of kon vermoeden voor zich had. Napoleon bekreunde er zich niet aan, en hij had gelijk. Het was onmogelijk, dat wij buiten eene monarchische inrigting bleven. Alle uit de fransche omwenteling geboren Republieken hadden zich in monarchie opgelost naar eene, van den napoleontischen wil onafhankelijke, wet van ontwikkeling, die ook wij moesten volgen. De Constitutie v. 1805, de Staat met den Raadpensionaris aan het hoofd, was reeds een begin van monarchie. Maar de Raadpensionaris kon niet blijven;

---

[1] Bl. 40.
[2] Bl. 48.
[3] Bl. 48, 50, 51, 54 sq., 93.
[4] Bl. 29.

Digitized by Google

Schimmelpenninck was reeds in den herfst v. 1805 nagenoeg blind [1], en dus onbekwaam tot een bestuur, dat het zien uit eigen oogen, onvermoeid, dagelijksch lezen en schrijven, volstrekt vorderde; zoo de tegenwoordige Raadpensionaris aftrad, wie zou hem vervangen? Wie het ook ware, welken waarborg van een vast en krachtig gouvernement gaf een voor vijf jaren uit de burgerij, waarvan zoo velen hem in maatschappelijken stand of persoonlijk aanzien evenaarden, benoemd ambtenaar? Terug, tot een bestuur door collegiën, gelijk onder de twee eerste staatsregelingen, kon men niet; er bleef dus slechts eene Kroon overig, waartoe de stoffe in Nederland zelf ontbrak. Napoleon was een te streng logisch verstand, om zich in deze reeks van sluitredenen te laten storen.

Bij ons dacht en gedroeg men zich in denzelfden geest. Treurige uitkomst voorwaar, een vreemden Vorst tot regering des Lands te moeten roepen. Treurig, zoo men hem uit de hand eener vreemde overmagt ontving; nog treuriger, zoo men hem behoefde omdat men zich zonder hem niet kon regeren. De tweeledige last, door het Groot Besogne op d. 10 April 1806 aan de Commissie gegeven [2], doet zien, hoe verlegen men met zijne houding was. Het eerste deel der Instructie onderstelt de mogelijkheid, dat Napoleon, tot verzekering der "identiteit van politisch systeem," zich tevreden hield met eene acte van bemiddeling of een tractaat, zonder verandering van regeringsvorm; een ander terrein dus van onderhandeling, dan waarop men zich met Napoleon bevond; eene mogelijkheid, waaraan niemand ernstig kon gelooven, dewijl juist verandering van regeringsvorm beginsel en doel was van 's keizers vraag [3]. Het tweede deel gaat op het onderwerp zelf aan, met eene wending, daar het eigenlijk om te doen is; ten einde het gebrek aan zede-

[1] I. bl. 341, 347, 351, 354, 360.

[2] Onder de Bijlagen van het IIde Deel bl. 445 sqq. afgedrukt.

[3] In den afdruk van dit gedeelte der volmagt moet op bl. 449 *c* eene feil zijn geslopen, en voor: "bijaldien die nadere representatien dat gewenscht "effect *niet* mogten hebben," dunkt mij, worden gelezen: "bijaldien die "nadere representatien dat gewenscht effect mogten hebben." Het gansche stuk mist zamenhang, tenzij die ontkenning wegblijve.

Digitized by Google

lijke kracht van wederstand te verbergen, *wil* men zich onder den druk van overmagt bevinden. Indien namelijk de Keizer zijn wil mogt herhalen om Prins Louis in eene erfelijke waardigheid over het bataafsche volk te zetten, "behoort de Commissie *wel bijzonderlijk* zorg te dragen, den "wil van Z. K. K. Majesteit te dezen opzigte op alle mo-"gelijke wijze zoodanig te doen constateren, dat daaromtrent "noch bij het tegenwoordig geslacht noch bij de nakome-"lingschap eenige de minste twijfel kan overblijven, en be-"hoort *alzoo* de Commissie volstrektelijk niet over te gaan "tot de voldoening van het tweede gedeelte van den last, "aan haar toevertrouwd, dan nadat het volledig blijke, dat "zij daartoe alleenlijk gedwongen heeft besloten." En wat dan? De Commissie zal hierna de voorwaarden van een nederlandsch volksbestaan, "of al hetgeen in een onmiddel-"lijk verband staat met onze inwendige independentie, of dat "strekken kan *tot wegneming* van den ongunstigen indruk, "welken het voorstel van Z. K. K. Majesteit bij de Natie "heeft gemaakt," — aan den keizer voordragen; zij zal evenwel hierover niet mogen onderhandelen; zij zal zich slechts in staat stellen "aan het bataafsche Gouvernement over te "brengen een geheel en volledig developpement van het "voornemen van den franschen Keizer" [1].

Men bereidt de buiging, om zich te onderwerpen, voor. Op de berigten uit Parijs v. 28 April besluit het Groot Besogne d. 3 Mei: "dat, vermits ten stelligste is geconstateerd "de nooddwang, — het ter vermijding van ontwijfelbaar "meerdere rampen, wenschelijk is, dat een Prins uit het "keizerlijke Huis van Frankrijk, en met name Zijne Keizerl. "Hoogheid Prins Louis, aan het hoofd der regering van de "Bataafsche Republiek worde geplaatst" [2]. Hierover deelt kapitein Ver Huell eenige karakteristieke brieven van Goldberg, Pyman, van Royen, de Vos van Steenwijk, Corver Hooft en van Stralen aan den Admiraal mede [3]. In alle spreekt volkomen overeenstemming met de gevoelens van

[1] Bl. 449 sq.
[2] R. J. Schimmelpenninck, II p. 180.
[3] II bl. 451 sqq.

Digitized by Google

Ver Huell en van de overige leden van de Commissie te Parijs: de overtuiging, dat er slechts ééne uitkomst is, en het verlangen, die zoo spoedig mogelijk te verkrijgen. Zij verspreiden over de toenmalige denkwijze een nieuw en mij althans onverwacht licht, daar zij doen zien, dat de onderwerping in geenen deele met zoo veel weerzin, als men doorgaans verzekert en de officiële bewoording medebrengt, gepaard was. Een fiksch man doet voor uitwendigen, onredelijken dwang onder, maar weigert er het werktuig van te zijn. Tot hiertoe, ik erken het, schenen zij, die in 1806 Lodewijk Napoleon inriepen, mij verder te zijn gegaan, dan de lijdelijkheid van een edel karakter gedoogt; zij schenen mij, overeenkomstig met het verhaal in Schimmelpennincks Levensbeschrijving [1], enkel door vrees bestuurd. Er is echter ook een innerlijke, uit onwederlegbare redenen voortvloeijende dwang, die verpligt mede te werken tot hetgeen men niet zou verkiezen. Wanneer onze Staat de bouwstoffen eener nationale zelfregering niet bezat, en de monarchie met een vreemden Vorst, juist wat Napoleon gebood, eischte, kon men deze noodzakelijkheid eene ramp noemen, doch moest men trachten haar ten goede te leiden. Ziedaar den indruk, onder welken men, volgens de hier gegevene bescheiden, zich in 1806 vond. Goldberg schrijft d. 3 Mei: "De leden van den Staatsraad en de tegenwoordig zijnde "ministers hebben zich bij den Raadpensionaris vervoegd, "en na de opening der depêche van uwe Commissie werd "in die vergadering, *zonder aarzelen en met kordaatheid*, be-"sloten, in de groote consulta, welke gehouden zoude wor-"den, het daarheen te leiden, dat de wensch om Prins "Louis aan het hoofd der regering te zien, te doen goed-"keuren, en uwe Commissie te Parijs tot het behandelen van "het Charter, en hetgeen er verder vereischt wordt, ge-"magtigd worde, ten einde vervolgens, *zoo als keizer Na-"poleon met regt verlangd heeft, het bepaalde ter sanctie van "het volk te brengen.* Ik twijfel geenszins, of deze zaak zal "in de consulta denzelfden loop hebben." Pyman hoopt in zijn schrijven van den 4den, "dat hoe eerder hoe beter die

[1] R. J. Schimmelpenninck, II, p. 164 sqq.

"groote zaak zijn beslag krijgt, hoe beter het voor den Lande "zal zijn, en hoe aangenamer voor een ieder in zijn personele "betrekkingen. Het wordt hoog tijd; reeds beginnen de "woelingen een aanvang te nemen." Van Royen schrijft denzelfden dag: "De zaak kan tot eene afdoening komen; ik "wensch, dat God geve, het nuttig en heilzaam voor ons "Vaderland moge zijn; het woordje *nooddwang* had uit het "Staatsstuk weggelaten kunnen worden, maar dit heeft geen "bezwaar, daar uwe Commissie daarmede naar welgevallen "kan handelen, en dat de bekende Vaderlandsliefde, die u "bestuurt, u besturen zal om in de gegevene omstandighe-"den alles tot het welzijn en het geluk van ons Land te be-"schikken. — Al dat haspelen en bedingen als kooplieden, "die den hoogsten prijs willen bedingen, moet den Keizer "knorrig maken, en dat was wel te voorzien." Volgens Corver Hooft [1] "moet ieder, welke in het Land woont, be-"schouwd worden onder de nieuwe regering te leven, waar-"uit volgt, dat al degenen, welke er zich tegen verzetten, "vijanden of verraders worden." — "Ons arm Vaderland, "gedurende zoo vele eeuwen ten prooi aan de calamiteiten "van den partijgeest, heeft de afgrijsselijke verdeeldheden "der Hoekschen en Kabeljaauwschen niet eerder zien ein-"digen, dan toen Philips de Goede het middel had gevon-"den, die te dempen door eene nieuwe orde van zaken in "te voeren, die — kan beschouwd worden als het tijdstip, "waarop onze voorspoed een aanvang nam."

De Raadpensionaris zag zich plotseling verlaten. Toen Ver Huell in Februarij zijne zending ging aanvaarden, "uitte "de Raadpensionaris den wensch, zijn post te mogen be-"houden." Voor de eerste maal, getuigt Ver Huell; "van te "voren beschouwde hij dien als zóó zwaar, dat hij dikwijls — "verklaarde, dezen post alleen te dragen in de hoop, het "Vaderland uit den weifelenden toestand, waarin het tegen-"over Frankrijk verkeerde, te redden" [2]. Toen in het laatst van het vorige jaar Prins Louis den Haag had bezocht, was, zegt Ver Huell [3], de ontvangst bij den Raadpensionaris

---

[1] Brief v. 17 Mei, bl. 456.

[2] I. bl. 355.

[3] Bl. 351.

eenigzins gedwongen geweest; "Schimmelpenninck kon door "zijne blindheid den Prins niet naar behooren ontvangen, en "zijne echtgenoot toonde blijkbaar genoeg, dat dit bezoek "haar hinderde." Ver Huell keert in de tweede helft van Maart 1806 uit Parijs terug; en nu verklaart hem de Raadpensionaris, dat hij alles reeds sedert lang had voorzien [1]; doch Ver Huell was van gevoelen, dat "het nu voor hem "te laat was, en dat hij zich niet tot plaatsvervanger had "moeten laten gebruiken." Ook aarzelde Schimmelpenninck niet, zich te schikken. Na het houden van het Groot Besogne v. 3 Mei betuigt hij, in een vertrouwelijken brief aan den Admiraal [2], zijn verlangen, dat de zaak spoedig worde afgedaan; hij wil slechts krachtige waarborgen, welke de Keizer ook verklaard had te willen geven, voor de bewaring onzer burgerlijke en godsdienstige voorregten en nationale zeden; en dat de nieuwe Constitutie den volke ter aanneming worde onderworpen. Het laatste schijnt eveneens door den Keizer te zijn begeerd [3].

De Commissie ontving op d. 10 Mei van Talleyrand het ontwerp van Tractaat, waarin, volgens zijne meening, al de punten tot bevestiging der vrijheden en regten onzer natie op eene met hare eer en hare gevoelens strookende wijze in het oog waren gehouden. De Commissie werd verzocht, hare bedenkingen zoo spoedig mogelijk mede te deelen [4]. Zij begreep echter eenparig, de handeling over het tractaat te moeten verbinden met die over de Constitutie, welke op de grondslagen van het eerste zou behooren te worden vastgesteld. Zij ging dus aan het zamenstellen eener volledige staatsregeling, met zulk een ijver, dat zij het geheele ontwerp ten huize van den gezant Brandsen in den ochtend v. 12 Mei voltooide [5].

Dit stuk werd, tegelijk met de aanmerkingen der Commissie op het voorgestelde Tractaat, in twee lange conferentiën met Talleyrand op d. 13 en 14 Mei behandeld. Men

---

[1] II. bl. 2 coll. bl. 10.
[2] Bl. 21, 22.
[3] Zie II, bl. 27 en den Brief van Goldberg v. 3 Mei, boven aangehaald.
[4] Bl. 26 sq.
[5] Bl. 27, 28.

Digitized by Google

werd het bijna op alle punten eens. Er bleef overig, het welmeenen van den Keizer in te winnen. [1].

Napoleon achtte eene geheel nieuwe Constitutie niet verkiesselijk. Het was, naar zijne meening, beter, met inhaesie der Constitutie v. 1805, alleen zoodanige nieuwe artikelen daarbij te voegen, als hetzij door de veranderde orde van zaken, hetzij tot verzekering van een goed beleid van regering zouden worden geëischt. Hij liet dus aan de Commissie, d. 17 Mei, met een gewijzigd ontwerp van Tractaat, een ontwerp van constitutionele wetten, waarmede, naar zijn oordeel, debestaande Staatsregeling kon worden vermeerderd, ter overweging toekomen [2].

Het was een verschil van vorm; want de Commissie kon "niet anders inzien, dan dat de voorgestelde wetten en het "Tractaat alle voorname en noodwendige punten inhielden, "waarop de Commissie last had aan te dringen, ter verze- "kering van de vrijheid en de regten der natie onder eene "eenhoofdige regering" [3]. Met meer moeite stemde zij toe in de vraag, om het inkomen des konings met ƒ 500,000 in vast goed te vermeerderen. Aan de andere zijde was de Keizer niet ongemakkelijk; de onderhandeling was op d. 22 Mei afgeloopen; en Ver Huell schrijft dien dag aan van Royen: "Siedaar dan, mijn waarde Vriend, de zaken ge- "termineerd op eene wijze, welke ik vertrouwe dat u en "andere vaderlandslievende vrienden niet dan aangenaam kan "zijn in de gegevene omstandigheden. Den groten Napoléon "laat sig in 't geen onder uwe ogen gebragt zal worden "sien als den vriend en beschermer onser Independentie.

"Hetgeen gevraagd word namentlijk om het Tractaat en "Constitutie te ratifieeren, en dadelijk terug te zenden, is "van sodanigen aart, dat ik vermeen de keyzerlijke waar- "digheid gene andere handelwijze kan gedogen. De Keyzer "kan hierin niet van de willekeur onzer natie afhangen. "So er questi van tegenstand mogt zyn, mijn waarde Vriend! "en men swak genoeg konde zijn om het aan 't Volk te

[1] Bl. 28.
[2] Bl. 29, 30.
[3] Bl. 30 sq.

Digitized by Google

"brengen, so bid ik u laat u horen, en denkt, dat het de "existentie van ons vaderland geld: en wij alles sacrifieeren "met eene formaliteyt te begeren, welke men in de laatste "tijden absolut daartoe gereduceert heeft. So men tegenwer- "pingen mogt maken, laat er dan bij stemming geconclu- "deert worden. 't Word swakheyd, wanneer men in dierge- "lijke omstandigheden geen demarche durft te doen, welke "door eene woelzieke menigte alleen kwalijk sal beoordeelt "worden" [1]. Waarom Napoleon de gedachte, de monarchie door eene volksstemming te doen aannemen, liet varen, hierover wordt men niet onderrigt. En over 't algemeen zou een naauwkeuriger, uitvoeriger, alle bijzonderheden naar tijdsorde omvattend, verhaal der Parijsche onderhandeling uit de papieren van den Admiraal uitstekend welkom zijn geweest.

3. Onder Lodewijk was Ver Huell minister van marine niet langer dan tot December 1807. "Le roi," zegt de koning zelf [2], "lui reprochait d'être plus dévoué aux volontés "de l'empereur qu'aux intérêts de son pays." Zoo min als de Koning met Ver Huell, was deze tevreden met den Koning. Hij vond, dat de Koning wel de ijdelheid van een koninklijk parvenu in hofhouding en leger ten toon spreidde, doch voor het zeewezen veel te weinig over had. Nog aan het hoofd der flottille te Ambleteuse, had hij d. 25 August. 1805 aan van Royen geschreven: "De onkosten onzer ar- "mee sijn te groot en niet dienstig. Dit systema dient ver- "andert te worden. Den groten Napoléon vordert van ons "eene Marine, en geen Landarmee; en ook daardoor alleen "zullen wij onze existentie kunnen behouden. So lang als "ik dus niet sie, dat het aan 't Gouvernement mogelijk ge- "maakt word om sijn geheele attentie daar heen te wenden, "sal ik niet gerust sijn." En nu ondervond hij de smart, wat hij in de jaren 1803 tot 1805 voor de marine had gedaan, met eigen handen weder te moeten afbreken. Hij was ingenomen met Napoleon, en de Koning was het niet.

---

[1] Vergel. den brief van Corver Hooft aan Ver Huell v. 17 Mei 1806, II. p. 455 sq.

[2] Doc. histor. II. p. 178.

Digitized by Google

De Admiraal had een te helder, gezond verstand, om niet in te zien, dat men met een man, als Napoleon, opregt moest zijn. De sparteling van Lodewijk tegen den Keizer, half pligtbesef, half persoonlijke gevoeligheid en gekrenkte eigenliefde, was die van een zwak karakter, hoe zwakker, des te naijveriger op den schijn eener vastheid, die het niet bezit. Hij wilde niet begrijpen, dat zijne taak zich tot binnenlandsche regeling bepaalde, doch dat Holland naar buiten niet méér vrije beweging kon hebben, dan een fransch departement. Ver Huell was, even als Napoleon, overtuigd, dat de Koning, goedhartiger dan eerlijk en wijs, de sluiting tegen Engeland niets minder dan getrouw deed handhaven. Hij geloofde, dat men door het trekken aan den band onzer afhankelijkheid van Frankrijk dien slechts naauwer toehaalde; men moest niet, om één bijzonder belang en ééne classe van handelaars te begunstigen, de algemeene belangen des Lands in de waagschaal stellen; het scheen hem uiterste dwaasheid, van onze zijde met den Keizer over een punt te dingen, waarover deze weldra een oorlog met Rusland niet ontzag. Ten onregte meende Lodewijk, dat Napoleon in overdrevene eischen slechts voorwendsel zocht, om Holland, dat ze niet kon vervullen, in te lijven[1]. Napoleon behoefde geen voorwendsel. De vraag is, of Napoleon zelfs nog in 1810 zich van de noodzakelijkheid eener inlijving niet liefst verschoond had gezien. Men moet zijne gedachte of zijn plan niet zoeken in de hartstogtelijke, wilde uitvallen, waartoe dezen buitengewonen geest, vooral in later jaren, tegenwerking zoo vaak vervoerde. Indien het hoofddoel van Koning Lodewijk was hetgeen hij zegt[2], het bestaan van Holland, hoe dan ook, tot aan den algemeenen vrede slepende te houden, hij moest bovenal de verlangde eenheid met Frankrijk en den Keizer bewaren.

In het laatst van 1807 werd Ver Huell, op de aanleiding, hier[3] omstandig, doch niet in volkomen overeenstemming met Krayenhoff's berigt[4] verhaald, om hem te verwijderen plotseling tot ambassadeur te Petersburg benoemd. Dan naauwelijks onderweg, werd hij, ten gevolge der be-

[1] Doc. hist. III. p. 216 sq., 268. [2] Ibid III. p. 206.
[3] II. bl. 103 sqq. [4] Levensbijzonderh. v. Krayenhoff, bl. 66 sq.

Digitized by Google

geerte van Napoleon, door de benoeming tot gezant te Parijs ingehaald [1]. Het voorname feit dezer betrekking, die eerst met het koningrijk Holland eindigde, was zijn deelgenootschap aan de onderhandeling, die op het verdrag v. 16 Maart 1810 uitkwam. Men ziet hier duidelijk de reden van de bij dat verdrag bekrachtigde afscheuring van een deel des Rijks; de zwakke tegenstand, dien de engelsche inval v. 1809 in Zeeland ontmoette, en het daaruit gesproten gevaar voor Antwerpen, reeds eene der eerste militaire havens van Frankrijk [2], hadden op den Keizer den levendigsten indruk gemaakt [3]; voor 't overige echter ontvangt het dagboek dier onderhandeling van Roëll, hetwelk kapitein Ver Huell niet eens schijnt te hebben gekend, geen gewigtig bijvoegsel. Over 't algemeen leert men uit de Levensbeschrijving van den Admiraal over Koning Lodewijk niet veel nieuws; zij maakt evenwel de kennis van zijn persoon ronder en helderder.

4. Het koningrijk Holland heeft den schok, dien eene vereeniging met Frankrijk in 1806 zou hebben veroorzaakt, zeer getemperd [4], en in vele opzigten het koningrijk der Nederlanden voorbereid. De afstand van Lodewijk, waarover men hier menige merkwaardige bijzonderheid leest [5], opende aan den Admiraal een nieuwen werkkring. Napoleon benoemde hem tot voorzitter van de hollandsche Junta of den Raad, belast om den Keizer "eene schets aan te bie- "den over het algemeen beheer van het Land, gewijzigd en "in overeenstemming met het gouvernement van het keizer- "rijk" [6]. Wat heeft deze Raad, waarin Mollerus, van Maanen, Eckhardt en Gogel de vlijtigsten waren, uitgevoerd? Welke is inzonderheid zijn invloed op het Decreet v. 18 Octob. 1810 en de overige, de vereeniging regelende, Decreten geweest? Wij vernemen enkel, dat de Junta in Afdeelingen was gesplitst, dat eenige harer ontwerpen werden aangenomen en andere zonder gevolg bleven, dat de fransche ministers steeds alle hare reclamatiën met welgevallen aanhoorden, en zeer tot ons voordeel waren gestemd [7].

---

[1] II. bl. 113 sqq.
[2] Vergel. bl. 235 sq.
[3] Ibid. bl. 170 sq.
[4] Vergel. II. bl. 202 sq., 205. 206.
[5] L. c. bl. 189 sqq.
[6] Bl. 209.
[7] Bl. 210.

Digitized by Google

Onze inlijving in Frankrijk mag geenszins alleen als eene daad van napoleontische geweldenarij worden beschouwd, noch naar de kortheid van haren duur geschat. Zij is, in politische en regtsorganisatie, eene vordering geweest, die zonder het Decreet van Napoleon zou zijn vertraagd of gemist. Zij deed ons op eenmaal een stelsel van wetgeving deelachtig worden, dat ons, over menig beletsel heen, voor goed op den weg der algemeene, hedendaagsche ontwikkeling heeft geplaatst, en tegen zoo menige onzekerheid, tegen menigen misstap behoed. Om dit te waarderen, verbeelde men zich, dat wij uit het koningrijk Holland onmiddellijk in dat der Nederlanden waren overgegaan. De fransche omwenteling had ons wel beginselen gebragt, maar hadden wij die door eigen arbeid moeten verwezenlijken, hadden wij ééne algemeene wetgeving, zoo als wij ze in overeenstemming met andere vernieuwde Landen behoefden, zelfstandig uit eigen bronnen moeten ophalen, wanneer en hoe waren wij klaar gekomen? Hoevele verouderde bepalingen zouden wij tot aanvulling hebben ingeroepen? Uit welke hoeken zouden niet al verlegen *nederlandsche beginselen* zijn opgezocht? Hetgeen de inlijving ons schonk, is nog op dit oogenblik van méér beslissenden, doordringenden invloed op ons Staatswezen, dan al wat wij in constitutionele en andere regeling sedert 1813 oorspronkelijks tot stand bragten. Een feit van zulke gevolgen verdient in allen deele te worden gekend. Mogten de papieren van den Admiraal of van eenig ander lid van den Raad v. 1810 naauwkeurige opteekening van het toen verrigte behelzen, de openbaarmaking zou hem, die in den gang der gebeurtenissen de bewegende krachten wenscht na te gaan, oneindig verpligten.

Na afloop dier raadplegingen keerde Ver Huell tot zijn beroep weder. Hij werd in het voorjaar v. 1811 tot bevelhebbergeneraal der reeden en havens van het Noorden, van de Eems tot Dantzig, aangesteld, ter oprigting voornamelijk van maritieme etablissementen aan de Elbe, de Wezer en te Lubeck [1]. Kapitein Ver Huell maakt aandachtig op de groote werken en vloten, die, hadden Napoleon en de Ad-

[1] II. bl. 217 sqq.

miraal tijd gehad, hier binnen twee jaren zouden zijn ontstaan: en welke men er, zoodra deze havens, oevers en kusten niet meer aan eenige steden, maar aan eene Mogendheid zullen behooren, verwachten mag inderdaad te zien voltooijen[1].

In den aanvang v. 1812 moest Ver Huell, in plaats van den Admiraal de Winter, het bevel over het escader van Texel op zich nemen. Het laatste groote bedrijf van zijn publiek leven, dat, gelijk het eerste in de jaren 1803 tot 1805, hem gelegenheid gaf, zijne hooge bekwaamheid en edel karakter in volle kracht te ontvouwen. Ik wil uit het belangwekkende verhaal [2] niets stelen. Onze omwenteling vond hem op dien post, dien hij, totdat het fransch Gouvernement op het eind van April 1814 overgave gebood, tegen het nederlandsche Bestuur verdedigde. Een gedrag, hoe heftig, zoo als in de toenmalige stemming niet onnatuurlijk was, veroordeeld, den man van eere waardig. Hij behoeft de verschooning niet, dat hij voor het Vaderland eene stelling en eene vloot bewaarde, die hij, door verraad, aan vernieling zou hebben prijs gegeven. Aan het hoofd eener hem door het fransche Gouvernement toevertrouwde fransche magt geplaatst, mogt hij die niet, omdat zijn vaderland van Frankrijk vrij werd en hij liever het eerste dan het laatste diende, willekeurig verlaten. Noch zijne nederlandsche geboorte en betrekking, noch besluiten der nieuwe nederlandsche overheid konden hem op eenigerlei wijs van zijnen pligt ontheffen. In zulke tijden vindt het gelukkig verraad toejuiching, maar is er eene ongewone sterkte van wil noodig om niet met de menigte te loopen. De zedelijke waarde der daad hangt van de innerlijke drijfveer af, die men niet kent; zoo Ver Huell, op de fortuin van Napoleon vertrouwende, uit eigenbelang had gehandeld, het ware niet minder laakbaar dan het vertoon van vaderlandsliefde van hem, die om gunstbejag zich onder de eersten naar de opgaande zon keerde. Men kan slechts naar hetgeen onder de zinnen valt oordeelen; en dit teekent een hart, dat op de regte plaats zit. Dat ons toenmalig Bestuur de houding van Ver Huell inderdaad hebbe afgekeurd, en hem uit gevoeligheid hebbe verstooten, is naauwelijks te denken.

---

[1] Bl. 228 sq.

[2] L. c. bl. 234 sqq.

Digitized by Google

Zoo het den moed niet heeft gehad, het vooroordeel te trotseren, deze zwakheid heeft het Land welligt van den eenigen man beroofd, die onze marine zou hebben opgebeurd.

Het publiek leven van Ver Huell maakt te gelijk een tragischen en verheffenden indruk. Men heeft te doen met iemand, die weet en durft wat hij wil; vaardig tot besluit en uitvoering onder menschen, vooral bedacht om de verantwoordelijkheid voor hetgeen gebeurde van zich af te schuiven. In een tijd van radeloos beraden, te midden eener algemeene matheid en weifeling, ziet men hem telkens op een bepaald doel, met eene treffende eenparigheid van gedachte en handeling, moedig aanstreven. Aan Napoleon niet minder, dan van ouds aan het huis van Oranje verkleefd, in Frankrijk en bij den Keizer gelukkiger dan eenig nederlander, bleef hij Nederland boven Frankrijk stellen; hoopte hij, wat hij in dienst van Frankrijk deed, voor zijn vaderland te hebben gedaan. Doch zijn lot heeft, hoe hoog het hem verhief, zijn aanleg geen regt laten wedervaren. Zijne zeldzame werkkracht, in geenen deele alleen, gelijk die der meesten, geschikt om aan den toestand van het oogenblik dienstbaar te zijn, heeft evenwel geene duurzame gevolgen mogen nalaten.

Kapitein Ver Huell schrijft over zijnen oom zonder ophef, met eene ongezochte bescheidenheid, die het innerlijk merk van waarheid, dat zijne mededeeling doorgaans draagt, niet weinig versterkt. Hij koestert de oude, natuurlijke gevoelens onzer marine tegen Engeland, en zelfs nog het vooroordeel, dat deze Zeemogendheid de vastelandsoorlogen tegen Keizer Napoleon hebbe te weeg gebragt. Hij verklaart al onze rampen uit het binnenhalen der franschen in 1795; alsof hunne inkomst te vermijden en niet het eenig middel tot beleid van hervorming en herstel ware geweest. De omwenteling zou toch zijn gebeurd; maar, zonder de tegenwoordigheid der franschen, hoe? Gelooft de schrijver, dat zij van geweld en woeste verguizing der bestaande orde vrij ware gebleven? Doch deze dwalende historiebeschouwingen ontnemen niets aan de waarde van het werk, dat echter door kritische vergelijking van strijdige berigten over hier gemelde feiten zou hebben gewonnen.

Één voorbeeld. De zoon van den Raadpensionaris verze-

Digitized by Google

kert [1], dat Napoleon dringend verlangde, een weidscher titel, dan dien van Raadpensionaris, door hem te zien aannemen. Graaf Schimmelpenninck geeft zelfs als woorden van Napoleon uit den tijd, toen het besluit om de Republiek af te schaffen rijp was geworden, op: "ce n'est pas une velléité "de famille qui me presse, j'ai dit vingt fois à Monsieur "Schimmelpenninck qu'il avait tort de ne pas fonder un "pouvoir héréditaire dans sa famille — son idée de grand "Pensionnaire électif ne valait rien; vous en voyez la consé-"quence." Eene verklaring, die, om waarschijnlijk te zijn, eene stellige getuigenis behoeft. Daarentegen was het, volgens Ver Huell, Napoleon, die, *ondanks* de bedenkingen van Schimmelpenninck, den titel van Raadpensionaris koos en handhaafde. De Keizer, lezen wij [2], "stond op dien titel;" en de schrijver voegt er als reden bij: "mogelijk wel met "het oogmerk om naderhand het Bewind wederom eene ver-"andering te doen ondergaan." Eene ernstige rede van Napoleon, die Ver Huell uit een onderhoud des Keizers met Schimmelpenninck v. 8 Febr. 1805 woordelijk mededeelt, sluit de bedoeling, welke de zoon van den Raadpensionaris schijnt aan te nemen, geheel buiten. "Alhoewel de Keizer," zegt Ver Huell, "al de denkbeelden van Schimmelpenninck "had goedgekeurd, kon hij zijne ongerustheid niet verbergen, "dat alles tijdelijk zou zijn, en mogelijk gedurende eenige "jaren aanhouden. Ik spreek niet (zoo redeneerde Napoleon) "als Keizer met u, maar als geschiedkundige, maar als wijs-"geer. Ik wil wel aannemen, dat die orde van zaken lang kan "duren; maar de gevolgen zullen het bewijs opleveren, dat de "tijdsomstandigheden tot eene verandering zullen dwingen.

— "De nu in te voeren orde van zaken kan zeer wel "eenigen tijd goed gaan, een, twee, mogelijk vijftig jaren, "doch ik zie vooruit, dat dit op den langen duur niet "gaan kan. In weêrwil, dat gij dien stand van zaken voor "onwrikbaar houdt, beschouwen de Hoven van Europa het "uit een ander oogpunt, en trachten steeds eene ledige plaats "in Holland te vervullen; ten bewijze, dat dit eene stellige

[1] Bl. 278.
[2] R. J. Schimmelpenninck, II. p. 120 sq.

Digitized by Google

"waarheid is, moet ik u mededeelen, dat er van alle kanten "verscheidene aanzoeken daartoe van Duitsche Vorsten bij "mij zijn ingekomen, zoo als van den Prins van Weilburg, "van Prins Ferdinand van Pruissen en meer anderen.

"Gij behoeft u derhalve over mijne beschouwingen niet te "verwonderen, en zoo lang men geen militair hoofd daar "ziet, zal het als eene vacante plaats aangewezen worden; "het militaire gedeelte der natie, zelfs bij u, ziet niet gaarne "een politiek persoon aan het hoofd.

— "Ik verlang u in alles wel te zien, en in staat om het "Land te redden. Ik zou thans verlegen zijn. iemand van de "mijnen daarheen te zenden. Joseph houdt te veel van rust en "kalmte. Lodewijk heeft eene wankelende gezondheid. Ik "*hoop*, dat alles goed zal gaan, en gij naar wensch zult slagen."

Aan deze woorden ontbrak tot volledige waarschuwing van het nieuwe hoofd der Republiek niets. Men kan, zoo zij echt zijn, en zij hebben er al het voorkomen van, waarlijk niet zeggen, dat Napoleon Schimmelpenninck misleidde. De Keizer wilde den vorm van bestuur door collegiën weg hebben en één persoon, met wien hij kon handelen, in de plaats stellen. Dat Napoleon op dat oogenblik de monarchie slechts heeft willen voorbereiden, durf ik geenszins beweren. Hij kan het met Schimmelpenninck eerlijk hebben gemeend. Maar hij ontveinsde noch zich, noch aan Schimmelpenninck, dat hij met dezen eene proef nam, die wél en die kwalijk kon slagen; zoo, dat in het laatste geval het Raadpensionarisschap eenvoudig eene brug wierd tot invoering van een fransch Koningschap. Schimmelpenninck dacht niet zóó ver als Napoleon, en mogt zóó ver niet denken, of hij zou de hagchelijke taak niet op zich hebben genomen.

II. Het tweede geschrift is bestemd om te prijzen, niet om te onderrigten. De Heer van Hall is vergramd op Thiers en eenige andere "zoogenaamde" fransche geschiedschrijvers, dat zij R. J. Schimmelpenninck niet als den vredestichter van Amiens voorstellen, en op mij, dat ik in een verslag van het Leven van den Raadpensionaris, vóór anderhalf jaar in dit tijdschrift opgenomen, naar zijne meening geen eere genoeg aan Schimmelpenninck deed.

Het historisch oordeel, dat zich na de gebeurtenis allengs

Digitized by Google

formeert, verschilt niet zeldzaam van de onrijpe meening van den tijdgenoot. De vrede van Amiens, door onze vaderen ver boven waarde geschat, was geen feit van groot gewigt; meer vorm dan wezen, zoodat zelfs de gezanten der beide hoofdmogendheden er weinig roem konden oogsten; te minder daar het geheele bestek der onderhandeling reeds vooraf vaststond. Waar Frankrijk en Engeland zich wogen om voor het oogenblik den evenaar in rust te zien, kwam noch ons lot noch onze wil in aanmerking. De Eerste Consul had, zonder ons te vragen, voor ons, gelijk voor Spanje, de grondslagen van den vrede met Engeland bij het Tractaat v. 1 Octob. 1801 bedongen. De hoofdzaak was regeling van het koloniebezit; hij had voor ons afgestaan, en meer dan wij zelve zouden hebben gekund, voor ons teruggerlangd. Wat schoot er voor een nederlandsch gezant overig, al ware die gezant een Jan de Wit geweest?

Hiertegen onderneemt de Heer van Hall, het gevoelen van den tijdgenoot, die den vrede van Amiens voor eene beslissende gebeurtenis en Schimmelpenninck voor den held dier gebeurtenis hield, te regtvaardigen. Maar hoe? Brengt hij eenig bewijs bij? Deelt hij eene reeks van depêches of andere stukken mede, waaruit de loop der onderhandeling beter, dan tot hiertoe, wordt gekend? Hij herhaalt enkel de gezegden over de rol van Schimmelpenninck bij het Congres uit het boek des zoons; gezegden, die, zoo als zij daar staan, geen geschiedschrijver, welke eenig begrip van zijne taak heeft, zal wagen tot grondstof van zijn werk te maken.

In zijn toorn verbeeldt de Heer van Hall zich, dat Thiers, door fransche jaloezij tegen den bataafschen diplomaat beheerscht, welligt opzettelijk hetgeen hij wist heeft verzwegen; en vergeet hij zich, wat mij betreft, zóóver, naar het persoonlijk oogmerk eener beoordeeling te vragen, die er geen heeft noch kan hebben.

De Heer van Hall verzekert, dat zijn vriend een groot man was; hij laat de toejuiching, welke over Schimmelpenninck's verdienste bij het Congres hier opging, de redevoering van den Heer Siegenbeek, de gedichten van de Bosch en Loots behagelijk weêrklinken; hij roept verklaringen te hulp van den schrijver der Staatkundige Partijen in

Noordnederland, van Bosscha, van den Heer Groen v. Prinsterer en Schlosser, die Schimmelpenninck insgelijks roemen. Alles voor een gevoelig vriendenhart zeer bevredigend; maar, had bij deze gelegenheid niet juist dit hart den boventoon, de Heer van Hall zou, geloof ik, het eerst van allen erkennen, dat te dezer zaak noch zijn, noch eenig persoonlijk gezag kan gelden. Is het te doen om de gezindheden van een achtingwaardig man, die slechts aan de zijnen bleken, men neemt ze op hunne getuigenis aan; maar den diplomaat, dien men op het tooneel brengt, moeten de feiten doen kennen. De held, dien men in een drama slechts hoort prijzen, maakt een droevig figuur; men wil hem zien handelen.

De Heer van Hall zoekt eene bijzondere bevestiging der verdienste van Schimmelpenninck in de omstandigheid: "dat "hij eene uitzondering is gebleven op den zoo dikwerf her- "haalden regel, dat een profeet niet wordt geëerd in zijn "vaderland" [1]. De Heer van Hall vergunne, dat ik aan het bestaan van dien regel bij ons twijfel. De nederlandsche profeten kunnen zich, dunkt mij, over gebrek aan vereering in hun vaderland niet beklagen. Wij beminnen de lofrede, en haten de kritiek. Het geschrift van den Heer van Hall bewijst het op nieuw. In onzen kleinen, afgezonderden volkskring, waar de echte maatstaf van grootheid wel eens zoek raakt, gehecht aan onze vooroordeelen, door den vreemdeling miskend, ligtgeraakt, elkander sparende ja vleijende, loopen wij gevaar, inheemsche voortreffelijkheid wat breed uit te meten, en te vergeten, dat kleine menschen en feiten door opvijzeling niet groot worden. Een prul van een vreemd auteur, die ons en het onze roemt, is een *gezag*, dat ons in onze eigen oogen doet rijzen. Maar Thiers, die met eenige honderste deelen van zijn talent onze schrijvers van naam en gezag rijk zou kunnen maken, doch die het ongeluk heeft, over Schimmelpenninck kort te zijn en niet te weten, dat onze landgenoot aan den Eersten Consul de wet stelde, hoe zou hij meer dan een armzalig veelschrijver kunnen wezen?

---

[1] Bl. 17.

Digitized by Google

Niet minder, dan de Heer van Hall, verlang ik, zoo in europische werken, als dat van Thiers, onze mannen en daden worden mishandeld, de waarheid te helpen zegevieren. Te dien einde moet men de fransche pen opnemen. Is Schimmelpenninck miskend, en wil de Heer van Hall of wil Graaf Schimmelpenninck hem niet voor het europische publiek verdedigen, ik zal het mij tot eere rekenen; maar men stelle daartoe door de stukken in staat. Indien men aan ons publiek des noods kan zeggen: Schimmelpenninck moet, dewijl hij een groot Staatsman was, groote dingen hebben verrigt: voor het groote publiek zal men, omgekeerd, de grootheid van den man uit zijne verrigtingen dienen af te leiden. Wij voor ons kunnen denken, onderstellen en gelooven; maar vragen wij regt voor den algemeenen regterstoel der beschaafde wereld, wij zullen gronden moeten bijbrengen.

Nemen wij als voorbeeld het punt, waarin de Heer van Hall den voornamen titel zoekt van den onsterfelijken roem, dien, volgens hem, Schimmelpenninck te Amiens behaalde. "Hetgeen vooral," zegt hij [1], "de kroon zette op zijn doorzigtig staatsbeleid, was het doen veranderen van het onbestemd artikel omtrent de schadeloosstelling aan het Huis "van Oranje, in een bepaald beding, waarbij Frankrijk, "ondanks deszelfs onwil, eindelijk, en zonder eenig voor- "behoud, de voldoening daarvan op zich nam. Zoowel uit "een zedelijk en staatkundig als geldelijk oogpunt beschouwd, "was ook voor het vervolg dit laatste voor zijn vaderland "van het hoogste gewigt. Thiers noemt dit in zijne opper- "vlakkigheid: *l'Indemnité territoriale*, *promise en Allemagne*, "*pour la perte du Stadhoudérat*, zonder meer. Indien hij zich "de moeite gegeven had, het 18de Artikel van het vredes- "verdrag in te zien, hij zou daarin hebben kunnen lezen, "dat die schadeloosstelling aldaar slechts in algemeene be- "woordingen was bedongen voor de verliezen, die het Huis "geleden had zoo in bijzondere eigendommen, als door de "verandering der staatsinrigting, toen in ons Gemeenebest "aangenomen. Maar Thiers heeft daarenboven ook dit be-

[1] Bl. 44.

"langrijk beding met geene enkele opmerking hoegenaamd "verwaardigd." "Dat *bij het verdrag,*" oordeelt de Heer van Hall [1], "die schadevergoeding *een bestanddeel der onderhan*-"*delingen* heeft uitgemaakt, was welligt niet zonder den in-"vloed van Schimmelpenninck zelve geschied; maar, waarin "de schadeloosstelling bestaan en ten wiens laste zij komen "zou, was daarbij niet bepaald. Het was alzoo onzeker, "of men niet op het oog had van het uitgemergelde Bataaf-"sche Gemeenebest ook dat offer af te persen. Dit af te "wenden, kan voorzeker geene gemakkelijke taak geweest "zijn, en evenwel bereikte Schimmelpenninck dit groote oog-"merk buiten bezwaar van zijn vaderland."

Onder ons mogen wij zoo spreken; maar den kundigen vreemdeling mogen wij er niet mede komen. Hij zal ons antwoorden: ik vraag vergiffenis, wanneer ik u doe opmerken, dat gij niet goed hebt gelezen, en u het gebeurde niet herinnert. Gij schijnt het beding over de schadeloosstelling enkel uit het Tractaat van Amiens te kennen. Gij schijnt te gelooven, dat het eerst daar ontstond. Maar het Tractaat van Amiens te dezen aanzien wordt niet begrepen dan uit hetgeen over hetzelfde onderwerp reeds vroeger was vastgesteld. Art. 5 der overeenkomst v. 5 August. 1796 [2] tusschen de fransche Republiek en den Koning van Pruissen, die reeds bij de conferentiën te Basel in het voorjaar v. 1795 de zaak van het stadhouderlijk huis levendig behartigde [3], had voor het geval, dat bij den toekomstigen vrede herstel van den stadhouder niet aannemelijk scheen, de grondslagen eener schikking tusschen de bataafsche Republiek en den Prins van Oranje beraamd. De Prins zou van alle aanspraak op de waardigheid van stadhouder en van zijne onroerende goederen binnen het bataafsche gebied, die art. 19 van den vrede v. 16 Mei 1795 [4] aan onze Republiek had gelaten, afzien; van de laatste tegen betaling van hun prijs door de Republiek, tenzij deze liever had, dat de Prins die bezittin-

---

[1] Bl. 45, 46.
[2] Mart. Rec. VI, p. 653 sqq.
[3] Fain, Manuscr. de l'an III, p. 152.
[4] Mart. l. c. p. 532 sqq.

Digitized by Google

gen op andere wijs, binnen een te regelen tijdstip, vervreemdde; terwijl de fransche Republiek haar best zou doen, ter gunste van den Prins en van zijne mannelijke erfgenamen de secularisatie te verkrijgen der bisdommen Wurtzburg en Bamberg met de keurvorstelijke waardigheid. Ten gevolge van dit verdrag, en overtuigd, dat vestiging van het stadhouderlijk Huis elders tot verzekering van de rust der bataafsche bondgenoote zou dienen, schreef het Directoire aan de onderhandelaars van den vrede met Oostenrijk voor, de toestemming des Keizers te bedingen, dat de Prins van Oranje in Duitschland uit kerkelijke goederen schadeloos wierd gesteld [1], en wel op een behoorlijken afstand van het bataafsche gebied [2]. Eene vraag, die tot gelijke voorwaarde van den kant van Oostenrijk leidde; denkelijk om de oogmerken op Wurtzburg en Bamberg, waar Oostenrijk niet gaarne een aanhanger van Pruissen zag, te keeren.

Hieraan werd voldaan door het 8ste der geheime artikelen van het Tractaat van Campo Formio v. 17 Octob. 1797 [3]: "Il sera donné une indemnité territoriale au prince de Nas-"sau Dietz ci-devant Stadhouder d'Hollande; cette indemnité "territoriale ne pourra être prise dans le voisinage des pos-"sessions autrichiennes ni dans celui de la République Ba-"tave."

Ziedaar de *indemnité territoriale promise en Allemagne*, waarvan Thiers [4] spreekt, te vinden bij de onderhandeling met het Duitsche Rijk, die, reeds te Rastadt begonnen, ten gevolge van het verdrag van Luneville was hervat.

De onderhandeling was, toen de vrede van Amiens werd geteekend, te Parijs, waarheen, na den brief van den Stadhouder aan Bonaparte, de Erfprins van Oranje zelf, om

---

[1] Instructie van den minister van Buitenlandsche Zaken Delacroix v. 19 Mei 1797 aan Bonaparte en Clarke, Correspond. inéd. de Napol., III, p. 33; vergelijk die van Delacroix aan Bonaparte v. 3 Julij 1797, ibid. p. 45.

[2] Instructie van Talleyrand v. 19 August. 1797 aan Bonaparte en Clarke, ibid. VII, p. 228, 229; vergel. die van 16 Sept. 1797 van Talleyrand aan Bonaparte, l. c. p. 254, en de missive van Bonaparte aan het Directoire v. 10 Octob. 1797, ibid. p. 283.

[3] Mart. Rec. VII, p. 215 sqq.

[4] III, p. 423.

Digitized by Google

zijne belangen voor te staan, zich in Februarij had begeven, sedert geruimen tijd in gang; en men weet, dat hare uitkomsten, opgeteekend in het Reces v. 25 Febr. 1803 [1], door afzonderlijke Tractaten der fransche Republiek met de belanghebbende Mogendheden zijn voorbereid. Zoo werd de schadeloosstelling van Oranje reeds bij verdrag v. 24 Mei 1802 [2] tusschen Frankrijk en Pruissen geregeld; gelijk zij, als *indemnité du stadhoudérat et de ses domaines en Hollande et dans la Belgique*, met eenige wijziging in § 12 van het zoo even genoemde Reces werd bekrachtigd.

Hieruit volgt, dat het werk der schadeloosstelling, sedert lang opgezet, van het Congres te Amiens niet afhing, en, al had men er daar geen woord van gewaagd, niet te min zou zijn voltooid. Had Schimmelpenninck, zoo als de Heer van Hall vermoedt, aanleiding gegeven om dit onderwerp in den kring der raadplegingen te Amiens te trekken, hij zou niet zeer wijs noch in het belang van zijn Land hebben gehandeld. Hij moest niet het eerst spreken van eene verbindtenis, die hij buiten onze Republiek om wenschte gekweten te zien. Lieten de verbindtenissen tusschen onze en de fransche Republiek, het Tractaat van Campo Formio en de in Parijs aanhangige duitsche onderhandeling twijfel overig, of de indemnité territoriale en Allemagne ook de patrimoniële goederen van het Huis van Oranje zou omvatten, was het dan niet veel eenvoudiger en doeltreffender, van den Eersten Consul, die het opperbeleid dier onderhandeling had, eene geruststellende toezegging te verkrijgen, dan de zaak op het Congres te Amiens te brengen?

Het blijkt uit het verhaal van Thiers [3], dat het engelsche kabinet, bij eene laatste instructie aan Lord Cornwallis, verlangde "que la Hollande payât à la maison d'Orange une "indemnité en argent, indépendamment de l'indemnité terri-"toriale promise en Allemagne." Eene vergelijking van het 8ste geheime artikel van het Tractaat van Campo Formio met art. 5 der fransche overeenkomst met Pruissen v. 5 Au-

[1] Mart. Suppl. III, p. 239 sqq.
[2] Ibid. p. 219 sqq.
[3] III, p. 423.

Digitized by Google

gust. 1796 kon doen onderstellen, dat die territoriale schadeloosstelling niet zou strekken om tevens het verlies in bijzonder goed te dekken. Doch de Eerste Consul "ne voulut "pas que la Hollande donnât un florin pour le stadhouder"[1]. Hiermede stemt het opstel zoowel van art. 18 van het vredesverdrag als van het afzonderlijke artikel, door Joseph Bonaparte en Schimmelpenninck geteekend, volkomen overeen. Bij het eerste werd verzekerd, dat de vergoeding het *geheele* verlies zou dekken; bij het ander, dat het 8ste geheime artikel van het Tractaat van Campo Formio in dien zin zou worden uitgevoerd. Napoleon was de man niet, om aan Frankrijk de betaling te laten opleggen der domeinen van Oranje, welke de bataafsche Republiek zou behouden; doch hij wilde de Republiek, daar hij dienst en een werkzaam bondgenootschap van verlangde, geenszins ten behoeve van het stadhouderlijk Huis laten uitputten. Hij behoefde ook slechts de duitsche onderhandeling zóó te besturen, dat de Prins van Oranje geen territoriaal bezit in Duitschland verkreeg, dan tegen afstand aller vorderingen, ook die betrekkelijk tot zijne bijzondere eigendommen, aan de Republiek. Art. 18 van het vredesverdrag te Amiens erkende, dat deze eigendommen, in het bezit der Republiek, haar zouden verblijven; en het fransche gouvernement had reeds op het Congres te Rastadt het beginsel doorgezet, dat de particuliere domeinen der regerende erfelijke Vorsten, die hun gebied ten gevolge van het Tractaat van Campo Formio verloren, het lot van dat gebied zouden volgen[2]; en alzoo door de toe te kennen territoriale schadeloosstelling simul et semel worden gedekt. In dezen geest en tot dit doel werd nu ook de onderhandeling met Pruissen gerigt. Voor de bezittingen, hem bij het fransche verdrag met Pruissen, en vervolgens

---

[1] Ibid. p. 424.

[2] Toen bij de conferentiën voor den vrede van Campo Formio de Keizer vroeg, in het bezit zijner *allodiale* goederen binnen de aan Frankrijk afgestane Landen te worden hersteld, werd dit van fransche zijde volstrekt geweigerd; want "cette continuation de propriété de la part de la maison d'Au-"triche laisserait subsister dans un pays si longtemps soumis à sa domina-"tion, des idées de retour qui ne manqueraient pas d'y entretenir des fermens "de troubles." Corresp. inéd., VII, p. 128.

Digitized by Google

bij het Reces, in Duitschland toegewezen, zag de Prins van Oranje tevens van zijne bijzondere eigendommen af. Ziehier oogmerk, beteekenis en uitwerksel van het afzonderlijk artikel, door Schimmelpenninck geteekend; fransche bescherming onzer Republiek tegen alle eischen, die, ten behoeve van het Huis van Oranje, door eenige Mogendheid of door dat Huis zelf aan ons mogten worden gedaan. De Heer van Hall kan in de Levensbeschrijving van Ver Huell [1] lezen, dat eene geldelijke schadeloosstelling, als Grootbritanje, hetwelk in 1803 uit zijne schatkist eene tegemoetkoming aan den voormaligen Stadhouder toelegde [2], te Amiens vruchteloos had gevraagd, niet te min in 1804 bij ons op het tapijt kwam, en ook toen door Napoleon werd bestreden [3].

Wanneer derhalve de Heer van Hall aan het fransche Gouvernement *onwil*, om in den wensch van Schimmelpenninck te treden, toeschrijft, is dit beweren evenzeer met de feiten, als met het gansche stelsel der fransche Diplomatie en met den inhoud van het artikel zelf in strijd, waar de fransche gezant de bedoelde verklaring geeft: "*conformément aux stipulations existantes entre la République française et la République batave*, et en vertu des instructions spéciales dont "il est muni à cet effet de la part de son Gouvernement."

---

[1] I, bl. 255 sqq.

[2] Bignon, Hist. de France dep. le 18 Brumaire, III, p. 154 sq.

[3] Het voorstel, door het Staatsbewind aan het Wetgevend Ligchaam onderworpen, om aan den Prins van Oranje vijf millioen te betalen, werd door dat Ligchaam in de vergadering v. 28 August. 1804 afgewezen. Zie Nouvell. polit. 1804, No. 67, 71 en inzonderheid No. 73. Ver Huell bevond zich toen met den last van Napoleon, om de vordering te keeren, in den Haag. Op welken grond zij echter was gedaan, wenschte ik wel opgehelderd te zien. De Nouvelles politiques, No. 73, zeggen, dat de onderhandelingen met het Huis van Oranje "n'avoient point pour objet des indemnités de la Maison "d'Orange comme telle, mais une liquidation finale de prétentions très considérables, qui restaient à terminer, de la part de cette Maison à la charge "de la République, en vertu du Traité définitif de cession et d'indemnités, "conclu le 23 Mai 1802 entre la France et la Prusse." Welk tractaat wordt hier bedoeld? Dat over de pruissische schadeloosstelling voor den afstand van den linker Rijnoever? Of het bovenaangehaalde verdrag over de schadeloosstelling van den Prins van Oranje, dat bij Martens de dagteekening v. 24 Mei 1802 draagt? In het laatste vind ik geene aanleiding tot zoodanige vereffening. Het eerste, waarschijnlijk op denzelfden dag als het laatste geteekend, ken ik slechts wat den hoofdinhoud betreft; den tekst kan ik nu niet vinden, en dus niet beslissen, of daar staat hetgeen men er niet zou zoeken.

Digitized by Google

Onwil, "eerst door langdurige onderhandeling en moeite" overwonnen [1], blijkt zóó weinig, dat Napoleon ook zonder dit artikel en zonder art. 18 van het Tractaat hoogst waarschijnlijk niet anders zou hebben gehandeld, dan hij heeft gedaan. Hij zette dóór hetgeen hij zelf reeds te Campo Formio had bedongen. Gaarne verpligtte hij *en* Pruissen *en* een Huis van zoo grooten historischen luister, als Oranje, door eene plaatsing in Duitschland, waar het de fransche partij tegen Oostenrijk moest versterken [2].

Het is met de berigten en oorkonden, die wij tot hiertoe van het Congres hebben, even eens in strijd, wanneer de Heer van Hall [3] dat afzonderlijk artikel "eene overeenkomst" noemt, "twee dagen na het teekenen des vredesverbonds, door "Schimmelpenninck en de drie ? andere gezanten met den "franschen aangegaan." Het is eenvoudig eene verklaring van den franschen gezant, van dezelfde dagteekening als het verdrag zelf, door Schimmelpenninck aangenomen, doch waarmede de gezanten van Engeland en Spanje niets hadden te doen. Weshalve zij ook b. v. in het officiële afschrift van het Tractaat, aan den duitschen Rijksdag medegedeeld, niet werd opgenomen.

Men ziet tevens, dat de opvatting van den Heer van Hall, alsof Schimmelpenninck door die fransche verklaring "het "*onbestemd* artikel omtrent de schadeloosstelling in een *be*-"*paald beding* had doen veranderen," achter dat artikeltje meer zoekt, dan het waard is. Het veranderde niets aan art. 18 van het Tractaat, dat de verbindtenis tot schadeloosstelling evenmin aan de bataafsche Republiek oplegde, als aan Frankrijk, Engeland of Spanje. Het bepaalt zoo min, als art. 18, wie met die schadeloosstelling zal zijn belast. De Heer van Hall meent [4], "dat Frankrijk, ondanks des-"zelfs onwil, de voldoening daarvan bij dat afzonderlijk ar-"tikel op zich nam;" en wederom bl. 47, dat "Frankrijk, "ten behoeve van ons vaderland, eene borgtogtelijke ver-"bindtenis aanging, die dit van de voldoening daarvan ont-"sloeg; immers kan het naar regten aan geenen twijfel on-

---

[1] Bl. 46.
[2] Vergel. v. Gagern, Mein Antheil, I, p. 121—125.
[3] L. c. [4] Bl. 44.

"derhevig zijn, dat hij, die zich als borg verbindt, om dat-"gene te voldoen, waartoe een ander verpligt is, in het ge-"val, dat deze daaraan niet voldoet, gehouden is tot dat-"gene, waartoe deze zich verbonden had. Ten gevolge van "dit verdrag kan mitsdien," gelooft de Heer van Hall, "ons "Gemeenebest, wanneer het ooit mogt geoordeeld worden "jegens het stamhuis van Oranje-Nassau tot schadeloosstel-"ling gehouden te zijn, Frankrijks aangegane verbindtenis "inroepen, met hetzelfde regt, alsof Frankrijk die schade-"loosstelling onmiddelijk voor deszelfs rekening genomen "had. Geen beginsel van *Staatsregt* ? bestaat er, dat op de "voorschriften van het burgerlijk regt hieromtrent eenige "uitzondering maakt." Een uitleg, die mij de woorden herinnert van een voormalig, oud, waardig ambtgenoot der Faculteit, in wiens bijzijn, kort na de gebeurtenissen van 1830, over de Conferentie te London werd gesproken. Het hoofd schuddende, zeide hij met zachten ernst: maar hoe zouden ook onze zaken bij die Conferentie goed kunnen gaan? Wie zijn het, die er ons vertegenwoordigen? Het zijn, vrees ik, de regte menschen niet. Die heeren, wat hebben zij, zooveel ik weet, aan het Romeinsche Regt gedaan?

De Heer van Hall treedt ook in eene zedelijke waardering van Schimmelpennincks gedrag te Amiens. Maar zal de vreemdeling een bewijs der "deugdzame beginselen en "bedoelingen van den bataafschen Staatsman" vinden in hetgeen volgens den Heer van Hall "vooral de kroon heeft ge-"zet op zijn doorzigtig Staatsbeleid"? Dat hij op de Republiek geen schijn van verbindtenis wilde laten rusten ter zake der vernietigde politische regten van het Huis van Oranje, niets redelijker; want tegenover eene verloren regeerbevoegdheid bestaat geene aanspraak op schadevergoeding; doch zijn Land met de bijzondere eigendommen van dat Huis te willen verrijken, en de betaling van den prijs op anderen te schuiven, zoo *wij* het toejuichen, zal de vreemdeling het eerlijk en "deugdzaam" achten? Even min, vrees ik, als hij in de door Schimmelpenninck voorgestane uitsluiting van vreemden handel aan de Kaap [1] een blijk zal zien van ver-

[1] Bl. 43.

Digitized by Google

heffing boven jammerlijke vooroordeelen of van juist doorzigt onzer belangen.

Thiers is een aangename, losse verteller, die twee eigenschappen van den geschiedschrijver, beeld en begrip van het gebeurde te geven, volkomen in zijne magt heeft. Beeld en begrip zijn niet altoos de ware; hij schikt en verbindt soms naar willekeur; maar hij weet licht te maken, en den lezer met de feiten als te doen omgaan, dewijl hij een oog heeft voor de historische beweging in haar geheel. Hoezeer ik mij niet onder de groote vereerders van Thiers durf tellen, geloof ik, dat wij zulke gaven behooren te erkennen, en zelfs bij het jagt maken op bijzonderheden niet ligtvaardig een schrijver van onjuistheid te beschuldigen, die eene grootere verscheidenheid van oorkonden in zijne hand of voor den geest heeft, dan waarvan wij maar het aanzijn vermoeden.

Thiers laat het, wat de onderhandeling over het Huis van Oranje betreft, bij een paar woorden; en voor zijn plan was dit genoeg. Graaf Schimmelpenninck echter mogt er niet mede volstaan. Doch hetgeen deze er meer van zegt, is verre, opheldering te zijn. Hij laat [1] de engelschen op schadevergoeding "*uit kracht der preliminairen*" aandringen, hoewel het Tractaat, de preliminairen bevattende, v. 1 Octob. 1801, en hetwelk men tot hiertoe in Martens volledig meende te lezen, geen woord over dat onderwerp meldt. Volgens Graaf Schimmelpenninck [2] wilde men van fransche zijde, "dat onze "gevolmagtigde de schadevergoeding aan het Huis van Oranje "te verstrekken (voor zooverre zij de hooge ambten van dien "Stadhouder gold, die, ingevolge vorige tractaten, ten laste "van Frankrijk moest komen) door Frankrijk zoude laten "afwijzen." Welke zijn die "vorige tractaten"? En wat beteekent, "door Frankrijk zoude laten afwijzen"? Hing dit van de Republiek af? Liep Frankrijk aan onzen band? Dorst het niet naar goedvinden afwijzen zonder ons verlof? Op de volgende bladzijde leest men, dat de engelschen "*uit* "*kracht der preliminaires* zoo sterk aandrongen": hoe strookt

[1] R. J. Schimmelpenninck, I, p. 287.
[2] Ibid. p. 286.

Digitized by Google

hiermede, dat wij het in onze magt hadden, door Frankrijk te laten afwijzen? Het minst duidelijk van al echter is hetgeen, volgens Graaf Schimmelpenninck [1], zijn vader, zoozeer van wege het afzonderlijk artikel, dat de Republiek tegen alle vordering van kwijting moest vrijwaren, geroemd, zelf den engelschen gezant op het Congres voorstelt: "dat, na-"melijk, de bataafsche Republiek — eene volledige schade-"vergoeding aan den Prins van Oranje zoude doen gewor-"den, terwijl men bij een afzonderlijk artikel zoude bepalen, "dat Zijne britsche Majesteit de waarde van alle Lands en "particuliere schepen, door Z. Ms. Zee- of Landmagt in "naam van gezegden Prins overgenomen, in mindering van "deze schadevergoeding zoude doen strekken."

Het is te duchten, dat men in deze kritische vragen, gelijk in die, welke ik vóór anderhalf jaar over hetzelfde boek deed, niet zal zien een verlangen naar het licht, dat zoo iemand als Graaf Schimmelpenninck ons moet kunnen schenken, maar gebrek aan welwillendheid, of de hemel weet welke geheime vijandige drijfveer. Toont men aldus zijne waarheidsliefde, en zijne geschiktheid om eene verwarde voorstelling te onderscheiden van heldere kennis? Graaf Schimmelpenninck geve van het voorgevallene te Amiens een verslag, gelijk Roëll deed van de Parijsche onderhandeling van 1810; en zelfs de vreemdeling zal timmerhout bij hem zoeken.

De Heer van Hall schijnt mij te verwijten, niet alleen dat ik anders zie, maar dat ik anders schrijf, dan het algemeen. Het kan zijn; de Heer van Hall kan dit beter dan ik beoordeelen. Het is in allen gevalle een punt, waarover ik mij wel zal hoeden met een veteraan der oude garde van den rhetorischen, vergrootenden schrijftrant te twisten.

20 Nov. 1847. THORBECKE.

[1] Ibid. p. 285.

GEREGTELIJKE GENEESKUNDE.

Handleiding tot de geregtelijke Lijkschouwingen, met een kort begrip der geregtelijke Geneeskunde, door Dr. A. C. Bock. Naar de tweede Hoogduitsche uitgave van Dr. C. E. Bock, Hoogleeraar te Leipzig. Met platen. Amsterdam, C. G. Sulpke, 1845.

Handboek der geregtelijke Geneeskunde. Ten grondslag bij Academische Voorlezingen en ten gebruike voor geregtelijke Geneesheeren en Regtsgeleerden. Naar het Hoogduitsch van Dr. E. C. J. von Siebold, met aanteekeningen en Hollandsche Litteratuur voorzien, door G. Rombouts. Te Tiel, bij C. Campagne, 1847.

Leerboek der Medicina forensis voor Regtsgeleerden, door Dr. Carl Bergmann, uit het Hoogduitsch vertaald door H. H. Hagemann, met in den tekst gedrukte houtsnêefiguren. Utrecht, C. van der Post. Amst., C. G. van der Post, 1847.

Systematisches Handbuch der Gerichtlichen Arzneikunde, zum Gebrauche fur Aerzte, Wundärzte, Rechtsgelehrte; und zum Leitfaden bei öffentlichen Vorlesungen, von Joseph Bernt. Fünfte vermehrte und verbesserte Auflage. Wien, 1846.

De uitoefening der geregtelijke Geneeskunde in Nederland, — hare gebreken — middelen tot herstel derzelve; door J. C. van den Broecke, Medicinae Doctor, en Mr. Ph. van den Broecke, Advokaat bij het Provinciaal Geregtshof in Zeeland en Regter-Plaatsvervanger bij de Arrondissements-Regtbank te Middelburg. Uitgegeven door het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Te Utrecht, bij C. van der Post, 1845.

Die gerichtliche Arzneikunde in ihrem Verhältnisse zur Rechtspflege, mit besonderer Berücksichtigung der Oesterreichischen Gesetzgebung. Zum gebrauche für Aerzte, Wundärzte und Rechtskundige dargestellt und mit entscheidenden Thatsachen begründet von Franz von Ney, 1ter und 2ter Band. Wien, 1847.

Het gelijktijdig verschijnen in Duitschland van twee geheel nieuwe Handboeken over de Geregtelijke Geneeskunde, tevens met eene nieuwe uitgaaf van een derde Handboek in hetzelfde jaar, terwijl nog slechts twee jaren geleden het algemeen geachte

Digitized by Google

Leerboek van Henke in elfde uitgave het licht zag, zal met regt aangemerkt mogen worden als een overtuigend bewijs voor de levendige belangstelling, welke aldaar aan deze wetenschap te beurt valt. Wanneer wij door bewijzen uit de litteratuur die belangstelling nader zouden willen staven, ware het slechts noodig op de Tijdschriften te verwijzen, welke in Duitschland aan de Geregtelijke Geneeskunde gewijd zijn.

Wij zouden verder door menige verzameling van opstellen, uit het gebied der Geregtelijke Geneeskunde, die nog sedert onlangs verschenen, deze gunstige onderscheiding kunnen staven. Men denke hier slechts aan de drie lijvige boekdeelen van Joseph Bernt, getiteld: "Visa reperta und "gerichtlich medicinische Gutachten," waarvan het laatste deel in 1845 het licht zag; en de Gutachten und Aufsätze im Gebiete der Staatsarzneikunde van Dr. Ludwig Choulant, welke in het jaar 1847, als eene verzameling van Geregtelijke Geneeskundige opstellen uitgegeven zijn, nadat verscheidene daarvan reeds vroeger in Tijdschriften, aan dezen tak van wetenschap gewijd, hunne plaats gevonden hadden.

En toch wordt in Duitschland nadrukkelijk geklaagd over de weinige belangstelling, welke aan de Geregtelijke Geneeskunde ten deel valt. Van het onderwijs aanvangende, merken wij daaromtrent op, dat maar al te dikwijls aan de hoogescholen de belangstelling voor dezen tak van wetenschap gemist wordt. Nog voor weinige jaren werden door de Pruissische regering zelve deze grieven tegen de Universiteiten uitgesproken, en er op aangedrongen, dat vooral bij het afnemen der examina naauwkeurig gelet zoude worden, of de toekomstige physici genoegzame blijken gaven van ijverige studie der Geregtelijke Geneeskunde, en of zij de voorlezingen over deze wetenschap naauwgezet gevolgd hadden. Aan de minste der Duitsche Universiteiten, zoo verzekert ons een Docent in deze wetenschap, zijn Hoogleeraren voor dit vak aangesteld, en de regeringen zien lijdelijk toe, dat deze of gene zich over dat gedeelte van het Hooger Onderwijs ontfermt, wien daarbij de geringe belangstelling zeker niet tot prikkel verstrekt, om zich daarop met al zijne krachten toe te leggen. Van het onderwijs het oog wendende naar de inrigtingen, van

Digitized by Google

Staatswege daargesteld voor de uitoefening der Geregtelijke Geneeskunde, moeten wij aan Duitschland het regt laten wedervaren, dat door het aanstellen van een geregtelijk geneeskundig personeel, door het toezigt hetwelk daarover in sommige Staten althans gehouden wordt, door het uitvaardigen van instructiën, en door het voorschrijven van bepaalde vormen, die bij de uitoefening van dit vak in acht genomen moeten worden; door de organisatie, welke vooral een naauwkeurig onderzoek der geregtelijk geneeskundige uitspraken ten doel heeft — wij moeten met het oog op dit alles, zeggen wij, aan Duitschland het regt laten wedervaren, dat hier een goede grondslag voor de uitoefening der Geregtelijke Geneeskunde gelegd is. En hoe dan hiermede vereenigd die klagten over den ongunstigen staat, waarin zich deze wetenschap, juist ten opzigte der uitoefening, bevindt? Voor een deel moge de oorzaak in het onderwijs te zoeken zijn; niet minder nadeelig echter werkt de verhouding, waarin de geregtelijke geneeskundigen aldaar geplaatst zijn. De klagt omtrent miskenning van den stand der geregtelijke geneesheeren, *physici* genaamd, is van verschillende zijden luide en krachtig verkondigd. Wanneer wij over miskenning van den stand spreken, is daarmede reeds stilzwijgend eene miskenning van de wetenschap zelve in hare practische toepassing aangeduid; tegen die opvatting moeten wij intusschen waarschuwen, dewijl ten gevolge der organisatie, waarvan wij straks melding maakten, aan de behandeling der geregtelijke geneeskundige onderwerpen in hooger ressort, eene zekere onderscheiding verzekerd is. De zorgvuldig uitgewerkte *visa reperta* en *elogia medica*, die wij in Tijdschriften en Verzamelingen vinden, getuigen genoegzaam van de geleerdheid, het talent, den ijver en de naauwgezetheid, waarmede de natuur- en geneeskundige kennis tot de beslissing van geregtelijke onderwerpen aangewend worden. Voor het meerendeel zijn die stukken *superarbitria*, in belangrijke zaken ingewonnen.

De Geregtelijke Geneeskunde heeft intusschen nog meer noodig, dan de waarborgen van de zijde der deskundigen, wier uitspraak in bepaalde gevallen gevraagd wordt. De rang, welken zij tusschen de twee uitloopende wetenschappen, Geneeskunde en Regtsgeleerdheid, inneemt, vordert eene

Digitized by Google

gelijke ondersteuning van beide zijden. Zoo talrijk de bemoeijingen ter harer bevordering van de zijde der natuur- en geneeskundigen zijn, zoo schaars vindt zij van de zijde der regtsgeleerden de ondersteuning, die haar regtmatig toekomt. Het is toch niet genoeg, dat de geregtelijke geneeskundige den regter door zijne kennis, bij de behandeling van eene gegevene zaak, voorlichte; de ondervinding, welke uit de toepassing dezer wetenschap verkregen wordt, moet vooral ten nutte gemaakt worden, om, zoowel in de wetten zelve, als in de regterlijke vormen en voorschriften, zoodanige wijzigingen te brengen, als men erkend heeft noodzakelijk te zijn. De naauwe betrekking tusschen Regtsgeleerdheid en Geregtelijke Geneeskunde vereischt eene bijzondere rigting der studie, welke de geneeskundigen niet minder dan de regtsgeleerden duidelijk moeten onderscheiden; eene rigting, welke te dikwijls is voorbijgezien, en dit ongetwijfeld tot nadeel der wetenschap. Wij zullen in het werk van von Ney, hetgeen wij mede aan het hoofd van deze beschouwingen gesteld hebben, gelegenheid vinden, deze stelling nader aan te dringen en te ontwikkelen. Vooraf evenwel nog een woord over den staat van zaken ten onzent.

Het zoude eene verdrietelijke en ik vrees eene noodelooze arbeid zijn, alles weder op te halen, wat vroeger, in een tijdstip, toen voor een oogenblik de hoop scheen te bestaan eener gunstige toekomst voor de uitoefening der geneeskunde hier te lande, over de behoeften aan betere bepalingen omtrent de Geregtelijke Geneeskunde, alsmede over de behoeften aan verbeterd onderwijs, ook in dezen tak der geneeskundige wetenschap, is geschreven. Wij zijn bereid de verschijning der vertalingen, aan het hoofd van dit opstel geplaatst, als een bewijs althans te beschouwen van eenig leven, hoe flaauw en zwak dat bewijs, ontleend uit het afschijnsel eener vreemde litteratuur, ook zijn moge. Maar wij kunnen bij de slaafsche vertaling van Handboeken, welke ingerigt zijn naar de behoeften van de toehoorders, die als geregtelijke geneeskundigen in de Pruissische (von Siebold) en in de Hanoversche Staten (Bergmann) zullen optreden, de bedenking niet terughouden dat hier de verhouding der Geregtelijke Geneeskunde tot de Regtsgeleerdheid geheel uit het oog ver-

Digitized by Google

loren is. De miskenning dier verhouding ligt misschien voor een gedeelte in den geringen invloed, welke bij de wettelijke bepalingen aan de Geregtelijke Geneeskunde is toegekend, zoodat de artikelen der wet, welke in betrekking met deze wetenschap gebragt moeten worden, slechts gering in aantal zijn, en de vertalers derhalve meenden te kunnen volstaan, door hier en daar eenige weinige regels aan het oorspronkelijke toe te voegen. Het gewigt der zaak vorderde ongetwijfeld eene zorgvuldige nasporing van alles, wat omtrent de letter, zoowel als omtrent den geest der Nederlandsche Wetgeving, in betrekking tot de Geregtelijke Geneeskunde viel op te merken. Wij zullen later de gelegenheid vinden om dit nader te staven en toe te lichten. De arbeid der beide Heeren van den Broecke is daar, om de gegrondheid dezer bedenking in het volle licht te plaatsen. Zij hadden zich ter taak gesteld: "de gebreken, welke in de uitoefening der "Geregtelijke Geneeskunde in ons Land bestaan, aan te wijzen "en daarbij tevens de middelen voor te dragen, welke volgens "den tegenwoordigen staat der wetenschap ter verbetering zou- "den kunnen en behooren aangewend te worden." Van die taak, het zij hier reeds in den aanvang gezegd, hebben zij zich loffelijk gekweten. Maar hunne taak was door het stellen der vraag van de zijde des Utrechtschen Genootschaps vooraf bepaald; bij eene systematische bearbeiding der geregtelijke geneeskundige wetenschap, zoude het onderzoek der betrekking tusschen natuurstudie en regtsgeleerdheid, in meerdere uitgebreidheid, over de verschillende onderwerpen zich hebben uitgestrekt; het was voor hun doel genoegzaam de gebreken in hoofdtrekken aan te wijzen, en, door eene grondige kennis van den toestand der Geregtelijke Geneeskunde voorgelicht, het plan eener organisatie te ontwikkelen, die, wanneer zij in het leven trad, voorzeker aan de Geregtelijke Geneeskunde eene gunstige toekomst zoude verzekeren.

Wij zien in de tegenwoordige Zitting der Staten-Generaal eene voordragt van Wet betreffende de Geneeskunde te gemoet. Het rijp beraad zal zeker daaraan niet ontbroken hebben; want sedert de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in het jaar 1845, Zijne Majesteit eerbiedig verzocht,

Digitized by Google

het aangeboden Ontwerp nogmaals in overweging te nemen, bewaarde de Regering het stilzwijgen, totdat in de openingsrede der tegenwoordige Zitting wederom de toezegging geschiedde van een Ontwerp betreffende de Wetgeving op de Geneeskunde. Drie jaren beraad zouden voorzeker het regt geven op eene hooggespannen verwachting. Immers, wat voor zes jaren omtrent onvolledigheid en min voldoende regeling der wetten en verordeningen, betrekkelijk de uitoefening der onderscheidene geneeskundige vakken, door den Koning zelven onbewimpeld erkend is, zal thans, daar alles in denzelfden staat gebleven is, nog wel waar zijn. En toch zal hij, die zich de lessen der ondervinding van dat tijdvak ten nutte maakt, geneigd zijn, met mismoedigheid de schouders op te halen, en driestweg te verzekeren, dat hij zich weinig heil voorspelt van die toezegging. Het kan intusschen nuttig zijn, de aandacht op eene zaak te vestigen, die, wanneer zij vooral door de regtskundige Leden der Tweede Kamer van de Staten-Generaal goed begrepen werd, van die zijde eene krachtige ondersteuning zoude vinden. Doch ook afgezien van deze bedenking, zal, in het belang der uitoefening van de Geregtelijke Geneeskunde, eene ontwikkeling van hare verhouding tot de regterlijke magt, zoo als die in in het werk van von Ney vervat is, mogen gevorderd worden, waarbij wij, door eene vergelijking van hetgeen ten onzent daaromtrent valt op te merken, de toepassing gereed zullen vinden.

Wij hebben hier onzen Schrijver te volgen in de behandeling der vier punten, welke hij onder het algemeene opschrift: "Het opmaken der Geregtelijk Geneeskundige uit-"spraken, van het standpunt der regtskennis beschouwd" heeft gesteld. Deze punten zijn:

1°. Het doel en de vervaardiging van de *visa reperta*, en *conclusiën* in het algemeen.
2°. De verhouding der Geregtelijke Geneeskunde tot de regtswetenschap.
3°. De grondstellingen, welke, bij het vervaardigen van *elogia medica*, in crimineele gevallen in acht genomen moeten worden.
4°. De invloed des Regters op den gang van het genees-

Digitized by Google

kundig onderzoek en op den inhoud van het *elogium medicum*.

Bij de ontwikkeling van het doel, hetwelk den geregtelijken geneeskundige voor oogen staan moet, gaat de Schrijver uit van de stelling, dat zijne nasporingen betrekking hebben tot eene gebeurtenis, welke op het oogenblik van het onderzoek reeds tot het verledene behoort, zoodat, bij gemis der onmiddelijke waarneming van het feit, de getuigenis van hen, welke daarbij tegenwoordig waren, wordt geëischt, om daardoor zich te vergewissen omtrent de wijze, hoe datgene, wat als resultaat van het bedrijf ter kennis gekomen is, ontstaan is; de grond, waarop het regterlijk onderzoek plaats heeft (t. w. het resultaat van het bedrijf), moet op zich zelf onderzocht worden; de regterlijke magt bedient zich hierbij van de hulp dergenen, die door hunne kennis de resultaten grondig beoordeelen en de verhouding dier gevolgen tot de oorzaak met zekerheid kunnen bepalen. De regter zal derhalve slechts dan de overtuiging kunnen hebben, dat de gevolgtrekking van de werking tot de oorzaak juist is, wanneer in de processtukken alle bijzonderheden, die het feit ter waarneming aanbood, zijn opgenomen; wanneer de ervaring, waarop men zich bij het maken der gevolgtrekkingen beroept, juist is, en eindelijk wanneer men gezorgd heeft, dat geene ervaring, die hier licht konde verspreiden, buiten toepassing gelaten is.

Wij mogen hier niet onopgemerkt laten, dat deze grondstelling, hoe eenvoudig en overtuigend van waarheid zij ook schijnen moge, intusschen maar al te dikwijls uit het oog verloren wordt; dat de regterlijke magt, bij de erkenning van de noodzakelijkheid der hulp van deskundigen, in zaken waar eene bepaalde kennis van natuur- en geneeskundige wetenschappen gevorderd wordt, te zeer geneigd is, hen alle kennisneming van zaken, die uit het regterlijk onderzoek voortvloeijen, te ontzeggen. Men meent aldus de onbevangenheid van den geregtelijken geneeskundige het zuiverst te bewaren, terwijl men verder de bedenking van te groote omslagtigheid, noodelooze moeiten en wat niet al, doet gelden. Indien het terughouden der processtukken en de onkunde omtrent de bijzonderheden der zaak nadeelig

Digitized by Google

kunnen zijn voor het onderzoek, kan men zich dan verantwoord achten op de hier aangevoerde gronden? Waarlijk, indien door zoodanige maatregelen gezorgd moet worden, dat de geregtelijke geneeskundige het zuiver objectieve standpunt van het wetenschappelijk onderzoek behoude, dan toont men al weinig vertrouwen in hem; en daar, bij belangrijke geruchtmakende gevallen, de zaak, niettegenstaande de terughouding der regterlijke magt, zeker ter kennis van den geneeskundige zal komen, zoo is het te voorzien dat op die wijze weinig vertrouwen aan de geregtelijke geneeskundige uitspraken zal geschonken worden. Wil men die uitspraak, men vrage haar op eene wijze, den wetenschappelijken man waardig. Mistrouwt men haar, waarom dan niet liever door andere middelen waarborgen voor de deugdelijkheid gezocht?

Men vergete het toch vooral niet, dat aan den geregtelijken geneeskundige eene betrekkelijke magt over vrijheid en leven verleend is, welke slechts dan veilig bij hem kan berusten, wanneer hij het onderzoek als eene gewetenszaak behandelt.

Het verdient hier opgemerkt te worden, dat, volgens de wetgeving in Oostenrijk, waarop onze Schrijver zich beroept, de regter bij het onderzoek van het feitelijke van het bestaan des misdrijfs (Erhebung des Thatbestandes) verpligt is, alle stukken, dienstig tot bewijs der misdaad (corpora delicta), die gevonden worden, naauwkeurig te beschrijven en, voor zoo ver zulks doenlijk is, aan de akten toe te voegen.

De grond van deze wettelijke bepaling is wel geen andere dan deze, dat het voor den mensch onmogelijk is zich door eenige middelen eene zekerder en vaster overtuiging te verschaffen, dan die, welke men door eigene aanschouwing verkrijgt. Daar nu de regter verpligt is, zich zooveel mogelijk eene vaste overtuiging van de objective waarheid der feiten te verschaffen, zoo kan het aan geen twijfel onderhevig zijn, dat hij, waar het onderzoek naar het feitelijke plaats heeft, niet slechts geregtigd, maar zelfs verpligt is, daaraan deel te nemen, zoo niet bijzondere redenen hem daarin verhinderen.

Zonder eenige kennis van den wetenschappelijken aard der onderzoeking, zal het den regtskundigen dikwijls weinig

Digitized by Google

baten, of hij zich door eigene aanschouwing van de bijzonderheden vergewisse. Hier moet men intusschen wel onderscheiden tusschen den werkkring van den deskundige en het deel, hetwelk de regtsgeleerde hieraan neemt. Het kan nimmer het doel zijn van den laatste om den eerste in de rigting en den gang van het onderzoek te belemmeren of eenigzins aan zijne zelfstandige handelwijze te kort te doen, noch ook, door het ingrijpen in zijne handelingen daaraan een werkzaam deel te nemen. Slechts dit mag de regtsgeleerde eischen, dat zijne bedenkingen bij het onderzoek van het feitelijke, evenzeer als bij de gevolgtrekkingen, door den deskundige worden in acht genomen, en hij daarop zoodanige inlichtingen verkrijge, als tot vestiging zijner overtuiging onmisbaar door hem geacht worden. Wie zou een oogenblik daaraan kunnen twijfelen, dat zulks ten opzigte der gevolgtrekkingen als een onbetwistbaar regt te beschouwen is? En waarom zoude het dan niet evenzeer kunnen gevorderd worden ten opzigte van het feitelijke in het materieel onderzoek? Stelt men nu het geval, dat bij den regter gegronde twijfel aan de juistheid der gevolgtrekking bestaat, niet slechts als mogelijk, maar vestigt men daarop ook het oog bij de geheele inrigting en verhouding van het regterlijk onderzoek, dan zal het evenzeer gevorderd mogen worden, dat de regter zich de overtuiging verschaffe van de juistheid der waarneming van het feitelijke, waarop de redeneringen en gevolgtrekkingen berusten.

Wie zich niet vooraf een juist begrip gemaakt heeft van den aard der Geregtelijke Geneeskunde als wetenschap, zal ligt gevaar loopen zijne eischen op grond dezer beschouwingen te hoog te stellen. Wij zullen later, wanneer wij over de leerboeken eenige opmerkingen mededeelen, op dit punt terugkomen en dan gelegenheid vinden om aan te toonen, wat wij omtrent de wetenschappelijke ontwikkeling der regtsgeleerden, ten aanzien van natuur- en geneeskunde, uit een algemeen gezigtspunt als onmisbaren waarborg voor eene goede regtsbedeeling moeten stellen; aan die opmerkingen zullen zich dan verder de beschouwingen omtrent den omvang der behoeften aan natuur- en geneeskundige kennis voor de regtsgeleerden, bij de bestaande organisatie aansluiten.

Digitized by Google

De beginselen in het oog houdende, welke wij omtrent de betrekking van regtsgeleerden en geneeskundigen ontwikkeld hebben, zullen wij daaruit gemakkelijk de eischen kunnen afleiden, bij het opmaken van het *visum repertum* en *elogium medicum* te stellen. Bij eene grondige en volledige bearbeiding, zal zoo veel mogelijk een eenvoudige en duidelijke vorm moeten in acht genomen worden, zoodanig, dat de redeneringen en gevolgtrekkingen door een ieder gemakkelijk opgevat kunnen worden. De deskundige zal daarbij vooral in het oog moeten houden, dat dikwijls bij onervarenen voorstellingen bestaan, waardoor de juiste opvatting eener zaak belemmerd wordt. Het voorbeeld van den dood door verdrinking moge dit nader toelichten. Krachtens het woord zelf zou de groote hoeveelheid water, welke bij onderdompeling doorgezwolgen wordt, als oorzaak van den dood moeten beschouwd worden. Nu moge al bij den beschaafden man deze opvatting niet gevonden worden; hij zal zich toch moeijelijk een begrip maken, dat het water op zich zelf hier niet als schadelijke invloed moet beschouwd worden, en dat slechts het gemis van dampkringslucht als de reden van de vernietiging van het leven beschouwd moet worden. Wanneer wij echter zoodanige opvatting bij hem vooronderstellen, dan zal toch nog slechts daaruit de gevolgtrekking kunnen afgeleid worden, dat de dood aan verstikking is toe te schrijven, en wanneer als resultaat der lijkopening hoofdzakelijk ophooping van bloed naar de hersenen erkend is, zal de beroerte moeijelijk in verband kunnen gebragt worden met de langdurige onderdompeling onder het water; de ontwikkeling van dit punt zal derhalve een noodzakelijk deel van den arbeid der geregtelijke geneeskundigen moeten uitmaken.

Zal nu eene duidelijke beschrijving en bevattelijke ontwikkeling der redeneringen en gevolgtrekkingen wezenlijk nuttig zijn, dan moet van de zijde der regtskundigen eene zekere mate van kennis ondersteld worden, die, bij den meer beperkten kring van onderwerpen uit het gebied der natuur- en geneeskunde, welke ter zijner beoordeeling komen, met regt van hem gevorderd mag worden. De geregtelijke geneeskundige moet van zijne zijde ook met de wettelijke bepalingen bekend zijn, ten einde daarnaar zijn onderzoek in te rigten, en den regter de

Digitized by Google

toepassing der wet gemakkelijk te maken. Er zal wel naauwelijks in bijzonderheden het bewijs gevorderd worden, dat slechts onder deze voorwaarde de geregtelijke geneeskundige uitspraak aan het doel kan beantwoorden. En toch vindt men juist op dit punt eene opvatting, welke tot velerlei misgrepen aanleiding geeft. Daar namelijk de regter uit den aard der zaak het meest met de eischen der wet vertrouwd is, stelt deze aan den geregtelijken geneeskundige de vragen, welke hij na de kennisneming van het feitelijke, dat is, na het voorloopig onderzoek, wenscht beantwoord te zien. De overweging van alle bijzonderheden, die de deskundige ter zijner beschikking heeft, kunnen hem intusschen tot de gevolgtrekking leiden, dat de regter in de opvatting van het feitelijke gedwaald heeft; dat derhalve de gestelde vragen daaruit niet behoorden voort te vloeijen. Er is hier eene onregtvaardige toepassing te vreezen, zoo de geregtelijke geneeskundige niet op de misvatting verwijst. De vragen van den regter kunnen derhalve slechts onder zoodanig voorbehoud tot grondslag van de uitspraak der deskundigen dienen, en nimmer kan het als eene verontschuldiging van den laatste aangewend worden, dat de regter hem bij het stellen der vragen geene gelegenheid gegeven heeft, de zaak zelve nader te onderzoeken. Of zoude men het op zich zelven wraken, dat er vragen door den regter gesteld worden? Zeker, dit kan men billijkerwijze niet vooronderstellen. De bevoegdheid komt hem zeker toe. En of het wenschelijk is? Men bedenke slechts, hoe daardoor de gelijkmatigheid in den vorm van de *visa reperta* bevorderd wordt. Wil men gelijkmatigheid en consequentie in de toepassing der wet, dan moet ook in den vorm zoo veel mogelijk eene zekere regelmaat in acht genomen worden. Dat beginsel verdient billijke erkenning, en moet op eene redelijke wijze ondersteund worden. De geregtelijke geneesheer heeft het in zijne hand, voor de nadeelige gevolgen te waken, wanneer hem althans van de zijde der regterlijke magt de weg tot het onderzoek der zaak niet is afgesloten.

Ik wil het niet beslissen, of het wenschelijk zij door wettelijke bepalingen in het geval te voorzien, dat belangrijke punten door den regter worden verwaarloosd, en den gereg-

Digitized by Google

telijken geneeskundigen de verpligting op te leggen, bij de bearbeiding hunner conclusiën daarvoor te waken. Het is evenwel niet onbelangrijk hier te vermelden, dat in de "Instruc-"tion für die öffentlich angestellten Aerzte und Wundärzte "in den k. k. österreichischen Staaten, wie sie sich bei ge-"richtlichen Leichenbeschauen zu benehmen haben," welke in 1815 ingevoerd is, bepaalde voorschriften gegeven zijn, welke den geregtelijken geneeskundigen de verpligting opleggen, eigenmagtig sommige vragen te onderzoeken, zelfs al ware daartoe van de zijde der regterlijke magt geene aanleiding gegeven. Zoo zal hij gehouden zijn, zich de volgende vragen ter beantwoording te stellen: Of eene bepaalde verwonding gedurende het leven dan wel na den dood toegebragt zij? Of datgene, wat zich als wond voordoet, niet veeleer als gevolg der rotting te beschouwen zij en omgekeerd? Of uit den bouw en eigenaardigheden, welke aan het ligchaam opgemerkt zijn, eene bijzondere voorbeschiktheid kan afgeleid worden, waardoor de nadeelige gevolgen der schadelijke oorzaak verhoogd wordt? Of er geene sporen van eene andere oorzaak des doods gevonden zijn, behalve de verwonding, waaraan de persoon ondersteld wordt bezweken te zijn? Of tegen de doodelijke gevolgen der verwonding de hulp der kunst iets zoude vermogt hebben? Dezelfde Instructie schrijft den geneeskundige ook uitdrukkelijk voor, bij gevallen van vergiftiging, door navragen bij de betrekkingen van den overledene, bij den geneesheer, die hem behandeld heeft, en bij den geestelijke, die hem in de laatste uren bijgestaan heeft, zich te vergewissen van de verschijnselen, welke den dood voorafgegaan zijn.

In het koninklijk besluit van 15 Julij 1818 hier te lande, "houdende verordeningen tot het doen van geregtelijke schou-"wingen," vinden wij de bepaling, dat tot het bijwonen der schouwingen van lijken van zoodanige personen, welke op eene gewelddadige wijze zijn of schijnen te zijn omgekomen, moeten geroepen worden die doctores en heelmeesters, welke den dooden eenige hulp mogten hebben toegebragt; dat de schouweedel mede door de hier genoemde personen onderteekend moet worden; dat daarbij gevoegd moet worden een relaas van hetgeen zij van den beginne der behandeling af

Digitized by Google

tot den dood aan hem gezien en gedaan hebben. Hiertoe bepaalt zich alles, wat omtrent bijzondere voorschriften bij het verrigten van lijkschouwingen ten onzent gevonden wordt. Mogt men nu van meening zijn, dat eene wettelijke bepaling van hetgeen den geneeskundige bij deze gewigtige werkzaamheid te doen staat, niet noodig is; dat hij, die met naauwgezetheid zijne taak vervult, ook buitendien het onderzoek dier bijzonderheden niet zal verwaarloozen; dat de regter bij een helder inzigt van het onderwerp uit zich zelven de noodzakelijkheid erkennen zal, zich daarvan te vergewissen; zoo kunnen wij toch niet nalaten uit den inhoud dezer Instructie de gevolgtrekking af te leiden, met hoeveel zorg de regering aldaar voor eene rigtige toepassing der Geregtelijke Geneeskunde waakt; bovenal moeten wij daarin de strekking prijzen, om den geneeskundige eenen zelfstandigen werkkring te verzekeren, op eene wijze, waarbij zijne verhouding tot het regterlijk onderzoek wettelijk omschreven is.

Ik heb bij deze algemeene ontwikkeling der beginselen den gang der procedure in crimineele zaken, zoo als die bij ons bestaat, niet in aanmerking genomen. Het zal van belang zijn daarop thans het oog te vestigen. Wat wij gezegd hebben van het deel, hetwelk de regter in het onderzoek behoort te nemen, zal hier moeten toegepast worden op den regter-commissaris, daar deze zoowel bij het voorloopig onderzoek op requisitie van den officier van justitie, als bij het verder onderzoek, nadat er regtsingang tegen eenen bepaalden persoon verleend is, met de kennisneming der zaak belast is. Dat intusschen de gestelde beginselen moeijelijk bij onze wetgeving in toepassing gebragt kunnen worden, zal ieder deskundige gemakkelijk doorzien. Nadat de voorloopige inlichtingen verkregen zijn, en de arrondissements-regtbank regtsingang verleend heeft, zet de regter-commissaris, die niet noodzakelijk deelgenomen heeft aan het inwinnen der vroegere informatiën, het onderzoek voort; alles wat tot het voorloopig onderzoek behoort, is aan de beslissing van de arrondissements-regtbank opgedragen; de werkzaamheden van het onderzoek zijn tusschen den regter-commissaris en den officier van justitie verdeeld. Bij de openbare teregtzitting treden de procureur-generaal en de leden van het

Digitized by Google

provinciale hof als geheel nieuwe personen in de zaak op; er heeft hier derhalve eene verdeeling, eene versnippering plaats, welke met de eischen van het geregtelijk geneeskundig onderzoek moeijelijk in overeenstemming te brengen zijn. "Het "onderzoek op de openbare teregtzitting legt den grondslag "van de uitspraak des beslissenden regters. Ten gevolge daar- "van heeft het voorloopig onderzoek op de openbare teregt- "zitting in den regel geene beslissende kracht, daar het on- "derzoek op die teregtzitting de hoofdzaak is. Inderdaad "wordt menig punt van overwegenden invloed eerst ter open- "bare teregtzitting in het ware licht gebragt. Daar worden "de getuigen eerst onder eede gehoord; daar wordt derhalve, "hetgeen zij verklaren, eerst als waarheid aangenomen." (Van den Broecke, bl. 126, 128, 133.).

"Het moge waar zijn, dat, bij het onderzoek op de open- "bare teregtzitting, in onze regtspleging als hoofdzaak be- "schouwd, menig punt van daadzakelijken en regtskundigen "aard kan worden tot klaarheid gebragt; men wachte zich "voor de toepassing dezer waarheid op onze wetenschap. "Terwijl de regter van stellige wetsbepalingen uitgaat, moet "de geregtelijke geneeskundige op het onbegrensde veld der "natuur de waarheid zoeken." (Id., bl. 136.)

De werkzaamheden van den geregtelijken geneeskundige zijn derhalve voornamelijk beperkt tot dat gedeelte van het onderzoek, hetwelk de openbare teregtzitting voorafgaat. De invloed, welken de wederkeerige wisseling van denkbeelden tusschen regtsgeleerden en geneeskundigen op het onderzoek hebben kan, zal dus alleen bij dat gedeelte van het regtsgeding in aanmerking komen; vandaar, dat wij het gezegde hoofdzakelijk van toepassing achten voor den regter-commissaris en den officier van justitie. De openbare teregtzitting kan voor den geregtelijken geneeskundige geene vruchten opleveren, daar hij hier slechts als getuige optreedt; immers, wanneer uit het vernemen der bijzonderheden, die het getuigenverhoor oplevert, bij hem bedenkingen mogten rijzen, zij zullen hoogstens op zijne gevolgtrekkingen eenigen invloed kunnen uitoefenen; de weg van onderzoek is voor hem reeds gesloten. Terwijl dus de regter zijne uitspraak grondt op alles, wat zich als resultaat van het regtsgeding aanbiedt, is de

Digitized by Google

geregtelijke geneeskundige verpligt zijne uitspraak op het voorloopige onderzoek te bouwen. Daar de leden van het hof slechts kennis nemen van de resultaten van het onderzoek, hetwelk voor zoo ver den geregtelijken geneeskundigen aangaat, gelijk wij zagen, reeds als gesloten beschouwd moet worden, zijn zij met het feitelijke, het stoffelijke gedeelte van dat onderzoek niet bekend, en wat men van den regter-commissaris zoude kunnen verwachten, wien men als van nabij met dat gedeelte van het onderzoek bekend moet vooronderstellen, kan van de leden van het geregtshof niet gevorderd worden; hunne roeping is in deze meer met die van arbiters te vergelijken. Er zal wel niet meer noodig zijn om aan te toonen, dat de Geregtelijke Geneeskunde ten onzent in hare betrekking tot de regterlijke magt misplaatst is, en zulks eenvoudig, omdat, ten gevolge eener onjuiste opvatting van de bestemming dezer wetenschap, de geneeskundigen op gelijke lijn gesteld zijn met de overige deskundigen, die slechts als getuigen gehoord worden.

Voor eene geleidelijke ontwikkeling der beginselen zal het thans noodig zijn eenige opmerkingen over de betrekking der Geregtelijke Geneeskunde tot de regtsgeleerdheid uiteen te zetten. Dat de verhouding in die gevallen, waar de Geneeskunde de wetenschappelijke resultaten van haar onderzoek ten grondslag legt voor de te ontwerpen wettelijke bepalingen, verschillend is van die, welke bij de toepassing der wet op de bijzondere gevallen erkend moet worden, vloeit uit den aard der zaak voort. Eene hoofdvoorwaarde, waaronder de aanwending der Geregtelijke Geneeskunde bij de toepassing der bestaande wetten op eene doeltreffende wijze kan geschieden, bestaat daarin, dat bij het ontwerpen der wettelijke bepalingen de eischen der wetenschap in hare volle uitgestrektheid in acht genomen zijn. Vindt de geneeskundige valsche grondstellingen in de wetgeving, dan zal het hem niet vrijstaan deze naar zijne eigene overtuiging te wijzigen; integendeel zal hij zich bij de oordeelkundige conclusie onvoorwaardelijk op het positieve standpunt der wetgeving moeten plaatsen. Zoo heeft b. v. onze wetgeving, in navolging van de Fransche, den uitersten term der zwangerschap op 300 dagen bepaald. De letter der wet is hier duidelijk, en wanneer de wetenschap ook al de mo-

Digitized by Google

gelijkheid van eenen langeren duur doet erkennen, zal, bij de toepassing der wet, van die wetenschappelijke opvatting geen gebruik kunnen gemaakt worden. Wie nu de Geregtelijke Geneeskunde enkel in dienst der positieve wetgeving denkt, zal van meening zijn, dat zij in dit vergrijp tegen de regtvaardigheid moet berusten. Hare roeping strekt zich evenwel verder uit, en wanneer zij het gebrek in de grondstelling met zekerheid kan aantoonen, is het pligt op verandering der wet aan te dringen, opdat de ware bestemming der Geregtelijke Geneeskunde niet verloren ga.

Moeijelijker daarentegen wordt de bepaling van de grenzen, waarbinnen zich het onderzoek der geneeskundigen moet bepalen, wanneer de wetgeving geene naauwe omschrijving bevat van het object; zoo als dit b. v. het geval is bij de misdaad van verkrachting. Bij gemis van eene bepaalde omschrijving van hetgeen door die misdaad verstaan wordt, zal de regter het beginsel moeten vaststellen; de geregtelijke geneeskundige zal hierbij door zijne wetenschappelijke kennis den regtskundige moeten voorlichten; er is hier, hetzij door toeval, hetzij met opzet, datgene aan den regter overgelaten, wat anders als de taak van den wetgever beschouwd wordt. De geregtelijke geneeskundige vindt zich onder die omstandigheden als bij uitzondering op een *legislatief* en *positief* standpunt tegelijk geplaatst. Zoodanige verhouding kan niet altijd vermeden worden; een ander voorbeeld moge dit ophelderen. Bij art. 1 der wet van 29 Mei 1841, houdende bepalingen omtrent de gestichten voor krankzinnigen, enz., worden als krankzinnig verklaard "allen, die van het geheel "of gedeeltelijk vrije gebruik van hunne verstandelijke ver- "mogens beroofd zijn." Wilde men deze bepaling tot grondslag nemen, dan zoude daaronder eene reeks van gevallen gebragt kunnen worden, waarop de wetgever nimmer kan gedoeld hebben. De omschrijving past b. v. volkomen op den toestand, waarin de mensch gedurende den slaap verkeert, en zeker kan het de bedoeling van den wetgever niet geweest zijn, den slapende als krankzinnig te verklaren. Zoodanige opvatting zal intusschen tot geene verkeerde toepassing der wet leiden; doch wanneer men zich het geval voorstelt van verzwakking van het herinneringsvermogen in

Digitized by Google

eenen betrekkelijken graad, dan kan men met regt zeggen, dat zoodanig persoon gedeeltelijk beroofd is van het vrije gebruik van zijne verstandelijke vermogens. Bij hartstogten zal wel niemand beweren, dat daar het vrije gebruik van verstandelijke vermogens bestaat, en toch, wie zoude een persoon met verzwakking van het geheugen of eenen anderen van een hartstogtelijk karakter als krankzinnig willen bestempelen? Vergelijken wij hiermede hetgeen in het Fransche wetboek (Code pénal) voorkomt, dan vinden wij daar in het algemeen slechts het woord krankzinnigheid vermeld (art. 64). In het werk der Heeren van den Broecke zijn de nadere bepalingen, vervat in het ontwerp van het Wetboek van Strafregt, aan eenen wetenschappelijken toets onderworpen, en met bondige bewijzen aangetoond, dat de woorden: *geheele en gedeeltelijke zinneloosheid*, *onnoozelheid*, *eenvoudigheid* of *verzwakking van verstandelijke vermogens;* het begrip van *ligchaamskwalen*, *welke op de zielsvermogens aanmerkelijken invloed uitoefenen*, eenen zeer onvolledigen en gebrekkigen grondslag geven voor de bepaling der toerekenbaarheid in staat van krankzinnigheid. Die woorden zijn deels in strijd met de aangenomene wetenschappelijke bepalingen en kunsttermen; zij zijn deels in strijd met de beteekenis, welke de wetgever elders aan hetzelfde woord hecht. Zij zijn dus ongeschikt om in verband gebragt te worden met de wetenschap der Geregtelijke Geneeskunde. De toepassing van deze wetsbepalingen op bijzondere gevallen zoude spoedig het gebrekkige daarvan doen erkennen, zoo als dit in enkele voorbeelden zeer overtuigend bewezen wordt. De wetgever heeft graden van toerekenbaarheid op grond van geheele of gedeeltelijke zinneloosheid aangenomen. Ook dit is met de wetenschap der psychologie in strijd, en moet tot willekeurige opvattingen leiden, waardoor het doel der wetsbepaling verijdeld wordt (Van den Broecke, bl. 70 volg. Men vergelijke hierbij von Ney, Band I, bl. 92).

In de uitspraak omtrent krankzinnigheid zal derhalve de deskundige maar al te dikwijls zich moeten bepalen tot hetgeen zijne wetenschap hem aan de hand doet, en de positieve uitspraak van den wetgever, die zoodanige kenmerken over dezen vorm van ziekten gesteld heeft, in gewijzigden zin opvatten.

Digitized by Google

Wij kunnen evenwel nog verder gaan, en beweren, dat er onderwerpen zijn, welke de wetgever uit den aard der zaak slechts door een woord, eene bepaalde uitdrukking, konde aangeven, terwijl de uitlegging en toepassing van dat woord op gegevene gevallen aan den deskundige overgelaten wordt. Daartoe brengen wij de bepaling van het begrip van krankzinnigheid en der verschillende vormen van krankzinnigheid; daartoe moet men ook zonder twijfel de opvatting van het begrip van leven bij pasgeborene kinderen brengen. Dit laatste punt moge hier ter nadere toelichting zijne ontwikkeling vinden. Wij zullen wel niet behoeven te betoogen, dat bij regtskwestiën omtrent kindermoord alles afhangt van de vraag, of het kind geleefd heeft. Het wordt den geregtelijken geneeskundige opgedragen uit het onderzoek van het lijk dit punt te beslissen. De wetgeving bepaalt hier niet, uit welke verschijnselen hij deze gevolgtrekking zal afleiden; zij kan dit ook niet, daar de wetenschap alleen in staat is het antwoord daaromtrent te geven met zoodanige mate van zekerheid, als onze kennis ten dien opzigte reikt. Eene bepaalde omschrijving in de wet zoude moeten ontleend zijn uit hetgeen de physiologie op dat tijdstip leerde; maar wanneer de physiologie door nieuwe ontdekkingen sedert dat tijdstip verrijkt wordt, zoodat de vroegere leerstellingen gewijzigd of zelfs omgekeerd werden, zoude men met regt mogen vreezen, dat de misvattingen van vroegeren tijd op eene heillooze wijze gesteund en geëerbiedigd werden.

Wanneer wij op grond van de hier gestelde bewijzen de noodzakelijkheid erkennen, .dat de geneeskundige in zijne verhouding tot de regtspraak niet gehouden kan worden den letterlijken zin der wetgeving onvoorwaardelijk op te vatten, maar dat hij, het doel zijner bemoeijingen voor alles in het oog houdende, zijne werkzaamheden zoo veel mogelijk in verband met de bestaande wetgeving moet brengen, zoo zal daaruit gemakkelijk afgeleid worden, van hoe veel belang eene oordeelkundige kennis der wetgeving voor den geregtelijken geneeskundige te achten is. “De Geregtelijke Geneeskunde,” zoo lezen wij bij von Ney, “zal haar doel zoo veel te zekerder bereiken, naarmate degenen, die zich aan haar wijden, zich in de

Digitized by Google

"gelegenheid stellen, bij voorkomende gevallen de betrekking "tusschen het onderzochte feit en de wetten volledig te kennen, die feiten in den geest der wetgeving uiteen te zetten, en bij handelingen ter opsporing van het feitelijke zich "zoo veel mogelijk te houden aan den vorm, die hem daartoe voorgeschreven is, en zich vooral te wachten om geene "maatregelen te bezigen, die met de wetten in strijd zouden zijn."

Het laatste punt, hoe eenvoudig en duidelijk het schijnen moge, wordt maar al te ligt veronachtzaamd. Onze schrijver vestigt hier de aandacht op de handelwijze van sommige geneesheeren in gevallen, waar het vermoeden bestaat van geveinsde ziekten, welk bedrog zij door het aanwenden van pijnlijke middelen trachten te ontdekken. Hij vindt daartoe aanleiding in de volgende plaats van Bernt: "Schmerzhafte Mittel "sind nur erst nach begründetem Verdacht eines Betruges anzuwenden; dahin gehört die Anwendung von Senfpflastern, "Canthariden, der Haarseile, Fontanellen, des Nesselpeitschens, der Aetzmittel, der Moxa, des Glüheisens, der Douche und Tropfbäder, die Androhung schmerzhafter und gefährlicher Operationen."

Voor eenen onbevangenen lezer moet het als een raadsel voorkomen, hoe het mogelijk zij de aanwending van zoodanige middelen bij het v e r m o e d e n van bedrog aan te raden. Waar vermoeden bestaat, is nog geene overtuiging gevestigd: is die overtuiging gevestigd, dan behoeft men immers niet tot staving van die overtuiging den beschuldigde te pijnigen.

Het lijdt geen twijfel, dat de arts als arts slechts dan eene pijnlijke kunstbewerking op den mensch mag uitoefenen, wanneer hij zulks voor de genezing van den lijder noodig oordeelt. Indien bij hem het gegronde vermoeden bestaat, dat de kwaal, waarover geklaagd wordt, geveinsd is, kan hij de aanwending van het middel onmogelijk als eene poging tot genezing beschouwen; het kan ook in zijne oogen alsdan niets anders zijn dan eene m a r t e l i n g. Daarbij mag het niet onopgemerkt blijven, dat niemand geacht kan worden verpligt te zijn, zich tegen zijnen wil aan eene geneeskundige behandeling, en zeker niet aan eene pijnlijke, ja zelfs aan eene gevaarlijke kunstbewerking te onderwerpen. Doch hoe

Digitized by Google

te handelen in het geval, dat de persoon, die onderzocht wordt, weigert zich aan die behandeling te onderwerpen? Men zoude hem dan moeten binden, en riep wederom eene handelwijze in het leven, zoo als men die in de jaarboeken van verledene eeuwen leest, slechts met dit onderscheid, dat in plaats van den beul, de geneesheer met het gloeijend ijzer voor den weerlooze staat.

Hoe eenvoudig en overtuigend deze waarheid zijn moge, wij vinden haar maar al te dikwijls verloochend. Zoo schrijft Henke: "Tot de aanwending van pijnlijke middelen zal ieder "humane arts zich slechts dan geregtigd achten, wanneer "zij ook als geneesmiddelen doeltreffend zijn, of wanneer het "bedrog langs anderen weg reeds genoegzaam erkend is." Von Siebold verklaart zich bijna in gelijken geest: "Het "moge gruwelijk en strijdig met de beginselen van humani-"teit schijnen, bij een mensch, die zich als ziek uitgeeft, tot "ontdekking der waarheid pijnlijke middelen aan te wenden: "die beschuldiging valt geheel weg, indien men bedenkt, "dat de bedoelde middelen ook bij vele werkelijke ziekten "als doeltreffend beschouwd worden." — Wij zouden uit de geschiedenis der regtspleging van de laatste jaren nog een voorbeeld kunnen aanvoeren van de toepassing dier beginselen door twee onzer landgenooten, die geroepen waren als deskundigen de uitspraak te geven over het bestaan eener ziekte in een geval, waar men bedrog vermoedde.

Het is zeker opmerkelijk, dat deze opvatting zich bij geregtelijke geneeskundigen zoo algemeen gevestigd heeft, daar er toch op zich zelf geen redelijke grond aanwezig is, op welken men den geneeskundige de bevoegdheid van zoodanige eigendunkelijke handelwijze mag toekennen. Vanwaar dan, zoo zouden wij willen vragen, die dwaling? Von Ney meent, dat eene dergelijke opvatting slechts dáár mogelijk is, waar de Geregtelijke Geneeskunde zonder regtskundige grondslagen behandeld wordt. Die stelling kunnen wij intusschen niet geheel als juist erkennen, daar het gezond verstand en de beginselen van humaniteit op zich zelve, zonder bepaalde regtskennis, duidelijk genoeg tegen die handelwijze spreken. Uit een ander gezigtspunt vat Bergman de zaak op, die, over de straks aangehaalde plaats van Henke

Digitized by Google

sprekende, aldus redeneert: "Òf men is zoo zeker van het "bedrog, dat er verder geene bekentenis noodig is; dan is "het veroorzaken van zulk eene pijn eene doellooze plagerij, "of ook eene willekeurige en onverantwoordelijke bestraffing; "òf men wil eene bekentenis afpersen, dan volvoert de arts, "hoewel in eenen geringeren graad, toch in den eigenlij-"ken zin eene marteling. Ik wenschte te kunnen zeggen: "dat mag men van eenen geneesheer niet veronderstellen! "Doch de ondervinding leert, helaas! dat geneesheeren, "zeker door de moeijelijkheid om eenen hardnekkigen be-"drieger te ontmaskeren, zich dikwijls tot zulke ongeoor-"loofde handelingen hebben laten medeslepen, terwijl eene "aansporing daartoe zeker niet van regstkundige beambten "zal zijn uitgegaan" (§ 389). Deze verklaring heeft inderdaad veel grond voor zich, zoodat de misgreep derhalve het eerst daaruit voortvloeit, dat de geregtelijke geneeskundige verzuimt zich levendig te doordringen van den aard zijner roeping; terwijl hij, dit lijdt geen twijfel, door zuivere regtskundige beginselen geleid, zich nog te meer daarvoor zal wachten.

Wij hebben thans aan te toonen, in hoeverre eene nadere kennis der positieve wetgeving, bij het onderzoek zoowel als bij het opmaken van het *visum repertum* en de conclusie, den geneeskundige te stade komt. Waar, zoo als dit veelal bij ons plaats heeft, de inzage der processtukken voor den geregtelijken geneeskundige als noodeloos beschouwd wordt, kan hij zich tot het bloote verhaal van het gevondene, en tot de gevolgtrekkingen bepalen, welke de wetenschap uit het onderzoek leert afleiden. Bij ingewikkelde zaken, waar door combinatie van omstandigheden eene reeks van beschouwingen ontwikkeld moet worden, en de redenering uit het gevondene in verband met de kennis, ontleend uit de processtukken, als het ware voet voor voet verder gaat, ten einde daaruit gevolgtrekkingen af te leiden, daar moet bij den geneeskundige wel degelijk eene meer bepaalde regtskennis verondersteld worden. Men behoeft hierbij niet te vreezen, dat de geneeskundige zich te veel op het gebied van den regter zal begeven; juist dan, wanneer hij met de wetgeving genoegzaam vertrouwd is, zal hij de grenzen van

Digitized by Google

zijne bevoegdheid het beste kunnen bepalen; zijn arbeid zal dan in overeenstemming zijn met de eischen, welke de regter daaraan billijkerwijze mag doen, en het deel, hetwelk hij aan het onderzoek omtrent de schuld der aangeklaagden neemt, zal bij eene zelfstandige rigting aan belangrijkheid meer en meer toenemen.

Wij zijn er verre van af, door de uitbreiding, welke wij in den werkkring der geregtelijke geneeskundigen wenschen, den regter van de verpligting te ontslaan, om zich in onze wetenschap een helder inzigt eigen te maken. Onder de wetgeving, die bij ons bestaat, lijdt het geen twijfel dat zulks vooral wenschelijk is; wat meer is, het wordt er te dringender om gevorderd. Maar kan, zoo vraagt men al spoedig, de regter daardoor niet verleid worden, zijne eigene opvattingen en inzigten te veel te vertrouwen? Zal hij op die wijze de verrigtingen van den geregtelijken geneeskundige niet verlammen of overbodig maken? Met regt wordt hier door von Ney aangevoerd, dat eenig begrip van het onderwerp, eenige algemeene voorstelling wel altijd bij den regter zal moeten verondersteld worden; dat een begrip of eene voorstelling van zaken, welke op positieve kennis steunen, juister zullen zijn dan die, welke slechts op eene opvatting berusten, waarvan men zich geene bepaalde rekenschap kan geven. Daar wijders eene volledige onwetendheid in geneeskundige onderwerpen bij den regter niet wel mogelijk is; daar een onvolkomen en nog meer een valsch weten het schadelijkste is van alles wat men zich denken kan, zoo verdient de eisch van den nieuweren tijd, dat de regtskundige trachten moet zich eenige natuur- en geneeskundige kennis eigen te maken, onze volle toestemming. De regter zal, met deze kennis toegerust, in staat zijn de taak van den geneeskundige gemakkelijk te maken. Hij zal voor eene naauwgezette toepassing der wetenschappelijke kennis waken, en de zelfstandigheid in zijnen werkkring behouden, welke daarentegen niet denkbaar is, waar hij zich blindelings op de uitspraak der deskundigen moet verlaten. Wij onderstellen het geval, dat hij omtrent de juistheid eener conclusie of omtrent de volledigheid van het onderzoek twijfel koestert, hoe spoedig kan hij dan niet door het opperen van oordeelkundige vragen, op het herstel der gebreken aan-

Digitized by Google

dringen. Eene andere onderstelling is deze: er komen in het *visum repertum* opvattingen voor, welke hij als onjuist meent te moeten erkennen, of wel, de gevolgtrekkingen in de conclusie vervat schijnen hem in strijd met de wetenschappelijke beginselen. Wat hier te doen? Herhaalde vragen van de zijde des regters zullen hier niet baten. Het ware onbillijk en in strijd met zijne bevoegdheid, het stuk van den deskundige ter zijde te stellen, en zijne eigene opvatting daarvoor eenvoudig in de plaats te stellen. Het is in zoodanige gevallen, dat een *superarbitrium* kan gevorderd worden; terwijl de regter in enkele gevallen, waar hij reeds van den eersten oogenblik af aan de ongeschiktheid van den geneeskundige voldoende erkent, de middelen zal aangrijpen om de begane fout te herstellen: hetzij dat de geneeskundige ontheven worde van de verpligting, om verder werkzaam te zijn, hetzij dat hem een andere deskundige toegevoegd worde.

Uit het hier gestelde zal voldoende blijken, van hoeveel belang de natuur- en geneeskundige kennis voor den regter is. Ik mag evenwel niet nalaten dáárop opmerkzaam te maken, dat men billijkerwijze nog meerdere waarborgen mag eischen voor eene rigtige toepassing der Geregtelijke Geneeskunde, en dat die waarborgen in een systematisch plan van contrôle der verschillende werkzaamheden van de deskundigen gezocht moet worden. Men vindt daarvoor in het werk der Heeren van den Broecke uitmuntende wenken, welke ongetwijfeld behartiging verdienen, vooral ook, omdat de geregtelijk-geneeskundige organisatie door hen voorgesteld, bij eene strenge contrôle, krachtig tot verheffing van den stand der geregtelijke geneeskundigen zal mede werken. Er zoude volgens dat plan in de eerste plaats gevorderd worden een raad van genees- en natuurkundigen, wien de belangen der wetenschap en al wat tot de Geneeskundige Staatsregeling in betrekking staat, toevertrouwd wordt, en die zoodanig moet zamengesteld zijn, dat hij gezegd kan worden, onder andere vakken ook de Geregtelijke Geneeskunde te vertegenwoordigen. Een provinciaal geregtelijk geneeskundige zal bij elk provinciaal Hof aangesteld worden, terwijl een of meerdere arrondissements geregtelijke geneesheeren in elk ar-

Digitized by Google

rondissement werkzaam zijn. De arbeid van den laatsten wordt, bij den gewonen gang van zaken, reeds dadelijk na het opmaken van het eerste proces-verbaal, aan den provincialen geneeskundige ter beoordeeling ingezonden, opdat, waar eenig verzuim bij het onderzoek had plaats gehad, voor de herstelling daarvan gezorgd worde, op een tijdstip, wanneer de gelegenheid om het gebrekkig onderzochte op nieuw uit te vorschen, of het onduidelijk beschrevene juister te leeren kennen, nog niet benomen is. Terwijl dus voor het feitelijk-materieële gedeelte van het onderzoek gezorgd is, wordt de schriftelijke oordeelvelling uit het proces-verbaal door den arrondissements-geneeskundige opgemaakt, op nieuw aan den provincialen arts ter hand gesteld, die, in verband met hetgeen door den eerstgenoemde verrigt is, de geregtelijk geneeskundige onderwerpen in eene daarbij te voegene memorie ontleedt en uiteenzet. Bij verschil tusschen provinciaal- en arrondissements-geneeskundigen, beslist de straksgenoemde raad. Waar het onderzoek gevallen van vermoedelijke vergiftiging of krankzinnigheid betreft, zal het resultaat ter beoordeeling aan dat zelfde collegie moeten toegezonden worden. Volgens zoodanige organisatie zoude de provinciale arts, van den aanvang af bekend en vertrouwd met de zaak, geregeld haren gang gadeslaan, niet slechts bij het voorloopig onderzoek, waar de arrondissements-geneeskundige als handelend persoon optreedt, maar ook bij de openbare teregtzitting, waar hij als het ware aan de regterlijke magt toegevoegd is (bl. 181-196).

Ik zal mij tot deze algemeene aanduiding bepalen, waarbij ik mij evenwel gedrongen voel de verzekering te voegen, dat eene herhaalde beschouwing van dat onderwerp mij meer en meer overtuigd heeft van de uitmuntende strekking, welke in dit plan zich laat erkennen. Zal het woord, door hen zoo krachtig en luide gesproken, verdoofd worden door de laauwheid en onverschilligheid, welke ten onzent voor de heiligste belangen der maatschappij maar al te dikwijls gevonden worden? Mogt de tegenwoordige zitting der Staten-Generaal deze vrees niet in werkelijkheid doen overgaan!

Digitized by Google

Wij hebben de algemeene beschouwingen, welke de geschriften, die wij aan het hoofd van dit opstel plaatsten, ons aan de hand deden, ten einde gebragt. Menig punt had misschien eene breedvoeriger ontwikkeling mogen eischen, menig onderwerp, hetwelk wij met stilzwijgen voorbijgingen, had hierbij eene vermelding gevorderd. Ik geloof echter een grond ter verontschuldiging daarin te mogen vinden, dat het mijn doel hoofdzakelijk geweest is, de betrekking der Geregtelijke Geneeskunde tot de regtsgeleerdheid te ontwikkelen uit het standpunt van den geneeskundige, en in die ontwikkeling den toetssteen te vinden voor de Handboeken, die wij in het volgende opstel nader wenschen te ontleden en in hunne rigting te leeren kennen.

Digitized by Google

WESTMINSTER EN ST. PAULS.

Ik heb zelden bekoorlijker plek bezocht, noch die heerlijker schouwspel oplevert, dan de heuvel in het park van Greenwich, op welken het Observatorium staat. Aan den voet van dit gebouw op het hellend grastapijt neergevleid, overzien we een landschap, dat door liefelijkheid aantrekt, door afwisseling boeit, door levendigheid en bewegelijkheid verheugt, door wijden omtrek en statig verschiet bewondering wekt. Om ons henen, regts en links, zijn groepen gezaaid van dikstammige, breedgekroonde eiken, — *English oaks!* —: onze voorgrond wordt vervrolijkt door spelende kinderen, die om strijd met de keizelsteentjes langs den heuvelkling afrollen, terwijl niet zelden een zestienjarig kindermeisje bij ongeluk of moedwillig mederolt. Iets lager zien we *à vol d'oiseau* op de torens, daken en ruime binnenplaatsen van Engelands Hôtel des Invalides, het Greenwich-hospitaal, waaromheen de oudjes, in hunne donkere uniform en met hunne driekantjes, als mieren — maar minder vlug — door elkander krioelen. Konden wij die daken een oogenblik wegligten, dan zou ik u tevens kunnen aanwijzen, hoe de inrigting van het *logies* in dit paleis in alles, tot het kinderachtige toe, die van een linieschip nabootst; hoe de koninkjes, die hier wonen, hunne hangmatten op- en ontrollen, en hoe ze naar den *bak* strompelen als de schaftklok luidt, of zich om den bottelier verdringen als het *oorlam* wordt rondgedeeld. Maar dan zou ik u ook opmerkzaam moeten maken, hoe een geheele vleugel van het paleis afgezonderd is tot pronkzaal, om de gedachtenis van Engelands

Digitized by Google

zeetriomfen te bewaren. Het zou dan wel de moeite waardig zijn het oog rond te laten gaan door die ruime zaal, waarin talrijke reliquiën van Britsche helden, van Nelson vooral, zijn uitgestald; waar een geknotte degen, een doorschoten rok, een pluimlooze hoed of ongepaarde handschoen met naauwelijks minder vurigen ijver worden bewaakt, bewonderd en geëerd, dan de heilige overblijfselen der Drie Koningen te Keulen. En dan zou ik u ook verzoeken om eens vlugtig de reeks van schilderstukken over te zien, waarmede de wanden van boven tot onder zijn behangen, allen zeeslagen voorstellende, waarin Britanjes vlag zegevierde, nationale gedenkstukken, door nationale kunstenaars vervaardigd, maar zoo leelijk, dat alleen de vrees, van aan dezen of genen grombaard een "wij weten ze beter te winnen "dan te schilderen" te ontlokken, ons zoude terughouden, om luide uit te schateren over dat mengelmoes van hemelsblaauwe luchten en zeegroene zeeën en vuurroode vlammen. — Maar de oudjes hebben ook deze kunstgewrochten niet noodig, om elk oogenblik de teekenen te zien van Britanjes zeeheerschappij: want aan hunne voeten golft de Theems. Van ons standpunt op den heuvel zien wij haar, verre, verre regts en links zich henenkronkelende, schitterende in de avondzon, prachtig, grootsch, vol leven en kracht, bezaaid, neen, bedekt met wolken van zeilen, kookende en schuimende onder de raderen van ontelbare stoomjagten, die heen en weder schieten tusschen de fregatten en de barken en de schoeners en de brikken, als de schietspoel door de schering van het weefgetouw. Wat moet het voor de oudjes een pleizier zijn, zich in de zon te bakeren op de terrassen van hun paleis, het kort eindje in den mond, en alles, wat zich uit de geheele wereld naar heure hoofdstad spoedt, voor zich de revue te laten passeren, geen vaartuig te laten ontsnappen aan hunnen kritischen kennersblik, en dan met elkander te discutiëren over het nieuwe model van een' schroefboot, of over de waarde van een razeil te twisten. Wat moet het pleizierig voor hen zijn, waar wij niets dan schepen en weder schepen zien, oude kennissen te ontmoeten, goede vrienden te ontdekken! Daar ziet er een met den vloed de nieuwe pakket opkomen, welke hij juist negen weken geleden

Digitized by Google

behouden reize naar New-York wenschte; ginds ontdekt een ander, neen, hij bedriegt zich niet, hij herkent haar aan het bontgekleurd galjoen en de hellende bazaansmast, de fairy Queen, die flinke bark, waarmede verleden jaar zijn jongste zoon naar China zeilde; en zie, daar komt de bestoven Sunderlandsche *collier* aandrijven, waarop hij in zijne jeugd menige reize heeft medegemaakt naar New-Castle, en al weet hij de vorderingen te schatten, die de scheepsbouwkunst sedert gemaakt heeft, toch heeft hij nog hart voor de oude klomp. En als dan de hoornmuzijk, die dagelijks, op het voorplein onder den vlaggestok, voor deze koninkjes gespeeld wordt, het *rule Britannia* aanheft, dan klopt hun het hart weder als in de dagen, toen zij in jeugdige kracht, met gezonde leden, Britanjes heerschappij over de wereld hielpen uitbreiden en bevestigen, en dan sluipt de trotsche gedachte in hunnen boezem: "Elk man hier heeft zijnen pligt gedaan; "ons hebt ge het te danken, Engeland, dat die schatten u "vreedzaam toevloeijen." Dan werpt een enkele hunner een vertrouwelijken blik, maar niet zonder aandoening, op den hoogen koepel van St. Pauls, want daar beneden ligt Nelson begraven, met wien hij bij Trafalgar geweest is.

Van het terras zien wij echter weinig meer van Londen, dan dezen hoogen koepel en eenige verspreide torenspitsen. Daarom, wanneer wij het panorama van Londen willen genieten, laat ons nog eens naar boven klimmen. Gij zult mij toestemmen, dat ik dit vergezigt zoo straks te regt statig en indrukwekkend noemde. Zie eens, zoo ver onze oogen reiken, en veel verder nog, golft die zee van huizen voort. Daartusschen kronkelt zich de Theems, zoo vrolijk, zoo bevolkt; daarachter zwellen de donkergroene heuvels van Sussex en Middlesex; torenspitsen en fabrijkschoorsteenen — het zou nutteloos zijn van hun getal te gewagen — steken om hoog als de merkteekenen van de behoeften der menigte, die daarbinnen onzigtbaar woelt. Allen worden beheerscht door St. Pauls koepel hier digte bij, en door de tweelingtorens der Westminster-abdij daar ver in het zuidwesten. Een donkere rookwolk, vormloos, uitgestrekt en onwrikbaar als de huizenmassa zelve, hangt, ook bij den zonnigen, helderen middag, over de koninklijke stad, als moest zij haar

Digitized by Google

ten troonhemel dienen. Van de plaats, waar wij staan, — want Greenwich aan deze, en Blackwall aan de overzijde der rivier, zijn reeds voorsteden van Londen, ofschoon, het is waar, voorsteden, door spoorwegen met het middelpunt verbonden, — tot voorbij Chelsea, breidt alzoo de stad Londen hare grenzen westwaarts uit, indien het ons geoorloofd is van de grenzen te spreken eener stad, wier ingezetenen zelve u niet weten te zeggen, waar Londen begint en waar Londen eindigt. Maar het is zelfs oneigenaardig van *de stad* Londen te spreken. De naam is door den tijd een collectivum geworden voor een aantal steden en vlekken en dorpen, die zijn te zamengesmolten tot ééne groote massa, maar die ook nu nog weinig meer gemeens hebben dan den naam, die ook nu nog hare eigene besturen en administratiën, hare eigene belastingen en armen, hare eigene vertegenwoordigers in het Parlement hebben; want de City of Westminster zendt er zoowel hare afgevaardigden als de City of London.

Geen wonder echter! Londen is als zoodanig inderdaad Engelands hoofdstad, het kort bestek van Engelands staatswezen, het sprekende beeld van Engelands volksleven en karakter. Dit karakter is het mengsel van de grootst mogelijke gehechtheid aan het bestaande en de driftigste zucht tot nieuwigheden; het verkondigt zich in eenen schier afgodischen eerbied voor de instellingen en gebruiken, wier ongerijmdheid met de tegenwoordige vormen den vreemdeling een hartelijken lach ontlokt, naast het meest energieke streven om op het gebied van maatschappelijke ontwikkeling overal de baan te breken. Dat karakter heerscht in den bouwtrant, die achter, hier geoorloofde, gothische gevels het meest verfijnde *comfort* verbergt; het staat op den voorgrond in de burgerlijke en straf-regtsbedeeling, die, spijt alle pogingen tot codificatie, nog aan den letter hangt van wetten, vóór honderde jaren uitgevaardigd, en alleen door vergetelheid bewaard gebleven, ofschoon tegelijk nergens de regel van eene regtsspraak *ex aequo et bono* meer dan hier wordt gehuldigd. Dat karakter verloochent zich evenmin in het staatkundige. De charters van Jan *zonder land* maken nog den grondslag uit van het staatsstelsel des volks, dat het verst in politieke

Digitized by Google

mondigheid is gevorderd: en jaarlijks komen nog de Gemeenten voor de balie van het Huis der Lords, om door dezer tusschenkomst van H. M. de vergunning af te smeeken om te mogen vergaderen. — Geen volk bezit trotscher aristocratie; maar geene aristocratie neemt gewilliger nieuwelingen in haar midden op. Nergens heeft de heerschende kerk, wier zigtbaar hoofd de Koning zelf is, meer magt en invloed, nergens weet de geestelijkheid oude misbruiken vaster te handhaven; maar nergens is tegelijk de gewetensvrijheid ruimer, nergens kunnen de tallooze verscheidenheden van dissenters meer ongestoord hunne leerstellingen prediken, hunne vormen van eerdienst in acht nemen.

Westminster-abbey en St. Pauls! — De vreemdeling, die te Londen komt, zal schaars ééne andere der honderde kerken bezoeken, dan deze, om de eenvoudige reden, dat alle, naast deze althans, zoo al niet op zich zelve, karakterloos en onbeduidend zijn. Maar deze twee zal ook niet ligt een tourist onbezigtigd laten.

En wel zijn ze den tijd en de moeite, die men er aan moet besteden, waard. Niet alleen om hunne bouwkunstige waarde: weinigen begrijpen die, nog minder gevoelen ze. Ook niet zoo zeer omdat deze nu juist de grootste massa's steen zijn, welke men in Londen op éénen hoop vinden kan, ofschoon dit welligt voor sommigen motief genoeg zijn kan. Nog minder om de verbazende menigte standbeelden en gedenkstukken, waarmede beide tempels, als om strijd pronken; vóór ge de helft van die meer of min beroemde marmeren mannen hebt afgeloopen, hebben ze u even koud en flaauw gemaakt als zij zelve er uitzien. Ook zou ik u niet raden, St. Pauls alleen te bezoeken om de aardigheden, die er te vinden zijn, en u met geestdrift door kerkeknechts worden beschreven, als daar zijn, de op zich zelve gewentelde torentrap, de *Whispering-gallery*, de panorama's van den eersten, tweeden of derden trans, vanwaar ge eigenlijk niets dan rook, rook en nog eens rook ziet, het kruis op den koepel, waarin ge, met u tweeën, 400 voeten boven den beganen grond staan kunt, enz. enz. — Zoo zou ik u ook geene groote voldoening kunnen voorspellen, wanneer ge als warm oudheidminnaar naar de Westminster-abdij te beêvaart gingt,

Digitized by Google

om de grafsteden en reliquiën van Oud-Engelands vorsten te beschouwen. Want hoe ruime fooi ge ook den vertooner voorhoudt, hij vergunt u den toegang tot die kostbaarheden niet, tenzij wanneer er een behoorlijk gezelschap bijeen is, en sleept u dan voorbij al die Richard's en Eduard's en Henry's rond met eenen spoed, die onlangs Punch de gedachte ingaf, of het niet raadzaam zoude zijn een klein spoorwegje tusschen de grafsteden door te leggen.

Maar merkwaardig voor wie 't opmerken wil zijn beide deze gebouwen als historiestukken, als gedenkteekenen, als symbolen. En weinig poëtisch gevoel is er toe noodig, om, als ge van Waterloo- of Hungersfordbridge beide met uwen blik bevat, of wanneer ge de indrukken u herinnert na ge ze bezocht hebt achtergebleven, weinig is er dan noodig om u de tijden voor den geest te roepen, waarin de eene en de andere kerk gesticht werd, om u, *d'un trait*, de geheele geschiedenis voor oogen te brengen, niet van die kerken, maar van de plek waar ze staan, van Londen, van Engeland.

Hier staat de abdijkerk van Westminster, onveranderd nog en bijkans ongeschonden, gelijk zij door Eduard *the Confessor* vóór acht eeuwen (A. D. 1050) tot St. Peters eere is gebouwd, en is uitgebreid en verfraaid door de vroomheid van den vijfden en van den zevenden Hendrik en van andere koningen van Engeland. Daar steekt de St. Paulskerk hare tinne ten hemel, op de plek waar de oude Parochiekerk in den brand van 1666 onderging, schooner en trotscher uit hare asch verrezen en ook nu nog met een tint van nieuwheid versierd, schoon het reeds meer dan eene eeuw geleden zij (1710) dat Christopher Wren er den laatsten sluitsteen op het koepelgewelf legde. Daar staan beide als symbolen, de eene van den ouden tijd toen Westminster, de hofplaats, heerschappij voerde en Londen, de nederige handelsstad op verren afstand van het hof, demoedig het hoofd gebogen hield; daar staat de andere als het merk van de eeuw, waarin de trotsche handelsstad Londen zich verre verhief boven alle steden des rijks en het stille Westminster als eene harer wijken in haren steeds wijderen ommekring heeft opgenomen. Hier pronkt de eene nog met hare tweelingtorens om aan het tweevoudig gezag te herinneren, dat haar stichtte, en in haar steun vond,

Digitized by Google

— de monarch en de geestelijkheid; dáár, en veel hooger, rijst de ontzagchelijke koepel omhoog der andere, om als het ware te verkondigen, dat de jongere tijden eene derde magt hebben zien geboren worden, die het aloude gezag moet beschermen en beheerschen — de burgerij.

Nog meer karakteristieks openbaart zich in het onderscheid tusschen de abdij en de hoofdkerk van de City, wanneer men beide bezoekt. Althans, ik weet niet, hoe het anderen gegaan is, hoe het u gaan zoude, maar hoe mij dat verschil getroffen heeft, komt mij telkens weder levendig voor den geest, zoo dikwijls ik de aanteekeningen herlees, welke ik na beider bezigtiging in mijn reisboek nederschreef, en waarvan ik mij veroorloof, thans, anderhalf jaar later, eenige regelen over te schrijven, op het gevaar af van mij de beschuldiging van bekrompene subjectiviteit op den hals te halen; omdat ik geene kans zie, de indrukken des oogenbliks in hunne eigenaardige frischheid met andere woorden beter weder te geven.

"Dingsdag namiddag naar Westminster-abbey. Eerst het gebouw rondsom van buiten bekeken, waarbij ik langs zonderlinge paden moest omdolen. Ik bekwam er toch een vrij goed idee van, en was tevreden zonder juist opgetogen te zijn. Of dit daarvan kwam, dat de kerk buiten alle verband met hare omgevingen en als het ware van hare oorspronkelijke plaats verschoven staat, te midden van een vervallen kerkhof, een slecht onderhouden plein en de niet minder veronachtzaamde overblijfselen der abdij, waartoe zij eens behoorde, weet ik niet. Welligt heeft daartoe ook bijgedragen, dat de Portlandsteen, waarvan hier alle gebouwen worden opgetrokken, door verloop van tijd zwart wordt, maar tegelijk eene soort van witten uitslag krijgt, even als een slecht gewitte muur salpetervlekken. Zoo zijn meest alle oude gebouwen met zwarte en witte vlekken en strepen bedekt, die licht en schaduw breken, en, vooral bij het fijne en regelmatige kantwerk van den gothischen beitel, den indruk van het geheel verzwakken. — Maar de Abdijkerk van binnen! Onwillekeurig neemt ge den hoed af, wanneer ge door het naauwe poortje den *poëts-corner* intreedt en plotseling die onmetelijke hoogte en diepte voor u geopend ziet! Ik liet mij eerst met een aantal andere

Digitized by Google

bezoekers, onder leiding van eenen zwartgetabberden uitlegger, door de afgeslotene kapellen achter het koor rondvoerden, die met een kermisstokje ons aanwees, wat er al te zien was. En wat ik zóó al gezien heb, zou ik nu reeds moeijelijk navertellen. Nog staat mij slechts een verwarde hoop van graftombes van metaal en steen voor den geest, met poppen er op, liggende en staande geknield, allen ter eere van koningen en koninginnen, bisschoppen, hertogen en hertoginnen, graven en gravinnen, allen van ouden datum. Twee zaken zijn mij bepaald in het geheugen gebleven; eerstelijk het groote zwaard van den *ijzeren* Richard, dat naast het monument van dezen koning staat, en zelf zijn beste monument is; ten tweede het beeld van James Watt, in zittende houding, van wit marmer, in eene dezer kapellen, dat daar, de drommel weet hoe, onder de oude hertogen en graven verdwaald geraakt is. De beroemde kapel van Hendrik VII was eene oude kennis, dank zij de vele afbeeldingen in *keepsakes*, *penny-magazines* enz.; en bijzonderheden *in loco* op te nemen, was eene vruchtelooze poging, sinds de haastige geleider met een knorrig gezigt de *traineurs* van den rondgaanden troep gelastte, zich in geslotene gelederen te houden, wilden zij niet alleen opgesloten worden. — Maar na dezen verpligten omgang werden wij aan ons zelven overgelaten. En ik maakte van mijne vrijheid gebruik om mij in den Poëtenhoek op eene bank neder te zetten, eene beschrijving der abdij uit den zak te halen en mij door het boek te laten aanwijzen wat ik moest of wilde weten. En meer en meer werd ik doorgloeid van het gevoel en de erkentenis van al het grootsche en verhevene, dat de kunst hier had verwezenlijkt, in die eindelooze rijen van omhoog strevende zuilen, in die onnaspeurlijke vermenging van lijnen en bogen en beelden, in al die kracht en ligtheid van gewelven. Om mij heen waren de gedenkteekenen gesteld van Engelands groote vernuften, die elkaar hier, als in een Pandaemonium, weder ontmoetten, als om de schatten hunner geesten te wisselen. Middelerwijl werd er in het koor eene dienst gehouden, en toen het heerlijke koraalgezang weergalmde, was het mij, of gewelven en gedenkteekenen en klanken dooreensmolten om éénen heiligen indruk op het gemoed te maken, die

Digitized by Google

nimmer weder zou worden weggenomen. Na den afloop van de dienst wandelde ik het schip der kerk rond, langzaam en met aandacht, om de groote menigte gedenktafelen, standbeelden en grafsteden — de catalogus somt er meer dan 250 op — te beschouwen, die er naast, boven en over elkander zijn opgesteld. De kunstwaarde van de meesten was zeker te gering om langen tijd de aandacht te boeijen. Maar wie is hij, die koel blijven kan, als hij zich omringd ziet door de gedachtenisteekenen, welke een volk heeft opgerigt voor mannen als Lord Chatham, Pitt, Fox, Canning, Wilberforce, Humphrey Davy en Newton, boven wier stoffelijk overschot, in het midden tusschen deze beeldwerken begraven, hij staat."

Zooveel van de abdijkerk, die ik niet voor de tweedemaal weder heb gezien.

Driemalen ben ik de kathedraal van de City ingetreden, maar mijne verspreide aanteekeningen over elk bezoek zijn hier moeijelijk tot een geheel bijeen te vatten. Eens was het ter loops in 't voorbijgaan, dat ik twee pence versnoepte, — want hier kan men de kerk zonder te betalen niet eens binnentreden, tenzij wanneer er dienst is. — De tweedemaal, een zondag, had mij er een vriend bescheiden, met wien ik naar Richmond zou rijden; de derde keer was een statig bezoek, dat ik der hoofdkerk verschuldigd meende te zijn. Maar altijd bleef ik er koel, even koel als de fragmenten der preek mij lieten, die ik er toevallig des zondags-morgens hoorde. Een mooi gebouw, een grootsch gebouw, een statig gebouw, een allerkunstigst gebouw, meer ook niet. Het bleek zoo duidelijk, dat het er op aangelegd was om iets fraais te bouwen. De gemeente, hoe groot ook, had genoeg aan een afgeschoten hoekje; het overige was weelde, was overtolligheid. Maar de stad Londen moest óók eene kerk hebben, even groot en nog grooter dan die van de stad Westminster. Dat was de drijfveer, dát de hoogste wensch, die jaren lang de Londenaren met geestdrift genoeg bezielde om zich zeer dure brandstof te getroosten en bovendien nog rijke giften te schenken aan dezen tempelbouw. [1] Doch hooger ging de geestdrift niet. Het was

[1] De herbouw van de in 1666 afgebrande St. Paulskerk werd begonnen in 1762 en was geëindigd in 1710. De kosten werden gevonden uit eene stede-

Digitized by Google

geen tempel Gods dien men stichten wilde, geen heiligdom. En terwijl ons de sombere Westminster, die van de vroomheid der vervlogen eeuwen getuigt, met heiligen schroom bezielt en in stillen eerbied ons laat verzinken, wekt St. Pauls niet meer op dan eene zekere voldoening van ons instinct voor symmetrie en mathematische evenredigheid, en bewondering voor het talent van den bouwmeester. Dáár is het de gedachte aan de grootheid Gods, die den boezem vervult, hier die van de grootheid des menschen. Dáár de poëzij der kunst, hier hare regelen.

Zinnebeeld van den geest der tijden! Dáár de vroomheid der koningen, hier de hoogmoed des volks; dáár het gewrocht des geloofs; hier het pronkbeeld van klimmende welvaart bij de burgerij; dáár de geest, hier de stof. En de geest is dienstbaar geworden aan de stof. Londen beheerscht Westminster. De materialistische rigting van den nieuwen tijd heerscht welligt nergens sterker dan in Engeland, en nergens in Engeland sterker, dan onder de bewoners van de City. "Onze godsdienstoefening is eene zinledige observatie van vormen geworden," zeide mij een Engelschman van de Anglikaansche kerk, en toen ik de gemeente in St. Pauls bijeen had gezien, moest ik hem gelijk geven. "Onze sabbath is een rustdag door de wet verordend, en door de gewoonte aangenomen, maar geen dag des Heeren," sprak hij, en ik moest het hem toestemmen, toen ik eenen Zondag in den kring eener familie had doorgebragt. — Niets treuriger, niets akeliger en doodscher kunt ge u voorstellen dan een Zondag in de City. Maar daarentegen ook, welk een gewoel en drukte daar, welk een frisch, veerkrachtig leven op de dagen der weke, die voor den arbeid beschikt zijn, als het geldt, ik wil niet zeggen geld te verdienen, maar zaken te doen. Welk eene haast, welk eene drift, welk eene bezigheid! welk een ernst op alle gezigten, welk eene beradenheid in alle bewegingen; hier is wel de plaats waar het *time is money* uitgevonden is. Hier wordt het ons begrijpelijk, dat de wetenschap der statistiek nergens grootere schreden gedaan heeft dan in Engeland, want hier is zij op

lijke belasting op de steenkolen, die jaarlijks 5000 pondst. opbragt, en uit bijzondere collecten, waarvan het gezamenlijk bedrag tot 126,000 pondst. klom.

Digitized by Google

eigen bodem, de kunst om alles tot cijfers te reduceren en op alles kansrekeningen te bouwen. Hier wordt het natuurlijk, dat het geboorte- en het stervensuur des menschen het voorwerp uitmaakt voor tabellen, dat de uren van den slaap, de dagen van ziekte, de kracht van het voedsel, het lijden der armoede, de giften der liefde, de som van paarden- en mannenkrachten, de druppelen regenwaters en de stroomen lichts, aan duizenderlei berekeningen worden onderworpen. Hier wordt het duidelijk, dat Engeland, en geen ander land ter wereld, de bakermat is der nieuwere industriëele rigting, die eerst de menschelijke vermogens tot machines moest abstraheren, om een stelsel van machinerie uit te vinden en op alle denkbare en ondenkbare dingen toe te passen, gelijk dat, waarop onze eeuw roemt.

Op weinige schreden afstands van de abdij, ten oosten, staat het gebouw, waar de leden van het Parlement der drie vereenigde koningrijken bijeenkomen; op eenige passen ten noorden de vergaderzaal van het hoogste regterlijke collegie; iets verder is de straat, Whitehall, waar de ministeriën gevestigd zijn; op ongeveer gelijken afstand westwaarts heeft de koningin haar paleis. Zoo is Westminster, of, om den nieuweren naam te gebruiken, het Westend, nog de zetel van het gezag en de plaats waar de rijkswetten uitgevaardigd, toegepast en gehandhaafd worden. Maar de oppermagt in den staat zetelt in den ommekring van St. Pauls, aan gene zijde van Temple-bar. Daar is de Beurs en tegenover de beurs de Bank van Engeland, daar worden in Fleetsteet de dagbladen uitgegeven, daar zwaaijen de kooplieden van Leadenhall en de bankiers van Lombardstreet den schepter; daar is de Guildhall, waar de Koningen van Engeland jaarlijks den Lord Mayor van Londen een plegtstatig bezoek komen brengen; daar staat de Exeterhall, waar meer dan eens uit eene *meeting* resolutiën zijn uitgegaan, die den val van een ministerie ten gevolge hadden; daar vestigde de League haren hoofdzetel toen zij oordeelde, dat het oogenblik gekomen was, om hare magt in den staat uit te oefenen. En de vertegenwoordigers des volks, en de ministers der kroon, onverschillig of zij het al willen en erkennen, of zelfs weten, dan niet, zij zijn niet bestand tegen de ijzeren kracht der bezige, woelige maar ernstige me-

Digitized by Google

nigte, die daar onzamenhangend zamenwerkt, die hen voortstuwt, naar heure luimen, gelijk Engelands trotsche zeekasteelen voor de stroomende wateren der rivier afdrijven. En wel zijn de vrije en stemgeregtigde burgers der stad Londen zich hunner magt en dier oorsprong bewust. Hebben ze niet nog onlangs, spijt alle wetten des staats, die het verboden, den Israëliet, maar den Bankier Rothschild als hunnen vertegenwoordiger naar het Parlement afgevaardigd? — En het Parlement moest het eens wagen, den afgevaardigde uit zijn midden te weren! Neen, het zal veeleer de oude wetten des staats afbreken.

Helaas! dat alle magt op aarde hare uitspattingen hebben moet. Wie zal het wraken, dat de invloed der burgerij de staatszucht der koningen beperkt, de willekeur der baronnen gefnuikt, de begeerlijkheid der kerk bedwongen heeft? Wie zal er maatschappelijken vooruitgang in miskennen, dat geen verdelgende veroveringskrijg meer gevoerd kan worden tegen den wil eener vredelievende burgerij, en dat de bedekte woelingen van het eigenbelang vallen voor den verterenden adem der publieke opinie? Maar ook hier heeft de ontwikkeling van het maatschappelijk leven dezelfde verschijnselen opgeleverd als elders. Het oogenblik, waarop Londen de heerschappij over Westminster heeft verkregen, is de aanvang geweest van den triomf der klasse, die in Frankrijk met den naam van de *bourgeoisie* bestempeld wordt; door welke de aristocratie van het geld in de plaats treedt van de aristocratie des grondbezits. Deze nieuwe aristocratie is niet minder magtig dan eens de oude was; en zeker maakt zij van hare magt meer gebruik ten nutte des algemeens, omdat hier het verband tusschen het eigen- en het algemeen belang naauwer en duidelijker zigtbaar is. Maar ook deze orde van zaken heeft hare donkere zijde. Of heeft niet de van dag tot dag wijdere kloof tusschen rijken en armen hier haren oorsprong? Of ligt hier niet de wortel van de ziekte van het pauperismus? Of is hier niet de grondslag te vinden van het overdreven credietstelsel, dat nog in de jongste dagen de welvaart des volks zoo gevoelig heeft geschokt?

De vreemdeling, die in een volgend jaar de hoofdstad van het Britsche rijk zal bezoeken, zal van den heuvel in het park van Greenwich tusschen de tweelingtorens der Westminster-

Digitized by Google

abdij en den koepel van St. Pauls eene nieuwe torenspits zien verrijzen, die nog boven den laatsten zoowel als den eersten zal uitsteken. Dat zal de torenspits zijn van het nieuwe Parlementsgebouw, hetwelk gesticht wordt en nagenoeg voltooid is. Zal deze welligt eenmaal het symbool zijn van eene nieuwe omhoog strevende magt, die op hare beurt én Londen én Westminster zal beheerschen? Of zal zij het zinnebeeld worden eener verbroedering van deze beide? — Wie waagt het, der toekomst hier haren weg voor te bakenen? Maar dit is zeker. Engeland wachten zoowel zijne omwentelingen in de staatsinrigting als andere staten; daar, zoowel als elders, bestaat er behoefte aan eene nieuwe ontwikkeling van het maatschappelijke leven. Maar in Engeland, meer dan elders, zal die ontwikkeling geleidelijk, die omwenteling zonder schokken geschieden. Daar zal, minder dan elders, teruggang te vreezen zijn. Voor deze verwachting pleit de heldere, wakkere en praktische geest van het Britsche volk; maar bovenal rust zij op de juiste evenredigheid bij de waardering van oud en nieuw, waardoor dat volk tegelijk met ernstigen eerbied het bestaande weet te bewaken, en het nieuwe met warmen ijver te gemoet streeft.

S. V.



Digitized by Google

EEN SNEEUWSTORM IN DE HOOGLANDEN.

UITSPANNINGEN

VAN

CHRISTOPHER NORTH.

Wat verstaat gij onder oorspronkelijk genie? Is er sprake van in dien fraaijen regel uit *de Geneugten der Hoop*:

Natuur met de oogen van een dichter ga te slaan?

Voor mij, ik geloof dat er genie in schuilt, zich in alle voorwerpen buiten ons te kunnen verplaatsen. Hij, die er slag van heeft, dit op natuurlijke maar nieuwe wijze te doen, verdient oorspronkelijk te heeten. Zie, zoo ik straks, vreemd genoeg, met eene vraag begon, ik bleef u ook de aanwijzing van ten minste eene soort van oorspronkelijk genie niet schuldig. Vergun mij daarom, vragende voort te gaan: is mij, Christopher North! is u, mijn lezer! die gave bedeeld? Ja, ons beiden, zeg ik. Wat dunkt u, onze geest bezielt immers de onbewuste schepping naar lust, tot zij spreekt, zingt, lacht, schreit, zucht, steent, gek wordt en sterft. Niets valt ligter, hoe zondig het misschien zij, voor een oorspronkelijk genie, als het onze of het uwe, dan de aarde waanzinnig te doen worden. Wij hebben onze toovenaarshand maar op te heffen, wij beschrijven een paar kringen in de lucht - en stil, luister! zij is bezeten. Hoe zij den hemel aanhuilt, en hoe het dol geworden zwerk op hare kreten antwoord geeft! Het zijn

Digitized by Google

twee razenden, die, beide even uitgelaten, wel van elkander gescheiden, maar toch in één groot gekkenhuis tieren en aangaan. De jagtsneeuw dwarrelt voor den storm uit, sissende als een slangennest, ter teistering der lucht losgelaten. Welke wilde vlokken, neen, furiën! alsof alle wespen, die ooit angel voerden, werden opgewekt en nu met den wind omgieren en rondgonzen. We zijn in eene Hut in de Hooglanden, in het hart der bergen, maar er is des ondanks even weinig land te ontdekken, of wij in volle zee waren. Toch valt het der hier en ginds vale tinten der lucht aan te zien, dat de sneeuwstorm grillig geschaduwd wordt door overhangende rotsklippen, en, schoon ge de bergen niet zien kunt, gij hoort die om u heen. Hoog boven uw hoofd scheuren en splijten zij, en rondom u in de witte woestenij, huwt zich het gedruisch der sneeuwvallen, aan het gesteen, gezucht en gekrijsch dat uit de grotten opgaat, of de berggeesten gram te moede waren, dewijl hun iedere uitgang wordt versperd. Hoor, is dat het kreunen en kraken, en zwieren en zwaaijen van het oude geboomte, huiverende te worden ontworteld en door den opgezwollen stroom te worden medegesleept?

De stroom is rood als bloed; en vaak en luid
Klinkt gram geschreeuw de wilde waatren uit.

Vreesselijker dan om middernacht rollen zij voort in deze duistere ure - het is middag, maar de middag eener volslagene zonsverduistering. Hoe smal de spanne strooms zij, die ge door de dwarrelende duisternis gewaar wordt, die handbreed vloeds volstaat om u te overtuigen, dat zijne vaart schrikwekkend zijn moet, - dat hij, schrikwekkender naarmate hij aanwast - een clanshoofd, wiens strijdbaren om hem zaamsnellen - weldra hut en huis en gehucht naar zee meê zal voeren, rotsen ondermijnende, bergen vaneensplijtende, en bruggen vernielende, met een gebulder, waarvoor het geschut onderdoet. Soms is het u te moede, als hoordet gij den donder, schoon ge weet dat dit jaargetijde geene onweders heeft, - maar verhevener dan donder vindt gij het onbeschrijfelijk gedruisch, welks indruk op u geen anderen is, dan of ge getuige waart van in den doodsangst bezwijkend

Digitized by Google

leven: een gedruisch dat heinde en verre om u heen dwarrelt, dat u uit de hoogte dreigt en dat gij in de diepte daveren hoort - terwijl intusschen uw gansche hart vervuld is van vreeze, die geen bepaald voorwerp heeft, maar wier ontrustend bewustzijn, bang en benaauwend als het is, verheven heeten mag, zoo eenige menschelijke gewaarwording dien naam verdient. Uwe verbeelding is ontroerd en wordt beheerscht door de gedachte des doods; maar het is niet een enkel lijk, maar het is niet slechts eene groeve, waarmede zij zich bezig houdt. Van vrees voor u zelven is geene sprake, - want de hut waarin gij dus den storm geniet, strekt u zoo veilig eene schuilplaats, als de rotsklip, waarover de wolkenlooze hemel zich welft, den adelaarsjongen in hun nest; - maar uw geest is tot in de diepte, tot in de duisternis zijner grondslagen geschokt, en al wat daar wilds en wonderbaarlijks, meêwarigs en vreemds, schrikkelijks en aandoenlijks verborgen lag, is in verwarring opgerezen. Hoe uwe verbeelding, over al de zaamgetaste schatten des harten beschikkende, stemmingen opwekt en van stemmingen wisselt, aan den orkaan verwant en met dezen zaamsmeltende! Hoe zij de woede van hemel en aarde verzwaart, tot de ziende en het geziene, en de hoorende en het gehoorde beurtelings en wederzijds gedaanteverwisselingen ondergaan, en wij ten leste gevoelen dat wij met dien blinden, bulderenden Dag - die te gelijk stoffe en schaduwe en ziel is - één zijn geworden; - dat het zaamgesmolten geheel met evenveel regt het Levend-Doode, als het Dood-Levende heeten mag.

We zijn in eene Hut in de Hooglanden - we zouden gaarne het Schotsche woord *shieling* hebben gebezigd, dewijl we zijn klank liefhebben en liever nog het beeld dat het eensklaps voor oog en oor roept: - het ruischen van bladeren langs een boschprieel, door luttel kunst uit den groei, dien de natuur verleende, gesnoeid; of het wuiven van varen op het zodendak en de wanden van zoden, geheel met wild gebloemte en mosch bedekt, in den lommer der berk, wier zilveren stam en neêrbuigende twijgen, allen goeden boschgeesten dierbaar zijn. Doch, het is waar, dit is niet het zoete shieling-saizoen, waarin, - verre van ieder ander menschelijk verblijf, op den top van dezen of genen hoogen berg, of aan den uit-

gang eener glen, dien ge in geene dagreize bereiken kunt, - de jonge veehoeder, gelukkig in zijne eenzaamheid, gelukkig, al heeft hij geen schepsel bij zich dat spreken kan, maanden lang verre van kruis en kerk doorbrengt, zijn hond voor eenigen makker, zijn kudde zijne eenige zorg, het gekras van de raaf op de klip of het geschreeuw van den arend in de hemelen, de eenige geluiden die hij hoort. O zoete, zalige lotsbedeeling voor een minnaar! Op eene kleine, groene plek in de bruinkleurige heidezee, heeft die jeugdige herder zijne tente vastgemaakt en verkeert er des ochtends, des middags en des nachts, gedurende de maanden van zonne- en mane- en starrenschijn met een Goeden Geest - met de Weeze, die, jaren geleden, door haar stervenden vader in zijne armen werd gelegd, door den blinden krijgsman, die wel wist dat de knaap hare onschuld beschermen zou, als al hare bloedverwanten waren begraven. Hij gaat er om met een goeden geest, zeiden wij - doch die nu geen weeze meer is, die, voor den ingang van de shieling staande, de leliën des dals beschaamt, en zoeter zingt dan eenig vogelkyn dat op het mosdak neêrstrijkt, zij, de gelukkigste aller levenden, zij, haars Ronalds donkerlokkige bruid.

We zijn in eene Hut in de Hooglanden - en onder het gebulder van den ongenadigen orkaan, herinneren wij ons eensklaps de woorden van Burns - den weêrgaloozen landman. Wat schuilt er, hoe eenvoudig zij ook zijn, een diepe pathos in!

Ik zuchte als deur en vensters kraken,
Hoe zal het huivrend vee het maken
En uit de sneeuw de kudde raken
Die, ver van kooi,
Verschrikt den bangen togt moet staken,
Des noodweêrs prooi!

En gij, wier hupp'len mij verlustte,
Wier zang zoo vaak mijn weemoed suste
Toen 't koeltje lentgebloemte kuste,
Arm vooglenheer!
Waar vindt ge voor uw wiekjes ruste,
Waar strijkt ge neêr?

Digitized by Google

Mijn hart vergeet tot uw verslinden,
Gebroed, dat zwerft om roof te vinden!
Nu u de vlokken de oogen blinden,
De kou verstramt;
De deernis heeft, bij 't woên der winden,
Mijn roer verlamd!

Burns is de bard onzer Laaglanden - maar poëzij is poëzij, de gansche wereld door, mits zij het volle menschelijke hart omstroomd zij. Zoo zong de Genius der bezielde menschheid in zijne vale "kluis van klei," op een der heuvelhellingen van Coila, en thans geeft ons harte weêrklank van dien toon op de Celtische klippen, midden in eene zee van bergen, - die schuilgaan voor een sneeuwstorm, waardoor de middag zelf omsluijerd wordt. Ja, de eenige deur dezer hut, het eene, enkele venster kraakt bij tusschenpoozen als de wind er op aangiert, kraakt, ondanks den witten hoop, heuvelshoogte om de half begraven woning zaamgesneeuwd. Slechts flaauwelijk onderscheiden wij, door den turfrook heen, binnen hare enge muren de gestalten in tartan gehuld - het kind in de wieg is stil geworden van angst, - en geen der overige woelwaters die zich roert. Maar het huisgezin is minder talrijk dan anders omstreeks de ure des middagmaals; menige rappe voet, die gaarne op de bergklippen het hert plagt in te halen, nu voor val in krocht noch klove langer beducht, heeft, sints het krieken van den dag, den storm getrotseerd. De veehoeders, die den ganschen dag, zoo lang de zomerwolkjes glansen, en de zomerbloemen bloeijen, leêg zitten, den plaid maar los om het lijf geslagen, leêg zitten in schaâuw van eenig vooruitstekend rotsbrok, waarboven, waàrrondom, of waaronder hunne kudden grazen, geven nu de breede borst aan al de gevaren van het herdersleven prijs. Dit is ons Arcadië - een guur en grimmig rijk - een oord vol duizelingwekkenden angst en dikwijls onverwachten dood! Maar het is ook hier, dat de mannen gekweekt worden, wier bloed - zoodra de doedelzak gaat - veil is voor het vaderland, veil is om op duizende verre stranden te worden gekwist. Het waren mannen, in sneeuwstormen als deze verstaald, die in schaauw der Pyramiden den Onverwinnelijken Standaard in het stof deden bukken, die in het oogenblik

Digitized by Google

der nederlaag de Overwinning bij de vleuglen grepen, onder "den driemaal herhaalden kreet:" die alle vijanden van Albyn verbijstert. De storm, die de wieken des adelaars in het nest verstijven deed, die het gehoornde wild het dal indreef, of het er onder de klippen eene schuilplaats vinden mogt, die den ganschen nacht de wilde kat in hare krocht opsloot; die storm, hij vertsaagt hen niet. Hem tarten tal van Hooglanders in deze ure, hand aan hand, zoo als zij een vloed plegen door te waden, - hem zien zij op geheel het gebergte onverschrokken in het gezigt, - hem braveren zij, of hij uit het grimmige binnenland of uit de nog grammer zee aanloeije. Ook zij denken:

Hoe zal het huivrend vee het maken,
En uit de sneeuw de kudde raken?

En de menschelijke rede tracht het instinkt van het dier te hulp te komen.

Hoe liefelijk is het volgende couplet, of het eene hymne ware, te midden van het gedruisch van den storm opgerezen. Herinnert uw harte het zich nog?

En gij, wier hupp'len mij verlustte,
Wier zang zoo vaak mijn weemoed suste
Toen 't koeltje lentgebloemte kuste,
Arm vooglenheer!
Waar vindt gij voor uw wiekjes ruste,
Waar strijkt gij neêr?

Het gelaat des aardrijks is voor een oogenblik weder vernieuwd geworden - boomen zwatelen - beekjes ruischen - het koeltje kust het gebloemte en de gansche Schepping is louter muzijk. Maar in het volgend oogenblik wenschen wij dat alle die wieken ter ruste mogen zijn gegaan, - dat die huppelaars mogen zijn neêrgestreken, lang voor deze storm de laatstovergeblevenen neêr zal slaan. Helaas! geen hunner toch, die zulk een noodweder overleven kan, en zoo het ooit om ons, in heesters en geboomte, onder afdak en langs de kanteelen, weêr van getjilp en gefluit en gezang weêrgalmen zal, dan moet uit gezegender luchtstreek een nieuw "arm vooglenheer" tot ons overvliegen.

Digitized by Google

Het hart des dichters, door erbarming tot smeltens toe verteederd, strekt zijne deernis ook over de arme roofdieren uit. Hij moge in de twee eerste regels al den afkeer uitdrukken, dien hem overigens de plonderaars van vogelrek en schaapskooi inboezemen, in de beide volgende heeft hij hen geschetst of zij wegdoken bij zijn naderen, de vonkelende oogen door de sneeuwvlokken verblind, de vlugge leden van koude verstramd. En vervolgens gevoelende, dat in zulk eene ure alles wat leven ontvangen heeft aan een zelfden jammer onderworpen is, besluit hij, onze hoogere natuur handhavende, aandoenlijk-verheven:

> De deernis heeft, bij 't woên der winden,
> Mijn roer verlamd!

Wij zeiden, dat die herders uitgingen om "het huiverende vee" "en de verkleumde kudde" naar stal en ter kooi te brengen; maar wie weet of zij niet gezonden worden als boden van hooger barmhartigheid, als boden van Hem, wiens oor niet gesloten was voor het gebed, schier bevrozen op de lippen van hen, die dreigden te moeten vergaan? Ons schiet eensklaps een lang vergeten voorval te binnen, lang vergeten, ofschoon wij, aan den avond van den dag der redding, deze, in onze hartstogtelijke ontroering, aan de tusschenkomst der Voorzienigheid toeschreven, als hadden wij de hand Gods door den mist en de sneeuw uit den hemel gezien. Ieder onzer verzekerde, dat het nooit uit zijn geheugen zou worden gewischt, en echter vergaten wij allen het weldra. Helaas! dat het zoo gaan moest! en de schijnbaar bijzondere bewaring ons niet tot de hoogere erkentenis bragt eener zich over al het geschapene uitbreidende Liefde, die van niemand onzer ooit een oogenblik verre is! Maar wie zoude mij het oor leenen, als ik in den storm over Gods wereldbestuur ging prediken? en daarom deel ik u liever het voorval mede; - bij het huilen van den wind ben ik toch te moede, als ware het eerst gister gebeurd.

Een paar gezinnen, waarvan het eene in Glencreran, het andere in Glenco woonde - de gezinnen van twee broeders - bezochten elkander slechts zelden op de werkdagen der week -

Digitized by Google

zelden zelfs des Zondags; want zij behoorden niet tot dezelfde parochie - zelden, tot op de vierdagen des landlevens toe; want deze plegen in de Hooglanden niet meer zoo talrijk te zijn als weleer. Echter wane men daarom niet, dat deze schaarsche ontmoetingen, voor liefhebbende harten als de hunne, geen zoet aantal gelegenheden uitmaakten, om de betrekking innig te houden. En daarom, schoon elk der gezinnen zijn leven in zijn eigen huis doorbragt, wiegelden er, als ge mij het beeld vergunt, in de buitenlucht vele onzigtbare draden, die de beide woningen aaneenverbonden; of hebt ge nooit de webbe der spin tusschen twee boomen zien hangen, of zij in ieder van deze haar eigen, voor ons oog verborgen, nest had? Maar ik ben u nog eene beschrijving der beide woningen schuldig, en begin daarom met die van het gezin in Glenco. Onder eene boomlooze, maar met hooge heesters bewassen rots gebouwd - die aan alle stormen blootstaan - verlustigt de blik zich uit hare vensters in een grasperk en een tuintje op de berghelling, begrensd door een beek, die de helderste der heldere heeten mag; het huisje schijnt door de mosch die zijn dak bedekt, en de ruwe rotsbrokken die het overschaduwen, letterlijk uit den grond *gegroeid*. De woning in Glencreran daarentegen ligt, meer in het oog vallende, op een heuveltje te midden der weiden, halverwege tusschen berg en berg, zoodat het boschje, 't welk haar omlommert, uitgezonderd wanneer de zon hoog aan den hemel staat, verduisterd wordt door de elkander ontmoetende schaduwen; hoe veel behoefte die dreef van oude, lage, naar eiken zweemende pijnboomen ook op zich zelve reeds aan licht heeft. Een weinig verder het dal in, en Glencreran wordt rijk aan woudpartijen; maar dit verblijf is het hoogst gelegen van alle, het eerste dat gij aantreft, als gij den steilen bergpas van Glen-Etive afdaalt; en, uitgezonderd dat oude boschje van naar eiken zweemende pijnen, is er geen boom, is er naauwelijks een heester op klip of kling, op weiland of hooiveld; schoon de laatste door beek bij beek, die daar tot een stroom zaamvloeijen, eene altoosdurende frischheid behouden, die er het gras even aangeboren schijnt, als het licht den glimworm is. Zie daar de beide hutten - want het zijn hutten en niet meer - die gij nog kunt gaan zien, indien

Digitized by Google

gij er slag van hebt, de schoonheden der natuur op te sporen uit beschrijvingen in uw harte bewaard - en indien de zucht tot verandering, die nu nergens ter wereld meer ruste gunt, zelfs niet in hare afgelegenste schuilhoeken, ook in de streken tot wier verfraaijing zij bijdroegen, niet deze nederige maar erfelijke woningen heeft vernield, die men ten minste had moeten vergunnen, in de volheid der ruste, tot den boezem der natuur terug te keeren, door een allerlangzaamst, schier onmerkbaar verval.

Wij zeiden alreeds, dat deze hutten de eigendom waren van twee broeders, we hebben er bij te voegen, dat ieder van deze een eenig kind had - deze een zoon, gene eene dochter - op denzelfden dag geboren, en nu beide in de vaag der grootste ontwikkeling van de jeugd. Een jaar geleden en ge hadt hen slechts voor kinderen aangezien, maar thans was het oogenblik van dien wonderbaarlijken groei van gestalte en geest, waarmede de natuur ons in dien leeftijd verrast, voor hen geslagen. Het is de vaag, waarin liefhebbende ouders de verandering schier van ochtend tot ochtend zien toenemen, waarin zij die voorwerpen hunner genegenheid dagelijks inniger aan hun harte verknocht gevoelen, dewijl zij hen met iederen dag meer ingewijd zien in hunne heiligste gedachten, in hunne zorgen en in hunne pligten, en in de kennis zoowel van het lief als leed des menschelijken lots. Zoo waren nicht en neef onder de oogen hunner ouders opgegroeid, Flora Macdonald - een van ouds gevierde naam - de schoonste der bloemen, en Ranald Cameron, de kloekste der knapen, uit Glenco en Glencreran. Hun zeventiende geboortedag was aangebroken, en nooit had een winterzon vrolijker op een besneeuwd berglandschap geschenen. Flora, zoo was het afgesproken, Flora zou dien dag in Glencreran doorbrengen, en Ranald haar halverwege op het gebergte te moet komen, om haar, bij het afdalen der vele steile passen naar zijns vaders hut, de behulpzame hand te bieden. Het geviel in het midden van Februarij en de sneeuwlagen waren weken lang in hare eerste rigting zoo onveranderd blijven liggen, of het de plooijen eener wa mogten heeten, zoo stil was het weder en zoo aanhoudend de vorst geweest. Op hetzelfde tijdstip schier, dat voor hem als voor haar op het uurwerk der klip door den

Digitized by Google

wijzer des dageraads werd aangewezen, hadden de beide gelukkigen, zij hare en hij zijne glen verlaten, en de eene mijl voor, de andere na, der zachte, glansrijke oppervlakte gleed onder hunne voeten weg, schier even vlug en even vrolijk als het rustig water langs het bootje glijdt, dat bij gunstig weder het meer naauwelijks schijnt te klieven. En weldra ontmoetten zij elkander ter plaatse, waar Flora Ranald bij zijn laatste bezoek in Glenco bescheiden had — een groep berkenboomen onder eene klip, die haren naam aan de adelaars ontleent.

En was het hun bij hunne ontmoeting niet of de gansche natuur eensklaps door vreugde bezield, eensklaps schooner werd? Insecten, die zij te voren niet hadden opgemerkt, gonsden en glinsterden in de lucht; en waar de sneeuw de wortels van het geboomte slechts met een dun dons bedekte, daar was het, of thans, de eerste van allen, bloempjes of kruiden, die naar bloemen zweemden, ontloken — de berken zelve schenen te knoppen of de lente reeds was gedaald - en schaars als in dat rotsig rijk de zangvogels zijn, een zoet getjilp verraste voor een oogenblik hunne ooren, en wiekgesuis kondigde hun aan, dat er, digt bij de plek, waarop zij elkander zoo vrolijk welkom heetten, een nestje werd gebouwd. Hoe luisterden zij om het zeerst naar het geruisch der beken, diep onder de sneeuw door geen vorst verstijfd, en hoe vrolijk scheen beiden het muzijk dier tevredene gevangenen toe. Nooit had de zomerdag in zijn schitterendst groen zoo schoon geschenen, als thans de winter het was in zijn vlekkeloos witten dos; en toen zij daarna hunne oogen ten hemel ophieven, wel mogten zij vragen, of zij ooit te voren een hemel hadden gezien zoo heerlijk blaauw, ooit eene zon van zoo liefelijken glans, of zij ooit te voren in eenig saizoen een werkdag hadden beleefd, die zoo veel van een sabbath had door zijne stilte, zoo veel van een feestdag door zijn opgeruimd gelaat! Het waren minnenden, zij die zoo de natuur gevoelden, wie twijfelt er aan? - maar zij wisten het naauwelijks zelve nog; slechts wij hebben geleerd, dat alleen de liefde een heil schenkt zoo als zij genoten, een genot dat, terwijl het alles om ons heen schooner maakt, de bewustheid geeft, dat het uit den hemel is afgedaald!

En Flora zong, op Ranald's bede, vele harer oude liede-

6*

kens, op die wilde Gaelische wijzen, welke zweemen naar het zuchten van den wind, tusschen rotsklippen door het onweder gespleten, of naar het gesuis van nog voortgezweepte boomtakken, als de storm zich vastlegt. Eentoonige muzijk! maar onwederstaanbaar voor het hart, eens door haar gewekt en geboeid, zoo opregt schijnt de rouw dien zij ademt - een rouw, die voortklaagt op denzelfden toon, die tegelijk zijne natuurlijkste uitdrukking en zijn streelendst voedsel is - waarvan de zangeres in hare droomen nooit moede wordt, terwijl haar hart voortdurend wordt bewogen door wat er meêwarigst denkbaar is, de bleeke aangezigten der verslagenen, die nog eenmaal op het schaduwspel des levens nederzien, om nogmaals uit hunne starre oogen dien vloed van onverklaarbare tranen te mogen storten.

Hoe vrolijk waren zij, wanneer het meisje, tusschen het eene en het andere liedeke, eene wijl poosde. En hoe beefde Flora, als zij haren minnaar het voorhoofd fronsen, als zij zijne oogen vonkelen zag, terwijl hij haar van groote veldslagen in afgelegen landen, verre, verre over de zee vertelde - verhalen, die hij met gretige ooren had opgevangen, uit den mond der oude helden over heel Lochaber en Badenoch verspreid, oude grombaarden op den rand des grafs nog praatziek van bloed.

Intusschen was de zon gestegen

tot in des hemels middagvak,

maar wie er aan den tijd hadden gedacht, onze jeugdige minnenden niet; de gelukkigen geloofden, dat er naauwelijks een uur kon verloopen zijn, sedert zij elkander in den vollen gloor des ochtends hadden ontmoet!

Daar springt de knaap op, - en zijn koen oog blikt langs de aangelegde buks - want zijne vaderen waren alle vermaarde hertenjagers geweest, en de jagtlust was erfelijk in zijn bloed. Zie! daar komt een hert aan van Dalness, voortgejaagd door honden of mismoedig afgedwaald; langzaam heft het bij het opstijgen in de glen zijne horens naar omhoog, staat een oogenblik stil om de lucht te rieken, en stuift voort - voort! Het schot der buks wordt flaauwelijk herkaatst door de klip-

Digitized by Google

pen, wier echo de sneeuw het zwijgen heeft opgelegd, en het dier rept zich verder, gekwetst door eene zeker maar niet plotseling doodelijke wonde. O dat nu Fingal aan Ranald's zijde stond, hoe hij het hert neer zou sleuren of hij een wolf ware! Schoon het zich slechts met moeite meer voortspoedt, schoon er bloedvlekken op de sneeuw zijn van sprong tot sprong, toch weet het dier nog van geen opgeven van de vlugt, toch verdwijnt het ten leste achter eene rots bij den top van de glen. "Volg mij, Flora!" roept de jagersknaap - en hunne plaids afwerpende, wenden zij de vrolijke aangezigten bergwaarts, en ijlen de hooge glen op, het aangeschoten hert na. Vlug was het meisje - en Ranald, die zich van tijd tot tijd omkeerde, om haar voort te nooden, sloeg met trots hare bevallige bewegingen ga, hem in de sneeuw nahuppelende. Rood en rooder werd deze onder hunne voeten, en dieper en dieper de indruk der schreden door het dier achtergelaten, toen zij den hoek der rots om waren gerend. Ginder waggelde het hert voor hen uit, geen halve mijl verre - daar keert het zich om ten laatsten strijd, als zag het Fingal voor zijne schemerende oogen staan, Fingal, de schrik van het woud, wiens gehuil allen echo's bekend was, en de herten huiveren deed, ook waar geen oog hunne horens kon bespieden. "Rust, Flora! rust hier, terwijl ik hem met "mijn buks inhale - een schot door het hart en het is gedaan!"

Op - op - op - al hooger de glen in, die zich kronkelde en slingerde om menig hoekig voorgebergte en menig naar kasteeltrans zweemende klip, nog sleurde het hert het van bloed druipende lijf voort, soms bijna binnen, en dan weer honderd ellen verre buiten het bereik van het schot der buks; terwijl de jonge jager, geprikkeld door de drift, dier uitspanning eigen, voortsprong, alleen voortsprong, nu niet meer naar Flora omziende, die achtergebleven, die verdwenen was. Mijlen verre voerde de dwarrelwind van den hartstogt hem mede, - tot hij ten leste de edele prooi raakte, en de horens in de sneeuw neerzonken, terwijl de lucht werd gekliefd door de slagen der pooten van het stervende beest. Toen sprong Ranald op het hert als een roofdier, en sloeg een zegevierenden blik naar de toppen van het gebergte.

Digitized by Google

Waar is Flora? Haar minnaar heeft haar vergeten - en hij is alleen - en hij wist het niet eens - hij en het hert - een reusachtig dier - vast verstijvende door de vorst des doods.

Eenige groote sneeuwvlokken bewegen zich in de lucht, en zij schijnen om en rond te worden gevoerd, schoon er een uur te voren geen ademtogt suizelde. Digter vallen zij neêr en digter - de vlokken zijn schier zoo groot als bladeren, en vanwaar kwam boven zijn hoofd eensklaps die groote, gele wolk? "Flora! waar zijt ge? waar zijt ge, Flora!" en de knaap springt op van de ruwe vacht, en ziet dat Flora niet bij hem is. Maar ginder in de verte, daar beweegt zich iets op de sneeuw! - Zij is het! - zij is het! - en op nieuw wenden Ranalds blikken zich naar zijne prooi, en het hart des jagers brandt in zijn binnenste als een pas opgerakeld vuur. Schril, als de kreet des adelaars in zijn nest ontrust, klinkt zijn schreeuw de glen uit, en Flora, met beurtelings bestorven en beurtelings gloeijende wangen, is eindelijk aan zijne zij. Hijgende en sprakeloos staat zij naast hem - en zinkt nu duizelig op zijn borst. Hare lokken vliegen op voor den wind, die haar weder bijbrengt, en haar gelaat is vochtig van de sneeuwvlokken, die nu niet langer neêrvallen, maar neêrgejaagd worden - want de dag is schrikwekkend veranderd, en langs den ganschen hemel verzwaren zich de wilde voorteekenen van eenen nachtstorm, die vast nadert.

De arme Flora is blootshoofd, en het haar, dat een paar uren te voren in den zonneschijn schitterde, hangt klam om haar voorhoofd neêr. Huiverende gevoelt zij, tot in merg en been, het gemis van den plaid, waar schier geene koude doorheen kan dringen, en die in menigen ruwen wind haar boezem heeft beschut. Wat zou de ongelukkige knaap nu niet willen geven voor die verre van hem liggende warme kleedingstukken, die hij in zijne dwaze drift afgeworpen heeft, om dat noodlottig dier na te jagen! "O Flora! als ge niet "bevreesd waart hier alleen te blijven - onder de hoede Gods, "die u zeker niet verlaten zal - ik zou in een omzien onze "plaids gaan halen, en wij zullen, beschut door het hert, den "storm kunnen doorstaan, gij in de plaids gewikkeld en rus- "tende, liefste zuster! in mijne armen!" — "Ik zal met u "naar beneden in de glen gaan, Ranald!" en zij hief zich

Digitized by Google

van zijne borst op; maar, zwak als het lam dat maar een dag oud is, wankelde ze en zonk in de sneeuw neêr. De koude, - thans doordringend geworden, of de lucht in ijs was verkeerd - had haar harte doen verkleumen, na de hitte van dien langen loop; en het was blijkbaar, dat zij dien nacht daar blijven moest - schoon zij het ook besterven mogt. En de nacht scheen reeds gekomen, zoo vol van sneeuw was de lucht, terwijl de schemering ieder oogenblik zwaarder werd, als ging de dag lang voor den avond schuil. Uit de verte verhief zich, huilende door heel de glen, de zeewind van het Linnhe-Loch, waar beide wisten dat de vloed nu binnenstroomde, ijsschotsen voor zich uitzweepende; en uit den tegenovergelegen hoek des hemels bulderde een binnenlandsche storm den opgestoken zeewind tegen, terwijl iedere kleinere glen haar eigen oproer prijs gegeven was, en zich de overtuiging den ongelukkigen opdrong, dat zij hier, ginds, overal omringd en bedreigd werden door den dood.

"Ik zal gaan - en u, tot ik weêrkeere, aan God over-"laten."

"Ga, Ranald!" en hij ging en keerde, als ware hij bedeeld geweest met de wieken der rave.

Mijlen verre was hij heen en weerom gevlogen - en geen uur was er verstreken tusschen zijn weggaan en weerkomst - maar in welke rampzalige verlatenheid had zij die wijle doorgebragt! Zij vreesde dat zij stierf - dat de kille sneeuwstorm haar doodde - dat zij Ranald nooit weer zou zien, om hem vaarwel te zeggen. Zoodra hij vertrokken was, had al haar moed haar begeven. Alleen was zij bang voor den dood, en schreide bij de gedachte hoe hard het was, zoo jong nog, zoo ellendig om te komen. Hij keerde - en haar geheele wezen was veranderd. In de beide plaids gewikkeld, berustte zij in haar lot. "O! kus mij - kus mij, Ranald! want "uwe liefde - groot als zij is - haalt niet bij de mijne. - Be-"loof mij, Ranald! - dat ge mij nooit vergeten zult - als uwe "arme Flora dood is."

Rein als het licht van den sabbath, was de godsdienst dier beide jonge menschen, - en hun geloof aan den hemel even vast als hun vertrouwen op de aarde. Over den wil Gods hadden zij geene andere begrippen dan over dien hunner ou-

Digitized by Google

ders - en zij volbragten beide met dezelfde liefhebbende gehoorzaamheid. Indien zij sterven moest - thans door de tegenwoordigheid haars broeders geschraagd - was Flora haar lot getroost; indien zij leven mogt, o! hoe veel dankbaarder zou voortaan hare aanbidding zijn! Maar eensklaps look zij hare oogen, hield op adem te halen - en terwijl de storm huilde en gierde, en de duisternis schier tastbaar werd, ontzonk Ranald het hart, meenende dat zij dood was.

"Ellendige zondaar, die ik ben! - mijne booze drift heeft "haar hier gebragt om van koude te sterven!" En hij sloeg zich op de borst en rukte zijne haren uit, en huiverde op te zien, als vreesde hij, dat Gods oogen hem rekenschap zouden vragen van zijn vergrijp.

Op eens, zonder een woord te spreken, hief Ranald Flora in zijne armen op, en schreed hij met haar de glen hooger in, hier bijna tot een bergpas vernaauwd. Wanhoop gaf hem bovennatuurlijke sterkte, zij scheen niet zwaarder te zijn dan een kind. De bouwval van wat eens een huis was geweest, had hij zich eensklaps herinnerd, was niet verre; het was hem vergeten of er al of niet nog een dak was overgebleven; maar de schuilplaats, die een muur verleenen zou, kon het middel ter redding zijn. Daar lag de puinhoop, - met eene hooge laag sneeuw voor den ingang waar de deur was geweest - met sneeuw in de muuropeningen, door geen vensters langer gesloten. Al het hout van het dak was verdwenen, en de sneeuwvlokken vielen dus in den bouwval, even of zij dien ook van binnen wilden begraven, zoo als zij het van buiten reeds deden. Maar de sneeuw voor den ingang scheen door schapen platgetrapt, en den lieven last over den drempel dragende, zag Ranald dat de ruimte gevuld werd door eene kudde dier dieren, welke den storm hadden voorgevoeld, en zaamgeschoold als zij waren, hem voor den herder hielden, die gekomen was om naar hen om te zien.

En wel was hij een jonge herder, met een schier stervend lam in zijne armen. Doodsbleek - bewegingloos - niet hoorbaar meer ademende, scheen zij gestorven - en echter weigerde zijn hart te gelooven dat zij niet langer levend was. De bouwval, wij zeiden het reeds, was van dak beroofd; maar dwars over een hoek van den muur waren eenige

Digitized by Google

pijntakken geworpen, tot een soort van beschutting voor de schapen of het vee, dat er in slecht weder eene schuilplaats zoeken mogt - eenige pijntakken door de houthakkers achtergelaten, nadat zij de weinige boomen, die op den top der glen waren gewassen, hadden geveld. In dien hoek had de sneeuwjagt den weg nog niet gevonden, en daar zette hij zich met Flora, met Flora, die hij zoo liefderijk omving, neder; in de hoop, dat de warmte van zijn verslagen hart zou worden gevoeld door haar, die zoo koud was als een lijk. De kilte der lucht werd er een weinig getemperd door den adem der zaamgeschoolde kudde, en de wind was op die plek minder scherp, ten deele door de steenen van den muur gestuit. Hier, in tegenstelling ten minste met de open lucht, hier was het mogelijk dat zij herleefde, - hoe morsig de sneeuw door de schapen vertrapt er mogt uitzien - hoe koud het er was en er bleef, zoo kil als wij ons het graf voorstellen. En zij herleefde inderdaad - en onder de half geopende oogleden was het bleeke blaauw nog niet van allen glans beroofd. Het was eerst namiddag - hoezeer het ook naar den nacht zweemde, en hij meende, op hare lippen ademende, een flaauw rood te zien wederkeeren, en het was hem, als voelde zij de kussen die hij er op drukte, of hij den dood er door verdrijven mogt.

"Och, vader! ga toch uit om Ranald te zoeken, want ik "heb van nacht gedroomd, dat hij omkwam in de sneeuw!"

"Flora! vrees niet - God is met ons!"

"Ranald! zij zeggen dat er wilde zwanen op Loch-Phoil "zijn gekomen - laat ons die gaan zien - maar neem geen "buks meê - wie zou zoo mooije dieren willen doodslaan?"

Het was of het schut van pijntakken boven hun hoofd zou instorten - waarschijnlijk woog de sneeuw er te zwaar op; maar neen - zij bleven hangen, schoon de jagt van vlokken tot over hunne voeten stoof, en fluks tot hunne knieën reikte, en weldra dreigde hunne wa te zullen worden.

"Och, ik ben zoo moede, en zou zoo gaarne gaan sla- "pen. Wie stoort mij toch - en wat wil dat gedruisch in "onze hut?"—

"Vrees niet - vrees niet, Flora! - God is met ons."

"Moeder! leg ik in uwe armen? Vader is toch in zulk een

Digitized by Google

"storm niet uitgegaan? O! ik heb zoo akelig gedroomd!" en zoo voort mompelende, viel Flora op nieuw in dien gevaarlijken slaap, waaruit men misschien nooit weêr wakker wordt.

De nacht viel in - maar Flora en Ranald wisten het niet - en beide lagen nu roerloos in eene even roerlooze wa van sneeuw. Velerlei hartstogten - schoon op aarde geboren, toch alle hemelsch van aard - medelijden, en smart, en liefde, en hoop, en ten leste verslagenheid en wanhoop - hadden de krachten, die zij zoo lang hadden ingespannen, uitgeput; en de koene knaap - die zich eene wijle zwak had gevoeld, zwak als een kind dat de koorts heeft gehad - wiens hoofd had geijld, en die neêrgedrukt was geworden door de vreeze voor eene onbeschrijfelijke ramp, - had eindelijk zijn hoofd ter ruste gevlijd naast dat zijner Flora, en was weldra, als zij, onbewust geworden van den nacht en al zijne stormen!

Helder brandde het turfvuur in de hut van Flora's ouders in Glenco - zij behoorden tot de gelukkigsten onder de vergetenen der aarde, zij zegenden dankbaar den geboortedag van hun vlekkeloos kind. Zij stelden zich haar voor, hare liedekens zingende aan den haard der woning in Glencreran - en de naam van hunnen neef Ranald werd niet vergeten in hun gebed. Wie er schrikte bij het gezucht en gehuil van den wind, zij niet; want slechts vreeze schept allerlei schrikbeelden, en hadden zij hunne Flora, in de mildheid van den morgen, haren togt over het gebergte niet vrolijk zien beginnen, rap als een hinde en schier speelsch als zij? Bovendien, wie weet het niet? bij wijle is de liefde, die soms voor schaduwen terugdeinst, als waren het schaduwen des doods, bij wijle is zij onbegrijpelijk ongevoelig voor wezenlijkheden, waardoor zij wel verslagen worden mogt. En zoo ging het nu met de bewoners der hut in Glencreran. Hun Ranald had hen in den morgen verlaten, — de nacht was ingevallen, en hij noch Flora waren daar, — maar de dag was immers schier een zomerdag geweest, en in hun waan twijfelden zij er geen oogenblik aan, dat de gelukkige jonge lieden van plan waren veranderd, en dat Flora Ranald naar Glenco had medegetroond? Vrolijk had Ranald gezegd, dat hij misschien de oude lieden in de glen eens verrassen zou, door hun Flora op haren

Digitized by Google

geboortedag weerom te brengen, — en, hoe vreemd het haar later scheen, dat woord was genoeg geweest, om het hart zijner moeder voor alle onrust te waarborgen, en zij en haar man vlijdden zich dien nacht neder ten gerusten slaap.

En wat hadden zij voor hen kunnen doen, als een goede of kwade geest den ouders had ingefluisterd, dat hunne kinderen in de klaauwen van zulk een' nacht waren gevallen? Zij hadden even goed naar een bootje midden in zee kunnen gaan zoeken. Maar men had den binnenlandschen storm zich om de bergtoppen bij Kings-House zien verzwaren, en de eene hut had het der andere kond gedaan, hoe verre ook van elkander gelegen, in streken, die den reiziger geen teeken van menschelijk leven opleveren. Langs den langen bergpas van Mealanumy, tusschen Buchael-Etive en den Zwarten-Berg, naar het eenzaam Huis van Dalness afgedaald, het huis in nimmer wijkende schaduwen gehuld, was eene bende herders op weg, over het ijs van honderd bevrozen stroomen voortspoedende. Er hadden zich eenige mannen uit Dalness bij die groep gevoegd, en voort ging het, voort over de kloven en krochten door de sneeuw gevuld, de herdershonden vooruit, overal snuffelend en riekend — Fingal, de Roode Roover, aan hunne spits, den kop in den wind, of hij ergens een hert speuren mogt, grimmig den Correi aanstarende, op wiens top hij het laatst bloed had geproefd. Allen in hun tartan gewikkeld, wisten die herders van geene vreeze voor den storm — en hoor — daar gaat de doedelzak — de muzijk, die de Hooglanders liefhebben in oorlog als in vrede!

Hoe zal het huivrend vee het maken
En uit de sneeuw de kudde raken?

Wel weten zij, dat geen maneschijn dien nacht verlichten zal — de storm zal haar van den hemel vagen — maar wat maakt dit uit? Berg op en glen af schrijden zij voort, ziende waar kudde en vee zijn schuil gegaan; en nu, bij het invallen van den nacht, onbevreesd voor de donkere diepte, dalen zij neêr in de klove, waar eens het oude Pijnboschje heeft gestaan. De honden volgende, wie het instinkt hunnen pligt

Digitized by Google

leert, is de groep mannen, zonder dat zij het weet, den bouwval genaderd. Waarom slaan de herdershonden zoo aan, — en waarom huilt Fingal zoo, als ware er in dien nacht een geest verscheiden? Hij riekt het lijk van den knaap, die hem zoo dikwijls in het woud heeft aangevuurd, als de horens langs hen heenschoten of het bliksemschichten waren. Maar wat sprak ik van het lijk? Hij is niet dood, en even weinig zij, die aan zijnen boezem rust. Echter is het leven in beide bevrozen — en zal dat ijs geworden bloed in hunne aderen ooit weer worden ontdooid? Het is bijna stikdonker in dien van dak beroofden bouwval — en de verschrikte schapen weten niet, welke vreesselijke gestaltenis hen daar aanhuilt. Maar een man uit de groep treedt binnen, en beurt een der ligchamen op, en reikt het aan de buitenstaanden toe; en bij het kitsen eener buks zien zij, dat het Ranald Cameron en Flora Macdonald zijn, beide schijnbaar doodgevrozen. Eenige der riettwijgen, die de herders in hunne hutten branden, worden aangestoken, en bij dien flaauwen schijn overtuigen zij zich, dat het inderdaad de lijken dier jonge lieden zijn. Maar de edele hond weet, dat die slaap niet de dood is, en lekt het gelaat van Ranald, als wilde hij het leven uit zijne oogen lokken. Twee herders uit de groep weten maar te wel, hoe men de stervenden in hunne plaids wikkelen moet, en hoe men hen zachtkens vòort kan dragen; — waar anders hadden zij het geleerd dan op het veld der overwinning, toen zij, zonder over dooden of gewonden te struikelen, het verminkte, maar nog levende ligchaam van den jongen oorlogsheld voortdroegen, die getoond had, dat hij waardig was het opperhoofd te zijn van zulk een Clan.

De storm vergezelde, vervolgde hen de gansche glen uit, — zij zouden elkander niet hebben kunnen verstaan, al hadden zij elkaar toegeschreeuwd — maar, zwijgende, wisselden die sterke mannen de een den aer in het dragen van den last af, — zij dachten slechts aan de hut in Glenco, en hoe men daar te moede zoude zijn bij de ontvangst van de stervenden of gestorvenen. Blinde lieden weten den weg te vinden door wat voor hen de nacht is van volle straten — slaan zonder aarzelen hoeken om — komen onbevreesd hooge trappen af — weten van geen huiveren in de draaikolken des levens, en

Digitized by Google

bereiken rustig en ongedeerd ieder zijn eigen donker huis. Want God is met de blinden. Eveneens is hij met allen, die werken van barmhartigheid doen. Die reddende groep wist van geen vreeze en was daarom in geen gevaar op den rand van klove of klip. Zij herkenden de bergen bij het schrille licht, dat, tusschenpoozende, den nacht te donkerder worden deed; en het doffe geruisch van het water onder de sneeuw kondigde hun de plek aan, waar in ander weder of poel of waterval zijn zou. Ondanks de jagtsneeuw wisten zij, op het gebergte te huis, den bevrozen spiegelgladden heuvelrug te mijden, en wat misleiden mogt, het instinkt der honden bedroog zich niet, — Fingal wist het zoo goed als de herders, dat zij hoe eer hoe liever in Glenco wilden zijn. Hij wees hun den weg, of het maneschijn geweest ware; en stond dikwijls stil als de dragers elkander afwisselden en huilde van smart. Hij wist waar de bruggen waren — hij wist waar steenen of blokken den weg versperden, en ging om de moerassen heen, waaruit zich in de lente het wild gevogelte voedt. En dus leidde Instinkt en Rede en Geloof die reddende mannen voort, en nu zijn ze in Glenco — en voor de deur van de hut.

De dooden werden tot het leven teruggebragt; en om middernacht zaten zij op, maar als geesten. Vreemd schenen zij voor eene wijle aan elkanders oogen geworden — de een staarde den ander aan, als hadden zij vergeten, hoe zij hem en hij haar eens onuitsprekelijk beminde. En toen was het als hadden zij elkanders gelaat in heilige vrees aangestaard, meenende, dat zij zamen in den hemel waren ontwaakt. "Flora!" zei Ranald — en dat zoete woord, het eerste, dat hij in staat was geweest uit te brengen, herinnerde hem al wat er voorgevallen was, en hij gevoelde, dat die God, op wien zij hun vertrouwen hadden gesteld, hen had uitgered. Ook Flora herkende hare ouders, die op de knieën lagen — en zij trachtte op te staan en zich naast hen neer te buigen — maar zij was magteloos als een gebroken riet, en toen zij in hunne dankzegging meê wilde stamelen, faalde haar de stem. Roerloos als verscheidenen, waren alle de toeschouwers in de hut; en een of twee hunner, die vaders waren, schaamden zich niet te schreijen.

Digitized by Google

En wie waren zij — het eenzame paar — alleen, geheel alleen met hun beiden, uitgenomen een lief kind, het beeld van haar, aan wier borst het speelde — wie waren zij, die wij — zeven jaren later — op onze wandeling in het gebergte voor hun shieling in Correi-Vollach, aan den voet van Ben-Chrulas ontmoetten, Ben-Chrulas, die zijne schaduw over honderd meeren werpt? Wie anders waren het — dan Ranald en Flora!

E. J. P.



Digitized by Google

T E D E L F T,

IN

OCTOBER 1847.

Jeremia V: 10.

Daar waar met schril gerekt geluid
De stoomkracht langs de veste fluit,
Een rappe hand haar bronaêr sluit
En 't trotsch gevaarte in 't snellen stuit,
Dat onder trager slag der radren,
Op de ijzren baan, langs gracht en wal (1
't Aaneengeschakeld wagental
De grijze Govertstad doet nadren —
Daar rijst in dat bevallig oord,
Van achter beuk- of popelboomen
En struiken, die den wal omzoomen,
Een toren, die het oog bekoort,
En in dien wal een poort.
....
Dáár gruist de moker steen op steen,
De beitel wringt zich door de spleten
Van toren en van poortmuur heen......
....
Die grijze poort wordt neêrgesmeten,
En tot in 't kerkerhol beneên
Dringt reeds het daglicht door de reten;
Nog staat het deur-gewelf alleen,
Als tartte 't oorlogswoede en veten.
....
Die torentrans heft fier haar kruin

Digitized by Google

Met vijftal spitsen van arduin
Omhoog, te midden van het puin,
Dat uit haar lenden is gebroken.
De steigers worden losgestoken,
En balk en plank glijdt naar beneên —
De aeloude breuken zijn genezen,
En als een trans van nieuwen steen,
Onthult zij zich gelijk voor dezen.

O! 't doet het Hollandsch harte goed
Dien hoogen trans te zien behouden,
Al heet die toren ook "een ouden;"
De plek is heilig, waar zijn voet
Zoo diep ligt in den grond bedolven,
Ver onder de ingemuurde golven,
Die kabblen in de smalle gracht
Door 't heir van Corbulo gedolven. (2
En toch, het vonnis waar' volbragt,
Besloten door der burgren vadren! (3
Reeds stond de val des torens vast,
Als ware hij der stad tot last,
Als vloeide er in der burgren adren
Geen druppel bloeds van 't voorgeslacht,
Dat 't oud gebouw ten einde bragt.

Maar neen! gij liet u niet misleiden,
Waar zelfs de kunst bedrogen werd —
Luid sprak in uw geloovig hart
En godsdienstzin en eerbied beiden,
Gij, burgren! aan uw kerk gehecht,
Als aan zijn Heer een trouwe knecht!
De spits — die over 't huis des Heeren
Een zestal eeuwen zag verkeeren —
Was wel met ernstig mos versierd,

Digitized by Google

Dat welig op den bouwval tiert;
Wel had de tijd heur kracht ontspierd,
Maar nog, nog was heur val te keeren,
Nog was het offer niet te groot,
Dat duurzame herstelling bood;
Nog kon, als naar die tempelchooren
Het vrome volk demoedig spoedt,
De aeloude klok heur galm doen hooren (4
En eerbied storten in 't gemoed....

Ja, 't doet het Hollandsch harte goed,
Dat niet uw stemme ging verloren
Als waterbel of stuivend schuim
Voor stormgeloei in 't eindloos ruim —
De Koning wilde uw beê verhooren;
Zijne uitspraak was: "Herstel uw toren,
"Getuige van des Zwijgers moord! (5
"Vergruizel vrij *en* wal *en* poort, (6
"Maar de *oude* trans ga niet verloren!"
En dankbaar klom uit ieders borst
De zegenbeê voor Neêrlands vorst.

Wat ook de tijdstroom sloope of spaar' (7
Geen vaste burgt als God zoo veilig!
Hij maakt Zijn Woord den *vromen* waar
En zendt Zijn Engel in 't gevaar.
Der *vadren vroomheid* blijve u heilig!.....
Nog staat in 't dierbaar bijbelboek
Voor hen niet des Profeten vloek,
"Die muur en spits in puin doet keeren
"*Omdat ze niet zijn die des* HEEREN."
God spaarde 't oude bedehuis,
Al viel mirakelbeeld en kruis,
Al werd kapel en choor ontouterd, (8

Digitized by Google

Bij mutsaardvlam 't geloof gelouterd!.....
Dat huis des vredes zij u waard
Om er voor Hem de kniên te buigen:
Dan blijven muur en trans gespaard
Zoo lang zij *van den Heer* getuigen!

Zij zwijgt, de schorre krijgstrompet,
Die vaak zich voor uw poort deed hooren;
De naam des Vlaming ging verloren, (9
De Spanjaard deinsde er voor 't musket. (10
Geen schildwachts afgemeten tred,
Geen valbrug, die den weg belet,
Geen bus en slang, die uit de muren
Door 't spinragvolle schietgat gluren;
Geen digtgegrendeld kerkerhol,
Van jammren en ellende vol; (11
Geen pijnbank en geen ijzren keten;
Geen oorlogsbuit en oorlogskreten;
Geen adeldwang; geen burgerveten; (12
Geen nederknielen voor een vorst,
Die zonder deernis in de borst,
Het recht des volks vertrappen dorst; (13
Geen sloten, die elkaâr bekampen;
Er rookt geen bloed; er blaakt geen brand..
....
De boô des vredes ijlt door 't land
Bij raderslag en snuivend dampen,
Langs 't spoor dat tijd en ruimte bant;
De steden reiken zich de hand,
Vereenigd door dien ijzren band.
De vest verkeert in wandeldreven,
Met heesters en gebloemt beplant,
En alles aêmt er lust en leven..... (14
Geen sombre stilte heerscht er meer,

Digitized by Google

't Is volksgewoel; 't zijn nijvre handen....
Een poortwal spreekt slechts van 't weleer,
Bij ijzerbaan en lustwaranden.

Wringt dan de beitels door 't arduin!
De moker gruiz' dien muur tot puin!
De transen dreunen op hun vesten!
Sloopt vrij de burgten, die u resten,
Waar roof- en bloeddorst heeft gejuicht!
Breekt af, wat nutt'loos in deez' dagen
Van 't middeleeuwsch geweld gewagen
Of gruweldaden kan verklagen.......
Maar spaart "wat nog van *vroomheid tuigt.*"

En Gij, aan 't roer des Staats gezeten,
Niet van der vadren zin vervreemd,
Gij, die elk woord ter harte neemt,
Dat spreekt van vrijheid van geweten,
Waarvoor Uw groote voorzaat streed,
— Wat toch uw hart wel nooit vergeet —
Gij, die der stad, wier dank U prijst,
Een nieuwe weldaad hebt beschoren
Door naar heur burgren beê te hooren,
Gij weet ook, dat nabij dien toren,
Uit puin en bouwval als herboren,
Een kleine spits ten Hemel rijst,
Die van 't eenvoudig huis der bede (15
Ten *Hoorder* der gebeden wijst........
O! wie dat kerkje ooit binnentrede
— Des *Zwijgers* slotkapel weleer —
Hij bidt deemoedig tot den Heer,
Dat, wat de tijd ook sloope of spare,
Hij Willems bedehuis beware,
Waar Hij, met aller Vorsten Vorst

Digitized by Google

Zoo vaak is in 't verbond getreden
En er met diep geroerde borst
Voor 't heil van Holland heeft gebeden;
  Hij denkt er aan dien bangen tijd
  Van bloed en hagchelijken strijd,
Toen hen, die 't woest tooneel der moorden
Ontvloden aan de Seineboorden,
  Hier 't gastvrij dak werd aangeboôn
  Om neêr te knielen voor Gods troon.

....

En Gij, die weet dat aan deez wanden
  Zoo veel herinring is verknocht
  Aan vrijheid, door het bloed gekocht,
Waaraan met onverbreekbre banden
  Uw Stamhuis zich verbinden mogt —
Zoudt Gij — ofschoon reeds soudenieren
In uwer voorzaats hofzaal tieren (16
  De Godgewijde tempelhal
  Niet willen redden van heur val?........

....

O ja! al staat heur lot beschreven (17
  Uw hart gedoogt dien gruwel niet! —
  Het vrome volk, dat op U ziet,
Het is Oranje trouw gebleven;
Gij hebt zijn beeld in erts verheven,
Doch kunt hem hooger hulde geven!.....
  Herroep, herroep dat wreed besluit!
Dan spreekt, in Willems tempelbogen,
Dat volk, van eerbied opgetogen,
In zegenbeden tot den Hoogen,
  Ook Uw naam bij Zijn Eernaam uit!

J. C. PERK.

Digitized by Google

AANTEEKENINGEN.

Indien het waar is, dat de dichter moet ingrijpen in den tijd waarin hij leeft, en in de gebeurtenissen die om hem voorvallen, dan zal men het den Auteur van dit stukje niet euvel duiden, dat hij die les van Goethe heeft ter harte genomen.

Tot regt verstand van sommige uitdrukkingen voor hen, die minder met de stad Delft en hare geschiedenis mogten bekend zijn, zullen dus eenige ophelderingen en aanteekeningen niet onwelkom wezen.

De aanleiding tot 't stukje zelf was het afbreken van de Waterslootsche poort en de bijna voleindigde herstelling van den Oude-Kerktoren te Delft, in de maand October 1847. Gelijktijdig werd aldaar het Koninklijk Besluit van 29 Julij 1843, No. 37, op de Waalsche gemeente toepasselijk.

1) De spoorweg heeft een gedeelte van de stadsgrachten, en het stationsgebouw het geheele bolwerk buiten de Waterslootsche poort ingenomen.

2) De fundamenten van dezen toren loopen door tot onder de gracht, die Corbulo, in het jaar 50 na J. C., om zijne soldaten bezig te houden, heeft doen delven (v. Bleyswijk).

3) De Oude-Kerktoren, gesticht in 1240, was bouwvallig, het muurwerk gescheurd, het bintwerk hier en daar verrot, de klokkenstoel vermolmd en de ankers van den roest verteerd. Aanvankelijk opgenomen door bouwkundigen, werd de herstelling onmogelijk geacht, de toestand van den toren als gevaarlijk beschouwd en door de stedelijke regering tot den openbaren verkoop voor afbraak besloten.

Hierop vereenigden zich een aantal ingezetenen, en leverden een verzoekschrift in aan Z. M. den Koning tot het behouden van den toren, met overlegging van eene opneming door andere bouwkundigen, en bestek en plan tot de herstelling; waarna Z. M. de reeds verleende vergunning, tot het afbreken van den toren introk en zijne herstelling beval. De toren is zoo hoog, dat hij tot een baak in zee verstrekt.

4) Het zal niet noodig zijn uitvoerig te gewagen van de twee beroemde klokken, waarvan ééne 9,000 Ned. p. weegt, en wier geluid tot over de Maas kan worden gehoord.

Digitized by Google

5) Tegenover en bijna onder de overhellende spits van dezen toren ligt het Prinsenhof, waar Willem I werd vermoord; in den toren is de gevangenis van Balthazar Gerards nog aanwezig.

6) Tot het slechten der stadswallen en het afbreken van sommige poorten werd de koninklijke toestemming verleend.

7) Van dertig waltorens en poorten zijn er nog negen geheel of gedeeltelijk aanwezig.

8) Deze oude of St. Hypolitus-, vroeger St. Bartholomeuskerk, prijkte met vijf kapellen en twintig altaren; zij had vier en dertig vikarijen en negen gilden, en was versierd met vele heiligen beelden, waaraan groote mirakelen zijn toegeschreven, doch die in den vernielenden beeldenstorm bezweken. Bij de reformatie is zij als zoo vele andere tot eene Hervormde kerk ingerigt.

9) In het jaar 1304 verdreven de Delvenaars, na een bloedig gevecht, de Vlamingen uit hunne muren.

10) Tijdens het beleg van Leiden (1574) mislukte een aanslag der Spanjaarden op deze poort.

11) Op meergemelde poort werd weleer de vierschaar van Delfland gehouden: zij prijkte ook met de wapens van Dijkgraaf en Heemraden en van vele steden; verschillende heerlijkheden en gemeenten uit den omtrek bewaarden hunne gevangenen in de twee vooruitspringende hoektorens.

12) Men denke aan den moord van Wolfert van Borselen in 1299, aan de onlusten in 1672, 1787.

13) Na een beleg van tien weken moest de stad zich in 1321 aan Albrecht van Beijeren overgeven; duizend burgers moesten hem blootshoofds en barrevoets, en vijfhonderd vrouwen met loshangende haren, eerbiedig te voet vallen en om vergiffenis smeeken; de inwoners moesten 40,000 oude schilden (ƒ 30,000.—) opbrengen, de poorten afbreken en de muren slechten, die in 1394 weder werden hersteld.

14) Sedert December 1844 worden de wallen tot wandeldreven aangelegd.

15) Sedert 1585 de Fransche of Waalsche kerk; zij is de voormalige kapel van het oude Prinsenhof, waarin reeds ten jare 1566, althans vóór 1572, door een Fransch predikant dienst werd gedaan.

16) Het aan deze kerk grenzende Prinsenhof wordt tegenwoordig tot eene militaire kazerne gebezigd.

17) Zie het Koninklijk besluit van 29 Julij 1843 voornoemd, tot opheffing der landstractementen bij het ontstaan van vacaturen in sommige Waalsche gemeenten, bij gebrek waarvan dezen noodwendig moeten te niet gaan.

Digitized by Google

STAATKUNDIG OVERZIGT.

27 December 1847.

Op het oogenblik, dat wij deze regels schrijven, is het Britsche Parlement, den 19den November geopend, reeds weder uiteengegaan. Hoogst belangrijk was deze eerste zitting. In de openingsrede werden, uit naam van H. M. de Koningin, als hoofdredenen der ongewone zamenroeping opgegeven de handelsongelegenheid, waaronder een goed deel der natie gebukt ging, en de nood in Ierland. Wat er ook zij van sommiger meening, dat de laatstgenoemde wel als hoofdoorzaak in de eerste plaats te noemen zij, — dit is zeker, dat "de groote moeijelijkheid" zich ook nu weder aanstonds deed gelden. Reeds bij de beraadslaging over het adres van antwoord lieten de Iersche leden, Grattan, Roche, o'Connell, enz., de grieven en ellende van hun ongelukkig vaderland uitkomen. Met moeite was de eerstgenoemde tot intrekking van zijn amendement te bewegen, waarbij de Ministers "tot het nemen van onmiddellijke maatregelen ter af-"wending van pest en hongersnood van een grooter aantal "H. M.'s getrouwe onderdanen in Ierland" werden geroepen. Maar toen Sir George Grey, weinige dagen later, bij het voorstellen eener wet tot beteugeling van misdrijven, den eigenlijken toestand van het zustereiland aan het Parlement openlegde, zijn ijzingwekkende feiten aan den dag gekomen. In de groote steden Dublin, Limerick, Cork, — in het graafschap Wicklow zijn (volgens Sir Robert Peel) de inwoners bijna meer onderworpen aan de wet, meer gehoorzaam aan de overheid dan het volk in Engeland. — Maar in het

Digitized by Google

graafschap Limerick, Clare, Roscommon en Tipperary is de maatschappij door moord, roof en brandstichting tot een staat van ontbinding gekomen, die onmiddellijke tusschenkomst vordert. Achtingswaardige mannen, als Major Denis Mahon, Richard Bayley, Ralph Hill, vielen in weinige dagen als slagtoffers van dit geregeld stelsel van moord. Natuurlijk was de indruk der ministeriële voorstellen, zelfs bij de Iersche leden, zeer uiteenloopend. Terwijl J. o'Connell verklaarde, dat hij veel strengere bepalingen had verwacht, en Lord Jocelyn die zelfs verlangde, beklaagde F. o'Connor zich over hare wreedheid, en werd daarin door W. Fagan ondersteund. Merkwaardig was de uitspraak van Mr. Horsman: "gedurende 33 jaren hebben wij met alle volken "van Europa in vrede geleefd, uitgenomen met het Iersche "volk;" en eene herinnering uit den mond van Sir Robert Peel, "dat hij in 1814, namens de regering, 2000 pond st. "had uitbetaald aan een' man, die vijf moordenaars gehuurd "en aangesteld had, om een' uitstekend' ambtenaar op den "weg naar Clonmel om te brengen, en die zich, ten gevolge "van eenen door het gouvernement uitgeloofden prijs, bekend "maakte." Zoo was reeds voor 30 jaren de toestand in Tipperary — zoodanig de hulpmiddelen van het toenmalig bewind. Krachtig ondersteunde de gewezen premier de voorstellen zijner opvolgers. "Ik verzeker den edelen Baro-"net (Sir George Grey), dat ik aan den drang zijner woor-"den geen weerstand bieden kan, omdat ik ongeveer twee "jaren geleden volmaakt hetzelfde beroep heb gedaan. — Hoe-"wel ik geloof, dat dit geen duurzame maatregel is tot her-"stel van Ierland, wil ik voor mij niet dralen, noch mijne "toestemming onthouden, totdat ik verneem, welke andere "redmiddelen de regering heeft voor te stellen. Ik wil in "geene onderhandeling treden met deze moordenaars. — Ik "zal mij niet inlaten met de ondergeschikte bepalingen van "de voorgestelde wet. Van ganscher harte zal ik haar on-"dersteunen: en ik vertrouw, dat zij, die de in 1846 aange-"bodene voorstellen bestreden hebben, bijaldien zij eenigen "eerbied voelen voor de denkwijze van het afgetreden be-"wind, hunne stem aan deze wet niet zullen weigeren." —

Ook in het Hoogerhuis vonden de maatregelen bijval, eene

Digitized by Google

aanzienlijke meerderheid deed ze doorgaan; en aanvankelijk althans schijnt de werking, of liever het vooruitzigt van meer klemmende middelen van bedwang in Ierland van niet ongunstigen invloed.

Niet minder was de aandacht in Engeland, en door geheel de handelswereld, op de financiële crisis gevestigd. Hoe! het land, dat ons zoo kort geleden was voorgesteld als de schatting ontvangende uit alle oorden des aardbols; dat zijne wetgeving wijzigde, — zijne havens bijkans openstelde, — door geldelijken nood op den rand des afgronds gebragt! Wel was het hun, die den loop der dingen met aandacht en geregeld volgden, niet ontgaan, welk een massa kapitalen voor groote ondernemingen werden afgezonderd; — dat de mislukte oogst een' aanzienlijken uitvoer van specie noodzakelijk maakte; — dat de nood van Ierland millioenen schats gevorderd had; — en dat het stelsel van crediet-papier in Engeland tot eene hoogte was opgevoerd, die bij een' ernstigen schok moest instorten. Maar toen elke dag de tijding van nieuwe rampen medebragt, toen men eerst zwakke, en sinds lang insolvente huizen vallen zag, daarna meer gevestigde, eindelijk ook huizen van naam, en die, zoo als bij de uitkomst gebleken is, zich ten volle zullen kwijten; toen, volgens de uitdrukking van Lord Ashburton, de naam van Londensch koopman ten schimp geworden was, werd de belangstelling, de verbazing, de schrik algemeen. Aan die heillooze acte van 1844 was alles te wijten; — het bewind moest tusschen beide komen, — moest hulp verleenen, — zonder dat was de jammer niet te overzien. Als Sir Robert Peel zich toevalligerwijze te Liverpool bevond, om de groote inrigtingen te beschouwen, en de inwijding van een standbeeld te zien, verspreidde zich het gerucht, dat hij, die voortdurend het vertrouwen der beurs bezit, spreken zou, — en ieder verlangde te weten, wat hij dacht van de bestaande verwikkeling. In Londen aangekomen, wordt hij dadelijk door den kanselier der schatkist bezocht, en men verliest zich in gissingen omtrent hun onderhoud. Eindelijk verschijnt de beruchte brief van 25 October, door Lord John Russell en Sir Charles Wood aan het bestuur der Engelsche Bank gerigt. Het vertrouwen schijnt eenigermate te herleven, al

Digitized by Google

heeft dan ook de algemeene geldelijke gesteldheid geene verbetering ondergaan. Maar nu verlangen ook de Ministers aan het vergaderde Parlement het onderzoek op te dragen, waaraan de voorbeeldelooze crisis te wijten zij, — en voor zich zelven eene "bill van indemniteit" te verwerven, ingeval het blijken mogt, dat ten gevolge hunner magtiging de wet (Bank-Charter) overtreden was. Dit evenwel — reeds in de troonrede werd het aangekondigd — was niet gebeurd: de verordeningen der bank-acte zijn niet geschonden, omdat het vertrouwen hersteld en de druk daardoor verligt was. De brief is ingetrokken.

Ook is de Minister geslaagd in het benoemen eener commissie van 26 Leden, zaamgesteld uit vertegenwoordigers van allerlei denkwijs, "van het verleden, tegenwoordig en toeko- "mend bestuur", — gelijk hij het uitdrukte, met bijtende zinspeling, wat dit *aanstaande* betreft, op de protectionisten, Lord George Bentinck, Mr. d'Israeli, enz. Uit de langdurige debatten is het gebleken, dat Sir Charles Wood de leer van Wilson, parlementslid voor Westbury, en schrijver van "the Economist", huldigt, die in het vastmaken van vlottend kapitaal, door den aanleg van spoorwegen, eene eerste oorzaak der geldelijke ongelegenheid ziet. "Om in weinig woorden "te zeggen, wat wij voor reden van den geldnood houden — "ofschoon die later verzwaard moge zijn door vrees voor "de uitwerking der Acte van 1844 — er ontstond in den "zomer van 46 eene voorbeeldelooze wegvloeijing van ka- "pitaal, deels tot aankoop van granen, deels tot belegging "in spoorwegen; dit werkte op een crediet-stelsel, buiten alle "behoorlijke perken uitgebreid, waarin het kapitaal reeds ge- "heel onvoldoende was voor het opgetrokken gebouw van "crediet. Ik twijfel niet of het land zou, zonder groote on- "gelegenheid, de vraag naar aankoop van koren, hoe aan- "zienlijk ook, hebben doorgestaan; — het zou waarschijn- "lijk den drang der vraag naar belegging in spoorwegen "hebben doorgestaan, ofschoon de meestbevoegde beoordee- "laars hebben gedacht — en ik deel dat gevoelen — dat "zulk eene afzondering van beschikbaar kapitaal niet kon "plaats grijpen zonder vroeger of later ernstige verwikke- "ling te veroorzaken. Of het beiden zou hebben kunnen

Digitized by Google

"weërstaan, weet ik niet; enz. — Hadden de spoorwegen "geld kunnen bekomen tegen 4 of 5 pCt., *dan zouden deze "alleen meer dan de gansche circulatie des lands hebben weg- "gesleept.*

Sir Rob. Peel, wiens gevoelen over financiële en handelsaangelegenheden altoos van gewigt is, en hier inzonderheid geldt, omdat hij voorsteller en hoofdbewerker der aangevallen Bank-Acte is, hield eene gedenkwaardige rede. "Ik be- "treur in het allerminst noch mijne handelwijs in 1819, "noch die van 1844. — Wij hadden gehoopt, dat na de "crisis van 1826 — na die van 1836 — na die van 1839 "vooral, de Bank van Engeland zich zou bepaald hebben "tot die beginselen in het bankwezen, waarvan hare be- "stuurders de juistheid hadden erkend, maar waarvan zij "evenzeer erkenden te zijn afgeweken, hoewel in strijd met "hunne eigen verordeningen. In die hoop ben ik verpligt "toe te geven dat wij zijn teleurgesteld. — Dit moet ik "beweren dat het in de magt der Bank stond, als zij tijdige "voorzorg had gebruikt, om het kwaad, zoo al niet geheel "te keeren, dan toch grootelijks te verminderen. — Ik zeg, "dat het doel der wet van 1844 drieledig was. Vooreerst, en "hierin erken ik dat zij heeft gefaald, bedoelde zij eene ver- "wikkeling te voorkomen als die, welke de regering door "hare tusschenkomst hersteld heeft. Maar de beide andere "doeleinden waren van even groot belang: — het eene, om "de verwisselbaarheid van papieren geld in goud te hand- "haven en te waarborgen, het andere, om het bezwaar te tem- "peren, dat steeds ontstaat uit onbehoorlijke speculatie, aan- "gemoedigd door misbruik van crediet-papier: deze twee doel- "einden geloof ik dat de wet volkomen heeft bereikt. — Maar "nu de moeijelijkheden worden gevoeld, ontstaan uit eene "vermindering van kapitaal en eene beperking van gelds- "omloop, nu is de eerste opwelling, den maatregel te heke- "len, die inderdaad belet heeft dat die bezwaren niet tien- "maal grooter zijn.

"Ik zal boven alle tegenspraak bewijzen, dat in dit land, "ten allen tijde, lage rente en een tijdperk van schijnbaren "voorspoed tot volmaakt dezelfde gedruktheid hebben gevoerd. "Wil men dit aan "vrijen handel", aan de wet van 1844,

Digitized by Google

"en vele andere redenen toeschrijven, hoe is 't dan te ver-
"klaren, dat, gedurende de laatste 60 jaren, terwijl het ver-
"bodstelsel op zijn hoogst was, in vrede- en in oorlogstijd,
"nog vóórdat de standaard was veranderd, wat meer is, tij-
"dens onverwisselbaar papier in omloop was, zoowel als daarna,
"— dat, zeg ik, lage rente en voorspoed tot volkomen dezelfde
"spanning en tot hetzelfde geldsgebrek als thans hebben ge-
"leid. In 1784, met den ouden standaard, toen de Bank ge-
"noodzaakt was voorschotten te weigeren, en hare noten van
"9 tot 6 miljoen ponden st. te beperken. In 1793, toen de stan-
"daard onveranderd, het papier verwisselbaar was, terwijl men
"in 92, voor het uitbreken van den krijg, groote welvaart had.
"Lees de berigten omtrent dien nood, en zie hoe treffend de
"overeenkomst is met 1846. — In 1810, 1826, 1836, 1839,
"vindt men dezelfde oorzaak, welvaart bij lage interest, tot
"reusachtige ondernemingen en speculaties brengende, die,
"aan den metalen standaard getoetst, ineenstortten en door
"stilstand en nood werden gevolgd. Ik geloof, dat dezelfde
"oorzaak nu werkt. — Na welvaart en lage rente is onder-
"nemingszucht tot eene hoogte gevoerd, is de handel op eene
"wijze gedreven door uitgifte van papier, en disconteren
"van wissels, die ik voor geheel nieuw houde in onze han-
"delsgeschiedenis. Wij hebben hier een grooter papieren
"gebouw op een' kleiner' metalen grondslag opgetrokken,
"dan eenig volk van Europa. Het geeft groot gemak, voor-
"zeker, bij ondernemingen, maar het is tevens aan veelvul-
"dige gevaren verbonden. — Ik weet, dat men weigeren zou
"de kosten te dragen om dien grondslag veel uit te breiden.
"Men verlangt meerder ruimte. Men wil meerder papier
"in verhouding tot goud dan nu; en met meer papier zou
"voor 't oogenblik grooter gemak verkregen worden; maar
"wees verzekerd, dat hierdoor de rampen, die gij lijdt, te
"spoediger zouden wederkomen. Hetzelfde wordt in de Ver-
"eenigde Staten beproefd; en, ondanks het onberekenbaar
"voordeel van hun uitgestrekt grondgebied en toenemenden
"handel, herhalen zich aldaar de rampen sneller en spoedi-
"ger zelfs dan hier, omdat de grondslag voor hun papieren
"gebouw dezelfde is. Het stuit mij namen te noemen; maar
"ik heb in de dagbladen zulke staten gezien van baten en

Digitized by Google

"lasten, dat ik niet aarzel te zeggen, indien de handel op "zoodanigen voet gedreven wordt, zoekt men vruchteloos naar "wettelijke verordeningen om de noodlottige gevolgen van "dergelijk stelsel te voorkomen. — Ik zeg het nog eens: — "de schaarschte, waardoor wij lijden, is geldschaarschte, is "gebrek aan kapitaal: en zoolang dit aanhoudt, maak welke "wetten gij wilt, maar gij moet den prijs van het geld betalen. "Maar, gelijk vroeger, zoo zou ook thans de aangeboren veer-"kracht van ons land den zwaren last hebben getorscht, in-"dien niet, te midden van den handelsnood, eene onvoor-"ziene omstandigheid de bezwaren des tijds tienmaal was ko-"men vergrooten. Kan men hooren, dat 33 millioen ponden st. "binnen weinige maanden — in een klein jaar, — zijn be-"steed voor de voeding des volks, zonder in te zien, dat, in "alle omstandigheden — zelfs in tijden van welvaart, — "daaruit knellend lijden moest ontstaan? Maar toen bij de "uitputting van kapitaal tot aankoop van levensmiddelen het "geldsgebrek kwam, door onbezonnen handelsondernemingen "geboren, is het duidelijk, dat dit land alle krachten moest "inspannen om dien dubbelen onverhoedschen slag te weêr-"staan. En nog werkte eene derde oorzaak met deze twee "te zamen, — de belegging van een ongewoon groot gelds-"bedrag in spoorwegen. Nu houd ik wel de uitwerking "hiervan niet voor zoo gewigtig, als sommigen doen. Ik "geloof, dat in gewone tijden niets voordeeliger zou zijn dan "zulk eene geldbelegging: — en dat, zonder gebrek aan le-"vensmiddelen en gestaakte betalingen door onbedachte han-"delsoperatiën, wij zonder veel moeite de vraag naar kapi-"taal voor spoorwegen hadden kunnen dragen. Ik beschouw "het geld, aan spoorwegen besteed, niet als dood kapitaal. De "tijd zal weldra komen, dat deze wegen voltooid zullen zijn, "ik hoop met voordeel voor de deelhebbers; maar, in ieder "geval, wanneer wij letten op hetgeen bij vervoer van goe-"deren en verplaatsing van personen wordt uitgespaard, dan "is er niet aan te twijfelen, of zij zullen ten slotte bronnen "van verbetering en welvaart wezen. Niettemin werkt voor "het oogenblik de uitgaaf aan spoorwegen mede, om de "spanning te vermeerderen. Mij komt het dus voor, dat de "zamenloop van deze drie oorzaken — de laatste slechts in

Digitized by Google

"minderen graad, — voldoende is ter verklaring van de stremming, waar wij nu onder lijden. — Nog een enkel woord "over den brief, door den edelen Lord, het hoofd des bewinds, en door den Kanselier der Schatkist aan den Gouverneur der Bank gerigt. Daar ik noch tot de vertrouwden, noch tot de gewone voorstanders van het bewind behoor, voel ik mij verpligt te verklaren, wanneer ik met hen "overeenstem, en daarom betuig ik mijne hartelijke goedkeuring over dezen maatregel. Ik geloof dat zij zeer te regt "niet eerder tot het zenden van dien brief zijn overgegaan "en houde het daarvoor, dat het uitvaardigen daarvan door "de Regering geen inbreuk is op de wet. Ik verschil in gevoelen van hen, die daarin een overtuigend bewijs zien, dat "de wet van 1844 eene bepaling had moeten behelzen, waarbij een regt tot tusschenkomst aan het bewind werd overgelaten. Tegen een paniek kan geene wetgeving beveiligen. "De jongste crisis was juist een dier gevallen door Huskisson voorzien, toen hij zeide, dat niet de wetgeving, maar "de uitvoerende magt het redmiddel moest aanwenden. Ik "geloof derhalve, dat het Gouvernement regt had den brief "te zenden."

Wij zijn opzettelijk wat uitvoerig geweest in het mededeelen van uittreksels uit deze voortreffelijke rede, omdat daarin vele dwalingen op eene duidelijke wijs worden weêrlegd. Men weet, dat de protectionisten, Lord Stanley, Lord George Bentinck, de Marquis of Granby, M. d'Israeli, Mr. Bankes enz. reeds bij den aanvang der zitting de bestaande crisis aan den "vrijen handel" met name aan de afschaffing der korenwetten hebben toegeschreven. De publieke meening had zoo zeer eene strekking, om dit gevoelen, althans gedeeltelijk, aan te nemen, dat de bekwame schrijver van den "Economist" noodig vond, het in een leerrijk artikel met cijfers te bestrijden. Lord John Russell had op eene interpellatie geantwoord:

"Ik zal even "par parenthèse" zeggen, dat ik geloof, dat "vrije handel bij de uitkomst groot voordeel aan dit land zal "verschaffen: maar dat de voordeelen van een vrij handelsverkeer, zoo als die van elken anderen maatregel, grootelijks overdreven zijn, betwijfel ik in geenen deele." Maar de man, die als de eigenlijke vader van den vrijen handel

Digitized by Google

te beschouwen, en in het volle parlement door den afgetreden Eersten Minister als zoodanig begroet is, Richard Cobden, heeft, in eene bijeenkomst zijner voormalige committenten te Stockport, het nietige der tegenwerping voldingend aangetoond. "De mannen, die een' vrijen graanhandel be-"strijden, vergeten ons aan te wijzen, hoe de beperking een' "gunstiger staat van zaken zou hebben te weeg gebragt. Be-"grijp ik onzen toestand in de laatste 18 maanden wel, dan "lijden wij aan de gevolgen van mislukten oogst en gebrek "aan levensmiddelen. Wij hebben 10 millioen pondst. moe-"ten besteden om de Ieren te spijzigen. Ik zou willen we-"ten, of een hoog tarief ons daarbij van dienst zou zijn ge-"weest. Men zegt, er is geldschaarschte ontstaan om het ko-"ren te betalen. Wel, hadden wij het koren niet gekregen, "en ons geld behouden, er zouden eene menigte menschen "van gebrek gestorven zijn. — Daarbij hebt gij hier in de "manufactuursteden zooveel aan katoen-, als aan brood-"honger geleden. Mij en de voorstanders van vrijen handel "aansprakelijk te stellen voor het mislukken van den katoen-"oogst is even ongegrond, als het wezen zou, om, wanneer ik "iemand beloofd had, dat hij gezond zou zijn indien hij ma-"tig en ingetogen was, en hij daarna zijn been brak, mij dien "ten gevolge te beschuldigen van geen woord te hebben ge-"houden. Ik beschouw het als een groot geluk, dat Sir Ro-"bert Peel juist op dien tijd tot den maatregel overging, om-"dat daardoor de Amerikanen werden in staat gesteld om "in onze behoeften te voorzien. Zij hadden een jaar om zich "gereed te maken eer de hongersnood ons overviel: en had-"den, na de veranderde schaalregten, de kooplieden niet op "meer vaste prijzen kunnen rekenen, of koren invoeren "met meer uitzigt op winst, dan geloof ik, dat ons volk bij "duizenden en tienduizenden zou zijn omgekomen. Want het "is bekend, dat de Amerikanen, onder het oude regt, nooit "hun koren uit het binnenland voor onze markt deden ko-"men, noch langs de Mississipi en Ohio voerden om het hier-"heen te zenden, daar zij nooit berekenen konden, of de "prijzen laag genoeg zouden blijven tot den invoer. Het-"zelfde geldt van Rusland; want ware het regt op buiten-"landsch koren niet toen juist matig gesteld geweest, wij

Digitized by Google

"hadden geen schepel voor onze behoeften uit de korenbou-"wende streken van Rusland ontvangen. Misschien is het voor "U van belang te weten, dat de afstand der graangewesten "tot de haven van Petersburg zóó verwijderd is, dat het "Russisch koren, hetwelk wij dit jaar hebben gegeten, niet het "gewas van het vorige jaar, maar van 1845 is. Mij werd in "Rusland verzekerd, dat er twee jaren noodig zijn om dit "uit het binnenland te vervoeren, daar 't een halfjaar op "de groote rivieren ligt vastgevroren, en er een jaar ver-"loopt alvorens het zijne bestemming kan bereiken. Nu dan, "dit alles in aanmerking nemende, en daarbij bedenkende, "dat, zonder het aannemen van dit vrije handelsverkeer, de "graanbouwers niet zouden ondernomen hebben om ons te "voorzien, zullen wij het groote, aanzienlijke, onberekenbare "voordeel erkennen, dat Sir Robert Peel het oude schaal-"regt afgeschaft, en de korenwet van voorleden jaar heeft "aangenomen." (Luide toejuiching).

Was het ons om volledigheid te doen, dan moesten wij thans nog de geheel verschillende zienswijze van Lord Ashburton, M. T. Baring en anderen nagaan, die van geene overdreven speculatiezucht willen hooren, — den staat des handels goed en gezond (sound) noemen, — maar alles wijten aan de restrictieve bepalingen der Bankwet. — Dat het Lid voor Sunderland, the railway-king, Mr. Hudson, en de zoogenoemde "railway-potentates," Mr. Chaplin, Mr. Russell, Mr. Strutt, allen nadeeligen invloed der spoorwegen op de geldmarkt ontkennen, behoeft naauwelijks te worden vermeld.

Doch ook op een ander gebied was de afgeloopen maand voor het oude-Engeland gewigtig. De voorstellen van den Eersten minister omtrent de uitbreiding der staatkundige regten van de Israeliten, — de reis van Lord Minto naar Rome, en het veelbeteekenend antwoord, door den Marquis of Lansdowne gegeven, omtrent het wenschelijke van nadere betrekkingen met den pauselijken stoel, — de vinnige strijd over de benoeming van D^or^ Hampden tot Bisschop van Hereford, waarbij de gematigde, verlichte denkwijs van Lord John Russell schitterend uitblonk; — ziedaar zoo vele vraagstukken, die de Anglikaansche partij voortdurend bezig houden,

Digitized by Google

en aan het buitenland het bewijs leveren, hoe, ondanks alle hervormingen, nog veel van de oude onverdraagzaamheid aan een talrijk deel der Britsche natie is bijgebleven.

De hoop, in de Troonrede uitgedrukt, dat de zegeningen des vredes aan het *Zwitsersch* Bondgenootschap zouden worden wedergegeven door den vriendschappelijken invloed, en onder medewerking der groote Mogendheden, is, althans wat het middel betreft, niet vervuld. De snelle, wel-beraamde maatregelen van den bekwamen veldheer Dufour; — de zwakke tegenstand door het Sonderbund geboden; — de begunstiging van een ongemeen zacht wintersaizoen; — misschien ook verborgen beweegredenen bij het Zwitsersche volk, die het oog van den buitenlander ontsnappen; — hebben de ontknooping verhaast. Volkomen is de zegepraal van het Eedgenootschap, en haasten wij ons er bij te voegen, verblijdend de aanvankelijke gematigdheid der overwinnaars. Mogt de verzoenende geest van den Britschen Gezant te Constantinopel Sir StratfordCanning medewerken om de jammeren van den burgerkrijg uit te wisschen: "Bella geri placuit *nullos* habitura *triumphos*," zong de Romeinsche dichter. Want, dat er geen eigenlijke burgeroorlog zou zijn gevoerd, gelijk in het antwoord van den Landdag aan den Minister Guizot wordt beweerd — zal men Europa bezwaarlijk doen gelooven. Even gematigd als waardig en gepast was anders dit staatsstuk, door den afgevaardigde Druey gesteld. Maar de herziening van het bondsverdrag, — waarvoor de meerderheid des Landdags zich reeds vóór den strijd heeft verklaard — brengt eigenaardige moeijelijkheden met zich en zal de pas bedaarde gemoederen op eene zware proef stellen. Men weet, dat reeds in den zomer van 1832 de herziening met meerderheid van stemmen werd aangenomen: tegen stemden slechts Uri, Unterwalden, Wallis, Appensell. De schrandere Rossi, toen afgevaardigde van Genève, thans Fransch Gezant te Rome, stelde het ontwerp eener nieuwe bondsregeling op. Radicalen en Ultramontanen ijverden er gelijkelijk tegen. Het volk te Lucern verwierp het ontwerp met 12,000 stemmen. — Zal men thans gelukkiger zijn? — Zal men op den duur de kantonnale souvereiniteit kunnen handhaven tegenover de eischen en aanmatiging zoowel der radicalen als van de groote kantons?

Digitized by Google

zullen de partijen, ineengesmolten gedurende den krijg, ook vereenigd blijven, wanneer het de verzoening van overwonnen tegenstanders geldt? — Van een Congres der Groote Mogendheden — indien men, zonder Engeland, nog in goeden ernst daaraan denken kan — zouden wij na al het gebeurde, bij de thans heerschende stemming in Zwitserland, niets goeds verwachten. — Oostenrijk en Pruissen hebben in de officiele bladen hunne zienswijs genoegzaam doen kennen: en Frankrijk heeft, door de weifelende houding van zijn kabinet, — door de valsche positie, waarin het sedert 1831 tegenover het Eedgenootschap staat, allen invloed verloren. Wij twijfelen bijna niet, of Lord Palmerston heeft ook in het Zwitsersch vraagstuk toegegeven aan zijne oude veete tegen den voorzitter van den Franschen raad; met zijn gewoon doorzigt ontdekte hij daarin eene gunstige gelegenheid om de stelling van dezen tegenover de oppositie te verzwakken. De loop der gebeurtenissen in Zwitserland, maar toch ook de zonderlinge gedragslijn van Frankrijk's minister en afgezant, hebben zijne overwinning volkomen gemaakt. — Doch loopen wij niet vooruit. Nog weinig dagen, en wij zullen de wegslepende taal van den begaafden man, — de bewonderenswaardige welsprekendheid, waarmede hij zijne verbitterde tegenstanders zoo dikwijls vernietigde, — op nieuw vernemen. Misschien zal menig feit, bij nadere beschouwing, door hem toegelicht, zich geheel anders aan onzen geest vertoonen. Reeds de gewone voorboden der opening van de Fransche Kamers, allerlei geruchten van verdeeldheid in het kabinet, tweespalt onder de conservateurs omtrent de keuze van eenen voorzitter, — de zamenstelling der bureaux, — hervormingen in het administratief bestuur, — voor te dragen ontwerpen van wet enz., vullen dagelijks de bladen van alle partijen. Het schijnt inderdaad uit de wijze, waarop door de ministeriëelen over de reformistische gastmalen is geoordeeld, — dat het tegenwoordig bewind vele gebreken in de administratie erkent en wil wegnemen. Ook wekken de jaarlijks-wederkeerende tekorten, en wat bij meer dan één regterlijk onderzoek gebleken is, geen gunstig vermoeden. Het zij verre, dat wij daarom zouden instemmen met de luide klagten over gouddorst, omkooping, kwade trouw, — als waren deze onzen

Digitized by Google

tijd, met name in Frankrijk, bijzonder eigen. De publiciteit, die ziel en leven geeft aan den constitutioneelen regeringsvorm, brengt aan het licht, wat in de oude monarchie in den nacht der vergetelheid werd begraven. Daarbij ook aan de kunsten des vredes, — aan de reusachtige ondernemingen van handel en nijverheid — zijn gevaren en bezwaren verbonden. Elke vergelijking met vroegere eeuwen moet hier mank gaan.

Het afscheid van den Prins van Joinville aan de schepelingen der vloot onder zijne bevelen, — de honderdmaal aangekondigde en weêrsproken onderwerping van Abd-el-Kader, — de ledige plaatsen in de diplomatie, — de aanstaande benoeming van onder-secretarissen van staat, — betreurenswaardige regtsgedingen, — de zonderlinge bogten, waarin het "Journal des Débats" zich gewrongen heeft, — de uit Engeland overgebragte, met de Fransche zeden strijdige politieke gastmalen, — de afval en vijandige houding van een gedeelte der behoudende partij tegenover het ministerie; — eene nieuwe tragedie, — de influenza en de chloroforme, — en het laatste "manifest" van Delamartine, hielden de aandacht in Frankrijk bij voortduring gaande.

Hoedanig ook het oordeel der Franschen over de rol der tegenwoordige Ministers en hunnen invloed op Europa zij — aan de ontwikkeling en den voortgang der denkbeelden, die zij, niet zonder nationale zelfverheffing, "les idées françaises" noemen, valt niet te twijfelen. — In Baden en Beijeren — en men weet, hoe belangrijk de stemming in deze rijken is voor de Fransche staatkunde — hebben de regerende Vorsten de afschaffing der censuur toegezegd, — en is in de Badensche Kamer der Gedeputeerden de vrijzinnige Mittermayer aan het hoofd geplaatst; — in Spanje houdt Narvaez zich staande, even bekwaam in de raadzaal als op het slagveld, ridderlijk omtrent den gevallen Regent gezind, wiens ballingschap ten einde schijnt te spoeden. Meer dan ergens is het in het Spaansche schiereiland moeijelijk, door de reeks van afwisselende gebeurtenissen; door de duizend intrigues en geruchten, het wezen en karakter der voorvallen te ontdekken. Maar zoo verzoening der partijen, — en wáár is in Spanje geen verdeeldheid — zoo de goede verstandhouding

Digitized by Google

der verschillende magten, eene eerste voorwaarde is der politieke wedergeboorte van dit hevig-geschokte rijk — dan gelooven wij, dat de Hertog van Valencia, wiens eerste ministeriëele daad het zamenroepen der Cortes was, bij uitstek geschikt is dit nieuwe tijdperk te openen.

Behoeven wij in het breede van Italië te spreken, waar het nieuwe leven reeds is ontwaakt, en men slechts voor regelmatige ontwikkeling heeft te zorgen? Wordt daar de eendragt verstoord, de gehate invloed van buiten zal niet uitblijven; "c'est le dehors qui pèse sur l'Italie et l'arrête: elle est comme "une belle fleur qui a envie d'éclore, et qu'une main froide "et rude comprime de toutes parts." Wij vertrouwen, dat de welsprekende man, die voor bijna twintig jaren deze woorden sprak, daartoe zijne hand, en den invloed van den magtigen staat dien hij leidt, niet zal leenen. De Italiaansche Vorsten zullen niet zonder veel omzigtigheid en beleid de beweging kunnen sturen, door hen zelven opgewekt. Met welk eene verbazing hoorde Europa de tijding van openbare vreugde-bedrijven in Rome, ter eere van het Zwitsersche Eedgenootschap; — in den zetel van het pauselijk gezag ter eere van hen, die daar "protestantsche radicalen" worden geheeten. Als de menigte voor het "Collegio Romano" stand houdt, om "leve het decreet van Freiburg" te roepen; — als de overheid te Genua het aanheffen van vaderlandsche liederen voor het collegie der Jezuiten verbiedt, — dan moge dit bewijzen, hoe wel berekend in Zwitserland het overleg van zekere partij is geweest; — maar men vergete niet, dat zij, voor wie men optogten houdt en eereliederen aanheft, in het algemeen belang, ja! de verdrijving der Jezuiten hebben gevorderd, maar eenige jaren geleden het onderwijs aan Strauss en Zeller wilden hebben toevertrouwd. Wanneer het officiëele Toscaansche blad zich door een vijandigen toon tegen de pauselijke regering blijft onderscheiden, en de afkeuring der demonstraties van 3 December in het "Diario", "den Paus verraden, de heilige "regten van godsdienst en vrijheid schenden" noemt, — zoo gelooven wij niet, dat daardoor de zaak wordt bevorderd, die dit blad met zooveel ijver is toegedaan.

Pius IX heeft de academie van wetenschappen, bij besluit van 3 Julij ingesteld, hare werkzaamheden zien aanvangen.

Digitized by Google

De gewone leden, waaronder men ook in het buitenland beroemde namen telt, zijn dezer dagen bekend geworden. Gelukkig de staat, die het gemis van stoffelijke goederen door de kracht des geestes doet opwegen! Deze is het, die de wereld beheerscht.

In het noorden heeft Koning Oscar de vergadering zijner Stenden geopend, maar bij het antwoord op het aangeboden adres met nadruk op de bezwaren gewezen, die aan het hervormen en veranderen der staatsregeling verbonden zijn. Het volk is teleurgesteld en moedeloos. De bewoners van Stokholm waren in de laatste weken verdeeld tusschen de twee beroemdste Zweedsche namen: — den genialen Berzelius, sedert maanden aan het ziekbed gekluisterd, en wiens einde schijnt te naderen, — en Jenny Lind, de gevierde artiste, die haar onvergelijkbaar talent in haar vaderland komt ten toon spreiden.

Aan de andere zijde van den oceaan houdt reeds de aanstaande keuze van een' President alle gemoederen bezig. Zelfs de vrienden van James Polk schijnen te wanhopen aan zijne herkiezing. Daarom is de vergadering te Lexington, waar Henry Clay — op wien men meent dat de meerderheid der stemmen zich zal vereenigen — zijne meening over den oorlog met Mexico heeft uitgesproken, met zooveel belangstelling gadegeslagen. Met algemeene stemmen werden de "resolutions", door hem aangeboden, in deze vergadering goedgekeurd. De vijfde is in deze bewoordingen vervat:

"Dat wij met ernstige bezorgdheid zien, en volstrektelijk "afkeuren iedere poging, om Mexico aan de Vereenigde Sta-"ten te hechten, op welke wijze ook, maar inzonderheid door "verovering: dat wij gelooven, dat de beide volken niet ge-"lukkig kunnen geregeerd worden door hetzelfde gezag, om "het groote verschil van afkomst, wetten, taal, godsdienst, "en de groote uitgestrektheid van beider grondgebied: dat "zulk eene vereeniging, tegen den wil van het verbitterde "Mexicaansche volk, alleenlijk bewerkt en behouden kan "worden door magtige legers en voortdurend militair ge-"weld; met andere woorden, door dwingelandij eerst over het "Mexikaansche volk, doch welke het maar al te zeer is te

"vreezen dat, in vervolg van tijd, tot de bewoners der Ver-"eenigde Staten zou worden uitgestrekt; — dat wij, derhalve, "zoodanige vereeniging veroordeelen als geheel strijdig met "den geest van onzen regeringsvorm en met het karakter "van onze vrije en vrijzinnige instellingen, en vuriglijk wen-"schen, dat elk volk moge blijven bij het ongestoord be-"zit van eigen wetten, taal, geliefkoosde godsdienst en grond-"gebied, ten einde eigen geluk te zoeken op de wijze, welke "het voor zich zelf best rekent." Het *zevende* luidt:

"Dat wij stellig en nadrukkelijk ontkennen en van ons "werpen eenigerlei wensch of begeerte te koesteren naar het "verkrijgen van welk vreemd gewest ook, met het doel om "slavernij voort te planten of uit de Vereenigde Staten in "zoodanig land in te voeren.

De laatste Amerikaansche dagbladen melden tevens, dat de President Polk ernstig bedacht is, om aan het Congres eene "nieuwe zending" voor te stellen aan het pauselijk hof. De maatregelen, door Pius IX aanvankelijk met zoo gelukkig gevolg beraamd en ten uitvoer gebragt, hebben in de Vereenigde Staten de levendigste deelneming gewekt; en de voorstanders van zoodanig gezantschap beweren, dat eene openlijke daad van het gouvernement de alleen gepaste wijze is, om van deze "Amerikaansche sympathie" te doen blijken. Welligt zal de bedachtzame waarnemer in Europa de reis van den Britschen grootzegelbewaarder Lord Minto, en de onmiskenbare toenadering tot den Roomschen stoel, bij een zeer aanzienlijk en niet het minst verlichte deel van het Engelsche volk, — voor even sterke beweegredenen houden. Met verlangen zien wij de Boodschap van den President, en de eerste beraadslagingen van het nu reeds geopend Congres te gemoet. In een volgend overzigt komen wij hierop terug, al ware het alleen om onder ons de belangstelling te verlevendigen in den jeugdigen staat, welks bedrijven en streven te weinig de aandacht boeijen. Verdient dan de oplossing van het moeijelijk vraagstuk omtrent "self-government" niet, dat men er zich mede bezig houde?

Ook België en Nederland zullen in het vervolg eene rui-

Digitized by Google

me plaats in onze beschouwingen innemen. Het nieuws van den dag zal wel niemand in dit ons maandschrift zoeken. Maar ontwerpen van wet, als b. v. de toegezegde omtrent eene grondwetherziening, een gewijzigd ontwerp "over de "ondersteuning van behoeftigen," — want dat het ingezonden concept zal verworpen worden, houden wij voor uitgemaakt, — het nieuwe wetboek van strafregt, mogen in ons Staatkundig Overzigt niet onopgemerkt blijven. Met vreugde begroeten wij nu reeds de openbaarmaking der stedelijke begrootingen, een verblijdend verschijnsel, waarvan de hoofdstad het eerste voorbeeld gaf. De schrandere man, die meer dan iemand in Nederland tot kennis en verbetering onzer instellingen heeft bijgedragen, wees in zijn jongste geschrift de voordeelen van publiciteit in deze zoo overtuigend aan, dat wij ons van alle verdere aanmerkingen onthouden. — Op België hebben wij, ook na de afscheiding, zoo naauwe betrekking, dat alleen plaatsgebrek ons verbiedt op de financiële bezwaren, — op de woelingen der democraten, — vooral ook op de briefwisseling tusschen den gewezen Minister Nothomb en de Belgische prelaten, de opmerkzaamheid te vestigen.

Zoo ver hadden wij geschreven, toen wij verrast werden door de gewigtige tijding uit 's Gravenhage. Wij ontveinzen ons leedwezen over de aftreding van den Minister van Financiën niet. Geene vleijerij, maar ook geene miskenning! Wij zouden niet gaarne beweren, dat de Heer van Hall, in hoogheid gezeten, het beeld van den Romein heeft uitgedrukt: "cum is qui imperat aliis, servit ipse nulli cupidita-"ti," caet.; — dat hij het onderscheid tusschen pleit- en raadzaal steeds heeft voor oogen gehouden; — dat hij zich niet dikwijls aan belagchelijke grootspraak heeft schuldig gemaakt. Maar evenmin mogen wij ontkennen, dat hij reeds vóór zijne verheffing grondige kennis van ons financiewezen had aan den dag gelegd; — dat hij door werkzaamheid, gevatheid, veerkracht in het volvoeren zijner maatregelen heeft uitge-

Digitized by Google

blonken; en dat de woorden in het koninklijk besluit: "met "dankbetuiging voor de bewezen diensten," meer dan bloote formule zijn. Van de aanleiding en beweegredenen der aftreding is ons te weinig met zekerheid bekend, om met sommigen aan een ontslag "à la Necker" te denken.

Wat den gewezen secretaris voor het buitenland betreft — van hem weten wij niets te zeggen.



Digitized by Google

BIJBELSCHE AARDRIJKSKUNDE.

Bijbel-Atlas, voornamelijk ten gebruike bij de bijbelvertaling van den Hoogleeraar J. H. van der Palm, door G. H. van Senden. Leyden, du Mortier en Zoon, 1844. 4°. *Vier en twintig kaarten en* 100 *bladzijden tekst. In zes afleveringen.*

Bijbel-Atlas door G. H. van Senden, Register, aflevering I, inhoudende 10 *bladen, benevens twee verbeterkaarten*, N°. IV *en* VIII. *Aldaar*, 1847.

Palaestina. Ex veteris aevi monumentis ac recentiorum observationibus illustravit M. D. de Bruyn. Amstelodami, sumtibus S. de Grebber, 1844. *Sculpsit G. Mayr.*

Over Cartographie van Palestina. Berigt bij de uitgave eener kaart van het Heilige land, door M. D. de Bruyn. Amsterdam, S. de Grebber, 1845, 48 *bl.* 4°.

I.

LITERATUUR.

De eer van de bijbelsche aardrijkskunde, inzonderheid de aardrijkskunde van Palestina, het eerst op vasten grondslag gevestigd en op wetenschappelijke wijze behandeld te hebben, komt aan Nederlanders toe. Merkwaardig is het daarbij, dat deze uitkomst niet zoozeer, gelijk men van de ondernemende Nederlanders der zestiende en vooral der zeventiende eeuw zou verwachten, door wetenschappelijke reizen, als door nasporingen in het stille studeervertrek is verkregen. Echter vreezen wij dat de vroegere Nederlandsche reizen door Palestina wat al te veel in vergetelheid geraakt zijn. De Heer de Bruyn heeft in de inleiding zijner *Cartographie* aan zijne voorgangers in het ontwerpen van kaarten des Heiligen Lands den verdienden lof geschonken. Het zij ons hier ver-

Digitized by Google

gund kortelijk ook aan de Nederlandsche reizigers door Palestina en aan de Nederlandsche ontwerpers van beschrijvingen des Heiligen Lands te herinneren, al erkennen wij dat de eersten te regt door Seetzen, Burckhardt, von Schubert, Robinson, Smith en anderen, de laatsten door Rosenmüller, von Ritter en von Raumer verdrongen zijn.

De vroegste reizen van Nederlanders naar Palestina bestonden meest uit bedevaarten naar de Heilige plaatsen, maar bleven nogtans voor de wetenschap niet geheel onvruchtbaar. Dit blijkt vooral uit de aanzienlijke lijst van beschrijvingen van Jeruzalem en het Heilige Land, meest door Nederlandsche pelgrims vervaardigd, welke Christiaan van Adrichem opgeeft als de bronnen, waaruit hij bij het zamenstellen van zijn "Theatrum terrae sanctae" geput heeft [1]. Het oudste document van dien aard, door hem vermeld, beschrijft hij als: "Urbis Hierosolymitanae totiusque terrae sanc-"tae perantiqua delineatio, ante An. 1000 et ultra graphice "delineata et conscripta, quam opera Joh. Huls ex bibliotheca "Collegii S. Hieronymi Delphorum Hollandiae communicavit "mihi D. Antonius Pelt, ejusdem collegii rector." Het eerstvolgende document echter, door van Adrichem gebruikt, is niet van eenen Nederlander afkomstig, maar van den Mentzer Deken Bernard von Breydenbach. Deze bezocht Palestina in 1483, en vervaardigde van zijne reis een verhaal dat meermalen in het Hoogduitsch zoowel als in het Latijn gedrukt werd. Maar zeker is het een merkwaardig bewijs van de belangstelling die het onderwerp toen ter tijd algemeen in ons Vaderland opwekte, dat reeds in 1488 eene Nederd. vertaling van dit reisverhaal werd uitgegeven, onder den titel van "Bêvarde te Jherusalem ende tot Sente Katheryn, door Bernhard van Breydenbach, deken ende cameraer der kerken van Mens" [2]. Ook moet omstreeks denzelfden tijd de pelgrimsreize van den Goudaschen priester Gijsbert Willemsz. Raet invallen, van welke echter zoo veel wij weten de gedachtenis niet door een daarvan opgesteld verhaal is

[1] Men vindt deze lijst ook medegedeeld door Prof. Kist in het Nederl. Arch. voor Kerkel. Gesch. D. VII, bl. 206.

[2] Vgl. de mededeelingen van Ds. Vorstman, Nederl. Arch. D. VII, bl. 141.

Digitized by Google

bewaard, maar alleen door de betrekking waarin deze reize staat tot de stichting der Jeruzalems-kapel te Gouda [1].

De eerste Nederlander derhalve (indien het geene ketterij is hem dien naam te geven) van wiens reizen door Palestina een verhaal is te boek gesteld en gedrukt, is de Vlaamsche edelman Joost van Ghistele, Heer van Axel, Maalstede, de Moere, enz., die het Heilige Land in 1481 en de beide volgende jaren bezocht, vergezeld door den priester Ambrosius Zeebout als kapelaan. De laatste heeft van deze reis een dagverhaal opgesteld, dat eerst in 1567 te Gent is gedrukt, en onder de hulpmiddelen van van Adrichem niet voorkomt. Daarentegen vinden wij bij dezen schrijver de opgave der volgende ons van elders niet bekende merkwaardige stukken: "Descriptio Hierosolymitani Itineris," door Gerard Kuynretorff van Kampen, Petrus Aenholt, Prior te Wolsende, en Edo Rombes van Sneek, in 1520 te Kampen gedrukt; een gezigt van Jeruzalem genomen van den Olijfberg, in 1521 met de pen op de plaats zelve geteekend door den bekenden Utrechtschen schilder Johannes van Schorel; een verhaal in HS. van eene reize naar Jeruzalem en de heilige plaatsen, opgesteld door Joh. Heuter van Delft, die in 1522 gezamenlijk met den reeds genoemden Joh. van Schorel en den Delftschen leeraar Lambert Varick van eene bedevaart naar Palestina was teruggekeerd; een verhaal der pelgrimsreize in 1527 volbragt door Joh. Pascha van Mechelen, en te Leuven gedrukt in 1563; eene beschrijving van Jeruzalem in HS. door den Leuvenschen Minoriet Bonaventura de Mirica, die het H. Land driemaal, het eerst van 1538—1540 bezocht; een verhaal in HS. der pelgrimsreize in 1544 gedaan door Johannes Gerardus van Leyden, prior van het klooster te Abkoude; het "Itinerarium" van Joh. Godschalk Iserman van Delft, die in 1561, en de beschrijving van Jeruzalem door IJsbrand Godfried van Delft, van Adrichems zwager, die in 1563 uit het H. Land terugkeerde; waarbij eindelijk nog moeten gevoegd worden de mondelinge mededeelingen van den ridder Baptist van der Meulen van Mechelen, die in 1567 Jeruzalem bezocht had. Wij zijn hier

[1] Ald. bl. 140, vgg.

Digitized by Google

met opzet de stukken voorbijgegaan, van welke het niet blijkt dat de schrijvers in persoon Palestina bezocht hebben, zoo als b. v. de "Civitatis Jerusalem ac sacr. locorum universae Palaestinae delineatio ac descriptio," door Herman Borculoo, in 1538 te Utrecht gedrukt. Wij moeten de geheele merkwaardige lijst aan de zorgvuldige nasporingen onzer Vaderlandsche oudheidkenners aanbevelen. Wij laten thans de meer bekende Nederlandsche reizen volgen, die na van Adrichems tijd in het licht zijn verschenen. Ofschoon na de Hervorming minder in getal, winnen zij het echter om de meerdere kunde der schrijvers van de vroegere in belangrijkheid. Het is thans niet meer de zucht om door het bezoeken der H. plaatsen zijner ziele zaligheid te bevorderen, maar veelmeer die om hulpmiddelen tot regt verstand der H. Schrift te verzamelen, die bij de meeste reizigers op den voorgrond staat. Een deel dezer reisverhalen zijn wij verschuldigd aan predikanten, die bij de gemeenten, door de Nederlandsche handelaren in de Levant gesticht [1], tot de verkondiging des Evangelies geroepen waren, en, door weetgierigheid gedreven, een deel van den tijd in het Oosten doorgebragt voor een bezoek aan het merkwaardigste land der wereld ten beste gaven.

In 1565 werd Palestina bezocht door de gebroeders Jakob en Wolfert Bockenberg van Gouda, van welke de laatste te Jeruzalem overleden is. Het reisverhaal door zijn' broeder opgesteld is gedrukt te Keulen in 1620. Ik weet er verder niets van te melden.

Van meer belang was de reis van Johannes Kootwijk (Cotovicus), Doctor der beide regten te Utrecht, gedaan in 1598 en 1599. Deze reis werd in 1619 te Antwerpen gedrukt onder den titel van "Itinerarium Hierosolymitanum et Syriacum;" later is zij ook in het Nederduitsch vertaald. De reis van Cotovicus is te allen tijde om hare naauwkeurige

[1] Eenige belangrijke berigten over de Nederl. gemeenten in de Levant worden gevonden op eene plaats, waar men die niet ligtelijk zoeken zou, en welke wij juist hierom in het voorbijgaan aanwijzen, t. w. bij D. W. Canneman, Dissertatio de Batavorum mercatura Levantica, p, 163 sqq. Over de gemeente te Smyrna, zie Nederl. Arch. enz. D. VII, bl. 168 vgg.

Digitized by Google

beschrijving der Heilige plaatsen zeer hoog geacht. Prof. von Raumer noemt haar zelfs: "ein ganz vorzügliches Werk."

Weinig bekend is de reis van Hendrik Myrike, leeraar bij de Nederlandsche hervormde gemeente te Konstantinopel, die zich vandaar in 1684 over zee naar het Heilige Land begaf. Zijne aanteekeningen, die slechts zeer kort zijn, zijn in 1713, met vele opmerkingen verrijkt, in het Hoogduitsch in het licht gegeven door J. H. Reitz, leeraar in de Paltz, en daaruit door W. O. Reitz in het Nederlandsch overgezet, en in 1725 te Rotterdam gedrukt.

Algemeen bekend daarentegen, en om de talrijke platen gezocht, zijn de reisbeschrijvingen van den Haagschen kunstschilder Cornelis de Bruyn. Op zijne eerste reize, van 1674 tot 1693, bezocht hij ook het Heilige Land, en gaf zich vele moeite om zijne opmerkingen ook tot verklaring der Heilige Schrift dienstbaar te maken. Bij zijne eigene aanteekeningen bediende hij zich ook van de reisverhalen van Della Valle, Thevenot en anderen. Deze eerste reize werd onder den titel van "Reizen door Klein-Azië," enz., in 1698 te Delft gedrukt. Van eene tweede reize door Rusland naar Perzië en Indië kwam in 1711 eene beschrijving te Amsterdam in het licht. Door vreemdelingen wordt De Bruyn naar de Fransche vertaling zijner reizen vaak onder den naam van Le Brun geciteerd, en naauwelijks als Hollander gekend. Wij mogen ons dezen verdienstelijken reiziger niet laten ontrooven.

Eindelijk verdienen nog met onderscheiding vermeld te worden de reizen door Klein-Azië, Syrië, Palestina, Egypte, enz. van Johannes Heyman, later Hoogleeraar in de Oostersche talen te Leyden, en van Johan Egidius van Egmond van der Nijenburg, raad en schepen der stad Leyden en buitengewoon afgezant van Hunne Hoog Mogenden aan het hof van Napels en Sicilië. Daar beide grootendeels denzelfden weg gevolgd, dezelfde oorden bezocht hadden, kwam de neef des eerstgenoemden, Joh. Wilh. Heyman, op den zeer ongelukkigen inval van uit beider aanteekeningen één enkel reisverhaal, in den vorm van brieven, te zamen te stellen, hetwelk in 1758 te Leiden in twee deelen gedrukt werd. Deze zonderlinge zamenkoppeling is te meer te betreuren,

Digitized by Google

daar beider reizen in een aanmerkelijk verschillend tijdvak vallen, die van den Hoogleeraar Heyman in de jaren 1700 tot 1709, die van den Heer van Egmond in de jaren 1720 tot 1723. Hierdoor moest toch noodzakelijk velerlei verwarring van tijden geboren worden, en al wat beider persoonlijke ontmoetingen en bedoelingen betreft uit het verhaal geweerd worden. Men leert zelfs noch uit de beschrijving der reis, noch uit de voorafspraak des uitgevers, het eigenlijke doel van het lange verblijf van Heyman in het Oosten kennen. Alleen merkt de uitgever aan, dat zijn oom zich hoofdzakelijk ten doel had gesteld, de Oostersche talen in haar Vaderland zelve te beoefenen. Gelukkig zijn wij in staat er nog iets meer van te zeggen. Uit de aanteekeningen betrekkelijk de Nederl. Hervormde gemeente te Smyrna, medegedeeld door Prof. Kist in het VIIde deel van het "Nederl. Archief voor Kerkelijke geschiedenis," blijkt dat Joh. Heyman, den 26sten Augustus 1699, door Directeuren van den Levantschen handel, van Urmont in het Hertogdom Gulik tot predikant te Smyrna werd beroepen, dat hij den 13den Junij 1700 aldaar zijne intree-predikatie hield over Hoogl. IV: 16, dat hij den 25sten Junij 1704, met toestemming van den Consul en den Kerkenraad, zich op reis heeft begeven naar Egypte, Palestina en Syrië, en den 11den Januarij 1705 behouden van deze reize te Smyrna is wedergekeerd, waar hij voorts nog tot den 6den Julij 1706 de predikdienst bleef waarnemen, zonder dat ons verder blijkt, waarom hij, volgens het berigt van zijnen neef, eerst in 1709 in het Vaderland is weêrgekeerd [1].

Na het eerste derde der achttiende eeuw, vinden wij in de geschiedenis der wetenschappelijke reizen in de Levant van geene Nederlanders meer gewag gemaakt; de wegkwijning van den Nederlandschen ondernemingsgeest, het treurig verval van het Nederlandsch karakter, die het grootste ge-

[1] Van nog een' anderen Smyrnaschen predikant, Herman v. d. Horst van Utrecht, die van 1718 tot 1727 in de Levant werkzaam was, berusten journalen van verschillende reizen op de Leidsche bibliotheek. Zie Nederl. Arch., t. a. p. Het blijkt echter daaruit niet, dat ook Palestina tot de door hem bezochte gewesten behoorde.

Digitized by Google

deelte der achttiende eeuw kenmerken, deden zich ook hier gevoelen. Mogt slechts onze leeftijd beterschap hebben aangebragt! De reis van den Heer van 's Gravenweert kan op wetenschappelijke waarde weinig aanspraak maken. Zij gaf aan haren recensent in dit Tijdschrift maar al te veel gelegenheid tot de opmerking, hoeveel beter dan wij onze voorouders het reizen verstonden.

Wij gaan over tot de beschrijvingen van Palestina alleen in het studeervertrek opgesteld, maar bepalen ons daarbij tot de schrijvers, die dit vak opzettelijk behandeld hebben, zonder te gewagen van hen, die daartoe slechts enkele bijdragen hebben geleverd. De eerste die hier vermelding verdient, is de reeds meermalen genoemde Christiaan van Adrichem (Adrichomius), in 1533 te Delft geboren, tot 1572 prior van het St. Barbara-klooster aldaar, later balling in de zuidelijke Nederlanden, en eindelijk weder prior van het klooster Nazareth te Keulen, waar hij den 18den Junij 1585 overleed. Zijn "Theatrum terrae sanctae," waaraan hij volgens zijne eigene getuigenis dertig jaren van zijn leven besteed had, zag eerst in 1593 te Keulen het licht. Het bevatte, behalve de Bijbelsche aardrijkskunde met daarbij behoorende kaarten, ook een overzigt der Bijbelsche geschiedenissen van het Oude en Nieuwe Verbond. Wij zagen boven, hoevele reisverhalen van pelgrims naar het H. Land door van Adrichem werden geraadpleegd. Ook werd gedurende de geheele zeventiende eeuw zijn werk zeer hoog geschat, en de kaarten, of kopijen daarvan, bij onderscheidene Bijbelvertalingen gevoegd. Met dat al liet uit een wetenschappelijk oogpunt het werk van van Adrichem nog oneindig veel te wenschen over. Zijne hulpmiddelen waren niet in den geest van echt wetenschappelijk onderzoek vervaardigd, en deden slechts enkele deelen des lands met eenige naauwkeurigheid kennen. Ook ontbrak het hem aan den echten kritischen blik, en hij ontzag zich niet vele punten als zeker te bepalen, waar nogtans bij nader onderzoek zijne meening geheel bezijden de waarheid bleek [1].

---

[1] Men zie over Adrichomius Bayle, Dictionnaire Hist. et Crit. in v. *Adrichomius*, en vooral de mededeelingen van Prof. Kist in het Nederl. Arch. enz., Dl. VII, bl. 202, vv., waar een eigenhandige brief van van Adrichem over zijn

Slechts in het voorbijgaan vermelden wij de "Introductio ad Geographiam sacram" van Frid. Spanheim, te Leyden in 1679 in het licht gegeven. De schrijver, ofschoon te Geneve geboren, was, even als vroeger zijn vader, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leyden, waar hij in 1701 overleed.

De grondlegger der echt wetenschappelijke en kritische beoefening van Bijbelsche Geographie was, niet voor ons vaderland slechts, maar voor geheel Europa, de uitstekende Utrechtsche Hoogleeraar Adriaan Reland, een man, die, hoe zeer ook geacht, nog altijd beneden zijne waarde geschat wordt, zoo lang hem niet algemeen eene der eerste plaatsen wordt gewezen onder de voortreffelijkste geleerden, die ons vaderland heeft voortgebragt. Zijn "Palaestina ex veteribus "monumentis illustrata," dat in 1714 te Utrecht het licht zag, kwam den schrijver op eene ernstige ziekte te staan, maar maakte zijn' naam onsterfelijk. De Heer de Bruyn zwaait aan de daarbij gevoegde kaart den hoogsten lof toe. Hem, die ze oppervlakkig beschouwt, en met de tegenwoordige zoo veel vollediger kaarten vergelijkt, moge dit vreemd schijnen, maar Reland, die nog de reizen van eenen Burckhardt en Robinson niet tot zijne dienst had, die schier alleen uit de H. S. en het Onomasticon der kerkvaders moest putten, wilde liever weinig, maar dat weinige goed leveren, en juist daardoor is zijn arbeid de hechte grondslag van alle andere kaarten van Palaestina gebleven. Zijn geheele Palaestina noemt de Heer de Bruyn: "een onovertroffen meesterstuk "van grondige geleerdheid en scherpzinnige kritiek." Die lof, hoe hoog gestemd, zal naauwelijks overdreven voorkomen, aan wie het werk met opmerkzaamheid onderzocht heeft.

Het voetspoor van Reland werd met vaste schreden gevolgd in de "Heilige Geographie" van den geleerden Kuilenburgschen, later Maastrichtschen leeraar Willem Albert Bachiene, welk werk van 1758 tot 1768 te Utrecht in drie deelen (te zamen 9 stukken) het licht zag. Behalve de uitvoerige

"Theatrum terrae sanctae" voorkomt. Over het gezag en de gebreken zijner kaarten zie Reland's Palaestina, p. 396, en Bachiene's Voorbereidende Verhandeling, bl. 23.

Digitized by Google

beschrijving des Heiligen Lands bevat het tevens eene schets van alle andere landen, waaraan volgens de Heilige Schrift de Hebreën eenige kennis hebben bezeten. Dit werk is het omvattendste, dat tot nog toe in eenige taal over de Bijbelsche Aardrijkskunde bestaat. De kaarten, die er bijgevoegd zijn, maken eenen volledigen bijbel-atlas uit, en zijn geene kopijen, maar het resultaat van des schrijvers eigene studiën, terwijl zij boven alle vroegere in duidelijkheid en naauwkeurigheid uitmunten.

Tot dusverre was in dit vak in andere landen nog niets verschenen, hetwelk óf met de werken, óf met de kaarten van Reland en Bachiene kon wedijveren. De eerste, die buiten Nederland eene goede en oorspronkelijke kaart van Palestina leverde, was de beroemde Fransche geograaf d'Anville, in zijn' Atlas der oude wereld.

Gelijktijdig met en kort na Bachiene vermenigvuldigen zich de werken over Bijbelsche Aardrijkskunde, zonder echter voor de wetenschap daaraan geëvenredigde resultaten op te leveren. Wij noemen slechts de "Aardrijks- en Historiekundige "beschrijving van alle de steden, enz., in de Heilige Schrift "vermeld," door Nikolaas Duyn, 1761; den "Bijbelschen Geo- "graphicus" van J. J. Schmidt, twee deelen, 1776, en de "Bijbelverklaring betrekkelijk tot Palaestina," van S. van Emdre, 1782. Met IJsbrand van Hamelsveld's "Aardrijkskunde "des Bijbels," in 6 deelen, uitgegeven te Amsterdam van 1790—1798, komen wij weder aan een werk, dat eenige meerdere opmerkzaamheid verdient. De schrijver is zoowel in den tekst als in de bijgevoegde kaarten Bachiene te veel op den voet gevolgd, om op oorspronkelijkheid te kunnen aanspraak maken. Echter heeft hij vele gebreken van Bachiene verbeterd, en zijne mededeelingen uit de berigten van latere reizigers aangevuld, waarom zijn werk zoowel buitenals binnen'slands geacht is. Er viel namelijk daaraan, even als vroeger aan het werk van Bachiene, de eer eener Hoogduitsche vertaling ten deel.

Na het werk van Hamelsveld tot aan den arbeid der Heeren van Senden en de Bruyn, zijn in ons vaderland, met uitzondering van vertalingen, geene werken in het licht verschenen, die het van ouds zoo geliefkoosde vak der Bijbel-

Digitized by Google

sche Aardrijkskunde, hetzij in het algemeen, hetzij van Palestina in het bijzonder, opzettelijk behandelden. Wij mogen echter niet nalaten hier nog eens te wijzen op de te weinig gekende en gebruikte "Commentatio in libellum de vita et "morte prophetarum" van den Hoogleeraar Hamaker, opgenomen in het vijfde deel van de Latijnsche Verhandelingen der derde klasse van het Kon. Ned. Instituut. Zij bestaat grootendeels uit een' schat van even scherpzinnige als geleerde aanmerkingen ter opheldering der namen en der ligging van een aantal plaatsen in Palestina, die in de levens der profeten vermeld worden [1].

Intusschen was door de mededeelingen van latere reizigers en de ijverige nasporingen van vele buitenlandsche, inzonderheid Duitsche geleerden, een geheel nieuw tijdvak voor de Bijbelsche Aardrijkskunde, vooral die van Palestina, aangebroken, en daaruit ook de behoefte geboren, om dit vak op nieuw voor het Nederlandsche publiek, niet slechts in verspreide opmerkingen, maar in zamenhang en naar zijnen geheelen omvang te behandelen [2]. In naauwkeurige kennis van het terrein, inzonderheid van het Overjordaansche, dat vóór Seetzen en Burckhardt wel eene *terra incognita* mogt heeten, in het opsporen van de ware ligging der steden door het wedervinden harer overblijfselen, waren reuzenschreden gedaan. Reeds in 1837 deed dan ook de Heer van Senden eene eerste poging, om in de dringendste behoefte te voorzien, door de uitgave eener "Kaart van Pa-"lestina voor het onderwijs op scholen en in katechisatien, "volgens de jongste ontwerpen en beschrijvingen," en van eene "Aardrijkskundige Beschrijving van Palestina," om als handleiding bij genoemde kaart te strekken. Van dezen tweeledigen arbeid leverde Prof. Weijers eene aankondiging in den derden jaargang van dit tijdschrift (1839). Door dezelfde hand werden later ook de drie eerste afleveringen van het grootere werk deszelfden schrijvers, den "Bijbel-Atlas," welks

---

[1] Vergelijk over de groote verdiensten van Hamaker jegens de Bijbelsche Aardrijkskunde Juynboll's Oratio de Hamakero, p. 26.

[2] Hoe rijk de literatuur van dit vak in de laatste jaren geweest is, blijkt b. v. uit de opgave der werken, daarover van 1830 tot 1839 in het licht verschenen, welke Prof. Weijers mededeelt, Gids, 1839, Boekb. bl. 571.

Digitized by Google

titel wij aan het hoofd dezer bladzijden geschreven hebben, in den vijfden jaargang van "de Gids" aangekondigd. De inhoud, de algemeene strekking, de wijze van bewerking, de deugden en gebreken, in één woord, van het werk, zijn daar reeds met de meeste onpartijdigheid, naauwgezetheid en kennis van zaken aangewezen. Onze onvergetelijke leermeester heeft echter gemeend, deels wegens de meer populaire strekking van het werk, deels wegens het ontbreken van het register, waarin de Heer van Senden beloofd had naauwkeuriger rekenschap van de gronden en bronnen van het door hem geleverde te zullen afleggen, alles te moeten achterwege laten, wat op verschil van meening omtrent de ligging van landen en plaatsen, of de juiste teekening der grenzen zou nederkomen, en zich te moeten bepalen tot het aanwijzen van eenige ongelijkheden en misstellingen, waarvan een werk van zoo veel moeijelijkheid en van zoo grooten omvang natuurlijk niet geheel vrij kon blijven.* Indien wij onze aankondiging als een vervolg op zijne naauwlettende recensie wilden doen doorgaan, zouden wij thans voor de latere afleveringen zijn voetspoor behooren te drukken. Doch er is veel, dat ons daarvan terughoudt. De taak, die ons daardoor zou worden opgelegd, heeft voor ons slechts weinig uitlokkends, en de vergelijking met den arbeid van onzen voorganger zou slechts ten onzen nadeele kunnen uitvallen. De eischen, die dit tijdschrift thans aan zijne mede-arbeiders doet, nadat het zich langzamerhand een' nieuwen weg heeft afgebakend, waarop het liever aanwijst, wat tot onderrigting van het lezend publiek, dan wat tot teregtwijzing van den dwalenden auteur kan dienen, zouden ons reeds van zelve die wijze van bewerking verbieden. Eindelijk, het reeds vroeger beloofde register, waarvan wij thans, nevens den geheel afgewerkten Bijbel-Atlas, de eerste aflevering (omtrent een vierde van het geheel) voor ons hebben liggen, heeft door de onbekrompene uitvoerigheid, waarmede alle vraagstukken, die de namen en de ligging der plaatsen betreffen, daarin behandeld zijn, door het naauwgezet gebruik der beste bronnen en hulpmiddelen, door de groote vlijt en uitgebreide kennis die er aan zijn ten koste gelegd, aan het geheele werk hoogere aanspraken en eenen hoogeren rang onder de

Digitized by Google

voortbrengselen van het wetenschappelijk onderzoek verzekerd. En daartoe heeft tevens niet weinig bijgedragen het leveren van verbeterkaarten in de plaats van die, welke de belangrijkste afwijkingen van de door latere ontdekkingen aan het licht gebragte waarheid bevatten (hoedanige reeds twee bij deze eerste aflevering van het register zijn gevoegd, meerdere later zullen volgen), en wel zonder eenige kosten voor de inteekenaars, waardoor het, zoowel van de belangeloosheid, als van den echt wetenschappelijken zin des schrijvers, de eervolste getuigenis geeft. Reeds deze pogingen van den Heer van Senden alleen, om het werk, zonder opoffering der populariteit, tot een echt wetenschappelijk, naar de strengste eischen des woords, te verheffen, zouden ons tot eene andere wijze van beoordeeling, tot een toetsen zijner gronden en bewijzen, en eene aanwijzing van het voordeel, dat zijn werk der wetenschap heeft aangebragt, althans, bij wijze van voorbeeld, op eenige moeijelijke en belangrijke punten, noodzaken. Gelukkig vinden wij die taak meer in overeenstemming met onze neiging, en met hetgeen "de Gids" in zijn' veranderden vorm van ons vordert. Doch terwijl wij op die wijze eene onmetelijke stof voor ons zien, vinden wij ons door gebrek aan tijd en ruimte tot eene zeer beperkte keuze gedwongen. En daar wij ongaarne de grondigheid van ons onderzoek wilden opofferen, hebben wij gemeend ons tot slechts twee punten te moeten bepalen, bij welke echter een vrij aanzienlijk getal artikelen uit het register van den Heer van Senden zal ter sprake komen: *het gebergte Abarim*, en *het dal van den Libanon.*

Wanneer wij ons op beide deze punten genoodzaakt zien aanmerkelijk van den Heer van Senden af te wijken, dan bedenke de goedgunstige lezer, dat op het gebied der oude aardrijkskunde uit de bepaling van een enkel punt meestal die eener menigte andere bij gevolgtrekking moet worden afgeleid, zoodat eene dwaling (aan welke zijde zij zich ook in de gegevene voorbeelden moge bevinden) noodzakelijk eene menigte van andere dwalingen met zich voert. Om echter het gevaar te ontgaan, dat onze bestrijding van enkele door den schrijver voorgestane meeningen, de verdiensten van zijnen arbeid te zeer zoude verkleinen in de schat-

Digitized by Google

ting van hen, die door onze oogen mogten willen zien, vinden wij ons, ofschoon noode, verpligt, om ook over het werk in het algemeen in weinige woorden ons gevoelen te zeggen. Wij doen dit met schroom, omdat wij openhartig moeten bekennen, dat wij het slechts op de beide genoemde punten met bijzondere zorg hebben gadegeslagen, en de vraagstukken, die zich in het vak der Bijbelsche Aardrijkskunde voordoen, zich doorgaans niet op den eersten blik, maar eerst na een lang en naauwgezet onderzoek laten beslissen. Daarbij komt, dat de nog te wachten verbeterkaarten en volgende afleveringen van het register, waardoor nog vele bedenkingen kunnen worden weggenomen of gewijzigd, ons het regt benemen, om over het werk, als een geheel beschouwd, reeds nu een bepaald oordeel te vellen. Zoo veel echter durven wij volmondig beslissen, dat al de lof, door Prof. Weijers aan de vroegere afleveringen van dit werk toegekend, aan de latere in verhoogde mate toekomt; dat de schrijver zich met vrucht beijverd heeft, om door nog naauwlettender zorg de vermenigvuldiging van ongelijkheden en misstellingen te vermijden; dat op de nieuwste vorderingen der wetenschap zorgvuldig is acht gegeven; dat de kaarten in juistheid van teekening en fraaiheid van uitvoering, de bijgevoegde tekst in belangrijkheid, zeer veel gewonnen hebben; dat het register, indien het, waaraan wij niet twijfelen, wordt voltooid gelijk het is aangevangen, door de aanwijzing der gronden, waarop de bepaling der verschillende punten berust, en der mate van zekerheid, waarop zij kan aanspraak maken, doorvlochten met verbetering van vroegere misstellingen en aanvulling van vroegere omissiën, aan het werk, wanneer het op den toetssteen der wetenschap beproefd wordt, eene geheel andere gehalte moet doen toekennen, en dat in één woord onze literatuur door dezen Bijbel-Atlas met een wezenlijk sieraad is verrijkt, waarop zij ook na het bezit der werken van Reland en Bachiene mag trotsch zijn [1].

---

[1] Lage het niet te ver buiten het bestek, dat wij ons hebben afgepaald, en konden wij ons op dit punt bevoegder beoordeelaars achten, wij zouden gaarne onze lezers meer bijzonder op het hooge belang en de groote verdiensten der XXIste kaart (Palestina gedurende de kruistogten) en der fraaije

Digitized by Google

Het is ons voornemen bij onze hieronder volgende onderzoekingen ook nog van een ander belangrijk hulpmiddel gebruik te maken, hetwelk voorzeker ons vaderland niet minder tot eer verstrekt. Wij bedoelen de kaart van Palestina van den Heer de Bruyn, welker titel wij daarom mede aan het hoofd dezer bladzijden vermeld hebben. Ofschoon het na bijna vier jaren wel niet meer noodig behoorde te zijn, dat wij onze landgenooten op het bestaan dezer uitstekende kaart opmerkzaam maken, vreezen wij echter, dat zij nog niet die bekendheid heeft erlangd, waarop hare groote verdiensten aanspraak hebben. Ook heeft het ons met innig leedwezen vervuld, dat wij reeds in het vorige jaar deze kaart, aan welker vervaardiging moeite noch kosten gespaard zijn, voor een' zoo aanmerkelijk gereduceerden prijs zagen aanbieden. Wat anders dan schaarsche aftrek kan de oorzaak van dit verschijnsel zijn? Hoe treurig, dat in Nederland aan hem, die der bevordering der wetenschap alle zijne gaven en krachten wijdt, zulk eene karige aanmoediging ten deel valt!

Nu althans, daar deze even voortreffelijk gegraveerde als met zorg geteekende kaart voor eenen spotprijs verkrijgbaar is, behoort die in de handen van ieder te komen, die zich met bijbelsche studiën bezig houdt, of op den nationalen roem in wetenschappelijk onderzoek prijs stelt. Het is dan ook om deze reden, dat wij aan het ontvouwen van het plan van den Heer de Bruyn, en de wijze, waarop hij getracht heeft het te verwezenlijken, hier nog eenige regelen willen wijden. De vervaardiger heeft ons die taak zeer verligt door zijn werkje over Cartographie van Palestina, waarin hij zelf van zijnen arbeid rekenschap geeft. Ziehier een beknopt overzigt over dit belangrijk geschrift.

---

schets, die haar vergezelt, opmerkzaam maken. De schrijver heeft zich vooral voor dit gedeelte van zijnen arbeid (wel door het prospectus, maar zeker zoo weinig als de kaarten van Palestina in de vijfde en in de negentiende eeuw, en de Christelijke wereldkaart, door den titel van "Bijbel-Atlas" beloofd) onberekenbare moeite getroost. De artikelen in het register, die geheel of ten deele op het koningrijk Jeruzalem betrekking hebben, getuigen van eene veelomvattende studie der bronnen. Men zie b. v. de artikelen *Antiochië* (*Vorstendom*) en *Edessa* (*Comitatus*), van welke beide leenen van het koningrijk Jeruzalem op kaart XXI ook een afzonderlijk kaartje voorkomt.

Digitized by Google

De schrijver begint met zich de vraag voor te stellen: Is er tegenwoordig behoefte aan eene nieuwe kaart van Palestina? Om deze vraag te beantwoorden, doorloopt hij kortelijk de historia literaria der oorspronkelijke kaarten van Palestina, die sedert de herleving der letteren tot op onze eeuw zijn in het licht gegeven, terwijl hij het veel grooter aantal van kopijen, als billijk, met stilzwijgen voorbijgaat. Hij herinnert aan de kaarten van Adrichomius, Reland, Bachiene en d'Anville, en daarna, tot de kaarten overgaande in onze eeuw in het licht verschenen, begint hij met in het algemeen de eischen aan te wijzen, welke de wetenschap aan de vervaardigers eener kaart van Oud-Palestina doet. Zij bepalen zich tot de volgende hoofdzaken: de graphische constructie, d. i. het ontwerp der kaart en de voorstelling van het physisch terrein; de teekening der bergen; de oude-geographie, d. i. de verdeeling in landschappen, en de ligging der plaatsen, die in den bijbel of bij andere oude schrijvers voorkomen; en de cartographische zamenstelling, of de vereeniging der onderscheiden bestanddeelen der kaart tot een welgeordend en duidelijk beeld des geheelen lands. Ten opzigte van al deze punten schieten, zijns oordeels, de meeste nieuwere kaarten van Palestina nog veel te kort. Hij schrijft deze gebreken vooral aan twee oorzaken toe. De eerste is, dat de ontwerpers der kaarten te zeldzaam grondige geographische kennis en kennis des bijbels in zich vereenigden; de andere, dat zij, den weg verlatende, door Reland bewandeld, in de gebreken vervielen, door dezen voortreffelijken kenner der Bijbelsche Aardrijkskunde gegispt in de woorden: "Nolui consuetudinem sequi quae increbuit, et "mappam aliquam vulgatam, cujusmodicunque fuerit, cor- "rectam hic illic in conspectum hominum denuo proferre; "sed quum mihi in universo hoc argumento nihil fuerit an- "tiquius quam certa secernere ab incertis, omnes tabulas "juxta aestimare et veluti dubias atque ambiguas negligere "idoneum visum fuit, atque ab ipsis carceribus justo itinere "viam illam conficere, quam ingrediendum est, si quis feli- "citer in hoc stadio voluerit decurrere." Daarop volgt eene korte karakteristiek der beide kaarten, die het meest in grondigheid van onderzoek en oorspronkelijkheid uitmunten,

Digitized by Google

t. w. de kaart van Palestina door Grimm, en die van geheel Syrië door Berghaus, voorts een over het geheel niet zeer gunstig oordeel over de na Robinson's reize uitgegevene kaarten van Kiepert en Helmuth, en een gunstiger over die van von Raumer en von Stülpnagel, en eindelijk eene strenge maar verdiende veroordeeling van de kaart van Assheton, ook bij ons door E. Maaskamp uitgegeven, en daardoor, helaas! in ons vaderland, ofschoon de slechtste van alle, meer dan eenige betere bekend. De Heer de Bruyn kon er geen korter en scherper kritiek van geven, dan door, gelijk hij gedaan heeft, achter het jaartal 1828, waarin zij gegraveerd werd, het jaartal 1428 met een vraagteeken in parenthesi te plaatsen.

Wij laten thans den schrijver zelven spreken over de redenen, die hem bewogen eene nieuwe kaart van Palestina te ontwerpen.

"Reeds vroeg had ik, bij mijne eigene studiën, het gemis "eener goede kaart gevoeld. Met de beste der nieuwere "kaarten bekend geworden, vond ik geenszins, wat ik zocht "— een waar en duidelijk beeld van het H. Land — en ten "laatste werd ik overtuigd, dat geene der bestaande kaarten "op die hoogte was, welke de wetenschap reeds had kun-"nen doen bereiken; dat bij gevolg eene nieuwe kaart we-"zenlijke behoefte bleef en niet in ons vaderland alleen."— — — Derhalve "vatte ik voor eenige jaren het plan op, "eene nieuwe kaart van het H. Land te ontwerpen, en haar "te bewerken met al die gestrengheid, welke de wetenschap "eischt. Ik wilde beproeven, eene geographische voorstel-"ling van Palestina te geven, vrij van die gebreken, welke "men in de nieuwere kaarten vond, — eene getrouwe voor-"stelling van het H. Land; geen papiervlakte met strepen, "kleuren en namen, maar een zamenhangend beeld der na-"tuur, hetwelk door juiste bergteekening de eigenaardige "terreinvorming zooveel mogelijk te aanschouwen gaf. Mijn "doel was eene wetenschappelijke kaart, die, als resultaat "der Bijbelsche exegese en van alle vroegere en latere na-"sporingen in Palestina, met de *waarheid* der gansche voor-"stelling tevens *duidelijkheid* paarde, en de meest wenschelijke "*uitvoerigheid* met den meest mogelijken *eenvoud* vereenigde."

Digitized by Google

Wij willen thans, om aan te wijzen, met hoeveel naauwgezetheid en zorg de Heer de Bruyn is te werk gegaan, hem nog kortelijk volgen in de opgave zijner bronnen en hulpmiddelen, en van de methode zijner bewerking.

Wat zijne hulpmiddelen voor de graphische constructie betreft, geeft de schrijver in de eerste plaats de juiste ligging op van 21 plaatsen, deels in het binnenland, deels aan de kust, de eenige, welker lengte en breedte door astronomische waarneming bepaald is; daarna geeft hij rekenschap van de trigonometrische opmetingen van Jacotin en Paultre [1], die wij aan de veldtogten van Bonaparte in het Oosten verschuldigd zijn, en van de opmetingen, hetzij trigonometrische of alleen naar de oogmaat, welke in de wetenschappelijke reizen van Seetzen, Burckhardt, Buckingham, Robinson en Smith, en von Wildenbruch, en de daarbij behoorende of naar hunne aanteekeningen ontworpen kaarten, alsmede op Ehrenbergs oorspronkelijke kaart van den Libanon zijn medegedeeld. Van de barometrische hoogtemetingen, door den Hoogleeraar von Schubert verrigt, werd door den waarnemer zelven het volledig resultaat aan den Heer de Bruyn ter dienste zijner kaart medegedeeld (de belangrijkste, door onzen schrijver opgegeven, zijn 22 in getal), terwijl hij van den landschapsschilder Bernatz, die den Hoogleeraar von Schubert op zijne reis vergezeld had, profielteekeningen van onderscheidene gebergten ontving, gelijk reeds andere door Berghaus, in het bij zijne kaart behoorend "Memoir," uit de onuitgegevene reis van Dr. Parthey waren medegedeeld. Ofschoon het er nu verre van af is, dat al de genoemde waarnemingen en opmetingen te zamen genomen ons van het terrein van Palestina eene volledige kennis verschaffen, zoo ziet men echter uit dit overzigt, dat de Heer de Bruyn, die geen der genoemde hulpmiddelen ongebruikt liet, en wat zij opleveren zelfstandig verwerkte, in dit op-

[1] Jacotin's kaart van Egypte en omliggende landen, bestaande uit 47 bladen in imperiaal folio, behoort tot het beroemde Fransche prachtwerk over Egypte. Het exemplaar, door den Heer de Bruyn gebruikt, werd hem verschaft door de Bibliotheek der Utrechtsche Hoogeschool. Paultre was Jacotin in zijne opmetingen behulpzaam, en geeft dus dezelfde resultaten, doch op kleineren maatstaf, en voor Syrië alleen, in zijne "carte physique et politique de la Syrie."

Digitized by Google

zigt voor niemand zijner voorgangers behoeft onder te doen, en zelfs van sommige mededeelingen in handschrift kon gebruik maken, waartoe nog aan niemand de toegang verleend was. Wij gelooven derhalve zijne kaart, hoeveel er ook nog alleen naar gissing moge bepaald zijn, voor de kennis van het rein physisch terrein als klassiek te mogen beschouwen.

Aan eene eigenlijke beoordeeling van zijnen arbeid in dit opzigt valt, voor ons althans, niet te denken; en ieder, die niet in staat of in de gelegenheid is hem in zijne nasporingen voet voor voet te volgen, zal het best doen, tot onze kennis vollediger is geworden, zich op zijn gezag, schoon niet als op een Evangelie, maar met behoedzame twijfeling, te verlaten. De groote vlijt en naauwkeurigheid van den Heer de Bruyn kan hem tot waarborg zijn, dat voor het oogenblik al het mogelijke geleverd is.

Met eene kleine afwijking van de orde, waarin de schrijver zelf van zijne hulpmiddelen en zijne methode rekenschap geeft, willen wij thans de aandacht vestigen op een punt, dat met de graphische constructie in belangrijkheid wedijvert, t. w. de oude geographie. De Heer de Bruyn heeft geene kaart van het hedendaagsche Palestina willen leveren, maar van het oude, ter opheldering der H. Schrift. In het bepalen der grenzen en van de ligging der plaatsen, in den Bijbel vermeld, konden wel hier en daar de berigten der reizigers eenig licht geven, vooral waar de overblijfselen van steden werden weergevonden; doch de hoofdbronnen waren de voor ieder ander even toegankelijke, de Bijbel en andere oude schrijvers; de weg, waarlangs de resultaten moesten verkregen worden, was in de hoofdzaak geen andere, dan die van naauwgezette interpretatie en zorgvuldige vergelijking der plaatsen, die tot de ligging van gewesten, steden en vlekken betrekking hebben. Gelijk dus bij de graphische constructie de vervaardiger dezer kaart als geograaf moest werkzaam zijn, zoo vertoont hij zich hier vooral als exegeet of philoloog. Dat intusschen de meest juiste terreinteekening ook het beste middel aan de hand geeft, om de topographie kritisch na te vorschen, is eene stelling, die de schrijver niet slechts uitgesproken, maar ook bij zijnen arbeid zorgvuldig behartigd heeft.

Digitized by Google

De Heer de Bruyn heeft zich vele moeijelijkheden afgesneden, door zich, bij zijne voorstelling des lands, tot een enkel tijdperk, — Palestina gedurende de jaren van het openbare leven des Verlossers — te bepalen, terwijl hij zijn gevoelen over de oorspronkelijke stamverdeeling op eenen hoek der kaart afzonderlijk heeft voorgesteld. Hiermede is het gebruik der kaart ook bij het Oude Testament niet afgesneden, daar het terrein natuurlijk hetzelfde blijft, en ook de oudere namen der plaatsen tusschen haakjes zijn bijgeschreven [1]. Slechts de politische indeelingen der verschillende tijdperken ontbreken, maar daaromtrent heerscht inderdaad ook zooveel onzekerheid, dat wij het den Heer de Bruyn niet euvel kunnen duiden, dat hij de eenheid van het gansche terrein op de hoofdkaart ongeschonden bewaard, en zelfs de ten tijde des Zaligmakers gebruikelijke indeeling door geene teekening der grenzen te verduidelijken, ja zelfs niet eens de grenzen van geheel Palestina aan te wijzen, getracht heeft. In een werk als dat van den Heer van Senden, waarin het philologisch element op den voorgrond staat, mogt en moest ten dezen opzigte veel naar gissing worden bepaald; doch de Heer de Bruyn deed verstandig door een werk, dat in de hoofdzaak als het resultaat der exacte wetenschappen moet worden aangemerkt, door de bepaling van hetgeen met geene juistheid te bepalen is niet weder aan de onzekerheid prijs te geven, waaraan de zorgvuldigste philologische nasporingen, bij gebrek aan toereikende hulpmiddelen, niet altijd kunnen ontsnappen.

Dezelfde wijze spaarzaamheid heeft de Heer de Bruyn ook bij het bepalen van de ligging der steden en vlekken, een der moeijelijkste punten in de bijbelsche aardrijkskunde, in acht genomen. Zijne kaart vertoont er niet meer dan ruim 200, maar deze omvatten dan ook schier alles, wat met toereikende zekerheid kon bepaald worden. Zelfs heeft de Heer de Bruyn somtijds, waar de ligging ongeveer, doch niet genoegzaam zeker, bekend was, alleen den naam der stad geplaatst, zonder het stipje waarmede het ware punt der ligging doorgaans wordt aangewezen. Voor dit gedeelte van zijnen ar-

[1] Sommige steden van lateren oorsprong dan de dagen des Verlossers zijn op de kaart met andere karakters aangewezen.

10*

Digitized by Google

beid heeft de vervaardiger groote verpligting gehad aan Robinson en Smith, die op hunne reizen de groote wegen verlatende, door de vroegste reizigers meest altijd gevolgd, en de kloostertraditie ten aanzien der topographie voor zelfstandige nasporingen verwisselende, het eerst in de gelegenheid geweest zijn het groote gewigt van die andere traditie te erkennen en aan het licht te brengen, welke in de *voortplanting der oude stedenamen in den mond des volks* wordt bewaard.

Hoe groote verdiensten wij overigens ook aan dit gedeelte van den arbeid des Heeren de Bruyn mogen toekennen, wij durven hem hier niet hetzelfde vertrouwen schenken als op het punt der graphische constructie. De Bijbel is hier de hoofdbron, en de resultaten van bijbelsche kritiek en exegese maken hier den waren grondslag uit van alle op de kaart medegedeelde opgaven. Niet slechts verschil van opvatting in de verklaring, maar ook verschil van oordeel over de integriteit der teksten, kan hier tot andere uitkomsten leiden. Het veld der bijbelsche philologie is nog te weinig van onkruid gezuiverd, dan dat het aan iemand vergund zou zijn daarvan uitsluitend goede en vruchtbare aren te lezen. Ook verkeeren wij omtrent de gronden, waarop de meening van den Hr. de Bruyn in ieder bijzonder geval berust, tot ons leedwezen zeer in het duister. De bewijzen voor de ligging van elke plaats konden in zijne Cartographie niet geleverd worden, en zouden een afzonderlijk werk vereischen, waarmede de schrijver, zoo hij tot de uitgave daarvan besluiten kon, de geleerde wereld ongetwijfeld zeer zou verpligten. Waar wij de gronden van den Hr. de Bruyn niet kunnen nagaan, zal niemand ons ten kwade duiden, dat wij ons op eigen oordeel verlaten, al mogten onze resultaten van de zijne verschillen. Dat dit somtijds het geval was, zal uit onze volgende behandeling van een paar belangrijke maar duistere punten der bijbelsche aardrijkskunde kunnen blijken.

Door de keuze van een bepaald tijdvak en de spaarzaamheid in het plaatsen van namen, heeft de Hr. de Bruyn oneindig veel voor de Cartographische zamenstelling gewonnen. In vereeniging met eene voortreffelijke methode van bergteekening, bij welke hij Lehmann's orographische theorie, op het beginsel rustende, dat de beste orographische

Digitized by Google

teekening die is, welker effect het meest nadert tot het effect eener voorstelling *en relief*, met eenige wijziging heeft toegepast, deden zij deze kaart, wat het uitwendig aanzien betreft, een schaarsch geëvenaard voorbeeld van voortreffelijke uitvoering worden. Hierdoor toch, maar ook hierdoor alleen, kon de vervaardiger het gebrek ontgaan, dat anders zelfs de beste nieuwere kaarten aankleeft, namelijk: "de on-"duidelijkheid door eene gedeeltelijk duistere en nevelach-"tige bergteekening te weeg gebragt, maar ook het gevolg "van planloosheid, van overlading met allerlei onnoodige "bijvoegsels, en eene onkritische vermenging der onderschei-"dene tijdvakken, en verschillende grenzen, die men op eene "en dezelfde kaart wilde zamenstellen, tegen alle historische "en geographische waarheid aan." Hierdoor, maar ook hierdoor alleen, is hij in staat geweest, die duidelijkheid en eenvoudigheid in de zamenstelling zijner kaart te brengen, waardoor zij van de waarheid der stelling, die hij tot de zijne maakt, dat eene kaart geen onaesthetisch geheel behoeft te zijn, zulk eene schoone getuigenis geeft. Indien wij nu hierbij nog ten slotte voegen, dat de kaart vóór het afdrukken door de meest bevoegde regters, waaronder de Hoogleeraren Berghaus, von Schubert en von Raumer nagezien, en nog in de proeven naar hunne aanmerkingen verbeterd is, dan vertrouwen wij het belangrijkste gezegd te hebben, wat tot hare aanbeveling strekken kan, maar ook haar daardoor niet meer dan regt te hebben doen wedervaren.

Ons inleidend artikel bevat, zoo wij hopen met slechts weinige uitzonderingen, een overzigt van het belangrijkste wat in Nederland voor het vak der Bijbelsche Aardrijkskunde geleverd is. Ten einde hierin zoo volledig mogelijk te zijn, vermelden wij ten slotte nog een werk in 1846, door J. Waterman, Hoofdonderwijzer der Israëlitische school te Kampen, onder den titel van: "Handboek der Bijbelsche Aard-"rijkskunde," in het licht gegeven, en door den Hr. de Bruyn in de "Jaarboeken voor wetenschappelijke Godgeleerdheid" van dat jaar met vrij grooten lof aangekondigd. Wij hebben tot ons leedwezen dit boek nog niet door autopsie leeren kennen.

Digitized by Google

II.

HET GEBERGTE ABARIM.

Het gebergte Abarim, welks naauwkeurige bepaling te allen tijde een struikelblok voor de beoefenaars der bijbelsche aardrijkskunde geweest is, wordt door den Heer van Senden in zijn "Register" op de volgende wijze beschreven: "ABARIM "is eene algemeene benaming voor de bodemverheffing ten "Oosten der Doode Zee. De Bijbel onderscheidt echter *Heu-"velen Abarim* en *Gebergte Abarim*. Door *Heuvelen Abarim* "worden de hoogten aan de Zuidzijde van de beek Zered ver-"staan, de tegenwoordige Wady Ahsy. Num. XXI: 11, 12; "XXXIII: 44, 45. Door *Gebergte Abarim* wijst de oude oor-"konde daarentegen de noordelijk van die beek gelegene klip-"pen, bergen en heuvelen aan. De heuvelenrij El-Zoble, met "hare zuidelijke voortschakeling, behoort er evenzeer toe, als "de hooge toppen van den Jebel Humeh, de Pisga met den "Nebo. Num. XXXIII: 47, 48; XXVII: 12; Deut. XXXII: "49. — Als Zuidelijk gebergte van het Overjordaansche wordt "het tegen den Noordelijken Libanon en Basan treffend "overgesteld."

Volgens deze beschrijving omvat dus de naam van Gebergte Abarim de geheele hooge, hier en daar van meer uitstekende bergtoppen voorziene, vlakte, die aan de Westzijde met steile helling langs den oever der Doode Zee afdaalt, en ten Oosten begrensd wordt door de heuvelenrij, die op de XXIIste kaart (vgl. ook de gerevideerde Kaart N°. IV en N°. VIII), onder de namen Urukaraiyeh, Tarfuyeh, Ghuweitheh en El-Zoble [1], eenen boog beschrijft, die bij den Wady Kerak een' aanvang neemt, en zich vandaar eerst naar het Oosten, vervolgens naar het Noorden wendt.

Prof. v. Raumer verstaat in de eerste uitgave van zijn

[1] De lezer vergeve mij in dit artikel de ongelijkmatige en van mijne gewoonte dikwijls verschillende spelling der eigennamen. Ik moest aan de aangehaalde schrijvers en kaarten hunne spelling laten, en wilde de ongelijkmatigheid niet vermeerderen, door bovendien nog, waar ik zelf spreek, mijne eigene spelling te volgen.

Digitized by Google

"Palaestina", bl. 58, (de tweede uitgave is mij niet ter hand) door gebergte Abarim alleen de heuvelenrij der Urukaraiyeh, Tarfuyeh en Ghuweitheh. Dat hij de heuvelen El-Zoble daar niet toe rekent, kan ik slechts billijken, indien zij werkelijk zoo ver Oostwaarts liggen, als zij op de kaart van Kiepert geplaatst zijn. Zij maken alsdan geen deel van den boven beschreven boog uit, waartoe ook Burckhardt, "Reisen in Syrien", bl. 638, ze niet schijnt te brengen, daar hij in de beschrijving van dien bergketen van El-Zoble geheel geen gewag maakt. Op welke gronden de Heer van Senden El-Zoble nogtans als de noordelijke voortzetting van den zelfden boog heeft beschouwd, zal, daar de beschrijving der XXIIste kaart het niet beslist, en de vroegere kaarten van dezen atlas, die nog door geene gerevideerde vervangen zijn (men zie b. v. Kaart III), in de teekening van dit gedeelte der terreins niet met de latere overeenstemmen, slechts uit de volgende afleveringen van zijn "Register" kunnen blijken.

Dat de naam van Gebergte Abarim ook dezen heuvelenboog omvat, zullen wij nader aantoonen; dat hij dien echter niet uitsluitend aanwijst, zoo als von Raumer meent, schijnt voldingend te blijken uit hetgeen Deut. XXXII: 49 bij de woorden "klim op den berg Abarim" is aangeteekend. Wij lezen daar namelijk: "deze is de berg Nebo, die in het land "van Moab is, tegenover Jericho," hetwelk eenigermate bevestigd wordt door Num. XXXIII: 47: "En zij legerden zich "in het gebergte Abarim, tegenover Nebo." Eer wij evenwel kunnen overwegen, wat en hoeveel deze woorden bewijzen, moeten wij vooraf de ligging van den berg Nebo trachten toe te lichten, omtrent welken het onzes inziens verkeerde oordeel van Seetzen en Burckhardt velen op den dwaalweg gebragt heeft. "Nadat wij den Zerka Maïn waren doorge-"gaan," dus lezen wij in Burckhardt's "Reisen in Syriën," bl. 630, "bestegen wij de steile helling van den berg Huma "[Jebel Humeh], op welks spits wij den top van Dschebel "Attarus ongeveer op een half uur afstands ter regter in het "oog kregen. Dit is het hoogste punt in de geheele omstreek, "en schijnt de in de H. S. vermelde berg Nebo te zijn." Deze gissing wordt niet alleen goedgekeurd in de aanteekening van Gesenius en in den "Thesaurus linguae Hebraeae" deszelfden

Digitized by Google

schrijvers [1], maar ook Winer acht ze waarschijnlijk, ("Real. Wörterb." v. *Nebo*) en von Raumer neemt ze onvoorwaardelijk aan (t. a. p.). Dat de Heer van Senden in dezelfde meening deelt, is uit de boven aangehaalde plaats en uit zijne verschillende kaarten (in de latere ligt de Nebo slechts wat meer westwaarts dan in de vroegere) duidelijk te zien. Wij achten het daarom van aanbelang, hier Robinson's opmerkingen over de ligging van den Nebo mede te deelen ("Palaestina", Dl. II, bl. 555,), welker juistheid bij een' blik op de kaart onmiddellijk in het oog springt:

"Den geheelen tijd, dien wij aan het strand der Doode "Zee, aan den Jordaan, en in of nabij de vlakten van Je-"richo doorbragten, gaf ik mij veel moeite om onder de "oostelijke gebergten den in de geschiedenis van den grooten "Hebreeuwschen wetgever zoo beroemden berg Nebo op te "sporen, waar hij met eigen oogen het beloofde land mogt "aanschouwen, en daarna den geest gaf. Maar te vergeefs "waren alle mijne pogingen, want ofschoon wij in eene rig-"ting reisden, waarop wij de tegenover Jericho liggende "bergen van alle zijden konden zien, vonden wij er geenen, "die zoodanig boven de overigen uitsteekt, of bijzonder in "het oog valt, dat men daarin den Nebo des Bijbels zou "mogen herkennen. Geen enkele spits vertoont zich hooger "dan de overige, maar alles vormt oogenschijnlijk eene lijn "van bergtoppen van zich gelijkblijvende hoogte. Het hoogste "punt van het geheele Oostelijke gebergte, is Jebel el-Jil'ad "of es-Salt, nabij de stad van dien naam, welke zich onge-"veer 3000 voet boven de Jordaanvlakte verheft; maar deze "ligt veel te Noordelijk voor den berg Nebo, naar welken "Mozes uit de vlakke velden van Moab tegenover Jericho "opsteeg. Mogelijk blijft het echter, dat men, in dit gebergte "reizende, nog eenmaal een' op zich zelf staanden en aan "de ligging en het karakter van den Nebo beantwoordenden "bergtop vinden zal. Seetzen, Burckhardt, alsmede Irby en "Mangles, hebben hem zelfs allen in den Jebel 'Attârûs, eenen "hoogen berg, ten zuiden van de Zurka Maïn, meenen terug "te vinden. Deze ligt echter, zoo als ook laatstgenoemde "reizigers opmerken, op verre na niet "tegenover Jericho," "en is even zoover van de vlakke velden van Moab verwijderd,

Digitized by Google

"en over het geheel even zoo weinig passend, als de Jebel "es-Salt. Welligt kan men volstaan met aan te nemen, dat "Mozes uit deze vlakte slechts naar het een of ander hooger "gedeelte van het omliggend gebergte opsteeg, van hetwelk "zich hem overal een uitgestrekt panorama over het Jor-"daandal en de bergachtige streken van Juda en Ephraïm, "in de rigting der Westelijke Zee, moest voordoen. De Mid-"dellandsche Zee zelve echter was nimmer van eenig punt "aan de Oostzijde van den Jordaan te zien."

De Heer de Bruyn heeft op zijne kaart van Palestina zich stipt gehouden aan het bijbelsch berigt, bevestigd door verschillende plaatsen van het Onomasticon van Eusebius en Hieronymus[1], en dus den berg Nebo regt tegenover Jericho geplaatst, nagenoeg op hetzelfde punt, waar hij voorkomt op de kaart van Reland. Dat hij nog eenig gezag van nieuwere reizigers heeft gehad, om een bepaald punt daar-

---

[1] Men vindt deze plaatsen bijeengebragt in Reland's "Palaestina", p. 496. Wij halen ze hier slechts aan naar den Latijnschen tekst van Hieronymus: "*Nabau*, quod Hebraice dicitur Nebo, mons supra Jordanem contra Hierichum "in terra Moab, ubi Moyses mortuus est, et usque hodie ostenditur in sexto "miliario urbis Esbus [Hesbon] contra occidentalem [dus verbetere men, op "gezag van Eusebius' woorden εἰς δυσμάς, voor het ongerijmde *orientalem*] pla-"gam." — "*Abarim*... Dicitur autem et mons esse Nabau in terra Moab contra "Jericho supra Jordanem in supercilio [Eus. ἐπὶ κορυφῆς] Phasga [Pisga]. "Ostenditurque adscendentibus de Libiade [Livias, Bethharam] in Esbum an-"tiquo hodieque vocabulo [d. i. onder zijn' ouden naam], juxta montem Phogor "[Peor]." Uit deze laatste plaats blijkt reeds, dat de berg Nebo zeer in de nabijheid van den berg Peor (in de H. S. Num. XXIII: 28 vermeld) was gelegen, en dit wordt bevestigd door de volgende plaats van het Onomasticon: "*Araboth Moab* [d. i. de vlakke velden van Moab]... Est usque hodie locus "juxta montem Phogor, euntibus a Libiade in Esbum Arabiae contra Jericho." En nog lezen wij op eene andere plaats, dat de stad Bethphogor [Beth-peor] in de nabijheid van den berg Phogor was gelegen, 6 (Romeinsche) mijlen boven Livias. Met alle deze bepalingen zal men de kaart van den Heer de Bruyn in volmaakte overeenstemming vinden. Omtrent den Peor en Beth-peor zijn mij geene bepalingen of gissingen van nieuwere reizigers bekend; de Heer v. Senden heeft zich dan ook hier nader aan de opgaven van het Onomasticon gehouden, maar nu heeft men ook slechts op zijne gerevideerde achtste kaart den afstand tusschen den berg Peor en den berg Nebo gade te slaan, om bij den eersten oogopslag te zien, dat de onderling en met de H. S. zoo goed overeenstemmende getuigenissen van het Onomasticon zich lijnregt tegen de meening verzetten, dat de Nebo in den 'Attarus wordt wedergevonden. In het voorbijgaan merken wij nog op, dat de naam 'Attarus, عتاروس, waarschijnlijk in verband staat met den naam der stad עֲטָרוֹת, Num.

voor aan te wijzen, is ons niet gebleken. Na Robinson's vruchtelooze poging, om den Nebo weder te vinden, is dit niet te verwachten, en de opsporing der ware ligging van dezen bergtop blijft nog altijd aan latere reizigers aanbevolen.

Wij moeten nog met een woord terugkomen op de reeds aangehaalde plaats, Num. XXXIII: 47: "En zij legerden "zich in het gebergte Abarim, tegenover Nebo." Vergelijken wij hiermede de vermelding van Nebo onder andere Moabitische steden, Num. XXXII: 3, en het berigt, dat de Rubeniten deze stad met vele andere Moabitische steden, onder verandering van den naam, herbouwden, Num. XXXII: 37, 38 (zie ook I Kron. V: 8), ofschoon wij ze later weder met den ouden naam in handen der Moabiten vinden, Jes. XV: 2, Jerem. XLVIII: 1, 22, dan zullen wij wel niet aarzelen in de aangehaalde woorden liever de stad dan den berg van dien naam te vinden; en daar dus de berg Nebo niet anders dan in Deuteronomium voorkomt, zou, wie in het gevoelen veler nieuwere exegeten omtrent den laten oorsprong van dat boek deelt, ligtelijk op de gedachte kunnen komen, dat eerst latere schrijvers het door Mozes bestegen gedeelte van het gebergte Abarim naar de nabij gelegen stad הַר נְבוֹ, *berg van Nebo*, genoemd hebben, terwijl het in de dagen van Mozes zelven, als eerst door zijnen dood merkwaardig geworden, en op zich zelf van geen groot aanbelang, nog geen' bijzonderen naam droeg. In allen gevalle zal men wel moeten aannemen, dat de berg in de onmiddellijke nabijheid der stad was gelegen, en óf haar den naam had gegeven, óf zijnen naan van haar ontleende. Het laatste is waarschijnlijker, omdat wij den naam der stad met groote waarschijnlijkheid kunnen afleiden van de Chaldeeuwsche Godheid Nebo, die aldaar een' tempel schijnt gehad te hebben. Hieronymus schrijft: "In Nabo "erat Chamos idolum consecratum, quod alio nomine vo-"catur Beëlphegor" (d. i. Baäl-Peor). Later schijnt deze stad nog onder den naam Kafar Nabo [1] voor te komen.

XXXII: 3, 34, en daarvan ontleend is, zoo als ook Gesenius in de aanteekening op Burckhardt's reize, bl. 1063, opmerkt; terwijl wij in de aangehaalde plaatsen althans zeker geen grond vinden, om dit Ataroth zeer digt bij Nebo te zoeken.

[1] كفر نبوا. Vele namen van plaatsen in Syrië en Palestina zijn za-

Digitized by Google

Ten minste wat de Arabische geograaf Abdo'l-Hak daarvan zegt, in de plaats aangehaald door Köhler ("Additam. ad Abulf. tab. Syriae," p. 135), voegt alles voor de stad Nebo, met uitzondering der ligging in de nabijheid van Aleppo, waarmede men het zeker niet al te naauw nemen moet. Hij zegt uitdrukkelijk, dat Kafar Nabo in den Pentateuch wordt vermeld, en dat Nabo de naam is van eenen afgod, die aldaar vereerd werd in eenen grooten tempel, waarvan de ruïnen nog overig waren. Een naauwkeurig onderzoek van het gebergte tegenover Jericho gelegen, waarmede zich tot dusverre nog niemand heeft bezig gehouden, zal waarschijnlijk van deze stad Nebo nog wel eenige sporen doen ontdekken; en dit zal vermoedelijk het best tot eene nadere bepaling leiden van den bergtop, vanwaar Mozes zulk een groot gedeelte van het land Kanaän kon overzien [2].

Er schiet ons nog over, ten einde ons omtrent de ligging van den berg Nebo zoo volledig mogelijk in te lichten, de verhouding te bepalen, waarin hij tot den berg of het gebergte Pisga staat. Wij lezen toch Deut. XXXIV: 1, volgens de vertaling van v. d. Palm: "Toen ging Mozes op "uit de vlakke velden van Moab, naar den berg Nebo, "zijnde de top van Pisga [3], die tegenover Jericho is," waarom ook, Deut. III: 27, Mozes bevel krijgt om op den top van Pisga te klimmen, terwijl de Israëliten in de vlakke velden van Moab gelegerd zijn. De Heer van Senden heeft den naam Pisga slechts op ééne kaart, t. w. de gerevideerde achtste, geplaatst, en wel geheel als synoniem van Nebo [4].

---

mengesteld met كفر, het Hebr. כָּפָר, *dorp, vlek.* Hiertoe behoort reeds het bekende Kapernaum (כְּפַר נַחוּם). Men zie verder Gesen. Thes. in v. כפר, en den Lobbo'l-lobab, p. ٢٢٣.

[2] Wanneer het Onomasticon de stad Nabo of Nabau 8 mijlen *zuidwaarts* van Hesbon plaatst, dan kan dit, na al het gezegde, toch wel slechts als eene schrijffout voor *westwaarts* worden aangemerkt. Is bij deze onderstelling het cijfer juist, dan vinden wij de stad Nebo 2 Rom. mijlen, d. i. een groot half uur gaans, verder westwaarts van Hesbon dan de bergtop.

[3] Ἐπὶ κορυφῆς Φασγώ. Onomast. Zie bl. 145, noot 1.

[4] Zijn gevoelen over Pisga zullen wij eerst uit het vervolg van het Register nader kunnen leeren kennen. De woorden "de Pisga met den Nebo" in het bl. 142 aangehaalde artikel doen reeds vermoeden, dat ook volgens hem, strikt genomen, de Nebo een deel van den Pisga is.

Digitized by Google

De Heer de Bruyn daarentegen geeft den naam Pisga aan een' geheelen bergrug, waarvan de Nebo slechts een bijzondere top is, hetwelk mij meer in overeenstemming schijnt met de letterlijke opvatting der aangehaalde plaats van Deuteronomium. Er is nog meer, dat mij in dit oordeel bevestigt. De eenigzins duistere plaats, Num. XXI: 20, die in onze Statenoverzetting niet geheel juist overgebragt, en door de tusschenvoegselen van v. d. Palm geheel bedorven is, vertaal ik, letterlijk volgens den tekst: "En van Bamoth (trokken "de Israëliten) naar de vallei, welke is in het veld van "Moab, boven op den Pisga, en welke uitziet naar de "woestijn." Men moet klaarblijkelijk het *veld van Moab* (שְׂדֵה מוֹאָב), boven op den bergrug van den Pisga gelegen, en door de hier bedoelde vallei doorsneden, onderscheiden van de עַרְבוֹת מוֹאָב, in onze overzetting de *vlakke velden van Moab* geheeten, die men zich denken moet aan den voet van den Pisga, in de Jordaanvallei tegenover Jericho, en zuidwaarts tot aan de Doode Zee, en daarentegen als geheel of ten deele identisch aanmerken met het *vlakke* of *platte land*, הַמִּישׁוֹר, Jos. XIII: 9, 16, 21, Deut. III: 10, d. i. de hooge vlakte, die zich van Hesbon zuidwaarts tot aan den Arnon uitstrekt, en oostwaarts door de woestijn wordt begrensd [1]. Inderdaad blijkt ook uit Num. XXII: 1 dit verschil ten duidelijkste, dewijl daar de Israëliten van de zoo even beschreven station boven op den Pisga opbreken, en zich in de vlakke velden van Moab legeren. Op gelijke wijze lezen wij nog, Num. XXIII: 14, van "een veld der wachters, boven "op den Pisga," dat waarschijnlijk een bijzonder gedeelte is van het zoo even vermelde *veld van Moab*. Verder merken wij nog op, dat, Deut. III: 17 en IV: 49, Jos. XII: 3 en XIII: 20, van een oord wordt gewag gemaakt, אַשְׁדּוֹת הַפִּסְגָּה geheeten, dat op de drie eerstgemelde plaatsen als het zuidelijke grenspunt der Jordaanvallei wordt opgegeven, ofschoon men uit laatstgemelde plaats zou kunnen gissen, dat Bethjesimoth nog zuidelijker gelegen was. De nieuwere schriftverklaarders vatten het eerste woord in dezen naam op als een appellativum, dat den *voet* van een gebergte beteekent, en

[1] Vgl. Hengstenberg, die Geschichte Bileams, p. 240.

Digitized by Google

inderdaad kunnen wij er uit opmaken, dat Asjdôt Pisga nabij de Doode Zee aan den voet van den Pisga gelegen was [1]; maar dat nogtans de naam als eigennaam eener stad moet worden aangemerkt, gelijk in onze Statenoverzetting en bij van der Palm geschied is, blijkt dunkt ons uit Jos. XIII: 20 overtuigend. Wij hebben op de kaarten der Heeren de Bruyn en van Senden vergeefs naar Asjdôt Pisga gezocht, hetgeen aan de onzekerheid der ligging zal moeten worden toegeschreven. Ook in het register van den Heer v. Senden is het niet opgenomen.

Men zal, bij eene opmerkzame overweging van al de hier aangehaalde plaatsen, wel naauwelijks de gedachte van zich kunnen weren, dat de Pisga niets anders is dan de steile helling van de bergvlakte of bodemverheffing (die de Heer van Senden in haar geheel Gebergte Abarim noemt), welke uit de vlakke velden van Moab, dus tegenover Jericho, en vandaar tot aan de Doode Zee of nog wat meer zuidwaarts, oprijst, en zich van uit de vlakte of van de overzijde der Jordaan als eene rij van naakte bergen, van bijna gelijke hoogte, vertoont. De bergvlakte, die men bereikt na deze steile helling bestegen te hebben, wordt dus uit het oogpunt der vlaktebewoners als ראשׁ הַפִּסְגָּה, *de hoogte of kruin van den Pisga*, beschouwd, en eerst daaruit ontvangen nu uitdrukkingen als שְׂדֵה מוֹאָב ראשׁ הַפִּסְגָּה, *het veld van Moab, op den kruin van den Pisga*, of gelijk wij vroeger vertaalden, *boven op den Pisga*, Num. XXI: 20, en שְׂדֵה צֹפִים אֶל־ראשׁ הַפִּסְגָּה, *het veld der wachters op den kruin van den Pisga*, Num. XXIII: 14, hare bepaalde en ontwijfelbare beteekenis; maar wij zullen nu ook niet langer aarzelen, om Deut. XXXIV: 1 op dezelfde wijze te verklaren, en in de woorden אֶל הַר נְבוֹ ראשׁ הַפִּסְגָּה het woord ראשׁ niet als appositie met הַר נְבוֹ, maar als adverbiaal complement op te vatten, zoodat de zin wordt: "En Mozes beklom van uit de vlakke "velden van Moab den naar de stad Nebo genoemden berg-

[1] Wel schijnt Asjdôt Pisga, Jos. XIII: 20, onder de steden des vlakken lands, הַמִּישֹׁר, genoemd te zijn, doch waarschijnlijk alleen, omdat de schrijver het niet noodig achtte, daar ter plaatse de Jordaanvallei uitdrukkelijk van het vlakke land te onderscheiden, want de drie andere plaatsen noodzaken ons bepaaldelijk aan eene stad in de ערבה te denken.

Digitized by Google

"top, zich verheffende boven op de steile helling van Pisga, "die zich tegenover Jericho bevindt." Wij gelooven derhalve, dat hiermede de verhouding van den Nebo tot den Pisga is opgehelderd op eene wijze, die weinig meer te wenschen overig laat [1].

Deze zelfde Pisga nu, waarvan de Nebo een enkele zich misschien slechts weinig hooger verheffende spits was, wordt nu ook Abarim geheeten in de woorden van Deut. XXXII: 49: "Klim op den berg," of liever, "op het Gebergte Aba-"rim," en wij hebben hier dus het duidelijk bewijs, dat niet slechts de oostelijke grens der bodemverheffing ten oosten der Doode Zee, of de straks beschreven heuvelenboog, den naam van gebergte Abarim draagt, maar dat deze naam toekomt aan het gansche hooge land, tot waar het tegenover Jericho steil naar de Jordaanvallei afhelt. En op deze wijze begrijpen wij ook eerst regt, hoe in Num. XXXIII: 47 de woorden: "en zij legerden zich in het Gebergte Abarim, "tegenover Nebo," van volkomen gelijke beteekenis kunnen zijn met die, welke op de parallelle plaats, Num. XXI: 20, gelezen worden: "En van Bamoth (trokken de Israëliten) "naar de vallei, welke is in het veld van Moab, boven op "den Pisga." (Vgl. de synopsis van den togt door de woestijn bij von Raumer, "der Zug der Israëliten durch die "Wüste", p. 49). De omstandigheid, dat de Nebo zoowel tot het gebergte Abarim als tot den Pisga gerekend wordt, moet dan niet met von Raumer ("Palaestina", p. 59) daaruit verklaard worden, dat de berg Nebo het noordelijk grenspunt van het gebergte Abarim, en tevens het oostelijke van het zich van uit den oever der Doode Zee verheffende gebergte Pisga is, waardoor hij naar willekeur tot beide kon gerekend worden, — eene bewering, die met de ware ligging van den Nebo, welke trouwens von Raumer geheel miskent [2],

[1] Wij spraken bl. 145, noot 1, over de nabijheid van Nebo (berg en stad) en van den berg Peor en de stad Beth-peor. Zij wordt ons nog uitdrukkelijk bevestigd door het verband, waarin de H. S. den Pisga en Beth-peor plaatst. Men vergelijke b. v. Deut. III: vs. 27 met vs. 29 en XXXIV: vs. 1 met vs. 6. Jos. XIII: 20 worden Beth-peor en Asjdôt Pisga in éénen adem genoemd.

[2] Zelfs bij de door hem aangenomen onderstelling, dat de Nebo de berg Attarus is, moet von Raumer een wonderlijken sprong maken, om dien, als noordelijkst punt, met den vroeger beschreven heuvelenboog, door hem als het gebergte

Digitized by Google

volstrekt onvereenigbaar is, — maar eenvoudig daaruit, dat de geheele bergvlakte ten oosten der Doode Zee, en noordwaarts ten minsten tot tegenover Jericho, den naam van Abarim draagt, en Pisga slechts een bijzondere naam is voor de westelijke helling van dit gebergte, waartoe als bijzondere kruin de Nebo behoort.

Dat het gebergte Abarim zich westwaarts tot aan de Doode Zee en de Jordaanvallei uitstrekt, is door het voorafgaande, gelooven wij, genoegzaam bewezen; maar welke grond bestaat er om aan te nemen, dat het zich oostwaarts uitstrekt tot aan den meermalen vermelden heuvelenboog? Eene uitdrukkelijke getuigenis der Schrift, om te bepalen, hoe ver de Abarim zich naar den kant der woestijn uitstrekt, ontbreekt ons. Waarom houden wij ons dan niet eenvoudig aan de bepaling op de kaart van den Heer de Bruyn, die den naam van *Montes Abarim* bijna zoo digt mogelijk langs de Doode Zee schrijft, blijkbaar met het oogmerk om zich te onthouden van eene beslissing, hoe ver oostwaarts het gebruik van dien naam zich uitstrekte [1]; en vereenigen wij ons met het gevoelen van den Heer v. Senden, die de gansche bodemverheffing ten oosten der Doode Zee tot aan de heuvelen van Urukaraiyeh, Tarfuyeh en Ghuweitheh onder den naam van Abarim begrijpt? Wij ontleenen onze gronden bijna uitsluitend van de Ije Abarim, die in Num. XXI: 11, XXXIII: 44, 45 vermeld worden, welker plaats de Heer de Bruyn niet gewaagd heeft nader te bepalen, maar wáaromtrent wij van den Heer van Senden, die den naam door *heuvelen Abarim* vertaalt, en er bij zijn artikel Abarim eene uitvoerige noot aan wijdt, geheel en al moeten verschillen. Beginnen wij met eene verklaring van den naam.

De Heer v. Senden keurt het af, dat Prof. v. d. Palm

Abarim beschouwd, in verband te brengen. "Diese Kette führt die Namen Oro-"karaye, Tarfuye, Ghoweithe; letztere dürften an den Quellen des Wady Wale "mit dem Attarus, dem Nebo der Heiligen Schrift, in Verbindung stehen." Een blik op de kaart van Robinson is genoeg, om het onvoldoende hiervan te doen inzien. Het doet mij leed, dat ik von Raumer's tweede uitgave niet ter hand heb, om te zien of hij ten opzigte van den Abarim en den Nebo bij zijn onhoudbaar gevoelen volhardt.

[1] De heuvelenboog der Urukaraiyeh, enz., is op de kaart van de Bruyn zelfs niet aangewezen.

Digitized by Google

Ije Abarim, Num. XXI: 11, door *puinhoopen van Abarim* vertaalt, en Num. XXXIII: 44, 45, de namen *Ije-Abarim* en *Ijim* behoudt. Deze ongelijkheid is zeker berispelijk; maar wanneer onze schrijver er aan toevoegt: "Op beide "plaatsen moet het *heuvelen* zijn," dan vreezen wij zeer, dat aan עִיִּים eene beteekenis wordt toegekend, die, schoon zij op de aangehaalde plaatsen het gezag der Staten-overzetting en eenige andere schriftverklaarders voor zich heeft, op taalkundige gronden niet te verdedigen is. De beteekenis van dit woord is ongetwijfeld *puinhoopen*, Ps. LXXIX: 1; Jer. XXVI: 18; Micha III: 12; en deze beteekenis is niet van die van *hoopen* of *heuvels* afgeleid, maar zonder twijfel oorspronkelijk, dewijl aan den wortel עָוָה de beteekenis van *verkeerd* en *omgekeerd zijn* eigen is, welke men gemakkelijk door alle zijne derivaten kan vervolgen. Doch al ware ook de beteekenis *heuvelen* voor dit woord beter te regtvaardigen, het gevoelen van den Heer van Senden zou er weinig in gezag door winnen. Ije-Abarim en Ijim, wat het ook oorspronkelijk beteekenen moge, komt in Numeri voor als een eigennaam, even als Jos. XV: 29 eene stad Ijim in het zuiden van Juda, en op Phoenicische Monumenten eene overigens onbekende stad Ibaäl [1] (עי בבעל) vermeld wordt. Dat het een eigennaam is blijkt duidelijk daaruit, dat Num. XXXIII: 45, schoon daar het nader bepalende en tot onderscheiding bijgevoegde *Abarim* wordt weggelaten, עיים echter zonder lidwoord wordt geschreven, wat het geval niet zijn kon, indien het hier, hetzij *de heuvelen*, hetzij *de puinhoopen* beteekende. Ons schijnt het bijna zeker toe, dat Ijim de naam eener stad of vlek was, tot onderscheiding van andere gelijknamige plaatsen ook *Ije Abarim*, d. i. *Ijim aan* of *in het gebergte Abarim*, genoemd. Hiervoor pleit, behalve de analogie der reeds genoemde plaatsen, zoowel dat in de bepaling van de stations der Israëliten meest overal steden en vlekken genoemd worden, als dat inderdaad een bergketen van eenigen omvang, zonder eenig toevoegsel, bezwaarlijk tot zulk eene aanwijzing kon dienen, waarom dus ook, als Num. XXXIII: 47 het gebergte Aba-

[1] Zie Gesenius, Monum. Phoen., p. 284.

Digitized by Google

rim als plaats der legering genoemd wordt, daarbij tot nadere bepaling "tegenover Nebo" wordt gevoegd.

Inderdaad is het eene vrij uitgestrekte landstreek, die volgens den Heer van Senden den naam van *Heuvelen Abarim* draagt. Men moet ze volgens hem zoeken "tusschen "de Wady's Ahsy en El-Ghuweir," terwijl zij "gelijk staan "met het noordelijk deel van het later zoogenoemde Geba-"lene"[1]. Wij voegen er bij, dat zij volgens deze meening niet slechts als een gedeelte van het land tusschen de Wady's El-Ahsy en El-Ghuweir kunnen beschouwd worden (gelijk op de VIde kaart van den Heer v. Senden de naam *heuvelen Abarim* zóó ver noordwaarts geplaatst is, als met de bepaling, "tusschen de Wady's Ahsy en El-Ghuweir," bestaanbaar is), maar dat zij, willen wij ons aan geene willekeur schuldig maken, de geheele ruimte tusschen deze beide valleijen moeten beslaan. Dit blijkt uit de plaats van Robinson, ook door den Heer v. Senden aangehaald: "Ten noorden "van Wady El-Ahsy zijn de bergen Moabs hoog en eindigen "hier in eene uitstekende klip, niet ver van Khanzireh. Ver-"der zuidelijk zijn die bergen veel lager, tot zij, *als men "Wady El-Ghuweir over is*, weder hooger worden." Men zal dus wel óf den Wady El-Ahsy óf den Wady El-Ghuweir als natuurlijke grens tusschen het gebergte Abarim (*Heuvelen Abarim* kunnen in ieder geval toch slechts als eene voortzetting van dat gebergte, en beide te zamen als één zamenhangend geheel beschouwd worden) en tusschen het gebergte Seïr moeten aannemen. Maar vraagt men, welke van beide valleijen zich als zoodanig het meeste aanbeveelt, dan is het zonder twijfel de diepe kloof van Wady El-Ahsy, welke, volgens Robinson, t. a. p., "thans het distrikt Kerak "van Jebâl scheidt, en inderdaad eene natuurlijke afschei-"ding vormt tusschen het land ten Noorden en ten Zuiden." In de beek, welke deze vallei doorstroomt, vond Burckhardt meer water dan in eenige andere, die hij ten Zuiden van de Zerka (de Jabbok der H. S.) was overgetrokken; ook verschilt volgens zijne opmerking de geologische formatie van het gebergte ten Noorden en ten Zuiden zigtbaar, daar de

---

[1] Men vergelijke hier liefst Robinson's kaart van Arabia Petraea.

Digitized by Google

bergen ten Zuiden bijna geheel uit zandsteen bestaan, welken men ten Noorden zelden aantreft. Is nu, gelijk Robinson vermoedt en reeds lang door velen is aangenomen, de Wady El-Ahsy tevens de grensscheiding tusschen het gebied der Moabiten en Edomiten [1], dan is hij niet alleen de natuurlijke grens tusschen de beide gebergten, maar tevens de politische grens, wat in die oude tijden welligt nog van meer belang mag geweest zijn. Abarim was dan het gebergte Moabs, gelijk Seir het gebergte Edoms, en dat de Arnon, die de Moabiten tegen de Emoriten begrensde, niet verhinderde, dat ook het gebergte ten Noorden van den Arnon denzelfden naam van Abarim droeg, is dan daaraan toe te schrijven, dat oorspronkelijk het land der Moabiten zich veel verder noordwaarts had uitgestrekt, doch alles wat ten Noorden van den Arnon lag, hun kort voor de komst der Israëliten door Sihon, den koning der Emoriten, was ontnomen, waaruit ook, gelijk bekend is, de namen שְׂדֵה מוֹאָב en עַרְבוֹת מוֹאָב, voor streken ten Noorden van den Arnon gelegen, verklaard moeten worden [2].

Is deze redenering juist, dan volgt daaruit, dat, indien al *Heuvelen Abarim* en *Gebergte Abarim* behoorden te worden onderscheiden, men beide ten Noorden van den Wady El-Ahsy zou moeten zoeken; doch daarmede vervalt nu ook de voorname grond der onderscheiding zelf, en aan de vertaling van Ije Abarim, door den Heer v. Senden gekozen, ontvalt de laatste steun.

Doch wij bedriegen ons. Indien het vermoeden van Robinson juist is (t. a. p., bl. 107), dat zoowel door den Hr. de Bruyn, als, blijkens de boven aangehaalde woorden, door den Heer van Senden gevolgd wordt [3], het vermoeden namelijk, dat den Wady El-Ahsy met de beek Zered der H. S. identifieërt, dan mogen onze taalkundige bedenkingen hare kracht behouden, maar onze geheele overige redenering ligt weder in duigen. Het blijkt toch uit Num. XXI overtuigend, dat Ije Abarim ten Zuiden der beek Zered gelegen

[1] Ook de Heer v. Senden plaatst in zijn register, in v. *Edom*, שְׂדֵה אֱדוֹם tusschen den Wady El-Ghuweir en den Wady El-Ahsy.

[2] Men zie b. v. Winer's Rw. in v. *Moabiten*.

[3] Ook door Ewald, Gesch. d. V. Isr, Th. II, p. 205.

was, want op hunnen togt noordwaarts komen de Israëliten vs. 11 te Ije Abarim, en vs. 12 reizen zij vandaar en legeren zich bij de beek Zered. Het is dus voor de verdediging onzer meening van het hoogste belang, dat wij aantoonen, dat de Wady El-Ahsy niet de beek Zered is of zijn kan. Gelukkig zal ons dit niet moeijelijk vallen.

Wij beginnen met de gronden onzer tegenpartij te onderzoeken. Zoover wij kunnen nagaan, zijn er geene andere dan die Robinson in de volgende woorden vermeldt: (Jammer weder, dat ons het register van den Heer v. Senden van *Ahsy* naar *Zered* verwijst, en wij dus de nadere aanwijzing van zijn gevoelen missen.) "De zuidelijke grens van Moab "schijnt de beek Zered geweest te zijn; ten minste wordt "deze genoemd als de grens van de omzwervingen der kin- "deren Israëls in de woestijn, en als het punt, waar zij op "het gebied van een verwant volk, dat der Moabiten, over- "gingen." Maar als grens tusschen de Moabiten en Edomiten is, zoo als wij gezien hebben, met hooge waarschijnlijkheid de Wady el Ahsy aan te nemen. Derhalve zijn Zered en Wady El-Ahsy twee namen voor éène en dezelfde beek of stroombedding.

Robinson beroept zich bij de zoo even aangehaalde woorden op Deut. II: 13, 14, 18 en Num. XXI: 12. Zien wij wat deze plaatsen ons omtrent de beek Zered kunnen leeren. Het aangehaalde vers van Numeri, waarover wij reeds boven spraken, leert ons verder niets dan dat de Israëliten, van Ije Abarim naar den Arnon trekkende, de beek Zered overgingen, en behoefde dus, daar het voor de beslissing van het aangevoerde vraagpunt geheel onvruchtbaar is, door Robinson niet te zijn aangehaald. Deut. II: 13, 14 lezen wij het volgende: "Nu, maakt u op, en trekt over de beek Zered; "alzoo trokken wij over de beek Zered. De dagen nu, die "wij op onzen togt hebben doorgebragt, van Kades Barnea "af tot dat wij over de beek Zered getogen zijn, waren acht- "endertig jaar." De eerste woorden kunnen slechts voor Robinson pleiten, indien uit het voorafgaande blijkt, dat de Israëliten zich onmiddellijk vóór den overtogt der beek op Edomitisch grondgebied bevonden; doch vs. 8 brengt hen reeds in de *woestijn van Moab*. Wat den laatsten volzin betreft, zouden

Digitized by Google

wij kunnen volstaan met te zeggen, dat de Zered hier ten hoogste als grens der woestijn voorkomt, dat de grenzen van Edom niet met de grenzen der woestijn behoeven overeen te komen, en dat zelfs vs. 8 een deel van Moab's gebied bepaaldelijk *woestijn van Moab* genoemd wordt. Konden wij dus dienovereenkomstig aannemen, dat het land ten Noorden van den Wady El-Ahsy, hetwelk de Israëliten doorreisden, schoon tot het Moabitisch grondgebied behoorende, echter niet tot het meer bewoonde en bebouwde gedeelte van dat gebied kon gerekend worden, maar als een deel der *woestijn* werd aangemerkt, terwijl eerst de overtogt der beek Zered hen in het bebouwde land bragt, dan was de vermelding van den Zered als grenspaal der omzwerving in de woestijn volkomen verklaard, zonder dat voor Robinson's beweren iets gewonnen was. Intusschen voldoet ons deze verklaring nog niet geheel, daar wij ook later de Israëliten nog in de woestijn zullen vinden, en zij eerst in het bebouwde land komen na ook den Arnon te zijn overgetogen. Derhalve is de Zered zelfs niet eens grens der woestijn, en wij moeten dus aannemen, dat alleen, wijl aan den Zered de 38 jaren juist vol waren, deze beek als grenspaal der omzwerving genoemd wordt. Wat overigens de, na het overtrekken der beek Zered, Deut. II: 18 gebezigde woorden aangaat: "gij zult de grens-"scheiding van Moab, gij zult Ar voorbijtrekken" [1], ook aan deze kan ik geene de minste bewijskracht toekennen. Daar Ar Moab zoo weinig de zuidelijke landpaal van Moab zijn kan, dat het zelfs naar het gevoelen van hen, die, als de Heeren van Senden (in zijn register op Ar) en de Bruyn, het in de door Seetzen ontdekte overblijfselen van Rabba meenen weêr te vinden (een gevoelen, dat door Hengstenberg, "Gesch. Bileams," p. 234—6 voldingend wederlegd is, zoo als ook Winer in de laatste uitgave van zijn "Real-„Wörterbuch" in v. *Ar* erkent [2]), nog eenige uren niet

[1] Zoo moet men vertalen, en niet "Ar, de grensscheiding Moabs." De woorden אֶת־עָר zijn geene appositie met אֶת־גְּבוּל מוֹאָב, alsof Ar zelf hier als grensscheiding voorkwam, maar zijn per epexegesin aan de vermelding van Moab toegevoegd.

[2] De ware plaats, waar Ar of Areopolis lag, is, daar waar op onze kaarten Muhatet El-Hadj ligt, reeds aangewezen door Burckhardt, p. 636. Volgens de H. S. toch ligt Ar aan den Arnon, en is het noordelijke grenspunt van

slechts ten Noorden van den Wady El-Ahsy, maar zelfs van den Wady Kerak ligt, zoo kan ook Robinson bij de woorden אֶת־גְּבוּל מוֹאָב אֶת־עָר slechts aan het voorbijtrekken van Moabs *oostelijke* grenzen door de Israëliten gedacht hebben, en de plaats alleen hebben aangehaald, dewijl hier naar zijn gevoelen het eerst van Moab, in tegenoverstelling tot de woestijn, gesproken wordt. Maar daar Ar Moab, in ieder geval, ten Noorden van den Wady Kerak ligt, verhindert dit volstrekt niet, dat de woestijn zich tot aan dezen Wady uitstrekke. Ook moeten wij hier wederom opmerken, dat Robinson de vs. 8 vermelde woestijn van Moab geheel uit het oog heeft verloren.

De Wady El-Ahsy heet, naar onze meening, in de H. S. נַחַל הָעֲרָבִים, hetgeen in onze overzetting *de beek der wilgen* is vertaald. Deze komt Jes. XV: 7 klaarblijkelijk als de grenspaal van Moabs gebied voor. Terwijl alle steden des lands verwoest worden, trachten de inwoners hunne kostbaarste have te redden, door ze over de grenzen te voeren. Zij voeren ze over den נַחַל הָעֲרָבִים. De vijand komt van het Noorden; ook is als noordelijke grens de Arnon te over bekend. De נַחַל הָעֲרָבִים kan dus slechts de zuidelijke grens zijn. Dezelfde beek heet bij Amos VI: 14 נַחַל הָעֲרָבָה, en komt daar voor als de zuidelijke grens van het rijk van Israël, welks oude grenzen door Jerobeam II zoodanig hersteld waren, dat ook Moab weder geheel onder Israëlitische heerschappij ge-

---

Moab inclusive, even als Aroër, aan de overzijde van den Arnon, het noordelijke grenspunt exclusive is. Men zie Num. XXII: 36, Deut. II: 36 en Jos. XIII: 9, 16 (waar הָעִיר אֲשֶׁר בְּנַחַל toch wel ongetwijfeld Ar Moab is); Num. XXI: 14 (waar "de uitstorting der beken, die zich wendt naar de ligging van "Ar, en aan Moab's landpaal leunt," zoo als door H. is aangetoond, betrekking heeft tot de vereeniging van den Ledschum (Nahaliel der H. S.?) met den Modscheb of Arnon); Num. XXI: 28 (waar Ar der Moabiten in parallelisme staat met "hoogten van den Arnon"), en de uitdrukkelijke getuigenissen van het Onomasticon in v. *Arnon* (zie de plaatsen, onder anderen in Reland's Palestina, p. 358 en 495). Het tegenwoordige Rabba daarentegen ligt wel 6 uren te ver zuidwaarts, tusschen den Arnon en den Wady Kerak. Wel leert ons Stephanus Byzantinus, dat Areopolis ook Ῥαββάθμωμα, d. i. רַבַּת מוֹאָב genaamd werd (vgl. Reland, p. 957). Maar men dient of aan te nemen, dat Stephanus Rabbath Moab met Ar Moab verward heeft en beide verschillende steden waren, of dat het tegenw. Rabba met den naam Rabbath Moab eene louter toevallige overeenkomst heeft.

Digitized by Google

bragt was [1]. Daar het nu niet zeer waarschijnlijk is, dat de Wady El-Ahsy, nevens de slechts toevallig verschillende namen נַחַל הָעֲרָבִים en נַחַל הָעֲרָבָה, ook nog den naam van Zered zou voeren, en daarentegen nergens een naam voor den Wady Kerak zou voorkomen, zoo vinden wij hier wederom een' grond, om bij Zered aan den Wady Kerak te denken.

Daar echter de Wady El-Ahsy zonder twijfel een aanzienlijker stroom is dan de Wady Kerak, zou men kunnen vragen, hoe in het verhaal van Israëls togt uit de woestijn naar Kanaän de eerste geheel voorbijgegaan, en de laatste alleen vermeld kon worden. Het antwoord daarop zal ons von Raumer geven ("der Zug der Israëliten," p. 47), en zijne opmerking is tevens wederom eene bevestiging van het reeds verkregen resultaat. Burckhardt verhaalt, D. II, p. 673, dat zijn afstijgen in het dal Wady el Ahsa zonder eenige uitzondering de gevaarlijkste weg was, immer in zijn leven door hem afgelegd, dewijl de helling steil is en nergens een bruikbare weg over de gladde steenen voert. Hierop bouwt

[1] Maurer zoekt bij Amos VI: 14, op grond van II Kon. XIV: 25, te bewijzen, dat de נַחַל הָעֲרָבָה niet dezelfde is als de נַחַל הָעֲרָבִים, maar de beek Kedron, die in het noordelijk deel der Doode Zee valt, zoodat de grens van het rijk Israël aan deze zijde der Jordaan bedoeld wordt. Maar nergens elders wordt de Kedron als grens der beide rijken genoemd, ook ligt hij daarvoor wel wat te zuidelijk, daar zijne uitstrooming in de Doode Zee merkelijk zuidelijker is dan Jeruzalem. In ieder geval was hij niet het zuidelijkste punt van het rijk Israël, daar dit aan de overzijde der Jordaan, ook zonder inbegrip van Moab, zich veel verder zuidwaarts uitstrekte, t. w. tot aan den Arnon, en kon dus tegen den *ingang van Hamath*, als het verste noordelijke punt, niet wel worden overgesteld. Eindelijk is er geene reden, waarom deze bekende beek niet bij haren eigen naam zou genoemd zijn. Wij blijven dus bij het gevoelen, dat de נַחַל הָעֲרָבָה dezelfde is, als de נַחַל הָעֲרָבִים, en wat II Kon. XIV: 25 betreft, zeggen wij met Ewald, Gesch. d. V. Isr, III, St. II, p. 269, dat de omschrijving der grenzen daar minder naauwkeurig is dan bij Amos, maar tevens kunnen wij naauwelijks het vermoeden onderdrukken, dat daar dezelfde naauwkeurigheid moet hersteld worden, door, volgens Amos, נַחַל הָעֲרָבָה in plaats van יָם הָעֲרָבָה te verbeteren. Daar יָם הָעֲרָבָה een bekende naam der Doode Zee is, begrijpt men ligtelijk hoe de verwisseling kan ontstaan zijn. Dit aangenomen, is de overeenkomst tusschen de namen נַחַל הָעֲרָבָה en נַחַל הָעֲרָבִים te sterk om toevallig te zijn. Dat, zoo niet een van beiden door verschrijving ontstaan is, עֲרָבִים slechts het meerv. is van עֲרָבָה, acht ik hoogst waarschijnlijk. Maar of nu עֲרָבָה het elders niet voorkomende enkelvoud van עֲרָבִים *wilgen*, of wel עֲרָבִים een nevenvorm van עֲרָבוֹת en dus, even als dit, meervoud van עֲרָבָה, *vlakte*, is, waag ik tot dusverre niet te beslissen.

Digitized by Google

v. Raumer de opmerking: "Het diepe rotsdal van den Wady "el Ahsa werd wel zonder twijfel door de Israëliten omge- "trokken, even als thans nog de karavanen langs Kalaat el "Ahsa, het punt waar de Ahsa ontspringt, voorbijtrekken. "De steile rotswanden dezer vallei verbieden ons deze beek "voor de beek Zered te houden, door welke de Israëliten "heen trokken." Bedrieg ik mij niet, dan ontvangen deze opmerkingen nog eene zijdelingsche bevestiging uit Deut. II: 8. De Israëliten, na, van den berg Hor af, het gebergte Seïr te zijn omgetrokken, dewijl de Edomiten hun geenen doortogt verleenen wilden (vgl. Num. XXI: 4), en langs Elath en Eziongeber te zijn voorbijgetogen, trekken vervolgens langs de oostelijke grenzen der Edomiten voorbij, die nu, daar zij van deze zijde niet langer door hunne ongenaakbare bergen tegen der Israëliten talrijke scharen beschermd worden, hunnen vijandelijken toon laten varen, en hen, Deut. II: 28, 29, van spijs en water voorzien. Echter bleven de Israëliten, om geen reden tot nieuwe onaangenaamheden te geven, der Edomiten grenzen, d. i. het meer bewoonde en bebouwde land van Edom, ontzien, gelijk reeds blijkt uit de gelijkstelling met de Moabiten, vs. 29 (want dat ook dezer grenzen ontzien werden, zullen wij later toonen), en meer nog uit de getuigenissen van Rigt. XI: 18 en II Kron. XX: 10, die op de stelling, dat de Israëliten de landpalen der Edomiten omtogen, geene uitzondering toelaten [1]. De weg, dien de

[1] Het doortrekken van Edom en Moab, Deut. II: 29, ziet dus strikt genomen op het vreedzaam doortrekken der Edomitische en Moabitische woestijn, gepaard met het verleenen van leeftogt. Onze eenvoudige voorstelling van de verhouding der Israëliten tot de Edomiten, op verschillende tijdperken van hunnen togt in de woestijn (overeenkomstig de wenken van von Raumer, der Zug der Isr., p. 44, 45), strekke tevens tot wederlegging der kunstige maar onnoodige hypothese van den Heer v. Senden, die in het register in v. *Edom* tusschen een Koningrijk en een Gemeenebest Edom onderscheidt, en aanneemt, dat het eerste den doortogt weigerde, het andere (volgens Deut.) dien toestond. Wat althans uit de geschiedenis van den togt door de woestijn voor die meening ware aan te voeren, vervalt door onze voorstelling geheel. Wat er verder voor die meening te zeggen ware, wordt genoegzaam weêrlegd door de opmerking van Tuch, p. 492, omtrent de Gen. XXXVI: 31—39 genoemde Edomitische koningen: "Men kan uit deze vorstenlijst opmaken, dat de grond- "slag der Edomitische staatsregeling de stamverdeeling bleef. De stamhoof- "den vormden den Adel des lands, uit welken, in tijden van krijg, een koning "(met beperkte magt?) als aanvoerder des volks (zie vs. 35) werd gekozen.

Digitized by Google

Israëliten langs der Edomiten oostelijke grenzen namen, wordt nu, Deut. II: 8, genoemd een verlaten van den weg der Araba (d. i. der vlakte, die de voortzetting is van de Jordaanvallei, van de Doode tot aan de Roode Zee) en een *wenden*, d. i. natuurlijk een wenden oostwaarts, dat hen brengt in de woestijn van Moab. Maar, *woestijn van Moab* is natuurlijk dat gedeelte der woestijn, dat op de hoogte van Moab, met het bebouwde en bewoonde deel van Moab op dezelfde breedte ligt; wat meer zuidwaarts, op dezelfde breedte met Edom, lag, zou beter woestijn van Edom heeten, en heet zoo werkelijk, II Kon. III: 8 (Vgl. van Senden's register in v. *Edom*). De woestijn van Moab is hetzelfde als wat, Num. XXI: 11 (over welke plaats straks nader), "de woestijn tegeno-"ver Moab, tegen den opgang der zon," d. i. de woestijn ten Oosten van Moab heet. In deze woestijn van Moab nu, d. i. dus op gelijke breedte met het grondgebied van Moab, komen de Israëliten, zonder dat van het overtrekken eener rivier of beek sprake is, Deut. II: 8, Num. XXI: 12, en voor zij zich legeren aan de beek Zered of die overtrekken, Deut. II: 13, Num. XXI: 12. Zij komen daar dus door eene wending oostwaarts, die zoo sterk was, dat zij den Wady El-Ahsy geheel vermeden; maar weldra daarna wenden zij zich weder meer westwaarts, zoodat zij de grenzen van het bebouwde land van Moab langstrokken, om weder (volgens Deut. II: 28, 29) spijs en water van de Moabiten te koopen. Daarom heet het nu ook, Rigt. XI: 18, dat Israël "van den opgang "der zon aan het land der Moabiten kwam," en daarom ook ontmoetten zij den Zered op hunnen weg en moesten dien overtrekken, schoon zij de Wilgenbeek niet op hunnen togt hadden aangetroffen.

Om de ligging van Ije Abarim te bepalen, is het ons echter nog niet genoeg te hebben aangetoond, dat de Zered niet de Wady El-Ahsy is. Wij moeten nog opzettelijk aantoonen, dat ook Burckhardts (p. 659) gissing, die den Zered

---

"Dat de koningen op deze wijze verkozen werden, blijkt daaruit, dat onder "de van vs. 32 af genoemde koningen niet één de zoon zijns voorgangers is, "en uit de uitdrukkelijke getuigenis van Jes. XXXIV: 12, gelijk wij ook I Kon. "XXII: 48 den Edomitischen troon werkelijk ledig vinden." Vgl. ook Winer's Rw. v. *Edom*, op het einde.

Digitized by Google

in den Wady Beni Hammad, nog ten Noorden van den Wady Kerak, meende aan te treffen, niet wel waar zijn kan, opdat de Wady Kerak als eenige mogelijkheid overblijve. Wij kunnen ons echter hier gemakkelijk afmaken. De gissing is los weggeworpen en door niemand opgenomen. De Wady Beni Hammad is te onbeduidend om in aanmerking te komen, en, wat nog het meeste zegt, hij ligt geheel zoodanig in het hart van het sterkst bewoonde en bebouwde deel van Moabs gebied, dat het overtrekken van dezen Wady klaarblijkelijk in strijd zou zijn met de zich bestendig gelijkblijvende overlevering der Schrift (Deut. II: 9, 18, Rigt. XI: 15, 18, II Kron. XX: 10), dat de Israëliten de eigenlijke grenzen van Moab, dat is het bewoonde en bebouwde land, omtogen.

Door al het voorafgaande is de ligging van Ije Abarim als met den vinger aangewezen. Het ligt, volgens Num. XXI: 11, in de woestijn ten Oosten van Moab, welke uitdrukking, zoo als wij zagen, hetzelfde schijnt te beteekenen als *woestijn van Moab.* Beide benamingen passen slechts op het land ten Noorden van den Wady El-Ahsy, niet echter het onmiddellijk langs de Doode Zee gelegene, maar dat wat oostwaarts is van het bebouwde en meer bewoonde land van Moab, want wij bevinden ons altijd in de woestijn, en de eigenlijke grenzen van Moab worden door Israël niet betreden. Tevens echter lag het ten Zuiden van den Zered, d. i. den Wady Kerak. Maar ten Zuiden ook van dezen zelfden Wady neemt de meergemelde heuvelenboog een aanvang, die het Moabitisch gebergte begrenst, en als de Israëliten, na den Wady El-Ahsy te zijn omgetogen, zich meer westwaarts wendden, gelijk wij boven zagen dat zij doen moesten, om later de beek Zered op hunnen togt te kunnen ontmoeten, dan stieten zij van zelve op dit gebergte, niet verre van de plaats, waar op de kaart van Robinson Datras [1] is gelegen. Hier dus is de plaats van

[1] Von Raumer, der Zug der Israeliten, p. 17, zegt: "De eerste karavaan-"station ten Noorden van Kalaat el Ahsa is Katranne. Hier zou ik liefst de "legerplaats Ijim aan het gebergte Abarim zoeken." Doch Katranne ligt op de kaart van Kiepert (indien daar althans genoegzame staat op te maken is) wat te ver oostelijk van het gebergte en daarenboven reeds aan de overzijde

Ije Abarim; en — voor zoover het ten minste aan geen twijfel onderhevig kan geacht worden, dat zijn bijnaam van het gebergte Abarim ontleend was, — hier begint het gebergte Abarim, dat zich, zoo als wij vroeger bewezen, westwaarts tot de Doode Zee en de Jordaanvallei, noordwaarts tot tegenover Jericho uitstrekt.

Wij willen ten slotte, om geenerlei twijfel aangaande den zamenhang onzer verschillende beweringen over te laten, de Israëliten nog volgen op hunnen togt van Ije Abarim, tot waar zij zich andermaal in het gebergte Abarim, t. w. tegenover Nebo, legeren. Num. XXXIII verplaatst hen van Ije Abarim dadelijk naar Dibon Gad ten Noorden van den Arnon, dewijl daar slechts de halten genoemd worden, waar zij zich langer hebben opgehouden. Num. XXI berigt ons in eenige bijzonderheden, hoe zij daar gekomen zijn, maar zonder Dibon Gad te vermelden, en de vraag is, met welke der aldaar genoemde plaatsen het station van Dibon Gad

---

van den vermoedelijken loop der beek Zered. Dewijl uit deze woorden blijkt, dat v. Raumer over Ije Abarim een bepaald gevoelen heeft, dat geheel van dat van den Heer v. Senden afwijkt, vonden wij den uitval wat hard, waarmede de laatste hem in eene noot op het artikel *Abarim* verwijt: "Aan den "Hoogl. K. von Raumer, Palaestina, 2te Aufl., is het geheele onderscheid tus-"schen *Heuvelen* en *Gebergte Abarim* ontgaan, niettegenstaande het gebergte "in het oorspronkelijke den naam הַר־ of הָרֵי הָעֲבָרִים draagt." Wij hebben voorts nog onze rekening met het Onomasticon te vereffenen. Ije Abarim komt daar voor onder de namen Ahie (bij Eusebius *Αἰή*) en Gai (*Γαί*). Op het eerste artikel staat, dat het tegenover Moab, thans Areopolis, naar het Oosten moet gelegen hebben (bij Eus. *αὕτη λέγεται εἶναι.*) De woorden zijn klaarblijkelijk vertaling van Num. XXI: 11, uitgezonderd de bijvoeging *thans Areopolis*, die hier misplaatst is, daar Areopolis de latere naam is van Ar Moab, Moab's hoofdstad, niet van geheel Moab. Deut. II: 18 en 29, kunnen aan die verwarring zijn bevorderlijk geweest. Hebben wij overigens de plaats van Areopolis en van Ije Abarim teregt aangewezen, dan ligt het laatste bijna volkomen ten Zuiden van het eerste. Om zich dit zonder behulp van kaarten te kunnen verklaren, moet men in het oog houden, dat de grenzen van het bebouwde land van Moab zich noordwaarts verbreeden. De andere naam, dien het Onomasticon aan Ije Abarim geeft, is uit de LXX, Num. XXXIII: 44, 45, ontleend (Num. XXI: 11 hebben de LXX nog wonderlijker *Ἀχαλγαί*). In dit artikel noemt het Gai "een station der Israëliten "in de woestijn," en voegt er bij, dat nog nabij Petra eene stad Gaia bekend was. Dit laatste bewijst genoeg, dat het Onomast. van de eigenlijke ligging van Ije Abarim niets wist, dan wat in den Bijbel staat. Vgl. Robinson, Dl. III, bl. 767.

het meest overeenkomt. Het antwoord op deze vraag zal zich straks aan ons voordoen.

Van Ije Abarim kwamen de Israëliten aan de beek Zered, die ze overtogen, en vervolgens, waarschijnlijk langs den voet van het gebergte Abarim voorttrekkende, en alzoo de landpalen Moabs, en der Moabiten hoofdstad Ar (op de plaats van Muhatet el Hadj) aan hunne linkerhand latende, kwamen zij weldra aan den Modjeb of Arnon, doch merkelijk oostwaarts van zijne vereeniging met den Ledjum, en dus eigenlijk daar waar hij thans Seil es Saideh heet (Burckhardt, p. 635; vgl. van Senden's register in v. *Arnon*). Waarom wij op dit punt den overtogt van den Arnon plaatsen, berigten wij met de woorden van von Raumer ("der "Zug der Isr.," p. 52): "Waar gingen de Israëliten over "den Arnon? Gewis niet ter plaatse waar Burckhardt en "Seetzen, uit het Noorden naar Ar Moab (v. Raumer bedoelt "daarmede Rabba) reizende, dien overtogen. Burckhardt "verhaalt, dat hij langs een zich door de rotsmassa's heen-"slingerend voetpad naar den Arnon afsteeg; het pad was "zoo steil, dat hij van zijn paard moest stijgen, en 35 minu-"ten noodig had eer hij beneden aan het water kwam [1]. "Seetzen noemt het dal van den Arnon "vreesselijk wild en "diep." Nu is het volstrekt ondenkbaar, dat de menigte der "Israëliten met al hun vee op zulk eene plaats de beek zou "zijn overgetogen; wij moeten derhalve den overgang veel "oostelijker en digter in de nabijheid van den door de woestijn "loopenden karavaanweg zoeken, digter dus bij de bronnen "van den Arnon, waar de bedding zijner wateren nog niet "zoo diep is. Deze meening wordt bevestigd door Num. XXI: "13: "zij legerden zich aan de overzijde van den Arnon, die "in de woestijn stroomt" [2], en evenzeer door Deut. II: 18,

---

[1] Vgl. nog Burckhardt, p. 633: "Het gezigt op den Modjeb is zeer belang-"wekkend. Van onderen af, waar de stroom, ongeveer 40 yards breed, door "eene smalle streep van groenen vlakken grond loopt, verheffen zich de steile "en rotsige oevers tot eene geweldige hoogte. Zij zijn met vervaarlijk groote "steenbrokken, die zich van de hoogere lagen hebben losgereten, bedekt, "zoodat, wanneer men van boven in het dal nederziet, het zich als een diepe, "door eene vreesselijke schudding voortgebragte kloof vertoont, in welke het "onmogelijk schijnt af te dalen."

[2] Het Hebr. heeft מֵעֵבֶר אַרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר.

"24, 26 en Rigteren XI: 18, uit welke plaatsen blijkt, "dat Israël ten Oosten van het land Moabs en van de Moa-"bitische stad Ar toog, en onmiddellijk na den overgang "over den Arnon, uit de *woestijn* van Kedemoth, boden aan "Sihon, den koning der Emoriten, zond."

Bij dit laatste argument moeten wij eenige oogenblikken stilstaan. Volgens Jos. XIII: 18, was Kedemoth eene stad der Rubeniten, en behoorde zij tot het aan de Emoriten ontnomen grondgebied; volgens Jes. XXI: 37, 1 Kron. VI: 64 (79), behoorde zij tot de Leviten-steden. Iets naders omtrent hare ligging blijkt uit die plaatsen niet, behalve dat zij zelve nog tot het zoogenaamde vlakke land, הַמִּישׁוֹר, en nog niet tot de woestijn behoort. Wij stellen haar ons voor als aan den uitersten oostrand van het vlakke land [1] en slechts weinig noordelijk van den Arnon gelegen, en begrijpen daardoor, hoe het deel der woestijn, hetwelk de Israëliten na den overtogt van den Arnon betreden, den naam van Woestijn van Kedemoth voeren kon. Van hier uit en dus, gelijk men verwachten mogt, alvorens hij het bewoonde land der Emoriten betrad, zond Mozes zijne boden aan hunnen koning Sehon, om den doortogt door zijn land te verzoeken, en wij moeten dus naar het hier verkregen resultaat onze verklaring van Num. XXI: 21 regelen. Volgens de natuurlijkste opvatting, die echter in onze statenoverzetting en die van v. d. Palm door het ingelaschte woordje *toen* onnoodig wordt aangedrongen, zegt deze plaats, dat de Israëliten boden aan Sihon zonden, toen zij reeds gelegerd waren bij het dal, hetwelk is in het veld van Moab boven op den Pisga, en dus midden in het Emoritisch grondgebied; maar reeds Hengstenberg ("Gesch. Bileams", p. 238) heeft doen opmerken, dat in Num. XXI eerst, vs. 18—20, een overzigt wordt gegeven van de stations der Israëliten op den togt uit de woestijn naar de Arboth Moab, en daarna, vers 21—31, een historisch verhaal, dat ons weder terugvoert

[1] De naam קְדֵמוֹת begunstigt zeer de onderstelling eener zooveel mogelijk oostelijke ligging. De Heer v. Senden heeft op Kaart VII, alsmede op de gerevideerde VIIIste, werkelijk aan Kedemoth zulk eene oostwaartsche ligging gegeven; maar waarom hij het zoo ver noordwaarts plaatst, heb ik niet kunnen nagaan.

Digitized by Google

naar de woestijn, die wij in vs. 18 verlaten hebben. Hoe juist dit is, blijkt nog daaruit, dat Num. XXI: 23 Sihon met al zijn volk de Israëlieten *naar de woestijn* te gemoet trekt.

De plaats, waar de Israëliten in deze woestijn van Kedemoth gelegerd waren, wordt mijns inziens Num. XXI: 16 aangegeven onder den naam van Beër. Wij vereenigen ons geheel met hetgeen de Heer v. Senden daarover in het register[1] zegt. Hij noemt haar eene legerplaats der Israëliten ten Noorden der bronnen van den Arnon, en zegt verder dat Jes. XV: 8 deze plaats Beër Elim (בְּאֵר אֵלִים) d. i. *bron der helden* heet, met toespeling op het lied, dat aldaar Num. XXI: 17, 18 bij het delven naar eene bron door de Israëliten wordt aangeheven. Wij voegen er bij, dat de ligging in de woestijn, en dus buiten de eigenlijke grenzen des bewoonden lands, zeer door de plaats van Jesaja wordt aanbevolen, zoodat het gejammer der Moabiten, die daar weder in deze streken voorkomen, zich tot over de grenzen laat hooren.

Terwijl nu de Israëliten nog in deze woestijn gelegerd waren, schijnt ook de groote slag tegen de Emoriten geleverd te zijn, die den val van het rijk van Hesbon besliste. Dit gevecht had plaats bij Jahaz[2], dat Jos. XIII: 18, Jer. XLVIII: 21, voorkomt als eene stad des vlakken lands, הַמִּישֹׁר, waarschijnlijk niet ver van Kedemoth gelegen. Jes. XV: 4 dringen ons de woorden "tot Jahaz toe" om liefst aan eene grensstad te denken. Het kan echter niet anders dan eene oostelijke grensstad zijn, want Sihon ontmoet de Israëliten bij Jahaz, terwijl hij trekt *naar de woestijn.* Zij moet verder noordelijker dan Kedemoth liggen, want Sihon, waarschijnlijk uittrekkende uit zijne hoofdstad Hesbon, ont-

[1] Op de aangehaalde Kaarten VII en XIV vonden wij de plaats niet; waarschijnlijk is de aanhaling voor de van deze nommers nog niet verschenen gerevideerde kaarten berekend.

[2] De vorm יַהְצָה is, Num. XXI: 20 en Deut. II: 33, slechts ontstaan uit de zamenstelling van יַהַץ met de ה, die de beweging naar eene plaats aanduidt. Intusschen komt ook elders (Jos. XIII: 18, XXI: 36, 1 Kron. VI: 63, Jerem. XLVIII: 21) de vorm יַהְצָה voor, maar als Milèl, zoodat de ה door de Masorethen als paragogisch is aangemerkt. De oorspronkelijke vorm יַהַץ wordt in Jes. XV: 4, Jer. XLVIII: 34 aangetroffen.

Digitized by Google

moet bij Jahaz de Israëliten, die hem uit de woestijn van Kedemoth te gemoet rukken. Eusebius plaatst Jahaz (Ἰεσσὰ) tusschen Medeba en Dibon [1], eene bepaling die met het gezegde vrij wel overeenstemt, dewijl wij ons Jahaz niet juist in de regte lijn tusschen de beide steden behoeven te denken, maar het ons altijd meer oostwaarts kunnen voorstellen. Op de VIIde, VIIIste en XIVde kaart van den Heer v. Senden zal de ligging, aan Jahaz toegekend, naar mijne gedachten der waarheid zeer nabij zijn.

Na het bevechten van dezen zegepraal, trekken de Israëliten het vlakke land binnen; hun verdere togt wordt een veroveringstogt. Waarschijnlijk trokken zij in verschillende benden het land door en onderwierpen zich achtereenvolgens de verschillende steden, gelijk wij nog met name, Num. XXI: 31, het zenden van troepen tegen Jaëzer vermeld vinden, waarschijnlijk, nadat de Israëliten de vlakke velden Moabs (עַרְבוֹת מוֹאָב) reeds bereikt hadden; maar het hoofdleger — altijd natuurlijk dat, waarbij zich de tabernakel bevond, — verplaatst zich, volgens Num. XXI: 18ᵇ, *uit de woestijn* naar [2] Matthana. Dat in plaats van *uit de woestijn* (מִמִּדְבָּר) moet gelezen worden: *van Beër* (מִבְּאֵר), is op zich zelf geene onwaarschijnlijke gissing van Ewald (Gesch. d. V. I. T. II, p. 208), daar de woorden toch op vs. 16 behooren terug te slaan, en ook de LXX καὶ ἐπὶ φρέατος lezen; doch de vermelding der woestijn voegt hier te wel in het verband, en sluit zich te zeer aan dergelijke uitdrukkingen in vs. 11, 13 aan, om ons niet liever te doen vermoeden, dat de Hebr. en Gr. tekst ieder een deel der waarheid

[1] Δηβοῦς voor Dibon, gelijk Ἐσβοῦς voor Hesbon. Echter heeft Euseb. elders daarvoor Δαβών; doch de spelling der eigennamen is in het Onomasticon dikwijls hoogst ongelijk en willekeurig. Hieronymus heeft Deblatai, waarschijnlijk Diblathaïm; doch zoo het schijnt naar eigene meening, want hierin kan men toch Δηβοῦς niet wel wedervinden. Ook wat Hieronymus nog verder van Jahaz zegt: "mari mortuo imminet, ubi est terminus provinciae Moabitarum," schijnt óf uit verregaande onnaauwkeurigheid, óf uit misverstand der bijbelsche mededeelingen te moeten verklaard worden. Wij zien echter daarin nog geenen genoegzamen grond, om met Hitzig, op Jes. XV: 4, aan eene onderscheiding tusschen Jahaz en Jahza te denken. Vgl. Gesen. op Jes. XV: 4.

[2] Vgl. bij deze geheele voorstelling van den krijg met Sihon, Hengstenberg, Gesch. Bileams, p. 230, deels ook v. Raumer's Zug der Israëliten, p. 53.

Digitized by Google

bevatten, en de oorspronkelijke lezing מִבְּאֵר בַּמִּדְבָּר door het uitvallen van het eerste woord, wegens de gelijkheid van uitgang met het volgende, misvormd is.

Daar wij bij de bepaling der volgende stations dikwijls van het Onomasticon zullen moeten spreken, willen wij hier een oogenblik wijden aan de wederlegging eener zeer ongegronde gissing van Reland, "Palaestina," p. 495, die echter door v. Raumer ("der Zug der Israëliten," p. 52), en door v. Senden ("Register" in v. *Arnon*) wordt goedgekeurd, en die, zoo ze juist ware, ook ons zeer te stade zou komen. De liefde voor de waarheid dringt ons echter ze af te wijzen. "Eene belangrijke uitgestrektheid aan de ri-"vier gelegen," zegt de Heer v. Senden, "werd ten tijde der "kerkvaders Arnonas geheeten." Reland zelf, ofschoon zijne woorden een weinig verward zijn, geeft genoeg te kennen, dat de namen 'Αρνὼν en 'Αρνωνᾶς, Arnon en Arnonas, bij Eusebius en Hieronymus door elkander gebruikt worden, en zonder verschil van beteekenis, even als die van Σαρὼν en Σαρωνᾶς [1]. Echter meent hij tusschen tweeërlei gebruik dezer namen, nu voor de rivier zelve, dan voor eene landstreek langs hare boorden, welke laatste dan toch bij voorkeur Arnonas zal heeten, te moeten onderscheiden. De plaats, waarop zich Reland voornamelijk beroept, is deze, op het art. Arnon, volgens Hieronymus: "Ostendunt regionis "illius accolae locum vallis in praerupta demersae satis hor-"ribilem et periculosum, qui usque nunc a plerisque Arnonas "appellatur, extenditurque ad septentrionem Areopoleos." Vooreerst is het voor het ijdele der onderscheiding tusschen Arnon en Arnonas beslissend, dat juist op deze plaats (zij is in het Grieksch door Reland p. 358 aangehaald) Eusebius de woorden heeft: *τόπος φαραγγώδης σφόδρα χαλεπὸς ὁ 'Αρνὼν ὀνομαζόμενος*. Wij zien daarom ook niet in, waarom Hieronymus op twee plaatsen gecorrigeerd wordt, waar hij Arnon, Eusebius 'Αρνωνᾶς heeft, en echter hier bij Eusebius 'Αρνὼν onaangeroerd blijft. Ten anderen bevatten de aange-

---

[1] Het geheele verschil is een gevolg van het dobberen der schrijvers van het Onomasticon, tusschen eene schrijfwijze die aan het Hebr. beantwoordt, en tusschen met Grieksche uitgangen vermeerderde vormen, waarvan eene reeks van voorbeelden zou zijn aan te voeren.

Digitized by Google

haalde woorden niets anders dan de beschrijving der vallei of diepe bedding, door welke de Arnon stroomt, en die, daar zij nu meer, dan minder, met water gevuld is, geenen van de beek zelve onderscheiden naam draagt; even als omgekeerd het Arabische Wady, وادى, eigenlijk *dal* of *stroombed*, overal ook op de beek zelve wordt overgedragen, die zulk eene vallei doorstroomt [1]. Liever dus dan de genoemde onderscheiding aan het Onomasticon op te dringen, gelooven wij, dat men de uitdrukkingen *aan* of *bij* den Arnon daar niet altijd in den strengsten zin moet opvatten, vooral dewijl aangaande dit gedeelte van Palestina de berigten der schrijvers slechts op hooren zeggen steunen, en vaak zelfs alleen uit hunne eigene opvatting van de woorden der Schrift schijnen afgeleid.

De woestijn verlatende, rigten zich de Israëliten westwaarts, en komen, volgens Num. XXI: 18, te Matthana. Het Onomasticon plaatst het ἐπὶ τοῦ Ἀρνῶνος, d. i., gelijk wij zeiden, in de nabijheid van den Arnon, hetgeen reeds uit de Schrift is af te leiden, en 12 mijlen ten Oosten van Medeba, wat met de vroegere woorden onvereenigbaar is, waarom ook Hengstenberg ("Gesch. Bil.," p. 240) vooronderstelt, dat *ten Oosten* bij vergissing voor *ten Zuiden* gesteld is. Intusschen moet men het met de bepalingen der hemelstreek in het Onomasticon niet te naauw nemen, en zeker was de ware ligging van Matthana ten Zuidoosten van Medeba, in de nabijheid der bronnen van den Ledjum of noordelijken tak van den Arnon. Hengstenberg meende het te vinden in het door Burckhardt (p. 636) in deze streek aangewezen, thans in puin liggende, Tedun; maar v. Raumer, p. 52, maakt opmerkzaam op eene plaats Meschta, die op de kaart van Berghaus (op welk gezag was hem onbekend)

---

[1] Ik begrijp de zwarigheid niet, die Reland bij Hieronymus, in voce *Damnaba*, vindt in de woorden: "villa in octavo miliario Areopoleos pergentibus "Arnonem." Indien er al uit volgde, dat Hieronymus hier, in strijd met andere plaatsen, Areopolis op 8 mijlen van den Arnon plaatste, zou de verbetering van Arnonem in Arnonam (vooronderstel dat de onderscheiding juist ware) niets baten, daar Arnonas dan toch wel onmiddellijk langs de oevers van den Arnon zich zou uitstrekken. Doch de woorden beteekenen eenvoudig: "een dorp op den weg naar den Arnon, op 8 mijlen afstands van Areopolis."

Digitized by Google

mede in dezelfde streek is aangewezen, en die zich zeker nog door eenige overeenkomst in den naam met Matthana aanbeveelt, terwijl de vorm bij Eusebius in de woorden *αὕτη νῦν λέγεται Μασχανὰ* eenigermate tusschen beiden staat en als overgang kon strekken. Waarschijnlijk hebben wij hier de eigenlijke grenzen der Emoriten, d. i. het bebouwde land, reeds betreden.

Van Matthana gaat de togt verder westwaarts (blijkens het verband) naar Nahaliël. Zoowel de naam als de ligging doen ons denken aan den Ledjum zelven, of aan eene plaats aan die beek van denzelfden naam. De naam נַחֲלִיאֵל beteekent letterlijk *beek Gods;* de zamenstelling wees te duidelijk op eene *beek*, dan dat er voegzaam het woord נַחַל nog kon worden bijgevoegd, en merkwaardig zijn daarbij de woorden van Burckhardt (p. 653): "De Ledjum "neemt de kleine beek Seil el Mechreis, en vervolgens de "Balua op, en heet dan *Enkheile* (انخيله)", welke laatste naam zeer het voorkomen heeft van uit verbastering van Nahaliël ontstaan te zijn. De Wady Wale, waarin Burckhardt, p. 632, den Nahaliël zoekt, komt minder met de ligging overeen, daar deze beek noordelijk van Dibon stroomt, en dus bij de volgende stations de Israëliten gedeeltelijk op hunne schreden zouden hebben moeten terugkeeren. Het Onomasticon zegt van Nahaliël slechts, wat het uit den tekst des bijbels zelven kon opmaken: "eene legerplaats der Is-"raëliten in de nabijheid van den Arnon."

Het volgende station der Israëliten is, volgens Num. XXI: 19, Bamoth, en wij achten het met Hengstenberg ("Gesch. "Bil.," p. 241) niet onwaarschijnlijk, dat dit station overeenkomt met dat, hetwelk Num. XXXIII: 45 bij Dibon Gad wordt aangenomen, en het eerste station is, dat daar na dat van Ije Abarim vermeld wordt, waaruit men misschien besluiten mag, dat het hoofdleger zich daar langeren tijd heeft opgehouden. Liggen beide plaatsen niet ver van den noordelijken oever des Arnons en in elkanders nabijheid, gelijk wij zullen trachten te bewijzen, dan behoeft het ons zoo weinig te verwonderen, dat dit station der Israëliten nu eens naar de eene, dan naar de andere dezer plaatsen genoemd wordt, als dat b. v. de slag van Hochstätten somwijlen ook de slag van Blenheim heet.

Digitized by Google

De ligging van Dibon, waarvan onder den naam van Diban nog overblijfselen voorhanden zijn, kennen wij zeer naauwkeurig door de berigten van Seetzen en Burckhardt. De eerste plaatst Dibon twee en een half uur zuidwaarts van den Wadi Wale, den tweeden (p. 632) werd hem in eene noordoostelijke rigting aangewezen, toen hij zich nog op een uur afstands van den Arnon bevond. V. Raumer dwaalt zeer, wanneer hij Dibon op zijne kaart van den togt der Israëliten slechts weinig noordwaarts van den Wady Kerak, dus merkelijk ten Zuiden van den Arnon, en dan nog wel ten Oosten van het gebergte in de woestijn plaatst, en in den tekst (p. 48) de halt bij Dibon, Num. XXXIII: 45, vergelijkt met die aan deze zijde van den Arnon, Num. XXI: 13. Die dwaling vindt hare oplossing, eensdeels in zijne meening, dat de Israëliten, van Ije Abarim af, het geheele gebergte omtogen zonder het ergens aan te raken, totdat zij, Num. XXXIII: 47, in *het gebergte Abarim tegenover Nebo* kwamen. Dat hier het eerst weder, na het vertrek van Ije Abarim, de naam van dat gebergte voorkomt, geeft zeker aan die meening eenigen schijn (waarom ook Winer, Rw., voce *Abarim*, daaraan zijn zegel hecht, zonder te bedenken dat zij door zijn eigen artikel Dibon wedersproken wordt); doch die schijn vervalt, wanneer wij overwegen, dat hier de legerplaats naar geen bepaald oord kon genoemd worden (waarom zij in de parallelle plaats, Num. XXI: 20, gelijk wij boven zagen, *de vallei* wordt genoemd, *welke is in het veld van Moab boven op den Pisga*), en dus alleen het noemen van het gebergte Abarim, doch in verband met eene nadere omschrijving "tegenover Nebo", opdat de uitdrukking niet te onbepaald mogt worden, de plaats der legering aanwijzen kon. Anderdeels rust v. Raumer's misvatting op eene dwaling van het Onomasticon, waarin men het volgende leest: "Dibon *in solitudine*, castra "filiorum Israël. Est autem et *alia* Dibon praegrandis *juxta* "*Arnonem*, quae in partem venit tribus Gad [1]." De laatste woorden, ofschoon zij eene nieuwe dwaling bevatten, gelijk wij straks zullen aantoonen, hadden v. Raumer moeten leeren, dat werkelijk deze laatste plaats het Dibon Gad van Num.

---

[1] Elders lezen wij nog in het Onom. "Debongad, filiorum Israël castra."

Digitized by Google

XXXIII: 45 is, en dat een Dibon *in de woestijn* geheel op een misverstand berust. Klaarblijkelijk is Dibon Gad dezelfde stad, die, Num. XXXII: 34, gezegd wordt door de Gaditen te zijn opgebouwd, en die gelijk ze daar voorkomt, nevens Ataroth (waarvan de berg Attarus zijn' naam schijnt te hebben) en Aroër, geene andere zijn kan dan het bekende Dibon, ten Noorden van den Arnon. Num. XXXII: 3 (vgl. Num. XXI: 30, Jos. XIII: 9) komt Dibon onder de veroverde steden voor, en wij kunnen ons dus zeer goed voorstellen, dat de Israëliten, na de stad stormenderhand veroverd te hebben, zich daar en in de omstreken gedurende langeren tijd legerden, terwijl bepaaldelijk de Gaditen de verwoeste stad weder opbouwden en haar versterkten, waardoor zij den naam van Dibon Gad bekwam, ofschoon zij klaarblijkelijk, in strijd met de woorden van het Onomasticon, bij de deeling des Overjordaanschen lands, aan den stam van Ruben werd toegewezen (Jos. XIII: 17).

Ongelukkig zijn wij veel minder goed onderrigt omtrent de ligging van Bamoth, waarover wij thans moeten spreken. Dat het niet ver van Dibon kan gelegen hebben, erkent, zoowel als Winer, ook de Heer v. Senden (die, even als de kaart van den Heer de Bruyn, omtrent Dibon geheel met ons instemt[1]), gelijk blijkt uit de volgende woorden van zijn reg.: "Bamoth-Baäl. De benaming wordt voor de hoogten ten Noor-"den van den Arnon en voor de stad, op haar gelegen, ge-"bezigd. Die stad wordt ook Bamoth genoemd." Wij zullen kortelijk de bewijzen nagaan, die hij in de noot voor deze bepaling bijbrengt. Het eerste luidt aldus: "Num. XXII: "41 komen בָּמוֹת בָּעַל of Baäls hoogten voor in een verband, "waaruit men de ligging met waarschijnlijkheid kan opma-"ken. Zij lagen tusschen Kirjath Huzzoth (ontegenzeggelijk "eene stad aan de zuidzijde van den Arnon) en de hoogte

[1] Het artikel over Dibon in het register van den Heer v. Senden geeft ons geenerlei stof tot bedenkingen. Slechts hadden wij, ter toelichting van de spelling Dimon, דִּימוֹן, waarmede Jes. XV: 9 opzettelijk de spelling Dibon דִּיבוֹן (XV: 2) afwisselt, eensdeels de aanhaling uit Hieronymus gewacht: "usque hodie indifferenter et Dimon et Dibon hoc oppidulum dicitur," en anderdeels vooral de opmerking, dat de dus gewijzigde naam eene toespeling bevat op het woord דָּם, als beteekende hij zoo veel als *de bloedige*.

"van Pisga. Vgl. vs. 13 en Num. XXIII: 13, 14." Aan deze bepaling hechten wij weinig waarde. Dat Kirjath Huzzoth (vs. 39), hetwelk nergens elders vermeldt wordt, ontegenzeggelijk ten Zuiden van den Arnon ligt, kunnen wij niet toestemmen [1]. Veeleer, zouden wij zeggen, ligt het ontegenzeggelijk ten Noorden, eene meening die de Heer v. Senden niet zal wraken, als hij zich vereenigen kan met ons gevoelen aangaande de ligging van Ar Moab, dat, volgens duidelijke getuigenissen der Schrift, der Moabiten noordelijke grensstad was, en aan den zuidelijken oever van den Arnon was gelegen. Als dus Bileam met Balak van het vs. 36 vermelde Ar Moab zich naar Kirjath Huzzoth begeeft, en wel Kirjath Huzzoth, gelijk uit het verband blijkt, noordwaarts ligt, dan kan men het ook niet anders dan ten Noorden van den Arnon zoeken. En nu begrijpen wij ook beter, hoe, nadat zij aldaar waren aangekomen, Balak (vs. 41) des morgens Bileam met zich nam, en, zonder verdere omwegen, op de hoogten Baäls voerde, vanwaar hij nog de achterhoede van der Israëliten leger kon gadeslaan. Dat deze hoogten ten Zuiden van "het veld der wachters bovenop den "Pisga" lagen, blijkt zeker uit Num. XXIII: 13, 14 overtuigend, doch moest in het bepalen der ligging veel meer waarde hebben in de oogen van den Heer v. Senden, die den Pisga met den Nebo, en beide met den berg Attarus voor identisch houdt, dan in de onze, die den Pisga met den Nebo zooveel verder Noordwaarts vonden. Overigens merke men op, dat Num. XXII: 41 Bamoth-Baäl niet voorkomt als eene stad, maar slechts als eene hooge streek [2] (waarschijnlijk naar de vereering van Baäl te dezer plaatse dus genoemd), die een uitgestrekt vergezigt aanbood. Wij vinden echter nog geen genoegzamen grond, om daarin met Hengstenberg ("Gesch. "Bil.," p. 242) bepaaldelijk den berg ten Zuiden van den Wady Wale te erkennen, waarvan Burckhardt bl. 632 spreekt, vooral wijl de naam Bamoth aan meerdere bij elkander gelegen hoogten doet denken.

---

[1] Ook niet na de vergelijking van vs. 13, dat misschien door vergissing voor vs. 39 staat.

[2] De naam behoeft niet eens als eigennaam te worden opgevat.

Digitized by Google

Van iets meer belang dunkt ons het volgende argument, de vermelding van Bamoth-Baäl, en wel als eene stad, Jos. XIII: 17, tusschen Dibon en Beth-Baäl-Meon. Op die hoogten Baäls moet dus eene stad van gelijken naam gelegen hebben, en deze kan wel niet anders, dan het Num. XXI: 19 vermelde Bamoth zijn. Wij vinden dit derhalve te zamen met Dibon vermeld, maar tevens met Beth-Baal-Meon. Dit laatste komt, Num. XXXII: 38, onder de door de Rubeniten opgebouwde steden voor. Het heet echter daar slechts Baäl-Meon, even als I Kron. V: 8, Ez. XXV: 9. Daarentegen heet het Jes. XLVIII: 23 alleen Beth-Meon, en misschien Num. XXXII: 3, door zamentrekking daaruit in den mond des volks, *Beon.* Hamaker ("Commentatio in "libellum de vita et morte prophetarum," p. 141, sqq.) heeft met vele voorbeelden aangetoond, dat in de zamenstelling van stedennamen de woorden Abel, Baäl en Beth door elkander gebezigd worden; en trekt daaruit de opmerking, dat niet slechts Baäl-Meon en Beth-Meon geheel dezelfde stad is, maar dat de lezing Beth-Baäl-Meon in Josua uit zamenvloeijing der beide lezingen, waarvan de eene oorspronkelijk op den kant was aangeteekend, is ontstaan. De ligging wijst Hieronymus aan in v. Beel-Meon: "Est vicus "usque nunc grandis juxta Baara in Arabia, ubi aquas ca- "lidas sponte humus effert, cognomento Beelmaus, distans "ab Esbus millibus novem." Baara, bij Josephus Baäras, is de vallei van Zerka Maïn, en de plaats zelve is onder den naam van Maïn door Seetzen wedergevonden. Of dit hetzelfde Maïn is, hetwelk Burckhardt, p. 624, onder den naam van Myun vermeldt en voor het oude Baäl-Meon houdt, durf ik niet beslissen. De Hr. v. Senden ontkent dit (zoo wij gelooven met regt, althans is in beider opgaven veel onvereenigbaars), en plaatst op de vierde gerevideerde kaart Baäl-Meon tusschen den berg Attarus en den Zerka Maïn [1], geheel verschillende van zijne XXste kaart, die Baäl-Maüs, en zelfs Machaerus, ten Noorden van de vallei Baäras plaatst, — het laatste in uitdrukkelijken strijd met de woorden van het

[1] Het register zegt, dat de rigting van Hesbon de zuidoostelijke was, de aangehaalde kaart echter zegt de zuidwestelijke.

Digitized by Google

register op *Baäras* (die met de getuigenis van Josephus B. J. VII: 6, §. 3, waar ook de warme bronnen vermeld worden, overeenkomstig zijn): "Een dal aan de oost- "zijde der Doode Zee, ten Noorden van Macherus." Zal ook de XXste kaart nog door eene gerevideerde vervangen worden? De Hr. de Bruyn schijnt in het bepalen der ligging van Baäl-Meon noch Burckhardt, noch Seetzen gevolgd te zijn, maar houdt tusschen beiden het midden, zoo echter, dat hij goed overeenstemt met het Onomasticon. Hij plaatst het ten Zuidoosten van Hesbon, veel meer oostwaarts dan de Hr. van Senden, maar toch ook ten Zuiden der vallei van Baäras. Wij voor ons durven over dit moeijelijke punt nog niets beslissen; zooveel echter blijkt met zekerheid, dat Baäl-Meon eenige uren noordelijker lag dan Dibon. Men zou daarom geneigd zijn, volgens Jos. XIII: 17, Bamoth-Baäl ten Noorden van Dibon, maar ten Zuiden van Beth-Meon te zoeken. Dit gevoelen zou nog zeer worden aangeprezen door Hengstenberg's meening ("Gesch. Bil." p. 242), dat Jes. XV: 2 הַבַּיִת zooveel is als בֵּית מְעוֹן, en הַבָּמוֹת zooveel als בָּמוֹת בַּעַל, zoodat de zin zou zijn: "Beth-Meon en Dibon stijgen "naar de Hoogten Baäls om te weenen." Doch met even veel regt houden Rosenmüller en Ewald, volgens Jes. XLVIII: 22, Habbaith voor Beth-Diblathaim, en met niet minder regt merkt v. Sendens "register" in v. *Baith* aan, dat men ook, naar Jer. XLVIII: 23, aan Beth-Gemul kan denken. Uit deze plaats is dus weinig op te maken. Ook is הַבָּמוֹת, *de hoogten*, dáár zonder twijfel een appellativum, en zeker niet de naam van eene stad, hetwelk ons echter niet verhindert, bij voorkeur aan dezelfde hoogten te denken, die Num. XXII: 41, Bamoth-Baäl heeten, en aan de stad den naam schijnen gegeven te hebben.

Ofschoon de behandelde plaatsen ons niet verbieden Bamoth-Baäl of Bamoth zeer in de nabijheid van Dibon te plaatsen, laten zij echter noordwaarts eene speelruimte van eenige uren, en wij kunnen dus het gevoelen, dat beide plaatsen zeer kort bij elkander gevonden werden, slechts handhaven, door wat wij reeds weten in verband te brengen met de getuigenis van het Onomasticon, welks woorden "civitas Amorrhaeorum in Arnona," ons bepaaldelijk ver-

Digitized by Google

bieden ons ver van de boorden des Arnons te verwijderen. Wij durven echter aan die getuigenis geen onbepaald gezag toekennen.

Hengstenberg's oplossing der moeijelijkheid, dat Dibon Gad, Num. XXI, niet vermeld wordt, ofschoon daar overigens over dit gedeelte van den togt der Israëliten meerdere bijzonderheden dan in Num. XXXIII voorkomen, moge na het aangevoerde waarschijnlijk geacht worden, zeker durven wij haar niet noemen, en de onzekerheid wordt grootelijks vermeerderd, doordien Num. XXXIII: 46 nog een station tusschen dat van Dibon Gad, en "het gebergte "Abarim, tegenover Nebo," wordt aangenomen, namelijk dat van Almon Diblathaim, terwijl Num. XXI: 20 ons dadelijk van Bamoth naar "het dal in het veld van Moab "boven op den Pisga" verplaatst. Van de ligging dezer plaats is ons niets meer bekend, dan uit de lijst der stations zelve is op te maken. De bepaling van het Onomasticon in v. *Gelmon Diblathaim*, waaraan v. Raumer nog hecht ("der Zug der Isr.," p. 51): "Mansio filiorum Israël "*in deserto*," hangt blijkbaar zamen met de plaatsing van Dibon, "in solitudine," waarvan wij vroeger spraken, en is zeker even ongegrond. Wij zouden zelfs den Hr. v. Senden (register in v.) niet durven toestemmen, dat het dezelfde plaats is, die, Jerem. XLVIII: 22, Beth Diblathaim heet, en zouden dan nog eer vermoeden, dat Almon de naam eener afzonderlijke plaats was, die, om ze te onderscheiden van een ander Almon, in den stam Benjamin (Jos. XXI: 18), naar het naburige Beth-Diblathaim, of bij verkorting Diblathaim, Almon van Diblathaim werd bijgenaamd. De ligging echter van Beth-Diblathaim is wederom even onzeker. Dat in de bepaling der ligging van Jahaz, gelijk wij vroeger zagen, Hieronymus in plaats van Δηβοῦς (waarschijnlijk Dibon) Deblatai, d. i. denkelijk Diblathaim, stelt, kan ons mede weinig baten, daar zijne geheele bepaling der ligging van Jahaz ongerijmd is. Gelukkig dat de bepaling van dit punt voor ons van geen overwegend belang is, en het hoofddoel van ons geheele onderzoek over den togt der Israëliten van Ije Abarim af bereikt is, indien wij voldoende hebben aangetoond, dat, bij hetgeen wij omtrent de ligging dier

Digitized by Google

plaats en van de beek Zered hebben aangenomen, al de ons uit Num. XXI en Deut. II bekende bijzonderheden van den togt zich zoo voegzaam en gemakkelijk tusschen de beide in Num. XXXIII: 45, 46 alleen genoemde punten, Ije Abarim en Dibon Gad (welk laatste althans *ongeveer* met Bamoth moet overeenkomen), laten invoegen, dat uit den goeden zamenhang van het geheel veilig een besluit rugwaarts tot bevestiging van de bepaling der enkele punten mag getrokken worden.

Heeft nu het gebergte Abarim werkelijk de uitgestrektheid, die wij, in overeenstemming met den Hr. v. Senden, schoon in enkele punten van hem afwijkende, daaraan hebben toegekend, dan zullen wij ten slotte ook niet aarzelen hem toe te stemmen, dat dit aan de zuidelijke grenzen des lands gelegen gebergte tegen den Libanon en de bergen van Basan in het Noorden met juistheid kon worden overgesteld. Wij beamen dus geheel zijne verklaring (in de noot) van מֵעֲבָרִים, Jer. XXII: 20, door *van Abarim*, in plaats van het *van de veeren* der Statenoverzetting, of v. d. Palms *van alle zijden*. Voor zooverre nu in de aangehaalde plaats het parallelismus ook in het tweede lid eene geographische benaming, en wel van een gebergte vordert, kunnen wij tevens uit de vermelding der bergen van Abarim te dier plaatse te meer opmaken, dat onder dien naam niet slechts aan dien verafgelegen en weinig beteekenenden oostelijken heuvelenboog kan gedacht worden, dien von Raumer en Winer alleen onder de benaming Abarim begrijpen, maar dat werkelijk een uitgestrekt bergland daardoor wordt aangeduid, dat naast den Libanon en Basan genoemd kon worden. Maar hoe de Heer v. Senden heeft kunnen zeggen, dat de bedoelde tegenoverstelling aan alle Bijbeluitleggers ontgaan is (ten ware hij welligt alleen aan Nederlandsche Bijbeluitleggers dacht), komt ons onbegrijpelijk voor, daar wij dezelfde verklaring door schier alle de nieuwere interpretes, met name door Maurer, Hitzig, Ewald en Umbreit en door Winer, in de nieuwste uitgave van zijn Real-Wörterbuch, zagen aanbevolen.

P. J. VETH.

Digitized by Google

GEREGTELIJKE GENEESKUNDE.

Handleiding tot de geregtelijke Lijkschouwingen, met een kort begrip der geregtelijke Geneeskunde, door Dr. A. C. Bock. Naar de tweede Hoogduitsche uitgave van Dr. C. E. Bock, Hoogleeraar te Leipzig. Met platen. Amsterdam, C. G. Sulpke, 1845.

Handboek der geregtelijke Geneeskunde. Ten grondslag bij Academische Voorlezingen en ten gebruike voor geregtelijke Geneesheeren en Regtsgeleerden. Naar het Hoogduitsch van Dr. E. C. J. von Siebold, met aanteekeningen en Hollandsche Litteratuur voorzien, door G. Rombouts. Te Tiel, bij C. Campagne, 1847.

Leerboek der Medicina forensis voor Regtsgeleerden, door Dr. Carl Bergmann, uit het Hoogduitsch vertaald door H. H. Hagemann, met in den tekst gedrukte houtsneêfiguren. Utrecht, C. van der Post. Amst., C. G. van der Post, 1847.

Systematisches Handbuch der Gerichtlichen Arzneikunde, zum Gebrauche fur Aerzte, Wundärzte, Rechtsgelehrte; und zum Leitfaden bei öffentlichen Vorlesungen, von Joseph Bernt. Fünfte vermehrte und verbesserte Auflage. Wien, 1846.

De uitoefening der geregtelijke Geneeskunde in Nederland, — hare gebreken — middelen tot herstel derzelve; door J. C. van den Broecke, Medicinae Doctor, en Mr. Ph. van den Broecke, Advokaat bij het Provinciaal Geregtshof in Zeeland en Regter-Plaatsvervanger bij de Arrondissements-Regtbank te Middelburg. Uitgegeven door het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Te Utrecht, bij C. van der Post, 1845.

Die gerichtliche Arzneikunde in ihrem Verhältnisse zur Rechtspflege, mit besonderer Berücksichtigung der Oesterreichischen Gesetzgebung. Zum gebrauche fur Aerzte, Wundärzte und Rechtskundige dargestellt und mit entscheidenden Thatsachen begründet von Franz von Ney, 1ter und 2ter Band. Wien, 1847.

(*Vervolg van bladz.* 60.)

De werkkring der regtsgeleerden bij de uitoefening van de Geregtelijke Geneeskunde is uit den aard der zaak moeijelijker te bepalen dan die van den geneeskundige. Want, terwijl wij van den laatstgenoemden in het algemeen mogen eischen, dat hij door toepassing van zijne kennis, in natuur- en geneeskundige wetenschappen, het onderwerp, hetwelk aan een regtskundig onderzoek onderworpen wordt, zooveel mo-

Digitized by Google

gelijk toelichte, is voor hem de taak juist omschreven; en er zal slechts verschil kunnen bestaan omtrent de meerdere of mindere uitgebreidheid, welke hij aan zijne nasporingen zal geven, voor zoo verre hij bij het verzamelen van feiten, welke voor zijne gevolgtrekkingen moeten dienen, zijnen werkkring ook tot diegenen uitstrekt, welke, volgens de gewone opvatting, door de regterlijke magt opgespoord worden. Zijn arbeid moet ten laatste aan den regtskundige worden ingeleverd, opdat deze zich de vruchten van de wetenschappelijke navorschingen toeëigene; doch zulks niet in dien zin, alsof hij geacht wierd slechts blindelings de uitspraak der deskundigen aan te nemen; iets hetgeen slechts dan gevorderd kan worden, wanneer er sprake is van stellige waarneming, zoo als bijv. het constateren van anatomische feiten. Bij de redeneringen, in de conclusiën vervat, zal de waarde dier bewijsvoering wel degelijk door den regtskundige mogen geschat worden. Het ware een inbreuk op de regterlijke onafhankelijkheid, indien men hem verpligten wilde, redeneringen en gevolgtrekkingen aan te nemen, die met zijne overtuiging in strijd zijn. Wanneer wij ons hier aan eene strenge consequentie hielden, zouden wij op dien grond bij den regtsgeleerde eene bepaalde natuur- en geneeskundige studie moeten vorderen. Bij de bestaande orde van zaken zal het zeker als een onmisbaar vereischte voor eene goede regtsbedeeling gesteld moeten worden, dat de regter, zoo al geene veelomvattende kennis van genoemde wetenschappen, zich ten minste heldere en zuivere begrippen eigen make aangaande de onderwerpen, die tot de natuurstudie behooren. Die eisch althans zal wel door niemand als overdreven beschouwd worden; en toch, hoe weinigen zullen door toepassing doen blijken, dat zij overtuigd zijn van de billijkheid, die daarin gelegen is. Heeft niet onze regering, bij het besluit op het hooger onderwijs, den regtsgeleerde als het ware een vrijbrief gegeven om zich slechts tot eene vlugtige kennisneming van de studie der Geregtelijke Geneeskunde te bepalen, ja zelfs om daarin geheel onkundig te blijven? Eene verklaring, dat de kandidaat in de regtsgeleerdheid, bij het doctoraal examen' in de Romeinsche en hedendaagsche regten, het bewijs zal moeten overleggen, dat hij de lessen over medicina legalis et forensis bijgewoond heeft, ziedaar alles

Digitized by Google

wat de wet op het hooger onderwijs van 1815, Art. 87, noodig gekeurd heeft. Opmerkelijk is hier het verschil der uitdrukking bij de bepaling voor het doctoraal examen in de geneeskunde, waar het bewijs gevorderd wordt, dat men deze lessen *met vrucht* hebbe bijgewoond. Regt naïf is daarbij de lakonieke uitdrukking van den wetgever, die er ten slotte bijvoegt: "voor zoo verre die collegiën gehouden worden aan "de akademiën, waar de graad gevraagd wordt." Het is alsof hij, niet overtuigd van de noodzakelijkheid der kennis van dit studievak, den aandrang van andersdenkenden noode gehoor gegeven, en er zich derhalve uitgered heeft, door te zeggen: het is beter indien de aanstaande regtsgeleerde eenige voorlezingen over de Geregtelijke Geneeskunde bijgewoond heeft; maar men achte het daarom niet noodzakelijk; ik ben bereid hiervan afstand te doen. Dat hij aldus over de studie der pandecten en over die van het staats- en volkenregt gedacht zoude hebben (men zie hetzelfde Art. 87), mogen wij niet vooronderstellen; veeleer laat zich vermoeden, dat de naauwe betrekking, waarin het onderwerp dier studiën staat met de vakken, welke bij het candidaats- en doctoraal-examen vermeld worden, de bijzondere behandeling van de beide straks genoemde vakken minder noodzakelijk maakten; terwijl de kennis van de statistiek des vaderlands, van de staatkundige historie van Europa, van de staatshuishoudkunde, welke mede in dit Art. onder dezelfde kathegorie geplaatst worden, niet als algemeene eischen behoefden gesteld te worden; en eindelijk de bedrevenheid in Hollandschen stijl en het talent van welsprekenheid als zaken beschouwd zijn, die voor den regtsgeleerde als een sieraad, niet als eene onmisbare behoefte in aanmerking komen.

Ik wil bij deze commentair op het bedoelde artikel niet gehouden zijn, den geest, waarin de wetgever gehandeld heeft, te verdedigen. Men houde vooral de reden in het oog, waarom ik hier het geheele Art. aan eene nadere beschouwing heb onderworpen. Er worden gelijkelijk met de medicina legalis en forensis verschillende andere vakken genoemd, en er was mij bijzonder aan gelegen de eigenaardige verhouding van dat vak van onderwijs aan het licht te doen komen. Hier althans kan men niet zeggen dat deze wetenschap geacht mag worden, met een der vakken van de regtsgeleerde studie ineen te

smelten, of uit de kennis, welke men daarin verkregen heeft, afgeleid te worden; evenmin kunnen wij het beweren, dat de kennis der Geregtelijke Geneeskunde eene zaak van ondergeschikt belang zoude zijn, toestemmen. De geheele rigting der natuurstudie staat, als empirische wetenschap, tegen de deels speculatieve, deels stellige rigting der regtsstudie lijnregt over. Zal de regtsgeleerde zich eenige kennis van de Geregtelijke Geneeskunde eigen maken, dan moet hij zich ten minste met den geest der natuurkundige wetenschappen, welker voorlichting hij verlangt, in het algemeen vertrouwd maken. Wij vragen hier niet veel meer dan men van ieder beschaafd man zoude mogen eischen, maar hetgeen zoo zelden, of althans door zoo weinigen onder ons, regt levendig beseft wordt; zoodat men bij eene beschaafde opvoeding minder op het aanwinnen van natuurkennis, dan wel op het aanleeren van talen, op de kennis van aardrijkskunde en geschiedenis pleeg te letten. Den zoodanigen zouden wij de verschillende opstellen van den man, die door woord en daad de natuurkundige wetenschappen hier te lande krachtdadiger dan eenig ander ondersteunt, in handen willen geven; wij zouden hen willen verwijzen naar de voorlezingen van G. J. Mulder [1], en hen vragen: of zij na de lezing dier betoogen niet de overtuiging verkregen hebben, dat, wie aanspraak wil maken op eene beschaafde opvoeding, maar vooral wie geacht wil worden hooger onderwijs met vrucht genoten te hebben, niet vreemd mag blijven aan de kennis der geschapene wereld? "Het is opmerkelijk," dus lezen wij bij hem, "dat in den tijd, waarin wij leven, de wetenschappen der "natuur zulk eenen verbazenden invloed uitoefenen op het "geheele leven der menschen, en hare waarde nog betwist "wordt. Onkunde kan het dus niet, of althans niet alleen "wezen, die de oorzaak harer geringschatting is, want haar "gewigtige invloed op het maatschappelijke leven en al wat "hiermede in verband staat, alzoo ook op de teederste aan-

[1] Over de waarde der natuurkundige wetenschappen voor de geneeskunde, 1842. — De beginselen van hooger onderwijs voor geneeskunde, enz. In de Bijdragen voor Geneeskundige Staatsregeling, Deel 11, St. 3. — Het streven der stof naar Harmonie, 1844. — De Elementen, 1844. — De stoffelijke wereld, een middel tot hoogere ontwikkeling, 1845.

Digitized by Google

"gelegenheden van het individueele leven, springt in de oogen. "Onkunde kan het derhalve niet wezen, die de reden is, "waarom men wel de geschiedenis van het menschelijk ge- "slacht, maar niet de eeuwige wetten der natuur; wel de "verdeeling der aardoppervlakte, maar niet de kennis aan "den bol zelven; wel een stel talen, waaronder er zijn, die "geen volk meer spreekt; maar niet de taal der waarheid, "zoo als die spreekt in de treffelijke orde der zigtbare we- "reld, bij voorkeur onder de middelen van algemeene op- "voeding opneemt."

Hetgeen derhalve als vereischte eener beschaafde opvoeding te stellen is, zal dus als voorbereidende kennis bij den regtsgeleerde, die zich met de studie der Geregtelijke Geneeskunde wil bezig houden, billijkerwijze mogen gevorderd worden. Ingeleid in die kennis zal het hem mogelijk zijn, zich eene algemeene voorstelling van de physiologie, en in verband daarmede van den bouw des menschelijken ligchaams, eigen te maken: de toepassing der scheikunde op de leer der vergiften te begrijpen: zich in de opvatting der afwijkingen van den gezonden toestand, ten gevolge van uitwendige oorzaken, zoo als verwondingen, vergiftingen, enz., vrij te waren van algemeen heerschende dwaalbegrippen, welke uit volslagene onkunde maar al te ligt geboren worden. Eindelijk zal hij daardoor ook een beter en helderder inzigt in de psychologie verkrijgen, en zich, bij zijne beschouwingen omtrent de verschillende vormen van krankzinnigheid, niet uitsluitend op het gebied der metaphysische studiën plaatsen, maar ook aan den invloed van den ligchamelijken toestand zijne aandacht schenken. Bij dit alles houde men in het oog, dat wij dien omvang van kennis bij den regtsgeleerde niet vorderen met het doel om hem de hulp en voorlichting van den geregtelijken geneesheer overbodig te maken, of hem in staat te stellen zich als bevoegde, onafhankelijk van de uitspraak der deskundigen, een oordeel in geregtelijk geneeskundige aangelegenheden te vormen. Wij willen zijne verhouding veeleer in dezen gelijk geacht hebben met die van den zeevarende, die zich de sterrekundige ontdekkingen voor zijn doel ten nutte maakt, en die, met eenige kennis dier wetenschap toegerust, te beter over hare

Digitized by Google

toepassing in bijzondere gevallen zal kunnen oordeelen, zonder dat wij daarom van hem vorderen, dat hij zich een geheel onafhankelijk standpunt in de physische en astronomische wetenschap kieze. Zal er eene heilzame toepassing van de Geregtelijke Geneeskunde mogelijk zijn, dan behoort er op het gebied dier wetenschap, zoowel in hare eigene ontwikkeling, als in de practische aanwending, eene toenadering tusschen geneeskundigen en regtsgeleerden plaats te hebben. Eene toenadering van de zijde der geneeskundigen alleen, kan hier tot geene gewenschte uitkomsten leiden, evenmin als die, welke uitsluitend van de zijde der regtsgeleerden uitging, het doel zoude bereiken. Wij hebben in het eerste gedeelte van ons opstel nagegaan, hoe ver de eischen, welke wij aan den geneeskundige stellen, zich behooren uit te strekken, en op grond van hetgeen wij thans ontwikkeld hebben, zal het gemakkelijk vallen, bij eene nadere beschouwing van den omvang der wetenschap, de grenzen te bepalen, waarbinnen zich de regtsgeleerde bij de studie dezer wetenschap zal beperken.

Wat de Handboeken betreft, die wij thans nog wat nader willen beschouwen, twee daarvan zijn, blijkens de titels, voor regtsgeleerden en geregtelijke geneesheeren tevens bestemd. Zij zijn in een aphoristischen stijl gesteld en hebben daardoor het voordeel, dat zij dengene, die op de hoogte der wetenschap is, op eenig punt, waar hij zijnen schrijver wenscht te raadplegen, in korte en stellige uitspraak het antwoord op de vraag geven. Dat zij om die reden voor het gebruik bij akademische lessen bijzonder geschikt zijn, zal ik hier niet behoeven bij te voegen. De geneeskundige heeft in den regel geene behoefte aan eene meer uitvoerige ontwikkeling, en waar hij het een of ander onderwerp wil bestuderen, zal de verwijzing naar de bronnen, waar hij eene meer volledige toelichting vinden kan, voor zijn doel toereikend zijn.

In het werk van Bergmann vinden wij eenen geheel anderen geest. Hij heeft zich uitsluitend de behoeften der regtsgeleerden voorgesteld, en verklaart dan ook in zijne voorrede, slechts te wenschen, dat deze in zijn werk mogen vinden, hetgeen zij behoeven; dat de vorm, door hem gekozen, de

Digitized by Google

belangstelling voor de onderwerpen van natuurkundigen aard bij zijne lezers moge opwekken. Een goed gedeelte van zijn werk is gewijd aan de uiteenzetting van physiologie en anatomie des menschen; van de 522 bladzijden in het oorspronkelijke zijn 130 bladzijden daartoe afgezonderd. Wij mogen hierbij niet onopgemerkt laten, dat in Hanover de studenten in de regtsgeleerdheid verpligt zijn, de voorlezingen over ontleedkunde en scheikunde bij te wonen. Van zoodanigen maatregel is op zich zelf niet veel heil te verwachten, tenzij de voordragt van anatomie en physiologie bijzonder naar de behoeften der regtsgeleerden gewijzigd worde. Wij mogen het derhalve als een der verdiensten erkennen, waardoor zich de arbeid van Bergmann onderscheidt, dat hij aan die behoeften, ten opzigte der voorbereidende kennis in natuur- en ontleedkunde van den mensch, bij den regtsgeleerde heeft trachten te voldoen. Wij zouden in sommige onderwerpen eene minder uitvoerige beschrijving gewenscht hebben, zoo als bijv. in het gedeelte, hetwelk over de geslachtsverrigtingen handelt. Doch hierover zullen wij liever niet uitweiden, daar toch, naar de individuele opvatting, de voorstelling eener meerdere of mindere uitgebreidheid, welke men aan deze beschouwingen wenscht te geven, noodzakelijk zal verschillen. Eene aanmerking, welke evenwel met meer vastheid van bewijsvoering zoude kunnen beredeneerd worden, ware deze: dat eenige algemeene begrippen van natuur- en scheikunde, die bij de physiologie onmisbaar zijn, vooraf eene toelichting behoefd hadden. Daardoor ware het gemakkelijk geweest, het begrip van leven, van het doel van het levensproces in zijn geheel opgevat, en van het eigenaardige der levensverschijnselen, in vergelijking met de verschijnselen van anorganischen aard, aan te toonen, en daarbij tevens het verband aan te wijzen, hetwelk de wetenschap ons tusschen de verschijnselen en wetten van de organische en anorganische schepping leert kennen. Zonderling is daarentegen de opvatting van onzen schrijver, die uit het begrip van verslijting der organen bij willekeurige spierbeweging de noodzakelijkheid der stofomzetting tracht af te leiden: "Het menschelijke ligchaam bestaat uit een groot aan-"tal van verschillende deelen, werktuigen en stelsels van

Digitized by Google

"werktuigen, die tot hun wederkeerig behoud te zamen "werkzaam zijn. Door de zintuigen en door de tot hen "behoorende gevoelszenuwvezelen heeft de mensch middelen "om hetgeen hem omringt te kennen. Door de spierzenuwen "en den uit spieren en beenderen bestaanden bewegingstoestel "is hij in staat om op dat omringende te werken. Deze werk- "tuigen, met name de spieren, worden door hunne werkzaam- "heid in eenen zekeren zin versleten, die deeltjes, welke integre- "rende vaste bestanddeelen daarvan waren, worden door hunne "werkzaamheid in hunne scheikundige hoedanigheid veranderd, "zoodat zij niet meer deelen van de werktuigen kunnen "blijven. Daaruit vloeit de noodzakelijkheid voort van eene "tweeledige verrigting: 1°. van de verwijdering dezer on- "bruikbare deelen van hunne plaats (uitscheiding); en 2°. van "de vervanging daarvan door zoodanige, welke met het "werktuig (de spier onder anderen) scheikundig gelijk van aard "zijn (voeding); voorts vloeit daaruit de noodzakelijkheid "voort, dat ten minste een gedeelte van het werk van den "bewegingstoestel tot het toeëigenen van voedsel wordt ge- "bezigd, zoodat hier een cirkel plaats vindt: de beweging "maakt voeding, de voeding maakt beweging noodig."

Er is in die geheele voorstelling eene onjuistheid, eene eenzijdigheid en bekrompenheid, die nergens gevaarlijker zijn dan in geschriften, welke eene populaire opvatting van wetenschap bevatten. Eene verkeerde aanduiding van het standpunt, waarop men zich bij den aanvang moet plaatsen, zal bij de volgende ontwikkeling onvermijdelijk eenen nadeeligen invloed uitoefenen. Het begrip van stofwisseling behoorde als grondslag van de stoffelijke zijde der levensverschijnselen in zijne algemeenheid ontwikkeld te worden. De lezer, die, onbekend met de physiologie en anatomie, het boek van Bergmann opvat, zal noodwendig moeten gelooven, dat de uitscheiding van stof alleen het gevolg der slijting bij beweging is, en dat de werkzaamheid tot herstelling alleen in betrekking tot die bepaalde oorzaak van stofverlies beschouwd moet worden. Maar zelfs afgezien van deze eenzijdigheid, ware het wenschelijk geweest, aangaande de voortdurende wisseling in de bestanddeelen der organen, omtrent de onafgebrokene reeks der werkzaamheden van het organisme,

Digitized by Google

waarbij worden en vergaan zoo naauw ineengrijpen, eene voorstelling te geven, die met den geest der scheikunde en histologie meer in overeenstemming ware geweest dan de scheeve opvatting, welke uit het begrip van verlies der zelfstandigheid, ten gevolge van schuring of wrijving der eene oppervlakte op de andere, afgeleid wordt. Ik zoude ongaarne geacht willen worden door de meerdere zorg, waarmede ik de voorstelling van Bergmann hier trachtte te wederleggen, eene enkele zwakke plaats bij voorkeur aan de kritiek onderworpen te hebben; bij eene toetsing van hetgeen in de volgende §§ van deze inleiding, getiteld: "Algemeene denkbeelden over de bewerktuiging. Scheikundige "daadzaken" voorkomt, zouden wij niet minder aanleiding tot dergelijke opmerkingen vinden. Zoo is het eene laakbare onevenredigheid, dat, tegen hoogstens anderhalf bladzijde algemeene physiologische beschouwing der levensverschijnselen, vijf bladzijden aan de ontwikkeling van scheikundige beginselen gewijd zijn. In die ontwikkeling wordt gesproken van scheikundige verwantschap, zonder een enkel woord van het specifiek gewigt der ligchamen en de atomenleer vooraf te laten gaan, waardoor natuurlijk de bestendigheid der evenredigheden van de verbindingen onverklaarbaar moeten worden. Geen enkel woord over de algemeene natuurkundige (physiologische) wetten en de toepassing harer kennis ter verklaring der levensverschijnselen. Doch reeds genoeg om te doen zien, dat de geheele inleiding in menig opzigt als onvolledig te beschouwen is. Wat de bijzondere beschrijving der verschillende deelen betreft, wij erkennen hier eene meer zorgvuldige bearbeiding, die ook bij de anatomische orde gemakkelijker verwezenlijkt konde worden.

Het is onzen schrijver in eene beoordeeling van zijnen arbeid als verdienste toegekend: dat hij getracht heeft zich zooveel mogelijk te houden aan datgene wat men als stellig kan aannemen; dat hij liever onverbloemd de nog bestaande gapingen erkent, dan haar met ledige phrasen en geleerd schijnende hypothesen te bemantelen. De verdienste, waarop hier gedoeld wordt, zal wel hoofdzakelijk daarop berusten, dat over de levenskracht en andere abstracte begrippen niet gephilosopheerd wordt. In een werk, waar het

Digitized by Google

te doen is om stellige kennis, die tot grondslag voor regterlijke beschouwingen gelegd moet worden, kan men zich niet te zorgvuldig voor hypothetische voorstellingen wachten. Op sommige punten mag evenwel onze schrijver wel wat te ver gegaan zijn, zoo als daar, waar hij over de zamenstelling der graauwe zelfstandigheid der hersenen naauwelijks een enkel woord rept, en dus dat gedeelte der zenuwphysiologie, waarin de verrigtingen der beide zelfstandigheden in hare onderlinge verhouding behandeld wordt, geheel ter zijde laat; geschiedde dit, omdat hij alle minder stellige hypothesen geheel wilde buitensluiten, dat mogen wij niet onopgemerkt laten, dat hij daarentegen breedvoerig spreekt over de zenuwvezelen, en daarbij zelfs zoo ver gaat van de eindlissen der zenuwvezelen in de hersenen als door waarneming stellig bewezen te erkennen.

Uit deze aanmerkingen over "de physiologische en ontleedkundige voorbereiding" in het werk van Bergmann leide men intusschen niet de gevolgtrekking af, dat wij zijn arbeid op dit punt als mislukt beschouwen; wij erkennen al het moeijelijke, hetgeen er gelegen is in zoodanige ontwikkeling van wetenschappelijke onderwerpen ten behoeve van hen, die geacht worden geene kennis daarvan uit hunne overige studiën te ontleenen; al ligt loopt men gevaar, dat zij, die met den omvang der wetenschap vertrouwd zijn, de aanmerking maken, dat men zijne taak te bekrompen opgevat heeft, terwijl bij eene meer uitvoerige bearbeiding van de andere zijde de bedenking gereed ligt, dat men meer omgehaald heeft dan noodig was. In de overtuiging hiervan heb ik derhalve op datgene verwezen wat als leemten in zijnen arbeid door een ieder spoedig zal erkend worden.

Onder die leemten reken ik mede het gemis van eene bijzondere ontwikkeling der physiologische grondstellingen, die bij de beoordeeling der vragen omtrent den toestand van de zedelijke en verstandelijke vermogens des menschen, in gevallen waar krankzinnigheid verondersteld wordt, eenen leiddraad aan de hand doen, welke ons in de beslissing dezer moeijelijke vraagstukken den regten weg zal doen vinden. Wij zijn hier tot de beschouwing van een onderwerp gekomen, hetwelk eene nadere ontwikkeling verdient.

Digitized by Google

De vraag van de bepaling der ruimte, waarbinnen men het begrip van niet-toerekenbaarheid op grond van krankzinnigheid zal beperken, is nog steeds aan zoovele moeijelijkheden onderhevig, dat men, uit algemeene stellingen redenerende, vaak in de toepassing op bezwaren stuit, welke bijna onvermijdelijk zijn. Zeer juist is derhalve de opmerking van Bergmann, dat men ieder individuëel geval hetwelk aan de beoordeeling onderworpen wordt, zooveel mogelijk in zich zelf moet trachten te ontwikkelen, en door vergelijking met andere soortgelijke gevallen uit de Jaarboeken der geregtelijke geneeskunde moet trachten toe te lichten. Wij willen dan ook gaarne de noodzakelijkheid dezer empirische rigting in onze opvatting omtrent krankzinnigheid erkennen, en daarbij vooral de opmerking doen gelden, dat de natuur ook hierin dikwijls eene gelijkvormigheid in de bijzondere gevallen vertoont, die zelfs den ongeoefende onvermijdelijk in het oog valt. Het vaststellen derhalve van bijzondere klassen van krankzinnigheid, de beschrijving van het eigenaardige karakter, hetwelk aan ieder dier bijzondere soorten moet toegekend worden, naar aanleiding der vergelijking van de verschillende gevallen die met elkander zooveel overeenkomst vertoonen, is een eerste en noodzakelijke grondslag voor de uitspraak in geregtelijk geneeskundige kwestiën omtrent krankzinnigheid. Men zal daardoor voorkomen, dat eene verkeerde opvatting van den regtsgeleerde aanleiding geeft, om gevallen van krankzinnigheid, die door den deskundige als onmiskenbaar aangenomen worden, voorbarig te loochenen.

Als voorbeeld zoude ik hier kunnen verwijzen op die gevallen, waar personen, die onder den invloed van krankzinnigheid eene neiging tot de eene of andere misdaad gevoelden, daarmede gedurig streden, en die slechts door toevallige omstandigheden in de uitvoering van de daad verhinderd werden. Wanneer zij later, na hunne herstelling, de bijzonderheden der indrukken, waaronder zij geleefd hebben, mededeelen, en daarbij de bekentenis afleggen, dat zij op het punt gestaan hadden de misdaad, waartoe zij als huns ondanks gedreven werden, ten uitvoer te brengen, dan heeft men zeker geen grond om aan de juistheid van het beweren te twij-

Digitized by Google

felen, dat hier tijdelijk een ziekelijke toestand aanwezig was, waaruit de neiging tot de misdaad verklaard kan worden. Brengt men nu hiermede die gevallen in verband, waar het tot de uitvoering van de misdaad gekomen is, dan zal men toch hier geene toepassing van straf billijkerwijze kunnen vorderen, tenzij de geloofwaardigheid der straks genoemde bekentenissen ten eenemale in twijfel getrokken wordt. Bij de vergelijking van zoodanige gevallen uit de lijfstraffelijke regtspleging staat men dikwijls verbaasd over de treffende overeenkomst in de verschijnselen der afwijking in de zedelijke vermogens; waar men derhalve zoodanig eene reeks van waarnemingen verzameld vindt, die allen naauwkeurig met elkander overeenkomen, mag men met regt daaruit het beeld van eenen ziektevorm afleiden, welke, eenmaal gekend, in het vervolg meer en meer zal waargenomen worden. Op geene andere wijze heeft zich het begrip van krankzinnigheid in de populaire opvatting gevormd. Wie is er, die niet, bij de voorstelling van krankzinnigheid in verschillende beschrijvingen, die voorstelling aan het begrip, hetwelk hij er zich van gevormd heeft, onwillekeurig toetst en de waarheid van het voorgestelde beeld beoordeelt? Ik verwijs hier slechts op de zoo uitmuntende teekeningen van krankzinnigheid, welke in de treurspelen van Shakespeare gevonden worden. De natuur is hier met zoo veel scherpzinnigheid opgevat, dat de juistheid van het karakter der krankzinnigheid zich aan een ieder met eene kracht van overreding opdringt, waarbij men het talent van den onnavolgbaren tooneeldichter met bewondering erkent. Wanneer de trekken uit die tafereelen door schrijvers over krankzinnigheid met de resultaten, welke de wetenschappelijke nasporingen opgeleverd hebben, vergeleken worden, en daardoor op nieuw de verdiensten van Shakespeare erkend worden, dan is het niet, dat zij in haar geheel de bevestiging der deskundigen behoefden; het is slechts de getrouwheid tot in de minste bijzonderheden, die door de kritische overweging duidelijker aan het licht komt.

De kennis derhalve van de bijzonderheden is het, welke men bij voorkeur van hen zal mogen verwachten, die met naauwgezetheid de studie over dit onderwerp vervolgd heb-

Digitized by Google

ben, en die door de aanschouwing der natuur zich een juister begrip uit de werkelijkheid ontleend hebben. Op grond van deze omstandigheid, zal men dan ook van den geneeskundige, die zich bepaald met de studie en de waarneming van krankzinnigheid heeft bezig gehouden, in gevallen van krankzinnigheid eene uitspraak mogen vragen; eene uitspraak, welke in vele gevallen de opvatting van den regtsgeleerde, die met het onderzoek der zaak belast is, slechts nader bevestigt, en die naauwelijks kan geacht worden, aan het bestaan van krankzinnigheid getwijfeld te hebben. Maar uit deze beschouwing meende ik bevorens te moeten afleiden, dat bij voorkeur de uitspraak van dien geneeskundige zal gevraagd moeten worden, die zich met dit onderwerp zoowel practisch als theoretisch heeft bezig gehouden.

Van een geheel anderen aard wordt de taak der deskundigen in die gevallen, waar geen zoodanige algemeen erkende vorm van krankzinnigheid aangetroffen wordt. Men onderscheide hier twee gevallen. In de eerste plaats noemen wij het zoodanige, waar de wetenschap door ijverige navorschingen eene bepaalde groep van ziektevormen, als eigene klasse van krankzinnigheid, heeft leeren kennen, terwijl de opvatting in het gewone leven daarmede in strijd is. Het zal de taak der regtsgeleerden zijn, zich bekend te maken met die vormen, om dus de regten der wetenschap te erkennen, en zich voor de populaire opvatting wachtende, niet, door vooroordeel misleid, de resultaten van een langdurig en veelzijdig onderzoek op het gebied der wetenschap als willekeurige opvattingen te bestempelen, zoo als zulks maar al te dikwijls geschiedt, wanneer men spreekt van de geneigdheid der geneeskundigen, om overal, waar slechts bijzondere driften in werking zijn, krankzinnigheid te erkennen; even alsof hier een strijd bestond tusschen den regter, die de schuld tracht op te sporen, en den geneeskundige, die de onschuld tracht te bewijzen. Het werk van den Franschen geneeskundige, C. C. H. Marc, "de la Folie considerée dans ses rapports avec les questions Medico-Judiciaires, Paris 1840, 2 volumes," bevat voor hen, die zich eene zoodanige veelzijdige, empirische kennis der verschillende vormen van krankzinnigheid willen verwerven, eenen schat van

Digitized by Google

belangrijke bijdragen, en wordt dan ook door von Ney en Bergmann aan den regtsgeleerde met nadruk ter studie aanbevolen.

Maar behalve die gevallen, waar de wetenschap in strijd is met de algemeene opvatting omtrent het bestaan van krankzinnigheid, daar zij op empirische gronden, bij een streng onderzoek, het bestaan van krankzinnigheid heeft aangetoond, waar het niet vermoed werd, kunnen er ook zoodanige voorkomen, waar men uit speculatieve beginselen tot de gevolgtrekking meent te moeten komen, dat er geene toerekenbaarheid bestaat, onverschillig of men den toestand des beschuldigden met krankzinnigheid wil bestempelen dan niet. Wij bevinden ons hiermede op een der meest betwiste punten der geregtelijke geneeskunde, waar het namelijk de opvatting geldt, of de beslissing van zedelijke toerekenbaarheid aan den geneeskundige zal opgedragen worden, dan of hij slechts geacht moet worden, uit den kring zijner bijzondere kennis, den regter zoodanige inlichtingen te verschaffen als er gevorderd worden, opdat deze, de regtsbeginselen toepassende, de uitspraak over de al of niet toerekenbaarheid vaststelle. In de meeste werken, die over geregtelijke psychologie handelen, wordt de stelling aangenomen, dat de beslissing aangaande dit punt aan den geregtelijken geneeskundige behoort toevertrouwd te worden; men heeft, om de zaak tusschen den regter en den geneeskundige te bemiddelen, de termen van het onderzoek somwijlen ook wel aldus bepaald, dat men den geneeskundige het onderzoek opdroeg aangaande de vrijheid der handeling, en derhalve de vraag aangaande de toerekenbaarheid aan den regtsgeleerde ter beslissing overliet.

Wij vinden door Henke, in zijn Zeitschrift f. Staats-Arzneikunde, 1827, Heft. 1, de stelling omtrent de zedelijke vrijheid, als onderwerp van het geregtelijk geneeskundig onderzoek, in dier voege opgevat, dat hij beweert: "für den "rechtlichen Zweck jeder Untersuchung zweifelhafter psy-"chischer Zustände, kommt es mehr darauf an fest zu stellen, "ob das Individuum als frei oder als unfrei zu betrachten "sey, als darauf ob der Zustand der Manie, dem Wahnsinne, "der Narrheit, der Melancholie, u. s. w., angehöre; und mithin "ist in allen Fällen des Civilrechts, so wie der strafrechtlichen "und polizeilichen Untersuchung die Entscheidung über die

Digitized by Google

"Freiheit und Unfreiheit eben so unerlässlich als völlig genugend." Met deze stelling vereenigt zich Friedreich, in zijn "System der Gerechtlichen Psychologie" ten volle.

J. H. Hoffbauer onderscheidt den toestand van onvrijheid en toerekenbaarheid in dier voege, dat overal, waar men onvrijheid aan moet nemen, het begrip van schuld niet vervalt. "Es ist der Mensch nicht selten gewissen krankhaften und widernatürlichen Zuständen von langerer oder kürzerer Dauer "unterworfen, in welchen bei ihm das Selbstbewusstsein und die "Freiheit der Selbstbestimmung entweder völlig aufgehoben, "oder doch wenigstens verdunkelt, getrübt sind, in welchen er "des Lichts der Vernunft mehr oder minder beraubt ist, und daher das Vernünftige zu fühlen, zu erkennen und zu thun nicht "vermag. Während der Dauer dieser Zustände ist der Mensch "ein unfreier, daher nicht fähig dem Staate Pflichten zu leisten, "und vom Staate Rechte zu geniessen, von diesen Gebrauch zu "machen; daher auch vor dem Forum des Richters nicht zurechnungsfähig, und kann und darf ihn der Criminal-Justiz "für das, was er widergesetzliches verübt hat, nicht bestrafen. Wie kann diess auch anders sein, da der Mensch im Zustande der Unfreiheit dier Stimme des Gesetzes zu vernehmen "durchaus nicht vermag. Es kommen jedoch im Foro dann "und wann Fälle vor, wo diese Regel eine Ausnahme erleidet, und wo eine gesetzwidrige Handlung, im Zustande "der Unfreiheit begangen, dem Thäter ganz oder zum Theil "angerechnet werden muss und er dafür zu bestrafen ist." Ware het dat de schrijver dit laatste werkelijk bewezen had, wij zouden daardoor een geheele omkeering in de grondstelling, die in de eerste plaats aangenomen is, gemaakt zien. Het is evenwel eene onmiskenbare dwaling, of althans eene verkeerde voorstelling. Eene daad, welke in den toestand van onvrijheid begaan is, kan niet als toerekenbaar beschouwd worden, tenzij men eene onvrijheid in zoodanig opzigt aanneemt, als niet in betrekking met de daad gebragt kan worden. Waar eene gedeeltelijke onvrijheid, bijv. in krankzinnigheid met heldere tusschentijden, voorkomt, ligt het verschil der opvatting niet in de zaak zelve, maar in de bepaling van de betrekking van den bewusten toestand met de daad, die het onderwerp van het regterlijk onderzoek uitmaakt.

Digitized by Google

Wij vinden in het werk van Bergmann de vraag omtrent hetgeen de geregtelijke geneeskundige, ten behoeve van de regterlijke magt, in gevallen van vermoedelijke krankzinnigheid te beslissen heeft, zorgvuldig ontwikkeld, en willen zijne beschouwingswijze in het kort zamenvaten, ten einde daarmede de stellingen van von Ney te vergelijken.

De beoordeeling omtrent den zielstoestand (Geistigen Zustand) van een individu, in hoe verre deze binnen de grenzen van gezondheid ligt, levert op zich zelve, afgezien van het bijzondere doel, waartoe die beoordeeling gevorderd wordt, belangrijke zwarigheden op. Men verlangt in gevallen van burgerlijke en lijfstraffelijke regtsvordering eene beslissing, ten einde daaruit eene gevolgtrekking af te leiden, hetzij voor de erkenning van burgerlijke regten, hetzij voor de toerekenbaarheid van eene gepleegde misdaad. Ware het genoeg, dat de geneeskundige hier eene naauwkeurige beschrijving leverde, waarin alles opgenomen was hetgeen hij omtrent den toestand waargenomen had, er zoude een belangrijk bezwaar in zijne verhouding als geneeskundige weggenomen worden. Daarin vindt men juist de meest uiteenloopende opvattingen. De geneesheer moet, zoo als men zich pleeg uit te drukken, slechts voorbereiden, geen eindoordeel geven, hij moet over de toerekenbaarheid geen uitspraak doen. Is dit nu eene zaak van vorm, dan kan zij op zich zelve hare waarde hebben; een verder onderzoek der vraag zal evenwel hierbij onnoodig zijn. Maar is het oordeel over het bestaan van krankzinnigheid niet gelijk in beteekenis met ontoerekenbaarheid, dan wordt er vooral gevorderd, dat de wetgever aan het geneeskundig personeel juist opgeve, waarop het hier aankomt; dat de wet stellige bepalingen bevatte over den graad en de soorten van krankzinnigheid, waardoor de toerekenbaarheid, de bevoegdheid om beschikkingen te maken, buitengesloten worden. Hiermede zijn intusschen niet alle bezwaren opgeheven, want er blijft dan nog steeds de vraag over, of de wetgever, die zich slechts bij eene algemeene uitdrukking, zoo als verstandsverbijstering, zielsziekte enz. bepaalt, een begrip heeft vastgesteld, hetwelk juist genoeg begrensd is; kiest hij de namen van bijzondere vormen, dan is het wederom de vraag, of hij hiermede genoeg-

Digitized by Google

zaam alle bijzondere wijzigingen heeft opgevat. Wat de bepaling van den graad betreft, hierin zal eene individueele opvatting niet vermeden kunnen worden. Ter beoordeeling van die gevallen, waar heldere tusschenruimten met eenen staat van krankzinnigheid afwisselen, zal de beslissing van den geneesheer noodwendig gevorderd worden, om te bepalen, in hoeverre de daad in betrekking gebragt moet worden met de afwijking van de verstandelijke vermogens; terwijl eindelijk bij monomaniën de invloed van de idée fixe op de daad almede door de verklaring van den geneesheer zal moeten beslist worden.

Ten einde de zwarigheden, die op deze wijze zich opdoen, te vermijden, heeft men derhalve gemeend, dat de geneesheer aan de eischen, welke hem in betrekking tot de regterlijke magt gesteld zijn, konde voldoen, indien hij als doel zijner onderzoekingen stelde de beslissing der vraag: of het individu zich bij het bedrijven van de daad in eenen toestand van zedelijke vrijheid of onvrijheid bevond? Bergmann maakt zijne lezers hier opmerkzaam op de onbepaalde beteekenis, welke aan dit woord verbonden is, en het gevaar, hetwelk uit eene willekeurige opvatting van het begrip van vrijheid zoude voortspruiten. Er heeft zich door de verwarring van de beteekenis, welke de geregtelijke geneeskundigen hieraan verbinden, en die, welke er door de moralisten aan gehecht wordt, reeds een strijd over dit onderwerp ontwikkeld, welke door de keus van een ander woord had kunnen vermeden worden. Doch hoe men het ook aanlegge, men kan het niet vermijden, hier op het gebied der moraalphilosophie te komen. Wanneer men de toepassing van het begrip in bijzondere gevallen beproeft, zal zich noodwendig de vraag opdoen: of de mensch op het oogenblik, dat hij de daad volbragt, in staat ware geweest op verstandelijke gronden een ander besluit op te vatten? Is de geregtelijke geneeskundige uit speculatieve beginselen overtuigd, dat iedere eenmaal volbragte menschelijke handeling eene noodwendige was, dat bij de toepassing van het beginsel van oorzakelijkheid (Causalitätsprincip) zoodanige gevolgtrekking volgens eene ijzeren wet van noodzakelijkheid moet erkend worden, dan blijft er naauwelijks eenige ruimte voor

Digitized by Google

de beslissing overig, en het philosophische stelsel van den geneesheer zal de regter zijn, terwijl het onbevangene onderzoek van het feitelijke der zaak, geene theoretische opvatting, als middel van toelichting gevraagd was. Henke heeft de begrippen van vrijheid en verstand als gelijkluidend genomen, wanneer hij zegt: "Durch Vernunft und Freiheit "erhebt sich der Mensch über das Thier. Nur vernünftige, "d. h. der Selbstbestimmung fähige, freie Wesen sind im "Stande sich gegen den Trieb der Sinnlichkeit zu Handlun-"gen zu bestimmen. Die Gesetzgebung kann nur von der "Vernunft und Freiheit ausgehen und nur an vernunftige "und freie Wesen die Gesetze richten. Für Vernunftlose, "des Selbstbewusstseyns und der Selbstbestimmung Ermangelnde, daher unfreie, hat das Gesetz keine verpflichtende "Kraft." Bergmann meent nu, dat, wanneer de woorden *Vernunftgebrauch* en *Freiheit* als eensluidende beschouwd mogen worden, het eerste daarom de voorkeur verdient bij de toepassing in Geregtelijke Geneeskunde, omdat hierbij de verkeerde opvattingen niet zoo ligt te vreezen zijn, dan bij het gebruik van het woord vrijheid. Maar desniettemin zal het noodig zijn voor de toepassing op die gevallen, waar geen toestand van volslagene verstandsverbijstering gevonden wordt, eene nadere omschrijving te geven; men stelle derhalve de vraag aldus: of het niet gebruiken van het verstand uit eene pathologische oorzaak, dan wel *blootelijk* uit slechte drijfveeren, hartstogten, enz. voortgevloeid zij?

Zoo juist en grondig tot hiertoe de redenering van Bergmann geweest moge zijn, zoo onvoldoende is de oplossing, welke hier aan het einde gesteld wordt. Inderdaad konde dit wel niet anders, zoo als wij later geleidelijk hopen aan te toonen. Voor dit oogenblik willen wij ons bepalen, om te doen opmerken, dat de tegenstelling van pathologische oorzaken tegenover slechte drijfveeren (Motieven) en hartstogten hier tot allerlei moeijelijkheden aanleiding geeft. Wij vragen in de eerste plaats: wat men onder de woorden: pathologische toestand te verstaan hebbe: is het pathologische toestand van het ligchaam? Is het pathologische toestand der verrigtingen? Is het pathologische toestand van het denkvermogen, waardoor het gebruik van het verstand verhinderd

Digitized by Google

wordt? Hoe kan men pathologischen toestand als eene tegenstelling tegenover slechte drijfveeren en hartstogten beschouwen? Tegenover pathologischen toestand kan niet anders dan gezonde normale toestand in tegenstelling gebragt worden. Tegenover hartstogten en slechte drijfveeren denken wij koel beraad en edele beginselen. Men beproeve met deze opvatting de stelling te analyseren, en men zal spoedig ontwaren, dat men werkelijk nog niets met haar gevorderd is; de moeijelijkheid is er niet door opgeheven, en de beslissing, op grond der schatting van de drijfveeren en hartstogten, blijft onverminderd bestaan.

Deze ontwikkeling moge daartoe strekken, om de bezwaren te doen zien, welke men zich berokkent, wanneer men van den geneeskundige iets meer vordert, dan alleen inlichtingen omtrent den ligchamelijken toestand des aangeklaagden, opdat de regter daaruit verder zijne gevolgtrekkingen moge afleiden. Waarom, dus zal men zeggen, zich daartoe niet bepaald? Het antwoord is eenvoudig, omdat zulks evenzeer zijne bezwaren heeft, dewijl het moeijelijkste deel, de verstandelijke coördinatie der feiten, op zoodanige wijze aan den regtsgeleerde overgelaten wordt; eene arbeid, die zoodanige kennis in de wetenschap zelve vooronderstelt, dat het geheele onderzoek dan zonder nadeel, ja zelfs met meer voordeel, aan den regtskundige ware toevertrouwd geweest.

Het zal dus om deze verhouding vooral van belang gerekend mogen worden, de zaak van de zijde der regtsgeleerden na te gaan, en uit te vorschen, in hoeverre de grenzen, welke van de regtsgeleerde zijde gesteld worden, eene juistere bepaling van de bevoegdheid der geregtelijke geneeskundigen vaststellen.

"Wanneer men bij gevallen van geregtelijk geneeskundig "onderzoek en bepaling omtrent den toestand van krankzin-"nigheid de formule der vraag aldus uitdrukt, dat men den "geneesheer het dilemma voorlegt: was de mensch vrij "of niet? dan vraagt men van den geneeskundige meer "dan deze beantwoorden kan en mag," zegt von Ney. "Want deze vraag drukt slechts met andere woorden den "eisch ter beslissing van het geheele punt van onderzoek uit; "of namelijk de bedoeling, die de beschuldigde daarbij had,

Digitized by Google

"als eene slechte te beschouwen zij of niet? Kan nu de ge-
"neeskundige de vraag niet in dier voege beantwoorden, dat
"hij tot de gevolgtrekking komt: "de mensch was niet ge-
""schikt eenige bepaalde bedoeling te hebben, dus ook geene
""booze," maar moet hij integendeel toegeven, dat de mensch,
"subjectief beschouwd, wel degelijk de geschiktheid had, om
"eene bedoeling op te vatten, zoo grijpt hij in de bevoegd-
"heid van den regter in, door de nadere toevoeging, dat in
"dit geval geene booze bedoeling gevonden werd. In verre-
"weg de minste gevallen zal de uitspraak van den genees-
"kundige zoodanig gesteld kunnen worden, dat de mensch
"niet vatbaar was met eene bepaalde bedoeling te handelen;
"want niet zelden handelt een volslagen krankzinnige met
"bedoelingen. Daar nu evenwel eenmaal door dezen vorm
"der vraag het juiste standpunt, hetwelk den arts als natuur-
"kundige aangewezen is, verschoven wordt, d. i. daar hij van
"het gebied van natuur-onderzoek op dat der moraal-philo-
"sophie en der regtswetenschap verplaatst is, zoo blijft hem
"niets anders over, wanneer hij zich met eere uit de zaak
"wil redden, dan om te spreken van halve vrijheid, iets het-
"geen eene logische tegenstrijdigheid bevat; want het begrip
"van vrijheid onderstelt het gemis van allen mogelijken dwang.
"Is een mensch aan handen en voeten gebonden en men
"maakt hem de handen los, dan is het niet juist, zijnen toe-
"stand als half vrij te bestempelen; hij is veeleer te beschou-
"wen als gebonden. Wil men de stelling in dier voege op-
"vatten, dat hier bepaaldelijk van het vermogen gesproken
"wordt, dan kan men dat vermogen niet willekeurig in frac-
"tiën verdeelen, zoodat daaruit het begrip van verschillende
"graden van vrijheid afgeleid wordt; maar men kan alleen
"spreken van eene verhouding, waardoor aan dat vermogen
"de gelegenheid gegeven wordt, zich in meerdere of mindere
"volledigheid te openbaren." Onze schrijver tracht door eene
vergelijking de voorstelling hiervan te verduidelijken en aan
te toonen, hoe, onafhankelijk van dit vermogen, zoowel sub-
jectieve als objectieve oorzaken een individu in de openba-
ring van het eigen vermogen kunnen belemmeren. Zijne
redeneringen op dit punt opvattende, zouden wij hierbij wil-
len voegen, dat in de waardering van datgene, wat als

Digitized by Google

subjectief (pathologische toestand), niet als objectief (toevallige opwekking tot driften en hartstogten, in de uitwendige omstandigheden), aangemerkt moet worden, eene gevaarlijke klip voor den geneeskundige gelegen is, zoodat men, wel verre van de gelijkheid voor de wet te erkennen, gevaar zoude loopen, de beslissing aan willekeurige opvattingen prijs te geven, indien men de vraag omtrent geheele en gedeeltelijke vrijheid gelijkelijk ter beantwoording aan den geneeskundige opdroeg.

Hoe men derhalve de oplossing dezer moeijelijkheden uitsluitend van de zijde der geneeskundigen beproeft, men zal niet ligt eene uitkomst verkrijgen, zoo als men die moet verlangen en eischen. Denken wij ons slechts, afgezien van alle verdere redeneringen, hoe moeijelijk het den geneeskundige moet vallen, bij het onderzoek van eenen aangeklaagde, zich daarbij te onthouden van de vraag, of de daad, in aanmerking der omstandigheden, hem als strafbaar voorkomt. Is het zijne innige overtuiging, niet op grond der wetgeving, maar op grond van algemeene zedelijke beginselen, dat men den aangeklaagde ten onregte als strafbaar zoude beschouwen, hoe ligt zal hij geneigd zijn die overtuiging uit te spreken, of althans zijn verslag zoodanig in te rigten, dat hij onder eenen anderen vorm zijne meening bepaald openbaart.

Er kan, dunkt mij, na de overweging van dit alles, geen twijfel bestaan, dat de regtsgeleerde van zijne zijde verpligt is, den kring zijner kennis zoodanig uit te breiden, dat hij in staat zij, de physiologisch-pathologische opvatting van den geneeskundige te begrijpen en te waarderen. De ontwikkeling van dit punt willen wij, volgens von Ney, in korte trekken beproeven.

Het ware zeker te veel gezegd, wanneer men wilde beweren, dat de leek in het vak der geneeskunde nimmer in staat zoude zijn den toestand van krankzinnigheid te erkennen. Wanneer nu de wet eischt, dat de krankzinnigheid door de uitspraak van een geneeskundige geconstateerd worde, dan moet men 1°. als doel dezer bepaling aannemen, dat de wetgever in twijfelachtige gevallen, door aanwending van zoodanige wetenschappelijke kennis als den regter ontbreekt, de noodige

Digitized by Google

zekerheid wilde geven, dat de vraag, of er al dan niet krankzinnigheid aanwezig zij, niet uit het oog verloren zal worden. 2°. Dat hij zich wenschte te vergewissen, of de opmerkingen en inzigten van den regter de proef eener wetenschappelijke navorsching kunnen doorstaan; en of 3°. de nasporingen, die volgens de beginselen der wetenschap ingerigt zijn, ook veelligt verschijnselen aan het licht mogten brengen, welke den regter ontgaan waren en die op het onderzoek en de beslissing aangaande den toestand van krankzinnigheid eenigen invloed kunnen hebben.

Ter beoordeeling van gemoedstoestanden kan een ieder zich, uit den aard der zaak, zoo ver de algemeene opvatting betreft, bevoegd achten. De weg van zelfkennis en menschenkennis leidt buiten twijfel zeer ver, en op dien weg kan men belangrijke resultaten verkrijgen; zonder die kennis zullen alle wetenschappen te zamen, nooit een afdoend resultaat leveren, ja men kan zeggen, dat eene juiste opvatting zonder haar geheel onmogelijk is. Dit doordringen in de inwendige verhouding van 's menschen bestaan ligt, in alle die gevallen, waar geene bijzondere omstandigheden aangewezen kunnen worden, die de erkenning van eene abnorme stemming boven allen twijfel plaatsen, niet slechts op den weg van den regter, maar moet hem als een heilige pligt opgedrongen worden; want waar het te doen is om de drijfveeren eener daad of de uitbarsting der hartstogten in gewone gevallen te onderzoeken, heeft nog niemand aan de bevoegdheid van den regter getwijfeld.

Maar ook daar, waar de gemoedsstemming, welke eene daad vergezelt, eene buitengewone genoemd moet worden, mag de bevoegdheid van den regter niet ten eenemale weggeredeneerd worden; want altijd blijft den regter het oordeel over de toerekenbaarheid ten opzigte van eene bepaalde daad overgelaten, daar van hem in strafzaken de uitspraak geëischt wordt, of de daad met een boos opzet verrigt is, hetgeen zonder een dieper indringen in den inwendigen toestand niet mogelijk is; ook moet de regter toch zoo veel kennis van gemoedstoestanden hebben, als noodig is om te beoordeelen, of en wanneer hij het onderzoek van een geneeskundige bij eene bepaalde zaak zal vragen.

Men kan dus in het algemeen zeggen, dat den regter zoo

Digitized by Google

veel bevoegdheid ter beoordeeling van den gemoedstoestand moet verleend worden, dat hij daar, waar het hem gelukt de daad of de handelwijze van den beschuldigde op zuiver menschelijke gevoelens terug te brengen, ook niet gehouden zij, eene uitspraak van de zijde der geneeskundige wetenschap te vragen. Bestaat er evenwel twijfel, of de opvatting van den regter wel volkomen juist zij, vertoont zich de mogelijkheid, dat een ziekelijke of abnormale toestand op de uitvoering van de daad zijnen invloed heeft doen gelden, dan wordt het noodzakelijk, dat er een geneeskundig onderzoek plaats hebbe. De verhouding van geneesheer en regter moet men zich hierbij niet aldus voorstellen, alsof deze de tolk ware, die eene oorkonde, welke in eene taal, den regter vreemd, geschreven, in eene verstaanbare taal overbragt; want men houde het steeds in het oog, dat de regter veel van datgene, waardoor de abnorme toestand van den onderzochte zich karakteriseert, niet slechts zelf kan waarnemen, maar dat hij ook veel van datgene, wat voor eene rigtige opvatting van dien toestand gevorderd wordt, door eigen nadenken over de menschelijke natuur, en door eigen levenservaring zoude kunnen doorzien.

Opdat dus de ontwikkeling van het onderwerp, door den geneesheer te leveren, beantwoorde aan het doel, moet hij niet slechts van juiste en veelomvattende geneeskundige beginselen uitgaan, maar hij moet die ook weten aan te sluiten aan datgene, wat hij bij den regter meent te mogen en te moeten onderstellen, de begrippen namelijk, welke deze uit practische levensbeschouwing gewonnen zal hebben; ten dien einde is het noodig, dat de geneesheer eene juiste en naauwkeurige voorstelling bezitte van datgene, wat hij bij den regter mag aannemen als beginselen, waaraan zijne beschouwingen zich moeten aanknoopen.

Ik zoude vreezen door eene uitvoeriger mededeeling van de ontwikkeling der bijzondere beschouwingen, die onze schrijver hierop laat volgen, te veel van het geduld mijner lezers te vergen. Zij is te veel als een zamenhangend geheel te beschouwen, dan dat ik door de vermelding van enkele punten geen gevaar zoude loopen de juiste waardering van het geheel te kort te doen. Het zij hier voldoende ter karakteri-

Digitized by Google

sering van dit gedeelte van den arbeid onzes schrijvers te doen opmerken, dat hij van de volgende algemeene stelling uitgaat: het verschijnsel waaronder zich de krankzinnigheid (Irrsinn) voor ieder mensch, en derhalve ook voor den leek in de geneeskunde, laat erkennen, en waardoor zij van andere ziektetoestanden onderscheiden wordt, is eene handeling of ook eene werkeloosheid, welke niet in overeenstemming gebragt kan worden met het gewone begeer-vermogen in betrekking tot de opwekkingen, welke van buiten komen. Bij eene geregelde beschouwing achtereenvolgend de ontwikkeling van verschillende vermogens in de onderscheidene dierklassen nagaande, vindt hij daarin gelegenheid het karakteristieke in de zedelijke eigenschappen der menschen, in vergelijking met de begrippen, voorstellingen en driften der dieren, te ontvouwen. Daarna treedt hij in eene beschouwing omtrent den aanleg tot zedelijkheid, de begrippen van deugd, eer en geweten.

Deze algemeene morele beginselen, op physiologische grondslagen veelzijdig ontwikkeld en toegelicht, strekken hem dan in zijne verdere bearbeiding van dit onderwerp tot grondslag. Nadat hij eerst zijne opmerking omtrent krankzinnigheid uit een physiologisch en regtskundig standpunt uiteengezet heeft, en de grondstellingen van het regt heeft doen kennen, waarop bij het vaststellen van krankzinnigheid moet gelet worden, komt hij bepaaldelijk tot dat gedeelte van zijnen arbeid, waar wij de oplossing vinden voor de moeijelijkheden, die bij de erkenning van twijfelachtige gemoedstoestanden voorkomen.

Verstandsverbijstering (Geisteskrankheit) is niet de eenige aanleiding, waardoor de handeling, welke het uitvloeisel van eene buitengewone gemoedstoestand is, verklaard of verontschuldigd mag worden. Terwijl intusschen de regtsgeleerde en de geneeskundige den toestand van zoodanigen persoon, bij wien geene verstandsverbijstering, maar alleen afwijking in de gemoedsstemming gevonden wordt, onderzoeken, toont zich de eigene rigting van de beide wetenschappen duidelijk als van elkander verschillende; de geneeskundige beschouwt de zielsstoornissen slechts uit dat oogpunt, dat hij haar als bijzondere ziektevormen erkent; de stoornis in de verrigtingen van de ziel zijn verschijnselen eener ziekte; verschijnselen,

Digitized by Google

die wel in eene eigenaardige kategorie geplaatst worden, maar die daarom niettemin door hem moeten ontleed worden en vergeleken, om daaruit tot het begrip der ziekte te komen. De regtsgeleerde daarentegen vraagt de middelen om de zedelijke waarde der handelingen, die bij den geneesheer slechts als verschijnselen worden opgevat, te schatten. In die verhouding zal natuurlijk eene andere rigting aan de waarnemingen van den geneeskundige moeten gegeven worden. Hij stelle zich niet te angstvallig tot taak, aan ieder geval, dat te zijner waarneming komt, eene bepaalde plaats in het systeem aan te wijzen. Hij ontwikkele met zijne beschouwingen van de somatische zijde tevens de psychische verschijnselen, waarbij hij vooral de betrekking van de verstandelijke vermogens tot de begeertevermogens, dat is de hartstogten en driften, enz. opvatte, zaken, die even goed op het gebied van den regtsgeleerde als op dat van den geneeskundige liggen (von Ney).

Wij hebben bij de beschouwing van dit punt ons opzettelijk langeren tijd bepaald, omdat wij daaruit eene opmerking wilden afleiden ten aanzien van het plan, waarnaar Bergmann zijn leerboek bewerkt heeft. Wij gaven reeds vroeger te kennen, dat de algemeene beginselen van ontleed- en natuurkunde van den mensch als een wenschelijke tak van kennis voor den regtsgeleerde te beschouwen zijn. Bergmann verdient derhalve eene billijke hulde, dat hij, in vergelijking van zoovele andere schrijvers, die zich verbeelden dat hun arbeid tevens voor regtsgeleerden nuttig zoude zijn, zijne taak ruimer en beter opgevat heeft. Het ware intusschen te wenschen geweest, dat hij, bij de bearbeiding van deze natuurkundige voorbereiding, de anatomie niet zoo uitsluitend tot onderwerp gekozen, maar ook tevens de physiologie iets meer in bijzonderheden bedacht had. Daarbij zouden wij zelfs gewild hebben, dat hij verder gegaan ware, en naast de physiologie de psychologie, die daarmede voor den geregtelijken geneesheer zoo naauw verbonden is, hare plaats ingeruimd hadde. Mag de geregtelijke geneesheer zoodanigen omvang van kennis bij den regtsgeleerde vooronderstellen, dan zal zijne taak daardoor niet alleen vereenvoudigd, maar ook gemakkelijker en dankbaarder worden. Doch ook al ware het, dat regtsgeleerde en geneeskundige beiden dien

Digitized by Google

trap van ontwikkeling bereikt hadden, dan nog zouden wij niet eerder de heilrijke gevolgen van de toepassing der geregtelijke geneeskunde van de regtsbedeeling mogen verwachten, dan wanneer door eene doeltreffende organisatie die verhouding tusschen den geneesheer en de regterlijke magt juist geregeld ware.

In plaats van de bijzondere onderwerpen van de geregtelijke geneeskunde in het algemeen te bespreken, hebben wij liever een enkel onderwerp gekozen, waardoor wij de noodzakelijkheid eener naauwe betrekking tusschen den regtsgeleerde en den geneeskundige in een helder licht konden stellen. Zeker laat zich die noodzakelijkheid nergèns overtuigender betoogen dan in die gevallen, waar het niet zoo zeer te doen is om het onderzoek van de daad als daad, maar om de waardering van die daad ten aanzien van hare drijfveeren. Met een enkel voorbeeld wil ik thans nog de taak des geregtelijken geneeskundigen, in betrekking tot de wetgeving en de regterlijke magt toelichten voor die gevallen, waar hij geroepen wordt om slechts het objectieve van de daad te onderzoeken, met terzijdestelling van de subjectieve waardering, d. i. de meerdere of mindere mate van schuld bij den dader.

Bij verwondingen of ligchamelijke beleedigingen, waarop de dood gevolgd is, zal het onderzoek der deskundigen gevorderd worden, opdat de regter wete, in hoeverre de dood als het gevolg van het gepleegde geweld te beschouwen is. Men moet hier in de eerste plaats een onderscheid maken voor die gevallen, waar het gepleegde geweld in geene betrekking staat met den dood; iets hetgeen dus in de eerste plaats behoort nagegaan te worden. Is het evenwel bewezen, dat de dood als het gevolg van het gepleegde geweld te beschouwen is, dan moet de daad als moord bestempeld worden. Het ligt uitsluitend op het gebied van den regtsgeleerde om de bedoelingen van den dader te waarderen, en de wet geeft hem hier de aanwijzing voor zijn onderzoek. De geregtelijke geneeskundige kan evenwel met de verklaring, dat de dood in verband gebragt moet worden met het gepleegde geweld, dus dat hier een geval van moord voorkomt, niet volstaan; hij moet bij het onderzoek der stoffelijke gevolgen van de verwonding of belee-

Digitized by Google

diging tevens de physiologische zijde opvatten, en uitvorschen hoe uit de verwonding de dood verklaard moet worden. Men heeft door verschillende klassificatiën de nadere bepaling van de gevolgen der daad onderscheiden, en aldus getracht de uitspraak van den regter eenen zekeren grondslag te geven. Van vroegen tijd af heeft men de indeeling der wonden in absoluut en toevallig doodelijke (vulnera per se et per accidens lethalia) vastgesteld; anderen meenden eene drieledige onderscheiding te moeten aannemen, namelijk: de absolute, de op zich zelf en de toevallig doodelijke beleedigingen; door anderen worden die gevallen onderscheiden, waar eene wond, ten gevolge van den individuëelen toestand des verwonden, als bij uitzondering op den gewonen regel, een doodelijk gevolg heeft. Al deze onderscheidingen hebben voor den geregtelijken geneeskundige ongetwijfeld hare waarde; het ware eene ongerijmdheid, te beweren, dat het onverschillig geacht kan worden daarop bepaald te letten; integendeel kan een naauwkeurig en veelzijdig onderzoek ten dien opzigte bij geregtelijke navorschingen van de zijde des geneeskundigen niet ernstig genoeg aangedrongen worden. Maar de wetgever behoort hier geen grondslag voor zijne bepaling in te zoeken; evenmin als het wenschelijk te achten is, dat de regter zich van die termen bediene, om aan den geneeskundige bepaalde vragen te rigten.

"Wanneer derhalve de geregtelijke geneeskundige in zijn "elogium medicum van de klassificatie, zoo als zij van oudsher "door de geregtelijke geneesheeren in hare verschillende wijzi- "gingen vastgesteld was, geheel afziet, en daarentegen, volgens "de grondstellingen zijner wetenschap, het geval, hetwelk hem "ter beoordeeling onderworpen is, van alle zijden beschouwt, "en zijne meening daarover uitspreekt, zoo heeft hij aan de "eischen des regters volkomen voldaan, en zijne oordeelvelling "zal alles bevatten wat de regter uit een geneeskundig oogpunt "als grondslag zijner uitspraak mogelijkerwijze kan te weten "komen." (v. Siebold, § 253.)

Bij de overweging van dit punt zal het wel niet noodig zijn te betoogen, hoeveel de taak van den geneeskundige vereenvoudigd wordt, wanneer hij bij den regter de vereischte algemeene begrippen aantreft, zoodat hij bij de uiteenzetting der feiten en redeneringen geene les over elementaire begrippen

Digitized by Google

der wetenschap behoeft te voegen, en zich tevens overtuigd mag houden, dat de ontwikkeling zijner stellingen, naar het standpunt der wetenschap ingerigt, gevolgd en begrepen zal worden. Ik zoude vreezen op het gebied der regtswetenschap als onbedrevene te verdoolen, indien ik het onderzoek van het strafbare eener handeling tegenover de wet, in vergelijking met de beoordeeling der daad, uit een zedelijk gezigtspunt wilde opvatten. Het is buiten twijfel eene netelige zaak, in de wetgeving zoowel als in de toepassing der wet, aan de zedelijke waardering tegenover de eischen eener stellige bepaling den juisten invloed toe te kennen. De zedelijke beschouwing gaat noodwendig van het individuëele, de wetgeving daarentegen van het algemeene uit. Wat derhalve de wetgever niet ten volle konde bereiken, de toepassing van het beginsel van zedelijke regtvaardigheid voor het individu, zal zeker niet geheel buiten den kring der bemoeijingen van den regter gelegen zijn. De wet moet noodzakelijk vragen, in hoeverre de dood tot de beleediging staat als gevolg tot de oorzaak. Maar kan nu eene straf toegekend worden waar de beschuldigde geacht moet worden de gevolgen van zijne daad niet vooraf gekend te hebben? Zeker niet. Daarom heeft de wetgever dan ook de onderscheiding gemaakt van manslag met voorbedachten rade. Men behoeft hierbij nu niet uitsluitend die gevallen voor oogen te houden, waar de beleediging geheel buiten den wil van den dader lag; men kan zich de omstandigheden ook zoodanig denken, dat de beschuldigde wel het opzet had om den persoon, die het slagtoffer van zijn misdrijf geweest is, eene beleediging toe te brengen, zonder dat de bedoeling van manslag bij hem opgekomen was. De juiste grenzen voor de bijzondere gevallen te vinden, zal hier dikwijls hoogst moeijelijk zijn; de voorlichting van den geneeskundige zal den regter daarbij vooral te stade komen, niet opdat hij door hem onderrigt worde van de absolute of betrekkelijke doodelijkheid der verwonding, maar opdat hij zich overtuige, in hoeverre de bevinding aan het lijk gronden aan de hand doen, om te onderstellen, dat de hevigheid der gevolgen niet in evenredigheid stond met de bedoeling van den dader. Wij vinden hierin eene bevestiging van de juistheid der stelling uit het handboek van v. Siebold medegedeeld, en die met de opvatting,

Digitized by Google

welke wij bij Bernt, § 52, aantreffen, volkomen overeenstemt. Dat voor de beoordeeling van de strafbaarheid der daad ook in aanmerking verdient te komen, in hoeverre de dader geacht kan worden, de doodelijkheid der beleediging te kennen, behoeft wel naauwelijks herinnerd te worden. Op dit punt is het vooral gewigtig de aandacht van den regter te vestigen, zoo als Bergmann, § 520, dit zeer juist uiteenzet. In het werk van von Ney vinden wij, in het tweede hoofdstuk der tweede afdeeling, hieromtrent belangrijke wenken, welke, wel is waar, het meest in betrekking met de Oostenrijksche wetgeving staan, doch daarom niet minder de aandacht der regtsgeleerden verdienen.

Ik mag veronderstellen, door het aangevoerde de overtuiging bij den lezer gevestigd te hebben, dat de regter zich op het gebied der geregtelijke geneeskunde eenige algemeene kennis moet trachten te verwerven, dat hij, zonder algemeene begrippen van het onderwerp der natuur- en geneeskundige studiën, zijne onafhankelijke verhouding jegens den geregtelijken geneesheer niet kan handhaven, en dat zonder die kennis de toepassing der wetenschap in vele gevallen onvolledig of zelfs in verkeerde rigting zal plaats hebben.

Eene beoordeeling der aan het hoofd van dit opstel geplaatste werken te leveren, lag niet in mijne bedoeling; eene enkele opmerking, een enkel woord, om hen in strekking en gehalte te kenmerken, zal hier in verband met het bovenstaande niet geheel misplaatst zijn.

Wat het werk van Bock betreft, zoude men kunnen vragen, of eene vertaling van dit boek wel noodig was, terwijl wij in onze taal eene "Handleiding bij het geregtelijk "geneeskundig onderzoek van lijken" van A. L. Land bezitten? Wij zouden geneigd zijn, deze vraag ontkennend te beantwoorden, daar het werk van Land vrij juist voldoet aan de behoeften dergenen, die de Duitsche taal niet magtig zijn; voor hen toch, die het werk in het oorspronkelijke kunnen lezen, zal de vertaling zeker niet de voorkeur verdienen. Eene vergelijking van het werk van Bock met dat van Land zou de schaal al spoedig ten voordeele van den verdienstelijken

Digitized by Google

Duitschen ontleedkundige doen doorslaan, hetgeen buiten twijfel als eene der beste handleidingen te beschouwen is. Het verdient vooral bij de lijkschouwingen zelve gebruikt te worden, wegens de aanduiding van al wat door den geregtelijken geneesheer verrigt moet worden, en der bijzondere punten, waarop hij zijne aandacht te vestigen heeft; hetgeen door de orde, waarin het een en ander gerangschikt is, geleidelijk kan opgeslagen worden.

Het leerboek van von Siebold is geheel op de leest van Henke's "Lehrbuch der Gerichtlichen Arzneikunde" bewerkt; zelfs vindt men op vele plaatsen bij den eersten bijna woordelijk terug, hetgeen in het werk van den laatsten voorkomt. Een zoo schroomvallig treden in de voetstappen van zijnen voorganger moge voor dezen eene loffelijke getuigenis zijn, voor den navolger pleit het zeker niet ten voordeele van de eigene kracht in wetenschappelijke opvatting. Wel verzekert v. S. zijnen lezers in de voorrede, dat hij geene zwarigheid gevonden heeft om den vorm, welken Henke aan de geregtelijke geneeskunde als wetenschap gegeven heeft, te behouden, dat hij dit zelf verkieslijk geacht heeft; doch dat hij zich daarbij beijverd heeft, bij hetgeen door Henke geleerd werd, niet te blijven staan: "het berusten," zegt hij, "in hetgeen onze voorgangers ons geleerd hebben, is reeds het begin van teruggang; onvermoeid moet er aan de volmaking eener wetenschap gewerkt worden, waarin nog zoo veel toe te lichten, zoo veel te ziften en op nieuw te toetsen, ja zelfs nog zoo veel te wijzigen is overeenkomstig den vooruitgang in die geneeskundige (en natuurkundige) wetenschappen, welke de hulpbronnen voor de geregtelijke geneeskunde zijn." Aan die vereischten verzekert hij ons, zooveel in zijn vermogen was, te hebben voldaan. Eene bijzondere ontleding zoude evenwel spoedig doen zien, dat er tusschen het werk van v. Siebold en dat van Henke zoo veel overeenkomst bestaat, als men bij eene nieuwe uitgaaf van het laatste konde verlangen, en dat men, daarnaar den graad van zijn vermogen afmetende, er eene ongunstige meening van zoude opvatten.

Digitized by Google

Omtrent de geheele eigenaardige en oorspronkelijke wijze van bearbeiding der geregtelijke geneeskunde in het werk van Bergmann, Siebold's ambtgenoot aan dezelfde universiteit (Göttingen), hebben wij in den loop van dit opstel reeds onze meening genoegzaam uiteengezet. De orde, door hem in de behandeling der verschillende onderwerpen gevolgd, is geheel physiologisch, zoodat hij de verschillende tijdperken van ontwikkeling, van de conceptie af aan, doorloopende, daarbij datgene uiteenzet, wat tot de geregtelijke geneeskunde behoort; hij behandelt daarna het onderzoek aangaande het bestaan van ziekelijke toestanden, zoowel ligchaamsziekte als dezulken, welke zich door stoornissen in de verrigtingen der ziel openbaren; terwijl ten laatste de verschillende gewelddadige oorzaken van stoornis der gezondheid en vernietiging van het leven besproken worden. Uit deze opgave van den inhoud blijkt het onderscheid der rangschikking, in vergelijking met de gewone, zoo als die in het leerboek van v. Siebold vastgesteld is, waar de drie volgende verdeelingen, in navolging van Henke, aangenomen worden; t. w. 1°. onderzoek aan levenden; 2°. onderzoek aan lijken; 3°. onderzoek aan levenlooze zelfstandigheden; terwijl Bernt eene drieledige verdeeling aanneemt van deze, in zoo verre verschillende, dat hij in de eerste plaats het onderzoek aan den gezonden mensch, in de tweede plaats het onderzoek aan den zieken, en in de derde plaats aan den dooden mensch behandelt.

Reeds de algemeene opvatting toont ons het verschil tusschen den arbeid van Bergmann, en dien van v. Siebold en Bernt. Even als uit deze verdeeling het verschil van standpunt reeds duidelijk herkend wordt, even zoo openbaart zich dat verschil in den geheelen vorm. Het werk van Bernt heeft in zijne aphoristische stellingen het meest van het dogmatische karakter, hetwelk vroeger in de handboeken voor de genees- en natuurkundige wetenschappen zoo algemeen was; en hoezeer de degelijkheid en grondigheid van zijn handboek eene billijke erkenning mogen verdienen, zoo is het niet slechts in den vorm eenigzins verouderd, maar ook in den inhoud dikwijls niet op de hoogte der tegenwoordige wetenschap. Als bewijs zouden wij slechts behoeven te vermelden, dat, in het hoofdstuk der vergiftigingen, niet dan eene vlugtige vermel-

Digitized by Google

ding gevonden wordt van de wijze, waarop men in het algemeen te werk moet gaan om stoffen te onderzoeken, waarvan het vermoeden bestaat, dat zij vergiftig zouden zijn; van de methode van Marsh voor het opsporen van arsenicum wordt geene melding hoegenaamd gemaakt, en nog veel minder van latere nasporingen gesproken.

Wij zullen bij den arbeid der Heeren van den Broecke niet behoeven stil te staan, en willen dus nog ten slotte een woord over het werk van von Ney hierbij voegen. De belangstelling, welke dit werk ons ingeboezemd heeft, en waarvan wij reeds meermalen in dit opstel bewijzen gegeven hebben, berust hoofdzakelijk daarop, dat een practisch regtsgeleerde de onderwerpen van de geregtelijke geneeskunde hier behandeld heeft in dien zin, zoo als wij meenen, dat de regtsgeleerde in het algemeen, de zaken die hem ter oordeelvelling onderworpen worden, behoort op te vatten: niet alsof hij de hulp en de voorlichting der geneeskundigen ten eenemale konde missen, maar met eene zekere wetenschappelijke zelfstandigheid, vinden wij hier op algemeene begrippen van natuur- en geneeskunde de kwestieuse punten in de G. Geneeskunde ontwikkeld en toegelicht, en ten duidelijkste aangetoond, dat de regter, wel verre van reeds dadelijk in ieder geval den bijstand des geneeskundigen in te roepen, zich daarbij moet wachten voor eene te groote gemakkelijkheid, en liever behoort na te gaan, in hoeverre de inlichtingen, welke hij vraagt, uitsluitend tot het gebied der geneeskundigen behooren, en of zij niet veeleer binnen het bereik van zijne eigene kennis gelegen zijn.

De gebreken, die aan het werk kleven, behoeven wij daarom niet te verzwijgen. Behalve de te groote breedvoerigheid, zouden wij het gemis van kennis der literatuur aangaande de onderwerpen, die door hem besproken worden, hier bepaald willen doen opmerken. Daardoor wordt het dikwijls moeijelijk zijne beschouwingen en redeneringen in de kwestiën, die van verschillende zijden in de wetenschap toegelicht zijn, aan hetgeen daaromtrent geschreven is, aan te sluiten.

Eindelijk een woord over de vertalingen der werken van

Digitized by Google

Bock, Bergmann en v. Siebold. — Het eerste is over het algemeen vrij juist en gemakkelijk in het Nederduitsch overgebragt. Van de hand van Dr. Hagemann hebben wij reeds zoo vele vertalingen, dat wij bij hem zeker eene meer dan gewone vaardigheid voor dien arbeid kunnen vooronderstellen; hij houde ons evenwel de opmerking ten goede, dat zijne vertaling hier en daar wel eens blijken draagt van mindere naauwlettende zorg voor den stijl. De vertaling, die de Heer Rombouts ons gegeven heeft, is zeker het minst van allen geslaagd; de moeite, welke zij hem gekost heeft, openbaart zich niet zelden door zekere duisterheid en stroefheid.

Doch het wordt tijd, dat wij dit opstel eindigen; mogten de medegedeelde opmerkingen dienen, om de aandacht op de werken, welke ik hier aangekondigd heb, te vestigen, en vooral om het gewigt eener gezette beoefening der studie van geregtelijke geneeskunde, bij regtsgeleerden, zoowel als bij geneeskundigen, meer ingang te doen vinden.

1 *Januarij* 1848. J. VAN GEUNS.

Digitized by Google

HET PARIJSCHE EN HET NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP.

Het Parijsche Zendelinggenootschap, werkzaam in Zuid-Afrika, vooral ook in Nederland aanprijzenswaard. Ten voordeele van het Parijsche Zendelinggenootschap. In 's Gravenhage, ter boekdrukkerij van J. Roering, 1847.

De schrijver van het stukje, dat ons aanleiding geeft tot de volgende regelen, volgens onderteekening aan het einde, de Heer G. Groen van Prinsterer te 's Gravenhage, roept, op verzoek van het "Evangelische Zendelinggenootschap te "Parijs," daarvoor de belangstelling zijner land- en geloofsgenooten in, opdat zij door gebeden en gaven de voortzetting van dien evangeliearbeid mogen helpen bevorderen.

Al wie met den arbeid van dat Genootschap van nabij bekend is geworden, moet hoogelijk ingenomen zijn met de wijze, waarop de evangelieverspreiding aldaar wordt beproefd, en zich niet minder verheugen over den zegen van boven, die in ruime mate aan dat Genootschap op zijnen werkkring in Zuid-Afrika, Noord-Oostelijk van de Kaap de Goede Hoop, sedert eenige jaren is geschonken. Gemakkelijk viel het daarom den schrijver, om, eenvoudig uit het Maandschrift, van wege dat Genootschap uitgegeven, puttende, aan te wijzen, dat, hetgeen door dat Genootschap wordt verrigt, een bij uitstek nuttig en gezegend *Christelijk* werk is. Vreemd is het echter reeds hier in de ontwikkeling van dit gedeelte, dat dit zoo wordt voorgesteld, als gold niet hetzelfde van alle andere Evangelische Zendelinggenootschappen, ieder wel bij uitstek nuttig te achten, al ware ook een of ander nog niet

Digitized by Google

even gezegend, zoo althans de zegen naar de nu reeds tastbare vrucht wordt afgemeten; vreemd, dat de schrijver geheel kon vergeten, dat veel, dikwerf al wat van het Parijsche Genootschap wordt gemeld, om den zegen dier evangelieprediking, in verband met den vroegeren toestand der bevolking, waaronder het werkt, de menigvuldigheid der bezwaren, en de tegenwoordige gesteldheid, te doen waarderen, evenzeer op andere zendelings-werkzaamheden, met name op den arbeid van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, van volkomen toepassing is.

Maar waarom het Parijsche Genootschap alleen zoo hoog wordt geprezen, daarvan overwonnen moeijelijkheden en vruchten worden geroemd, welke met die van anderen vaak geheel gelijk staan, en daarbij toch alle andere, ook Nederlandsche pogingen tot voortplanting der kruisleer stilzwijgend worden voorbijgegaan, vindt zijnen grond in het tweede gedeelte, en wordt ons daar verklaard op eene wijze, die ons met weerzin doet gelooven aan de echtheid der opgave van eenen naam, waarvoor wij altoos hooge achting hebben gekoesterd.

Bij de heilige verpligting, die op elken Christen rust, om mede te werken aan de uitbreiding van het rijk Gods, en, ten minste door gaven en gebeden, de verkondiging des Evangelies onder de Heidenen te helpen bevorderen, moet men wel vragen: waarom vindt het Nederlandsche zendelingwerk zoo weinig ondersteuning bij hen, die zich hier te lande bij voorkeur als regt-geloovigen beschouwen? Daarvan geeft nu de schrijver eene verklaring, door van de bezwaren te gewagen, tegen het Nederlandsch Zendelinggenootschap in het midden gebragt, en, als uitkomst, zijne medegeloovigen te wijzen op de ondersteuning, die zij *daarom* aan andere Genootschappen, met name aan het Parijsche, moeten betoonen. De middelen echter, die hij daarbij gebruikt, en de wijze, waarop zij hier worden aangewend, schijnen ons ten hoogste te zijn af te keuren en den gemoedelijken schrijver volstrekt onwaardig.

Op de vraag: of door de Kerk of door het Zendelinggenootschap het gebod des Heeren wordt opgevolgd: "predikt "het Evangelie aan alle creaturen"? wordt, wat de eerste betreft, het volgende gezegd: "De Nederlandsche Hervorm- "de Kerk, als zoodanig, geeft aan dit bevel des Heeren,

Digitized by Google

"ten aanzien der Heidenen, geen gehoor. Zij meent de taak "te kunnen overdragen op een Genootschap, hetwelk niet "tot de Kerk behoort. Het is als met het Armwezen, als "met het Schoolwezen, als met de zedelijke verbetering der "gevangenen, als met den weêrstand tegen Roomschen in-"vloed; de Kerk acht zich geheel of gedeeltelijk ontheven "van den haar opgelegden last: er zijn duizend en één af-"zonderlijke Genootschappen, terwijl vroeger (wanneer?) "iedere werkzaamheid van den Christen, als een uitvloeisel "van het geloofsleven der Gemeente, door de Kerk aange-"prezen, ondersteund, geregeld en als een vrucht der waar-"heid, die zij belijdt, aan de belangstelling der leden en aan "den zegen van den Heer opgedragen werd. Aldus is er "ook voor den Zendeling-arbeid eene afzondering van Gods-"dienst en goede werken, waardoor het praktikaal bestaan "der Kerk in de menigvuldigheid van zelfstandige Genoot-"schappen, van maatschappelijke inrigtingen of partikuliere "associatiën, opgelost wordt."

Er is, op zijn zachtst gesproken, zeer veel overdrijving, eenzijdigheid en onjuistheid in deze beschouwing. Iedereen weet het, dat de Nederlandsche Hervormde Kerk zich zeer veel aan het zendelingwerk laat gelegen liggen. Van haar is in ons vaderland de eerste vereeniging tot geregelde, ijverige voortplanting des Christendoms onder de Heidenen uitgegaan. Waardige leeraars en leden van dat Kerkgenootschap hebben het Genootschap gesticht, dat onder hoogeren zegen reeds eene halve eeuw mogt werkzaam zijn. De meeste leeraren, zeer vele leden der Hervormde Kerk, zijn leden van het Zendelinggenootschap en bestuurders in hunne afdeelingen. Aan de Hervormde Gemeenten is de zendelingsarbeid evenmin vreemd gebleven; wel nergens is de zaak niet opzettelijk behandeld en aangeprezen in de openbare godsdienstige zamenkomsten; de maandelijksche bidstonden, reeds sedert zoo vele jaren in gebruik, de Pinkster-collecten, in den laatsten tijd niet minder tot zegen der Kerk dan der zendelingszaak ingevoerd, zoo vele instellingen in schier elke gemeente daarmede verbonden, de algemeene dankbare gedachtenisviering van het vijftigjarig bestaan van het Zendelinggenootschap, onlangs in ons vaderland gehouden, en hoeveel meer nog, bewijzen de geheele

Digitized by Google

ongegrondheid der bewering, dat de Hervormde Kerk, als zoodanig, geen gehoor zou geven aan het bevel des Heeren, om het Evangelie ook den Heidenen te doen verkondigen, dat zij zich geheel of gedeeltelijk van den haar opgelegden last ontheven zou achten, en er voor den zendelingarbeid eene afzondering van godsdienst en goede werken (?) zou zijn tot oplossing van het praktikaal bestaan der Kerk. Integendeel is het duidelijk blijkbaar, dat het aan geene gelegenheid in de Kerk, aan geene opwekking en aanprijzing door de Kerk tot medewerking aan de evangelieverspreiding ontbreekt, zoodat de geloovigen, die zich daaraan onttrekken, van deze zijde althans geen grond hoegenaamd tot verontschuldiging hebben. Maar zou de schrijver misschien, wat hij echter niet zegt, maar wat enkele uitdrukkingen kunnen doen vermoeden, iets anders meenen: het Nederlandsche Zendelinggenootschap behoort niet *uitsluitend* tot de Hervormde Kerk, ook andere evangelische Christenen nemen daaraan deel, ondersteunen deszelfs pogingen? Wij kunnen niet denken, dat de schrijver dit heeft bedoeld; daarin geen grond tot vreugde en dankbaarheid voor God, maar een bezwaar, eene aanklagte tegen het Nederlandsch Zendelinggenootschap zou hebben gevonden. Wij moeten veronderstellen, dat hij niet zoo kleingeestig, zoo onchristelijk kan zijn van af te keuren, dat er onder de evangelische Christenen eindelijk gevonden worden, die, schoolsche twisten en menschelijke onderscheidingen hier ten minste ter zijde stellende, door liefde tot den Heer en tot hunne naasten zich verbonden hebben, om, in het geloof door de liefde werkende, het Evangelie der Zaligheid ook tot hen te doen komen, die zitten in schaduwen des doods. Maar misschien heeft de schrijver iets anders op het oog, en acht hij het noodig, dat het Zendelinggenootschap onder bepaalde leiding van het bestuur der Hervormde Kerk, der Synode, worde gebragt. Dan heeft hij echter voorbijgezien, dat dit, én wegens de wijze der zamenstelling, zoowel van het Zendelinggenootschap als van het Hervormde Kerkbestuur, én wegens den aard, den omvang en het verschil van beider werkzaamheden, schier onmogelijk zou zijn, gelijk dit ook, naar wij meenen, bij geen enkel der buitenlandsche Evangelische Zendelinggenootschappen het geval is, die wel allen naauw met de kerk,

Digitized by Google

waarvan zij zijn uitgegaan, verbonden, maar overal vrije, zelfstandige vereenigingen zijn. Is dit dus het bezwaar des schrijvers, dan had hij vooral niet moeten verzwijgen, dat hetzelfde ook van de andere, ook van het door hem aangeprezen Parijsche Zendelinggenootschap geldt, dat evenmin onder het bestuur der Hervormde Kerk in Frankrijk staat, en waarin zij zelfs minder dan bij ons deel neemt.

Nu overgaande tot de beschouwing van het *Nederlandsche Zendelinggenootschap*, wil de schrijver zich daarbij van ligtvaardigheid onthouden, en wij zouden niets liever wenschen, dan er slechts dit, een haastig, oppervlakkig oordeel, en niet iets ergers in te moeten zien.

Hij begint met de verklaring: "er zijn bedenkingen tegen dit "Genootschap. Ik beoordeel ze niet, ik constateer ze." Hieraan schijnbaar getrouw, worden nu eene reeks bezwaren, alle op *men zegt*, opgesomd, maar toch, als volgde dit nu van zelve, daaruit het besluit afgeleid: daarom moeten de geloovigen hunne gaven aan het Fransche Zendelinggenootschap ten offer brengen.

Ernstig en herhaald heeft Ref. overwogen, wat door den schrijver is aangevoerd; maar hij mag het niet verzwijgen, dat zoodanige handelwijze hem onzedelijk, volstrekt ongeoorloofd toeschijnt. Men zegt's op te vangen, bedenkingen, aanklagten tegen een persoon of een zedelijk ligchaam te verzamelen, die *zonder onderzoek*, *zonder beoordeeling* openlijk te verspreiden, zich ten tolk te stellen aan vooroordeelen, beschuldigingen, lasteringen misschien, om daardoor hetgeen achting geniet, ondersteuning behoeft, te benadeelen, en een ander doel te bevorderen: wij kunnen niet anders, wij houden dit middel voor hoogst verwerpelijk. Die Pilatus-uitvlugt: "ik beoordeel ze niet, ik constateer ze," gaat hier te minder door, daar die bedenkingen stilzwijgend worden overgenomen, bevestigd, en daaruit het doel des schrijvers, de ondersteuning eener vreemde instelling, al haren aandrang moet ontleenen. Wogen die bedenkingen bij den schrijver, hadden die *men zegt's* bij hem ingang gevonden, hij zelf heeft het elders (bl. 4) treffend en juist verklaard: "wij mo- "gen ons niet onttrekken aan den pligt; wij moeten zien op "welke meer doeltreffende wijs pligtvervulling mogelijk is: "wij moeten ons, ook waar *het Christelijke instellingen geldt*,

Digitized by Google

"*de moeite des onderzoeks getroosten;* opdat weigering en in-"williging, althans voor ons zelven, gemotiveerd zij; wij zul-"len weten te geven, waar het behoort, wanneer wij weten "te weigeren, waar het behoort." Heeft nu de schrijver zelf hieraan voldaan, zich de moeite des onderzoeks ernstig en welmeenend getroost? Heeft hij zijne bedenkingen, zoo hij ze had, met den ijver en de belangstelling, de zachtmoedigheid en bescheidenheid, die den Christen betaamt, aan het Bestuur van het Nederl. Zendelinggenootschap kenbaar gemaakt? Heeft hij vol geloof en liefde, wat hij daar verkeerds, gebrekkigs achtte, zoeken te verbeteren? Zijn zijne pogingen, zijne gebeden steeds vruchteloos geweest? — Dan, maar ook dan eerst alleen, kon hij, als Christen, vrijmoedigheid hebben, die bedenkingen openlijk te constateren; de harten en handen af te trekken van een werk, dat zoo dringend aller ondersteuning en medewerking vereischt.

Gelijk de schrijver, die hier niets wil beoordeelen, ook van hetgeen hij aanvoert, naar het schijnt, niets heeft onderzocht, zoo valt het moeijelijk, iets op die deels onbepaalde, deels onbewezene en verwarde bedenkingen aan te voeren. In de eerste heet het: "Het Nederlandsche Zendelinggenootschap "heeft, zegt men, geen vrije werking. Het bepaalt zich tot "onze overzeesche bezittingen; en daar zijn de belangen van "het Evangelie aan de raadgevingen eener staatkunde, die "naar wereldlijke berekeningen oordeelt, ondergeschikt. Ma-"tiging, des noods beteugeling van geloofsijver wordt ver-"eischt om geen ergernis te geven in de West aan den "planter, op Java aan den Mahomedaan. Het kruis zal aan "Mahomedanen of Heidenen worden gebragt, — wanneer? "morgen, of over een jaar? Neen, zoodra door de prediking "van het kruis bij Mahomedaan of Heiden geen ergernis "meer gewekt wordt."

Onder de onnaauwkeurigheden in dit "men zegt" behooren onder anderen de volgende: Het Nederl. Zendelinggenootschap *bepaalt* zich *niet* tot onze overzeesche bezittingen, maar ook in ons vaderland is het, waar het kan, tot heil der Joden, tot Christelijke onderwijzing van onkundigen, armen en verwaarloosden in ons midden en op andere wijzen werkzaam, gelijk de schrijver dit in het hem bekende stukje: "Het Ne-

Digitized by Google

"derlandsche Zendelinggenootschap in 1841. Rotterdam, 1841," kon lezen, en in de stad zijner inwoning zeker kon aanschouwen. Buiten ons land is het niet in de West, waar thans alleen de Moravische Broeders arbeiden, maar onder de vele millioenen in Nederlandsch Oost-Indië werkzaam, een veld, zoo uitgebreid, dat het bovenal te wenschen ware, dat geen enkel Christen daaraan zijne hartelijkste belangstelling en ijverigste ondersteuning onttrok. Van den last (zoo althans meenen wij het dubbelzinnige "wordt vereischt" te moeten verstaan) tot matiging of beteugeling van geloofsijver bij onze zendelingen, is aan den ondergeteekenden, die vele jaren lang hunnen arbeid heeft nagegaan, niet het minste bekend, maar wel weet hij, wat de schrijver even goed weet, al schijnt de slechts *geconstateerde* bedenking het niet te weten, dat niet morgen, of over een jaar, maar reeds sedert 1813 [1], van wege het Nederl. Zendelinggenootschap onder Mohammedanen en Heidenen in Oost-Indië wordt gearbeid. Wat betreft de beperkingen, die de staatkunde aan de Evangelieprediking zou in den weg leggen, zoo zijn er zeker weinigen, die door maatschappelijke betrekking beter in staat zijn, dan de Heer Groen van Prinsterer, om te onderzoeken, wat daarvan zij, en de bestaande bezwaren door persoonlijken invloed uit den weg te helpen ruimen [2].

De tweede bedenking, die tegen het Nederl. Zendelinggenootschap wordt aangevoerd, is deze: "Het draagt, zegt "men, geen rijke vrucht. Men is over 't algemeen niet zeer "ingenomen met de berigten, die men, op weinige uitzonde-

---

[1] Wij twijfelen niet, dat bl. 63 in noot 24 het jaartal 1831, in plaats van 1813, eene drukfout is, maar moeten toch op dien misslag opmerkzaam maken, omdat onnadenkende lezers daaruit ligt zeer verkeerde gevolgtrekkingen kunnen afleiden.

[2] Op blz. 62 de klagten van een Engelsch geestelijke vermeldende, over de moeijelijkheden, die het Nederlandsch Gouvernement aan vreemde zendelingen in Oost-Indië in den weg legt, verlangt de schrijver, dat het Nederlandsche Zendelinggenootschap deze aanklagt, zoo zij onwaar of overdreven mogt zijn, zal wederleggen. Wij vermoeden, dat het Zendelinggenootschap dringender zaken te doen heeft, dan op alle aanklagten, binnen- of buitenlandsche, en het minst op die tegen de staatkunde der Regering te antwoorden; maar meenen tevens, dat de schrijver zelf de beste gelegenheid had, om bij het bestuur der Koloniën het noodige daaromtrent te vernemen en te doen.

Digitized by Google

"ringen na, dor en schraal vindt, naauwelijks in staat om "eene belangstelling, ter voortdurende contributie genoeg-"zaam, door maandelijksche toespraak, levendig te houden." enz.

Wij behoeven den schrijver niet te herinneren, dat de rijkdom der vruchten, bij de beschouwing van den zendelingsarbeid, zeer dikwerf een valsche maatstaf is. Het zijn niet alleen gebrekkige Evangeliedienaars, die daar arbeiden, het is ook de Heer; en het verraadt slechts kleinmoedigheid des geloofs, te klagen en de handen terug te trekken, waar, bij trouwe Evangelieprediking, de vruchten niet terstond overvloedig worden aanschouwd. Zoo ergens, op dat veld moet dikwerf lang in hope worden gezaaid, en de nog schrale oogst mag, moet voor den Christen slechts een prikkel zijn tot ijveriger arbeid, tot vuriger gebeden, tot overvloediger gaven. Maar er is meer, de bedenking is gedeeltelijk volstrekt valsch. Op den arbeid der Nederlandsche Zendelingen, b. v. in Noord-Celebes, rust een zegen, daar mogen vruchten rijpen, die wij, uit veelzijdig onderzoek, gerust naast die van het Parijsche Zendelinggenootschap durven te stellen. Wat de ingenomenheid met de berigten betreft, wij erkennen, dat zij dien ophef, die levendigheid missen, die de Fransche dikwijls versiert; maar wij weten ook uit veelvuldige waarneming, dat den bevooroordeelden niets kan voldoen. Vermelden onze zendelingen de gezegende uitwerkingen van de prediking des kruises, dan denken sommigen wantrouwend aan opsiering en verdichting; spreken zij van de tegenwerkingen, bezwaren en beproevingen, die zij ondervinden, dan meenen anderen, dat al hun arbeid toch vruchteloos is; worden uit hunne brieven en dagboeken omstandige ontmoetingen, voorvallen of opmerkingen medegedeeld, dan heet het, dat zij te veel in bijzonderheden gaan, kleingeestig, nietsbeduidend zijn; wordt de stof in groote trekken zamengevat en in algemeene beschouwing voorgesteld, dan vindt men het te afgetrokken, dor en schraal. Geheel hetzelfde, wat wij hier van onze Zendelingberigten hebben opgemerkt, heeft ook elders, b. v. in Frankrijk, met die van het Parijsche Genootschap plaats, en de oorzaak is eenvoudig, overal dezelfde: bevooroordeelden zoeken in die berigten geheel iets anders, dan zij daarin vinden kunnen.

Digitized by Google

Het laatste en gewigtigste bezwaar, is van zeer teederen aard: "Het Genootschap, beweert men, is aan de zinspreuk "*Vrede door het bloed des kruises*" niet meer getrouw." Hier vooral moeten wij het betreuren, dat de schrijver zulk eene aanklagte niet vooraf ernstig en bedachtzaam heeft onderzocht; dat hij, geen gronden aanvoerende om haar te kunnen bevestigen, tot de ongehoorde en ongerijmde stelling zijne toevlugt neemt: "in de mogelijkheid van het vermoeden, ligt "hier de genoegzaamheid van het bewijs." De schrijver had het moeten bedenken, welke zware zedelijke verantwoordelijkheid hij door deze onbewezen, en, naar onze volle overtuiging, valsche beschuldiging op zich laadt. Getuigen niet zij allen, die vrijwillig tot het Nederl. Zendelinggenootschap zijn toegetreden, dat zij de verzoening met God door Jezus Christus alleen als den grondslag, den geest, het doel hunner werkzaamheid erkennen. Was het den schrijver geoorloofd, ook op hen, die, alles verlatende, zich aan Christus hebben overgegeven, en met alle opofferingen, met zelfverloochening, onder tallooze gevaren, zorgen en moeijelijkheden, den Éénigen Naam den heidenen verkondigen, door welken allen moeten zalig worden, het vermoeden te laden, dat zij, ontrouw aan hunne roeping, geene regte predikers des gekruisten zijn? Zeker, zij zijn mede feilbaar, gebrekkige werktuigen; maar wij houden ons ten volle verzekerd, dat de schrijver zelfs van geen enkelen kan bewijzen, dat hij ontrouw is aan het doel des Genootschaps: "*Vrede door het* "*bloed des kruises.*" Wat tot bewijs tegen het Nederlandsch Zendelinggenootschap wordt aangevoerd: "de vereeniging "van strijdige rigtingen openbaart zich ook in de zamen-"stelling van het bestuur. De invloed der Groninger school "is onmiskenbaar; de wêerstand onbeduidend," is door niets aangetoond, door niets bewezen, en wij kennen, wij gelooven aan geen anderen invloed der Groninger school op de zendelingszaak, dan dat zij een voorbeeld geeft van warme belangstelling, van vurige liefde, van werkzamen ijver, die voor velen tot diepe beschaming, voor allen tot opwekking en navolging kan strekken. Maar al meende ook de schrijver, dat *zijne* theorie der verzoening niet geheel en van alle zijden wordt gedeeld door velen, die zich aansluiten aan het

Digitized by Google

Nederlandsch Zendelinggenootschap, kon hem dat regt geven tot veroordeeling van den zendelingsarbeid, hem vrijmoedigheid doen vinden tot de harde, onchristelijke woorden, waarmede hij de geloofsovertuiging van anderen als met de leer der zaligheid onvereenigbaar, als krachteloos tot bekeering, als eene leer, wier verspreiding niet voor een zegen, maar voor een vloek is te houden, als uit de hoogte verdoemt? "Doch," zegt de schrijver ten slotte (bl. 19), "ik verdedig thans deze en de overige bedenkingen niet; "ik meen zelfs, dat de berigten van het Zendelingge- "nootschap somtijds te laag worden gewaardeerd; ik doe "aan het Vaderlandsche werk geen afbreuk (?); ik vraag "voor de Zending van Parijs, wat men, in elk geval, aan "de Nederlandsche niet geeft. Ik doe letten op het on- "betwistbaar historisch feit, dat, daargelaten de juistheid of "onjuistheid der bezwaren, dien ten gevolge, door de ge- "loovigen (?) in Nederland zeer weinig voor de uitbreiding "van het Rijk Gods onder de Heidenen verrigt wordt. Ik "doe mij zelven en anderen de vraag of, zoo lang niet "elke weg versperd is (?), zoodanige slapheid den Christen "betaamt? of men niet op andere wijs moet verrigten wat mis- "schien, waar men het liefst mede-arbeider zou willen zijn, niet "mogelijk is." Deze spitsvindige wettiging schijnt ons van allen genoegzamen grond ontbloot. Klein is het aantal Evangelische Christenen in ons Vaderland, en millioenen derven in Nederland's Koloniën het licht des Evangelies. Verzuimen die geloovigen in Nederland, die de schrijver bedoelt, een hunner hoogste, heiligste pligten, dan had hij, die zijnen invloed gebruikt, om hen daarin te stijven, hen veeleer tot gehoorzaamheid aan het gebod des Heeren moeten vermanen, in plaats van hen te wijzen op eene hun eigenlijk geheel vreemde, toevallige gelegenheid, om toch ook iets voor de Zendelingszaak te doen. Het is hier niet voldoende, een historisch feit te constateren: maar pligt is het, eerst ernstig en naauwgezet te onderzoeken, of er niet een groot, zwaar te verantwoorden pligtverzuim plaats heeft, vóór men er toe mag overgaan, het bestaande te wettigen en door nieuwe instellingen ook voor de toekomst te bevestigen. Door den schijn aan te nemen, als waren de aangevoerde beden

Digitized by Google

kingen bewezen, of althans voldoende, door zijne gevolgtrekking zelve, doet hij wel degelijk aan het Vaderlandsche werk afbreuk; moet hij door zijn gezag, zijn woord en voorbeeld bij velen, dit werk des Heeren in Nederland benadeelen; want ook hierin geldt het woord van Christus: "Wie niet met mij is, die is tegen mij; en wie niet met mij "vergadert, die verstrooit." (Luk. XI: 23).

Naar elders, naar het Parijsche Zendelinggenootschap, wil dus de schrijver de belangstelling, de gebeden en gaven der geloovigen heenleiden. Maar waarom, zoo dan het Vaderlandsche zendelingwerk zonder onderzoek en beoordeeling, uit willekeurig vooroordeel, verworpen, het vreemde verheven moet worden, niet de Rhijnsche of Amerikaansche zendelingen ondersteund, die met zoo veel opofferingen, met zoo heerlijken ijver des geloofs in Nederlandsch Oost-Indië, op Borneo arbeiden? Waarom, zoo het den werkkring, de Kaap-kolonie geldt, waarop de schrijver later zijne gronden bouwt, niet wederom de Rhijnsche, Berlijnsche, Engelsche of Amerikaansche zendelingen geholpen, die op hetzelfde veld werkzaam zijn? Waarom, wij dienen het te zeggen, daar de schrijver het verzwijgt, moeten de geloovigen in Nederland aan de Fransche zendelingen in Afrika de hulp toebrengen, die de laauwheid van hunne eigene Kerk hun onthoudt? [1] In al het door den schrijver aangevoerde, hebben wij geen anderen voldoenden grond kunnen vinden, dan deze — dat hij door het Parijsche Genootschap tot het verzamelen van giften is uitgenoodigd.

Wat de schrijver zegt, dat wij omtrent weinige Missiën zoo volledig en met zoo weinig moeite ons de kennis aan de natuur en den gang van het geheele werk kunnen verschaffen, als omtrent de Missie van Parijs, is geheel onjuist, daar ieder omtrent elk der buitenlandsche Zendelinggenootschappen zich geheel dezelfde kennis kan verwerven, die slechts de moeite wil nemen, de door hen uitgegeven verslagen, berigten, tijdschriften, enz., te lezen.

Om te bewijzen, dat deze zending (dat zal moeten zijn,

---

[1] "Si nos Églises de France faisaient autant en proportion (getuigt de Fran- "sche zendeling van de gemeente te Béthulie), elles pourraient entretenir "cinquante fois autant d'ouvriers qu'elles n'en entretiennent." bl. 60, noot 15.

Digitized by Google

de ondersteuning dier zending), voor Holland, bijkans nationaal mag heeten, worden gronden aangevoerd, die inderdaad naauwelijks in goeden ernst kunnen bedoeld zijn, zoo als, dat een hoog verdienstelijk landgenoot, de admiraal Ver Huell (naar wij meenen, toen in Frankrijk genaturaliseerd) jaren lang Voorzitter van het Parijsche Genootschap is geweest; dat in het begin dezer eeuw Hollandsche Zendelingen in de Kaap-kolonie hebben gearbeid; dat in die streken nog vele Hollandsche namen en woorden worden gevonden! Ook wat de schrijver van de aanraking der Fransche zendelingen met de Hollandsche boeren opgeeft, geldt evenzeer van vele andere zendelingen. Zoo arbeiden b. v. de Amerikaansche zendelingen Adams, te Umlazi, bij Port Natal; A. Grout te Umvote, veertig mijlen ten noorden van Port Natal; D. Lindley, als Predikant bij de Hervormde Hollandsche kerk te Pietermauritsburg zelve, om niet te vermelden, dat welligt in geen deel der wereld een grooter aantal Evangelieboden van zoo vele verschillende Genootschappen werkzaam zijn. Hoe de Fransche zendelingen, tegen wie de Hollandsche boeren, ten onregte, meestal zeer zijn ingenomen, met vrucht onder hen kunnen arbeiden, wier taal zij slechts ten deele of gebrekkig verstaan; hoe zij dit in overeenstemming kunnen brengen met den grondslag van hun genootschap: "La Société des Missions "évangéliques, — a pour unique but de propager l'Évangile "*parmi les païens et autres peuples non-chrétiens*" (bl. 41), weten wij niet; maar voor de behoeften der Hollandsche boeren ware het voorzeker veel meer te wenschen geweest, dat de schrijver waardige en bekwame jeugdige Evangeliedienaren in Nederland had opgewekt, om onder hen het kruis te prediken, die zoo dringend naar Hollandsche leeraren uitzien. Zonderling is het bovenal, dat in dit gedeelte zoozeer op de nationaliteit bij de ondersteuning der Fransche zending wordt gedrukt, terwijl zij op de vorige bladzijde bij de Nederlandsche zendelingszaak geheel wordt verloochend. Wij meenen, dat dit punt ernstige overweging en behartiging verdient. Al hebben wij wel eens het verwijt van bekrompen nationaliteitsgevoel gehoord, waar op de verpligting werd gewezen, die Nederland heeft, om in *zijne koloniën* voor het werk der

Digitized by Google

Evangelieverspreiding te zorgen: wij kunnen niet anders, dan bij elk volk, dat in den weg van het wereldbestuur koloniën heeft verkregen, ook de bepaalde aanwijzing te erkennen, om daar den zegen des Christendoms te bevorderen, en wij gelooven, dat Nederland's volk eerst en bovenal is geroepen, om voor het geestelijk heil van Nederlandsche onderdanen, Heidenen en Mohammedanen, te arbeiden. Wie het naaste vergeet, de hem aangewezen belangen verwaarloost, om die van anderen te behartigen, is niet ongelijk aan den man, die aan zijne kinderen het brood onttrekt, om het aan vreemden te geven. Wanneer dit bij andere volken eenigzins anders schijnt, dan vergete men niet, dat Duitsche en Fransche zendelingen zich hier en daar vestigen, omdat zij eigene koloniën missen, terwijl Engelschen en Amerikanen dikwerf overal hunnen arbeid beproeven, deels omdat hun ijver en hunne middelen den eigenen, schier onmetelijken werkkring nog schijnen te overschrijden, deels en bovenal, omdat bij hen schier altoos de materiële veroveringszucht ook de verspreiding van het Evangelielicht als zijn schaduw volgt.

Het doet ons hartelijk leed, dat wij bij eene goede zaak de ongepaste aanprijzing, de verkeerde middelen streng hebben moeten afkeuren. Had de schrijver zich bepaald, om zijne land- en geloofsgenooten te wijzen op de behoefte en het nut van het Fransche zendelinggenootschap en hen uit te noodigen, om bij hunne gaven aan het Nederlandsche zendelingswerk ook, al ware het met opoffering, iets voor de Parijsche Missie ten offer te brengen: wij zouden zijne poging tot bevordering van een heilrijk werk hebben toegejuicht. Nu mogten wij het niet, en hoezeer het ons grieft, tegen den schrijver te hebben moeten optreden, hoeveel eerbied ons steeds de bekwaamheid en verdiensten van den Heer Groen van Prinsterer hebben ingeboezemd, er is iets, dat ons meer dan dat alles ter harte gaat: waarheid.

H. C. MILLIES.

Digitized by Google

KASTIELJAANSCHE LETTERKUNDE IN DE MIDDELEEUWEN.

Darstellung der spanischen Literatur im Mittelalter. Von Ludwig Clarus. Mit einer Vorrede von Joseph v. Görres. Zwei Bände. Mainz, 1846.

Sinds meer dan drie eeuwen moge Spanje onder éénen schepter vereenigd zijn, een land van tegenstrijdigheden was het altijd, en is het nog. Welk een verschil bestaat er nog steeds tusschen den ernstigen en hooghartigen Kastieljaan en den ligtzinnigen en zwetsenden Andaluziër; tusschen den nijveren Catalaan, die in de verste werelddeelen fortuin gaat zoeken, en den vadzigen Murciaan, die, zonder te vragen of zijne akkers rijker vruchten zouden kunnen dragen dan zij doen, zaait en plant, zoo als zijne voorvaders hebben gezaaid en geplant; tusschen den Aragonees, die zelfs onder lompen zijn' adeltrots bewaart, den levendigen Baskiër, fier op zijn' alouden stam en zijne republikeinsche regten, en den werkzamen, maar verachten Galiciër, die door geheel Spanje heen zijne stevige schouders verhuurt. Nog altijd scheidt verschil van taal de inwoners van het schiereiland van elkander af. De Spanjaard ziet met verachting neder op het zachte Portugeesch, omdat het zoo veel overeenkomst heeft met het dialekt van den verachten Galiciër; de Baskiër heeft zijne aloude taal bewaard, die met den Romaanschen taaltak niets gemeen heeft, en het Catalaansch is nog niet uitgestorven. Het is alsof de natuur zelve er toe bijdraagt, dat aan gene zijde der Pyreneën de karakter-

Digitized by Google

trekken bewaard blijven, die sinds eeuwen aan de inwoners van iedere provincie eigen zijn. Zij heeft bijna alle provinciën van elkander afgescheiden door eene bergketen, bijna zoo hoog en bijna zoo onoverkomelijk, als de Pyreneën zelve. Wispelturig is zij op het schiereiland bij het uitdeelen harer gaven. Eene ruwe luchtgesteldheid en rotsen gaf zij aan Aragon; de beide Kastiliën kwelt zij met een' kalkachtigen grond en een' scherpen togt, en slechts zelden schenkt zij aan deze streken een' verfrisschenden regen; maar mild bedacht zij Valentia; haar schonk zij de *huerta*, palm-, olijf- en oranjeboomen; en al den rijkdom harer gaven verkwist zij aan haar troetelkind Andaluzië, waar zij de rijkste gewassen van alle werelddeelen welig doet tieren.

Maar nog veel scherper contrasten biedt het Spanje der middeleeuwen aan, toen Mohammed's volgelingen de West-Gothische heerschappij in een' enkelen veldslag hadden omvergeworpen, en Pelayo's nakomelingen acht eeuwen lang streden, om het land hunner vaderen te herwinnen. Toen sprak men Arabisch en Berbersch in het Zuiden, Baskisch in het Noorden, Galicisch en Portugeesch in het Westen, Limosijnsch in het Oosten, en zelfs het Aragonesche dialect was niet volkomen dat van Kastilië. Maar niet slechts verschil van taal rigtte een' scheidsmuur op tusschen de Christenvolken van het schiereiland; geaardheid, gewoonten, staatsinrigting, nationale haat en trots, kwalijk begrepen eigenbelang, alles liep te zamen, om aan Spanje de haar zoo noodige eenheid te onthouden, en aan de Arabieren het eeuwenlange bezit van de schoonste streken van Spanje te verzekeren. En inderdaad, zonderling schijnt het bij den eersten opslag: Almanzor was de laatste geweest, die de Christenen diep vernederd had, en Veremundo II eene onteerende schatting had opgelegd; in de elfde eeuw reeds baanden de overwinningen van Ferdinand aan Alfons VI den weg naar Toledo; het kruis werd weder geplant op de aloude wallen; Jacob van Aragon, de Veroveraar, plantte het op die van Valentia, Ferdinand de Heilige op die van Cordova en Sevilië, en toch duurde het nog twee en eene halve eeuw, eer de lange strijd eindelijk door de inneming van Grenada beslist werd. Maar dat die strijd zoo lang

Digitized by Google

duurde, het laat zich verklaren uit het volslagen gemis aan zamenwerking tot hetzelfde plan. Niet alleen iedere staat, maar zelfs ieder edelman deed slechts dat, wat met zijn oogenblikkelijk belang scheen te strooken, onbekommerd of hij zijn vaderland de grootste rampen berokkende. Even zoo dikwijls als Kastilië en Leon tegen de Mooren streden, streden zij ook tegen Navarra, Aragon en Portugal, en de geheele elfde eeuw biedt ons het schouwspel aan van Christenen, die met Mooren tegen andere Christenen en andere Mooren strijden — uit louter eigenbelang, en al waren de Christelijke staten in Spanje, na de vreesselijke nederlaag bij Zalaca, op den rand des ondergangs gebragt. De Cid zelf, die, verheerlijkt door het genie der romancendichters, voor het ideaal van ridderdeugd, en voor den kampioen der Christenheid gehouden wordt, was, de geschiedenis bewijst het, niets anders dan een partijganger, die het grootste gedeelte van zijn roemrijk leven sleet in dienst van den Moorschen koning van Saragossa, die slechts zelden tegen de Arabieren streed, maar meermalen tegen Sancho van Aragon, tegen den graaf van Barcelona, tegen Garcia Ordoñez, den graaf van Najera, den stedehouder van Alfons VI [1]. Later voerden de Castro's, met de Lara's en Haro's, de hoogste adel van Kastilië, herhaalde malen den oorlog tegen hunne landgenooten, in dienst van den koning van Grenada. Ja, een prins van den bloede, Don Juan Manuël, de beroemde schrijver van den "Graaf Lucanor," schaamde zich niet de hulp van Grenada's emir in te roepen, en zijn' koninklijken bloedverwant met hulp der Ongeloovigen te bestrijden. En dan bedenke men ook, dat de laatste strijd enkel voor rekening van Kastilië kwam. Aragon had Murcia aan Kastilië afgestaan, en had dus geene Mooren meer op hare grenzen. Ook deze omstandigheid werkte er toe mede, om de onderwerping der Mooren te vertragen. Voor den Aragoneschen adel was de strijd een lust, en daar in Aragon zich alles naar *zijnen* wil schikte,

[1] Het bewijs van het hier omtrent den Cid gezegde hoop ik te leveren in het eerste deel mijner "Recherches sur l'histoire politique et littéraire de l'Espagne pendant le moyen âge," thans ter perse.

Digitized by Google

zou niemand het gewaagd hebben zich tegen zijne veroveringsplannen te verzetten. Maar wat vermogt een Kastieljaansche vorst, beperkt als hij was in zijn' wil door de Cortes, waar de steden den toon gaven; wat vermogt hij, wanneer de Cortes hem het noodige geld tot den kruistogt weigerden, en zij deden het bijna altijd? Maar er bestond ook eigenlijk nimmer een plan, om aan de Mooren Andaluzië te ontrukken. Een gering, maar oogenblikkelijk voordeel was al wat men beoogde. De Paus alleen zag verder. *Hij* was er steeds op uit, om de eendragt tusschen de Christenvorsten te herstellen, en hij wekte hen op, om eendragtig, en zonder ophouden, den strijd tegen de Mooren te voeren [1]. En de Heilige Vader had gelijk. Zoo lang de Arabieren, wier godsdienst slechts wapenstilstand, maar geen vrede met Ongeloovigen gedoogt, niet uit Spanje waren verjaagd, zoo lang was niet alleen Spanje, maar de geheele Christenheid in gevaar, want men was de rampzalige dagen niet vergeten, toen de Moslimen tot in het hart van Frankrijk waren doorgedrongen.

Eene vereeniging der Christenstaten tot één rijk ware wenschelijk geweest en gemakkelijk door huwelijken te weeg gebragt; maar reeds het groote verschil in regeringsvorm, zelfs in den tijd toen Spanje het minst in kleine rijken gesplitst was, moest zulk eene vereeniging onmogelijk maken. Het is waar, zoowel in Aragon, als in Kastilië en Portugal, hadden de onderdanen hunne regten tegenover den vorst; een onbeperkt koninklijk gezag, zoo als dat van een' Moslimschen vorst, den vertegenwoordiger der Godheid op aarde [2], kenden zij niet. De onbeperkte monarchie streed ge-

---

[1] Zie Cronica de Don Alfonso el Onceno, p. 62, 63, 125; Ayala, Cronica de Don Pedro, p. 201, 206; Cronica de Don Enrique el Segundo, p. 18, 44, 46; Cronica de Don Enrique el tercero, p. 377.

[2] Dat deze volstrekt niet Germaansche denkwijze werkelijk die der Arabieren was, blijkt onder anderen, om slechts één bewijs uit velen te noemen, uit de plaats "Kitábo 'l-agání," I, p. ٥١, r. 13 volg. Ik moet echter opmerken, dat het Arabische absolutisme aan den eenen kant getemperd werd door eene krachtige aristocratie, de ziel van een' Arabischen Staat, die met haar stond of viel, en aan den anderen kant door het eergevoel van den Arabier, wien elke fijne berisping, elke geestige satyre diep grieft en krenkt. Voor een Christelijk leger was een Arabisch Khalief niet bevreesd, maar de

Digitized by Google

heel met den volksaard der vrije Germanen [1]. Reeds van haren oorsprong af was de West-Gothische monarchie eene constitutionele, en, als in bijna alle Germaansche rijken, was ook daar de koninklijke waardigheid niet erfelijk, maar de vorst werd door adel en geestelijkheid gekozen. Riepen de Lombardische vorsten jaarlijks de staten te Pavia te zamen, om met hunne medewerking wetten te maken; vergaderde Karel de Groote, tweemaal in het jaar, de zijne: ook de West-Gothen hadden hunne *concilia*, uit de hooge geestelijkheid en den hoogen adel zamengesteld, die aan het maken van alle wetten deelnamen. Na den inval der Arabieren duurde dezelfde regeringsvorm onder de naar het Noorden gevlugte Spanjaarden voort. Maar hoe verscheiden was toch Kastilië's regeringsvorm van die van Aragon; welk een scherp onderscheid tusschen de aristocratisch-republikeinsche staatsinrigting in het laatste rijk, de monarchaal-democratische in het eerste!

In Kastilië was het leenstelsel bijna onbekend; de edellieden waren beambten des Konings, en hunne posten waren niet erfelijk; van eene magtige aristocratie, eng vereenigd door hetzelfde belang, kon dus hier geene sprake zijn; de adel was geheel van den koning afhankelijk, als deze niet zwak genoeg was om zich door een of meer hovelingen te laten beheerschen. Maar altijd had iedere *stad* in Kastilië haar eigen gewoonteregt (*fazañas y albedrios*); omtrent het midden der dertiende eeuw werd dit regt op schrift gebragt, en nu had elke stad zijn' *fuero*. Kastilië was niet sterk bevolkt, en het viel moeijelijk inwoners te vinden voor

---

vijanden, die hij inderdaad vreesde, waren de dichters; bedreef hij eene dwaasheid, een' misslag of eene wreedheid, de dichter had zijne geeselroede gereed, zijn vers zweefde op ieders tong, en dat men een' Arabischen vorst niet dieper grieven kon dan op die wijze, bewijzen tallooze voorbeelden in Spanje's geschiedenis. De Arabier is daarenboven alles behalve slaafsch van aard. Hij buigt zich niet, even als de Tartaar, voor het zwaard van den tyran. Tyrannen wijst dan ook de geschiedenis der Arabieren in Spanje zoo weinige aan, dat zelfs een republikein vrede zou kunnen hebben met de onbeperkte monarchie, zoo alle monarchen zulke grootsche plannen hadden ten uitvoer gebragt, en hunne onderdanen zóó echt landsvaderlijk hadden geregeerd, als de Omaiyaden in Spanje.

[1] Zie de vergelijking tusschen Romeinen en Germanen bij Bilderdijk, Gesch. des Vad., I. bl. 126 volg.

Digitized by Google

de pas op de Mooren veroverde steden en vlekken, blootgesteld als zij waren aan altijd hernieuwde aanvallen. Daarom trachtte de vorst inwoners naar zijne nieuwe bezittingen te lokken, door het verleenen van dergelijke *fueros* als de andere steden reeds eeuwen lang bezaten, en waarbij hij haar zekere daarin uitgedrukte vrijheden verzekerde, en beloofde nimmer de stad of hare bezittingen te zullen vervreemden; terwijl de burgers van hunnen kant beloofden, zich te zullen onderwerpen aan de in den *fuero* uitgedrukte lasten. Zoodanig was de oorsprong der Kastieljaansche *fueros:* gedeeltelijk overoud gewoonteregt, gedeeltelijk door de vorsten verleende privilegiën [1].

Het spreekt van zelve, dat op deze wijze de wetgeving in iedere stad verschilde; evenwel de *fueros* komen in de hoofdpunten overeen. De burgers hadden het regt een' stedelijken raad (*concejo* of *junta*) te benoemen, die op hare beurt regters, die jaarlijks aftraden, aanstelde, en over de opbrengsten der aan de gemeente toebehoorende vaste goederen beschikte. De koning, van zijnen kant, stelde in iedere stad een' afzetbaren regeringspersoon aan, een' politieken en militairen gouverneur, die zorg droeg voor de handhaving der wetten en de inning der belastingen, volgens den *fuero* aan den koning verschuldigd. Zijne uitvoerende magt was zeer beperkt; zonder een vonnis, door de stedelijke regters uitgesproken, mogt hij tegen niemand geweld gebruiken; het *fuero* van Logroño stond zelfs toe hem ongestraft te dooden, wanneer hij met geweld in het huis eens burgers wilde indringen. Daarentegen waren de burgers verpligt aan den vorst eene in den *fuero* bepaalde, en zeer matige, jaarlijksche schatting (*moneda forera*) te betalen, die niet dan met hunne eigene toestemming mogt verhoogd worden. De burgers zelve bepaalden hoeveel ieder hunner betalen moest. Buitendien waren allen zonder onderscheid, en zonder een' plaatsvervanger te mogen stellen (behalve in gevallen van onvermogen of ziekte), gehouden ten strijde te gaan, wanneer de koning hen daartoe opriep.

---

[1] Zie, behalve Marina's Ensayo critico, Llorente, Noticias históricas de las tres provincias Vascongadas, vooral het tweede deel.

Digitized by Google

Allen, die een zadelpaard bezaten, moesten als ruiters dienen; en om krachtig het hoofd te kunnen bieden aan de zoo geoefende Arabische ruiterij, trachtte de vorst het getal der ruiters, dat hem de steden leverden, te vermeerderen, door deze van alle belasting vrij te stellen. Dit veroorzaakte eene onderscheiding tusschen de ruiters (*caballeros*) en de belastingbetalers (*pecheros*), die echter enkel op meerdere of mindere fortuin en niet op erfelijken rang steunde. Daarenboven genoten deze ruiters nog andere voorregten; hun paard of hunne wapenen konden niet, wegens schuld, in beslag genomen worden; volgens den *fuero* van Molina konden zij alleen stedelijke ambten bekleeden of tot regters benoemd worden. Maar rijken en armen waren gelijk voor de wet; en de *fueros* der Kastieljaansche steden beantwoordden zóó goed aan hun doel, dat eene menigte menschen, uit verschillende streken van Europa, zich daar neerzette, en dat zelfs menig Kastieljaansch edelman ter kerke ging, om daar plegtig te verklaren, dat hij burger wilde worden, die schatting betaalde; dat hij driemaal onder een' prikkel, dien twee mannen op hunne schouders hielden, doorging, plegtig de woorden uitsprekende: "ik verlaat den adelstand "en ik word dorper!"

Gelukkig voor de Kastieljaansche burgers, dat zoo iedere stad eene soort van democratische republiek geworden was; gelukkig, dat zij zeer zelden in aanraking kwamen met den koning en het hof! Want hunne vorsten waren meerendeels (eenige weinigen, vooral de eerste koningen van het huis van Trastamare, maken eene eervolle uitzondering) óf tot regeren ongeschikte wezens, óf monsters van wreedheid, zoo als Pedro el Cruel; en Kastilië's noodlot wilde, dat elk oogenblik nog minderjarige vorsten den troon beklommen, en het land verkeerde dan in volslagene regeringloosheid. Eenige weinige edellieden en prelaten betwistten elkander gewoonlijk de voogdij, en de twist eindigde met een' oorlog. Gedurende de minderjarigheid van Alfons XI zag men het vreemde schouwspel, dat, toen drie voogden zich te gelijker tijd hadden opgeworpen, er eene schikking getroffen werd, dat iedere stad, naar goedvinden, een uit de drie voogden als zoodanig zou erkennen. Maar de steden leden weinig

Digitized by Google

door dit alles. Mits men haar geen geld vroeg, gingen zij stil haar eigen gang, en men had eerbied genoeg voor de privilegiën, om haar te laten begaan. Vandaar dan ook, dat Pieter de Wreede zoo lang alles kon doen wat hij wilde, hetgeen anders onverklaarbaar moet voorkomen, en waarover *en* Hendrik II [1], *en* de Zwarte Prins [2], *en* een Moorsch briefschrijver [3] zich verwonderen. Maar het blijkt uit Ayala's onpartijdig verhaal, dat Pieter de steden bijna altijd ongemoeid liet; slechts den adel kwelde hij op alle mogelijke wijzen, en deze was niet magtig genoeg, om den dwingeland paal en perk te stellen. Ook bij de twisten over de voogdij hielden de steden zich gewoonlijk onzijdig, en lieten de factiën elkander bekampen, mits zij op een' eerbiedigen afstand der steden bleven. Zoo rigtten ook de gunstelingen der vorsten, mannelijke of vrouwelijke, minder schade in Kastilië aan, dan men verwachten zou, als men nagaat, dat zij nergens menigvuldiger waren dan daar, en dat, telkens als de koning van meesteresse wisselde, ook het personeel der beambten veranderde. Maar ook dit was aan de steden, bij haar *self-government*, vrij onverschillig.

Reeds op het einde der twaalfde eeuw, en dus vroeger dan in Engeland en Frankrijk [4], maakten de afgevaardigden der steden een deel der Cortes uit, en sinds de regering van Sancho IV gebeurde het meermalen, dat slechts de afgevaardigden der steden, met uitsluiting van adel en geestelijkheid, tot de Cortes werden opgeroepen [5]. Gewoonlijk echter waren de drie standen vertegenwoordigd, en in vele

---

[1] Bij Ayala, Cronica de Don Pedro, p. 452.

[2] Ibid., p. 473.

[3] Ibid., p. 475. Dezen brief houd ik volkomen voor echt; alles is zóó Arabisch, dat hier aan geen ondergeschoven stuk te denken valt. Van de echtheid van den tweeden brief ben ik evenwel niet zoo geheel overtuigd.

[4] Het schijnt, dat in Engeland de steden eerst in 1265 vertegenwoordigd werden; althans de plaatsen, die men aanvoert, om eene vroegere vertegenwoordiging waarschijnlijk te maken, zijn voor verschillenden uitleg vatbaar. In Frankrijk werden eerst in 1302 de steden vertegenwoordigd (ter gelegenheid van den twist van Filips den Schoone met Paus Bonifacius VIII).

[5] In 1295 protesteerde de aartsbisschop van Toledo tegen de besluiten der Cortes, omdat hij en de andere prelaten niet in 's lands raadzaal geroepen waren, en de daar genomene besluiten niet hadden goedgekeurd, ofschoon in de besluiten zelve ten onregte hunne toestemming vermeld was.

Digitized by Google

gevallen kan men de afwezigheid der aristocratie en der prelaten daardoor verklaren, dat er enkel sprake was van het opleggen eener nieuwe belasting, eene zaak, die slechts de steden aanging, daar de beide hoogere standen van belasting vrij waren. Maar zulk eene nieuwe belasting mogt dan ook volstrekt niet zonder toestemming der Cortes opgelegd worden, en dit regt ontaardde geenszins in een' blooten vorm. De Cortes hadden het regt de staatsrekeningen te onderzoeken en de uitgaven te controleren. Zij stonden geen geld toe, voor zij zich verzekerd hadden, dat het vroeger geheven goed besteed was.

Het was zeker niet meer dan billijk, dat de steden geene belasting betaalden, dan met hare eigene toestemming, en in Kastilië was zulk een regt volstrekt noodzakelijk, zou het land niet de prooi worden van eenige hebzuchtige gunstelingen; het was evenzeer billijk, dat de Cortes een deel uitmaakten der wetgevende magt, en dat geene oude wetten mogten worden afgeschaft, en geene nieuwe ingevoerd, zonder hare toestemming. Maar aan den anderen kant zal men moeten erkennen, als men de handelingen der Cortes nagaat, dat de steden zich gewoonlijk gedroegen als kooplieden, die het als een noodzakelijk kwaad beschouwden van tijd tot tijd iets meer te moeten betalen dan gewoonlijk, maar die bitter weinig overhadden voor de eer en het welzijn van het geheele vaderland. Het was een dingen zonder eind; had de koning eene buitengewone heffing gevraagd tot een' oorlog tegen de Mooren, dan weigerden eerst de steden iets te geven, en eindelijk meenden zij, dat Zijne Majesteit zich met de helft van het gevraagde moest tevreden stellen. Met andere woorden: het hooge eergevoel, dat eene zuivere democratie bezielt, zoo als zich die ontwikkelde in de Lombardijsche steden en te Florence, ontbrak in Kastilië, omdat haar regeringsvorm noch democratisch, noch monarchaal was, maar een mengelmoes van beide, waarbij verschillende belangen en verschillende inzigten vijandig tegen elkander overstonden. De steden waren eigenlijk met de geheele staatsinrigting niet tevreden. In een land, waar de steden meenen, dat het zeer onbillijk is, dat de geestelijkheid vrij zoude zijn van eene belasting, die strekken moet

om den oorlog tegen de Ongeloovigen te voeren, terwijl zij er bijvoegen, dat de geestelijken niet alleen die belasting moesten opbrengen, maar in persoon te velde moesten trekken [1]; in een land, waar de Cortes, in 1258, naïf genoeg tot Alfons X zeiden, dat zij het voor gepast hielden, dat de koning en zijne gemalin voor 150 maravedis per dag aten, en niet voor meer, terwijl zij hem verzochten zijne dienaars te bevelen matiger te eten dan zij deden: in zulk een land, zou men meenen, had reeds de theorie van gelijkheid van stand wortel geschoten, in zulk een land zou misschien een eerste consul beter op zijne plaats zijn geweest dan een vorst. En toch werd Kastilië geene democratische republiek. De steden waren niet magtig en niet rijk *genoeg*, en daar het land in gedurigen oorlog verkeerde, waren de diensten van een' krijgshaftigen adel volstrekt onmisbaar. De adel zag ook steeds met minachting, hoewel minder dan elders in de middeleeuwen, op den stedeling neder, die, zoo als de wakkere Games [2] zich uitdrukt, goed at, zich fraai kleedde, gerust sliep op fijn linnen, en in een goed huis woonde met vrouw en kinderen, maar ongeschikt was om gevaren en ongemakken te trotseren, zoo als de ridder deed, en zoo als in een land als Kastilië vereischt werd. Wil men zich overtuigen, hoe weinig kracht het democratische element in Kastilië wist te ontwikkelen, men leze de geschiedenis van den

---

[1] Alvar Garcia de Santa Maria, Inleiding op de "Cronica de Don Juan el "Segundo," uitg. van Logroño, 1517, fol. † IV, col. 3: "aviendo en su pre-"sencia respondido los perlados que no eran obligados de contribuyr en esta "guerra: en lo qual ellos *no tienen razon alguna* (!): que pues la guerra se "haze a los infieles enemigos de nuestra santa fe catholica, que no solamente "deven contribuyr, mas poner las manos en ello, e servir al rey nuestro señor; "e assi se hallara, si leer querran las hystorias antiguas, que los buenos per-"lados no solamente sirvieron a los reyes en las guerras que contra los Moros "fazian" (dit is niet de eenige met de geschiedenis strijdige bewering, die zich de steden op de Cortes veroorloofden; als de geestelijkheid al een' enkelen keer belasting betaald had, dan had zij het altijd gedaan onder plegtige verklaring, dat zij het voor dezen keer, en geheel uit vrijen wil, deed), "mas pusieron ende las manos e hizieron la guerra como efforçados y leales "caballeros; e les parescia que quando los perlados de su voluntad en esto "no quisiessen contribuir ni ayudar, *que el rey les devia compeler e apre-"miar*" (!).

[2] "Cronica del Conde Don Pedro Niño," p. 9, 10. De geheele, zeer levendig geschrevene plaats, is voor de denkwijs van dien tijd merkwaardig.

Digitized by Google

Raad gedurende de minderjarigheid van Hendrik III, zoo als die door Ayala, die er zelf lid van was, is te boek gesteld. Het is een van de merkwaardigste tijdperken van Kastilië's geschiedenis; maar men zal zien, dat de steden toch eindelijk bukken moesten, ik zeg niet voor adel en geestelijkheid — zij hadden ze niet te bestrijden —, maar voor een' enkelen heerschzuchtigen prelaat.

Een geheel ander schouwspel biedt ons de geschiedenis van Aragon aan. Hier, waar het leenstelsel heerschte en de leenen erfelijk waren, vond men eene zoo fiere en magtige aristocratie, als ergens in Europa; hier was geene sprake van eene vertegenwoordiging der steden, als derden, of juister, als vierden stand (want in Aragon had men hoogen adel, lagen adel en geestelijkheid); de adel had de steden in zich opgenomen, en haar was het infanzonaat geschonken, zoodat de Cortes slechts één belang kenden, het krachtig verdedigen van de vrijheid van iederen vrijgeborene. Hier geene gunstelingen; maar eene rij van koningen, wier weêrga ons misschien de geschiedenis niet aanbiedt, want bijna allen muntten evenzeer uit door ridderlijken moed, juist inzigt in staatszaken en voorzigtig beleid; beperkter in hun gezag, dan immer een constitutioneel koning geweest is, koesterden zij toch niet slechts den diepsten eerbied voor de wet en voor de regten hunner onderdanen, maar zij waren er trotsch op over een zoo vrij volk te heerschen; zij waren trotsch op de liefde en verknochtheid, die de onafhankelijke Aragonees, hoe naijverig ook op zijne regten, steeds aan zijn vorstenhuis toedroeg [1]. Toen Pieter III, de veroveraar van Sicilië, door den Paus in den ban gedaan en van zijn rijk vervallen verklaard was, zwoeren de Aragonezen hunnen koning niet af, ofschoon zij op dienzelfden tijd een' hevigen strijd met hem voerden, die eindigde met het verleenen van het Privilegio general van 1283, dat men de plegtige bevestiging van Aragon's vrijheden noemen kan. Maar toen de vorst aan de eischen zijner onderdanen gehoor had gegeven, toen verrigtten Aragonezen en Catalanen,

[1] Zie, bij voorbeeld, Koning Martijn's troonrede bij Blancas, Comment. rer. Aragon., p. 764—766.

in den oorlog tegen Frankrijk, die wonderen van dapperheid, welke door Muntaner zoo heerlijk beschreven zijn.

Aan Alfons III, den zoon en opvolger van Pieter III, dwongen de Aragonezen het privilegie der Unie af, dat zonderlinge staatsstuk, dat iederen opstand tegen een' vorst, die de wet had geschonden, wettigde, en waarbij bepaald werd, dat het ministerie (voor zoo ver wij den koninklijken raad een ministerie mogen noemen) door de Cortes zou benoemd, en, als zij het goedvonden, door haar ook weder zou afgezet worden. Maar hierdoor was de koninklijke magt zóó beperkt, het vuistregt zóó op den voorgrond gesteld (want de koning was vervallen verklaard van de kroon, en een algemeene opstand voorgeschreven, zoodra hij een enkel lid der Aragonesche Unie, edele, priester of burger, zonder een voorafgegaan vonnis der Cortes, in hechtenis nam), dat het noodig was een redmiddel te vinden, om het evenwigt tusschen vorst en volk te herstellen. Gelukkig was dat redmiddel in de staatsregeling zelve aanwezig; de Justiza bestond, en het kwam er slechts op aan zijne magt te versterken en uit te breiden. Dit geschiedde; en van dien tijd af rustte Aragon's vrijheid, en de merkwaardigste constitutie der middeleeuwen, niet meer op het geweld der wapenen, maar op het regt, dat door een volstrekt onafhankelijk regter uitgelegd en gehandhaafd werd.

Catalonië en Valentia, met Aragon vereenigd, hadden *en* eene andere staatsinrigting, *en* andere belangen, daar zij handelsstaten waren. Maar ook de constitutie dezer beide rijken onderscheidt zich door haar aristocratisch-republikeinsch karakter.

Vraagt men nu, welken invloed de verschillende regeringsvorm en denkwijze van Aragon en Kastilië op de letterkunde uitoefenden, dan is die invloed zeker de grootste, die denkbaar is. Aragon had volstrekt geene literatuur. De Aragonees stelde het levendigste belang in de geschiedenis van zijn land en in zijne wetboeken, maar niet in poëzij; en zelfs zijne geschiedenis bleef voor hem eene reeks van documenten, die hij niet eer tot een geheel bragt en in een' behagelijken vorm goot, dan toen de middeleeuwen reeds voorbij waren. Catalonië had zijne troubadours en

Digitized by Google

zijn' ridderlijken geschiedschrijver Muntaner, maar de Catalaansche letterkunde is een tak der Provençaalsche. Kastilië alleen bezat eene rijke letterkunde; maar, meer misschien dan in de meeste andere middeleeuwsche rijken, staat die letterkunde in een naauw verband met de geschiedenis van het land; de geschiedschrijver verklaart hier den dichter, en omgekeerd. Wanneer wij dus in dit Tijdschrift Kastilië's letterkunde vooral in verband met de geschiedenis van het land en de denkwijze van dien tijd willen beschouwen, dan houde men het ons ten goede, zoo wij meenden die beschouwing door eenige wenken over Spanje's toestand en over Kastilië's staatsinrigting te mogen doen voorafgaan. Een leerling van den verdienstelijken Bouterweck, Clarus, heeft ons eene geschiedenis der Kastieljaansche letterkunde gedurende de middeleeuwen geschonken, die zich, over het geheel, evenzeer door rijke zaakkennis als door aangenamen vorm onderscheidt; zijn werk vervangt volkomen het minst onvolledige, dat wij tot nu toe over dit onderwerp bezaten, de Spaansche vertaling van Bouterweck met de noten van José Gomez de la Cortina en Nic. Hugalde y Mollinedo [1]. Maar Clarus heeft de Kastieljaansche literatuur enkel uit een aesthetisch oogpunt beschouwd. Ook wij zullen soms genoodzaakt wezen zijn voorbeeld te volgen, want niet altijd was de Kastieljaansche dichter de tolk van zijn' tijd; maar vooral wilden wij over diegenen hunner spreken, welke het inderdaad waren.

In ons plan ligt dus noch eene recensie, noch een verslag, ofschoon wij menigmaal Clarus en zijn werk op onzen weg zullen ontmoeten.

(*Wordt vervolgd.*)

R. DOZY.

---

[1] Het eerste Deel verscheen in 1829 te Madrid, maar het werk is niet voortgezet.

Digitized by Google

EENE DROEVIGE GEDACHTE.



Van alle kanten klinkt mijne ooren
  De lokstem tegen van de vreugd,
Maar toch is 't heil mij niet beschoren,
  Dat zich mijn harte recht verheugt;
Als geestenstemmen hoor ik 't beven
  Door iedre dartle melodij,
Hier dans en spel en lust en leven,
  En elders – ach, verhongren zij!

En dank ik in mijn hart den Vader
  Voor de overwinst, die Hij mij biedt,
Als ik getroost mijn tafel nader,
  Waar zich mijn vlijt gezegend ziet —
Toch wil mij 't daaglijksch brood niet smaken,
  Al schonk des Heeren zegen 't mij,
Ik won 't, al bleekt geen zweet mijn kaken....
  En elders — ach, verhongren zij!

En druk ik vrouw en kroost aan 't harte,
  Waar liefde een aardschen hemel kweekt,
Ik doe het toch niet zonder smarte,
  Wijl ik gevoel dat me iets ontbreekt;
Ik kan hen voor ontbering hoeden,
  Wie ooit gebrek en koude lij'....
Wat zegen, vrouw en kind te voeden!......
  En elders — ach, verhongren zij!

Digitized by Google

'k Laat elk der weelde volle teugen,
'k Gun ieder wat zijn hart verlangt,
Ik mag me in 't licht der zon verheugen,
Daar 'k wensch dat niemant lijden prangt;
Nooit denk ik: Kende ik rijker dagen......
Maar kende ik ze, o dan zeide ik blij:
Het graan ligt bij mij opgeslagen,
En elders — ach, verhongren zij!

De kunst is bode me uit den Hemel,
Die troost, waar 't leed de borst beklemt:
'k Word angstig van het kunstgewemel,
Dat d'ernst der tijden overstemt;
Het is meer dronkenschap dan zegen......
Ik zoek vergeefs naar harmonij:
Hier bloemen- goud- en paarlenregen,
En elders — ach, verhongren zij!

De menschenliefde is leus van 't heden;
De strijd om 't mijn en dijn ontbrandt;
Men wil in 't werk des Heeren treden,
En grijpt Zijn staf met kinderhand.
Zij strooien voor de toekomst zaden,
En roemen, lukt iets, stout en vrij;
Zij schrijven, spreken en beraden,
En elders — ach, verhongren zij!

Juist daarom wordt het mij steeds banger
En vlucht wat mij het hart verblijdt.
Wat slaapt in 't harte van den Zanger
Tot troost voor 't lijden van dees tijd?
Waar bracht ooit rijm of lied nog zegen
Waar de armoê kreet: "Ai, brood voor mij!"
Uit elken regel schalt mij tegen:
En elders — ach, verhongren zij!

Naar J. G. SEIDL. S. J. VAN DEN BERGH.

Digitized by Google

STAATKUNDIG OVERZIGT.

27 Januarij 1848.

Eene heugelijke gebeurtenis heeft voor Frankrijk het nieuwe jaar geopend. Wat men langen tijd voor onmogelijk hield, — wat de bewerker van het wapenfeit zelf, de dappere generaal de Lamoricière niet gelooven wilde, voordat hij het had gezien — is in de afgeloopene maand gebeurd: — Abd-el-Kader is Frankrijk's gevangene. Na eene laatste heldhaftige poging tot ontzet der zijnen, is de Emir in den nacht van 22 December, door spahis en Fransche ruiters omsingeld, — zonder toevlugtsoord dan de woestijn, die hem zoo menigmaal eene veilige schuilplaats bood, — tot onderwerping gekomen. Men kan de bijzonderheden niet zonder medegevoel en aandoening lezen. De Jugurtha dezer eeuw is door een' anderen Bocchus aan zijne bestokers overgeleverd. De maatregelen van Muley-Abderrhaman hadden den val voorbereid; — de vlugt van des Emir's broeder Si-Mustapha, — de trouw van den caïd van Ouchda, — de wakkerheid der Fransche legerhoofden — hebben dien voltooid. Te Sidi-Brahim, eens het tooneel van der Arabieren zegepraal, werd het lot van Abd-el-Kader beslist. "Ik had," sprak hij tot den Franschen koningszoon, "vroe-"ger willen volbrengen, wat ik heden doe; ik heb het uur "gewacht door God bepaald. De generaal heeft mij een "woord gegeven, waarop ik vertrouw. Ik vrees niet, dat "het zal verbroken worden door den zoon van een magtig "vorst. Ik vraag zijn aman voor mijne familie en voor mij."

Digitized by Google

Hij had verlangd "une parole française." Daarop gerust, gaf hij zich na langdurige aarzeling over. Zal men nu de bedongen voorwaarden schenden? De Minister Guizot heeft bij herhaling verzekerd, dat het Fransche bewind een middel gevonden had, om de gedane belofte — overbrenging namelijk naar Alexandrië of Akkaron — te vereenigen met hetgeen door Frankrijk's belang, en voor de veiligheid van dien staat wordt gevorderd. Men zal zich herinneren, dat, toen voor eenige maanden de Hertog van Aumale het bestuur over Algerië aanvaarden zou, zijne benoeming door de dagbladen der oppositie vinnig gehekeld werd. Zij toonden in het verschiet de mogelijkheid van bezwaren, als die zich nu metderdaad opdoen. Maar het antwoord van de ministeriële zijde was gereed. De Hertog had het bewind op zich genomen, onder den titel van Gouverneur-Generaal, met al de verpligtingen "d'obéissance et de responsabilité que ce "titre entraine avec lui." Voortaan was het beginsel der verantwoordelijkheid van vorsten, in welke betrekking ook geplaatst, voor de nieuwere maatschappij verworven. Wilde men de zonen des konings uitsluiten, uit hoofde van hunne geboorte, dan juist zou er inbreuk worden gemaakt op de wet der gelijkheid; en in eenen staat, waar alle burgers tot alle bedieningen worden toegelaten, zouden vorsten alleen van alle worden geweerd. Wie had dan zoo regtmatige aanspraak als de Hertog, die reeds te Medeah en Constantine met goed gevolg had bevel gevoerd, — aan Abd-el-Kader den smala ontnomen had, — Afrika hartstogtelijk beminde, — de eischen en oneenigheden der krijgshoofden tot zwijgen bragt, — het burgerlijk bestuur beter dan iemand vestigen zou, — en die tegenover de Arabieren, die nog eerbied koesteren voor bevoorregte geslachten, als telg des Franschen *sultans* onmiskenbare voordeelen met zich voerde.

Inderdaad zag men enkele hoofden, die geweigerd hadden voor overwinnende veldheeren te buigen, vrijwillig en ongewapend hunne hulde brengen aan den vorstenzoon. Men noeme dit vrij vooroordeelen: — wij zeggen het ook: — maar eene goede staatkunde moet op zoodanige denkwijze letten. Jong en onervaren, maar door de beste raadslieden omringd, plukt nu de nieuwe stedehouder de vruchten van

Digitized by Google

alles, wat door den maarschalk Bugeaud was beraamd en voorbereid. Zoo heeft eens Sylla aan Marius de eer der bemagtiging ontrukt. En wie kan het belang voor Frankrijk, het hooge gewigt voor de toekomst der kolonie ontkennen, dat in de onderwerping van Abd-el-Kader gelegen is! Misschien heeft men de vergelijking met Jugurtha te verre gezocht. Maar wij gelooven, dat de uitspraak van den Romeinschen geschiedschrijver van volkomene toepassing op den overwonnen Emir is. "Nam in Jugurtha tantus dolus, "tantaque peritia locorum et militiae erat, ut, absens an "praesens, pacem an bellum gerens, perniciosior esset, in "certo haberetur."

Nog eer deze tijding door Frankrijk verspreid werd, leed de koning een smartelijk verlies door den dood zijner zuster Prinses Adelaïde. Wat ook laster of teleurgestelde verwachtingen tegen Lodewijk Filips hebben ingebragt, zijn huiselijk leven, de liefde voor zijne familiebetrekkingen, zijn ijver voor de eer van zijn geslacht, bleven onaangetast en onberispt. Wie kent uit de tallooze berigten omtrent het merkwaardig leven van dezen vorst, zijne teedere gehechtheid aan deze eenige zuster niet? — Van het oogenblik, dat hij de duizend Louis d'or, die hem zijn lidmaatschap van de Heilige Geest-orde jaarlijks opbragt, in Maart 1790, met haar deelde, — onder de stormen der omwenteling, tot den tijd, dat hij, na de zonderlingste lotwisselingen, den troon van Frankrijk beklom, en doornen vond aan de lang begeerde kroon — kenden beiden slechts één belang. De roerende uitroep bij den laatsten aanslag op 's konings leven: "Weest verzekerd, dat ik heden den doodelijken slag "ontvangen heb," teekent dien hoofdtrek in haar karakter. En zoo iemand wanen mogt, dat in ons "Staatkundig Overzigt" dergelijke bijzonderheden ter naauwernood melding verdienen, — hij bedenke, dat het leven, de gezondheid van Lodewijk Filips, naar de erkentenis van vriend en vijand, eene Europesche aangelegenheid is. Het kan zijn, dat Thiers in zijne meesterlijke rede: "sur les députés fonctionnaires" (in Maart 1846 gehouden), te regt daaruit een bewijs tegen de persoonlijke bemoeijing des konings met de zaken van zijn bewind: "le gouvernement personnel," heeft ontleend: "J'ai

Digitized by Google

"été en Angleterre sous plusieurs règnes; j'y étais récemment. "On y agite une question immense, — jamais je n'ai entendu "dire: La reine veut ceci, la reine veut cela. — Sa vie est "précieuse à tous; et si la destinée, jalouse de tant de pros-"pérités, venait à frapper cette jeune souveraine, sa mort se-"rait un chagrin profond pour l'Angleterre, elle ne serait "pour personne un sujet d'alarmes." Maar de geschiedenis der jongste dagen heeft geleerd, dat loutere geruchten omtrent den Franschen koning de beurs in beweging brengen, Europa met schrik vervullen, — de radicalen natuurlijk uitgezonderd, voor wie het τέθνηκε Φίλιππος, οὐ μὰ Δί, ἀλλ' ἀσθενεῖ, eene geheel andere beteekenis heeft.

Inmiddels zijn de Fransche kamers geopend. Bij de Pairs zijn de beraadslagingen over het adres reeds afgeloopen. Zelden heerschte in het Luxembourg meer levendigheid. Nog weêrklinkt in onze ooren de welsprekende taal, door de "princes de la parole" uitgesproken, — waardoor in Frankrijk de behandeling der staatszaken wordt ingewijd. Wij kunnen niet toegeven, dat de strijd door de Ministers ongelukkig is gevoerd. Wat beteekenen de 15 stemmen, door de oppositie boven het vorig jaar verkregen, bij den toon en geest, die de vergadering onder het hooren der uiteenloopende gevoelens deed blijken? De netelige zaak van Zwitserland heeft voor den Minister Guizot eene hoogst gunstige wending genomen. Te bedachtzaam, om zijne hartstogtelijke welsprekendheid, die in het Palais-Bourbon te huis behoort, onder de Pairs den toom te vieren, — is hij, "le roi "de la tribune," kalm en bezadigd gebleven. Maar de geestdrift, door de gloeijende woorden van den Graaf de Montalembert opgewekt, kwam hem uitnemend te stade. Wat vermogt daartegen de afkeurende taal van den gewezen gezant de Pontois, die de staatkunde kwam berispen, door hem zelven gediend, — en daarover eene welligt al te scherpe teregtwijzing uit den mond van Guizot ontving. — Eene herhaalde, naauwkeurige lezing der overgelegde dépêches heeft ons overtuigd, dat de Fransche staatkunde tegenover Zwitserland een tweeledig doel heeft beoogd: — zij wilde de interventie van Oostenrijk voorkomen, waartoe Prins Metternich in het najaar van 1846 reeds overhelde; — en ten

Digitized by Google

andere, den triomf der radicalen beletten door gezamenlijke tusschenkomst der vijf groote Mogendheden. Bezwaarlijke taak voorwaar! Het geschil in Zwitserland is oorspronkelijk van *godsdienstigen* aard: — en men verlangde gemeenschappelijke zamenwerking van twee protestantsche, twee katholieke magten, en van het hoofd der Grieksche kerk. Maar de Zwitsersche quaestie is, in karakter en strekking, ook van *staatkundigen* aard; de twee beginselen, die Europa reeds zestig jaren verdeeld houden, staan daar over elkander: — men moest dus bovendien twee constitutionele, twee absolute, en ééne mogendheid, die half constitutioneel is, tot overeenstemming brengen. Het belang, dat Oostenrijk door ligging en grenzen bij den loop der Zwitsersche aangelegenheden heeft, springt in het oog. Het kon niet van alle tusschenkomst afzien: er moesten réserves blijven. De kwade wil van Lord Palmerston is even onmiskenbaar bij eene aandachtige lezing der staatsstukken. Dat hij vroeger het Zwitsersch vraagstuk uit hetzelfde oogpunt beschouwde, heeft de dépêche van 9 Junij 1832, door den Heer Guizot overgelegd, ontegenzeggelijk bewezen. Wij duchten zeer, dat de Britsche staatsman weldra wederwraak nemen zal. Uit de correspondentie van het Fransche bestuur met Siegwart-Müller, en de hoofden van het Sonderbund, zouden wij waarschijnlijk eene zeer gewijzigde voorstelling der zaak, en zeker van de aangegrepene hulpmiddelen bekomen. Maar dit feit is onwederlegbaar; de Fransche regering was, binnen vijf weken, geslaagd in het verkrijgen der toestemming van de verschillende kabinetten; en de welberaamde maatregelen zijn alleenlijk mislukt door den spoed en voortvarendheid des Landdags. Men heeft het stelsel der "faits accomplis" tegen de uitvinders gekeerd. Wanneer wij evenwel den Hertog de Broglie de tractaten van 1815 zien op den voorgrond stellen en tegen de Zwitsers inroepen, dan rijst het gebeurde met België en de vernietiging van Krakau ons voor den geest. Ondanks alle bekwaamheid is het de geschiedenis der vledermuis. "Je suis oiseau, voyez mes ailes, je suis souris, vivent les rats."

Schitterend en glansrijk was de verdediging omtrent de

Digitized by Google

politiek, gevolgd in de zaken van Italië. Niets kan schooner worden gezegd dan de dépêche van 5 Augustus 1846, waarin de maatregelen van Paus Pius, — de amnestie van 16 Julij, — de verwachtingen van Europa, worden geschetst. In al de stukken, aan de Fransche gezanten bij de Italiaansche hoven gerigt, heerscht dezelfde toon: — sympathie voor de herleving van Italië, maar tevens zekere schroom voor de overdrijving, — die de levendigheid, waarmede het volkskarakter daar alles aangrijpt, en niet minder het lang vertraagd herstel van ergerlijke misbruiken deden voorzien. De minister heeft eerbied voor het karakter, — vertrouwen op den verlichten geest van den Paus: maar hij betreurt, dat de H. Stoel niet, reeds bij den aanvang der hervormingen, hare strekking en haar doel heeft aangeduid. Telkens wordt de "gematigde partij" opgewekt, om zich meer te doen gelden. Er bestaat bij een deel der bevolking meer dan zucht naar inwendige hervorming en verbetering der instellingen. "Il "y a le désir d'un remaniement des territoires; il y a le désir de l'un de ces faits qui ne s'accomplissent que par la "guerre et les révolutions." Daar verklaart de minister zich tegen.

Het schrijven van 27 September aan den gezant Rossi, door Victor Cousin "la noble dépêche" genoemd, verdient bovenal behartiging. Welke zijn de hinderpalen, de gevaren, waarmede de Paus te kampen heeft? Het gevaar van stilstand en van omkeering. Er zijn bij hem en in Europa lieden, die verlangen, dat hij niets doen zal, dat hij alles bij het oude late. Anderen daarentegen willen, dat hij alles omkeere, alles op het spel zette, zijn eigen behoud er aan wagende, dat in stilte door allen wordt bedreigd, die hem in die rigting voortstuwen. Wij willen den Paus tegen dit dubbel gevaar beveiligen. Het is de staatkunde van het gezond verstand, die wij zelven hebben aangenomen, en die wij den Paus raden te volgen, besloten en bereid hem daarin behulpzaam te zijn, zonder aarzeling en zonder ophef, zoo als het hem en ons betaamt, — "c'est-à-dire à des gouvernemens réguliers qui veulent marcher à leur but, et non "pas courir les aventures." Hoe men als eene nederlaag voor het ministerie heeft kunnen beschouwen, dat de Pairs

Digitized by Google

besloten hebben in hun adres van antwoord de taal van den minister op te nemen, is ons een raadsel. Of men moet vreezen, dat woord en daad niet in overeenstemming zijn. — Treffend is ook de wijze, waarop de staatsman van de populariteit gesproken heeft. "Il m'est arrivé de sacrifier la "popularité en France pour servir ce que je regardais com-"me la bonne cause et l'intérêt bien-entendu de mon pays; "je n'hésiterais pas davantage à le faire en Italie. Je peux "regretter la popularité; la rechercher jamais." — Zoo sprak ook William Pitt eens van het te verliezen gezag: "Laudo manentem; Si celeres quatit pennas, Resigno quae "dedit."

Veel opzien wekte in Parijs een artikel van den afgevaardigde A. de Morny, die sedert zes jaren het Ministerie en de behoudende partij ondersteunt, maar in een veelgelezen tijdschrift het gewigt van den politieken toestand, en de noodzakelijkheid van het toegeven aan sommige wenschen der oppositie met nadruk betoogde. Sedert heeft de Minister Duchâtel in de kamer der pairs onbewimpeld verklaard, dat het gouvernement even weinig als ten vorigen jare gezind is aan die verlangens gehoor te geven. Dat er veel overdrijving heerscht in hetgeen men van de spanning der gemoederen en het uitzien naar hervormingen opgeeft, lijdt geen twijfel. De tegenpartij op alle punten geslagen — bij de keuze van den voorzitter in de kamer der afgevaardigden, — bij het benoemen der onder-voorzitters, — van de rapporteurs voor het adres, zoekt nu het karakter van den voorzitter des raads aan te tasten, en aldus het vertrouwen te schokken, dat de meerderheid in haren leidsman stelt. Een zeer laakbaar overblijfsel van de vroegere "venalité des offices," waarbij de demissie verhandeld en verkocht wordt, onder alle vorige ministers geduld, door vonnissen gewettigd — is nu gretig door de oppositie aangegrepen. Nog vóór de discussies over het adres heeft Odillon Barrot, in de kamer der afgevaardigden, interpellaties aan den minister Guizot gerigt, die met kalmte en waardigheid op de hevige aanvallen der linkerzijde heeft geantwoord, en tegelijk eenige wenken aan zijne partij gegeven heeft, die wij vertrouwen, dat niet verloren zullen

Digitized by Google

gaan. Niets treft ons meer in de redevoeringen van Guizot dan het hooge, edele karakter zijner welsprekendheid, dat wij niet beter kunnen omschrijven dan met de woorden van Lord Brougham over William Pitt: "The majesty of the "diction, — the unbending dignity of the manner, which "ever reminded us that we were in the presence of more "than an advocate or debater, or even an orator, — that "there stood before us *a ruler of the people*" (Edinb. Review. October 1838).

Frankrijk's vreedzaam bezit van Algerië, in Engeland met leede oogen gezien, schijnt ook de Spaansche bewindslieden tot het versterken van Ceuta, en de vestiging van militaire etablissementen op de noordkust van Afrika te hebben opgewekt. Generaal Serrano aan het hoofd der troepen gesteld, heeft reeds de Zafarinische eilanden in bezit genomen. — Espartero, uit zijne ballingschap wedergekeerd, en altoos nog geliefd door het Spaansche volk, nam zitting onder de senatoren. Zonderlinge zamenloop! eerst gezeten ter zijde van Castanos, hertog van Baylen, gaat hij, na het sluiten der vergadering, zijnen grooten bestrijder Narvaez begroeten; en de oudsten van Spanje zien met welgevallen dit tooneel van verzoening aan. Ook omtrent den gewezen minister Salamanca is het Spaansche kabinet den weg van bemiddeling ingeslagen; en de presiderende minister zal, hopen wij, door veêrkracht en beleid tot zijn doel geraken, — bevrediging der partijschappen. Maar nergens meer dan in Spanje wordt door duizend onvoorziene gebeurtenissen de hoop verijdeld, die gegrond scheen.

Paus Pius IX zet het aangevangen werk, trots tegenkanting en overdrijving, beraden en moedig voort. Al heeft het besluit van 29 December 1847 omtrent "den raad der "ministers" niet aan de algemeene verwachting beantwoord; wie kan ontkennen, dat daardoor eene groote schrede op den weg van vooruitgang en verbetering is gedaan. Met de instelling der consulta en de municipaliteit van Rome in verband, zal voortaan de raad bestaan uit negen ministers, ieder aan het hoofd eener afzonderlijke afdeeling of departement van bestuur geplaatst, "opdat," wordt in den aanhef van het besluit gezegd, "elk zich in een eigen' onafhanke-

Digitized by Google

"lijken kring bewegende, eene *aansprakelykheid* op zich neme, "die van de hoogere beambten tot de minderen in rang af- "dalende, aan de regering dien algemeenen waarborg schenke, "waaraan allen moeten onderworpen zijn, aan wie het bestuur "der landszaken is toevertrouwd;" de organisatie en zamenwerking der ministeriën, de benoeming van "auditori," etc., wordt in 98 artikelen geregeld. Men vergelijke den milden geest dezer bepalingen met het tafereel, door den graaf de Ste Aulaire voor de Fransche pairs opgehangen, — hoe hij (van 1831—1833 gezant te Rome) de administratie vond, — met den graaf van Lutzow, den Oostenrijkschen ambassadeur, in het memorandum van 21 Mei 1831, op de noodzakelijkheid van hervormingen aandrong; maar te vergeefs bij Gregorius XVI aanhield om de verkregen concessies te vereenigen in een "motu "proprio" (den plegtigsten vorm der pauselijke wetgeving). Welhaast werd het hoogste gezag met voeten getreden, de "cocarde pontificale" door de bewoners der legatiën afgerukt en door het oproerteeken vervangen. Zóó vervlogen ook toen de verwachtingen des volks, en de welwillende bedoelingen der gematigden in rook. Zal Italië thans gelukkiger zijn? Is er na zestien jaren meer wijsheid, meer doorzigt bij de Italiaansche bevolking? Hebben de liberalen daar nu, minder dan toen aanhoudende herinnering tot gematigdheid en kalmte noodig? Men mag het betwijfelen bij het vernemen der zonderlinge eischen aan het hoofd der katholieke kerk voorgelegd. Reeds moest de vrijheid van drukpers op nieuw worden ingekort. De menigte blijft aanhouden op het ontslag van staatsdienaars, zonder dat van eenige schuld is gebleken. Afschaffing van kloosters en kerkelijke feestdagen, — van den ongehuwden staat van den priester, — geheele wijziging der kerkelijke verordeningen, — kan men in goeden ernst dergelijke vorderingen doen? Heeft Pius, als verlicht *vorst*, de behoeften der nieuwe maatschappij ingezien, en getoond ze te willen bevredigen, — hij zal niet vergeten, dat hij *Paus* Pius IX is, de vertegenwoordiger "bij uitnemendheid" van het beginsel van gezag en van orde, welks regten en belangen hij handhaven moet. Wordt ook in de overige Italiaansche staten elke wezenlijke verbetering in het staatsbestuur tegengehouden, en de zucht naar deze met radicale woelingen verward: —

Digitized by Google

begrijpt van den anderen kant de partij der gematigden hare dure verpligting niet om te handelen, zich te doen gelden, om de regeringen te ondersteunen, die tot de noodzakelijke hervormingen willen overgaan, — dan is het te voorzien, dat ook nu weder het morgenrood van een beteren dag slechts voor een oogenblik de kimmen zal hebben gekleurd; — en dat de pogingen der Italiaansche vorsten op willekeur of revolutionair geweld zullen schipbreuk lijden. Van de eerste kunnen de staten, aan het Oostenrijksch gezag onderworpen, ten voorbeeld strekken, waar de wijze van uitvoering, als bij de censuur, nog bederft wat in de instelling zelve aanbevelenswaardig is. En van het laatste Sicilië, waar de bevolking reeds herhaaldelijk dat uiterst middel heeft aangegrepen, waaraan, zoo als Fox zeide, het wenschelijk is, dat de vorsten altoos, de volkeren nimmer mogen gedenken.

Carlo Ludovico is in het rustig bezit van Parma getreden, welk hertogdom, bij verdrag aan hem toegekend, reeds uit de aanvaardings-proclamatie vernam, dat van den nieuwen souverein geenerlei verandering in het bestuur is te wachten. Hij wil de voetstappen der ontslapene vorstin drukken in vroomheid en godsdienstzin, in regtvaardigheid en kracht van wil. — Marie Louise, Napoleon's weduw, "proud Austria's mournful flower," — die ééns aller blikken tot zich trok, — is zacht en bijna vergeten ontslapen, — over niets te beschikken hebbende dan over juweelen en kostbaarheden, het geschenk eens keizers, door haar aan Keizer Ferdinand vermaakt; en over hare paleizen en huisraad aan den hertog van Lucca geschonken.

In Zwitserland is de aanvankelijke gematigdheid der overwinnende partij kort van duur geweest. Wij spreken niet van enkele militaire geweldenarijen, aan elken krijg, allermeest aan een' burgeroorlog eigen. Maar dat bij zoogenaamde vrije verkiezingen, de federale troepen het voorzitterschap uitoefenen en de kantons gewapenderhand bezetten; — dat verbanning, verbeurdverklaring van goederen, boeten, niet bij vonnis van regters, maar door de overwinnaars, door het voorloopig bewind, worden uitgesproken; — dat achtenswaardige geestelijken als die van het St. Bernhard's-hospitium worden beroofd; goederen van kloosters en bisschoppen aan

Digitized by Google

het staatsbeheer worden onderworpen; — dat de nota van den pauselijken nuntius, klagende over schennis van kerken en verkorting van pauselijke regten door het opheffen van kloosters en het verdrijven van kloosterlingen en orde-broeders, — met smaad en verguizing wordt terzijde-gelegd, omdat hierin, let wel! over geestelijke aangelegenheden wordt gehandeld; — dit zijn uitersten, alleen van een revolutionair bewind te wachten, — van een' voorzitter als Ochsenbein, die reeds in de maand Julij het protest van Frankrijk, door den Franschen gezant bij hem ingeleverd, niet aan den landdag overlegde, maar voor zich hield — met de meerderheid handelende, zoo als deze met de 7 kantons. — Wij zijn geen voorstanders van de begrippen der minderheid, en in zooverre hunne zaak niet toegedaan. Maar zoo men prijs stelt op regt en geregtigheid, moet men die wenschen voor allen. Mogten de overwinnaars het oor nog leenen aan de opregte vrienden van Zwitserland; aan den generaal Dufour, die ten ernstigste vermaande, om eene verstandige matiging jegens verdwaalde medeburgers in acht te nemen; — aan sir Stratford Canning, die in zijn jongst memorandum, namens de Britsche regering, de uitvaardiging eener algemeene amnestie aanraadt, en tevens eene zeer omzigtige herziening van de Bonds-acte, met de aanmerking, dat het overwigt van eene uitsluitende *partij* in Zwitserland geenszins duurzaam kan zijn, noch het heil des lands kan bevorderen; — aan de oversten Ziegler en Burckhardt, die hun ontslag uit de dienst van het eedverbond verlangen, — tenzij men op de maatregelen, welke thans worden genomen, en de taal, welke jegens buitenlandsche mogendheden wordt gevoerd, mogt terugkomen; — aan graaf Pelet (de la Lozère), die, met afkeuring der handelingen van het Fransch gouvernement, en vol liefde voor Zwitserland, zijne rede besluit met heilzame wenken tot eendragt, tot matiging, tot het wegnemen van ieder voorwendsel of reden van buitenlandsche tusschenkomst, vooral ook bij de herziening van het pacte. Zeker, voor het oogenblik hebben de wapens beslist: maar het Zwitsersch vraagstuk is daarom niet geëindigd. — De nota, thans werkelijk door de drie mogendheden ingediend, bewijst, dat zij zich beschouwen als "gardiens", als bewaarders der fondamentele bepalingen

Digitized by Google

van het eedgenootschap; — dat zij vasthouden aan de beginsels, door lord Palmerston in 1832 duidelijk verkondigd; — en dat zij evenzeer besloten zijn in 1848, zonder medewerking van Engeland te handelen, als de Britsche minister zelf, in den zomer van 1840, zonder Frankrijk's deelneming heeft doorgetast: — of, gelijk reeds vroeger, in 1827, Frankrijk, Engeland en Rusland, na tienjarige worsteling, het overschot der Grieksche bevolking verdedigden tegen het zwaard des Muzelmans.

Bitter, helaas! moet Griekenland voor dien bijstand boeten. Met een zwakken vorst aan het hoofd, — inwendig door partijen verscheurd, — aan den vijandigen invloed van buitenlandsche gezanten blootgesteld, — en nu onlangs beroofd van Coletti, den eenigen staatsman, die veërkracht wist te geven aan de instellingen en besluiten van een magteloos rijk, — heeft het de kwade luimen van den Britschen minister te verduren, die van de financiële verwikkelingen misbruik maakt, en zijne eischen kleedt in woorden, welke de verontwaardiging opwekken zelfs van den "Times". De twist met de Porte moge zijn bijgelegd, Mussurus weldra wederkeeren; — maar de buitenlandsche schuld is daarmede niet vereffend, de vorderingen van Lord Palmerston niet voldaan. — Treffend en waar is de voorstelling van het voormalig parlementslid Roebuck, die den edelen secretaris voor de buitenlandsche zaken met een' zwavelstok "lucifer-match" vergeleek, overal brand en onheil stichtend. Aan zijne uitstekende bekwaamheid als redenaar en administrateur, — in de oppositie of als bewindsman, valt niet te twijfelen. Maar het is bij de jongste ministeriële zamenstelling gebleken, hoe veel weêrzin zijn karakter inboezemt aan de uitmuntendste leden zijner eigene partij; — aan Lord Grey inzonderheid. Zij vreesden de droevige vermaardheid, die hij zich in Europa had verworven. Het gebeurde te Madrid, te Athene, nu onlangs in de Zwitsersche zaak, is niet geschikt om dit oordeel te verzachten. — Een nieuw licht wordt zeker over deze laatste quaestie verspreid door de stukken, aan het parlement eerstdaags voor te leggen. Anders klaagt men in Engeland niet minder dan ten onzent over de weinige belangstelling in de politiek met het buitenland. Een brief als die van den Hertog van Wellington boeit voor een oogen-

Digitized by Google

blik de aandacht: weldra is men gerust gesteld; — en de petitiën tegen de uitbreiding der land- en zeemagt, de redenen van Cobden vinden oneindig sterker weêrklank in deze vredelievende eeuw. Verblijdend zijn de vooruitzigten voor het vrijer handelsverkeer geopend door berigten uit Amerika. De Heer Bancrofft heeft Lord Palmerston gepolst over het wederkeerig onbezwaard toelaten van Britsche en Amerikaansche bodems in de havens van Engeland en de Vereenigde Staten. Het antwoord is zeer gunstig geweest. Het tegenwoordig ministerie is gereed om de vereischtė maatregelen aan het parlement te onderwerpen. Men weet, dat de navigatie-wetten reeds sedert eenigen tijd in dagbladen en tijdschriften zijn onderzocht en beoordeeld. Een uitmuntend opstel in "the Edinburgh Review" van October j.l., aan de pen van Porter toegeschreven, en het werk van Ricardo: "Anatomy of the navigationlaws," trokken algemeen de aandacht, en werden als voorloopers van ministeriële voorstellen beschouwd.

De boodschap van President Polk aan het Congres der Vereenigde Staten, van gewone uitvoerigheid, luidt gunstig. In alle takken van volksbestaan heeft zich eene voorbeeldelooze welvaart geopenbaard. De opbrengst der regten op den invoer is, ondanks de reductie in het nieuwe handels-tarief van 1846, grooter geweest, hebbende opgebragt 31½ millioen dollars, dat is 8 mill. meer dan in het vorige jaar, onder het hooger tarief van 1842. De buitenlandsche oorlog, zegt de President, heeft in geene wezenlijke mate de uitbreiding naar buiten of de algemeene welvaart belemmerd. Even gelukkig dus in vrede als in den oorlog! Intusschen verdient het opmerking, dat, nu tien jaren geleden, toen Generaal Jackson zijn ambt nederlegde, hij zich beroemen mogt, dat de gansche schuld, door twee oorlogen veroorzaakt, ten volle was afbetaald. De tegenwoordige President heeft in 18 maanden de schatkist uitgeput, en eene schuld aangegaan van bijkans honderd millioen dollars. En nog ziet men geen einde, of goeden uitslag van den krijg! Ook wordt in Amerika verzekerd, dat het Bewind zelf den oorlog van harte moede is, en zich gaarne zou terugtrekken, zoo dit zonder schade en schande doenlijk was. Maar eene onzigtbare hand, de wet

Digitized by Google

der noodzakelijkheid, het vermogen der meerdere beschaving, of wat het ook zij, — drijft en stuwt de "Yankees" voorwaarts, en rusten zullen zij niet, voordat hun grondgebied ter wederzijde den Oceaan tot grens heeft. Bijna evenzoo als het onmetelijke Britsche rijk in Hindostan gestadig wordt uitgebreid!

Daarom zijn de pogingen van de eerste mannen der Unie van Webster, van Calhoun, van Clay, onvermogend tegen den stroom; en boezemen de berigten omtrent het veldwinnen der vredelievende partij ons weinig vertrouwen in. Nog onlangs, in de Senaatszitting van 30 December, heeft alleen de stem van den Vice-President beslist, dat een voorstel van Mr. Cass "over de vermeerdering der krijgsmagt" vóór alle andere in behandeling zou komen. De Londensche bladen verzuimen niet aan te merken, dat zoodanige meerderheid van ééne stem, in het Engelsch Parlement, een onfeilbaar voorteeken zou zijn van den aanstaanden val der oorlogspartij: maar dat men zeer ten onregte tot een gelijk besluit zou komen omtrent het Amerikaansche Congres. Voor het oogenblik is het hoofdbezwaar de toestand der geldmarkt; want een minimum van 17 millioen aan schatkistbiljetten, of "United States stock," moet worden geplaatst. De banken hebben "more solito" door overmatige uitgifte van papier medegewerkt tot den gedrukten staat: — verscheidene hebben reeds hare betalingen gestaakt. De millioenen in specie uit Europa ontvangen, zijn bijna geheel onder de verbruikende klassen in omloop gebragt. Te Nieuw-York had in Wallstreet een ware paniek geheerscht, en men noemde onderscheidene banken, die niet zouden kunnen staande blijven. In Pennsylvanië en Maryland was daarentegen de financiële toestand zoo gunstig, dat deze *staten* de stipte betaling hunner dividenden verzekerden. Het Mexikaansche Congres was nog te Queretaro vergaderd: maar zou bij een' dreigenden inval van het Amerikaansche leger naar Aguascalientes verplaatst worden. Het had de eerste lezing doen doorgaan van een voorstel, om naar geene vredesvoorwaarden te luisteren, zoolang de Amerikaansche troepen het grondgebied bezet en de havens gesloten hielden: — President Anaya zou geene gedragslijn volgen, dan die door de staten

Digitized by Google

zelve werd aangegeven, welker gouverneurs men wilde, dat, met eene enkele uitzondering, allen voor den vrede gestemd zijn. Generaal Bustamente was door de regering tot opperbevelhebber van het reserveleger benoemd. — De Amerikaansche vloot had Mazatlan en Guaymas bezet.

Met een woord maken wij nog melding van de vereenigde commissiën uit de stenden in Pruissen, wier zittingen zijn geopend, ten einde te beraadslagen over een ontwerp van strafwetboek. Onder anderen is daarbij "de afschaffing der "doodstraf" in overweging genomen: en men kan vermoeden, dat dergelijke debatten, waaraan sprekers als b. v. de wereldberoemde geleerde von Savigny deel nemen, ten uiterste belangrijk zullen zijn. Maar het ontbreekt ons tot heden aan naauwkeurige berigten. Bovendien zullen de Pruissische patenten, de vergaderingen en verhandelingen van den Landdag, enz., het onderwerp van een afzonderlijk opstel in een eerstvolgend nommer van dit tijdschrift uitmaken.

Digitized by Google

BIBLIOGRAPHISCH ALBUM.

Het Leesgezelschap te Diepenbeek, door Prof. van Limburg Brouwer. In 8°. Groningen, Van Boekeren, 1847.

In den begaafden schrijver, wiens nalatenschap ons hier wordt aangeboden, ontviel der Nederlandsche letterkunde een harer schoonste sieraden. Zoo talrijke wetenschappelijke werken van zijne uitgebreide kunde en onvermoeide werkzaamheid getuigen, zijn "Charicles et Euphorion," zijn "Diophanes," zijn "Ezel en eenig speelgoed," zijne vertaling van Manzoni's "Verloofden," zullen nog lang de herinnering aan zijnen smaak en zijne luim levendig houden. Van die eigenschappen levert ook het "Diepenbeeksche Leesgezelschap" een nieuw en verrassend bewijs; — te treffender, omdat wij hier den schrijver, die zich bij voorkeur op het gebied der klassische wereld plagt te bewegen, zich plotseling in het midden van onzen tijd en van ons volk zien verplaatsen. Het boek — en dit is in ons oog eene hoofdverdienste — is door en door Hollandsch. Bij de blaam, vaak niet zonder regt onzer nieuwere letterkunde aangewreven, dat zij zich al te volgzaam betoont voor indrukken uit den vreemde, en dikwerf stof en vorm tevens aan den nabuur ontleent, komt des te hooger hulde toe aan een werk, dat ons overal echt Hollandsche karakters en toestanden veraanschouwelijkt, en in den waren zin des woords "oorspronkelijk" is.

Intusschen, zoo het nagelaten geschrift des Groningschen Hoogleeraars door zijnen vorm aanspraak mag maken op algemeene sympathie en onverdeelde toejuiching, de inhoud moet zeker den kring, in welken het die zal aantreffen, eenigzins beperken. De schrijver plaatst zich niet slechts te midden van den strijd, die ten onzent op maatschappelijk en kerkelijk gebied gevoerd wordt; hij neemt aan dien strijd levendig en onverschrokken deel; — en wel met het gevreesde wapen van den bijtenden en onbarmhartigen spot. Onschadelijk en onschuldig als de titel klinke, bevat het "Leesgezelschap" niets minder dan eene scherpe en uitstekend volgehoudene satyre der kerkelijke reactie, die zich angstvallig aan catechismus en geloofsbelijdenis vastklemt, en in de ongeschonden handhaving der Dordtsche Canones den eenigen waarborg voor het heil der zielen zoekt.

Zulk een boek heeft weinig kans op algemeenen bijval in een tijd, waarin,

Digitized by Google

hier eerbiedwaardige schoon eenzijdige overtuiging, dáár ligt meêgesleepte onkunde, ginds — en niet het minst — volgzame modezucht, het getal der aanhangers van het orthodoxe systeem dagelijks doet aangroeijen. Te meer hulde verdient de moed, welken de overledene tot het ontwerpen en voltooijen van zijnen arbeid behoefde, — eene hulde, waarin ook de broeder des overledenen behoort te deelen, wien geene vrees voor verkettering terughield, om aan dien arbeid eene publiciteit te schenken, welke hij zoozeer verdient. Immers, zoo het plan op lof en toejuiching aanspraak heeft, niet minder de uitvoering. De karakters zijn even levendig opgevat, als gelukkig gegroepeerd. Onder velen is vooral Baas Hartman, de doldriftige ijveraar, naar het leven geteekend en contrasteert geestig en scherp met kapitein van Berkel, wiens gezond, maar weinig ontwikkeld, verstand, bij elke nadere kennismaking, tegen het onnadenkend aangeleerde stelsel opkomt en eindelijk tot volslagen weêrbarstigheid overslaat. Meesterstukken in hunne soort zijn ook de beide proefpreeken der regtgeloovige kandidaten — over den tekst: "laat *ons* menschen maken," en over de "liefdekoetsen". Evenwel, met hoeveel fijnheid van dialektiek soms de ongerijmdheden worden in het licht gesteld, waarin zich het orthodoxe stelsel bij de eenzijdige opvatting der antinomiën van "voorbeschikking" en "vrijen wil" verwart, in den regel treft de scherpe geesseling slechts de grofste en ruwste uitingen der kerkelijke reactie, en blijft zij veelal onmagtig tegen hen, die deze rigting met wezenlijk talent of meerdere matiging voorstaan. Eene leemte, misschien minder aan den schrijver, dan aan het genre te wijten. De satyre kan in hare jagt op in het oogloopende ongerijmdheden en scherpe tegenstellingen slechts de extrême's treffen; eene fijnere psychologische ontleding, die de ontrouw aan het gezond verstand ook in hare diepste schuilhoeken en onmerkbaarste schakeringen vervolgt, gedoogt zij, althans in den vorm, waarin haar de Heer van Limburg Brouwer aanwendde, niet. Zij is daarenboven een krachtiger middel ter versterking en bemoediging der bondgenooten, dan ter overtuiging der tegenpartij, en maar al te zeer geschikt om met gelijk gevolg door beide partijen gebezigd te worden; — vooral wanneer zij, in stede van het contrast zich uit de eigenaardigheid der bestredene rigting te laten ontwikkelen, zich veroorlooft het willekeurig van buiten aan te brengen. Beide aanmerkingen gelden vooral het karakter van den Heer van Groenendaal. Voorzeker, er is een punt, waarin, ook zonder grove en opzettelijke huichelarij, zich het meest verfijnde spiritualisme en het grofste sensualisme ontmoeten kunnen. De ontleding van zulke karakters echter vordert eene geheel andere, eene fijnere en diepere bewerking, dan het plan van het „Leesgezelschap" misschien toeliet. De Heer van Groenendaal is nu niet veel meer dan eene bloote copie van den "Tartuffe," een huichelaar met bewustheid en overleg; en zulk eene voorstelling, al ware zij niet, juist om de veelvuldige herhaling, eene stuitende onregtvaardigheid, schildert ons in elk geval slechts eene uitzondering, die men op het terrein van elke — godsdienstige, maatschappelijke, staatkundige — rigting min of meer kan terugvinden, aan welke een wellusteling of belangzuchtige het zijn voordeel kan achten zich aan te sluiten.

Digitized by Google

Naömi, of de laatste dagen van Jeruzalem. Naar het Engelsch van Mrs. B. J. Webb. Twee deelen, 12°. *'s Gravenhage, K. Fuhri,* 1847.

Jakob, een verhaal uit het tijdvak der Apostelen, door C. van Schaick, Predikant te Dwingeloo. Twee Stukken in 8°. *Amsterdam, G. J. A. Beijerinck,* 1847.

De Engelsche schrijfster en de Nederlandsche schrijver bewegen zich op hetzelfde terrein en in nagenoeg dezelfde eeuw — het heilige land, de eerste eeuw na Christus geboorte. Wie echter, door belangstelling in dat tooneel en dien tijdkring tot gunstige vooringenomenheid geleid, hunnen arbeid ter hand neemt, zal, vreezen wij, ook zonder veeleischend te zijn, ze eenigermate teleurgesteld uit de hand leggen. Bij Mrs. Webb ontbreken ook de eerste vereischten ter volbrenging eener taak als die, welke zij op zich nam: — vertrouwdheid met de toestanden, waarin zij hare lezers zoekt te verplaatsen. Er is niet meer Oostersche kleur in haar werk, dan eene oppervlakkige kennis met de Heilige Schrift haar heeft kunnen aan de hand doen. Gebrek aan kennis en gemis dier intuïtie-gave, welke dat gebrek zouden kunnen vergoeden, verraden zich telkens. Een dor en voor het bedoelde einde veel te hoog opgehaald uittreksel uit Flavius Josephus, en de geschiedenis van twee familiën — eene Joodsche en eene Romeinsche — die, reeds vroeger door vriendschap verbonden, door wederzijdsche omhelzing van het Christendom tot elkander gebragt en door een dubbel huwelijk vermaagschapt worden: ziedaar de beide, geenzins harmonisch tot een geheel bewerkte, maar slechts uitwendig naast elkander geplaatste bestanddeelen van den roman.

De arbeid des Heeren van Schaick overtreft zeker dien van Mrs. Webb zoowel in kennis der oudheid, als in de bewerking der toestanden en karakters; hij blijft echter verre achter bij hetgeen wij naar andere proeven van dien schrijver verwachtten. Er ontbreekt eenheid en ensemble aan zijn werk. Geheele episoden zoude men zonder schade uit het boek kunnen ligten; en sommige gedeelten mogen eene voorbijgaande belangstelling wekken, het geheel kan dien bevredigenden indruk niet nalaten, welke slechts de vrucht kan zijn van een juist geëvenredigd en harmonisch geordend kunstgewrocht.

Trouwens, meer dan ééne moeijelijkheid wachtten beide auteurs op het terrein dat zij zich kozen, vooral zoodra zij het waagden, ook karakters uit de gewijde geschiedenis als handelende personen te doen optreden. Immers, zoodra men het der verdichting veroorlooft, slechts een enkelen trek aan het beeld toe te voegen, dat de heilige overlevering tot ons bragt, loopt men gevaar ergernis te geven en meeningen te kwetsen; zoo men zich letterlijk aan de mededeelingen der Heilige Schrift houdt, en zich tot die redenen en geschriften bepaalt, welke de gewijde geschiedenis ons heeft opgeteekend, houdt men zich moeijelijk van gedwongenheid en gemaaktheid vrij. Het is mogelijk, dat er tusschen die "Scylla en Charibdis" een middenweg te vinden zij, maar het is zeker, dat noch Mrs. Webb noch de Heer van Schaick dien gevonden hebben.

Digitized by Google

Mejonkvrouwe de Mauléon, door A. L. G. Toussaint. In 12°. *'s Gravenhage, K. Fuhri,* 1848.

Slechts een enkel woord, maar een woord van schier ongedeelden lof en toejuiching voor de jongste vrucht van het talent onzer onvermoeide romancière, Eene historische anecdote, door Voltaire bewaard, volgens welke eene verloving, door Bossuet in zijne vroegste jeugd aangegaan, later op aandrang zijner vrienden, met toestemming der verloofde, zou vernietigd zijn geworden, om zoo groote gaven voor de kerk te bewaren, maar die desniettemin den grondslag tot eene innige en levenslange vriendschapsbetrekking gelegd zoude hebben, heeft de stoffe geleverd, waarvan de begaafde schrijfster schitterend partij heeft weten te trekken. Wilden wij in details treden, wij zouden, schoon het haar vergevende, dat de figuur van Bossuet eenigzins aan de hoofdpersone is opgeofferd en tegenover deze zwak en weifelend schijnt, misschien eenige bedenkingen wagen tegen de onwaarschijnlijkheden, die ons in de episode van Louïze en Lord Henry stuitten; wij zouden daarentegen gaarne hulde doen aan de dialectische vaardigheid en scherpzinnigheid, welke in de teekening van den abt de Navarrois doorblinkt. Bovenal echter zouden wij onze bewondering wenschen uit te spreken en te motiveren voor de voortreffelijke teekening van het karakter der jonkvrouwe, welker naam het boek draagt, — een boek dat onze aanbeveling waarlijk niet behoeft, om talrijke lezers en toejuiching te vinden!

Digitized by Google

DE OUDSTE BRONNEN VAN ONZE METAPHYSISCHE BEGRIPPEN.

Geschichte unserer abendländischen Philosophie. Entwicklungsgeschichte unserer spekulativen, sowohl philosophischen als religiösen Ideen von ihren ersten Anfängen bis auf die Gegenwart. Von Dr. Eduard Röth, ausserordentlichem Professor der Philosophie an der Universität zu Heidelberg. Erster Band. Die ältesten Quellen unserer spekulativen Ideen. Mannheim. 1846. 8°. — Ook onder den titel: *Die ägyptische und die zoroastrische Glaubenslehre als die ältesten Quellen unserer spekulativen Ideen.*

Het hierboven genoemde werk, dat de aandacht niet alleen van philosophen, maar ook van philologen, en zoowel westersche als oostersche, allezins waardig is, heeft zijn eersten oorsprong te danken aan een zeer eenvoudige opmerking, en die zeker ook niet nieuw is; maar die toch, misschien wel om die groote eenvoudigheid zelf, te veel over het hoofd gezien is, en op de behandeling van de geschiedenis der philosophie nog niet dien invloed gehad heeft, dien zij behoort te hebben. Zij is deze, dat de oorsprong van onze speculative ideën, zoo als zij door Prof. Röth genoemd worden, dat wil zeggen van onze metaphysische begrippen en voorstellingen omtrent de wereld, den mensch en het Opperwezen, minder een philosophische, dan een historische is; dat zij minder het resultaat van philosophische bespiegeling, dan bij overlevering ontvangen en aangenomen zijn. Dat zóó onze gewone metaphysische begrippen van wereld, mensch en Godheid met het Christendom ons overgeleverd, en geenzins in het brein van onze phi-

Digitized by Google

losophen geboren zijn, is wel bekend. Maar ook het daarmeê strijdige pantheïsme, dat in den laatsten tijd in de Duitsche philosophie geheerscht heeft; vanwaar was dat? Hegel had het van Schelling, en Schelling van Spinoza. En Spinoza? Zeker niet van zijn voorganger in de philosophie, van Descartes. Spinoza was Jood, geleerde Jood: zijn onchristelijke pantheïstische wereldbeschouwing had hij uit de *Kabbala*, een traditioneel pantheïstisch stelsel van Joodsche philosophie of theosophie. En deze Kabbala is herkomstig uit het Oosten. — Wil men dus in waarheid een geschiedenis der philosophie, dan behoort daartoe vooral ook, dat men den eersten oorsprong van onze metaphysische begrippen opspore, om dan van dien eersten oorsprong af aan de ontwikkeling en wijziging daarvan in den loop der eeuwen bij de verschillende volken en in de verschillende philosophische stelsels na te gaan en tot onzen tijd toe te vervolgen. Dit werk nu heeft Prof. Röth ondernomen; en na veeljarige, dikwijls zeer moeijelijke studie, zooals van Kabbala en Talmud, is hij tot het resultaat gekomen, dat de eerste bronnen èn van de Grieksche philosophie, èn van de Joodsche en Christelijke, en zoo van alle onze Westersche metaphysische begrippen en voorstellingen omtrent wereld, mensch en Opperwezen te zoeken zijn in de godsdienststelsels der oude Egyptenaren en oude Persen. Maar deze bronnen vond hij niet geopend. De studiën zelfs, die tot het openen van deze bronnen vereischt worden, vond hij nog in haar kindschheid: maar, onvermoeid in zijn streven en door geen zwarigheden terug te schrikken, ging hij nog op dertigjarigen leeftijd naar Parijs, om daar vier jaren lang Hieroglyphen en Coptisch, en Zend en Sanscrit te studeren; en eerst na vele jaren kon hij beginnen, als vruchten van zijn studie, in dit eerste deel van een geschiedenis der philosophie *de Egyptische en de Zoroastrische geloofsleer* te geven *als de oudste bronnen van onze speculative ideën.*

Allerbelangrijkst is deze op nieuw uit de bronnen, gedeeltelijk uit nog ongebruikte bronnen, geputte beschrijving en uiteenzetting van de oude Egyptische en oude Persische godsdienststelsels, vooral die van het oude Egyptische. Bijkans

Digitized by Google

alles is hier nieuw of verschijnt in een nieuw licht; en, men behoeft het slechts gelezen te hebben, om volkomen overtuigd te zijn, dat werkelijk alle metaphysische begrippen en voorstellingen der oude Grieksche philosophie aan de wijsheid der Egyptische priesters ontleend zijn. Het is mijn oogmerk niet, van het leerstelsel der Egyptische priesters, zoo als het door Prof. Röth met groote geleerdheid en scherpzinnigheid uit de bronnen is zamengesteld, een overzigt te geven: ook het kortste overzigt zou voor mijn oogmerk te uitgebreid worden: maar als één enkel voorbeeld van de meest verrassende opmerkingen, die men hier telkens aantreft, wil ik hier alleen de verklaring vermelden van dat zoo wonderlijk verschijnsel, dat de Egyptenaren hun godheden òf geheel, òf gedeeltelijk, in de gestalte van dieren hebben afgebeeld. Hegel heeft gemeend dit verschijnsel te moeten verklaren uit de onderstelling, dat de Egyptische godsdienst oorspronklijk een dierdienst, een godlijke vereering van het redelooze dier geweest is. Veel redelijker is zeker de gewone verklaring, dat die diergestalten geen eigenlijke beelden der godheden, maar slechts zinnebeelden waren. Doch ook deze verklaring is slechts gedeeltelijk, slechts half waar. Prof. Röth heeft het op de duidelijkste en overtuigendste wijze aangetoond: die heele en halve diergestalten voor beelden van godheden zijn niets anders dan hieroglyphen. En, even als in het Egyptische schrift de hieroglyphen, zoo als bekend is, slechts gedeeltelijk symbolen of zinnebeelden, maar voor het overige klankteekens of letters zijn; zoo zijn het ook die diergestalten. Zoo wordt bij voorbeeld de godin Okeame, de gemalin van den Nijl, gewoonlijk zinnebeeldig voorgesteld in de gestalte van een beerin, omdat het sterrebeeld van dezen zelfden naam aan den hemel haar woning was: maar de maangod Chonsu phonetisch door een Ibis, in het Egyptisch *Chib*, het klankteeken van de letter *Ch.*, als initiaal van den naam *Chonsu.* En even zoo worden dan ook niet enkel diergestalten, maar allerlei figuren als hieroglyphen tot afbeelding der goden gebruikt. Zoo wordt de zonnegod Re zinnebeeldig voorgesteld in de gedaante van een groot oog met voeten en vleugels, als de door het hemelruim wandelende opzigter der wereld; en de godin *Me*, de Themis der Grieken, phonetisch door

een struisveêr, het klankteeken voor de letter *M*. Die diergestalten staan dus, even als die andere figuren, niet daar als *beelden* der godheden; de oude Egyptenaren geloofden in het geheel niet, zoo als Herodotus reeds gezegd heeft, dat hun goden er zoo uitzagen, als zij die pleegden voor te stellen: zij staan daar, om als *hieroglyphen*, òf door een wel bekend zinnebeeldig teeken een bepaalde godheid aan te duiden, òf door een klankteeken aan den naam er van te herinneren. Wel werd een dier, dat zoo de gewone hieroglyphische beteekenis van den naam van een zekere godheid had, ook als aan deze godheid heilig en gewijd beschouwd, en als zoodanig in den tempel van deze godheid onderhouden en verpleegd; maar ook zoo werd het alleen maar als levend zinnebeeld der godheid beschouwd, en eerst later kon het bijgeloof van het volk er toe vervallen, om in zulk een dier een incarnatie der godheid te zien en het als zoodanig godlijke eer te bewijzen.

Minder bevredigend, dan de beschrijving en uiteenzetting van het Egyptische leerstelsel, is die van de leer van Zoroaster. Trouwens hier kon Prof. Röth ook niet zoo veel nieuws geven. Hier kon hij bijkans van geen andere bronnen gebruik maken, dan van de reeds lang bekende en gebruikte, de berigten der oude Grieksche en Romeinsche schrijvers en de Zendavesta en Bundehesch, de eerste volgens de overlevering een werk van Zoroaster zelf, de andere een later, maar toch oud werk in het Pehlwi, dat een nog vollediger leerstelsel, dan de Zendavesta zelf, bevat: maar beide deze werken waren ook hem nog alleen maar toeganklijk door de vertaling van Anquetil du Perron, die zonder kennis van het oorspronklijke alleen naar de verklaringen van Indische priesters der Parsen vervaardigd is, en waarvan men door vergelijking van het oorspronklijke Zend thans zoo veel weet, dat zij alles behalven getrouw is [1]. De kennis van het Zend is nog niet genoeg gevorderd, en nog veel minder die van het Pehlwi, om

[1] Een nieuw voorbeeld is daarvan gegeven door Dr. Roth in Tubingen in een, voor het overige allezins onbillijke, recensie van dit werk van Prof. Roth in het Zeitschrift für Philosophie van Fichte en Ulrici.

Digitized by Google

versch uit de oorspronklijke Zendavesta en Bundehesch zelf het leerstelsel van Zoroaster te putten: want Burnouf's Commentaar over de Yaçna, een liturgisch gedeelte van de Zendavesta, is wel een voor de kennis van het Zend hoogstverdienstelijk werk, maar op lange na nog geen genoegzaam hulpmiddel, om ook de overige voor de leer van Zoroaster meer belangrijke gedeelten van de Zendavesta in het oorspronklijke te verstaan. Er blijft dan ook in het leerstelsel van Zoroaster, zoo als het hier door Prof. Röth voorgesteld en ontwikkeld is, nog veel duisters over, dat uit den zamenhang van het geheel niet te begrijpen is, en waarover eerst een beter en naauwkeuriger verklaring van de oorspronklijke Zendavesta het noodige licht zal kunnen verspreiden. Trouwens dit is dan ook door Prof. Röth zelf op meer dan één plaats, zoo als op bl. 47, erkend.

Maar behalven de voorstelling en uiteenzetting van het Egyptische leerstelsel en van de leer van Zoroaster, die men volgens den titel alleen hier verwachten zou, bevat dit eerste deel ook nog die van de Phoenicische en Grieksche godsdienstige begrippen, en wel als afstammelingen van het Egyptische godsdienststelsel. Menigeen zal het zeker bevreemden, hier de Phoenicische en Grieksche godsdienstige begrippen als afstammelingen van het Egyptische godsdienststelsel genoemd te zien: maar die bevreemding zal ophouden, wanneer men het werk van Prof. Röth gelezen heeft. Het is namelijk bekend, hoe van het jaar 2300 vóór het begin van onze jaartelling af Nederegypten overheerd is geworden door een uit de Arabische woestijn in het land gedrongen herdersvolk, welks vorsten in het Egyptisch *Hyksos*, dat is *herdervorsten*, genoemd, vijf eeuwen lang over Nederegypten geheerscht hebben. Volgens den Egyptischen geschiedschrijver Manetho waren het Phoeniciërs, dat is Kanaäniten, en hij noemt hen met dezelfde benaming ἀλλόφυλοι, waarmeê ook gewoonlijk in de Grieksche te Alexandriën in Egypten vervaardigde overzetting van het Oude Testament de Philisthijnen genoemd worden. Dit herdersvolk nu heeft, nadat het Nederegypten overheerd had, weldra het Egyptische godsdienststelsel aangenomen, en, toen het na vijf eeuwen door de vorsten van Opperegypten weêr

verdreven werd, zich het eerst, zoo als het schijnt, naar Creta begeven, en van daar wijd en zijd over de eilanden en de kusten van de Middellandsche zee verbreid, waar het in de benamingen van *Cariërs*, *Philisthijnen* en *Pelasgiërs*, die alle *vlugtelingen* of *uitgewekenen* beteekenen, de herinnering aan zijn oorsprong bewaard heeft. Daar heeft het overal onder volken, die nog slechts zeer eenvoudige godsdienstbegrippen en nog geen ontwikkeld godsdienststelsel hadden, door middel van zijn priesters de Egyptische wijsheid verbreid; en hieruit alleen moet de groote, anders volstrekt onbegrijpelijke overeenkomst der Phoenicische en Grieksche mythologie met het godsdienststelsel der Egyptenaren verklaard worden. Het bewijs voor dit alles leze men in het werk van Prof. Röth zelf. Vele bijzonderheden zullen zeker menigeen, even als mij, niet even zeker of waarschijnlijk voorkomen: maar dit beneemt niets aan de waarheid en overtuigende klaarblijkelijkheid van het geheel. Ik wil hier alleen nog maar bijvoegen, dat die voor de geschiedenis der beschaving van de oude wereld zoo belangrijke opmerking, dat de volksstammen, die in de oude geschiedenis onder de algemeene benaming van Phoeniciërs begrepen worden, uit Egypten afkomstig, namelijk de uit Egypten verdrevene Hyksos zijn; dat deze opmerking niet nieuw is. Men vindt ze reeds bij Hamaker in zijn *Miscellanea Phoenicia*, p. 172 vlg.: maar dit werk schijnt Prof. Röth onbekend gebleven te zijn.

Zoo zijn dan volgens Prof. Röth het Egyptische godsdienststelsel en de leer van Zoroaster de eerste en oudste bronnen van alle metaphysische begrippen en voorstellingen in onze westersche of Europesche philosophie, van het eerste begin van philosophische bespiegeling bij de oude Grieken af aan tot de nieuwste Duitsche philosophie toe. Hoe hij uit deze twee bronnen de gansche ontwikkelingsgeschiedenis der Europesche bespiegelende wijsbegeerte zal afleiden, zullen de volgende deelen moeten leeren, en het is billijk, dat wij vooralsnog ons oordeel daarover opschorten. Maar — zijn dan ook onze Christelijke metaphysische begrippen en voorstellingen omtrent wereld, mensch en Godheid, en dus de godsdienstbegrippen van het Oude en Nieuwe Testament,

Digitized by Google

insgelijks uit deze twee bronnen, uit het Egyptische godsdienststelsel en de leer van Zoroaster, ontsproten? Volgens Prof. Röth is dit werkelijk het geval. Reeds in de Voorrede, en ook verder in de Inleiding (bl. 22), geeft hij het te kennen. Volgens hem hebben zich de godsdienstbegrippen van het Nieuwe Testament hoofdzakelijk uit het Oude, en die van het Oude Testament vóór de Babylonische gevangenis uit het Egyptische, en daarna uit het Zoroastrische leerstelsel ontwikkeld. De bewijzen hiervoor zullen ook eerst in het vervolg gegeven moeten worden, en wij zullen dus, totdat zij gegeven zijn, moeten wachten met ze te beoordeelen: maar, als ik het Egyptische godsdienststelsel, zoo als het nu hier door Prof. Röth uiteengezet is, met de ons wel bekende begrippen en voorstellingen der Mozaïsche godsdienst vergelijk; dan is het mij volstrekt onbegrijpelijk, hoe het hem ooit mogelijk zijn zal, deze Mozaïsche godsdienstbegrippen uit de Egyptische af te leiden. Zeker, als men bedenkt, dat de Israëliten even zoo wel, als de Phoeniciërs, de Cariërs, Philisthijnen en Pelasgiërs, uit Egypten gekomen zijn, en dat Mozes zelfs Egyptisch opgevoed en *onderwezen werd in alle wijsheid der Egyptenaren* (Hand. 7: 22); dan moet niets natuurlijker schijnen, dan dat ook de Mozaïsche godsdienstbegrippen door groote overeenstemming haar oorsprong uit de Egyptische verraden zullen. Maar waar is die overeenstemming? In godsdienstplegtigheden, ja, is een groote gelijkheid niet te miskennen: men kan het duidelijk daarin zien, dat Mozes in Egypten geboren en opgevoed was: maar hoe nader en naauwkeuriger men toeziet en vergelijkt, des te meer ziet men in die groote gelijkheid onderscheid, verschil, ja tegenstelling; en reeds Herder zeide, waar hij in zijn *Geist der Ebräischen Poesie* (3te Ausg. von Justi, I, S. 316) van die gelijkheid der instellingen van Mozes met de Egyptische sprak: "Der "Geist seiner Religion aber war nicht Aegyptisch. Sein Gott "war Jehovah, der Gott seiner Väter; und auch in Cere-"monien zog er seine Einrichtung wie Geist aus der gro-"ben Materie." Van dien *geest* der Mozaïsche godsdienst spreken wij hier; van dien geest, die ook in alle godsdienstplegtigheden zinnebeeldig is uitgedrukt; van de gods-

Digitized by Google

dienstige *begrippen;* van de *spekulative Ideen*, zoo als Prof. Röth het noemt, dat is van de metaphysische begrippen of voorstellingen omtrent wereld, mensch en Godheid: — wat overeenstemming is hier tusschen de Mozaïsche godsdienst en het Egyptische godsdienststelsel? Dit Egyptische godsdienststelsel was, gelijk het door Prof. Röth zelf gekarakteriseerd wordt, Polytheïsme, materieel Pantheïsme, of Kosmotheïsme, wereldvergoding; de Mozaïsche Godsdienst het strengste Monotheïsme, God en wereld zoo ver als mogelijk van elkander gescheiden: alles is hier *lijnregt tegen elkander overgesteld.* Zou die *geest* der Mozaïsche godsdienst, zouden die metaphysische begrippen, niet *oorspronklijk* zijn? zou het niet waar zijn, dat de God der Mozaïsche godsdienst de *God der Vaderen* was?

Die oorspronklijkheid wordt door Prof. Röth ontkend, en dat in overeenstemming met zijn grondstelling, dat de volksstam, dien men gewoon is den Semitischen te noemen, niets oorspronklijks heeft, ja eigenlijk niet eens als een oorspronklijk zelfstandige volksstam te beschouwen is, en ook te onregt de *Semitische* genoemd wordt. Voor deze paradoxe stelling behoeven wij de bewijzen niet eerst in het vervolg van het werk te verwachten: die bewijzen, zoo vele als hij er heeft, zijn reeds hier gegeven, en wel op bl. 82 en 83 en bl. 100 en 101. Wij zijn dus reeds volkomen in staat, die te beoordeelen.

Op bl. 82 erkent hij eerst wel op het tooneel, waarop, zoo als hij zich uitdrukt, de ontwikkelingsgeschiedenis van onze westersche philosophie speelt, drie verschillende volksstammen met eigendommelijke taal en schrift en zeden: vooreerst de Baktrisch-persische, die hij gewoonlijk met één woord de *Arianische*, beter in de Noten de *Arische* noemt, ten oosten met de Indiërs, ten westen met de oudste bewoners van Griekenland en Italiën verwant; ten tweeden de te onregt, zoo als hij zegt, zoogenaamde *Semitische;* en ten derden de *Aethiopisch-egyptische:* maar dan laat hij daarop volgen (en dit moet het eerste bewijs zijn): "De talen der "Arianische volken, het Assyrisch, Medisch, Persisch, "Baktrisch enz., zijn alle na aan elkander verwant, en behoo-"ren volgens de overblijfsels, die er van bewaard zijn, tot den

Digitized by Google

"Indo-germaanschen taalstam. Het Egyptisch maakt insge-"lijks een eigenen, zelstandigen taalstam uit. In het mid-"den tusschen beide staan de talen der zoogenaamde Semi-"tische volken, die, ofschoon zij een eigendommelijke gram-"matische ontwikkeling bereikt hebben, in vele opzigten zich "aan den Egyptisch-aethiopischen taalstam aansluiten, en "daarentegen van den Indo-germaanschen aanmerkelijk af-"wijken. — Naar hetgeen de bouw van deze taalstammen "schijnt aan te duiden, staan de Arianische en Aethiopisch-"egyptische volksstammen het afgezonderst en zelfstandigst "tegen elkander over, terwijl de Semitische volksstam een "minder zelfstandige plaats tusschen de twee andere in-"neemt en zich meer aan den Aethiopisch-egyptischen aan-"sluit." —

Dit bewijs, indien het kon gelden, zou zeker van zeer groot gewigt zijn: want, zoo als Prof. Röth ook op bl. 2 der Noten heeft aangemerkt, het is algemeen erkend, dat taalverwantschap het treffendste bewijs voor de stamverwantschap van twee volken is. Maar eigenlijk is Prof. Röth ons het bewijs hier schuldig gebleven. Want, zal hetgeen hij hier gezegd heeft, iets bewijzen, dan had hij moeten aantoonen, dat de *eigendommelijke grammatische ontwikkeling*, die hij toch aan het Semitisch toekent, uit die van het Egyptisch natuurlijk ontstaan of daarmeê ten minsten zusterlijk verwant is. In de geleerde Noten achter het werk, had hij aan dit bewijs tot staving van zulk een gewigtige, maar ook zoo paradoxe, grondstelling wel een plaats mogen inruimen. Zoo lang dit bewijs niet geleverd is, zal de *eigendommelijke grammatische ontwikkeltng* van het Semitisch tot bewijs blijven verstrekken, dat werkelijk het Semitisch een eigendommelijke, zelfstandige taalstam is, en dat bij gevolg de Semitische volken een afzonderlijken zelfstandigen volksstam uitmaken. Dat bij onderlinge vergelijking van de drie genoemde taalstammen het Semitisch, zoo als Prof. Röth meent, in zijn bouw eenige meerdere gelijkheid met het Egyptisch, dan met het Indo-germaansch, of wel het Indo-germaansch met het Egyptisch, vertoont; dit zou nog volstrekt niets bewijzen. Daar de vorm van alle menschelijke talen uit één en dezelfde bron gesproten is, uit de

Digitized by Google

éëne menschelijke rede; zoo moet men zich veel meer over de groote verscheidenheid van vormen bij de verschillende taalstammen, dan over de gelijkheid en overeenkomst, waar men die aantreft, verwonderen; en niets is natuurlijker, dan dat van drie verschillende taalstammen twee in eenige opzigten meer met elkander overeenkomen, dan één van deze twee met de derde. Overeenkomst tusschen twee taalstammen in eenige bijzondere opzigten bewijst op zich zelf niets. Zoo heeft bij voorbeeld de zoogenaamde Maleische taalstam, waarvan het Javaansch de meest ontwikkelde tak is, met den Semitischen gemeen het gebruik van pronomina suffixa in plaats van pronomina possessiva en den tweelettergrepigen, uit den éénlettergrepigen ontwikkelden vorm der hoofdwoorden, en wel zoo, dat, even als dit voor het Semitisch door Dr. Ernst Meier in zijn *Hebräisches Wurzelwörterbuch* aangetoond is, die tweelettergrepige vorm zich uit den éénlettergrepigen veelal ontwikkeld heeft door verdubbeling: en toch is die Maleische taalstam een volkomen zelfstandige, van het Semitisch geheel onafhanklijke taalstam. — Wil iemand na al het gezegde nu nog daarenboven de stamverwantschap van het Semitisch en het Egyptisch opzettelijk wederlegd zien, hij kan het met vele bewijzen gedaan vinden door den zoo evengenoemden Dr. Ernst Meier in het derde Aanhangsel achter zijn Hebräisches Wurzelwörterbuch: *Ueber das Verhältniss der ägyptischen zum semitischen Sprachstamme.* Dr. Meier is zelfs van oordeel, dat het Semitisch in den geheelen aard en het karakter van zijn bouw en grammatische ontwikkeling veel meer gelijkheid — ofschoon daarom nog juist geen verwantschap — vertoont met het Indo-germaansch, dan met het Egyptisch.

Op bl. 83 tot zijn tweede bewijs overgaande, zegt Prof. Röth, dat de oudste historische berigten omtrent de afstamming van die volken zelfs nog verder gaan: want dat in de stamtafel der volken Gen. 10 de van de nieuweren valschelijk zoogenaamde Semitische volken verklaard worden voor stamverwant met de Aethiopiërs en Egyptenaars, daar zij Cusch, tot wiens zoon zij ook den stichter van Babylon Nimrod maakt, en dus de Aethiopiërs, met Misraïm,

Digitized by Google

dat is de Egyptenaars, en Kanaän, dat is de Phoeniciërs, van één en denzelfden stamvader Cham afleidt. "Welke "waarde men nu ook" zegt hij "aan deze stamtafel mag "toekennen, zoo blijkt daaruit toch ten minsten zoo veel, "dat de auteur daarvan de van ons zoogenaamde Semiti- "sche volken, de Babyloniërs en Phoeniciërs, als met den "Aethiopisch-egyptischen volksstam verwant beschouwde."

Zeer veel waarde, werkelijk historisch gezag, schijnt dus Prof. Röth zelf aan die stamtafel der volken niet te willen toekennen. Trouwens het is thans algemeen erkend, dat die stamtafel alleen en op zich zelf de werkelijke stamverwantschap van verschillende volken niet bewijzen kan, indien zij niet bevestigd wordt door taalverwantschap: — ofschoon men ook dan nog, als zij hierdoor niet bevestigd wordt, toch aan die stamtafel geen historisch gezag moet ontzeggen: want zij is niet verdicht, maar steunt werkelijk op historische overleveringen. — Maar het is immers volstrekt niet waar, wat Prof. Röth zegt, dat in die stamtafel de door ons zoogenaamde Semitische volken als met den Aethiopisch-egyptischen volksstam verwant beschouwd en van Cham als stamvader afgeleid worden. Het is zelfs niet waar van die beide volken, de Babyloniërs en Phoeniciërs, die Prof. Röth hier noemt, als waren het *alle* Semiten. Het is slechts waar van Nimrod, den stichter van Babylon, en van de Phoeniciërs, en met name ook van de Philisthijnen volgens vers 14. Waarlijk, — ik durf het haast niet zeggen, maar het is toch zoo — Prof. Röth schijnt die stamtafel slechts even ter loops te hebben ingezien: want worden niet vers 21 vlgg. behalven vele andere volksstammen de Aramaeërs, dat is de Syriërs en Babyloniërs, en alle zonen van Heber, en dus de Israëliten en Arabieren, uitdrukkelijk van Sem afgeleid? Dat de Phoeniciërs, en daarmeê ook de Philisthijnen, als van Cham afkomstig, in die volkstafel beschouwd worden, mag ons geenzins bevreemden: het waren immers de uit Egypten verdrevene Hyksos. De reden, waarom zij daar als van Cham afkomstig beschouwd worden, is, zoo als Hamaker in zijn *Miscellanea Phoenicia* ter aangehaalde plaats heeft opgemerkt, eenvoudig deze, dat zij afkomstig waren *uit het land van Cham;*

Digitized by Google

en zoo heeft die beschouwing een werkelijk historischen grondslag. — De afstamming van dien enkelen persoon, van Nimrod, kan hier bij de vraag naar stamverwantschap van volken natuurlijk van geen belang zijn: maar waarom zou Nimrod niet werkelijk een afstammeling van Cusch geweest kunnen zijn, een Cuschiet namelijk uit Zuid-arabiën; en die dappere held en geweldige jager van daar uitgetogen als overweldiger in de vlakte van Sinear een rijk hebben kunnen stichten? Doch even goed kan men onderstellen, dat Nimrod wel een Semiet geweest is, maar in die volkentafel opgegeven wordt als afkomstig van Cusch, alleen omdat hij afkomstig was uit het land van Cusch, namelijk uit Zuid-arabiën. Mogelijk zelfs was hij van daar uitgeweken juist bij gelegenheid dat een gedeelte der Cuschiten uit Africa over de straat Bab-el-mandeb in Zuid-arabiën viel en daar zich vestigde in die streken, die daarom nog lang daarna, even als Aethiopiën in Africa, het land van Cusch of Aethiopiën genoemd zijn geworden.

Op bl. 100 beweert Prof. Röth, dat de onzelfstandigheid der Semitische volken, in tegenoverstelling van de Egyptisch-aethiopische en de Arianische volksstammen, ook op een allertreffendste wijze zigtbaar is in de onzelfstandigheid van hun cultuur of beschaving. "Dit openbaart zich voor-"eerst" zegt hij "in hun schrift. De Aethiopisch-egyptische "stam en de Arianische hebben elk zijn eigendommelijke "schriftteekens, die niets met elkander gemeen hebben, en "op geheel verschillende beginsels van klankbeteekening ge-"grond zijn; de eerste de hiëroglyphen, de andere het spij-"kerschrift. De Phoeniciërs daarentegen en de met hen ver-"wante west-asiatische Semiten, en even zoo de Babylo-"niërs, hadden een Alphabet, dat naar dezelfde beginsels "gevormd is, als het hiëroglyphenschrift, en waarschijnlijk "slechts ontstaan is uit een tot de noodzakelijkste behoefte "beperkt en uit den rijkdom van het Egyptische schrift ge-"kozen aantal hiëroglyphische teekens." — Ja, dit is meer dan waarschijnlijk: dit is zeker genoeg. De Phoeniciërs hebben gedurende hun verblijf in Egypten het schrijven geleerd van de vroeger beschaafde Egyptenaren, gelijk de overige Semitische volken, en deze niet alleen, maar ook de Grie-

Digitized by Google

ken en Romeinen, het schrijven geleerd hebben van de vroeger beschaafde Phoeniciërs, en de Germanen en overige Europesche volksstammen van de vroeger beschaafde Romeinen en Grieken: maar wat bewijst dit voor de zelfstandigheid of onzelfstandigheid van al deze volken? En aan *eigen* verdienste in de uitvinding van het schrift ontbreekt het de Phoeniciërs ook niet. Zij hebben van het omslagtige en moeijelijk te schrijvene en te lezene hiëroglyphenschrift een gemakkelijk letterschrift gemaakt. Zoo ver hebben de Egyptenaren het nooit gebracht, maar het eigenlijke letterschrift nog eeuwen later eerst van de Grieken moeten leeren. En zoo heeft het ook den Grieken aan eigen vinding in het schrift niet ontbroken: want van de Phoeniciërs het schrijven leerende en het schrift overnemende, hebben zij van het Semitische schrift zonder vocalen, dat dus eigenlijk slechts een syllabeschrift was, een volkomen letterschrift van consonanten en vocalen gemaakt.

Op bl. 101 zegt Prof. Röth eindelijk, dat de onzelfstandigheid der zoogenaamde Semiten in beschaving of cultuur, tegenover de Aethiopisch-egyptische en de Arianische volksstammen, nog sterker in het oog springt bij de godsdienstige voorstellingen. "Alleen de Aethiopisch-egyptische stam "en de Arianische hadden een zelfstandige, uit den staat "van hun eigen beschaving ontstane, als het ware uit hun "eigen grond en bodem ontsprotene goden- en geloofs-leer, "terwijl de goden- en geloofs-leer der Semitische stammen "zich slechts als een mengsel uit die der beide andere stammen vertoont, zoodat zelfs nog een gedeelte der namen van "hun goden den uitheemschen oorsprong verraadt."

Maar waarop steunt nu deze bewering? Nergens anders op, dan dat Prof. Röth, als hij van goden- en geloofs-leer der Semitische stammen spreekt, bijkans alleen het oog heeft op de goden- en geloofs-leer der Phoeniciërs; van die Phoeniciërs, die gedurende hun vijfhonderdjarig verblijf in Egypten het godsdienststelsel der Egyptische priesters aangenomen en met hun eigene oorspronklijke godsdienstbegrippen vereenigd hebben, en die later uit Egypten verdreven dat godsdienststelsel wijd en zijd, vooral in Syriën, verbreid hebben; waar het op nieuw met de oorspronklijke volksbe-

Digitized by Google

grippen der verschillende stammen vereenigd en ineengesmolten, een waar mengelmoes is geworden, waaruit, vooral bij de gebrekkige berigten, die wij er van hebben, naauwelijks wijs te worden is, maar waarin toch Prof. Röth veel licht gebracht heeft, door aan te toonen, dat de hoofdbestanddeelen daarvan Egyptisch van oorsprong zijn. Ja die bewering van Prof. Röth, dat de godsdienst- of geloofs-leer der Semiten niet eigendommelijk en zelfstandig, maar slechts een mengelmoes is, door zamensmelting uit de Aethiopisch-egyptische en de Arianische ontstaan; die bewering steunt nergens anders op, dan dat hij bijkans alleen het oog heeft op de goden- en geloofs-leer van die Phoeniciërs, en bij zijn beschouwing de godsdienst der Hebraeën of Israëliten geheel ter zijden stelt en, om mij zoo uit te drukken, écarteert. Neen waarlijk, het begrip van *Jahvè* (of, zoo als de naam gewoonlijk verkeerd wordt uitgesproken, *Jehova*), het begrip van *een eenig oneindig persoonlijk Opperwezen, welks heilig wezen met al het eindige, met wereld en natuur, niets gemeen heeft, maar dat de gansche wereld, hemel en aarde, geschapen heeft en naar zijn heiligen raad door zijn geest bestuurt en regeert;* dit begrip, het hoogste en verhevenste van alle metaphysische begrippen of speculative ideën, is toch waarlijk geen mengsel van Aethiopisch-egyptische en Baktrisch-persische goden- en geloofs-leer. Voorwaar, niet minder eigendommelijk en zelfstandig, als het Egyptische godsdienststelsel en de leer van Zoroaster zich van elkander onderscheiden, onderscheidt zich de Mozaïsche godsdienst van deze beide, ja van alle godsdiensten der geheele oude wereld: want alle deze godsdiensten hadden dit met elkander gemeen, dat zij wereld- of natuur-vergoding waren. Van deze alle onderscheidt zich de Mozaïsche als de allereigendommelijkste en allerzelfstandigste, — als eenig.

Maar ook de algemeene godsdienstbegrippen van het volk bij de Semiten onderscheiden zich, geloof ik, als eigendommelijk en zelfstandig van de oorspronklijke algemeene godsdienstige volksbegrippen bij de Aethiopisch-egyptische en de Arische volksstammen. Die oorspronklijke godsdienstige volksbegrippen bij deze twee volksstammen kwamen elkander, zooals Prof. Röth op bl. 109 zelf zegt, zeer nabij, en

Digitized by Google

waren niet wezenlijk van elkander onderscheiden: het was bij beide wereld- en algeheele natuur-vergoding: maar bij de volken van den Semitischen stam, voor zoo ver zij buiten den invloed van dat Egyptisch-phoenicische godsdienststelsel gebleven zijn, was, naar hetgeen men uit het weinige, dat wij er met genoegzame zekerheid van weten, schijnt te moeten opmaken, de oorspronklijke godsdienst geen geheele, maar slechts gedeeltelijke, wereld- of natuur-vergoding, geen vergoding van de aardsche natuur, maar slechts hemelvergoding, — dus geen volkomen *Pantheïsme* of *Kosmotheïsme*, maar slechts *Sabaeïsme*. Dat bij eenig volk van Semitischen oorsprong de Aarde bij voorbeeld, of het aardsche Vuur, of de Winden, oorspronklijk als godheden vereerd zijn geworden, is volstrekt onbewijsbaar: want, dat bij voorbeeld de *Moloch* het als godheid vereerde Vuur zou geweest zijn, zooals Prof. Röth op bl. 108 beweert, is een stelling, die geen anderen grond heeft, dan de geheel willekeurige onderstelling, dat de *Moloch* der Semiten dezelfde godheid zou geweest zijn als *Adrammelek*, die 2 Kon. 17: 31 tegelijk met *Anammelek* vermeld wordt, als twee goden, aan welke de Sepharvaïten, een uit het Assyrische rijk naar Samariën overgebrachte kolonie, hun kinderen offerden door het vuur; en dan verder, dat die Adrammelek dezelfde godheid geweest is als de Arische *Atar*, het Vuur, wat wel mogelijk, maar toch ook niet zeker is. Met even veel grond, dat is even willekeurig, zou men kunnen stellen, dat *Moloch* dezelfde als *Anammelek* geweest is, die dan toch wel een andere godheid geweest zal zijn, dan het Vuur: de namen van beide die goden gaan uit op *mèlek*, dat, even als *moloch*, *koning* beteekent, en aan beide die goden offerden de Sepharvaïten, even als zulks aan den Moloch gedaan werd, hun kinderen door het vuur. Ik voor mij geloof, dat in de anders wel wat duistere plaats Amos 5: 26 toch zóó veel duidelijk te lezen staat, dat de Moloch een *ster* geweest is.

Zeer belangrijk is de opmerking van Prof. Röth, bl. 60 vlgg., dat men tot regt verstand van de metaphysische begrippen der ouden, zoowel in godsdienst, als in philosophie, steeds in het oog moet houden, dat de ouden zich van de

Digitized by Google

wereld of het heelal een geheel andere voorstelling vormden, dan wij dit tegenwoordig doen volgens het astronomisch stelsel van Copernicus. "Het heelal zelf" zegt hij "is volgens "onze hedendaagsche voorstelling oneindig. De oudheid "daarentegen kent, ofschoon het ook de voorstelling van een "oneindige ruimte bezit, toch slechts een eindige, beperkte "wereld, met de aarde als onbeweeglijk middelpunt, waar-"omheen de hemellichamen, zon, maan en planeten, tegelijk "met het gansche hemelgewelf met de vaste sterren, zich "dagelijks rondbewegen. Het hemelgewelf is de uiterste "grens van deze wereld, die zelf dus den vorm van een af-"geslotenen rondom door de oneindige ruimte omgevenen "kogel heeft." — — "De ouden konden bij hun voorstelling "van de wereld, bij hun onderstelling van een begrensde, "afgeslotene, kogelvormige wereld, in volkomene overeen-"stemming daarmeê zich een boven- en buitenwereldsche "Godheid denken, die rondom van buiten het geheele he-"melgewelf omvat, en den wereldkogel als het ware in haar "schoot ingesloten houdt. In de geheele oudheid wordt dus "het buitenste hemelgewelf, de buitenzijde van den vaste-"starrenhemel, als de eigenlijke zetel der Godheid, der go-"den- en geestenwereld beschouwd; en het verblijf der ge-"zaligden werd insgelijks in deze bovenhemelsche ruimten "gedacht." — Vervolgens zegt dan Prof. Röth, dat men ook de verandering, die deze voorstelling van het heelal met der tijd, ofschoon dan ook slechts zeer langzaam, ondergaan heeft, in de geschiedenis der philosophie wel in het oog moet houden; en zegt daarvan reeds voorloopig het volgende: "De "antike voorstelling van het heelal, die een begrensde, ko-"gelvormige wereld met een buitenwereldsche, den wereld-"kogel omvattende godheid stelt, onderscheidt zich weêr in "twee verschillende wijzen van voorstelling. De ééne, de "vroegere, stelt zich den wereldkogel voor als een in al zijn "deelen bezield, levend geheel, en de verschillende gedeel-"ten, het hemelgewelf, de gesternten en hemellichamen, de "wereldruimten, en die groote, de geboorte en wording der "dingen teweegbrengende krachten, beschouwt zij insgelijks "weêr als zelfstandige bezielde wezens, als bijzondere god-"heden. Dit is de voorstelling van het heelal bij alle oudere

Digitized by Google

"volken. Bij de tweede latere wijze van voorstelling had "deze verandering plaats, dat die door de Godheid omvatte, "door het hemelgewelf begrensde wereldkogel, met de aarde "in zijn middelpunt, als een van de Godheid afgezonderd, "op zich zelf dood, onbezield, louter stoffelijk geheel be-"schouwd werd, dat zijn voortdurend bestaan alleen aan den "invloed der het omgevende Godheid te danken heeft. Bij "deze wijze van voorstelling kwam de wereld tot de God-"heid te staan in de betrekking van een werk tot den werk-"meester, van een kunstgewrocht tot den kunstenaar. De "wereld was *entgöttert.* Dit is de Joodsche, Christelijke "en Mohammedaansche voorstelling van het heelal, die ge-"durende al de middeleeuwen, tot aan de 16de en 17de eeuw "toe, algemeen was aangenomen."

Ook hier zijn de Semiten, met name de oude Hebraeën of Israëliten, door Prof. Röth bij zijn beschouwing ter zijden gesteld of uit het oog verloren. Ik zal hier niet gaan onderzoeken, in hoe ver die eerstgenoemde vroegere voorstelling van het heelal bij de volken der oude wereld algemeen geweest is: zeer zeker was zij die der Egyptische priesters; hun geheel godsdienststelsel was er op gebouwd: maar even zeker is het, dat zij niet die der oude Hebraeën of Israëliten, en dus der Semiten, was. En, als Prof. Röth die tweede, latere voorstelling de Joodsche en Christelijke noemt, dan is dit ook zeker niet waar, als men daaronder de Bijbelsche voorstelling verstaat, die in de boeken van het Oude en Nieuwe Testament de heerschende is. Het was de voorstelling der astronomen en philosophen in de middeleeuwen, ontstaan uit de vereeniging van die eerste, vroegere, antike voorstelling met de Bijbelsche of Joodsch-christelijke. Het Joodsch-christelijke bestanddeel daarin is alleen de beschouwing der wereld als een van de Godheid afgezonderd, op zich zelf dood, onbezield, louter stoffelijk geheel, dat zijn bestaan en aanwezen, en alle leven en bezieling, alleen aan God als Schepper te danken heeft, en steeds door zijn invloed, door zijn Geest, onderhouden en geregeerd wordt. De voorstelling van de wereld als een door de Godheid omgevene kogel, met de aarde als middelpunt, behoort volstrekt niet tot de Joodsch-christelijke of Bijbelsche voorstelling. De

Digitized by Google

Bijbelsche voorstelling is de oud-Hebreeuwsche, die met de Egyptische niets gemeen heeft, en dus wel die van alle Semiten zal geweest zijn. Volgens deze voorstelling is de aarde een — zooals het schijnt, als vierkant gedachte — oppervlakte, waarover de hemel uitgespannen is als een gewelf, rustende op bergen als zuilen aan de einden of hoeken der aarde. Bij deze zoo kinderlijk eenvoudige voorstelling, die toch niet van de Egyptenaren ontleend is, zag en vereerde het Sabaeïsme der Semiten in den prachtigen luister van den schitterenden sterrenhemel de majesteit van het Opperwezen, en in de verschillende gesternten, inzonderheid in de zeven den hemel steeds doorloopende hemellichamen, de zon, de maan, en de vijf bij de ouden bekende planeten, zoo vele hemelsche magten, door welker invloeden alles hier beneden beschikt en bestuurd wordt; terwijl bij de Israëliten volgens de Mozaïsche godsdienst het eeuwig oneindig Opperwezen, dat den hemel en al zijn heer, zon, maan en sterren, zoo wel als de aarde en al wat daarin is, geschapen heeft, gedacht werd te wonen boven het stergewelf in den hoogsten hemel of den hemel der hemelen, — een geloof, dat echter eerst na vele eeuwen strijds over het volkgeloof, het Sabaeïsme, dat Baäl en Astarte en Moloch bleef vereeren, de volkomene overwinning heeft kunnen behalen.

Ik meen genoeg gezegd te hebben, om de eigendommelijkheid en zelfstandigheid van den Semitischen volksstam, en zoo tevens van de Mozaïsche godsdienst, tegen de miskenning van Prof. Röth te handhaven. Als oudste bronnen van onze *spekulative Ideën*, of metaphysische begrippen en voorstellingen, had hij dus nevens het Egyptische godsdienststelsel en de leer van Zoroaster ook de Mozaïsch-Israëlitische godsdienst moeten stellen. Die miskenning moet natuurlijk in het vervolg van zijn werk, indien hij ten minsten daarbij blijft,. op zijn beschouwing van den oorsprong der Israëlitische godsdienstbegrippen vóór de Babylonische gevangenis een zeer nadeeligen invloed uitoefenen. Maar verder kan zich die nadeelige invloed toch ook niet uitstrekken: niet tot de geschiedenis van de verdere ontwikkeling en wijziging van die begrippen na de Babylonische gevan-

Digitized by Google

genis en van den invloed, dien zij later gehad hebben op de geschiedenis van de eigenlijk gezegde philosophie.

Vrees voor te groote uitvoerigheid weêrhoudt mij van nog stil te staan, wat ik anders zoo gaarne zou doen, bij de zeer belangrijke inleiding over philosophie en geschiedenis der philosophie en haar behandeling; en bij de voortreffelijke op die inleiding volgende verhandeling onder het opschrift *Die älteste Spekulation*, die men beschouwen kan als de bijzondere inleiding tot zijn behandeling van de geschiedenis der oude philosophie. De begrippen van Prof. Röth over philosophie en bespiegeling verschillen hemelsbreed van de nog altijd in Duitschland heerschende begrippen, en zijn van dien aard, dat zij, geloof ik, gereeder ingang en algemeene toestemming in Nederland, dan in Duitschland, zouden vinden. Ik heb daarin tot mijn groote verrassing een zeer groote overeénstemming, wat de hoofdzaak betreft, met mijn eigen gevoelens gevonden. Hoe Prof. Röth over de tegenwoordige Duitsche speculative philosophie oordeelt, kan genoegzaam blijken uit het slot van zijn Voorrede, waar hij eindigt met den wensch, dat zijn werk mag bijdragen *zur Lösung unserer jetzigen philosophischen Wirren.*

Uit het slot van de inleidende verhandeling, *Die älteste Speculation*, wil ik nog slechts deze woorden aanhalen: "Het is een ontegenzeggelijke grondstelling, dat elke, ook de diepzinnigste gedachte in dezelfde mate, "waarin zij bij den denker tot rijpheid ontwikkeld is, ook "een doorzigtigen en klaren vorm aanneemt, zoodat de "hoogste rijpheid van een gedachte ook tegelijk met de "hoogste klaarheid van vorm verbonden is. Deze grondstelling zou, indien zij algemeen ter harten genomen en "in oefening gebracht werd, het schrijven wat moeijelijker, maar het lezen des te gemakkelijker maken." — Met genoegen leest men zulke woorden in een Hoogduitsch philosophisch werk; en, daar zich dergelijke stemmen ook elders in Duitschland laten hooren, mag men met grond voor de Duitsche philosophie een betere toekomst verwachten. Die grondstelling is in het tegenwoordige werk door Prof. Röth op zulk een wijze in oefening gebracht,

Digitized by Google

dat het wel door allen tot voorbeeld genomen mag worden. Het geheele werk is in een duidelijken, vloeijenden, klassiken, in alle opzigten voortreffelijken stijl geschreven. Ook daardoor beveelt de vorm van het werk zich aan, dat alle geleerde aanhalingen en bewijzen achter het werk geplaatst zijn in *Noten*, die dan ook vol zijn van hieroglyphen, en allerlei Oostersch letterschrift, zooals Zend, Sanskrit, Hebreeuwsch, enz.

T. ROORDA.



Digitized by Google

DE REPUBLIEK DER VEREENIGDE PROVINCIËN IN HET TIJDPERK VAN HAREN BLOEI.

(*Eene wijsgeerig-historische studie.*)

Wanneer ik de vraag moest beantwoorden: wat is het einddoel des bestaans van mensch en aarde? dan zou ik meenen te moeten zeggen: de aarde is bestemd om eenmaal door de kracht des menschen in de volste mate beheerscht te worden; de mensch zelf om lid te worden van eene geestelijke maatschappij, waarin ieder individu, vervuld van den geest, die het al omvat, zich één zal gevoelen met het geheel.

De verwezenlijking van dit einddoel ligt aan gene zijde eener catastrophe, die het onvergankelijke licht uit de duisternis, het eeuwige leven uit den dood te voorschijn zal doen treden. Maar reeds in dezen tijd is het den mensch gezet als in een beeld zijne eeuwige bestemming uit te drukken. Hem is eene tweeledige taak opgelegd. Het gebod: vervult de aarde en onderwerpt ze, bevat het eene deel van den hem voorgeschreven arbeid; medewerking ter verwezenlijking eens maatschappelijken toestands, aan den eisch van zijnen aanleg geevenredigd, is de andere helft zijner verpligting.

Hoe weinig echter vermag tot vervulling dier zoo uitgebreide tweeledige taak de afzonderlijke werkzaamheid van

Digitized by Google

den enkelen? Daarom treden talrijke vereenigingen van stamverwanten in de geschiedenis op, die wij gemeenschappelijk naar het doel van 's menschen aanwezen op aarde zien streven, en voor wie de vervulling dier taak de hooge bestemming, de voorwaarde van allen bloei en allen roem is.

Het is mijn voornemen, in dit licht de geschiedenis van ons Vaderland te beschouwen, bepaaldelijk in den tijd tusschen den dood van Prins Willem den Eersten en den vrede te Utrecht. Vooraf echter moet ik den gang der geschiedenis, sedert den val van het Romeinsche Rijk, kortelijk nagaan. Wij stellen ons hierbij de vraag:

Wat heeft de arbeid der volkeren gedurende het tijdperk der middeleeuwen uitgewerkt?

Reeds een vlugtige blik op het Frankische Rijk, het voornaamste en duurzaamste der rijken, uit de veroveringen der volksstammen die Rome's gebied overweldigden ontstaan, overtuigt ons, dat daarvan aanvankelijk weinig of niets ten behoeve van de groote zaak der menschheid te wachten was. Het was eene kolonie der barbaarschheid op den bodem eener verbasterde beschaving. De veroveraar was er slechts op bedacht om het gevondene te genieten, terwijl hij voor het overige den maatschappelijken toestand, door hem aangetroffen, ongestoord liet geworden. De *tijd* en de *omstandigheden* moesten dus eene inéénsmelting der vreemdsoortige bestanddeelen, waaruit het rijk bestond, te weeg brengen. Maar waar de menschelijke geest, zelf werkeloos, den arbeid aan den tijd en de omstandigheden overlaat, is de uitkomst onmogelijk verblijdend. De tijd slijt meer dan hij opbouwt, en de omstandigheden leggen veeleer een juk op, dan dat zij de moeijelijkheden uit den weg zouden ruimen. Zoo gingen dan ook de overblijfselen der echte Romeinsche beschaving hoe langer hoe meer verloren, en ontwikkelde zich de heerschappij van knellende gebruiken onder een geslacht van koningen, dat de wreede woede der zinnelijkheid aan hare traagheid en onverschilligheid paarde.

Toen de Saracenen de Pyreneeën waren overgetrokken, scheen het Frankische rijk, en meteen de in den braak liggenden bodem gevallen kiem der Germaansch-Christelijke beschaving, den ondergang nabij. Maar reeds was er een

Digitized by Google

stamhuis opgekomen, dat aan de vernederde Meroveërs zaakverzorgers en voogden, aan de Christenheid een held, die de zegevierende Saracenen voor goed tot achter de Pyreneën verdreef, en eindelijk, in den persoon van Karel den Grooten, aan de wereld een man schonk, die het gebied heeft afgebakend, waarop in den loop der volgende eeuwen de natiën moesten optreden, die krachtdadig zouden arbeiden aan de taak, welke de menschheid zich ziet voorgesteld. De roeping van groote veroveraars schijnt te zijn, tijdelijk verschillende volken te vereenigen, die bestemd zijn gezamenlijk door hun handelen en lijden het vraagstuk der algemeene beschaving zijner oplossing nader te brengen. Aldus zijn die veroveraars, als het ware, morgensterren van een nieuwen dag, profeten van een nieuw licht. Zoodanig was Karel de Groote, bezield als hij was met eene gebiedende zucht om de onderscheidene onderdeelen der groote Germaansche natie onder één hoofd te brengen. Terwijl hij de nog wederstrevende Saksen onderwerpt, bakent hij beide de uitwendige en de inwendige grenzen van het Duitsche rijksgebied af: de uitwendige tegenover de Islamieten in het Zuiden en de Slavoniërs in het Noorden, de inwendige tegenover de Kerk en haar opperhoofd te Rome. Doch de eenheid door Karel den Grooten tot stand gebragt, de maatschappelijke orde door hem ingevoerd, de bloesem der letterkunde zelf, die zijn tijd versierde, alles was voorbijgaande. Het was in zijne bestemming slechts aan te kondigen, dat er een nieuw tijdperk voor de menschheid, bepaaldelijk voor zijne stamgenooten, aanving.

Nog hadden de volkeren, die sedert den val van het Romeinsche Rijk in het westen waren opgetreden, geen vasten voet gevat op den grond, dien zij bezet hielden. De veroveraars van het Romeinsche gebied hadden tot nog toe, als het ware, een legerkamp in het overwonnen land betrokken; hoezeer heerschers, waren zij er vreemdelingen en gasten gebleven, en de bewoners van het vrije Germanië hadden nog de levenswijze behouden, die veeteelt en jagtvermaak, op uitgebreide schaal uitgeoefend, met zich brengen. Zoo verkeerde de Duitsche natie in de voormalige provinciën van het Romeinsche Rijk, zoowel als in de vlakten en bos-

Digitized by Google

schen van Duitschland, nog in den staat van het krijgsmansleven: hare betrekking op den bodem was die van een heir op vijandelijk grondgebied. Wel is een leger een kleine staat, doch een staat met een zeer uitsluitend en dringend doel, waarbij het aan alle nevenbedoelingen verboden is op te komen; een staat, waarin tusschen de staatsleden geen ander onderscheid bestaat, dan dat van krijgsman van hooger of lager rang en legerknecht. Op zulk eene wijze was er van de Germaansche natie niet veel voor de geschiedenis der beschaving te wachten. De jager en veebezitter moest landbouwer, de krijgsman burger worden. De nog onbedwongen natuur, de maagdelijke bodem van noordelijk Europa, moest onderworpen worden; maatschappelijke vraagstukken moesten ontstaan om door de daden en de lotgevallen van den Germaanschen landaard opgelost te worden. Alzoo gebeurde het. De eenheid, door het zwaard van Karel den Grooten bewerkt, valt weldra in duigen; het is alsof zijn rijk zich minstens in twee groote massa's moet verdeelen om berekend te zijn voor de opgelegde taak; de letterkunde wordt verlaten, hoe ook een Rhabanus Maurus het moge betreuren; het is alsof er een gewigtiger werk te verrigten is, hetwelk voor eene studie van bloot genoegen en sieraad geen tijd gunt. De militaire hierarchie van koning en onderbevelhebbers en krijgslieden en dienstmannen blijft; doch de vijand, dien dit leger zich voorstelt te onderwerpen, is de grond zelf van hun land. De groote heeren trekken op de landgoederen, die hun als aanvoerders in bijzonder eigendom toekomen, laten die door hunne eigene mannen bebouwen, en geven daarvan deelen uit aan hunne verwanten of minder hooggeplaatste aanzienlijken des volks, welke in de hun verleende landen, door aan den grond verknochte lijfeigenen bearbeid, hunnen leenheer vertegenwoordigen. Maar tegelijk zijn uit de Romeinsche orde van zaken de steden overgebleven, of is althans de herinnering aan hun bestaan bewaard. De talrijke onaanzienlijke vrije mannen begeven zich daarheen, of, voor zoo verre zij op het land, in gemeenschap door hen bezeten, gevestigd blijven, vormen zij vereenigingen den steden gelijk, om zich eene werkplaats voor hunne nijverheid, eene sta-

Digitized by Google

pelplaats of haven voor hunnen handel geopend te zien. — Dit werd er van het rijk van Karel den Grooten. Wat nu moest die orde van zaken opleveren?

Feitelijk bestonden er in het rijk drie standen. Ten eerste de geestelijkheid, als het ware het krijgsvolk der kerk — of, zoo gij wilt, van het pauselijke Rome — een stand welks regt boven bedenking verheven was, daar het rijk de kerk niet in zich, maar nevens zich, ja boven zich erkende. Ten tweede, de stand der landheeren — eene, hoezeer vervormde, niettemin natuurlijke voortzetting van den oorspronkelijken militairen Germaanschen staat — en dus evenzeer als de geestelijkheid op ontwijfelbare regten gegrond. En, ten derde, de steden of gemeenten. Deze konden zich geenszins op een onbetwist noch natuurlijk regt beroepen. Zij maakten een element uit, dat nog als lid van het rijksligchaam moest erkend worden. De landheer beschouwde aanvankelijk den stedeling als buiten de wet geplaatst, en het goed, dat hij door nijverheid, handel of woeker in zijn bijzonder eigendom verkreeg, als door roof aan den natuurlijken heer onttrokken. Vandaar dat hij er geen schande in vond, den stad- of burgtbewoner op zijne togten aan te randen, en hem van zijn geld of goed te berooven. Tusschen de adellijke heeren onderling bestonden er verklaarde oorlogen; tegen den stedeling had men eeuwig regt van brandschatten en rooven. En toch, zonder steden was er aan geene staatseenheid, aan geene volledige zamenwerking van krachten, aan geene bereiking van het groote doel, de bebouwing van den bodem, eindelijk aan geen krachtigen invloed van den staat naar buiten, te denken. Zonder haar bestonden er landgoederen en geen algemeen vaderland, landheeren en geen algemeene heer, want de landheerlijke geslachten braken de gemeenschap af met hunne standgenooten en verschansten zich op hunne kasteelen; buiten haar kon de behoefte niet gevoeld worden aan den aanleg van openbare wegen, om de verwijderde deelen des lands te vereenigen, en vanwaar konden, zoo niet uit haar en de haar gelijkvormige gemeenten, de kleinere grondeigenaren voortkomen, die de woeste ruimten tusschen de groote landeigendom-

Digitized by Google

men moesten aanvullen; waar zou men eenmaal buiten haar de openbare markten aantreffen ter behandeling van algemeene landsbelangen, die nog niet bestonden of slechts flaauwelijk erkend werden?

Geen wonder dus, dat de geschiedenis der ontwikkeling in de middeleeuwen zich om den strijd door de steden gevoerd ter verkrijging van een erkenden rang in den staat als om hare spil beweegt.

Tot bondgenoot in dien strijd hadden de steden den koning of keizer. Hoezeer edelman, even als zijne pairs en vasallen, en dus door standsgemeenschap overhellende om met hen gemeene zaak te maken, was hij niettemin de vertegenwoordiger, het symbool van een nog onbereikt ideaal: de eenheid des staats. Tegenover hem als vorst stonden allen, edellieden en gemeentelieden, als onderdanen gelijk, en tegenover zijne pairs en vasallen had hij zijn oppermagtig gezag, de toekomst zijner waardigheid, en, waar de troon erfelijk was, de toekomst van zijn geslacht te handhaven: — belangen, ter wier behartiging het vermogen der opkomende steden hem uitnemend te stade kwam. Voorts werkten de gebeurtenissen mede om den steden eindelijk het doel van haar streven te verzekeren. Door de gedurige veeten verzwakten de edelen zich onderling, en tot de algemeene heirvaarten tegen buitenlandsch geweld, leverde bepaaldelijk de adel manschappen en krijgsbenoodigdheden. Zoo bevrijdden zij den koopman en ambachtsman van den overlast hunner nabuurschap, en verarmden zich zelven niet alleen, maar verrijkten ook de kapitalisten in de steden, zoo vaak zij zich in de noodzakelijkheid bevonden, om belangrijke sommen op te nemen en daartoe land en goed te verpanden, ten einde zich voor die sommen bij den stedeling van allerlei voorraad te voorzien, en zich op der kooplieden schepen naar het land van over zee te laten vervoeren. Wie vermogt dus der steden aanspraak op vrijdommen en regten in den wind te slaan? Veeleer moest bij vorsten en heeren de overtuiging geboren worden, dat Gods beschikking der steden verheffing tot zelfstandige rijksleden verordend had. En deze overtuiging misleidde hen evenmin, als de eischen der stedelingen, die burger-

Digitized by Google

regten verlangden, ijdele vorderingen waren. Het doel dier eischen was het doel der historische ontwikkeling zelve!

Ook waren de edelen weldra niet meer wat zij vroeger geweest waren. De bloem des adels ten minste maakte zich los van alle vooroordeelen en emancipeerde zich van den grond, waaraan hij aanvankelijk, in zedelijken zin, evenzeer als de lijfeigene gebonden was geweest. In het Oosten, op den geboortegrond van hun geloof, hadden zij het schouwspel gezien eener ridderlijk achtbare en fijn beschaafde, schoon niet-christelijke nationaliteit; met de aanzienlijkste vertegenwoordigers dier natie hadden zij betrekkingen aangeknoopt. Hoe moesten de nog Joodsche vooroordeelen van de oude kerk, die van geene waarlijk menschelijke maatschappij buiten de Christenwereld kennis droeg, in het Joodsche land zelve vervallen! Hoe Christus voor den geest dier strijders om zijn graf andermaal uit dit graf verrijzen! Zij waren den dooden Christus, het voorwerp van een aan volksaard en tijdelijke vormen gebonden geloof, komen verdedigen, en zij vonden den levenden ongezienen, terwijl zij de kiem eener edeler overtuiging vandaar met zich droegen. Getuige de geest, die de eigenlijke kern der ridderschap uitmaakt. Getuige de strekking dier Zwabische ridderpoëzij — de zelfstandige navolgster der Provençaalsche dichtkunst — wier epische voortbrengselen overal op eene verzoening tusschen de volken van Oost en West zinspelen, door vrome deugd en kuische liefde bewerkt; wier lyrische proeven de afzwering van alle vuige belangzucht, van gehechtheid aan geld en goed prediken, en daarentegen, onder de benamingen van *eer* en *moed*, al wat schoon en edel is huldigen. De dolende ridders bragten zulke beginselen in praktijk: zij verscheurden de banden der zinnelijke genegenheid, om in de vrouw slechts het beeld der schoonheid te vereeren, en zochten eene uitverkorene om in het verkeer met haar eene leerschool, en in hare liefde het loon voor hun streven te vinden; zij gaven hunnen geboorteadel prijs en verlieten hunnen erfgrond om een persoonlijken adel te winnen en hun vaderlijk erf terug te vinden in de woningen dergenen, die

Digitized by Google

zij door hunne dapperheid aan zich verpligtten of door hunne talenten bekoorden.

Zoo had de stand der landheeren den kring zijner ontwikkeling doorloopen, terwijl de steden zich allengs door zedelijke degelijkheid en stoffelijken rijkdom hadden verheven. Zoo doende waren beide standen in de voortreffelijkste hunner vertegenwoordigers elkander ongevoelig genaderd. Voegt hierbij de zoo even aangestipte oorzaken, die tot de opkomst der steden moesten medewerken, en het zal u niet bevreemden, dat van lieverlede alle steden en burgten van het poorterregt voorzien en met privilegiën begiftigd waren. De geestelijke ontwikkeling van den nieuwen stand hield met zijne staatkundige verheffing gelijken tred. Terwijl in de dertiende eeuw op den stam des adels de ridderschap en de poëzij als heerlijke bloemen ontloken, vervulden een nijver, maar tevens achtbaar en strijdbaar volk de steden; een volk, van hetwelk vertier en bloei uitging over den ganschen vaderlandschen bodem, dat kracht en leven schonk aan het rijk, maar dat mede in kunstzin en kunstoefening van diep gemoedsleven en hooge geestbeschaving getuigde. Oefenden edellieden de kunst, die tot hare uitvoering geene zamenwerking van krachten behoeft, maar daarentegen haren beoefenaar naar de eenzaamheid drijft, om in schoone voortbrengselen aan het licht te komen, met andere woorden, *dichtte* de adel, — men *bouwde* in de steden, dat is, men oefende daar de echte volkskunst; de kunst, die ter harer uitvoering de physieke kracht en morele volharding van geheele massa's, de eendragtige en bezielde zamenwerking van duizenden mannen uit het volk behoeft, — en weldra prijkten de steden met de heerlijke gedenkteekenen der Gothische bouwkunst, die gelijktijdig met de ridderpoëzij, in de groote dertiende eeuw onzer jaartelling, haren bloeitijd beleefde.

In dat tijdperk plukten de middeleeuwen de vruchten van hunnen arbeid. En welke waren die vruchten? Wat anders dan dit, dat de steden het doel van haar streven bereikten, en voor zich de vrijheid, dat is, erkenning als zelfstandige rijksleden verkregen. De middeleeuwen hebben gestreden voor de vrijheid van eenen stand, en zij is haar geworden. Vrijheid

voor den individu, in zoo verre hij lid uitmaakte van een erkenden stand, ziedaar wat de middeleeuwen bereikt hebben, maar verder dan hetwelk zij ook niet reiken konden. Op den trap, door de middeleeuwen bestegen, gold de individu nog niet voor zich en stonden allen nog niet als staatsburgers gelijk, ja, de naam en rang van staatsburger was nog onbekend; de individu had aan den staat geen regtstreeksch deel, maar slechts een middellijk door zijne opneming in zekere kaste. Ja, zoo zeer gold dit beginsel, dat binnen de muren der steden zelve wederom kleine corporaties of gilden bestonden, wier lidmaatschap den individu een vereischte was tot het volle bezit zijner regten.

Zoo hadden dan de middeleeuwen in de dertiende eeuw volbragt, wat zij bestemd waren te volbrengen, en sedert bespeurt men slechts den toeleg om het verkregene te genieten. Zoo stegen de steden nog steeds, niet meer door dapperheid en geestkracht in roem en eer, maar door handel en nijverheid in schatten en weelde, en voorts merkte men overal en in alles verval en voorbereiding tot een nieuwen tijd. In Duitschland was reeds het huis der Hohenstaufen, dat het heilige regt van den beschaafden staat eener krachtige natie tegenover de kerk had durven handhaven, afgetreden, en gevolgd door het huis van Habsburg, welks verheffing op eene transactie tusschen Duitsch en Welsch, tusschen het regt van den staat en het regt van de kerk, gegrond was; in Frankrijk maakte het geslacht der Capetingers, dat een Philips den Schoone, begunstiger der steden en wederstrever van den Paus, had opgeleverd, weldra plaats voor de Valois, onder wier regering Frankrijk de vernederingen der oorlogen met Engeland heeft moeten verduren; in Holland (om nu reeds een blik op ons vaderderland te slaan) braken welhaast de heillooze Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten uit, toen een ander geslacht van graven den zetel bestegen had, die naauw verlaten was door den grooten Floris den Vijfden uit het Hollandsche huis, *den God der Kerle*, voor wien de palm der overwinning door God zelven bestemd was. Waren te voren de oorlogen der grooten voor den derden stand eene aanleiding en hulpmiddel geweest, om met waardigheid op het ver-

Digitized by Google

krijgen van regten aan te dringen: in de veertiende eeuw zijn de oorlogen der vorsten en de ellende en belastingen, waarop zij het volk te staan komen, het sein tot woeste wraakoefeningen van de zijde der boeren, en de aanleiding tot het uiten van beginselen, die de maatschappelijke orde in hare grondvesten aantastten. Getuige de boerenkrijg en de redevoeringen van John Bull in Engeland, de Jacquerie in Frankrijk en de taal van Marcel in de standenvergadering van dit rijk. Ook in de kunst is het achteruitgang na den gulden tijd der dertiende eeuw. De erfenis der minnezangers wordt aanvaard door de lagergestemde meesterzangers; chronieken en leerdichten volgen op helden- en lierdichten, en de Gothische bouwkunst vervalt meer en meer.

Gaan wij nog een stap verder, bepalen wij onze aandacht bij de vijftiende eeuw, zoo worden wij een tijd gewaar, waarin het geloof aan 's menschen gemeenschap met het eeuwige — een geloof, dat de grondslag is der zedelijkheid, de oorsprong van groote daden en de bron der echte kunst — de gemoederen over het algemeen had verlaten. Het eenige wat men ter gunste van dien tijd zeggen kan, is, dat het toen den voorgangeren des volks ten minste niet aan den moed van het ongeloof ontbrak. De geestelijkheid misbruikte willens en wetens den schrik voor de eeuwigheid, eene vrucht dier onkunde, waarvan het juist de taak der ware godsdienst is, den mensch te verlossen; de regeerders beseften den waren grondslag en het ware doel van den staat zoo weinig, dat zij de boosheid en de hartstogten dergenen, op welke zij invloed wilden uitoefenen, als de zekerste middelen beschouwden om meester te blijven of meester te worden. De klagten over de verbastering der geestelijkheid, die ons uit dezen tijd toeklinken, de stemmen van Wickleff en Huss, die zich tegen de aanstootelijke leerstellingen der kerk verhieven, wettigen de ongunstigste voorstellingen omtrent de zedelijkheid der vijftiende eeuw, en de gestalte van een Lodewijk XI, de leer van Macchiavelli, lichten ons genoegzaam in aangaande de toenmalige staatkunde. Voorwaar, het was hoog tijd, dat er een nieuw geloof in de menschheid opging!

Digitized by Google

En dit nieuwe geloof brak aan. Naauwelijks was de zestiende eeuw aangevangen, of, voor zoo verre zij Luthers voorgang volgde, stelde de kerk zich door het geloof in het bezit van den ganschen schat der geestelijke zegeningen, in der Christenen heilige boeken bewaard. Met den veranderden aard van het godsdienstig geloof moest ook de wijze, waarop de maatschappelijke betrekkingen beschouwd werden, noodwendig veranderen, en die veranderde wijze van beschouwing moest tot handelen nopen, om de uitwendige omstandigheden met de omkeering, die er in de gemoederen had plaats gegrepen, in overeenstemming te brengen, en alzoo tot algemeene bedrijvigheid leiden. Wij zullen een en ander beneden in bijzonderheden aantoonen. Hier herinner ik u in het algemeen, hoe het godsdienstig geloof hem, dien het bezielt, met eene oneindige zedelijke kracht vervult, hem een helderen, moedigen blik leert slaan op de wereld, die hem omgeeft, zijn oog scherpt om de teekenen der tijden op te merken, en, in één woord, hem tot een geschikt werktuig maakt in de handen der Voorzienigheid, ter bereiking harer bedoelingen. Zoo kon de menschheid dan thans weder de taak, haar hier op aarde opgelegd, hervatten, het gestaakte werk bij vernieuwing aanvangen, het nog onbereikte doel der maatschappelijke ontwikkeling weder een stap nader komen.

En nu stellen wij ons de vraag: welk bijzonder deel der boven omschreven tweeledige taak werd aan den nieuwen tijd opgelegd?

Oneindig uitgebreid was het veld van 's menschen werkzaamheid ter onderwerping der natuur sedert de omzeiling van Afrika en de ontdekking der nieuwe wereld, gebeurtenissen, die — voorzeker niet toevallig — juist het einde der vijftiende eeuw kenmerken. Thans was de gansche aarde ontsloten. Had elk der Europesche natiën zich tot dus verre tot de bebouwing van haren geboortegrond beperkt gezien; was de regtstreeksche handel op het binnenland van Azië te voren over land gedreven, en had de scheepvaart zich tot de binnenzeeën der oude wereld bepaald: — thans was de wereldzee het veld der scheepvaart, thans deden zich de eilanden en kusten van zuid-oostelijk Azië ter vestiging van faktorijen,

Digitized by Google

de uitgestrektheid van geheel Amerika ter stichting van volkplantingen op. Ontzettend was het aantal nieuwe voorwerpen aan de wetenschap der natuur, aan de zucht tot vermeerdering der genietingen en der gemakken des levens aangeboden.

Behoeft men dus niet naar den werkkring te zoeken, die thans den mensch ter vervulling van het eene deel zijner bestemming was opengesteld, in het antwoord, vroeger gegeven op de vraag: wat was het resultaat, waartoe het de maatschappelijke ontwikkeling in de middeleeuwen gebragt heeft, ligt reeds de aanduiding besloten van het doel, dat de volken zich thans op dat gebied voorgesteld zagen. Hadden toch de middeleeuwen vrijheid voor den individu verkregen, voor zoo verre hij lid uitmaakte van een erkenden stand, en het niet tot de verkrijging der vrijheid voor den individu zonder voorwaarde of onderscheid van stand of kaste kunnen brengen, wat anders kon thans het doel zijn, dan de verkrijging dier individuële vrijheid: — de verkrijging van gelijkheid van allen voor ééne en dezelfde wet, van gelijkheid van regten en pligten voor allen? De instellingen der middeleeuwen, wij hebben het gezien, waren sedert de veertiende eeuw in verval; de vorm was gebleven, de geest verdwenen. Vandaar dat de geest van al wat dacht, en in zich de roeping tot het hoogste en edelste gevoelde, er tegen opkwam, bepaaldelijk onder de minder bevoorregten. Het godsdienstig geloof behoefde geen gewijden stand meer tusschen zich en God, ja verwierp dien en wierp daarmede tegelijk het gansche gebouw der middeleeuwsche kerk in duigen. Zoo erkende tevens, uit het standpunt van hem, die de kluisters der kerk had afgeschud, de staat geen gezag meer boven zich. Het begrip van den staat werd algemeener, hooger en heiliger, en zouden zij, in wier hoofd dat nieuwe begrip van den staat was opgegaan, nu tusschen zich en den staat allerlei bijzondere betrekkingen kunnen erkennen? Neen, zij traden met der daad uit de corporatiën, wier grenzen hen tot dusverre bekneld hadden, om in het groote, allen omvattende staatsligchaam te treden, en zich alleen daarvan leden te gevoelen. Men gevoelde zich tevens als mensch onmiddellijk tegenover God, en als burger onmiddellijk tegenover den

Digitized by Google

staat gesteld. Zoo dus alle bestaande instellingen niet vernietigd moesten worden, zij moesten ten minste op een nieuw beginsel worden gevestigd, dat in overeenstemming was met den nieuwen geest. De koning kon zich niet langer handhaven op het middeleeuwsche standpunt; hij moest thans de wijding van zijn gezag aan het nieuwe staatkundig geloof verleenen, en, wilde hij dit niet, vreesde hij dat zijn gezag vervallen zou met den maatschappelijken toestand, waarop het vroeger gevestigd was geweest, begreep hij de rol niet, die zijner waardigheid in de nieuwe orde van zaken toekwam, en trachtte hij alzoo de oude instellingen te handhaven, om, zoo hij meende, zich en zijn gezag in stand te houden: — dan moest de koning bestreden, dan moest den koning getoond worden, dat men hem des noods missen kon.

Evenwel — zoo enkele stoute geesten er in dien tijd toe overgingen, om zich aan het hoofd eener beweging tegen het regeringsstelsel van den toenmaals grootsten koning en eindelijk tegen den koning zelven te stellen, meent niet, dat zij dit ligtvaardig deden. Menigeen, meer door de omstandigheden dan door overtuiging en inzigt in eenen tegenstand gewikkeld, waarvan hij den eindelijken uitslag niet bevroedde, had den moed niet, om den strijd vol te houden, en ook zij, die den tegenstand volhielden, hadden eerst een zwaren inwendigen strijd gestreden. Hoeveel kost het niet, afstand te doen van eene meening, die ons te voren als heilig gold? Het is, alsof wij een deel van ons zelven met haar verliezen, alsof wij eene daad van ondankbaarheid begaan, alsof wij, na zulk een gevoelen vaarwel te hebben gezegd, verlaten en bijna schuldig achterblijven! En hier gold het niets minder, dan het geloof aan het koningschap: het scheen heiligschennis den gezalfden Gods naar de kroon te steken, dolzinnigheid dengenen te versmaden, van wien alle glans en eer afdaalde, verwatenheid het sedert eeuwen onbetwijfelde dogma van de volstrekte waardij des koningschaps te verwerpen. Waar was dan de bron te vinden, waaruit kracht was te putten, om hiertoe bestand te wezen? Niet in iets uitwendigs, zelfs niet in de zelfgenoegzaamheid, die eene vorstelijke afkomst

Digitized by Google

geven kon: wij zien afstammelingen van souvereine geslachten in de Nederlanden, die er spoedig op bedacht zijn, om hunnen vrede met den koning van Spanje te maken. Neen! de bron dier kracht lag in het godsdienstig geloof, zoo als het met de hervorming herleefde; dit geloof gaf de verzekering, dat de betrekking op de Mogendheid der Mogendheden niet verbroken werd tegelijk met de betrekking tot haren vertegenwoordiger op aarde; het leerde aardsche eer en rijkdom gering achten bij de heerlijkheid en de erfenis voor de geloovigen weggelegd in den hemel; het troostte bij allen smaad en nood, die de gevolgen waren van een strijd op leven en dood met vooroordeel en wereldlijke magt. Van dit geloof dan ook was de held van den tegenstand tegen Philips II, was Willem van Oranje vol.

De naam van Willem van Oranje is ons van de lippen gevloeid, en hiermede onze blik op ons vaderland bepaald. Vanhier gingen de nieuwe veroveringen uit, die de menschheid op het aardrijk stond te behalen; hier kon de krijg tegen het op ondermijnden bodem gegrondveste koningschap ontstaan en aanvankelijk voldongen worden.

De westelijke kustlanden van Europa, het best gelegen om op den grooten Oceaan, die dit werelddeel bespoelt, op ontdekkingen uit te gaan, hadden hunne roeping begrepen. Van Portugal, waar een tak der Iberische natiën zich zelfstandig ontwikkeld had, gaan de eerste reizigers uit om over zee in oostelijk Azië aan te landen, en aan Spanje, dat het grootste gedeelte van het westelijkst gelegen land van Europa beslaat, heeft de ontdekker der nieuwe wereld de middelen te danken, om zijn grootsch ontwerp ten uitvoer te brengen. Portugal maakt verovering op verovering in Indië; en Spanje breidt zich, zoo ver het reiken kan, over Amerika uit. Maar datzelfde Spanje, afkeerig van den nieuwen geest, in noordelijk Duitschland opgegaan, ziet zijne toekomst door zijn koning vastgeklonken aan eenen stand van zaken, die tot den ondergang bestemd is. De schatten der nieuwe wereld worden misbruikt om een altijd ongelijken strijd tegen de nieuwe waarheid te voeren, en Spanje verarmt bij het bezit van de goud- en zilvermijnen van Mexico en Peru; het mist het levendma-

Digitized by Google

kend beginsel des tijds, en verkwijnt hoe langer hoe meer in geestelijke zoowel als stoffelijke armoede. Ongelukkig valt ook Portugal den monarch van Spanje in handen, en ziet zich de vijanden van dien vorst op den hals gehaald, die weldra zijne schoonste kroon, zijnen handel en zijne bezittingen in Oost en West buit maken.

Was dan Frankrijk bestemd, om de pas gewonnen deelen der aarde aan de Europesche beschaving dienstbaar te maken? De geschiedenis heeft deze vraag ontkennend beantwoord. In Frankrijk had geen der zee-oevergewesten het immer tot eene krachtige zelfstandigheid gebragt; alle waren aan de staatkundige eenheid, die zich in dit land ontwikkeld had, ondergeschikt geworden, en zoo was dit rijk, in weêrwil van de uitgestrektheid zijner zeekust, eene landmogendheid gebleven.

Nederland was uitgelezen voor die schoone taak. Hier had zich een tak der Duitsche natie tot genoegzame zelfstandigheid verheven, om niet vastgesnoerd te zijn aan het naburige Duitsche Rijk, dat bovendien steeds de krachtige staatkundige eenheid miste, die Frankrijk kenmerkte. Zoo kon het datgene worden, waartoe de gelegenheid van zijnen grond het uitnoodigde, ja, noopte. Nederland, bepaaldelijk Noord-Nederland, het land der monden van Duitschlands westelijkste rivier, is als het ware de natuurlijke weg, die van Duitschland naar den Oceaan geleidt, eene afvaartplaats voor dit deel van Europa naar de nieuwe wereld en Azië. Het volk, hier gevestigd, aan geene landmogendheid dienstpligtig, kon al zijne krachten tot de zee bepalen. En het is niet in gebreke gebleven, dit in de ruimste mate te doen. Want, verre van vreesachtig en bekrompen partij te trekken voor het behoud van de overblijfselen eener vorige orde van zaken, omhelsde het opregt de denkbeelden van den nieuwen tijd. Zoo was het niet alleen bewaard voor het onheil van zijn vermogen te verspillen ten behoeve eener zaak, waarop geen zegen rustte, maar durfde ook moedig de hand uitsteken om de schoone kroone te grijpen, die het toewenkte van den overkant des Oceaans.

Alles liep zamen, om ons vaderland tot het hoofdkwartier

Digitized by Google

der magt te maken, waartegen de koninklijke bestrijder der nieuwe denkbeelden het hoofd moest stooten.

Waar zich in Noord-Duitschland de bevolking het sterkst voor de hervorming verklaard had en voor hare staatkundige gevolgen niet terugdeinsde, heerschten Duitsche vorsten over Duitsche onderdanen, en de invloedrijksten dier vorsten omhelsden zelve de zaak hunner landskinderen. Zoo had men aldaar slechts den keizer tegen zich. Maar de aard der keizerlijke waardigheid bragt mede, dat de strijd tegen dengenen, die haar bekleedde, nimmer van beslissende maatschappelijke beteekenis worden kon. Zelfstandige vorsten heerschten onder de vleugelen des keizerschaps, dat minder het monarchaal beginsel, dan een ideaal, de eenheid van Duitschland, vertegenwoordigde, ja, geheel op een' idealen grondslag berustte. Zoo erlangde de tegenstand tegen den keizer aanstonds het karakter, niet van een opstand, maar van een oorlog tusschen bevolkingen, aangevoerd door verschillende vorsten. De Nederlanders daarentegen waren de eenige Duitschers, die onder een' vreemden vorst stonden, want, was Karel V meer keizer dan Spaansch koning, meer Nederlander dan vreemdeling geweest, de hoogste titel zijns zoons was koning van Spanje, hij zelf in geboorte en zeden een vreemdeling. Er was alzoo hier geen vorst om aan de godsdienstige beweging zijn gezag te leenen, en daarom moest uit de godsdienstige omwenteling noodwendig eene staatkundige voortspruiten. Bij de vorming van eene hervormingsgezinde staatspartij als in Frankrijk kon het niet blijven; met eene plotselinge magtsontwikkeling, des noods met een aanslag als de Bartholomeusnacht, was het hier niet afgedaan. De troon miste hier zijne grondzuilen: de geestelijkheid en den adel. De bemoeijingen des konings ter oprigting van nieuwe bisdommen hadden bij velen uit de lagere geestelijkheid misnoegdheid veroorzaakt, en de verordeningen betreffende de kerkelijke tucht hadden zelfs bij geestelijken de overtuiging gewekt, dat Nederlandsche leeken zich niet aan de banden lieten leggen, die de Spaansche zich schenen te laten welgevallen. De Nederlandsche edelen van hunnen kant waren naijverig op de Spaansche bewindvoerders, en trokken dus

Digitized by Google

niet in massa en als van zelve partij voor den koning. De geschillen met Spanje strekten slechts om den Nederlandschen adel zijnen stoffelijken, tegelijk met zijnen zedelijken, invloed te doen verliezen, daar de meeste zijner leden eerst de gunst van het Spaansche hof verspeelden en eindelijk toch ook met hunne landgenooten geene gemeene zaak konden maken. Zoo moest het volk, in strijd met zijnen koning en door zijne natuurlijke voogden verlaten, in zijnen eigen boezem de magtsvolkomenheid zoeken en vinden, bevoegd om den onttroonden monarch te vervangen. Vandaar de weldra heerschende meening aangaande de souvereiniteit als oorspronkelijk bij de staten berustende, eene historische fictie, welke dat, wat in het tegenwoordig tijdsgewricht onafwijsbaar waar was geworden, in het verledene als waarheid wilde doen erkennen. Overbodige angstvalligheid: — wat waar is in het tegenwoordig oogenblik, heeft niet noodig te vragen naar hetgeen eenmaal waar is geweest. Doch de eindelijke praktische oplossing van het vraagstuk aangaande de souvereiniteit kon nog uitgesteld blijven, zoo lang de Prins van Oranje leefde. Zóó lang behoefde men niet te vragen, aan wien men de leiding der zaken zou overlaten. Zijn rang, waardoor hij boven allen uitstak, de waardigheden, waarmede hij door Spanje bekleed was en later in weêrwil van Spanje bekleed bleef, de schuld der dankbaarheid vooral, op onze landgenooten rustend wegens de onschatbare diensten door hem aan het vaderland bewezen; — dit een en ander maakte hem natuurlijk tot het hoofd der Nederlanders in den tijd waarin zij zich aan het juk ontworstelden, tot de ziel van alles wat beraamd en ondernomen werd. Hoofdbewerker van de zegepraal der nieuwe orde van zaken, was hij tevens de band, die dien nieuwen tijd nog met den ouden verbond. Hij was vorst, afstammeling van een geslacht, dat zelfs eenmaal een keizer aan Duitschland had gegeven. Zoolang zulk een man zich aan het hoofd bevond, kon de opstand niet volstrekt onwettig zijn in de oogen der Duitsche vorsten, van niet hooger rang dan hij, en met hem óf verwant óf buitendien in de innigste betrekking. Zoo was hij de middelaar tusschen de republiek in hare geboorte en de mogendheden van Europa. Hij was vorst genoeg, om

Digitized by Google

hare eerste stappen te midden van het statenstelsel van Europa te steunen, en opregt genoeg der zake, die hij diende, toegedaan, om niet door zelfzuchtige heerschzucht te verijdelen, dat zij eenmaal zou kunnen vorderen als eene vereeniging van vrije landen in dat statenstelsel te worden opgenomen. — En nu viel Willem van Oranje door het lood van een door Spanje omgekochten verrader. Grooter ondienst kon Spanje, in den waan van zich zelven te bevoordeelen, wel niet aan de zaak der oude monarchiën bewijzen. Willems taak was volbragt. Ware hij in leven gebleven, Nederland zou een paar onderling verbonden vorstendommen meer aan het getal der staten van Europa hebben toegevoegd, terwijl thans de vereenigde gewesten volstrekt aan zich zelve overgelaten en gedwongen waren alle kracht en gezag in zich zelve te zoeken. De band, die hen nog met het oude stelsel verbond, was voor goed verbroken. Het plan, om deze landen aan Willem van Oranje op te dragen, ware uitvoerbaar geweest: — het plan, om ze aan eene buitenlandsche mogendheid, Frankrijk of Engeland, op te dragen, bleek door de uitkomst der daartoe strekkende pogingen zelve onuitvoerbaar te wezen.

Hoe het zij, na den dood des Prinsen ontbrak er een krachtig bewind. De staten der gewesten, geroepen om de teugels des bestuurs in handen te nemen, waren magteloos, dat gezag te doen erkennen. De verschillende burgerijen, gewend, gedurende den hagchelijken tijd naar den eisch des oogenbliks eigenmagtige maatregelen te nemen, wilden, ook nu de vijand uit het hart des lands verdreven was en het gevaar slechts uit de verte dreigde, de volmagt, om naar eigen inzien te blijven handelen, niet opgeven; de aanvoerders der legerbenden kenden niemand de vereischte kunde toe, om hun krijgskundige ondernemingen voor te schrijven, en stoorden zich weinig aan de bevelen der staten. Dus was er behoefte aan het optreden van een uitstekend persoon met een ontzagwekkenden rang, en vooral met een hoog militair karakter bekleed. Zulk eenen meende men te zullen vinden in den persoon van Leicester, een man, door hoogen adel, door hooge waardigheden en

Digitized by Google

tevens door hooge gunst bij de koningin van Engeland uitmuntend. Men smeekte zijne meesteresse hem aan het hoofd van eene krijgsmagt, die het middelpunt eener nieuwe organisatie van de legermagt der staten kon worden, tot ons over te zenden. Maar wenschte men daarom het land onder een nieuwen heer te brengen? Verre vandaar. Men wenschte niets anders dan den Engelschen graaf als middel aan te wenden, om zelf te kunnen regeren. Doch was zulk een wensch welligt ongeoorloofd of onvoegzaam? Ik zie niet in, met welk een schijn men dit zou kunnen beweren. Het was der staten schuld niet, dat Leicester zijne taak niet begreep, eene taak, ter welker waardige vervulling de hoogste zelfsopoffering gevorderd werd. Zich te laten welgevallen, hier slechts als noodhulp op te treden, slechts om tijdelijk zijn gezag te leenen, tot aan het tijdstip, dat men hem weder zou kunnen missen, hiertoe had hij grooter moeten zijn dan hij was, vrij van alle ijdelheid, vol van ingenomenheid met het land, dat hij wilde dienen ter liefde van de zaak, die daar op het spel stond, en dier zaak meer dan eigen eer of grootheid toegedaan. Aan het gemis van zulke hoedanigheden was het te wijten, dat hij de onaangenaamste betrekking, die zich denken laat, in onze gewesten vervuld heeft. Gedurige geschillen met de staten kenmerkten zijn verblijf, achterdocht omgaf hem, tegenstand bejegende hem, en hij moest eindelijk slechts verlangen een land den rug te keeren, waar zijn trots de gevoeligste nederlaag had geleden.

Intusschen bereikten de staten volkomen het doel, dat zij zich van zijne overkomst hadden voorgesteld. In den strijd tegen Leicester en zijne aanhangers, zelfzuchtige of zwakke geesten, wier onderdanigheid voor Engeland den staat in zijne geboorte zou verstikt hebben, oefenden de staten hunne krachten en verschaften zij zich weldra een gezag, hetwelk hen in staat stelde om na zijn vertrek zelve met genoegzamen klem te heerschen. Zoo was dan toen ons vaderland andermaal zonder uitstekend hoofd, want Maurits, Willems zoon, was en erkende zich der staten ambtenaar. Zouden nu de verschillende gewesten hun hoogste doel vinden in de vervulling der pligten, die hun als leden der Unie

Digitized by Google

waren opgelegd? Dit kon, ten minste voor alle gewesten, het hoogste niet zijn. Het kwam er toch niet alleen op aan een zelfstandig door inwendige orde gewaarborgd bestaan te bezitten: het kwam er vooral op aan dit zelfstandig volksbestaan te gebruiken. En waartoe te gebruiken? Waartoe anders, dan om de bestemming te vervullen, door de Voorzienigheid aan dit deel der Duitsche natie op dit plekje gronds in dien tijd toegewezen, en zich eene baan te breken naar het verre Oosten en Westen, om door onze bemiddeling die landen en hunne voortbrengselen aan Europa dienstbaar te maken. Hiertoe werden wij door den oorlog met de bezitters van Oost en West als het ware gedwongen, hierdoor zouden ons de middelen om ons volksbestaan in Europa te handhaven van zelve toevloeijen; uit de zee zou onze kracht komen en onze heerlijkheid; door de zee zouden wij ons onmisbaar maken in Europa; zoo zou het plekje gronds, door ons in dit werelddeel bezeten, de moederstad worden van een rijk, dat zich over den Oceaan uitstrekken en zijne schatpligtige onderdanen in Azië, Afrika en Amerika tellen zou. Ter bereiking van dit doel was Holland bij voorkeur geschikt. Het bezat toen reeds eene talrijke koopvaardijvloot, stoute en geoefende zeelieden, genoegzame kapitalen, en ingezetenen over het algemeen uitstekende door veerkracht en moed. Onverschoonlijk ware het geweest, zoo Holland zijne roeping niet ingevolgd had, of zich maar door eenigen hinderpaal in de uitvoering zijner verhevene taak had laten belemmeren. Gelukkig aarzelden de leiders dezer provincie niet, Hollands overwigt in de Staten-Generaal door te drijven, ten einde hunne staatkunde in de republiek te doen zegevieren en alle maatregelen te verijdelen, die indruischten tegen hunne inzigten. Overreden wilden zij, zoo in als buiten de vergadering, en doorgaans slaagden zij daarin; maar zij ontzagen zich ook niet, waar het noodig was, ontzagwekkend, ja, dreigend op te treden. Ook binnen de grenzen hunner eigene provincie zagen zij zich door hun doel eene bepaalde staatkunde voorgeschreven. Ter uitvoering van de taak, welke Holland op zich nam, waren voornamelijk de leden der geslachten werkzaam, die in den tijd der ontworsteling aan het Spaansche juk in de steden aan

Digitized by Google

de regering gekomen waren. Het aanzien en het welvaren dier geslachten was er mede gemoeid, dat elke rigting werd tegengegaan, die hun de handen niet volkomen vrij liet op het veld, hetwelk zij voor hunnen ondernemingsgeest geopend zagen, of de krachten der natie tot een ander doel zou willen afleiden. Kon men dus ergens een hechteren steun voor de eenmaal omhelsde staatkunde vinden, dan juist bij die geslachten? Bij gevolg werd de onafhankelijkheid der stedelijke regeringen verzekerd, hare oppermagt gevestigd op de afschaffing van de regten der burgerijen, die, als gegrond op middeleeuwsche instellingen, onbestaanbaar waren met de nieuwe orde van zaken. En voorwaar, thans was het de tijd niet, om andere vrijheden te schenken aan eene gemeente, die, nog voor de helft Katholijk en voor een ander gedeelte dweepzuchtig Protestantsch, den staat van de eene klip naar de andere zou hebben doen dobberen, in plaats van hem met vaste hand voort te sturen; eene gemeente, die, zich zelve wantrouwende, nog altijd naar den ouden tuchtmeester terughunkerde, en geneigd was om prinsen aan te hangen en te vergoden.

De krachtige houding en de verstandig beraamde maatregelen der Hollandsche regering wisten alle hinderpalen te boven te komen. En toch — de man, die in dat eerste tijdperk de ziel en de regterhand van Hollands staatkunde was, is op een schavot gestorven. In verband met de geschiedenis der volgende tijden, waarin wij die staatkunde volkomen zien zegevieren, is dit feit wel het sterkst mogelijk bewijs van hare innerlijke kracht en noodwendigheid. Een stelsel, dat tegenover de gansche magtsontwikkeling der tegenpartij staande kan blijven, tegenover eene magtsontwikkeling, zoo geducht, dat het zijn hoofdvoorstander moet prijs geven, en niettemin geen wezenlijke afbreuk lijdt, ja, weldra daarna zijne hoogste ontwikkeling bereikt, zulk een stelsel kan niet uit de lucht gegrepen, op een gril van heerschzucht gegrond, kan niet in strijd met de wegen der Voorzienigheid door ons volk omhelsd geworden zijn: het is in waarheid met martelaarsbloed bezegeld. — Eerbied voor de schim van Oldenbarneveld! Ziet, hoe hij sterft! met de volle overtuiging, dat hij de waarheid heeft voorgestaan.

Digitized by Google

Geen zweem van schuldgevoel benevelt zijn vertrouwen; genade te vragen komt niet in hem op, en zijne laatste woorden, tot het om 't schavot geschaarde volk gesproken, luiden: "mannen, gelooft niet, dat ik een landverrader ben: "ik heb opregt en vroom gehandeld als een goed patriot, "en die sterf ik." Toen hij derhalve huurlingen wapende, om ter uitvoering der resolutiën zijner staten de sterke hand te bieden, was zijn geweten vrij van de beschuldiging dat hij onregt deed. Wat de meerderheid der staten van Holland besloten had, was hem regt, en dit regt durfde hij uitvoeren. Als zich tegenstand openbaart, vordert hij uit naam der staten van Holland hunnen stadhouder handbieding af ter handhaving van hun openbaar gezag, en daar deze weigert, zal hij den staten eene eigene legermagt weten te bezorgen. Maar een krachtig optreden van Maurits was genoeg om de onder de wapenen gebragte krijgsmagt te ontbinden, en in het punt van geschil onderwerping aan het besluit der Staten-Generaal te bewerken. Barneveld ziet zich overwonnen, en zal zonder morren vallen voor een *coup d'état*. Want zulke diepe wortelen had reeds de politiek van Holland geschoten, dat de aanwending van het gezag der Unie ter harer beteugeling het karakter van een *coup d'état* moest aannemen. Maurits erkende het zelf, toen hij tot den burgemeester van Amsterdam bij de verandering der regering de woorden sprak: "Bestevaêr, het moet nu voor "dezen tijd zoo zijn; de nood en dienst van het land ver-"eischt het." En Junius, een der leden van de buitengewone regtbank, voor welke Barneveld teregt stond, betuigde niets anders, toen hij, om zijn hart, dat over Barneveld hing, het zwijgen op te leggen, zeide: "de staat eischt, dat "er een voorbeeld worde gesteld." Gaarne had men den grijzaard, wiens algemeen erkende buitengewone hoedanigheden ontzag afdwongen, en met wiens streng zedelijke levenswijze als burger en huisvader de schavotstraf het schreeuwendst kontrast maakte, gaarne had men hem het leven gespaard; doch de onwrikbare houding van den beklaagde maakte het onmogelijk.

Wie Oldenbarneveld vrij pleit, veroordeelt daarom Maurits niet. Vroeger had hij hooggaande oneenigheid met den

Digitized by Google

advokaat gehad, toen deze op het sluiten van een bestand met den vijand aandrong, en hij daarentegen in zulk een maatregel den weg zag, om het land weder Spaansch te doen worden. Dit is waar. Doch geen ijdele roemzucht verleidde hem tot dit gevoelen: hij bedroog zich slechts, en besefte niet, welk een waarborg de zelfstandigheid van den nieuwen staat bezat in de krachtige overtuiging, waarmede de leden van den Hollandschen magistraat hun staatkundig geloof omhelsd hadden, en bepaaldelijk in de gezindheid van Oldenbarneveld zelven, die aan den Franschen gezant had verklaard: "de Souvereiniteit en de Indische vaart zullen "deze volken nimmer opgeven, al zou die volharding hun "ondergang zijn." En toen hij optrad tot uitvoering der maatregelen, die Oldenbarnevelds val ten gevolge hadden, hield hij zich overtuigd geroepen te zijn, eensdeels tot verdediging van de regten der Generaliteit tegen de overheersching eener provincie en het alvermogen van een enkel man, anderdeels tot de handhaving der ware religie, eene taak, waarmede hij van wege de Generaliteit belast was en wier trouwe vervulling hij had bezworen. Hij meende den oorspronkelijken stand van zaken te herstellen, en .begreep niet dat hij te velde trok tegen een beginsel, welks zegepraal reeds beslist was. Had hij in Oldenbarneveld zijn persoonlijken tegenstander, den voornaamsten hinderpaal tegen de uitvoering van eerzuchtige plannen gehaat, had hij geene opregte genegenheid voor het land gekoesterd, welks belangen zijn edele vader tot de zijne had gemaakt, had hij de vereenigde landen en hunne souvereinen, de staten, niet met liefde willen dienen: — in één woord, had hij eigen grootheid bedoeld, hij zou aan de verleidende voorstellen gehoor gegeven hebben, die hem meer dan eens van de zijde des vijands gemaakt werden. Had hij list en geweld willen te baat nemen, hij zou rijkelijk de middelen gehad hebben, ik zeg niet om zich van de opperheerschappij hier te lande meester te maken, maar om de staten tot den geweldigsten tegenstand te nopen en verwarring en burgerkrijg in het land te doen ontstaan.

Frederik Hendrik bleef getrouw aan het voorbeeld der edele belangeloosheid van zijnen vader en broeder. Hij

Digitized by Google

streed met dapperheid en roemvollen uitslag voor de republiek, en scheen zich in geenen deele aan de staatkunde van Holland te ergeren. En toch moest hij de ondubbelzinnigste blijken van wantrouwen ondervinden. Al trachtte de Prins van Oranje niet naar hooger gezag, hij zou het zich welligt laten gevallen, meende men, zoo het hem eenmaal door de vijanden van de staatsche regering werd aangeboden, die in den persoon des stadhouders, ook zonder en tegen zijnen wil, steeds eene gereede aanleiding of een welkom voorwendsel voor hunne woelingen of verwachtingen vonden. Maar bovendien, het was niet te loochenen, het geslacht van Nassau was te groot, om te midden eener republiek te wonen, en in hare hoofden zijne meesters te erkennen. De leden van dat geslacht verkeerden veel te gemeenzaam met de gekroonde hoofden van Europa, en verbonden zich zelfs met hen door vermaagschapping. Zoo nam Frederik Hendriks zoon eene prinses van Engeland tot vrouw. Sproot er eenmaal een telg uit dat huis, die zich niet door den eerbied, welken zijne vaderen voor het gezag der staten gekoesterd hadden, bedwongen gevoelde, wat was er niet van hem te duchten? En deze vrees was niet ongegrond. Het bleek al dadelijk uit het voorbeeld van dien zoon van Frederik Hendrik zelven.

De vrede was te Munster gesloten. Holland vooral had dien begeerd, want niets strekte zoo zeer om het gezag der Unie in stand te houden en den invloed der Prinsen van Oranje te vergrooten, als juist de voortzetting van den krijg. Had de provincie te voren een hoogen toon gevoerd en het hoogste gezag uitgeoefend in het voorgevoel van hare aanstaande grootheid; thans, nu de stoutste verwachtingen verwezenlijkt waren, nu in Oost en West en Zuid rijken waren veroverd; nu de handel, te voren aan alle natiën gemeen, Holland en Zeeland alleen in handen was gevallen; nu er eene ontwikkeling van stoffelijke welvaart plaats had en eene bedrijvigheid heerschte, die Europa verbaasde; nu Amsterdam eene wereldstad was geworden; nu de schatten der aarde Holland toevloeiden, nu was het immers te verwachten, dat de provinciën zich opregtelijk aan Holland zouden aansluiten, zich als deelgenooten van den glans en het welvaren van

Digitized by Google

Holland zouden aanmerken, en, in dit gewest haar middelpunt erkennende, de grenslijnen tusschen de verschillende landen zouden uitwisschen? Tot deze daad van vrije aaneensluiting kwam het echter niet. De provinciën, naijverig op hare vermeende zelfstandigheid, verkozen liever gedwongen aan Hollands snoer medegesleept te worden, dan in de vrije huldiging eener waardige staatkunde hare zedelijke zelfstandigheid te redden. Holland toch gaf thans minder dan ooit zijne oogmerken op. Het wilde zijn stelsel tot de uiterste gevolgtrekkingen toe uitvoeren. Zoo Nederland eene landmogendheid moest zijn en heeten, werd het meer en meer gemengd in de staatkundige verwikkelingen van Europa, en even daardoor van de lotgevallen der staten en van hunne staatkunde afhankelijk. Neêrlands kracht lag niet in zekere uitgestrektheid gronds, maar in de nijverheid der ingezetenen, die in de zee eene onbegrensde speelruimte bezat. Zoo de bodem slechts groot genoeg was, om de weinige steden te dragen, waar dit volk zijne scheepswerven aangelegd en zijne magazijnen had opgeslagen, was hij uitgestrekt genoeg. Kwam een overmagtige vijand opzetten, — welnu, Holland zou een eiland zijn achter zijne rivieren, eene reeks van onneembare burgten in den schoot der wateren achter zijne inundatiën; en de wereld stond open aan den kant der zee, waar de vijand niet kon genaken. Wat de landprovinciën aangaat, hetgeen zij te verliezen hadden, kon zich tijdelijk achter denzelfden schutsmuur bergen, en de aanvaller, van de onuitvoerbaarheid zijns voornemens overtuigd, zou met schade en schande spoedig afzakken en de door hem overheerde gewesten aan den wettigen heer van zelve overlaten.

Onder de heerschappij van zulke denkbeelden kwam er geene aanzienlijke legermagt meer te pas. Zelfs den voorspoed van het leger, werd zijn dienst eenmaal weder vereischt, kon men niet wenschen. Overwinningen en veroveringen sleepten ons in eene verderfelijke rigting; nog daargelaten, dat zij de strekking hadden, om in den Prins van Oranje eene magt in den staat te doen geboren worden, gevaarlijker dan alles, wat van het buitenland dreigde. Dus verlangt Holland de troepen voor een aanmerkelijk gedeelte afgedankt te

Digitized by Google

zien, en daar men tegenkanting bij de Generaliteit ontmoet, dreigt het met de afdanking van het vereischte gedeelte der soldaten, die Holland van het leger der Unie betaalde. Hierin bewilligen de provincien, over het beginsel, hoezeer met de Unie strijdig, heenstappende. Doch nu wil Holland de overige gewesten dwingen tot evenredige afdanking der troepen, door haar betaald. Wilden die overige provinciën eene andere staatkunde volgen, zelve zouden zij hier weinig eer bij inleggen en weinig baat bij vinden, want wat vermogten zij zonder Holland? Maar Holland wilde bevriende gewesten nevens zich, geene gevaarlijke magt in den rug. Zijn belang, zijn bestaan op den duur, dwong het dus de instandhouding der legermagt op den vorigen voet niet toe te staan. Doch de Generaliteit is niet geneigd door inwilliging van dezen eisch Hollands oppergezag in de zaken der vereenigde landen voor goed te erkennen. Alzoo geven de Staten-Generaal den Prins bevoegdheid en last, om de noodige orde tot handhaving der Unie te stellen. Willem de Tweede plaatst zich aan het hoofd eener bezending van de Staten-Generaal aan de steden van Holland, een maatregel, die geenszins tot de begeerde uitkomst leidt. Slechts in enkele steden wordt de Prins door de Regenten heusch bejegend, in eenige erlangt hij zelfs geen gehoor, in Amsterdam wil men dit den Prins wel als stadhouder, doch niet als afgevaardigde der Generale Staten verleenen. Was zulk eene handelwijze de vrucht van ruwe onwellevendheid? Wie, die de leden der vroedschappen van die dagen wel kent, en hunne beschaving, hunne goedwilligheid in aanmerking neemt, deugden, waardoor zij zelfs den geringen man hunnen schepter zacht wisten te maken, ziet in hun gedrag niets dan eene staatkundige manifestatie. Zij zagen zich door hun beginsel den pas afgesneden, om wellevend te zijn. Zij kenden in hunne geloofsbelijdenis geen artikel, waarin te lezen stond, dat zij te buigen hadden voor het gezag van een Prins van Oranje, hetwelk de Staten-Generaal, het gebied der onderhandelingen verlatende, wilden bezigen om hen tot andere gedachten te brengen. Het geslacht van Nassau had onschatbare diensten aan den staat bewezen; maar moest de dankbaarheid daarvoor

Digitized by Google

den ingezetenen eeuwig als een keten naslepen en hun den moed benemen, om zelf te denken, zelf te willen en zelf te heerschen? Niets ontslaat den mensch van de verpligting om zijne roeping te erkennen en dienovereenkomstig te handelen, zelfs niet de deugd der piëteit. Zoo oordeelden Hollands regenten.

Na den onbevredigden afloop van de deputatie worden er onderhandelingen tusschen den Prins en de Staten van Holland geopend, en hoezeer het verschil tusschen beide partijen omtrent de hoegrootheid der vereischte landmagt thans nog slechts onbeduidend was, niettemin blijft er verschil bestaan, en Holland wil niet wijken. Nu beraamt men eene daad van dwang: zes Hollandsche regenten worden gevangen genomen, en de Prins verschijnt met troepen voor Amsterdam. Deze daad moest den staten van Holland noodwendig als een dolzinnig stuk voorkomen. Wat zij te doen hadden, was natuurlijk niets anders dan den Prins, het kostte wat het wilde, te bezweren de vijandelijkheden te staken. Zij handelden, zoo als gij en iedereen zou doen, wanneer iemand, om zijnen zin te krijgen, u dreigde den brand in uw huis te zullen steken, en werkelijk overging om deze bedreiging te vervullen. De vijandelijkheden werden gestaakt, en Holland deed der Generaliteit verklaren, dat het, ter gemoetkoming aan den wensch der overige gewesten, het laatste toenaderende voorstel, door den Prins gedaan, aannam. — En veilig konden zij het der tegenpartij gewonnen geven. Hunne staatkunde, dit wisten zij, was onverwinnelijk; zij werd niet gehuldigd door dezen en genen, maar zij was ingedrongen in merg en bloed van alles, wat in Holland op aanzien en invloed aanspraak maken kon; hun gezag overwoog ongevoelig in de Staten-Generaal; de zaken zouden denzelfden gang blijven gaan. En werkelijk, de geest van Holland bleek weldra thans nog veel minder dan na Maurits' optreden in 1619 gefnuikt te zijn; het was zelfs, alsof de Prins na die daad van geweld bevreesd voor zijne eigene zege terugdeinsde: zulk eene toegeeflijkheid legde hij sedert aan den dag. Niettemin spaarde de heerschende meening hem niet; men hield het er voor, dat het land, aan hem toevertrouwd, aan een dollen tiran overgeleverd zou

Digitized by Google

wezen. En inderdaad, het doel, dat Willem II steeds bleef beoogen, was: de middelen of ten minste den invloed der republiek aan te wenden, ten einde Karel II op den Engelschen troon te herstellen, en haar alzoo dienstbaar te maken aan het belang eener vreemde dynastie. Kon er iets strijdiger zijn met de beginselen en het belang der republiek? iets, dat meer had van openbaar verraad, aan die beginselen en aan dat belang gepleegd? In jeugdigen leeftijd werd de vorst weggerukt, en nu eerst rekende Holland vrij geworden te zijn. Van het huis van Oranje was op dit tijdstip slechts een ongeboren kind over, — genoeg voor de Voorzienigheid, om later een telg uit datzelfde geslacht op nieuw ter glansrijke uitvoering harer doeleinden op te doen treden: — voor het oogenblik echter was de feitelijke en zedelijke zegepraal van Hollands staatkunde voldongen. Het denkbeeld, dat vroeger de praktijk geleid had, kwam tot volle bewustheid; eene met die praktijk overeenkomstige, in duidelijke woorden en geschriften uitgedrukte, staatkundige en staatshuishoudkundige theorie trad aan het daglicht, en "velen, die "vroeger anders gedacht hadden, werden door leer en toe-"passing van het regtmatige van Hollands handelingen "overreed" [1].

Maar thans ook moest Holland bewijzen, dat het de zegepraal waardig was, dat het mogelijk was onder het bewind, waarvoor zoo volhardend was geijverd, de orde te handhaven, de ontwikkeling der nationale krachten voort te zetten, het ontzag bij vreemde Mogendheden te bewaren. En hoe kon dit beter geschieden, dan onder de leiding van een man als Johan de Witt, die weldra als Raadpensionaris van Holland de teugels des bewinds in handen nam?

Zijne bestemming was, Hollands staatkunde bij uitsluiting en wel te midden van te voren ongekende moeijelijkheden te handhaven. Engeland had zich na eene omwenteling tot eene nieuwe ontwikkeling voorbereid, die ons vaderland eenmaal overvleugelen zou — de restauratie der

[1] Groen van Prinsterer, Handb. d. Gesch. van het Vaderland, § 320, Aanm.

Digitized by Google

Stuarts was buiten staat den gang der aangevangen ontwikkeling te keeren. Frankrijk had zich, na de laatste naweeën der godsdienstoorlogen te hebben doorgestaan, tot een rijk gevormd, waarin alleen het koningschap over was gebleven op de puinhoopen van alle andere staatsmagten en invloeden, die het tot dusverre beperkt hadden. Komt in een groot rijk, de geschiedenis leert het, een nieuw denkbeeld tot de heerschappij, dan treedt zulk een rijk veroverend op. Onze staat zou het thans smartelijk ondervinden. Want van het eerste dier beide rijken waren wij slechts door een zeearm, van het tweede slechts door de Spaansche Nederlanden gescheiden: zwakke scheidsmuren! De zee zou weldra evenmin voor de Engelsche vloten een beletsel wezen, als de onbeduidende Spaansche magt voor de legers van den koning van Frankrijk. Tusschen zulke klippen moest de Witt onzen staat doorsturen. Doch zoo valt de moeijelijkheid zijner taak nog slechts zeer onvolledig in het oog. Elke schok van buiten — dit moet men er bij bedenken — berokkende zijn bewind bezwaren en gevaren van binnen. En hij toonde zich voor die taak berekend. Hij vervulde die, totdat het zijn tijd was om af te treden, en het bevel af te staan aan eene magt, die voortaan alleen tegen het dreigend gevaar bestand, en geroepen was, om onzen staat tot een ander doeleinde aan te voeren; en wat de Witt te voren door zijn leven en handelen verrigt had, rigtte hij toen uit door zijn lijden en dood: hij verzekerde den voortgang van ons vaderland op den weg van zijne grootsche bestemming. Wat was het, dus vragen wij, dat hem in staat stelde op zulk een post met eere staande te blijven? Was het zijne bekwaamheid, was het zijn karakter? Zijne bekwaamheid diende, zijn karakter ondersteunde hem; maar de eigenlijke bron zijner kracht lag enkel daarin, dat hij zich als *dienaar des lands* beschouwde. Juist daardoor toch was hij heer in het land en magtig tegenover de mogendheden van Europa. Want hij, die zich zelven in de dienst stelt van een hooger beginsel, vordert en verkrijgt gehoorzaamheid niet voor zich, maar voor de zaak, die hij dient: wie hem volgt, volgt zijne eigene rede; wie hem dient, blijft vrij; en hij,

Digitized by Google

die eene overtuiging heeft en uitspreekt, is niet magteloos zelfs tegen het geweld, want hij heeft eene magt voor zich, de magt der waarheid, waarvoor de welwillende gaarne buigt, en waartegen de sterkste vijand onwillekeurig erkennen moet niets te vermogen.

Hoe benard was reeds dadelijk de toestand der republiek op het tijdstip, dat de Witt invloed begon te krijgen. Het Engeland der omwenteling, welks staatkunde de Hollandsche regenten ondersteund, welks afgevaardigden, te 's Hage door het volk voor koningsmoorders en Engelsche beulen uitgescholden, zij als gezanten eener wettige mogendheid ontvangen hadden, dat Engeland, bedacht op uitbreiding en bevestiging zijner magt, wil de republiek, des noods door geweld, aan zijn lot verbinden; het bedreigt door zijne voorslagen onze zelfstandigheid, en weldra door zijne wapenen onze onafhankelijkheid. Zoo werden de staten in strijd gewikkeld met de Mogendheid, die hun bondgenoot was tegen hunne binnenlandsche tegenpartij — en welk een strijd! De tachtigjarige krijg was bij het gevaar, dat deze oorlog aanbragt, en de krachtsinspanning, die hij vorderde, een staat van rust en kalmte geweest; die oorlog had den handel en de nijverheid uitgelokt en begunstigd; deze deed beide plotseling stilstaan. De ellende des volks steeg ten top, alle bedrijvigheid scheen uit Amsterdam geweken en het land was door bedelaars overstroomd. Niettemin houdt men den oorlog met eere uit, en komt de vrede tot stand, wel met opofferingen, doch wat kon opwegen tegen het behoud onzer zelfstandigheid? Onder de eischen, door Engeland als voorwaarde des vredes gedaan, behoorde ook de uitsluiting van het geslacht van Nassau. Deze eisch, door de Staten-Generaal afgeslagen, werd door Holland toegestaan. Was deze handelwijze ongeoorloofd en onedel? Dit mogt zij zijn in de oogen van hen, die nog hechtten aan het verbindende van de besluiten der Generaliteit voor de leden der Unie. Holland hing eene andere leer aan; ook was het bereid van de gronden, waarop zijne handelwijze berustte, rekenschap te geven. Getuige de "meesterlijk gestelde" [1]

---

[1] Woorden van Groen van Prinsterer.

Digitized by Google

deductie aangaande de acte van seclusie, waarin deze handeling als noch onregtmatig, noch onbetamelijk wordt verdedigd, op grond van de volle en volstrekte souvereiniteit, door de provincie bezeten.

Weldra na den eersten Engelschen oorlog was het noodig tegen Frankrijk op te treden, dat in den krijg, dien het met Spanje voerde, onze vlag niet ontzag. Krachtig was ook toen de houding der Staten. In plaats van op de eischen van den buitengewonen Franschen gezant te letten, gaat men niet alleen voort zich zelven regt te verschaffen, maar men vermeerdert de vloot, treft den Franschen handel en verkrijgt eindelijk, dank der zedelijke kracht bij deze gelegenheid ontwikkeld, alles wat men verlangt.

Doch geen werkelijke aanval of dadelijke regtsverkorting van de zijde eener buitenlandsche mogendheid was er noodig om de Witts werkzaamheid gaande te maken. Hij was er op verdacht om gevaren, die nog slechts in de verte dreigden, voor te komen. Hij, die niet gelooft aan zijne eigene kracht, omdat hem de moed ontbreekt om des noods voor zijn behoud alles op het spel te zetten, vergoêlijkt zich het dreigend gevaar, verzuimt lafhartig de gelegenheid om er zich tegen te wapenen, en wacht het tijdstip af, waarop zijn vijand goed zal vinden hem te vertreden. Hoe geheel anders handelde de Witt! Een vorst van Zweden is bezield met het voornemen om eene magtige Noordsche monarchie op de onderwerping zijner naburen in Denemarken en Polen te stichten; maar Holland mag niet dulden, dat zijne vrije vaart en zijn invloed in de Oostzee, dat het bezit zijner korenschuren aan eene heerschzuchtige en willekeurige magt worde prijs gegeven. Nu weet de Witt de gezanten van Engeland en Frankrijk, met welke beide rijken de republiek nog zoo onlangs krijg gevoerd had, te bezielen, om met onzen staat een verdrag aan te gaan, waarvan het doel zal zijn, Zweden tot zijn bescheiden deel terug te wijzen en de rust in het Noorden te handhaven. Het verdrag draagt zijne vruchten: Karel Gustaaf wordt tot tweemalen toe in den loop zijner veroveringen gestuit, en eindelijk gedwongen zijne plannen op te geven.

Dus beijverde zich de raadpensionaris den invloed der re-

Digitized by Google

publiek te vermeerderen. Maar waarom dan de Munsterschen aan hun lot overgelaten en hen teruggewezen, daar zij zich aan de Staten-Generaal willen onderwerpen? Juist daarom was het Hollands zaak niet met hen gemeene zaak te maken. Elke aanwinst van grondgebied vermeerderde de beslommeringen van den staat en de kwetsbare punten der republiek. Tot dien prijs verlangde de Witt voor zijn vaderland de eer niet, zich gebieder te mogen noemen over eene zekere uitgestrektheid gronds, welks vruchten men toch kon genieten, en over een zeker aantal menschen, wier nijverheid men toch aan zich dienstbaar kon maken. Hij wist dat, zoo Nederland door het ontzag, dat het inboezemde, de vrije vaart op zee en de overige handelswegen open hield, het in waarheid heer en meester was over alles wat vreemde staten opleverden, en liet den vreemden eigenaar de zorgen en lasten van het beheer gaarne over. Wel duldde de Witt bij deze gelegenheid, dat er zich eene der republiek vijandige magt in Munster vestigde; doch op zich zelven vermogt de bisschop niets tegen ons; en was hij sterk door zijn verbond met magtiger vijand, dan zouden de strijdmiddelen, tegen het eigenlijk gevaar in het werk gesteld, des Bisschops aanranding van zelve afwenden. Dit bleek al spoedig. — In Engeland was de dynastie der Stuarts hersteld, en deze liet niets onbeproefd om de republiek aan de aristocratie, die haar beheerschte, te ontwringen. Zij vindt haren steun in de aanhangers van den Prins, die thans schoon spel hebben om het volk op te ruijen tegen de Witt's halsstarrigheid, welke een nieuwen oorlog met onzen gevaarlijksten vijand noodzakelijk maakt. Doch de Witt deinst niet terug. Hij heeft berekend, dat Frankrijk door zijn eigen belang geroepen is om te verhoeden, dat de republiek bij eene verandering van bewind, aan Engelands invloed worde onderworpen. Dit weet hij Frankrijk helder te doen beseffen, en toen de oorlog met Engeland uitbrak en te gelijk de bisschop van Munster, door dit rijk opgezet, eenen inval deed op ons gebied, was Frankrijk reeds bij de hand om den kerkvoogd tot den vrede te dwingen en Engeland den oorlog te verklaren.

Doch niet alleen als diplomaat toonde de raadpensionaris,

Digitized by Google

wat hij vermogt; hij was ook de ziel van den krijg. Geen minister van oorlog of marine heeft ooit meer kunde in de aangelegenheden van zijn departement, meer werkzaamheid ter ontwikkeling van strijdkrachten, meer stoutheid in het ontwerpen van plannen, en, in weêrwil van de omslagtige vormen, waaraan anders elke maatregel onderhevig was, meer snelheid in het uitvoeren aan den dag gelegd.

De vrede te Breda bekroont zijne pogingen; maar weldra dreigt weder gevaar van Frankrijk. Lodewijk de Veertiende overheert in vollen vrede een aanmerkelijk gedeelte van België. Doch de Witt beantwoordt hem met de Triple Alliantie, een verbond van de republiek met zijne vijanden van gisteren, Engeland en Zweden, en dwingt daardoor den veroveraar tot het sluiten van den vrede te Aken. Dus wist hij beurtelings Engeland door Frankrijk en Frankrijk door Engeland te beteugelen.

Maar van het tijdstip aan, dat deze staatkunde door de eigenzinnige Franschgezindheid van Karel den Tweeden verijdeld werd, begon de Witt's ster te dalen. Reeds toen de staat, aan welks hoofd die koning stond, zich met Nederland en Zweden verbond, heulde hij met Lodewijk en ging hij met hem eene geheime zamenspanning aan ter verdelging der republiek. Het was of men sedert hier te lande een voorgevoel had, dat het einde van het rijk des grooten mans naderde. Wangunst en onwil openbaarden zich bij velen, die zich te voren met liefde en volgzaamheid aan hem en zijn beleid hadden aangesloten. Amsterdam verzet zich tegen de oppermagt der provinciale staten, bij welke de Witt alles was; de beide groote staatslieden, die aan de voornaamste hoven Hollands gezanten geweest waren, van Beuningen en van Beverninck, werken zijn onbepaalden invloed tegen. Toen de vreeselijke slag trof, toen het niet meer te ontveinzen was, dat Engeland met Frankrijk tegen de republiek zamenspande, kon de Witt de waarheid slechts met moeite gelooven: hij zou de vrucht van zijnen arbeid niet hebben moeten liefhebben, zoo hij anders dan noode van zijn stelsel had kunnen scheiden. Niettemin is zijn arm niet verlamd. Hij wil de oostelijke vestingen der provincie Holland in geduchten staat van tegenweer gebragt hebben; hij

Digitized by Google

bepeinst een plan om de Fransche oorlogsvloot, vóór hare vereeniging met de Engelsche, in de haven van Brest te vernielen, en daarna, om andermaal de Theems op te varen en een tweeden togt naar Chattam uit te voeren. Eindelijk, toen Lodewijk reeds in het Land was gedrongen en Woerden en Naarden door hem waren bemagtigd, wil hij, de schoone theorie verwezenlijkende, de dijken doorsteken en den zetel der regering in Amsterdam vestigen, aldaar allen voorraad van geschut en wapenen verzamelen, uit die plaats, als uit het hart der provinciën, al de leden zoo veel mogelijk hulp brengen, en, zoo als hij zich zelf uitdrukt, onder Gods genade den vijand het land tot den uitersten man met Bataafsche standvastigheid betwisten [1]. Maar nogmaals: hij zou de uitvoerder van Nederlands verlossing niet meer zijn. Eerst vond hij tegenkanting bij Amsterdam, dat zich tegen de versterking van Naarden verzette, tegenkanting bij de boeren, die, slechts door de militie gedwongen, op zijn bevel tot het onderwaterzetten hunner landen overgingen; velen van zijne partij wanhoopten aan het behoud der zelfstandigheid van den staat en zouden bij de schande van hun vaderland de voortduring van hun gezag als eene genadegift van Frankrijk hebben willen aannemen.

Want vereeniging van alle bestanddeelen der natie tot éénе ontzaggelijke krachtsinspanning was voortaan niet mogelijk dan onder een vorst uit het huis van Nassau. Daartoe strekte die snoode zamenzwering van Engeland en Frankrijk, om ons *hem* als eene gift des hemels te doen ontvangen, om in hem den grooten tegenstander van Lodewijk te doen optreden, die eenmaal aan het hoofd van dat zelfde Engeland staan zou om Lodewijks magt te fnuiken. Rondom hem dan, bekleed met al het gezag, dat ooit zijne voorzaten hier te lande bezeten hadden, schaarde zich alles; hij vermogt alles om de republiek weder eene waardige houding tegen den vijand te doen aannemen. En intusschen legt de Witt, "bewogen door den argwaan en den "haat, dien het gemeen tegen hem had opgevat," zijn ambt

[1] Zie de plaats aangewezen bij Groen, t. a. pl., aan wien ik in dit verband hier en daar eenige uitdrukkingen ontleen

neder. "Het blijven in zijne bediening," schreef hij zelf in zijn verzoek om ontslag, "zou der gemeene zaak nadeelig "zijn, anders kon hij in goeden gemoede niet oordeelen [1]." Zijn eigen broeder, vroeger de steun van zijne staatkunde en de deelgenoot van zijnen roem, zucht reeds in de gevangenis en heeft op de pijnbank den laster, waaraan hij ten doel stond, moeten loochenen. Hij zelve, bij zijns broeders krankenleger gelokt, ziet de gevangenis, waar zij zich thans beiden bevinden, omsingeld, en de deuren van het gebouw niet opengaan, dan om het graauw in handen te vallen en gescholden, geslagen, getrapt en verscheurd te worden. — Wij verliezen geen woord om de gewaarwordingen te schilderen van den man, die, aan niets gewoon dan aan ingespannen denken en ijverig arbeiden voor het welzijn der republiek, steeds met stillen eerbied door al wat hem omgaf was bejegend, en, in de laatste dagen met smaad als gedrenkt, eindelijk in de handen van het brullend gemeen het leven moest laten. Maar wij staan een oogenblik stil bij het feit van zijn geweldigen dood zelve. Het was een teregtstelling door het volk, en als zoodanig van de zijde diens volks eene openbaarmaking van gevoelens, een protest tegen de staatkunde, van welke geen waardige verdediging des lands, bepaaldelijk tegen Frankrijk, meer te wachten was, en vooral eene bloedige uitdaging van Frankrijk. Met den dood van het voormalige hoofd der partij, waarvan sommigen den staat in hun bekrompen belang aan Frankrijk hadden willen verkoopen, vervloog voor Frankrijk de hoop om door omkooping in Holland in te dringen; het volk wierp het lijk van de Witt Frankrijk als in het aangezigt, en stopte met dat lijk de bres, waardoor van die zijde het verraad zou hebben kunnen binnendringen. Na dezen stap was er voor niemand meer genade van Frankrijk en ook voor Frankrijk geen genade van dat volk te hopen. Dus was de dood van den edelen een offer voor het vaderland, dat hij met dit zijn sterven onbewust evenzeer diende, als hij het met volle bewustheid in zijn leven gediend had. Wat dunkt u? Werpt

[1] Wagenaar

deze beschouwing geen verzoenend licht op het vreeselijk tafereel van zijn uiteinde? Verkeert aldus de schande, hem door zijne landgenooten aangedaan, niet in de hoogste eer, hem door het Wereldbestuur bewezen, de eer van door zijnen martelaarsdood het behoud des lands gewaarborgd te hebben? De geschiedenis van ons volk telt alzoo op dien zetel van Hollands hoogsten beambte twee martelaren, en beiden ondergingen hunnen dood niet als straf, maar tot bezegeling van het werk huns levens, en ter verzekering van de vervulling der grootsche bestemming onzes vaderlands.

Die bestemming was van nu aan: het middelpunt te worden van een Europisch statenverbond tegen de aanmatigingen van Lodewijk den Veertienden. Ook deze veroveraar vertegenwoordigde een beginsel: van daar zijne kracht, van daar de verleiding, die het voorbeeld der zeden van zijn hof alomme uitoefenden. Had Philips de Tweede den koning vertegenwoordigd, die, vijandig tegen de nieuwe beginselen der zestiende eeuw, zijne waardigheid tracht te handhaven met en door de oude instellingen, welke tot den rang van misbruiken waren afgedaald; Lodewijk de Veertiende, die ten troon steeg, toen de kracht der middeleeuwsche begrippen in zijn rijk was gebroken, was het toonbeeld eens konings, die voor zijnen persoon geene erkenning vordert om zijne waardigheid, maar voor zijne waardigheid om zijn persoon, — en hij deed dien eisch niet te vergeefs: de betoovering, die van hem uitging, bezielde al wat hem omringde en verzekerde hem onderdanigheid, ja, aanbidding en vergoding. Was dat echter het koningschap, waaraan de tijd behoefte had? Neen! In Lodewijk moeten wij de laatste openbaring zien van het oude koningschap, dat thans na het verval van alle middeleeuwsche vormen op het bloote *ik* van den vorst zijn gezag durfde bouwen. Had nu Philips de Tweede in Willem den Eersten zijn zegevierenden tegenstander gevonden; Lodewijk vond eenen anderen Willem, den laatsten uit des eersten Willems stam, tegenover zich, die de ziel en het hoofd zou zijn van het verbond, waarvan ons vaderland het middelpunt stond te worden. Willem, de derde van dien naam, uit het huis van Oranje, moest (dit was zijne

Digitized by Google

bestemming) eensdeels Lodewijk binnen zijne grenzen beperken, opdat het koningschap, door dezen vorst vertegenwoordigd, in uitbreiding van gebied, geen waarborg van langer duur mogt vinden, maar daarentegen, tot eigen middelen beperkt, de catastrophe zou te gemoet gaan, die voor den maatschappelijken en staatkundigen toestand van Europa zoo oneindig rijk in gevolgen zou zijn; anderdeels moest hij in Engeland die staatspartij aan het bewind houden, welke gezind en berekend was om de nationale krachten te rigten tot een doel, te voren nimmer in dien omvang bereikt: de uitbreiding van het gezag der Europesche menschheid over den aardbol, en de ontwikkeling van 's menschen heerschappij over de stof.

Reeds als knaap gevoelde Willem zich zwanger van eene grootsche toekomst. Wat anders bewijst hetgeen zijn godsdienstleeraar Trigland berigt, hoe hij meermalen, onverwacht in 's prinsen binnenkamer tredende, hem geknield en biddende vond, dat hij te zijner tijd wezen mogt een zuil voor de godsdienst en een voedsterheer der kerk. Ook het geduld, waarmede hij de tegenkanting beantwoordde, die zijne aanstelling tot de eereposten zijner vaderen in ons vaderland ontmoette, getuigt van een stil geloofsvertrouwen, dat *hier* evenwel voor hem het tooneel eener werkzaamheid zijn zou, waartoe hij vroeg of laat in de gelegenheid zou gesteld worden. En wat dunkt u van dat woord, hetwelk hij, als voormaals Caesar in eene dergelijke omstandigheid, in een sloep bij Goeree, aan de bootslieden toevoegde, die zich beangst toonden, dat zij de gevaren van ijs en weder niet zouden te boven komen: "Hoe! vreest gij te sterven in mijn gezelschap?" — In het voorgevoel zijner bestemming wanhoopte hij niet aan de zaak van ons vaderland, hoe schijnbaar reddeloos ook, en was hij bestand tegen de verleiding van Engeland, dat, had hij de zaak van Nederland willen verlaten, bereid was hem rijkelijk schadeloos te stellen. "Maar ziet gij dan niet, "dat de republiek verloren is?" zeiden hem de Engelsche gezanten in 1672; en zijn antwoord luidde: "Ik zie, dat zij "in groot gevaar is; doch ik ken een zeker middel om haren "ondergang niet te aanschouwen, het sterven bij de verdedi-"ging der laatste gracht!"

Digitized by Google

Toen de keurvorst van Brandenburg, met Oostenrijk in verbond, tegen Frankrijk was opgetreden; toen Spanje dit rijk den oorlog verklaard had, en vooral toen Karel de Tweede door zijn parlement genoodzaakt was geworden om aan den krijg met de republiek een einde te maken, bestond er tegen Frankrijk een magtig bondgenootschap, waarin aan Willem den Derden als van zelve de grootste invloed verzekerd was. Van toen af beschouwde hij zich bovenal als veldheer van een leger, door Europa tegen Lodewijk op de been te houden; alle eerzucht om, al was het ook als regerend vorst, tot een bijzonder land in betrekking te staan, was hem vreemd; hij behoorde in zijn eigen oogen aan de helft van Europa, niet als vorst, maar als krijgsman, voorzien van eene lastgeving gedurende den staat van oorlog, en dezen moest hij, Lodewijks magt en onbegrensde heerschzucht in aanmerking nemende, in weêrwil van tijdelijke vredesverdragen, voor bestendig houden. Erkennen wij, dat hij dit voor de taak zijns levens hield, eene taak, niet zonder volkomen zelfsopoffering en vrijwillige onderwerping aan oneindige moeijelijkheden te volbrengen, dan verklaren zich al zijne handelingen en zijne geheele staatkunde. Hij liet den vorm en den geest van het bestuur der republiek onaangetast, want niets ververblindde zijn blik, noch belette hem te erkennen, dat alleen bij het behoud van het heerschend bewind Nederland groot en magtig en bij zijne magt bereidvaardig ter verdediging zijner staatkundige vrijheid zijn zou. De Witt betuigde hij voor een der grootste mannen zijner eeuw te houden, en hij omgaf zich van staatslieden in de beginselen van den raadpensionaris gekweekt. De hertogelijke waardigheid over Gelderland, hem door den landdag van dit gewest opgedragen, sloeg hij af. Den troon van Engeland aanvaardde hij vooral om de getrouwe ondersteuning van dit magtige rijk aan het statenverbond tegen Lodewijk te verzekeren. Geen ongekrenkte instandhouding van het koninklijk privilegie was zijn streven, slechts de zegepraal der anti-franschgezinde partij. Daartoe liet hij zich welgevallen meer partijhoofd dan koning te zijn. En zijne staatkunde stelde zich onafgebroken voor: geen vrede met Frankrijk te sluiten, dan op zulke voorwaarden, dat men met voordeelige kansen straks een

Digitized by Google

nieuwen oorlog tegen dit rijk zou kunnen voeren, geen vrede in het bijzonder toe te staan tusschen Frankrijk en een der bondgenooten, en in den vrede zelven het bondgenootschap bijeen te houden. — Heeft ooit een vorst uit zuiver gevoel van pligt, zonder eenige bedoeling van eigen grootheid of eigenbelang, gewerkt en gestreden, zoo is het Willem de Derde. Zijn laatsten oorlog nam hij blijkbaar op zich als een moeijelijken maar duren pligt. Doch weldra werd hij afgeroepen van het tooneel zijns veelvuldigen arbeids en verdriets, maar ook zijns onsterfelijken roems: hij stierf, maar liet in Marlborough een zijner waardig opperhoofd voor de legers der bondgenooten achter.

En welk deel komt der republiek toe aan den roem van haren stadhouder? Hoe hebben de Staten der Vereenigde Nederlanden Willem den Derden ondersteund? Ter beantwoording van deze vraag zegt het reeds veel, dat de Witt's opvolgers, de raadpensionarissen van Holland, Fagel en na hem Heinsius, Willems vertrouwelingen waren, en zijne hooge staatkunde niet alleen begrepen, maar die met al hun vermogen behulpzaam waren. Ik gewaag voorts niet van de ontzettende krachtsinspanning en den geest van heldenmoed, die Holland kenmerkten in den tijd, toen de overweldiger de grenzen der republiek overschreden had: dit was een strijd om zelfbehoud tegen een dreigend gevaar van ondergang. Maar toen later dit gevaar genoegzaam afgeweerd scheen, en de republiek de lasten en opofferingen van den oorlog, in het belang eener onbekrompene, veruitziende staatkunde te dragen had, bragt zij — dit mag men in weêrwil van tijdelijke verflaauwing beweren — meer toe dan een der andere, ook der grootste staten van het verbond, tot het bieden van een hardnekkigen, stelselmatigen tegenstand tegen den Franschen veroveraar. Was het geen edel besluit, eenparig door de Staten van Holland genomen, om den prins bij zijnen overtogt naar Engeland te ondersteunen? Hoe vergat men toen alle vrees voor uitbreiding van de magt des prinsen, daar men hem de hand bood om eene vreemde kroon te gaan winnen. Hoe diep bleek men toen de verpligting te gevoelen om de zaak der vrijheid van Europa, de zaak van het protestantisme voor te staan! Zoo

Digitized by Google

voldeed onze staat aan Engeland tiendubbel de schuld, die hij aan dit rijk voor de overzending van Leicester te betalen had. Nederland zond toen Engeland een anderen Leicester, ter handhaving van het door de Stuarts verspeelde gezag, ter instandhouding van de zaak der staatkundige en godsdienstige vrijheid: wat zeg ik? een anderen Leicester? — een man, die alles was, wat Leicester had behooren te wezen. — En na den vrede te Rijswijk, toen traagheid en bekrompene zelfzucht zich zoo ligt hadden kunnen laten misleiden om niet te bemerken, dat die vrede slechts eene schorsing der vijandelijkheden was, werd Willem de Derde in de republiek, vooral in Holland, in staat gesteld tot het nemen van voorzorgen: het zeewezen bleef men behartigen; eene aanmerkelijke legermagt werd onder de wapenen gehouden, en Nederlandsch garnizoen in sommige Belgische vestingen gelegd. En toen het testament van den koning van Spanje Lodewijks plannen verwezenlijkte en de vrucht van zoo veel opofferingen dreigde verloren te gaan, eischten de Staten-Generaal voldoening voor de geschonden regten van den keizer, ontruiming van België, Staatsch garnizoen in de Belgische vestingen, onschendbaarheid van elk deel der Spaansche successie, en — wat de kroon op alles zette — de republiek weigerde het aangeboden afzonderlijk verdrag met Frankrijk. — Na den dood van Willem den Derden zette de republiek, andermaal stadhouderloos, zijne staatkunde voort, als ware zij haar eene heilige erfenis. De staten van Holland verklaarden, kort na dien treffenden slag, hun vast voornemen om de alliantiën in stand te houden, bereid liever goed en bloed op te offeren, dan het gemeenebest, de vrijheid en de godsdienst verloren te zien gaan. De bondgenooten erkenden dien verheven geest: ook werd aan de Nederlanders doorgaans de leiding der onderhandelingen toevertrouwd, en het plan voor den veldtogt telkens met den raadpensionaris beraamd. "De republiek," schreef de Fransche staatsman de Torcy, "vroeger vernederd, was nu de bemiddelares der mogendheden "van Europa; het scheen als had zij regt naar goedvinden "over de Staten te beschikken: het algemeen gevoelen was, "dat men tot vrede niet kon geraken, dan door tusschenkomst

Digitized by Google

"der Hollanders, als waren zij de bewaarders van den tempel "van den God des vredes, als moest die Godheid uit hun "moeras te voorschijn worden gebragt." Ontzettend en buiten alle verhouding tot die der mogendheden waren de legers, welke de Nederlanders op de been, ontzettend het aantal oorlogschepen, die zij op zee hadden, en die krijgsmagt deed Europa van haren heldenmoed, in voor- zoowel als in tegenspoed, gewagen. En Amsterdam? Marlborough schreef in 1708: "Amsterdam is altijd onder alle steden de ijverigste "geweest om in den oorlog veerkracht te bewijzen." En te midden van dit alles, handhaafde Hollands krachtig bewind de rust binnen het gewest op eene voorbeeldige wijze: zonder schok of stoornis overwon het de laatste binnenlandsche tegenkanting. Terwijl in de andere gewesten de orde niet altijd even gelukkig bewaard bleef, bewees de Hollandsche aristocratie hare volkomene bevoegdheid tot hare, in zulke tijden moeijelijke taak. "Het oppergezag van Holland hield "thans de Unie te zamen, terwijl het de andere gewesten "voorging in eene waarlijk verhevene staatkunde [1]."

Mijne taak is ten einde gebragt. Want bij den vrede van Utrecht had ik het eindperk van mijne beschouwing gesteld, en deze vrede kwam — te spoedig, zou men ligt zeggen — tot stand, ten gevolge van de verheffing der Tories tot het bewind van Engeland, waar geen Willem de Derde aan de Whigs zijnen invloed meer leende, en in weêrwil van de verdubbelde inspanning der republiek, die hare legers, des noods zonder Engeland, Marlborough's plannen uitvoeren en zoo mogelijk tot Parijs wilde laten doordringen.

En — sedert het sluiten van dien vrede heeft Nederland, om zoo te spreken, zijn ontslag genomen uit de hooge betrekking, welke het in Europa bekleedde. Het deinsde terug voor den strijd, die gevorderd zou geweest zijn om mede te werken aan den arbeid eener nieuwe eeuw, aan de voortzetting van de taak der menschheid. Helaas! het begreep

---

[1] Het zijn nagenoeg de woorden van Groen, wiens handboek mij het onschatbaar voordeel van een beknopt overzigt over de zoo uitgebreide stof verschafte. Bijna alles, waar ik mijne redenering op bouw, vindt men in dit uitnemend werk.

Digitized by Google

die taak niet; het erkende niet, dat er altijd eene gedachte Gods aan de gebeurtenissen der wereld ten grondslag ligt, en dat er dus altijd eene kroon te winnen is — voor de medewerking ter verwezenlijking van Gods bedoelingen. De trouwe inspanning in de dienst van zulk een denkbeeld heeft de grootheid van onze republiek uitgemaakt; het verzaken daarvan bewerkte hare vernedering. Terwijl toch al het streven slechts eigen gemak en stoffelijk voordeel bedoelde, ondervond ons vaderland, dat sedert datgene, wat aan de vroeger heerschende binnenlandsche staatkunde haar regt verzekerde, vervlogen was, ook slechts de gebreken van dit stelsel overbleven; dat, waar de staat, het pad eener edele belangelooze staatkunde verlatende, zijne verpligtingen tegenover de andere staten vergeet, ook de burgers natuurlijk worden verleid om hunne verpligtingen tegenover den staat te vergeten, dat alzoo verwarring en ontbinding het staatsligchaam, bij alle middelen ter verzekering eener bloeijende en blozende gezondheid, als eene teringziekte aangrijpt en sloopt. — Zal Nederland nog eenmaal de oude taak op zich nemen, zich moedig en ondubbelzinnig in de bres stellen voor de ideeën, die de eeuw bewegen, en voor welke de Voorzienigheid Gods de zegepraal heeft weggelegd? Ik durf hierop niet antwoorden; maar dit waag ik te zeggen: een volk, dat zulk een verleden bezit, is aan zich zelf verpligt eene toekomst te hebben.

Jan. 1848. W. G. BRILL.



Digitized by Google

GOTHA EN DE SEEBERG.

Fragment van het verhaal eener wetenschappelijke reis door Duitschland, ondernomen in den zomer van 1847.

In den zomer van het afgeloopen jaar 1847 heb ik eene reis ondernomen, die hoofdzakelijk ten doel had, mij met sommige beroemde sterrekundigen persoonlijk bekend te maken, en de banden te versterken en naauwer toe te halen, die het observatorium der hoogeschool te Leiden aan andere wetenschappelijke inrigtingen van dien aard verbinden. De omstandigheden lieten mij niet toe mijne reis uit te strekken tot het nieuwe, prachtige en wereldberoemde observatorium op den Pulkowa bij St. Petersburg, waarheen eene vriendelijke en vereerende uitnoodiging mij reeds voor jaren geroepen had, en buitendien zoude de langdurige afwezigheid van den staatsraad Struve toereikende voor mij geweest zijn, om de reis derwaarts niet juist in dat jaar te ondernemen. Koningsbergen heeft, na den dood van Bessel, het grootste gedeelte van zijne waarde voor mij verloren. De beroemde sterrekundige van München had mij reeds bij herhaling met een bezoek vereerd, en aan de reusachtige fabrijken van sterrekundige werktuigen in die stad was, op dien tijd, niets buitengewoons onder handen, weshalve ik geene dringende redenen vond, om deze maal mijne reis zoo ver naar het zuiden uit te breiden. Dus bepaalde zich mijne reis tot Hamburg, Altona, Berlijn, Leipzig, Gotha, Frankfort, Mainz, Wiesbaden, Bonn, Dusseldorf en Arnhem, en in

Digitized by Google

den tijd van weinige weken was zij, overeenkomstig met het vroeger ontworpen plan, ten einde gebragt.

Men heeft mij van verschillende zijden aangezocht het merkwaardige, dat deze reis heeft opgeleverd, door den druk bekend te maken; maar ik kon er niet toe besluiten aan die aanzoeken te voldoen. De sterrewachten en hare voortbrengselen waren mij reeds voor mijne afreis naauwkeurig bekend, en men kan het voornaamste omtrent die stichtingen in gedrukte werken vermeld vinden. Het nieuws, dat mijne reis voor mij opleverde, moest alzoo veel meer personen dan zaken betreffen, en dit was de voorname reden, waarom ik het niet naar willekeur verbreiden kon. Zonder de verdenking van grootspraak op mij te laden, kon ik bij ons geen openlijk en volledig verslag geven van de wijze, waarop ik in het buitenland werd ontvangen; zonder het vertrouwen te misbruiken, dat men in mijne bescheidenheid stelde, kon ik zelfs niet het merkwaardigste openlijk vermelden van hetgeen mij omtrent bijzondere personen is bekend geworden. Er is echter een groot verschil tusschen het algemeen maken door de drukpers en het mondeling mededeelen aan wetenschappelijke vrienden, en, vond ik zwarigheid in het eerste, het tweede scheen mij door niets verboden te worden. Ik heb daarom, gedurende de drie eerste maanden van den tegenwoordigen akademischen cursus, in den vorm van buitengewone lessen, over de vruchten mijner reis gesproken, wel hoofdzakelijk voor de studenten, die reeds aanzienlijke vorderingen in de sterrekunde gemaakt hebben, maar toch zonder andere belangstellenden uit te sluiten.

De redenen, welke mij verboden het geheele verhaal mijner reis te doen drukken, gelden niet in dezelfde mate voor sommige zijner bijzondere deelen. Het hoofdzakelijke van hetgeen enkele plaatsen voor mij opleverden, welligt voor velen niet van alle belangrijkheid ontbloot, behoeft niet tot den kleinen kring van hen beperkt te blijven, die mij van nabij omringen. Ik besloot daarom een gedeelte van mijn reisverhaal voor de pers gereed te maken en dit der redactie van "de Gids" ter plaatsing in haar tijdschrift aan te bieden, als een flaauw kenteeken van den hoogen prijs,

Digitized by Google

dien ik stel op hare poging, om de wetenschap tot het beschaafd gedeelte van onze natie eenen nieuwen weg te banen. Ik koos daartoe het gedeelte van mijn reisverhaal betreffende Gotha, niet juist omdat Gotha mijn aangenaamste of gewigtigste verblijf op mijne reis geweest zoude zijn, maar omdat hetgeen ik omtrent die plaats te verhalen heb zich het beste tot eene openlijke mededeeling leent.

"Niets heeft in deze eeuw de sterrekunde meer bevor-"derd, dan de geest, door welken zich hare tegenwoordige "beoefenaars onderscheiden. Ofschoon zij verspreid zijn over "alle deelen der aarde, staat geen van hen op zich zelven "of verlaten, daar een vriendschappelijk verkeer, uit over-"eenstemming in neigingen en wenschen voortgesproten en "door een uitmuntend tijdschrift verlevendigd en onderhou-"den, allen aan elkander verbindt. De arbeid van den "eenen wordt door dien van den anderen ondersteund en "naar dien van den anderen geregeld, en waar de krachten "van éénen zouden te kort schieten, daar spannen velen "voor dezelfde taak hunne krachten zamen. De tegenwoor-"dige sterrekundigen vormen eene soort van maatschappij, "in welke een dagelijksche omgang met den hemel de zorg "voor aardsche nietigheden schijnt te verdrijven, aardsche "neigingen en hartstogten schijnt te versmoren. Daar stre-"ven allen, zonder naijver, zonder bijoogmerken, naar één "doel: de volmaking der verhevene wetenschap. Daar twist "men niet over waarheid of beginselen, daar gene voor elk "toegankelijk is en deze voor alle eeuwen zijn vastgesteld. "Daar wordt geen ijdele strijd om voorrang gestreden, wijl "ieder een' onfeilbaren toetssteen zijner eigene verrigtingen "in handen heeft. Daar ziet men elk zich in de uitbreiding "der wetenschap verheugen, onverschillig of hij zelf dan "wel een ander den grenssteen verschoven heeft." — — De ontmoetingen op het reeds afgelegde gedeelte mijner reis hadden mij gestadig deze zinsneden uit eene mijner onuitgegevene redevoeringen herinnerd, en talrijke treffende bewijzen voor hare waarheid opgeleverd. Elke dag, door mij op vreemden bodem doorgebragt, had mij het voorregt ge-

Digitized by Google

schonken, voortreffelijke mannen, die ik reeds sedert langen tijd als de steunpilaren der wetenschap had geëerd, en in wier vriendschap ik eene rijke vergelding voor mijne zwakke pogingen had gevonden, als de beminnelijkste en edelste menschen te leeren kennen. Als een bloedverwant, na langdurige afwezigheid tot de zijnen teruggekeerd, was ik opgenomen in het gezin van sommige der voortreffelijkste mannen, die thans Europa versieren, en, hoe ver ook van mijne woonstede verwijderd, overal had ik hartelijke vrienden ontmoet, die mij met blijdschap ontvingen en met leedwezen zagen vertrekken. Een zeer kortstondig verblijf te Leipzig had mij op nieuw ondubbelzinnig bewezen, dat wij dwalen, als wij onzen Duitschen naburen een minachtend nederzien op onze wetenschappelijke verrigtingen toeschrijven. Ook hier ontdekte ik met verbazing den prijs, dien men op het weinige stelde, dat ik voor de sterrekunde had kunnen verrigten, en bij het bewustzijn mijner minderheid tegenover de helden der wetenschap, die ik hier en elders mogt ontmoeten, moest de hulde, aan mijnen goeden maar weinig vermogenden wil bewezen, mij te dieper treffen.

Hoe gaarne ik nog eenigen tijd te Leipzig had doorgebragt, in het gezelschap van mannen, die hunnen kostbaren tijd zoo gewillig voor mij hadden opgeofferd, ook hier bleef ik mijn voornemen getrouw, om in geen geval van mijn eenmaal ontworpen reisplan af te wijken. Ik moest alzoo reeds in den vroegen morgen van den 28sten Julij Leipzig verlaten, om mij van daar naar Gotha te begeven. Er waren toen juist veertien dagen sedert mijn vertrek uit Leiden verloopen, en in dien korten tijd had ik veel gezien, veel gehoord en veel gesproken. Ik had mij reeds te Hamburg, Altona, Berlijn en Leipzig opgehouden, en hoezeer de bezwaren eener buitengewoon vermoeijende reis niet zonder invloed gebleven waren op mijn ziekelijk gestel, ik had aan geene ongesteldheid vergund mij in de volvoering mijner plannen te dwarsboomen. Te Leipzig vooral was de strijd hevig, maar mijne wilskracht behield de zege. Na een' afmattenden dag verwachtte ik eindelijk van eene goede nachtrust eene gewenschte voorbereiding op den aanstaanden togt naar Gotha, maar te vergeefs. Brooddronken gas-

Digitized by Google

ten in het Hôtel de Bavière, die, op allerlei uren van den nacht, gillende, tierende en stampvoetende te huis kwamen, verdreven den slaap van mijne sponde, en eer mij de morgen voor den nacht schadeloos konde stellen, stond ik reeds reisvaardig. Ik ontwierp nu het plan om den namiddag incognito te Gotha door te brengen, en terwijl mijne vermoeide leden in eene droschke, die mij naar den spoorweg voerde, werden dooreengeschud, troostte ik ze met het uitzigt op eene korte sabbaths-rust, die onmiddellijk na de proef, welke zij nu nog doorstaan moesten, zoude aanbreken.

Om, langs den spoorweg, van Leipzig naar Gotha te komen, moet men eerst langs den Anhalt-Sachsischen weg, die van Berlijn naar Leipzig voert, tot aan Halle terug; en eerst na een uur wachtens wordt men van daar naar Gotha overgevoerd, langs den Thüringer spoorweg, die zich thans van Halle tot Eisenach uitstrekt en waarschijnlijk in langen tijd niet verder zal worden voortgezet. Ik was een paar dagen te voren op den hobbeligen Anhalt-Sachsischen spoorweg geweldig heen en weder geslingerd; gelukkig waren sedert de slechte rijtuigen door veel betere vervangen. Een uur rijdens bragt ons voor het groote stationsgebouw een weinig buiten Halle; de tijd, dien men daar verwijlt, is ongelukkig te kort, om eenige kennismaking met die beroemde academie-stad te veroorloven, zoodat ik mij tevreden moest stellen met hare torens uit de verte te begluren. Te Halle bevindt zich de sterrekundige Rosenberger, die zich in vroegere jaren als assistent van Bessel zeer verdienstelijk heeft gemaakt, en zich daarna, door zijne schoone onderzoekingen over de komeet van Halley, eene groote vermaardheid heeft verworven. Rosenberger heeft in lateren tijd de sterrekunde geheel afgezworen, daar hij aan zijne bemoeijingen met die wetenschap de minder gunstige omstandigheden toeschrijft, in welke hij verkeert. Ik wilde hem daarom ook niet door gesprekken over sterrekundige onderwerpen verontrusten, en had reeds besloten mij te Halle niet op te houden, daar deze stad mij, die van niets dan sterren en sterrekundigen weten wilde, niets scheen te beloven. Te negen ure in den morgen was de trein van den Thüringer spoorweg gereed, om zijne reizigers op te nemen. Daar vond ik weder groote

Digitized by Google

schoone rijtuigen, geheel naar het model van die, welke men op den uitmuntenden spoorweg tusschen Hamburg en Berlijn aantreft, en hoe hobbelig de weg hier wezen moge, hoe zeer men nu en dan gevaar loope door de vensterruiten der portieren naar buiten geworpen te worden, de vermoeijenissen van het geweldig heen en weder slingeren worden niet weinig verligt door de goede vederen, op welke de rijtuigen rusten. Al schokkende en schommelende, hoogte op en hoogte af, kwamen wij, nu eens met eene adelaarsvlugt, dan weder met eenen slakkengang voortgaande, te Weissenfels. Daar stond een groot getal reizigers de komst van den trein te verbeiden, om met hem naar Naumburg overgevoerd te worden, waar dien dag het jaarlijksche kersenfeest zoude plaats hebben, tot welks opluistering de liedertafels, waarin Weissenfels zoo bijzonder rijk is, het hare zouden bijdragen. Voor het minst een driehonderdtal reizigers bood zich aan, en er verliep bijna een uur, eer alle op den tot onafzienbare lengte aangegroeiden trein hunne plaatsen bekomen hadden. Alles ging echter met veel orde toe, en, als overal in Duitschland, deden de geleiders van den spoortrein, met eene voorkomende vriendelijkheid, al het mogelijke, om het den reizigers aangenaam te maken. Jammer, dat men de kunst niet verstond, om spoed met orde te verbinden. Immers, toen eindelijk de lange trein, grootendeels met feestgangers gevuld, door zijn' eenigen locomotief in beweging gebragt werd, nam hij een zoo langzame vaart aan, dat een vlugge wandelaar hem des noods had kunnen bijhouden. Voor Naumburg gekomen, werd het tiental ontzettend lange wagens, die onzen trein hadden uitgemaakt, met niet minder dan zeven verminderd; maar toen wij na die bewerking eindelijk de stad verlieten, was het reeds bijna twaalf ure, en zoo bevonden wij ons, na een tijdsverloop van vijf uren, op eenen afstand van Leipzig, niet grooter dan die van Leiden tot Amsterdam, welken wij met onze spoortreinen in minder dan anderhalf uur afleggen. Zoo lang geen spoorweg van Leipzig naar Weissenfels zal bestaan, en de Duitsche spoorweg-maatschappijen elkander niet beter in de hand werken, zal de reis van Leipzig naar Gotha, in weêrwil van de verrassende gezigten, die

Digitized by Google

men van Halle af ontwaart, een weinig uitlokkende togt blijven.

Terwijl wij op vreemden bodem in levendige gesprekken met onze buitenlandsche vrienden zijn gewikkeld, of niet genoeg oogen en ooren hebben voor talrijke bijzonderheden, op welke wij onze aandacht zoo gaarne gelijktijdig zouden vestigen, worden wij derwijze door het tegenwoordige overmeesterd, dat het verledene of toekomende geene plaats in onze gedachte kan vinden. Nergens waar ik mij had opgehouden, was een oogenblik voor mijn eigenlijk doel verloren gegaan, en zóó alleen was het mogelijk geweest, in korten tijd veel te doen, veel te zien en veel te vernemen; maar zoo waren ook de merkwaardigste ontmoetingen als de beelden van eenen tooverlantaarn mijnen geest voorbijgevlogen, terwijl de gedachte aan het een spoedig door de gedachte aan het andere werd verdrongen. In de eenzaamheid van den spoorwagen daarentegen, heeft men tijd en gelegenheid om over het verledene na te denken en de verschillende gebeurtenissen, die beurtelings de ziel vervulden, weder in al hare bijzonderheden voor den geest terug te roepen. Dit ondervond ik vooral op mijne lange reis van Leipzig naar Gotha, waar ik mij zoo veel mogelijk onbelemmerd aan mijne herinneringen overgaf. Met langzamen tred voortkruipende, of langen tijd voor hetzelfde stationsgebouw wachtende, verkwikte ik mij in de herdenking aan de talrijke streelende genoegens, die mij waren te beurt gevallen, en beijverde ik mij, den indruk, dien zij in mijn geheugen hadden achtergelaten, onuitwischbaar te maken. Ik neem gaarne ook deze gelegenheid te baat, om nog eens op de mijmeringen van die uren terug te komen, en zij, wien mijne reis niet geheel onverschillig is, zullen welligt ook niet ongenegen zijn mijne toenmalige eenzaamheid te bespieden en den loop mijner gedachten te volgen.

Tot den aanvang mijner reeds afgelegde reis opklimmende, stond het mij weder levendig voor den geest, hoe ik, na mijn allereersten zeetogt voor Hamburg gekomen, als een vogel zijne openstaande kooi, de stoomboot ontvloog, en dadelijk naar Rümker snelde, den man, dien mij reeds voor lang zijne vriendschap had bewezen, maar wiens per-

Digitized by Google

soon mij nog onbekend was, schoon ik reeds sinds jaren zijn ijver voor de wetenschap bewonderd en zijne uitstekende verdiensten geëerd had. Mijne eerste ontmoeting op vreemden bodem was een treffend blijk van hartelijke genegenheid en vriendschap. De geheele avond werd in het gezin van Rümker onder levendige gesprekken doorgebragt, waarbij ik menigen belangrijken trek uit het merkwaardige leven des verdienstelijken mans vernam, en in tweestrijd bleef, welk lid van dat gezin de meeste bewondering verdiende. Dan werd mijne aandacht geboeid door de ongelooflijke voortvarenheid van den reeds in jaren geklommen Rümker, dan door de scherpzinnigheid zijner beminnelijke gade, die, met opoffering van rust en genoegens, haren echtgenoot zoo krachtdadig in zijne wetenschappelijke werkzaamheden ondersteunt, dan weder door de vorderingen van den jongen George Rümker, die, naar zijne jaren meer kind dan jongeling, door de ontwikkeling van zijn verstand en kennis vele volwassenen kon beschamen. In den morgen van den volgenden dag werd ik te Altona met de grootste hartelijkheid ontvangen door den eerbiedwaardigen Conferenzrath Schumacher, den Nestor der tegenwoordige sterrekundigen, den bevorderaar der wetenschap bij uitnemenheid. Ik vond Schumacher juist bezig met eenen brief aan zijnen koning te schrijven, en ik ontdekte met verbazing, welke naauwe vriendschap er tusschen eenen vorst en zijne onderdanen bestaan kan, als beide het hoogste belang der menschheid als om strijd bevorderen; en het bleek mij duidelijker dan ooit te voren, hoeveel de sterrekunde aan den onschatbaren koning Christiaan VIII verschuldigd is. Schumacher was weinige dagen voor mijne komst te Altona tot Grootkruis van den Danneborg verheven; maar, ofschoon reeds voorlang door de voornaamste mogendheden van Europa met talrijke eerekruisen begiftigd, droeg hij nimmer een enkel dier uitwendige teekenen, welke hij trouwens ook niet behoeft, om den eerbied te wekken van allen die hem omringen. Ik trof hem kort te voren van eene ernstige ziekte hersteld, maar nog niet genezen van de diepe wonde, die de dood van zijnen oudsten zoon in zijn vaderhart geslagen had. Met innig genoegen herinnerde ik mij de belangrijke uren, waarin ik als

Digitized by Google

gast aan den disch van Schumacher en Rümker aanzat, en allen om mij vereenigd zag, die te Hamburg en te Altona aan de bevordering der sterrekunde arbeiden; uren, waarin zoo menige nieuwe en treffende proeve mij den adel van het menschelijk hart leerde waarderen. Daar vernam ik met diepe ontroering, in welke achting mijne zwakke pogingen bij den onsterfelijken Bessel gestaan hadden, en vond ik de schoonste blijken van belangstelling in de telkens herhaalde opwekking, om bijzonderheden mede te deelen, den voormaligen en tegenwoordigen toestand der sterrekunde in mijn vaderland betreffende. Met Schumacher maakte ik een belangrijken uitstap naar het schoone buitenverblijf van den admiraal Tonner, om aldaar een bezoek af te leggen bij diens schoonzoon, den Heer Zahrtman, kamerheer des konings en kommandant der Deensche vloot. Zoo ik aangenaam verrast was bij de ontdekking, dat de Heer Zahrtman eene naauwkeurige kennis bezit van wat er bij onze marine omgaat, ik had tevens het genoegen hem een kluchtig raadsel betreffende de firma G. Hulst van Keulen te kunnen oplossen, en zijne aandacht te mogen vestigen op den man, die zich bij ons omtrent het wetenschappelijk gedeelte der zeevaart boven anderen heeft verdienstelijk gemaakt, en wiens naam zelfs tot mijne bevreemding den Heer Zahrtman nog onbekend was, — den Kapitein-Luitenant J. C. Pilaar. De herinnering aan dien uitstap was mij aangenaam, en niet minder de herdenking der vriendschap mij bewezen door den beroemden observator Dr. Petersen van Altona, en door de jeugdige sterrekundigen Richard Schumacher, Neuman en Brorsen. Brorsen, de bekende ontdekker van onderscheidene kometen, vroeger student in de godgeleerdheid te Kiel, was tot bestuurder van het observatorium des graven van Senftenberg beroepen, als plaatsvervanger van den verdienstelijken en zonderlingen, maar ongelukkigen Hackel. Neuman was bestemd om het schoone observatorium te besturen, dat door den Hongaarschen graaf Nagy in Bicske wordt opgerigt, en beiden hielden zich te Altona op, om zich, onder de leiding van Schumacher en Petersen, voor de gewigtige taak, die hen wacht, te volmaken. Te Altona en te Hamburg bragt ik ook aangename uren bij de beroemde

Digitized by Google

chronometer-makers Kessels en Bröcking door; maar zoo dikwijls als mij de kunstenaars te binnen komen, wier persoonlijke kennis ik op mijne reis maken mogt, gevoel ik met hernieuwden weemoed, hoe grooten dank ik hun aller koning, den onovertroffen Repsold van Hamburg verschuldigd ben. Met den innemenden, vriendelijken, gastvrijen Repsold bragt ik vele uren door in de talrijke vertrekken van zijne merkwaardige werkplaats, waar bijna alle handen bezig waren met den grooten Heliometer voor Oxford, die reeds nu op eene treffende wijze aantoont, hoe het vernuft en het talent van Repsold zwarigheden wist te overwinnen, welke voor al zijne voorgangers onoplosbaar zijn gebleven. Alles verraadt hier, dat Repsold zijne uitstekende talenten alleenlijk veil heeft voor de bevordering der wetenschap, en zoo ver is hij van alle winstbejag verwijderd, dat hij zelfs de bestelling van vijf groote meridiaancirkels, die Engelschen en Noord-Amerikanen van hem wenschten, heeft afgewezen, om door niets in zijne studiën omtrent het meesterstuk gestoord te worden, dat eerlang tot onderzoekingen van eene nog ongekende volkomenheid zal kunnen leiden. — Maar het vijftal dagen, door mij te Hamburg en te Altona doorgebragt, is te rijk in belangrijke herinneringen, om die alle hier te boek te stellen. Mij zullen zij steeds bijblijven, en het treffende afscheid, dat ik, welligt voor geheel mijn leven, van mannen als Schumacher, Rümker en Repsold nemen moest, zal den diepen indruk, dien het op mij maakte, nimmer verliezen.

Terwijl ik uren lang tusschen Leipzig en Gotha meestal geheel alleen in eenen cabriolet van den spoortrein was opgesloten, dwaalden mijne gedachten terug naar de reis van Hamburg naar Berlijn, die ik in een mij zoo dierbaar gezelschap volbrengen mogt. Mevrouw Schumacher zoude met hare jongste dochter en aanstaande schoondochter eenigen tijd bij den beroemden Hansen te Gotha gaan doorbrengen, ook met het doel, om haren zoon Johannes te bezoeken, die zich, als jong architect, te Gotha ophield, ten einde de merkwaardige gebouwen te bestuderen, welke deze plaats versieren. Zij had hare reis derwaarts uitgesteld, om die onder mijn geleide tot Berlijn te kunnen volbrengen, en ik

Digitized by Google

had mij geene aangenamer reisgenooten kunnen wenschen· Met mijn gezelschap in eenen afzonderlijken cabriolet van den spoortrein geplaatst, vloog ik over de zandwoestijnen tusschen Hamburg en Berlijn, die alleen door welvoorziene stationsgebouwen, bij wijze van verkwikkende Oasen, worden afgewisseld. Mevrouw Schumacher, door de uitgebreide betrekkingen van haren echtgenoot met vele belangrijke personen bekend, eene vrouw van de hoogste beschaving, zeer juist in haar oordeel en zeer vatbaar voor fijne opmerkingen, deelde mij menige bijzonderheid mede, die mijne levendigste belangstelling wekte. Na eene reis van ongeveer acht uren, kwamen wij voor het stationsgebouw te Berlijn, waar Prof. Encke en Johannes Schumacher ons reeds verbeidden en welkom heetten. Toen moest er nog eene groote tentoonstelling van afgedragene kleedingstukken gehouden worden, opdat niemand ongestraft de staatskas van Pruissen zoude kunnen benadeelen, en na dat onbehaaglijke tusschenspel stond ieder onzer op vrije voeten. Aan Johannes Schumacher de zorg voor de zijnen overlatende, nam ik weldra mijnen intrek in het Hôtel de France, en binnen het eerste uur na mijne aankomst, bevond ik mij reeds op het prachtige observatorium te Berlijn. Hoevele aangename herinneringen Hamburg en Altona mij mogen hebben nagelaten, even onvergetelijk is mij Berlijn gebleven, en ik heb geenen dank, geenen lof genoeg voor de goedheid, mij door den grooten Encke bewezen. Nooit heeft iemand mij zoo spoedig als Encke geheel voor zich ingenomen, nooit was ik met iemand zoo spoedig op eenen voet van gemeenzame vriendschap. Vijf gelukkige dagen heb ik te Berlijn doorgebragt; bijna onophoudelijk was ik bij, met en om den goeden, gullen, regtschapenen, altijd vrolijken Encke, die niet alleen zelf aan den afstand, welke mij van hem scheidde, niet scheen te denken, maar ook mij, in den schoot van zijn beminnelijk huisgezin als vriend en broeder opgenomen, dwong, te midden van eene levendige vrolijkheid, in welke de rust der ziele en de fijnste beschaving waren afgedrukt, dien afstand uit het oog te verliezen. Onvergetelijke uren sleet ik, te midden van den kostbaren schat van heerlijke werktuigen, op het grootsche observatorium, dat zijne even

Digitized by Google

doelmatige als vernuftige inrigting aan hem te danken heeft.

Maar ik was aan Encke nog meer verschuldigd. Bij een uitstap naar Potsdam en Sanscouci, waar wij den hooggevierden baron A. von Humboldt bezochten, en den halven dag op het slot van Sanscouci in levendige gesprekken met dezen doorbragten; bij de doorwandeling van het vorstelijk landgoed van Sanscouci zelf; in de vergadering van de akademie van wetenschappen, waar ik met Jacobi, Dove, Poggendorf, Le Jeune Dirichlet en andere mannen van dien stempel, kennis maakte; bij het doorkruisen van Berlijn en de bezigtiging der merkwaardigste schoonheden dier belangrijke stad; bij het bezoek der werkplaatsen van Oertling, Pistor en Martins en Tiede: overal was Encke mij een verpligtende en vriendelijke gids. Ten zijnent maakte ik kennis met den sterrekundige Galle, met den verdienstelijken en vrolijken Hencke, die, als secretaris van het postkantoor te Driessen, den grondslag legde tot zijne ontdekkingen van twee nog onbekende planeten, en met onderscheidene jonge sterrekundigen, die hunne vorming aan zijne leiding verschuldigd zijn. Evenzeer bemind als geëerd door allen die hem omringen, blonk zijne zedelijke grootheid zoowel in zijne ernstige gesprekken, als in zijne fijne en geestige scherts uit. En toch, openhartig, ongekunsteld, nederig en eenvoudig als hij was, scheen het steeds, alsof hij zich zijner hooge wetenschappelijke stelling onbewust, en dier onschatbare verdiensten ongedachtig was, die de bewondering van alle sterrekundigen gaande maken. Dank vooral aan zijne broederlijke ontvangst en ook die van mijnen ouden vriend, Prof. Dirksen, heeft Berlijn een weldadigen en onuitwischbaren indruk bij mij achtergelaten. Elke dag leverde mij een nieuw blijk van de algemeene en hooge belangstelling, daar aan de wetenschap bewezen. Telkens verried het zich, hoe elk hooger staat aangeschreven, hoe ieder een grootere invloed wordt verleend, naarmate zijne verdiensten jegens de wetenschap grooter zijn; hoe de hooge regering de pogingen der geleerden ondersteunt en bevordert, hoe de koning zelf zijne wetenschappelijke onderdanen met treffende blijken van persoonlijke genegenheid bejegent. Enckeplatz, Besselstrasse —

Digitized by Google

het moge ons van weinig beteekenis schijnen, dat de koning zelf deze benamingen heeft uitgevonden en nevens die van Friedrichsstrasse, Charlottenstrasse, enz., heeft ingevoerd: men moet te Berlijn zijn geweest om te kunnen begrijpen, welken invloed zulke blijken van hoogachting uitoefenen. Mij is de vooronderstelling streelend, dat mijn verblijf te Berlijn heeft mogen strekken, om de achting, welke men in de stad der wetenschap bij uitnemendheid voor de sterrekunde te Leiden koesterde, te bevestigen en te verhoogen.

Zoo mijmerde ik op den Thüringer spoorweg voort, nu en dan gestoord door de aandacht, welke vele treffende natuurtafereelen van mij vergden. Dan viel mijn oog op de heuvels en bergen, wier onevene grond in ontelbare kleine regelmatige vakken is afgedeeld, die met verschillende graansoorten zijn beplant, welke, of van nature of door hare verschillende trappen van wasdom, eigenaardige kleuren en tinten te weeg brengen, en, zoo ver het gezigt reikt, eene allervreemdste stalenkaart van veelkleurige ruitjes vertoonen; dan werd ik afgeleid door den straatweg, dien men bij Sulza over een hoogen berg ziet henenloopen; dan weder door de geweldige steenmassa's in de nabijheid van Naumburg, die uit den weg geruimd moesten worden, om voor den spoorweg plaats te maken. Daar werd de spoorweg ter wederzijden door natuurlijke muren van omtrent veertig voeten hoogte begrensd, en deden de scherp afgesneden loodregte vlakken der rotsen de schuinsche lagen der steensoorten, uit welke zij bestaan, op eene verrassende wijze uitkomen. Elders verrieden schoone snelvlietende beekjes, langs den geheelen weg in dezelfde rigting afstroomende, dat men, bij het naderen van Gotha, allengs een hoogeren bodem bereikt. Zooveel verscheidenheid van merkwaardige natuurtooneelen leidde mij als van zelve tot eene vergelijking met den vlakken en dorren Anhalt-Sächsischen spoorweg, dien ik twee dagen te voren bereden had. Afmattend was de reis van Berlijn naar Leipzig geweest, maar rijke vergoeding wachtte mij op de plaats zelve. Met een levendig genoegen herinnerde ik mij het vriendelijke onthaal bij den vernuftigen en rijkbegaafden Möbius, wiens elementaire studieboeken over de storingen in de beweging der he-

Digitized by Google

mellichten zoo veler bewondering tot zich getrokken hebben, bij den beroemden Weber en den ijverigen Dr. Jahn. Met Dr. Heym en Dr. Jahn bezocht ik het observatorium der universiteit, waar echter sedert jaren geene sterrekundige waarnemingen meer geschieden. Prof. Möbius vertoonde mij zijne verzameling van verzinnelijkingstoestellen voor het onderwijs in de populaire sterrekunde, over welke ik te Berlijn met grooten ophef had hooren spreken, schoon ik verklaren moet, dat zij weinig beteekent in vergelijking met de verzameling, door mij tot stand gebragt. Möbius, Weber en Jahn voerden mij gezamenlijk door de merkwaardigste plaatsen der stad. Ik zag het universiteitsgebouw en zijne prachtige gehoorzaal, versierd met het schoone marmeren borstbeeld van Leibnitz, het natuurkundig kabinet en zoo veel als, onder zulk een vereerend en vriendelijk geleide, op éénen dag gezien kan worden. In den avond bezocht ik het observatorium van Dr. Jahn, wiens ijver voor de sterrekunde te Leipzig niet zonder gevolgen is gebleven.

Al mijmerende over zooveel ontmoetingen, die mijne reis reeds had opgeleverd, en honderd merkwaardige bijzonderheden herdenkende, die de voorraad mijner kennis vermeerderd hadden, trok ik den merkwaardigen tunnel bij Erfurt door, sloeg het reusachtige stationsgebouw gade, dat voor die stad wordt opgerigt, en naderde allengs tot mijne naaste bestemming, de stad Gotha. Nog op een' aanmerkelijken afstand van de stad verwijderd, ontdekte ik reeds den Seeberg met het observatorium van hertog Ernst II, welks bouwvallige toestand zich, helaas, reeds in de verte verried. Ongeveer te drie ure na den middag hield onze trein voor Gotha stil. Eene droschke voerde mij weldra naar het "Gasthof "zum Mohren," waar ik uitgeput van vermoeijenis vóór alles eenige rustige uren behoefde. Ik zal dien stillen achtermiddag te baat nemen, om mijne lezers zooveel omtrent Gotha te herinneren, als ik noodig oordeel, om het doel van mijne reis derwaarts in het ware licht te stellen.

Het prachtige slot der schoone en merkwaardige stad Gotha werd op het einde der verledene en in het begin der tegenwoordige eeuw bewoond door eenen uitstekenden vorst, Ernst II, hertog van Gotha en Altenburg, wiens naam in

Digitized by Google

deze streken nog steeds met diepen eerbied wordt uitgesproken, als die van eenen vorst, in wien zich het schoonste hart met den edelsten geest vereenigde. Hertog Ernst II heeft zijn leven aan het geluk zijner onderdanen, zijn bijzonder vermogen en de weinige rust, die hem de staatszorg vergunde, aan de bevordering der wetenschappen toegewijd. Brandende van ijver voor al wat schoon en edel was, wist hij de beroemdste mannen van Europa rondom zich te verzamelen, en deze vonden in zijne vriendschap en bescherming de schoonste aanmoediging en rijkste vergelding voor hunne pogingen. De verdienstelijkste geleerden van dien tijd achtten zich gelukkig met en om den edelen hertog op het slot te Gotha te leven, waar prachtige wetenschappelijke verzamelingen waren en werden aangelegd en de schoonste hulpmiddelen aan de volmaking der wetenschappen ter dienste stonden. Zoo werd Gotha een brandpunt van beschaving voor geheel Duitschland, ja, een fakkel van verlichting voor geheel Europa, en klom tot eenen trap van wetenschappelijken roem, dien zelfs de magtigste steden der aarde niet bereiken konden. Elke tak van menschelijke kennis vond te Gotha nieuwe ontwikkeling en uitbreiding, en er is geene wetenschap aan te wijzen, die aan de maatregelen van den hertog geene duurzame verpligting heeft. Hertog Ernst wist allen, die hem omringden, met zijne liefde voor wetenschappelijke kennis te bezielen; die liefde ging van de hoogere standen tot de burgerklasse over, en terwijl een goed gedeelte van Europa zich zelf in rustelooze woelingen verteerde, heerschte er in zijnen kleinen staat rust en welvaart, eendragt en vrede, en was men daar gelukkig in dat kalme en verhevene levensgenot, dat alleen door de beoefening der wetenschappen geschonken wordt. Zelf met buitengewone gaven door de natuur bedeeld, was de hertog de vraagbaak en wegwijzer van allen die hem omringden. Er zijn nog talrijke bewijzen voorhanden van de bijna onongelooflijke hoogte, die hertog Ernst in verschillende wetenschappen bereikte; maar de wis- en sterrekunde had hij tot zijne lievelingsstudie gekozen, en zijne waarnemingen en geschriften, tot die vakken behoorende, zullen nimmer hunne waarde verliezen. Eene sterrewacht op het slot te Gotha

Digitized by Google

behoorde tot de eerste der talrijke wetenschappelijke inrigtingen, door hertog Ernst in het leven geroepen, en zijne eigene waarnemingen, gedurende eene reeks van jaren aldaar volbragt, behooren tot de gewigtigste, welke die tijd opleverde. Des hertogs liefde voor de sterrekunde trad in al haren glans te voorschijn, toen hij met zijnen vriend, den baron von Zach, in den herfst van 1786, de hertogin vergezelde, die ter herstelling van hare gezondheid genoodzaakt was den naderenden winter in Italië en het zuiden van Frankrijk door te brengen. Die reis heeft een merkwaardig voorbeeld opgeleverd van hetgeen men, bij eenen ernstigen wil, ook onder de ongunstigste omstandigheden voor de wetenschappen volbrengen kan. Men voerde eenige goede sterrekundige werktuigen met zich, die, aan elke plaats waar men zoude vertoeven, werden opgesteld, en met welke eene menigte gewigtige waarnemingen werden volbragt, vooral den loop der planeten betreffende. Van talrijke plaatsen werd de nog naauwelijks bekende geographische ligging door sterrekundige waarnemingen naauwkeurig bepaald en alzoo eene groote bijdrage tot de volmaking der aardrijkskunde geleverd. In de stad Hyères, waar de koudste wintermaanden zouden doorgebragt worden, werd een toren in een vast observatorium herschapen, dat, toegerust met de werktuigen die de hertog met zich voerde, eene ongelooflijke menigte belangrijke waarnemingen heeft opgeleverd, en, onder de gewigtigste sterrewachten van Europa, eene duurzame vermaardheid heeft verkregen. Dat kleine observatorium werd naderhand een treffend gedenkteeken van diepen eerbied jegens den hertog, die hier, evenmin als elders, kon nalaten weldaden, geluk en zegen rondom zich te verspreiden. De toren, die het droeg, behoorde tot de woning van eene adelijke weduwe, die in de onrustige woelingen, welke vooral dit gedeelte van Frankrijk op het einde der verledene eeuw zoo bitterlijk geteisterd hebben, als eene *aristocrate* werd gevangen gezet en aan de gevolgen der mishandelingen, die zij ondergaan moest, overleed. Het huis met het observatorium werd als verbeurd goed verkocht en verkreeg allengs verschillende eigenaren. Toen de baron von Zach, met de weduwe van den hertog,

Digitized by Google

in het jaar 1805 de stad Hyères andermaal bezocht, vond hij deze, vooral door de herhaalde plunderingen, die zij ondergaan had, bijna onherkenbaar veranderd, maar tot zijne verbazing was het observatorium van Hertog Ernst II geheel ongeschonden en in volmaakt denzelfden toestand, als waarin de Hertog het voor achttien jaren verlaten had. De weldaden van den Hertog waren nog in treffende teekenen zigtbaar, en velen der door hem beweldadigden hadden het observatorium, door hem gesticht, met gevaar van hun eigen leven, tegen de onstuimige woede van het vandalismus beschermd. De latere eigenaars hadden gelijken eerbied aan de nagedachtenis van den grooten vreemdeling bewezen, en het merkwaardig gedenkteeken in onveranderden toestand bewaard, en von Zach, die weder dezelfde werktuigen met zich gevoerd had, vond, dadelijk na zijne aankomst te Hyères, de gelegenheid, om op het observatorium zijne sterrekundige waarnemingen voort te zetten.

Nog eer de Hertog met zijnen vriend, den Baron von Zach, de reis naar Frankrijk en Italië aanvaardde, had hij reeds het plan beraamd, om in of bij Gotha een prachtig observatorium te stichten, dat door inrigting, toerusting en bestuur berekend was, eenen beslissenden invloed op den gang der sterrekunde uit te oefenen. In dien tijd beschouwde men een volkomen vrij uitzigt, ten onregte, nog veelal als een hoofdvereischte van eene sterrewacht, en kort te voren had men nog sterrewachten, in den vorm van hooge torens, opgerigt, in wier bovenste verdiepingen de voornaamste werktuigen hunne vaste plaatsen verkregen. De gewigtigste sterrekundige waarnemingen echter hebben betrekking op de plaatsen, die de hemellichten voor ons oog innemen, die wij alleenlijk herleiden kunnen tot vaste punten in onze werktuigen, en wier bepaling noodwendig onjuist moet worden, indien de punten in onze werktuigen, die wij als vast moeten beschouwen, hetzij door de zwakheid der werktuigen zelf, hetzij door de wankelbaarheid van de grondslagen, waarop zij rusten, veranderingen ondergaan, die zich niet in rekening laten brengen. De bovenste deelen van hooge gebouwen zijn aan altijddurende verplaatsingen onderworpen wegens de onophoudelijke inkrimpingen en uitzettingen, die

Digitized by Google

de muren door de veranderlijkheid der warmte ondergaan, en indien de werktuigen óf onmiddellijk, óf door tusschenkomst van gewelven, op de buitenmuren rusten, moeten zij met het gebouw in zijne onregelmatige standveranderingen deelen, die hoogstverderfelijk zijn voor de juistheid der waarnemingen. Kon men al in zeer hooge gebouwen de werktuigen op afgezonderde grondslagen vestigen, dan zouden die nog wankelbaarder zijn, naarmate zij hooger worden opgetrokken, en in diezelfde mate zoude men buitendien tegen grootere moeijelijkheden te kampen hebben. De ondervinding heeft geleerd, dat, op hooge gebouwen, alleen enkele soorten van sterrekundige waarnemingen, met den thans vereischten graad van juistheid, volbragt kunnen worden, indien daarbij den sterrekundige de volkomenheid van zijn werk dierbaarder is dan zijne gezondheid en zijn leven. — Men begon reeds op het einde der verledene eeuw de gebreken der toenmalige sterrewachters in te zien, en daalde van hunne hoogten tot de vlakte van den grond neder. Men gevoelde, dat een observatorium een gebouw van slechts eene enkele verdieping behoort te wezen, waarin de werktuigen op hechte grondslagen rusten, die geheel van de vloeren en de muren des gebouws zijn afgescheiden en zich zoo weinig mogelijk boven den grond verheffen. Zulk een observatorium kon geen volkomen vrij uitzigt verkrijgen, tenzij het op eenen heuvel, of in eene uitgestrekte opene vlakte werd opgerigt; maar al werd een aanzienlijk deel des hemels door belendende gebouwen bedekt, dan konden daardoor slechts enkele waarnemingen verloren gaan, terwijl alle waarnemingen door een hoog en wankelbaar gebouw bedorven werden, al veroorloofde het een vrijen blik over den ganschen hemel. De overgang echter van de vroegere hooge torens tot gebouwen van eene enkele verdieping scheen zelfs voor het brein van von Zach te groot te wezen, en hoezeer hij onwankelbaarheid als een hoofdvereischte van een goed observatorium beschouwde, meende hij een onbelemmerd uitzigt over den ganschen hemel tot eene tweede voorwaarde te moeten stellen. Daarom had hij den Hertog, reeds vóór hunne afreis, aanbevolen, het nieuwe observatorium niet in of digt bij de stad, maar op den Seeberg te plaat-

Digitized by Google

sen, zonder het ongerief te wegen, dat de sterrekundige noodwendig in de onherbergzaamheid en afgelegenheid van dit oord vinden moest. Toen de reis was ten einde gebragt, die tien maanden had aangehouden, zouden, ter verwezenlijking van het plan, de handen aan het werk geslagen worden. Von Zach bleef den Seeberg als de meest geschikte plaats voor de stichting van een observatorium beschouwen, en hoe gaarne de Hertog het nieuwe observatorium aan het slot van Gotha had verbonden, ook hier heeft hij zijn eigen genoegen aan het belang der wetenschap opgeofferd en aan het verlangen van von Zach toegegeven. Von Zach, het ware beginsel huldigende, naar hetwelk een observatorium behoort gesticht te worden, ontwierp een heerlijk plan voor dat op den Seeberg, waarbij het observatorium van Oxford als grondmodel werd aangenomen, het goede, dat andere stichtingen van dien aard kenmerkte, zorgvuldig werd bewaard, het ongeschikte werd verworpen, de vindingrijke geest van von Zach nieuwe volkomenheden invoerde, en het geheel, met een uitstekend talent, zoodanig was ingerigt, als de volmaking der sterrekunde, in haren toenmaligen toestand, het begeerde. Het plan, door von Zach ontworpen, droeg de goedkeuring van den Hertog weg, en op den 8sten September 1787, toen er nog naauwelijks eene maand sedert hunne terugkomst uit Frankrijk en Italië was verloopen, bevonden beiden zich reeds op den Seeberg, om de sterrekundige waarnemingen te volbrengen, door welke de juiste rigting van het gebouw bepaald moest worden. Weldra werd de top des bergs tot eene vlakte geëffend, eene middaglijn getrokken, de platte grond van het gebouw op zijne plaats afgestoken en, onmiddellijk op de rotssteenen van den berg, de grondslagen aangelegd, die het gebouw, en, onafhankelijk van het gebouw, de werktuigen moesten dragen. Er verliepen echter nog bijna vijf jaren, eer het groote en prachtige gebouw betrokken kon worden. Inmiddels werden de waarnemingen op het slot met ijver voortgezet, en gaf von Zach, benevens zijne sterrelijst, zijne zonnetafelen uit, aan wier berekeningen niet minder ijverig door den Hertog, dan door hem zelven was deelgenomen.

Digitized by Google

De Seeberg, op welken het observatorium werd opgerigt, dat in lateren tijd, meer dan een ander, eene schitterende rol in de wetenschap vervulde, is een uitgestrekte heuvel, met toppen van verschillende hoogte, van welke de naast bij Gotha gelegene, op welken zich het observatorium bevindt, een klein uur gaans van het midden der stad verwijderd is. Gotha ligt omtrent duizend voeten boven de oppervlakte der zee, en de eerste top van den Seeberg verheft zich omtrent drie honderd voeten boven den grond der stad. Het voorste gedeelte van den Seeberg bestaat uit kalksteen; verder op ontmoet men den schoonen zandsteen, die nog dagelijks in groote hoeveelheid wordt weggevoerd, sedert lange jaren als bouwstof voor bijna alle gebouwen van den omtrek diende, en nog in zoo grooten voorraad aanwezig is, dat men in vele eeuwen geene steenen van elders zal aan te voeren hebben. Uit den schoot van den Seeberg werden dus ook de bouwstoffen genomen voor het observatorium, dat hij dragen moest; muren en kozijnen zijn geheel uit zorgvuldig bewerkte stukken zandsteen zamengesteld, die nog in hunnen bouwvalligen toestand een grootsch aanzien aan het gebouw verleenen. Het hoofdligchaam van het observatorium verkreeg den vorm van eenen regthoek, met eene lengte van 95 voeten en eene breedte van ruim 40 voeten, en werd geplaatst op een eenigzins verheven terras, dat met platen van zandsteen werd belegd en met een hek werd omgeven. Eene der langste zijden van dien regthoek verkreeg het uitzigt juist op het noorden, de andere juist op het zuiden, en in het midden van iedere dier langste zijden kwam een hoofdingang, tot een portaal voerende, door hetwelk het geheele gebouw in twee gelijke deelen werd afgedeeld, van welke ieder twee groote zalen bevatte. Eene dezer zalen werd bestemd voor eene prachtige bibliotheek van sterrekundige werken, en tevens tot studeervertrek voor den sterrekundige. Eene andere zoude, als voornaamste werktuig, een' grooten meridiaankijker van Ramsden bevatten. Eene derde zaal moest dienen voor twee muurquadranten, van welke het eene naar het noorden en het andere naar het zuiden gerigt zoude worden, en de vierde voor een' grooten zenithsector. Boven het portaal, en dus boven het midden

Digitized by Google

van het gebouw, werd een toren geplaatst, die een' grooten vollen cirkel moest bevatten, en die door een bewegelijk dak werd gedekt. Het observatorium werd toegerust met eenen schat van grootere en kleinere werktuigen, en al de vaste werktuigen verkregen, met de slingeruurwerken, hunne steunpunten op pilaren of blokken van graniet, die met de vloeren en de muren des gebouws in volstrekt geene verbinding waren. Dit hoofdvereischte van een goed observatorium werd voor het eerst op den Seeberg met de vereischte zorg in acht genomen, en het tweede vereischte, de verbinding van het observatorium met de woning van den sterrekundige, werd evenmin uit het oog verloren. Aan het eigenlijk observatorium werden twee vleugels aangebouwd, regthoekige huizen van twee verdiepingen vormende, die eene lengte verkregen van 70 voeten en eene breedte van omtrent 50 voeten. De eene vleugel, uit welken men onmiddellijk in het observatorium kon komen, was bestemd tot eene ruime woning voor den sterrekundige, de andere tot zijne stallen, koetshuizen en de woningen zijner stalbedienden. Het observatorium met zijne beide vleugels maakte een prachtig en ontzagwekkend geheel; het was niet met sieraden overladen, maar het verried in alle opzigten de kundige hand van zijnen bouwmeester en de onovertroffene mildheid van zijnen stichter.

De Baron von Zach, door den Hertog als bestuurder van het nieuwe observatorium gekozen, betrok het op den 10den Augustus 1792 en volbragt er dien dag zijne eerste sterrekundige waarnemingen. Het was een gunstig voorteeken, dat het observatorium in stilte, alleen door het volbrengen van waarnemingen, werd ingewijd, en die even eenvoudige als doelmatige inwijding is voor ons Nederlanders zeer gedenkwaardig, omdat aan haar, naast den Baron von Zach, door eenen man werd deelgenomen, wiens herinnering elken Nederlander dierbaar is, door den onvergetelijken Pieter Nieuwland. Nieuwland was kort te voren tot Hoogleeraar in de sterrekunde te Leiden beroepen, en, nimmer de gelegenheid gehad hebbende, om zich met sterrekundige waarnemingen gemeenzaam te maken, begaf hij zich naar Gotha, waar hij wist het rijkste observatorium te zullen vin-

Digitized by Google

den en bereidwillige ondersteuning te kunnen verwachten. Het behoeft naauwelijks gezegd te worden, dat een man als Nieuwland aan een hof als dat van Gotha met welwillende genegenheid ontvangen werd. Juist tijdens zijne aankomst zou von Zach den Seeberg betrekken. Nieuwland woonde met hem gedurende een paar maanden in het observatorium, oefende zich aldaar voor de gewigtige taak, die hem wachtte, bearbeidde onder het oog van von Zach het praktische gedeelte van zijne zeevaartkunde, en vertrok — helaas niet, om, gelijk men van hem hoopte, de sterrekunde in zijn vaderland te herstellen, die daar op eene onverantwoordelijke wijze verwaarloosd was, maar om er al te spoedig, nevens zijne geliefde gade, in het graf te rusten.

Het observatorium van den Seeberg ontwikkelde, onder het bestuur van von Zach, zeer spoedig eene ongelooflijke werkzaamheid; het leverde eenen schat van gewigtige waarnemingen, en verkreeg weldra door geheel Europa eenen naam, zoo als zich dien nog nimmer eene stichting voor de sterrekunde verworven had. De grootste sterrekundigen van Europa stelden er eene eer in, gedurende eenigen tijd aan de waarnemingen op den Seeberg te hebben deelgenomen, en door von Zach met onderscheiding vermeld te worden. De Seeberg werd herhaalde malen het punt, waar de beroemdste sterrekundigen van Europa zich verzamelden, om gemeenschappelijk over de belangen van de sterrekunde te raadplegen, en de maatregelen, die men dienstig achtte, werden steeds het eerst op den Seeberg ten uitvoer gebragt. Talrijke jonge sterrekundigen vloeiden naar den Seeberg henen, om aldaar hunne verdere ontwikkeling te ontvangen, en ieder, die met wezenlijken lust voor de wetenschappen bezield was, kon op de gastvrijheid van den Hertog en van den Baron von Zach rekenen. Dit ondervond ook onze landgenoot van Beeck Calkoen, toen hij, in het jaar 1797, even gastvrij als vroeger Nieuwland, op den Seeberg werd ontvangen, en bij von Zach alle denkbare ondersteuning vond bij zijne oefeningen in de praktische sterrekunde. Van Beeck Calkoen bekleedde later het hoogleeraarsambt in de sterrekunde te Leiden en te Utrecht. Men hoopte, dat hij zoude volbrengen, wat voor Nieuwland was onmogelijk geworden,

Digitized by Google

maar door eene vreesselijke kwaal geteisterd, heeft ook hij dat uitzigt niet kunnen verwezenlijken.

De werkkring van von Zach werd allengs uitgebreider, en de voortbrengselen van zijn observatorium bragten hem spoedig in betrekking tot allen, die zich eenigen naam in de sterrekunde verworven hadden. Van deze omstandigheid maakte von Zach gebruik, om in eene dringende behoefte der wetenschap te voorzien, en een tijdschrift op te rigten, aan de kennis van den hemel en de aarde toegewijd. Met het begin van het jaar 1798 verscheen het eerste deel van zijne "Allgemeine Geographische Ephemeriden," die binnen twee jaren tijds tot vier lijvige boekdeelen waren aangegroeid. De toevloed van bijdragen was zoo groot, dat von Zach zich gedwongen zag het oorspronkelijk plan van zijn tijdschrift te wijzigen, de aardrijkskunde grootendeels uit te sluiten en zich meer bijzonder bij de sterrekunde te bepalen. De "Allgemeine Geographische Ephemeriden" werden aanvankelijk door Gaspari en Bertuch voortgezet; zij kwamen allengs in verschillende handen, en bleven gedurende eene lange reeks van jaren bestaan. Het nieuwe tijdschrift van von Zach, waarvan het eerste stuk op den 1sten Jan. 1800 verscheen, verkreeg den titel van "Monatliche Correspon-"denz zur Beförderung der Erd- und Himmelskunde." Elke maand werd er geregeld een nieuw stuk van dat tijdschrift uitgegeven, tot het einde van het jaar 1813, toen het acht en twintig boekdeelen uitmaakte. De "Monatliche Correspon-"denz" deed alle nieuwe ontdekkingen in korten tijd wijd en zijd verbreiden, en stelde daardoor de sterrekundigen tot waarnemingen in staat, die zonder haar onmogelijk geweest zouden zijn. Zij was voor elken sterrekundige de bewaarplaats, waar hij de vruchten van zijnen arbeid, tot nut der wetenschap en ter uitbreiding van zijnen roem, kon nederleggen; het toevlugtsoord, waar hij de beste bouwstoffen voor zijne onderzoekingen met zekerheid kon vinden, en de sterkste prikkel, om het schoone voorbeeld na te volgen, dat, althans aanvankelijk, door het observatorium van den Seeberg werd gegeven. De Seeberg was het middelpunt van de sterrekundige wereld, en stelde hij den toestand der sterrekunde in een heerlijk licht, in den schoonen tempel, dien hij

Digitized by Google

droeg, werd haar eene nog veel schoonere toekomst voorbereid.

Nadat de edele stichter van het observatorium op den Seeberg, gedurende een tijdvak van twaalf jaren, zijn werk met de schitterendste gevolgen had zien bekroonen, werd hij, op den 20sten April 1804, door den dood aan zijne talrijke vereerders en aan de wetenschappen ontrukt. Het was zijn laatste wensch, ook na zijnen dood, de weldoener der wetenschap te blijven, die aan hem zoo onbegrijpelijk veel verschuldigd was, en de bepaling in zijnen uitersten wil, met zijne eigene hand geschreven, die evenzeer van zijne liefde voor de sterrekunde, als van zijn edel hart getuigt, mag hier niet met stilzwijgen worden voorbijgegaan. "Ik heb," dus schreef de grootmoedige Hertog, "ik heb met aanzien-"lijke uitgaven eene sterrewacht, in de nabijheid dezer stad "Gotha, op den Seeberg opgerigt, en de sommen, daartoe "benoodigd, uit mijne bespaarde middelen opgebragt, zonder "de minste bijdrage uit een openlijk fonds te begeeren. Deze "stichting, die in korten tijd overal beroemd en door bui-"tenlandsche geleerden bezocht is geworden, wensch ik na "mijnen dood voortgezet, en tot nut der wetenschap behou-"den en onderhouden te zien. Ik bestem deswege, uit het-"geen ik met regt mijn bijzonder vermogen kan noemen, "een kapitaal van veertig duizend rijksdaalders, om bij de "kamer-kasse alhier vast te blijven staan, en de interessen, "tegen vier ten honderd berekend, tot bezoldigingen en on-"derhoud van het gebouw en de werktuigen te doen strekken.

"Ik beveel deze geleerde, nuttige en den luister van het "(Hertogelijk) huis tot eer strekkende stichting alzoo mijne "erfgenamen en opvolgers ten dringendste aan, en ik hoop "daarbij niet vruchteloos te smeeken, dat mij volstrekt geen "eereteeken worde opgerigt, behalve door de zorgvuldige "onderhouding van het observatorium. Deze ijdelheid is te "verontschuldigen, en dit te meer, daar zij tot algemeen wel-"zijn en tot uitbreiding van nuttige kennis niet weinig bij-"dragen, en zelfs mijnen opvolgers tot eere strekken zal." —

Schoone woorden, die het zegel drukken op een leven, aan de edelste bedoelingen gewijd! De nagedachtenis des Hertogs is in zegening gebleven bij het land, dat hij tot eene

Digitized by Google

ongekende hoogte van zedelijken en stoffelijken bloei verhief. Maar zij behoort niet slechts dáár, zij behoort door elk in eere gehouden te worden, wien de zaak van waarheid en beschaving lief is. Op mij vooral, die de stichting bezocht, welke zijnen naam tot het late nageslacht zal overdragen, mij, die den grond betrad, door zijne liefde beweldadigd, die de wetenschap beoefen, door hem boven andere begunstigd en geëerd, rustte de verpligting, tot mijne landgenooten over Gotha sprekende, aan de nagedachtenis van Gotha's grooten Hertog openlijke hulde te brengen.

Hertog Ernst was de ziel en het leven van Gotha's wetenschappelijke werkzaamheid geweest, en spoedig na zijnen dood werd de veerkracht verlamd en de ijver verflaauwd, waardoor die stad zich zoo bijzonder had onderscheiden. Zijn opvolger, Hertog August, bezat het goede hart van zijnen vader, maar geenszins diens vastheid van karakter, en zijne loszinnigheid en dartelheid bedierf veel van het goede, door zijnen vader gesticht. Men had mogen verwachten, dat hij ten minste met naauwgezetheid den uitersten wil van zijnen vader zoude hebben in acht genomen, en vooral zijne zorg zoude hebben gewijd aan de stichting, die dezen zoo zeer ter harte ging: — helaas, reeds twee jaren na den dood van Hertog Ernst was het observatorium op den Seeberg verlaten en gesloten. Geen vreemdeling vond er toegang meer, en in de plaats van ijverige sterrekundigen, die het vroeger bewoonden, vond men er slechts een paar schildwachten, die het bewaakten. Von Zach beklaagde er zich in 1806 bitterlijk over, dat de erfgenamen van den Hertog den tempel, door hem gesticht, door hem zelven tot gedenkteeken en lijkgesteente gekozen, derwijze hadden laten vervallen, dat zijn priester hem verlaten moest, wilde hij niet onder zijne puinhoopen begraven worden. Het bleek echter maar al te duidelijk, dat de ijver van von Zach na den dood van den Hertog merkbaar was afgekoeld, en dat hem ten laatste het afgezonderde leven op den Seeberg zeer begon te verdrieten. Zijne benoeming tot opperhofmeester van de Hertogin-weduwe droeg het hare er toe bij, om hem allengs meer van den Seeberg te vervreemden, en spoedig werd die plaats voor altijd door hem verlaten. Hij volgde de Hertogin

Digitized by Google

op onderscheidene reizen, en droeg reeds in 1806 de zorg voor de "Monatliche Correspondenz" over aan den Baron von Lindenau, die een paar jaren later het observatorium van den Seeberg als bestuurder betrok en het weder in werkzaamheid stelde. Dit hield aan tot het begin van het jaar 1813, toen von Lindenau, als generaal-adjudant van den Hertog van Weimar, aan den toenmaligen veldtogt moest deelnemen en zich geheel aan de wetenschappen onttrekken. De uitgave van de "Monatliche Correspondenz" werd gestaakt, de Seeberg werd weder geheel verlaten, en het schoone observatorium, op den 25sten Oct. 1813, door Fransche troepen geplunderd.

Nadat de Baron von Lindenau, in den zomer van het jaar 1814, van den veldtogt was teruggekeerd, nam hij het bestuur van het observatorium op den Seeberg weder op zich, deed het zoo veel mogelijk herstellen, koos het als zijne woonplaats en zette er de wetenschappelijke onderzoekingen voort, die hem, boven zijne beroemdheid als krijgsheld en staatsman, ook eene groote beroemdheid als geleerde gegeven hebben. Men wenschte door zijne zorg de uitgave der "Monatliche Correspondenz" weder hersteld te zien; eene briefwisseling werd ter dier zake met von Zach aangeknoopt, die zich destijds te Genua ophield, daarna onderscheidene plaatsen van Frankrijk en Italië bezocht, overal ijverig voor de sterrekunde arbeidde, maar niet meer naar Gotha terugkeerde. Von Zach echter onttrok zich aan het aanzoek, daar hij voornemens was op eigene hand een sterrekundig tijdschrift in de Fransche taal uit te geven, dat spoedig onder den titel "Correspondance Astronomique," enz. verscheen, en gedurende eenige jaren werd in stand gehouden. Von Lindenau verbond zich met den Hoogleeraar Bohnenberger van Tübingen tot de uitgave van een sterrekundig tijdschrift, in den geest van de "Monatliche Correspondenz," waarvan het eerste stuk met het begin van het jaar 1816 het licht zag, onder den titel van "Zeitschrift für Astronomie und verwandte Wissenschaften." Ook de Seeberg, hoeveel hij ook geleden had, werd op nieuw van groot gewigt voor de wetenschap, maar hij kon zich niet weder tot den bloei verheffen, dien hij bij het leven van Hertog Ernst bereikt had, en al te spoedig

Digitized by Google

moest hij weder zijnen edelen bewoner derven. Nieuwe krijgs- en staatszaken dwongen von Lindenau, in het jaar 1818, zich niet alleen aan den Seeberg, maar ook aan het "Zeit- "schrift für Astronomie" te onttrekken, en in diezelfde noodzakelijkheid bevond zich Bohnenberger, wien de opneming van het koningrijk Würtemberg was opgedragen, weshalve het voor de sterrekunde zoo gewigtige tijdschrift, op het einde van het jaar 1818, geheel werd afgebroken. Na von Lindenau werd Nicolaï met het bestuur van den Seeberg belast, die echter na korten tijd, toen Schumacher van Mannheim naar Copenhagen was beroepen, den Seeberg met Mannheim verwisselde, om aldaar de wetenschappen met de heerlijke vruchten van zijnen geest te verrijken. Nicolaï werd vervangen door Encke, die, in 1825 naar Berlijn geroepen, den tegenwoordigen bestuurder van het observatorium op den Seeberg, den beroemden Hansen, tot opvolger had. Von Lindenau heeft later, als minister van openbaar onderwijs, zijn vaderland en de wetenschappen de gewigtigste diensten bewezen, en geniet nu, in het 69ste jaar zijns levens, te Altenburg eene eervolle rust. Von Zach werd in zijnen ouderdom door eene vreesselijke kwaal gefolterd, en toen hij, in eene tijdelijke verademing, nog eenmaal Engeland wilde bezoeken, werd hij in zijn 79ste levensjaar, op den 2den Sept. 1832, te Parijs door de cholera aangetast en weggerukt. Het "Zeitschrift für Astronomie" werd in 1821 vervangen door de "Astronomische Nachrichten" van Schumacher, die tot heden op de doeltreffendste wijze in eene dringende behoefte der wetenschap voorzien.

Hansen, de tegenwoordige bestuurder van het observatorium op den Seeberg, is een der schitterendste lichten, die zich immer in het gebied der wetenschap vertoonden. Reeds toen hij Schumacher te Altona was toegevoegd, verried hij het schoonste talent als praktisch sterrekundige, en onderscheidde zich alles wat hij voortbragt door eene onovertroffene volkomenheid; maar toen eenmaal zijn talent als wiskundige tot den hoogsten trap van ontwikkeling gekomen was, trok het weldra elks bewondering tot zich. Hansen had reeds te Altona getoond, hoe hij zijne theoretische kundigheden aan de praktijk wist dienstbaar te maken, en verwierf

Digitized by Google

zich later een' grooten roem door zijne schoone wiskundige theoriën van sommige gewigtige sterrekundige werktuigen. Hoe schoon en belangrijk voor de sterrekunde die theoriën mogen wezen, zij waren slechts kleinigheden in vergelijking van de onderzoekingen, die Hansen heeft in het werk gesteld omtrent de beweging der hemellichten, door hunne onderlinge aantrekking verstoord. De waarnemingen hadden andermaal kleine onvolkomenheden in onze kennis van die bewegingen doen ontdekken, wier overwinning onontbeerlijk was voor de volmaking der sterrekunde, maar niets minder dan nieuwe ontwikkelingen van de hoogste deelen der hoogere wiskunde eischte. De reuzengeest van Hansen bragt die ontwikkelingen tot stand, en overwon vele zwarigheden, die zelfs voor de krachten van Lagrange en Laplace waren onoplosbaar gebleven. Hij vestigde het onderzoek der storingen, die de hemellichten in hunnen loop ondervinden, op nieuwe theoriën, volmaakte onze kennis van vele geheimzinnige werkingen, die de hemellichten op elkander uitoefenen, deed allergewigtigste ontdekkingen omtrent de storingen van ligchamen, die zich in zeer uitmiddelpuntige loopbanen en met groote hellingen bewegen, en bragt vooral de kennis van de zamengestelde beweging onzer maan tot eenen ongelooflijken trap van volkomenheid. Hansen is buiten twijfel, zoo niet de allergrootste, zeker een der allergrootste wiskundigen van zijnen tijd. Hij heeft zijne onmetelijke talenten bij uitsluiting toegewijd aan de volmaking der sterrekunde, waar zij dit het meeste behoefde, en in de geschiedenis dier wetenschap zal zijn naam, ook na eeuwen, hare plaats bewaren. De onderzoekingen van Hansen waren van dien aard, dat zij hem noodwendig van de eigenlijke sterrekundige waarnemingen moesten afleiden, en wij hebben wèl redenen, om ons over zijne onvermoeide werkzaamheid te verwonderen, maar geenszins daarover, dat hij met zijne onderzoekingen geene sterrekundige waarnemingen van eenige beteekenis verbonden heeft, die een geheel leven voor zich alleen begeeren. Er is slechts één sterrekundige, die zich zoowel door zijne theoretische onderzoekingen als door zijne tallooze waarnemingen heeft onsterfelijk gemaakt: — Bessel; maar Hansen nam ongetwijfeld eene nog hoogere

Digitized by Google

vlugt, en het is daarenboven nog niet bewezen, dat minder groote wiskundigen dan Bessel, deswege ook minder angstvallig, hem niet nu en dan in praktische grepen overtroffen hebben. Men had in het belang der wetenschap Hansen een' jongen praktischen sterrekundige moeten toevoegen, maar men deed dit niet, en daardoor kon het observatorium op den Seeberg, onder zijn bestuur, ook minder aan zijn eigenlijk doel beantwoorden. Hansen volbragt weinige waarnemingen buiten die, welke hij voor de toepassing zijner theoriën van werktuigen behoefde, en de wetenschap is hem voor die wijze onthouding dank schuldig. Er is wel geen overvloed van uitstekende waarnemers, maar als theorist staat Hansen geheel alleen, en het behoort tot zijne groote verdiensten, dat hij aan anderen overliet, wat binnen het bereik van hunne krachten viel, en zijn leven toewijdde aan bespiegelingen, alleen voor hem doorgrondelijk.

Hansen, zich veel meer met theoretische onderzoekingen, dan met sterrekundige waarnemingen onledig houdende, kon in het leven op den Seeberg weinig behagen scheppen. Het observatorium, op aanmerkelijken afstand van alle menschelijke woningen afgescheiden, was bovendien door zijne hooge en vrije ligging, vooral des winters, aan vreesselijke stormen blootgesteld, tegen welke noch zijne dikke muren, noch zijne dubbele ramen en deuren zijne bewoners geheel beschutten konden. Weinige jaren na zijne stichting had de toren met het beweegbare dak derwijze door stormen geleden, dat men het raadzaam oordeelde hem geheel af te breken. Ook de vleugel, door von Zach bewoond, was derwijze geteisterd geworden, dat hij weldra hetzelfde lot onderging, en niet vele jaren na zijne stichting was alzoo het prachtige observatorium reeds gedeeltelijk gesloopt. Hoe aangenaam de zomer in deze streken wezen moge, de winter is hier gewoonlijk zeer streng, en niet zelden was de Seeberg dermate met sneeuw bedekt, dat de bewoners van het observatorium daardoor weken achtereen van alle menschelijk verkeer waren afgesloten. Het is daarom ook natuurlijk, dat Hansen, toen hij in 1840 naar Dorpat was beroepen als plaatsvervanger van Struve, die belast was geworden met het bestuur van het prachtige observatorium op den Pulkowa, bij St. Peters-

Digitized by Google

burg opgerigt, zich die keuze liet welgevallen. Ware hij echter niet ter goeder ure wederhouden, die roeping werkelijk in te volgen, dan hadden voorzeker óf zijne heerlijke onderzoekingen onherstelbaar moeten lijden, óf het observatorium te Dorpat had het groote gewigt voor de praktische sterrekunde moeten verliezen, dat het door de reusachtige ondernemingen van Struve verkregen had. Reeds had Hansen zijn huisraad naar zijn nieuw vaderland afgezonden en was op het punt om met zijne echtgenoot en kinderen derwaarts te vertrekken, toen eene ontmoeting met den hertog hem op nieuw aan Gotha verbond. De voorwaarden, waaraan Hansen zijn verlengd verblijf te Gotha verbond, dat hij den Seeberg zoude verlaten en er eene woning, met een klein observatorium, voor hem in of onmiddellijk nevens de stad gebouwd zoude worden, werden ingewilligd, en zijn huisraad, dat, staande de overwegingen, reeds tot Lubeck was gekomen, werd van daar naar Gotha teruggevoerd. Een later beroep naar Koningsbergen, als plaatsvervanger van den onsterfelijken Bessel, werd door Hansen afgewezen, en wij wenschen er de wetenschap geluk mede, dat hij in eene betrekking wenschte te volharden, die hem boven alle andere eene onbeperkte vrijheid verleent, om op zijne wijze, voor de wetenschap te leven. Hansen heeft zich noch met het onderwijs, noch met andere dergelijke tijd vorderende bezigheden in te laten, en ligt aan geene de minste banden. Om zijne bezoldiging te kunnen verhoogen, heeft men hem met het bestuur over de opneming des lands belast, met welke hij zich echter niet meer behoeft bezig te houden dan hij zelf verkiest. Hansen leeft alzoo in eenen staat van vrijheid en onbekrompenheid, die niemand meer dan hij verdient en behoeft, en in welken alleen hij worden kon, wat hij nu geworden is.

Ik heb hiermede het voornaamste medegedeeld van hetgeen mij, voor dat ik Gotha bezocht, omtrent die plaats en haren wereldberoemden inwoner Hansen was bekend geworden. De rustige achtermiddag in het "Gasthof zum Moh-"ren," die mij uitnemend te stade kwam, om mijne door eene al te snelle reis vrij ontredderde zaken weder in orde te brengen, was zeer geschikt om mij levendig te doen her-

Digitized by Google

inneren, wat Gotha, sedert meer dan eene halve eeuw, voor de sterrekunde is geweest, en die herinneringen konden niet nalaten mijn gemoed diep te treffen. Met groot verlangen den volgenden dag te gemoet ziende, maakte ik in mijne eenzaamheid eene avondwandeling door de schoone omstreken van Gotha, die mij regt verkwikte, en ik hoopte nog eene grootere verkwikking in eene goede nachtrust te zullen vinden, die mij zoo noodig was geworden. Weder zoude ik echter teleurgesteld worden; naauwelijks had ik de oogen gesloten, toen een officiëel, maar niettemin vervaarlijk geraas mij met schrik deed ontwaken en verder alle rust ontnam. Terwijl toch de nachtwachten te Berlijn op een zedig fluitje, met bescheiden toon, den voortgang der nachtelijke uren bekend maken, geschiedt die aankondiging te Gotha op groote horens, met een gedruisch, dat een vocaal quintet van goedgekeelde Leidsche klapwakers zoude verdooven. De Gothasche gehoorzenuwen moeten veel minder gevoelig zijn dan de Nederlandsche, of die soort van serenades is mij geheel onverklaarbaar.

Eindelijk brak de dag (29 Julij) aan, en zonder er veel naar te vragen, op welk uur men te Gotha bij voorkeur bezoeken pleegt te ontvangen, stelde ik mij eene ontmoeting met Hansen tot mijne eerste bezigheid. Reeds in den vroegen morgen liet ik mij, onder een geweldigen slagregen, met eene droschke naar zijne woning voeren, die vrij ver van mijn "Gasthof" verwijderd was, en de ontvangst bewees mij, dat ik mij niet te vergeefs gevleid had, ten allen ure welkom te zullen zijn. Ik vond Hansen aan zijne schrijftafel, druk bezig met cijferen; maar spoedig werd de pen nedergelegd, en een allerhartelijkst welkom werd onmiddellijk opgevolgd door eene uitnoodiging, om den geheelen dag in zijn gezin door te brengen, die in eene gewillige aarde viel. Ik kon aanvankelijk mijne oogen niet van Hansen afwenden; zijn geheele voorkomen, dat den buitengewonen man verraadt, maakte op mij een diepen indruk. Eene krachtige, rijzige gestalte, een goedhartig gelaat, een doordringend oog, sneeuwwitte haren, die in breede lokkenpracht tot over zijnen hals heengolven, geven aan dat voorkomen iets innemends en ontzagwekkends tevens. Bij

Digitized by Google

hem intusschen is de achtingwaardige "besneeuwde kruin" geen teeken van den ouderdom, want reeds in zijne jeugd droeg zijn haar die kleur, en hij is nu nog in de kracht van zijn leven. Eene andere en vreemdsoortige eigenaardigheid, waardoor Hansen zich onderscheidt, is deze, dat hij niet alle kleuren kan onderscheiden: tusschen blaauw en violet en tusschen rood en groen bestaat voor hem geen verschil; het gras en de boombladeren zijn voor hem rood; — een verschijnsel te vreemder, daar Hansen eerst op zijn veertigste jaar bemerkte, dat er in dit opzigt tusschen hem en de overige menschen verschil bestaat. Het uiterlijk van Hansen teekent een krachtig gestel en eene goede gezondheid. Zijne stem is zwak en zijn spreektoon zacht en ernstig, ja heeft somwijlen iets sombers. Men kan spoedig aan hem bemerken, dat hij vele jaren in groote afzondering geleefd moet hebben, en ook nu nog weinig omgang met menschen zoekt; inderdaad gaan er, gelijk hij mij zeide, dikwijls een paar maanden voorbij, zonder dat hij in de stad verschijnt, aan wier grenzen zijne woning ligt. In den regel gaat hij elken middag naar het voorloopig stationsgebouw van den spoorweg, om een partijtje schaak te spelen, en deze is de eenige uitspanning, welke hij zoekt, buiten die, welke hij in den schoot van zijn beminnelijk gezin geniet. Hoezeer ik echter ook in talenten, in verdiensten, in neigingen, in voorkomen, in zielsgesteldheid van den uitstekenden man verschilde, eene kennismaking van weinige minuten was toereikende, om ons in vertrouwelijke, in levendige gesprekken te wikkelen, bij welke zich telkens in Hansen de groote theorist verried, terwijl ik, bij voorkeur, op mijn eigenlijk grondgebied, de praktijk, bleef staan. Onze meeningen over dezelfde onderwerpen waren wel eens zeer uiteenloopende, en daar wij geen van beiden van buigen wisten, verlieten wij dikwijls, in den vriendschappelijken strijd, het eene slagveld voor het andere, zonder dat een onzer eene nederlaag kon of wilde belijden. Encke, die altijd op geestig schertsenden toon sprak, deelde met mij in bijna al mijne meeningen over sterrekundige onderwerpen, maar Hansen, die, hoe hartelijk ook, steeds ernstig bleef, kon dikwijls met mijn gevoelen niet instemmen. Hij schijnt de nieuwere verrigtingen in de

Digitized by Google

praktische sterrekunde met geene groote belangstelling meer te volgen, en de reden, waarom onze gevoelens uiteenliepen, lag gewoonlijk hierin, dat hij de wetenschap uit een ander oogpunt dan ik beschouwde. Ik had de weinige exemplaren van mijnen "Sterrenhemel", die ik op de reis had medevoerd, reeds uitgeput, toen ik te Gotha kwam, en kon Hansen alleen het afzonderlijk uitgegeven hoofdstuk: over "Storingen" aanbieden. Dit greep echter juist in zijn vak en wekte zijne belangstelling, hoe moeijelijk het hem viel met het Nederduitsch om te springen. Zijn oog viel op de zinsneden over Leverrier en Adams, die hij zich verstaanbaar wist te maken, en die hem met verbazing deden vragen: "Wat! zijt gij niet overtuigd dat de arbeid van Adams "veel schooner wiskundig is dan die van Leverrier?" — "Rustig, heer Hofrath," was mijn antwoord, "ik heb ijve-"rig voor den miskenden Adams gestreden, maar toen ik "dit schreef, was zijne verhandeling over de planeet Nep-"tunus nog niet in het licht." Dit scheen eene zware beschuldiging van mij af te wenden. Hansen zeide mij, mijne vroegere Nederduitsche stukken wel te hebben ingezien, maar zich te zeer aan de taal te stooten. Anderen echter, die weten wilden, wat "der verfluchte Kerl mit seinem klei-"nen Instrumente" had uitgespookt, wisten wel te maken dat zij mijn Nederduitsch verstonden. Velen hadden mij ook eene levendige belangstelling in den toestand van het sterrekundig onderwijs aan de Hoogeschool te Leiden en diens vruchten doen blijken; ook de grootste sterrekundigen hadden mij met gretigheid onderscheidene toestellen hooren beschrijven, die ik bedacht had, om oningewijden de grondwaarheden der sterrekunde zinnelijk voor te stellen; maar daarvoor had Hansen geene ooren. Encke en von Humboldt hadden naauwelijks met mijnen "Sterrenhe-"mel" kennis gemaakt, of zij besloten dien in het Duitsch te laten overzetten; maar Hansen scheen in het algemeen met pogingen, om de wetenschappen onder het groote publiek te brengen, die juist mijne stokpaardjes zijn, weinig op te hebben. Mijn prisma-cirkel vond een gunstiger onthaal. Ik had een exemplaar van dat werktuig op de reis medegenomen, en de opgang, dien het maakte, bleek ook uit

Digitized by Google

den last, dien Pistor en Martins te Berlijn nog tijdens mijn verblijf aldaar ontvingen, om het naauwkeurig af te beelden, en een exemplaar voor het observatorium te Altona, een ander voor dat van Berlijn te leveren. Dat dit werktuig zoo onmiddellijk zijne eigene fouten òf ophief òf deed kennen, viel geheel in den smaak van Hansen en behaagde hem ongemeen.

Nadat een ruim deel van den voormiddag in het studeervertrek van Hansen onder levendige gesprekken was doorgebragt, werd ik door hem aan zijne gade, eene zeer innemende en begaafde vrouw, voorgesteld, en tevens bekend gemaakt met zijn overig gezin, — zes bevallige kinderen, waarvan het jongste drie en het oudste achttien jaren telde. Met hartelijk genoegen zag ik ook mevrouw Schumacher, die mij zoo veel genegenheid en vriendschap had betoond, met hare dochters weder, en weldra ontwikkelde zich een gesprek, zeker minder geleerd en inspannend dan dat, hetwelk ik zoo lang achtereen met Hansen gevoerd had, maar op dat oogenblik mij niet minder aangenaam. Na den maaltijd, die hier ten een ure gehouden wordt, en waar het wel even hartelijk, maar merkbaar minder vrolijk en levendig dan bij Schumacher, Rümker en Encke toeging, verzocht ik Hansen, mij naar het observatorium van den Seeberg te willen geleiden. Aan dit verzoek werd gereedelijk voldaan, en weldra wandelden wij, onder den reusachtigen brug van den spoorweg, die tot de merkwaardige bouwkundige schoonheden van Gotha behoort, door, den weg naar den Seeberg op. Gestadig ontmoetten ons groote wagens, met steenen beladen, die van den Seeberg werden afgevoerd en meestal door ossen, somtijds door koeijen, werden voortgetrokken, welke hunne zware taak haast uit eigen beweging met bewonderenswaardige naauwkeurigheid volbragten en, zonder ander bestuur dan een enkelen wenk van den voerman, hunnen rigting behielden of veranderden, gelijk de weg het vorderde, en zelfs de mate hunner krachtsinspanning naar de meerdere of mindere steilte der helling regelden. De Seeberg vertoonde zich dor en kaal. Hier en daar zag ik diepe kuilen, door het weghalen van stukken kalksteen veroorzaakt, waaruit het voorste gedeelte van den

Digitized by Google

berg bestaat; slechts op enkele punten ontwaarde ik weinige verspreide boomen, die echter meer op struiken dan op boomen geleken. Een kronkelende en langzaam oploopende straatweg geleidt naar het observatorium. Die weg is ter wederzijden met boomen afgezet, opdat hij zich in den winter, als de geheele berg met hooge sneeuw bedekt is, zoude laten ontdekken; maar dit plantsoen heeft een somber en treurig aanzien. Op het hoogste punt van den Seeberg is het ongelooflijk woest en eenzaam; ofschoon men om zich heen in de diepte talrijke woningen ontwaart, toch schijnt men als van de geheele wereld afgescheiden, en gevoelt hoe zeer de stichter van het observatorium de aarde voor den hemel vergeten heeft. Men moet inderdaad de liefde voor de wetenschap bewonderen, die aan von Zach dit oord deed kiezen voor de stichting, die hij zelf besturen zoude. Hij heeft door die keuze een schitterend voorbeeld van zelfverloochening gegeven; en toch, had hij ingezien, van hoe weinig beteekenis een volkomen vrije horizon voor een observatorium is, hij had gewis niet bij voorkeur hier eenen zetel der sterrekunde gevestigd. De uitzigten zijn hier echter treffend en bekoorlijk. Men ziet over de hooge torens van het slot henen, ontdekt meer dan 120 steden en dorpen, en in het verschiet vele hooge bergen, die zich als wolken in den grond des hemels verliezen, en onder welke men, bij gunstig weder, den beroemden Brocken onderscheiden kan. Aan het observatorium gekomen, trof mij het droevig verval van het grootsche gebouw, dat echter ook nog in dien toestand zijne vroegere schoonheid en luister niet verbergen kon en nog een ontzagwekkend aanzien heeft behouden, ofschoon reeds een zijner vleugels geheel verdwenen is. Het terras was geheel verwoest en dooreengeward, terwijl de drempels van de trappen en sommige der groote steenen, die het gebouw zamenstellen, aanmerkelijk waren uitgeweken. Vóór het gebouw lagen nog de granietblokken, die de twee muurquadranten hadden moeten dragen, welke de vervaardiger, in weêrwil der voorschotten die hij van den hertog ontvangen had, nimmer heeft afgeleverd. Wij gingen het observatorium binnen, dat thans alleen door eenen huisbewaarder, eenige kippen en twee

Digitized by Google

kwaadaardige honden bewoond wordt. Het eerst kwamen wij bij de bibliotheek, die Hansen niet naar zijne woning had laten overbrengen, en vervolgens bij den meridiaankijker van Ramsden en in de andere zalen, die nog eenen schat van werktuigen bevatten. Na eenige vruchtelooze pogingen bleek het, dat de vensterluiken zich in het geheel niet meer lieten openen, zoodat wij, om niet in het duister te blijven, de hulp van het kaarslicht moesten inroepen. Toen zag ik den schoonen heliometer, die Hansen tot zijn merkwaardig geschrift, over de theorie van dat werktuig, aanleiding heeft gegeven, den achtvoets-teleskoop van Herschel, met welken von Zach zijne allereerste waarnemingen op den Seeberg heeft in het werk gesteld, en talrijke andere schoone werktuigen uit het einde der vorige eeuw, onder welke zich een paar slingeruurwerken en drie aequatorialen onderscheidden. De vertrekken zijn ruim en hoog, en daardoor trok de geringe breedte des te meer mijne aandacht, die von Zach aan de doorsneden van het gebouw had gegeven, door welke, in de rigting van het noorden en het zuiden, de hemel moest vrijgemaakt kunnen worden. Deze doorsneden waren oorspronkelijk met houten luiken gedekt, welke men met koper beslagen had en die zich door een eenvoudig mechanismus lieten openen en sluiten. Nu waren zij sedert lang geheel digtgemetseld. Hare geringe breedte, die naauwelijks anderhalve Nederl. palm bedroeg, moest noodwendig, bij de minste ongelijkheid der warmte binnen en buiten het gebouw, zeer sterke luchtstroomen ten gevolge hebben, welke de hemellichten, door den kijker beschouwd, eene golvende beweging deden aannemen en een' zeer nadeeligen invloed op de naauwkeurigheid der waarnemingen uitoefenden. Het is vreemd, dat von Zach die doorsneden niet veel breeder heeft doen maken, in eenen tijd, toen Herschel reeds over de nadeelige werking dier luchtstroomen had gehandeld, en als middel om die te bestrijden, zeer breede openingen, door welke men ziet, of, zoo mogelijk, het waarnemen onder den geheel blooten hemel had aangewezen. De doorsneden zijn daarenboven, volgens Hansen, in weêrwil van de voorzorgen door den hertog en von Zach genomen, niet naauwkeurig van het

Digitized by Google

noorden naar het zuiden gerigt. Ik beschouwde het inwendige van het observatorium zoo goed als dit bij het licht van een paar kaarsen geschieden kon, en het viel mij moeijelijk de aandoeningen te verbergen, die mij overmeesterden op deze plaats, door den arbeid van zoo vele groote mannen vereeuwigd. Mijne gewaarwordingen waren in eene zonderlinge tegenstelling met de koelheid van Hansen, voor wien hier niets nieuw was, bij wien de gedachte aan hetgeen de Seeberg voor de sterrekunde is geweest, door eene langdurige gewoonte hare indrukwekkendheid verloren had, en die er veertien jaren van zijn leven met grooten tegenzin had doorgebragt. Diep ontroerd en zwijgende keerde ik met Hansen naar zijne woning terug, gestadig naar het observatorium omziende, en eerst toen ik weder een weinig tot mij zelven was teruggekeerd, werden, onder de wandeling, onze vroegere gesprekken met ijver voortgezet, bij welke Hansen zich zeer beklaagde, dat zoo zelden een praktisch sterrekundige hem en deze oorden komt bezoeken.

Tegen den avond verliet ik Hansen, om mij naar de woning van Johannes Schumacher te begeven, waar zijne te Gotha aanwezige bloedverwanten zouden te zamen komen, in wier midden ik weder met de gewone hartelijkheid en gulheid ontvangen werd. Johannes Schumacher, een jeugdig bouwkundige, die voornemens is voor zijne studie nog een paar jaren door Europa te reizen, heeft reeds eene schoone proeve van zijn talent gegeven. Hij is de ontwerper van een plan, dat waarschijnlijk, met geringe wijzigingen, bij de vermoedelijke oprigting van een groot observatorium te Kopenhagen ten grondslag gelegd zal worden. Hij toonde mij zijne groote en schoone teekeningen, waarin dit plan in zijne bijzonderheden werd ontwikkeld. Olufsen, de bestuurder van het tegenwoordig observatorium te Kopenhagen, had de voorwaarden moeten bepalen, die bij het ontwerpen van het nieuwe moesten in acht genomen worden, en had, vrij ondoelmatig, drie torens met beweegbare daken, alle van dezelfde middellijn, ten bedrage van veertien voeten, voorgeschreven. De middelste toren moest op eene derde en de beide anderen op eene tweede verdieping staan, zoodat de eerstgenoemde, uit de beide anderen gezien, een veel grooter deel van

24 *

Digitized by Google

den hemel bedekte, dan noodig was. Dit herinnert ons het observatorium van Bologna, waar men een werktuig, met hetwelk de geheele hemel overzien moet kunnen worden, aan den voet van eenen hoogen toren heeft geplaatst. Naar het plan van Schumacher, heeft het observatorium in het midden een vrij hoog vierkant gebouw, boven hetwelk zich een der torens verheft. Dit middelste deel is door twee meridiaanzalen aan twee andere vierkante gebouwen, van eene mindere hoogte, verbonden, die de beide andere torens dragen. Van de twee laatstgenoemde gebouwen, die ten opzigte van elkander in de rigting van het oosten en westen geplaatst zijn, gaan twee lange gangen uit, loopende in de rigting van het noorden en zuiden, die het observatorium aan twee huizen verbinden, welke het personeel van het observatorium tot woningen moeten strekken. De onkosten van het gebouw alleen zijn geraamd op *f* 140,000. Het is nog niet bepaald, of Olufsen met het bestuur van het nieuwe observatorium belast zal worden. Voorzeker zoude niemand voor dat bestuur meer geschiktheid bezitten dan de conferenzrath Schumacher; maar zijne verwijdering uit Altona zoude tevens voor de wetenschap een te groot verlies zijn. Joh. Schumacher toonde mij nog een zeer aardig, door hem ontworpen, plan voor een klein observatorium, dat men voornemens is te Karlsruhe op te rigten. Onder ernst en scherts werd een hoogst aangename avond doorgebragt. Schumacher bragt zijne dames naar de woning van Hansen terug, en zijn vriend, reis- en dischgenoot, de jonge bouwkundige Lippert uit Hongarije, geleidde mij naar het "Gasthof zum Mohren," waar ik weder vruchteloos de nachtrust zocht, die men mij zoo hartelijk had toegewenscht.

Het grootste gedeelte van den volgenden dag (30 Julij) werd weder bij Hansen doorgebragt, en ik had toen het onschatbare voorregt van in zijne tegenwoordige werkzaamheden te worden ingewijd. Ik behoef niet te vermelden, hoe gretig ik alles opnam, wat Hansen mij dienaangaande wilde mededeelen. Alles wat ik zag of hoorde gaf mij nieuwe stof om den grooten man te bewonderen. Toen ik te Gotha kwam, was Hansen bezig met de berekening van het juiste bedrag der vroeger onbekende storing in de beweging der

Digitized by Google

maan, wier bestaan de waarnemingen hadden aangewezen, en wier oorzaak door hem kort te voren, met eene ongelooflijke scherpzinnigheid, was ontdekt geworden. Hij toonde mij een groot pak papieren met berekeningen gevuld, die gediend hadden, alleen om het bedrag dier storing voorloopig ten naastebij te bepalen, en waarnaar men kon afmeten, welken arbeid hare zoo juist mogelijke bepaling vorderen moest. Hansen volbragt die langwijlige berekeningen geheel uit het hoofd, zonder eenige formulen voor zich te hebben liggen, en het was en is mij nog een onoplosbaar raadsel, hoe zulk een vernuft het geduld kan hebben, om zich maanden en jaren achtereen met cijferwerk bezig te houden. Door de theoriën van Hansen is onze kennis van de beweging der maan tot eene volkomenheid gestegen, van welke men vroeger naauwelijks durfde droomen, en het ware daarom hoogst wenschelijk, dat zijne schoone onderzoekingen, de beweging der maan betreffende, aan het dagelijksche leven mogten worden dienstbaar gemaakt door nieuwe maantafelen op haar te vestigen, die ongetwijfeld de beste der thans bestaande aanmerkelijk in juistheid zouden moeten overtreffen. Zulke tafelen, uit welke met geringe moeite het juiste punt van den hemel kan worden afgeleid, dat de maan op een bepaald tijdstip voor ons oog zal innemen, zijn onontbeerlijk, zoowel voor de zeevaart als voor de sterrekunde. De zeevaart werd onvergelijkbaar veiliger en sneller, toen men eenmaal in het bezit van bruikbare maantafelen was gekomen; hare volmaking heeft met die der maantafelen gelijken tred gehouden, en maar al te dikwijls zijn de kleine onvolkomenheden van de tegenwoordige maantafelen door de zeelieden tot voorwendsels gekozen, waarmede zij hunne zorgeloosheid poogden te verontschuldigen. Met eene levendige belangstelling vernam ik, dat Hansen zelf reeds vele jaren van zijn leven aan de berekening van nieuwe maantafelen heeft toegewijd, en door eenen anderen berekenaar ondersteund, reeds zeer ver in dat moeijelijke en gewigtige werk gevorderd was. Hij toonde mij eene menigte reeds voltooide en in het net geschrevene tafelen en deelde mij mede, dat nog een paar jaren toereikende zoude zijn, om het geheele werk te voltooijen. Ofschoon Hansen niet minder dan 150 sto-

Digitized by Google

ringen, die de maan ondervindt, in rekening brengt, heeft hij, door vernuftige grepen, aan zijne tafelen zoodanige inrigting gegeven, dat haar gebruik nog eenvoudiger dan dat van de beste der thans bestaande tafelen zal wezen. Hansen houdt zich thans bezig met een nieuw en merkwaardig onderzoek betreffende de maan. De oudste waarnemingen van verduisteringen schijnen nog eene kleine storing in de beweging der maan aan te wijzen, die Hansen tot heden vruchteloos uit de bekende theoriën trachtte te verklaren. Zoo zij werkelijk bestaat, zal óf Hansen óf niemand hare oorzaak uit hare schuilhoeken doen te voorschijn treden.

Nadat wij over vrij wat onderwerpen gehandeld hadden, kwamen de jongste verrigtingen in de sterrekunde op het tapijt. Dan waren het de donkere sterren van Bessel, dan de jongste onderzoekingen van Struve, dan de ongelukkige centraalzon van Mädler, dan de onderzoekingen van Leverrier en Adams omtrent de planeet Neptunus, dan de ongegronde twijfelingen van Peirce en Walker, en dan weder eenig ander verschijnsel op het gebied der jongste sterrekunde. Hoewel het oordeel van eenen man als Hansen over zulke onderwerpen voorzeker hoogst belangrijk is, acht ik mij echter niet bevoegd, openlijk bekend te maken, wat hij mij dienaangaande mondeling heeft medegedeeld en welligt ongaarne zelf zoude doen drukken. Hansen, die alles met een' zoo doordringenden blik beschouwt, is een scherp en gestreng beoordeelaar. Niet zelden poogde ik de gestrengheid van zijn oordeel te verzachten, of zijne uitspraak, waar die op het practische deel der sterrekunde betrekking had, te wijzigen; maar Hansen liet niet ligtelijk eene meening, die hij eenmaal had opgevat, varen. Onder den maaltijd geraakten wij, tot groote stichting der dames, in eene levendige woordenwisseling over de wijze, waarop de methode der kleinste quadraten veelal wordt toegepast, tegen welke ik, op mijne beurt, een en ander had in te brengen, maar die door Hansen met grooten ijver werd verdedigd.

Wij bragten den namiddag door in den lieven tuin, die de vrolijke woning van Hansen omgeeft. Voor vijf jaren was hier nog slechts een naakte grond van verweerden kalksteen, waaraan echter een geringe arbeid een' hoogen

Digitized by Google

graad van vruchtbaarheid geschonken had. Thans werd er het oog door schoon geboomte gestreeld, en vooral door ruime priëelen, met groote bladen van een heerlijk groen loof bedekt, waardoor noch wind, noch zonneschijn zich eenen weg konden banen. Ik bezocht nog eenmaal het kleine observatorium, dat nevens het studeervertrek van Hansen gebouwd is en waar de meridiaan-cirkel van Ertel, van den Seeberg herwaarts overgebragt, zijne plaats heeft verkregen. Dit is het werktuig, waarmede Hansen zoo schoone onderzoekingen heeft volbragt omtrent den invloed, dien de buiging, welke de werktuigen door hun eigen gewigt ondergaan, op de naauwkeurigheid der waarnemingen uitoefent. Het was nog toegerust met den vernuftigen hulpboog, door welken Hansen de bepaling van de fouten der verdeeling van het werktuig zoo aanmerkelijk heeft bekort. Overigens waren hier geene werktuigen van beteekenis; maar een zeer merkwaardig voorwerp, dat altijd op de schrijftafel van Hansen te vinden is, mag niet geheel onvermeld blijven. Het is een uurwerk, zoo groot als een gewone chronometer, met eene schuins liggende wijzerplaat, rustende op een klein, keurig bewerkt, palissanderhouten voetje. Dit uurwerk wijst gelijktijdig den middelbaren tijd, den waren tijd en den sterretijd. Het slaat elk vierde deel van een uur en geeft, telkens vijf minuten vooruit, een' voorslag. Het wijst den dag der maand, zonder immer verzet te worden, daar de wijzer, bij maanden die minder dan 31 dagen hebben, van zelf naar behooren overspringt. Boven dit alles is het uurwerk nog een wekker. De vervaardiging van dit uurwerk is een' geruimen tijd de eenige uitspanning geweest, die Hansen voor zich begeerde. Alle deelen van dat stuk zijn door zijne eigene hand bewerkt, met uitzondering alleen van de horizontaal liggende compensatie-balans, met haar toebehooren, die door Kessels te Altona vervaardigd is.

Ik verliet Hansen om een bezoek af te leggen bij den heer Hofrath Becker, een eigen broeder van mevrouw Encke, een man van veel beteekenis voor de stad Gotha. Men was reeds door Encke van mijne komst onderrigt, en ik werd met echt Enckiaansche hartelijkheid en gulheid ontvangen. Ik bemerkte echter ook hier, dat een profeet ner-

Digitized by Google

gens minder geëerd is dan in zijn eigen vaderland. Men kende en beminde Hansen, men eerde hem als geleerde, men schatte hem hoog als beminnelijk en voortreffelijk mensch, maar de schitterende rol, die Hansen in de wetenschappelijke wereld vervult, scheen men naauwelijks te bevroeden; het was de vreemdeling uit Leiden, die aan inwoners van Gotha verkondigen moest, op welk een uitstekend man hunne stad zich beroemen kon. Den verderen avond bragt ik in eenzaamheid door, verdiept in de lezing van ettelijke handschriften, mij door Hansen toevertrouwd, waarin nieuwe en gedeeltelijk nog onvoltooide onderzoekingen door zijne hand waren nedergelegd.

Den derden dag van mijn verblijf te Gotha (31 Julij), terwijl het uur van mijn vertrek reeds bepaald was, wilde ik nog eenmaal en in stille eenzaamheid den Seeberg betreden, — de plek, mij zoo heilig en zoo dierbaar, en waarop ik waarschijnlijk nimmer meer den voet zoude zetten. De uitvoering van mijn plan werd een weinig vertraagd door een bezoek, dat ik in den vroegen morgen ontving van den Holsteinschen Rijksadvocaat Tiedemann, dien ik bij den Heer Becker ontmoet had. Als Nederlander stond ik aanstonds bij hem in groote gunst, daar hij in vroegeren tijd Nederland had bezocht en met eene Nederlandsche vrouw was gehuwd geweest, welke hij in 1832 had verloren, en die eene uitstekende schoonheid moet geweest zijn. Na zijn vertrek ondernam ik mijne bedevaart. In mijne eenzaamheid beschouwde ik, met grootere aandacht dan twee dagen te voren, de natuur van deze streken, die zoo verschillend is van de tooneelen, welke zich ten onzent voor onzen blik ontrollen. De Seeberg kwam mij nog schraalder en treuriger voor, dan toen ik hem met Hansen bezocht; slechts hier en daar ontdekte ik kleine priëelen, door herders opgerigt, om zich tegen de zonnestralen te beschutten. Eene groote lammerenkudde zwierf grazende over den dorren steenachtigen grond; de kleine klokjes, welke zij onder den hals droegen, gaven een' doffen en droefgeestigen toon van zich, die in dit eenzame verblijf eene wonderlijke en betooverende melodie veroorzaakte. Ik dacht in diepen weemoed aan onzen Nieuwland, aan Hertog Ernst, aan von Zach en von Lin-

Digitized by Google

denau, verzamelde eenige steenen uit de groeven van den berg en eenige planten, die op het terras van het observatorium groeijen, waartoe mij het regt door de honden, die het gebouw bewaken, op vrij onstuimige wijze betwist werd, en keerde met een vol gemoed naar Gotha terug. In gedachten verzonken, sloeg ik, in de nabijheid der stad gekomen, een' verkeerden weg in, dwaalde in allerlei rigtingen en bereikte eerst tegen den middag, uitgeput van vermoeijenis, mijn verblijf. Daar was mij in dien tusschentijd door de Heeren Becker en Schumacher een bezoek gebragt, dat ik, daar mij weinig tijds meer overbleef, spoedig met een tegenbezoek moest beantwoorden. Ik weigerde aan eene vriendelijke uitnoodiging van den Heer Becker te voldoen, om den avond van dien dag bij hem door te brengen, daar ik mij nog eenige uren met Hansen wilde onderhouden, die het hoofddoel van mijn verblijf te Gotha was. In den namiddag begaf ik mij weder ten zijnent, en hem niet te huis vindende, ging ik hem aan het voorloopig stationsgebouw in zijn schaakspel verontrusten. Het spel werd spoedig afgebroken, en Hansen keerde met mij naar zijne woning terug, waar ik tot in den laten avond bleef. Menig onderwerp kwam nog onder ons ter sprake, dat ik echter, om het geduld van niet sterrekundige lezers op geene te zware proef te stellen, met stilzwijgen voorbijga. Met diepe ontroering nam ik ten laatste van den voortreffelijken man, zijne vriendelijke echtgenoot en kinderen, en zijne lieve gasten, onder wederkeerige heilbeden, en den wensch, dat wij elkander nog eenmaal in dit leven mogten wederzien, afscheid. Dankbaar erkende ik het dubbele voorregt, dat mij was ten deel gevallen in het genot van den weldadigen indruk, door den edelen eenvoud van den wereldberoemden Hansen gewekt, en in de vriendschap en genegenheid, mij door zulk een' man bewezen.

Het was weder een heerlijke schoone avond, toen ik voor de laatste maal van Hansen naar mijn logement terugkeerde. Ook de vorige avonden hadden mij eene bijzonder zuivere en rustige lucht vertoond. Ik had mij door die omstandigheid ligtelijk kunnen laten verleiden, om aan Gotha eene buitengewone geschiktheid voor sterrekundige waarnemin-

Digitized by Google

gen toe te kennen, ware mij het tegendeel niet sedert lang bekend geweest. Gotha, hoe hoog ook gelegen in het hart van Duitschland, en hoe ver ook van de zee verwijderd, is daarom geenszins eene der meest geschikte plaatsen voor een sterrekundig observatorium. De sterrekundigen zijn daar even zoowel als elders, en welligt niets minder dan in ons vaderland, bestendige speelballen van de wolken. Toen eens in het jaar 1801 de beroemde sterrekundige, graaf Oriani, zich bij von Zach over het ongunstige weder te Milaan beklaagde, en vroeg, of het klimaat van Gotha voor de sterrekunde niet veel gunstiger was, gaf von Zach ten antwoord: "aan den voet van het Thüringer woud? — Twee "honderd pro cent slechter dan te Milaan! Hoe weinig is "mijn vriend van ons altijddurend Aprilweder onderrigt. Te "Gotha heerscht een volksgezegde, dat men nooit, zelfs niet "bij het schoonste en helderste weder, zonder mantel of regenscherm moet uitgaan." Nu eens klaagde von Zach over een' ondoordringbaren nevel, in welken zijn observatorium langen tijd gehuld was, dan weder over den melkwitten hemel van Thüringen, en dikwijls over eene groote zeldzaamheid van heldere dagen. Ik behoef alzoo de sterrekundigen van Gotha hunne luchtsgesteldheid niet te benijden. De lucht is in ons vaderland zeker veel vochtiger dan in Duitschland, eene omstandigheid, die de onderhouding der sterrekundige werktuigen bij ons zeer bewerkelijk maakt; maar hoe weinige heldere dagen wij in het jaar tellen mogen, ons klimaat is voor de sterrekunde niet ongunstiger dan in de meeste landen van Europa, waar die wetenschap met ernst beoefend wordt. Er gaan in den regel te Leiden niet meer waarnemingen dan elders door het ongunstige weder verloren, en ik heb daar meer dan eens hemellichten waargenomen, terwijl men die elders, bij eene schijnbaar heldere lucht en met veel grootere werktuigen, zelfs niet ontwaren kon. Bestaat er alzoo voor het grootste gedeelte van Europa naauwelijks eenig merkbaar verschil in de geschiktheid der lucht voor sterrekundige waarnemingen, hoe ongerijmd is het dan niet, gelijk bij ons vaak de gewoonte is, het eene deel van ons kleine land voor de beoefening dier wetenschap geschikter te achten dan het andere. Even als in

Digitized by Google

het algemeen de bekwaamheid van den sterrekundige veel meer beteekent dan de kostbaarste werktuigen, is zijn ijver van veel grooter belang voor de wetenschap, dan het gunstigste klimaat.

Een drietal dagen te Gotha doorgebragt was toereikende voor het doel, dat ik met mijn verblijf aan die plaats beoogde, en derhalve besloot ik, in den morgen van den eersten Augustus, mijne reis verder voort te zetten. Ik zoude mij langs den spoorweg naar Eisenach laten voeren, om met den postwagen, die te een ure in den namiddag van daar vertrekt, onafgebroken tot Frankfort door te rijden; een togt, die omtrent twintig uren vordert. De weinige uren van den morgen, die te Gotha nog ter mijner beschikking stonden, wilde ik gebruiken, om eenige kennis met de stad zelve te maken, over welke ik mij tot nog toe weinig bekommerd had. Ik moest mij intusschen met het uitwendige der merkwaardigste gebouwen tevreden stellen, en begaf mij achtereenvolgens naar den nieuwen schouwburg, naar de paleizen der prinsen en het schoone hertogelijke slot, in welks voor iedereen opengestelde hof zich eene bij uitstek rijke verzameling van groote oranjeboomen bevindt. De bewoners van Gotha laten zich niet weinig op die oranjeboomen voorstaan, en verheffen ze zelfs boven die van Sanscouci, voor welke zij echter, zoowel in getal als in grootte, wijken moeten. Men ziet hier ook eenige fonteinen, maar die weinig beteekenen in vergelijking van de fonteinen te Berlijn en te Potsdam, en vooral in vergelijking van die voor het slot van Sanscouci, welke het water tot eene hoogte van meer dan honderd voeten opvoert. Door vrij steile hellingen wordt het lagere gedeelte der stad van het hoogere afgescheiden. Naar eene stedelijke keur mag men die hellingen nergens afrijden, zonder een der wielen van het rijtuig te klemmen, en al de rijtuigen, die men hier ziet, zijn op die verordening ingerigt. De voerman heeft op den bok nevens zich eenen slinger, dien hij slechts behoeft om te draaijen, om een ijzeren bout tegen de voorwielen van het rijtuig te doen drukken, waardoor zij niet meer rollen, maar alleen glijden kunnen. Eindelijk kwam ik in de nabijheid van den spoorweg, en was zeer verwonderd, op

Digitized by Google

eenen Zondagmorgen, even ijverig als op andere dagen der week, aan het nieuwe stationsgebouw te zien arbeiden. Ik vond daar mijnen vriend Tiedemann, die met eenen Engelschman, welken hij te Gotha ontmoet had, dien dag eenen uitstap naar Eisenach wilde maken, om den Wartburg te bezigtigen, en die, den tijd op stapels hebbende, maar niet begrijpen kon, dat ik mijn reisplan niet wilde veranderen, om hem op dien togt te vergezellen. Wij reden ten tien ure af. Zoo lang het mij mogelijk was, staarde ik op den Seeberg, en toen ik dien eindelijk uit het oog verloor, viel het mij moeijelijk mijne aandoeningen te bedwingen. Voor het laatst zond ik mijnen afscheidsgroet naar de stichting van hertog Ernst, den zegen des Hemels aan alle grooten der aarde toewenschende, die, even als hij, het wezenlijk heil des menschdoms bevorderen.

Mijne reis ging nu, na een kort oponthoud te Eisenach, onmiddellijk tot Frankfort door, van waar ik weldra naar Mainz zoude vertrekken, om, na een kort bezoek bij mijnen ouden vriend, den Oberschulrath Müller te Wiesbaden, te hebben afgelegd, den Rhijn af, naar Bonn te spoeden. Met ongeduld reikhalsde ik naar die plaats, waar, onder de leiding van den voortreffelijken Argelander, eene der prachtigste sterrewachten van Europa is opgerigt, en waar ik wist, dat mij de gelukkigste dagen verbeidden in den persoonlijken omgang met den uitstekenden geleerde, die zich door zoo vele heerlijke onderzoekingen heeft beroemd gemaakt, in wiens vriendschap ik mij reeds sinds jaren verheugde, en wiens grootmoedig en edel hart mij reeds uit zijne brieven gebleken was. Te Bonn zoude ik langer dan elders vertoeven, om vervolgens de ontluikende sterrekunde te Dusseldorf te gaan begroeten, en mij met den verdienstelijken Consistorialrath Hülsman en den ijverigen Brünnow persoonlijk bekend te maken.

Zoo ik met eenige uitvoerigheid bij de rigting van mijn' togt en mijn verschillend wedervaren stilstond, het is, omdat ik inderdaad zonder overdrijving geloof aan mijne reis eenige

beteekenis voor mijn vaderland te mogen toekennen. Nog was in deze eeuw geen Nederlandsch sterrekundige, die zich als zoodanig door zijne waarnemingen had bekend gemaakt, in het buitenland verschenen. De sterrekunde had bij ons lang in eenen doodslaap verkeerd, die menigmalen tot billijk verwijt had aanleiding gegeven, en reeds hare eerste levensteekenen waren met deelneming en goedkeuring begroet. Men had Nederland vrij spoedig een' niet onaanzienlijken rang in de rij der staten toegekend, die het hooge belang eener wetenschap beseffen, aan welke de menschheid zoo veel verschuldigd is, en het was daarom te meer zaak alles ter harte te nemen, wat bijdragen kon om de gunstige gedachten, die men in deze omtrent ons koestert, te versterken, en de verbroedering met vreemdelingen te vergrooten, die zoo uitnemend geschikt is, om den bloei der sterrekunde in een land te bevorderen. Ik vleide mij, dat mijne persoonlijke tegenwoordigheid in het buitenland tot de bereiking van dit doel zou kunnen medewerken, en ik acht' mij gelukkig, boven verwachting geslaagd te zijn. Voor mij zelven was mijne reis rijk in schoone vruchten, die ik, naar mijn vermogen, ten nutte van mijn vaderland wensch te gebruiken. Zij schonk mij niet alleen het genoegen van een' persoonlijken omgang met Duitschlands grootste sterrekundigen, maar ook het onschatbare voorregt, van, door hen met broederlijke genegenheid ontvangen, den zedelijken invloed der wetenschap, door mij beoefend, in treffende voorbeelden te kunnen gadeslaan, en de mannen, die ik sinds lang om hunne talenten eerde, ook te kunnen liefhebben om hunne deugden. Mijne kennismaking mogt zich over een goed gedeelte der thans levende beroemde sterrekundigen uitstrekken, daar deze grootendeels Duitschers zijn, en ik zoo gelukkig was, allen, die ik wenschte te bezoeken, aan de plaats hunner woning aan te treffen. In dit opzigt heb ik alleenlijk te betreuren, dat het langdurig verblijf van den Staatsraad Struve te Parijs mijne hoop heeft verijdeld hem ergens op mijne reis te zullen ontmoeten, of hem later in mijne woonplaats te mogen verwelkomen, en mij zelven te verwijten, dat ik mij den tijd niet heb vergund, om uit Leipzig eenen uitstap naar Altenburg te maken, ten einde aldaar

Digitized by Google

een bezoek bij den beroemden Baron von Lindenau af te leggen. Bij elke ontmoeting ontwaarde ik het groote verschil tusschen de doode letter van eene briefwisseling en den bezielenden persoonlijken omgang met hen, die ons na aan het harte liggen; ik zag mij in eene menigte omstandigheden ingewijd, in welke ik vroeger een vreemdeling was; mijn gezigtskring werd uitgebreid, mijn ijver opgewekt en aangevuurd. Daarenboven was mij mijne reis, hoe weinig tijds ik aan haar kon schenken, eene groote en gewenschte bijdrage tot de kennis van Duitschland en de Duitschers, en van hunne gezindheid jegens ons. Mijn omgang met personen strekte zich niet veel verder uit, dan tot sterrekundigen, die evenzeer als ik ongenegen waren zich met staatszaken in te laten, welke buiten den kring hunner bemoeijingen liggen, maar enkele Nederlandsche toestanden en gebeurtenissen, die de aandacht van geheel Europa tot zich getrokken hebben, kwamen toch onvermijdelijk dikwijls ter sprake. Van de grootsche onderneming, om eenen zoo uitgebreiden waterkom als het Haarlemmermeer in vruchtbare landsdouwen te herscheppen; van de bereidvaardigheid, waarmede, korte jaren geleden, de geheele natie tot de herstelling van de geldmiddelen des lands medewerkte, werd herhaaldelijk met bewondering gewaagd. De Duitschers miskennen ons niet. Onze wetenschappelijke inrigtingen, onze geleerden, worden door hen op prijs gesteld, hetgeen mij vooral ook gebleken is, toen ik door voortreffelijke mannen, onder welke in de eerste plaats Dove en Poggendorf genoemd moeten worden, met innig leedwezen over den vroegen dood van mijnen onvergetelijken vriend W. Wenckebach hoorde spreken. Alleen bij de sterrekundigen in Duitschland mogt ik tot mijne spijt geene gunstige gedachten van onze algemeene liefde voor de wetenschappen ontwaren. Zij wisten, hoe ik mij met zeer geringe hulpmiddelen op de zevende verdieping van een voor de sterrekunde geheel ongeschikt gebouw behelpen moet. Zij hadden zich daarover weleens openlijk op eene voor ons vaderland minder vereerende wijze uitgelaten, en het viel mij moeijelijk hen te overtuigen, dat alleen een ongelukkige zamenloop van omstandigheden de sterrekunde bij ons een zoo ongunstig lot heeft toebereid, terwijl wij voor

Digitized by Google

dierkunde, delfstofkunde, kruidkunde, natuurkunde, oudheidkunde en andere takken van wetenschap, rijker en volkomener verzamelingen bezitten, dan Duitschland zelve heeft aan te wijzen. En toch, hoezeer de Duitschers, en vooral de Duitsche sterrekundigen, mijn hart hebben ingenomen, niet alles in Duitschland behaagde mij evenzeer. In Pruissen zelfs, waar men de wetenschappelijke ingezetenen anders zoo naauwkeurig weet te schiften en naar verdiensten te vergelden, ziet men enkele verdienstelijke mannen slechts karig beloond; en hoe onbillijk andere Duitsche staten zich somtijds jegens hunne geleerden gedragen, kan blijken uit het voorbeeld van den beroemden Möbius, die reeds in 1817 als buitengewoon hoogleeraar te Leipzig kwam, en eerst in 1844, nadat hij een beroep naar Jena had afgewezen, tot gewoon hoogleeraar werd bevorderd. Ik vond den staat van het onderwijs aan de reusachtige universiteiten van Duitschland, althans dien van het onderwijs in de sterrekunde, ver beneden mijne verwachting, hetgeen mij te meer verwonderde, daar de sterrekunde thans in bijna geheel Europa boven alle andere wetenschappen wordt begunstigd en voorgetrokken. De levenswijze der Duitsche geleerden daarentegen is veel vrijer dan die der onze, en het is niet te ontkennen, dat dit een' gunstigen invloed uitoefent, zoowel op hunne eigene algemeene ontwikkeling, als op hunne neiging en geschiktheid, om de vruchten hunner wetenschap voor elk toegankelijk te maken. Wat echter de Duitsche geleerden het meeste kenmerkt, is hun onverdroten ijver en volharding, die ik mij zelven en mijne landgenooten ten voorbeeld moet stellen, ook op het gevaar af, van daardoor bij sommigen mijn patriotisme in verdenking te brengen. In Duitschland arbeiden velen alleen om de wetenschap, zonder eenig uitzigt op eigen voordeel, en groote wetenschappelijke verrigtingen komen daar niet zelden uit handen van hen, die eene slechts nederige betrekking bekleeden. Hoe ongaarne wij het mogen bekennen, in dit opzigt staan de Duitschers boven ons, en wanneer wij ons beijveren hen in vlijt en belangelooze liefde voor de wetenschap te evenaren of te overtreffen, zullen wij ons vaderland zeker grootere diensten bewijzen, dan wanneer

Digitized by Google

wij werkeloos op de voortreffelijkheid van onze voorouders en van onzen landaard roemen. Te lang en te vaak heeft bij ons eene bekrompene zelfbewondering — overdreven nationale eigenliefde — voor vaderlandsliefde gegolden. Mogt zij plaats maken voor een naauwkeurig onderzoek naar hetgeen ieder' in zijnen kring nog te volbrengen overblijft, voor een ijverig streven naar hetgeen beter en volkomener is, voor eene vurige liefde tot de wetenschappen, wier bloei niemand zal bevorderen, zonder tevens het zedelijk en stoffelijk welzijn van zijn vaderland te vergrooten.

F. KAISER.

Digitized by Google

DE BUITENGEWONE ARMENBEDEELING TE AMSTERDAM IN 1847.

Rapport der Algemeene Commissie ter ondersteuning van behoeftigen aan Heeren Burgemeesteren en Wethouderen der stad Amsterdam. 1847.

Het bovengenoemd rapport, in den aanvang dezes jaars van wege het stedelijk bestuur aan elk der wijk-gecommitteerden, welke bij de laatste bedeeling werkzaam geweest zijn, toegezonden, verdient in hooge mate de belangstelling te wekken van al wie zich, vooral hier ter stede, aan de zaak van het armwezen laat gelegen liggen. Elk, die het doorleest, zal, vertrouwen wij, met ons hulde brengen, zoowel aan de algemeene commissie, die een zoo belangrijk verslag uitbragt, als aan het stedelijk bestuur, dat niet aarzelde de zoo wenschelijke openbaarheid van dat verslag te bevorderen.

Het rapport zelve bevredigt, zoo door volledigheid van inhoud als door keurigheid van vorm, de strengste eischen, en stelt een modèl daar, waardig bij elke soortgelijke gelegenheid te worden nagevolgd.

Men weet, welke de aanleiding was. Gelijk in den winter van 1845—1846 de gestrengheid van het saizoen, zoo vestigde in den laatstverloopen winter de duurte der levensmiddelen de aandacht der Amsterdamsche regering op den hooggestegen nood der verarmde bevolking, en maakte eene buitengewone voorziening daarin wenschelijk. Ter bestrijding der kosten van dien maatregel werden echter ditmaal niet

als in het vorige jaar de fondsen der stedelijke kas aangewend; men bepaalde zich tot een beroep op de algemeene liefdadigheid. De opbrengst der collecte werd in de handen gesteld eener bijzondere commissie, welke zich, met behulp van een aantal — insgelijks door het stedelijk bestuur uitsluitend voor deze gelegenheid benoemde — wijk-commissiën, met de moeijelijke taak eener zoo gelijkmatig en doeltreffend mogelijke verdeeling dier opbrengst tusschen de verschillende armen belastte.

Ten dien einde werd vooreerst aan de wijk-commissiën de zorg opgedragen, zich door persoonlijk onderzoek eene volledige opgave te verschaffen van het aantal, de woonplaatsen en de namen der in hare wijken woonachtige armen, van het afzonderlijk aantal mannen, vrouwen en kinderen, van de wekelijksche verdiensten der verschillende gezinnen, van de wekelijksche bedeelingen van elders door hen genoten, van den huurprijs hunner woningen en van de kerkgenootschappen, waartoe het hoofd van elk gezin behoorde. Die statistieke tabellen, bij de hoofd-commissie ingediend, werden aan de bedeeling ten grondslag gelegd; en een aantal bewijzen ter verkrijging van soep, benevens eene som gelds, evenredig aan het aantal der armen, werden aan de wijk-commissiën ter hand gesteld, aan welke overigens de gelegenheid ter verdere splitsing der gift werd vrijgelaten, onder de enkele voorwaarde, dat een bepaald gedeelte van het geld tot den aankoop van brood zoude gebezigd worden. Na den afloop der bedeeling werd nogmaals een rondschrijven aan de wijk-commissiën gerigt, waarbij deze om een verslag van hare bemoeijingen verzocht, en tevens tot de mededeeling van zulke opmerkingen en bedenkingen werden uitgenoodigd, als de ervaring bij het bezoek der armen en de uitreiking der gift aan de hand had gegeven.

Van deze gegevens uitgaande, schetst het rapport met uitvoerigheid de handelingen der hoofd-commissie, ontwikkelt hare beweeggronden, en neemt tevens de voorname uitkomsten zoowel der statistische bescheiden, door de wijk-commissiën verzameld, als de antwoorden, op het laatste rondschrijven ingekomen, in zich op. Het bevat alzoo een overzigt van: 1. de zamenstelling der algemeene en

Digitized by Google

bijzondere commissiën, mitsgaders het plan der ondersteuning; 2. den staat der bedeelde personen; 3. den staat der hulpmiddelen, ter beschikking van de algemeene commissie gesteld, mitsgaders het gebruik daarvan; 4. het resultaat der ervaringen en opmerkingen van de wijk-commissiën. Als bijlagen zijn daaraan toegevoegd: 1. de verschillende door de hoofd-commissie aan de wijk-commissiën gerigte aanschrijvingen; 2. de naamlijst der leden van de verschillende wijk-commissiën; 3. eene uitvoerige tabel van het aantal der bedeelde personen in elke wijk; 4. de algemeene rekening en verantwoording der algemeene commissie.

Gold het hier slechts eene beoordeeling van den arbeid der hoofd-commissie, wij zouden de pen met een woord van ongedeelden lof en opregte hulde kunnen nederleggen. Wij gelooven niet dat het mogelijk is, meer zorg en ijver aan dergelijke bemoeijingen ten koste te leggen, dan door die commissie aan hare gewigtige en moeijelijke taak besteed is; wij gelooven niet, dat er in de gegeven omstandigheden een doeltreffender weg was in te slaan, om elk der armen naar evenredigheid in de liefdadigheid zijner stadgenooten te doen deelen, dan de door de commissie gekozene; wij gelooven eindelijk dat in de altijd eenigzins netelige verhouding, waarin zij zich tegenover de wijk-commissiën geplaatst zag, de hoofd-commissie de dubbele klip vermeden heeft, van hetzij door de verleening eener te groote vrijheid de eenheid van den maatregel prijs te geven, hetzij door te naauwe beperking de wijk-commissiën tot werktuigelijke uitvoerders harer beschikkingen te doen afdalen, waarvan zij zich bij de bedeeling van 1845—1846 niet geheel had weten te vrijwaren. In zooverre levert het rapport een verblijdend verschijnsel op.

Maar toen de commissie haar merkwaardig verslag aan de stedelijke regering aanbood, en toen deze, een nieuw blijk gevende van den zin voor openbaarheid, waardoor zij zich in den laatsten tijd onderscheiden heeft, aan de openbaarmaking van dat verslag haar zegel hechtte, beöogden beide ontwijfelbaar nog een hooger doel dan eene bloote verantwoording der gelden, door de algemeene liefdadigheid aan hunne zorg toevertrouwd. Wij erkennen en huldigen

in het verslag en zijne openbaarmaking beide, eene poging om licht te verspreiden over den toestand van het armwezen der hoofdstad, en de algemeene aandacht te vestigen op verschijnselen, die algemeene zamenwerking en krachtsinspanning verdienen en vorderen.

Er behoort meer vertrouwdheid toe met het zaamgestelde weefsel der armenbedeeling ten onzent dan de schrijver dezer regelen zich toeschrijft; er behoort meer kennis toe van den individuëlen toestand der armen zelve hier en elders, dan hij erkent te bezitten, om van deze belangrijke statistische bijdrage de noodige vruchten te plukken, het vereischte gebruik te maken. Wij kunnen echter de pen niet nederleggen zonder eene enkele opmerking, welke de lezing van het rapport bij ons opwekte, mede te deelen. De feiten spreken hier zoo luide, dat zij ook den anders oningewijde op enkele punten de bevoegdheid tot het vellen van een oordeel verleenen.

Een eerste punt, dat onze aandacht op eene pijnlijke wijze wekt, is het aantal der inwoners onzer stad, die zich verpligt zagen den verleenden onderstand aan te nemen. Over 68,792 hoofden strekte zich de bedeeling uit. Een verbazend cijfer! — Verbazend niet alleen op zich zelve, maar ook in vergelijking tot het aantal der behoeftigen elders; ja schijnbaar zelfs de verhouding der armoede in Parijs en Londen op eene schrikbarende wijze overtreffende. Wij zeggen *schijnbaar;* — want er laat zich veel zeggen om den eersten, verpletterenden indruk, zoo niet op te heffen, althans te wijzigen. De statistiek toch houdt in den regel slechts van die armen aanteekening, die zich uit eigen beweging bij de inrigtingen van openbaren onderstand aangeven. Nergens, tenzij dan in buitengewone gelegenheden, begeven zich de uitdeelers van dien onderstand zelve in de woningen der armen, om hun het genot daarvan aan te bieden, gelijk hier het geval was. En men moet den arme weinig kennen, om niet te weten, welk een onberekenbaar onderscheid hieruit onvermijdelijk voortvloeit, hoeveel verschil er is tusschen het nalaten van een aanzoek om onderstand, en de weigering van dien onderstand, waar hij ongevraagd wordt aangeboden. De tabellen der wijk-commissiën zouden het

Digitized by Google

bewijs voor onze stelling kunnen leveren; immers vaak was het antwoord op de vraag, of er van elders bedeeling genoten werd, ontkennend, en zoodra dit het geval was, behoorde het gezin niet tot de lijst der officiële armen. Die opmerking klimt in gewigt, wanneer men zich herinnert, dat het hier een uitzonderingsmaatregel gold, aangewend in eenen uitzonderingstoestand. Dezelfde armen, die in den winter de aangeboden hulp gretig aanvaardden, zouden die in den zomer vaak van de hand gewezen hebben. De treurige omstandigheid, dat de koude, die de behoefte klimmen doet, tevens de werkzaamheden stremt en de gewone verdiensten doet ophouden, schept, vooral zoolang geen spaarbank het middel geeft om de overwinst van een gunstig saizoen voor het barre jaargetijde op te leggen, tijdelijk gebrek, waar anders somwijlen eene matige zelfgenoegzaamheid woont; en die overweging had in den afgeloopen winter, toen de duurte der levensmiddelen den eisch der onvermijdelijke behoeften in elk gezin verzwaarde, dubbelen klem. De bewering, dat de armoede hare ijzeren hand voortdurend op een derde der Amsterdamsche bevolking leggen zoude, ware alzoo overdreven. Maar men vervalle daarom niet in de tegenovergestelde dwaling. Zoo de toestand van volslagen hulpbehoevendheid voor de 68,792 bedeelden van 1847 geene voortdurende is, het is niettemin waar, dat een enkel streng saizoen, eene toevallige prijsverhooging der levensmiddelen, eene tijdelijke staking van den arbeid, voldoende zijn om een derde van onze bevolking tot de harde noodzakelijkheid te brengen, zich op de hulp der openbare liefdadigheid te verlaten.

Er is meermalen gewaagd van de welsprekendheid der cijfers. Voorzeker hier, zoo ergens, voegt dat woord. Krachtiger beroep kan er wel niet op algemeene krachtsinspanning gedaan worden, dan in dat cijfer ligt opgesloten. Wat vermogen bij zulk een aantal behoeftigen de pogingen der bijzondere liefdadigheid, der individuële hulpvaardigheid? Voor zoo groot eene ramp moeten groote middelen aangewend worden. In eene stad, waar een derde der bevolking, zoo niet voortdurend, althans tijdelijk, van de hulp van anderen afhangt, mag het bestuur de aanwending dier hulp

Digitized by Google

niet lijdelijk aan de bereidvaardigheid der enkele burgers overlaten. Dààr wordt de inrigting der openbare liefdadigheid eene levensvraag.

Wat eene goede inrigting doen kan, leert ons het rapport op elke bladzijde. Eenheid van werking bij veelheid van personen, kalmte van voorberaad bij snelheid van uitvoering, hebben tot uitkomst gehad, dat eene som, op zich zelve tegenover de massa der armen van luttel beteekenis — de collecte had weinig meer dan ƒ 50,000 bedragen, — die in de vele, vaak verward en verkeerd, altijd ongelijk werkende kanalen der bijzondere liefdadigheid onmerkbaar vervloeid ware, aan elk der armen, zij het eene geringe, althans een doeltreffende en tijdige ondersteuning verleend heeft. De vruchten eener wèlgeregelde zamenwerking van vele krachten tot één doel heeft — hier als immer — een krachtig bewijs voor den invloed eener goede organisatie geleverd.

Maar juist de waardering van den arbeid, door de commissie volbragt, doet de schaduwzijde dier inrigting te sterker uitkomen. Hare werking toch ziet zich binnen den engen kring van eenen enkelen winter beperkt. Haar ontbreekt het eerste vereischten om een afdoenden en beduidenden invloed op het armwezen onzer stad te oefenen, — de voortduur van haar eigen bestaan. In het leven geroepen om den buitengewonen nood, door bijzondere omstandigheden veroorzaakt, te lenigen, ziet zij haren werkkring tevens met dien uitzonderingstoestand eindigen. Zoo schijnt zij slechts opgerigt te zijn om weder ontbonden te worden, en slechts daarom openbaarheid aan de heilrijke vruchten van hare werking te leenen, om haar gemis later te meer te doen gevoelen en de onvolledigheid der inrigtingen, welke haar in gewone tijden vervangen, te scherper te doen uitkomen.

Wij behoeven ons, wanneer wij de klagt over de kortstondige en voorbijgaande werking van een zoo uitnemend stelsel van armverzorging, ons door het rapport zelve in den mond gelegd, openlijk uiten, ons niet in het strijdperk te begeven tegen hen, die, voor de schaduw eener armen-tax terugdeinzende, der oppervlakkige leer van het "laissez "faire, laissez aller" ook bij de schrikwekkende vaart en

Digitized by Google

de dreigende verschijnselen van het pauperisme willen getrouw blijven. De openbaar gemaakte begrooting der stad geeft ons het middel aan de hand, ons van de blaam vrij te waren, alsof wij iets nieuws, iets ongehoords begeerden. Die begrooting toch leert ons, dat in het jaar 1847, buiten de gelden aan het stedelijk onderwijs, aan de beide gasthuizen, aan stads-bestedelingen, aan het werkhuis, aan de maatschappij van weldadigheid verstrekt, of als toelage aan andere armenverzorgende inrigtingen uitgekeerd, eene som van meer dan *f* 115,000 — en dus meer dan het dubbele der buitengewone bedeeling — voor de huiszittende stadsarmen is uitgetrokken. Zoo heeft dan — hoe men den naam zoeke te verbloemen — ook de hoofdstad van Nederland hare armen-tax; want langs geen anderen weg toch dan dien der stedelijke belasting wordt de stads-kas tot de toelage, jaarlijks aan het huiszittenhuis verstrekt, in staat gesteld. Het geldt dus hier geenszins de invoering van een nieuw beginsel, het geldt slechts eene gezuiverde toepassing van het bestaande.

Wij matigen ons geenerlei oordeel over de werking van het huiszittenhuis aan. Ons zouden daartoe alle bouwstoffen ontbreken. Éène deugd toch heeft die inrigting zeker — schoon naar ons bescheiden oordeel meer prijselijk bij de particuliere dan bij de officiële weldadigheidsoefening — dat zij hare aalmoezen in het verborgen reikt. Wij gelooven echter drie punten te kunnen aanwijzen, waarom wij meenen dat, zonder eene geheele verandering van haren grondslag, die stichting slechts zeer gebrekkig aan het doel eener wel-geregelde enafdoende armverzorging kan beantwoorden. Eene eerste bedenking wordt ons door de benoeming der buitengewone commissie zelve aan de hand gegeven. Zoo de stad in het huiszittenhuis althans den grondslag van een welgeregeld armbestuur bezat, ware die benoeming eene ongerijmdheid. Wij erkennen, dat een buitengewone en tijdelijke nood niet met dezelfde middelen bestreden kan worden, die in de eischen van den gewonen toestand voorzien; ook het best geregeld beheer ware in dergelijke omstandigheden geregtigd een beroep op den burgerzin zijner stadgenooten te doen. De benoeming der wijk-commissiën ware alzoo in elk geval te regt-

Digitized by Google

vaardigen, schoon deze in dat geval misschien verlangen mogten, dat de statistieke opgaven, welke zij in hare werkzaamheid behoefden, haar door het blijvend bestuur geleverd werden, en niet eerst door haarzelve verzameld moesten worden; — maar dat men die verschillende wijk-commissiën, in stede van ze met de bestaande stichting in verband te brengen, aan eene andere commissie vasthecht, even als zij zelve eene geboorte van het oogenblik, pleit, dunkt ons, voor de bewering, dat de bestaande inrigting den grondslag voor eene geregelde arm-verzorging, waarop anders ook het tijdelijk gebouw der voorbijgaande bedeeling konde worden opgetrokken, mist.

Een ander bezwaar tegen de bestaande armverzorging is de staat van afzondering, waarin zij zich tegenover andere inrigtingen van soortgelijke strekking bevindt. De ondersteuning, in geld en levensmiddelen aan de minvermogenden gereikt, is voorzeker niet het eenige, noch zelfs het voornaamste middel, door de stad in het belang der armen aangewend; van meer beteekenis is in de meeste gevallen de onderstand, hun langs den weg van onderwijs en ziekenverpleging bewezen. Ook het toezigt door politie-beambten en wijkmeesters geoefend, hoezeer niet binnen de grenzen der eigenlijke liefdadigheid gelegen, zoude aan eene voegzame en doeltreffende leiding en rigting van deze kunnen dienstbaar worden gemaakt. Het zijn zoovele verschillende lijnen, die, van één middenpunt uitgaande, de verarmde bevolking in elke rigting doorkruisen, en behoudens des noods hunne wederzijdsche onafhankelijkheid, althans wat de statistiek der verarmde bevolking — dien onmisbaren grondslag voor alle afdoende armverzorging — aangaat, één belang hebben. Van hoeveel dienst die verschillende takken van bestuur elkander zouden kunnen zijn, behoeft naauwelijks aangewezen. Maar daartoe is het noodig dat zij tot elkander in verband staan; zonder dat verband zal er overal versplintering en daardoor verspilling van krachten zijn. En, hoe weinig er ook omtrent den werkkring van het huiszittenhuis bekend mag wezen, zooveel althans is zeker, dat die stichting geene toenadering tot zulk een verband veroorlooft. Zelve van het stedelijk bestuur onafhankelijk, deels uit eigen fond-

Digitized by Google

sen hare behoeften bestrijdende, werkt zij om alle neveninrigtingen onbekommerd, en daardoor even ongeschikt om deze te ondersteunen als om daardoor ondersteund te worden. Het krachtigste bewijs hoe weinig zij zich tot eene gemeenschappelijke werking zoude leenen, ligt in de omstandigheid, dat zij niet eens dezelfde wijkverdeeling als de stedelijke administratie aanneemt, en er nog steeds tusschen stads- en huiszitten-armen-wijken verschil bestaat.

Onze laatste bedenking raakt een teeder en moeijelijk punt — het verband dat er tusschen openbare en bijzondere liefdadigheid behoort te bestaan. De deugd der menschlievendheid, welker oefening voor den regtgeaarden mensch nog meer behoefte dan pligt is, kan zich niet vergenoegen met de storting van geldelijke bijdragen in genootschappelijke kassen; zij verlangt en eischt individuële pogingen en inspanningen. Ook de best georganiseerde openlijke armverzorging zal bij de ontginning van haar terrein steeds de bijzondere liefdadigheid met en onder haar werkzaam vinden, en haar zeker in de meeste gevallen als eene heilbrengende en zegenspreidende medewerkster begroeten. En desniettemin is het waar, dat de talrijke sommen, langs den weg der bijzondere liefdadigheid besteed, meestal met veel minder inzigt en kennis van zaken en op eene veel min doeltreffende wijze worden aangewend, dan bij eene wijze vereeniging van krachten, bij eene geregelde organisatie mogelijk ware. Er is daarenboven als het ware eene tweeledige bijzondere liefdadigheid. De eene, ontspruitende uit en berustende op eene naauwe persoonlijke betrekking tusschen den gever en den begiftigde, is in haren aard en werking zoo geheel individueel en persoonlijk, dat zij, welke hare zegenrijke vruchten ook vaak zijn mogen, zich niet in de rij der *algemeene* middelen ter wering der armoede laat opnemen. Gansch anders is het, wanneer de bijzondere liefdadigheid, hetzij hare gaven aan den arme als zoodanig, zonder bepaaldelijk op den persoon te letten, uitreikt, hetzij zelve in den vorm van vereenigingen en genootschappen optreedt. In die beide gevallen laat zich de mogelijkheid voorzien, dat de giften, thans vaak, hetzij in den blinde daarheengeworpen, hetzij langs dikwerf onzuiver stroomende of eenzijdig besproeijende kanalen gevoerd,

Digitized by Google

der openbare liefdadigheid zullen toevloeijen, zoodra deze die volledigheid van organisatie zal verworven hebben, welke haar in staat zal stellen de velerlei behoeften te bevredigen, waarin thans de bijzondere vereenigingen nog voorzien. Maar al ware dit niet zoo, al zouden ook steeds, niet slechts de diaconiën der verschillende kerkgenootschappen, maar ook de talrijke ter dezer stede bestaande liefdadige inrigtingen en genootschappen hunnen eigen werkkring behouden, welk een invloed op hunne leiding zou de openbare armverzorging niet kunnen oefenen, al vormde zij slechts het middenpunt, waar elk inlichting en teregtwijzing erlangen konde, al stelde zij slechts in den vorm van een "bureau de renseignements" den bijzonderen burger in de gelegenheid, eene thans voor hem onmogelijke contrôle te oefenen over het gebruik, door de armen van zijne milddadigheid gemaakt. Ook hier zou het onderling verband, op een gemeenen grondslag steunende, geen minder heilrijke vruchten dragen dan bij de verschillende inrigtingen der openbare liefdadigheid wederzijds. Daartoe is echter tweeërlei noodig; — dat het armbestuur door de openbaarmaking zijner handelingen en uitkomsten niet slechts het vertrouwen der ingezetenen verwerve, maar ook hunne belangstelling wekke en hun de voorkeur verduidelijke, welke eene goed geregelde openbare armverzorging boven de welmeenende pogingen der enkelen verdient, — en dat het voorts door den vorm zijner inrigting de aansluiting der individuële krachten, de medewerking van elks bijzondere pogingen mogelijk make. Met geheimhouding en isolement is hier niets uit te werken; — en toch zijn deze de beginselen, waarvan het bestaande armbestuur uitsluitend uitgaat.

Wij zouden ons te ver uitbreiden, zoo wij hier wilden aantoonen, hoe na de vraag van het patronaat aan deze beschouwingen raakt. Het wordt meer en meer de algemeene overtuiging, dat slechts langs dezen weg een duurzame grondslag ter verbetering van het lot der armen zal kunnen gelegd worden; maar toch zal elk moeten toegeven, dat de verwezenlijking van een zoodanig patronaat de grenzen der individuële en zelfs der genootschappelijke werkzaamheid overschrijdt. En ware dit al niet, het stedelijk bestuur, gelooven wij, zou verpligt zijn die grens af te bakenen. De uitoefening

Digitized by Google

van het patronaat door een onafhankelijk genootschap, zou niet anders wezen dan de overbrenging van den zetel des armbestuurs en daardoor van de gewigtigste verpligting en bevoegdheid tevens der stads-regering in den kring eener bijzondere vereeniging. Het bestuur, dat de vestiging van zulk een patronaat buiten haren eigen boezem lijdelijk toezag, zoude zich schuldig maken aan abdicatie van den zedelijken invloed, dien het behoort te oefenen.

Zullen wij nu, na al het gezegde, den wensch onderschrijven, volgens het rapport door verschillende wijk-commissiën geuit, dat de algemeene commissie, bij de buitengewone armbedeeling in 1847 werkzaam, hare voorbijgaande roeping met eene blijvende lastgeving verwissele? — Wij gelooven verder te moeten gaan. Wij verlangen iets meer en iets anders dan de aanhechting van een nieuw rad aan het reeds veel te zamengestelde werktuig. Integendeel, men vereenvoudige wat reeds bestaat en brenge eenheid in de verschillende inrigtingen, welker werkzaamheden zich thans onderling kruisen en belemmeren. Men make geene buitengewone armen-commissie tot eene voortdurende, maar rigte het gewone bestuur derwijze in, dat het, met eene geringe uitbreiding van zijn cadre, ook voor buitengewone omstandigheden toereikend zij. Ter dier zake nog ééne bedenking. Bij de buitengewone armen-bedeeling pleegt men niet slechts het ligchaam buiten het spel te laten, dat aan het hoofd der gewone armverzorging geplaatst is; men gaat ook bij de optrekking van het noodgebouw den grondslag voorbij, waarop het administratief gebouw onzer stad rust, den laagsten trap onzer stedelijke organisatie, — het corps der wijkmeesters. Ook hier betwisten wij de noodzakelijkheid van dien voorbijgang niet, maar wij betreuren het, dat hij noodzakelijk is. De wijkmeesters missen in den regel, hoe veel erkenning de wakkere ijver ook verge, waarmede zij zich veelal van hunnen lastpost kwijten, de hoofdvereischten, welke men teregt bij de wijkgecommitteerden vorderd heeft: — zij zijn niet onafhankelijk van de armenbevolking, in wier midden zij leven; zij staan over 't algemeen niet op dien trap van kunde en beschaving, welken de organisatie eener armenbedeeling vordert. Die bezwaren zouden klimmen, naarmate de werkzaamheden, welke men aan blijvende wijk-commissiën zoude willen opdragen, in

Digitized by Google

omvang en beteekenis zouden toenemen. Maar ook hier weder is het niet de vestiging van wijk-commissiën naast de wijkmeesters, welke de kwaal verhelpen zoude: — het geneesmiddel moet ook hier in de verbetering van het bestaande, in verheffing en zuivering, niet in terzijdestelling van het wijkmeesterschap gezocht worden.

Wij hebben aan de algemeene beschouwingen, waartoe ons het rapport leidde, te veel plaats gegund, om nog in details te kunnen treden. Wij hadden anders de aandacht onzer lezers gaarne bij meer dan één opmerkenswaardig verschijnsel bepaald. Onder de veelzijdige oorzaken, die den nood der armen verzwaren en hen in elke poging belemmeren, om zich uit hunnen toestand te verheffen, werden door de wijk-commissiën het gemis van eene spaarbank, waarin zij de winsten, onder gunstige omstandigheden verkregen, tegen noodlottige tijden konden opleggen, en de druk der onevenredig zware huishuren, op den voorgrond gesteld.

Zoo wij onze denkbeelden omtrent armverzorging nader ontwikkeld hadden, wij hadden gelegenheid gevonden aan te toonen, hoe werkzaam ook ter opheffing dier bezwaren een welgeregeld armbestuur zou kunnen werken. Immers, schoon wij den stelselmatigen weerzin van sommigen tegen den om niet uitgereikten penning niet deelen, zijn wij overtuigd, dat in den regel den arme op geen ongeschikter wijze onderstand kan geboden worden, dan wanneer hem die in den vorm eener eigenlijke aalmoes gereikt wordt. Ook om die reden kan eene voorbijgaande commissie slechts van weinig invloed zijn, wijl hare werking zich tot eene vlugtige uitreiking bepalen *moet*. Er moet op hechte grondslagen bij voortduur en zonder ophouden gebouwd worden. Slechts dit wenschen wij, dat, zoo eenmaal eene armen-commissie onder gunstiger en meer bevredigende omstandigheden die taak zal aanvaarden, zij zich door den ijver en de naauwgezetheid moge onderscheiden, waardoor de commissie van 1847 zich voor hare voorbijgaande bemoeijingen eene blijvende aanspraak op de erkentelijkheid harer medeburgers verworven heeft.

D. C.

Digitized by Google

STAATKUNDIG OVERZIGT.

22 Februarij 1848.

Onze verwachting dat de mededeelingen, door lord Palmerston aan het Britsche parlement te doen, een nieuw licht over de aangelegenheden van Zwitserland zouden verspreiden, is niet verijdeld. Op den dag zelven waarop wij die regels ter nederschreven, werd in Londen aan de parlementsleden eene verzameling van stukken uit de laatste vier jaren gezonden, waaruit de ministeriële staatkunde in de Zwitsersche zaak moet blijken. Toevallig was zeker de zamenloop niet, waardoor de uitgave der depêches gelijktijdig plaats had met de discussies bij de Fransche afgevaardigden. Maar hoezeer de handelingen van lord Palmerston niet altoos in overeenstemming zijn met de taal der voorschriften aan de Engelsche gezanten, de toon der briefwisseling en van al deze staatsstukken is zeer bezadigd. Toen lord Minto in de maand September, jl., over Bern naar Italië reisde, ontving hij instructies, die omtrent de herziening der Bondsacte het volgende inhielden. "De Landdag zal welhaast overgaan "tot de revisie van het pacte, en ongetwijfeld zijn vele be- "palingen voor verbetering vatbaar: maar hier en daar is "men beducht, dat de voorstellers dezer herziening niets an- "ders bedoelen dan den grondslag te veranderen, waarop de "staatsgesteldheid van Zwitserland berust, de kantonnale sou- "vereiniteit weg te vagen, en gansch Zwitserland in eene

Digitized by Google

"enkele republiek te doen zamensmelten. De regering van "H. M. gelooft niet, dat Zwitsers van staatkundig gewigt "en invloed zoodanig plan koesteren; zij is overtuigd dat der-"gelijke vernietiging van oude, erfelijke regten, en zulke on-"derwerping van kantonnale onafhankelijkheid aan centraal "gezag alleen kan geschieden door overmagt en geweld: en "dat zoodanig ontwerp de verovering en beheersching van "het eene deel des lands door het ander medebrengt. "Maar het Britsche Gouvernement, mede-onderteekenaar van "het Weener-verdrag, moet het Zwitsersch bewind herin-"neren, bijaldien aan dusdanig plan wordt gedacht, dat het "hoofdbeginsel, bij dit Verdrag omtrent Zwitserland aange-"genomen, is: de afzonderlijke souvereiniteit van ieder "kanton."

Niet anders behelzen de voorschriften, in de laatste dagen van November aan Sir Stratford Canning gegeven; en de keuze van dien staatsman tot onderhandelaar, die in de oorspronkelijke regeling en vestiging van het eedgenootschap eene belangrijke rol gespeeld had, pleit reeds ten voordeele dezer beschouwing. Maar toen deze gezant, bij zijne komst te Bern, den landdag in zegepraal vond, had hij buitendien eenen anderen last te volvoeren. Hij moest al zijnen invloed bezigen om aan beide partijen matiging in te prenten: de overwinnaars vermanen om geen misbruik te maken van hunnen triumf; de verslagenen aansporen om hunne nederlaag te vergeven. Herhaaldelijk dringt lord Palmerston er op aan, dat alles vermeden worde wat den schijn van bedreiging aan zijne voorstellen zou kunnen geven. "Uwe Exc. zorge bo-"venal hun wel te doen gevoelen dat gij niet spreekt als or-"gaan van eenige andere mogendheid, maar enkel en alleen "uit naam van een gouvernement, dat levendig belangstelt "in de welvaart van het Zwitsersche volk." — En is nu deze afzonderlijke zending beter geslaagd dan de vereenigde pogingen der vier mogendheden? Hier spreke de onderhandelaar zelf. In de depêche van 11 December: "Ten opzigte "der Bondsacte, mag ik uit de stellige verzekeringen van "den president opmaken, dat het beginsel der kantonnale "souvereiniteit zal geëerbiedigd worden." In eene volgende: "Ik ben door den pres. Ochsenbein gemagtigd te verklaren:

"dat de gevoelens van den landdag, wat betreft het hoofd-
"beginsel, de souvereiniteit der 22 kantons, en van ieder in
"het bijzonder, volkomen overeenstemmen met die van het
"Britsch gouvernement. Zijne Exc. heeft mij verwittigd, dat,
"hoewel de herziening van het pacte aan eene commissie is
"opgedragen, er niet aan wordt gedacht om in deze zitting
"daarover te handelen; en dat men voorts geene andere
"middelen zal aanwenden dan overtuiging en redenering,
"om in het verdrag eenig nieuw artikel, hoe wenschelijk
"ook, op te nemen."

"Zijne uitdrukkingen bevestigen mij in mijne vroegere
"meening, dat sterke gehechtheid aan het beginsel der kan-
"tonnale souvereiniteit geenszins bij de kleine oorspronkelijke
"kantons alleen huisvest, maar dat de grootere kantons over
"het geheel van hetzelfde gevoelen zijn, en even ongezind
"om een voorregt op te geven, streelend voor hun gevoel
"van eigenwaarde, en dierbaar geworden door lang en er-
"felijk bezit." — "Het is tevens gemakkelijk te ontwaren,
"dat, — behalve zulke gedeeltelijke wijzigingen in het Bonds-
"verdrag, als strekken kunnen ter bevordering van het on-
"derling verkeer in regterlijke — handel- — en muntza-
"ken, — de bovendrijvende partij buitendien beoogt meer-
"dere uitbreiding van magt voor den landdag, en het vesti-
"gen van een klemmender, hoewel beperkt, centraal gezag.
"Ik sla geloof aan hunne betuiging van eerbied voor het
"beginsel van kantonnale souvereiniteit, en ben niet vreemd
"van het denkbeeld, dat men trachten zal de plannen van
"verbetering te verwezenlijken, door de zucht naar populaire
"veranderingen op te wekken in die kantons, welke tot nu
"toe hunnen ouden regeringsvorm behouden hebben."

"Ik moet den Heer Ochsenbein regt doen wedervaren,
"door te zeggen, dat hij zich gematigd, verstandig en gepast
"heeft uitgedrukt. Hij trok eene scherpe lijn van afschei-
"ding tusschen de houding van Engeland en die der andere
"mogendheden. Op dit laatste punt toonde hij eene geraakt-
"heid, die in heftige verontwaardiging oversloeg, toen hij
"van het Sonderbond gewaagde, en hoe hun krijgsraad
"Oostenrijk had aangezocht om hen met een corps hulptroe-
"pen bij te staan."

Digitized by Google

Wij onderzoeken nu niet, in hoeverre het verleenen der amnestie — de afdanking van het leger — het opleggen van minder schatting aan de overwonnen kantons — aan de bemiddeling van Sir Stratford Canning zijn toe te schrijven. Wij doen in zijne belangrijke depêches enkel uitkomen, wat — naar het oordeel van een schrander, onpartijdig buitenlander — voor de toekomst van eene herziening der Bondsacte te wachten is. En vragen wij nog eens, of de welwillende vriendschappelijke tusschenkomst van den Engelschen gezant gunstiger heeft gewerkt, dan de meer dreigende houding der vier mogendheden: dan is — ondanks "de scherpe "lijn van afscheiding of onderscheid" door Ochsenbein getrokken — het antwoord dit: De Britsche staatsman ontving op zijn memorandum een schrijven van den president, waarin hem in vrij drooge bewoordingen voor zijne welwillende gezindheid jegens Zwitserland wordt dank gezegd, en verzekerd dat de verkiezingen volkomen vrij zijn geweest, en de overtredingen door de regtbanken gestraft. Op de nota der vier verbonden mogendheden is door den landdag geantwoord, dat Zwitserland het vrije regt van constituering heeft, en dat de vraag, of de Bondsacte slechts met algemeene of wel bij meerderheid van stemmen kan veranderd worden, niet door de mogendheden, maar door Zwitserland zelf moet worden beslist. De taal, door den steller (den afgevaardigde Fürrer) gebezigd, is waardig en beraden, de toon vast en gematigd; en het antwoord werd met eene groote meerderheid goedgekeurd.

De minister Guizot van zijnen kant, heeft in de Kamer der Fransche afgevaardigden, met de officiële bescheiden het gevoelen verdedigd, dat de voordeelen, aan Zwitserland toegekend, afhankelijk zijn van de eerbiediging der grondslagen, waarop het Eedgenootschap gevestigd werd, met medewerking en onder waarborg der groote mogendheden. Regtens dus zijn deze bevoegd de voordeelen als vervallen te beschouwen, zoodra die grondslagen ontbreken. En dit regt heeft Frankrijk op eene voor Zwitserland vriendschappelijke wijze en in een milden geest doen gelden. — Doch deze herinnering voert ons midden in de gedenkwaardige debatten, welke drie weken lang de aandacht van Frankrijk

Digitized by Google

en Europa boeiden. Het "argute loqui" door den ouden Cato reeds voor eeuwen aan de Galliërs toegeschreven, is nog het kenmerk hunner nazaten. Hoedanig ook het oordeel over de wenschelijkheid van eene langdurige discussie omtrent het "adres van antwoord" moge zijn; — hoe zeer men moet toegeven, dat aan de behandeling der staatszaken een kostbare tijd wordt ontroofd, — aan de gadelooze welsprekendheid brenge men hulde! Maar de twee namen, die onwillekeurig op ieders lippen zweven, en tot vergelijking uitlokken, zijn die der beide eerste staatslieden van Frankrijk. — Thiers, fijn, geestig, helder, met al de détails bekend, in het verhalen zonder wederga, ontrolt de wereldkaart voor zijne hoorders, en weet altoos de snaren aan te roeren, die in Fransche gemoederen weêrklinken. Zoon der omwenteling, verzuimt hij zelden de gelegenheid aan zijnen oorsprong te herinneren. Vol sympathie voor de regten des volks en de glorierijke dagen der republiek — zoo meesterlijk door hem geteekend, — is hij door de natuur tot Tribun en oppositieman bestemd. In de Zwitsersche zaak ziet hij een' strijd tusschen omwenteling en tegen-omwenteling. Zijne rede over de Italiaansche zaken vangt aan met het roekeloos, onmenschelijk bombardement van Palermo, en de gruwelen te Milaan — bijkans in den toon waarop Fox de moordtooneelen van Praga en de bloeddorst van Suwarow vermeldt. — Daarna herinnert hij den roem van Italië in letteren en kunsten, het aandeel dat Frankrijk heeft aan de verspreiding van vrijzinnige begrippen door zijn roemruchte schrijvers, "ces "sublimes agitateurs de la pensée humaine," — aan het slot een hevigen uitval tegen het ministerie, — maar omtrent de hoofdzaak zoo weinig afdoende tegen de door Guizot gevolgde staatkunde, dat deze zijne rede besluiten kon met de woorden: "ce que M. Thiers a dit, nous l'avons déjà fait." De welsprekendheid van den raadspresident heeft een gansch ander karakter. Meer wijsgeerig, ernstig, verheven; soms bitter en in een stijl, die van verontwaardiging gloeit, als de tegenpartij hem hoont en kwetst, is de minister meestal waardig, zich zelf en zijne taal zoo magtig, dat hij niets meer, niets minder, niets anders zegt dan hij heeft voorgenomen. — De gelaatstrekken zijn even scherp en sprekend als de trekken van het karakter.

Digitized by Google

De overgang uit de ideënwereld, waarin die edele geest zich gaarne vermeidt, tot de gebeurtenissen van den dag, waarover hij moet handelen, — heeft ongemerkt en zonder schokken plaats. Hij beweegt zich even gemakkelijk op beider gebied. Niets is in dit opzigt leerrijker dan de vergelijking van een discours door de Lamartine bij voorbeeld uitgesproken, die zich even gaarne tot algemeene beschouwingen verheft, maar zich weldra daarin verliest; schitterend van kleuren, zonder zuiver van omtrek te zijn. Toen in de zitting van 29 Januarij de staatsman onmiddellijk na den dichter sprak, kon ieder het onderscheid gevoelen. Doch ook in dezen worstelstrijd weder was Thiers de eigenlijke tegenpartij. Wanneer de een door de influenza verhinderd wordt, is er althans vergoeding, zoo tevens de ander belet is te spreken. In de Zwitsersche zaak wordt Thiers, de opposant, gebreideld door de enkele voorlezing der depêches van Thiers, den minister. Bij de zinsnede van het adres aangaande Italië, doet de minister met welgevallen uitkomen, in hoeveel gewigtige punten er overeenkomst bestaat; — hoe ook hij met ingenomenheid hulde doet en sympathie gevoelt voor Italië, en volgaarne zijn aandeel in de gemeenschappelijke schuld der beschaafde natiën betaalt; maar de verantwoordelijkheid van een minister vordert eene terughouding, waarvan de vrije opposant zich ontslagen rekent. — Evenzeer betreurt hij de onmeedoogende, doellooze uitersten, waartoe enkele gouvernementen zich lieten vervoeren, al gelooft hij niet, dat de namen van dwingeland, onbarmhartige meesters, beulen gepast zijn, wanneer eene regering tot gegevoelens van billijkheid, matiging en grootmoedigheid moet worden teruggebragt. Nog ten slotte eene edele depêche over de Romeinsche Consulta, aan den gezant Rossi, en ten afscheid aan zijnen tegenstander: "Les bons conseils que "nous a donnés l'honorable M. Thiers, nous les avons suivis "d'avance, ce qu'il a dit, nous l'avons déjà fait. Je ne doute "pas qu'il ne l'eût fait aussi; il l'aurait peut-être mieux fait "que nous; il serait peut-être plus populaire en Italie que "je ne le suis. Ce serait heureux pour lui. Je le regrette "pour moi" — Ons zweefden de woorden van den grooten historiekenner Heeren voor den geest: "Men is het in Enge-

Digitized by Google

"land nog niet eens, of Pitt of Fox de grootste geweest is. "Wat zou er van Europa geworden zijn, als Fox in de "plaats van Pitt had gestaan! Doch de standvastige verde- "diger der schijnbaar of wezenlijk liberale denkbeelden be- "houdt altijd het publiek voor zich, terwijl de waarlijk groote "minister te groot voor de denkwijze van het algemeen is" ("zu gross für die Popularität ist").

Doch de hevigste aanvallen, die het bewind te verduren had, betroffen niet de buitenlandsche politiek. Eene zinsnede over de reformistische maaltijden heeft in het Palais-Bourbon eene opschudding verwekt, waarvan de gevolgen voor ministers en opposanten beiden even noodlottig kunnen worden. Wij betreuren, dat in de troonrede de woorden van afkeuring zijn opgenomen: want wat ook van de ministeriële zijde is aangevoerd, het bewijs, dat deze gisping zou gelijk staan met de harde waarheden, welke de partijen elkander dagelijks tegenwerpen, is niet geleverd. Het was te voorzien, dat de ergerlijke tooneelen zich zouden vernieuwen, die vóór vier jaren op de bedevaart naar "Belgrave-square," en het woord "flétris" zijn gevolgd. En in het land, waarheen men wel altoos den blik moet wenden, als het constitutionele gebruiken geldt, — in Engeland zal men geen voorbeeld van zoodanige koninklijke berisping vinden. Maar even zeker is het, dat de oppositie — al is het ook, dat haar gevoelen omtrent de "wettigheid" der gastmalen over dat van den minister moest zegevieren — door deze daad van verzet een hoogst laakbaar, onverantwoordelijk spel heeft gespeeld. De hartstogten der menigte zijn ligt in beweging te brengen: — het voorbeeld ter ondermijning van het wettig gezag zal voor haar niet verloren gaan. "Cave putes aut mare ullum aut flammam esse "tantam, quam non facilius sit sedare, quam effrenatam in- "solentiâ multitudinem." Ook zal de oppositie bezwaarlijk kunnen volhouden, dat het toelaten der vroegere "banquets" ver van de woelige hoofdstad, terwijl de wetgevende kamers uiteen waren, aan dezelfde bedenking onderhevig was, als dat van eene staatkundige manifestatie in het hart van Parijs, — op den drempel van 's konings verblijf, nu de nationale tribune dagelijks voor de afgevaardigden open-

Digitized by Google

staat. Is de beoordeeling der "opportunité" aan de regering over te laten, waarom zal zij niet, verantwoordelijk als ze is voor de openbare orde en rust, mogen beletten, wat het bewind in Ierland, onder veel vrijzinniger instellingen, aan O'Connell verbood. En de volksleider wachtte zich wel in verzet te komen: — de meeting van Clontarf had geen' voortgang. — Voor hen evenwel, die in deze debatten niets dan een ijdel woordenspel zien, voegen wij hier nog de opmerking bij, dat de Minister Guizot eene zeer duidelijke toezegging omtrent de hervorming van het kiesstelsel heeft gedaan, welke door een aanzienlijk tal der behoudende partij zelve verlangd wordt, en misschien te lang is geweigerd.

Maar de afgeloopene maand was getuige van andere hoogst merkwaardige gebeurtenissen. — Sicilië, het land van klassieke herinneringen, beurtelings door Grieken en Carthagers, door Romeinen en Arabieren, door Noormannen en Franschen veroverd en bezet, — vond ook in de nieuwere geschiedenis, onder de stamhuizen van Aragon en Oostenrijk, niets dan ketens en slavernij. Van allen staatkundigen invloed naar buiten beroofd, zag het zich nog door de Bourbons zijne aloude staatsregeling ontnemen. Toen het overig Europa onder den scepter van den Franschen keizer zuchtte, scheen echter voor Sicilië eene betere toekomst geboren. De voorvaderlijke instellingen herleefden onder Engelands invloed; en Lord William Bentinck — wiens naam ook door de bewoners van Hindostan wordt gezegend — bragt niet slechts Britsche troepen, maar ook Britsche beginselen naar deze gewesten over. In 1811 was het Siciliaansche parlement in een' hevigen strijd met de kroon gewikkeld over het heffen van belastingen. De Stenden protesteerden tegen een koninklijk edict, waarbij, in strijd met hunne aloude voorregten, kerkelijke goederen verbeurd verklaard en eigenmagtig eene belasting van 1 pCt. op alle eigendommen werd uitgeschreven. In den nacht van 19 Julij werden eenige leden van het parlement uit hunne bedden geligt en verbannen. De burgerkrijg was op het punt van te ontbranden. Lord William Bentinck vorderde de vrijlating der gevangen edellieden, het aannemen van een ander regeringsstelsel, en het

Digitized by Google

opperbevel over de Siciliaansche troepen. De zwakke koning Ferdinand onttrok zich aan de regeringszaken; — de kroonprins, aan wien het bestuur was overgedragen, gaf alles toe, wat de Engelsche staatsman verlangde. De gevangenen werden losgelaten; — de belasting ingetrokken; — het Parlement kwam 18 Junij 1812 bijeen. Hier werd die veelbesproken staatsregeling ontworpen, naar het Britsch model onder Britschen invloed, volgens welke een Hoogerhuis en een huis der gemeenten (uit 154 volksvertegenwoordigers bestaande) de oude Siciliaansche baronnen en geestelijken zouden vervangen. Jaarlijks zou de koning dit parlement moeten bijeenroepen, de belastingwetten het eerst bij het huis der gemeenten worden ingediend, enz. Slechts twee jaren bleef deze constitutie in werking. In 1815 onder het bestuur van Napels teruggekeerd, — welks koning den 12den Junij door eene geheime overeenkomst met Oostenrijk zich verbonden had "geene verandering te zullen invoeren "onbestaanbaar met de oude monarchale instellingen, en in "strijd met de beginsels door zijne Keizerlijke Majesteit bij "het inwendig bestuur zijner Italiaansche staten aangeno-"men" — werd de staatsregeling bij koninklijke besluiten vernietigd, Sicilië's onafhankelijkheid verwoest, en dit schoone eiland — zoo als Lord William Bentinck het uitdrukte — "in een wingewest verkeerd onder het despotiek be-"stuur van Napels." De mislukte militaire opstand van 1820 onder Generaal Pepe is nog in ieders geheugen. Ook toen misbruikte de Napolitaansche vorst zijne magt tot beperking der geringe nog overgeblevene voorregten "in de beide Si-"ciliën." Lord William Bentinck stelde (21 Junij 1821) aan het Lagerhuis voor, een adres aan de Engelsche kroon te rigten, waarbij de tusschenkomst van Zijne Majesteit werd ingeroepen. — Prins Metternich weigerde in 1820, op grond van het bovenvermeld artikel der geheime overeenkomst, een constitutioneel gouvernement te Napels te erkennen. En het is der regering van beide staten gelukt allen opstand te bedwingen, totdat het onderdrukte volk op den 12den Januarij j.l. zijne regten hernam. — Wij willen de gebeurtenissen niet ophalen, van elders te over bekend; maar het kwam ons noodzakelijk voor van vroegere feiten zoo veel te

Digitized by Google

herinneren, als tot juist verstand van enkele voorvallen dezer dagen onmisbaar is. Men zal nu het belang bevroeden, aan het niet-protesteren van Oostenrijks consul gehecht; — de vrees, dat de vorst von Metternich ook nu een casus belli zou zien in de vestiging van een constitutioneel bestuur te Napels; — den zamenhang met de bewegingen in Lombardije; — de meer dan gewone deelneming door Engeland betoond; — vooral ook het hooge gewigt der verklaring, door Lord Palmerston in de zitting van 15 Februarij aan het parlement gedaan, "dat hij in de laatste 24 uren berigten van den gezant te Weenen ontvangen had, de verzekering behelzende, dat van de Oostenrijksche regering geene tusschenkomst te vreezen was in de gebeurtenissen aan de andere zijde van den Po. Ik mag er bijvoegen, vervolgde de minister, dat deze gedragslijn die is, welke van de wijsheid en het doorzigt der Oostenrijksche regering natuurlijk verwacht mogt worden, en verheug mij over dit besluit.

Welligt is ook de meerdere toenadering tot Frankrijk, — de verzoenende wijze, waarop in de dagbladen, onder invloed van Lord Palmerston geschreven, van den Heer Guizot wordt gesproken — ondanks de hevige schokken, waaraan juist nu het Fransche ministerie is blootgesteld — als een uitvloeisel te beschouwen der Siciliaansche gebeurtenissen. De zamenwerking van Engeland en Frankrijk is een volstrekt vereischte, eene noodzakelijke voorwaarde ter verdediging der goede zaak van constitutionele vrijheid. Wij gelooven, dat de Spaansche huwelijken, waardoor de goede verstandhouding verbroken is, in het belang der traditionele Fransche politiek moesten gesloten worden. Maar het is onbetwistbaar, dat zij reeds menig zwaar offer van Frankrijk hebben gevorderd; dat zij op den duur eenen staat van spanning bevorderen, even nadeelig voor deze beide rijken, als in de mogelijke gevolgen noodlottig voor de rust van Europa.

Doch de vriend van vrije instellingen en constitutionele vrijheid zag ook in een ander deel van Italië de langzame,

Digitized by Google

regelmatige ontwikkeling gelukkig bevorderd door de overeenstemming tusschen vorsten en volken.

In Sardinië begon Karel Albert met het bijeenroepen van den staatsraad tegen 18 Maart, ten einde over beraamde financiële maatregelen te raadplegen; — met wapening en versterking van zijne legermagt, die tot eene belangrijke rol kon geroepen worden, ingeval eener Oostenrijksche tusschenkomst; — met de sterke vesting Alexandrië in staat van verdediging te brengen. Doch de wind, uit Napels blazende; de stemming der Genuezen; een adres van den stedelijken raad te Turijn; eigen inzigt van de behoeften zijns volks, bragten den schranderen vorst tot de overtuiging, dat hij meer moest verrigten, wilde hij de beweging blijven leiden. Eene constitutie werd toegezegd naar het model der Fransche, en, wat meer is, uitstekende mannen in 's konings raad geroepen, onder wie wij den naam onderscheidden van Graaf Frédéric Sclopis, in de regtsgeleerde wereld met roem bekend. — Ook Leopold, de groothertog van Toskane, opende de maand met een "motu-proprio," waarbij de wetgeving op de drukpers, de instelling der staatsconsulta verbeterd, en de laatste met de hervorming der municipaliteiten in verband werd gebragt. Maar welhaast beloofde hij meer; en, met de herinnering aan zijnen onsterfelijken grootvader Leopold I voor oogen, heeft hij besloten "het aan zijne zorgen toevertrouwde land" eene nationale vertegenwoordiging te schenken, die de vorst "het doel van "al zijn streven" noemt.

Pius IX heeft zijnen ministerraad gewijzigd, die thans voor de helft uit "wereldlijken" bestaat. Er is niets minder dan zijn vast karakter noodig, door zachtheid getemperd, om den stroom te leiden, en wenschen te bedwingen, "die "hij kan, noch mag, noch wil aanhooren." Wij twijfelen, of het afkondigen der krijgswet in Oostenrijks Italiaansche staten een gepast middel ter voorkoming van onlusten is.

In 1815 was te Florence een viervoudig verbond gesloten tusschen Oostenrijk, Toskane, Parma en Modena tot wederkeerig hulpbetoon, vrijen doortogt van troepen, enz. Dezer dagen is die alliantie vernieuwd, maar met uitsluiting van Toskane, naar men wil, om de aan het volk verleende

Digitized by Google

concessiën. Mogt nu slechts de tijd die schoone verwachtingen niet beschamen! De dagen der "Evvivas" gaan voorbij; het jubelen en de kreten van "abbasso i Tedeschi" zijn niet voldoende ter handhaving van het nu verkregen goed — alleen een goed te noemen, wanneer de geest ter bezieling dier doode vormen niet ontbreekt.

"Toutes les fois qu'un gouvernement absolu cesse en Eu-"rope, toutes les fois qu'il naît une liberté, la France est "délivrée d'un ennemi, et elle gagne un ami." Naar deze uitspraak van Thiers heeft welligt Frankrijk een nieuwen vriend verworven in den Deenschen staat. De dood van koning Christiaan VIII heeft de oplossing der moeijelijke vraagstukken met de Duitsche hertogdommen verhaast. Zijn opvolger Frederik VII heeft, bij een patent van 28 Januarij, het uitzigt op eene constitutie voor Denemarken, Schleeswijk en Holstein geopend. Eenigzins verrast door den dood des voormaligen, en de beloften des regerenden konings, heeft de bevolking, althans in de hertogdommen, al spoedig bespeurd, dat het rescript van Januarij 1848 niet anders is dan de gewijzigde voortzetting van den "open brief," in Julij 1846 afgekondigd. De poging, om de Duitsche bewoners van Duitschland los te maken, vroeger door geweld vruchteloos beproefd, wordt nu met zachtheid en beleid voortgezet. Ook heeft de vorst bij herhaling betuigd, dat hij alleen het door zijnen ontslapen' vader aangevangen werk wilde voltooijen; — en dat deze op het punt stond de betrekking tusschen de verschillende deelen des rijks te regelen, toen hij door de doodelijke ziekte werd aangetast. — De houding evenwel, door de bevolking der hertogdommen aangenomen; de wijze, waarop de benoeming tot leden der constituerende vergadering geschiedt, wettigt den twijfel, of het doel langs den ingeslagen weg beter zal worden bereikt.

Het Engelsch parlement is in het begin dezer maand vergaderd. In eene der eerste zittingen werd over den staat der West-Indische volkplantingen gehandeld. De meening had in Engeland veld gewonnen, dat de klagten der eigenaars van plantagiën regtmatig en gegrond waren. En inderdaad, geen deel der Britsche onderdanen is met mindr billijkheid

Digitized by Google

behandeld. Het antwoord op al hunne bezwaren was steeds: "Wij hebben twintig miljoen u ten gevalle moeten betalen." Maar men bedacht niet, dat, toen in 1833 de emancipatie-bill deze som als schadeloosstelling bepaalde, daaraan een zoogenaamd "apprenticeship" of leertijd van *twaalf* jaren door het gouvernement verbonden was. Deze "apprentices" moesten zeven uren daags voor hunnen meester arbeiden; het overige van den dag zou aan hen zelven worden gelaten, ten einde zij door eigen' arbeid de middelen ter verkrijging hunner vrijheid mogten verdienen. Maar het parlement besloot, dat de neger in geen geval tot zijnen losprijs zou mogen bijdragen; en dat de leertijd van twaalf op *zeven* jaren zou worden gesteld. Te vergeefs werd door de regering herhaaldelijk aangevoerd, dat de "apprenticeship" evenzeer een deel der compensatie uitmaakte, als de twintig miljoen. Het lagerhuis vond goed daarenboven te bepalen, dat de leertijd, die — wij ontkennen het niet — eigenlijk eene "gewijzigde slavernij" was, reeds in Augustus 1838 zou ophouden, en dus nog met twee jaren zou worden verkort. Men beweerde, dat een beschermend regt voor de West-Indische suikers tegen alle verliezen zou opwegen. Doch de beginselen van vrijen handel hebben ook dit regt doen vervallen, en nu toonen de planters aan, dat zij de mededinging onmogelijk kunnen volhouden. De protectie had — zoo als immer — de productie in een onnatuurlijken toestand gebragt, en deze buiten alle verhouding aangemoedigd en doen toenemen. Daardoor is het verlies dubbel zwaar. Doch de onbillijkheid wordt vergroot door de uitsluiting der W. I. producten van de Engelsche brouwerijen (breweries and distilleries). De planters zeggen te regt: "Wij weten dat het vruchteloos zou "zijn, indien wij poogden u van den vrijen handel te doen te-"rugkomen; maar terwijl gij ons de voordeelen van het oude "stelsel ontneemt, kunt gij die van het nieuwe billijkerwijze "ons niet onthouden." Daarbij is de concurrentie met Cuba en Brazilië voor hen reeds ongelijk drukkend, omdat het gebrek aan arbeiders hunne pogingen verlamt. De belangrijke discussies — waaraan Wilson, Baring, Goulburn onder vele anderen hebben deel genomen — zijn geëindigd met de benoeming eener commissie van onderzoek, die men meent dat

Digitized by Google

vooral aan de maatschappelijke verbetering dezer bezittingen hare aandacht en zorg moeten wijden. Wij stemmen volkomen in met het gevoelen van the Times: "Bijaldien wij "ons geld en onze schepen gebruikten, om jaarlijks op Afri-"ka's kust vijftig duizend negers in te nemen, en deze "vrij" "in de W. I. havens aan wal bragten, zouden wij oneindig "meer uitrigten voor de welvaart onzer bezittingen en de af-"schaffing van den slavenhandel, dan al onze wachtposten en "schepen hebben gedaan, en met vrij wat minder kosten." De slavenhandel is in de zitting van 22 dezer wederom door beide huizen in ernstige overweging genomen. — Een tweede onderwerp, dat zeer de aandacht trok, zoo binnen als buiten het parlement, was een door den Marq. of Landsdowne in het Hoogerhuis ingediende Bill, "tot regeling der betrekkin-"gen met den Pauselijken Stoel," waarvan reeds de tweede lezing is doorgegaan.

Uit Rome is een zeer ernstig schrijven aan de Iersche kerkvoogden ontvangen, waarbij het misnoegen van den Paus over de taal en het gedrag dezer geestelijken bij de jongste aanslagen ondubbelzinnig wordt uitgedrukt. Lord Minto, thans op verzoek èn van koning Ferdinand, èn van Sicilië, naar Napels vertrokken, ten einde de punten in geschil tot een voldoend einde te brengen, heeft ook te Rome de onderhandelingen gevoerd en deze uitkomst voorbereid. Allermerkwaardigst was nog de rede, door Sir Rob. Peel uitgesproken, omtrent de toelating der Israëlieten. "Hiervan," zeide hij onder anderen, "ben ik ten zeerste overtuigd, dat, zoo er "eenig volk is, aan hetwelk ieder Christenstaat in Europa "vergoeding is verschuldigd voor eeuwen van onregt, ver-"volging en smaad, het de Israëliten zijn. Kan men de vroe-"gere geschiedenis van ons eigen land lezen, zonder huive-"ring bij de gruwelen, door onze Christelijke voorouders te-"gen de Joden bedreven? Leest wat Hume van hen zegt, "ten tijde van Hendrik den Tweeden. Wij kunnen ons naau-"welijks een denkbeeld vormen van de wreedheden, die des-"tijds gewoon waren. En uit welk beginsel werden ze ge-"pleegd? Was het niet uit onredelijke en onbillijke vooroor-"deelen dat ze voortsproten? Zijn wij verzekerd, dat deze "geheel zijn verdwenen? Ik weet het, wij ontkennen dat ze

Digitized by Google

"onze handelingen besturen; maar zijn wij even zeker, dat "soortgelijke vooroordeelen ook nu geen invloed oefenen op "sommiger tegenstand tegen de emancipatie? Hiervan althans "ben ik overtuigd, dat zulke gevoelens in de wetgeving be-"stonden, de laatste maal toen dit onderwerp ernstig ter "sprake kwam, namelijk in 1843. Ik geloof dat in de Jaar-"boeken van ons parlement geen dag staat aangeteekend, "minder eervol dan die, waarop de hertog van Newcastle het "Hoogerhuis binnentrad, om de intrekking der wet op de "naturalisatie der Israëliten te vragen. Het is waar, men "zal zeggen dat deze geledene verdrukkingen buiten invloed "moeten blijven op onze beraadslagingen over dit onderwerp. "Ik erken het; maar toch leveren zij eenen grond tot con-"cessies op, indien gij vindt dat gij den Jood kunt toelaten, "zonder gevaar voor uwe instellingen. Het is eene herstel-"ling van geleden onregt, die zwaar wegen moet op het "geweten dezer vergadering. Zij hebben al deze vervol-"gingen doorgestaan met voorbeeldig geduld en lijdzaam-"heid. Gesteld evenwel, dat zij een gezonken en ontaard "volk waren — zoudt gij dan deze verworpenheid als reden "kunnen aanvoeren tegen de opheffing der uitsluiting, die "hen drukt? Wie zou er verantwoordelijk voor zijn? Ze ligt "niet in den aard van den Israëliet, en zou ter verantwoor-"ding komen van hen, die hem hebben onderdrukt en ver-"volgd. Zoudt gij verwonderd kunnen zijn, zoo zij, na zulk "bitter onregt te hebben verduurd, meer aan het voorleden "en de toekomst dachten, dan aan het tegenwoordige, zoo "zij in het vreemde land bij de wateren nederzaten, en ""weenden bij de herinnering aan Sion?" Liever dan hen te "behandelen als vervreemden, moet gij hen doen deelen in "uwe voorregten; en zoo er al vernedering bestaat, zult gij "daardoor hun karakter opheffen. Maar die bestaat niet, "ondanks alle vervolging. Gij erkent, dat de Joden anderen "evenaren in kennis, in bekwaamheid, in milddadigheid zoo-"wel als in rijkdom en goeden wil. Daar zij dan zoodanig "zijn en zoo grievend zijn verongelijkt, neem ik voor mij dit "als beginsel in aanmerking bij mijne beschouwing der zaak, "en als drijfveer om hen te bevrijden van de belemmeringen, "waaraan zij zijn blootgesteld."

Digitized by Google

De financiële voorstellen van den minister en de mededeelingen van den kanselier der schatkamer hebben in het Lagerhuis bekommering verwekt. Reeds openbaart zich buiten het parlement ernştige tegenkanting, tegen de verhooging der "Income-tax." Onbillijk zeker zou het zijn, den ongunstigen staat der geldmiddelen te wijten aan het gouvernement. Maar het is, in Engeland vooral, eene ongelukkige eigenschap voor een ministerie, steeds een te kort te moeten aankondigen; — en dit is, naar het schijnt, onafscheidelijk verbonden aan het bestuur der Whigs. De oorlogzuchtige stemming, die men in de ministeriële voorstellen had meenen te ontdekken, is zoowel door Lord John Russell als door Lord Palmerston met den meesten ernst ontkend.

27 *Febr.*

Schrikbarend is de ontknooping te Parijs! Indien iets meer verbazing wekt dan de gebeurtenissen zelve, het is de ongeloofelijke snelheid, waarmede ze zijn geschied. Eerst viel het ministerie, dat zeven jaren lang, met onwrikbaren moed, zich staande hield, en zwarigheden overwon waarvan nu eerst het gewigt is gebleken. Een opstand, welke door de houding der nationale garde eene beslissende beteekenis verkreeg, — ziedaar het eerste feit dat wij vernemen. Doch dit was niet meer dan het voorspel van hetgeen straks volgen zou. De volksdriften, eens opgewekt, worden niet zoo ligt tot bedaren gebragt. Het bleek al spoedig, dat geheel het stelsel, ja, de troon zelf in gevaar was. Toen in den schrikkelijken nacht van Woensdag sommigen waanden, dat de Fransche hoofdstad tot rust en kalmte zou wederkeeren, was één enkel schot de aanleiding, of het voorwendsel, van nieuwe beroering. Zoo als op den eersten dag de kreet om "hervorming," werd nu de "afstand van Lodewijk Filips" de leuze der vereeniging. Het paleis wordt bestormd, de troon omver geworpen, de koning verjaagd, zijn geslacht met verguizing bejegend. Voor zoo ver men uit de verwarde opgaven besluiten kan, heeft er eene formele abdicatie in den boezem der gedeputeerden plaats gehad. In rouwgewaad begeeft zich de hertogin van Orleans, verzeld van hare kinderen, in het midden der vergadering, om de regten van haren zoon te doen gelden. Tranen, smeekingen, de herinne-

Digitized by Google

ring van haren gemaal, niets mogt baten. De republiek wordt uitgeroepen, een voorloopig bewind gevormd, eene nationale vergadering toegezegd. Maar reeds is de tegen-omwenteling geschied. Terwijl binnen de Fransche hoofdstad het gepeupel tiert, verzamelt de generaal de Lamoricière een leger, rukt Parijs binnen, neemt de leden van het opgeworpen bestuur in hechtenis en arbeidt nu aan de herstelling van orde en rust. Ziedaar de gebeurtenissen van drie dagen. Wie had voorzien, dat de grijze vorst, van wiens dood men alles duchtte, zijn stelsel overleven zou! — dat hij zou verdreven worden door hetzelfde volk, dat hem vóór achttien jaren onder gejuich ten troon verhief? — Zeker, in den koning van 1848 had men moeite den "roi-citoyen" te herkennen. Vergeten wij niet, te midden van het woelen der hartstogten, dat de omwenteling van 1830 aan hare bewerkers niets dan teleurstelling heeft aangebragt: en terwijl de toekomst ons leeren zal, voor hoeveel onheil de standvastigheid van Lodewijk Filips ons werelddeel jaren lang heeft behoed, — laat ons wenschen, dat hij het overschot zijner dagen, bevrijd van de zorgen des bestuurs, in rust en vrede moge slijten!

Digitized by Google

BIBLIOGRAPHISCH ALBUM.

De berigten omtrent het onderscheidend karakter der Groningsche Godgeleerde School door Mr. I. da Costa, toegelicht door P. Hofstede de Groot, Hoogleeraar te Groningen. In 8⁰. *Groningen, van Bolhuis Hoitsema*, 1848.

Wij vermoeden, dat deze brochure veler belangstelling wekken zal, en willen ze daarom niet met stilzwijgen voorbijgaan. De Heer da Costa heeft te lang en te dikwijls de Groningsche Godgeleerden met woord en pen ten strijde uitgedaagd; zijne tegenpartij heeft te lang zijne herhaalde aanvallen met een schijnbaar onverschillig en bijna minachtend zwijgen beantwoord, om niet de nieuwsgierigheid gaande te maken naar de redenen, die den Hoogleeraar de Groot eindelijk het stilzwijgen hebben doen afbreken; de stem van den Heer da Costa heeft te luid en te nadrukkelijk geklonken, en de rigting der Groningers te weinig gespaard, om niet velen in de aangekondigde bladzijden het antwoord op de vraag te doen zoeken, of het stilzwijgen dezer laatsten ook welligt aan onvermogen, om zich behoorlijk te verantwoorden, moet geweten worden. Zij echter, die in deze bladen de volledige verantwoording der Groningers zoeken wegens de gronden hunner gevoelens, en de wederlegging, *tant bien que mal*, van de veroordeelende uitspraak, door den Heer da Costa over hun Handboek der Christelijke dogmatiek en apologetiek geveld, zullen zich zeer vinden teleurgesteld. De Heer de Groot onderscheidt in zijn strijdschrift tegen des Heeren da Costa's *Opmerkingen omtrent het onderscheidend karakter der Groningsche Godgeleerde School* zorgvuldig twee bestanddeelen van deze brochure: de *berigten* of mededeelingen omtrent hetgeen hij en zijn ambtgenoot in hunne Latijnsche dogmatiek en apologetiek zullen gezegd hebben, en de *beoordeelingen* van hunne gezegden en denkbeelden. De laatsten laat hij, nevens des schrijvers eigene zienswijze over het Christendom, "zoo veel mogelijk" in het midden (zonder dat het echter aan *Seitenhiebe* op die zienswijs, wat trouwens wel onvermijdelijk was, ontbreekt), om zich, gelijk ook de titel reeds uitwijst, vooral bij de eersten te bepalen, in welke hij zich over menige onnaauwkeurigheid en menig bewijs van miskenning te beklagen heeft. Hij wil aan zijn beginsel getrouw blijven, om

Digitized by Google

egen den Heer da Costa niet te polemiseren, en alleen de meening tegengaan, waartoe diens brochure kon aanleiding geven, alsof hij en zijn ambtgenoot in hunne Nederduitsche geschriften slechts hunne halve meening gezegd hadden, terwijl zij in hunne Latijnsche werken, voor de ingewijden, eerst de eigenlijke mysteriën van hun stelsel hadden verkondigd.

Eene opmerking, die zich daarbij dikwijls aan ons opdrong, gold het gebruik der Latijnsche taal in de wetenschappen, waaraan men in ons vaderland nog altijd zoo verkleefd blijft. Hoe menig misverstand wordt er door gevoed, hoe menige ongelegenheid er door veroorzaakt! Wij moeten de verklaring van den Heer de Groot omtrent den zin zijner eigene woorden natuurlijk als authentisch aanmerken, maar zouden niet durven verzekeren, dat ook wij ons niet somtijds in de ware bedoeling zouden vergist hebben. Dit geldt zelfs omtrent het *una verissima* (bl. 8) en het *unice* (bl. 31), hoe treffend en onwederlegbaar daar ook de aanwijzing van het misverstand zijn moge. Wij vinden het ongelukkig, als het regt verstand van een boek, waarin zulke veel betwiste begrippen ontwikkeld worden, en waarin de minste onduidelijkheid of dubbelzinnigheid de schrijvers aan berisping, ja aan verkettering, kan bloot stellen, daarvan afhankelijk wordt, of men een meer of minder fijn Latinist is. Dat zich bij den Heer da Costa wel eens eenige zucht openbaart, om overal gronden voor zijne ingenomenheid tegen de Groningers te ontdekken, willen wij niet ontkennen, maar aan opzettelijk misverstand kunnen wij hem niet schuldig gelooven. En toch is de Heer da Costa zeker beter Latinist, dan het gros der lezers van het Compendium. Hadden de Groningsche hoogleeraren hun handboek in de moedertaal geschreven, de Heer da Costa zou omtrent hunne ware meening zich niet zoo dikwijls vergist hebben, en hadde hij al in dat geval uit vooringenomenheid verkeerd gerefereerd, zij zouden het oordeel over zijne berigten, zoowel als over zijne vonnissen, aan de regtbank des publieks ter beslissing hebben kunnen overlaten.

Als nadere toelichting van eenige karakteristieke kenmerken der Groningsche rigting, heeft de aangekondigde brochure voorzeker hare waarde; zij is met talent en scherpzinnigheid geschreven. Wij zijn echter niet van oordeel, dat zij niet hier en daar eene gegronde dupliek zou toelaten. Zoo lezen wij blz. 25: "Het is eene erge miskenning van het Christendom, als een *Nieuw* "verbond, waarin het *Oude* is voorbijgegaan en *alles nieuw* geworden, dat "de Heer d. C. nu nog den eisch durft laten hooren, dat wij bij de Apos-"telen *als Joden* ter schole zullen gaan!" Voortreffelijk, want de Heer d. C. gaf er aanleiding toe, door zich op Paulus als een "Godvreezenden Pha-"riseëerszoon" te beroepen. Maar Paulus sprak de aangehaalde woorden (Rom. IX : 5) als een *apostel des Heeren*. Dit erkend zijnde, blijft de zwarigheid daaruit ontleend (zonder dat wij beweren dat zij voor geen antwoord zou vatbaar zijn), hier in al hare kracht.

Doch wij vergaten, dat de Heer de Groot slechts de berigten van den Heer da Costa wilde toelichten, en niet zich tegen zijne aanmerkingen regtvaardigen. Het is echter blijkbaar — en hoe kon het anders? — dat hij nu en dan als in weerwil van zich zelven gedrongen wordt dit standpunt te verlaten. Zoodra hij dit bemerkt, trekt hij zich terug of blijft halverwege staan, en van hier dat hij nu en dan zoo weinig bevredigt. Men gevoelt soms dat hij, bij al de toelichting, die menige onjuistheid in de kritiek aan den dag brengt, toch nog den grond, waarop zij staat, grootendeels in haar bezit laat. De Heer d. G. brengt haar eenige slagen toe, maar verdringt haar nog niet uit hare stelling. Hij heeft, al was het zijn wil niet, hier en daar niet kunnen

Digitized by Google

vermijden den strijd aan te vangen, maar laat meest altijd den aanschouwer het onbevredigend gevoel, dat hij, zelfs voor het oogenblik, niet beslist is. Hij geeft u een eenigzins analogen indruk met het standbeeld van den *discobolus* of *gladiator*, die steeds in de houding staan om te werpen of toe te stooten, maar nimmer tot werpen of toestooten komen.

Op zich zelve kunnen wij het niet veroordeelen, dat de Groninger Hoogleeraren met den Heer da C. geenen eigenlijken strijd willen aanvangen. Het terrein, waarop beide partijen staan, maakt eene *Verständigung* volstrekt onmogelijk. De Heer da C. kent aan zijne opvatting van het begrip van openbaring, aan zijne verklaring van eenige plaatsen, die naar zijn denkbeeld de kern der Christelijke leer in zich bevatten, eene zekere onfeilbaarheid toe, die op eene inwendige verlichting des verstands steunt, — een schild, waar alle bewijsvoering der tegenpartij, ook de meest objectieve, op afstuit. Wie hem volgen, staan op hetzelfde standpunt, en beschouwen elk onderdeel hunner overtuigingen als in een onlosmakelijk verband staande tot haar geheel, zoodat men geenerlei kans heeft om hen tot eenige concessie te bewegen. Van den anderen kant zijn de Groningers voor eene bewijsvoering als die van den Heer da Costa even ontoegankelijk; zij ontkennen hare praemissen, en zouden van de waarheid dier praemissen, welke op geene verstandelijke overtuiging steunen, slechts dan kunnen doordrongen worden, indien zij voor de inwerking zijner dichterlijke *Begeisterung* toegankelijk waren, indien er eenige snaar in hun gemoed gelijk met die van den Heer da Costa gestemd was. Daarom staat het bij ons vast, dat een strijd tusschen *deze* partijen der waarheid geenerlei voordeel zou aanbrengen; aan het Christelijk leven daarentegen zou hij ontwijfelbaar schade berokkenen. Zelfs in die aanvangen van strijd, waarvan wij hier verslag deden, is dit laatste niet te miskennen. Wij laten de hardheid van den Heer d. C. tegen de Groningers aan hare plaats; zij hangt zamen met zijne geheele zienswijze, hij acht zich geroepen om tegen hen te getuigen. Maar Prof. d. G. is tot onbillijkheid vervallen, toen hij den Heer d. C. (bl. 63) een' *dilettant* in de theologie noemde (een vak waaraan hij het grootste gedeelte van zijn leven, zoo al met bevooroordeelde, toch met volhardende en onvermoeibare inspanning heeft toegewijd); en het bitter en onregtvaardig gezegde (bl. 64): "Hoe "groot zijne verdiensten in andere opzigten mogen zijn, als Godgeleerde en "bijzonder als Bijbeluitlegger, is ons zijn toon veel te aanmatigend *en zijne* "*kunde veel te gering*, dan dat wij onzen kostelijken tijd aan wederleggingen "van hem verspillen zouden," zal zeker bij kalmer nadenken door zijn beter ik worden gewraakt.

Digitized by Google

HET OPENBARE KRANKZINNIGENWEZEN,

VOORAL

MET BETREKKING TOT ONS LAND.

Krankzinnigengestichten en gevangenissen behooren ongetwijfeld tot de gewigtigste onderwerpen, waarmede de geneeskundige staathuishoudkunde zich in den laatsten tijd bezig hield. Algemeen is de belangstelling, die men voor hunnen opbouw, hunne inrigting, hunne verpleegden, hunne uitkomsten aan den dag legt. Getuigen het de congressen, de wetenschappelijke bijeenkomsten, de tijdschriften en de vele boekdeelen aan hunne belangen gewijd; getuigen het de nieuwe wetgevingen daarop betrekkelijk, en de alom ontwaakte zucht, zelfs bij de Hooge Regeringen, om in de dringend gevoelde behoeften te voorzien: getuigen het eindelijk de gestichten zelve, die hier op algemeene kosten, ginds door tusschenkomst van provinciale en stedelijke autoriteiten verbeterd werden, of zelfs geheel nieuw van den grond oprezen.

Mogt echter de staathuishoudkunde den laatsten stoot tot deze pogingen gegeven hebben, zij zelve ontving den eersten daartoe van eene onbekrompene algemeenere philanthropie, geleid door de resultaten van zoo vele wetenschappen, die haar gereedelijk den fakkel voordroegen op den weg, dien zij te bewandelen had. Ja, de verbetering der krankzinnigengestichten en gevangenissen is een heerlijke sprank van die

Digitized by Google

philanthropie, die allerwege het gebied harer werkzaamheden uitbreidt, die niet eerst wacht totdat men hare hulpe inroept, maar zelve onvermoeid de gelegenheden opspoort, waar zij hare weldaden kan bewijzen; — die philanthropie, die, niet beperkt binnen de enge grenzen van eene geloofbelijdenis, u eerst angstig afvraagt, tot welk kerkgenootschap gij behoort, vóórdat zij u in hare zegeningen laat deelen; maar die voor u zorgt en waakt omdat gij MENSCH zijt; — die philanthropie, die, niet afgeschrikt door kleingeestige vooroordeelen, niet geblinddoekt door willekeurige regtsbepalingen, eerst angstvallig uwe daden op de altijd wankelende schaal van maatschappelijke en zedelijke regtvaardigheid afweegt, om te zien of haar gewigt eene lijn meer of minder ten goede of ten kwade overhelt; — die philanthropie, die minder naar uwe schuld of onschuld vraagt, maar, hetzij gij misdadig of krankzinnig zijt, de hulpvaardige hand u toereikt, omdat gij ze noodig hebt, die u opbeurt van uwen val, die u steunt om uwe zwakte, die u troost biedt om uw ongeluk.

Opmerkelijk is het, hoe krankzinnigengestichten en gevangenissen in hunne ontwikkeling genoegzaam gelijken tred gehouden hebben, alsof er tusschen krankzinnigen en misdadigers eene meer wezenlijke overeenkomst bestond, dan de regtswetenschap immer zoude kunnen erkennen, dan de zedeleer immer zoude willen toegeven. En toch bestaat er eene groote overeenkomst, die eene onbevooroordeelde psychologie u met duidelijke trekken zal aantoonen, die de geregtelijke geneeskunde zoo vaak geroepen wordt aan het licht te brengen, en die in den dagelijkschen omgang tot duizend twijfelingen en duizend misvattingen aanleiding geeft. Die gelijke ontwikkelingsgang der voor beide bestemde inrigtingen heeft derhalve eenen dieperen grond dan het bloote toeval, en het volksvooroordeel, dat vroeger op krankzinnigen zoowel als op misdadigers drukte, vindt in die wezenlijke of schijnbare overeenkomst de natuurlijkste verklaring. Wie nog aan die schijnbare of uiterlijke overeenkomst twijfelen mogt, hij zie den Idioot, die blindelings aan de inspraak van zijn instinct toegeeft, en uw zedelijk gevoel, nu eens door zijne zinnelijke lustbevrediging, dan eens door zijne vuilheid, nu eens door zijnen vreesselijken toorn, dan weder door zijne koelbloedige wreedheid beleedigt; hij vestige slechts

Digitized by Google

voor een oogenblik zijne opmerkzaamheid op den razende, die door de ruwheid van elk woord, door de hevigheid van elke gebaarde, door het ongeoorloofde van elke daad, u niet slechts vrees, maar afkeer inboezemt. Zie eindelijk hem, die aan zoogenoemde *manie raisonnante* lijdt, let op de vindingrijkheid waarmede hij u kwelt, op de loosheid waarmede hij u belaagt, op de schijnheiligheid waarmede hij u beliegt, op de kwaadwilligheid waarmede hij u belastert, en eindelijk op de scherpzinnigheid, waarmede hij zijne daden toelicht en zich, bij ongunstige opvatting, weet te verontschuldigen; en uw oog zal reeds door eene meer liberale philosophie gescherpt moeten zijn, om hier de voorstelling van ziekte niet door die van ondeugd te laten verdrijven; uw hart zal reeds den invloed eener ruimere philanthropie ondervonden moeten hebben, zoo gij hier het gevoel van medelijden niet door de uitspraak van schuld teruggedrongen voelt; in elk geval zult gij hier zoo zeer door de gelijkheid der verschijnselen getroffen worden, dat gij alligt aan ondeugd zult toeschrijven, wat door den naam van krankzinnigheid verontschuldigd moet worden. Trouwens, ge staat in dit opzigt niet alleen. Eene geheele klasse van deskundigen wil den oorsprong aller ziekten in den val van Adam, en de oorzaak der krankzinnigheid in de zonde zelve zoeken, en meent hare genezing alleen door het Evangelie te kunnen erlangen. Harper, Beneke, Heinroth, Schubert, Ringseis geven, met meerdere of mindere consequentie, de argumenten voor deze opvatting aan de hand.

Geen wonder dan ook, dat in de vroegste tijden krankzinnigen in gelijke mate, soms erger nog dan misdadigers, gevreesd werden; dat men, uit hoofde van de openbaarheid hunner handelingen, deze als regtstreeksche uitvloeiselen van den duivel beschouwde, tenzij dan dat zij door eene belagchelijke zijde aan lage spotzucht voedsel gaven. Geen wonder, dat de maatschappij, zoodra zij het wenschelijk achtte, zich van den last van beider tegenwoordigheid, krankzinnigen zoowel als misdadigers, zocht te ontdoen, zich aan barbaarsche wreedheid of onverantwoordelijke onverschilligheid jegens beide schuldig maakte en ze veronachtzaamde en vergat, nadat zij ze eerst onschadelijk gemaakt had; totdat eindelijk, in het laatst der vorige eeuw, de zon der menschelijkheid aan

Digitized by Google

de kimmen verrees en zij, aan den eenen kant door eenen Howard, aan den anderen door eenen Pinel en Langermann den zegenrijken invloed eener practische menschenliefde mogten ondervinden.

Terwijl de Staat vroeger ten opzigte van misdadigers en krankzinnigen geene hoogere verpligting erkende dan die van als wreker van het onregt, of als beschermer van de orde te straffen en te waken, en de maatschappij voor hunne uitspattingen te vrijwaren, zoo heeft de wetenschap, aangespoord door de menschenliefde, den Staat later geleerd, dat zijne taak daarmede niet afgewerkt is; dat zijne wetsbepalingen de verbetering, ja een gewenscht herstel dier ongelukkigen, niet slechts niet mogten tegenhouden, maar zelfs als hoofddoel moesten bevorderen, zouden zijne instellingen der humaniteit geen geweld aandoen, zouden zij niet aandruischen tegen de eischen van regt en billijkheid voor allen.

Zoo doende werd dan noodzakelijkerwijze de aandacht het eerst gevestigd op de verblijfplaatsen, voor hen bestemd. Hunne behoeften leerde men kennen. Het verschil in de verpleging, berustende op den gewijzigden, soms geheel verschillenden toestand der verpleegden, trad duidelijker te voorschijn, en weldra ontstonden, alhoewel afgescheiden, te gelijker tijd voor beiden nieuwe gevangenissen en nieuwe krankzinnigengestichten.

Doch wij willen thans de parallel, die men tusschen beide zou kunnen trekken, niet ten einde toe vervolgen. Voor de beschouwing van het gevangeniswezen, dat ook in dezen tijd met reuzenschreden vooruitging, biedt zich welligt later eene gepaste gelegenheid aan, die dan door eene kundigere hand moge aangegrepen worden. Wij zullen ons voor het tegenwoordige alleen met de krankzinnigengestichten bezig houden. Zij behooren door het groote publiek gekend te worden, nadat de Staat de behoefte daaraan erkend heeft, als het eenige en beste middel, om de geheele maatschappij voor menige wanorde en onheil te vrijwaren; nadat hunne oprigting derhalve door hooger hand bevolen, hunne belangen, voor een deel althans, door eene nieuwe wetgeving geregeld zijn; nadat zij zelve meer in het sociale leven ingegrepen hebben en hun verband met andere instellingen duidelijker aan den dag komt; nadat het publiek zelf zich hier en daar verpligt ge-

Digitized by Google

zien heeft, tot hunne oprigting zijne bijdragen te leveren. Zij verdienen die belangstelling te meer, naarmate vroeger heerschende vooroordeelen allengs geweken en door eene humanere opvatting van krankzinnigheid, door eene juistere waardering der krankzinnigengestichten vervangen zijn, en de overtuiging algemeen zich gevestigd heeft, dat voor de meeste krankzinnigen in de verplaatsing naar het gesticht het voornaamste middel tot herstel gelegen is; naarmate eindelijk het leven binnen hunne muren als het ware verjongd geworden is, en de psychiatrie aldaar als wetenschap en als kunst eene zoo verblijdende uitbreiding gekregen heeft. — Zie hier derhalve een kort overzigt van hunne geschiedenis, vooral hier te lande, van hun doel en hunne strekking, hunne middelen en uitkomsten.

De *geschiedenis* van het krankzinnigenwezen is, helaas, zoowel in ons land als in elk ander, eene schandvlek voor vroegere eeuwen, eene harde beschuldiging tegen den voortgang der humaniteit in andere rigtingen. Elke harer bladzijden wekt de herinnering van tooneelen van menschelijke ellende, die onbegrijpelijke onwetenheid, laakbare onverschilligheid en schreeuwende onregtvaardigheid lieten bestaan, en telken reize vernieuwden. Welke vorderingen kunsten en wetenschappen ook maken mogten, niet eene dezer kwam den krankzinnigen ten goede; welke verbeteringen de maatschappij in hare inrigting, de regtsgeleerdheid in hare bedeeling ondergingen, de krankzinnigen waren buiten hare zorgen gesloten; ja, hetgeen het onbegrijpelijkst is, de Christelijke godsdienst met hare zuiver philanthropische beginselen, met haren milden geest, met hare goede werken en liefdadige instellingen, liet de arme krankzinnigen onopgemerkt, ongetroost en onverzorgd aan hun lot over. En dat lot was voor velen bitter hard. — Behoorden zij tot de Idioten of onnoozelen, dan werden zij in de hoogere standen aan het oog der wereld onttrokken, hier of daar in een afgezonderd vertrek opgesloten, aan zich zelven overgelaten en van alle levensgenot, dat hunne zinnen en hoogere vermogens zou hebben kunnen wekken, verstoken; terwijl men hen in de lagere klassen, òf eene nog ongunstigere verblijfplaats in het varkenshok, in eene schuur of elders aanwees, òf aan de openlijke bespotting van straatjongens en ruw volk blootstelde.

Digitized by Google

Waren zij razend, of bestond hunne krankzinnigheid ook slechts in buitensporige opgewektheid met grootere krachtsontwikkeling gepaard, dan werden zij onverbiddelijk in een hok, in een verbeter- of tuchthuis, ja zelfs onder misdadigers in de gevangenis geworpen, met ketens beladen en van hunne vrijheid geheel beroofd, op eene wijze, die meer voor de vindingrijkheid van het vernuft des beuls, dan voor de menschelijkheid van het hart hunner verzorgers pleitte. De vrees, die zij inboezemden, was soms zoo groot, dat geene heldere tusschenpoozen van nog zoo langen duur, geene sporen van tijdelijke beterschap, die boeijen ook slechts voor één oogenblik konden doen slaken. Zoo bragten zij, in weerwil van naauwelijks toereikend, slecht voedsel, van onvolledig deksel, en eene ligging zelfs voor beesten ongeschikt, dikwerf jaren lang door, totdat zij, bij niet volkomen gestoord bewustzijn, in den dood het einde van hun leven en hun lijden, met smart moesten verbeiden, of geheel zinneloos en ontzenuwd, den naauwelijks merkbaren overgang van mensch tot lijk ondergingen. Het gunstigst was nog het lot van vele melancholischen en waanzinnigen, in wier toestand men althans de ziekelijkheid niet miskende en die men daarom ook niet uit alle zamenleving, ten minste niet die der naaste betrekkingen, meende te moeten verbannen.

Tot dusverre was hier slechts sprake van den toestand der krankzinnigen in 't algemeen gedurende de laatste eeuwen, en er werd geene melding gemaakt van hen, die òf ten gevolge van een beperkter begrip van krankzinnigheid daaronder niet gerekend werden, òf die vooroordeel en bijgeloof regtstreeks verboden als zoodanig te erkennen. Dat tot de eersten het groote heirleger van zinneloozen (dementes) en onnoozelen (imbecilli), tot de laatsten vele der waanzinnigen (monomaniaci) gebragt moeten worden, lijdt wel geen' twijfel. Beurtelings als bovennatuurlijk begaafde wezens vergood, of als behekste en bezetene gevreesd, werd hun nu eens, zoo als bij vele heidensche volkeren, eene plaats in den tempel aangewezen, en werden zij dan weder, zoo als bij de Christenen, ten vure gedoemd, en waar men ze als ziek beschouwde, trachtte men hunne genezing door offerhanden en ceremoniën, of door tooverspreuken en gebeden te ver-

Digitized by Google

krijgen. Aan de wonderdadige kracht van deze laatsten, zegt men zelfs, dat de krankzinnigen-kolonie Gheel in België haar ontstaan en, nu reeds gedurende bijkans drie eeuwen, hare voortduring voor een groot deel te danken heeft. De schutsvrouw van dit oord, Dymphna, zoude namelijk aldaar groote wonderen verrigt hebben en nog steeds verrigten aan krankzinnigen, die jaarlijks in grooten getale derwaarts stroomden, terwijl vele hunner daar maanden en jaren lang bleven, en er eindelijk eene soort van kolonie vestigden, die nog steeds bestaat en meer door hare bijzonderheid dan door hare geschiktheid de aandacht waardig is. — Groot moge ook het getal geweest zijn van hen, die in de kloosters, onder boetedoening en kruisiging des vleesches, een treurig en vergeten leven geleid, en als slagtoffers van bijgeloof en vooroordeel, eenen te vroegtijdigen dood gevonden hebben. Groot eindelijk het getal van diegenen, voor wier fanatische monomanie men op de pijnbank het geneesmiddel zocht, of op den brandstapel voldoening aan de beleedigde godsdienst wilde schenken, of op het schavot het begane onregt meende te moeten wreken. Hoe het zij, zeker is het, dat noch bij het Heidendom noch bij de Christenen er aan gedacht werd om krankzinnigengestichten te doen oprigten. In het Oosten meent Esquirol de eerste sporen van eene afzonderlijke krankzinnigen-verpleging te moeten zoeken, en wel zoude er in de stad Fez in Afrika, reeds in de 7de eeuw, bij een der hospitalen eene afdeeling van krankzinnigen bestaan hebben, terwijl er in Europa nog van geene bijzondere inrigtingen sprake was. Naarmate echter ook in dit werelddeel de nimbus van heiligheid of het kaïns-teeken van heiligschennis van het hoofd der krankzinnigen voor den helderen schijn der beschaving meer en meer terugweken, werd hun de toegang tot de kloosters moeijelijker en werden de pogingen ter genezing, door de geestelijken zeldzamer aangewend. Naarmate de Staat meer doordrongen werd van de zucht, om in elke rigting voor de rust en de orde der maatschappij te zorgen, naar die mate liet zich de behoefte krachtiger gevoelen, om zich voor de uitspattingen der krankzinnigen te vrijwaren en de ergerlijke tooneelen te voorkomen, waartoe hunne vrije omdoolingen zoo vaak aanleiding gaven. Naar mate eindelijk de overtuiging zich meer en meer ves-

Digitized by Google

tigde, dat krankzinnigheid, in elken vorm, als eene ziekte beschouwd moest worden, die om haren bijzonderen aard en verschijnselen ook eene bijzondere behandeling en verpleging vordert, begonnen de geneeskundigen hunne aandacht meer op deze soort van lijders te vestigen, en de eischen tot verbetering van hun lot luider uit te spreken. Wel waren het ook in vroegere tijden de geneeskundigen geweest, die het hadden durven wagen, hunne beschuldiging tegen de gruwelen in te brengen, welke men aan de arme lijders pleegde; wel was het door de geneeskundigen reeds vroeg, ten spijt van bijgeloof en onkunde beweerd, dat krankzinnigheid eene ziekte en geene zonde was, wel hadden zij hier en daar op eene verbeterde wetgeving, op eene meer doelmatige verpleging aangedrongen, doch lang was hunne stem gebleven als die eens roependen in de woestijne. En toch moest eindelijk het wachtwoord, door geneeskundigen vooral uitgesproken, gehoord worden en ook voor den troon der koningen weêrklank vinden.

In Frankrijk waren het inzonderheid de menschlievende bemoeijingen van St. Vincent de Paule, die veel tot aanvankelijke verzachting en verbetering van het lot der krankzinnigen bijdroegen; totdat in 1792 de geneesheer Pinel den moed had om zich met de zorgen voor de krankzinnige mannen, die als onherstelbaar in eene afdeeling van de gevangenis te Bicêtre bij Parijs verpleegd werden, te belasten, hunne ketens te verbreken, en zoowel hier als in de Salpetrière, op de afdeeling der krankzinnige vrouwen, eene menschkundigere en mildere behandeling in te voeren. Dit voorbeeld bleef ook voor de overige gestichten niet zonder navolging. Het riep langzamerhand eene reeks van geregtelijke en administrative bepalingen, en eindelijk voor weinige jaren eene volledige wetgeving voor de krankzinnigen in het leven; het bevorderde tevens van lieverlede de verbetering der bestaande en de oprigting van nieuwe gestichten.

In Engeland sprak in 1780 de beroemde Howard in de krachtigste taal zijne verontwaardiging uit over de onmenschelijke vermenging en gelijkstelling van misdadigers met krankzinnigen, die hij in bijna alle gevangenissen aangetroffen had. Hij gaf daardoor den eersten spoorslag tot eene hervorming van

Digitized by Google

het geheele krankzinnigenwezen in dat koningrijk, waarvoor de belangstelling later, in 1788, door den aanval van krankzinnigheid van George III, op nieuw aangewakkerd was, en die zich eindelijk in 1808 door eene wet kenbaar maakte, waarbij den graafschappen bevolen werd, gestichten voor de onvermogende krankzinnigen te bouwen en te onderhouden. Op deze wijze ontstonden (trouwens langzaam genoeg, van 1812—1841) 15 nieuwe gestichten voor de graafschappen en 120 privaat-inrigtingen. Hier vooral was het verwonderlijk, dat de vooruitgang zich niet eer en krachtiger liet gevoelen, daar toch reeds in 1547, door Eduard VI, het sedert dien tijd zoo beroemde en om zijne gruwelen zoo beruchte Bethlehem of Bedlam voor krankzinnigen ingerigt werd.

In Duitschland had wel is waar Reil zich met levendigen ijver, in het begin dezer eeuw, voor de verbetering der krankzinnigengestichten verklaard, maar noch dit noch zijne schets, die hij bij de inrigting daarvan in acht genomen wenschte te hebben, verwierven genoegzamen bijval, om reeds terstond eene gelukkige hervorming te kunnen bewerken. Reil zelf bleef daartoe te vreemd aan alle practische bemoeijingen voor de krankzinnigen. De reeds sedert langen tijd bestaande gestichten, die het eene meer, het andere minder, ondoelmatig en ontoereikende geacht moesten worden, bleven in denzelfden toestand, totdat eindelijk door Langermann's invloedrijke pogingen een nieuw leven opgewekt werd, een leven, dat zich door alle staten van Duitschland heen verspreidde en in vele hunner de gelukkigste vruchten opleverde.

Wij willen ons bij de algemeene beschouwing van deze drie landen bepalen, hoe belangrijk het ook in sommige opzigten zijn zou, den blik tevens op Noord-Amerika, Italië en andere groote rijken te vestigen. Bij Frankrijk, Engeland en Duitschland blijven wij dáárom stilstaan, omdat de ontwikkeling hunner gestichten genoegzaam van denzelfden grond uitging, bijna gelijken tred hield met het krankzinnigenwezen in ons land, en daarop den grootsten invloed geoefend heeft.

Het begin dier ontwikkeling kan eerst in dien tijd gesteld worden, toen men de vermenging van krankzinnigen met boosdoeners in gevangenissen, met geestelijken in kloosters, met gebrekkigen en zieken in bestedelingen- en zieken-

huizen, als ongeoorloofd en nadeelig leerde beschouwen; toen men derhalve hunnen toestand aan een meer gezet onderzoek onderwierp en eene juistere inzage verkreeg van de eigenaardige behoeften, die eerst in afzonderlijke gebouwen regt duidelijk aan 't licht kwamen.

Doch al die afzonderlijke gebouwen leden al aanstonds aan een en hetzelfde gebrek, namelijk te kleine ruimte, waardoor of niet allen konden opgenomen worden, die er dringende aanspraak op schenen te hebben, of waardoor eene schadelijke opeenhooping en vermenging van de ongelijksoortigste lijders ontstond. Velerlei waren de middelen, waardoor men deze kwaal trachtte te verhelpen. Nu eens was het intusschen eene noodzakelijke spaarzaamheid, dan weder eene onvoldoende ervaring, die tot allerlei halve maatregelen leidde. Voor allen was het duidelijk, dat er in de eerste plaats een grooter aantal gestichten voorhanden moest zijn, en voorts dat eene zifting van de verpleegden noodzakelijk was. In Engeland gaf dit aanleiding, dat men, het verschil van stand en vermogen tot grondslag nemende, verschillende gestichten voor rijken en armen tot stand bragt. Opmerkelijk is het, dat zoo doende het getal der grootendeels uit winzucht ontstane privaat-inrigtingen, in 1828, alleen rondom Londen, reeds 38 beliep, terwijl er buiten den kring van Londen nog 70, ja in 1842 in het geheele koningrijk niet minder dan 120 aanwezig waren, waarin gezamenlijk 5600 krankzinnigen verpleegd werden. Hiermede was inderdaad veel voor de eigenbaat der ondernemers, maar nog weinig in het belang der krankzinnigen gewonnen. Die eigenbaat kende vaak geene grenzen en gaf aanleiding tot de schrikkelijkste gewelddadigheden jegens de verpleegden, die soms zonder krankzinnig geweest te zijn, of reeds na volkomen herstel, hetzij in het belang hunner familiebetrekkingen, of in dat der ondernemers, opgesloten gehouden werden. Men kan zich ter naauwernood eenig denkbeeld vormen van de gruwelijke misbruiken, die daarbij plaats vonden, en die herhaalde opzettelijke onderzoekingen van het parlement, verschillende wetten en de aanstelling van meerdere commissiën van onderzoek noodzakelijk maakten. Ten bewijze, hoe weinig de belangen der krankzinnigen door eene afzondering op zulken grondslag, bevorderd werden, moge de bevinding dier com-

Digitized by Google

missiën strekken, dat verscheidene dier ondernemers niet zelve in hunne gestichten woonden, maar de directie en administratie daarvan aan anderen aanbesteedden, voorts dat er van de 100 privaat-inrigtingen slechts 46 waren, aan wier hoofd zich een geneeskundige bevond; en eindelijk, hetgeen zeker nog het luidst van alles spreekt, dat de sterfteverhouding in die privaat-inrigtingen een aanmerkelijk verschil oplevert ten aanzien der vermogende krankzinnigen en der onvermogende. Terwijl namelijk die sterfteverhouding voor de eersten niet verschilt van die, welke men in het algemeen voor krankzinnigen, en wel bijzonder in het graafschaps-armengesticht voor Middlesex te Hanwell aantrof, was de sterfte der behoeftigen in de privaatgestichten, 2 à 3 maal zoo groot als te Hanwell. De in Engeland ontstane scheiding der gestichten, zoo als wij die hier voorgesteld hebben, kan dus in elk geval noodlottig genoemd worden, vooral omdat daardoor het welzijn der onvermogende krankzinnigen zoo zeer veronachtzaamd is, dat er volgens Julius in 1841, nog 37 graafschappen bestonden met 4 à 5000 behoeftige lijders, die van het voorregt eener doelmatige verpleging verstoken waren. Ja, volgens een officiëel rapport in 1844, door eene bijzonder tot dat onderzoek ingestelde commissie aan het parlement ingeleverd, bleek het, dat voor de 17000 in de graafschappen aanwezige behoeftige krankzinnigen slechts 4500 plaatsen aanwezig waren, dat 21 graafschappen met 2772 krankzinnigen nog in het geheel geene inrigting bezaten, en dat deze derhalve, of geene bijzondere verpleging genoten, of in werkhuizen of andere gestichten een onderkomen moesten zoeken. Gelukkig echter hebben de nieuwe, in 1845 uitgelokte wettelijke bepalingen het vooruitzigt geopend, dat er 20 nieuwe graafschaps-krankzinnigengestichten opgerigt zouden worden, die reeds in 1847 hunne voltooijing te gemoet zagen, waarbij tevens de scheiding van geneeslijken en ongeneeslijken, wel is waar niet tot grondslag voor de wetgeving is aangenomen, maar toch als middel gebezigd is, om eene meer gelijkmatige en doeltreffende verdeeling der lijders over de verschillende gestichten te erlangen. Mogt dit besluit eens geheel nageleefd zijn, dan voorzeker zal Engeland's krankzinnigenwezen eene aanzienlijke hoogte bereikt hebben; want,

Digitized by Google

de wetenschappelijke ontwikkeling der psychiatrie in dat land daargelaten, waarover wij hier niet verder kunnen uitweiden, zijn er een groot aantal gestichten, zoo als te Hanwell, Lincoln, Wakefield, Lancaster, York, Retreat enz., enz., die in vele opzigten voortreffelijk mogen genoemd worden, zoo wel om hunne inrigting, als om hunne administratie en hunne geneeskundige leiding.

In Frankrijk is de verdeeling op bovenvermelden grondslag niet zoo duidelijk of zoo algemeen als in Engeland. Wel bestaan ook daar te lande, en vooral in en bij Parijs, vele privaatinrigtingen, maar zij vormen niet tegenover de departementale eene zoo afzonderlijk staande klasse van inrigtingen. Ferrus, destijds Geneesheer voor de afdeeling der krankzinnigen te Bicêtre, maakte in 1834 een rapport omtrent den toestand der gestichten bekend, waarin krankzinnigen verpleegd werden, om het even, of deze verpleging hun hoofd- of slechts hun nevendoel was. Daaruit bleek, dat op verre na niet alle departementen in de gelegenheid waren in hunne behoeften, ware het dan ook nog zoo onvolledig, te voorzien. De schildering, die hij van den toestand dier arme lijders geeft, was inderdaad allertreurigst. Esquirol, die in 1818 reeds eene memorie over dit onderwerp aan den minister van binnenlandsche zaken ingediend had, telde toen op eene bevolking van ruim 30 millioenen zielen slechts 5153 krankzinnigen, die deels in openbare, deels in privaatgestichten, deels in gasthuizen, bestedelingenhuizen, bedelaarsgestichten en gevangenissen verspreid waren, en waarvan meer dan 2000 in de 3 groote gestichten van Parijs, namelijk Salpetrière, Bicêtre en Charenton verpleegd werden. Door deze inrigtingen, vooral door Bicêtre en Salpetrière, werd dan ook destijds eene hoofdverdeeling dezer gestichten aan de hand gegeven, en wel eene verdeeling naar de verschillende geslachten. Want behalve Bicêtre, dat uitsluitend mannen, en Salpetrière, dat alleen de behoeftige vrouwen ontving, waren daarenboven nog 2 van de 8 maisons royales de santé, dat namelijk te Armentières voor *mannen* en dat te Lille voor *vrouwen* ingerigt. Deze verdeeling naar het verschil van kunne, werd in het vervolg van tijd wel is waar niet meer zoo streng gehandhaafd. Het getal gestich-

Digitized by Google

ten werd hoe langer zoo meer uitgebreid, zoo zelfs, dat het in 1837 in een rapport aan de Kamer der Gedeputeerden tot 34 geklommen was. Tot zoover was alzoo het krankzinnigenwezen in Frankrijk reeds zonder wettelijke tusschenkomst verbeterd, toen in 1838 eene wet uitgevaardigd werd, die behalve eene reeks van bepalingen, alle meer van eenen legislativen en administrativen aard, in art. 1, voorschreef: dat elk departement gehouden zou zijn een openbaar gesticht te hebben, bij uitsluiting bestemd om krankzinnigen op te nemen en te verzorgen, of met eenig ander gesticht, hetzij openbaar of privaat, daaromtrent een contrakt te sluiten; terwijl bij die zelfde wet, niet alleen de op- maar ook de inrigting van alle krankzinnigengestichten onder toezigt van het openbaar gezag gesteld werden.

In de 3de afdeeling van de Statistique de France, in 1841 door den minister van koophandel uitgegeven, wordt het getal krankzinnigen (doch alleen van de zoodanigen, die in gestichten verpleegd werden) berekend op 19,738, bij eene bevolking van 34,213,929. Dit cijfer, ten gevolge waarvan slechts 1 krankzinnige op de 1728 inwoners komt, zou, zoo als ook Brièrre de Boismont en Parchappe te regt tegen Moreau de Jonnès beweren, veel te gering zijn, indien daaronder ook diegenen begrepen waren, die niet in gestichten verpleegd worden. Hoe het zij, dat de gestichten in genoegzamen getale in Frankrijk aanwezig zijn, is door de wet gewaarborgd, terwijl het bovengenoemde cijfer van 19,738 voldoende bewijst, dat het openbare krankzinnigenwezen daar te lande in den laatsten tijd aanmerkelijke uitbreiding gekregen heeft.

Intusschen is de verdeeling der krankzinnigengestichten daar niet zoo streng vastgehouden als in Engeland, en vertoont althans niet, zoo als in Duitschland, eenen bepaalden ontwikkelingsgang, die van eenen wetenschappelijken grondslag uitging, en die zich in dit laatste land duidelijker dan in eenig ander openbaart.

Uit de chaotische verwarring, waarin de krankzinnigen vroeger begrepen waren, ontstonden hier het eerst gestichten, waarin geneeslijken en ongeneeslijken door elkander opgenomen en verpleegd werden. Het groot getal gevoegd bij den natuurlijk langeren verpleegtijd der ongeneeslijken, nam wel-

Digitized by Google

dra alle beschikbare localiteiten in, zoodat de nieuwe gevallen of in het geheel niet, of eerst dan opgenomen konden worden, wanneer de gunstigste tijd voor het herstel reeds verstreken was. Dit tijdperk is door Damerow, den beroemden Duitschen geneeskundige, die zich voor de psychiatrie in 't algemeen, maar vooral voor de inrigting der aan deze specialiteit gewijde instellingen, zoo verdienstelijk gemaakt heeft, het tijdperk der absolute vereeniging van geneeslijken en ongeneeslijken genoemd. Het bezwaar, dat hieruit ontstond, deed den kundigen Langermann eene volkomene splitsing van beide soorten van lijders wenschelijk en noodzakelijk achten. Het was daarom, dat hij uit het gesticht voor het koninkrijk Saksen, gelegen op den Sonnenstein, de ongeneeslijken verwijderde, en eerst naar het wees-, arm- en tuchthuis te Waldheim, en later naar de bijzonder voor hen ingerigte bewaarplaats te Colditz liet overbrengen. Dit voorbeeld werd daarop spoedig door Pruissen gevolgd bij de oprigting van het geneeskundige gesticht te Siegburg voor Rhijn-Pruissen en te Leubus voor Sileziën, terwijl te Brieg en Plagwitz nieuwe bewaarplaatsen werden daargesteld; vervolgens door het koninkrijk Wurtemberg, dat in het jaar 1834 het geneeskundige gesticht te Winnenthal en de bewaarplaats te Zwiefalten tot stand bragt, beide gestichten, die, hoezeer de uitvloeiselen van een minder deugdelijk systema van absolute scheiding, door den onvermoeiden ijver en de menschlievende zorgen hunner directeuren Zeller en Schäffer tot de allervoortreffelijksten gerekend mogen worden. — Op die wijze was wel voor de geneeslijken gezorgd, maar het lot der ongeneeslijken was er veeleer door verslimmerd, en noch de Staat noch de familiën konden zich op eene bevredigende wijze van dien last ontdoen. Het kon dus ook niet missen, of deze toestand moest slechts den overgang vormen tot eenen volmaakteren, die door deze absolute scheiding meer dan door iets anders bespoedigd zou worden. Want welke dan ook de gebreken waren, die dit systeem aankleefden, zeker kon op geene andere wijze de waarheid, *dat krankzinnigheid herstelbaar is*, sprekender aan den dag gebragt worden, dan door haar; eene waarheid, die toen, ja zelfs tegenwoor-

Digitized by Google

dig nog, zoo vaak door onkunde en vooroordeel in twijfel getrokken wordt. De glansrijke uitkomsten der genezing, in Sonnenstein verkregen, trokken aller aandacht tot zich, en versterkten alomme de overtuiging van de verpligting, en verlevendigden den wensch om alle maatregelen te baat te nemen, ten einde de eischen der philanthropie en der wetenschap te bevredigen. Men ging met mindere vooringenomenheid aan het onderzoek, zoowel van de bezwaren, die tegen het aangenomen systeem bestonden, als van de wezenlijke behoeften der psychiatrie, waaraan het niet bij magte was te voldoen. De meerdere omslagtigheid in het bestuur, de grootere kostbaarheid bij de oprigting en het onderhoud, de verbrokkeling van middelen, het ontoereikende van de wetenschappelijke criteriën van geneeslijkheid en ongeneeslijkheid, de liefdeloosheid jegens de verpleegden, de krenking der naastbestaanden, en zoo vele andere grieven, die er aan verbonden waren, deden zich meer en meer gevoelen. Roller, de verdienstelijke psychiater van het Groot-Hertogdom Baden, liet reeds in 1831 zijne stem tegen de absolute scheiding hooren en prees de inrigting te Hildesheim als voortreffelijker in dit opzigt, omdat daar de verblijfplaats voor geneeslijken en die voor de onherstelbaren, beide en onder één hoofdbestuur vereenigd, op korten afstand van elkander gevonden werden. — In de provincie Westphalen werd het absoluut vereenigde gesticht te Marsberg verbeterd en in diervoege uitgebreid, dat het oude gebouw voor ongeneeslijken en eene nieuwe localiteit voor geneeslijken, door administratie en leiding tot een relatief verbonden geheel, vereenigd konden worden. Door niets echter vond de voortreffelijkheid dezer relatieve verbinding van genezings-gestichten en bewaarplaatsen zoo algemeenen ingang als door de overtuigende taal van den reeds genoemden Damerow, die in zijn geschrift: "über die relative Verbinding der Irren- Heil- und Pflegeanstalten," hare noodzakelijkheid op morele, wetenschappelijke en administrative gronden ontwikkelde. Dienovereenkomstig werden dan ook bijna alle latere krankzinnigen-gestichten in Duitschland, zoo als te Saksenberg voor Mecklenburg-Schwerin, te Halle, voor Saksen, te Schuberg, voor Nas-

Digitized by Google

sau, te Illenau, voor Baden enz. veranderd of nieuw ingerigt, en daarmede was de hoogste bloei voor de krankzinnigengestichten in Duitschland bereikt, en een beginsel in het leven geroepen, dat tegenwoordig bijna zonder uitzondering algemeen als het beste erkend, en, waar het slechts eenigzins mogelijk is, toegepast wordt. Aan de algemeenheid toch van het beginsel wordt weinig ontnomen door de onbeduidende verdeelingen, die men voor sommige gestichten belangrijk achtte; noch door den wensch van enkelen, die de gestichten liever verdeeld zagen in de zoodanige, die Gemüthskranke, en in andere die Geisteskranke, of die de reconvalescenten afzonderlijk kunnen opnemen.

Wij spraken van de krankzinnigengestichten Duitschlands, maar de billijkheid gebiedt ons te verklaren, dat, hoe vurig ook door de Duitschers gewenscht, met hoeveel kracht ook door hen in den laatsten tijd bevorderd, de eenheid van Duitschland ook in dit opzigt nog zeer gemist wordt. Want terwijl het krankzinnigenwezen in Pruissen, Baden, Wurtemberg, Nassau, Hannover, Mecklenburg-Schwerin, Saksen reeds, ten opzigte der gestichten, tot eene aanzienlijke hoogte geklommen is, en er voor Hessen, Brunswijk, Weimar en andere kleine staten weldadige hervormingen bewerkstelligd worden, zoo ziet het er in Oostenrijk (Praag uitgezonderd, alwaar een voortreffelijk relatief verbonden instituut aanwezig is) en in Beijeren, op vele plaatsen nog erbarmelijk uit, en is er althans aan eene gezamenlijke krankzinnigenstatistiek voor geheel Duitschland, zoo als die voor Frankrijk en Engeland bestaat, nog lang niet te denken. In weerwil daarvan mag men in 't algemeen aannemen, dat Duitschland met zijne gestichten de drie voorname phases het volledigst doorloopen heeft, terwijl het van die der absoluut verbondene, door die der absoluut gescheidene tot die der relatief verbondene gestichten voor geneeskundige behandeling en verpleging geraakt is. Hier, zoowel als in Frankrijk en Engeland, leert de geschiedkundige nasporing, dat de krankzinnigen in den aanvang slechts opgesloten werden, om de maatschappij voor hunne uitspattingen te bewaren; dat daarna eene meer menschlievende gezindheid de noodzakelijkheid deed geboren worden, om ze beter te ver-

Digitized by Google

zorgen en te verplegen; dat men voorts er toe kwam; om ze bij die verpleging ook aan eene geneeskundige behandeling te onderwerpen; en dat eindelijk die geneeskundige behandeling en het herstel des lijders hoofddoel werden, waarbij echter de doelmatige verpleging ook van de onherstelbaren niet verzuimd mogt worden. Dien zelfden ontwikkelingsgang vinden wij in de gestichten terug. Eerst waren zij enkel bewaarplaatsen, daarna verpleeghuizen, vervolgens gestichten ter verpleging en genezing tevens, en eindelijk genezings- en verplegingsgestichten tegelijk.

Het laat zich intusschen voorzien, dat ook deze orde van zaken nog belangrijke wijzigingen zal ondergaan en de ondervinding geeft reeds het regt om die wijzigingen nader te voorspellen en aan te duiden. De verdeeling der krankzinnigen in geneeslijken en ongeneeslijken, laat ons het vrij bekennen, is zoo willekeurig, dat zij op den duur niet als hoofdgrondslag gebezigd zal kunnen worden. Het onderscheidend kenmerk van al of niet geneeslijkheid, dat men in den vorm der krankzinnigheid, in haren duur, hare complicatiën, enz. heeft willen zoeken, is daartoe al te onzeker, of laat te veel uitzonderingen toe. In weerwil daarvan moet men bekennen, dat het getal ongeneeslijken verreweg dat der geneeslijken overtreft, althans dat zij door hunnen langeren verpleegtijd op den duur in de gestichten de groote meerderheid zullen uitmaken, zoodat de *Pflegeanstalten* spoedig overbevolkt zullen zijn en men van zelf genoodzaakt zal wezen, de overtallige ongeneeslijken in de *Heilanstalten* een goed onderkomen te doen vinden. Trouwens, indien men daarbij met verstand te werk gaat en indien de localiteit slechts genoegzame onderafdeelingen toelaat, zijn hiervan geene nadeelen te wachten, althans niet in een gesticht, dat er toe ingerigt is, om al de krankzinnigen van eenig district te bevatten. Ja, eene voortgezette ernstige overweging van dit vraagstuk en eene latere veeljarige ondervinding doet ons hier de verklaring herhalen, die wij reeds in 1842, in een rapport aan de Gedeputeerde Staten van Noord-Holland uitspraken, dat, voor de krankzinnigengestichten, de verdeeling der krankzinnigen in *storende* en *niet storende* de voorkeur verdient boven die in

Digitized by Google

geneeslijke en *ongeneeslijke.* Want, ofschoon het waar zij, dat sommige ongeneeslijken minder en niet zoo verschillende inrigtingen vereischen dan geneeslijken, dat men b. v. voor Idioten, erge stompzinnigen of voor die, welke tevens aan vallende ziekte of verlamming lijden, geene werkplaatsen, geene groote wandeltuinen, geene bijzondere middelen van uitspanning en verstrooijing volstrekt noodig heeft; even waar is het tevens, dat het bezit dier hulpmiddelen hun leven bijzonder kan veraangenamen en dat men hun door het toegestane gebruik daarvan eene groote weldaad bewijzen kan, eene weldaad, die men aan enkelen hunner volstrekt niet onthouden mag, wil men niet het verwijt van onmenschelijkheid op zich laden. Men bedenke het, dat zij, die lang aan periodieke razernij lijden, dat vele vormen van melancholie, dat vele gevallen van zoogenaamde *moral insanity*, tot de ongeneeslijke gerekend moeten worden, — alle vormen, die de ontvankelijkheid voor aangename en onaangename indrukken niet alleen niet uitdelgen, maar vaak zelfs verhoogen, en men vrage zich af, of men hier vrijheid hebbe, zoodanige lijders in eenen minder gunstigen toestand te plaatsen, dan die welke men onderstelt voor genezing vatbaar te zijn. Neen, de vraag, of zij al of niet de genezing van anderen in den weg staan, of zij voor de orde hinderlijk zijn, of zij storende indrukken bij hunne overige lotgenooten kunnen wekken, die vraag alleen en in de eerste plaats verdient bij hunne verdeeling in aanmerking te komen. Of hij geneeslijk zij of niet, daarvan heeft de krankzinnige, die met anderen zamenwoont, nog minder besef dan de geneesheer, die er zich vaak in vergist. Door zijne ongeneeslijkheid alleen zal geen krankzinnige den anderen in den weg staan, maar wel door zijne woorden, manieren en gedragingen. Voor de afzonderlijke plaatsing van eenige ongeneeslijken moet derhalve het gesticht de gelegenheid bieden, zoo als voor allen, die onzindelijk, walgelijk, erg verlamd zijn, aan vallende ziekten lijden, enz. Maar in die afzondering behooren ook tijdelijk alle geneeslijken te deelen, die door geschreeuw, geraas, door hunne onreinheid en ergerlijke daden den anderen hinderlijk zijn. Aan den anderen kant zal eene verstandige vermenging van geneeslijken en ongenees-

Digitized by Google

lijken het gesticht zelfs te eer zijn doel doen bereiken. Vele dusgenoemde ongeneeslijken zijn toch de ordelijkste en rustigste, die den nieuw ingekomenen tot voorbeeld kunnen verstrekken en hen onwillekeurig daartoe medeslepen; zij zullen in de werkplaatsen de blijvende kern uitmaken; zij zullen den dienstboden den arbeid verligten en door hunne vaak mechanische volgzaamheid de orde en discipline van het gesticht meer bevorderen, dan dwangmiddelen of overreding immer zullen vermogen. Dat voorregt bieden nu echter ook de relatief verbondene genezings- en verplegingsgestichten, dat zij de bouwkundige voorwaarden voor de doelmatige scheiding der storenden en niet storenden geheel vervullen en derhalve met veranderden naam hetzelfde blijven, hetgeen bij de absoluut verbondene gestichten niet het geval is.

Wij liepen hier onze redenering eenigzins vooruit, terwijl wij, ook met het oog op hetgeen in den laatsten tijd voor de verbetering der gestichten in Holland gedaan is, die groote indeeling daarvan aanduiden, die naar onze overtuiging meer en meer als de beste zal erkend worden. — Op den hoogsten trap van ontwikkeling zoude men eindelijk van de gestichten kunnen vorderen, dat zij als clinische instituten, door woord en geschrift, dienstbaar gesteld werden aan de uitbreiding der wetenschap, niet alleen der psychiatrie in het bijzonder, maar der geheele geneeskunde, anthropologie en philosophie in het algemeen. — Doch het is hier de plaats niet, deze stelling verder uit te werken.

Vestigen wij liever thans opzettelijk onze aandacht op hetgeen de geschiedenis ons van het krankzinnigenwezen in ons eigen land leert. — Zoo ergens, dan voorzeker was zij ook hier eene zeer bedroevende. Onnoodig is het van den vroegeren toestand eene uitvoerige schilderij op te hangen. Wie echter eenige groepen daarvan zich voor oogen wenscht te brengen, leze de redevoering van Prof. Schroeder van der Kolk, voor 10 jaren uitgegeven, waarin hij met onverschrokkene vrijmoedigheid den verwaarloosden toestand aan het licht brengt, en openhartig belijdt, dat hij in het onzekere verkeert, of, wanneer hij den blik naar de gestichten van ons land wendt, een gevoel van droefheid, dan wel van schaamte regtmatiger zij. Ook geen enkel lichtpunt van

Digitized by Google

meerdere menschelijkheid ontwaart ons oog bij het doorloopen van die vroegere geschiedrollen, en zonder uitzondering, kon boven alle krankzinnigengestichten het motto van Dante zijne plaats vinden: "Laat varen alle hoop, gij die hier binnentreedt." Vooroordeel en vrees aan den kant der maatschappij, onkunde van de geneeskundigen, lieten dien toestand eeuwen lang voortduren, ja verzetteden zich zelfs niet tegen het afgrijsselijke gebruik, om op eenen bepaalden dag (Paaschdol) de in hunne hokken opgeslotene krankzinnigen, als wilde beesten, aan het nieuwsgierige publiek te vertoonen. De staat kende slechts éénе zorg, het was die, om zich van hunnen last te ontdoen, en ze voor de orde en rust onschadelijk te maken. — Het was reeds veel, dat, in art. 489—513 van het op den eersten Maart 1811 alhier ingevoerde Code Napoleon, de wijze geregeld werd, waarop personen, die *voortdurend* in eenen staat van onnoozelheid, krankzinnigheid of razernij verkeerden, konden worden geinterdiceerd, en dat het, bij art. 510 van dat wetboek, aan den familieraad verbleven was, om den krankzinnige in zijne woning, of elders, of wel in eenig gesticht te laten verplegen; maar onteerend was de schandelijke gelijkstelling, die in art. 574 wordt uitgedrukt door de woorden: "ceux qui laisseront divaguer des "insensés ou furieux, ou animaux malfaisans ou féroces, se-"ront etc." Voor de *niet voortdurend* krankzinnigen bestonden, blijkens het bovenstaande, geenerlei wettige bepalingen. Daarin werd derhalve bij een besluit van 12 Februarij 1814 voorzien, door de bepaling, dat, op verzoek van naastbestaanden, of wel op requisitoir van den officier van justitie, zoodanige personen tot behoud van de goede orde, wering van openbare zedeloosheid, of voorkoming van ongelukken, buiten vorm van proces zoo lang in een verbeterhuis mogten worden geconfineerd, die wegens zinneloosheid, verregaande verkwisting, of andere buitensporige en slechte gedragingen voor de zamenleving ongeschikt waren, of zich dezelve hadden onwaardig gemaakt, als zij geene merkbare blijken van beterschap gaven. Bij de wet werd het zoodoende eerst erkend, dat de krankzinnigen gelijk aan wilde beesten waren en later dat zij met verkwisters en deugnieten op ééne lijn geschaard moesten worden: bij de wet werd de gezamen-

Digitized by Google

lijke opsluiting in één gesticht met deze laatsten gedoogd, ja zelfs bevolen; en de wetgever kende dus geen hooger doel, had geene ruimere inzigten, dan om ze maar onschadelijk te maken voor de maatschappij. De eerste merkbare schrede van vooruitgang vinden wij echter in het besluit van 11 April 1818. Daarbij had den wetgever de gedachte aan mogelijke genezing voor den geest gezweefd, ja die genezing zelve werd reeds als doel meer op den voorgrond gesteld. Bij dat besluit toch werd niet alleen het voortdurend bestaan der daartoe geschikte gestichten gedoogd, de oprigting van nieuwe en opheffing der ongeschikte bevolen; maar daarbij werd tevens eene stellige scheiding gelast van krankzinnigen en misdadigers, en eindelijk werden hierbij eenige administrative bepalingen gevoegd, die tot eene betere orde van zaken zouden leiden. Een geschikt persoon zou zelfs aangewezen worden, om de voortreffelijke inrigtingen van Europa te gaan bezoeken, ten einde zich aldaar met de beste wijze van besturing der gestichten en de doelmatigste wijze van verpleging der krankzinnigen bekend te maken. Doch helaas! dit besluit, hoe lofwaardig ook, is zonder gevolg gebleven. Desniettegenstaande verzuimde de regering niet, allerhande wenschen tot verbetering van het bestaande te koesteren, en heden plannen voor te stellen om ze morgen weer te verwerpen, of ze althans te laten rusten. Inmiddels werd er een onderzoek ingesteld naar den aard en de uitkomsten der in de Noordelijke en Zuidelijke gewesten aanwezige gestichten; voorts eene algemeene telling der krankzinnigen bevolen, die toen, in 1825, voor de Noordelijke provinciën, met uitzondering van Limburg, 1828 opleverde. Van dit getal werden 702 (295 m. en 407 vr.) op 47 verschillende plaatsen verpleegd, zoowel in afzonderlijk daartoe ingerigte huizen, als in gevangenissen, bedelaarsgestichten, zieken- en godshuizen. 23 dier gestichten behoorden aan de gemeenten, 5 stonden op zich zelve, en 7 waren geheel onafhankelijke particuliere inrigtingen. In één punt echter kwamen zij allen overeen, namelijk in hunne volslagene ongeschiktheid. Men zag dit in, en zonder zich de moeijelijkheden te ontveinzen, die aan hunne opheffing verbonden zouden zijn, liet de regering een plan van een colossaal gesticht

Digitized by Google

ontwerpen, dat voor de gezamenlijke krankzinnigen der Noordelijke provinciën op de heide van Zeijst zou opgerigt worden. Dit plan stelde eenen halven cirkel voor, met naar buiten uitloopende stralen, ongeveer als het Engelsche gesticht te Exeter; zijn middenlijn zou alleen eene lengte van 1100 ellen beslaan. Hoe onbekookt en ondoelmatig dit plan ook zijn mogt, men was toegevend genoeg om het althans in overweging te nemen. Intusschen was de belangstelling voor dit onderwerp levendiger aangewakkerd. Sommige geneeskundigen begonnen er hunne aandacht aan te schenken. De provinciale geneeskundige commissie van Noordholland schreef in 1821 eene prijsvraag uit, die de psychiatrie bijna in haren geheelen omvang omvatte en waarop zij in 1823 een antwoord ontving, dat na de wenschelijke verbeteringen en de noodige uitbreidingen in 1825, door haar den prijs waardig gekeurd werd en in 1826, door statistieke opgaven, door inlichtingen omtrent den opbouw van krankzinnigengestichten, enz. vermeerderd, in het licht verscheen, onder den titel: "Traité sur l'aliénation "mentale et sur les hospices des aliénés; par Joseph Guis- "lain, à Gand." Dit werk oefende wel is waar geen regtstreekschen invloed uit op de verbetering der krankzinnigengestichten; de daarbij ontworpene plannen, waarin, merkwaardig genoeg, het cellulaire systema aangenomen was, waren niet genoegzaam ontwikkeld, al te omslagtig en te kostbaar, en inderdaad ook ondoelmatig te noemen. Noch de regering, noch de plaatselijke besturen toonden althans daardoor eenigzins tot meerdere werkzaamheid aangespoord te zijn. Intusschen scheen men van de onuitvoerbaarheid van het boven vermelde colossale gesticht overtuigd geworden te zijn, want dit bleef verder onaangeroerd in de portefeuille liggen, alwaar het als merkwaardig gedenkteeken van overdrijving en ondoelmatigheid ten eeuwigen dage moge blijven rusten. De Belgische revolutie leidde eindelijk de opmerkzaamheid geheel van dit onderwerp af, en daarmede scheen voorloopig alle uitzigt op hervorming weggenomen en het vonnis van verlenging der straf voor de arme krankzinnigen, die in de verfoeijelijk slechte gestichten opgesloten waren, uitgesproken te zijn.

Digitized by Google

Daar begon eensklaps en geheel onverwachts in Utrecht een blijder dageraad aan de kimmen te verrijzen. Schroeder van der Kolk, de man, wiens naam voor altijd aan de zegeningen van het verbeterd krankzinnigenwezen in ons land verbonden zal blijven, hij, die in de rijke oefenschool van het buiten-gasthuis te Amsterdam zich met de behoeften der krankzinnigen bekend gemaakt had, was te Utrecht regent geworden van het aldaar aanwezige krankzinnigengesticht, dat, even als elders hier te lande, uit eenige enge en onreine hokken bestond, waarin, zonder onderscheid van geslacht, 20 tot 30 krankzinnigen uit den laagsten stand, aan zich zelven overgelaten, een ellendig dierenleven leidden. Sedert 1831 ving hij, krachtdadig ondersteund door de welwillende medewerking der regenten, de verbeteringen en uitbreidingen aldaar aan. Tuinen en plaatsen werden aangelegd, uitspanningen en werkzaamheden ingevoerd, orde, tucht en tevredenheid werden hersteld, geneeskundige hulp en goed voedsel toegediend, en binnen weinige jaren was dit gesticht van eene spelonk des ongeluks in een goed geneeskundig gesticht herschapen, — een gesticht, dat 100 krankzinnigen uit verschillende standen kon opnemen en doelmatig verplegen. Dit voorbeeld en de zoo evengenoemde redevoering van den Hoogleeraar bleven niet zonder gevolgen. De regering werd er wederom krachtig door opgewekt, en zond in 1830 aan de verschillende gedeputeerde staten eene circulaire, waarbij niet alleen de noodzakelijkheid, maar tevens de uitvoerbaarheid eener ruimere verbetering betoogd en op het voorbeeld van Utrecht gewezen werd. Eene bijgevoegde schets ontwikkelde de volstrekte vereischten van een goed gesticht tot genezing der krankzinnigen en toonde de beste wijze van beheer en leiding aan. Eindelijk werd op nieuw eene telling bevolen, die toen 1925 krankzinnigen opleverde (931 m. en 994 vr.), van welke 826 in 27 gestichten verpleegd werden. Welke bedenkingen men ook tegen deze circulaire zoude kunnen maken, zij was inderdaad van beslissenden invloed op de verbetering van het krankzinnigenwezen in ons land. Zij moest de voorloopster zijn voor de aanstaande nieuwe wet, om nog meer radicale hervormingen voor te bereiden en in te voeren, die eindelijk

Digitized by Google

in 1841 door de nieuwe wetgeving haar volledig beslag moesten erlangen.

In sommige provinciën daarenboven viel deze circulaire op eenen reeds vruchtbaren bodem. Zoo toch had zich reeds in 1835 in Groningen eene commissie gevormd tot oprigting van een nieuw krankzinnigengesticht, welke commissie, korten tijd na het uitvaardigen dier circulaire, hare plannen aan het ministerie inzond. Doch de groote kostbaarheid der onderneming vertraagde de uitvoering en liet haar zelfs geheel achterwege blijven, vooral ook toen èn Friesland èn Drenthe weigerden tot het voorgestelde plan toe te treden.

In 1836 was men reeds begonnen het krankzinnigengesticht te Deventer te verbeteren en uit te breiden.

Het plan tot verbetering van het krankzinnigengesticht te Zutphen, reeds in 1835 geopperd, leed eveneens schipbreuk op de groote daartoe gevorderde kosten.

Ditzelfde had in 1839 (derhalve na de circulaire) in Amsterdam plaats, alwaar men er op bedacht was, aan het Buitengasthuis de noodige uitbreiding te geven, om de aldaar aanwezige krankzinnigen eene betere verpleging te kunnen laten genieten. De beraadslagingen daarover duurden voort tot in het najaar van 1842 (dus na de uitvaardiging der nieuwe wet), wanneer nieuwe voorstellen tot verbetering van het buitengasthuis, zoowel voor de aldaar verpleegde zieken als krankzinnigen, aan den stedelijken raad ingediend, en in diens vergadering van Julij, reeds een paar maanden na de van regeringswege plaats gehad hebbende inspectie, goedgekeurd werden.

Zoo als reeds gezegd is, was het voornamelijk de wet van 29 Mei 1841, die aan het krankzinnigenwezen in ons land den krachtigsten stoot ten goede gaf. Die wet was het uitvloeisel van eene op de ondervinding berustende overtuiging, dat de herstelling der krankzinnigen aanmerkelijk bevorderd wordt door eene *spoedige* geneeskundige behandeling in daartoe meer opzettelijk ingerigte gestichten. Als zoodanig bevat het eerste hoofdstuk bepalingen voor de krankzinnigengestichten zelve, het tweede die voor de opneming der krankzinnigen, het derde de regeling van het ontslag, het vierde voorschriften voor het beheer der goederen van hen,

Digitized by Google

die in een geneeskundig gesticht opgenomen zijn, terwijl eindelijk het laatste hoofdstuk eenige slotbepalingen van regterlijk administrativen en poenalen aard bevat.

Vooral belangrijk moet, voor het oogpunt waaruit wij de wet thans voornamelijk beschouwen, het eerste hoofdstuk genoemd worden. Dit splitst de bestaande gestichten in *geneeskundige* (beter ware het geweest te spreken van *genezingsgestichten*), bepaaldelijk ingerigt met het doel om de herstelling der lijders te bevorderen, en in *bewaarplaatsen*, dienende om diegenen, welke volgens de bepalingen der wet daarin opgenomen kunnen worden, van de maatschappij af te zonderen. De beslissing, of de bestaande gestichten tot de eene of andere soort zouden behooren, werd aan den koning overgelaten, die wèl de bewaarplaatsen tijdelijk en bij uitzondering tot geneeskundige gestichten kon verheffen, maar, na de uitvaardiging der wet, de oprigting van nieuwe bewaarplaatsen niet mogt vergunnen, terwijl men, bij bestaande behoefte, *geneeskundige* gestichten *kon* doen oprigten, waarvoor intusschen almede vooraf de toestemming des konings zou gevorderd worden. Die gestichten zouden dan uitsluitend voor krankzinnigen ingerigt en de gelijktijdige verpleging van deze met andere personen volstrekt verboden zijn. Ten einde nu in de bestaande behoefte te voorzien, bepaalde de wet verder, dat de provinciën, waarin geen afzonderlijk gesticht kon of behoefde opgerigt te worden, daartoe met eene andere provincie eene billijke overeenkomst zouden sluiten. Voorts besliste zij omtrent het gebruik der inkomsten van de op hooger bevel geslotene gestichten, en regelde eindelijk de inspectiën, waaraan elk gesticht, zoowel van den kant der hooge regering, als van de regterlijke en geneeskundige autoriteiten, zoude onderworpen zijn. Bij dit eerste hoofdstuk was derhalve de scheiding van genezings-gestichten en bewaarplaatsen in principe aangenomen, eene scheiding, waartegen wij onze stem meenden te moeten verheffen, om de redenen die wij hierboven zoowel, als vroeger in eene afzonderlijke brochure, ontwikkeld hebben. Intusschen gebiedt de billijkheid te erkennen, dat die scheiding in de gegevene omstandigheden eenigzins noodzakelijk, en voor ons land, althans op den langen duur, minder gevaarlijk was.

Digitized by Google

Noodzakelijk was zij, omdat deze maatregel het eenige middel aan de hand gaf, om het koren van het kaf, de slechte gestichten van de goede te scheiden, om de oprigting van goede gestichten gemakkelijk te maken en te bevorderen, en de slechte door strenge wetsbepalingen zoodanig in hunne ontwikkeling te belemmeren, hun voortdurend bestaan zoo zeer te bemoeijelijken, dat na verloop van tijd hun ondergang onvermijdelijk zou worden. Men kon deze gunstige uitkomst, voor velen althans, slechts op deze wijze, en op den langen duur verwachten. Provinciale, plaatselijke en particuliere belangen maakten de plotselijke opheffing daarvan, zoo al niet onmogelijk, dan toch gewaagd. Afzonderlijke en opzettelijk daartoe bestemde fundatiën kon men langzamerhand laten uitsterven, maar ze moeijelijk eensklaps geheel doen ophouden, of op eene andere wijze over hare middelen beschikken, en daaraan eene gansch andere bestemming geven. Wij zullen wel is waar later zien, dat ten dezen opzigte de wet volkomen aan het doel des wetgevers beantwoord heeft. In weerwil daarvan zullen wij echter steeds ons leedwezen blijven betuigen, dat al die ondergeschikte consideratiën van provinciale, stedelijke en particuliere belangen der regering den moed ontnomen, of bij haar de overtuiging van de onmogelijkheid gevestigd hebben, om terstond tot meer afdoende maatregelen over te gaan, maatregelen van centralisatie, waardoor niet alleen op enkele plaatsen, zoo als in N. Holland, maar overal en voor allen het beste had verkregen kunnen worden. Ook nu nog moeten wij het betreuren, dat zij in financiële bezwaren eenen hinderpaal gevonden heeft om eene schrede verder te gaan, dan zij deed. Zij verbood toch de oprigting van nieuwe bewaarplaatsen. Zij stelde de voorwaarden vast, waaronder de aanwezige gestichten konden voortbestaan, of moesten opgeheven en gesloten worden; zij behield zich het regt van oppertoezigt op al de bestaande gestichten voor, ja gedoogde zelfs niet, dat er *zonder hare toestemming* eenig nieuw gesticht wierd opgerigt: maar waarom ging zij niet eene schrede verder? Waarom *beval* zij die oprigting niet, zoodra de behoefte daaraan zou gebleken zijn, terwijl zij nu slechts flaauwelijk in art. 3 verklaart "dat er bij bestaande

Digitized by Google

"behoeften geneeskundige gestichten *kunnen* worden opge- "rigt?" Zij vreesde welligt, dat, na een zoo stellig bevel, door haar ook de middelen ter oprigting hadden behooren aangewezen, ja des noods verstrekt te worden. En tegen dit geldelijk offer zag zij op, minder moedig als zij was dan de Fransche wetgever, die in art. 1 het bevel vooraf liet gaan: "chaque département est tenu d'avoir un établissement "public spécialement destiné à recevoir et soigner les alié- "nés, ou de traiter, à cet effet, avec un établissement pu- "blic ou privé, soit de ce département, soit d'un autre dé- "partement etc."

Wij deden boven opmerken, dat de in principe aangenomene scheiding aan den anderen kant voor ons land welligt niet dat gevaar zou aanbrengen, 't welk er in andere landen mede verbonden is, alwaar in de gestichten de noodige ruimte om alle krankzinnigen te bevatten, gemist wordt, omdat het uitzigt reeds bestond, en meer en meer geopend zou worden, dat er een grooter aantal gestichten ontstaan zou en daarin zoo vele plaatsen aanwezig zouden zijn, als voor al de krankzinnigen ten onzent gevorderd zouden kunnen worden. Daardoor zou voor ons ook het bezwaar vervallen, hetwelk er in andere landen bestaat, dat, namelijk, de genezings-gestichten weldra met ongeneeslijken opgevuld wierden, en de herstelbaren te langen tijd naar de opneming moesten wachten, zoo als zulks b. v. in Hanwell het geval is, waarin voor twee jaren 955 krankzinnigen gevonden werden, van wie men ter naauwernood 30 tot de geneeslijke kon rekenen; en te Lancaster, waar in het jaar 1844 het getal krankzinnigen 608 bedroeg, waarvan men 546 als ongeneeslijk beschouwde, en waar de plaatsing voor 500 lijders nog met ongeduld verbeid werd. Al neemt het getal der ongeneeslijken in onze gestichten nu ook nog zoo zeer toe, het is te voorzien, dat de geneeslijken er altijd hunne plaats zullen kunnen vinden. Die vereeniging van beide zal dan niet zoo veel nadeel aanbrengen, maar zal zelfs tot de beste orde van zaken, die wij boven beschreven hebben, kunnen leiden, indien slechts de afdeeling der storenden, die zoovele ongeneeslijken zal moeten herbergen, groot genoeg en er in het geheel gelegenheid zij, de vereischte andere afdeelingen zoo volledig mogelijk daar te stellen. Omtrent dit punt laten

Digitized by Google

intusschen de aanwezige gestichten nog veel te wenschen over, en is onze vrees voor noodlottige vermenging in de nieuw opgerigte geenszins geheel weggenomen.

Doch zien wij nog eens nader, door welke middelen de wetgever de oprigting der *geneeskundige* gestichten heeft willen bevorderen, en den ondergang der bewaarplaatsen heeft willen voorbereiden.

De opname der krankzinnigen in de gestichten was vroeger, sedert de invoering der nieuwe wet van October 1838, aanmerkelijk bemoeijelijkt. Daarbij werd het niet meer aan den familiënraad overgelaten, om den krankzinnige in een gesticht te plaatsen, maar werd er bepaald, dat die plaatsing eerst dan kon geschieden, wanneer de lijder onder curatele gesteld was. Die maatregel was lastig om de vele formaliteiten; hij was gevaarlijk voor den lijder en voor de maatschappij, omdat er doorgaans een al te lange tijd mede verliep; hij was grievend voor de familiebetrekkingen, omdat zij daardoor aan hun ongeluk eene grootere ruchtbaarheid moesten geven, dan met hunne verschoonende zorg voor den lijder bestaanbaar was. Hij hield dan ook menigeen van de plaatsing zijner aanverwanten in een gesticht, hoe voortreffelijk en gewenscht anders ook, terug. Die drukkende bepalingen moesten voor de genezings-gestichten opgeheven, voor de bewaarplaatsen met alle gestrengheid gehandhaafd worden. Daarom wordt voor de plaatsing in gene slechts gevorderd het verzoekschrift van eenig bloedverwant, gerigt aan den president der arrondissementsregtbank, door eenen procureur onderteekend, en ondersteund door eene verklaring van eenen bevoegden geneeskundige; zonder dat de krankzinnige persoon zelf gehoord, of het bevelschrift van den president aan hem beteekend of daaraan eenige andere publiciteit behoeft gegeven te worden; daarom wordt des gevorderd door de regtbank in zijn belang slechts een provisionele bewindvoerder benoemd, die op eigen gezag geene andere daden dan van zuiver beheer verrigt; daarom worden er drie jaren proeftijd vergund, voordat hij onder curatele gesteld behoeft te worden. Deze maatregel, met al zijn tijdverlies, kostbaarheid, omslag en openbaarheid, zou daarentegen voor elke plaatsing in eene bewaarplaats moeten voorafgaan. Men ziet hieruit, hoe vele voordeelen er aan de plaatsing van den krankzin-

Digitized by Google

nige in een genezings-gesticht, ook buiten de betere behandeling en verpleging aldaar, verbonden waren, en hoe vele nadeelen op de bewaarplaatsen drukten; hoe gewenscht derhalve in elke provincie de oprigting van de eerste, hoe onwaarschijnlijk de voortduur van de laatste werd. Onder die voordeelen behoort vooral de onverwijlde opname van den krankzinnige in het genezings-gesticht genoemd te worden, die, ook met inachtneming van alle voorschriften der nieuwe wet, binnen weinige dagen kan plaats hebben. Van hoeveel belang en van welken invloed die spoedige plaatsing op het herstel is, kan men eenigzins opmaken uit Jacobi's opgaven van de werkzaamheden van het gesticht te Siegburg ("Allgem. Zeitschrift für Psychiatrie etc. Bd. IV, Hft. 3"), alwaar wij uit de steeds afklimmende reeks zien, dat van de 42 lijders, die binnen de 4 weken na het ontstaan der krankzinnigheid aldaar onder geneeskundige behandeling kwamen, en later ontslagen werden, 32, derhalve 76, 1 pCt. genazen; van 92 binnen de 1—3 maanden 58, derhalve 63, 0 pCt.; van de 78 binnen 3—6 maanden 37, derhalve 47, 4 pCt.; van de 55 binnen de 6—12 maanden 17, derhalve 30, 9 pCt.; van de 29 binnen 1—2 jaren 8, derhalve 20, 5 pCt.; en eindelijk van de 17, die na 2—5 jaar, ontslagen werden 3, derhalve slechts 12, 0 pCt.

Na die wettelijke bepalingen bleef het slechts de vraag: welke gestichten tot de eene en welke tot de andere soort gebragt zouden worden, en aan wie de regering de beslissing daarvan zou overlaten. Ook daaromtrent werd men echter spoedig uit de onzekerheid gered; want vóórdat op den 5den October 1841 een ministerieel besluit verscheen, waarbij de uitvoering der bovengenoemde wet geregeld werd, had de benoeming plaats van Prof. van der Kolk en van den Heer Feith, referendaris bij het departement van binnenlandsche zaken, tot inspecteurs der krankzinnigengestichten van ons land. In den zomer van dat jaar hielden deze heeren hunne eerste inspectie-reis, waarbij zij in de provincie Limburg nog ettelijke 70 krankzinnigen in onderscheidene huizen verdeeld vonden, zoodat het gezamenlijke getal van de zoodanigen, die in gestichten verpleegd werden, voor Nederland ongeveer 910 beliep (430 m. en 480 vr.). Met uitzondering van Utrecht en Deventer bleek de verpleging alomme ellendig te

Digitized by Google

zijn. Wel had men reeds te Zutphen eenen aanvang met aanmerkelijke verbouwingen gemaakt; wel waren er reeds groote verbeteringen voor het buiten-gasthuis aan den raad der stad Amsterdam ingediend, maar in het algemeen vond men de tafereelen terug, die een buitenlandsch geleerde ons van een dier gestichten zoo treffend en helaas naar waarheid ophing: "pénétrez dans la division des aliénés et vous y "trouverez le comble des misères humaines. — Un melange, "un desordre affreux, difficile à dire. Des furieux entassés "pêlemèle dans des salles de quinze à vingt lits, se livrant "à tous les excès, à tous les actes turbulents possibles; — "des hommes enchainés dans leurs lits par les mains et les "pieds, et celà depuis plusieurs années; — dans les cours, "enchainés aux murs à peu près comme le sont les sin-"ges dans les ménageries. — Partout l'imbécillité et la rage "dans les traits. — Des aliénés nus, accroupis, qui se plaig-"nent de ne pas avoir assez de nourriture; de la maigreur "chez eux, et une paleur cachectique. — Et quels horribles "cachots! Il me semble encore voir ces guichets, ces gonds, "ces ouvertures rondes, menagées au dessus des portes, ces "chaines; je sens encore cet odeur méphitique qui s'en exha-"lait an moment de ma visite — il faut que les malades res-"tent nus, quand leurs habillemens sont usés ou ne sont pas "renouvelés par leurs familles etc." Geen wonder derhalve dat slechts twee krankzinnigenhuizen, dat te Utrecht en Deventer, den naam van genezings-gestichten waardig gekeurd, en al de andere tot bewaarplaatsen vernederd of opgeheven werden, zoo men er niet de gevorderde verbeteringen wilde of kon aanbrengen. Een ieder gevoelt echter wat hier derhalve te verbeteren viel.

De eerste werking der wet werd alzoo, dat bepaaldelijk alle gevangenissen, bedelaarsgestichten en ziekenhuizen als verblijfplaatsen voor krankzinnigen gesloten werden. De tweede, dat 14 slechte bewaarplaatsen met ongeveer 70 bewoners terstond vrijwillig opgeheven werden. Doch de wet beval meerdere verbeteringen. De Utrechtsche en Deventersche gestichten hadden daarenboven de uitvoerbaarheid daarvan bewezen. De inlichtingen en wenken van den hoogleeraar Schroeder van der Kolk hadden ze gemakkelijk gemaakt en met verwonderlijken spoed volgden zij elkander op. Alhoewel

Digitized by Google

de Utrechtsche en Deventersche gestichten reeds in 1841 tot den rang van *geneeskundige* verheven waren, ging men desniettegenstaande aldaar voort ze te verbeteren en uit te breiden. In 1840 was men reeds met de hervorming van het gesticht te Zutphen begonnen, die weldra op ruimere schaal geheel tot stand gebragt was, en ook daaraan het regt van *geneeskundig* gesticht bezorgde, terwijl het tot op den huidigen oogenblik steeds voortging alle mogelijke verbeteringen aan te nemen. — Er werden met de respective besturen en de provinciale staten zoodanige schikkingen gemaakt, dat daardoor in de behoeften van Utrecht, Deventer en Overijssel voorzien was. — De provincie Groningen sloot daarenboven een contract met het Zutphensche gesticht tot plaatsing harer behoeftige krankzinnigen. — Vriesland deed ditzelfde met het Deventersche. — De gedeputeerde staten van Noord-Holland benoemden in 1841 eene commissie van deskundigen, ten einde hen voor te lichten omtrent al wat tot de op- en inrigting van een allezins geschikt provinciaal krankzinnigengesticht gevorderd zou kunnen worden. Al spoedig daarna werd tot den opbouw, en de plaatsing van het gesticht in de nabijheid van Haarlem, besloten. Als een gelukkig gevolg daarvan mag men binnen weinige maanden, althans nog in dit jaar, zijne volkomene voltooijing te gemoet zien; en het zal alsdan, dank der verstandige en onafgebroken zorgen van den gouverneur onzer provincie en der welwillende medewerking harer gedeputeerde staten, ongetwijfeld in vele opzigten het beste en schoonste gesticht van Nederland genoemd kunnen worden, terwijl het in de behoeften van de geheele provincie zal behooren te voorzien. — Inmiddels kwamen de noodzakelijkste verbeteringen in het buiten-gasthuis te Amsterdam tot stand, en werd zoowel deze inrigting als die te Haarlem tijdelijk tot den rang van een *geneeskundig* gesticht verheven. De voor de krankzinnigen bestemde afdeeling van het Israëlitische gasthuis te Amsterdam onderging zulke belangrijke wijzigingen, dat het als nieuw beschouwd en als *geneeskundig* gesticht erkend kon worden.

In Zuid-Holland was men tot dusverre minder gelukkig. Een in vele opzigten voortreffelijk plan tot oprigting van een groot gesticht, in de nabijheid van den Haag, leed schip-

Digitized by Google

breuk; maar aan de bestaande gestichten te 's Gravenhage, Rotterdam en Dordrecht werden eveneens voldoende verbeteringen aangebragt, om hun de voorregten der *geneeskundige* gestichten te kunnen toekennen.

De provincie Zeeland heeft met het laatstgenoemde de noodige schikkingen getroffen, ten einde in de behoefte harer krankzinnigen te gemoet te komen. In 's Hertogenbosch is het gesticht voor Noord-Braband zoo goed als vernieuwd; voor Limburg is, in het verleden jaar, te Maastricht een geheel nieuw tot stand gebragt. Drenthe, dat vroeger, toen het door Groningen tot deelneming aan de oprigting van een krankzinnigenhuis uitgenoodigd werd, zou geantwoord hebben, dat er aldaar geene gekken voorhanden waren, heeft nog tot geene schikkingen kunnen geraken.

Zoodoende hebben alle provinciën, met uitzondering van deze laatste, in de behoeften van hare onvermogende krankzinnigen voorzien en telt Holland thans 19 grootere en kleinere gestichten; 7 daarvan zijn *blijvend* tot den rang van *geneeskundige* verheven, 5 daarvan slechts *tijdelijk;* te Amsterdam en te Haarlem zullen zij vermoedelijk opgeheven worden, terwijl de toekomst van de 3 Zuid-Hollandsche nog onbeslist is. Eindelijk zijn slechts 7 van de vroegere 22 slecht ingerigte bewaarplaatsen of privaat-ondernemingen blijven bestaan, waaraan wel is waar verbeteringen tot stand gebragt zijn, maar wier bevolking steeds moet verminderen en wier ondergang dien ten gevolge onvermijdelijk geacht kan worden [1].

Het is niet noodig, hier in beschrijving of beoordeeling dier verschillende inrigtingen te treden. Aan den eenen kant toch zijn niet allen ons evenzeer in bijzonderheden bekend, aan den anderen kant zoude elk openlijk door ons uitgesproken oordeel van aanmatiging of onbescheidenheid ver-

---

[1] Deze laatste en eenige der volgende bijzonderheden heb ik ontleend aan eene redevoering van den Hoogleeraar v. d. Kolk, die hij onlangs in een genootschap te Utrecht gehouden en waarvan hij mij welwillende inzage vergund heeft. Hoe onvolledig ook, deel ik hier reeds het een en ander daarvan mede, in afwachting van de belangrijke rapporten, die door zijne veelvuldige en zegenrijke bemoeijingen voor het krankzinnigenwezen van ons land binnen korten tijd aan de hooge regering zullen ingediend worden.

Digitized by Google

dacht kunnen worden. Voor bijna allen is het intusschen te betreuren, dat zij meestal in de steden gelegen zijn, en daardoor die noodzakelijke afzondering en die voldoende ruimte missen, waaraan deze eigenaardige instellingen, zoowel voor den rustigen gang harer ontwikkeling, als voor hare uitbreiding behoefte hebben. Evenzoo is het een stellig gebrek, dat zij de volledige scheiding van storenden en niet storenden niet in genoegzame mate toelaten. Eindelijk is het te bejammeren, dat niet aan alle een bepaald geneesheer is toegevoegd, die, door eene billijke toelage schadeloos gesteld, al zijne zorgen uitsluitend aan de krankzinnigen kan wijden. Zutphen alleen maakt hierop reeds sedert het jaar 1842 eene loffelijke uitzondering. In Deventer heeft men de noodzakelijkheid van dien eisch erkend, en het zal van de beslissing der provinciale staten afhangen, of men daaraan op eene waardige wijze zal kunnen voldoen.

Dit gemis van eenen inwonenden, althans uitsluitend daarbij aangestelden geneesheer, is voor de meesten op den duur van groot nadeel. Niet alleen toch dat de lijders daardoor verstoken worden van zijne onverdeelde en onafgebrokene zorg, iets, waardoor hun vertrouwen verzwakt, en wederkeerig zijn invloed ontzenuwd wordt; maar er zal ook al ligt, bij zijne afwezigheid gedurende het grootste gedeelte van den dag, eene verdeeldheid van magt ontstaan, die tot botsingen aanleiding kan geven, en die den geregelden en eensgezinden gang van het gesticht in gevaar kan brengen.

Het nieuwe Noord-Hollandsche gesticht zal in dit opzigt, dank zij der concentratie van middelen in dit gewest en der ruimere inzigten van den Gouverneur, het beste bedeeld zijn. De aanstelling der twee geneesheeren geeft daarvoor de zekerste waarborgen. Hier zal ook het eerste der vroeger genoemde bezwaren, door de ligging van het gesticht op het land, van zelf vervallen, terwijl men ter voorkoming van het laatste bij tijds de noodige schikkingen zal kunnen maken.

Doch indien men van bovengenoemde gebreken afziet, dan kan men gerustelijk verklaren, dat door toedoen van de nieuwe

Digitized by Google

wet en door de ijverige bemoeijingen der Inspecteurs, het krankzinnigenwezen in ons land, vooral wat de inrigting der gestichten betreft, nu reeds eene zoodanige hoogte bereikt heeft, als waarover geen ander land zich kan verheugen. Over 't algemeen kan men zeggen, dat de localiteiten goed en toereikende, de kamers en gangen luchtig en zindelijk, de hokken afgeschaft of verbeterd, afzonderlijke slaap- en zitkamers ingerigt en de noodige verdeelingen naar stand en geslacht daargesteld zijn; dat verwarming en verlichting, kleeding en voeding, overal toereikende en zoo doelmatig mogelijk geworden zijn; dat overal meer of minder ruime tuinen en wandelplaatsen, middelen van uitspanning, werkinrigtingen, baden van verschillenden aard enz. gevonden worden; dat het algemeen beheer door regenten, het inwendig bestuur door eenen directeur en de geneeskundige leiding op eenen meer geregelden voet gebragt zijn; in één woord, dat alles eenen milden geest van orde en tevredenheid ademt, die ter naauwernood de gedachte aan een krankzinnigengesticht bij u op laat komen.

Merkbaar is dan ook de invloed geweest, dien deze verbeteringen op de bevolking der gestichten uitgeoefend hebben. Terwijl toch in 1841 de 910 in gestichten verpleegde lijders, met uitzondering van de 150, die te Utrecht en Deventer zich bevonden, eigenlijk konden gezegd worden in slechte bewaarplaatsen te zijn opgesloten, genoten er in Januarij 1844 reeds 837 de verpleging in goede of althans verbeterde genezings-gestichten, en waren er nog slechts 135 in de bewaarplaatsen aanwezig, en zelfs in Januarij, 1847, was het cijfer der in de genezings-gestichten aanwezigen tot op 1067 gestegen en van hen, die zich nog in de bewaarplaatsen bevonden, tot op 95 gedaald.

Nog duidelijker is die invloed, wanneer men de opnamen in die laatste jaren met elkander vergelijkt. In 1844 werden namelijk in de gezamenlijke genezings-gestichten 422 lijders opgenomen, welk cijfer toen, ten gevolge van de overplaatsing uit de bewaarplaatsen zoo groot was. In 1845 werden er wel is waar minder, slechts 399, opgenomen; maar in 1846 reeds weder 427. In de bewaarplaatsen kwamen daarentegen

Digitized by Google

in 1844 nog 33 nieuwe lijders in; het jaar 1846 leverde echter daarvan slechts 7 op.

Zoo doende werden, van 1 Januarij 1844 tot 1 Januarij 1847, in de verschillende *geneeskundige* gestichten 1248 lijders opgenomen, en van deze zijn hersteld 412, dus 33 pCt.

Wij bepalen ons voor dezen keer alleen bij deze verblijdende uitkomsten. Wanneer later het rapport der Inspecteuren, bestemd voor de hooge regering, in zijn geheel ter onzer kennisse zal gekomen zijn, zal de gelegenheid zich welligt aanbieden, daarover breedvoeriger te handelen. Ook onthouden wij ons liefst van eene vergelijking met de uitkomsten der buitenlandsche gestichten. Zij zoude voorbarig zijn, omdat wij nog niet alle termen van vergelijking, zoowel hier als daar, genoegzaam kennen. Zij zou onregtvaardig zijn, daar de omstandigheden voor onze gestichten en die van andere landen te zeer verschillen en zij derhalve tot hoogst eenzijdige en onbillijke besluiten zou leiden; zoo b. v., indien wij het getal der bij ons herstelden met dat wilden vergelijken, hetwelk daarvan, over 5 jaren berekend, voor Engeland opgegeven wordt en niet meer dan 22 pCt. bedraagt.

Wij hebben die vergelijking inderdaad ook niet noodig, om ons over de gelukkige uitkomsten van den laatsten tijd te verheugen. De zaak der menschelijkheid en der wetenschap heeft magtige vorderingen gemaakt, die niet meer door ongeloof of vooroordeel kunnen tegengehouden worden. Krankzinnigheid is eene ziekte, dat heeft de regering erkend door hare wetgeving op de geneeskundige gestichten voor krankzinnigen. Zij is voor herstel vatbaar, dat kunnen u die gestichten dagelijks bewijzen.— Treedt thans vrij over hunne drempels, en uw oog zal niet meer beleedigd worden door afzigtelijke tooneelen van woestheid en razernij, uw oor niet meer de kreten vernemen van wanhoop en de verwenschingen, afgeperst door onmenschelijkheid en geweldenarij, en uw gemoed zal niet meer geschokt worden door den aanblik van al wat hier anders ongeluk en ellende akeligs met zich voerden. Vastberadenheid heeft alle ketenen onnoodig gemaakt, liefderijke ernst heeft de koude gestrengheid ver-

Digitized by Google

vangen, geduld is in de plaats van geweld, vrijheid in plaats van dwang getreden, en waar deze laatste soms nog gevorderd wordt, is hij slechts van korten duur en verloochent zijne afkomst uit voorzigtige voorzorg nimmer; waar eindelijk wetenschap en kunst in hare middelen tot herstel te kort schieten, daar zoekt nog het medelijden het harde lot te verzachten, daar tracht de godsdienst nog de hoop op eene betere toekomst te verlevendigen, daar wordt den armen ongelukkige nog een zacht sterfbed toebereid.

SCHNEEVOOGT.

Digitized by Google

EEN DOORLUCHTIGE VAL.

O! Richard, o! mon Roi, l'univers t'abandonne.
Cavatine uit eene verouderde opera. [1]

Ware zij nu de mijne, die groote gave, die magt geeft over de taal, om haar in ruischende toonen uit te gieten, — dan zeker zou ik in stroomen van vloeijend rijm mijne tranen uitstorten over die stroomen bloeds, weêr heengevloeid langs de straten van Frankrijks hoofdstad. Maar geene laauwere tranen, geene zwakkere poëzij voorwaar, zou ik dan geven aan dien doorluchtigen val, waarvan de doffe dreuning zich voelen laat vijf werelddeelen door, die duizelen van de snelheid, alsof zij mede gevallen waren — den val van het huis Orleans!

Maar nu ik geene rijmen heb, en geene akkoorden kan stemmen, wil ik toch gebruiken wat ik heb, om mijne gewaarwordingen uit te spreken — de woorden van het stugge proza, — maar als dit slechts warm teruggeeft, wat het hart heeft gevoeld, en trouw, wat het hoofd heeft gedacht, dan zal het wel genoeg zijn, mij ter verluchtiging en mijne lezers tot zamenstemming; want voor hen zeker is de zwakste toon genoeg, om een medegevoel te verlevendigen, dat uit zich zelf is opgewekt; en de dichter stemme dan later een lied, dat dieper gaat en hooger opvoert.

Het is zeker grootsch, triomfkreten aan te heffen met een overwinnend volk; — mij trekt het meer aan, eene klagelijke klagte te slaken over eenen doorluchtigen val, en eene hulde van weemoed toe te brengen aan een' vorst, door zijn volk uitgestooten.

[1] Gezongen bij 't banket in de schouwburgzaal te Versailles, door de gardes du corps, 30 September 1789.

Digitized by Google

Want dat treft diep en pijnlijk voor wie het aanziet, dat een vorst, die zeventien jaren geluk en ruste en weelde gegeven heeft aan zijn vaderland, nog weêr als een uitgejouwd tiran wordt afgeworpen van zijnen troon, die als in verbrijzeling achter hem ineenstort, dat hij moet wegvlugten uit zijn bestormd paleis, onder de krijschende kreten van afkeer en hoon, niet anders dan of hij een verfoeisel der wereld, een vertreder des volks ware geweest, of een onbeduidende speelpop van gunstelingen of maitressen, een gekroonde nieteling, die reeds lang door zelfverachting was gestraft, eer de verachting des volks haar streng vonnis uitsprak; — dat Lodewijk-Philips nog weêr heeft ontvangen, wat het Regentschap van Orleans heeft bereid, wat Lodewijk XV heeft verdiend, dat is vreesselijk om aan te zien en schokkend om te hooren, zelfs al ziet men het enkel met de oogen der verbeelding, en al weet men, dat het geschied is op zeer verren afstand. Het is zoo, Lodewijk-Philips zat op de plaats der Bourbons, en de slagen, die zij zich over het hoofd hadden gehaald, moesten dus als van zelve op het zijne nederkomen; men wist het, de plaats was sinds lang niet veilig meer; maar toch, hij zat er zoo geheel anders dan de anderen, hij zat er zoo hoog boven alle vorsten, en toch zoo bereikbaar voor alle burgers, dat hij zelf vergeten moest waar hij zat en hoe hij er gekomen was, en dat allen het met hem vergeten waren.... Maar helaas, helaas! de natiën hebben een goed geheugen voor historische feiten, die ze zelve hebben daargesteld, en ze zijn gewelddadig in de toepassing hunner herinneringen; maar ook ondankbaar, gruwzaam ondankbaar te gelijker tijd, in het vergeten van weldaden, in het miskennen van verdiensten, in het aanranden van het hooge en eerwaardige.

Want in het eind, heeft hij dat aan zijn Frankrijk verdiend, die grijze vorst, dat hij, na een leven als het zijne — na zooveel groote ontwerpen zoo behendig ten einde gebragt te hebben, na Frankrijk gemaakt te hebben tot de benijding en de bewondering van het eene halfrond der wereld en tot den schrik van het andere, dat hij, zoo nabij zijn tachtigste jaar — zoo nabij zijnen dood, welligt nog niet eens eene veilige plek heeft mogen behouden, waar hij rustig sterven kon,

Digitized by Google

in datzelfde Frankrijk, waar hij zoo veel paleizen had opgerigt — aan zooveel anderen paleizen had gegeven — en zooveel tempelen der kunst had verrijkt met zooveel schatten van kunst? Zie! dat was wreed en ondankbaar, en te meer wreed en te meer ondankbaar, naarmate de ziel, waarin zulke wonden gedrukt worden, te meer ontvankelijk was voor de zedelijke pijn, die haar toegebragt werd; naarmate zij, die hem de grieven aandeden, hooger stonden in zijne schatting, en vaster ook zijne hoop was gerigt geweest op een anderen dank van hunne zijde. Want zeker, groote menschenkenner als hij moge geweest zijn, zoo laag heeft hij de Fransche natie niet durven stellen, om haar, vooruit en tegenover hem zelven, tot zulk eene schendige aanranding in staat te achten. Ware dat geweest — wel zeker had hij zijne voorzorgen kunnen nemen, zoo niet om hunnen aanval te voorkomen, althans om zijnen aftogt te dekken en zich te verzekeren van die voorregten, die eene ballingschap als de zijne ten minsten dragelijk hadden gemaakt. Hem, die zoo voorziende was in het raden en zoo gelukkig in het uitvoeren, zou hem daartoe de magt ontbroken hebben? Maar hij zou gemeend hebben, zijn goed volk al te groot onregt te doen, zoo hij vooruit daarvan had gevreesd, wat het zich niet geschaamd heeft uit te voeren. O! ik begrijp iets van den storm dier bittere gewaarwordingen, grijze vorst! die u dus overmeesterden, dat zelfs uw tred er van wankelde en gij uwen steun moest vragen van den arm uwer trouwe gade — voor het eerst van uw leven welligt.... Ik begrijp iets van die diepte van toorn en weemoed, die zich opende in uwe ziel, toen gij, wegvlugtend uit uw ontredderd paleis, wegvlugtend uit die gruwzame hoofdstad — nog eens, al was het in het midden van die duizende woedenden, die u beschimpten met blikken en daad — al was het met gevaar van vrijheid en leven — nog eens stil stondt, om eenen laatsten smartelijken blik te werpen op de gedenkzuil der eere, die nu getuige was van zoo veel schande, die zuil, die het volk zoo veel grootsche en edele gedachten moest ingeven, en die het toch niet weêrhield van handelingen zoo woest als dwaas. — Ik begrijp mij dien toorn en die minachting in het oog der fel geschokte koningin, reeds zoo veel malen getroffen in hetgeen zij lief had — reeds zooveel malen bedreigd in

Digitized by Google

hem, die haar het hoogst, het meest geëerbiedigd moest zijn, nu zij eindelijk op zijn eerwaardig hoofd zulk een' genadeslag zag neêrvallen. Zij, die hem kende en begreep in zijne volle grootheid, voor wie zijn hart geene geheimen had, zijn hoofd geen raadsel, zij, die dubbel leed, omdat zij leed in hem; zij kon geene vergiffenis in de ziel hebben voor dát volk in dát oogenblik, en ik begrijp het, dat zij de voorzigtigheid van het ongeluk en de waardigheid van de koningin vergat voor de hartstogtelijkheid der gekwetste echtgenoot. Maar wees gerust, belangwekkend vorstenpaar! gij zult gewroken worden, gewroken door het volk zelf, dat u nu uitbant met verguizing, of met een laatdunkend medelijden, dat pijnlijker is dan woest geweld; wees gerust: een zulke roes, als waarin het nu rondwentelt, en waarin het uwe deugden en uwe diensten vergeet, kan niet lang aanhouden. Dat volk, dat bezield schijnt door eene grootsche gedachte, denkt zich ontgloeid van binnen; maar het kon wel eens niets zijn, dan ontstoken door prikkeling van buiten, door de scherpe brandnetels van het woord, dat gevaarlijke wapen, dat zoo velen nu weten te voeren. En zoo het eens niets ware dan dat.... ontsteking geneest door verkoeling — verkoeling moet volgen, als het volk kalmer wordt, en als het kalmer geworden is, dan zal het wakker worden uit den roes, en stilstaan en tot nadenken komen en omzien — omzien naar u, zich herinneren wat het met u verworpen heeft, wat er in u verloren is; en zij het dan al te laat voor hen en voor u, wees zeker, dat er tegenover die obelisk van Luxor eene andere gedenkzuil zal worden opgerigt, de getuige van hunne schaamte, van hun berouw, maar u ter eere en uwe nagedachtenis tot verzoening.

Maar toch nu.... Frankrijk! Frankrijk! Gij die zoo grootsch een paleis hebt gesticht voor de verslagenen in uwe oorlogen, die zoo trotsch een koepeldak welft boven hunne hoofden, wat heeft deze geniale grijsaard u gedaan, dat gij hem geene plaats wijst in zijn vaderland om rustig te sterven — nu gij hem niet meer voor koning wilt in dat vaderland; dat gij hem alleen niet een herbergzaam dak weet aan te wijzen onder zoo veel vorstenwoningen, als gij ontneemt aan hem en de zijnen? Heeft hij dan niet uwe veldslagen mede gestreden van zijne jeugd af? heeft hij dan niet alle zijne zonen aan de kansen uwer oor-

Digitized by Google

logen gewaagd? heeft hij dan niet zelf zoo lang, zoo moedig' zoo trouw en krachtig voor uwe belangen gewaakt, aan uwe grootheid zijne gedachten gewijd, om uwe welvaart de rust zijner nachten bekort, — die rust, die de grijsheid zoo noodig heeft — en het levensgenot zijner dagen geofferd aan de berekeningen, hoe uw staatsstelsel in beweging te houden onder iederen schok? heeft hij zich voor u dan zoo veel minder blootgesteld dan uwe invaliden? hebt gij de gelegenheden kunnen tellen en goed in 't geheugen gehouden, waarop hij zijn leven in 't midden van u als prijs heeft gegeven aan de moordtuigen uwer moordenaren? en dan nog na dat alles, hebt gij hem in zijn zeventigste jaar nog niet eenmaal hetzelfde weten te geven, wat gij den minsten uwer krijgers aanbiedt, eene spanne gronds om te rusten en terug te zien op een roemvol leven? Frankrijk! Frankrijk! hadt gij niet eene spanne gronds voor Louis-Philippe, om er zijne gedenkschriften te voltooijen?

En welke gedenkschriften! die van zulk een' man, die zulk een tijdvak heeft doorgeleefd; van den man, die in 1789, als zeventienjarig jongeling, aan het hoofd van de jongere prinsen van den bloede, zijn' rang heeft gehouden in den optogt bij de opening dier Staten-Generaal, welke de eerste hervorming in het oude Fransche staatsstelsel zouden daarstellen, en die er eene revolutie hielpen ontwikkelen. Toen reeds hoorde hij om zich henen fluisteren van de gunst, die zijn vader, de hertog van Orleans (Egalité), zich wist te winnen bij het volk, ten koste van de onvoorzigtige Marie Antoinette, hij die nu zelf bezwijkt, op zijn zeventigste jaar, onder nieuwe eischen tot staatshervorming. Alleen toenmaals had men meer dan drie jaren noodig, eer de worsteling eindigde met een' doorluchtigen val, dien men lang kon voorzien; nu behoeft men slechts drie dagen, om eenen troon om te werpen, die rotsvast geworteld scheen.

Maar wat ligt er niet tusschen 1789 en 1848! En toch, al wat daartusschen ligt voor groote historische feiten en voor merkwaardige lotgevallen die zij daarstelden, voor groote mannen die zij schiepen of aan 't licht bragten, voor nieuwe denkbeelden die zij ontwikkelden, dat alles heeft hij gezien, gedeeld, opgemerkt, ontleed, en dat zou hij hebben weêrge-

Digitized by Google

geven in zijne gedenkschriften..... En wordt de waarde van zulke herinneringsschriften berekend, niet enkel naar hetgeen men bijwoonde, niet enkel naar hetgeen men deed, naar degenen die men nabijkwam, maar ook naar de wijze *hoe* men heeft gezien, dan zeker zouden die van Lodewijk Philips eene waarde gehad hebben, verhoogd door alles wat hij zelf meer is geweest, dan de meesten met wie hij in aanraking is gekomen.

Zie, dat men eenen koning verdrijft, is niet meer zoo nieuw of zoo zeldzaam geworden, om er al te groote verbazing bij te toonen; dat men langs den weg van omwenteling tot staatsverbetering wil komen, is evenmin vreemd, en wat men als eene noodzakelijkheid heeft moeten bijstemmen in 1795, wat men toen heeft erkend als gevolg van 't voorleden en als middel voor de toekomst, wat men gelijk heeft gegeven in 1830, wie zal het gansch onbepaald veroordeelen, waar achttien jaren later hetzelfde wordt beproefd. Alleen dat de Fransche natie het noodig kan achten onder een regent als Lodewijk-Philips, dat moet vreeze wekken en verbazing. Want welke vorst was hij dan? — was hij een van die vorsten, die niets voor zich hebben dan hunne geërfde regten, en die, op dier onschendbaarheid steunende, zich ontslaan van de deugden te oefenen, en de kennis aan te kweeken, die bij hun volk sympathie en hoogachting wekken; een van die vorsten, die bij groote rampen en groote lotwisselingen niets hebben vergeten en niets hebben geleerd, of liever, alles vergeten hebben waaruit zij hadden kunnen leeren; was hij een vorst uit een vorstenhuis, opgedrongen door vreemde staatkunde en door vreemde bajonetten op den troon geplaatst...?

Neen, Lodewijk-Philips was wel een vorst, maar uit een huis dat geene regten had op den troon; hij is daartoe geroepen door de stem van het volk, als door de armen van dat volk op dien troon geheven; een gelijktijdige eed van het volk aan hem, van hem aan het volk, ziedaar wat zijn regt was; een nieuw vorstenregt voorzeker, maar althans door geen geweld verkregen, door geene kozakken verdedigd, als dat van de Bourbons in 1815. Hij wist het, en hij wist dat hij door deugden, die de liefde en den eerbied eener natie afdwingen, zijn regt steunen moest; dat zijne meerderheid boven al-

Digitized by Google

len hem alleen het gebied over allen mogelijk zou maken; hij wist het en hij heeft niets vergeten, zeventien jaren lang niets vergeten, wat er hem toe noodig was, zeventien jaren lang niets verzuimd van hetgeen zijne hand vond om te doen. Hij, voorwaar, had ook lessen ontvangen, even groote als de Bourbons; maar hij had er van geleerd, en hij wist ze toe te passen; hij had het leven van een vergeten burger geleefd, hij was burger met de burgers; hij had met de werkzaamheid van zijnen geest zijn brood gewonnen, voor zijne geliefden gezorgd; hij wist wat het was, verdiend brood te eten, en hij kende de zorgen, die de hoofden van huisgezinnen drukken kunnen, bij ondervinding. Zie, aan zulk een' vorst kon een huisvader zonder blozen iederen nood blootleggen, met de overtuiging dat hij begrepen werd, en met de hoop op hulpe. En werd die hoop beschaamd van wie zóó tot hem zijn gekomen? Ik wenschte dat ik de tranen zien konde, die bij zulk herdenken opwellen in menig dankbaar oog. Maar weldoen is der vorsten ambt en der vorsten voorregt, waarvan ook anderen dan hij zich hebben bediend; andere bewijzen zijn er noodig om hem te schetsen als den vorst van zijnen tijd, den vorst van den vooruitgang. Ik noem daartoe niet eens zijne huisselijke deugden, de zedelijkheid van zijn gezin, te midden van het schrikwekkend zedebederf van alle zijne grooten — en toch moest dat hem sympathie geven in den degelijken middenstand, even vreemd aan de loszinnigheid der aristocratie, als aan de gruwelen van het gemeen; — maar, ziet gij, de wetenschap vond in hem niet enkel een' vereerder, maar een' beoefenaar, die hare eischen begreep, hare regten eerbiedigde; de kunst niet enkel een' liefhebber, een' beschermer, maar de kunstenaar vond bij hem, bij de zijnen, de regten van een' gelijke, de erkenning van het talent, die den waarachtigen kunstenaar meer waard is dan de belooning. Schande voor hen, wie het nu hebben vergeten, eere voor hen, die het hem in eerbied voor het ongeluk vergolden! Man van geest met ieder vernuft dat hem naderde; man van smaak in alles wat hij ondernam; bewonderaar van iedere industrie, zich vermengende met de werklieden die zijne paleizen opbouwden, zoowel als met de dichters die ze bezongen, begaafd met die

Digitized by Google

welsprekendheid, die het levendigst werken moest op een volk als de Franschen, dat zich in de strikken der rhetoriek zoo ligt vangen laat, was hij niet enkel de man van zijnen tijd, maar ook de man des volks in den besten zin van 't woord, en daarom is het zoo vreesselijk aangrijpend, dat hij, juist hij, het als vorst niet onder dat volk heeft kunnen goed maken. Het is zoo, Parijs is een groote vulkaan, en wie er zich eenen troon bouwt, moet er op verdacht zijn, dat eene uitbarsting van 't onderaardsche vuur dien zal doen nederstorten. Het is zoo, de Franschen zijn een ongeduldig volk, niets zoo spoedig moede dan de ruste, en de Napoleon van den vrede heeft hen zeventien jaren lang tot ruste gedwongen; maar ook welk eene ruste heeft hij ze geschonken, zoo eervol, zoo zegenrijk, die zoo milde schatten van kennis en rijkdom te zamen uitstortte over hun vaderland, dat het de benijding en de bewondering was geworden van de wereld; eene rust, zoo krachtig en waardig, dat zij moed gaf nog weêr te ondernemen wat Lodewijk XIV zoo vele nederlagen heeft gekost en zoo veel goud, eer hij het verkreeg: een toekomend regt op de Spaansche kroon; eene rust, die niet verhinderde den voet der verovering te zetten op de schouders van het sidderend Afrika, en het naijverig Engeland te doen verbleeken van spijt over de voortgangen eener staatkunde, die het groote geheim scheen gevonden te hebben, om iederen toorn, hoe regtmatig ook, iedere vordering, hoe billijk ook, te bezweren met het eene groote tooverwoord: Vrede! "Bewaart den vrede." En gerust voor den oorlog, als Frankrijk wezen moest, had zeker dat woord eene groote beduidenis in de taal zijner diplomatie; beteekenis, die goed werd begrepen door alle vorsten, door alle magten, en toch was het: "vrede! vrede! en daar is geen vrede." En schoon men het weten kon, schoon men het vreezen moest, dat aan het leven van dien grooten ontwerper en handhaver van dat vredestelsel de ruste hing van Frankrijk, van de wereld welligt; dat zijn laatste ademtogt als de eerste wapenkreet zoude zijn, die alle strijdlustige en strijdvaardige magten zou wakker maken, toch is het treffend en vreesselijk schokkend te hooren, hoe men niet eens heeft willen afwachten, tot die laatste levensadem over zijne lippen was

Digitized by Google

heengegleden, om hem zulke kreten van onrust en oproer in de ooren te krijschen; kreten, die hem juist daarom de bitterste beschimping moesten zijn, omdat hij zich zeventien jaren lang had verpijnd ze te weren. Dat men niet eens dien eerbied voor hem gehad heeft, te wachten tot hij zijn eerwaardig hoofd onder den last van zijne zeventig jaren had neêrgebogen, om er de kroon af te nemen, om aan de rust en aan zijn rijk te zamen een eind te maken, dat ontzet en verplettert, dat vervult met schrik en met medelijden voor het slagtoffer, en dat zweept het bloed koortsig door de aderen, vol toorn en verontwaardiging tegen de plegers; en later, als men tot zulke kalmte is gekomen, om te bedenken dat in 't eind slagtoffer en plegers slechts den weg zijn gegaan dien zij moesten, en tot eene uitkomst zijn gekomen die onvermijdelijk was, dan wordt er eene gedachtenreeks ontsloten, die nog meer aangrijpend is en verrassend. Want nu het gebleken is, dat zelfs een koning als Louis-Philippe het niet heeft kunnen houden op zijnen burgertroon van 't Palais-Royal, dat de *koning der Franschen*, de koning der volkskeuze, die zulk een belangwekkend burger was te Parijs en zulk een schrander vorst onder de vorsten van 't buitenland, Parijs heeft moeten verlaten onder smaadtoonen en wanklanken, alleen *omdat hij de koning was;* als Parijs, dat zoo veel bewondering geeft en zoo veel eere en zoo veel liefde zelfs aan al wat merkwaardig, beroemd, geniaal is, dezen grooten, beroemden, genialen man uitdrijft, verwerpt, miskent, omdat het geene kroon meer dulden kon, zelfs niet op het hoofd van het genie, dan is het eene waarheid, een bewezen feit, dat het gedaan is, niet alleen met koning Lodewijk-Philips, niet maar alleen met het Huis Orleans en diens koningschap in Frankrijk, maar met *de* koningen, met *het* koningschap, en dat er een denkbeeld heerscht dat luider spreekt dan het volkskarakter en dan alle sympathiën der natie. Het is zeker ook aldus, dat het groote slagtoffer van dat denkbeeld het begrepen heeft, als het waar is dat hij gezegd heeft: "Ik ben de laatste koning "der Franschen;" het is zeker die overtuiging, welke hem die kracht tot zelfbeheersching heeft gegeven, door sommigen als gebrek aan moed gestempeld, om zich niet met

Digitized by Google

geweld te verzetten tegen dat denkbeeld, dat toch niet meer met het zwaard te overwinnen was; daarom heeft hij welligt met een' droevigen glimlach van ongeloof toegezien bij de pogingen zijner moedige schoondochter, om de regten van haren zoon geldend te maken. Daarom, laat varen die flikkering van hoop en van blijdschap, Bourbons! als gaf der anderen val u eene goede kans ter verheffing; roept geene herinneringen van het keizerrijk meer in, afstammelingen van den keizer! zoo men nog zijner gedenkt, is het om hem ter zijde te zetten als eene verschijning, waarmeê men afgedaan heeft; het groote, het heerschende, het vaste denkbeeld, dat Frankrijk nu beheerscht, is beheerscht te worden onder den vorm eener republiek, waaronder men verstaat het regt van allen om over alles te heerschen, om tot alles te komen,— een regt, dat bloot geeft aan de allergevaarlijkste tirannij, die niet meer van haren zetel zal zijn te verdrijven, als zij eens plaats heeft genomen, omdat zij zich niet meer vertoonen zal onder eene bepaalde gedaante, die men kan aantasten, maar als een onbestemd, onligchamelijk spooksel, dat hier is en ginds en nergens, dat niet is te vatten en dus ook niet te verslaan, omdat het nooit eene bepaalde plaats zal hebben, waartegen men den opstand zal kunnen rigten, dat dus te gelijk aan de schromelijkste verwarring blootstelt, tenzij men zich eenen waarborg koos, die maar al te veel bij het zamenstellen van staatsregels wordt voorbijgezien, en een tweede denkbeeld voegde nevens het republikeinsche, dat het tegelijk bestuurde, leidde en steun gaf: het Christelijke. Zonder dat zal noch de goede wil van het volk, noch de scherpzinnigheid van vernuft, schranderheid en goed oordeel, noch zelfs de gemoedelijkheid van hen, aan wie het zich voor dit oogenblik vertrouwt, het kunnen beveiligen tegen het allerergste, wat zulk een groot, schrander, ontwikkeld, werkzaam volk zou kunnen overkomen: Regeringloosheid, of dusgenoemd meesterschap van het gemeen, of het bukken onder den harden staf, dien het koud en onbarmhartig eigenbelang zal opleggen, hetzij dat verpersoonlijkt is in éénen of in weinigen, of vertegenwoordigd door velen, altijd nog weinigen in verhouding van de meerderen, die het juk zullen dragen. Daar kan geene andere toekomst wezen, noch

Digitized by Google

voor u, noch voor eenig ander volk, zoo daar niet tusschen beide treedt een waarachtig herscheppend beginsel, dat leeft en werkt in ieder individu, en vandaar uitgaat om het groote geheel te beheerschen en te hervormen. Christus tot Koning, Zijne grondwetten tot eerste staatsregelen! en neemt dan den vorm van regering die u best past, waarvoor gij u rijp gelooft, die meest met uwe behoeften van 't oogenblik overeenkomt.

Maar welligt zijn er, die niet gelooven kunnen, dat Lodewijk-Philips onder een denkbeeld is bezweken dat hem te magtig werd, en die zeggen: hij heeft fouten begaan, hij is geëindigd met beginselen en begrippen voor te staan, schoon in milden vorm en langs bedekten weg, die niet meer vereenigbaar waren met de behoeften van een volk, dat met reuzenschreden ter ontwikkeling voortging en meer en meer helder leerde zien op zijne belangen; hij heeft persoonlijkheden gesteund die de sympathie van de natie hadden verloren; hij heeft fijne ingrepen gedaan in hare vrijheden, en te gelijk haar vervreemd van die regten, waardoor zij ze krachtig had kunnen handhaven.

't Is wel mogelijk, het ligt niet in mijnen weg om hun regt en het zijne dus te wegen en zuiver te scheiden; ik neem de getuigenis tegen hem aan, nu de luide volksstem die tegen hem uitroept, hoe hard zij ook wezen moge; maar het zou ook tot bewijs kunnen strekken, dat een bestuur, zelfs waar het aanvangt met den wil om vrijgevig en gematigd te zijn, toch altijd, om geregeld en vast te kunnen blijven, iets meer aan magt en invloed noodig heeft, dan de overeenkomsten met het volk het hebben afgestaan, of wel, dat het bezit van magt zoo heel ligt, zoo onwederstaanbaar verleidt tot het gebruik van overmagt, dat zelfs de ondervinding en het oordeel van eenen Louis-Philippe voor de verzoeking moesten bezwijken; en dan komt de vraag op: zullen zij, die zijne taak hebben overgenomen, hoewel niet zijnen rang, sterker zijn dan hij? zullen zij minder gezag noodig hebben? of zal hun meer worden toegestaan? En bovenal, zoo een koning dus hard gestraft wordt om eene fout, wacht men dan onfeilbaarheid van hen, die men zijne taak laat vervolgen, waar men hem die uit de handen nam? Ik acht het

Digitized by Google

Parijsche volk te schrander om het een oogenblik geloofd te hebben. Het is niet eens meer noodig om het tegendeel te bewijzen; de ondervinding heeft alreede tegen hen gesproken, en iedere dag zal er welligt nieuwe bewijzen van aanvoeren, die niet noodig zijn op te tellen; maar de vraag zou kunnen geopperd worden, of die provisionele regering, die nu pas begint, haar geheele eerste tijdperk door denzelfden moed, dezelfde behendigheid, denzelfden lust, dezelfde vastheid, maar bovenal dezelfde voorzigtigheid en hetzelfde "savoir-faire" zal blijven ontwikkelen, waarmede zij is aangevangen (naar men zegt), maar die de eenige Louis-Philippe heeft volgehouden, geheel zijne lange worstelingsperiode door. En het volk beloont hem na achttien jaren met den eisch der onfeilbaarheid, die het weet dat toch ook geen ander houden zal!

En zeg mij eens, volk van Frankrijk! wanneer heeft de koning Lodewijk-Philips zich ooit aan uwe regten vergrepen, als gij het nu doet aan de zijnen?

Hetgeen aangevangen was van zijne gedenkschriften, is in uwe handen gevallen, en gij hebt u nog niet gehaast, door de openbaarheid der dagbladen den eigenaar de geruststelling te geven, dat ze in rustiger oogenblikken hem ongeschonden zullen toekomen. Gij, die in Europa den toon wilt geven van fijne hoffelijkheid en strenge billijkheid, gij hebt u niet gehaast, het op dit punt te verzekeren van uwe kieschheid, van uwe bescheidenheid, van uwe goede trouw. Of weet gij iets, dat meer zeker persoonlijk eigendom is dan gedenkschriften? iets dat meer heilig en onschendbaar moest wezen tegen der anderen blik of der anderen toeëigening, dan de bladen, waaraan iemand zijne geheimste gedachten, zijne innigste gewaarwordingen, zijne teederste herinneringen heeft toevertrouwd? Hij had eene censuur, — en hij heeft Louis Blanc, en wie niet al, alles laten drukken wat ze wilden; en voor de enkele male, dat hij zijn veto over eene gevaarlijke gedachte heeft uitgesproken, hoeveel gevaarlijke heeft hij er niet doorgelaten! Ik bid u, staat de verhouding van het onregt gelijk?

Ik spreek niet eenmaal van meer materiële vergrijpen tegen zijn wettig eigendom, onafhankelijk van hetgeen zijn ko-

Digitized by Google

ningsrang hem had toegebragt en dat verliesbaar is met de kroon. Hij is wijsgeer, hij zal weten te ontberen; maar de schaamte verblijve aan u, en aan ons het regt te vragen: door welk vergrijp tegen uwe eigendommen, dat er mede in vergelijking komt, heeft hij dat verdiend?

En zoudt gij eenig' burger, zelfs een' misdadige, ook slechts de helft van het onregt durven aandoen, dat gij zoo zonder omstandigheden tegen hem pleegt? Zijn dan alleen koningen en prinsen als vogelvrij onder u en buiten alle bescherming der wet? Zie, dan zou het toch eigenlijk daarop nederkomen, dat alleen haat tegen het koningschap u al dat onregt, al die gewelddadigheid ingaf, en dan zou het toch nog weêr moeten worden toegestemd, dat niet de persoon van Lodewijk-Philips, niet zijne fouten, niet zijne heerschzucht, de oorzaken zijn van zijnen val, noch de voorwerpen van uwen afkeer, maar de koning der Franschen, het koningschap in Frankrijk, en zoo ver de magt van uwen haat reikt, het koningschap door de geheele wereld, en dat dit begin in onze eeuw wel een zeer dreigend voorspel kon zijn van haar einde. Maar zoo het al niet gedaan is met alle koningschap, zoo is het toch zeker gedaan met de slechte koningen; want in 't eind, als dit aan eenen koning is geschied, die als een uitnemende werd geroemd, en die het was, dan hebt gij voorzeker weinig hope gespaard te worden, gij allen, vorsten! die vergeet, dat gij bovenal dus hoog zijt gesteld om voorbeelden te geven en om voorbeelden te zijn, dat het volk niet meer zoo verblind is door het schitteren uwer kroonjuweelen, om niet met vrijen blik uwe voorhoofden te ondervragen, of daar die mate van schranderheid en van achtbaarheid zetelt, die alleen den rang eeren, waarvan die sieraden de symbolen zijn; dat het slijk van hoofsche ondeugden niet meer bedekt wordt door het purper fluweel van eenen troon, en dat het hermelijn van den vorstenmantel zoo doorzigtig is geworden, dat het geene zwakheden, geene ondeugden meer dekt, maar integendeel het eerst zigtbaar maakt, wat de vorstengestalte aan deugden of aan krachten te kort schiet; dat de vorsten nog het best voor de belangen hunner dynastiën zorgen, als ze die niet onvoorzigtig op den voorgrond stellen, en dat ze in 't eind niet al te

Digitized by Google

roekeloos vergeten moeten, wat de markies van Posa wel wat ontijdig aan Filips II vroeg, maar dat nu op andere wijze dan door de poëzij, dat met vreesselijke werkelijkheid van u zal worden afgeëischt:

> Weihen Sie
> Dem Glück der Völker die Regentenkraft,
> Die — ach so lang' — der Thrones Grösse nur
> Gewuchert hatte.
> Der Bürger
> Sey wiederum, was er zuvor (?) gewesen,
> Der Krone Zweck.

En waarom zoudt gij het niet geven? het is niet enkel de stem der volkeren, die het u toeroept, maar het is de vinger Gods, die het u aanwijst. Gij zult geven, opdat zij zich niet bezondigen met te nemen! Of zou men dien vinger niet kunnen zien in dien vorst, door de hand der Voorzienigheid zoo lang dus veilig gehoed, dat hij ontrefbaar scheen voor kogels en moorddolken; dat het boosaardig vernuft zich te vergeefs spitste op nieuwe uitvindingen tot zijnen dood, tot eindelijk de haat zelf er moede onder werd en moedeloos. Ondanks zoo verveelvoudigde pogingen om zijn leven te bekorten, wordt hij vijf en zeventig jaren oud; maar een enkele val doodt zijnen zoon in den vollen bloei des levens, zijn erfgenaam, die hem in 't bezit van zijnen troon had kunnen handhaven, die althans het bezit er van in de dynastie had kunnen verzekeren voor eenen tijd. En waarom valt die zoon niet door eene moordenaarshand? Bij toeval misschien? of wel omdat het blijkbaar zoude wezen voor ieder die zien wilde, dat de Voorzienigheid de daad der menschen niet noodig had, waar zij wilde treffen, en den wil der menschen onmagtig maakte, waar zij wilde sparen?

En nu, haar tijd is gekomen voor een' doorluchtigen val. Niet het leven nog wil zij den vorst ontnemen, hoe nabij ook des levens gewonen grens, maar zijnen troon, hoe rotsvast die ook scheen gegrond; die beproeving nog had zij den vorst voorbehouden, die reeds zoo groote lotswisselingen was doorgegaan. Zij werpt den blinddoek der stikziendheid over zijne oogen, anders zoo helder en scherp. Zij verstaalt zijnen

Digitized by Google

wil ter kwader uur tot onverzettelijkheid, zoo als zich dat veelmaal bij de vorsten of de staatsmannen heeft vertoond, die vallen moesten. (Pius IX in de zestiende eeuw op den stoel van Leo X, en wie weet wat er van de hervorming geworden ware!) Zij laat de hartstogten woelen, door het vernuft aangeprikkeld, door warreling van stelsels en theoriën in duizeling gebragt, in verblinding of in-helderzien op hare belangen ontwikkeld, en de opstand is daar, en de opstand verwint, en de onttroonde vorst zwerft als balling om, niet minder dan het nageslacht van de onttroonde Bourbons, niet minder dan de nakomelingen van den verdreven keizer! En de graaf van Parijs ook, erfgenaam van een' troon dien hij nooit bestijgen zal, is de derde der minderjarigen, op wier hoofd de hope en de trots van hun geslacht was gevestigd, en die eene kroon verloren eer zij de beteekenis van hun verlies konden beseffen. Wat dunkt u, heeft men ook regt den vinger Gods in dit alles op te merken? Is het enkel eene luim van het toeval, dat zich door den val van Lodewijk-Philips eene gebeurtenis als herhaalt, die de onttrooning van Karel X is voorafgegaan?

Karel X verdrijft eenen Oosterschen vorst, welligt met geen ander regt dan dat van den sterkeren; maar welhaast is zijn eigen volk hem te sterk. Lodewijk-Philips laat een' anderen vorst uit het Oosten van zijn rijk ontzetten, laat hem wegvoeren uit zijn vaderland, heenvoeren naar Frankrijk, om hem als eene zeldzaamheid aan zijn volk te vertoonen, dat altijd zoo nieuwsgierig is naar het nieuwe en vreemde; maar zijne Franschen hebben nu lust aan eene andere vertooning, en een vreemde overwonnen vorst wekt hunne aandacht niet veel, omdat ze hun' eigenen koning nog te overwinnen hebben. Lodewijk-Philips behoudt zijnen troon niet eens lang genoeg, om aan zijnen doorluchtigen gevangene het gegeven woord te lossen! Het was misschien niet kwaad, dat vorsten elkanders voorregten wat meer eerbiedigden, opdat onderdanen zich niet al te veel gewenden aan het gezigt van onttroonde vorsten!....

En nog iets..... Er is in het huis Orleans eene jeugdige vorstin opgenomen, die groote uitzigten had, maar toch weeze was van haren vader; nog een kind bijna, en toch welhaast zelve

Digitized by Google

moeder; voorwerp en slagtoffer welligt van politieke combinatiën, die zij zelve niet kent. Zij was gelukkig in dat Frankrijk, waar men haar lief had, dat haar eenen echtgenoot heeft gegeven, dien zij bemint, en zij beschreit met smartelijke tranen het geweld, dat zóó teêre banden scheurt, en eenen familiekring uiteenrukt waar zij zoo wel was, en die zoo veel beminnelijke, zoo veel eerbiedwaardige leden telde. Maar toch, maar toch, schoon zij het niet weet of niet doorziet, om die regten te verzekeren, welke zij mede ten huwelijk brengt, is er zeker onregt gepleegd tegen eene andere vaderlooze, hare zuster en hare koningin. Zestienjarige, wier hart, wier deugd is gewaagd aan al de kansen van een huwelijk zonder liefde! en die het maar al te luid heeft uitgesproken met woord en daad, dat eene kroon eener vrouw niet vergoedt, waar men haar den myrtenkrans des huwelijks met doornen doorvlecht.

Zie, de wreker der weezen leeft; er zijn zigtbare schakels tusschen die schuldige staatkunde, die tot zulke uitkomsten voerde, en de oorzaken van eenen doorluchtigen val.

Maar het is niet aan mij eene beschuldiging uit te spreken; ik nam de pen op om te klagen, niet om aan te klagen; alleen waar het onregt u in den weg komt, is het niet eerlijk het gansch over het hoofd te zien. Zoude het zelfs wel het zekerste middel zijn om medegevoel op te wekken, die flaauwe partijdigheid, die in de voorwerpen harer vereering geene menschen wil zien, die feilen konden, maar halfgoden, van hun voetstuk gevallen, zonder dat men raden kan hoe, en voelt men veeleer niet het liefst mede met hen, die niet zoo onbereikbaar hoog staan boven het peil onzer bevatting? In zulke helden, zoo krachtig uit onvermengd zuiver staal gegoten, ziet men zeker onnavolgbare voorbeelden, maar geene broeders, in wier lotwisseling men deelt, wier leed en lijden ons het hart doet kloppen en wier smart onze tranen vraagt, en dus, waar ik iets mogt gezegd hebben, dat meer een woord der waarheid was dan een woord van lof, was dat waarlijk niet gezegd ter verzwakking van iemands sympathie met den grooten balling, maar ter opwekking van diep en innig leedgevoel.

Doorluchtige vorst! ik heb uwe laatste worsteling met ademlooze ontzetting aangestaard van uit de verte; van uit de verte ook hebben mijne wenschen, mijne tranen, mijne ge-

Digitized by Google

beden zelfs u daarbij verzeld. Zoo u de overwinning ware gebleven, dan zeker had ik u dit niet gezegd; want ik heb niet geleerd in de vleijende vormen te spreken, waarmede men gekroonde monarchen nadert. Ik kan mijne woorden niet nemen uit het woordenboek der hoftaal, te flaauw zeker ook en te ledig bij al hun' zilveren klank, om op den duur zonder verveling aangehoord te worden; maar zoo gij mij gunt u iets te zeggen tot troost in zoo groote ramp, ik zou u spreken van zoo vele glansrijke herinneringen, die niet zijn uit te wisschen door een decreet van eene provisionele regering, en die het eigendom zijn der historie, waar geen revolutiegeest een' enkelen trek aan uwe krachtige gestalte zal kunnen ontnemen; ik zou u alleen wijzen op eene enkele herinnering, die magtig genoeg kan zijn om u het hoofd te helpen opheffen midden onder uwe smart.

Men gelooft u in Engeland. Zoo dat waar is, zijn er sommigen, die dit voor u eene dubbel pijnlijke ballingschap noemen, die er bij denken, hoe uwe staatkunde de staatkunde der Engelsche ministers heeft gekruist en eenmaal overwonnen, en welke zegepraal zij nu welligt viert over uwen val. Maar mij heugt dat gij de gastvrijheid geniet van eene vorstin, die eenmaal de uwe heeft genoten, wel niet omdat zij die noodig had, maar omdat die haar zeer begeerlijk scheen. Toen stondt gij zoo hoog, dat de koningin van 't magtig Engeland, de jeugdige, bevallige vrouw, tot u kwam, tegen de regelen der hofétiquette niet alleen, maar zelfs tegen die der gewone hoffelijkheid, welke tegenover vrouwen wordt in acht genomen; zoo groot, zoo erkend was toenmaals uwe meerderheid, en zoo weinig was het een schijnbare glans, dat, ondanks al uwe pogingen als galant Fransch edelman en als ridderlijk gastheer, de koning er niet in slaagde iets anders te zijn dan de hoofdfiguur van de groep, hoeveel moeite hij zich ook gaf om er de tweede van te schijnen. Ziet gij, dat was eene overwinning op jeugd, op schoonheid, die de koning Lodewijk-Philips niet dankte aan zijne kroon; en die meerderheid is hem met deze niet ontvallen; want nog omblinkt zijn hoofd de stralenkrans van 't genie, door geene schendige hand te rooven, de eenige die het goud van eene kroon met waren luister doet glansen, die eeniglijk door God wordt gegeven en

Digitized by Google

niet weêr wordt ontnomen. En daarom, groote vorst! zelfs al betwist eene kleingeestige staatkunde u den titel van majesteit, de luister, die u omgeeft, zal altijd uitschitteren boven allen en erkend worden door allen; het genie zal altijd koning zijn. Hef het hoofd moedig op!

Maar neen, buig het! o Buig het! buig het ten minste voor Eenen, den Koning der Koningen, die voor u deze vernedering heeft gewild. Het is nog grooter te buigen voor dezen Eenen, dan vorsten en volken aan eigene voeten te zien. Het is nog troostrijker van dezen Eenen kracht te vragen, dan met de fierste zelfverheffing kracht te toonen onder eene groote ramp; dan voegt ge nog eene tweede kroon bij die ge blijft dragen: die van het martelaarschap; — in plaats van op een zwaard en een' schepter, steunt gij u dan op een kruis. En dan eerst, maar dan ook zeker, zijt gij onverwinlijk! En na nog eene korte wijle ballingschap op de aarde, na de verdrukking van dat martelaarschap, dat zeer haast zal zijn doorgestaan, opent zich de poort voor u van het hemelsch vaderland, waar u de palm der overwinning zal worden gereikt, en waar gij heerschen zult met allen, die in ootmoed hebben leeren knielen, al was het met een gebroken hart of een gebogen hoofd, onder den staf van den goeden Herder, die Zijn leven en Zijne eere en Zijne Heerlijkheid het eerst heeft gesteld voor de schapen.

Alkmaar, 14 Maart 1848.

A. L. G. TOUSSAINT.



Digitized by Google

K U N S T.

MENDELSSOHN BARTHOLDY.

ORATORIUM: ELIAS.

Een enkele bladzijde slechts van de wereldgeschiedenis, en wie duizelt niet reeds bij de veelheid en verscheidenheid der gebeurtenissen die zij bevat; wie staroogt niet bij de bliksemsnelheid, waarmede de verschijnselen zich afwisselen en als verdringen. Ter naauwernood is de laatste toon gezongen van het graflied, dat Polens nationaliteit in Krakau's veste ten grave geleidt; ter naauwernood zijn de sombere wachtvuren, op Zwitserlands vrije bergen door den burgerkrijg ontstoken, voor een oogenblik door burgerbloed gebluscht, of Frankrijk, als wilde het de lijdelijke rol van toeschouwer met die van acteur verwisselen, en niet verkwikt, maar veeleer vermoeid door achttienjarige rust, schrikt op uit zijn slaap en gordt zich aan ten strijde. Het ontworpen feestmaal wordt door een slagveld verwezenlijkt: de Julijtroon, met zoo veel zorg kunstmatig opgetrokken, stort omver als het kaartenhuis voor de baldadige hand van den knaap: de Spaansche bruidskrans keert verflenst terug als een martelaarskroon voor den ballingkoning: het groote raderwerk, dat voor vijf en dertig millioenen menschelijke wezens den levensloop en werkkring regelde en omschreef, spat uiteen als een stofwolk voor den stormwind: duizenden

Digitized by Google

weenen en lijden; duizenden strijden en hopen; duizenden dreigen en eischen. Maar niet voor de boorden der Seine alléén is het ontzagwekkend drama bestemd. Revolutie en Republiek, het zijn tooverwoorden, die plotseling als met magische kracht geheel Europa bevangen en van gedaante doen veranderen. Het zijn tooverwoorden, die meêdoogenloos den slaap van de koninklijke sponden wegvagen, de scharnieren der staatsvormen verbreken, opgehoopte schatten spoorloos doen verdwijnen, handel en nijverheid in hunne schuilhoeken terugdringen, aller zenuwen krampachtig spannen, aller hoofd en hart met de bontste mengeling van gedachten en gewaarwordingen vervullen.

Onder zulke omstandigheden schijnt de poging bijna vermetel, het oog, zoo strak en uitsluitend op den staatkundigen horizon gerigt, te willen afleiden en te wenden tot eene andere spheer van voorstellingen en gewaarwordingen, dan die, welke de politieke bespiegeling verwekt. En toch, — zoo men van kunst in 't algemeen, de toonkunst in 't bijzonder, hare lotgevallen en inwerking op het menschelijk leven wil gewagen, zou het inderdaad verontschuldiging behoeven? Of bekleedt ook zij niet eene plaats in de groote ontwikkelingsperiode der menschheid, die tot eene andere en betere orde der dingen leidt? Zou het nog in twijfel getrokken kunnen worden, hoe de toonkunst, zij, de gezelligste aller kunsten, geheel het maatschappelijk en huisselijk leven, thans meer dan ooit, dooradert en haren invloed in alle rigtingen uitbreidt? Zoowel de wiegedeun, dien de moederlijke stem neuriede bij den wieg van hen, die later hun vaderland ten vloek of zegen werden, als de "Marseillaise", die volkeren ten bloedigen strijd opdaagt; zoowel het "Te Deum", dat Pius IX op den pauselijken zetel begroet, als het plegtige "Lobgesang", dat het feest der Hervorming verheerlijkt; zoowel het koningsgezinde "God save the Queen" en het "Gott erhalte "Franz den Kaiser", als Holland's "Stadhouderlijk Prinsje", of Kucken's vrijheid ademende "Normanns-sang" of Halevy's "Guerre aux Tyrans" of Reichardt's "Deutsches Va- "terland", het zijn alle symbolen van ruimer beteekenis dan de oppervlakkigheid ligt gist. Het zijn beurtelings weêrklanken van diep gevoelde gewaarwordingen, beurtelings profe-

Digitized by Google

tiën, waarvan de wereldgeschiedenis eenmaal de vervulling zal vermelden, — profetiën, niet alleen door een enkelen mond den volke verkondigd en tijdelijk in het hart der menigte nedergelegd, maar naar de mate der ontvankelijkheid en der tijdsomstandigheden, met gretigheid aangehoord en met geestdrift voortgeplant, ondersteund als zij zijn door de krachtigste aller op het menschelijk gemoed werkende hefboomen, — de Toonkunst.

Gelukkig voor Nederland, dat ook dáár dit krachtig element van volksveredeling en beschaving meer en meer doordringt en in het leven wordt opgenomen; gelukkig vooral, dat, hoe ook nog velerzijds het welbehagen aan de kunst zich bij hare schaduwzijde, een bloot zinnelijk genot, blijft bepalen, er toch reeds velen gevonden worden, die hare hoogere roeping gevoelen, kennen en waarderen. Voor deze — en hun aantal neemt dagelijks toe — is de kunst reeds iets meer dan de planlooze menging van klanken, slechts geschikt om met vlugtig voorbijgaanden indruk eene enkele zenuw te prikkelen, maar volstrekt onvermogend eene krachtige en duurzame gewaarwording te wekken, en deze ten slotte tot gedachte en daad te doen rijpen. Trouwens, bij den ernst van onzen landaard, bij de behoefte aan degelijkheid, kan het wel niet anders, of de kunst, eenmaal in onze harten opgenomen, moet zich noodwendig op andere wijze reproduceren, en zich in eene andere rigting ontwikkelen, dan die, welke Fransche of Italiaansche wuftheid voor een poos als de alleen geldende der kunstwereld heeft willen opdringen. Neen, het zijn niet enkel financiële bezwaren, waarop telken jare op nieuw de Fransche en Italiaansche opera-ondernemingen afstuiten; het is geen gril der menigte, die de tempels, voor Bellini en Donizetti geopend, doet ledig staan; er ligt dieper zin in dat verschijnsel. Neen, het was geen bloot toeval, dat onze Maatschappij: Tot bevordering der Toonkunst, en hare Muzijkfeesten in het leven riep; het is niet louter modedrift, wat thans als om strijd onze jeugd in Zangvereenigingen en aan Liedertafels verzamelt, om daar te leeren kennen en te genieten, wat de kunst, vooral op Duitschen bodem gekweekt, edels en verhevens heeft voortgebragt.

Digitized by Google

Vooral op Duitschen bodem gekweekt? Zonder twijfel; en waarom niet? Wij weten, dat dit woord enkelen pijnlijk aandoet, alsof daardoor de bittere strijdvrage over Germaanschen oorsprong en verwantschap hernieuwd zou worden. Dit laatste is geenszins onze bedoeling. Maar toch, al liepen wij ook gevaar van uit de hoogte van dezen of genen leerstoel der geschiedenis verketterd te zullen worden, de verklaring zou ons van het hart moeten, dat wij het gevoelen dergenen zijn toegedaan, die, althans op het gebied der toonkunst, Holland en Duitschland niet slechts aangrenzend verwant en verbroederd, maar zelfs één in oorsprong en bestemming achten. Hoezeer niet waarschijnlijk, zou het oogenblik kunnen geboren worden, dat wij, als vroeger, Duitschland voorbijstreefden in aantal van uitstekende kunstvoortbrengselen of voortreffelijke meesters; het zou mogelijk zijn, dat wij op onze beurt van leerlingen wederom onderwijzers wierden. De nationale eigenliefde bedriege zich echter niet. Het zou daarom geene eigene afgeslotene kunstontwikkeling zijn. De grondtrekken en het wezen der kunst zouden dezelfde blijven. Die werking en wederwerking zouden de ondergeschikte vormen slechts wijzigen.

Door deze verklaring mogen tegelijkertijd voor een deel de namen zijn toegelicht, aan het hoofd van dit opstel geplaatst. Door de Redactie van "de Gids" uitgenoodigd, haar een woord over Mendelssohn en zijnen zwanenzang, het Oratorium Elias, te schenken, mogt ik niet aarzelen aan dat verzoek te voldoen. Het was tevens, ik ontveins het niet, eene behoefte voor mijn hart, eene hulde van dankbaarheid te brengen aan de nagedachtenis van hem, dien ik zoo innig vereer, en zoo vele oogenblikken van onuitsprekelijk kunstgenot verschuldigd ben. Ook vele andere zullen met mij in die gewaarwording deelen, en het moet hun derhalve aangenaam zijn, de gelaatstrekken van hunnen vriend herinnerd, en, ware 't mogelijk, aan de vergetelheid ontrukt te zien.

Digitized by Google

Met heiligen eerbied noemt de geschiedenis de namen van Händel en Bach, van Mozart, Haydn en Beethoven; — zij heeft er thans een' anderen bij te voegen van niet minder beteekenis. Of zou het nog voor twijfel vatbaar zijn, dat Mendelssohn Bartholdy eene der belangrijkste kunstverschijnselen dezer eeuw te noemen zij? De tijdgenoot heeft het reeds door alle monden uitgesproken; de nakomelingschap zal het bekrachtigen. De verklaring intusschen van dat buitengewoon kunstverschijnsel zoeke de opgewondene verbeelding niet, gelijk zij anders ten aanzien van Genie's zoo gaarne pleegt te doen, in zeldzame en wonderspreukige levenstoestanden of wederwaardigheden. Wat Mendelssohn als man eenmaal werd, was slechts de natuurlijke vervulling eener belofte, als knaap gegeven. Uitmuntende aanleg en de allergelukkigste gelegenheid om dien naar alle zijden te ontwikkelen, zij voorspelden reeds in zijne vroegste jeugd, dat hij worden kon wat hij wezenlijk geworden is, — de man, op wien de hoop der toonkunst gevestigd zoude zijn. Zoo hij daartoe van zijn' voortreffelijken grootvader, den diepdenkenden philosoof, het ijzeren geduld en de onvermoeidste volharding erfde, niet minder was hem het voorregt, Berger en Zelter als leermeesters, den eenigen Goethe tot vriend, en in de ruime fortuin eens vrijgevigen vaders al de middelen te bezitten, om zich op eene geheel onafhankelijke wijze aan zijne neiging voor de toonkunst over te geven en voor zijne studiën de rijkste bronnen, voor anderen vaak ontoegankelijk, te kunnen gebruiken.

Op den 3den Februarij 1809 te Hamburg geboren, en onder de oogen eener hoogst beschaafde en liefhebbende moeder opgegroeid, was zijn muzijkaal talent reeds op zijn achtste levensjaar zoo zeer ontwikkeld, dat hij allen niet slechts verbazing over de vaardigheid van zijn klavierspel, maar tegelijkertijd bewondering voor de waarheid en diepte zijner opvatting afdwong. Met de snelheid en kracht zijner vingeren scheen zijn kritische geest, als 't ware, te wedijveren. In welke mate dit het geval was, blijkt onder anderen uit de bijzonderheid, welke Zelter ons mededeelt, wanneer hij zegt, dat de achtjarige knaap in de partituur van een concert van Bach, als met het oog van een lynx, achtervolgens niet min-

Digitized by Google

der dan zes *reine kwinten* zou ontdekt hebben; eene ontdekking, waartoe het meest geoefend oog nog jaren van onafgebroken studie zou behoeven. Voeg bij die snelheid van blik, een gehoor zoo buitengewoon fijn en scherp, dat het, te midden der digste toonmassa's, den wanklank van een enkel instrument of menschelijke stem terstond waarnam, en eindelijk eene productiviteit, veelzijdiger en krachtvoller dan welligt eenig componist ooit te voren, — en wij hebben voor een deel reeds de belofte van Mendelssohn's jeugd ontleed.

Maar waren het alleen eigen aanleg en van buiten aangebragte teregtwijzing in het overwinnen van technische belemmeringen, die de vervulling dier schoone belofte mogelijk maakten? Vooronderstellen wij het niet. Mendelssohn was meer dan vaardig executant en bedreven componist. In hem was, meer welligt dan in een eenigen zijner kunstbroeders, het probleem eener harmonische ontwikkeling opgelost. Dat was niet de vrucht alleen van het studeervertrek, maar van den invloed, dien groote geesten van vroegeren en lateren tijd, ook in andere rigtingen dan die der toonkunst, op hem oefenden. Bovenal mag het voor den knaap een onschatbaar voorregt zijn geweest, met eenen zoo grooten en degelijken geest als Goethe in de naauwste verwantschap te geraken, en gewis heeft deze betrekking niet weinig er toe bijgedragen, om Mendelssohns zin voor al wat degelijk, klassiek en doordacht is, en zijne verachting voor al wat middelmatig en ziekelijk is, aan te kweeken. Zelter's merkwaardige briefwisseling vloeit over van bewijzen, welk een levendig belang Goethe stelde in hem, dien hij bij voorkeur "zijnen Felix" plagt te noemen. Van het oogenblik af, dat Zelter in den herfst van 1821 zijnen lieven leerling aan zijn ouden vriend had voorgesteld, scheen ook de knoop gelegd, die beiden tot op den dood des onsterfelijken dichters in eene naauwe en innige vriendschap vereenigde. In 1825 vergezelde Mendelssohns vader zijnen zoon naar Parijs, om hem aan Cherubini voor te stellen en dezen patriarch der toonkunst over de muzijkale roeping des jongelings te raadplegen. Bij die gelegenheid bezochten zij andermaal den Weimarschen dichter. Felix speelde hem zijn H. mol-kwartet (aan Goethe opgedra-

Digitized by Google

gen) voor. "Zum Erstaunen von Jederman," schrijft Goethe aan Zelter en voegt er bij: "Diese persönliche hör- und ver-"nehmbare Dedication hat mir sehr wohl gethan." Dat Mendelssohn, onder de ijverigste studiën der toonkunst en daaraan verwante wetenschappen, ook de letteren en andere schoone kunsten met vrucht beoefende, is minder algemeen bekend, en echter behoorden zijne kunstbroeders vooral het nimmer te vergeten. In 1826 zond hij Goethe eene door hem vervaardigde vertaling van de "Andria van Terentius." Dat dit werk wezenlijke verdiensten had, blijkt uit Goethe's schrijven aan Zelter, waarin hij hem verzoekt: "dem trefflichen thätigen Felix schönstens "zu danken für das herrliche Exemplar ernster ästhetischer "Studien; seine Arbeit solle den Weimarischen Kunstfreunden "in den nächst zu erwartenden langen Winterabenden eine "belehrende Unterhaltung sein." Als Mendelssohn in 1829 bij zijn verblijf in Schotland, op een pleiziertogtje, door het omvallen van zijn rijtuig eene onbeduidende beenwond ontving, welke hem echter noodzaakte zijne terugreis naar het vaderland eenigen tijd te verschuiven, betuigde Goethe zijne belangstelling voor den talentvollen jongeling, "aus dem so "viel geworden ist," op eene ondubbelzinnige en hartelijke wijze. Maar bovenal belangrijk zijn zijne woorden, nadat Felix, na een veertiendaagsch verblijf te Weimar, zijne reis naar Italië aanvaardde. Welk een heerlijke voorsmaak van het genot, dat de jonge kunstenaar nu met volle borst te gemoet snelde, was dit verwijlen in des grijzen dichters woning! Wat liefelijke bestelling van het lot, dat hij den reiszegen moest ontvangen van den Zanger zelven, die ons het bekoorlijke lied van het land, waar de citroenen bloeijen, heeft gezongen: "Mir war seine Gegenwart besonders wohlthätig," schrijft Goethe, "da ich fand, mein Verhältniss zur Musik "sei noch immer dasselbe; ich höre sie mit Vergnügen, An-"theil und Nachdenken, liebe mir das Geschichtliche; denn "wer versteht irgend eine Erscheinung, wenn er sich nicht "von dem Gang des Herankommens penetrirt? Dazu war "denn die Hauptsache, dass Felix auch diesen Stufengang "recht löblich einsieht, und glücklicherweise sein gutes "Gedächtniss ihm Musterstücke aller Art nach Belieben vor-"führt." En in 1831, toen Mendelssohn hem uit Rome eenige

Digitized by Google

zijner "anmuthige, allerliebste" en "höchst interessante" brieven, zoo als Goethe ze noemt, geschreven had, meldt deze aan Zelter: "Felix — muss überall günstig aufgenommen werden: ein so grosses Talent, ausgeübt von einer so liebenswürdigen Jugend. — Für den ist nun weiter nicht zu "sorgen, das schöne Schwimmwamms seines Talents wird "ihm durch die Wogen und Brandungen der zu befürch-"tenden Barbarei hindurch führen!" Hoe volkomen is deze voorspelling van den grijzen dichter bewaarheid geworden! Met welke energie heeft Mendelssohn, te midden van het verval der kunst, onder zooveel op hare bouwvallen woekerend opgeschoten onkruid, zijne edele, degelijk klassieke rigting bewaard en in zijne eigene scheppingen glansrijk vastgehouden! Maar welken invloed moest ook op den leergierigen jongeling de omgang met een zoodanig genie oefenen? Het was te voorzien, dat Goethe, hij, die den Helleníschen en echt Germaanschen geest zoo gelukkig vereenigde, zijnen kweekeling in gelijken zin zou rigten tot de studie der klassieken, en hem zou aanmoedigen zijne scheppingskracht te louteren aan de gezonde kunstproducten der oudheid.

Maar behalve Goethe stonden ook nog anderen hem ter zijde. Moscheles was het vooral, hoezeer meer als vriend dan als leermeester bij zijne ontwikkeling; doch niet minder waren het de uitstekende vernuften, die hij gedurende zijne universiteitsjaren, te Berlijn doorgebragt, had leeren kennen. Hier hoorde hij ook Hegel, als deze in zijn collegie over de muzijk handelde, met aandacht, hoewel hij niet kon nalaten Hegels afgetrokken uiterlijk en drooge wijze van ontkenning te bespotten en zoo als Zelter zegt: "wie ein loser Vo-"gel höchst naïv mit allen persönlichen Eigenheiten zu re-"produciren." Zoo ontwikkelde zich zijn talent, gedurende de eerste periode zijns levens, op eene veelzijdige en degelijke wijze, totdat hij, na verschillende reizen naar Londen, Parijs, Rome en eenige steden van Duitschland, en na op vele plaatsen, zoowel door het opvoeren zijner reeds veelvuldige en belangrijke compositiën, als door zijn uitmuntend solospel, rijken bijval te hebben ingeoogst, in 1833 tot de directie van het groote muzijkfeest te Dusseldorp geroepen werd. Na den hoogst gelukkigen afloop van dit feest,

Digitized by Google

bleef hij te Dusseldorp als stads-muzijkdirecteur en begon als 't ware eene andere periode. Hier vooral was het, dat hij het eerst in het praktische leven optrad, en wel voornamelijk in eene betrekking, waarin hij boven al zijne tijdgenooten uitstak, namelijk als dirigent. Wat hij als zoodanig voor het Dusseldorpsche muzijkwezen en later vooral voor de "Gewandhaus-concerten" te Leipzig belangrijks gedaan heeft, is te zeer bekend, dan dat het hier zou behoeven herinnerd te worden. Maar eenige opmerking verdient misschien zijn vriendschappelijke omgang met den dichter Immerman en met de Dusseldorpsche schilderschool, waarvan hij de voornaamste leden te Rome als zijne beste vrienden gekend had. Schadow was een zijner vertrouwdsten en bleef het tot aan den dood. Ook Mendelssohn beoefende de schilderkunst, en niet zonder gunstig gevolg, waarvan vooral getuigen kunnen de veelvuldige verdienstelijke aquarellen, door hem onder opzigt van den landschapschilder Schirmer vervaardigd, welke zich in de handen van vele zijner vrienden, voornamelijk van Moscheles en Klingemann, als albumbladen, bevinden. Men ziet hieruit, hoe het zijn ernstig streven was, door een algemeenen band alle kunsten en wetenschappen te omvatten, en tot de aesthetische ontwikkeling van zijn hoofdvak te doen zamenwerken. Op algemeen verlangen, werd hij in 1835 als directeur der concerten te Leipzig beroepen, en verkreeg daar "propter insignia in artem musices merita" den graad van doctor in de wijsbegeerte. Hier bleef hij onafgebroken tot 1841 in de volste kracht van zijn genie werkzaam: hier vooral was het brandpunt, waar hij, met zijne vrienden en leerlingen om zich heen, die hem eenen onbegrensden eerbied en hoogachting toedroegen, de klassieke school van Duitschland als herleven deed, en vanwaar hij zijne stralen over de geheele wereld liet schijnen: hier schreef hij zijne voornaamste en beroemdste werken. Tegelijktijd was hij het middelpunt, waarom zich alle innige vereerders der toonkunst schaarden. Berlijn mogt vrij der opera alle krachten wijden, en Spontini daar, met vorstelijken glans omstraald, den schepter zwaaijen, Weenen den Italiaanschen wansmaak met volle teugen inzwelgen en de onsterfelijke overleveringen van Haydn, Mozart, Beet-

Digitized by Google

hoven en Schubert vergeten, Dresden en Munchen prachtige hofkapellen en theaters kunnen aanwijzen en uitmuntende virtuosen in hun midden tellen, alleen in Leipzig, in het nederige Leipzig was voorhanden, wat elders overal ontbrak, — het meest volmaakte, het in zamenstelling en strekking meest voortreffelijke orkest; het eenige dat, vooral wat de uitvoering der Beethovensche compositiën betreft, met dat van het Parijzer conservatoire kon wedijveren,ja, dit zelfs, zoo al niet in kracht en energie, dan toch in juiste opvatting overtreffen kon. Alleen te Leipzig was het, dat Händel en Bach innige vereerders vonden, die hunne onsterfelijke meesterwerken ten gehoore bragten: alleen daar werd de krachtige hand geslagen aan eene trapswijze verbetering van het Protestantsche kerkgezang in het bijzonder en van de kerkmuzijk in het algemeen. Maar het was vooral vandaar, dat de muzijkale kritiek over geheel Duitschland uitging en den te bewandelen klassieken weg scherp en zeker afbakende. Mannen als Röchlitz, Fink en Hauptmann, in de Allgemeine musikalische Zeitung, en Robert Schumann, Banck, Brendel en anderen in het "Neue Zeitschrift für Musik," droegen krachtige bouwstoffen hiertoe bij; zij waren de vraagbaken voor de geheele muzijkale wereld, en hunne uitspraken werden door alle vereerders van klassieke toonkunst geëerd. En dat op dit alles onze Mendelssohn een onberekenbaren invloed oefende en als het ware de vorst van dezen kleinen staat was, — men zou het van zelf reeds vermoeden, waren ook de zigtbare blijken niet overal aanwezig. Uit alle landen stroomden hem leerlingen en vrienden toe en hielpen den gezelligen kring der innige vereerders vergrooten. Zoo zond Zweden zijnen O. Niels Gade, den talentvollen toondichter en opvolger van zijnen vereeuwigden meester te Leipzig, Engeland den fijngevoeligen Sterndale-Bennett en Clara Novello, ja Holland zelfs zijnen Verhulst. In 1841 behaagden het den Koningen van Saksen en Pruissen, Mendelssohn tot hunnen kapelmeester te benoemen. De laatste riep hem zelfs, onder het genot van een ruim inkomen, tot zich, en beproefde het aanvankelijk aan zijn voortreffelijk talent een nuttigen werkkring te openen. Zoo droeg men hem onder anderen den last op, om de muzijk voor de Antigone van

Digitized by Google

Sofocles te schrijven; eene taak, waarvan Mendelssohn zich op de uitmuntendste wijze kweet. Maar Mendelssohn wilde niet eeniglijk aan de gedachten van den vorstelijken kunstbevorderaar de vleugelen van zijnen genius leenen, maar ook voor zijne hooge bezoldiging den staat een offer, zijner waardig, brengen. Hij drong er op aan, niet dat men hem met geld of eere ruimer zou begunstigen, maar veeleer (en het voorbeeld mag zeldzaam heeten) dat men hem meer en vruchtbaarder mogt doen arbeiden. Dien ten gevolge werd hij ter dispositie van het ministerie van eeredienst gesteld. Wat hij in zoodanige betrekking voor het Protestantsche kerkgezang en deszelfs verbetering had kunnen doen, is buiten twijfel, hij, die door zijne innige verknochtheid aan Bach zich zoo geheel in die vormen te huis gevoelde, die door zijne heerlijke compositie van den 42sten en 95sten Psalm, maar vooral door de bewerking van den 114den, door zijne geestelijke liederen en meesterlijke orgel-compositiën, door het voortreffelijk harmoniseren zijner choralen (b. v. in zijnen Paulus, Lobgesang, enz.) bewezen heeft, zoo zeer den kerkelijk ernstigen geest van Bach met de vormen der nieuwere instrumentaal-school te kunnen verbinden, den dichterlijken tekst der psalmen in een niet minder dichterlijk melodisch gewaad te kunnen kleeden. Maar hetzij de meer tot het mysticisme overhellende geest van de Pruissische vorstelijke familie in deze in strijd was met den echt Evangelisch-Christelijken Mendelssohn; hetzij het ministerie deels deze rijke hem toegestroomde kracht niet wist te gebruiken, deels ook dezelve geen bepaalden werkkring wist aan te wijzen, onze toondichter *bleef* beschikbaar, en vroeg, ongeneigd om werkeloos te zijn, zijn ontslag, om zich weder naar Leipzig te begeven. Hier wijdde hij bij vernieuwing al zijne krachten aan de compositie, aan de leiding der concerten en aan die van het conservatorium, dat in 1843 vooral door *zijne* ijverige bemoeijingen tot stand gekomen en tot zeldzamen bloei geraakt was. Uit Leipzig toog hij menigmaal naar verschillende plaatsen, voornamelijk naar Londen, Berlijn en Zwitserland, om daar zijne nieuwste werken ten gehoor te brengen. Slaat men een blik op de groote reeks dier werken en den buitengewonen omvang van sommige,

Digitized by Google

men staat verbaasd, hoe in een zoo kortstondig leven zóó veel kon worden voortgebragt. Maar ook dit verklaart misschien ten deele het raadsel van zijn vroegtijdig verscheiden. Toen hij op den 4den November 1847 plotseling bezweek en aan zijne troostelooze gade en kinderen, aan de geheele kunstwereld werd ontrukt, waren de getuigen van zijnen arbeid, hoe ook getroffen door den slag, niet verwonderd, dat zelfs de krachtigste natuur voor zulk eene werkzaamheid en inspanning, als zijn leven had gekenmerkt, ten slotte buigen moest. Maar met die hulde aan zijn onvermoeid streven ging eene nog schoonere gepaard; eene hulde, meer nog door den mensch, dan door den kunstenaar verdiend. Was Mendelssohn een man van een edel voorkomen, van eene innemende persoonlijkheid, in dat welgevormde ligchaam woonde niet alleen een hooge geest, maar tegelijk het edelste hart. Hij was, om het voornaamste van zijn karakter aan te duiden, Evangelisch christen in den volsten zin des woords. Hij kende en beminde den Bijbel, zoo als weinige welligt. Uit dat boek der boeken putte hij het onwankelbaar geloof en die innige vroomheid, zonder welke het hem onmogelijk zou zijn geweest, zulke diep gevoelde, geestelijke toonscheppingen daar te stellen, als hij ons nagelaten heeft. Onvermoeide werkzaamheid, ondanks de onafhankelijkheid zijns fortuins, liefde tot zijne naasten, bescheidenheid en regtvaardigheid jegens andere kunstenaars, waren hoofdtrekken in zijn karakter.

In de kunst was Mendelssohn drievoudig groot: als dirigent, als virtuoos en als componist. Sommige willen in zijne kunstproducten te zeer den stempel eener eigene individualiteit opmerken. Het is nog de vraag, of het een gebrek dan wel eene voortreffelijkheid te achten zij. Ontkennen echter zal wel niemand het, dat bijna alle, zonder uitzondering. rein aesthetisch zijn aangelegd, consequent ontwikkeld, en de meesten in vorm en gedachte oorspronkelijk zijn. Zijne instrumentaal-kompositiën onderscheiden zich vooral daardoor, dat daaraan steeds eene bepaalde duidelijk herkenbare gedachte ten grondslag ligt. Zoo zijn zijne Ouvertures voor Shakespeare's "Zomernachtsdroom", die op Goethe's Meerestille und glückliche Fahrt, de Fingals-höhle en die van het sprookje van de schoone Melusine, meesterstukken, zoo al niet van plas-

Digitized by Google

tische schildermuzijk, dan toch van gedachte-fantaisie. Of zou die uitdrukking te sterk zijn? Wie, die met een ontvankelijk gemoed en eenigzins geoefende ooren de verwonderlijk schoone Ouverture: de Hebriden, hoorde, heeft zich niet verbeeld den vochtigen zwaren nevel te voelen, en de sombere donkerhangende onweêrswolken te zien, het eenvoudige lied te vernemen van den ouden Bard, het doffe rumoer van den strijd, en de angstige weeklagt van de maagd, die aan het strand te vergeefs den terugkeer van den gevallen minnaar verbeidt? En was het niet als steeg zij levend en bezield omhoog, in die zacht golvende figuur der Melusine-Ouverture, die schoone ligtzwevende waterfee, die zich liefdedronken den dapperen ridder prijs geeft, totdat hij, met ruwe nieuwsgierigheid haren oorsprong uitvorschende, zelf haar dwingt hem te ontvlugten? — Ten aanzien van zijne vocaal-compositiën, bezat Mendelssohn eene eigenschap, waarin hij misschien door geen componist vóór hem, (of het moest Händel zijn) overtroffen, door niet een zijner tijdgenooten geëvenaard werd; het was zijne buitengewoon fijne takt in het kiezen der teksten, iets, waardoor hij zich vooral als den veelzijdig beschaafden kunstenaar deed kennen. Zoo b. v. mogt het een meestergreep genoemd worden, toen hij uit het langgerekte gedicht van Schiller "an die Künstler" voor het Duitsch-Vlaamsche zangersfeest, juist die strophen koos, aanvangende met de woorden: "Der Menschheit Würde ist in eure Hand "gegeben, bewahret sie;" want zeker is het, dat geen schooner en voor de gelegenheid passender gedicht daarvoor in de plaats gesteld kon worden. Ook voor zijne liederen en psalmen, maar vooral voor zijne oratoria, koos hij uitmuntende teksten. Het was zijne gewoonte, zelf en voornamelijk uit den Bijbel die teksten zamen te stellen. Was dit aan den eenen kant een blijk van zijne veelzijdige en beschaafde vorming, het was aan den anderen kant de gelukkige gelegenheid, om des te dieper in zijne stof door te dringen, en als ware het vorm en inhoud zich te gelijkertijd te laten ontwikkelen. Had hij eenmaal zijne aandacht bepaald, zoo rustte hij niet, voor zijn genie hem de middelen, om zijn plan te volvoeren, had doen vinden, en hierin schoot hem zijne praktische ervaring nimmer te kort, om het even of hij eene ernstig gods-

Digitized by Google

dienstige of romantische, eene lyrische, epische of dramatische stof zich ter behandeling gekozen had. In twee opzigten echter verdient hij voornamelijk als vocaal-komponist tot voorbeeld gesteld te worden, en wel bepaaldelijk met betrekking tot zijne beide oratoriën: Paulus en Elias. Het eerste onderscheidt zich door de gelukkige verbinding der lyrische zangvormen van Händel en Bach met de instrumentatie der latere tijden. Men zou hier, ofschoon op een ander gebied, eenige gelijkenis kunnen opmerken met den eenigen Ary Scheffer, wiens meesterlijk penseel ons de eenvoudige kuische lijnen der ouden, met de praktische hulpmiddelen en fijnere vormen der nieuwere school teruggeeft. In het tweede: het oratorium Elias, vinden wij, bij dramatische behandeling van het Bijbelwoord, het oratorium in moderne vormen als gepopulariseerd, en echter, ofschoon in hoogere volkomenheid, tot de oorspronkelijke beteekenis teruggebragt.

De uitvinding van het oratorium behoort onder die zaken, die voor alsnog met een digten twijfels-sluijer omhangen zijn. Zoo veel schijnt echter zeker, dat zij tot de vroegste tijden des Christendoms opklimt. Trouwens, het woord zelf duidt het aan. Oratorium of Bidzaal was vroeger de afgezonderde plaats, welke schier elk Vorst of Edelman, in of nevens zijn slot, burgt of landgoed, bezat en die bepaald tot bidden was bestemd en ingerigt. Oratoriën waren alzoo de bedehuizen of bidkamers, die sedert ook den naam van kapellen verkregen. Als Philippus van Neri, in de zestiende eeuw, het volk trachtte te bekeeren, en zich beijverde, zijne opwekkingen en toespraken zoo prikkelend mogelijk te maken, zoo koos hij daartoe ook voornamelijk de magt der toonkunst uit. En daar hij nu in 1574 zijn oratorium te Rome stichtte en de muzijk daarin eene groote rol speelde, kon het wel niet anders, of menig geschiedschrijver moest zich laten verleiden, aan hem de uitvinding van hetgeen wij oratorium noemen, toe te schrijven. Wij zouden het pleit voor het oogenblik niet durven beslissen; maar dit intusschen komt ons voor boven bedenking te zijn, dat namelijk vele schrijvers meestal de naauwe verwantschap van de opera en het oratorium van dien tijd te veel uit het oog verloren, en daardoor over de

Digitized by Google

prioriteit van de eene boven het andere onnoodig getwist hebben. Immers Castil-Blaze twijfelt zelf, of la conversione di S. Paolo, welke in 1480 reeds te Rome op een beweegbaar tooneel voorgesteld werd, een oratorium of wel eene opera zij geweest, niettegenstaande deze laatste eigenlijk eerst in 1600 zou uitgevonden zijn. Deze omstandigheid heeft sommigen aanleiding gegeven, om den knoop als het ware door te hakken, door aan oratorium en opera gelijke herkomst en nagenoeg gelijken leeftijd toe te kennen. En zeker, het wordt eenigermate gebillijkt door de dramatische kleur, die over het oratorium en deszelfs toenmalige naïviteit verspreid lag. Zoo meldt ons Fr. van Blankenburg in zijne litterarische aanhangsels op Sulzer's algemeene theorie der schoone kunsten: "blijkbaar ontstonden de oratoriën uit de oude myste-"riën, die door pelgrims en andere Christelijke vertooners op "straten, kerkhoven en in kerken voorgesteld en met gezang "verbonden werden." Het leven, de dood, de opstanding en hemelvaart van Jezus, het laatste oordeel enz., waren de stoffen, welke zij voor hun onderwerp kozen. De muzijk, die daarbij gebruikt werd, bestond hoofdzakelijk uit ingelaschte volksmelodiën, hoewel ook soms hoogere muzijk daarbij gebezigd werd. Zelfs van de flagellanten weten wij, dat zij hunne omgangen reeds meerstemmig, hoewel dan toch altijd in den volkstoon, gezongen hebben. Deze mysteriën, ook wel Ludi of Laudi spirituali genoemd, hadden echter verscheidene onderverdeelingen: zoo noemde men eigenlijke *Mysteriën* dezulke, die geloofspunten behandelden: *Figurae*, die hare stof uit het oude, *Vangeli* die dezelve uit het nieuwe testament ontleenden; *Exempli* heetten zij, die de wonderen der heiligen vermeldden, en eindelijk *Legendi*, alle meer algemeene verhalen en voorstellingen van Christelijke zaken. Waren die voorstellingen meestal zeer verward en planloos, ja dikwerf, door het gemis van alle aesthetisch element, aan de grenzen van onkieschheid, allengs begon men daarin meer plan en eenheid te brengen, vooral door de vervaardiging van bepaalde schetsen en teksten aan een bijzonder persoon op te dragen; iets, waartoe vooral Neri belangrijke bijdragen leverde. Van dien tijd af ontwikkelde zich nu het oratorium nevens de opera in Italië, hoewel de laatste door den meerderen bijval, die haar

Digitized by Google

van het voor zinnelijke genietingen gevoelige volk ten deel viel, met rasscher schreden tot eene hooge volkomenheid geraakte, terwijl het eerste steeds beneden de middelmatigheid bleef. In Duitschland daarentegen verkreeg het langzamerhand den vorm, dien het nu nog bezit. Het was een geschenk voornamelijk uit de hand van den onovertroffen Händel, wiens koren, vooral nu nog, als onverganke1ijke voorbeelden van verhevene uitdrukking en dramatische bewerking den jeugdigen componist tot rigtsnoer behooren te zijn. Opmerkelijk is intusschen het verschil tusschen de vroegere en latere ontwikkelingsperioden van het Oratorium. Indien eertijds vooral het dramatische element het Oratorium beheerschte, later schijnt het, alsof het lyrisch element zich den voorrang heeft willen verzekeren. Die strijd, welken men nog niet als geëindigd kan beschouwen, zal buiten twijfel tot gunstige uitkomst leiden, mits hij slechts eene harmonische oplossing vinde. Door overheersching zal zij echter niet verkregen worden.

Van hoeveel belang het lyrisch element ook in het Oratorium moge zijn, het geheel verdringen van het dramatisch beginsel zou vernietiging zijn van den ganschen kunstvorm. Bij het gemis van aanschouwelijke indrukken, en alleen aan de afgetrokken fantasie overgelaten, is de bloot lyrische vorm, hoe geschikt overigens voor de uitdrukking van een bepaald gevoel, zoo als de ode en het lied, niet toereikend om de aandacht en de belangstelling gaande te houden. Het is derhalve noodwendig, dat beide elementen, het lyrische en het dramatische, elkander afwisselen, en dat is het wat Mendelssohn zoo bij uitnemendheid begrepen, zoo meesterlijk toegepast heeft. Reeds in zijnen "Paulus" hield hij deze rigting voornamelijk in het oog, maar in nog veel hooger mate in hetgeen wij zijnen Zwanenzang noemden, en waarop wij ten slotte een' blik werpen: — het Oratorium Elias. In twee deelen gescheiden, bevat het eerste vier hoofdmomenten: Elias voorspelling van hongersnood en de weeklagt van het volk, de opwekking van het kind van de weduwe van Zarpath, de ondergang der Baälspriesters, het afsmeeken van den regen en de daarop volgende opening des Hemels. Het tweede bevat de vervolging en vlugt van Elias in de woes-

Digitized by Google

tijn, zijne Hemelvaart en de voorspelling van den Messias. De tekst is door Mendelssohn zelven, en, naar het voorbeeld van zijnen grooten voorganger Händel, uit den Bijbel zamengesteld. Dat de behandeling hoogst dramatisch kon zijn, werd reeds gewaarborgd door de gelukkige keuze der onderscheidene situatiën, waarvan elke eene rijke stoffe voor een levendig en indrukwekkend tafereel opleverde. Maar het was vooral den diepdenkenden wijsgeer voorbehouden, het drama juist met de voorspelling van den Messias te besluiten, iets waardoor het geheel die gelukkige ronding en tegelijkertijd die verheffende strekking verkreeg, die dit Oratorium tot zulk een meesterstuk stempelen. Door enkelen is het Mendelssohn als eene fout aangerekend, wat wij niet zouden schromen als eene verdienste te beschouwen. Wij bedoelen de onvoorbereide aaneenschakeling der verschillende episoden. In de eerste tijden van het Oratorium plagt men eenen zoogenaamden "Erzähler" te hebben, die óf sprekende óf zelfs in recitatief zingende, het volk met den gang van het werk doorgaande bekend maakte. Later heeft men zoodanige verhalende recitativen in de Oratoriën zelve opgenomen, en niet zelden, door overdrijving in het gebruik van dat hulpmiddel, het Oratorium noodeloos uitgerekt, en enkele malen zich aan langwijligheid schuldig gemaakt. Dat dus Mendelssohn deze klip heeft trachten te vermijden, zou onbillijk zijn hem als een vergrijp aan te rekenen. Integendeel, terwijl de Bijbelgeschiedenis bij elken hoorder als bekend wordt voorondersteld, bevordert het veeleer de dramatische werking, indien de hoorders genoopt worden, zelve de tusschenruimte aan te vullen.

De muzijkale behandeling is voortreffelijk. Gedoogt deze plaats ook die breedere uiteenzetting niet, welke wij zouden wenschen en behoeven, zoo kunnen wij toch de eigenaardigheid van dit Oratorium met een enkel woord kenmerken: het is een dramatisch Oratorium, als wij reeds zeiden, hoogst dramatisch. Daarin verschilt dit werk van zoo vele anderen en zelfs van "den Paulus," in welken meestal het lyrische en epische element op den voorgrond staan. Zoo bevat de "Elias" slechts eene eigenlijke fuge, in het slotkoor, die dan nog zeer kort en weinig uitgewerkt is, terwijl b. v. het "Weltgericht" van Fr.

Digitized by Google

Schneider, er eene menigte telt. Mogt het hierdoor in de oogen der technisch strenge kunstregters iets verliezen, wij schatten ons gelukkig met de aanwinst van een Oratorium, dat zich zoo innig aan dramatische vormen aansluit en welligt den overgang van het muzijkaal drama uit den schouwburg in de concertzaal aanduidt en voorbereidt. Wij schatten ons gelukkig met de aanwinst van episoden, zoo voortreffelijk als die van den "Profeet" en "de Weduwe," waar de krachtige, geloovige gestalte van den man Gods, tegenover de diepbedroefde, maar hopende vrouwe, eene indrukwekkende scène vormt. Niet minder schoon is het afbidden van den zegen en het onderhoud van Elias met het knaapje op den berg, beiden even warm gevoeld als waarachtig uitgedrukt. Van de koren dienen vooral vermeld te worden die van de Baälspriesters, die tot de dramatische, en van de geloovigen, die tot de lyrische soort behooren. Eene derde soort zijn die, waarvan er eenige in het tweede deel voorkomen, en welke men gemengde, of liever verhalende koren zou kunnen noemen. Het zijn die, waarin het verschijnen van God op den berg Horeb, de hemelvaart van Elias en de voorspelling van den Messias vermeld worden. Zij bekleeden hier de plaats van den verhaler, en zijn tot de bevordering der dramatische werking zonder twijfel een oneindig beter hulpmiddel. De karakters zijn over het algemeen goed geteekend en volgehouden, vooral de hoofdpersoon. De Koningin, Obadja, de Weduwe, enz., kracht, waardigheid, geloof, onderwerping, wraakzucht, schimp, vervolging en wanhoop, zij allen treden ons, eigenaardig afgerond en afgescheiden, in sterksprekende typen voor oogen. Het geheele werk is van het begin tot het einde met energie en eenheid aangevat en volgehouden. Men voelt reeds bij den aanvang de stevige hand, die naar een vast plan en met het vooruitzigt waar en hoe te eindigen, hare taak aanvaardt. Vandaar dat het Oratorium gemakkelijk te volgen is, en telkenmale den hoorder zonder moeite op het standpunt plaatst, vanwaar hij iedere episode moet overzien. Vandaar dat zelden eene dier episoden hare bepaalde werking mist, maar noodwendig de minst muzijkaal ontwikkelden moet medeslepen. Zoo was het ook bij de jongst gehoudene uitvoering in het Odéon, door de Zangvereeniging der Maat-

Digitized by Google

schappij tot bevordering der Toonkunst, uit eerbied voor den onsterfelijken toondichter, uit hartelijke welwillendheid voor haren directeur gegeven. 't Is waar, deze uitvoering was eene der volmaakste, die men ooit van haar hoorde, en het grootsche werk ten volle waardig. Dat bekende ook de bekwame Lubeck, die uit 's Hage was gekomen, om met zijn onbetwistbaar meesterschap de leiding van het geheel voor zijnen kranken ambtsbroeder op eene even heusche als trouwhartige wijze op zich te nemen.

Zoo moge dan Amsterdam trotsch zijn op eene instelling, die zoo verdienstelijk werkt tot veredeling van den muzijkalen smaak, en die door krachtdadige oefening eene zoodanige hoogte bereikt heeft, dat zij de tolk kan zijn der meest grootsche en voortreffelijke kunstgewrochten.

15 *Maart* 1848. J. J. VIOTTA.



Digitized by Google

TWEE GEDICHTEN

VAN

PIET BOGCHELJOEN [1].

I.

13 MAART 1848.

EEN NIEUW WILHELMUS.

Gij, koning! uit Oranjebloed,
Gij hebt geen haar meer door den hoed,

[1] Wel verre dat wij Piet Bogcheljoen, sints onze eerste ontdekking (zie Gids, Jaarg. 1847, No. I) uit het oog zouden hebben verloren, is er menig gedicht en lied van hem uit vliegende blaadjes in onze verzameling overgegaan. Wij hebben echter steeds geaarzeld daarvan verdere mededeeling te doen, omdat wij huiverden de krachtige verontwaardiging, die zich met snerpende geesseling van personen en toestanden in zijne liederen uitstortte, een nog grooter publiek te verschaffen, dan ze welligt reeds aangestoken en ontvlamd had. Onderstaande gedichten van onzen "Vondel uit de achter-"buurt," kwamen ons echter te merkwaardig voor om die terug te houden. Merkwaardig zijn ze om den geest, die er uit spreekt en dien wij meenen dat de uitdrukking (schoon dan ook minder beschaafd) is van het gevoel, dat de beste en trouwste aanhangers van Willem van Oranje, de geregtste voorstanders van Nederlands heil vervulde en in deze oogenblikken vervult. Dát was, dát is de stemming van Nederlands volk, voor zoo veel het, hoog of laag geplaatst, koning en vaderland waarachtiglijk lief had en lief heeft. Merkwaardig zijn ze bovendien om den meer beschaafden vorm en de toenemende heerschappij over de taal, die er (met het vroeger medegedeelde lied vergeleken) uit kenbaar is. Zoo mogen dan deze Gedichten, naast een teeken des tijds, tevens eene voorspelling der betere toekomst zijn, welke niet alleen de volksklasse, waar Piet Bogcheljoen uit sproot, maar het geheele Nederlandsche volk aan de geestkracht en liefde van den tweeden Willem van Oranje zullen dank weten.

De Inzender.

Digitized by Google

Geen ellebogen door de mouwen,
Maar gouden kroon en purpren kleed,......
En toch, geloof het vrij, wij houên
Nog even vast aan trouw en eed,
Als eens ons voorgeslacht het deed.

Och! 'k bidje, doe het evenzeer,
En denk met ootmoed aan 't weleer,
Toen Willem pover was maar krachtig;
Toen waren onze vadren rijk......
Thans zijt Gij boven allen magtig,
En wij — eens koningen gelijk,
Wij zonken laag en diep in 't slijk.

Zie! waar ge in 't purper ons ontmoet,
Daar steekt ons 't haar soms door den hoed,
Ons de ellebogen door de mouwen; —
Neen, koning! wij misgunnen 't niet,
Dat Gij zoo'n fikschen staat kunt houên,....
Maar 'k bidje, denk, wanneer Gij 't ziet,
Aan wat hier voortijds is geschied.

Geen tiende penning den tiran!......
Maar vijftig aan den wakkren man
Uit ons Oranjehuis gesproten,
Die Neêrland rukt uit slavernij; —
Voor hem ons beste bloed vergoten,
Voor hem de ruwe geuzenpij,
De bedelstaf, zij 't nood...... maar vrij!

En thans, wat boeit ons? — Niet de magt
Van half Euroops verbonden kracht,
Van Frankrijk, England of van Spanje,
Maar hoog gepeupel, dat zijn net
Om Nederland en om Oranje
Met sluwen list heeft uitgezet,
In 't mom van eerbied, regt en wet.

Breek, fiere leeuw! die banden los!
Gij, koning! werp dien purpren dos
Uw schouders af — ruk van uw slapen,

Digitized by Google

Zoo 't moet, die rijkversierde kroon,
En sta als man des volks in 't wapen,...
Dan juicht ons hart met dankbren toon:
Dát is der Nassouws groote zoon!

II.

14 MAART 1848.

MOND EN HART.

Wij bogen voor den koning neêr
En riepen wel: "lang moog hij leven!"
Doch dat is maar uitwendige eer
En die het pligt was hem te geven;
Maar zóó in 't innigst van 't gemoed
Hem lief te hebben boven maten
En huis en hof en goed en bloed
Voor Hem en 't Vaderland te laten,
Dat staat er — of ik heb het mis, —
Dat staat er in geen wet geschreven,
Dat moet in 't diepst van 't harte leven,
Dat is wat meer nog dan te geven
Den koning wat des konings is.

Maar, koning! nu Gij 't hebt getoond,
Wat liefde voor de Nederlanden,
Wat hart voor 't volk er in U woont,
Nu voelen we ook ons harte branden
Van liefde en eerbied sterk en diep;
Nu zien wij met bewondrende oogen
Uw leeuw, die lang, te lang haast, sliep,
Voor Neêrlands heil ten strijd gevlogen:
En wordt bij 't laatste nageslacht

Digitized by Google

De naam des ZWIJGERS nooit vergeten.....
Gij, Willem! zult de SPREKER heeten
Voor 't woord dat uwe en onze keten
  Verbrak — en Neêrland redding bragt.

  Och, koning uit Oranjebloed!
Och, tweede Willem van Nassouwen!
  Wij danken God, dat ons gemoed
Weêr krachtig zich aan U kan houên:
  Weêr is Oranje en Nederland
Voor ons op 't innigst zaamgeweven,
  Weêr voelen we ons aan U verpand,
Al waar 't om goed en bloed te geven.
  Dát tintel' door de ziel U heen,
O Koning! zoo als 't ons ontgloeije,
Opdat, waar liefde en eendragt groeije,
De bede aan mond en hart ontvloeije:
  "Lang blijve Oranje en Neêrland één!"

Digitized by Google

KONING EN VOLK.

Een lied in 1848.

De koning heeft gesproken,
  Het volk van Holland juicht;
De hoogmoed ligt verbroken,
  De onbuigbare onwil buigt.
De koning liet zich hooren:
  Ik sluit aan 't volk mij aan!
En Holland is herboren,
  De vrijheid krijgt bestaan.

Nu wordt door alle tongen,
  O vorst, door ons bemind,
Het danklied opgezongen,
  Dat duizend echo's vindt.
De koning liet zich hooren:
  Ik sluit aan 't volk mij aan!
Nu mag de morgen gloren
  Van ons verjongd bestaan.

De koning en de zonen
  Op Hollands grond gekweekt,
Zij zullen de aard weêr toonen
  Dat hier nooit de eendragt breekt.
De koning liet zich hooren:
  Ik sluit aan 't volk mij aan!
Wien klinkt het niet in de ooren
  Als ons verjongd bestaan?

Digitized by Google

Waar ze elders troonen sloopen —
  Hier staat hij ongedeerd:
Geen vrijheid is te hopen,
  Waar bandloosheid regeert!
De koning liet zich hooren:
  Ik sluit aan 't volk mij aan!
Nu zal het volk hem schoren,
  Trotsch op 't verjongd bestaan.

"De natie en de koning!
  Oranje en 't vaderland!"
Dus rolt uit elke woning
  De kreet langs heide en strand.
De koning liet zich hooren:
  Ik sluit aan 't volk mij aan!
Dus heilgen duizend choren
  Ons weêr verjongd bestaan.

Vooruit! blijft onze leuze,
  Vooruit! ons aller kreet,
Nu Willem onzer keuze
  Dien met ons rijzen deed;
En wie 't niet luid doet hooren:
  Ik sluit aan 't volk mij aan!
Niet hem is de eer beschoren
  Van ons verjongd bestaan!

Wie vrijheid mint als 't leven,
  Wie vaderland en vorst
Een hechten steun wil geven,
  Hij zinge uit ruime borst:
De koning liet zich hooren:
  Ik sluit aan 't volk mij aan!
Gods zegen kroon 't herboren
  't Herzenuwd volksbestaan!

Digitized by Google

A^bm. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, J^r.

Les grandes ames, qui se manifestent de temps en temps parmi les hommes, sont des ouvrages de la providence destinés à une fin qui ne tient pas à ce monde: ce sont des germes qui poussent dans l'éternité.

Hemsterhuys.

Een kort woord ter nagedachtenis van een jeugdigen geleerde, dien wij geëerd hebben en lief gehad, en die eenige der edelste vruchten van zijnen geest aan ons Tijdschrift toevertrouwde, vinde hier eene plaats! Konden wij slechts half uitdrukken, wat wij bij zijnen dood gevoelen, onze herinnering zou niet krachteloos zijn.

Ab^m. des Amorie van der Hoeven is na eene slepende ziekte, met voorbeeldig geduld en onderwerping doorgestaan, op den 20sten Maart, te Utrecht, naauwelijks 27 jaren oud, ontslapen. In den bloei zijner jaren, dus, werd hij aan zijne teederminnende betrekkingen, aan zijne gemeente, aan de maatschappij ontrukt. Door de natuur met een buitengewonen aanleg en uitstekende vermogens toegerust, die hij onvermoeid had geoefend, heeft hij echter in dit korte leven meer nut gesticht, dan men van langduriger loopbaan had mogen verwachten. Reeds vroeg vertoonde hij eene onweêrstaanbare neiging tot de predikdienst, door het voorbeeld van eenen uitmuntenden vader gewekt, door den invloed van zijne vrome moeder aangewakkerd. Onder de droomen zijner jeugdige verbeelding bekoorde hem vooral het zendelingswerk, en wij herinneren ons nog de hooge ingenomenheid, waarmede hij gewoon was van deze als zijne aanstaande bestemming te spreken. Toen in 1834 het tweede Eeuwfeest van de stichting der Remonstrantsche

Digitized by Google

kweekschool binnen Amsterdam gevierd werd, was hij onder de schare, uit alle oorden des vaderlands zaamgevloeid, om de rede des Hoogleeraars te hooren. In even bevallig en los Latijn, als zijn Hollandsche stijl later was, heeft hij ons verhaald hoe de wensch hem trof, toen door den redenaar geuit, "dat geen derde jubeldag voor deze kweekschool mogt "aanlichten!" Niets, waande hij, bleef den kweekeling der Broederschap over, dan de geschiedenis eener afdeeling te boek te stellen, die welhaast zich op nieuw met de kerk, waarvan zij was losgemaakt, vereenigen zou. Later door woeste kreten van eene andere zijde verschrikt, hield hij vast aan het denkbeeld, dat men uit de lessen der geschiedenis bedachtzaamheid zou leeren. Daarom bewerkte hij met veel zorg zijne twee Verhandelingen over Clericus en Limborch, overvloeijende van een tal onbekende bijzonderheden, meestal opgedolven uit onuitgegeven handschriften en brieven, waarvan eens de toekomstige geschiedschrijver der Broederschap de onschatbare waarde erkennen zal. Dat hij de dubbele doctorale waardigheid door deze proefschriften dubbel verdiend had, zal niemand betwisten. Ons treft daarin weder, bij het doorlezen, die aandoenlijke liefde voor zijnen vader, die een hoofdtrek in zijn karakter was, en hem tot zijn' jongsten snik is bijgebleven. Een bezoek, in het najaar van 1843 aan de Duitsche Hoogescholen gebragt, is in zijne "Academie-"reis" beschreven met onovertrefbare, bekoorlijke eenvoudigheid. Wij behoeven aan de lezers van de Gids zijne "Apho-"rismen" niet te herinneren, en kleinere opstellen, doorgaans met de initialen van zijnen naam geteekend, allen te herkennen aan den meesterlijken stijl, dien zij als familietrek vertoonen, en waarvan enkelen in den Referent zijn opgenomen. Wanneer het titelblad de letters "v. d. H. Jr." te lezen gaf, haakten wij naar het genot. En is er, wat vorm en stijl betreft, in den ganschen omvang onzer letterkunde, iets voortreffelijkers aan te wijzen dan sommige bladzijden uit zijnen brief aan Dr. van Oosterzee, — helaas! tegelijk het laatste wat voor het publiek uit zijne pen is gevloeid? Die zelfde zuivere, onbesmette smaak kenschetste ook zijne kanselredenen, zoowel de eerste, die wij hem als student hoorden uitspreken, en waarvan de herinnering nog levendig bij ons is,

Digitized by Google

als de laatste die wij van zijne lippen opvingen, toen houding en stem en gelaat de doodelijke krankte reeds openbaarden. — Wat de gemeente te Utrecht in dezen voortreffelijken Evangeliedienaar verloren heeft, moge de rouw over zijn verlies getuigen, en zal, naar wij ons vleijen, elders waardiglijk worden vermeld. Wij matigen ons geen oordeel aan over de wetenschappelijke verdiensten van zijnen theologischen arbeid, maar willen toch den milden geest doen bemerken, waarin de opleiding doorstraalt van den vader, die "Custos incor-"ruptissimus omnes Circum doctores aderat." Mogt eerlang eene bevoegde hand, ook in dit opzigt, aan onzen betreurden medearbeider regt doen wedervaren!

Hoe vurig hadden wij een langeren duur van dit nuttig, weldadig leven gewenscht! Maar God heeft het niet gewild. Hij nam hem weg, toen de groote gebeurtenissen aanvingen, waarvan de stervende een voorgevoel had uitgedrukt, en die naar zijne heiligste overtuiging den triumf zouden voorbereiden van dat eeuwig gezegend Christendom, voor welks verkondiging hij had geleefd, en in welks vertroostingen hij gerust en kalm is ontslapen.

Hoe veel schoone verwachtingen zijn met hem begraven!

24 *Maart* 1848.

Digitized by Google

STAATKUNDIG OVERZIGT.

27 Maart 1848.

> 't Is done. But yesterday a king,
> And arm'd with kings to strive!
> And now thou art a nameless thing
> So abject — yet alive!

Hoe zouden we ons Overzigt anders aanvangen, dan met het tragisch lot van den "stam der Orleans?" Al heeft de voorbeeldelooze spoed, waarmede de gebeurtenissen dezer maand elkander verdringen, den val van het laatste Fransche koningshuis in de schaduw gesteld; wij weten het, velen hebben met een kloppend hart de vlugt en redding van den grijzen Lodewijk-Filips vernomen. En ook voor hen, die door partijzucht, teleurgestelde hoop, of min edele bedoelingen en hartstogten gedreven, oor en gemoed konden sluiten voor zoo veel leed, ook voor hen is die val belangrijk, omdat daarvan een nieuw tijdperk dagteekenen zal. Is er in de jaarboeken der geschiedenis een meer plotselinge ommekeer, eene meer treffende lotwisseling bekend? De vorst, door gansch Europa om wijsheid en doorzigt geroemd; die van Antwerpen tot Cadix de belangen van zijn geslacht met de volksbelangen scheen te hebben ingeweven, bezwijkt voor een oproer in de straten van Parijs, — verwisselt met eene ranke kiel zijne twaalf paleizen, — landt als vlugteling in het gebied van haar, die hij nog onlangs als koning was komen begroeten. En niemand, die eenig blijk geeft van deernis of rouw, in een land van dichters en ridders. Hoe is 't mogelijk, dat, na eene regering van achttien jaren, de Julijtroon zoo geheel zonder wortel, het koningschap zoo geheel

Digitized by Google

zonder voorstanders was, dat men niet één voorbeeld van persoonlijke toewijding, geene daad van zelfopoffering noemen kan; met uitzondering van den trouwen pachter, die het vliedend koninklijk paar, bij nacht en onweêr, langs ongebaande wegen, tot aan Frankrijk's kust geleidde. Niets dat in deze ontzettende gebeurtenissen meer treft, dan het volslagen gemis aan energie en zedelijken moed, bij vorstentelgen en leger, bij raadslieden en staatsdienaars. Alleen de minister Guizot heeft tot den einde toe zijn karakter gehandhaafd: en zoo de geschiedenis van hem zeggen zal, dat hij met al zijn genie blind is geweest voor de kracht der omstandigheden, blind voor de woelingen der republikeinsche partij, blind voor de behoeften der lagere volksklassen, zij zal tevens opteekenen, dat in een tijd van beginselloosheid en weifeling, de gevallen staatsman door moed en veêrkracht schitterend heeft uitgeblonken. Zijn gezag in de Fransche raadzaal is geëindigd: maar het gezag, dat zijne schriften in meer dan één werelddeel hebben verworven, blijft ongeschonden en onverzwakt; en zij, die met ons zullen betreuren dat zijne moedige, zijne welligt overmoedige pogingen ter vestiging van den constitutionelen regeringsvorm in Frankrijk hebben gefaald, stemmen zeker in met onzen wensch, dat de afgetreden staatsdienaar den avond zijns levens aan de studiën zijner jeugd moge wijden!

Het voorloopig bewind heeft zich van zijne hagchelijke taak tot dus verre uitnemend gekweten. Ook hun besluit aarzelen wij niet moedig, grootmoedig te noemen. Onbewezen en onbewijsbaar is van de voornaamste leden der provisionele regering hun aandeel aan het voorbereiden en bewerken der omwenteling. Maar zoo zij die evenzeer door handelingen als door wenschen hebben bevorderd, dan zijn zij niet teruggedeinsd voor hun werk, en de onpartijdige beoordeelaar zal hunne bekwaamheid en onverschrokken aard bewonderen. Wij begrijpen daarom het zonderling zelfbehagen niet, waarmede sommigen in en buiten Frankrijk enkele misslagen doen uitkomen, nooit geheel te vermijden, maar voorzeker in zulke oogenblikken meer dan ooit te vergeven; noch ook de naïve verwondering, dat het Fransche volk niet eensklaps driften en verkeerdheid heeft afgelegd, omdat hun rijk voortaan

Digitized by Google

geen monarchie, maar eene republiek zal wezen. Indien het tegenwoordig bewind er in slaagt, om het volk te breidelen en aan de nationale vergadering het oppergezag over te dragen, zonder meer ernstige verstoring van orde en rust dan tot nu toe heeft plaats gehad; indien, ondanks den geldelijken nood, lang reeds voorspeld, en de ellende, door het geschokte vertrouwen toegenomen, het lot der arbeidende klassen maar eenigzins verbeterd, haar lijden door gepaste maatregelen voor de toekomst gelenigd wordt, dan vleijen we ons, zal een meer billijk vonnis worden geveld over eene omwenteling, die wij niet hebben gewenscht, en over bewindslieden, waaronder de uitstekendste mannen van Frankrijk behooren.

Is er niet iets dat aan de Atheners herinnert, wanneer men dagelijks verneemt, hoe de talentvolle Lamartine eene opgeruide, woelige menigte door zijne "paroles d'or et de "pourpre" bedaart? Wekt het geene verbazing, hoe, te midden van oproer en muiterij, de voorwerpen van kunst gespaard, de bijzondere eigendom geëerbiedigd, lage wraakzucht getemperd werd? Is het besluit, waarbij daags na eene zoodanige omwenteling de doodstraf voor politieke misdrijven wordt afgeschaft, niet grootsch en edel? Zoo was eene der eerste daden van deze bewindslieden de uitvoering van een plan, door den minister, dien zij vervingen, reeds voor vijf en twintig jaren aangeprezen. Wij gelooven, dat de ervaring zal overeenkomen met de wetenschap, en welhaast door mislukte proefneming bewijzen dat de arbeidsregeling, zoo als die door den scherpzinnigen theorist Louis Blanc wordt voorgestaan, onuitvoerbaar is. Maar is het daarom minder prijzenswaard, dat eene regering zich eindelijk eens het lot der werklieden met meer ernst en volharding gaat aantrekken; onderzoekt — waar de leer der economisten nog niet heeft beslist — wat noodwendig onveranderlijk moet blijven, en wat door hulp en tegemoetkoming kan worden verbeterd; beproeft, of de nadeelen der concurrentie, door voor- en tegenstander erkend, althans niet kunnen verminderd en verzacht worden, door wijziging van bestaande instellingen? Uitbreiding van associatie, vermeerdering van kapitaal en productie, voorziening in het

Digitized by Google

bange lot van bejaarde en zieke arbeiders, oprigting van spaar- en hulpkassen, veel krachtdadiger zamenwerking dan tot heden ook in Frankrijk plaats vond, worden ze niet dringend gevorderd, al is de organisatie van den arbeid eene hersenschim, een verleidelijk droombeeld te noemen?

Nog eens dan, wij schrijven geene lofrede op de omwenteling; wij zijn geen voorstanders van de republiek; wij zeggen met Cicero, van monarchie èn aristocratie èn democratie, "eorum nullum ipsum per se separatim probo; an-"teponoque singulis illud, quod conflatum fuerit ex omni-„bus:" — wij weten, dat de uitspraak van Tacitus: "delecta "ex his et consociata Reipub. forma laudari facilius, quam "evenire, vel, si evenit, haud diuturna esse potest," door Engelands voorbeeld gelogenstraft is; — wij willen aan de lofredenaars van het "self-government," aan hen, die met Lamartine de republiek als het toppunt aller staatsvormen verheffen, de vraag rigten: "of zij vermeenen, dat in de "Amerikaansche Vereenigde Staten meer wezenlijke vrijheid, "meer zorg voor de teederste volksregten en nationale be-"langen heerscht dan in het gelukkig Brittannië?" Maar wij sluiten van den anderen kant onze oogen voor de meest tastbare waarheid niet. Zoo het koningschap in het hart der natie eenigzins had wortel geschoten, het zou niet in weinig uren gevallen zijn: zoo de volksvertegenwoordiging, gelijk ze in Frankrijk bestond, op waarheid gesteund had, een ministerie, uit zulke uitstekende mannen gevormd, zou zich in de volksverlangens niet zoo blijkbaar hebben vergist, de troon zou waarschijnlijk nog opgerigt staan, zoo vele beklagenswaardige slagtoffers in Frankrijk en daar buiten niet meêgesleept zijn. En terwijl wij eene omwenteling betreuren, die evenzeer met onze wenschen als met onze verwachtingen in strijd is geweest, willen wij ze ten spiegel voorhouden aan allen, die verlangen soortgelijke schokken in tijds te voorkomen.

Een woord nog over de aanleidende oorzaken dezer geduchte omwenteling! Voor hen, die meenen dat het toestaan der "réforme electorale," alles zou hebben verhoed, en die nu aan de weigering het onheil wijten, kan het nuttig zijn te herinneren, dat deze ter naauwernood als aan-

Digitized by Google

leiding mag worden beschouwd. De oorzaken lagen veel dieper, en zijn alleen te verklaren uit dat streven naar gelijkheid, waardoor de Fransche maatschappij zich sedert eene halve eeuw gekenmerkt heeft. Wat de held der revolutie, Lamartine, van Marat schrijft: "L'égalité était sa fureur, "parce que la supériorité était son martyre," durven wij op de groote meerderheid der Franschen, vooral ook uit den middenstand, van toepassing achten. Die hervorming in het kiesstelsel zelf, welke tot de uitbarsting aanleiding gaf, wat was zij anders dan een eerste stap, om die gelijkheid politiek erkend te zien? Sedert tien jaren had de Kamer der Gedeputeerden voorstellen in dien geest aangehoord. Eerst in 1839 en 1840 door den afgevaardigde Gaugier: "sur les "fonctionnaires députés;" in gewijzigden vorm, twee jaren later, door Ducos, "sur l'extension des droits électoraux;" — met de oude benaming, in 1843, door M. de Sade. In de zitting van 1844 werd het voorstel opgevat door den hoogst bekwamen gedeputeerde de Rémusat, en telken jare hernieuwd. Maar de meerderheid bleef onverzettelijk. Wij gelooven hare afkeerigheid minder te moeten toeschrijven aan zucht voor uitsluitend gezag, dan wel aan de overtuiging, dat deze eerste schrede hoogst gevaarlijk zou zijn, om het verband tusschen den persoonlijken eigendom en het beginsel van gelijkheid. De tegenpartij klaagde bij die behandeling meer dan ooit over misbruiken bij de administratie, het stelsel van omkooping, "le régime de passe-droit," waardoor de regtmatigste aanspraken aan partijzucht werden opgeofferd. De minister Thiers had zich in 1840 als raadspresident bij de leden der commissie van rapporteurs over het voorstel verbonden tot indiening van een wetsontwerp in de eerstvolgende zitting. Zij hielden daarop hun verslag terug; want de ontbinding der Kamer, die op de uitbrenging van hun rapport had moeten volgen, lag niet in de wenschen van het toenmalig bewind. Het ministerie Thiers viel, alvorens aan de belofte van den voorzitter des kabinets kon worden voldaan. Maar deze staatsman bleef de standvastige voorstander en bepleiter der uitbreiding van het kiesregt, der uitsluiting bovenal van ambtenaren. Nog in 1846 leî hij deze opmerkelijke verklaring af: "Pour

Digitized by Google

"moi, je ne me suis jamais donné pour ce que je n'étais "pas; je ne me suis jamais donné pour un novateur, car je "n'ai pas, en général, le goût des réformes. J'aurais été "novateur, il y a cinquante ans, dans la vieille monarchie "française, civilisée par les moeurs, mais barbare par les lois; "je le serais aujourd'hui dans ces vieilles monarchies de "l'Europe, où les droits de l'humanité ne sont ni reconnus "ni respectés. Mais dans une société bouleversée par cin-"quante ans de révolution, et dont toutes les lois ont été "renouvelées, je ne saurais être partisan des réformes. Dans "ma conviction, ce n'est pas à faire des institutions nou-"velles qu'il faut nous appliquer, mais à nous bien servir "de celles qui existent. Je ne suis donc pas en général, "partisan des changements qu'on veut apporter à nos lois "politiques; quand je me décide pour une réforme, il faut "que je croie à son indispensable nécessité, et, quant à moi, "plus j'examine l'état du parlement, plus j'examine surtout "l'état de l'administration, plus je suis partisan de la réfor-"me actuellement proposée..... Je la défends comme utile, "comme devant être réaliseé le plus tôt possible."

Maar ook deze welsprekende aanprijzing, vermengd met waarschuwingen en wenken, waarop de uitkomst het zegel gedrukt heeft, mogt niet baten. De Kamer gaf weder een afwijzend votum; het volk werd meer en meer in de overtuiging versterkt, dat ook op de legale wijze, door de Engelsche Chartisten gevolgd, niets te verkrijgen was. Hoe moest nu de stemming tegen de hoogere standen niet voedsel krijgen uit die reeks van schandelijke regtsgedingen, welke in het afgeloopen jaar de publieke aandacht zoo gespannen hielden. Nu bleek het, dat de ergerlijke tooneelen, in de meest gelezen romans afgemaald, geene producten van verdichting, maar uit het leven genomen waren. "La litté-"rature" was ook nu weder "l'expression de la société." Naar den toon van sommige dagbladen te oordeelen, was het of ieder edelman een Praslin, elk minister een Teste of Cubières was. Het zaad was uitgestrooid, en kiemde welig in verbitterde harten. "Pauci enim atque admodum pauci, "honore et gloriâ amplificati vel corrumpere mores civitatis, "vel corrigere possunt."

Digitized by Google

Meesterlijk wist de republikeinsche partij van al deze omstandigheden in haar voordeel gebruik te maken, en toen nu de Oppositie met onverschoonbare roekeloosheid, — na het land gedurende den zomer door reformistische maaltijden te hebben opgezet — de vraagstukken uit den boezem der kamer in de straten van Parijs overbragt, dat is, constitutionele met revolutionaire dwangmiddelen verwisselde — was de zege der omwenteling beslist. — De toekomst is meer dan ooit in nevelen gehuld. Zooveel echter heeft de ervaring reeds geleerd, dat de Europische maatschappij algemeen een nieuw tijdperk is ingetreden. "Und das Band der Staaten ward ge-"hoben, Und die alten Formen stürzten ein!" Zien wij naar Duitschland! De gisting, welke zich reeds vroeger hier en daar vertoonde, is nu algemeen. Eene volksbeweging, binnen Weenen uitgebroken, was beduidend genoeg om den man te doen vallen, die met onmiskenbare bekwaamheid, sinds 40 jaren, allen regelmatigen vooruitgang tegenhield, — alle, ook de meest wenschelijke ontwikkeling onderdrukte. Prins Metternich is voortvlugtig uit het rijk, dat hij zoo lang bestuurde en nu, met schulden overladen, kwijnende, welligt de ontbinding nabij achterlaat. Sedert hij op het Weener-congres de Européesche aangelegenheden hielp regelen, vond geene poging, uit het volk zelf voortgekomen, tot verbetering in bestuur en wetgeving, genade in zijne oogen. Toen de Julij-omwenteling in 1830 den eersten gevoeligen schok aan zijn stelsel gaf, was 's keizers uitroep: "nu is alles ver-"loren", de trouwe weêrklank van de inzigten zijns kanseliers. Aan den generaal Beliard, die de troons-bestijging van Lodewijk-Filips kwam berigten, voerde hij te gemoet: "deze "vorst beproeft het bovenmenschelijke." Maar toen zich de Fransche koning allengs in het bewind scheen te vestigen — sloot zich ook Oostenrijk aan, en na het sluiten der Spaansche huwelijken, was de toenadering zeer duidelijk. De herleving van Italië — in hetwelk Metternich voorwendde slechts "eene aardrijkskundige benaming" te zien — bragt evenwel den doodelijken slag aan Oostenrijk's absolutisme. Voor een' man zoo schrander, moest toen de onmogelijkheid blijken van langduriger volharding. Misschien was het nemen van ontslag in die dagen een waardiger afscheid geweest. Vorst

Digitized by Google

Metternich bleef aan, putte zich uit in tegenkanting, wapening, toerustingen, alliantiën met de kleine noordelijke staten — totdat de Parijssche omwenteling der vorige maand, — anders in Opper-Italië met weinig sympathie begroet — ook in Weenen eenen opstand uitlokte. — De staatskanselier werd verdreven, zijne villa verwoest, — de censuur dadelijk afgeschaft, eene constitutie toegezegd. Wie zou het voor weinig weken hebben geloofd! Het verwondert ons niet, dat deze omkeering in Duitschland zelfs meer belangstelling wekt dan de Fransche gebeurtenissen — zonder welke zij waarschijnlijk nog lang ware uitgebleven. Vooral sedert ook in Berlijn zulk een ernstige volksopstand is losgebarsten. Dat de halve constitutie, door koning Frederik Willem ten vorigen jare verleend, verre was van de nationale wenschen te bevredigen, was uit het verhandelde bij den Landdag wereldkundig. De kweekeling van Niebuhr en von Savigny, getrouw aan de herinneringen der historische school, had in zijn Patent laten opteekenen, meer wat overlevering van het voorleden, dan vormend beginsel voor de toekomst was. De zonderlinge romantische vormen des konings vinden ook weinig bijval bij de meerderheid van het Pruissische volk. Wie kan ontkennen, dat onder de nu afgetreden ministers mannen van hooge bekwaamheid en Europeschen roem worden geteld. Doch ook deze zijn in de volksschatting te aristocratisch, hoofden der rigting door den koning gevolgd; en de natie weigert haar vertrouwen aan een' man als b. v. von Savigny, die in een uitstekend geschrift — wel is waar reeds voor 34 jaar verschenen — de bevoegdheid onzer tijden om wetboeken te maken ontkent. De rol van dezen als minister, bepaaldelijk ook bij de beraadslagingen van den vereenigden Landdag, heeft geenszins beantwoord aan de vermaardheid van den geleerde. Voeg hierbij, dat ten gevolge van mislukten oogst, financiële en handelscrisis, vele takken van bestaan kwijnden, en de armoede, inzonderheid te Berlijn, op eene schrikbarende wijze was toegenomen, waardoor de ontevredenheid bij de lagere volksklassen algemeen was. Waar zooveel brandstof verzameld werd, moest eene ontploffing volgen. De vonk, uit Parijs en Weenen aangebragt, verhaastte slechts de uitbarsting. Op den 14den Maart verscheen een

Digitized by Google

Patent tot bijeenroeping van den vereenigden Landdag tegen 27 April; de prins van Pruissen werd tot gouverneur-generaal der rijksprovincie benoemd; een buitengewoon congres van alle Duitsche Bondstaten zou op 25 Maart te Dresden bijeenkomen; maar de stedelijke overheid te Berlijn weigerde eene door het volk ingeleverde petitie aan den koning ter hand te stellen. Nieuwe volksvergaderingen volgden: de gistende gemoederen werden door allerlei geruchten in beweging gebragt; de verschijning van een' gewapend beambte was het sein tot de uitbarsting van een strijd tusschen de menigte en de van alle kanten toegesnelde legermagt, die, toen geëindigd, maar daags daarna hervat, zoo ernstig werd, dat de koning (op den 18den) aan eene deputatie uit de stad Keulen en de burgerij Berlijn gehoor verleende, in de vrijheid van drukpers bewilligde en een nieuw koninklijk patent, tot bijeenroeping der Stenden op den 2den April, in het licht gaf. Intusschen deden zich, te midden van het gejuich der toegestroomde volksmenigte, herhaaldelijk kreten tegen de militairen hooren, die op het plein voor het vorstelijk paleis stonden geschaard. Naar het schijnt hebben toen de verbitterde dragonders een heftigen aanval op de ongewapende burgers gedaan, die daarop naar de wapens grepen, alom versperringen opwierpen, en met zoo veel woede tegen de militairen streden, dat na een bloedig gevecht de krijgsmagt uit de straten terugtrekken moest. De koning deed woorden van verzoening en verbroedering hooren, ontsloeg zijne ministers, belastte graaf von Arnim met de zamenstelling van een nieuw bewind, waarvan het evenwel nog onzeker is, of het aan de geklommen eischen en door bloedvergieten opgewonden gemoederen der bevolking voldoen zal. Eene constitutie met verantwoordelijke ministers, regtspleging door Jury, wapening der burgermagt, met één woord, eene reeks van zeer vrijgevige concessies duidt genoegzaam aan, dat Frederik Willem het gewigt heeft beseft, voor Duitschland en Europa in de naauwe aaneensluiting van vorsten en volken gelegen. De prins van Pruissen is naar Engeland geweken, zoo men wil uit weêrzin tegen de vrijzinnige toezeggingen zijns broeders, en gekrenkt door het ongelijk, naar zijn oordeel, aan het dappere en getrouwe leger aangedaan.

Digitized by Google

Bij eene latere proclamatie roept de koning "de Duitschers" op, en wil zich aan het hoofd van eene eenige Duitsche natie stellen.

In Beijeren heeft koning Lodewijk, na eene reeks van grootere en kleinere omwentelingen, de kroon nedergelegd, en het bestuur overgedragen aan zijnen zoon Maximiliaan. Is de reden van dit besluit, gelijk van 's konings wege werd te kennen gegeven, overtuiging dat de beginselen, gedurende 23 jaren door hem gevolgd, maar onbestaanbaar met de nieuwere denkbeelden, de alleen ware zijn? Is het, zoo als van eene andere zijde verzekerd wordt, financiële nood, lang bedekt maar niet meer te verbloemen, nu volklievende mannen aan het hoofd zijn gesteld? Of zouden de schoone oogen der Spaansche Bayadere ook tot dit besluit hebben meêgewerkt, en de afgetreden vorst de ergernis, op den troon aangevangen, voortzetten, nu geen koninklijke mantel daardoor meer geschandvlekt wordt? De toekomst zal op deze vragen het antwoord geven. En terwijl nog een onpartijdig nageslacht erkennen zal, dat de kunstlievende vorst zijne hoofdstad in een tempel der kunsten heeft herschapen, onderschrijft het gewis het oordeel van den tijdgenoot, die de zwakheden van den koninklijken dichter zoo beleedigend voor zijn volk als onteerend voor hem zelven noemt. De proclamatie van koning Maximiliaan, die eene algemeene amnestie verleent, lang verbeide wetsontwerpen toezegt, het uitzigt op afschaffing van misbruiken opent, zal, hopen wij, medewerken om Beijeren te behoeden voor dien geesel, waardoor Wurtemberg, Hessen en Silezië worden geteisterd. Men waant zich drie eeuwen in de geschiedenis teruggeplaatst, bij het lezen der gruwelen, door het landvolk bedreven. Eene ware Jaquerie, een boerenkrijg in vollen nadruk. Mogten toch de ernstige waarschuwingen van dezen tijd voor hen niet verloren gaan, die verouderde regten en voorregten, al zijn ze in volkomen strijd met den ontwikkelden tijdgeest, willen handhaven! Geene menschelijke magt, geen beleid, noch vastheid van wil, kan op den duur de beweging stuiten, die den vrijen geest ten regel is gesteld. Denken wij aan Hannover! Hoe lang bedwong de koning iedere poging tot vooruitgang, of meer dan enkel materiële ontwikkeling.

Digitized by Google

Nu is hij genoodzaakt tot het stelsel terug te keeren, dat hij sedert elf jaren verliet; inmiddels is de wrevel algemeen, de liefde zijns volks verkoeld, de luister zijner hoogeschool aan het tanen.

Het "Denendom," zoo als men in Duitschland de "Deen-"sche partij" smalend noemt, waant de onderwerping der hertogdommen Sleeswijk en Holstein, bij verrassing, voor goed te verzekeren. De koning wordt gedwongen zijn ministerie te ontslaan; Koppenhagen jubelt, maar de Duitsche geest is ontwaakt, en na de oproeping van Frederik Willem, heeft de onafhankelijkheid der hertogdommen eene groote schrede vooruit gedaan. Met alle kracht willen zij zich aansluiten aan Duitschlands streven naar eenheid en vrijheid. De vereenigde Stenden-vergadering wordt onmiddellijk bijeengeroepen; alom wordt eene burgerwacht gevormd; een voorloopig bewind was reeds zaamgesteld; de prins van Augustenburg, door koning Christiaan met smaad ontslagen, wordt nu met feestgejuich te Rensburg ingehaald, en neemt maatregelen ter verdediging des lands.

Maar van oneindig meer belang voor Europa en de beschaving, kan de wedergeboorte van Polen worden. In Duitschland verheffen zich allerwege stemmen om het gruwzaam feit, "de verdeeling van Polen," die de reeks van revolutionnaire geweldenarijen opende, na bijna tachtig jaren van onregt zooveel mogelijk te herstellen, en althans aan de nazaten te vergoeden, wat omtrent de vaderen misdreven werd. Of nu de mogendheden, die door deze eerste schending van het volkenregt haar gebied zagen uitbreiden, gehoor zullen geven aan de stem van billijkheid en regt, is eene andere vraag; in den gewonen loop der dingen bijna geen vraag te noemen; maar te midden der ontbinding en hervorming van Europa, waarvan wij getuigen zijn, de aandacht allezins waard. In Pruissisch Polen althans is eene veelbeteekenende manifestatie gevolgd op de koninklijke verklaring, "dat hij aan de ei-"gen beslissing van die gedeelten des rijks, welke niet tot den "Duitschen Bond behooren, overliet, om zich daaraan mede "aan te sluiten, of wel een afzonderlijk bestaan te behouden," en tot herstel der zelfstandigheid van Posen is dadelijk besloten. Oostenrijk zal zijne Poolsche gewesten bezwaarlijk kunnen bedwingen; en al rukken ook de Russische legerbenden op

Digitized by Google

Warschau aan, er is thans een magtiger vijand te verslaan dan voor 17 jaren. Algemeen is men in Duitschland het drukkend overwigt van den Czar moede, en de herstelling der Poolsche nationaliteit schijnt het gereedste middel tot herstelling van het evenwigt.

In zuidelijk Europa zijn de gebeurtenissen dezer maand minder snel en verbazingwekkend geweest; vast evenwel en regelmatig was de voortgang. Pius IX heeft eene staatsregeling aan zijn volk verleend, op breede en vrijzinnige grondslagen; verleend, want ter zijner eere zij het herinnerd, hij heeft den drang en dwang der jongste voorvallen niet gewacht; zijn "motu proprio" verdient zoo te heeten, ofschoon natuurlijk de omstandigheden van invloed zijn geweest en het oorspronkelijk plan mogen gewijzigd hebben. De tijd heeft de wijsheid des H. Vaders geregtvaardigd, tegen de wenschen van den minister Guizot, die verlangde, dat men reeds dadelijk bepalen zou, hoever de hervormingen zich zouden uitstrekken: misschien indachtig aan de les, dat men nooit verder gaat, dan wanneer men niet weet waarheen. Mogt nu het Romeinsche volk de edelmoedigheid van den souverein met erkentelijkheid en vertrouwen beantwoorden.

Lord Minto is te Napels minder gelukkig in zijne zending geslaagd; de rol van lord William Bentinck schijnt niet voor hem weggelegd. De moed van het Siciliaansche volk, door buitenlandsche omkeeringen aangevuurd, dreigt overmoed te worden, het wijst vreemde bemiddeling af, een nationaal parlement zal beslissen; terwijl de koning, onverhoeds door slag op slag getroffen, geheel ontmoedigd schijnt. Al is de nieuwe Napelsche constitutie in velerlei opzigt boven de oude Siciliaansche te verkiezen, waarin het aristocratisch beginsel den boventoon had, deze vrijgevigheid voldoet de gekrenkte nationale eigenliefde niet. Waarom moest ook een tweede bombardement de breuke onheelbaar maken!

Karel Albert gaat voort met de uitbreiding en regeling der staatkundige regten zijns volks. Inwendig is overal verbetering van het bestuur; de wet op de verkiezingen is afgekondigd, de census zeer laag gesteld, elke kiezer ook verkiesbaar, het getal ambtenaren in de kamer tot een vierde der afgevaardigden beperkt. Eene volledige amnestie is aan

Digitized by Google

de veroordeelden wegens staatsmisdrijven verleend. Naar buiten kan hij welhaast den ouden degen der dappere hertogen van Savoije zwaaijen tegen Oostenrijk's wankelend gezag en alzoo den val des vreemden overheerschers, de zegepraal der Italianen voltooijen. Althans doen zich Turijn en Genua luide in dien geest hooren, sedert Milaan de banier des opstands heeft geplant. Bloedig is daar de strijd, hevig de uitbarsting van het lang onderdrukte volksgevoel. Kenmerkend van onzen tijd is de verbroedering der Hongaarsche regimenten met de herrezen bevolking; want ook deze behooren tot een stam, die lang, met kwalijk verkropte woede, onder den ijzeren scepter van Metternich's dwingelandij heeft gezucht. De laatste staatkundige daad van dezen minister was immers de ontbinding van den Hongaarschen rijksdag, die met edelen moed de wenschen en belangen des volks had gebragt tot voor den troon des monarchs. Maar ook de landbevolking snelt van alle zijden toe, en de gisting en reactie tegen de gehate Duitschers is zoo algemeen door gansch noordelijk Italië verspreid, dat de geruchten van opstand in Parma, Piacenza en Modena, indien al voorbarig, wel spoedig zullen bevestigd worden.

En nu een blik op Groot-Brittannië, de wijkplaats der verdrevenen, dat in zijne afscheiding de stormen en omkeeringen van Europa rustig aanschouwt, sedert eeuwen in bezit der vrije instellingen, waarom de meeste staten van het vaste land nu door bloed en tranen den kamp hebben gewaagd. Voorzeker, het is ook door den socialen kanker aangetast, waaraan de maatschappij alom lijdt, zelfs vertoont zich die nergens afzigtelijker dan in het eeuwen lang onderdrukte Ierland. Maar nog vindt het een uitweg voor alle politieke hartstogten; nog houdt het aan de beginsels en grondslagen vast, waardoor maatschappij en staat voor algeheele omkeering worden beveiligd; nog zijn de wettige middelen voldoende, en volksaard en volkskarakter afkeerig van geweldenarij en onderdrukking, hetzij die van boven of van beneden worden beproefd. Eene ondervinding van anderhalve eeuw omtrent den representativen regeringsvorm heeft wijsheid geleerd, zoo als Thiers het even waar als gelukkig uitdrukt: "l'Angleterre est dans cette moyenne d'ad-

Digitized by Google

"hésion et de résistance au pouvoir, qui constitue la vraie "liberté représentative. Vous ne voyez jamais les partis politiques y aller jusqu'à vouloir tout renverser, et puis, par "une prompte réaction, prendre l'attitude la plus docile; "non, ils sont toujours dans une moyenne d'indépendance "entre la révolte et la soumission." Daarom vindt de Duitsche beweging bijval en weêrklank bij de Britsche natie; zoowel het doel, herstelling van een Duitsch rijk, als het middel, aansluiting onderling van vorsten en volken. Minder billijk komt ons het oordeel der Engelschen over de gebeurtenissen in Frankrijk voor: eenstemmig zijn de dagbladen van alle kleur in het vonnissen van de gevallenen, met miskenning van het vele goede door hen gesticht; en toch vinden wij nergens sympathie voor de nieuwe orde van zaken. Hun practische zin is afkeerig van het overdrevene, van het pogen naar eene volstrekte herschepping der maatschappelijke toestanden; en het oog der ziel wordt beneveld door de herinneringen der vorige eeuw. Ook moet men erkennen, dat de verdrijving van een tal Engelsche arbeiders, uit alle oorden van Frankrijk, weinig geschikt is om ingenomenheid op te wekken met de nieuwe "broederschap." De debatten in het parlement hebben gekwijnd; in het begin der maand is de "income-tax" evenwel met levendigheid behandeld, en de ministers hebben van de voorgestelde verhooging moeten afzien. Sir Robert Peel verdedigde in eene lezenswaardige rede de belasting door hem voorgesteld. Maar het bewind bleef standvastig hare toestemming weigeren aan den voorslag ter reductie van zee- en landmagt. Uitdrukkelijk en bij herhaling gaf de eerste minister te kennen, dat hij wel voor het oogenblik geen reden had om te vreezen voor verstoring des vredes; maar meer dan ooit was hij geneigd om zoo veel mogelijk zich op alles voor te bereiden. Voor zes weken, zeide hij, waren er sommigen, die uit de eigendomsverdeeling en andere teekenen besloten, dat Frankrijk vroeger of later, binnen eene halve eeuw welligt, in eene republiek zou worden verkeerd; maar niemand dacht, dat die monarchie met alles, wat zoo hecht en stevig scheen, binnen weinig uren als een damp zou verdwijnen.

Ware het oogenblik niet zoo ongelukkig gekozen geweest,

Digitized by Google

dan zou welligt de beschuldiging van Mr. Anstey en de schitterende verdediging van lord Palmerston meer algemeene aandacht hebben gewekt. Maar het publiek had nu geene belangstelling meer voor de tractaten van Adrianopel en Unkiar, noch voor het bombardement van Akkaron. — Naauwelijks werd de aankomst opgemerkt van lord Hardinge, den held van de Sutley, wien de geschiedenis ongetwijfeld naast Clive en Hastings eene plaats zal aanwijzen. Hoe glansrijk was zijn bestuur in de drie onvergetelijke jaren voor het Britsch-Indisch rijk! De velden van Plassy en Assaye vertoonden geen schitterender tooneelen van moed dan de boorden van de Sutley, toen de krijgsman, wiens naam te Corunna, te Albuera en in Waterloo's vlakten had uitgeblonken — met verzaking van zijnen hoogen rang, onder sir Hugh Gough ging dienen. In den ijzingwekkenden nacht van 21 December 1845, met eene brandende legerplaats in het gezigt, bezocht de gouverneur van Indië het eene regiment na het ander, om de soldaten te bemoedigen. Na de volkomenste overwinning over den krijgshaftigsten van alle Indische stammen, vertoonde hij, zelf aan eenen arm verminkt, zich en eenen zoon, wien een voet was afgeschoten, aan de gekwetsten van het Engelsche leger, om zijne arme kameraden met dit gezigt van gemeenschappelijk lijden te vertroosten. Edele daden van heldenmoed, in de jaarboeken der krijgskunde niet overtroffen, en toch buiten Engeland ter naauwernood in Europa bekend!

Magnus ab integro seclorum nascitur ordo. — Ook voor Nederland is, hopen wij, een betere dag aangebroken. — Juist niet om de grondwets-herziening op zich zelve, die alléén de kwijning niet zal wegnemen, waaraan het vaderland lijdt. — Maar het nieuw opgewekt leven, dat door geheel ons werelddeel zich vertoont, moet zich ook hier openbaren. Reeds is de klimmende belangstelling in de zaken van het buitenland, aan dagen van woeling eigen, een geschikt middel ter verruiming van den blik. — Willens, onwillens wordt de aandacht bepaald bij de levensvragen van onzen tijd. Het gevoel van isolement, dat een klein land ligt nederdrukt, moet ophouden. Men gevoelt zich een integrerend deel der Europesche volkenmaatschappij, wier leven men mede leeft.

Digitized by Google

Daarenboven is het besluit des konings, omdat men weet dat het van hem is uitgegaan, als een "motu proprio," als eene weldaad uit zijne hand aangemerkt. De banden, die Nederland aan het stamhuis van Oranje verbinden, zijn daardoor vaster gesnoerd. Indien al onvergeetbare vaderlandsche herinneringen het ons niet voor oogen stelden, een blik op de donkere toekomst kan ons leeren, dat de naauwste, innigste vereeniging van vorst en volk gebiedend wordt gevorderd. Maar wij hebben hooger beginsel dan belang. Wij voelen ons gehecht aan den dierbaren vorst, die zijn bloed voor de bevrijding van Nederland heeft gestort. Zijn ridderlijke, heldhaftige aard is ons een waarborg, dat alle kleingeestige bedenkingen zullen ophouden, nu eens de overtuiging, van een ander regeringstelsel te moeten aannemen, bij hem gevestigd is. Dat het tegenwoordig ministerie slechts tijdelijk is, kon uit de zamenstelling blijken, voordat het door de uitdrukkelijke verklaring der ministers bevestigd werd. Hoe homogeniteit uit deze bestanddeelen zal ontstaan, is ons een raadsel; want homogeen in goeden wil en bedoelingen, is, in deze kommervolle dagen, minder dan ooit genoeg. Van ganscher harte juichen wij de beginselen toe, door den president van den raad ontwikkeld. De Britsche staatsregeling is ook onze baak en ons voorbeeld. Maar wij weten, dat zij het voorgewende model van alle nieuwere constituties is geweest; en dat hetgeen hare eigenlijke voortreffelijkheid uitmaakt, evenmin als de volksgeest en burgerzin der Engelschen, door verklaringen en de doode letter eener grondwet wordt overgeplant.

Hoogst welkom was ons de toegezegde verandering van het belastingstelsel, vooral van de accijnsen op het gemaal en geslagt. Zij geeft het bewijs, dat de hooge regering zich het lot dier volksklassen wil aantrekken, wier belangen maar al te zeer werden vergeten, en in wier verwaarloozing, naar onze vaste overtuiging, de sleutel der tegenwoordige wereldgebeurtenissen ligt.

Digitized by Google

BIBLIOGRAPHISCH ALBUM.

Wachter! Wat is er van den nacht! Een Lied bij de uitgangen van 1847, *door Mr. I. da Costa. Haarlem, A. C. Kruseman*, 1848.

Het bezielde woord des dichters, reeds toen het gesproken werd met warme belangstelling ook door hen vernomen, die omtrent de levensvragen van den dag eene geheel andere overtuiging koesteren, heeft zeker sinds de verpletterende gebeurtenissen der laatste dagen niet aan belang en gewigt verloren. Het is waar, schoon eerst weinige maanden oud, reeds klinken ons die zangen toe als toonen uit een verwijderd verleden. Reeds liggen ons de dagen verre, toen "de Julij-schepping stond", toen de "aloude wijsheid van het "Weener-Kabinet" een waarborg voor het behoud der Europesche orde scheen op te leveren; — en toch, hoe versch, hoe tintelende van actualiteit ruischt ons het lied, bij de uitgangen van 1847 gedicht, nog in het oor, terwijl de vruchten van zoo menige bespiegeling dier dagen reeds verdord, en de bloemen der daaraan te koste gelegde welsprekendheid verflenst zijn. Vanwaar dat onderscheid? vanwaar bij den dichter eene ruimte van blik, die zoo menigen staatsman — niet in ons land alleen — in de laatste maanden ontbroken heeft? Vanwaar, terwijl zooveel wijsheid tot schande is gemaakt, dat wat in veler oogen dwaasheid en overspanning was, hooge wijsheid gebleken is?

Het is omdat de dichter zich een standpunt heeft weten te kiezen buiten en boven den kring van belangen en partijen, binnen welken de menigte dergenen, wier practischen zin men plagt te roemen, zich in onvermoeiden cirkelgang rondbewoog; het is omdat hij zijne verwachtingen en uitzigten vasthechtte aan een beginsel, naar zijne heiligste overtuiging hooger en duurzamer dan de bestaande orde van zaken. Daardoor erlangde hij tevens de helderheid van blik, die hem deed inzien en erkennen wat zich ook buiten dien beperkten kring, binnen welken velen den gang der menschelijke ontwikkeling zouden willen besluiten, aankondigde en voorbereidde, en den moed om zich niet te ontveinzen, welke beginselen van ontbinding de tegenwoordige maatschappij in haren boezem draagt, welk een "worm groeit" welk een "vuur "knaagt" aan den voet der "wonderboomen" onzer beschaving.

Er is een onwrikbaar geloof aan de toekomst noodig, om zich zelven en anderen de waarheid te durven bekennen over het tegenwoordige, omdat er eene

Digitized by Google

reeks is van gangbare voorwendselen, waarmede men zich die waarheid bewimpelen kan. Eerst wanneer men overtuigd is, dat er een beginsel bestaat, hooger en onvergankelijker dan de voorbijgaande vormen, waarin het zich ontwikkelt, durft men zich rekenschap geven van de kansen op voortduur of ondergang, welke die verschillende vormen bezitten. Wie in den voorbijgaanden vorm het noodzakelijke, het onvermijdelijke ziet, zal altijd met al de kracht zijner overtuiging man van het behoud moeten zijn, en staat als zoodanig oneindig hooger dan zoovelen van de weifelaars onzer dagen, die onder den drang der omstandigheden hunner overtuiging geweld aandoen, prijs geven wat zij immer voor onmisbaar hielden, en zich langs dien weg den ligt verkregen eernaam van liberale staatslieden verwerven.

Zulk een geloof aan de toekomst wordt door den Heer da Costa met kracht en warmte beleden; het leeft ook in onze ziel en in de ziel van zoovelen, die eenstemmig met ons denken. Er bestaat dan ook op meer dan één punt eene volkomene overeenstemming. Van ganscher harte overtuigd, dat elke gewelddadige schok, die de maatschappij tot in hare diepten beroert, rampen met zich voert, die met inspanning van alle krachten, met aanwending van alle pogingen moeten worden afgeweerd, zal echter geen onzer, ook bij den geweldigsten schok die het tegenwoordig Europa zou kunnen treffen, wanhopen aan dat wat ons het hoogste en het heiligste is.

Ook wij toch mistrouwen "de schittering van den koepelglans," die het gebouw onzer hedendaagsche beschaving overstraalt; ook wij gevoelen al het gewigt

"dier vraag,
"Zoo diep, zoo roerend en ontroerender gestaâg
"Der maatschappij gesteld: wat wordt er van uw armen?"

Ook wij echter houden ons verzekerd, dat de oplossing dier vragen, hoe ver verwijderd ook, niet zal uitblijven, en het "rijk van waarheid, regt en rust" zich eenmaal op die aarde zal vestigen, waar thans nog

"Vertwijflende armoê die geen God meer aanroept, roof
"En opstand, burgerhaat om wan- en ongeloof,
"En 't honderdarmig kroost der staatsveranderingen."

eene zoo gewigtige en treurige rol spelen. Evenwel bij al die instemming ontveinzen wij ons niet, dat er tusschen onze zienswijze en die van den Heer da Costa ook een diep verschil bestaat. De oplossing, welke de dichter te gemoet ziet, zal geene zich langzaam ontwikkelende, maar eene plotselinge zijn; zij zal de krone niet zetten op het werk van vorige eeuwen, maar integendeel met vernietiging der vruchten van den arbeid der geschiedenis aanvangen; zij zal niet door den mensch verworven, maar van elders voor hem daargesteld worden. Wij, die liever de godspraak raadplegen, die zich in de wording der natuur, in de ontwikkeling van den mensch, in den gang der geschiedenis zoo luide doet vernemen, dan pogingen aanwenden, om de duistere orakeltaal van aloude profetiën te ontraadselen, wagen het niet den Heer da Costa, schoon wij zijne overtuiging eerbiedigen, op een gebied te volgen, waar wij voor onze voeten althans geen grond vinden. Wij moeten daarenboven, hoe prozaïsch het klinke, den dichter, die zich de wording van dat rijk van rust en vrede als een plotseling verschijnsel voorstelt, op het naauwe verband opmerkzaam maken, dat er, zoolang de menschelijke natuur aan haren oor-

Digitized by Google

spronkelijken aanleg getrouw zal zijn, zoolang de mensch mensch zal blijven, tusschen de bevrediging zijner stoffelijke en zedelijke behoeften bestaat. Vandaar dat wij tegen de dichterlijke en bekoorlijke beeldspraak, waarmede de "wachter" antwoordt, en als in een schitterenden toezang de tegenspraak oplost, welke zich in het sterk gekleurde tafereel van menschelijken vooruitgang aan de eene, en menschelijke ellende aan de andere zijde als in zang en tegenzang ontwikkelde, de eenvoudige herinnering overstellen, dat er eeuwen noodig zijn om de materiële voorwaarden te vervullen, zonder welke zulk een zedelijk paradijs onmogelijk is. Eerst dan, wanneer de mensch die volkomene heerschappij verkregen zal hebben over de stof, welke hem in waarheid tot heer der aarde zal maken, zal zich ook in de zedelijke wereld die ideale toestand kunnen verwezenlijken, tot welks afschildering de dichter aan de zieners van oud en nieuw verbond hunne gloeijende verwen ontleende.

Uit dit standpunt laat zich dan ook de lichtzijde, de schitterende lichtzijde aanwijzen dier maatschappelijke orde, waarvan de dichter, als hij den "wachter" zijne vragen voorstelt, steeds den schaduwkant op den voorgrond plaatst. Wetenschap en industrie — navorsching van de wetten en eigenschappen der natuur, dienstbaarmaking dier kennis aan de bevrediging der meest veelzijdige behoeften — vormen zij niet de tweelingslijn, waarop de menschelijke geest zich in onze dagen met verbazende snelheid vooruitbeweegt en op den duur stellige zegepralen behaalt en tot werkelijke uitkomsten geraakt, al schijnt die wetenschap soms

"door miskenning van den zusterband eenzijdig,
En vaak verbrokkeld door het missen van een doel,"

al loopt de industrie in haren tegenwoordigen ongeregelden en teugelloozen gang somwijlen juist op vernietiging van kapitaal uit, en stort zij, om de schilderende woorden des dichters te bezigen,

"bergen zilver in den afgrond dien ze ontsluit."

In verband met die ontwikkeling zijn dan ook de staatkundige en maatschappelijke beroeringen te beschouwen, welker nadering de dichter reeds bij het einde van het vorig jaar voorzag, en die thans geheel westelijk Europa tot de tuimelplaats hunner woelingen gemaakt hebben. Die "voortgang die zich "zelv' voorbijstreeft," die "proeving, van krachten tot maatschappijontwrich-"ting", wat zijn ze anders dan de onvermijdelijke gevolgen van den strijd tusschen den schuimenden, bruischenden, krachtigen inhoud en den verstijfden vorm, waarin men dien poogt te dwingen, de noodzakelijke vruchten der ontwikkeling van een geheel nieuw maatschappelijk, intellectuëel, industriëel leven in staatsorganismen, onder den invloed van een gansch anderen tijdgeest gevormd en voor geheel andere levensuitingen berekend. 't Is de nieuwe wijn, die den ouden lederen zak doet bersten; of liever, het is de bergstroom, die tegen de opgehoopte hinderpalen in blinde woeling inbruischt, maar zich allengs, bij den steeds wassenden vloed zijner wateren, de effen en breede bedding zal vormen, waarin hij met kalme majesteit zeewaarts zal spoeden.

Wij wilden echter ons gevoelen niet tegen dat des dichters overstellen, en zullen dan ook in geen breeder ontwikkeling treden. Wij wenschten slechts het standpunt aan te wijzen, waarop wij ons bevinden tegenover een dichtstuk, dat onze sympathie in hooge mate wekt, schoon wij er de uitdrukking in zien van geheel andere beginselen en uitzigten, dan door ons beleden wor-

Digitized by Google

den. Over den vorm zouden wij geene woorden verliezen, ware het niet, dat wij op wilden komen tegen de meening, door sommigen geuit, alsof de dichter in dezen zijnen laatsten zang het meesterschap over taal en vorm, dat wij steeds in hem bewonderden, minder krachtig dan vooral in zijne "vijfentwintig jaren" zoude gehandhaafd hebben. Wilde men enkele zwakke regels ten bewijze dier meening aanhalen, verschoonbaar in een gedicht, waarbij even zoo weinig als het Horatiaansche "nonum prematur in annum", de kalme gemoedsstemming van den Romeinschen dichtkunstenaar mogelijk was, wij zouden andere regels daartegenover kunnen stellen, waarin de gedachte, in het oogenblik der gloeijendste geestdrift in den volkomensten vorm uitgegoten, even afgerond en helder als schitterend en verrassend in het licht treedt. Mogt daarenboven al eenigermate ook van den dichter zelven waar zijn, wat hij aan hedendaagsche schrijvers van geheel anderen stempel verwijt, dat er wel eens aan de wetten van den zuiveren kunstsmaak geweld wordt gepleegd,"

"Zoo slechts des kunstnaars stift
"Zijn beelden scherp genoeg in 't weêrloos harte grift,"

wij zouden hem daarvan naauwelijks een verwijt durven maken. De leer der "kunst om de kunst", vindt hare ketters en ongeloovigen op elk gebied, onder elke rigting, en niemand zeker heeft meer regt zich van eene angstvallige opvolging harer strenge voorschriften te verschoonen, dan de Heer da Costa, die zelf de eerste zal zijn om te bekennen, dat ook de gave der poëzij, hem in zoo hooge mate geschonken, in zijne oogen slechts een wapen te meer is in den onvermoeiden strijd voor die beginselen, aan wier verkondiging en handhaving hij, haast van den aanvang zijner loopbaan af, de uitnemende krachten van zijnen buitengewonen geest gewijd heeft — een wapen, dat hij niet om zich zelf, maar om de diensten die het bewijst, in eere houdt.

Over het geheel zouden wij onder de verschillende deelen van het gedicht aan den aanhef, den slotzang en de schildering van Engeland de voorkeur geven. Desniettemin belijden wij, dat in ons oog het gedicht, gelijk het daar ligt, een geheel uitmaakt van genoegzame uitnemendheid, om de uitspraak te wettigen, dat de wierook, door den dichter der "vijf en twintig jaren," zij het dan ook met ongebogen knie en elders gewenden blik, op het altaar der kunst geplengd, de offerande van menig priester, wiens voeten den drempel des heiligdoms nimmer verlieten, overschittert en beschaamt.

Onzen Koning, 13 *Maart* 1848. *Een Lied van S. J. van den Bergh. Haarlem, A. C. Kruseman*, 1848.

Ook een lied van den dag, maar van geheel anderen stempel. Het geldt hier geen diepen blik, geworpen in den chaos der huidige maatschappij, geen overzigt van den politieken horizont, waar van alle zijden de wolken zamenstorten en reeds hier en daar de gevaarlijke en verderfbrengende, schoon ten slotte zuiverende vonk ontspringt: — het oog des dichters vestigt zich slechts op

Digitized by Google

één punt, en danken wij het gunstig gesternte, dat ditmaal over ons vaderland schijnt te waken, dat het een *licht*punt is. Gaarne begroeten wij in den zang des Heeren van den Bergh een krachtig en welgemeend woord ter goeder ure gesproken. Met echt dichterlijke ingenomenheid omvat en populariseert hij eene gedachte, die in deze dagen niet te sterk aangedrongen, niet te levendig gevoeld kan worden, die een vereenigingspunt moet uitmaken voor allen, die het in dit oogenblik met het vaderland en de goede zaak wèl meenen. De koning heeft op het gewigtig tijdstip, waarop eene beslissende keuze noodzakelijk was, den moed gehad, zich te ontslaan van dienaren, wier streven — schoon wij er gaarne de vrucht eener opregte, schoon voor ons onverklaarbare overtuiging in zien willen — in strijd was met den wil, het belang, de behoefte der natie. Hij heeft "den "band gestevigd", die hem met het volk verbindt, op hetzelfde oogenblik, waarop haast overal elders die banden worden losgerukt; hij heeft de vereenigde ontwikkeling mogelijk gemaakt der beginseien van "orde en vrijheid", beide voor de tegenwoordige maatschappij volstrekt onmisbaar.

Orde en vrijheid! — Welk noodlottig misverstand stelt zoo vaak de voorstanders dier beide rigtingen tegen elkander over, terwijl de geheele geschiedenis, en die van onze dagen niet het minst, bewijst, hoe onmogelijk de bestendiging der eene is, bij miskenning van de regten der andere. Een misverstand, dat onvermijdelijk de ongelukkige natie, waarin het zegeviert, in treurigen cirkelgang van bandeloosheid naar despotisme, en van het despotisme weder naar de wanorde terugvoert! Wij zullen het niet wagen de toekomst te willen ontraadselen; maar wie erkent niet, met welke gevaren het Frankrijk onzer dagen te worstelen heeft; wie leest niet dagelijks tusschen de loftuigende kolommen der dagbladen door, de bevestiging eener waarheid welke zij ons zoo gaarne zouden willen verzwijgen: — dat de maatschappelijke orde dagelijks nieuwe gevaren loopt, dat de kunstig aaneengehechte banden telkens op nieuw dreigen te scheuren. En toch aan het hoofd van het provisioneel bewind staan mannen, voor wier vastheid van karakter, voor wier kracht van wil, voor wier adel van ziel slechts het vooroordeel blind kan maken; het volk onderscheidt zich door eene geestdrift, door eene gematigdheid, door een eerbied voor personen en eigendommen, waarvan wel nimmer eene zoo doortastende en diepgaande omwenteling de wedergade opleverde; de dagbladen wedijveren, op hoogstzeldzame uitzonderingen na, in zucht voor het welbegrepen belang des volks en prediken met een onmiskenbaar talent orde, rust en matiging; de gebeurtenissen in geheel Europa schijnen zamen te loopen om de vrees voor buitenlandschen oorlog weg te nemen, daar de vermoedelijke vijanden der republiek zich plotseling ontwapend zien, en de beginselen, voor wier verspreiding de revolutionnaire propagandisten het harnas zouden aanschieten, reeds overal zonder hunne tusschenkomst in het leven treden. Maar de orde, eenmaal gestoord, laat zich ook bij de meest eenstemmige zamenwerking van alle krachten en talenten niet zoo ligt herstellen. Ontastbaar, en daarom voor geene bestrijding vatbaar, neemt het wantrouwen de plaats van het vroegere vertrouwen in; de gisting der openbare meening, de trilling van den volksgeest leggen zich, eenmaal opgewekt, zoo spoedig niet weder ter ruste; matiging en kalmte kunnen bij die stemming der gemoederen in den strijd tegen meer doordrijvende rigtingen het voegzaam overwigt niet bewaren, en wantrouwen en spanning drijven elkander wederzijds tot eene gevaardreigende hoogte. Achttien jaren lang werden onder de regering van een vorst, die, tot de Nemesis hem bereikte, verraad pleegde aan zijn volk, gelijk hij verraad had gepleegd aan zijnen koning, aan het ver-

Digitized by Google

meend belang der orde de roem van Frankrijk, de regten des volks, de heiligste belangen der natie opgeofferd; — thans dreigt bij de jubelkreten der herboren vrijheid de orde ten onder te gaan.

Orde en vrijheid! — Hoe laat zich eene duurzame verloochening der eene in het vermeend belang der andere in onze dagen denken. Wie kan zich vleijen, behoeften, wenschen, eischen, in den boezem des volks geboren en daar dagelijks veld winnende, op den duur het zwijgen op te leggen; maar welke behoefte aan den anderen kant is voor vervulling, welke wensch voor verwezenlijking vatbaar, wanneer zij hare stem slechts ten koste der orde verheffen kan? De eenige weg om revolutiën te voorkomen is het verleenen van die buigzaamheid aan de staatkundige instellingen, waardoor elke hervorming, zoodra zij eene volksbehoefte geworden is, mogelijk wordt, zonder dat de openbare rust bij het streven naar hare verwezenlijking een oogenblik gevaar loope.

En toch er scheen zich eene toekomst voor te bereiden, waarin de noodlottige keuze aan het Nederlandsche volk zoude voorgelegd worden — eene keuze waarbij, of men de hand ter regter dan ter linkerzijde uitstrekke, slechts het kwade kan gekozen worden. Het herzieningsontwerp der vorige ministers, dat ons half als eene uitdaging half als eene bespotting der natie in de ooren klonk, wekte bij elk die de zaak des vaderlands lief had en de stem van zijnen tijd had leeren verstaan, verontwaardiging en hartbeklemming tevens. Ons stuitte de koelbloedige gelatenheid dergenen, die gereed waren zich tegen elken prijs, ook tegen dien der opoffering hunner heiligste overtuigingen, aan de regering vast te klemmen, al moest die ons met haar in den afgrond voeren; — ons verschrikte de onberadenheid van hen, die bereid stonden ten einde toe eenen wettigen tegenstand te voeren, die in oogenblikken als de tegenwoordige zoo ligt over de grenzen der wettigheid heen konde slepen. En toch tusschen het eene en het andere scheen geen middenweg open.

Gelukkiglijk hebben de gebeurtenissen dien hagchelijken strijd, die zich in de verte scheen aan te kondigen, afgewend; en thans is naar onze heilige overtuiging, zoo ergens in Europa, het verband tusschen orde en vrijheid in Nederland mogelijk.

Daartoe echter is het vooral noodig, dat het denkbeeld, dat bij onze vreedzame revolutie heeft gezegenpraald — éénheid van belang en streven tusschen koning en volk — verwezenlijkt en gepopulariseerd worde. De kracht, van dat denkbeeld uitgaande, zal groot genoeg wezen, om den muur te doen vallen, door eene staatspartij, in bevoorregte collegiën verschanst, tusschen die beiden opgetrokken, wanneer het al denkbaar ware, dat die partij weigeren zoude in het algemeen belang mede aan de slechting van dien muur de hand te leggen.

En het is daarom, dat wij, en zeker velen met ons, de hand van ingenomenheid en overeenstemming reiken aan den Heer van den Bergh, die, met al het talent, dat wij bij hem gewoon zijn, in keurigen vorm en kernige taal, ter popularisering van dat denkbeeld heeft medegewerkt.

DE CLERCQ.

Digitized by Google

KASTIELJAANSCHE LETTERKUNDE IN DE MIDDELEEUWEN.

Darstellung der spanischen Literatur im Mittelalter. Von Ludwig Clarus. Mit einer Vorrede von Joseph v. Görres. Zwei Bände. Mainz, 1846.

(*Vervolg van bladz.* 235.)

De oude Kastieljaansche letterkunde laat zich in twee tijdvakken verdeelen, waarvan het tweede begint met de regering van Jan den Tweede, in den aanvang der vijftiende eeuw. Wij zullen ons bij het eerste tijdvak bepalen, omdat het tweede waarschijnlijk binnen kort een geheel nieuw aanzien zal verkrijgen, wanneer Baëna's "Cancionero" door Francisque Michel zal zijn uitgegeven [1].

In het oudere tijdvak onderscheidt men twee soorten van dichters: de volksdichters (*joglares*) en de geleerde dichters (*clerigos*). Beider voortbrengselen zullen wij afzonderlijk beschouwen, om twee redenen; vooreerst, omdat de volksdichters een' anderen stand schilderen dan de geleerde dichters, en ten tweede, omdat de eersten geheel de zienswijze des volks

[1] Reeds een paar malen heeft Brockhaus, te Leipzig, dit werk aangekondigd als "künftig erscheinend." Tot nu toe is het evenwel niet verschenen. Naar eenige vroeger medegedeelde berigten en uittreksels te oordeelen, is het gewigtiger dan al het andere, dat wij uit het tweede tijdvak bezitten.

Digitized by Google

wedergeven, de laatsten zeer dikwijls hunne louter persoonlijke meening over zaken en menschen. De volksdichters zijn de oudsten, en moeten ons dus eerst bezig houden. Evenwel moeten wij eene uitzondering maken voor Gonzalo van Berceo, den oudsten Kastieljaanschen dichter ons bij name bekend, omdat de toestand, dien hij meestal teekent, dien, welken de volksliederen schetsen, voorafging.

In 1198, of iets vroeger, te Berceo geboren, ontving Gonzalo zijne opvoeding in het Benedictijner klooster San Millan (St.-Emiliaan) de Suso. Hij was echter geen monnik, zoo als men vroeger gemeend heeft, maar geestelijke in zijne geboorteplaats, waar hij omstreeks 1268 stierf. Hij dichtte een leven van den heiligen Dominicus van Silos en van San Millan; hij bezong de offerande der Mis, het martelaarschap van den heiligen Laurentius, den lof onzer Lieve Vrouwe, hare smart op den dag der kruisiging, de teekenen van den Oordeelsdag, de wonderen van Maria, en eindelijk dichtte hij nog, op zijn' ouden dag, een leven van de heilige Oria (Aurea).

Clarus heeft aan de analyse en beoordeeling dezer gedichten niet minder dan een veertigtal bladzijden gewijd [1]; het is een der naauwkeurigst bewerkte en oorspronkelijkste gedeelten van zijn boek, en de oude brave Gonzalo telt thans een' warmen vereerder meer na Schubert en Böhl von Faber. Maar schuilt er dan werkelijk poëzij onder die vreemde titels? zoo vraagt men misschien. Ik zal zonder omwegen antwoorden, ja; maar ik zal er tevens bijvoegen, dat slechts twee klassen van lezers met dit ja zullen instemmen: óf zij, wier gemoed voor dezelfde indrukken als dat van Gonzalo open is, die op denzelfden trap van verstandsontwikkeling staan als hij, óf zij, die wijsgeerig genoeg zijn om zich aan geene voorstellingen te ergeren, die met de hunne of met die hunner tijdgenooten niet strooken, die de eigenaardigheid van ieder genre weten te huldigen, al was dat genre slechts geschikt voor een' bepaalden tijd, al moest het verdwijnen zoodra de maatschappij veranderde. Wat de eersten betreft, ik zou haast vragen: waar zijn zij? Maar de laatsten zullen

[1] D. I, bl. 229—270.

Digitized by Google

open oor en hart hebben voor Gonzalo's eenvoudigheid, voor zijn talent van vertellen, voor de harmonie, die er in zijne lieve legenden heerscht tusschen het onderwerp en de taal, maar vooral voor den liefderijken geest, die altijd den hupschen man bezielde. Meermalen ook leert Gonzalo ons de denkwijze van zijn' tijd kennen, zóó evenwel dat hij die even laat doorschemeren; want zeer zelden geeft hij lessen, en hij is spaarzaam met zijne goed- of afkeuring; het is hem meestal slechts te doen om zijne legende eenvoudigweg te vertellen; de toepassing laat hij aan den lezer over. Ik zou best doen met zijn voorbeeld te volgen, en zóó even veel eerbied voor het oordeel mijner lezers te toonen, als Gonzalo voor dat der zijne.

Maar wie geeft ze thans weêr, dien kinderlijken eenvoud, die toch zoo iets oudmannetjesachtig heeft, die trouwhartige uitvoerigheid, die innige vereering van Haar, die Gonzalo zoo van ganscher harte liefhad! Wie vertelt het den goeden vromen man na, hoe een monnik van zeker klooster (Gonzalo heeft niet gelezen waar het lag, en kan het ons dus niet melden) zoo van ganscher harte Maria beminde; hoe hij zich dagelijks voor haar beeld neêrboog, en op zijne knieën Ave Maria bad; hoe de abt hem voor een wijs man hield, en sacristaan maakte; hoe de Booze kwam, en 's nachts den sacristaan tot een ander liefje bragt; maar hoe deze toch, als hij wegging en als hij terugkwam, nooit ofte nimmer zijn Ave vergat; hoe het nu gebeurde, dat, toen de monnik eens terugkwam, hij in de sloot viel; hoe er 's ochtends, toen er metten moesten gezongen worden, maar geen sacristaan was om de klokken te luiden; hoe men zocht en zocht, en eindelijk den sacristaan in de sloot vond; hoe de duivels kwamen om het zieltje naar eene plaats te voeren, "waar al heel weinig pleizier is;" maar hoe ook de engelen kwamen en aan 't kijven gingen met de duivelen, en hoe de Madonna er ook bij kwam. Gij kunt het niet ontkennen, Gonzalo! de duivelen hadden regt op het zieltje; maar gij zijt zoo goedhartig; daarom mag de ziel weêr in 't ligchaam terugkeeren, en nu was de man zoo vroom, o zoo vroom! — En in dien goeden ouden tijd, toen de menschen nooit logen, neen nooit, en toen zij zoo oud werden, dat zij

Digitized by Google

met hunne bet-achter-kleinkinderen speelden, en toen er dagelijks mirakeltjes gebeurden, en toen ieder zoo regtvaardig was "'s winters en 's zomers," en toen den zondaars zoo maar alles vergeven werd, toen was er eene abdis, en die abdis was zoo goed en zoó zacht en zoo milddadig; maar ziet, "zij "deed eene dwaasheid, die al heel sterk verboden is; bij on-"geluk trapte zij op een sterk vergiftigd kruid; toen ze zich "wel beschouwde, vond ze zich bitter in verlegenheid." Gij weet er nog meer van, Gonzalo! en gij vertelt, in uwe argelooze onschuld, al wat gij weet. Maar foei, dat was stout van die nonnen; omdat die goede abdis ze met zoo veel moederlijke zorg in 't klooster hield, en "haar niet toestond "de verbodene dingen te doen," gingen zij klikken aan den bisschop. "En de bisschop begreep uit den brief, dat zij óf "gekeven hadden, óf een' misstap hadden begaan. Hij kwam "zijn' pligt doen, het klooster bezoeken; hij moest de geheele "aanklagt hooren." — "Maar laat ons den bisschop in zijne „kamer laten eten," zegt gij; "hij ruste in vrede, en hij slape, "hij met zijn gevolg; ik zal u zeggen, wat de zoo verlegene "dame deed." Gij brengt ons bij haar; ja, wij zien het kleine kamertje wel naast hare cel; 't is haar bidvertrek; wij zien het beeld van onze Lieve Vrouwe en het mooije, nette japonnetje dat zij aanheeft; "'t was immers hare peetemoei," zegt gij. Ja, wij hooren haar gebed; 't is niet zoo als men thans bidt, maar uit het hart komt het, daar is geen twijfel aan, en verhoord wordt het ook, want ziet, daar komt de Maagd met twee engelen. Wel was de abdis verschrikt, "want zoo "iets was haar nog nooit overkomen;" maar terwijl de Maagd haar geruststelt, "wordt het schepseltje geboren, een heel "mooi dingje;" de Gloriosa geeft het aan de beide engelen, en deze brengen het bij een' vromen kluizenaar, "die er "blijder meê was dan met een' grooten schat." Levendig beschrijft gij het, hoe de abdis maar niet gelooven kon wat er gebeurd was, en hoe blij zij was, toen zij eindelijk zeker wist, dat zij niet gedroomd had, en hoe zij de Heilige Maagd dankte. "Zij zou wel altijd hebben blijven danken en bidden;" maar daar wordt zij geroepen om in het gehoor te verschijnen. Nu was zij niet bang meer. De bisschop (hoe onbeleefd!) laat niet eens toe dat zij zijne hand kusse; hij begint zijne straf-

Digitized by Google

predikatie; abdis mag ze niet langer zijn, onder de nonnen niet langer wonen. "Heer!" sprak zij, "waarom berispt gij "mij? misschien ben ik dat niet, waarvoor gij mij houdt." En inderdaad, zij wordt onschuldig, geheel onschuldig bevonden. En nu krijgen de nonnen eene duchtige les van den bisschop; allen moeten, tot hare straf, oogenblikkelijk het klooster verlaten. Die goede abdis! Zij roept den bisschop ter zijde, "wel op vijftien passen afstands," en zij verhaalt hem alles, alles wat er was voorgevallen. En de bisschop was verschrikt; hij zag dat de abdis door den Hemel werd beschermd; zoo lang hij leefde zou hij alles doen wat zij beval. Twee kanonniken zond hij naar den kluizenaar, en ziet, zuivere waarheid was alles wat de abdis gezegd had. De knaap groeide op, en hij werd zóó geleerd, dat, toen de bisschop stierf, hij bisschop werd in zijne plaats. — Gij wilt ons altijd nog meer vertellen, goede Gonzalo! "want de Heilige "Maria is als een groote stroom; beesten en menschen drin-"ken er uit; morgen is hij zoo groot als gisteren; altijd vloeit "hij, 't moge koud of warm zijn." Wij gelooven het gaarne, omdat gij het verzekert; maar wat jaloersch is zij toch, dat moet gij niet ontkennen, evenmin als dat zij den duivel toch niet regtvaardig behandelt, en er de nonnen leelijk liet inloopen, die dan toch niet zoo geheel ongelijk hadden. 't Was een brave man, die kanonnik van Pisa; "toen was het de ge-"woonte nog niet om getijden voor u op te zeggen, Maagd "Maria! maar hij zeide ze altijd op en alle dag." Maar ach! hij was een eenige zoon; en toen zijn vader en zijne moeder dood waren en eene rijke erfenis nalieten, toen kwamen zijne bloedverwanten bedrukt en bedroefd bij hem, em smeekten hem om toch te trouwen; want als hij kinderloos bleef, dan zouden zijne kostelijke landgoederen onbebouwd blijven. Hij liet zich bepraten; men zocht hem eene bruid, en de dag van 't huwelijk werd bepaald. "Hij ging met zijne bloedverwan-"ten de bruid afhalen; maar hij kon dan toch zóó niet aan "de Heilige Maagd denken als hij het vroeger, op andere tij-"den deed." Maar op eens denkt hij aan haar, gaat eene kerk binnen, knielt in het verste hoekje en bidt. Daar komt de Maagd tot hem: zij was boos. "Don zot, ongelukkige, "schandelijke, gek! wat hoor ik van u, waartoe zijt gij ver-

"vallen? 't Is of gij vergiftigde kruiden hebt gedronken, "of geslagen zijt met den stok van Sint-Maarten! Gij hadt "het goed genoeg, toen ge met mij getrouwd waart; ik hield "veel van u als van een' goed vriend; maar gij loopt iets "beters zoeken dan wittebrood; gij zult er geen vijg beter "om zijn. Als gij *mij* wildet hooren en gelooven, gij zoudt "uw vroeger leven niet opgeven; gij zoudt mij niet verlaten "om het met eene andere te houden; maar doet gij het "toch, dan zult gij den stok op uw' rug voelen." De bruiloft was prachtig; de bruid was regt in haar schik met dien bruigom, "wiens tong geheim hield wat er in zijn hart om-"ging, die schertste en vrolijk was zoo als het paste, maar "wien het visioen zeer had verschrikt. Toen de nacht geko-"men was, het uur dat zij zouden gaan slapen, maakte men "voor de jonggehuwden een bed op, waarop zij slapen zou-"den. Voordat zij onderling eenig solaas hadden gedre-"ven [1], vonden de armen der bruid niets om te omvatten. "Hij was haar uit de handen gegleden, de man was weg; "nooit konden de menschen te weten komen waar hij ge-"bleven was, zoo goed wist de Maagd hem verborgen te "houden. Hij verliet eene mooije vrouw en grooten rijk-"dom; al heel weinigen, die thans leven, zouden dat doen." Die arme bruid!

Maar ik merk dat ik mij laat verleiden om "in dietsce te ontbinden" wat eigenlijk niet te vertalen is; want de inhoud van Gonzalo's legenden (met zijne levens der heiligen is dit minder het geval) hangt niet alleen ten naauwste zamen met zijn' stijl, met zijne versificatie — coupletten, die vier aan vier rijmen, en die voor dien tijd reeds zeer kunstig en bevallig zijn — maar zelfs met ieder woord dat hij gebruikt. De lezer kan zich uit het weinige dat ik mededeelde, daar al de werken van Gonzalo denzelfden geest ademen, eenig denkbeeld vormen van de denkwijs der Spaansche geestelijkheid vóór dertien honderd. Hoe zij in de veertiende eeuw dacht, zien wij later. Thans vragen wij

---

[1] De uitdrukking, "ante que entre si ningun solaz oviessen," heb ik letterlijk wedergegeven door eene spreekwijs, die men bij voorbeeld vindt in den "Walewein," vs. 7939 (41), bl. 262 van prof. Jonckbloet's uitgave.

Digitized by Google

of er uit Gonzalo iets te leeren valt, tot opheldering van Kastilië's politieken toestand.

Er is een tijdvak in Spanje's geschiedenis, waarvan het zeer moeijelijk is, zich, ik wil niet eens zeggen eene zuivere, maar zelfs eenige bepaalde voorstelling te vormen. Het loopt van den inval der Arabieren af, tot op het begin der elfde eeuw. Het is juist de groote bloeitijd van het toen nog onverdeelde Arabische rijk, en met de Arabieren van dien tijd kunnen wij inderdaad leven en spreken, hun lief en leed kunnen wij deelen; schromen wij den arbeid niet, dan spiegelt zich hun geest duidelijk af in hunne werken van wetenschap en kunst, dan kunnen wij nagaan, hoe het gebouw der monarchie, steen voor steen, werd gesloopt, om plaats te maken voor den aristocratisch-republikeinschen regeringsvorm; hoe deze op hare beurt viel, te Sevilië door de sluwe overheersching van den magtigsten consul, te Cordova, na een vijftigjarig bestaan, door de langzame verzwakking van het rijk, dat eindelijk de prooi werd van een' naburigen vorst.

Hoe komt het dat wij te vergeefs trachten eene even heldere voorstelling te verkrijgen van Leon's en Kastilië's toestand vóór het jaar 1000? Er zijn, de Arabische berigten medegerekend, bouwstoffen genoeg voorhanden, om bijna elke gewigtige gebeurtenis, voor zoo ver het veldslagen, veroveringen van steden, enz. betreft, met naauwkeurigheid te verhalen. Maar de toestand der maatschappij blijft ons een raadsel. Vraag bij voorbeeld, welke stand toen de magt in handen had. De vraag is gewigtig genoeg, maar noch de Latijnsche kronieken, noch de charters, noch de Arabische bronnen, geven er een antwoord op. Wel verhaalt ons Ibn-Khaldoen [1], — en alles loopt te zamen om zijn getuigenis te bevestigen — dat eerst onder Sancho I, dat is in de tweede helft der tiende eeuw, de magt der Edelen

[1] In zijne geschiedenis der Christenkoningen van Spanje, een hoofdstuk vol nieuwe resultaten (met vertaling en historische noten voor het eerst, en met vergelijking van alle handschriften, uitgegeven in mijne "Recherches sur l'histoire "d'Espagne").

Digitized by Google

vermeerderde ten koste van die van den vorst; maar welke was dan vroeger de bevoorregte stand? Omtrent deze en dergelijke vragen geeft Gonzalo van Berceo eenig antwoord. Het komt mij namelijk voor, dat hij niet altijd de dertiende eeuw vertegenwoordigt, want dikwijls is de tijd, waarvan hij spreekt, voor hem reeds eene langvervlogen gouden eeuw, maar soms juist dat vroegere raadselachtige tijdperk; de zeer afgezonderd levende geestelijke schijnt bij zijnen tijd eenigzins ten achteren te zijn geweest. Op de vraag, wie toen de magt in handen had, antwoordt Gonzalo, wel niet regtstreeks, maar toch duidelijk genoeg: de kloosters. En zoo schijnt het inderdaad geweest te zijn; de monnik, trotsch op zijne meerdere kennis, was toen, schijnt het, wat naderhand de ridder werd. Zoo laten zich ook de inderdaad buitensporige giften der vorsten aan de kloosters verklaren, die de charters optellen. Ten bewijze dat inderdaad de kloosterlingen de magtigsten en fiersten in den staat waren, strekke eene plaats uit het leven van Dominicus; het was Gonzalo's eerste werk, en vertoont eene jeugdige kracht, die men slechts zelden in zijne latere gedichten aantreft; er is dan ook meer gang, meer levendigheid in. De trots, waarmede hier de monnik den koning van Navarra bejegent, verschilt weinig van de fierheid, die wij later in den Kastieljaanschen ridder zullen opmerken.

Koning Don Garcia, heer van Nagera, zoon van den koning Don Sancho, dien men den Groote noemt, was een dapper ridder, een edel kampvechter, maar voor St.-Millan had hij beter kunnen zijn. Hij had edele manieren en een schoon ligchaam; hij sprak bijzonder goed; in den strijd was hij gelukkig; menige Moorin maakte hij weduwe; maar hij had ééne vlek: hij was hebzuchtig.

Hij kwam naar St. Millan, — de Booze geleidde hem; wegens het een of ander was hij misnoegd; hij beval de kloosterlingen voor hem te verschijnen, toen hij gehuisvest was, en men zag het hem wel aan, dat hij niet vergenoegd was.

"Abt, — sprak de koning — ik wil dat gij mij aanhoort, gij "en uwe kloosterlingen, zoo velen als hier wonen. Ik wil dat

Digitized by Google

"gij weet, waarom ik gekomen ben, — want vrijlaten kan ik "u niet; ik wil dat gij mij onderstand geeft. U alles te ver-"tellen, zou lang vallen, en lange redenen vervelen; ik zal "kort zijn: ik wil dat gij mij een deel uwer schatten geeft. "Mijne voorvaders gaven het, het is waar, dit en al het an-"dere, in vroegeren tijd; leen er mij thans van; het is bil-"lijk, en op de eene of andere wijze zullen wij het terugbe-"talen."

De Abt en zijne broeders waren zeer verschrikt; niemand antwoordde, zoo ontsteld [1] waren zij. De Prior [2] zag hunne verlegenheid; hij antwoordde den koning, en sprak eenige krachtige woorden.

"Koning," sprak hij, "ik verzoek u te hooren wat ik u zeg-"gen wil; vertoorn er u niet over; hoewel ik de minste in "verstand ben onder deze allen, zoude ik toch niet gaarne "iets onredelijks zeggen.

"Uwe voorouders bouwden dit heilige huis; gij zijt er de "beschermer van en de natuurlijke heer; zoo wij dit ontken-"den, wij zouden zeer slecht handelen en eene groote zonde "bedrijven. Maar zij, die het hebben gebouwd, hebben het "aan de orde gegeven; erfenissen hebben zij vermaakt en "schatten geschonken; om God te dienen, daarom deden zij "dat, en nimmer kwamen zij het terugvragen, nadat zij het "gegeven hadden. Dat wat eens aan God is gegeven, moet "nimmer tot een ander doel gebruikt worden; wie het uit "deze plaats zou willen wegnemen, zou een overmoedige "dwaas zijn; op den oordeelsdag zou het hem verweten wor-"den! Zoo dit uit u komt, dan denkt gij niet door; zoo een "ander het u raadt, dan hebt gij een' slechten raadsman. Ko-"ning! zorg voor uw eenig heil; doe zulk eene zonde niet, "want de vreeselijke misdaad van heiligschennis zoudt gij be-"drijven. Heer, een' goeden raad geef ik u; neem niets uit "deze plaats weg [3]; leef van uwe schattingen, van de renten

---

[1] *Desarmados* heeft de tekst, en de variant *desartados*. Ik houd het voor vrij zeker, dat er moet gelezen worden *desarrados*, welk woord menigmaal bij Gonzalo in dezen zin voorkomt.

[2] Namelijk Dominicus.

[3] Lees in plaats van *emprendas*, *ende prendas* (vg. de variant).

Digitized by Google

"die u toekomen; verkoop uwe ziel niet voor vergankelijk "goed, en hoed u "ne ad lapidem pedem tuum offendas!""

"Monnik," sprak de koning, "gij zijt wel vermetel; hoe "durft gij het wagen ongevraagd tot den koning te spreken? "Het schijnt dat gij het zwijgen niet gewoon zijt, en ik ge-"loof dat gij het niet kunt. Gij hebt geen gezond verstand, "en als een dwaas hebt gij gesproken. Ik zal genoodzaakt "zijn u de oogen uit te steken, zoo gij nog meer babbelt; maar "ik raad u te zwijgen; gij hebt gesproken zonder vergunning, "en zeer vermetel zijt gij geweest!"

De Prior bleef standvastig; hij gaf om dat alles niets. "Ko-"ning," zeide hij, "wat ik zeg is bewezene waarheid; noch "door besluiten, noch door wetten kan het voor valsch wor-"den verklaard; gij daarentegen belooft mij een zeer slecht "loon, en daar ik het niet verdien, koning, zoo behandelt "gij mij slecht; ten onregte bedreigt gij mij, terwijl ik zeg "hetgeen regt is."

De woordentwist gaat voort, en neemt nog toe in hevigheid en scherpte; maar eindelijk moet de fiere en magtige monarch bukken voor den onverzettelijken monnik, tegen wien hij geen geweld durft gebruiken.

Later zullen wij gelegenheid hebben nog het een en ander omtrent kloosters, nonnen en geestelijkheid mede te deelen; maar in plaats van den kinderlijk-vromen Gonzalo, zullen wij dan den hekeldichter ontmoeten. Thans roepen ons de *joglares* met hunne riddergedichten en romances. Misschien is niet ieder onzer lezers in het geval van het vrome meisje waarvan Gonzalo spreekt [1], "die liever de getijden hoorde dan "andere gezangen, liever hetgeen de geestelijken, dan dat "wat andere *joglares* zeiden."

Eene epische poëzij, in den eigenlijken zin des woords, kan men in het Spanje der middeleeuwen niet verwachten. De Westgothen hadden zeker hunne Goden, maar waar-

[1] "Vida de S. Domingo," copla 318.

Digitized by Google

schijnlijk geene mythologie; zij gevoelden zich afhankelijk van hoogere magten, die zij namen gaven, maar zij bezaten geene kosmo- en theogonie. Zelfs schijnt het, dat hunne godendienst niet veel meer was dan een nog niet tot klaarheid gekomen gevoel; dat zij tempels en godenbeelden misten. Men is ten minste wel genoodzaakt dit te veronderstellen, als men nagaat, dat onder hunne nakomelingen geen spoor van een vroeger geloof wordt gevonden, en dat de vroeger vereerde Goden niet eens meer in de volkssprookjes voortleefden. De Scandinaviërs, ja zelfs de Germanen, herinnerden zich nog, toen zij Christenen waren geworden, hunne oude Goden; deze bestonden nog voor hen, verlaagd tot booze geesten, toovenaars, helden of koningen. Maar in Spanje waren zij geheel vergeten, en geen land is armer aan volkssprookjes. Reeds vroeg tot het Christendom bekeerd, hadden de Westgothen, bij hunne aankomst in Spanje, eene Romeinsche beschaving gevonden, die haar toppunt reeds had bereikt, die reeds begon te zinken, en die beschaving maakten zij zich eigen. Aan de twisten der kerk namen zij gretig deel; eerst ijverige Arianen, waren zij later even ijverige Katholieken. Een kinderlijk volk waren zij dus volstrekt niet meer, en zij misten die eigenschappen, welke alleen een volksepos kunnen voortbrengen: eene natuurgodsdienst met dichterlijke mythen, en een volkstoestand, die nog niet tot eene kunstmatige beschaving gevorderd is.

Maar in de ruwe bergstreken van Asturië, waar die Spanjaarden eene schuilplaats hadden gezocht, wien de vrijheid, ten koste van altijddurenden krijg, liever was dan een gemakkelijk en weelderig leven onder het overigens zachte juk der Arabieren; in Asturië ontwikkelde zich eene eigenaardige volkspoëzij, die wel de meeste vereischten van het epos miste, wie het bovennatuurlijke vreemd was, maar die althans dit met het epos gemeen had, dat zij eene hooge mate van objectiviteit vertoonde, en dat in haar het lyrische element niet aanwezig was. In die verhalende volkspoëzij wordt een enkel feit kort, kernachtig en eenvoudig medegedeeld; het feit zelf heeft den dichter getroffen, daarom verhaalt hij het; maar hij voegt er zijne eigene opmerkingen niet bij; hij beschrijft den indruk niet, dien dat feit op hem zelven maakt;

Digitized by Google

hij doet zich niet eens als dichter voor; integendeel, hij weet niet dat hij dichter is. Om den vorm bekommert hij zich niet; door zijn instinct geleid, kiest hij dien, die het meest, die uitsluitend, voor zijn onderwerp geschikt is, maar zonder het zelf te weten. Hij tracht niet zijne hoorders geleidelijk van het een op het ander te brengen; heeft hij iets verhaald, dan gaat hij plotseling en zonder voorbereiding tot het andere over. Dikwijls schijnt daardoor het volksdicht iets raadselachtigs te hebben, maar dat raadselachtige is niet gezocht; dichter en hoorder vereenzelvigen zich met het onderwerp, en de levendige verbeelding van het Zuiden duldt die kunstmatige overgangen niet, die wij als een vereischte beschouwen. Daar het den dichter om het groote feit te doen is, gaat hij met stilzwijgen de bijzondere omstandigheden voorbij; en geeft hij iets meer dan streng genomen van hem gevorderd wordt, dan schetst hij met een' enkelen trek, maar die regelregt tot het hart of tot de verbeelding spreekt. Ziedaar eenige kenmerken der Spaansche romance, zoo als de volksdichter ze in de middeleeuwen wist te dichten, — zoo als geen later kunstdichter ze kon weêrgeven, al heette hij ook Gongora of Lope de Vega; wier eigenaardig karakter door een van Duitschland's eerste vernuften, door Herder, zoo geheel werd miskend, dat wij het Villemain en Clarus [1] moeten nazeggen: Herder heeft, in zijne vertaling der Cid-romances, alles veranderd, alles verfraaid, alles bedorven!

De romance was een oorspronkelijke dichtvorm, en wij kunnen niet met die kunstregters instemmen, die tusschen haar en sommige Arabische of Provençaalsche gedichten analogie meenen te hebben opgemerkt [2]. De Spaansche verha-

---

[1] D. I, bl. 147.

[2] Clarus schrijft aan de romance een' Arabischen oorsprong toe, en meent zelfs, dat de "Romances Moriscos," die gemaniereerde produkten der 16de en 17de eeuw, regelregt uit het Arabisch vertaald zijn. Niet genoeg kan ik prijzen wat Wolf daarover zegt ("Wiener Jahrbücher," CXVII, 157 volg.), wiens gezond verstand "niet bedwelmd is geworden door den opium der Orientalis-"ten" (ik gebruik zijne eigene uitdrukking, bl. 161); alleen had ik verlangd, dat hij hier een woordeken had bijgevoegd, gelijk hij elders van het "Pseudo-"Orientalismus" spreekt, "dat altijd in de Spaansche literatuur heeft ge-"spookt." Immers, wie hebben aan al die dwaasheden ingang verschaft bij onkundigen? Conde, von Hammer en consorten; niet zij, die taalkennis en gezond oordeel bezaten.

Digitized by Google

lende romances, geheel door de behoeften van het Spaansche volk ontstaan, slechts in zijnen boezem gekweekt, ruw en onbeschaafd zoo men wil, hebben niets gemeen met eene poëzij als die der Arabieren of der Provençalen, die van haren oorsprong af lyrische kunstpoëzij was, die speelt met woorden en vormen, die reeds in hare eerste zangers, Prins Amrolkais en Graaf Willem IX van Poitiers, dien schertsenden hoftoon verraadt, dat spelen met de verhevenste gevoelens des harten, die onbezorgde luchthartigheid, die liefde voor spel, dans en wijn, eigenschappen, welke juist met den ernst van den volkszang in strijd zijn, in strijd vooral met het hoogernstige Spaansche karakter. Het is mij inderdaad onbegrijpelijk, hoe men eenige analogie heeft kunnen vinden tusschen den objectiven volkszang der Spanjaarden en het uitsluitend subjective lied der Sháirs en Troubadours. De Provençaalsche letterkunde kan ten minste nog eenige verhalende gedichten aanwijzen, een' "Jaufre," eene "Flamenca," en eenige vertalingen zoo als de "Fierabras," ofschoon zij weinig beteekenen in vergelijking met de massa van lyrische gedichten, de eenige die in Provence regt te huis waren. Maar bij de Arabieren is een verhalend gedicht een uiterst zeldzaam verschijnsel, niet alleen in het Oosten, maar evenzeer in het Westen [1]. De Arabier dicht in proza, wanneer hij verhalen wil; zijne nationale sagen zijn in proza, doorweven met gedichten als het lyrische bestanddeel op den voorgrond treedt; hij meent, dat de poëzij vernederd wordt als men ze bezigt tot het verhaal!

Maar zoo wij de romance voor eene dichtsoort houden, die in Spanje ontstond, haren vorm houden wij evenwel niet voor oorspronkelijk, maar voor navolging van een, wel is waar noch Arabisch, noch Provençaalsch, maar toch van een

---

[1] Slechts twee gedichten ken ik, die door Spaansche Arabieren gemaakt zijn, en die men verhalende noemen kan, maar zij verschillen toch nog hemelsbreed van de Spaansche romance. Het eene staat bij Abdo-'l-wáhid (bl. ١٥ mijner uitgave), het andere vond ik bij Ibn-Bassám ("ad-Dhakhí-"rah, Hs. van Oxford, Marsh 407, fol. 212 r.). Aboe-Bekr ibn-Sawwán van Lissabon verhaalt daar zijne lotgevallen, toen koning Ferdinand hem te Coria had gevangen gezet. Ik zou durven twijfelen, of er wel twee meer in onze Europesche handschriften gevonden zullen worden.

Digitized by Google

vreemd, van een Romeinsch model. Wij moeten bij dit punt stilstaan. Die vorm toch heeft in den laatsten tijd de vernuftige opmerkingen van Huber en Ferdinand Wolf uitgelokt, en van den anderen kant zal ons misschien de studie der versificatie het middel aan de hand geven, om de oudere romances van de jongere te onderscheiden. De romancenverzamelingen namelijk, die men in de zestiende en zeventiende eeuw uitgaf, bevatten voortbrengselen van niet minder dan vier eeuwen, bont door elkander geworpen, de nederigste heideplantjes naast de prachtigste bloemen, maar allen schijnbaar in hetzelfde tijdperk der taal gedicht.

Wij moeten dus naar kenteekenen zoeken, die ons het oude van het nieuwe doen onderscheiden. Clarus heeft deze taak niet op zich genomen; bij hem ligt alles nog bont dooreen, en het schijnt dat hij niet eens heeft vermoed, dat eene schifting niet alleen noodig, maar ook mogelijk is. Toch had reeds Huber, in zijne inleiding op de "Cronica del Cid," den regten weg aangewezen, en, al neemt men geen enkel zijner resultaten aan, hem komt de eer toe, de aandacht op vele verschijnselen te hebben gevestigd, waarop men vroeger niet had gelet; hij is het, die eene wetenschappelijke zifting heeft voorbereid.

Huber gaat van het denkbeeld uit, dat de vorm, waarin wij thans de romances lezen, onmogelijk de oorspronkelijke zijn kan. Men weet, dat hare maat de redondieljen zijn, dat is, vier trochaeën in den eersten regel en vier andere in den tweeden, als het rijm slepend is; is het rijm staand, dan staat eene enkele lange syllabe in plaats van den laatsten trochaeus. De tweede regel assoneert met den vierden, den zesden, den achtsten enz., terwijl dezelfde assonans door het geheele lied dezelfde blijft. Nu is het onmogelijk te veronderstellen, dat echte volkszangen, die rijmen, of assoneren (de assonans is niets anders dan een gebrekkig, een mislukt rijm [1]), ook, om den anderen, onberijmde verzen zou-

[1] De oudste Provençaalsche gedichten bewijzen volkomen deze stelling; men zie, bij voorbeeld, het oude "Poème sur Bocce" bij Raynouard, "Choix "des poésies originales des Troubadours," II, p. 7 volg., met voortreffelijke aanteekeningen overgedrukt door Diez in zijne "Altromanische Sprachdenk-"male," p. 39 volg. Het zijn "tirades monorimes;" meestal is het rijm zui-

den bevatten. Dit is een algemeene regel, die geene uitzondering toelaat, en die dan ook door alle kenners der middeleeuwsche poëzij wordt aangenomen. Maar hoe komt het dan, dat de Spaansche volkszangen met dien algemeenen regel in strijd zijn? Reeds in 1813 antwoordde Jacob Grimm, toen hij zijne "Silva de romances viejos" in het licht gaf: zij zijn met dien regel niet in strijd, maar het enkele vers der Spaansche romance is ten onregte in tweeën verdeeld; het zijn geene korte regels van acht syllaben, zoo als in de uitgaven, maar lange regels van vijftien of zestien, met de caesuur in het midden. En Jacob Grimm liet in zijne uitgave de verzen zoo drukken. Wie in deze questie geene andere dan eene typographische ziet, miskent, zoo als Huber te regt opmerkt, het noodzakelijke verband tusschen inhoud en vorm, en het verband van deze beiden met de melodie (want de romances werden gezongen). Wat Huber tegen Grimm's systeem aanvoert, is niet overtuigend, en kon het moeijelijk zijn; eene hypothese kan bijna altijd slechts door eene waarschijnlijker hypothese bestreden worden. Is die van Huber in dat geval? Hij meent, dat reeds in de vijftiende en veertiende eeuw de romance haren oorspronkelijken vorm verloren had, en dat die oude vorm bestond in verzen van zeven lettergrepen, die echter niet om den anderen, maar allen rijmden of assoneerden (*tirades monorimes*). Die vorm zou nog overgebleven zijn in de bekende Cid-romance: "tres "cortes armara el rey." Zij bestaat uit twee-en-zeventig regels, die, zoo als Huber beweert, allen, op dertien na, in *o* assoneren.

---

ver, en de dichter schijnt werkelijk te hebben willen *rijmen*; maar somtijds vindt men onzuivere rijmen, assonansen. Zelfs Alonso de Fuentes noemt de assonansen nog "consonantes mal dotados," en wij moeten Wolf volkomen gelijk geven als hij zegt ("Wiener Jahrbücher, CXVII, 114): "Es lässt sich, "wie gesagt, documentiren, sowohl durch ausdrückliche Zeugnisse, als durch "viele und characteristische Beispiele: dass auch noch lange nach Einführung "der anderten und selbst der durchgehenden Bindung der *Reim als solcher* in "den Romanzen beabsichtigt wurde, dass die Assonanz noch lange nur eine "*zufällige*, ein aus Noth und Rohheit *unvollkommener Reim* geblieben ist, "und erst seit der Mitte des 16 Jahrh. zu dem mit Bewusstsein angewandten "*blossen* Anklang, im Unterschiede vom Einklang, und zwar durch den Ein-"fluss der Kunstpoesie geworden und zur Regel erhoben worden ist."

Digitized by Google

Eene andere hypothese is door Wolf voorgesteld [1]. Hij meent, dat de oorspronkelijke romancenvorm bestond in korte regels, twee aan twee gerijmd, en dat vier regels eene strophe vormden; en hij beweert, dat eene menigte bewijzen die meening bevestigen. Maar wat bewijzen zij inderdaad? De lyrische of dogmatische stukken, in één woord, al die stukken, welke geene romances zijn, en die Wolf als bewijs wil laten gelden, doen niets ter zake; want er wordt niet betwijfeld, of in de Kastieljaansche letterkunde twee aan twee gerijmde regels voorkomen, maar of die rijmparen de oorspronkelijke vorm der romance zijn. En welke zijn nu de verdere bewijzen? Eenige stukken van latere kunstdichters; stukken zelfs van Juan de la Encina, een' dichter, of juister, verzenmaker der vijftiende eeuw, moeten als bewijs dienen! Bij beide hypothesen moet men vragen: hoe zijn dan toch de romances zóó verbasterd, zóó geheel onkenbaar geworden, dat het onmogelijk is eene der beide hypothesen op eene enkele van de menigte werkelijk oude romances, die wij kennen, toe te passen? Want het zal toch wel onmogelijk zijn in de Cid-romance: "tres cortes armara el rey," woorden als *cabeza*, *manteles*, *fijas*, *madre*, door andere, met assonans op *o*, te vervangen; en even onmogelijk, eene enkele oude romance aan te wijzen, die oorspronkelijk in korte, twee aan twee rijmende verzen, zou gedicht zijn. En wanneer bestond dan toch wel die oude romance, daar Wolf zelf [2] erkent, dat sommige onzer romances tot de dertiende eeuw behooren? Hadden toen reeds die volksliederen den tegenwoordigen, nieuweren, vorm, en vindt men den ouden bij veel latere kunstdichters weder?

Het veiligste zal dus zijn Jacob Grimm's meening aan te nemen, en te veronderstellen, dat de verzen onzer romances ten onregte in tweeën zijn verdeeld. Die meening is, behalve door Wilhelm Grimm, ook aangenomen door Diez, Wackernagel en anderen; en wat Wolf [3] er tegen aanvoert, berust op begrippen en theoriën omtrent epische poëzij, aan welke

[1] T. a. p., bl. 104 volg.
[2] T. a. p., bl. 131.
[3] T. a. p., bl. 85.

Digitized by Google

wel niemand bewijskracht zal toeschrijven tegenover de historische traditie.

Zoo is het Spaansche romancenvers statig en ernstig; het is de langzame maat, die bij ons, vooral aan het slot eener ballade of legende, eene voortreffelijke uitwerking te weeg brengt:

> Daar, daar zit zij op die heide, op die kale dorre hei',
> Hoort haar noodgegil herhalen door den weêrgalm der vallei;
> Hoort den doodsnik van haar Vader in elk rits'lend windgeril,
> En beandwoordt elke rilling telkens met een nieuw gegil.

Daarentegen hebben de korte regels, hetzij met staand, hetzij met slepend rijm, iets los en luchtigs. Wat komt nu het best overeen met het karakter van het volk, onder hetwelk de romance ontstond, met het karakter der Asturiërs, dat volk, dat zich juist onderscheidt door zijn gebrek aan levendigheid, en waaraan men eene zekere logheid ten laste legt[1]? Verder: de romances werden en worden nog gezongen bij den langzamen, statigen rondedans, *danza prima*, wier eentoonige en slepende melodie (eene eigenschap van alle echte volksliederen) sinds eeuwen dezelfde is gebleven[2]. Is het nu waarschijnlijk, dat de oude vorm der romance een andere was dan die, aan welken wij althans met volle zekerheid een bestaan van vijf eeuwen, van het midden der veertiende eeuw tot op dezen tijd toe, kunnen toeschrijven, terwijl wij nog kunnen opmerken, hoe eng die vorm zamenhangt met dans en muzijk? Daarenboven: redondieljen met staand rijm zijn niets anders dan de Romeinsche tetrameter catalecticus, en wij meenen veilig te kunnen aannemen, dat deze

[1] Zie Alexandre de Laborde, "Itinéraire descriptif de l'Espagne," III, 186.

[2] "El ritmo monótono del romance," zegt D. Augustin Duran ("Roman-"cero de rom. caball. é hist.," Disc. prelim., p. XVII), "parece indica y pro-"voca el canto que se le ha aplicado, tan propio á las danzas pausadas del "pais donde nació, que aún se conserva, el solo, inalterable entre las varia-"ciones infinitas que experimentan cada dia las demas canciones del pueblo "fundadas en combinaciones métricas mas artificiosas." En later (p. XXXV): "La música primitiva de los cantos populares se ha perdido del todo, cuando "la de los romances se conserva inalterable. Esta parece un gemito prolon-"gado y monótono, pero que no deja de producir su efecto cuando acompaña "las danzas pausadas del pais."

Digitized by Google

het model der redondieljen is. De tetrameter catalecticus toch schijnt in Spanje zeer gebruikelijk te zijn geweest, zoo zelfs, dat oude grafschriften in die maat zijn opgesteld, hoewel daartoe in Spanje, even als elders, meestal de versus leonini dienden. Een grafschrift van 1010 [1], b. v., is in die maat geschreven, en de kruisrijmen bewijzen, dat men er toen reeds veel kunst in bragt.

Niettegenstaande hunne nog al gewaagde hypothesen, waardoor eigenlijk alle oude romances zouden worden weggeredeneerd, hebben toch Huber en Wolf, maar vooral de laatste, door eene gelukkige inconsequentie, reeds vele kenmerken opgegeven, die de oudere romances van de jongere onderscheiden. Onder oudere verstaan wij die, welke vóór het einde der veertiende eeuw, en dus in het eerste tijdperk der Kastieljaansche letterkunde, gedicht zijn. Het onderzoek is, geloof ik, thans zoo verre gevorderd, dat men zonder te groote stoutheid de volgende punten kan aannemen.

1°. Hoewel de taal der romances langzamerhand veranderde en gemoderniseerd werd, zoo moest er echter iets bewaard blijven, dat hoogst moeijelijk te veranderen was: het rijm. Door de geheele romance heen hetzelfde, moest men óf het rijm behouden, óf de romance geheel omwerken. Men deed meestal het eerste. Is nu, zoo als wij opmerkten, de tetrameter catalecticus de oorspronkelijke maat der romance, dan volgt hieruit, dat enkel de romances met staande assonansen oud zijn. Dit wordt ook daardoor bevestigd, dat in latere stukken, bijna uitsluitend, redondieljen met slepende rijmen gebezigd worden.

2°. Een ontwijfelbaar kenmerk van oudheid is het, wanneer onder de staande rijmen der romances, enkele rijmen voorkomen, die eigenlijk slepend zijn, maar voor staande gelden moeten. Zoo assoneerde oudtijds *padre*, *madre*, enz. met *estan*, *heredad*. Reeds in de zestiende eeuw kwam dit aan de eerste uitgevers der romances zoo vreemd voor, dat zij in dergelijke gevallen altijd een slepend rijm aannamen, en zich aan rythmus en grammatica bezondigden door *vane*, *Juane*, *estae* te laten drukken. Overal, waar die monster-

[1] Bij Marca, "Marca Hispanica," p. 422.

woorden voorkomen, schrappe men die stomme *e* weg; de vergelijking van andere oude stukken, b. v. van de "Cronica "rimada" van den Cid, kan hieromtrent geen' twijfel overlaten.

3°. Het afwisselen van de assonans in de romance is een zeker bewijs van oudheid. In dat geval hebben wij werkelijk *tirades monorimes;* de nieuwere dichters laten altijd, zonder uitzondering, dezelfde assonans door de geheele romance doorloopen, terwijl wij zien, dat de assonans afwisselt in romances, wier makers bekend zijn en die tot de 13de eeuw behooren.

4°. Het geringe aantal woorden van Arabischen oorsprong pleit mede voor de oudheid. Eerst in lateren tijd, toen de betrekkingen met de Mooren van vredelievender aard waren dan vroeger; toen de Christenen hunne heerschappij over de zuidelijke deelen van het schiereiland hadden uitgebreid, waar de geheele bevolking Moorsch was, en vooral na de inneming van Grenada, eerst toen nam de Spaansche taal langzamerhand eene groote menigte Arabische woorden in zich op. In het "dialecto Bable," het dialekt van Asturië, schijnt geen enkel Arabisch woord te bestaan [1]. En geen wonder; men sprak zoo zelden mogelijk met den vijand, dien men slechts op het slagveld wilde ontmoeten; maar men moest spreken met den vriend of den onderdaan.

5°. Zinspelingen op oude gebruiken en zeden zijn daarom een zeker kenmerk van oudheid, omdat de Spaansche romance volkspoëzij was en bleef, en geene geleerdheid duldde. Wij zien dan ook, in latere omwerkingen van oude romances, dat de dichter zorgvuldig alle toespelingen, alle beschrijvingen vermijdt, die, om zoo te zeggen, zamenhangen met het oude kostuum. Men zou hem niet begrepen hebben; hij zou geene sympathie bij zijne hoorders hebben gevonden.

6°. Bijna alle oude romances staan in de oudste verzameling, getiteld "Cancionero de romances," Antwerpen, 1555. Er moeten gewigtige redenen bestaan om eene romance voor oud te verklaren, die niet in *deze* verzameling staat.

In het vervolg zullen wij alleen op die romances letten,

[1] Duran, t. a. p., p. XLI.

Digitized by Google

welke de meeste dezer zes kenmerken, meestal alle, in zich vereenigen, en wij zullen, hopen wij, op deze wijze geen gevaar loopen om, zoo als wel eens geschied is, aan de twaalfde eeuw toe te schrijven wat eerst in de zeventiende gedicht is.

Wat den inhoud der romances betreft, zoo laten zij zich in fabelkringen groeperen: namelijk die van Bernaldo del Carpio, van Fernan Gonzalez, van den Cid, van de Infanten van Lara, en van Karel den Groote en de twaalf Pairs. Hierbij komen nog eenige romances, die zich aan geen' fabelkring aansluiten. De romances uit de Spaansche geschiedenis zijn meest van lateren tijd. De vier eerstgenoemde fabelkringen zijn geheel nationaal; de Karel-romances, ofschoon haar inhoud van Franschen oorsprong is, zijn zoo vrij en geniaal uitgewerkt, zij zijn zoo door en door nationaal geworden, dat men ze voor stukken houden zou, waarvan zelfs de stof Spaansch is; soms is dit inderdaad het geval, en de Spaansche dichter schijnt zich dan slechts van de beroemde *namen* der Karel-ridders bediend te hebben.

Behalve de romances, rekenen wij tot de volkspoëzij het "Poema del Cid," uitgegeven door Sanchez in het eerste deel zijner "Coleccion," en de "Cronica rimada del Cid," twee jaren geleden uitgegeven door Francisque Michel [1].

Men neemt gewoonlijk aan, dat aan het eerste stuk, in de tweede helft der twaalfde eeuw gedicht, romances ten grondslag liggen, en dit is inderdaad zeer waarschijnlijk, daar reeds in een Latijnsch gedicht, korten tijd na de verovering van Almeria in 1147 vervaardigd, gezegd wordt:

> Ipse Rodericus Mio Cid semper vocatus,
> *De quo cantatur*, quod ab hostibus haud superatur,
> Qui domuit Mauros, comites domuit quoque nostros [2].

Waarschijnlijk bestonden er dus reeds Cid-romances eene halve eeuw na den dood van den held, die in 1099 stierf. In allen gevalle is de Cid, ongeveer 70 jaren na zijn' dood, in dit groote gedicht reeds geheel een fabelachtige held ge-

[1] In de "Wiener Jahrbücher," CXVI, Anz. Bl.

[2] Verg. over deze verzen de aanmerkingen van Diez, in de "Jahrbücher für "wissenschaftliche Kritik," März 1845, Sp. 425.

Digitized by Google

worden, en van den historischen Cid is, op een paar feiten na, niets overgebleven. Niets ontwikkelt zich spoediger dan de sage, en het zou onbekendheid met de geschiedenis der sage verraden, wanneer men wilde aannemen, dat één enkel dichter den Cid der traditie geschapen heeft, al waren er zulke stellige bewijzen niet voor het tegendeel als er werkelijk zijn; veel nader zou misschien diegeen bij de waarheid zijn, die beweerde dat de Cid, reeds bij zijn leven, de held der volkszangen geworden was, dat de kiem der Cid-traditie zich toen reeds begon te ontwikkelen.

Het begin van het "Poema," weinige bladen, volgens Sanchez, ontbreekt; het begint nu met de verbanning van den Cid, maar heeft tot hoofdonderwerp de huwelijken van de dochters van den held, en de eer, die daardoor aan zijn geslacht te beurt viel.

Het stuk noemt zich zelf vrij duidelijk eene "Chanson de "geste [1];" eene ook in Spanje zeer bekende dichtsoort, waarvan de "Cronica general" (13de eeuw) spreekt [2]. De versbouw is nog zeer onbeschaafd, en zoo onregelmatig, dat soms een vers acht, en soms vier en twintig lettergrepen telt. Wat men ook moge gezegd hebben, en ik bedoel hier vooral Wolf's aanmerkingen [3], eene navolging van vreemde voorbeelden kan men het stuk toch wel niet noemen. De stof

---

[1] Vs. 2280:

Las coplas deste cantar aqui s'van acabando

en vs. 1093:

Aqui s' compieça la gesta de Mio Cid el de Bibar.

De titel "poema" is van den uitgever, Sanchez, afkomstig.

[2] B. v. fol. 225, col. 3: "E algunos dizen en sus *cantares de gesta* que "fue este don Bernaldo fijo de doña Tiber" enz. Diez (t. a. p., Sp. 427) wil maar niet toegeven, dat de Spanjaarden cantares de gesta hadden, "wiewohl," voegt hij er bij, "der Gedanke, der Altspanischen Poesie durch des Verf.'s "(Huber's) Argumentation mit einem Schlage etwas von dem epischen Glan-"ze, der die altfranzösische so sehr auszeichnet, zugewandt zu sehen, auch für "ihn (Referent) etwas reizendes hatte." Ik moet bekennen, dat mij dit niet regt duidelijk is. De meerdere of mindere glans der epische poëzij in Spanje hangt af van de waarde, die wij toekennen aan de overgeblevene epische gedichten en aan de verlorene, waarvan wij het geraamte in de "Cronica gene-"ral" terugvinden; maar kan die glans afhangen van den *naam*, die door tijdgenooten of nakomelingen aan die gedichten gegeven werd?

[3] "Wiener Jahrbücher," CXVII, 93 volg.

Digitized by Google

is nationaal, en de ruwe versmaat wijkt te zeer af van de Noordfransche en Provençaalsche zoo veel regelmatiger dichtvormen, dan dat men hier eene navolging der tirades monorimes zou mogen vinden. Ik geloof dat men, even als voor de romances, ook voor deze "Cantar de gesta" slechts een Latijnsch model mag aannemen. Dat model was het zoogenaamde kerkelijke proza, dat wel aan het rijm was gebonden, maar niet aan een bepaald aantal lettergrepen.

Veel is er geschreven over deze "Cantar de gesta;" met het door Michel uitgegevene stuk, dat Clarus nog niet kende, is dit niet het geval. Ochoa [1] wist, vier jaren geleden, niet wat hij er van denken moest [2], en Michel zelf heeft zich bij eene uitgave bepaald, zonder zijn gevoelen over het stuk mede te deelen. Aan Wolf komt de eer toe, ook hier zeer nuttige wenken te hebben gegeven [3]; maar om met juistheid te kunnen bepalen, wanneer het stuk geschreven is, zal de kritiek zich meer met bijzonderheden moeten bezig houden dan ook Wolf deed. Hier echter zou zulk een onderzoek minder op zijne plaats zijn, en wij besparen het voor eene andere gelegenheid; slechts dit moeten wij nu reeds opmerken, dat het ons voorkomt, dat zeer oude romances bijna onveranderd in het stuk zijn opgenomen [4], en als men hier en daar eenige regels van den overwerker wegschrapt, die hij er bijgevoegd heeft om de verschillende romances aan elkander te binden, of om het een of ander te verduidelijken

---

[1] "Catálogo razonado de los man. Españ. exist. en Paris," p. 106—110.

[2] P. 107 zegt hij: "no sé por mi parte que pensar de él," en p. 110: "Repito que no sé que pensar razonadamente de este poema."

[3] T. a. p., p. 94 volg.

[4] Hier slechts eene enkele opmerking. Vs. 762 luidt:

Mandó a Portogal, essa tierra *jensor*.

Was dit woord nog gebruikelijk, toen de overwerker schreef? Ik durf het bijna stellig ontkennen. Deze Provençaalsche comparatiefvorm (verg. Raynouard, "Grammaire romane," p. 149) is wel in het Italiaansch lang bewaard gebleven (b. v. bij Guittone d'Arezzo; verg. Raynouard, "Choix," VI, p. 139), maar in het Spaansch behoort hij tot een zeer vroeg tijdperk der taal. Bedriegt mijn geheugen mij niet, dan komt *jensor* in geen der door Sanchez uitgegevene gedichten voor, en dan vindt men het woord alleen in de "Maria "Egipciaca," p. 564 b, een stuk dat, volgens Pidal, tot het begin der 13de eeuw behoort. (Ook daar staat het woord in den zin van den positief, even als hier).

Digitized by Google

— bijvoegsels, die zich meestal reeds door hunne versificatie van de romances onderscheiden —, dan mogen wij aannemen dat, in dit stuk, de oudste romances bijna onveranderd bewaard zijn gebleven. Waar de overwerker zelf spreekt, daar is de versbouw even onregelmatig als in de "Cantar de gesta," dus kerkelijk proza. Wij bezitten slechts een gedeelte van dit stuk; het eindigt in het midden van een' regel, in het verhaal van den romanesken togt van den Cid en zijnen koning naar Parijs. De "Cantar de gesta" begint veel later; maar misschien kan men ook deze "Cronica rimada" eene "Cantar de gesta" noemen; de dichter spreekt ten minste zijne toehoorders aan [1], zoo als de jongleurs gewoonlijk doen. Wolf's meening, dat het door een' kunstdichter, en niet door een' jongleur, zou gemaakt zijn, wordt reeds daardoor zeer onwaarschijnlijk, omdat het niet, zoo als al de andere gedichten van die soort, in vier aan vier rijmende Alexandrijnen van veertien lettergrepen is opgesteld, maar in verzen "sin ningunt orden, regla ni cuento," eene eigenschap, die juist Santillana, in zijn' beroemden brief aan den Condestable van Portugal [2], aan de jongleur-poëzij toekent.

Tot nu toe hebben wij altijd van volkspoëzij gesproken, en uit een aesthetisch oogpunt beschouwd, mogen zeker de oude romances en de beide "Cantares de gesta" dien naam dragen; maar om misvattingen te voorkomen, moeten wij aanduiden, wie wij bedoelen, wanneer wij van het volk in Kastilië spreken. Zoo zal ons tevens de gelegenheid gegeven worden om weder tot ons onderwerp terug te keeren, het leeren kennen van de geaardheid der natie uit hare gedichten.

Onder het woord volk verstaan wij in Kastilië den adel en de landbewoners, en al de romances en cantares hebben joglares (jongleurs) tot dichters: reizende zangers, die van burgt tot burgt, van dorp tot dorp trokken, en daar hunne liederen zongen. De stedelingen worden in de volkspoëzij niet genoemd, enkel de "ricos-omes" en de "labradores;" zij teekent dus slechts twee standen, boeren en edelen, vooral de laatsten; maar bij den exceptionelen toestand van Kastilië,

---

[1] Vs. 131.

[2] Bij Sanchez, "Coleccion," I, p. LIV.

waar het leenregt niet heerschte, sloten de landbouwers zich eng aan de edelen aan; de lijfeigenschap was er niet alleen onbekend, maar in menige streek konden de landbouwers hunnen heer kiezen en ook weder afzetten. Ik bedoel de "behetrías de linage" en de "behetrías de mar á mar," vlekken of dorpen, wier inwoners het regt hadden zelve hunnen heer te kiezen, óf onder de leden eener bepaalde familie, óf, zonder eenig onderscheid, dengenen dien zij wilden, met het regt "zevenmaal des daags" van heer te kunnen verwisselen [1]. Uit den aard der zake waren de edelen, als het naast bij den troon, ook het meest geneigd het gezag van den koning te miskennen; maar daar zij geene leenen hadden, viel het hun niet zoo gemakkelijk als elders in Europa, het gezag van den vorst gewapenderhand te trotseren, wanneer zij de boeren niet door goede behandeling op hunne hand hadden. Hiernaar streefden zij dus, en het gevolg was, dat de edelen de boeren in hunnen haat tegen den koning wisten te doen deelen; dat beide standen zich broederlijk aan elkander aansloten, en dat in Kastilië de adel minder trotsch, de boerenstand minder veracht was dan elders; het gevolg was, dat nog op den huidigen dag Spanje het land is, waar het onderscheid van stand het minst wordt opgemerkt, "le vrai "pays de l'égalité, sinon dans les mots, du moins dans les "faits [2]." Maar eene romance zal het beter en plastischer uitdrukken [3]:

"Dappere graaf Fernan Gonzalez! de koning zendt mij om "u te noodigen naar de Cortes te Leon te komen; als gij "daarheen gaat, graaf, dan zal hij u eene goede belooning "geven; hij zal u Palenzuela geven en het groote Palenzia; "hij zal u de negen vlekken geven; hij zal u Torquemada ge-"ven, den burgt Mormojon; hij zal u Tordesillas geven en den "burgt Labajon; en zoo gij meer wilt, graaf, men zal u ook

---

[1] De twee gewigtigste plaatsen over de "behetrías" zijn "Fuero viejo de "Castilla," Lib. I, titol VIII (p. 33 volg. der uitg. van Asso en Manuel) en Ayala, "Cronica de Don Pedro," p. 51 volg.

[2] Woorden van Théophile Gautier, "Voyage en Espagne," p. 270.

[3] "Buen Conde Fernan Gonzalez."

Digitized by Google

"Carrion geven. Dappere graaf, zoo gij *niet* daarheen gaat, "dan zal men u voor verrader verklaren."

Toen antwoordde de graaf en sprak aldus:

"Bode zijt gij, vriend, straf verdient gij niet, neen [1]; maar "ik vrees den koning niet, noch al degenen die bij hem zijn; "vlekken en kasteelen bezit ik, alle gehoorzamen mijn bevel; "eenige liet mijn vader mij na, andere won ik; die mijn va-"der mij naliet, bevolkte ik met edelen, die ik won, met "boeren; wie slechts één os had, ik gaf hem een' anderen, "zoodat hij er twee had; als iemand zijne dochter uittrouwde, "dan gaf ik een' rijken bruidschat; wie geen geld had, dien "leende ik het. Op elken dag, die aanbreekt, bidden zij voor "mij; voor den koning doen zij het niet, want *hij* verdient het "niet, neen; *hij* leide hun vele belastingen op, en *ik* schold "hun die kwijt!"

Uit welk een ongunstig oogpunt het ons ook Kastilië moge doen beschouwen; al moet het een verwijt zijn zoowel voor de vorsten als voor de edelen en boeren; voor de eersten omdat zij de liefde hunner onderdanen niet wisten te winnen, voor de laatsten omdat zij geen' regeringsvorm in het leven konden roepen, die beter met hunne geaardheid strookte dan de monarchie die zij verfoeiden: de waarheid gebiedt het uit te spreken: hetgeen ons bij het lezen der Kastieljaansche volkspoëzij der middeleeuwen het meest verwondert en treft, het is een onbewimpelde, een gloeijende haat tegen den vorst. Geene laagheid, geen verraad, geene snoodheid, of de koning is er toe in staat. De kalme geschiedschrijver, die de hartstogten van dien tijd niet deelt, maar onpartijdig opmerkt en tracht te verklaren, zal erkennen moeten, dat de edelen meermalen aanleiding gaven tot de rampzalige burgeroorlogen, die Kastilië hebben geteisterd; maar hij zal daarbij tevens moeten erkennen, dat de handelingen der Kastieljaan-

---

[1] "Mensagero eres, amigo, non mereces culpa, non."

Dit vers, dat spreekwoordelijk is geworden, komt ook voor in de romance "Con cartas y mensageros," en wordt aangehaald in den "Don Quijote" (part. II, cap. 10). In de "Cronica rimada" (vs. 509) heet het:

"Mensagero con cartas non deve tomar mal, nin recebir daño."

Digitized by Google

sche vorsten maar al te dikwijls het harde vonnis, door de volkspoëzij over hen uitgesproken, regtvaardigden; hij zal moeten erkennen, dat de verraderlijke wijze, waarop Sancho IV Lope de Haro vermoordde, geen op zich zelf staand feit is in Kastilië's geschiedenis, maar dat honderde malen de vorsten eveneens handelden. En als hij nagaat wat er van Spanje geworden is; hoe de koningen, toen zij eindelijk eens wat minder onbeduidend waren dan vroeger, hunne meerdere talenten slechts misbruikten om adel, cortes en vrijheid te gelijkertijd te fnuiken door het hatelijkste, maar zekerste aller politieke middelen, door de inquisitie, tegen wier invoering zich de Paus krachtig, maar te vergeefs had verzet; hoe het despotisme Spanje methodiek ten val bragt, en zóó ontzenuwde dat, bij eene schijnbare herleving, de vroeger aanwezige kracht geheel en al uit de natie was geweken, en het land de prooi werd eener domme, diefachtige, onderling verdeelde bureaucratie; als hij dat alles nagaat, en daarbij bedenkt, dat de Kastieljaansche vorsten weinig of niets hebben gedaan voor het welzijn huns rijks, dat men ze best had kunnen missen, en dat in Kastilië alles scheen zamen te loopen om eene republiek in het wezen te roepen, die noch uitsluitend aristocratisch zou geweest zijn als in Aragon, noch uitsluitend democratisch als in de Italiaansche staten, maar waar edelen en stedelingen, juist omdat zij elkander in een land als Kastilië niet missen konden, gelijkelijk zouden hebben geheerscht: dan zal hij waarschijnlijk het republikeinsche gevoel, dat zoo luide in de volkspoëzij spreekt, niet veroordeelen, maar hij zal het betreuren, dat de adel niet genoeg vereenigd was, én onderling, én met de steden, om aan Spanje eene toekomst te verzekeren, zeker hemelsbreed verschillend van wat zij nu opleverde, maar onmogelijk rampzaliger.

Zal men nu nog vragen wat een' Kastieljaanschen ridder tot held van het volkslied stempelde; of het zijn moed was in den oorlog tegen de Ongeloovigen, gepaard met galanterie omtrent het schoone geslacht, met vromen zin, met al die eigenschappen, die elders, en later ook in Spanje, het ideaal van den ridder waren? Verre vandaar! Neen, slechts hij werd de held van het volkslied, die zijnen koning met gunstig gevolg had getrotseerd en bestreden, die zijne strijd-

Digitized by Google

makkers en onderhoorigen met zachtheid en liefde had behandeld. Deze beide hoedanigheden, maar vooral de eerste, waren het, die Bernaldo del Carpio, Fernan Gonzalez en den Cid tot de hoofdpersonen eener menigte zangen maakten.

Bernaldo del Carpio was de onechte zoon van den graaf van Saldaña en van Ximena, de zuster van Alfons den Kuische; zijne ouders moesten hunnen misstap boeten, zijne moeder in een klooster, zijn vader in eene gevangenis. Van het geheim zijner geboorte onderrigt, bad hij den vorst, zijn' oom, te vergeefs, aan zijnen vader de vrijheid weder te geven. Hooren wij nu de romance [1]:

Brieven en boden zond de koning naar den Carpio; Bernaldo, slim als hij was, vreesde verraad; de brieven wierp hij op den grond, en tot den bode sprak hij aldus:

"Bode zijt gij, vriend, straf verdient gij niet, neen; maar "zeg aan den koning die u hier zendt, dat ik mij niet om "hem bekommer, noch om iemand die is gelijk hij; maar "om te zien, wat hij van mij wil, zal ik evenwel daarheen "gaan."

En hij riep de zijnen bijeen, en sprak hen aldus aan:

"Vier honderd zijt gij, gij de mijnen, gij die mijn brood "eet; honderd moeten op den Carpio blijven om den Carpio "te bewaken; honderd anderen moeten op de wegen zijn, en "niemand laten doorgaan; gij, twee honderd, zult met mij "gaan om met den koning te spreken, en zoo mij iets kwaads "overkomt, dan zal terugkeeren het ergste zijn."

In getelde dagreizen bereikte hij het hof.

"God behoede u, dappere koning, en allen die bij u "zijn!"

"Tot uw ongeluk moogt gij gekomen zijn, Bernaldo! ver- "rader! zoon van den slechten vader! Ik gaf u den Carpio "voor een' bepaalden tijd, gij neemt hem als een erfelijk "goed!"

"Gij bedriegt u, koning! en waarheid spreekt gij niet; "want als ik een verrader was, dan zou ik uws gelijke we-

[1] "Con cartas y mensageros."

"zen. Gij moest u herinneren aan den slag bij het eiken-"bosch, toen vreemde volken u daar zóó in het naauw brag-"ten, dat zij uw paard doodden en u insgelijks wilden doo-"den; Bernaldo, verrader als hij is, redde u uit hunne han-"den. Toen gaaft gij mij den Carpio als erfelijke bezitting; toen "beloofdet gij, mij mijnen vader weder te geven; — uwe be-"lofte hebt gij niet gehouden!"

"Vat hem, mijne ridders! want hij spreekt tot mij alsof hij "mijns gelijke ware!"

"Hierheen, hierheen, mijne tweehonderd! gij, die mijn "brood eet! Heden is de dag gekomen, waarop wij eer moe-"ten winnen!"

De koning, als hij dat zag, sprak aldus:

"Wat was dat, Bernaldo! dat gij zoo boos zijt geworden? "Wat iemand uit scherts zegt, vat gij als ernst op? Ik geef "u den Carpio, Bernaldo! als erfelijke bezitting."

"Die scherts, koning! is geen scherts die past; gij hebt "mij verrader genoemd; verrader, zoon van een' slechten va-"der! Den Carpio verlang ik niet; gij kunt dien houden; "want als ik hem verlang, dan zal ik zeer wel weten hoe hem "te nemen!"

Zoo spreekt de Kastieljaansche edelman in de romances, zoo spreekt hij in de geschiedboeken. Maar wat bij den Kastieljaanschen adel ontbrak, het was eenheid, zamenwerking tot hetzelfde doel. Egoïsme verlamde den fieren adel evenzeer als de steden; bij de steden sproot het voort uit naijver en uit zucht tot rust; bij den adel uit naijver en uit zucht tot onrust. Ieder edelman was de natuurlijke vijand van den edelman, die zijn nabuur was, en gretig vatte hij elke gelegenheid aan om dien nabuur te beleedigen en te kwellen. Het eene geslacht was voortdurend gebeten op het andere, ja, dikwijls beoorloogden de leden van hetzelfde geslacht elkander, en namen, om hunnen wrok te koelen, tot het laaghartigste verraad hunne toevlugt. In den fabelkring der Infanten van Lara wordt het laatste geval geteekend. Om deze en om andere redenen, zullen wij bij deze fabel stilstaan. Zie hier de eerste romance.

De bevallige Doña Lambra viert hare bruiloft. De bruiloft wordt gevierd te Burgos, het feest na den trouwdag te Salas; bruiloft en nafeest duurden zeven weken; de bruiloft was zeer goed, het nafeest zeer slecht.

Gasten noodt men in Kastilië, in Kastilië en in Navarra; zoo veel gasten komen er, dat zij geene herberg vinden; maar nog ontbreken de zeven Infanten van Lara.

Zie! zie! daar komen zij op dat vlakke veld! Hunne moeder, Doña Sancha, gaat hun te gemoet om hen te ontvangen.

"Welkom, mijne zonen! welkom!"

"Goeden dag, mevrouw! Doña Sancha! onze moeder!"

Hare zonen kussen haar de handen, zij kust hun den mond.

"Ik verheug mij u allen te zien, zonder dat iemand ont-"breekt; want u, mijn jonge Gonzalvo! en ook de anderen "bemin ik teêr. Stijgt te paard, mijne zonen! neemt uwe wa-"penen en gaat naar uwe herbergen in de wijk Cantarranas. "In Gods naam bezweer ik u, mijne zonen! verlaat de her-"bergen niet, want op zulke feesten vallen er gevaarlijke tor-"nooijen voor."

De Infanten zijn te paard gestegen; zij gaan naar hunne herbergen. Zij vinden de tafels opgeslagen, de spijzen gereed.

Nadat al de ridders gegeten hebben, gaan zij met den voetboog schieten op het plein. De zeven Infanten gaan daar niet heen, want hunne moeder had het hun verboden; maar na den maaltijd gaan zij zitten om op het dambord te spelen.

Deze schoten, gene schoten, niemand schoot raak. Daar kwam een ridder [1] aan van Buerveva, de stad in de vlakte; hij mikte naar het wit, en raakte het met een' pijl. Toen sprak de bruid, aldus sprak zij:

"Bemint, mevrouwen! bemint! elk uwer wien zij wil; "want één ridder van Buerveva, de stad in de vlakte, geldt "meer dan twintig of dertig uit het huis van Lara!"

---

[1] Volgens de "Cronica general" (fol. 261, col. 3) was het Alvar Sanchez, een neef van de bruid Doña Lambra, die uit Buerveva was. De tekst heeft hier:

Que mas vale un caballero de los de Cordoba la llana,

Maar ik heb gemeend voor Cordova (dat hier niet past) Buerveva te moeten lezen, de naam van de plaats, waar Doña Lambra volgens de "Cronica general" (t. a. p, col. 2) geboren was. Dat in den mond des volks het weinig bekende Buerveva in het beroemde Cordova veranderd is, laat zich verklaren.

Digitized by Google

Doña Sancha had het gehoord; aldus sprak zij:

"Zeg dat niet, mevrouw! spreek zulke woorden niet; want "heden heeft men u gehuwd met Don Rodrigo de Lara!"

"Zwijg, Doña Sancha! naar *u* moet men niet hooren, want "gij hebt zeven zonen gebaard als eene zeug die zich in het "slijk wentelt!"

De gouverneur, die de Infanten opvoedde, had het gehoord. Hij was droevig naar zijne herberg gegaan. Hij vond de Infanten terwijl zij op het dambord speelden; maar den jongsten, Gonzalvo, vond hij met de borst leunende tegen het balkon.

"Hoe zijt gij zoo droevig, meester? Zeg! wie heeft u leed "gedaan?

De jonge Gonzalvo hield zoo lang bij hem aan, totdat hij hem verhaalde wat er voorgevallen was. "Maar ik smeek u, "mijn zoon! ga niet naar het plein!"

De jonge Gonzalvo gaf aan de vermaning geen gehoor, maar hij greep eene lans. Te paard gestegen, gaat hij regelregt naar het plein toe; daar ziet hij het schut, dat niemand had kunnen omwerpen; hij zet zich vast in den zadel, en stoot met zijne lans het schut neêr. Toen spreekt hij aldus:

"Bemint, hoeren! bemint! elk uwer wien zij wil; want "één ridder uit het huis van Lara geldt meer dan veertig of "vijftig uit Buerveva, de stad in de vlakte! U, Doña Lambra! zal ik de jurk afsnijden op eene schandelijke plaats, "boven de knie, een palm en nog veel meer daarboven!" [1]

Deze romance, ruw en ongesluijerd als zij is, is zoo karakteristiek; zij teekent zoo zuiver de afgunst en den haat, die het eene geslacht het andere toedroeg, in die oogenblikken zelfs dat de banden des huwelijks vrede en vriendschap schenen uit te lokken; zij neemt daarenboven zoo geheel het dwaalbegrip weg, alsof er in het oude Spanje eene zekere galanterie zou geheerscht hebben, dat wij het waagden ze, ter liefde

[1] Volgens Duran, die echter geene bewijzen bijbrengt, werden in de dertiende en veertiende eeuw op deze wijze zekere klasse van vrouwen gestraft, als zij uit eene stad werden verdreven. Is deze tijdsbepaling juist, dan staat ook de tijd vast waarin de romance gemaakt is; maar, bij vele dergelijke onteerende straffen, heb ik echter *deze* nog nergens elders vermeld gevonden.

Digitized by Google

der historische waarheid, geheel en ongesluijerd te vertalen [1].

Wij moeten hier voor een oogenblik de romance verlaten, waarvan wij eigenlijk slechts fragmenten bezitten, en zooveel uit de "Cronica General" aanvullen, als strekken kan om de volgende romance, die in onze uitgaven ten onregte als het slot der vorige gedrukt is [2], goed te begrijpen. De "Cro-"nica general" is een werk, dat geringe historische waarde heeft; maar zij is zeer belangrijk voor de geschiedenis der volkspoëzij, daar zij tallooze malen de romances en cantares in proza gebragt en alzoo de volkstraditie heeft bewaard, die anders verloren ware gegaan [3].

Het bruiloftfeest was geëindigd. Vrede was er gesloten tusschen Don Rodrigo de Lara, Doña Lambra's echtgenoot, en de zeven Infanten; de neven waren de krijgsmakkers geworden van hunnen oom. Maar Doña Lambra koesterde wrok wegens de haar aangedane beleediging. Allen waren te Barbadillo; de Infanten, van de jagt teruggekomen, waren in den tuin gegaan, om zich te verkoelen onder het lommer der boomen, en de jongste, Gonzalvo, baadde zijn' valk. Doña Lambra zag hem; zij riep een harer knechten, beval hem een' komkommer te nemen, dien in bloed te doopen, naar den tuin te gaan, en den komkommer den ridder met den valk in het gezigt te werpen. De knecht deed wat hem geboden was. Toen de oudste Infanten hunnen broeder zoo met bloed bespat zagen, wilden zij zich wreken. Zij beraamden hun plan en besloten op den knecht af te gaan; bleef hij staan en wachtte hij hen zonder vrees af, dan had hij uit scherts gehandeld; maar vlugtte hij in den burgt en beschermde hem Doña Lambra, dan had hij op haar bevel

---

[1] Volkomen stem ik overeen met de aanmerkingen van Wolf (t. a. p., p. 111 in de noot), en geloof met hem, dat de beide eerste Lara-romances gedeeltelijke omwerkingen zijn eener oudere met assonans op *a*.

[2] Volgens Wolf (p. 111) staat zij als afzonderlijke romance in het "Can-"cionero de Medina."

[3] Het is zeer opmerkelijk om te zien, *hoe* de Spaansche Livius de gedichten heeft gebruikt; men vergelijke b. v. de plaats uit het nog onuitgegevene gedicht van Fernan Gonzalez, in de Sp. vertaling van Bouterwek, bl. 156, regel 5 van het eind tot bl. 158 met de "Cronica," fol. 244, col. 2; bl. 158 met fol. 245, col. 2; bl. 159 volg. met fol. 246, col. 2 en 3.

Digitized by Google

gehandeld, en zou er niet levend afkomen. Zoo gezegd, zoo gedaan. De knecht vlugtte; Doña Lambra beschermde hem. Nu vielen de Infanten op hem aan en doodden hem; zijn bloed bespatte de kleederen van Doña Lambra. Hooren wij nu weder de romance; Doña Lambra heeft zich naar haren echtgenoot begeven en deze ziet haar in tranen baden:

"Wat is er gaande, Doña Lambra? Wie heeft het ge-
"waagd u leed aan te doen? Zeg het mij, en vreeselijk zal
"ik u wreken; want hoog vereeren moet een ieder eene
"vrouw als gij zijt!"
"Ik was in Barbadillo, mijn erfelijk goed; in Kastilië zoe-
"ken diegenen mijn verderf, die mij moesten bewaken. De
"zonen van Doña Sancha hebben vreeselijke bedreigingen
"tegen mij uitgesproken: dat zij mij de jurk zouden afsnij-
"den op eene schandelijke plaats; dat zij hunnen valken aas
"zouden geven in mijne duiventil; dat zij mijne gehuwde
"en ongehuwde jonkvrouwen zouden onteeren!. Mijnen hof-
"meester hebben zij vermoord onder de slippen van mijn
"kleed! Zoo gij mij daarvoor geen wraak geeft, dan word
"ik Moorin!"
Toen sprak Don Rodrigo; gij zult hooren wat hij sprak:
"Zwijg, mevrouw! spreek zoo niet! Wreken zal ik u op
"de Infanten van Lara! Een valstrikje heb ik voor hen
"gereed; netjes vlecht ik het zóó voor hen, dat geborenen
"en nog niet geborenen daarvan iets zullen kunnen verhalen!"

En Rodrigo de Lara hield woord!

Oude romances of cantares over de Lara-geschiedenis bezitten wij behalve de aangehaalde niet; maar zij bestonden ongetwijfeld in menigte; de "Cronica general" heeft ons haren inhoud bewaard, misschien ook dikwijls hare bewoordingen [1]. Haar zullen wij dus volgen in het verhaal der

[1] Het slot, bij voorbeeld, der vorige romance, heeft de "Cronica" (fol. 262, col. 3) aldus wedergegeven: "E don Rodrigo dixó: Doña Lambra, non vos "cuytedes que yo vos daré tal derecho que todo el mundo aya que dezir." In het volgende verhaal herinneren de woorden: "e quando llegaron á un

Digitized by Google

tragische tooneelen, die op de tweede beleediging, aan Doña Lambra aangedaan, volgden.

Rodrigo de Lara ontbood zijnen broeder Gonzalo Gustios en zijne zeven zonen; vriendelijk en vleijend ontving hij hen. Zijnen broeder verzocht hij zich naar Almanzor te begeven met een' brief, waarin hij hem om het geld zou verzoeken, dat de Moorsche prins hem beloofd had, ter bekostiging zijner prachtige bruiloft. Niets kwaads vermoedende, vertrok Gonzalo. De brief bevatte het verzoek aan Almanzor, om Gonzalo oogenblikkelijk te onthoofden, en de belofte, dat Rodrigo met zijn leger zou optrekken naar Almenar, waar hij zijne zeven neven aan de veldheeren van Almanzor zou overleveren om hen insgelijks te onthoofden. De brief was door een' Moor in het Arabisch geschreven, en om zeker te zijn dat deze hem niet zou verraden, had Rodrigo hem onthoofd. Toen Gonzalo bij Almanzor was aangekomen, las deze den brief; maar verontwaardigd over den inhoud, deelde hij dien aan Gonzalo mede, en vergenoegde zich met hem gevangen te zetten.

Ondertusschen was Rodrigo met de zeven Infanten ten strijd getogen tegen een groot Moorsch leger; in den slag had hij hen verraderlijk verlaten, en nadat zij wonderen van dapperheid verrigt hadden, waren zij gevangen genomen. Vol van bewondering over hunnen moed, verpleegden hen de Moorsche veldheeren, en gaven hun brood en wijn; maar Rodrigo dreigde hen met Almanzor's ongenade, als zij de Infanten in het leven lieten. Verschrikt door die bedreiging, waren zij echter grootmoedig genoeg om de Infanten weder in vrijheid te stellen. De strijd begon op nieuw. Met meer dan tweeduizend lijken bedekten de Infanten het slagveld; eindelijk bukten zij, vermoeid en afgemat, voor de ontzaggelijke overmagt der vijanden, en werden een voor een onthoofd. De veldheeren keerden, met de hoofden der jeugdige slagtoffers van Doña Lambra's wrok, naar Cordova terug.

Almanzor vernam met diep leedwezen het rampzalig uit-

"pinal que avie en la carrera, cataron por agueros e ovieron los muy ma-"los," aan de bekende plaats in het begin van het "Poema del Cid," (vs. 11, 12)

Digitized by Google

einde der zeven Infanten [1]. De sage schrijft hem hier eene handelwijze toe, die met het karakter en de sluwe staatkunde van Hishâm's eersten staatsdienaar volmaakt strookt. Almanzor namelijk liet met wijn de bebloede hoofden afwasschen, en in eene zaal van zijn paleis naast elkander plaatsen op een wit laken. Toen begaf hij zich naar Gonzalo's gevangenis. Deze beschouwde zijne komst als het oogenblik zijner verlossing; want slechts om hem de vrijheid weder te geven, kwam een vorst zijn' gevangene bezoeken. Almanzor melddo hem, dat zijne bevelhebbers hem de hoofden van zeven ridders hadden gezonden, en vroeg hem of hij die zou herkennen, als hij ze zag. "Geen ridder is er in Kastilië," antwoordde Gonzalo, "of ik ken hem." Nu bragt hem Almanzor bij de hoofden. Bewusteloos valt Gonzalo op den grond. Naauwelijks weder bij zich zelven gekomen, barst hij in tranen uit. In zijn' waanzin neemt hij nu het eene, dan het andere hoofd op, en spreekt ieder op zijne beurt aan. Daarop grijpt hij een zwaard, vliegt op de wachters aan, doodt er zeven, valt Almanzor te voet en smeekt om den dood. — — Almanzor laat hem leven, en wil niet dat iemand hem schade; — hij zegepraalde, want hij had een' bitteren wrok gestrooid onder de vijanden zijner godsdienst! En als het tijd was, zou er een wreker opstaan, die Rodrigo en Lambra straffen zou voor hunne snoodheid! Inderdaad, zoo *was* het karakter van Almanzor, den grootsten veldheer, den sluwsten onderhandelaar van zijnen tijd, maar die voor niets ter wereld terugdeinsde om zijne oogmerken te bereiken.

Gedurende zijne gevangenis, had Gonzalo Gustios een' minnehandel aangeknoopt met Almanzor's zuster. Eer hij naar zijn vaderland terugkeerde, nam hij zijn' ring, brak dien door midden, en gaf de eene helft aan zijne minnares; het zou later een herkenningsteeken zijn voor zijn kind.

Mudarra Gonzalez, de bastaard, groeide op onder de oogen van Almanzor, en werd de dapperste en volmaaktste Moorsche ridder. Zijne moeder had hem gezegd wie zijn vader was,

---

[1] De Cronica zegt dat hij droefheid *veinsde;* ik geloof dat dit een bijvoegsel van den kronijkschrijver is, omdat in de geheele sage Almanzor, en de Mooren in het algemeen, in een gunstig licht voorkomen.

Digitized by Google

wat deze had geleden, hoe de zeven Infanten waren onthoofd, en zij had hem den halven ring gegeven. Mudarra had zijne Moorsche wapenbroeders, over wie hij het bevel voerde, dit alles gezegd, en hunnen raad gevraagd; deze hadden geen' raad gegeven, maar, vol van vertrouwen op hunnen dapperen bevelhebber, zich bereid verklaard om uit te voeren wat hij bevelen zou. Mudarra toog nu met hen op naar Salas in Kastilië, toonde aan zijnen vader den halven ring, en meldde hem dat hij gekomen was om den dood zijner zeven broeders te wreken. De oude Gonzalo steeg te paard en vertrok met zijn' zoon naar Burgos, waar de graaf van Kastilië, Garci Ferrandez, en Rodrigo de Lara zich bevonden. Zoodra Mudarra zijnen oom zag, daagde hij hem uit. Met verachting zag deze op den jongen Moorschen ridder neêr, en weigerde de uitdaging aan te nemen. Vol toorn, schiet Mudarra, het zwaard in de hand, op Rodrigo toe, en had hem nedergestoken, zoo de graaf van Kastilië hem het zwaard niet uit de hand had gerukt, en bevolen had het tweegevecht drie dagen uit te stellen. De verraderlijke en trotsche Rodrigo was tevens een lafaard; want den volgenden dag vertrok hij uit Burgos naar Barbadillo; maar daar bleef hij niet; tegen het vallen van den nacht, verliet hij zijn slot, en vlugtte verder om den wreker te ontkomen. Maar Mudarra had zijne gangen bespied en wachtte hem af in eene hinderlaag. Vroeg in den morgenstond van den derden dag, stond eensklaps Mudarra voor hem. "Valsche verrader! sterven zult gij!" riep de jonge held, en dood viel Rodrigo aan zijne voeten [1]. Doña Lambra boette hare misdaden op den brandstapel.

---

[1] De moord van Rodrigo is het onderwerp der schoone romance "A cazar "va Don Rodrigo," wier kernachtige eenvoud, in Victor Hugo's omwerking ("Romance mauresque" in de "Orientales"), bedolven is onder een' vloed van fraaije woorden en van Fransche geestigheid; zoo strijdt, bij voorbeeld, de ondeugende zet in de drie laatste regels van het zesde couplet, geheel met den ernst der romances. De bedreigingen van Mudarra zijn te lang, zijne phrasen te gezocht, zoo als:

> Moi, ma dague et ma vengeance,
> Tous les trois d'intelligence,
> Nous voici.

In het origineel is daarentegen alles ernstig en pathetisch.

Digitized by Google

Deze sage, wij moeten het bekennen, is eene opeenstapeling van gruwelen, en de dichter, die haar behandelde, moet al zeer veel talent hebben gehad, zullen zijne hoorders niet met afgrijzen naar zijn verhaal hebben geluisterd. Maar aan den anderen kant schetst zij toch, ofschoon met eenige overdrijving, dezelfde zeden als de geschiedenis. Die trotsche edelvrouwe, die, fier op haar eigen geslacht, dat van haren gemaal veracht en beleedigt; die, slechts voor hare wraak levend, ieder vrouwelijk gevoel voor eeuwig uit haar hart schijnt te hebben verbannen; die gemaal, die de speelbal is van de hartstogten zijner vrouw, zwak van karakter, verrader en lafaard; die edele Infanten, waaronder de jongste, Gonzalvo, de heldhaftigste en edelste is (eene treffende overeenkomst met de Cid-sage, want ook de Cid was de jongste zoon en Ximena de jongste dochter); ziedaar eenige karakters, zoo als die bestonden in een' tijd, toen de ondeugden, evenmin als de deugden, met het vernis der beschaving waren bedekt, en beiden scherper uitkwamen. Opmerkelijk is ook de onpartijdigheid, waarmede de sage de Mooren behandelt. Mudarra, ofschoon zijn vader Christen was, is geheel en al Arabier; en toch, *hij* vergeldt en herstelt het gedane kwaad; *hij* is edel, terwijl de Christinne en de Christen snood en lafhartig zijn.

Andere voorbeelden van de gevoelens, die men omtrent den vorst koesterde, en van de veete der edelen, vindt men in het begin der Cid-sage, zoo als zij verhaald wordt in het oude gedicht, door Michel uitgegeven; wij leeren er tevens eene andere vrouw uit kennen; eene vrouw, zoo als men ze in Spanje liefhad. De traditie, die hier ten grond ligt, en waarvan de latere romances meermalen afwijken, is misschien de oudste. Hier geen tweegevecht, maar een strooptogt en een veldslag [1].

In vrede was het land en nergens was er oorlog.
Graaf Don Gomes de Gormas berokkende schade aan Diego Laynes; zijne herders wondde hij en zijne kudden roofde hij weg.

---

[1] "Cronica rimada," vs. 279 volg. De weinige regels, die in dit stuk door den overwerker zijn ingelascht, heb ik weggelaten.

Digitized by Google

Naar Bivar kwam Diego Laynes; zoodra hij den oorlogskreet had vernomen, kwam hij; zijne broeders riep hij te zamen, en te paard gestegen, kwam hij.

Naar Gormas rijden zij, bij het opkomen der zon. De voorstad verbranden zij en beginnen den rooftogt; de vazallen en alles wat zij bezitten [1] rooven zij; de kudden rooven zij, zoo vele als er op de weide zijn, en, om den graaf te smaden, rooven zij de bleekerinnen, die aan het water wasschen.

Daar komt eensklaps de graaf aan met honderd edellieden te paard, en met luider stemme daagt hij den zoon van Layn Calvo uit:

"Stel mijne bleekerinnen in vrijheid, zoon van den ste-"delijken Alcalde! Want gij zoudt mij niet afwachten, man "tegen man!

Hoe verhit hij ook was, zoo antwoordde hem toch Ruy Laynes, die heer was van Faro:

"Honderd tegen honderd, zullen wij gaarne, en op een duim "afstands, tegenover u staan!"

De voorwaarden worden gesteld voor den dag van den strijd; eenige bleekerinnen en eenige vazallen geeft men terug; maar de kudden geeft men niet terug, want men wil die behouden totdat men terug zal hebben wat de graaf heeft geroofd.

Negen dagen zijn er verloopen, en te paard gestegen, rijden zij uit.

Twaalf jaren, nog geen dertien, telde Rodrigo; nooit was hij in een' slag geweest, maar reeds brandt zijn hart van verlangen; hij telt zich zelven onder de honderd kampvechters, zijn vader mag het willen of niet.

De honderd zijn aangekomen en willen den strijd beginnen; met hen komt Rodrigo. In slagorde zijn zij geschaard, de strijd begint, en de eerste slagen zijn die, welke Rodrigo en graaf Don Gomes elkander toebrengen. Rodrigo doodt den graaf, want deze is niet tegen hem bestand; twee zonen van den graaf neemt hij gevangen, Fernan Gomes en Alfonso Gomes, en voert hen met zich mede naar Bivar.

Drie dochters had de graaf, allen nog ongehuwd. Don-

---

[1] Voor *tiene* lees ik *tienen*.

kerbruine kleederen en sluijers trekken zij aan. Uit Gormas vertrekken zij, en zij gaan naar Bivar. Don Diego ziet ze komen en gaat haar te gemoet.

"Vanwaar zijn deze nonnen, die mij iets komen vragen?"

"Wij zullen het u zeggen, heer! daar er geene reden is "om het u te verbergen. Wij zijn de dochters van graaf "Don Gormas, en gij hebt hem doen dooden. Onze broe-"ders hebt gij gevangen genomen, en gij bewaakt hen "hier. En wij zijn vrouwen; niemand is er om ons te be-"schermen."

Toen sprak Don Diego: "*Mij* moet gij niet beschuldigen; "vraagt aan Rodrigo, of hij ze u terug wil geven, en bij Chris-"tus zweer ik u, dat ik er genoegen in zal nemen."

Dat hoorde Rodrigo; hij begon te spreken:

"Kwalijk hebt gij gehandeld, heer! met de waarheid te ont-"kennen. Een waardige zoon van u, een waardige zoon "mijner moeder zal ik zijn. In 's hemels naam, heer! let op "hetgeen voorvalt in de wereld; aan dat wat de vader deed, "hebben de dochters geene schuld. Geef haar hare broeders "terug, want zij hebben hen zeer noodig; gematigd moet gij "handelen omtrent deze jonkvrouwen!"

Toen sprak Don Diego:

"Mijn zoon! beveel dat men hen aan haar teruggeve!"

De broeders ontslaan zij, en geven hen terug aan de jonkvrouwen.

Toen de broeders zich vrij zagen, begonnen zij te spreken:

"Vijftien dagen uitstel zullen wij geven aan Rodrigo en "aan zijnen vader; dan zullen wij hen des nachts komen ver-"branden in de huizen van Bivar!"

Toen sprak Ximena Gomes, de jongste dochter, aldus:

"Matigt uwe drift, broeders! in Gods naam! Ik zal naar "Zamora gaan, om mijne klagt in te brengen bij koning "Ferdinand; gij zult ondertusschen veilig zijn, en *hij* zal u "regt verschaffen."

Daarop steeg Ximena Gomes te paard; drie jonkvrouwen gaan met haar, en schildknapen, die haar moesten verdedigen.

Zij kwam te Zamora, waar het hof des konings is, weenende en om medelijden vragende:

Digitized by Google

"Koning! eene rampzalige jonkvrouw ben ik, heb mede-"lijden met mij! Toen de gravin mijne moeder stierf, bleef "ik achter als een zeer jong weesje. Een zoon van Diego "Laynes deed mij veel kwaad; mijne broeders ontnam hij "mij door hen gevangen te nemen; mijnen vader ontnam hij "mij door hem te dooden. Bij u, die koning zijt, kom ik mij "beklagen. Heer! wees genadig; beveel dat men mij regt "verschaffe!"

Zwaar woog het bij den koning en hij begon te spreken:

"In groote spanning zijn mijne rijken; Kastilië zal tegen "mij opstaan, en als de Kastieljanen tegen mij opstaan, dan "zullen zij mij veel kwaad doen."

Als Ximena Gomes dat hoorde, kuste zij zijne handen.

"Genade!" sprak zij, "genade, heer! Duid hetgeen ik zeg-"gen zal, mij niet euvel; ik zal u toonen hoe gij Kastilië en "al uwe rijken tot rust kunt brengen. Geef mij Rodrigo tot "gemaal, dengeen die mijnen vader heeft gedood!"

Toen dat de graaf Don Ossorio hoorde, die koning Ferdinand's leermeester geweest was, nam hij den koning bij de hand en leidde hem ter zijde. "Heer! wat dunkt u van de "gift, die zij u heeft gevraagd? Zeer danken moet gij daar-"voor den Almagtigen Vader! Heer! ontbied Rodrigo en zij-"nen vader!"

In haast maken zij de brieven gereed, want zij willen niet uitstellen. Zij geven ze aan den bode; deze is op weg gegaan. Toen hij te Bivar kwam, was Don Diego aan den maaltijd. Hij sprak:

"Uw dienaar ben ik, heer! eene goede boodschap breng ik "u. De dappere koning Ferdinand ontbiedt u en uwen zoon; "zie hier zijne geteekende brieven, die ik u breng, en zoo "het Gode behaagt, dan zal Rodrigo spoedig een' hoogen "rang bekleeden."

Don Diego beschouwde de brieven en zijne kleur verschoot; argwaan koesterde hij, dat de koning hem wilde dooden wegens den dood van den graaf. "Hoor mij," sprak hij, "mijn "zoon! en let hier op. Ik vrees die brieven, ik vrees dat er "verraad onder schuilt, want zoodanig is de schandelijke ge-"woonte der koningen. Den koning, dien gij dient, diende ik "zonder het minste bedrog; — hoed u voor hem als voor een'

Digitized by Google

"doodvijand! Mijn zoon! ga gij naar Faro, waar uw oom "Ruy Laynes zich bevindt, en ik zal naar het hof gaan, "waar de dappere koning is; en als misschien de koning mij "doodt, dan zult gij en uwe ooms mij kunnen wreken."

Toen sprak Rodrigo:

"Niet aldus! Wat u geschiedt, ik wil dat het ook mij ge-"schiede! Ofschoon gij mijn vader zijt, toch wil ik u een' "raad geven. Neem drie honderd ruiters met u, en als wij "genaderd zijn tot de poort van Zamora, geef ze dan aan "mij." Toen sprak Don Diego: "Welnu, laat ons gaan!"

Zij begeven zich op weg; zij gaan naar Zamora.

Bij de poort van Zamora, daar waar de Duero stroomt, wapenen zich de driehonderd, en zoo ook Rodrigo; en toen Rodrigo hen gewapend zag, begon hij te spreken. "Hoort "mij," zeide hij, "vrienden, bloedverwanten en vazallen mijns "vaders! Bewaakt uwen heer, zonder list of bedrog! Zoo "gij ziet dat de alguasil hem vatten wil, doodt dan den al-"guasil zonder het minste verwijl, en even zwart zij de dag "voor den koning als voor al de anderen, die daar ginder "zijn! Omdat gij den koning neêrvelt, kan men u nog geene "verraders noemen, want zijne vazallen zijn wij niet; groo-"ter verrader zou de koning zijn, zoo hij mijnen vader dood-"de, omdat ik mijnen vijand doodde in een' eerlijken strijd in "het open veld!" Allen antwoordden: "Met regt hebt gij den "trotschen graaf gedood!"

Toen Rodrigo den blik in de rondte liet waren, stoven allen uiteen; zeer groote vrees hadden allen voor hem, en allen waren zeer verschrikt.

Diego Laynes kwam om den koning de hand te kussen; maar toen Rodrigo dat zag, wilde *hij* 's konings hand niet kussen. Een lang zwaard had hij aangegespt; de koning was zeer verontrust; met luider stemme riep hij: "Voert dien dui-"vel weg!" Toen sprak Don Rodrigo: "Liever ware ik aan "het kruis gespijkerd, dan dat gij mijn heer zoudt zijn en ik "uw vazal. Mijn toorn is ontvlamd, omdat mijn vader u de "hand heeft gekust."

Toen sprak de koning tot den graaf Don Ossorio, die hem had opgevoed: "Breng die jonkvrouw hier; verloven zullen "wij dezen trotsche!"

Digitized by Google

Don Diego vertrouwde zijne ooren niet, zoo verschrikt was hij.

De jonkvrouw kwam; de graaf bood haar de hand. Zij sloeg de oogen op, zag Rodrigo aan en sprak:

"Heer! veelmalen dank ik u, want deze is de graaf dien "ik ten huwelijk vraag."

Toen verloofde men Doña Ximena Gomes met Rodrigo den Kastieljaan.

Zeer vertoornd op den Kastieljaanschen koning, antwoordde Rodrigo:

"Heer! meer tegen mijnen wil dan met mijnen wil, hebt "gij mij verloofd; maar ik zweer bij Christus, dat ik u de "hand niet zal kussen, en dat ik met haar niet zijn zal op "het land noch in de stad, voordat ik overwinnaar zal zijn "in vijf eerlijke slagen in het open veld!"

Men vergisse zich niet omtrent de redenen, die Ximena bewogen om aan Rodrigo hare hand aan te bieden. Het was geene romaneske bewondering, geen brandende hartstogt voor den jongen held, die haar daartoe noopte. Het tooneel, dat ik heb trachten weder te geven, moge oppervlakkig veel gelijkheid hebben met verscheidene incidenten in de Arthur-sage; men moge er door herinnerd worden aan Lancelot's geliefde, die met den moordenaar haars vaders zamenwoont, als ware zij zijne vrouw geweest; aan Laudine, die met den moordenaar haars mans dadelijk huwt als deze begraven is; toch is Ximena eene geheel andere vrouw dan de heldinnen der Arthur-sage; een fabelkring, die juist wegens zijne onzedelijkheid — zijn mystiek karakter nog daargelaten — geen ingang kon vinden in een land als Spanje; in een land, waar, wel is waar, roof, meineed, verraad en moord vooral niet zeldzamer waren dan elders, maar waar toch, bij meerdere ruwheid, datgene niet werd verontschuldigd, wat elders meer beschaafden door de vingers zagen. Ximena is geene hartstogtelijke, geene romaneske vrouw. Wat haar bewoog aan Rodrigo hare hand aan te bieden, het was de zucht een' burgeroorlog te verhinderen. Zij bemint Rodrigo niet, maar met echt vrouwelijke zelfverloochening offert zij zich op; in alles lijdzaam, vertrouwt zij, dat, al bemint Rodrigo haar evenmin

Digitized by Google

als zij hem, hare edele bedoelingen den ruwen held zachter omtrent haar zullen stemmen, dat hij er op uit zal zijn om hare smart te lenigen; *hij*, die zelf had gezegd dat de dochters de schuld des vaders niet moeten boeten; "wie mij "zooveel kwaad heeft gedaan, ik weet dat die mij eenig "goed zal doen [1]," zegt zij in eene oude romance. En terwijl in de oude sage de jonkvrouw Ximena alles behalve eene romanheldin is, de krachtige Cid alles behalve een smachtend minnaar, een sierlijk uitgedost *galan* der zestiende eeuw, zoo is ook Ximena, die in het "Poema" als echtgenoot wordt geschilderd, niet de beheerscheres van het hart haars gemaals, niet de sentimentele dame der *latere* traditie, die Rodrigo smeekt zich niet aan de tallooze gevaren van den krijg bloot te stellen; die hem raadt stil te huis te blijven als een brave *épicier;* die hem vertelt, dat, zoo hij een Mars is in het veld, hij een Apollo is aan het hof, waar hij even zoo veel schoone dames doodt, als ginder woeste Mooren [2]. Neen, Rodrigo's gemalin is nederig en onderworpen; zij is trotsch op haren gemaal; zij schenkt hem een onbeperkt vertrouwen; nimmer waagt zij het den onverschrokken' held een' laffen raad te geven, hem terug te houden van het veld der eer, hem eene rust aan te prijzen, die den held evenzeer zou hebben vernederd als haar zelve. De opoffering der jonkvrouw is beloond, want Rodrigo bemint haar en zij bemint Rodrigo; maar zelfs hare liefde is altijd bedeesd; slechts op hare knieën spreekt zij tot haren gemaal; aan ieder bevel uit zijnen mond gehoorzaamt zij stiptelijk, zonder eenige tegenwerping te durven opperen; als eene brave huisvrouw, betracht zij al hare

---

[1] Que quien tanto mal me hizo, sé que algun bien me hara.

"Dia era de los reyes."

[2] Ik doel hier nog niet eens op de latere Spaansche tooneelstukken, maar op eenige romances, zoo als de focileelijke "Al arma, al arma sonaban." De regels:

Rey de mi alma y desta tierra conde,
¿ Por qué me dejas? ¿ Donde vas? ¿ Adonde?

die de maker al zeer fraai schijnt te hebben gevonden, daar zij als refrein viermaal voorkomen, zijn niet te goed voor een opera-air.

Digitized by Google

pligten met de grootste naauwgezetheid. Wij willen de verhouding tusschen man en vrouw, zoo als die in Spanje was, niet beoordeelen; wie er zich aan ergert, wie meent dat die brave huisvrouw tamelijk prozaïsch is, die trooste er zich mede dat alles veranderd is, veranderd zelfs in de latere bewerkingen der Cid-sage; maar wij huldigen de historische waarheid der oude traditie, waarin nog geen zweem te vinden is van ridderlijke galanterie; waarin alles eenvoud is en natuur; waarin de vrouw zóó is geschetst, als men ze lief had in het Spanje der middeleeuwen.

Andere romances toonen, hoe zeer de denkwijze der Spanjaarden omtrent huwelijkstrouw verschilde van die hunner naburen. Wel vergaf men een' misstap aan het meisje. Graaf Claros, zoo verhaalt eene heerlijke romance uit de dertiende eeuw [1], had de Infante Claraniña verleid, en het doodvonnis was over hem uitgesproken. De aartsbisschop gaat tot hem om het hem mede te deelen, maar in plaats van hem iets te verwijten, spreekt hij aldus:

"Ik heb medelijden met u, graaf! omdat men u zoo ter "dood brengen wil; want de misstap, dien gij hebt begaan, "verdiende geene strenge straf; misstappen, uit liefde begaan, "moet men vergeven."

Zoo spreekt een zeer gewigtig persoon, een aartsbisschop, en hetzelfde denkbeeld ligt ten grondslag aan andere romances, b. v. aan "Mandó el Rey prender Vergilios." Maar de vrijheid, die men aan de jonkvrouw liet, liet men nimmer aan de gehuwde vrouw. In Provence vond een Rambaut de Vaqueiras eenen markies, die met den mantel der liefde — de lezer kent de geschiedenis, en weet dus dat ik niet overdragtelijk spreek — de zonden zijner eigene gehuwde zuster en van den galanten troubadour bedekte. Maar in Spanje, waar de romances de gravin Dirlos en de gravin van Narbonne als idealen der huwelijkstrouw teekenden, was de echtgenoot en de broeder een ander wezen dan in het zuiden van Frankrijk; de jaloezij was vroeger altijd een karaktertrek aan gene zijde der Pyreneën [2].

[1] "Media noche era por hilo."
[2] "Blanca sois, señora mia."

"Schoon zijt gij, mevrouw! schooner dan de zonnestraal; "zoo ik dezen nacht eens sliep, ongewapend en zonder vrees, "want sinds zeven jaren, zeven, heb ik mijne wapens niet "afgelegd, neen? Zwarter is mijn ligchaam dan een zwarte "kool."

"Slaap, ridder! slaap, ongewapend en zonder vrees, want "de graaf is op de jagt gegaan naar de bergen van Leon."

"Dolheid doode zijne honden, arenden zijn' valk; dat de heu-"velklingen, van het gebergte af tot aan den burgt toe, hem "ophouden op zijn' weg!"

Zoo spraken zij. — Haar gemaal kwam aan.

"Wat doet gij, schoone deern! dochter van een' vader, die "een verrader was?"

"Heer! ik kam mijne haren; ik kam ze met groote smart, "omdat gij mij alleen laat en naar het gebergte gaat."

"Die woorden, deern! waren niet zonder verraad! Aan wien "behoort dat paard, dat daar beneden hinnikte?"

"Heer! het behoort mijnen vader, en hij zond het u."

"Aan wien behooren die wapenen in den gang?"

"Heer! zij behooren mijnen broeder, en heden zond hij ze u."

"Aan wien behoort die lans, die ik daar zie?"

"Neem haar, graaf! neem haar, dood mij daarmede; zooda-"nigen dood — dappere graaf! — verdien ik!"

Hier wreekt zich de echtgenoot over de ontrouw zijner gemalin; elders straft de dochter den verleider harer moeder. De romance is niet minder krachtig en karakteristiek dan de voorgaande, ofschoon zij minder verzwijgt; men zal er uit zien, hoe de dochter de eer harer familie wist te bewaren, zonder evenwel haar doel te missen [1].

Zoo hoog stond de maan als de zon op het midden van den dag, toen de dappere Duitsche graaf bij die edelvrouw sliep. Geen sterveling wist het aan het hof, behalve de gra-

---

[1] "Atan alta va la luna." In deze romance wisselt de assonans driemaal af (i-a, i-o en a) en, zoo al het begin en het midden in lateren tijd zijn omgewerkt (de rijmen zijn slepend), zoo is het slot ongetwijfeld oud, want daar vindt men staande rijmen.

vin, de gravin hare dochter. Zoo sprak de edelvrouw tot haar, aldus sprak zij:

"Wat gij ook ziet, gravin! wat gij ook ziet, verberg het; "de Duitsche graaf zal u een' sluijer geven, van fijn gouddraad "geweven."

"Het helsche vuur vertere dien, moeder! den sluijer van "fijn gouddraad geweven, als ik, terwijl mijn vader nog leeft, "een' levenden stiefvader moet hebben!"

Weenend gaat zij heen; naar den graaf haren vader gaat zij:

"Waarom weent gij, gravin! Zeg, wie deed u leed?"

"Ik at hier, ik at wijnsoep met brood; de Duitsche graaf "kwam binnen en hij wierp de soep op mijn kleed!"

"Zwijg, mijne dochter! zwijg! wees daar niet boos over, "want de graaf is jong en dartel; hij zal het gedaan hebben "uit eene grap."

"Toen hij mij in zijne armen nam, eerbiedigde hij mij "niet!"

"Nam hij u in zijne armen, en wilde hij met u schertsen, — "eer de zon opkomt, is hij een man des doods!"

Als men let op de zeden der middeleeuwen, toen zoo dikwijls het regt van den sterkste gold, toen geweldenarijen en rooftogten, in tijden van oorlog, den edelen vrijstonden, dan kan men niet veronderstellen, dat de vrouw altijd een leven leidde, kalm als dat van Ximena, dan kan het niet verwonderen, dat de vrouw meermalen in een' toestand was geplaatst, die het haar tot pligt maakte iets anders te zijn dan wat zij gewoonlijk was, die haar tot eene heldin verhief. In het lied van Rico Franco wordt eene jonkvrouw verheerlijkt, die met den dolk de schande van haar geslacht wreekte, en hare eigene eer redde [1].

Op de jagt gingen zij, op de jagt, de jagers van den koning; geen wild vonden zij, niets schoten zij. De valken hadden zij verloren; de koning bedreigt hen; zij naderen het kasteel Maynes.

Daarbinnen was eene zeer schoone en zeer bevallige jonk-

[1] "A caza iban, á caza."

Digitized by Google

vrouw; zeven graven vragen haar ten huwelijk, zoo doen ook drie koningen. Rico Franco had haar geroofd, Rico Franco de Aragonees.

Tranen vloten uit de oogen der jonkvrouw; tranen vloten uit hare zoo lieve oogen. Rico Franco liefkoost haar, Rico Franco de Aragonees.

"Zoo gij vader of moeder beweent, nooit zult gij die meer "zien; zoo gij uwe broeders beweent, ik doodde hen alle drie!"

"Vader noch moeder, noch mijne drie broeders beween "ik, maar ik ween over mijn lot, waarvan ik niet weet hoe "het zijn zal. Leen mij, Rico Franco! uwen dolk; ik zal de "franjes van mijnen sluijer afsnijden, want ik mag die niet "dragen."

Rico Franco, hoffelijk als hij was, reikte haar bij het gevest den dolk toe. De jonkvrouw, slim als zij was, stootte hem den dolk in de borst. Zoo wreekte zij vader en moeder en hare drie broeders!

Wij hebben getracht de merkwaardigste trekken weder te geven, die in de volkspoëzij den ridderstand kenmerken. Wij hebben den edele gezien in betrekking tot den vorst, en in betrekking tot andere edelen. Wij hebben ook met de edelvrouwe nader kennis gemaakt. Thans moeten wij ons tot andere standen wenden, geschilderd door andere dichters.

R. DOZY.

(Het vervolg en slot in een volgend Nommer.)

Digitized by Google

DE TEGENWOORDIGE TOESTAND

ONZER

VERDEDIGINGSMIDDELEN EN STRIJDKRACHTEN.

Evenzeer als enkele personen, zijn vaak ook geheele volkeren onbekend met hunne wezenlijke sterkte, onbewust, welke krachten er in hunnen boezem sluimeren. Het toeval, eene buitengewone omstandigheid, een dreigend gevaar, leert hun die soms kennen, en doet hen inzien, dat zij niet zoo zwak en magteloos waren, als zij zich dwaasselijk voorstelden; maar zoo lang zij die zelfkennis nog niet verworven hebben, gaan zij met schroomvalligen en bedeesden tred op de baan des levens voort, in elke aanraking met vreemden, in elke vijandige botsing, hunnen wissen val en ondergang duchtende. Die schroomvalligheid, dat wantrouwen in zich zelve, geeft aan hunne besluiten en handelingen een onzeker en weifelend karakter, en stelt hen in het nadeel, wanneer zij in aanraking komen met tegenstanders, die meer stoutheid, meer zelfvertrouwen bezitten; en zoo wordt de ijdele vrees voor eene ingebeelde zwakheid dikwijls eene oorzaak van werkelijke magteloosheid. Zie daarentegen het volk, dat zijne krachten kent: met welk een zelfvertrouwen, met welk eene stoutheid treedt het op; hoe neemt het daardoor toe in sterkte en magt; hoe weet het zich te doen gelden, zijnen invloed, zijn aanzien uit te breiden, en in staats- en krijgshandelingen overwegend en zegevierend te blijven, dikwijls alleen omdat het de overtuiging heeft van zijne meerderheid, en anderen in die overtuiging heeft weten te doen deelen. Voor het volk,

Digitized by Google

even als voor den individu, is zelfkennis en zelfvertrouwen eene bron van kracht en sterkte.

Die zelfkennis, dat zelfvertrouwen, ontbreken der Hollandsche natie; zij is niet bekend met hare ware sterkte, zij waant die veel geringer dan zij werkelijk is. Bij een goed gedeelte onzer landgenooten, ook in de hoogste standen, bij onze regeerders en wetgevers zelfs, heerscht de meening, dat wij een zwak en onbeduidend volk zijn, verpligt angstvallig aan den leiband eener vreemde staatkunde te loopen, en voor alle eischen des vreemdelings het hoofd te buigen, een volk, welks onafhankelijkheid het dreigendste gevaar loopt, zoodra ons, zelfs maar voor korten tijd, de hulp van bondgenooten ontvalt. Vandaar die zwakheid, welke onze staatkunde kenmerkt, dat toegeven aan de onregtmatige eischen en vorderingen van anderen, dat angstvallig streven naar verbonden, zelfs met mogendheden, wier staatkunde in lijnregten strijd is met de beginselen van vrijheid en maatschappelijken vooruitgang; vandaar die lijdelijkheid, wanneer men ons berooft, dat laffe zwijgen, wanneer men ons hoont. Waarlijk, zij kennen het volk niet, de mannen, die zóó handelen, of die deze handelingen goedkeuren; zij herdenken onze vroegere tijden van roem en grootheid niet meer; zij begrijpen niet, dat dezelfde kracht, die vroeger in ons woonde, nog altijd bij ons bestaat, en het er slechts op aankomt die te ontwikkelen. Een volk is, wat zijne hoofden en leiders het maken; en op de hoofden en leiders onzes volks komt de schuld neêr zijner zwakheid. Van de fiere kampvechtster, die in de zeventiende eeuw, als eene andere Clorinde of Jeanne d'Arc, met den sterksten strijder durfde worstelen, hebben zij eene angstvallige, vreesachtige maagd gemaakt, die siddert bij het ritselen van het minste blad!

Wij gelooven dus, dat het goed en nuttig en pligtmatig is, die onbekendheid der natie met zich zelve te doen ophouden of te verminderen; wij gelooven, dat elke poging, om haar bekend te maken met hare krachten, met hare hulpmiddelen, verdient gewaardeerd te worden, en willen in de volgende bladen onze krachten aan eene zoodanige wijden. Wij willen trachten daarin aan te toonen, dat Holland eene genoegzame sterkte heeft, om de vreeze ijdel te maken, alsof het bij den

Digitized by Google

eersten staatsstorm uit de rij der volkeren zou moeten verdwijnen; ja, dat zelfs, wanneer het oorlogsvuur geheel Europa weer doet blaken, wanneer vijandelijke legers onzen bodem bedreigen, wanneer hulp van bondgenooten ons ontbreekt, wij daarom nog niet vallen moeten, maar ons zelven genoeg kunnen zijn.

Wij zullen die taak ondernemen met volle en krachtige overtuiging, maar zonder overdrijving, zonder ons door hersenschimmen te laten wegslepen, zonder een beroep te doen op buitengewone inspanningen en opofferingen, op eene, mogelijk niet meer bereikbare, vaderlandsliefde en heldengeest. Wij zullen alleen door redenering, door de aanhaling van feiten, door een gedurig beroep op de geschiedenis, de waarheid onzer woorden staven. Wij willen het voor ieder zonneklaar maken, dat er nog geen buitengewone heldenmoed toe behoort, om den vaderlandschen grond tegen de aanranding van den magtigsten vijand te beschermen, en dat er daarentegen onverschoonlijke zwakheid en lafheid in zou gelegen zijn, geene partij te trekken van de groote voordeelen, welke de ligging en natuurlijke gesteldheid van ons land tot zijne verdediging aanbieden.

Wij bepalen onze beschouwingen voornamelijk tot de verdediging van het moederland. Een enkel woord echter over die onzer buitenlandsche bezittingen en over het geval van eenen oorlog ter zee ga vooraf.

Het behoud onzer buitenlandsche bezittingen is geene volstrekte voorwaarde voor de voortduring van ons volksbestaan; maar toch is het zeker, dat het verlies dier bezittingen — zoo wij dat verlies niet spoedig door iets anders weten te herstellen — Nederland terug doet gaan tot den rang der onbeduidendste mogendheid. Willen wij dus aanspraak blijven maken op aanzien en magt, dan moeten wij die bezittingen behouden, voornamelijk de Oostersche, boven alles Java; — onze toekomst hangt er van af.

Kunnen wij ons het behoud dier bezittingen verzekeren? Zoo slechts tot dat einde krachtige en beleidvolle maatregelen worden genomen, voorzeker! Noch Frankrijk, noch Amerika hebben wij op dit oogenblik dáár ernstig te vreezen: zij zijn te zeer verwijderd, en men brengt zoo niet in eens bij de tegenvoe-

Digitized by Google

ters eene vloot en een leger over, sterk genoeg om de verovering van een eiland als Java te ondernemen. De eenige vijand, voor wien wij ernstig beducht moeten zijn, is Engeland; het grijpt reeds om zich heen, het breidt zich uit ten onzen koste, het heeft reeds inbreuk gemaakt op onze regten, op onze bezittingen. "Borneo, Laboan!" die namen hebben in den laatsten tijd te dikwijls de drukpers en het spreekgestoelte bezig gehouden, dan dat eenig Nederlander onbekend zou zijn gebleven met de overweldigingen der Britsche eilanders, met het onregt, dat zij ons hebben aangedaan.

Kon men voorzien, dat alles zich *daartoe* zou bepalen, dan ware het mogelijk voorzigtig en raadzaam, die overweldiging te verduren, dat onregt te verkroppen; — want welk groot gewigt heeft voor ons het bezit van Borneo? Wat verliezen wij aan een eiland, belangrijk door zijne grootte, door wat het voort *kan* brengen, maar waarvan wij, tot nu toe, niet het minste nut hebben weten te trekken? Hebben wij niet genoeg aan wat wij nu reeds in Indië bezitten? Is het niet oneindig beter door bebouwing, door eene te lang verzuimde kolonisatie, partij te trekken van wat men heeft, dan zich dwaasselijk over eene groote oppervlakte gronds uit te breiden? Is het enkele Java, dat onzen volksrijkdom vermeerdert, voor ons niet van oneindig meer waarde, dan voor Engeland geheel Hindostan, dat geenerlei overwinst oplevert?

Wij zouden dus in het geheele of gedeeltelijke verlies van Borneo voor ons nog zulk eene groote volksramp niet zien, wanneer wij de stellige zekerheid hadden, dat dit verlies door geene andere zou gevolgd worden; maar zóó is het niet; integendeel, het is uit alles blijkbaar, het is voor niemand een geheim meer, dat Engeland naijverig is op den bloei van onze Indische bezittingen, dat het er onvermoeid naar streeft, om ons die bezittingen te ontweldigen, dat het daartoe slechts een voorwendsel tot botsingen en vijandschap zoekt, dat de vestiging op Borneo slechts de eerste stap is op den weg, waarvan Java's verovering het einddoel uitmaakt. Men moet geheel onbekend zijn met de staatkunde der Britsche regering, met de volksmeening in Engeland, om dit niet te weten; dagbladen en tijdschriften, de

Digitized by Google

vertoogen van den handel en de redevoeringen in het parlement, alles verkondigt luide de leer, dat de Indische archipel geheel onder Britsch gezag moet komen. Blind is hij, die dit niet opmerkt; — en daarom juist ware het de pligt geweest onzer regering zich, reeds van den eersten stap af aan, krachtdadig daartegen te verzetten, en ten minste door een openlijk protest voor Europa en geheel de beschaafde wereld ons goed regt te bewijzen, en de verontwaardiging van het algemeen tegen de overweldiging en roofzucht onzer vijanden gaande te maken.

Tegen dien geest van overweldiging en roofzucht moeten wij in Indië voortdurend op onze hoede zijn; hij is dáár voor ons een dreigend en blijvend gevaar, — een gevaar echter, waaraan wij ons zegevierend kunnen ontworstelen, zoo wij slechts niet zelve uit onverstand en kleinmoedigheid onzen vijanden in de hand werken, zoo wij slechts niet ten opzigte van Java die misdadige zorgeloosheid betoonen, die eenmaal Brazilië voor ons verloren heeft doen gaan. Java kan zeer goed verdedigd worden, mits men maar een goed leger, mits, vooral, men maar een krachtvol bevelhebber daar hebbe. Wij beroepen ons op de ondervinding. Na de omwenteling van 1795 is Java bijna voortdurend geheel afgescheiden gebleven van het moederland; toch is het eerst in 1811 door de Engelschen veroverd; en mogelijk, dat die verovering ook toen niet zou hebben plaats gehad, wanneer Daendels daar nog als landvoogd het gezag had gevoerd.

In onze dagen zou de verdediging van Java met veel gunstiger kansen kunnen plaats hebben dan toen; de krachten onzer vijanden zijn niet grooter geworden, de onze wél. Onze zeemagt is wel niet sterk, maar kan toch aan de verdediging van Indië deel nemen, terwijl zij in 1811 zoo goed als vernietigd was; ons leger in Indië, hoezeer het nog verbetering en uitbreiding vordert, kan evenwel niet op dezelfde lijn gesteld worden met die krijgsmagt, welke in 1811 Java moest verdedigen, en waarvan men in Saxen-Weimar's verhaal eene zoo treurige schets vindt opgehangen; vestingen zijn, sedert dien tijd, op Java aangelegd; de inwendige rust op dat eiland is beter gevestigd; op de medewerking des inboorlings kunnen wij met meerdere zekerheid rekenen.

Digitized by Google

Dit alles zamengenomen, maakt, dat, wanneer er op Java een krachtig en beleidvol aanvoerder is, men voor dat eiland weinig heeft te vreezen. De overige Indische bezittingen loopen mogelijk meer gevaar; maar hun verlies is, hoe nadeelig ook, gering in vergelijking van den slag, welken ons het verlies van Java zoude toebrengen. Dat eiland kan daarenboven, door vijandelijke vloten ingesloten, geheel beroofd worden van zijne gemeenschap met het moederland, van den gewonen uitweg voor zijne producten! Een nadeel, wij erkennen het,— maar slechts een tijdelijk nadeel, dat met den oorlog ophoudt, en door den vrede dra hersteld wordt. Van de producten van Java zullen de Amerikanen ons wel ontdoen; en indien de daaruit voortspruitende gelden het moederland niet kunnen toevloeijen, zoo kunnen zij toch dienen, om aan de wapening op Java de grootste uitbreiding te geven, en de verdediging van dat eiland te verzekeren.

Wij zwijgen hier van verschillende omstandigheden, die de verdediging van Java moeten begunstigen en de verovering van dat eiland door de Engelschen moeijelijk of ondoenlijk maken. Wij spreken hier niet van de mogelijkheid om onze zeemagt in de Indische wateren zoodanig te versterken, dat zij den Engelschen het hoofd kan bieden en eene landing onmogelijk maken; van de groote kosten, welke de bijeenbrenging vereischt van eene zee- en landmagt, sterk genoeg om Java aan te vallen, — kosten, die, bij den ongunstigen toestand van Engeland's finantiën, niet geheel voorbijgezien mogen worden; van de hulp, die wij van bondgenooten kunnen erlangen; van de moeijelijkheden, die het Britsche bestuur in Hindostan zelf kan ontmoeten, door binnenlandsche onlusten, door den oproerigen geest der Indische troepen, door de vrees voor de steeds naderbij komende Russische magt; — wij zwijgen van dit alles, omdat wij de lichtzijde van het tafereel niet willen overdrijven, omdat wij zelfs den schijn willen vermijden van ons met hersenschimmige verwachtingen te vleijen. Dat alles, — hoezeer het tot de mogelijkheden, zelfs tot de waarschijnlijkheden behoort — laten wij daar; wij nemen den toestand zoo ongunstig, zoo nadeelig als die maar zijn kan; wij nemen aan, dat Engeland niet terugdeinze voor de kosten eener expeditie tegen Java:

Digitized by Google

dat het in Hindostan door niets belemmerd worde; dat het geene vrees voor de Russen behoeve te koesteren; dat wij zonder bondgenooten zijn, en dat onze zeemagt geene landing kan beletten: — welnu, zelfs dán kan, naar onze overtuiging, Java nog met goed gevolg verdedigd worden; zelfs dán kan eene landing op dat eiland met de nederlaag en den ondergang van het gelande leger eindigen. Hiertoe wordt niets anders vereischt dan verstandige en wel voorbereide maatregelen ter verdediging. Men hebbe op Java een genoegzaam leger, men hebbe daar vooral eene talrijke Europesche bevolking, om bij het uitbreken van eenen oorlog aan dat leger de grootste uitbreiding te kunnen geven. In geval toch van oorlog valt er op de hulp van het moederland niet meer te rekenen. De eerste maatregel der zeemogendheid, welke ons dat eiland zou willen ontrooven, zal wel de afbreking der gemeenschap met Nederland zijn. Daarom moeten op Java ten allen tijde al die bestanddeelen voorhanden zijn, welke tot de daarstelling van een sterk leger worden vereischt.

Van onze andere buitenlandsche bezittingen zullen wij niet gewagen. Zij kunnen door verloop van tijd, vooral door eene verstandige kolonisatie, zeer belangrijk worden, den rijkdom en den steun van Holland uitmaken; zij doen het op dit oogenblik niet, en hun verlies zou thans voor ons vaderland slechts eene geringe ramp zijn.

Zal dan een zee-oorlog de vernietiging onzer onafhankelijkheid aanbrengen? Wij ontkennen het nadeel niet, dat zulk een krijg aan Nederland kan veroorzaken: de handel staat dan stil, zoo als hij stilstond van 1795 tot het einde van 1813; en wij zijn niet meer in dien tijd, toen onze vloten met Engeland om de vrijheid der wateren vermogten te strijden. Maar, hoewel de handel de zenuw, de levensader van ons land is: volgt dan daaruit, dat ons volksbestaan vergaan moet, omdat de handel tijdelijk stilstaat? Zijn wij niet die zware langdurige crisis van 1795—1813 te boven gekomen, schoon Frankrijk te gelijkertijd ten zijnen behoeve onze geldmiddelen uitputte? En is het wel waarschijnlijk, dat diezelfde tijd van tegenspoed en ramp zoo geducht en zoo langdurig terug zal keeren? — De onafhankelijkheid

Digitized by Google

van een volk gaat niet verloren, alleen omdat de bronnen van zijn bestaan tijdelijk zijn opgedroogd. Herinneren wij ons den treurigen toestand des handels tijdens den eersten Engelschen oorlog, de ellende, toen te Amsterdam en in de andere koopsteden heerschende; — toch kwam men dien slag te boven; de handel breidde zich weldra weer uit met eene ongehoorde kracht, en korte jaren later schreef de Ruyter op den Theems aan Groot-Brittannië de wet voor. Daarenboven, zoo een oorlog tegen eene zeemogendheid voor ons nadeelig is, het staat aan ons om die nadeelen te vergelden. Wel is onze zeemagt te zwak, om groote zeeslagen te leveren; maar toch kan en moet aan die zeemagt eene zoodanige uitbreiding gegeven worden, dat zij met voordeel kan optreden in de Indische wateren, en dat zij, in kleine afdeelingen in verschillende zeeën verdeeld, den vijand, dien zij niet in het groot kan bestrijden, in het klein afbreuk kan doen! Zóó handelden enkele gedeelten der Fransche zeemagt tijdens het keizerrijk; zóó deden de Amerikanen in 1812; beide bragten daardoor den Britten gevoelige nadeelen toe; ook wij kunnen zóó doen. En dan de kaapvaart, dat middel, door de Zeeuwen in den tachtigjarigen oorlog met zoo uitstekend gevolg aangewend, dat in 1672 hen bijna ongeloofelijke voordeelen deed behalen, dat de Duinkerkers de vereenigde vloten van Engeland en Holland deed braveren, toen de geregelde scheepsmagt van Lodewijk XIV vernield was: — waarom zouden wij ook dat middel niet aanwenden? Of ontbreekt het ons daartoe aan ondernemingszucht en aan dapperheid? Zijn wij minder dan de tijdgenooten van Jean Bart? Levert Rotterdam niet even stoute zeelieden op als Duinkerken? En is er in de Zeeuwen van onze dagen dan niets overgebleven van de Zeeuwen der 16de en 17de eeuwen?

Zoo zal dus noch een aanval op onze buitenlandsche bezittingen, noch een oorlog ter zee, ons volksbestaan kunnen vernietigen, wanneer slechts op eene verstandige wijze van onze verdedigingsmiddelen gebruik wordt gemaakt. Evenzeer, en nog in veel grootere mate, kan de verdediging van onzen

Digitized by Google

vaderlandschen grond tegen de magtigste vijandelijke legers volgehouden worden.

Aan twee zijden, ten noorden en ten westen, wordt Nederland door de zee omgeven, oostelijk grenst het aan Duitsche staten, zuidelijk aan België. Onderzoeken wij, welke kansen een vijandelijke inval aan die verschillende grenzen heeft.

Een aanval van de zeezijde is voor een staat, die niet geheel magteloos is, nooit ernstig te vreezen, en de verdedigingsmaatregelen moeten al zeer slecht genomen worden, wanneer hij ernstig gevaar zal aanbrengen. Het bezwaar om eene legermagt van genoegzame sterkte in te schepen, de tijd en de kosten, die hiertoe gevorderd worden, de omstandigheid, dat bij een ingescheept leger meestentijds weinig ruiterij en geschut is, de nadeelige invloed, welken een zeetogt op de strijdvaardigheid van landtroepen oefent, de moeijelijkheid en het gevaar eener landing, de onzekerheid eener voortdurende gemeenschap met het eigen land en de vrees voor afsnijdingen van toevoer en versterking, misschien zelfs van den vrijen terugtogt: — dit alles maakt in het algemeen een landingsleger weinig gevaarlijk; en wanneer hier nog eene terreinsgesteldheid bij komt als die van het met rivieren en kanalen doorsneden Holland, welke de taak van aanvaller evenzeer bemoeijelijkt als zij den verdediger begunstigt, en daarenboven de volkswapeningen toelaat werkdadig op te treden, dan zal eene landing, bij eenig beleid aan de zijde des verdedigers, weinig of niet te duchten zijn.

De landing van een vijandelijk leger kan plaats hebben, hetzij in Zeeland, hetzij in eene der noordoostelijke gewesten, hetzij op de Hollandsche kust. Maar wat beduidt eene landing in Zeeland en het vermeesteren van een of twee der Zeeuwsche eilanden? Het vijandelijk leger is dan tot die eilanden beperkt, en valt weldra als een slagtoffer der ongezonde luchtstreek, zoo doodend voor den vreemdeling. Verdere uitbreiding is moeijelijk, ondoenlijk zelfs, wanneer de verdediger eenigzins goede maatregelen heeft genomen, want bij ieder eiland, dat men verder wil bemagtigen, moet eene nieuwe landing beproefd worden, en eene landing dáár, waar reeds alles is voorbereid om haar te verijdelen. De verschij-

Digitized by Google

ning van een vijandelijk leger in Zeeland kan dus voor ons niet gevaarlijk zijn.

Ook eene landing in Vriesland of Groningen, zelfs wanneer zij slaagt en het der vijandelijke magt gelukt zich in die gewesten uit te breiden, kan nog niet gevaarlijk voor ons land worden. De eigenlijke kracht toch van onzen staat wordt uitgemaakt door de provincie Holland, en om uit de noordoostelijke gewesten tot deze door te dringen, moet de vijand schier onoverkomelijke hinderpalen te boven komen, die wij later zullen beschrijven.

Eene landing eindelijk op de Hollandsche kust gaat met groote moeijelijkheden gepaard, en is alleen op enkele punten uitvoerbaar, waar men bij tijds verdedigingsmiddelen kan vereenigen. Na de landing daarenboven heeft het vijandelijke leger nog het grootste bezwaar om verder door te dringen, omdat de zoozeer doorsnedene landstreek de hardnekkigste verdediging mogelijk maakt — zelfs voor ongeoefende troepen, voor volkswapeningen. Op open terrein toch, dat groote uitbreiding van magt toelaat, waar groote troepenbewegingen kunnen plaats hebben, die vaardigheid en regelmatigheid vorderen, waar de infanterie aan de vereenigde aanvallen van 's vijands ruiterij en geschut is blootgesteld, mogen ongeoefende troepen zeer in het nadeel, misschien in het geheel niet aanwendbaar zijn: — maar zoo is het niet in eene landstreek als de provincie Holland, die de werking van ruiterij en geschut grootendeels uitsluit, die geene uitbreiding van magt toelaat en de overmagt dus nutteloos maakt, en waar duizend man even sterk zijn als honderdduizend; zoo is het niet op een grond, waar de geheele strijd zich tot een postenoorlog, tot dijkgevechten bepaalt, en waar het doorsteken van een enkelen dijk, het opwerpen van eene enkele borstwering, soms voldoende is om aan eene stelling eene onneembare sterkte te geven. Hier, op zulk een terrein, kunnen de ongeoefendste troepen worden aangewend; hier, zoo ergens, zijn Napoleon's woorden toepasselijk "— dat achter eene borstwering een soldaat goed is, wanneer "hij maar zijn geweer kan afschieten." Eene landing in Holland zal eer den ondergang van het gelande leger dan die van het bedreigde land na zich slepen. Waar het terrein duizend

Digitized by Google

"Thermopylen" aanbiedt, zou het wel noodlottig zijn, zoo zich geen enkele Leonidas opdeed.

Wanneer wij het verledene raadplegen, om onze redenering aan de ondervinding van vroegere dagen te toetsen, dan ontmoeten wij in onze geschiedenis twee voorbeelden van landingen door vijandelijke legers volbragt: — de landing van eene Engelsche en Russische legermagt in Noord-Holland in 1799, en die van een Engelsch leger in Zeeland, in het jaar 1809. Een kort overzigt zal het bewijs geven, dat beide die voorbeelden bevestigen, wat wij van de sterke verdedigingsmiddelen, die ons land aan de zeezijde heeft, beweerd hebben.

De landing in Noord-Holland heeft plaats op het einde van Augustus 1799, zij wordt verrigt door een Engelsch en een Russisch leger, waarvan de vereenigde sterkte ongeveer 40,000 man bedraagt; de Hollandsche magt in Noord-Holland is aanvankelijk zeer gering, zij wordt later versterkt door andere Hollandsche en Fransche troepen, maar blijft toch altijd aanmerkelijk zwakker dan die des vijands; — en toch is de uitkomst geheel in het voordeel der verdedigers. De vijand, na een scherp gevecht geland, maakt zich zonder slag of stoot meester van den Helder, slaat den aanval der Hollanders af, rukt in het begin van September zelf ten aanval vooruit, maar ondergaat eene nederlaag in den slag van Bergen. Bij een tweeden veldslag blijft hij overwinnaar en dwingt het Hollandsch-Fransche leger Alkmaar te ontruimen, maar bij Castricum lijdt hij andermaal eene nederlaag, die hem weder naar Noord-Hollands uiterste punt terugdrijft, en hij mag zich nu gelukkig rekenen, bij overeenkomst met den aanvoerder van het Hollandsch-Fransche leger een vrijen aftogt te bedingen. Kraijenhof geeft zelfs in zijn geschiedverhaal niet onduidelijk te kennen, dat alleen de omkooping van den Franschen veldheer Brune de Engelschen uit den gevaarvollen toestand, waarin zij zich bevonden, redde. Hoe dit echter zij, de uitkomst bewijst genoegzaam, welke geringe kansen eene landing in Holland aan een vijandelijk leger oplevert. Wij willen toegeven, dat de hoofden van het Engelsch-Russische leger met meer beleid hadden kunnen handelen, wij erken-

Digitized by Google

nen gaarne, dat de uitkomst voor een gedeelte is te danken aan de dapperheid, door de Hollandsche en Fransche troepen in den korten maar moorddadigen veldtogt betoond; maar men vergete ook niet, onder hoe nadeelige omstandigheden toen de verdediging werd gevoerd. De vijandelijke magt bedroeg 40,000 man, die des verdedigers was van veel geringer beteekenis; in den Helder bezat de vijand terstond eene havenplaats, een steunpunt; de Hollandsche vloot viel hem dadelijk toe; het land, door staatkundige twisten verdeeld, werd op verschillende punten door de aanhangers van het huis van Oranje bedreigd: — en zoo niettegenstaande dit alles de landing toch geheel mislukte, wat heeft men dan te verwachten, wanneer het landingsleger niet eene zoo buitengewone sterkte heeft, wanneer het eigen leger talrijker is, wanneer het goed bevestigde de Helder den aanval van den sterksten vijand tart, wanneer de zeemagt een werkzaam deel aan de verdediging neemt, en het geheele land eensgezind is om den vreemden indringer krachtdadig het hoofd te bieden?

De landing, in Augustus 1809 door de Engelschen in Zeeland verrigt, had eigenlijk minder een aanval op ons land, dan wel het vermeesteren van Antwerpen en van de daar aanwezige Fransche zeemagt ten doel. Men herinnert zich, hoe die onderneming geheel en al verijdeld werd, en hoe duizenden Engelsche soldaten door de ongezonde luchtstreek in Walcheren werden ten grave gesleept. Ook hier had de weinige bekwaamheid der aanvoerders wel eenig deel aan den verderfelijken uitslag; maar toch, wanneer men den gang van zaken toen ter tijde nagaat, dan ziet men, hoe snelle en hoe afdoende maatregelen ter verdediging aan onze zijde waren genomen, en hoe gering de kans was voor het Engelsche leger, om uit Walcheren en Zuid-Beveland zich verder in ons land uit te breiden. Dit voorbeeld bevestigt onze stelling: dat de verschijning van een vijandelijk leger in Zeeland ons niet gevaarlijk kan zijn.

Maar, zegt men, eene vijandelijke vloot kan onze wateren en groote rivieren binnendringen, vijandelijke landingstroepen kunnen zich meester maken van onze havens en koopsteden, zij kunnen onze maritieme etablissementen vernielen,

Digitized by Google

zoo als de Engelschen dit in 1809 met Vlissingen en in 1812 met New-York deden! — Ook dit is te beletten: de verdediging onzer zeegaten en groote rivieren kan door onze zeemagt, in verband met goed aangelegde kustbatterijen, tegen de sterkste vijandelijke vloot worden volgehouden. Bovendien, al nemen wij aan, dat de vijand over die verdediging zegeviere, dat hij de rivieren opzeile, en, even als oudtijds de woeste Noormannen, overal plundere en roove, en onze steden aan de vlammen prijs geve, dan zal die barbaarsche wijze van oorlogvoeren ons wel verliezen toebrengen, ons wel gevoelige wonden slaan, maar geen verliezen, die tot den vrede dwingen, geen wonden die doodelijk zijn. Integendeel zal de verbittering eene nieuwe veerkracht aan onze handelingen geven, ons met nieuwe geestdrift den strijd doen voortzetten.

Zoo weinig heeft Nederland van de zeezijde te vreezen; onderzoeken wij thans, wat het aan de landzijde van zijne vijanden te duchten heeft.

Wij beginnen met hier de geschiedenis te raadplegen, ten einde onze redenering zich niet in het afgetrokkene bewege, maar op feiten steune; wij zullen uit hetgeen vroeger gebeurd is trachten af te leiden, wat er nu nog gebeuren kan; wij willen zien, hoedanig de vroegere invallen in ons land hebben plaats gehad en welke gevolgen die invallen gehad hebben, om daardoor, het verschil van tijd en omstandigheden in aanmerking nemende, tot het besluit te komen, hoedanig in onze dagen een vijandelijk leger ons land zoude kunnen aanvallen, en wat wij daarvan zouden te vreezen hebben.

Wij zullen hier niet spreken van de invallen, door de Spaansche legers tijdens den tachtigjarigen oorlog gedaan. Toenmaals was het nog een tijd van wording en opkomst; de staat worstelde nog om zijn aanzijn; ons land was toen niet wat het later werd en wat het in onze dagen is, en uit hetgeen *toen* gebeurd is, valt geene gevolgtrekking op te maken omtrent hetgeen *nu* gebeuren zal. Een half afgebouwd huis beveiligt nog niet voor regen, wind en storm; maar niemand zal daaruit besluiten, dat men daaraan blootgesteld blijft, wanneer de bouw voltooid is. De invallen van Alva, Parma, Spinola en van den Berg in onze wordende republiek staan

Digitized by Google

in geenerlei verhouding tot die, welke wij nu zouden te vreezen hebben.

Men moet alleen de vijandelijke invallen na 1648 in aanmerking nemen, en dan vindt men, wat de oostelijke grenzen aangaat, de invallen der Munsterschen tijdens den tweeden Engelschen oorlog en in 1672, benevens de invallen van 1787 en van 1813, — en, wat de zuidelijke grenzen betreft, de invallen van 1672, van 1793 en van 1795.

De invallen aan onze oostelijke grenzen zijn nooit van een' gevaarlijken aard geweest; waarschijnlijk zullen zij het ook nooit zijn. Nederland grensde dáár steeds aan Duitsche staten, die òf door hunne geringe sterkte weinig te duchten waren, òf, hetzij door overeenstemming van staatkundige belangen, hetzij door stamverwantschap, gewoonlijk onze natuurlijke bondgenooten, zelden of nooit onze vijanden waren. Onder de door ons opgenoemde invallen in de oostelijke gewesten, kunnen wij die van 1787 en van 1813 gerustelijk uitsluiten; ten onregte toch zoude men die gebeurtenissen met vijandelijke invallen gelijk stellen, daar in het eerstgenoemde jaar een groot gedeelte, en in het laatste de geheele bevolking, de invallers ondersteunde, en de wederstand geheel onbeduidend was.

De invallen der Munsterschen tijdens den tweeden Engelschen oorlog waren alleen mogelijk door den ellendigen toestand, waarin zich toenmaals de landmagt der Republiek bevond; zij bragten echter onzen staat in geen ernstig gevaar.

Van meer belang was de inval van 1672; de weerloosheid van onzen staat, de zwakheid van verschillende bevelhebbers, het verraad van eene sterke partij in Overijssel, deden toen de Munsterschen belangrijke voordeelen behalen, en maakten hen bijna meester van het geheele noordoostelijke gedeelte der Republiek. Maar juist toen bleek ook het groot verdedigingsvermogen van dat gedeelte; met een handvol geregelde troepen, naauw 1400 man sterk, waarbij zich de volkswapening van Friesland aansloot, wist Aylva partij te trekken van de onderwaterzettingen, aan de zuid- en oostzijde van dat gewest daargesteld, om het verder doordringen des vijands te beletten, en een paar duizend man geregelde troepen was voor den bekwamen Rabenhaupt genoegzaam, om de verde-

Digitized by Google

diging van Groningen te ondernemen. De hoofdstad van dat gewest werd door eene sterke Munstersche en Keulsche krijgsmagt belegerd; — men weet, met welk een gevolg. Men weet, hoe alle aanvallen des vijands afstuitten op den moedigen tegenstand der verdedigers, en hoe die vijand, met eene geheel verzwakte en verbrokene magt, van voor de muren der aangevallene stad moest terugtrekken. Wat men echter minder algemeen weet, is, dat die uitkomst niets verwonderlijks heeft, en dat, regt doende aan de dapperheid onzer voorouders, wij evenwel erkennen moeten, dat zij te Groningen onder zoo gunstige omstandigheden streden, dat zelfs de vijandelijke legerhoofden, van den aanvang van het beleg af, weinig hoop koesterden op de inneming dier stad. Door den vijand den overtogt van het Damsterdiep en van het Rietdiep te beletten, was de tusschen die rivieren en de zee gelegene landstreek, even als de gemeenschap over zee met Holland, voor de verdedigers opengebleven; zij konden dus onophoudelijk toevoer van levensmiddelen, van wapenen, munitie en troepen ontvangen; en door de onderwaterzettingen, die Groningen van verschillende zijden omgaven, was die stad alleen aanvalbaar op het smalle gedeelte, tusschen het Hoornsche diep en het Schuitendiep begrepen: — onder *zulke* omstandigheden kan eene vesting ook het langdurigste beleg weêrstaan. Dat dus de onderneming des vijands mislukte, en ten gevolge daarvan de geheele inval verijdeld werd, bewijst wél voor de geestkracht en dapperheid onzer voorvaderen, maar het bewijst nog meer voor de groote verdedigingskrachten van ons land. De uitkomst was, wij erkennen het, roemrijk; maar men moet er niets buitengewoons, niets onnavolgbaars in zien. Wat onze voorouders *toen* gedaan hebben, zouden wij *nu* nog even zoo doen.

Het meeste gevaar heeft onze staat geloopen door de invallen, die aan de zuidzijde plaats hadden. Dáár waren, dáár zijn nog onze geduchtste vijanden; maar ook dáár hebben wij de krachtigste verdedigingsmiddelen.

De inval van 1672 zal altijd eene der merkwaardigste gebeurtenissen in onze geschiedenis blijven, niet alleen om den roem, dien wij ons toen verworven hebben, door het vereenigde Frankrijk en Engeland te weêrstaan; maar ook om-

Digitized by Google

dat die inval het overtuigend bewijs oplevert, hoe de vaderlandsche grond met goed gevolg tegen de sterkste vijandelijke legers kan verdedigd worden.

Lodewijk XIV valt ons, in de lente van dat jaar, aan met eene legermagt, welker grootte door onze schrijvers zeker overdreven is, maar die toch bij de honderd duizend man zal hebben uitgemaakt, — goede uitmuntende troepen, van alles voorzien wat tot het oorlogvoeren behoort, en aangevoerd door de grootste veldheeren van hunnen tijd. Hiertegenover heeft de Republiek een leger van slechts bij de 20,000 man, — troepen, zoo slecht, zoo ellendig, als men zich die met mogelijkheid kan voorstellen, — en aan hun hoofd een twintigjarigen jongeling, die nog geenerlei vertrouwen kon inboezemen, wiens karakter en bekwaamheid nog een geheim waren. De vestingen waren geheel vervallen en van alles onvoorzien, de verdediging der rivieren niet voorbereid, de volkswapening niet daargesteld, het land door staatstwisten verscheurd. De aanvang van den veldtogt is dan ook geheel in het voordeel der Franschen. Maastricht door eene kleine magt in bedwang houdende, trekt het Fransche leger tusschen Maas en Rhijn voort, gaat op den regteroever van dien laatsten stroom over, bemagtigt, bijna zonder wederstand, de slecht voorziene en nog slechter verdedigde vestingen, daar aanwezig, en breidt zich daarop naar den Yssel uit. Willem III wil den vijand den overgang van dien stroom betwisten, maar een deel van der Fransche krijgsmagt trekt bij het Tolhuis den Rhijn over, en, om niet afgesneden te worden, is de stadhouder gedwongen, ijlings op Holland terug te gaan. Zijn leger is tot op 13,000 man versmolten; in Holland is niets ter verdediging voorbereid; Fransche ruiters vertoonen zich reeds te Muiden; alom is verwarring en aan wanhoop grenzende vrees. Wie zou niet denken, dat de Republiek onfeilbaar moest vergaan!.... toch vergaat zij niet; toch komt zij dien woedenden storm te boven, die haar met een wissen ondergang bedreigde. De geschiedenis verklaart ons dit verbazingwekkende verschijnsel, en niet vaak genoeg kan die bladzijde der geschiedenis door ons herlezen worden. Zij zegt ons, dat Willem III door zijne geestkracht den zinkenden moed zijner landgenooten wist op te heffen; dat hij partij trok van de groote

natuurlijke sterkte van Holland, en, door het daarstellen der inundatiën, door het verschansen der enkele drooggebleven dijken en wegen, de toegangen tot dat gewest in weinige dagen schier onaanvalbaar maakte; dat Lodewijk XIV, overtuigd van de met elken dag toenemende sterkte dier stellingen, zelfs geen ernstigen aanval daarop waagde, maar na eenigen tijd werkeloos te zijn gebleven, weldra, wanhopende aan de verovering van Holland, naar zijn rijk terugkeerde; terwijl de aanvallende bewegingen des stadhouders in de zuidelijke Nederlanden en in Duitschland eindelijk, op het laatst van 1673, de in Holland achtergeblevene Fransche krijgsmagt dwongen, haar behoud door eene geheele ontruiming van de gemaakte veroveringen te koopen. Zóó eindigde een inval, met zulke ontzettende strijdkrachten ondernomen, door zoo weinig weêrstandsmiddelen bemoeijelijkt, aanvankelijk zoo zeer door het geluk bekroond.

Men werpe ons niet tegen, dat in 1672 de hulp der Duitsche vorsten ons land heeft gered. Zoo de hulp dier vorsten heeft medegewerkt tot de latere ontruiming van ons land door de Fransche legers, zij heeft die legers niet belet ons land te veroveren. Daartoe kwam zij veel te laat, de dagteekeningen wijzen het aan. Den 12den Junij had de overtogt van den Rhijn bij het Tolhuis plaats, en eerst in October naderde het leger van den keurvorst van Brandenburg den Rhijn; — het ware dus ongerijmd, om aan *dat* leger de redding van Holland toe te schrijven.

Dat die redding voor een gedeelte daaraan te danken was, dat wij een Willem III aan ons hoofd hadden, ontkennen wij niet. Hij was een van die groote, buitengewone mannen, wien het gegeven is den stroom des tijds in zijnen loop te stuiten, en de wereld van gedaante te doen veranderen. Maar om ons land te redden, moesten dien held toch altijd *middelen* ter beschikking staan, en het krachtigste middel vond hij in de natuurlijke gesteldheid van den Hollandschen bodem. Aan deze oorzaak vooral is de redding van Holland toe te schrijven.

En wanneer wij nu ons al de nadeelen herinneren, die onzen toestand in 1672 kenmerkten — de ontzettende legermagt des vijands, hare uitmuntende gesteldheid, de zwakheid en slechte

Digitized by Google

inrigting der onze, het gemis van bondgenooten, de ellendige staat onzer vestingen, het geheel verzuim van elke voorbereiding tot eene goede verdediging, de onbekwaamheid, die aanvankelijk onze krijgshandelingen kenmerkte, de woelingen der staatspartijen, de algemeene moedeloosheid des volks; — en wij zien, dat, in weêrwil van dit alles, toch eindelijk de zege aan Nederland verblijft, toch de vreemde aanrander met schande moet afdeinzen: moet dan het voorbeeld van 1672 ons niet strekken tot eene bemoediging voor de toekomst, en tot eene logenstraffing der vreesachtigen, die ons altijd als zwak en weêrloos voorstellen?

Na 1672 greep er, bij den aanvang van den Spaanschen successie-oorlog, nog eene poging van de Fransche zijde plaats, om andermaal Holland te overrompelen, — poging, die echter geheel verijdeld werd door het spoedig oprukken van Athlone met het Hollandsche leger naar de zijde van Nijmegen. Maar toen, later, op het einde der 18de eeuw, de omwenteling in Frankrijk uitbarstte, en de nieuwe Republiek hare legers naar alle zijden uitzond, stond ook ons land tweemaal aan den aanval dier legers ten doel; — de tweede maal bezweek het.

De inval door Dumouriez, geheel in het begin van het jaar 1793 beproefd, mislukte, niettegenstaande men aan onze zijde de verdediging slecht geörganiseerd had, en *moest* mislukken, omdat zij een bijna onuitvoerbaar waagstuk was. Dumouriez wilde met een gedeelte van het Fransche leger van Antwerpen op Breda trekken, vandaar verder op den Moerdijk, en over dezen Holland binnendringen; de hoofdmagt der Franschen zou intusschen Maastricht belegeren, het Oostenrijksche leger in bedwang houden, dat achter de Roer was teruggetrokken, en, zoodra de legerafdeeling van Dumouriez in Holland was doorgedrongen, zich over Nijmegen daarbij voegen. Het oprukken van het Oostenrijksche leger naar de zijde van Maastricht, de goede verdediging van de Willemstad en het bezetten van het Hollandsdiep door eene oorlogsvloot, deden de onderneming van Dumouriez geheel mislukken. Alleen het laatste ware hiertoe reeds voldoende geweest; eenige oorlogschepen, in het Hollandsdiep geplaatst, zijn genoegzaam, om aan die zijde Holland tegen elken vijandelijken inval te

Digitized by Google

dekken. De inval van Dumouriez laat zich mogelijk eenigzins verklaren door de kennis, welke hij van den weinig weêrbaren toestand droeg, waarin onze staat verkeerde, en door de hoop, die hij koesterde, van in Holland eenen opstand tegen het gezag des stadhouders te doen ontstaan, — zonder die buitengewone omstandigheden zou men dien inval als eene onberadene handeling, als een roekeloos waagstuk moeten beschouwen.

De inval van 1795 maakte de Fransche legers meester van onze Republiek. Nadat in de zuidelijke Nederlanden de zege zich voor die legers had verklaard, België door hen was veroverd, en de Oostenrijksche magt naar den Rhijn was teruggeworpen, drongen zij, in het najaar van 1794, in Noord-Braband door, vermeesterden, behalve eenige Noord-Brabandsche en Limburgsche vestingen, ook Nijmegen, en trokken toen, in de eerste dagen van 1795, onze geheel digtgevrorene rivieren over; de wederstand, dien de Fransche legers toen ondervonden, was luttel, en bijna zonder slag of stoot had de verovering van Holland plaats.

Bewijst nu die gemakkelijke en spoedige verovering de weêrloosheid van ons land? Hij ware niet te goeder trouw, die dit wilde beweren. Onder welke omstandigheden toch had die verovering plaats? Van bondgenooten verlaten, door talrijke, zegevierende legers aangevallen, zagen wij daarenboven door een buitengewoon strengen en aanhoudenden winter onze voornaamste verdedigingsmiddelen vruchteloos gemaakt. Het bestuur was zonder veerkracht of bekwaamheid, het leger bijna ontbonden, het volk gedeeltelijk ongezind de wapens op te vatten voor de verdediging des lands, gedeeltelijk zelfs den vreemden vijand op alle mogelijke wijzen helpende en begunstigende; de voorhoede van dien vijand bestond uit Hollanders, die, door partijzucht verblind, de wapens voerden tegen hunnen geboortegrond, en in hunne hartstogtelijke verbijstering niet begrepen, dat zij hunnen landgenooten slavernij in stede van vrijheid bragten. Vereenig weêr alle deze nadeelen, dan zal weêr de uitkomst even noodlottig kunnen zijn; — want wat beduidt de sterkste burgt, wanneer hij geene verdedigers heeft, of wanneer het verraad den vijand de poorten opent? Maar is het niet onredelijk te onderstellen, dat die zamenloop van

Digitized by Google

buitengewone, noodlottige omstandigheden voor de tweede maal zich zal opdoen; en vooral, mag men niet van het gezond verstand, zoo al niet van de vaderlandsliefde onzer landgenooten verwachten, dat, hoezeer zij ook naar vrijheid en staatkundigen vooruitgang streven, zij toch nooit weêr zoo verblind zullen zijn, om daartoe den vreemdeling in ons land te roepen?

Wanneer wij dus de geschiedenis raadplegen, dan vinden wij in het verledene niets, dat ons bekommering en vrees voor de toekomst moet inboezemen, ten minsten indien de verdedigingsmiddelen van Holland sedert dien tijd niet verminderd zijn. Dat zij dit niet zijn, zullen wij aantoonen door eene korte opgave van de hinderpalen, die wij, aan de landzijde, eenen vijandelijken inval kunnen tegenstellen.

In bijna ieder land kan een bepaald gedeelte als de hoofdzetel der nationale magt worden beschouwd, welks behoud of verlies beslissende is, en waarmede een land staat of valt. Die hoófdzetel der staatsmagt is bij ons de provincie Holland. Het is het rijkste, het meest bevolkte, het meest invloed hebbende gewest van ons vaderland; in dat gewest is de zetel der regering, daar zijn de middelen vereenigd, tot het oorlogvoeren vereischt, daar bevinden zich onze groote hulpbronnen; zoo lang dit gewest nog vrij blijft van vreemde overheersching, bestaat het vaderland nog; zoodra het valt, is onze onafhankelijkheid verloren. Die waarheid is reeds bij de grondlegging van onzen staat erkend geworden, en ten allen tijde heeft men zich beijverd, om de toegangen tot het eigenlijke Holland op de meestmogelijke wijze te versterken. Vandaar die lijn van onderwaterzettingen, die zich van Gorinchem tot Muiden kan uitstrekken, en die in 1672 de Fransche wapenmagt tegenhield, toen de grensvestingen en drie gewesten reeds door Lodewijk XIV overheerd waren.

Die lijn van onderwaterzettingen, vroeger bekend onder den naam van Hollandsche waterlinie, is thans eenigzins gewijzigd, en omvat ook de stad Utrecht. Volgens het oordeel van alle deskundigen heeft zij eene bijna onneembare sterkte, en kan door een leger van 12 tot 15000 man tegen de grootste overmagt verdedigd worden. Het ligt niet in het plan van onzen arbeid, om in eene uitvoerige beschrijving van die wa-

Digitized by Google

terlinie te treden; wij zullen alleen trachten, ook aan vreemdelingen in de krijgskunst eenig denkbeeld te geven van wat hare sterkte uitmaakt.

Men verbeelde zich een laag gelegen weiland, verschillende polders uitmakende, door kleine ringdijken omgeven, en door rivieren, kanalen en een groot aantal soms zeer diepe slooten doorsneden; men denke zich, door het afdammen dier rivieren, het digthouden van sommige sluizen, het openen van andere, die landstreek weldra door het oploopende water bedekt en in weinige dagen veranderd in eene onoverzienbare waterplas, slechts hier en daar doorsneden met dijken, waarover de wegen loopen. Gemakkelijk zal men dan inzien, dat eene zoodanige landstreek voor een leger een onoverkomelijken hinderpaal uitmaakt, zelfs bij die polders, waar het water slechts eene geringe hoogte bereikt. Over een vasten, gelijken grond uitgespreid, zou misschien die geringe waterhoogte geen vijand het doorwaden beletten; maar zij wordt een onoverkomelijk beletsel, wanneer zij een grond bedekt, die, zoo als de oostelijke grens van Holland, spoedig drassig wordt en overal doorsneden is met diepe slooten, welke niet te doorwaden zijn; in zeker opzigt is die *mindere* waterhoogte zelfs een voordeel, omdat zij het den aanvaller onmogelijk maakt, door middel van schuiten of vlotten den overtogt te beproeven. Zulk een grond houdt ieder leger tegen.

Maar de dijken en wegen? — de dijken en wegen, welke door de onderwaterzetting loopen, zijn weinig in getal, verheffen zich slechts zeer weinig boven het water, sluiten onmiddelijk daaraan, hebben eene geringe breedte, en worden aan het uiteinde door verschansingen verdedigd. Wie ziet niet in, dat zelfs een aarden veldwerk, mits goed aangelegd, met eene breede diepe gracht, en voorzien van eenige stukken geschut, die den dijk in de lengte bestrijken, voldoende is, om dien dijk voor het sterkste vijandelijke leger af te sluiten? Want men moet zich niet voorstellen, dat de aanval op zulk eene verschansing gelijkstaat met den geregelden aanval op eene vesting; het geval is geheel verschillend. Een geregeld beleg doet meestal eene vesting vallen, omdat men haar geheel kan insluiten, omdat de aanvaller ruimte heeft om aan zijne belegeringswerken eene groote uitbreiding te ge-

Digitized by Google

ven, omdat hij eene overmagt van geschut tegen het aangevallene gedeelte der vesting kan aanwenden; — laat het tegendeel van dit alles plaats hebben, laat de vesting voor geene insluiting vatbaar zijn, laat de aanvaller over eene smalle strook gronds vooruit moeten gaan, laat hij niet meer geschut kunnen aanwenden dan de verdediger, — en de vesting zal onneembaar zijn. Dit nu is de toestand der verschansingen bij de door ons beschrevene waterlinie, en gerustelijk kan men dus zeggen, dat die linie eene onneembare sterkte heeft. Er is grove onkunde of lafhartigheid aan de zijde des verdedigers noodig, om zulk eene linie te verliezen.

Wij zullen hier, in het voorbijgaan, eene bedenking beantwoorden, die soms, niet alleen tegen de waterlinie, welke Holland dekt, maar tegen alle onze natuurlijke verdedigingslijnen wordt geopperd; men erkent, dat die verdedigingslijnen eene zeer groote sterkte hebben; maar, voegt men er bij, dit is alleen waar, zoolang het geen winter is; eene strenge vorst doet ze te niet gaan en maakt ons land weêrloos.

Wij gelooven, dat er in die bewering eene groote overdrijving ligt. Wij ontkennen het nadeel niet, dat een strenge aanhoudende vorst, zoo als die van 1794—1795, aan onze verdedigingslijnen toebrengt, en het gevaar, dat daaruit voor ons land kan ontstaan; maar dat gevaar kan worden afgewend, dat nadeel verminderd, door buitengewone krachtsinspanningen voor dien korten tijd; de mogelijkheid bestaat, om, zelfs in den winter, de inundatiën, ten minsten gedeeltelijk, open te houden. Bovendien, zulk eene strenge vorst heeft niet geregeld ieder jaar plaats; de vijand kan er niet op rekenen; hij weet niet, wanneer de koude invallen, en, — wat vooral het gevaarlijkste voor hem is, — hij weet niet, hoe lang zij zal duren, wanneer zij zal eindigen. Hij trekt over de bevrozene rivieren of onderwaterzettingen, maar een spoedig ontstane dooi belet hem niet alleen het verder vooruitdringen, maar snijdt hem elken terugtogt af en stelt de reeds overgetrokkene magt aan eene geheele vernieling bloot. Wie den veldtogt van 1672 met aandacht heeft nagegaan, weet, dat dit het lot was, hetwelk, zonder het pligtverzuim van een Hollandsch bevelhebber, Luxembourg's legermagt zou hebben getroffen. — Vooral de vrees hiervoor zal een behoedzamen

Digitized by Google

vijand beletten, gebruik te maken van den weg, dien de winter hem over onze rivieren baant.

In de laatste jaren heeft men zich bij ons onledig gehouden met het verbeteren der waterlinie, die Holland moet beschermen; op vele der toegangen zijn versterkte torens aangelegd; tonnen schats zijn hieraan besteed. Men heeft meer dan eens het nut, en vooral de noodzakelijkheid van dien arbeid betwijfeld en bestreden; men heeft het gevoelen geuit, dat de aangelegde werken in vele opzigten niet doeltreffend, voor het minst overbodig zijn; dat aarden schansen even goed aan het doel der verdediging voldoen, als zware gemetselde werken, en dat door dien vestingarbeid aanzienlijke sommen gelds worden verslonden, die met veel meer nut aan de uitbreiding en verbetering van het leger konden worden besteed. Wij bepalen ons tot de opsomming dier bezwaren, zonder daarover een oordeel uit te brengen. Wij merken alleen aan, dat niemand het hooge belang ontkent, dat de grootst mogelijke sterkte der verdedigingsmiddelen van Holland voor ons land heeft, dat men alleen verschilt over de middelen, waardoor dit doel te bereiken is, en dat de nieuw aangelegde werken *overtollig* mogen zijn, maar toch door niemand *nadeelig* worden genoemd.

Indien dus de sterkte der waterlinie, die Holland dekt, door die nieuwe werken niet is vermeerderd, stellig is zij evenwel daardoor niet verminderd. Gerust kan dus onze krijgsmagt achter die linie ook den sterksten en talrijksten vijand afwachten. Mogt evenwel, tegen alle waarschijnlijkheid aan, die linie door ons verloren worden, dan blijft nog, als laatste toevlugt, de verdediging van Amsterdam over.

Die hoofdstad kan door uitgestrekte onderwaterzettingen, welke den aanvaller elke nadering onmogelijk maken, in eene onneembare vesting herschapen worden. Krayenhof, een man, wiens groote bekwaamheden en geestkracht te weinig erkend zijn, had in 1810, vóór de inlijving van Holland in het Fransche Keizerrijk, alles beraamd en voorbereid, wat tot die verdediging van Amsterdam konde strekken, en in zijne geschiedkundige herinneringen over dat tijdvak vindt men eene uitvoerige opgave der middelen, welke hij daartoe behoefde en reeds had bijeengebragt. Maar de zwakke Lodewijk

Napoleon weigerde tot het ontwerp van zijnen oorlogsminister toe te treden, en het plan van den genialen man werd niet verwezenlijkt. Als een bewijs van zijne kunde en vaderlandsliefde en als een rigtsnoer voor de toekomst zal het echter steeds zijne waarde behouden.

Wat die waarde verhoogt, is de goedkeuring, daaraan door den grootsten krijgsman van den nieuweren tijd gegeven. Napoleon, na de inlijving van Holland te Amsterdam gekomen, ontving Krayenhof aanvankelijk met die ruwe drift, dien opbruischenden toorn, waarvan hij zoo goed wist gebruik te maken, wanneer hij vrees wilde inboezemen. Krayenhof was echter de man niet, om zich daardoor in verlegenheid te laten brengen; hij antwoordde op eene waardige wijze, en de Fransche keizer, die van nature sympathie had voor alles, wat groot en krachtvol was, vatte eerbied op voor den Hollander, die — zeldzaam voorbeeld van moed te midden van algemeene lafhartigheid — zijn vaderland tegen Frankrijk's reuzenmagt had willen verdedigen. Hij bezigtigde met Krayenhof de omstreken van Amsterdam, liet zich aanwijzen waar de verschillende verdedigingswerken moesten komen, maakte tegenwerpingen, spoedig door den Hollander uit den weg geruimd, en kwam eindelijk tot de erkenning, dat de ligging van Amsterdam eenig is in hare soort, en het niet moeijelijk valt die stad spoedig in eene onneembare vesting te veranderen.

Ziedaar de verdedigingsmiddelen, die het eigenlijke Holland ten dienste staan, — verdedigingsmiddelen, zoodanig als misschien geen ander gewest ze oplevert. Zelfs het hooge Alpengebergte, met eeuwig ijs omschorst, is misschien een nog minder sterke ringmuur, dan de moerassen, die Holland beschermen. Daarenboven, om tot het eigenlijke Holland door te dringen, moet de van het zuiden komende vijand eerst drie groote rivieren overtrekken, die voor ons land krachtige verdedigingslijnen uitmaken. Achter die geduchte natuurlijke hinderpalen kan het leger met voordeel den vijand afwachten; zij, die geen vreemdelingen zijn in de krijgskunst, weten, dat Clausewitz, een der uitstekendste krijgskundigen van den nieuweren tijd, overtuigend heeft bewezen, hoe gemakkelijk het valt, tegen den sterksten vijand den overgang te ver-

Digitized by Google

dedigen van groote rivieren, zoo als wij die in Maas, Waal en Rhijn bezitten. De verdediging van die rivieren heeft bij ons ook nog dit voordeel, dat door de menigte vaartuigen, die men daar vindt, het leger een middel heeft om zich schielijk van het eene punt naar het andere te begeven. Wanneer men de veldtogten van Maurits en Frederik Hendrik nagaat, ontdekt men, hoe die vorsten van dit middel partij wisten te trekken, om onverwachts den vijand aan te vallen, en hoe zeer de snelheid, waarmede zij hun leger van de eene plaats naar de andere konden vervoeren, de sterkte van dat leger verhoogde; — in onze dagen, nu door de stoomschepen de snelheid der vaart zoo zeer is toegenomen, is dat voordeel slechts te grooter.

Ten zuiden van de groote rivieren, bevinden zich Nijmegen en de Noord-Brabandsche en Limburgsche vestingen. Verschillende dier vestingen hebben eene groote sterkte en belangrijkheid. 's Hertogenbosch, met het verschanste kamp aan de zuidzijde, geeft aan een Hollandsch leger een geschikt middel om aanvallend te werk te gaan, dewijl het, bij tegenspoed, dáár in een sterk bruggenhoofd, dat den terugtogt achter de groote rivieren verzekert, eene veilige wijkplaats vindt. Eene linie van onderwaterzettingen verdedigt het noordelijke gedeelte van Noord-Braband, omgeeft, ten minste gedeeltelijk, verschillende vestingen, en maakt daardoor, dat deze niet geheel kunnen worden ingesloten, en dus in den gunstigsten toestand zijn om zich te verdedigen. Wanneer de reeds beraamde werken ten uitvoer zullen gebragt zijn, dan zal door die Noord-Brabandsche waterlinie het geheele noordelijk gedeelte van het gewest van dien naam, van Bergen op Zoom af tot Grave toe, genoegzaam tegen den aanval van een vijandelijk leger verzekerd zijn.

Dat leger zal dan, om tot Holland door te dringen, op den regter Maasoever moeten overgaan, en trachten de Waal nabij Nijmegen of den Rhijn boven Pannerden over te trekken. De overgang van rivieren van zoo groote breedte is, over eene zoo kleine uitgestrektheid, gemakkelijk aan een vijandelijk leger te beletten. Mogt evenwel de vijand daarin slagen — en bij eene goede verdediging nemen wij hier eene onwaarschijnlijke onderstelling aan — mogt hij zich, bij voor-

Digitized by Google

beeld, uitbreiden in het oostelijk gedeelte van Gelderland, dan ontmoet hij, bij het verder doordringen tot Holland, nog eerst den IJssel en de zoogenaamde Grebbe-linie. De IJssel is geene groote, belangrijke rivier, op wier voortdurende verdediging men rekenen mag; maar zij zal toch dienen om den vijand op te houden. Hetzelfde geldt van de Grebbe-linie. Algemeen is men thans van oordeel, dat die verdedigingslijn — bij de Zuiderzee beginnende, over Amersfoort loopende, tusschen Rhenen en Wageningen aan den Rhijn sluitende, en tusschen Rhijn en Waal bij Spees en Ochten in eene verschanste linie voortgezet, — niet geschikt is om voortdurend bezet en verdedigd te worden, maar zeer goed kan dienen om, gedurende eenigen tijd, den vijand tegen te houden. Er is alzoo in elk geval middel om het *spoedig* doordringen des vijands te beletten; men kan daardoor de eigenlijke verdediging van Holland geheel voltooijen, en men wint tijd, waarmede voor een verdediger onschatbaar veel gewonnen is.

Tegen een vijandelijk leger, dat over de oostelijke grenzen ons land binnendrong, zou men natuurlijk even zoo partij trekken van den IJssel en van de Grebbe-linie; tegen een zoodanig leger kunnen bovendien de onderwaterzettingen aan de Friesche grenzen en het versterkte Groningen dienen. Die laatste stad vooral heeft eene hooge waarde, daar de verschanste linie van Helpen, door Koehoorn sedert 1672 aan de zuidzijde der stad opgeworpen, hare sterkte aanzienlijk vermeerderd heeft; zij is daardoor eene gewigtige vesting geworden, die zeer goed kan dienen om dáár de volkswapeningen van Groningen en Friesland bijeen te trekken, en met die magt den naar Holland voortrukkenden vijand aan de regterzijde en in den rug aan te vallen.

Staats-Vlaanderen wordt beschermd door inundatiën, en tot steunpunten heeft men daar het versterkte Ter Neuzen en het fort te Breskens, — vestingen, die over zee altijd ondersteuning kunnen ontvangen.

Deze zijn alzoo de verdedigingsmiddelen, waarover Nederland kan beschikken, en welke slechts dit verwijt kan treffen, dat zij welligt te uitvoerig en te talrijk zijn. Bij den strijd toch van velerlei meeningen wint meer en meer het gevoelen veld,

Digitized by Google

dat onze verdedigingslijnen en vestingen in *te groot aantal* zijn, en dat, bij het bepalen van het verdedigingsstelsel van ons land, de leerlingen van Koehoorn eenen te uitsluitenden invloed uitoefenen. Meer en meer verheffen zich stemmen tegen die kostbare vestingwerken, soms zonder stelsel en zonder blijkbaar nut ondernomen, en waaraan de zorg voor het leger wordt opgeofferd. In de voor eenige jaren verschenen "Denkbeelden van een oud soldaat," een werk, dat door zijne grondigheid opgang gemaakt en gezag verworven heeft, heeft een kundig schrijver met kracht aangedrongen op een eenvoudiger, meer geconcentreerd verdedigingsstelsel, en op het verlaten en sloopen van verschillende vestingen, die niet alleen onnoodig, maar schadelijk en verderfelijk zijn.

Eene vesting schadelijk en verderfelijk!.... dit is iets, dat mogelijk een oningewijde in de krijgskunst wonderspreukig voorkomt; wij zullen trachten met een enkel woord die bedenking uit den weg te ruimen.

In vroegere tijden bestond er ten opzigte der vestingen een verderfelijk dwaalbegrip, dat met eene sinds verouderde wijze van oorlogvoeren in verband stond. Men waande, dat de sterkte van eenen staat in hare vestingen bestond; hoe talrijker deze waren, meende men, te beter waren de grenzen verdedigd; men geloofde, dat vestingen alléén, met hare enkele bezettingen, genoegzaam waren om den vijand te beletten in het binnenste van het land door te dringen. Er werden op deze meening geheele stelsels gebouwd, waarin men bepaalde, in hoeveel rijen de vestingen moeten liggen, en hoe groot de onderlinge afstand moet zijn, om de grens van een land geheel af te sluiten; en toen Vauban de schatten van Lodewijk XIV besteedde, om Frankrijks noordelijke en oostelijke grenzen met een aanzienlijk aantal vestingen te voorzien, waande men, dat hij dat land eene geduchte sterkte had bijgezet. De oorlogen der republiek en van het keizerrijk hebben die meening voor immer gelogenstraft. De Fransche legers, en later, op hunne beurt, de legers der bondgenooten, hebben zich geenszins door die driedubbele rijen van vestingen laten ophouden; zij zijn die doorgetrokken, alsof zij niet bestonden; zij zijn regelregt doorgedrongen tot het hart des lands, tot den waren zetel der vijandelijke magt, en hebben dáár den strijd

Digitized by Google

beslist. De vestingen hebben in de meeste der latere oorlogen geenerlei of hoogstens een zeer onbeduidend gewigt in de schaal gelegd.

Verschillende oorzaken hebben tot die uitkomst zamengewerkt en aan de vestingen die beteekenis ontnomen, welke zij in de zestiende en zeventiende eeuw bezaten. Voorheen was de betrekking tusschen den aanval en de verdediging eener vesting minder in het nadeel der laatste, als tegenwoordig; in onze dagen is eene belegerde vesting, die niet ontzet of ondersteund wordt, bijna zeker van haren val, terwijl de zestiende en zeventiende eeuwen menigvuldige voorbeelden opleveren van hardnekkige en dikwijls door den uitslag bekroonde verdedigingen, — voorbeelden, haast op elke bladzijde van de geschiedenis onzes vaderlands aan te wijzen. Reeds daardoor hadden dus de vestingen hoogere waarde. Een groot voordeel was het daarenboven, dat de bewapening, uitrusting en bezetting eener vesting destijds veel minder middelen vereischte dan thans; ook de bezetting behoefde minder sterk te zijn, omdat veelal de burgerij, door vaderlandsliefde aangevuurd, een werkzaam deel aan de verdediging nam. Maar wat bovenal de vestingen vroeger eene groote waarde gaf, was de omstandigheid, dat een vijandelijk leger ze meestal niet durfde en niet *kon* voorbijtrekken, maar ze nemen *moest*. De omslagtige wijze, waarop toen de voeding der legers plaats had, de mindere beweegbaarheid dier legers, hunne veel geringere sterkte, maakten het te gevaarlijk eene vesting in den rug te laten, terwijl de groote moeijelijkheid, waarmede het aanvullen der legers gepaard ging, de legerhoofden uitermate schroomvallig maakte om eenen veldslag te leveren en hen meestal de voorkeur deed geven aan eene belegering, eene minder beslissende maar ook minder hagchelijke krijgsverrigting.

In onze dagen worden de oorlogen met meer krachtsinspanning en snelheid gevoerd en leiden gewoonlijk tot veel meer beslissende resultaten. Men vergenoegt zich niet meer met voordeelen van een ondergeschikt belang, men houdt zich niet meer op met het belegeren en nemen van vestingen, men tracht dadelijk tot het hart van 's vijands land door te dringen, en dáár van éénen hoofdslag de beslissing

Digitized by Google

des oorlogs te doen afhangen. Men kan zoo handelen, omdat de hedendaagsche legers zich zoo veel sneller bewegen, zich op minder omslagtige wijze voeden, zoo veel talrijker zijn, zoo veel gemakkelijker een geleden verlies weer aanvullen. Het achterlaten van een gering aantal troepen is voldoende, om de bezettingen der vestingen, die men voorbijtrekt, in bedwang te houden, en men kan menigvuldige voorbeelden in de nieuwere krijgsgeschiedenis aantreffen, dat die troepen door de bezettingen der vijandelijke vestingen verre in aantal overtroffen werden. Op die wijze worden de vestingen, die vroeger de sterkte van eenen staat waren, thans dikwijls oorzaken van zwakheid, omdat zij een aanzienlijk gedeelte des legers tot zich trekken en nutteloos maken.

De wijze van oorlogvoeren, de zamenstelling der legers, de krijgs- en staatkunde der volkeren, alles, in één woord, is sedert twee, drie eeuwen hemelsbreed veranderd; dwaasheid en onzin is het dus, omtrent de vestingen dezelfde beginselen te willen blijven aankleven, die vroeger golden, maar thans uit den aard der zake verouderd zijn. Dat er vestingen zijn moeten, wordt door niemand betwist: de bescherming van krijgsvoorraad en magazijnen, de opneming van nieuwe ligtingen en volkswapeningen, het verzekeren van punten, wier bezit voor een leger voortdurend van groot gewigt is — deze en andere redenen maken ze noodzakelijk. Maar haar aantal moet zoo gering mogelijk in getal zijn, opdat zij geen te groot gedeelte van het leger tot zich trekken, en elke vesting op zich zelve moet aan hare vereischten beantwoorden, en daartoe, zoo veel mogelijk, aan de volgende voorwaarden voldoen: zij moet den vijand dwingen tot hare belegering; zij moet een groot weerstandsvermogen bezitten, en daartoe moeten hare werken in verband staan met de natuurlijke verdedigingsmiddelen, welke het land oplevert; zij moet, eindelijk, — en dit is de voornaamste voorwaarde, — zoodanig gelegen zijn, dat zij niet gemakkelijk door den vijand kan worden ingesloten; men moet er gedurig toevoer en versterking in kunnen brengen, en daardoor de verdediging onbepaald kunnen verlengen; men moet de bezetting er uit kunnen nemen, om ze op an-

Digitized by Google

dere punten aan te wenden; de legermagt moet niet vast en onbewegelijk in de vestingen blijven, maar van de eene in de andere kunnen overgaan, waar de nood en het belang van het oogenblik dit vorderen.

Vestingen, die aan deze voorwaarden volstrekt niet voldoen, zijn geheel af te keuren; zij maken geenszins de sterkte uit van eenen staat, maar zijn eene oorzaak van zijne zwakheid; zij dienen niet tot behoud, maar tot verderf. Zulke vestingen hebben wij ook bij ons te lande. Maastricht, Venlo, Breda, Nijmegen, Coevorden zijn als zoodanig genoemd, en meer dan eens heeft men aangedrongen op de slooping dier versterkingen, waardoor men het land de jaarlijksche uitgave voor het onderhoud zoude besparen, en het leger met de anders daar noodige bezettingen zou kunnen versterken.

Men heeft soms daartegen beweerd, dat de slooping dier vestingen verschillende gewesten weerloos zoude laten, zoodat daardoor wel de verdediging van Holland zou bevorderd worden, maar met opoffering van de veiligheid der andere gewesten. De tegenwerping is onjuist. Wanneer wij voor de verdediging van Holland ijveren, is het niet uit voorkeur voor dat gewest op zich zelve, maar omdat het een gewest is, vooreerst gemakkelijk te verdedigen, en van welks behoud daarenboven alles afhangt; de slooping der genoemde vestingen wordt voorgesteld, niet om de gewesten, waar zij zich bevinden, weerloos te laten, maar omdat, zelfs *met* die vestingen, die gewesten voor geene verdediging vatbaar zijn. Een bekrompen provincialisme alleen kan vorderen, dat men elk gewest evenzeer verdedige. Strek dien eisch nog ééne schrede verder uit, en elke stad heeft evenzoo het regt, om zich met bolwerken en wallen omgeven te zien, het minste dorp heeft aanspraak op versterkingen! Maar wie ziet niet in, dat men zoodoende 's lands ondergang zoude bewerken, en dat het eene oude, maar gewigtige waarheid is: dat hij, die *alles* wil verdedigen, *niets* verdedigt. Bovendien, die vestingen, wier slooping men voorstelt, beletten geen vijand het doordringen; zij beschermen noch verdedigen de gewesten, waar zij gelegen zijn; zij beschermen en verdedigen alleen zich zelve. Sloop ze, en Limburg, Noord-Braband, Gelderland en Drenthe zullen daardoor noch sterker, noch

Digitized by Google

zwakker zijn, maar de verdediging van Holland, de verdediging van het geheel, zal daardoor met veel gunstiger kansen kunnen geschieden, het einde des oorlogs zal meer in ons voordeel zijn, en indien sommige der opgenoemde gewesten door vijandelijke legerscharen zijn bemagtigd, zal het gemakkelijk vallen ze te herwinnen. Het tijdvak van 1672—1674 heeft dit bewezen.

Weinig echter zouden ons vestingen, versterkte liniën, rivieren en onderwaterzettingen baten, wanneer wij geen leger hadden om die te verdedigen; maar ook hieraan ontbreekt het ons niet, en ook in dit opzigt behoort bij hem, die het wél met zijn land meent, alle bekommering te verdwijnen.

Er zijn onvolkomenheden en gebreken in de zamenstelling van ons leger, en het is de taak van een welgeordend krijgsbestuur, die zoo veel mogelijk weg te nemen; maar wanneer men bij ons daarover klaagt, wordt de klagt veelal overdreven, onze toestand wordt met te donkere kleuren afgeschilderd, en aan het leger een gemis van sterkte toegeschreven, dat geenszins bestaat. Zoo als dat leger nu is, en zelfs niettegenstaande het te groote aantal onzer vestingen, is het volkomen in staat, zoowel bij een aanvallenden als bij een verdedigenden oorlog, aan zijne verpligting te voldoen, onze wapeneer te handhaven en onze onafhankelijkheid te beschermen.

Alleen, zonder bondgenooten, een aanvallenden oorlog te voeren, ware zeker voor Nederland eene dwaasheid; — maar het kan zijn, dat wij, in vereeniging met bondgenooten, aanvallend te werk moeten gaan, om het oorlogsvuur van onzen eigen bodem af te houden. Beter toch is het, dat wij — zijn wij sterk genoeg — den vijand in de vlakten van Vlaanderen opzoeken, dan hem af te wachten in Noord-Nederland. Bij de algemeene omkeering van zaken, die thans Europa van gedaante doet veranderen, is het gewaagd te zeggen, wie in later tijd onze bondgenooten, wie onze vijanden zullen zijn; toch behoort eene aansluiting aan België, Pruissen en Engeland tegen Frankrijk niet onder de onmogelijkheden.

Digitized by Google

Welnu, in het geval dat wij met een of meer van die bondgenooten een leger in Zuid-Nederland zamentrekken, kunnen wij eene genoegzame magt daartoe bijbrengen, zonder een enkel man van de schutterij onder de wapenen te roepen, kunnen wij de vestingen genoegzaam versterken en eene magt te velde brengen van 24 bataillons voetvolk. 20 escadrons ruiterij en 10 batterijen, in alles 20,000 man met 80 stukken geschut. Dit is genoegzaam. Bij Waterloo waren wij minder sterk en hadden wij vooral veel minder artillerie, en toen was ons land dubbel zoo groot.

Bij een verdedigings-oorlog wordt de krachtige medewerking der schutterij gevorderd, en daardoor kan dan het leger te velde gemakkelijk tot eene sterkte van 30 à 40,000 man worden gebragt, — eene voldoende sterkte voor de verdediging van ons land tegen den magtigsten aanvaller. Niemand, die eenigzins bekend is met den stand van zaken. zal overdrijving in deze onze opgave zien; integendeel, zij is mogelijk te laag gesteld, en in 1832 had het Hollandsche leger in Noord-Braband eene veel grootere sterkte. Stellig kunnen wij na eenigen tijd, wanneer de nood eene grootere krachtsinspanning vordert, eene sterkere magt te velde brengen; wij hebben hier slechts vermeld, wat wij in gewone gevallen zouden kunnen doen.

Sterk genoeg door het getal, is het leger ook door zijne militaire waarde, door den geest, die het bezielt, voor zijne taak berekend; het bestaat wel grootendeels uit jonge soldaten, maar dit is, bij de gesteldheid van het oorlogstooneel, waarop het werkzaam moet zijn, van minder gewigt, en het wordt aangevoerd door officieren, die in kunde en vaderlandsliefde voor geene andere onderdoen. Men vergeve ons dien lof aan eenen stand toegebragt, waartoe wij de eer hebben te behooren; hier mag, onzes inziens, de zedigheid op zijde worden gesteld, om alleen de waarheid te huldigen, en gaarne leggen wij de openlijke verzekering af, dat het Nederlandsche leger ten volle het vertrouwen der natie verdient, en gereed is onder Oranje's aanvoering den voorvaderlijken roem te staven.

De gehechtheid aan het Huis van Oranje, welke het leger niet minder dan het overig deel der natie bezielt, is niet

Digitized by Google

zwakker, omdat zij niet meer die redelooze en slaafsche aanhankelijkheid aan een vorstenhuis is, welke niet langer tot onzen tijd behoort, maar op gronden van redelijke overtuiging steunt. Vreemd is ons het mystieke denkbeeld dergenen, die, in Nederland een door God bij uitsluiting begenadigd volk aanschouwende, in de vorsten van Oranje de mannen zien, door dien God uitverkoren tot bescherming van ons land. Niet daaruit ontspruit onze Oranjegezindheid. Maar wij zijn verknocht aan het vorstelijke stamhuis, omdat dat huis aan ons land groote, onvergetelijke diensten bewezen heeft; wij zijn verknocht aan het huis van Oranje, omdat uit dit huis een aantal helden, eene reeks van groote mannen is voortgesproten, die den roem van ons land hebben uitgemaakt; wij zijn verknocht aan het huis van Oranje, omdat sedert bijna drie eeuwen de vorsten uit dat huis onze legers op het slagveld hebben aangevoerd, omdat sedert bijna drie eeuwen hun naam voor ons eene leus der overwinning was, omdat sedert bijna drie eeuwen hun bloed in den kamp voor ons volksbestaan op zoovele strijdplaatsen heeft gestroomd, en zoovelen hunner als martelaars voor onze vrijheid zijn gevallen. Daarom zijn wij Oranjegezind; daarom bidden wij vurig tot God, dat het een stamhuis, dat de kracht en luister van Nederland uitmaakt, nooit aan groote uitstekende mannen moge ontbreken, en dat de zonen van dat stamhuis altijd hun belang vereenzelvigen mogen met het belang van Nederland, en steeds diep doordrongen mogen zijn van de waarheid, dat zwakheid of zelfzucht, altijd te veroordeelen in de opperhoofden eens volks, onverschoonbaar worden, wanneer men eenen Maurits en eenen Willem III onder zijne voorvaderen telt!

Hier eindigt onze taak. Wij zouden nog kunnen aandringen op de verbeteringen, die wij in onze strijdkrachten zouden wenschen te zien maken, op het verzekeren van goede, sterke kaders voor de infanterie, op het niet verminderen en steeds voltallig houden van ruiterij en artillerie te velde — wapenen, die niet vatbaar zijn voor eene plotselinge

Digitized by Google

uitbreiding—, op het verminderen van het aantal vestingen, en het tegengaan van die noodlottige zucht om alles te willen versterken, op eene naauwe verbinding van het leger in Europa met het Indische leger, ten einde voor het eerste partij te trekken van de militaire ondervinding, bij het tweede opgedaan, vooral op eene betere organisatie van de schutterijen, dien krachtigen en onmisbaren steun van het leger bij de verdediging des lands. De ontwikkeling van de noodzakelijkheid of van het belang dier verbeteringen zou ons echter te ver voeren, wij zien ons tot de bloote aanstipping beperkt, en wij zullen ons bepalen met ze hier slechts aan te duiden.

Ons voornaam, ons eenig doel met het schrijven dezer bladen is geweest, elken Nederlander, zelfs hem, die geheel een vreemdeling is in krijgszaken, eenigzins bekend te maken met de verdedigingsmiddelen van zijn land, en hem daardoor de overtuiging te geven, dat de natuurlijke gesteldheid van dat land eene verdediging tegen den sterksten vijand toelaat, en dat onze strijdkrachten voor die verdediging toereikend zijn.

Wij hebben ter bereiking van dit doel geene andere middelen gebezigd dan eene eenvoudige voorstelling van onzen huidigen toestand en der feiten in de rollen der geschiedenis bewaard; wij hebben niets overdreven, op geene buitengewone omstandigheden het oog gevestigd, ons gewacht voor alles, wat anderen droombeelden en hersenschimmen zouden kunnen heeten. Wij hebben volstrekt niet gesproken van de buitengewone krachten en hulpmiddelen, die de geestdrift voor vrijheid en vaderland bij ons volk kunnen doen ontstaan; — en toch, hadden wij niet het regt ook daarvan te spreken? ook daarop te rekenen? Welk volk toch, raadpleegt het zijne vroegere geschiedenis, is meer gehouden en verpligt tot inspanningen en opofferingen voor het behoud van zijne onafhankelijkheid, dan het onze? Te regt heeft nog onlangs in dit tijdschrift een welsprekend schrijver gezegd: "een volk, dat zulk een verleden bezit, is aan zich zelf verpligt eene toekomst te hebben."

Ons — gloeijende van liefde voor ons vaderland, van ingenomenheid met onze tijden van magt en roem, en over-

Digitized by Google

tuigd van de mogelijkheid, om die tijden van luister en grootheid eenmaal te doen terugkeeren, — ons is zij een gruwel, de flaauwe, lafhartige, verderfelijke stelling, dat wij een zwak ontzenuwd volk zouden zijn, verpligt om aan den leiband eener vreemde staatkunde te loopen, en welks onafhankelijkheid slechts door de hulp van bondgenooten kan bewaard blijven; en het is ons eene ergernis, zoo vaak die stelling te hooren verkondigen door mannen, wier stand, kunde en karakter hen tot de hoofden en leiders onzes volks maken.

Hun, die met zoo weinig geestkracht bezield zijn, en die, vergetende wat ons volk vroeger geweest is, en vroeger gedaan heeft, bijna wanhopen aan de voortduring van ons volksbestaan, hebben wij door deze eenvoudige beschrijving onzer strijdkrachten en verdedigingsmiddelen elk voorwendsel, elke verschooning voor die laffe, onhollandsche meening willen ontnemen. Ieder onbevooroordeelde zal, wanneer hij die strijdkrachten en verdedigingsmiddelen in overzigt neemt, de overtuiging erlangen, dat wij niet behooren tot die zwakke volkeren, welke door de ongelukkige ligging of de ongunstige gesteldheid van hun land, niet in staat zijn een vreemden vijand afdoenden weerstand te bieden, en eene gereede prooi zijn voor den eersten veroveraar. Onze toestand is een geheel andere, en juist daarom zou het voor ons eene onuitwischbare schande zijn, zoo wij ons door vreemden lieten ten onderbrengen. Wanneer een land als Polen na heldhaftigen worstelstrijd het hoofd moet bukken voor een vreemd geweldenaar, dan kan het volk, ook in zijne vernedering, niet slechts op deernis, maar zelfs op achting en medegevoel aanspraak maken; het heeft alles gedaan wat in zijn vermogen was, gestreden zoo lang het mogelijk was, en is slechts voor de overmagt zijner vijanden bezweken. Maar wanneer *wij* vallen, wie zal dan achting of medegevoel voor ons hebben? Zal niet ieder zeggen: "dat volk had een land, dat met weinige inspanningen on-"aanvalbaar was te maken, en dat voorheen, met goed ge-"volg, tegen de legers van Philips II en van Lodewijk XIV "is verdedigd geworden; maar het heeft zijne sterke verde-"digingsmiddelen niet weten te gebruiken; zwakheid en on-

Digitized by Google

"bekwaamheid hebben die onnut gemaakt; het is gevallen, "niet door de magt zijner vijanden, maar door eigene klein-"moedigheid en lafheid; het verdient niet beklaagd te wor-"den; het was rijp voor de overheersching der vreemden!"

Welk Nederlander zou niet terugschrikken voor een zoo schandelijk einde van eene zoo roemrijke geschiedenis als de zijne! En toch, onverstand en zwakheid kunnen zulk een einde mogelijk maken; en zijn wij eenmaal door den vreemdeling overheerd, dan is ons volksbestaan voor altijd verloren. Want diepe waarheid ligt er in de woorden, nog niet lang geleden door een Belgisch staatsman gebezigd: "une nation peut succomber; mais lorsqu'elle succombe sans "défense, sans énergie, sans combat, elle succombe sans re-"tour. On se relève du malheur, on ne se relève jamais "de la honte."

Breda, 6 April 1848. W. J. KNOOP.



Digitized by Google

DE BROODZETTING.

"Het is niet genoeg, wanneer het bestuur in eenen staat zich als doel en regel van zijne daden stelt, voor het algemeen belang te waken, de maatschappij te beschermen tegen verstoring der orde, de regten van de burgerij te waarborgen en elken ingezeten den weg te openen, om zijne regten te doen gelden, eindelijk aan elk lid der maatschappij de gelegenheid open te stellen, om zijne vermogens te ontwikkelen en daarvan tot eigen en algemeen voordeel tevens gebruik te maken. Er rust nog eene andere verpligting op het openbaar gezag: die, van de zwakken te beschermen tegenover den sterkere; met andere woorden: te waken, dat niet eene fractie der burgerij van de kracht, welke hare maatschappelijke stelling, haar vergaderd kapitaal of hare hoogere ontwikkeling haar geeft, misbruik make, om de klassen, die minder invloed, minder vermogen, minder beschaving bezitten, te onderdrukken."

Dit is eene leer, die vooral in den jongsten tijd met grooten ijver en niet minder talent gepredikt is. Zij is echter niet nieuw. Zij is ook — wij haasten ons dit er bij te voegen — ten deele althans juist.

Maar is de leer zelve niet nieuw en niet onjuist, hare toepassing is tot heden een raadsel. Waar men die toepassing beproefd hebbe, overal is zij tot nog toe eenzijdig, gebrekkig en onvoldoende gebleken. Overal, waar men deze kan nasporen, heeft zij zich schier uitsluitend beperkt tot de poging om de stoffelijke belangen, de ligchamelijke behoeften

Digitized by Google

van de minvermogende klassen der bevolking onder de bijzondere hoede des bestuurs te plaatsen. Overal schier, en dit is bedroevender, heeft men daarbij tot middelen de toevlugt genomen, die van het beöogde doel eer verwijderden dan ze het nader bragten, *des remèdes pires que le mal!*

Den volke goedkoop voedsel te verzekeren, het te beschermen tegen de winzucht van speculanten en kapitalisten, ziedaar wat reeds sinds onheugelijke tijden als eene taak der regeringen is voorgesteld, en ook meestal door deze is aangenomen, minder misschien uit overtuiging van het beginsel, dan wel uit vreeze, dat het gemeen in tijden van duurte en hongersnood de banden van orde en wet zou verscheuren. De wetgevingen van alle volken van Europa zijn rijk aan strafbepalingen tegen opkoop en voorkoop, tegen belemmeringen van uitvoer en stapeling van granen, in dagen van duurte; doch de geschiedboeken van al die volken wijzen den opmerkzamen onderzoeker te gelijker tijd aan, dat al zulke beperkingen en belemmeringen niet slechts ijdel, maar zelfs van schadelijke werking zijn geweest.

Dergelijke bemoeijingen van het openbaar gezag met den loop van de prijzen der levensmiddelen hadden vroeger echter slechts plaats, wanneer men het den eisch des oogenbliks achtte; eerst in den jongsten tijd is men begonnen ook hierin te systematiseren, te codificeren, konden wij haast zeggen. Door de invoering van het stelsel van schaalregten op den in- en uitvoer van koren, oordeelde men eens voor altijd den grooten nood des hongers te hebben geweerd en dure tijden onmogelijk te hebben gemaakt. — De ervaring heeft het stelsel wederom veroordeeld, gelijk zij vroeger de sporadische maatregelen ijdel had gekeurd.

Doch in de zorg voor de voeding des burgers, des geringen burgers vooral, heeft onze eeuw te gelijk eene schrede verder gedaan, dan de poging om de *koren*prijzen binnen zeker verband te houden; men heeft ook de prijzen van het *brood* willen regelen en onder toezigt houden, ja, zelfs meer dan eens getracht de overige eerste behoeften des levens, brandstof, vleesch, aardvruchten, groenten, dranken en wat niet al, onder eene officiële prijsbepaling te brengen.

Deze laatste pogingen zijn nu wel overal bijna even spoedig

Digitized by Google

weder opgegeven als beproefd. Maar terwijl aan eene regeling van korenprijzen tegenwoordig geen verstandig man meer denkt, is het anders met de regeling der broodprijzen. De *broodzetting*, eenmaal uitgevonden, heeft overal verknochte en ijverige voorstanders gevonden en vindt die nog, al is het ook in minderen getale, vindt die vooral nog — zonderling genoeg — onder onze landgenooten, die er anders nog al op gesteld zijn, onder de eersten geteld te worden, wanneer er sprake is van verdedigers van vrijheid in handel en bedrijf.

Feitelijk — in hoeverre regtens, zullen wij later zien — bestaat er ook in ons land algemeen eene broodzetting. Alleen in de provincie Overijssel heeft men haar — in spijt van koninklijke besluiten — sinds jaren afgeschaft en bepaalt men zich tot een toezigt der policie op de hoedanigheid van het brood.

Maar de vraag mag wel eens, ook in ons land, ernstig onderzocht worden, of het niet beter ware de broodzetting voor goed en algemeen op zijde te schuiven. A priori verdient zij zeker afkeuring: want, hoe men het ook verbloeme, ten aanzien van de meest belanghebbenden, de bakkers, is zij eene beperking van eigendomsregt; zij stelt zich bovendien gebiedend tusschen de vrije overeenkomst van kooper en verkooper, van voortbrenger en verbruiker, wat op zich zelve genomen, ook reeds in regtskundigen zoowel als in volkshuishoudkundigen zin, met alle beginselen strijdt.

Maar die beperking van eigendomsregt en die belemmering van vrije overeenkomst kunnen gebiedend voorgeschreven, althans gewettigd worden, door overwegende redenen van algemeen belang. Bestaan zulke redenen hier? Is eene zetting noodzakelijk in het belang der ingezetenen? Waarborgt zij geregeld lage prijzen, juist gewigt, goede hoedanigheid van het voornaamste voedsel des menschen? Verzekert zij het behoud van rust en orde in de maatschappij?

Wij meenen deze vragen ontkennend te moeten beantwoorden.

Digitized by Google

Ten aanzien van de broodprijzen heeft de ervaring drie onderscheidene stelsels aangewezen:

1°. Van volkomene regeling en beperking, zoo als in Frankrijk.

2°. Van halve regeling en beperking, zoo als ten onzent algemeen en hier en daar nog in België.

3°. Van geheele vrijheid, behoudens policiemaatregelen van toezigt op de hoedanigheid, en, bij uitzondering, enkele daden van voorzorg ten aanzien van prijs en gewigt, zoo als in de meeste steden en gewesten van België, in Engeland en elders.

Het eerste stelsel regelt niet alleen den prijs van het brood, maar beperkt ook het getal bakkers. Het tweede neemt slechts de zetting aan. Het derde laat én de uitoefening van het beroep én den verkoop van het brood aan de vrije mededinging over.

Bij de vergelijking dezer drie stelsels zullen wij onze gronden van beoordeeling moeten putten uit de in Frankrijk en België openbaar gemaakte bescheiden. Hier te lande schijnt men het nog nooit de moeite waard te hebben geacht, naar de werking van het aangenomen stelsel een opzettelijk onderzoek in te stellen, ten minste niet, de uitkomsten van zoodanig onderzoek openbaar te maken. Doch dat is niets vreemds. Gelukkig zijn wij daardoor niet in verlegenheid gebragt. Onze vereeniging met de Zuidelijke provinciën heeft ten gevolge gehad, dat ons stelsel langen tijd ook in België algemeen geheerscht heeft en hier en daar nog geldt. En daar heeft men het eener naauwkeurige nasporing waardig gekeurd.

Het eerste stelsel geldt in Frankrijk, zeiden wij. Trouwens de geheele broodzetting is van Franschen oorsprong. Wij vinden haren grondslag in art. 30 der wet van 19-22 Julij 1791 (loi relative à l'organisation d'une police municipale et correctionnelle). Doch wij hebben het reeds vroeger opgemerkt, dat men door de zucht, om alles eens goed te regelen (een streven, dat in den aanvang der oude Fransche revolutie niet minder zich deed gelden, dan bij die, welke wij in deze dagen beleven), niet alleen het brood, maar ook andere levensbehoeften aan eene *taxe* wilde onderwerpen, in het vermeend belang des geringen burgers. Vandaar, dat

Digitized by Google

de wet van 1791 ook de prijzen van het vleesch onder hare vleugelen nam, terwijl men zich voorbehield, later hetzelfde tot andere *subsistances* uit te strekken. Dit geschiedde dan ook door het Arrêté van 5 Brumaire an IX (27 Oct. 1800), dat bij art. 24 de wet van 1791 tot alle onmisbare levensbehoeften (denrées de première nécessité) uitbreidde. De wet is echter alleen ten opzigte van het brood van kracht gebleven.

Eigenaardig kan hier eerst eene korte vergelijking tusschen de beide stelsels van volkomene en van halve beperking, zoo als zij in Frankrijk en België naast elkander staan, volgen. Zij leidt tot het besluit, dat, zoo men toch beperken wil, het eerste stelsel, in het belang der burgerij en der bakkers te gelijk, nog het verkieslijkste is.

Het beroep van bakker staat, even als bij ons, in België voor een ieder open, mits de bakker slechts zijn patent betale (wet 2, 17 Maart 1791, patentwet 21 Mei 1819). Hierdoor ontstaat mededinging; en dat deze tusschen de bakkers in België zeer groot is, laat zich hieruit opmaken, dat, terwijl men in Parijs, waar hun getal bepaald is, op eene bevolking van meer dan een millioen zielen, slechts 600 bakkers (1 op 1,666 zielen) telt, hun getal in Brussel in 1846 op 250 voor eene bevolking van 120,000 inwoners (1 op 480 zielen) begroot werd. Waar geene vaste regeling van den prijs der koopwaar bestaat, is een groot aantal neringdoenden steeds een voordeel voor de verbruikers, dewijl een ieder hunner, om de mededinging vol te houden, zijn best doet om zijne waar het deugdelijkst voor den minstmogelijken prijs te leveren; doch bij eene zetting met eene vrije mededinging heeft het omgekeerde plaats, al moge ook een koninklijk besluit (gelijk bij ons dat van 15 April 1843) voorschrijven, dat bij het *naar billijkheid* vaststellen van de winst voor den bakker, in geenen deele op het aantal aanwezige bakkers gelet mag worden. — Ter bepaling van den broodprijs dient men zich namelijk af te vragen: hoe hoog staat de prijs van het graan? hoeveel meel levert een mud koren? welk een aantal ponden brood kan uit dit meel worden gebakken? In landen, waar, zoo als ten onzent, eene belasting op het gemaal bestaat (sinds 1830 in België afge-

Digitized by Google

schaft) wordt tevens op de som van dit bezwaar acht geslagen. Op de berekening hiervan heeft het grootere of geringere aantal bakkers geenen invloed. Dit is echter geenszins het geval met de overige onkosten, als: brand en onderhoud van oven en bakkerij met toebehooren, huishouding, huishuur, onderhoud van vrouw en kinderen, patent, zuivere winst voor den bakker, — onkosten en behoeften, welke men bij eene berekening van de broodprijzen geenszins uit het oog mag verliezen, wil men den bakker een behoorlijk bestaan verschaffen. Maar door de zetting of de bepaling van een vasten prijs, waarbij al deze onkosten in rekening komen, wordt vrij algemeen de nering van broodbakker juist als een vet baantje aangezien, en velen, die bij het bestaan van vrijheid, zoowel in het getal bakkers als in het bepalen van de waarde, van die nering zouden worden afgeschrikt, worden nu integendeel aangemoedigd om eene bakkerij op te zetten. Wat moet hiervan het gevolg zijn? dat, óf om al de mededingers eene billijke schadevergoeding te verschaffen, de prijs van het brood regelmatig te hoog wordt gesteld, óf de mededingers elkander en zich zelven verarmen (gelijk men hier te lande maar al te veel ziet gebeuren), óf eindelijk kwade praktijken te baat worden genomen om de noodige winst te maken. Zoo veroorzaakt dan eene vrijheid ten halve meer nadeelen, dan eene geheele beperking. Verlangt men eene broodzetting, wenscht men de broodprijzen op gezette tijden te bepalen, dan dient men, om zich zelven gelijk te blijven, ook het aantal bakkers tot een bepaald cijfer te beperken. Wel is waar, men rigt dan eene soort van gildenwezen op, en stelt zich bloot aan de nadeelen van een prohibitief stelsel. Doch boven een halfslachtig, de vrijheid ten deele schenkend, ten deele boeijend stelsel, heeft dit stelsel, althans voor de verbruikers dit voordeel, dat de bakkers, wanneer hun getal beperkt is, met een veel geringer aandeel in de broodzetting bevredigd zullen zijn, dan wanneer hun aantal onbeperkt, en uit den aard der zaak groot zijn zal. De ondervinding heeft dan ook bewezen, dat, de overige kosten gelijkstaande, de verbruiker in geene plaats duurder brood eet, dan in die, waar eene broodzetting is ingevoerd, met een onbepaald getal broodbakkers. Een voorbeeld, hetwelk

Digitized by Google

wij aan eene memorie, door den wakkeren Belgischen inspecteur-generaal der gevangenissen en liefdadige gestichten in België, den heer Ducpétiaux, in 1846 bij den gemeenteraad te Brussel ingediend [1], ontleenen, strekke ten bewijze. Het tarwebrood van de *eerste soort* kostte, volgens de zetting in Brussel, op den 26sten Januarij 1846, 44 centimes het Nederlandsche pond (kilogramme), dat van de *derde soort*, of het zoogenaamde menagiebrood 37, terwijl omstreeks denzelfden tijd (16 Januarij 1846) te Parijs de prijzen van deze twee soorten op 38 en 30 centimes bepaald waren [2]. Een onderscheid van omstreeks 15 pCt. ten voordeele van den Parijschen verbruiker. Welligt zal men mij tegenwerpen, dat de graanprijzen en de hoogte der inkomende regten van het graan op dit verschil van prijzen eenen invloed hebben uitgeoefend. Ik erken, dat de graanmarkt in Brussel gewoonlijk hoogere prijzen dan die in Parijs aanteekent; hier tegenover staat echter, dat juist op dat tijdstip de werking der schaalwet in België voorloopig geschorst was, terwijl zij in Frankrijk was blijven voortbestaan.

Zien wij nu den invloed van het stelsel van volkomene vrijheid, zoo als die zich in België heeft geopenbaard.

De broodzetting, welke zich in België nog naar het koninklijk besluit van 25 Januarij 1826 (Staatsbl. N°. 5) regelt, bestaat er sinds 1830 niet meer algemeen; zij mag veeleer als uitzondering beschouwd worden. Zij werd in Luik en Luxemburg geheel afgeschaft; in Limburg werd zij enkel in twee gemeenten, in de overige provinciën slechts in de hoofdplaatsen, alleen in Oost-Vlaanderen ook in enkele landelijke gemeenten behouden. Eene instructie van den minister van binnenlandsche zaken, van 28 April 1835, laat het namelijk aan de vrije keuze der plaatselijke besturen over, de zetting al of niet te handhaven. In sommige gemeenten van België zijn vier of vijf, in Brussel zes, in anderen slechts een of

---

[1] Men vindt die lezenswaardige memorie, ook afzonderlijk verkrijgbaar, in "l'Indépendance Belge du 16 Novembre 1846.

[2] De hoeveelheid brood, welke uit eene bepaalde hoeveelheid meel gebakken wordt, maakt weinig verschil in beide steden. In Parijs leveren 100 Nederlandsche ponden meel 130 N. p. brood van alle soorten, in Brussel 132 van de eerste, 130 van de overige soorten.

Digitized by Google

twee soorten brood aan de zetting onderworpen, in eenigen heeft de zetting om de veertien dagen, in anderen maandelijks plaats. In 1842 liet de Belgische regering een opzettelijk onderzoek doen naar den invloed van het niet of wel afschaffen der zetting op de broodprijzen. Het voordeel van het stelsel van vrijheid werd in de onderscheidene antwoorden met kracht ontwikkeld, door feiten zoo veel mogelijk gestaafd. Om die gronden te duidelijker te ontwikkelen, zullen wij hier de verslagen zamentrekken van de gouverneurs van twee provinciën, waar de broodzetting nog het meest in zwang is, en van twee waar zij geheel is afgeschaft.

In den brief van den gouverneur van West-Vlaanderen, leest men: „Het brood blijft voortdurend onderworpen aan de zetting in de steden Brugge, Kortrijk, Veurne, Menen, Roulers en Warneton. In de overige steden en in alle gemeenten der provincie zijn de bepalingen van het koninklijk besluit van den 25sten Januarij 1826 sinds 1830 in onbruik geraakt, en nog ten huidigen dagen zijn de plaatselijke besturen het oneens omtrent de vraag: of het wenschelijk is, in het algemeen belang, op nieuw het brood aan de zetting te onderwerpen, of wel de zaken op den bestaanden voet te laten. Meerderen zijn echter van meening, dat men den verkoop van het brood vrij moet laten, en den waarborg, dat de prijzen van het brood tot den voordeeligsten stand voor den verbruiker geraken, aan de zorg der mededinging moet overlaten. De mededinging, zegt men, is een veel beter behoedmiddel tegen de duurte van het brood dan elk toezigt, hetwelk men over de broodprijzen zou kunnen stellen. Het is *niet het gewigt van het brood alleen* (de gebrekkige maatstaf van iedere zetting) hetwelk de waarde van het brood uitmaakt, maar *vooral de hoedanigheid* (welke de zetters, die het reeds gebakken brood beschouwen, buiten staat zijn behoorlijk na te gaan). Deze is het, welke, nog meer dan het gewigt, den bakker een goeden afzet van zijn brood verschaft. Er is geene klagt ten laste der broodverkoopers, en het brood is niet te hoog in verhouding met de graanprijzen."

De gouverneur van Oost-Vlaanderen berigt, "dat de broodzetting slechts gehandhaafd is in de voornaamste fabrieksteden, als: Gend, St. Nicolaas, Lokeren, Aalst, Termonde,

Digitized by Google

Ecloo, en in een zeker aantal landelijke gemeenten; dat zij niet meer bestaat in steden van den tweeden rang, als: Renaix, Oudenaarden, Grammont, Ninove, Deynze, zonder dat men daarom kan beweren, dat het brood hier duurder verkocht wordt, dan in die plaatsen, waar men de zetting behouden heeft. De vrije mededinging der bakkers onderling is een genoegzame prikkel, om het brood op eenen matigen prijs te houden."

Gaan wij nu over tot de provinciën, in welke de zetting bijkans geheel en al is afgeschaft. De gouverneur van Limburg schrijft: "De broodzetting wordt niet als verpligt aangezien in deze provincie. De vrijheid hieromtrent gelaten heeft niet het minste ongerief veroorzaakt, en niets tot nu toe doet vermoeden, dat het nuttig zou zijn ten dezen van stelsel te veranderen. *Men is zelfs in de gelegenheid geweest op te merken, dat daar, waar het brood aan geene zetting onderhevig is, de broodprijzen minder hoog waren, dan daar, waar eene zetting bestaat.*"

In de volgende bewoordingen, die wel geen regtstreeksch antwoord op de vraag geven, maar toch eene merkwaardige verklaring behelzen, uit zich de gouverneur van Luik: "Reeds herhaaldelijk heeft het bestuur dezer provincie de *onmogelijkheid* te kennen gegeven, om het besluit van den 25sten Januarij 1826 in werking te brengen, wat de grondslagen der zetting betreft, en geoordeeld, dat zijne tusschenkomst zich steeds heeft moeten bepalen tot het verzekeren eener opvolging der gezondheids- en policie-maatregelen, overeenkomstig het koninklijk besluit van 20 April 1828, hetwelk dat van den 25sten Januarij 1826 wijzigt."

Als bijzonder merkwaardig willen wij hier nog een uittreksel geven van den brief, te dier gelegenheid door het stedelijk bestuur van Ath aan den gouverneur van Henegouwen geschreven: "De broodzetting is in deze stad sinds 15 Januarij 1830 afgeschaft, dewijl het onderzoek, op verscheidene tijdstippen door het stedelijk bestuur ingesteld, en hetwelk tot grondslag diende voor de regeling der prijzen, slecht bestuurd was geworden, en steeds tot de uitkomst leidde, dat de bakkers hun brood konden verkoopen en inderdaad verkochten *beneden* den prijs door de zetting be-

Digitized by Google

paald. Sinds dien tijd bestaat er vrije mededinging, ieder bakker bakt de soort en de hoedanigheid van brood, welke het meest met zijnen gewonen afzet overeenkomt. Hij verkoopt het tegen eenen prijs, door hem zelven bepaald, en welke wisselt volgens het stijgen en dalen der graanprijzen. Tot nu toe heeft die wijze van verkoop geene reden tot klagt gegeven."

Doch genoeg redenering, zal men zeggen. — Wij zullen thans feiten en cijfers aanvoeren.

Eene vergelijking tusschen de prijzen der broodbereiding in de liefdadige gestichten te Brussel en die volgens de zetting van het stedelijke bestuur, op den 31sten Augustus, 7 en 21 September 1846 opgemaakt, heeft de volgende uitkomst opgeleverd. In de liefdadige gestichten kostte het wittebrood van 15 hectogrammen, alle onkosten er onder begrepen, 52,7157 centimes, het huishoudingsbrood van 15 hectogrammen 44,2381 cent., dat van 12 — 35,2851 cent., van 10 — 29,4042 cent.; terwijl diezelfde vier soorten door het stedelijke bestuur op 66⅓, 55⅔, 44,40 en 37 centimes gezet waren. — Eene winst van 23 pCt. voor den bakker. — Een onderzoek, door het stedelijk bestuur te Verviers, waar geene zetting bestaat, omstreeks dienzelfden tijd ingesteld, gaf tot uitkomst, dat het aandeel van den bakker in den prijs van het brood voor werkloon en winst aldaar slechts 11 pCt. beliep. Een onderscheid derhalve van 14 pCt. ten nadeele van den Brusselschen verbruiker, die gezegd wordt de voordeelen eener zetting te genieten. Nog ongunstiger valt die verhouding voor dezen uit, indien wij de broodzetting vergelijken met den prijs der broodbereiding in het huis van verzekering te Brussel. Volgens de zetting kostte het ongebuilde tarwebrood op den 26sten October 1846 39, in het huis van verzekering daarentegen slechts 28,74 centimes.

Men vergunne ons thans een oogenblik eenen uitstap naar Sardinië, merkwaardig, omdat daar de drie stelsels van halve, van geheele vrijheid en van consequente beperking nevens elkander bestaan. De politie op den verkoop en den prijs der eetwaren is daar aan de gemeenteraden toevertrouwd, ten gevolge waarvan allerlei stelsels van toezigt er tegelijk in werking zijn getreden. Sommige steden hebben

den broodafzet geheel vrijgelaten, anderen eene zetting aangenomen, welke om de veertien dagen geregeld wordt; anderen weder niet slechts de prijzen van het brood, maar ook het aantal bakkers en broodslijters bepaald, ten einde zoowel over de hoedanigheid als over den voorraad van brood een toezigt te kunnen houden. De twee hoofdsteden van Sardinië, Turijn en Genua volgen hieromtrent een lijnregt tegenovergesteld stelsel. In de eerste plaats wordt niet slechts de zetting om de veertien dagen geregeld, maar is tevens het aantal bakkers en slijters bepaald en ieder bakker verpligt om eenen voorraad koren voor ten minste eene maand in de bakkerij te bezitten. In Genua daarentegen is sinds onheugelijke tijden alles vrij, zoowel wat de wijze van verkoop, als den prijs van het brood betreft. Ter beteugeling echter der winzucht, en ter voorkoming van het bedrog der verkoopers, heeft het stedelijke bestuur gemeente-ovens doen bouwen, waar aan arme huisgezinnen de gelegenheid verschaft wordt, om zelve hun brood te bakken. Het bestuur zelf laat daarenboven dagelijks in zijne ovens en voor eigene rekening eene zekere hoeveelheid brood bakken, hetwelk aan de hoeken der straat tegen eene matige winst voor de verkoopers of slijters, niet bij het gewigt, maar volgens eene prijsberekening, waarbij de bestede kosten tot maatstaf dienen, in het klein verkocht wordt. Dit voor rekening van het bestuur gebakken brood is van twee soorten. De beste soort, ten dienste der gegoeden, wordt naar evenredigheid iets duurder verkocht, ten einde de mindere soort beterkoop aan het volk te kunnen leveren. Het bestuur, met den aankoop der granen, de bereiding en den verkoop van het brood belast, is uit twee decurioni (wethouders) en eenige ondergeschikte bezoldigde ambtenaren zamengesteld. Over deze instelling, die sinds vele jaren in zwang is, is men, volgens de getuigenis van den markgraaf Ricci, zeer tevreden, terwijl men bevonden heeft, dat over het algemeen de broodprijzen steeds lager zijn in Genua bij geheele vrijheid, dan in Turijn, waar zij door eene zetting worden geregeld.

Men heeft ook elders, bij afschaffing der zetting, de oprigting eener gemeentebakkerij, zoo als wij die in Genua

Digitized by Google

aantreffen, voorgesteld, wier leveringen dan door een reglement van het plaatselijk bestuur zouden beperkt worden, ten einde de overige bakkers zoo min mogelijk te benadeelen, en die wekelijks haar tarief openlijk zou doen bekend maken. In de voornoemde memorie van den Heer Ducpétiaux wordt de oprigting van zulk eene bakkerij het Brusselsch stedelijk bestuur aanbevolen. De zetting van die bakkerij zou voor niemand verbindend moeten zijn; de bakkers zouden naar goedvinden haar kunnen aannemen of verwerpen, en hunne prijzen hooger of lager kunnen stellen. Het tarief zou slechts moeten strekken ter waarschuwing van den verbruiker, en de oprigting der bakkerij zelve, om ieder bedrog, iedere zamenspanning onmogelijk te maken, doordien de bakkerij zich slechts naarmate van de navraag behoefde uit te breiden, om reeds daardoor alle kunstgrepen, door de kwade trouw van verkoopers in het werk gesteld, te verijdelen. De Heer Ducpétiaux voegt er bij: "ik ben "niet voornemens hierdoor een monopolie te vestigen, maar "verlang slechts in een zeker opzigt de nering der bakkers "te regelen, en een evenwigt te stellen tegen de nadeelen, "welke de toepassing der vrijheid van handel voor het voor-"naamste voedsel van den mensch zou *kunnen* na zich sle-"pen." Van de nadeelen, welke bij gemis van zoodanig tegenwigt eener gemeentebakkerij zouden ontstaan, wordt overigens in de memorie geen verder gewag gemaakt; zij zijn dan ook, ons bedunkens, in waarheid niet meer dan een hersenschimmig schrikbeeld. Deze regel blijft toch altijd gelden. Eene zetting of een tarief, of elke andere bemoeijing van het openbaar gezag, kan slechts *den prijs*, *niet de hoedanigheid* van het brood regelen. Zij voorkomt slechts bedrog in een voor het oog zigtbaar gewigt, niet in de hoedanigheid van het brood, noch in de hoeveelheid der voedzame brooddeelen. Vaststelling van *prijs* en *schijnbaar gewigt*, hiertoe bepaalt zich het werk der zetting. Maar voor het eerste zorgt reeds de mededinging, in het weêrkeerige belang van beide partijen, van verkooper zoowel als van verbruiker; en zij doet het met eene grootere naauwkeurigheid, eene meer stipte naauwgezetheid, dan aan eenig plaatselijk bestuur, door de ijverigste en kundigste zetters gerug-

Digitized by Google

steund, doenlijk zou zijn. Het laatste worde gerustelijk aan de zorg, aan het eigenbelang van den verbruiker overgelaten. Het eenige voordeel, dat wij in de oprigting eener gemeentebakkerij, welke eenigzins naar regeling van arbeid riekt, zien kunnen, zou daarin bestaan, dat in tijden van duurte aan de behoeftigen onder de bevolking de gelegenheid werd verschaft, om het brood bij uitzondering tegen eenen matigen, dat is naar verhouding der omstandigheden geringen, prijs te koopen. Maar tegenover dit exceptionele voordeel staat de niet ongegronde vrees, dat het bestaan eener gemeentebakkerij, bij eene bijkans onvermijdelijke strekking, om zich aanhoudend uit te breiden, wel degelijk de vrije mededinging zou belemmeren, en dat het voortbrengend vermogen der plaatselijke besturen, waar het geldt de vermeerdering hunner inkomsten, vooral in kleinere gemeenten, ligtelijk tot het monopoliseren der broodnering zou geneigd zijn.

De medegedeelde bijzonderheden hebben geen ander resultaat opgeleverd, dan dat overal, waar de zetting geldt, de prijs van het brood in den regel er *te hoog* door gesteld wordt, dat is: hooger, dan wanneer de verkoop aan eene volkomene vrije mededinging werd overgelaten. Uit de algemeenheid van het verschijnsel ontspruit reeds het vermoeden, dat het onmogelijk anders kan. — Doch gesteld al, dat men eenen lageren prijs er door verkreeg, dan loopt men een ander gevaar; een gevaar, waaraan men toch van tijd tot tijd blootstaat, omdat somwijlen in bijzondere omstandigheden de zetting den bakker dwingt met verlies te werken.

Zet men soms het brood te laag; vergunt men den bakkers niet een billijk en matig loon, ten einde de verbruikers niet te benadeelen, of om de overbelasting op het gemaal, welke in sommige plaatsen van ons vaderland het twee, drievoudige en zelfs meer van de rijksbelasting bedraagt [1], minder voelbaar te maken, dan opent men de deur aan bedrog, en aan allerlei voor de gezondheid der verbruikers hoogst verderfelijke praktijken. Ten einde het vereischte gewigt aan het brood te geven, wordt onder het tarwe- en roggemeel, meel

[1] In Dordrecht int het sted. bestuur 345 opcenten van de tarwe, 215 van de rogge. "Tijdgenoot," D. IV, bl. 49.

Digitized by Google

van haver, garst, boonen of aardappelenschillen, stroodeelen of ook een zeker aantal waterdeelen gevoegd, waardoor de verbruiker wel brooden van denzelfden omvang, van hetzelfde gewigt, maar geenszins even voedzaam brood verkrijgt. Anderen, om het vereischte gewigt te bekomen, bedienen zich van schadelijke bestanddeelen, als aluin, het carbonaat van potasch en ammoniac, en dergelijke, welke dienstig zijn om hun brood te doen rijzen. Dit bedrog is, wel is waar, voor het oog zigtbaar door de bleekere kleur, welke het brood verkrijgt. Doch ook dit zigtbaar kenteeken weten de bakkers te doen verdwijnen, door de oppervlakte hunner brooden met eene dunne laag boter te bestrijken, waardoor het brood weêr bij de bakking deszelfs geelachtige kleur verkrijgt. Dit brood, hetwelk een groot gedeelte van zijne voedende bestanddeelen mist, moet natuurlijk in grootere hoeveelheid genuttigd worden; het is slechts smakelijk, wanneer het versch gegeten wordt; doch het is bewezen, dat het, in dezen staat genuttigd, eene zwelling, uitzetting en verlamming der spijsorganen veroorzaakt, en eene groote hoeveelheid gazstoffen ontwikkelt. Wordt dit brood een paar dagen bewaard, dan verbrokkelt het en valt het uiteen, doordien het bij gedeeltelijk gemis van het voedend bestanddeel niet lijmig genoeg is, en tevens door de inmenging van vreemdsoortige zouten. Diezelfde verbrokkeling heeft plaats, indien, om meer waterdeelen te behouden, het brood niet genoeg doorgebakken wordt. Tegen dergelijke praktijken is het den burger meest zeer moeijelijk zich geheel vrij te waren.

Het is waar, zoodanige kwade praktijken kunnen ook plaats grijpen onder het stelsel van volkomene vrijheid, misschien zelfs door de onderlinge mededinging eenigzins uitgelokt worden. Maar wij hebben vroeger reeds betoogd, dat die mededinging niet zoo groot, niet zoo gevaarlijk is onder dit stelsel, dan waar de zetting *voorgeeft* den bakker eene redelijke winst te verzekeren. Doch hier treden wij op een geheel ander terrein. Hetzij de vrije onderlinge concurrentie, of de zucht om in spijt der zetting winst te maken, den bakker verleide, om, bij handhaving van prijs, grootte en gewigt op een algemeen standpunt, in de hoedanigheid van

Digitized by Google

het brood bedrog te plegen, altijd blijft het waar, dat op de stedelijke en gemeente-besturen, en op de plaatselijke policie eene zware verpligting rust, die namelijk om kwade praktijken te voorkomen. Die taak maakt, mijns inziens, een voornaam doel uit der huishoudelijke belangen, aan de plaatselijke besturen bij Art. 153 der grondwet opgedragen. Ben ik tegen eene regeling van prijs en gewigt van het brood door het plaatselijk bestuur als strijdig met het beginsel van vrijheid van nijverheid, en tevens als eene ongrondwettige beperking van het eigendomsregt, zoo meen ik integendeel, dat het algemeen belang eischt, dat der burgerij van hare regering een waarborg gegeven worde, dat de bakkers steeds goed en gezond brood leveren. Die waarborg wordt niet gegeven door een toezigt over reeds gebakken, en in den winkel te koop aangeboden brood, wanneer het bedrog niet meer ontdekt kan worden, maar door een toezigt, uitgeoefend, eer en terwijl het brood gebakken wordt. Het belang der burgerij vordert een waakzaam oog der policie over de broodbereiding zelve, en het weren van schadelijke bestanddeelen uit de bakkerij.

Wij zouden hiermede kunnen volstaan. Wij gelooven voldoende te hebben aangetoond, dat de broodzetting in het belang is noch van den bakker, noch van den verbruiker; dat zij den eersten in zijne nering belemmert en beperkt, hem geheel afhankelijk maakt van eene uit haren aard willekeurige zetting; terwijl zij den verbruiker de gelegenheid althans ten deele ontneemt, om zich eenen voordeeligen prijs te bedingen, zonder hem tevens tegen bedrog en kwade praktijken te vrijwaren. Doch er zijn nog een paar overwegingen, trouwens van ondergeschikt belang naar ons inzien, welke ten gunste eener zetting worden in het midden gebragt.

Het gewone argument van hen, die de zetting verdedigen, is vrees voor coalitie. De bakkers zullen, volgens hun beweren, bij het niet bestaan der zetting, de broodprijzen bovenmatig opvoeren. Indien nog in eenige plaats van ons vaderland een bakkersgilde bestond, of het aantal bakkers door het een of ander reglement van een gemeentebestuur bepaald was, zouden wij hun die bedenking gereedelijk toegeven. Waarom bestaat toch wel die overeenstemming ter opvoering

der prijzen niet tusschen slagers, grutters, verkoopers van aardappelen en brandstoffen, welke allen, even als de bakkers, den verbruikers vóor het onderhoud van het leven onmisbare benoodigdheden te koop aanbieden? Het is, omdat die overeenstemming eene onmogelijkheid is bij het bestaan eener vrije mededinging. Het beramen van plannen, ter opvoering van den prijs tusschen de bestaande bakkers of leveranciers, doet dadelijk nieuwe mededingers opkomen, en hij, die eene onredelijke winst blijft vorderen, ziet zich spoedig door den kooper of den verbruiker verlaten.

Er zijn er daarentegen, die beweren, dat de broodzetting in het belang der bakkers noodzakelijk is, om hen in geval van duurte van het brood tegen onaangenaamheden te vrijwaren. Ik weet niet, of ik wel ernstig op deze redenering kan antwoorden. Zoo zij op zich zelve al eenigen grond had, zou ik nog vragen, wie haar gewigtig genoeg zou kunnen achten, om eene beperking in wezen te houden, die overigens zoo vele nadeelen medevoert? Doch het is mij niet gebleken, dat het in of vóór den winkel geplaatste zwarte bord der zetting den bakker ooit tot borstwering gestrekt heeft, ooit hem tegen plundering beveiligd heeft, wanneer eene uitgehongerde, of door de duurte van het brood ontstelde menigte zijnen winkel kwam bestormen. — Trouwens, beide deze bedenkingen zijn geene andere, dan die, welke ook men voor het behoud van korenwetten aanvoert, die bestemd heeten om de verbruikers tegen hooge prijzen door coalitie der voortbrengers of bezitters van graan, en deze weder tegen verlies door lage prijzen te beschermen.

En nu ten slotte een woord over den stand van zaken in ons vaderland. Wij hebben reeds over het gemis van bescheiden ten onzent geklaagd. Redeneringen, gissingen, enkele verspreide opmerkingen zouden hier overbodig zijn. Wij bepalen ons dus tot eenen blik op de wetgeving.

Men weet, dat het werk der broodzetting in ons vaderland niet steeds aan denzelfden regel is onderworpen geweest. Art. 61 van het reglement voor het bestuur ten platten lande van den 23sten Julij 1825 [1], noemt het werk der broodzet-

[1] Verg. de artt. 83, 88, 92, 95, 98 van het reglement van 4 Januarij 1824 voor het bestuur der steden.

ting en het toezigt op den verkoop van het brood een onderwerp van plaatselijke policie. Het koninklijk besluit van 25 Julij 1826 (St. bl. n°. 5) (gewijzigd door die van 20 April 1828 n°. 2, en 26 Januarij 1829, n°. 33), waarbij de uitvoerende magt de schoenen dier plaatselijke policie aantrekt, gelastte den Gedeputeerden Staten van iedere provincie, na een naauwkeurig onderzoek, en na de plaatselijke besturen gehoord te hebben, een tarief te ontwerpen, en aan den Minister van Binnenlandsche zaken voor te dragen, ter regeling der grondslagen in het besluit vermeld. Dit tarief moest voor de plaatselijke besturen tot legger dienen, volgens welke deze, met inachtneming der in het besluit opgenoemde vaste en veranderlijke grondslagen, hunne broodzetting zouden regelen. Het koninklijk besluit van den 15den April 1843 (St. bl. n°. 13)[1] maakte in zekeren zin weêr het al dan niet handhaven eener maandelijksche broodzetting, onder toestemming van het kollegie der Gedeputeerde Staten, afhankelijk van het goedvinden der plaatselijke besturen.

Dat dit besluit ongrondwettig is, werd reeds toenmaals te regt in den Tijdgenoot[2] betoogd. De Koning, als uitvoerende magt, treedt door dit besluit in het gebied der plaatselijke wetgeving, door namelijk aan de bakkers verpligtingen op te leggen, welke enkel van het huishoudelijk belang der steden en gemeenten afhangen, en als policie-maatregelen een deel uitmaken van den werkkring der plaatselijke besturen (Art 7, al. 2.). Kon de broodzetting als wet voor het geheele land beschouwd worden, dan had zij als zoodanig door den Koning met de Staten-Generaal dienen gemaakt te worden[3]. Doch buitendien had dit behooren te geschieden, omdat het besluit tegen de overtreders straffen vaststelt, bestaande in eene boete van ten minste tien en ten hoogste honderd gulden, of eene gevangenis van ten minste tien en ten lang-

[1] Dit besluit wordt in het Regtsgeleerd Bijblad, Dl. VII, bl. 781, de grondwet voor de materie van den verkoop van het brood en het werk der broodzetting genoemd, van welks regelen de plaatselijke besturen bij het maken van veranderingen niet zouden mogen afwijken.

[2] Dl. III, bl. 237.

[3] Dit gevoelen wordt insgelijks gedeeld door Olivier: "Proeve over de beperking van den eigendom door het policieregt," bl. 202 volg.

Digitized by Google

ste veertien dagen, gezamentlijk of afzonderlijk. De bepaling van het Art. 1 der wet van 6 Maart 1818 (St. bl. nº. 12), waarop men zich in het besluit beroept, is op zich zelve ongrondwettig, dewijl Art. 72 der grondwet den Koning alleen of zonder Staten-Generaal slechts de uitvaardiging of uitvoering, geenszins een regt tot wetgeving of strafwetgeving toekent. De hoegrootheid of de geringheid der straf, het meerdere of mindere gewigt der zaak, heeft hierop niet den minsten invloed. Indien men de zaak uit dit, mijns bedunkens, alleen ware en houdbare oogpunt beschouwt, kan men zich dan ook geenszins met een arrest van den Hoogen Raad, van 18 Junij 1844 [1], vereenigen, hetwelk het besluit omtrent de broodzetting van 1843 op dien grond als grondwettig beschouwt "omdat het is een uitvloeisel of eene uitvoering der wet van 6 Maart 1818."

Het voorkomen van bedrog omtrent de hoedanigheid en het gewigt van het brood, dat verkocht wordt, kan evenmin in een koninklijk besluit te huis behooren, maar is veeleer het werk der strafwetgeving. Bepalingen hieromtrent zijn dan ook reeds voorhanden, zoowel in den Code Pénal, Art. 423 volg., 479 5º. en 6º., 480 2º. en 3º., over het bedrog in het gewigt, als in de wet van 19 Mei 1829 (St. bl. Nº. 35), strekkende om de vermenging van vergiftige of andere schadelijke zelfstandigheden in eet- en drinkwaren tegen te gaan, welke wet kan beschouwd worden als eene uitbreiding der bepalingen van de artt. 318, 475 6º., 476 van den Code Pénal, die slechts tegen de verkoopers en slijters van vervalschte dranken straffen inhouden [2].

---

[1] Te vinden bij van den Honert: "Verz. van Arresten van den H. R., Gem. "zaken," D. VI, bl. 454. Vergelijk hiermede de arresten van 20 April 1844 (v. d. Honert, "Gem. Zaken," D. II, bl. 166 volg; "Weekblad van het Regt," Nº. 220) en van 1 December 1847 (Weekbl. v. h. R. Nº. 883), waarbij de Hooge Raad besliste, dat, wanneer bij plaatselijke verordeningen op het stuk der broodzetting straffen tegen de overtreders zijn bepaald, de strafbepalingen der wet van 6 Maart 1818 geene toepassing vinden (zie "R. Bijblad," D. VII, bl. 783).

[2] Men herinnert zich, dat de kwade praktijken der Belgische bakkers, die, om hunne brooden te doen rijzen en het gewigt te vermeerderen, blaauw vitriool of kopergroen, en witte vitriool of zwavelzuurzink in hunne deegen mengden, de hoofdaanleiding tot het maken der wet van 1829 geweest zijn. Mogten slechts die strafbepalingen steeds streng en naauwgezet worden nageleefd!

Digitized by Google

Doch het besluit van 1843 is niet alleen ongrondwettig — hetgeen trouwens reeds genoeg is om het te doen veroordeelen — het is willekeurig, vol strijd met zich zelve, onvolledig, in sommige bepalingen onuitvoerbaar. Terwijl het in de eene plaats den prijs van het brood door het stedelijk of het gemeentebestuur doet regelen, laat het in eene andere die regeling aan het goedvinden der verkoopers en koopers over. Het geeft aan de bakkers tegen eene onbillijke prijsbepaling door de zetters niet den minsten waarborg. Het belast de plaatselijke besturen onder toezigt der Gedeputeerde Staten, met de aanwijzing der broodsoorten aan eene zetting onderhevig, met het vaststellen der grondslagen, welke de zetting moeten regelen, en draagt hun daarna op volgens die regeling de zetting te bepalen. Maar wij vinden in het geheele besluit nergens melding gemaakt van eene bekendmaking aan de bakkers (die toch waarlijk hier zijn de belanghebbende partij) van de vastgestelde grondslagen, noch van het hooren van dezen in hunne belangen. Niet eens wijst het besluit aan, door wien, en op welke wijze de marktprijs der granen, welke voor de zetting tot grondslag moet dienen, zal worden opgemaakt. Het besluit wijst nergens aan, tot wien de bakker zich moet wenden, om op eene wettige wijze vergoeding te erlangen voor de schade, hem berokkend door eene verkeerd geregelde zetting. Het besluit regelt wat niet te regelen valt, b. v. wat de hoeveelheid ponden broods, welke een mud graan oplevert, betreft; deze is zoowel van de hoedanigheid van het graan, als van het zamenstel der broodsoort afhankelijk. Is het niet bespottelijk, beiden gelijktijdig door eene zetting te willen voorschrijven?

Maar genoeg. Eene kritiek van het besluit ware alleen dan van nut, indien wij een beter verlangden. Doch hoe fraai eene regeling der broodzetting men ook opstelde, altijd zou men vruchteloos werk verrigten. Tegen de zetting zelve is de grieve. Deze is ondoeltreffend, ijdel, belemmerend, schadelijk. Deze worde door een verlicht bestuur afgeschaft en dan volgt voor het besluit van 1843 van zelf een *transeat cum caeteris!*

M. M. VON BAUMHAUER.

Digitized by Google

HERINNERINGEN
UIT
ZWABEN EN FRANKEN.
(1846.)

> Du warst mir ein gar trauter, lieber
> Geselle, komm du schöner Tag,
> Zieh noch einmal an mir vorüber
> Dass ich mich dein erfreuen mag.
>
> Lenau.

TUBINGEN.

I.

In Hechingen kon ik mij gelukkig weder van mijn eigen voertuig bedienen. — Ik had namelijk geen lust gevoeld den digten, dreinigen regen aan te zien, te meer daar mij in Tübingen een brief moest toekomen, die misschien een haastig vertrek zou noodig maken. Vandaar dat ik mij dien morgen, te Rottweil, de zorgvolle voorkomenheid van het Turn- en Taxische vorstenhuis ten nutte had gemaakt, dat er, een maal of wat 's weeks, eene regendigte, gewielde kas, onder den naam van postwagen, gereed houdt, waarmeê men zich, tegen eene betrekkelijk geringe geldelijke belooning, naar Hechingen, Stuttgart, of, zoo men wil, zelfs verder nog kan laten voeren. Zoo was ik wel beschut den anders zeker minder eentoonigen weg over Schömberg en Bahlingen ingeslagen. Mijn geheele afscheid uit het Bader Schwarzwald was ver van vrolijk geweest. De weelderige zomerweken, die ik er in het ongebondenste genot van Gods aangename natuur doorleefd had, schenen mij, zonder innige blijken van spijt, niet van zich te willen zien scheiden; en naauwelijks ook had ik

nog mijn voet langs den Triberger waterval heen ter laatste wandeling op Baden's bodem opgeheven, en nog vóór ik Schönwald's verspreide hutten bereikte, of ik had mijne laatste oogenblikken van droogte achter den rug. De enkele droppels, waartoe het reeds den vorigen dag gekomen was, vielen al digter en droever, tot ik blij was, na een nattig paar uren, den naakten bergrug met de welingerigte gelagkamer van, zoo ik mij niet bedrieg, den "Adler" te Furtswangen te verwisselen. Het spijt mij dat ik voor den naam van het huis niet geheel durf in te staan, het verdiende de beste aanbeveling; zoo er uwe schreden u voeren mogten, het ligt links van de kerk op de markt. De eerlijke Schwarzwalder die het hield, en zijne reeds opgeschoten telgen, kortten mij de uren van vertoef met gezelligen kout, laafden mij met morgendronk en middagspijze, en lieten de sierlijke speelkas, die in hunne kamer pronkte, al de dartele walzen en deftige wijzen afspelen, die er de schrandere maker in gelegd had. Want Furtswangen is het middenpunt van de werkzaamheid dergenen, die zich met kunstig vernuft op de vervaardiging van uur- en speelwerken toeleggen.

De regen bleef aanhouden en ik moest den wagen binnenkruipen, die te drie ure voorbijkwam, en mij over Vöhrenbach naar Villingen meê zou nemen. Ik verloor bij den regen het uitzigt, waardoor ik weinig leed, want de streek is wel veel hooger, maar vooral achter Vöhrenbach weinig minder bruin en naakt, dan die tusschen Zeist en Amersfoort. Villingen deelt met Elburg de eigenaardigheid, dat er de markt het vereenigingspunt is van den viersprong van regtlijnige straten, die op de overoude poorten van het stadje uitloopen. Wanneer we niet op weg naar Tübingen moesten, zou ik u met de bonte lotwisseling bezig houden, waarin het van vroeg in de middeneeuwen af geslingerd werd, tot het eerst in onze, zijne late, dagen tot eene welverdiende ruste kwam, en ik zou u de geschiedenis van dien Simson vertellen kunnen, die van een togt tegen Rottweil een van de poortdeuren meêbragt en daarvoor aan de N. O. ringmuur van zijne vaderstad staat uitgehouwen. Thans doen we geloof ik beter, om, tusschen

Digitized by Google

de buijen door, de wandeling naar Schwenningen te ondernemen, waar we den juist geboren Neckar in zijne morsige wieg kunnen gadeslaan. Even vóór het dorp komen ons de zwart-roode kleuren van Wurtemberg waarschuwen, dat we een nieuwen schakel in de verscheidenheid van Duitschlands bonte eenheid vóór ons hebben; — aan de streek hadden we het zeker niet gemerkt, de grond blijft even hoog, kaal en dor en verandert eerst wanneer we Schwenningen een goed uur achter den rug krijgen en Rottweil, de oude rijksstad, beginnen te naderen. Jammer, dat te zelfder tijd ook de regen weêr komt vallen; het gezigt op het lager gedeelte van Rottenmünster, dat zich daar zoo teekenachtig onder onze voeten langs den reeds breeder geworden Neckar uitspreidt, terwijl wij zelf over de brug het hooger deel van het plaatsje doortrekken, zou zeker bij eene enkele zonnestraal nog gewonnen hebben. Gelukkig dat we niet ver meer van de stad zijn, en de statige laan reeds vóór ons hebben, die ons hare oude straten moet binnenvoeren. Rottweil draagt meer nog dan het engere en kleinere Villingen de heugenis van vroeger dagen, waarin het een zelfstandiger rol dan thans speelde, nu het, sedert 1803, een deel van Wurtemberg uitmaakt. Ook de breede, deftige herberg, met hare stevige muren, waarin we overnachten zullen, verloochent dat verleden niet. Het eigenaardigst doet het zich echter nog voor, nu we den volgenden morgen, de vesten uitgereden, de berghelling af en den Necker overgerold, de hooge muren en oude torens, die de stad omgeven, zich, door een plotselingen zwaai van den weg, hoog boven ons zien verheffen. — Achter Bahlingen vertoont zich, door nevel en regen heen, aan de regterzij van den weg, alras de oude Hohenzollern, Pruissen's stamburgt [1], om ons te melden, dat we ons reeds op

[1] Door Koenraad van Hohenzollern, die in 1200 eerste burggraaf van Neurenberg wierd, en wiens zoons achterkleinzoon, Frederik VI, in 1425 markgraaf van Brandenburg werd. Koenraad's ouder broeder Frederik bleef in Hohenzollern. Zijne afstammelingen splitsten zich in het laatst der zestiende eeuw in de beide takken van Hohenzollern-Hechingen en Sigmaringen, die tot op den huidigen dag voortbestaan. De tegenwoordige vorst van Hechingen is kinderloos, en na zijn overlijden komen dus beide vorstendommen weder onder één hoofd. De erfprins van Sigmaringen, daartoe in de eerste plaats bestemd, is naar het zeggen zijner leermeesters in Tübingen, waar hij

Digitized by Google

het enge gebied van Hechingen's souverein bevinden; zijn "morgen gronds" had zich zeker onder een beter licht aan ons kunnen voordoen, dan met dien treurigen stofregen wel mogelijk is; nog een klein uur en we rijden zijne "kleine "woning" voorbij en zijne hoofdstad binnen. Hoe lang zullen we er vertoeven moeten? De kamer waarin we ontvangen worden, ziet er met zijne zindelijk gedekte tafel vertroostend genoeg uit, om ons den wagen, die er ons bragt, met niet al te groot hartzeer de reis zonder ons te zien voortzetten. We worden gespijsd in het gezelschap van den kastelein-postmeester en gade, een paar Berlijners, die in de Archieven van Hohenzollern de wording van het huis huns romantischen vorsten komen nasporen en eenige ongehuwde beambten, waaronder de luitenant, onderbevelhebber van het leger. Het maal is door de geoefende hand der keukenmaagd beter gekruid dan door den gekunstelden kout der gasten; vooral de Berlijners maken eene zoutelooze toespijs uit. Een blik door de vensterruiten overtuigt ons, na afloop van het maal, dat we wèl zullen doen het verpligtende aanbod van den waard niet af te slaan, die ons onder zijn regenscherm naar de plaats van verzetting en onderhoud, het Hechinger Museum, brengen wil. Dáár plegen zich vorst en onderdanen, onder het genot van een gemoedelijk glas bier, met gullen kout en onschuldig spel den langen tijd te korten; thans echter is het er stil en doodsch; de vorst is uitlandig en de onderdanen slechts twee of drie in getal, en daarbij met hunne neuzen in verschillende dagbladen gedoken, — vieren ook wij des onze leesgierigheid bot, het veld is wijd genoeg. — Een uur later, nog altijd regen; de kastelein heeft ons echter heuschelijk zijn regenscherm afgestaan, en we nemen het op, om onder zijn schuttend dak Hechingen's verdere merkwaardigheden in oogenschouw te nemen. De vorstelijke woning zit digt, de bewaarders schijnen van den mooijen zondag tot een familiebezoek gebruik te maken, zoo gist al-

gestudeerd heeft, geen onbelovend vorst. Na een bezoek, dat Pruissen's tegenwoordige koning in 1823 aan het stamslot zijner vaderen bragt, is het ten deele hernieuwd geworden. Zeker vierde hij hier en op Stolzenfels zijne liefde voor het verledene onschuldiger bot, dan in zijn ziekelijken hartstogt voor de volbouwing van den Dom te Keulen.

Digitized by Google

thans een der lagere bevelhebbers van het leger, die met ons eene vergeefsche poging aanwendt, om er gehoor te krijgen, en ons nu zijn geleide naar de andere zijde der stad en den "Marstall" aanbiedt. Al wandelende onderhoudt hij ons over den staat der gewapende magt. Indien gij er belang in stelt: het Hechinger leger telt 145 man onder de bevelen van een hopman, zoodat het met de 354 man van Sigmaringen en de scherpschutters van Lichtenstein één bataillon, onder een overste, die te Sigmaringen ligt, uitmaakt. Het hoofdkwartier is in Stetten. Hij weet echter in zijne mededeelingen zulke hartroerende klagten over de moeiten en ellende van den tijd, en het onvoldoende zijner soldij bij zijne verzwarende omstandigheden als huisvader, te vlechten, dat we ons bij het afscheid het christelijk genot niet ontzeggen kunnen, den vorst van Hechingen met eene geringe bijdrage in het onderhoud zijner legerknechten te gemoet te komen. — "God is goed, de malsche regen houdt nu op," en we ijlen vaar het posthuis terug, slaan de reistasch om den schouder, de welmeenende waarschuwingen van den gastheer in den wind, en niettegenstaande het blijkbare gevaar dat we loopen, de stad niet drooghuids te bereiken, den weg naar het bisschoppelijke Rotenburg in. Vóór wij een vierde van den weg hebben afgelegd, is reeds het Hechinger grondgebied weder met dat van Wurtemberg verruild; de wandeling heeft echter nog weinig aanlokkelijks. Halverwege wordt zij aangenamer, voert door een welriekend eikenwoudje en opent vandaar een vriendelijk uitzigt op het dorp aan den voet des heuvels, waarop het geplant is; thans is het onder de schemering, die begint te vallen, en de eerste droppels van den regen, die weêr aanvangt, wel wat beneveld. Zoo leggen wij de langste helft van den togt, onder steeds toenemenden regen, grootendeels in het duister af. Nat en beslibt vinden wij in den "Waldhorn" te Rotenburg een welkom nachtkwartier. Rotenburg ligt aan den Neckar, zoo als Bazel aan den Rijn ligt; — alleen strekt klein Rotenburg zich aan den regteroever uit, heet niet aldus, maar Ehingen, en is door twee bruggen met het groote verbonden; bovendien is de stroom minder groen, breed en grootsch, en de ligging op verre na zoo statig niet, 't welk alles niet belette, dat het,

Digitized by Google

door eene naauw verhoopte zon beschenen, zoo als ik het 's morgens reeds tijdig verliet, een aangenamen indruk en vriendelijke herinneringen bij mij achterliet. De weg, die zich een korte poos digt aan de rivier aansluit, wendt zich weldra meer regts, om tusschen zich en haar voor vruchtbare akkers plaats te maken, terwijl hij aan de andere zijde vlak langs den voet der berghelling heenloopt; aan weêrskanten is hij, als alle Wurtembergs wegen, met eene reeks van vruchtboomen beplant, die maken, dat daar alleen Uhland's dankbare regelen volkomen verstaanbaar zijn:

'k Trof laatst een waard zoo gul en mild
  Als 'k nimmer had vernomen;
Een gouden vrucht hing bij hem uit,
  En noodde om in te komen;

Het was — de kostlijke appelboom......
  Geen tweemaal liet ik nooden;
Maar zoeter kost, maar frisscher sap
  Werd nimmer me aangeboden.

En 'k heb er onder 't groene dak
  Een gastenkoor gevonden,
Dat sprong er rond, en hield er feest,
  En zong er, wat zij konden.

Een leger was er me ook gespreid,
  Daar rustte ik vrij van kommer,
Mijn waard heeft zelf me er toegedekt
  Met zijn verkwikkend lommer.

Ik vroeg hem, wat ik schuldig was;
  Daar wou hij niets van weten.
Gezegend blijft hij te aller tijd;
  Ik zal hem nooit vergeten.

Tusschen de vruchtboomen door vertoonen zich op de hellingen der hoogte, aan gene zijde van den Neckar, vriendelijke dorpen, die flikkeren in de zon; en lacht ons tusschen de beide dorpen, beneden haar, de kapel van Wormlingen toe [1].

[1] Lustig wie ein leichter Kahn
Auf des Hügels grüner Welle,
Schwebt sie lächelnd himmelan
Dort die friedliche Kapelle.
Nik. Lenau (die Wurml. Kapelle.)

Digitized by Google

Iets verder nog schitteren ons de hooge, witte muren van Tübingen's slot reeds in de oogen, dat zich aan de z.w. zijde op het hoogste punt der stad verheft. De bestemming van dit gebouw is veel vreedzamer dan, naar zijn krijgshaftig uiterlijk, in zijn aard schijnt te liggen: — het bergt binnen zijne muren den boekenschat der hoogeschool. Ulrich, Wurtemberg's ridderlijke hertog, gaf het de gestalte, waarin het zich heden nog vertoont, en bragt er, na zijn terugkeer in zijn gebied, zijne verdere levensdagen op door. Nog, zegt men, groent op de slotplaats de linde, die de Sage uit het twijgje doet opschieten, dat hij, bij zijn feestelijken intogt, van zijn baret rukte.

Geen uitzigt — want waarom niet de eene herinnering in de andere versmolten en u thans het bergpad reeds opgeleid, dat mijn voet eerst eenige dagen later betreden zou? — geen uitzigt rijker dan dat slot zijn bezoeker aanbiedt. Vóór hem, aan zijne voeten, de ruischende Neckar, verder op het lagchende, groene, vruchtbare, met dorpen bezaaide landschap van Zwaben's bergen, met hunne verstrooide burgten, Achalm [1], Teck en Neuffen en het herstelde Zollern omgord; in verder verschiet nog het vervallen slot van Ulrach en het liefelijk herrezen Lichtenstein; in het verre westen de donkere hoogten van het Schwarzwald, en meer nabij de met wijn beplante heuvels. Ons echter, die nog op weg zijn van Rotenburg, begint zich langzamerhand de rij van huizen, aan het slot palende, daaronder ook de St. Joriskerk, met haar nederigen spits, eindelijk de verdere stad te ontvouwen. Eensklaps wordt dat alles weêr aan ons gezigt onttrokken, en we zijn de weiden genaderd, waarop aan den oever der rivier zich eene rij van statige oude linden tusschen ons en de stad komt plaatsen; eene breede laan van populieren voert ons haar dan even ras weêr onder de oogen, en, den hoek omgedraaid, staan wij tusschen de weinige verspreide huizen der voorstad.

[1] "Ach Alm" — stöhnt' einst ein Ritter; ihn traf des Mörders Stoss —
Almächtger! wollt er rufen — man hiess davon das Schloss.

Uhland.

II.

Wanneer men, van de Neckarzijde vóór Tübingen gekomen, de stevige steenen brug over en voorbij Uhland's huis de stad binnentreedt, daarop links aanhoudende de berghelling opkloutert, door de enge, onbevallige straten van het stadje omkronkeld — dan zal men zich weldra voor de poort van een oud gebouw vinden, dat geen der wachters van Neêrlands Sion ons zonder huivering zou zien binnengaan, en waartegen zelfs het kettersche Groningen slechts met woorden van liefdevolle waarschuwing en minzamen ernst zou weten te wapenen. Dáár toch, helaas! weten ze maar al te wel, hoe een zeventigtal twintigjarige knapen door den booze zelf, in den verraderlijken dos des eenvoudigsten aller hoogleeraren, tot de dienst — of het verderf — van Christus kerk worden opgekweekt. De poort zit nog digt, maar wanneer we, daar het toch in ons plan ligt haar binnen te gaan, nog een oogenblik toeven, besparen we ons de moeite om door het enge steegje, dat we daar zoo voorbijgingen, af te dalen en het gebouw van de andere zijde binnen te treden, waar ons een honderdtal breede trappen weder tot de bovenverdieping zou moeten voeren, die het ons straks gelukken zal, met een paar schreden over den vlakken grond te bereiken; zoo vreemd en voor een Hollander vermoeijend, is de stad Tübingen gebouwd. Lang zullen we niet behoeven te wachten; van de klok der kerk deed zich de slag van het uur reeds hooren, en, bedrieg ik mij niet, dan ontsluit zich daar ter regterzij de deur der woning reeds van den man, over wien wij daar zoo spraken, en laat hem tot ons uit. Wanneer ge hem in oogenschouw wilt nemen, zult ge mij toe moeten geven, dat niemand onder de bedaagde en bezadigde, maar onschuldige blondheid van dat uiterlijke "het "vleesch" zou zoeken, waarin het "de menschenmoorder van "den beginne" goed kon vinden in onze dagen te verschijnen. Wij hebben echter geen tijd er langer over te handelen, want hij heeft de poort reeds voor ons geopend, en wij volgen hem den korten gang door in het lage, maar ruime vertrek, vol verwelooze, bemorste en besneden banken en

Digitized by Google

tafels, waar reeds eene schaar luistergrage jongeren verzameld is, om het gif zijner woorden in hunne onnoozele pennen op te vangen. Wij hooren met hen toe en — zou hij ook ons verschalken willen? — hij behandelt waarlijk onze eigene zaken — Dordscher gedachtenis. De volkomen Duitsche argeloosheid, waarmede hij ons over Uitenbogaard en Leeuwestein onderhoudt, maakt werkelijk een blik op de muren rondom ons, eene gedachte noodig aan den grond, dien we betreden, om ons niet alle waakzaamheid te doen verliezen. Herinneren we ons echter, waar we ons bevinden. We steken in het broeinest zelf der Tübinger school; op een dier banken zat, ruim vijftien jaar geleden, de "beruchte" schrijver van het "Leben Jesu" en hoorde er de lessen van denzelfden man [1], die ze thans tot ons rigt; met hem hoorde ze Vischer, wiens "ergerlijke" openingsrede hem bij de aanvaarding van zijn hoogleeraarsambt zelf de tweejarige rust deed opleggen, waaruit hij nog niet ontwaakt is; een zestal jaren later vond er Zeller, en slechts ruim viermaal zoo veel maanden is het geleden, sedert Schwegler ze verliet, die er driestheid genoeg had opgedaan om zijne verketterde schriften op te stellen. Dat alles, en hoeveel meer nog, wat ik niet noemde, omdat het minder berucht en het zoo ook al erg genoeg is, groeide hier op onder de leiding des leeraars, die, onder den gehuichelden schijn van een Israëliet, in wien geen bedrog is, ook ons thans zoekt te verderven. Gelukkig is de les geëindigd, terwijl we ons dat alles nog ter regter uur te binnen bragten, en we raken nog rein en onbesmet uit zijne gevaarlijke handen; zijn we zoo verstandig hem niet weêr te volgen en zetten we liever onze wandeling door het "Sticht" voort. De eerste de beste zijner jeugdige bewoners brengt

[1] Baur was met zijn overleden vriend Kern genoegzaam te gelijker tijd met Strauss en Vischer van Blaubeuren gekomen, waar hij tot 1827 aan het lagere seminarie onderwijzer was. "Ik weet echter niet te zeggen," schrijft de laatste ergens, "of onze leermeester toen reeds tot het vrije kritische "standpunt gekomen was, waardoor hij thans (1838) als een kleinood van "onbekrompenheid aan onze akademie schittert." — Het was verkwikkelijk den reeds half vergrijsden, maar nog met jeugdige kracht werkzamen man, den Franschman te hooren uitlagchen, die van hem gezegd had: dat hij te oud was om met zijn discipel (Strauss) meê te gaan. Hij heeft het zeker anders getoond.

Digitized by Google

ons aan het verblijf van den Repetent Köstlin — de u waarschijnlijk bekende verdienstelijke auteur over het "Johannei-"sche Lehrbegriff," opdat deze ons zijn heusch geleide geve. Het eenvoudige kamertje, met zijne ongeverwde lessenaar en tafel en zijne gladhouten stoelen, zou weinig aanlokkelijks hebben, staarde niet ons oog door het voor de zomerzoelte geopende kloostervenster, over den Neckar heen, Tübingens vriendelijke omstreek in. Negen dergelijke woningen, met weinig meer ruimte dan voor den geleerden bewoner en enkele bezoekers noodig is, zijn in het gebouw voor even zoo vele jonge leeraars ingeruimd en tusschen de grootere vertrekken verdeeld, waarin telkens acht der zeventig knapen in hunne uren van huisselijke oefening en het beleid hunner studiën aan het toezigt des naast hen huizende "Repetenten" zijn toevertrouwd [1]. Strauss had die betrekking sedert twee of drie jaren vervuld, toen hij zijne bekende kritiek schreef, en deze werd oorzaak, dat hij ze met de Rektorsplak van Ludwigsburg moest verwisselen, — eene ruil, die hem maar al te ras verveelde [2]. Even zoo was Vischer

[1] Der Seminarist in Tübingen hört Vorlesungen, wie die andern Studirenden, aber die Folge der Vorlesungen, die Zweige der Wissenschaft, die er in einem Semester vorzunehmen hat, sind durch einen Studienplan gesetzmässig bestimmt, und er ist der Frage, wie er seine Studien successiv ordnen soll, überhoben, ohne dass jedoch der Einzelne, der ein Lieblingsfach hat, allzusehr beschränkt würde. Auszerdem aber wird sein Studium durch Aufsätze, Repetitionen, *loci* und Examina aufs wirksamste gefördert. Die Repetitionen und *loci* über Philosophie und Dogmatik werden von den Repetenten in examinatischer Form gehalten. Hier zeigt sich ob der Zögling seine Vorlesungen repetirt und durch selbständiges Privatstudium ergänzt, hier lernt er fühlen in welchem Punkte er noch schwach und unsicher ist, hier wird im Dialog mit dem Repetenten vieles licht, was ihm unklar war; die Pointe in einer Sache, in einen philosophischen, dogmengeschichtlichen Streitigkeit, kommt ihm zum Bewusztsein.

(Vischer, "Dr. Strausz und die Würtemberger.")

[2] "Der Schlag," schrijft Vischer, over zijne verplaatsing, "hat ihn schwer "getroffen, er wird ihn nie verschmerzen. Wenn irgend Jemand, so hat er, "Vermöge seiner alt-bürgerlichen soliden Erziehung und Denkart, das Bedürf-"niss einer festen Unterlage seiner Thätigkeit, eines öffentlichen Wirkungs-"kreises, kurz eines Amtes; das aufgedrungene aber war seinen Neigungen, "der Richtung seiner Studien, der Bestimmung seiner Kräfte zuwider. Er "fühlte sich entwürzelt; es ist daher sehr unrichtig, wenn man seine Ent-"lassung nur als eine Privation darstellt, sie hatte auf ihn die Wirkung ei-"ner grausamen positiven Strafe." ("Dr. Strauss und die Würtemberger," 1838). Wie in de gelegenheid was Strauss in later jaren van nabij te zien,

repetent, tot hij, gelukkiger dan zijn broeder en Hegel, aan de Tübinger universiteit den leerstoel der Aesthetika beklimmen mogt; ook Zeller leerde er, voor hij zich als privaatdocent vestigde, terwijl Schwegler er daarentegen wel naar streefde, maar er zich door zijn schrijven onbruikbaar voor gemaakt had; Planck echter, de doordachte auteur der twee bekende verhandelingen uit Zeller's tijdschrift, mogt het verwerven, al deelde hij, zoo goed als Köstlin, de meeningen van zijn' ongeloovigen meester en zijn' geweerden Stichtmakker.

Zulk eene handelwijze des bestuurs moet vreemdsoortig schijnen, het blijft zich echter in zijne ongelijkmatigheid gelijk. Zoo als het Strauss en Schwegler vreesde, wier pen voor het lezend publiek onchristelijke denkbeelden geuit had, en daarentegen Köstlin en Planck, die zich minder geopenbaard hadden, plaatste, evenzoo liet het Zeller vijf jaren lang in eivolle zalen voor een leergierig en hem innig vereerend gehoor optreden, maar sloeg tweemaal de keuze af, die voor eene hoogleeraarsplaats op hem gevallen was [1], als waren zijne woorden minder verderfelijk of gepaster voor het gemoed zijner hoorders, als de leeraar ze onder minder deftigen titel voordroeg, onder min weidschen naam optrad. Hoe deerniswaardig echter zulk een weifelende zin wezen moge, hier had hij in zijne weifeling de blijde gevolgen, dat Zeller leeren bleef en magt van knapen door zijne lessen voor verstand en waarheid bezielen kon. Want men moet hem gehoord hebben, om te weten, welk een invloed die ernstige, eerlijke toon, die ongekunstelde voordragt met de Geldersche gulheid van haar onverloochenbaar Zwabensch accent, bij de juistheid van opvatting en netheid van voorstelling, die men ook uit zijne schriften kennen kan, op een jeugdig, voor de waarheid ontvankelijk gemoed hebben moet. Bern gaf hem sedert, wat hem zijn vaderland niet schenken

---

moet zich door de juistheid en waarheid dier opmerking van den vriend zijner jeugd getroffen hebben gevoeld.

[1] Zeller, werd er toen uitgestrooid (de bezadigde Zeller!), had zijne lessen met de toespraak tot zijne jonge hoorders geopend: "*meine Herren! ich* "*setze voraus dass sie den Glauben an einen persönlichen Gott hinter sich* "*haben.*"

Digitized by Google

dorst. Maar zoo dwalen wij met onze gedachten geheel van onze wandeling af, en onze heusche gids moet ons vreemd en onhoffelijk gaan vinden, zoo weinig oplettend als wij zijn; hij heeft ondertusschen onze schreden naar beneden in de ruime eetzaal geleid, waar de Stichtenaren aan die lange tafel hun gemeenschappelijk maal doen, terwijl die kleinere disch voor hunne opzigters strekt.

De zaal dient tevens tot uitspanningsvertrek, en voor onderlinge oefeningen in rede- zoowel als in toonkunst; zij ziet er overigens even onopgesmukt uit als de leeszaal of het repetenten-kamertje. Zoo we nu nog een vlugtigen voet in de afzonderlijke boekerij van het Sticht met haren eigenen opzigter zetten, kennen we het "klooster." Dezen naam namelijk draagt het gebouw in den mond des volks altijd nog, al is het op het jaar af drie eeuwen geleden, dat het met de hervorming opgeheven en sedert ledige Augustijnen-klooster door hertog Ulrich in een protestantsch seminarium werd herschapen. In den dertigjarigen oorlog doorworstelde het benaauwde dagen, maar bleef tot op den huidigen onverhinderd voortduren, en zag in 1817, bij de oprigting der katholijke faculteit in het oude "collegium illustre" — het gesticht voor adel en vorsten, — een katholijk seminarium, u als het verblijf van Auerbach's Ivo bekend, aan zijne zijde verrijzen. Het huisvest steeds een uitgelezen gedeelte van "de hoop des vaderlands," uit de lagere seminariën te Maulbronn, Urach, Blaubeuren en Schönthal ontvangen. Ook dit zijn oude kloostergebouwen, voor het vierjarig verblijf hunner 14- tot 18jarige bewoners ingerigt, die er, na naauwlettend onderzoek en schifting, uit de gewone gymnasiën heentrekken. Zij hebben van oudsher een welverdienden naam door het grondige, vooral klassieke, onderrigt, dat er gegeven wordt, en strekken, hoewel voor eigenlijke theologen bestemd, bij den naauwen zamenhang van onderwijs en kerk in Wurtemberg [1], om kerk en staat van herders en leeraars te voorzien. Hunne eigene leeraars, onder het be-

[1] Zoodat b. v. ook de Deken ("Decanus," 1e predikant) met een Diaken ("Diaconus," Helfer, 2e predikant) nevens zich, in iedere der 64 Oberamtssteden niet alleen met het toezigt der kerkelijke, maar ook der schoolzaken van geheel zijn "Amt" belast is.

leid van één hoofdbestierder (*ephorus*) geplaatst, ontvangen zij veeltijds uit de beste kweekelingen van het Tübinger Sticht, na afloop van dier studietijd. Zoo was Strauss vóór zijn bezoek te Berlijn in Hegel's laatste levensdagen (1831) een half jaar in Maulbronn, waar toen juist Zeller zijn laatste opvoedingsjaar doorbragt, zoodat beiden haast gelijktijdig het "klooster" in Tübingen als meester en leerling betrokken. Zeller zelf werd na zijn' studietijd een poos in Urach geplaatst. Acht jaren van vaste leiding onder beproefde meesters moeten zeker op de hun toevertrouwde jeugd den besten invloed hebben, al heeft ook die leiding door den strikten schoolvorm, waaronder zij plaats grijpt, hare erkende zwakke zijde. "Juist toch," als Vischer zegt ("Dr. Strauss und die W."), "juist op dezen leeftijd moet "in het ontvankelijk gemoed de eerste grond ook voor de "meer algemeene beschaving gelegd worden, en bepaaldelijk "het ligchaam tot een lenig, buigzaam werktuig des geestes "worden gemaakt; deze moet er in het bezit van gesteld "worden, het in zijne magt leeren krijgen, opdat het niet "weigere ter uiting zijner bevindingen, ter uitvoering zijner "gedachten te dienen. De wordende jongeling moet zijne "vormingsschool door den omgang met het andere geslacht "intreden; hoeveel doet niet alleen het verkeer met eene "zuster reeds af, om een mensch te vormen! De knaap "moet leeren de verstrooijingen en genoegens der wereld "met verstandige vrijheid te genieten, door eigene ondervinding vroeg leeren inzien dat in die genietingen het oneindige genot niet ligt, dat er eene onervarene verbeelding in "zoekt, opdat hij niet in lateren tijd, reeds man geworden, "die ondervinding tegen bitteren prijs te koopen hebbe. De "seminariëntucht heeft menigeen voor traagheid en losheid "bewaard, maar ook menig hoofd te gronde gerigt, omdat "het in zijn vrijheidsgevoel zich te eng beperkt vond, in trotschen weêrzin zich allen banden ontrukte en in woeste "overmaat zich aan de ontbeerde genietingen te buiten "ging." Het ware echter onregt er met dit woord van blaam van te scheiden. Hooren wij er liever denzelfden man uitroepen, dat hij "om geen prijs ter wereld de herinnering "zou willen missen aan dat zamenleven, die innige weêr-

Digitized by Google

"zijdsche gehechtheid van een' uitgelezen kring van mak-
"kers en vrienden, door eene gemeenschappelijke overtui-
"ging verbonden en ook voor het latere leven aan elkaâr
"onafscheidelijk verknocht." Niemand, die er beter dan hij
de poëzij van heeft weten op te vatten, die ze in zijne her-
inneringen uit zijn kloosterleven te Blaubeuren zoo leven-
dig heeft voorgesteld.

III.

Zoo oud als het klooster is, zoo nieuw is het gebouw der Hoogeschool. Het staat eerst sedert weinige jaren aan het linker uiteinde der straat, die men met den naam van Nieuwstad zou kunnen doopen, en die door de twee rijen geheel nieuw gebouwde huizen gevormd wordt, aan beide zijden van den Stuttgarter straatweg opgetrokken. Het is een eenvoudig en net gebouw, even vrij van weidsche praal als van karige naaktheid. Een ruim voorportaal neemt ons bij het binnentreden op, en op het zwarte bord lezen wij er, hoe een paar akademie-burgers, die geplukhaard hebben, worden weggezonden: een bewijs, dat de schooltucht er strenger dan ten onzent gehandhaafd wordt. Het portaal paalt aan een gang, waarin zich, langs de geheele breedte van het gebouw, eene portierswoning en faculteitskamers bevinden, en in het midden, eenige treden op, een breede trap, die naar de lees- en gehoorzalen boven voert. De eersten zijn hoog en ruim, overigens even eenvoudig als de Leidsche: in de laatste had ik eens de gelegenheid binnen te treden. Een medisch hoogleeraar hield er zijne intreêrede en de spreker stond achter den lagen leerstoel, zijn advokaten-mutsje op, in zijn zwarten mantel, om zijn hals de gouden snoeren geslingerd, die, trots den sierlijksten spoorweg-conducteur, tot het ambtsgewaad der Tübinger-hoogleeraren behooren; hij sprak zijne Duitsche rede voor een woelig en onrustig gehoor van verstrooide, staande en zittende vrouwen, burgers, studie- en ambtgenooten, uit. De zaal zelve is een groot, vierkant vertrek, daarbij echter wat bont en opgesmukt,

41*

zoodat alles zaâmgenomen maakt, dat, bij eene dergelijke gelegenheid, de Leidsche gehoorzaal, die anders zeker juist even veel van een stal als van eene zaal heeft, in haar naakten eenvoud een gepaster en deftiger indruk maakt, dan hare sierlijker zuster van Tübingen.

Wanneer men dezen niet onvoorwaardelijken lof op dit eene punt van uiterlijk voorkomen uitzondert, zou men, zich tot de inwendige inrigting van onderwijs wendende, voor Holland niets dan rijke en gepaste lessen uit Tübingen schrijven kunnen, die dáárom des te verstandiger zijn zouden, omdat ze misschien wel vruchteloos zouden zijn, maar dit zeker noch behoefden noch behoorden te wezen. Het hoofdzakelijke toch, wat tot hare opvolging in den weg zou schijnen te staan, zou geldgebrek zijn moeten, en daarvoor zou in een land ras uitkomst te vinden zijn, dat jaarlijks duizenden aan eene inrigting verspilt, wier leden voor een derde opzettelijk, voor vijf zesden zeker, en doorgaans voor het geheel uit de "gegoedsten" des lands gekozen worden; een land, dat daarenboven, in kortzigtig onverstand, voor de stoffelijke belangen eener baatzuchtige stad, het verstandelijke en zedelijke welzijn van den geheelen staat in de waagschaal stelt. Om op den man af te spreken, met de minstens *f* 60,000, die de eerste kamer zijner Staten-Generaal, en minstens *f* 50,000 van hetgeen de Utrechtsche Hoogeschool mijn lieve vaderland kosten, ware in dit opzigt van de Leidsche eene Universiteit te maken, zoo als ze alleen nuttig en noodig is [1].

Een enkele blik reeds op de lijst der lessen voor het

[1] Men vindt onder ons een zekeren eerbied voor oude instellingen, en vreest den vernielenden haat van hen, die in den vorm en het wezen dier instellingen hervorming voorstellen. Wij hebben van onze voorouderen Universiteiten geërfd, en het zoude zonde zijn, indien eene daarvan te niete gedaan werd! Ja, in het oog van velen grenst het voorstel aan wetenschappelijk Vandalisme. Doch men bedenkt niet, dat die Universiteiten, wanneer zij behouden zullen worden, dan ook werkelijk aan het schoone begrip van Universiteiten moeten beantwoorden; dat men niet voor het behoud dier scholen mag ijveren, wanneer zij slechts bestemd zijn om de jonge lieden zoover op te leiden, dat men met eenigen schijn van regt hun den titel van doctor in het een of ander vak kan toedeelen. Neen, zij moeten, wanneer zij als het erfdeel onzer vaderen behouden zullen worden, zich kenmerken als echte palladia der wetenschap. "*Gids*," 1845, D. I, bl. 617.

Digitized by Google

Tübinger winter-halfjaar, die juist wordt uitgegeven, kan ons doen zien, wat ons daarin thans nog te wenschen overblijft. De Tübinger Universiteit — reeds in 1477 opgerigt — telt thans vijf faculteiten: eene theologische, medische, philosophische, juridische en eene voor staatshuishoudkunde. De laatste telt alleen vijf medeleden [1], die zich met het uitvoerige onderwijs der belangrijke vakken belast zien, welke ten onzent aan het viertal leden der juridische faculteit bij hunne eigene wetenschappen ten deele nog zijn opgedragen; de juridische faculteit zelve telt acht leden [2], zoodat men zeker de onze eene ware kruisdraagster zou mogen noemen, torschte zij dien last van dertien mannen op haar achttal schouders. Wij behoeven echter de reeks der haar toegewezen vakken van onderwijs slechts in te zien, om te weten, hoe men haar kruis naar hare kracht heeft weten in te rigten. De Medische faculteit telt twaalf hoogleeraren, van welke er vier voor chemie en botanie afvallen, drie van welke alleen over chemie en hare veelvuldige toepassing lezen; buitendien zijn bij deze faculteit nog drie *Adsistent*-artsen [3] van het ziekenhuis werkzaam; — een gebruik, dat, hier nagevolgd, reeds te voren te-

[1] Prof. Dr. Volz: Geschichte der Erfindungen u. ihres Einflusses auf Politik u. Cultur, 2 St. Technopropädeutik, 5 St. Specielle Machinenlehre, 2 St. Gewerbe-Oekonomie, 2 St.

Prof. Dr. Schütz: Encyclopädie der ökonom.-polit. Wissenschaften, 3 St. Finanz-Wissenschaft, 5 St.

Prof. Dr. Fallati: Wurtembergische Staatsgeschichte, 3 St. Völkerrecht mit besonderer Rücksicht auf dessen Geschichte, 4 bis 5 St.

Prof. Dr. Hoffmann: Wurtembergisches Polizeirecht, 5 St. Wurtemb. Finanzrecht, 5 St.

Prof. Dr. Goritz: Encyclopädie der Forst-Wissenschaft (Verzeichniss der Vorlesungen. S. 24).

[2] "Het is hier niet te doen om de dorre vermelding der vakken, waarin "onderwijs gegeven wordt, maar om den geest, waarin men het denkbeeld "van wetenschappelijk onderwijs elders opvat. En wat kunt gij dan anders "uit de lijst der collegiën, welke aan onze academiën gegeven worden, be- "sluiten, dan dat men niets dan het strengst onmisbare daarin vermeldt vindt?" *Gids*, l. l., bl. 605; vergelijk aldaar de belangrijke uiteenzetting der juridische wetenschappen en harer tekortkomingen (bl. 602—604).

[3] Dr. Kreuzer: Specielle chirurgie, 5 St. Examinatorium über allgemeine und specielle Chirurgie.

Dr. Griesinger: Arzneimittellehre mit experimentellen Demonstrationen, 5 bis 6 St. Klinische Propädeutik, 2 bis 3 St.

Dr. Messner: Hautkrankheiten, 1 bis 3 St. Examinatorium über specielle Pathologie u. Therapie.

Digitized by Google

gen alle verlegenheid bij de keuze van een professor, b. v. der chirurgie, zou waarborgen. Bij de philosophische faculteit dragen alleen over bespiegelende wijsgeerte drie professoren voor: Fichte, Reiff, Vischer (aesthetiek); over mathematische en natuurkundige wetenschappen, vijf; over oude talen en geschiedenis, drie; over Oostersche (Semitische en Indische) talen, drie; over nieuwere talen en geschiedenis, drie [1]. Bij de theologische faculteit zijn vijf hoogleeraren, van welke echter één (Ewald) voor de Oostersche talen werkzaam is; hier staat dus het getal, met Leiden althans, gelijk, en kan ook billijk, tenzij dat men de faculteit liever bij de filosophische indeelde, waartoe hare wetenschappen eigenlijk alle behooren, niet meer gevorderd worden. Behalve dat is in Tübingen, als in geheel Duitschland, de instelling der privaat-docenten, die onmisbare opleidingsschool voor toekomstige professoren, in werking, die hier nog altijd door het onzinnige monopolie onzer hoogleeraren in hunne verschillende afdeelingen van wetenschap onmogelijk wordt gemaakt. — Evenzeer missen wij eene niet minder wenschelijke inrigting voor gymnastiek, eene ligchaamsoefening, die zeker niet minder op de ontwikkeling van den geest regtstreeks invloed heeft; bij onze naburen wordt zij op de lagere scholen aangevangen, op de hooge voortgezet; hier blijft zij meest geheel achterwege; waarom zou men er van staatswege niet in voorzien?

Om zes ure 's morgens is des zomers alles reeds op de been, en begint ook het Academische leven. Geen vierde uur later trad ik mijn "Gasthof zur Traube" uit, om mij onder de schare te begeven, die naar de school trok, waar op dat uur twee filosofen, Zeller en Reiff, hunne voorlezingen over nieuwere wijsgeerte hielden, of prof. Fallati mij in zijne aangename taal en boeijende voordragt over de ge-

[1] Daaronder Prof. Dr. Keller: Deutsche Grammatik, 5 St. Ulfilas, 3 St. Paläographie, 2 St. "Altdeutsche Uebungen." "Hoe onze Academiën tot nog toe vreemd gebleven zijn aan de latere ontwikkeling der Nederduitsche taalstudiën, behoeven wij niet te herinneren." "*Gids*, l. l. Er wordt hier zeker niets schandelijker veronachtzaamd dan de beoefening onzer eigene taal, en dat van onze gymnasiën af, waar er slechts twee zijn (Leiden en Zutphen) in dat opzigt gelukkig en behoorlijk voorzien; in anderen (Rotterdam *b. v.*) vindt men 't niet eens de moeite waard er een afzonderlijk leeraar voor aan te stellen.

Digitized by Google

schiedenis der Europesche Staten in het eerste derde onzer eeuw onderhield. Zeller behandelde op zijne eenvoudige, heldere wijze, de weinige uren, die ik hem hooren kon, Schelling en Krause — een uit den aard der zaak reeds minder belangwekkend onderwerp, dan dat zijner avondvoorlezingen: de vergelijkende beschouwing van Hegel en Schleiermacher; al speelde ook voor hem de eerste eene belangrijker rol dan aan een onpartijdigeren beschouwer, of mij, in mijne waarlijk niet onbillijke voorliefde voor den laatste, mogt welkom zijn. — Reiff hoorde ik niet; zijn gehoor is echter weinig minder talrijk dan dat van Zeller, zijne voordragt, even als de taal zijner geschriften, minder klaar, zijn standpunt een juist gewijzigd Hegelianisme. Een derden der Tübinger filosofen, den zoon des grooten Fichte, had ik, ook met den besten wil, niet kunnen hooren, daar hij, hoewel nog meer dan eene maand vóór den rusttijd, reeds uitlandig was; zijne hoorders konden hem niet weêrhouden; hij telt er zelden meer dan vier of vijf; want, zei men in Tubingen, "nehmet Holz vom Fichtenstamme, doch recht trocken laszt es sein," had reeds Schiller niet ten onregte omtrent hem gepredikt. Hoe jammer echter, dat mij Vischers gedwongen stilzwijgen belette, zijne geestige voorlezingen over schilder- of dichtkunst te hooren; ik moest mij met de onderhoudende lektuur van het eerste deel zijner "Aesthetiek," [1] aan wier uitgave hij zijn tweejarigen schofttijd wijdde, tevreden stellen. Schwegler was juist uit Italië teruggekomen, waar hij het laatste halfjaar had doorgebragt, en zou eerst in het volgende weer optreden; de droevige tegenwerking, die hij, van den aanvang af, op het veld zijner wetenschap had ondervonden, had hem van hare beoefening wars gemaakt, en zijn reis in het Zuiden stond daarom ook met de studiën over Romeinsche geschiedenis in verband, waaraan hij zich voortaan hoofdzakelijk wilde wijden. In het Sticht hoorde ik, behalve Baur, nog den balling uit Göttingen, Ewald [2]. Hij behandelde de geschiedenis der

[1] "Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen;" 1 Theil. „Die Metaphysik des "Schönen." Reutlingen u. Leipzig, 1846.

[2] De Professoren der Theologische faculteit geven hunne lessen in het "Kloos-"ter." Even zoo de leden der Katholieke Theol. fac. in *hun* Sticht.

Digitized by Google

Israëliten, en sprak toen over het tijdvak der Hasmodaeërs. Zijne voordragt is geheel vrij; het lange ligchaam steekt ten halven lijve boven het leergestoelte uit; zijne linkerhand houdt een kleinen zakbijbel, terwijl zijn regter aanhoudend bezig is den digtgeknoopten rok open, en den openen weder digt te knoopen; zijne woorden vloeijen aangenaam en gemakkelijk, en hun inhoud boeit; zijn prikkelbaar gestel maakt het hem echter moeijelijk, zich van toespelingen op personen en zaken van den dag te onthouden; vandaar, dat zijne lessen slechts zeer voorwaardelijken bijval vinden. Ook in het verkeer met zijne nieuwe landgenooten hindert hem die overgevoelige aard, en zijn leven in Tübingen neemt toe in verbittering. Nu had hij zijn ijverigen Göttinger kweekeling, den verdienstelijken Dr. E. Meier, dien hij zelf alleen er toe genoopt had, zich in Tubingen te vestigen, door zijne ziekelijke grillen en invallen geheel van zich vervreemd; en bijna geheel de Tubinger senaat was als één man opgestaan om de regten des verongelijkten Dokters te handhaven, dien hij in zijne wetenschappelijke loopbaan zocht te stremmen en tegen te werken. Voor Indo-Germaansche talen vindt hij bijna geen hoorders. Dr. Roth, een jong en vlijtig beoefenaar der Vedaas, die zich in Londen en Parijs op het Sanskriet en Zend had toegelegd, verklaarde in zijn woonvertrek, voor een drietal discipelen, eene der eerste voorstellingen uit Böhtlingks Leesboek. Eene nog eerst flaauwe straal van hoop voor de opkomst dier studiën.

IV.

Ongeveer een half uur verder dan de school, ligt, aan de overzijde van denzelfden weg, juist op het punt, waar hij zich regthoekig noordwaarts keert, het dorp Lustnau, dat in het gezellig leven der Tübinger stad- en school-wereld eene groote rol speelt. Naauw ook nog had ik Zeller, den dag na mijne aankomst, de groete zijner Heilbronner vrienden gebragt, of hij stelde mij voor in de wandeling te deelen, welke hij dien avond met Fallati naar Lustnau had

afgesproken. De weg werd onder vriendelijk gesprek afgelegd en wij voegden ons bij het overige gezelschap, dat wij er reeds aanwezig vonden; behalve den langsten aller taalbeoefenaren, "den grossten der hiesigen Professoren," als hij mij werd voorgesteld, prof. Rapp, maakte met anderen ook Vischer er een deel van uit. Niets eenvoudiger dan ons gemoedelijk gelag — de lange geverwde tafel met flesschen schuimend bier bezet — niets guller dan de gezellige scherts der gasten. Toen de schemering geheel gevallen was, trokken wij gezamenlijk stadwaarts, de meesten naar huis of elders; mij voerden Zeller en Vischer, die door eene korte afwezigheid zijner jonge vrouw als jonggezel leefde, naar hunne avond-kneipe. Om er te komen, gingen we eene deur in de Neckerstraat in, toen een gang door, eenige trappen af, en traden zoo in eene kamer, in de achter-bovenverdieping binnen, die over dag een prachtig uitzigt over den Necker hebben moet, maar waarin thans geen inzigt gegund was, zoo verdikte er tabaksrook den dampkring, en verduisterde in het langwerpige maar lage vertrek het verdrukte schijnsel der kaarsen. Een groot gedeelte van het jonger en ongehuwde Academisch- en Sticht-personeel zat er bij een halven "Zwölfer" te dampen, of zijn avondmaal te nuttigen. Bij het vroege etensuur, op den middag zelve, moest ook mij dat laatste welkom zijn; en "Rehbraten" en "Zwölfer" verschenen op een wenk voor mijne oogen. Ook menig later avond zat ik er zoo, trots walm en stiklucht, lagchend, koutend en etend, terwijl ik mij met de onschuldige plagerijen vermaakte, waarmede Vischer de beide Noord-Duitschers vervolgde, die een onzalige inval naar de studie-veste des Zuidens gedreven had, en van welke de een er reeds een viertal jaren als privaat-docent gevestigd was, zonder iets te vorderen in toenadering tot den volkstrant en deelneming in het leven zijner Zuider-broederen. Hoe vruchteloos trachtte hij dan, met zijn gullen, slependen tongval, hunne gekunstelde taal na te bootsen, of deelde hun en ons genoegelijke voorstellingen van zijn leven in Berlijn en de zeden hunner komische landgenooten mede! Nog vermakelijker dan zijn omgang met die zonen des noordens, was echter die met *Hans*, zijn hond afschuwelijken aanschijns, dien hij altijd met naauwlettende

Digitized by Google

zorg naast zich hield, en voor wien hij eene geheel buitensporige gehechtheid aan den dag legde. De korte, stevige, blonde man, met zijn welwillend maar kitteloorig uitzigt, was op geen punt kwetsbaarder dan dit. Een der docenten, die 's winters ook voor een vrouwelijk gehoor lessen over geschiedenis hield, telde daaronder Vischer's vrouw; daar echter Hans het zijn pligt rekende er zijne meesteres te begeleiden, en hij zich zelden het geheele uur alleen aan afgetrokken hondenmijmering wist over te geven, had hij reeds meer dan eens hinderlijke stoornis veroorzaakt, en den spreker eindelijk tot een billijk beklag bij zijn meester gedrongen. Vischer echter zeî, dat wanneer zijn hond niet komen mogt, zijne vrouw het ook niet zou doen; en zoo bleven beiden weg. Ook mijne meeste middag-dischgenooten kon ik 's avonds in de kneipe gewoonlijk terugvinden; na den afloop van ons voedzaam maal — twee maal zoo goed, als men het in Holland voor tweemaal zooveel (20 bescheidene kreuzers) zou krijgen — had zich onze voet naar het nette huisje gewend, dat buiten de stad aan deze zijde van den Necker lag, en waar ons door de heusche waardin de zwartste en opwekkelijkste koffij geschonken werd; was deze na gemeenschappelijke verdobbeling genoten, dan zette zich Zeller, met nog één welgemaakten en één kleinen, krommen stadgenoot, die nooit verzuimde daartoe opzettelijk aanwezig te zijn, aan zijne partij *tarok;* de anderen bleven nog wat toekijken of keuvelen, en trokken daarop allengs naar hunne verschillende bezig- of, als ik, ledigheden af, om elkaar later in kneipe of Museum aan den avonddisch weer te zien. Het Museum [1] staat in de nieuwstad, en is een dubbel huis van drie verdiepingen, de hoogste van welke door eene reeks van leeskamers met een schat van boeken, tijdschriften en dagbladen gevormd wordt; de tweede strekt voor spel, zang en dans of elk ander algemeen gezellig genoegen; de derde wordt door den kastelein en zijn gezin bewoond, wien er echter ruimte genoeg gelaten was om onze middagtafel te plaatsen, of 's avonds eene kamer open te hebben voor

[1] Geene Academie- of andere Duitsche stad, zelfs van den derden of vierden rang, die zich niet in eene dergelijke inrigting verheugt; bij ons zou men er zelfs in steden als Leiden te vergeefs eene zoeken.

Digitized by Google

alle gasten, die er dorst, honger of gezelligheid mogt heendrijven.

In Lustnau maakte ik ook Uhland's kennis; hij was medelid eener wekelijksche krans, die, bij goed weder, daar 'szomers zamenkwam, en waaraan, behalve een paar andere stedelingen, ook Baur, Zeller en de dorpspredikant van het naburige Pfrondorf, Hermann Reuchlin, de bekende schrijver van de geschiedenis van Port-Royal, deelnamen. — Het portret, dat voor Uhland's gedichten staat, lijkt maar half; zijne trekken zijn dezelfde, maar zijn helder blaauw oog ziet minder donker, zijn gelaat is veel voller, en de stoutheid zijner beeldtenis zou weinig voegen bij den gezonden blos, die over geheel zijn gelaat verspreid ligt; niemand die in zijn geheele voorkomen zoo geheel den indruk weergeeft van den natuurlijken eenvoud, de treffende waarheid zijner gedichten; de vreemdeling, die hem op zijn gastvrijen bodem ziet, moet hem als hooren zeggen, wat hij zong:

"Treed binnen in mijn woning, wees welkom in mijn land.
"Den mantel van den schouder, den reisstaf uit de hand.
"Zet aan mijn disch u neder, u komt er de eerplaats toe,
"Verfrisch uw matte leden; — wis maakte 't gaan u moe.
. . . .
"Slechts éene enkle bede: blijve immer onverlet
"Der vadren vrome zede, des huizes heil'ge wet."

Geen dichter ook, wiens liederen meer onder het volk leven: zijn *Hirtenknabe*, *der Wirthin Töchterlein*, zijn *guter Kamerad* drongen met hunne rollende wijzen bij iederen stand en rang door. In die schreeuwerige Sleeswijk-Holsteinsdagen, die hunnen "stamverwanten" voor geene andere zangen dan hun opgewonden lied adem of longen lieten, werden toch de zijne niet verdrongen, en uit meer dan een der zangerige kelen zijner landgenooten hoorde men het des avonds op helderen toon langs de straten klinken:

Hij wou mijn hand nog drukken,
Juist laadde ik mijn geweer,
'k Kan u mijn hand niet geven,
Maar wees in 't eeuwig leven
Mijn *trouwe makker* weêr.

Waar, dan bij Goethe, vindt men balladen als zijne

Digitized by Google

Waller, of "des Sängers Fluch?" Wie schreef "Vaterländische Gedichte" van een gezonder zin, eene degelijker poëzij dan de zijne?

Baur is in voorkomen en inborst Uhland's waardige stamgenoot. Dezelfde krachtige eenvoud en blanke opregtheid, dezelfde gulle lach en opgeruimde blikken. Beide zijn bijna van één leeftijd [1]. Wat deze voor zijn vaderland, is gene voor de wetenschap: — in haar leeft hij dan ook geheel. Vandaar de onvermoeide werkzaamheid zijner onuitputtelijke schrijfpen; vandaar de feilen zelve, die men zijne geschriften wijten moet en die den duur huns bestaans misschien zullen verkorten, de omslagtigheid van hun inhoud, hun kunstgemis in vorm. Want hij zou zich den tijd niet gunnen tot omwerking zijner onderzoekingen en harer uitkomsten, maar deelt ze in geheel hare wording en uitgebreidheid aan zijne lezers meê, zoo haast zijn brandende ijver hem reeds naar nieuwe nasporingen, naar versche studie doet reikhalzen. Toen ik hem bezocht, vroeg hij naar de Heeren van Hengel en Kist, van wier "Philippensen" en "Christelijke kerk" hij met belangstelling sprak; ook Prof. Roijaards scheen hem bij name niet onbekend. Hij vermaakte zich zeer met het denkbeeld, dat men juist hem lid had gemaakt van het Haagsche Genootschap [2], en zeî, dat hij zich altijd huiverig gevoeld had om het een zijner onchristelijke boeken, als hij meende dat men van hem verwachten moest, tot een bewijs zijner erkentelijkheid te zenden; gelukkig zou nu haast zijne "Dogmengeschichte" het licht zien, die een onschuldiger aanzien had; daar de druk voor mijn vertrek niet voltooid zou zijn, gaf ik hem het adres van den secretaris op, bij wien ik hoop dat ze sedert ontvangen zal zijn. Het genootschap, van zijne zijde, scheen minder bezwaard en zond hem, naar ik merkte, bij voortduring zijne verhandelingen. Juist nu lag die van Ds. van Oosterzee op zijne tafel; hij had vergeefsche moeite gedaan haar te ontcijferen, maar lachte niet weinig, toen ik hem de schrandere onderneming meêdeelde, om de echtheid der Evangeliën uit de Handelingen te bewijzen.

Den avond dat wij te Lustnau zaten, was het er kermis;

[1] Baur is van 92, Uhland van 87.

[2] Waarschijnlijk om zijne meesterlijke wederlegging van Möhler.

Digitized by Google

dan wordt er magt van koek genuttigd, en ook de meerderheid van onzen kring voegde weldra bij het gewone glas bier de weelde van een wanriekenden "Zwiebelkuchen", een stuk uitmuntende eijerstruif, met eene walgelijke dikte van uien beladen. "Mij liefst een Träubigkuchen", zeî ik tot den Kellner, een woord dat mij het hart van mijne buren stal. — "Wie, sie reden unser Schwäbisch auch schon?" Ik had echter een vorigen avond gemerkt, hoe op het uiten van dit tooverwoord een even smakelijk stuk struif gebragt was, waarop een laag frissche aalbessen de hatelijke uiën verving. Mijn smaak verschilde echter van die der overigen, voor wie zij eene ware lekkernij waren. Toen wij opstonden om weg te gaan, liet zich Baur nog een versch stuk brengen, dat hij in papier wikkelde en bij zich stak. Het was eene verrassing voor zijne dochter, een lief, huwbaar meisje, dat sedert als Zeller's vrouw naar Bern is getogen.

Leiden. J. VAN VLOTEN.



Digitized by Google

DE VLUGSCHRIFTEN VAN DEN DAG.

1. *Volkswil en Volksbelang, door Mr. J. de Bosch Kemper. Amsterdam, Johannes Müller,* 1848. 42 bl. in 8°.

2. *Het Oogenblik en de Toekomst, door* Mr. *J. van 's Gravenweert. Arnhem, J. G. Stenfert Kroese,* 1848. 52 bl. in 8°.

3. *Regtstreeksche Verkieznigen. Brief aan een Lid der Provinciale Staten, door Mr. A. S. van Nierop. Amsterdam, A. Zweesaardt en Zoon,* 1848. 16 bl. in 8°.

4. *Over Stemregt en Verkiezingen. Leyden en Amsterdam, bij J. H. Gebhard en Comp.,* 1848. 25 bl. in 8°.

5. *Landgenooten! Utrecht, van Heyningen en Post Uiterweer,* 1848. 28 bl. in 8°.

Onder de velerlei vlugschriften, die, sinds de cyclus van verbazingwekkende gebeurtenissen, waarin wij ons bewegen, met de Parijzer omwenteling van 24 Februarij aanving, ten onzent verschenen, zullen wij slechts bij enkele der jongstgeborene stilstaan. De meeste der vroegere laten wij gevoegelijkst aan hun lot over. Waartoe toch de woede- en vertwijfelingskreten, waarin zich de eerste indruk van angst en verbijstering lucht gaf, de schimp- en smaadredenen, op het hoofd des mans gehoopt, in wien nu reeds geheel Europa met bewondering en erkentelijkheid den breidelaar der dreigende regeringloosheid eerbiedigt, weder uit de schuilhoeken eener verdiende vergetelheid te voorschijn gebragt? Waartoe het stof dier vergetelheid afgeschud van die "beschouwingen", nevelachtig en onbestemd of door een valsch licht omstraald, van die "berekeningen", nu reeds door de uitkomst gelogenstraft, van die "opwekkingen en aansporingen", eentoonige va-

Digitized by Google

riatiën op het Farizeeuwsche thema: "wij danken u Heere, "dat wij niet zijn gelijk deze." Welligt zouden de schrijvers zelve thans de eersten zijn om terug te nemen, wat in een oogenblik van koortsige opwinding hunner overijlde pen ontsnapte.

Immers, wat de toekomst nog in zijnen schoot verberge, zooveel heeft alreeds de geschiedenis der jongstverloopen dagen aan ieder geleerd, dat de gebeurtenissen, welker ontwikkeling wij aanschouwen, andere en dieper oorzaken hebben dan de onberaden eerzucht van enkele Fransche volksleiders en de wispelturigheid van het Parijzer gepeupel. Niet slechts het looze staketsel eener zeventienjarige constitutie is door het vuur der revolutie verteerd, de eeuwenheugende zuilen der onbeperkte monarchiën worden door dezelfde vlammen geblakerd, en de mijn ontploft met geen minder geweld daar, waar de meest omzigtige staatszorg aan elke lichtstraal den toegang weerde, die de sluimerzieke oogleden der natie onvoorzigtiglijk konde prikkelen, dan in de phosphorische stad, waar dagelijks om strijd redenaars en publicisten de lonten hunner gloeijende taal in de opgehoopte brandstof slingerden.

De gebeurtenissen van Weenen en Berlijn, om van de Lombardisch-Venetiaansche steden niet te gewagen, hebben de keerzijde vertoond van het blad, waarop zelfs een landgenoot, dien wij gewoon waren onder de voorstanders der vrijzinnige beginselen te tellen, den raad had meenen te lezen om de zaak der politieke hervorming op nieuw te verdagen en ons andermaal vertrouwend aan de regering aan te sluiten. Geen middel voorzeker ware geschikter geweest om de kiemen van burgertwist, door de destijds heerschende partij met zoo veel zorg op den bodem van ons volksleven aangekweekt, tot plotselingen en onheilbrengenden wasdom te roepen! Wenschen wij ons ook om die reden geluk, dat de rigting der regering veranderd, en der natie op eene hervorming harer instellingen het uitzigt geöpend is, ruimer en vollediger, dan zij sinds lang meer hoopte.

Onder den indruk dier heugelijke verwachtingen hebben de vlugschriften het licht gezien, aan het hoofd dezer regelen vermeld, — eerstelingen eener zeker nog lang niet voltooide reeks.

Digitized by Google

Het politieke vlugschrift toch pleegt in onze publicistiek eene groote rol te spelen. Gedeeltelijk mag de oorzaak aan de onvoldoende inrigting onzer meeste dagbladen, gedeeltelijk aan onze ongewendheid aan politieke zamenwerking liggen. Althans de schrijver, die bij gewigtige openbare aangelegenheden zich geroepen voelt het woord te voeren, pleegt meest alleen en onverzeld op te treden. Voorzeker, het vlugschrift heeft zijne voortreffelijke zijden, en wordt ook door de meest degelijke en uitstekende ontwikkeling van het journalisme niet overbodig. Vlugtig als zijn leven wezen moge, het heeft toch boven het dagbladsartikel in dat opzigt menig voordeel. Het behoeft noch in zoo korten tijd opgesteld, noch binnen zoo naauwe grenzen zaamgevat te worden; het erlangt daardoor breedere speelruimte en meerdere kans op het wekken van een blijvenden indruk. De dagteekening van journaal en tijdschrift verraadt reeds met onverbiddelijke gestrengheid de snelle veroudering van den inhoud, terwijl de gelijktijdige brochure, zoo lang slechts de omstandigheden dezelfde blijven, haar waas van verschheid bewaart. Wat meer zegt: terwijl de stroom des tijds al het vernuft, al den geest, al de wetenschap, zoo vaak aan de zamenstelling van het dagblad gespild, in zijne onverbiddelijke vaart voor immer meêvoert, gelukt het somwijlen een dier schijnbaar zoo vlugtige blaadjes, wier ligte drommen de gesloten gelederen der dagbladen omzwermen, aan het bijna onvermijdelijk verderf te ontsnappen, de schijnbaar duurzaamste voortbrengselen van wetenschap of letterkunde te overleven, en voor eene verwijderde toekomst de herinnering aan de dwalingen en hartstogten van den dag in hare volle frischheid te bewaren. De "letters of Junius" behooren reeds sinds lang tot de "standard-"works" der Engelsche letterkunde, en het is de vraag, of vele der gevierde voortbrengselen van de romantiek der restauratie met de pamphletten van Courier in duurzaamheid zullen wedijveren.

Met de voorregten echter klimmen ook de verpligtingen, en naarmate wij aan het politieke vlugschrift meerder beteekenis toekennen, doen wij daaraan ook hoogere eischen. Wel maken wij onderscheid tusschen het pamphlet, dat zich aan de scherpe geeseling van personen, stelsels of maatregelen

Digitized by Google

waagt, en de brochure, die zich slechts de ontwikkeling en handhaving van een oordeel over gebeurtenissen en toestanden vergunt; maar wij vergen voor de laatste geene mindere, schoon dan al andere gaven. Geldt het de beslissing van een vraagstuk, tot welks beoordeeling speciale en exceptionnele studiën vereischt worden, de voorlichting op een terrein, aan de meerderheid vreemd, de mededeeling der vruchten van een onderzoek, welks bronnen voor het groote publiek ontoegankelijk zijn, gaarne willen wij dan de gouden vruchten dankbaar aanvaarden, ook zoo ze ons in aarden schotelen worden aangeboden; maar op het voor elk genaakbaar en door elk betreden gebied, waarop zich de meeste staatkundige vlugschriften bewegen, nemen wij die onderscheiding tusschen inhoud en vorm niet aan, en de groote menigte der lezers bevestigt feitelijk onze meening, schoon zij die misschien theoretisch niet billijken zoude. Vraagt men het bewijs? Wij vinden het in de onverschilligheid waarmede verreweg de meeste brochures ontvangen worden, in de weinige belangstelling welke zij wekken, in den geringen invloed dien zij oefenen. En geen wonder! Wat de aandacht van den staatkundig gevormde wil boeijen, voor wien zoowel de schatten der buitenlandsche dagbladen en tijdschriften, als de bronnen zelve der staatswetenschap toegankelijk zijn, zal zich, men erkent het gaarne, door oorspronkelijkheid van gedachte of keurigheid van vorm moeten aanbevelen. Maar acht men nu het groote publiek, dat men bij politieke vlugschriften vooral op het oog heeft, gemakkelijker te bevredigen? — Juist het tegendeel is het geval; juist hier is de vorm zoo zeer hoofdzaak, dat zonder diens medewerking ook de voortreffelijkste inhoud zijn doel zal missen. Het groote publiek toch gelooft in den regel op politiek terrein weinig voorlichting te behoeven, en hecht weinig aan algemeene staatkundige beschouwingen. Bij een deel ligt de schuld aan doffe onverschilligheid, maar al te zeer door onze staatsinstellingen gekweekt; anderen achten zich genoegzaam bevoegd, zelve den zin der gebeurtenissen te ontraadselen en de slotsom der feiten te trekken, welke hun de dagbladen leveren. De eersten nemen uw vlugschrift — vaak de vrucht van naauwgezette en ernstige studie — naauw ter hand; de

Digitized by Google

laatsten leggen het na haastige doorbladering ter zijde. Vormt nu evenwel die onverschilligheid eene verschansing, binnen welke ge niet door kunt dringen; is de vastheid van dat voorbarig oordeel onvatbáar om geschokt of ontworteld te worden? Integendeel: vaak behoeft ge slechts eene enkele snaar te doen trillen om onverschilligheid in belangstelling te veranderen, slechts een enkelen welaangelegden stoot toe te brengen, om de vermeende zekerheid te doen wankelen. Maar daartoe is het noodig, dat ge den lezer dwingt uw betoog te volgen, dat ge het oog, dat onverschillig langs uwe bladzijden dwaalt, aan den gang uwer gedachten kluistert, dat ge de aandacht, u aanvankelijk slechts ten halve verleend, in spanning brengt en tot het einde daarin bewaart. Het is niet genoeg uwe zaak met goede gronden te verdedigen. Vóór alles is noodig, dat men u hoore.

De onverschilligheid van het publiek — het grootste gevaar dat een staatkundig schrijver dreigt — schijnt datgene te zijn, waartegen hij zich het minst wapent. Men steunt te veel op het nationaal geduld; men laat zich te zeer door de rekkelijkheid verschalken, welke die eigenschap schijnt te ontwikkelen, zoodra het Nederlandsch publiek — tot nog aan de woelige bijeenkomsten in politieke clubs of kiesvergaderingen vreemd — zich in grooteren of kleineren getale vereenigt. Inderdaad de stemming, die wij dan plegen aan te treffen, *heeft* iets bedriegelijks. Waar wij de oogen wenden, overal eene inschikkelijkheid, die ook den beschroomsten gerust stelt. — In de kerk, waar eerbied voor de heiligheid van het onderwerp zoo vaak voor de onbeduidenheid, de smakeloosheid, de gezwollenheid der voordragt verblindt —; in de pleitzaal, waar ook de lankwijligste onzer gerekte pleidooijen althans met schijnbare aandacht worden aangehoord, zonder dat immer de gespannen snaar van het regterlijk geduld met een verpletterend "la cause est entendue" barst —; in onze staten- en raadsvergaderingen, waar elke middelmatigheid achter de gesloten deuren veilig is —; in onze tallooze vereenigingen en genootschappen, waar ook de meest versleten gemeenteplaatsen met bemoedigend handgeklap ontvangen worden, en de oppositie hoogstens met

zachten tred de hielen ligt, — tot in de Tweede Kamer toe; waar de groote meerderheid, met vertreding van het grond-denkbeeld van alle discussie, hare vooraf opgestelde verhandelingen voor parlementaire redevoeringen pleegt uit te geven: — wat al welwillende toegevendheid, wat al verschoonende aandacht! Maar het gehoor, eens van den drukkenden pligt, door betamelijkheid en hoffelijkheid opgelegd, ontslagen, pleegt ook de gehuichelde belangstelling als een knellend staatsiekleed af te leggen. Op den arbeid van enkele coryphaeën onzer kanselwelsprekenheid na, blijven de stichtelijkste predikatiën onopengesneden op de leestafels der "diepgetroffen" hoorders rusten; de verhandelingen, met het meeste genoegen aangehoord, wagen het zelden den zachten glans der kathederlamp voor het schelle licht der openbaarheid te verruilen; het ontbreekt onzer letterkunde nog steeds aan eene bloemlezing van de meesterstukken onzer baliewelsprekenheid, en het voorbeeld, dat Groen van Prinsterer door de openbaarmaking zijner "advijzen" gaf, vond bij onze Edelmogenden tot nog weinig navolging. Zoo veel verschilt het lezend van het hoorend publiek, — een onderscheid, vreezen wij, te weinig door onze publicisten gevoeld, die over 't geheel eene onverschilligheid voor den vorm aan den dag leggen, verklaarbaar bij den redenaar, die van zijn gehoor zeker is, gewaagd bij den schrijver, wien zijn publiek bij elke bladzijde kan ontsnappen.

Wij zouden intusschen onbillijk worden, zoo wij niet verzekerden bij het nederschrijven dezer bedenkingen geenszins bepaaldelijk op de aan het hoofd dezer regelen vermelde vlugschriften het oog gehad te hebben. Wat wij zeiden, gold een algemeen gebrek, waarin verreweg de meeste onzer politieke schrijvers deelen. Wij willen er geen bijzonder verwijt van maken jegens enkelen.

Hadden echter de schrijvers dier vlugschriften onze overtuiging van de noodzakelijkheid van eenen onberispelijken vorm gedeeld, wij twijfelen niet of het ware den Heer van 's Gravenweert, reeds zoolang met roem in onze letterkunde werkzaam, ligt geweest, zijne vlugtig daarheen geworpen opmerkingen tot een welsluitend geheel te vormen, en daaraan

Digitized by Google

dat vernis te geven, dat hij zeker ongaarne aan eenig bellettristisch voortbrengsel zijner pen onthield; de Heer de Bosch Kemper hadde de omstandigheid, dat hij slechts weinige uren voor de zamenstelling van zijnen arbeid konde afzonderen, niet als eene verschooning voor de gebreken van den vorm aangevoerd, overtuigd als hij dan zijn zoude, dat zoowel hier als op elk ander gebied de spreuk van Molière geldt: "le temps ne fait rien à l'affaire;" de heer van Nierop eindelijk hadde voor zijn betoog den briefvorm niet gekozen, die, door geen enkelen volzin van dat betoog gevorderd, den indruk zijner bewijsvoering slechts schaden kan.

Hoogere lof komt aan de schrijvers der beide laatste brochures toe; vooral die der vijfde verraadt op elke bladzijde den stylist, met te veel smaak en te fijnen kunstzin begaafd, om zich op eenig terrein van den heilzamen dwang der schoone vormen te willen ontslaan. Gloed en leven doortintelen het geheel; in elke situatie is teekening gebragt; elke gedachte wordt tot een beeld afgerond, even zuiver van omtrek als helder van koloriet. — Wij voor ons zouden ongaarne het harde oordeel, over de meerderheid der Tweede Kamer geveld, onderschrijven, maar wij scheppen daarom niet minder behagen in de gelukkige wending aan de schijnbaar zoo afgesleten beschuldiging van karakterloosheid gegeven, waar de weifelende leden dier vergadering "outerknapen" heeten, "die het wierookvat voor elk optredend ministerie "zwaaijen; aanbidders van elke zon, aan welken hoek der "kim zij oprijze; weesjongens, wien het geene moeite kost "in het rood terug te keeren als zij straks in het zwart "zijn voorbijgegaan; weerhanen op het oude kasteel, om "hetwelk de sloopers gereed staan." Elders treft de gestrenge gisping onze geheele natie: "Geene bloem, die zijn "stengel even boven het bloeijende veld verheft, of de "openbare mening slaat haar af. Zelden eene grootmoedige "opwelling, de rigting van een meer wakkeren bewonderd, "blijmoedig verdiensten gehuldigd, gevierd, gekroond, ha"ren invloed gezocht, hare pogingen geschraagd; maar "fluisterend en met geheimzinnige twijfeling vernomen, wat "die man toch wil, wat hij toch wel in zijn schild voert.

Digitized by Google

"Wordt het u niet kil om het hart?....." "Wij voelen "het hart eens volks zoo gaarne warm en flink slaan en "vinden er zelfs geen kwaad in, zoo de teugel van het "medegesleept gevoel een weinig dient ingekort. Maar in "Holland klopt het hart langzaam, het bloed is loom, het "ooglid zwaar. Men zwijmelt zoo prettig in den modder "des eigenbelangs. Geene vereeniging, geene eenheid, "geene algemeene gedachte, die de natie bezielt, die aan "hare bemoeijingen voorzit, geen vaandel, waaronder zij "zich schaart, geen kreet, die haar te zamen roept." Wij zouden onze voorbeelden met vele andere kunnen vermeerderen, wilden wij aantoonen, hoe schilderachtige, hoe scherp-afgeronde uitdrukking de schrijver steeds voor zijne gedachte weet te vinden, hoe hij zich weet vrij te waren voor den nevelachtigen stijl, waarachter zoovelen de onbestemdheid hunner denkbeelden pogen te verbergen, hoe gelukkig vooral — en dit is de hoogste eisch van het genre — hij steeds de sierlijkste vlugt zijner taal met gemeenzame dagelijkschheid der uitdrukking weet te paren en af te wisselen, even ver van onvruchtbare gezwollenheid, als van stuitende platheid — de twee klippen waarop een populair publicist zoo ligt verzeilt.

Wij willen echter, veel als wij aan den vorm hechten, daaraan den inhoud niet opofferen, en haasten ons de enkele nog overblijvende bladzijden aan de overweging van dezen te wijden. Wij vangen daartoe met "Volkswil en volksbelang" aan.

In de rij der Nederlandsche publicisten bekleedt de Heer de Bosch Kemper eene eervolle plaats. Drager van een naam, teregt bij elk Nederlander in eere en achting gehouden, heeft hij den rang weten te handhaven, hem door eene zoo eervolle nalatenschap aangewezen. Zoo onbaatzuchtige vaderlandsliefde, onafhankelijkheid van karakter en onkreukbare vastheid van beginselen, aan wakkeren ijver gepaard en door degelijke wetenschap gesteund, titels zijn die ook der tegenpartij eerbied en hulde afvergen, hij heeft zich die in hooge mate verworven. Misschien zelfs behooren die verdiensten te hooger gewaardeerd te worden, naarmate de pogingen van den Heer Kemper minder ondersteuning, zijn denkwijze minder sympa-

Digitized by Google

thie, zijn stelsel minder aanhangers gevonden heeft. Immers de schrijver van den "Tijdgenoot" moge in het voorberigt zijner laatste brochure verzekeren, "dat zijn geschrift de "goedkeuring van velen heeft weggedragen," hij ontveinst zich niet, dat die goedkeuring, verdiend als zij was, meer de volharding, aan de ontwikkeling en handhaving van zijn stelsel besteed, dan dat stelsel zelve gold. Weerzin toch als de openbaring zijner denkbeelden wekken moest bij die schare van behouders, gewoon in elken voorslag tot hervorming eene poging tot omverwerping, in elke gisping eene beleediging, in elken raad eene aanmatiging te zien, die denkbeelden vonden bij de groote meerderheid der vrijzinnige partij billijker, maar geen gunstiger beoordeeling. Tusschen behoud en vooruitgang in, van beide legerplaatsen gelijkelijk verwijderd, aan beider aanvallen blootgesteld, heeft zich de Heer Kemper eene eervolle, maar geïsoleerde stelling verworven. Jaren lang heeft hij vruchteloos gepoogd de partij der onbewegelijkheid eene enkele schrede vooruit te doen gaan; — thans, nu de adem der hervorming nog naauw het staatszeil doet zwellen, ziet hij zich reeds vooruitgestreefd, overvleugeld en achtergelaten.

Leed als ons het verschijnsel zijn moge, vreemd als het enkelen dunke, het vindt in de voor ons opengeslagene bladzijden zijne voldoende verklaring. Het juistgekozen opschrift kenschetst de strekking volkomen. Behartiging van het volksbelang bij miskenning van den volkswil; warme ijver voor het welzijn der natie, maar minachtende geringschatting van haar oordeel; de aloude leenspreuk der onbeperkte vorsten, "alles voor niets door het volk," maar ditmaal uit overtuiging, niet als voorwendsel: — ziedaar het staatkundig programma van den Heer Kemper, de leuze, waaraan hij in zijne publicistische loopbaan getrouw is gebleven. Publicist zonder aan de bevoegdheid van het publiek, volksgezinde zonder aan de regten des volks te gelooven —: is het vreemd dat hij een vruchteloozen en hoopeloozen strijd moet voeren, daar zijne voeten met opzet den vasten bodem schuwen, uit welks aanraking alleen hij de kracht zoude kunnen putten welke hij behoeft?

Digitized by Google

Dat er tusschen volkswil en volksbelang verschil bestaat, dat er tusschen beide lijnregte strijd bestaan kan: — wie, die het niet gereedelijk toegeeft? Het verschijnsel bepaalt zich niet tot het volksleven, maar vertoont zich dagelijks in de geschiedenis van elk onzer. — Zoo niet, de volmaaktheid ware niet langer een onbereikbaar ideaal, maar een verworven goed. Onze onvolkomenheid ligt juist in den strijd, die er maar al te vaak tusschen den wil, die onze handelingen bestuurt, en ons zedelijk en stoffelijk, ligchamelijk en geestelijk belang bestaat. Wat van elken mensch in het bijzonder waar is, geldt natuurlijk ook van elke menschelijke vereeniging; — het zijn dezelfde onvolkomenheden op grootere schaal. Ten betooge eener zoo tastbare waarheid behoeft naauwelijks iemand de pen op te nemen. De vraag is niet of er tusschen volkswil en volksbelang eene volstrekte overeenstemming bestaat, maar of er een andere wil bestaat, die in betere harmonie is met het volksbelang dan de wil van dat volk zelf. Dat bewijs bleef de Heer Kemper in gebreke te leveren. En geen wonder! De regel, dat doorgaans elk zijne eigene belangen het best verstaat, moge in de praktijk talrijke uitzonderingen lijden, het is onmogelijk er eene andere voor in de plaats te stellen; in het gewone leven pleegt men dien dan ook te volgen, en de vrijzinnige economische school, onder welks volgelingen zeker ook de Heer Kemper zich rangschikt, pleegt zich tegenover de veelvuldige inmenging van den staat in de bijzondere belangen der burgers op dien regel als op een onomstootbaar beginsel te beroepen. Men laat dat beginsel evenzeer gelden in vereenigingen en genootschappen, niet omdat de oorspronkelijke overeenkomst er zijn zegel aan hecht, maar omdat het de natuurlijke wet van elke menschelijke vereeniging uitmaakt; en zoo geldt het ook in den staat, niet op grond van een vermeend "contrat social," — eene oude en, naar wij meenden, lang begraven dwaling, — maar omdat er juist een staatsverdrag noodzakelijk ware geweest om het algemeene regt op te heffen. — Zoo intusschen de regel voor geene tegenspraak vatbaar is, zijne toepassing duldt en vordert wijzigingen. Wij behoeven, kort als wij wenschen te zijn, op dit punt in geene breedere ontwikkeling te treden.

Digitized by Google

Dat de oefening van een onbetwistbaar burgerregt aan de eene zijde zijne grenzen vindt in het onderscheid door de natuur zelve in kunne en leeftijd gelegd, aan de andere zijde in den treurigen toestand van afhankelijkheid en onkunde, waarin zich nog steeds een maar al te groot gedeelte onzer natuurgenooten bevindt, zal wel geene ernstige tegenspraak ontmoeten; dat de menschelijke maatschappij geene schepping van het oogenblik is, waar men op een schoongevaagd terrein naar willekeur kan bouwen, maar dat daarentegen elke toepassing van algemeene beginselen zich beperkt en gewijzigd ziet door eene reeks van geschiedkundige feiten, behoeft evenmin betoog. Zoo de Heer Kemper in ernst het bewijs wilde voeren, waarop hij in zijne brochure schijnt te zinspelen, — dat de erkenning van het regt des volks om in zijn eigen belang stem te hebben onvermijdelijk tot algemeen stemregt, vrouwen-emancipatie en republiek leidt, wij zouden het regt hebben in zoo ongerijmd eene stelling eene ontduiking, geene wederlegging onzer gronden te zien. De burgerlijke wet tast het eigendomsregt niet aan, waar zij diens vrije uitoefening aan minderjarigen en gehuwde vrouwen ontzegt; evenmin wordt het staatkundig regt verkracht, wanneer het volle genot daarvan aan bepaalde voorwaarden gebonden wordt. Dat voorts al de bezwaren van den Heer Kemper omtrent de bijzondere bekwaamheden, die er tot oplossing van staatkundige en staathuishoudkundige vraagstukken vereischt worden, de onbevoegdheid, het vooroordeel, de oogenblikkelijke verblinding der menigte en wat dies meer zij, op het enkele feit afstuit, dat het volk zijne regten niet zelve uitoefent, maar die uitoefening aan enkele der bekwaamste burgers toevertrouwt, en dat juist een ruim stelsel van regtstreeksche verkiezingen een imperatief mandaat onmogelijk maakt, behoeft naauwelijks gezegd.

Maar wij willen ons eene schrede verder op het gebied van den Heer Kemper wagen. Zien wij een oogenblik van het regt der bevolking om op de behandeling harer belangen, de leiding harer aangelegenheden invloed te oefenen af, en bepalen wij ons tot het regt, haar door den Heer Kemper zelve toegekend, "om zoo goed mogelijk bestuurd te worden."

Digitized by Google

Involging van de volkseischen zou slechts strekken om het ware volksbelang in de waagschaal te stellen. In stede van "den wankelen volkswil" behoort "de rede" het rigtsnoer der regering te zijn. Het zij zoo! Wie waarborgt ons echter, dat de Regering, ook waar de uiting van den volkswil niet belemmerd tusschenbeide treedt, dat beginsel der "rede" vertegenwoordigen zal? "Het regt des Konings om te regeren," zegt de Heer Kemper, "bestaat alleen opdat hij zal regeren "naar de behoeften eener Natie:" wie waarborgt, dat de koning werkelijk die verpligting zal opvolgen? Slechts een enkelen stap verder, en wij zoeken in de haven van het absolutisme eene schuilplaats voor den storm, waarmede de botviering van den volkswil ons bedreigt. Gelukkig, dat de Heer Kemper met ons in de Staten-Generaal eene noodzakelijke "contrôle van het Regeringsstelsel van het Gouvernement" erkent. De "rede," door de regering vertegenwoordigd, is dan toch niet boven alle contrôle verheven. Maar door wie zal die contrôle geoefend worden? In het belang der natie zeker door de verlichtste, beschaafdste, onafhankelijkste ingezetenen. Wie echter zal beslissen, welke de beschaafdste, verlichtste, onafhankelijkste ingezetenen zijn? Zoo de Heer Kemper zich elders vergenoegt de "bevorde- "ring van het volksbelang" afhankelijk te stellen van "het "toezien der Regering, dat slechts brave, eerlijke, naauwge- "zette en verstandige personen tot ambtenaren benoemd "worden," hier reikt dat voorschrift niet toe; de contrôle kan niet van den gecontroleerde zelve uitgaan. Zullen wij nu, daar de "rede" ontoereikend blijkt, tot den "volkswil" terugkeeren? Maar de Heer Kemper verzekert ons, dat bij directe verkiezingen "de bevordering van het wezenlijk heil "des volks eene onmogelijkheid wordt!" Men weet hoe de tegenwoordige Grondwet de knoop doorhakt: — in de plaats van den volkswil stelt zij den wil der provinciale staten; niet aan de meerderheid der natie, maar aan de meerderheid van enkele bevoorregte collegiën kent zij het regt van contrôle toe. Doch ook deze verpersoonlijking der "rede" dunkt den Heer Kemper onvoldoende. "De Staten-Generaal," zegt hij, "zijn tot heden niet geweest, wat zij zij zijn moesten.

Digitized by Google

"Onze financiën, onze wetten, onze maatschappelijke instel-"lingen getuigen er van." Wie gevoelt niet, dat wij in een cirkel worden rondgevoerd, waaruit geen uitweg mogelijk is? Het valt ligt te zeggen, dat "de beslissing van wat tot volks-"geluk leidt, van de wetenschap afhangt." Maar daar de wetenschap toch slechts door personen hare uitspraken kan doen gelden, hare regten kan oefenen, en die personen zich toch niet uit kracht eener hoogere wijding van zelve aan het hoofd van den staat plegen te stellen, blijft de vraag, van wie zij hun mandaat ontleenen moeten. Het absolutisme doet alle magt van den vorst, de republiek doet haar alleen van het volk uitgaan. Het constitutionnele stelsel plaatst zich tusschen beide uitersten. Zij laat de regering aan den vorst, de contrôle aan het volk, de wetgeving aan beiden. Ontneemt men uit angst voor een zoogenaamde "volks-"souvereiniteit" der natie de helft die haar toekomt, dan is het raderwerk verbroken, en het deel der souvereine magt, dat den koning niet toebehoort, zweeft in de lucht of wordt door het toeval aan bepaalden klassen en enkele coteriën in handen gespeeld. Wel gewaagt de Heer Kemper van kiescollegiën, maar de gang zijner geheele redenering bewijst, dat hij die ligchamen juist daarom verlangt, omdat zij geene uitdrukking van den volkswil zijn; anders ook golden tegen deze al de gronden, welke hij zelve tegen de directe verkiezingen aanvoert. Inderdaad, wij zoeken het ons vruchteloos te ontveinzen: — op den grond der geheele redenering van den Heer Kemper ligt eene begripsverwarring. Ook wij wenschen, dat de mannen, die ons in de Staten-Generaal vertegenwoordigen zullen, "doordrongen zullen zijn van die "echte wetenschap, welke hare stoffen put uit de levende "maatschappij," en tevens, voegen wij er bij, van die echte onafhankelijkheid, welke alleen de handhaving van de uitspraken dier wetenschap waarborgt. Maar zoo de namen dier mannen niet uit de breede urn zullen te voorschijn komen, waartoe geheel het verlicht gedeelte der natie vrijen toegang heeft, zeker zullen zij het niet uit de stembus van eenig gesloten collegie. Zoo elders op den huidigen oogenblik tegen de vleitaal moet gewaarschuwd worden, waarmede

Digitized by Google

men het volk overhoopt, hier verdient het door niets gewettigde wantrouwen, aan het achtingswaardigste deel der natie betoond, scherpe gisping. Dat een koning, naijverig op zijne magt, het deel, dat hij er van moet afstaan, liever aan weinigen dan aan velen overlaat, is des noods verklaarbaar; dat eer- en heerschzuchtige staatsdienaren liever met de buigzame afgezanten van enkele bevoorregte collegiën dan met de gekozenen des volks onderhandelen, heeft zijn goeden grond; maar dat mannen, op den roem van volksgezindheid prat, van de rustige en gezeten burgerij durven gewagen als ware zij goede prijs voor den eersten bedrieger, gereede brandstof voor den eersten rustverstoorder, veil voor den eersten kooper; dat men zich niet ontziet schouderophalend te glimlagchen over de onkunde, en hoofdschuddend te twijfelen aan de eerlijkheid van het achtbaarste deel onzer natie, dat laat zich naauwelijks begrijpen. En toch, wat anders doet men, wanneer men de regtstreeksche verkiezingen aan de aanstaande kiezers zelve als een schrikbeeld poogt voor oogen te stellen, reeds bij voorraad diegenen welke de stemmen van de meerderheid hunner medeburgers op zich vereenigen zullen als heethoofden en raddraaijers afschildert, en openlijk een kiesstelsel aanprijst, welks eenige verdiensten daarin bestaat dat het der natie een schijnbaar toegekend regt door het goochelspel der kiescollegiën weder ontfutselt. Wij voor ons aarzelen geen oogenblik de handschoen voor de geschandvlekte nationale eerlijkheid en degelijkheid op te nemen, en te verklaren, dat, zoo de stemgeregtigde burgerij een nieuwen maatstaf leggen zal aan de verstandelijke en zedelijke verdiensten, aan het talent en de onafhankelijkheid van hare afgevaardigden, die maatstaf voorzeker geen lagere zijn zal dan die, met welken de provinciale staten ons sinds drieëndertig jaren onze vertegenwoordigers hebben toegemeten.

En welk tijdstip kiest men, om dat wantrouwen, dien achterdocht aan den dag te leggen! — een tijdstip, waarop juist de burgerijen de eenige steun der waggelende troonen, het eenige cement der alomme ter ontbinding neigende staatsinstellingen blijken. Wij hebben eerbied voor consequentie; maar er zijn oogenblikken, waarop inconsequentie niet slechts

Digitized by Google

verschoonbaar, maar noodzakelijk wordt, en zoo de Heer Kemper er toe heeft kunnen besluiten in 1848 het grootste deel eener gelegenheids-brochure aan de bloote herhaling zijner betoogen van 1845 te wijden, dan moeten wij bekennen, dat ons eene wijsheid weinig benijdbaar dunkt, die zich zoo onbereikbaar stelt voor de indrukken van het oogenblik en zoo verre verheven acht boven de lessen, welke de geschiedenis onzer dagen op elke bladzijde aanbiedt.

Wij hebben ons laten verleiden, een zoo breeden omvang te geven aan onze bestrijding der stellingen des Heeren de Bosch Kemper — stellingen, die ons te gevaarlijker dunken, naarmate wij meer achting hebben voor den naam, onder welks vleugelen zij optreden, — dat ons naauw de ruimte rest, met een enkel woord van de overige vlugschriften te gewagen. Wij willen dan ook de denkbeelden van den Heer van 's Gravenweert, van wien wij ons anders veroorloven zouden hier en daar te verschillen, niet opzettelijk ter toetse brengen, en ons liever vergenoegen, den aangenamen indruk te vermelden, dien het op ons maakte, een man, reeds door zijnen leeftijd van verandering wars, en zeker ook door neigingen en betrekkingen op velerlei wijze aan het bestaande gehecht, openlijk den diepen zin der tegenwoordige gebeurtenissen te zien erkennen, en, met wegwerping der drogredenen, waarmede velen zich den werkelijken stand der zaken zoeken te bewimpelen, te hooren verklaren: "dat de onbreidelbare vooruitgang der mensch- "heid en de handhaving harer onvervreemdbare regten, te "lang door vooroordeel en willekeur miskend, de ware oor- "zaken dier gebeurtenissen zijn." Met hem zien wij in die gebeurtenissen een vreesselijke, maar heilzame schok, die geenszins de maatschappelijke orde duurzaam bedreigt, maar haar integendeel eerlang op hechtere grondslagen belooft te vestigen. Met hem eindelijk erkennen wij gaarne, dat, naast de staatkundige hervorming, waaraan onze staat behoefte heeft, en meer welligt nog dan deze, ontheffing der lagere klassen van den onevenredigen druk der belastingen en verbetering en uitbreiding van het volksonderwijs voor den duurzamen bloei van onzen staat onmisbaar zijn.

De drie laatste der aangekondigde vlugschriften stellen

Digitized by Google

zich allen hetzelfde doel voor: — aanprijzing en handhaving van het stelsel van regtstreeksche verkiezingen, bestrijding van het vooroordeel dat daartegen nog bij velen bestaat, ontzenuwing der gronden daartegen aangevoerd. Elk der drie schrijvers heeft zich, onzes inziens, met gelukkigen uitslag van zijne taak gekweten, elke der drie brochures heeft hare eigenaardige verdiensten. Zoo de brief des Heeren van Nierop zich door veelzijdigheid en volledigheid van beschouwingen aanbeveelt, het Leydsche vlugschrift — "over stemregt en verkiezingen" — onderscheidt zich door eene bij uitstek heldere, scherpe en doortastende bewijsvoering; de laatste brochure eindelijk, van welker uitstekende inkleeding wij reeds gewaagden, zoekt meer te overreden dan te overtuigen, en waagt den strijd tegen die reeks van bedenkingen en bezwaren, welke, door vreesachtigheid en vooroordeel ingegeven en voor eigenlijk gezegde argumentatie onbereikbaar, vaak aan de zaak der waarheid den gevaarlijksten tegenstand bieden.

Inderdaad, de kracht van de zaak der kiescollegiën ligt op een ander terrein dan op dat der discussie; de bewijsgronden, welke zij voor de leus aanvoert, zijn de bondgenooten niet, waarop zij rekent. Anders ware de strijd spoedig beslist. Immers, het betoog van den Heer Kemper, die zulke collegiën onder zijne bescherming neemt, omdat zij den volkswil *niet* uitdrukken, rigt zich, gelijk de Heer van Nierop teregt opmerkt, "niet tegen een kiesstelsel, maar tegen elke vertegenwoordiging" en komt, mits het slechts de lijn der onvermijdelijke gevolgtrekkingen ongestuit doorloope, op het absolutisme, op de gekroonde "rede" neder. Het beweren daarentegen, alsof de kies-collegiën tot eene *gezuiverde* uitdrukking van den volkswil leiden zouden, wederlegt zich zelve. Het kiescollegie drukt den volkswil al dan niet uit; een middenweg, een zoogenaamde gezuiverde uitdrukking is ondenkbaar. Vestigt zich de meerderheid van dat collegie op die mannen, welke ook bij de stemgeregtigden de meerderheid zouden gehad hebben, dan is de geheele dubbele verkiezing een ijdel en noodeloos vertoon; vestigt zij zich op anderen, dan wordt de volkswil door die keuze *niet* uitgedrukt, dan wordt de denkwijze der stemgeregtigde burgerij door hare zoogenaamde ver-

Digitized by Google

tegenwoordigers niet vertegenwoordigd. Zoo lang de woorden onzer taal hunne beteekenis behouden, kan eene miskenning van den volkswil geene gezuiverde uitdrukking van dien wil heeten. Wie op dien wil en hare rigting zuiverenden en louterenden invloed verlangt te oefenen, trachte het volk zelve in te lichten en te beschaven, den omvang zijner kennis te vermeerderen, den standaard zijner zedelijkheid te verhoogen, maar onderwerpe de uitdrukking van dien wil niet aan een materiëel filtratie-stelsel, als moest de ruwe wol der volksmeening door herhaalde rekking en persing tot den gladden draad gevormd worden, waardig als inslag van het constitutionnele weefsel te dienen, onderwerpe de volkskeuze niet aan de quarantaine van kies-collegiën, als moest zij zich van de verdenking eener gevaarlijke besmetting vrijwaren, eer zij hare stem in 's lands vergaderzaal verheffen mag. Ware zulk eene handelwijze te regtvaardigen, er zou dan ook geen enkele grond zijn, waarom, terwijl een enkele graad een zuiverenden invloed oefent, een tweede of derde graad verderfelijk en vervalschend werken zoude. Voortgaande zuivering, gedurige loutering kan hoogstens overbodig zijn, maar zeker nimmer schaden. Den tegenstanders der regtstreeksche verkiezingen moge het zaamgestelde raderwerk van ons tegenwoordig kiesstelsel omslagtig schijnen, het moet in hunne oogen slechts des te naauwkeuriger werken. Welligt zelfs hebben wij inderdaad sinds drieëndertig jaren de vertegenwoordiging van den volkswil in zoo hoogen graad van zuiverheid genoten, dat het alleen aan de onzuiverheid onzer bewerktuiging ligt, zoo wij in die vertegenwoordiging het getrouwe beeld der natie miskenden. — Maar reeds te lang verwijlden wij bij de bestrijding eener ongerijmdheid, met zoo veel regt in de memorie van toelichting, die in keurigheid en kernigheid tevens alles overtreft, wat tot nog toe over het vraagpunt gezegd werd, "halvering van een ondeelbaar regt" genoemd.

Zoo het echter de voorstanders der kies-collegiën aan gronden ontbreekt, er is eene reeks van belangen, die in die collegiën hunnen laatsten steun, de laatste mogelijkheid tot bestendiging hunner magtsaanmatiging zoeken, er heerschen bij het volk zelf eene menigte vooroordeelen, tegen geene ernstige

discussie bestand, maar ook nog nimmer aan ernstige discussie onderworpen, en thans door de mannen des behouds in het belang hunner partij geëxploiteerd; er bestaat eindelijk bij onze natie eene vrees voor alles, wat radicaal heet — tot voor radicale genezing toe. Het stelsel van verkiezingen met een graad is de laatste burgt, waarin zich de reactionnaire partij terugtrekt, het laatste punt, waarop zij al hare krachten verzamelt, maar vanwaar zij ook, zoo zij het behoudt, met geringe inspanning al het schijnbaar verlorene weder herwinnen zal. Daarom is het vóór alles noodig, dat de overtuiging van de onontbeerlijkheid der regtstreeksche verkiezingen zich alomme vestige. Wij vermoeden naauwelijks, dat de Tweede Kamer haar stelsel, dat zij zelve zeker niet anders dan als een stelsel van overgang kan beschouwd hebben, wanneer de koning zijne goedkeuring aan het werk der commissie zal gehecht hebben, zal blijven volhouden; maar mogt de strijd op dat punt ontstaan, de publieke opinie zij bereid, om er aan deel te nemen. Laat de bezadigdste natie van Europa zich toch niet bevreesd maken voor eene gewaande bandeloosheid, die haar plotseling bevangen zoude, zoo men haar veroorlooft hare eigen vertegenwoordigers te kiezen. Laat zij zich niets van eene zoogenaamde onrijpheid laten voorpraten, in het belang van personen en ligchamen, die, zoo het beeld eenige beteekenis had, zelve sinds lang overrijp zijn zouden. Laat zij niet wachten met het politiekezuiveringsbad, dat zij behoeft, tot zij zich de zwemkunst meester waant. Er is ook hier geene andere zwemschool dan het water.

Ter wekking en onderhouding van dien geest is het wenschelijk, dat elk, die zich daartoe de bekwaamheid toevertrouwt, de pen opneme. Met een enkele uitstekende, met een paar goede brochures, is de zaak niet afgedaan. "Frappez fort, frappez juste, mais surtout: frappez souvent", was de les van een van Frankrijk's grootste publicisten. Wij nemen zijn voorschrift over in dien zin, dat wij geen bloote herhaling derzelfde argumenten verlangen, maar dat wij elk, naar den verschillenden aanleg van zijn talent, naar de eigenaardige rigting van zijnen geest, naar de onderscheidene neiging van zijn gemoed, tot hetzelfde doel wilden zien me-

dewerken. Meestal oefent elke individualiteit slechts op een bepaalden kring van verwante gemoederen invloed; niet alle gronden gelden voor allen; wat dezen overtuigt, mist op genen alle werking; wat den eenen treft, laat den anderen ongeroerd. Op alle punten, met alle wapenen moet de strijd gevoerd, van alle zijden moeten hulptroepen opdagen, en de schrijvers der drie laatste vlugschriften zelve zullen, vertrouwen wij, de eersten zijn, aan dengene hunner opvolgers hulde te doen, wien het gelukken mogt, het talent door hen besteed en den uitslag door hen verkregen nog te overtreffen.

Digitized by Google

DE WEDUWE VAN ORLEANS.

Gij alléén waart koningin,
Bij het spatten van hun kroonen,
Bij 't uiteenslaan van 't gezin,
Bij het kraken van hun troonen!
Gij vol moed en moedermin!
Midden tusschen al de dolken
Van de fijnst geslepen Taal,
Bij den oproerkreet der volken,
Bij het dreigen van hun staal!

Midden tusschen al 't geschreeuw,
Kalm en zwijgend, maar welsprekend!
Vorstenmoeder, koningsweêuw,
Door den vinger Gods geteekend,
In het midden van uw eeuw,
Om de smaadheên, om de vlekken
Der verworpen majesteit,
Met den mantel te overdekken
Van uw koningsheerlijkheid!

Eerst nog zeegnend stondt gij dáar,
Als een vredeboô verrezen,
Bij het dringen van 't gevaar:
Laat mij Frankrijks engel wezen,
En dit kind uw — martelaar!
Schooner nog dan in die dagen,
Toen, omstraald van Julijglans,
't Land der riddren roem mogt dragen
Op de bruid van Orleans.

Digitized by Google

Schooner nog dan toen weleer
Om de wieg van d'eerstgeboren
'tZegelied van vrede en eer
Zich uit Frankrijks borst deed hooren
Voor hun lievling en hun heer!
Thans!.... die volksstem brult verwoeder,
Ongewisser dreigt de kans —
Luider spreekt de stem der moeder,
En der weeûw van Orleans!

Maar dat moederlijke bloed
Moest wel tot het einde vloeijen
Met een koninklijken moed,
En die vrouwenboezem gloeijen
Van een Macchabeeschen gloed.
Anders, Telg der Julijdagen,
Kost gij wenschen dat uw zoon
Op zijn hoofdjen 't wigt zou dragen
Van hun Februarij-kroon?

Moeder! zoo gij 't eischen dorst,
o Gij wist dat ge in uw armen
Niet het cieraad van uw borst,
Maar het heilge moest beschermen:
't Koningsweesjen van uw vorst!
En — bij 't stormen der gevaren,
Kroost en volk en vorsten saam,
Eén herinring grootsch bewaren
Aan een grootschen koningsnaam!

Koningszoon, van God verhoogd,
Eer een kroon u neêr zou drukken,
Wiens gewigt gij nimmer woogt:
Hebt gij-zelf in zielsverrukken
Uwer weduw traan gedroogd?
Was 't uw blik, die haar bestraalde
Toen, in haar, uw vorstenzon
Koninklijker nederdaalde
Dan zij immer rijzen kon!

Digitized by Google

O, die blik was haar genoeg,
Toen, met vorstelijke schreden,
Zij, voor Frankrijk toch te vroeg,
Heel een koninklijk verleden
Op haar schoudren henendroeg;
Hij was 't, die haar sterkte, steunde
Tusschen vloek- en lofgeschal,
Toen een halve wereld dreunde
Van dien daverenden val!

Lelie, waar de ceder viel,
Beur uw stengel naar de wolken!
Dat het kroost der vorsten kniel'
Voor de Helden hunner volken —
Vlek'loos blijve uw vorstenziel;
En uw naam zal heerlijk suizen
Door de jongste orakelblaân,
Over 't puin der koningshuizen:
Als een koning zal hij gaan!

Waar de balling zwerven moet
Met een kroon van schimp beladen,
Slechts door ballingen gegroet;
Waar hij, op zijn vreemde paden,
Geen getrouwen meer ontmoet;
Waar zijn broederen hem honen,
Waar zijn voet zich scheuren zal
Aan de splinters van hun troonen,
Neêrgesmeten door zijn val!

Waar geen eigen graf hem wacht;
Waar de Pyreneën schaatren:
Sluwe staatsman, waar uw macht?
En alleen 't geruisch der waatren,
Klagend antwoordt op zijn klagt;
Waar op Frankrijks kluchttooneelen,
't Zedelooze volk ten spot,
't Grijze hoofd een rol zal spelen
Wreeder dan op 't moordschavot.....

Digitized by Google

Gij, vorstin in 't rouwgewaad,
Laat de vrije volken handlen
Naar des hoogsten Konings raad;
Door de volken zult gij wandlen,
Zonder wrok en zonder smaad!
Heil den bodem, heil den koning,
Waar die koningsdochter huist!
Vrede dier onschendbre woning,
Vrede, waar dat rouwkleed ruischt!

Paarlen der welsprekendheid
Op die rouwe, o Lamartine,
In bewondering gespreid!
Dat uw naam geen vloek verdiene
Dier gezonken majesteit!
Haar uw lauwren, volksgeniëen,
Heldenmuze, haar uw klagt!
Koningszonen, buigt de kniëen,
Vrije volken, houdt de wacht:

Voor haar wijkplaats houdt de wacht,
Als op nieuw de volkren wrokken,
Als in éénen wreevlen nacht
Weêr de grijze troonen schokken
Van een bovenaardsche kracht;
Als voor woede- en lasterkreten,
Voor het spottend handgeklap,
Gij geen heul of heil zult weten
Koningsbloed en koningschap!

Weduw, wandel over 't puin
Van 't paleis in asch verzonken
En het ingestort arduin;
Want een stemme heeft geklonken
Om uw opgeheven kruin:
Deze koningsweêuw is heilig,
Zuiver van de vorstenblaam;
Deze koningsweezen veilig
In de schaduw van haar naam!

April 1848. P. A. DE GÉNESTET.

Digitized by Google

STAATKUNDIG OVERZIGT.

25 April 1848.

Wat Lord Byron eens "the poetry of politics," "de poëzij "der staatkunde," noemde, een zelfstandig Italiaansch statenverbond, — zoo lang de droom der Italianen, die zuchtten onder Oostenrijk's heerschappij, — is nu op het punt van te worden verwezenlijkt. Het is moeijelijk uit de verwarde, veelal tegenstrijdige opgaven, zoo als die over Weenen en Parijs tot ons komen, de juiste toedragt der zaken te leeren kennen. En de bekwame correspondent in de Londensche Times, van het oorlogstooneel verwijderd, heldert niet iedere duisterheid op. Maar wij weten genoeg, om te durven besluiten, dat de Oostenrijkers van alle zijden bestookt, en, daarbij te kampen hebbende met dien gevaarlijken vijand, gebrek aan leeftogt, zich op den duur onmogelijk kunnen handhaven in gewesten, waar de nationale antipathie zoo levendig tegen hen is. De Weener dagbladen zelve, van de censuur ontheven, erkennen de wenschelijkheid, om zich met "de opstandelingen" te verstaan; en zoeken alleen schadeloosstelling voor het gekrenkte volksgevoel in hevige klagten over de trouweloosheid van Carlo Alberto. Met weêrzin en wrevel zien zij dezen naam overal met dien van Pius vereenigd; den Sardinischen koning het zwaard, den H. Vader het hart van Italië noemen; en in sprekende trekken doen zij het contrast uitkomen van den

Digitized by Google

souverein, die uit vrije beweging, bij den aanvang zijner regering, de kerkerdeuren voor duizenden staatkundige gevangenen ontsloot; — en den "rè spargiuro," die reeds als prins van Carignan zijne medestanders verried, en nadat hij den troon beklommen had, hen, die eens zijne vrienden waren, in den kerker liet zuchten. De officiële taal van den Sardinischen minister, — in Februarij, toen het besluit tot verleening eener constitutie werd medegedeeld, in Maart, na het uitbreken van den Milaneschen opstand — huichelde vriendschap en zocht vertrouwen te wekken, terwijl de regering aan de zaak van den opstand in eenen bevrienden, naburigen staat hare werkzame ondersteuning had gewijd. De proclamatie van 23 Maart deed het masker vallen; de gezanten hebben wederzijds hunne passen gevraagd en verkregen; en Europa is getuige van Karel Albert's pogingen ten voordeele van Italië's onafhankelijkheid. Doch ook buiten Oostenrijk is de handelwijze des konings heftig aangerand. De graaf van Aberdeen, in de Europesche politiek doorkneed, heeft de aandacht der Britsche pairs gevestigd op deze schending der verdragen en van het volkenregt, en wat hij de aloude, standvastige staatkunde van het huis van Savoije noemde. Het was, zeide hij, de stelregel van een' der vorsten uit dit geslacht, om Lombardije te beschouwen als eene artisjok, die bij beetjes moest worden genuttigd: maar de eetlust van koning Karel Albert is zoo groot, dat hij de geheele plant in eens wil verslinden. Te midden der voorbeeldelooze, ontzettende gebeurtenissen om ons heen, is de koning van Sardinië de eerste mogendheid, die dadelijke inbreuk maakt op het volkenregt van Europa. Ik geloof, mylords, dat deze eerste schennis van staatsregt niet geheel onopgemerkt moet voorbijgaan voor hen, die den vrede in ons werelddeel wenschen te bewaren. Ik wil niets inbrengen tegen de pogingen van het Lombardijsche volk, om het gezag en de heerschappij van Oostenrijk af te schudden. Dit is hunne zaak. Mogten zij daarin slagen, dan wensch ik alleen, dat zij even gelukkig en welvarend blijven als onder het bestuur van Oostenrijk, gelijk zij ongetwijfeld vrijer zullen zijn. — Meent echter niet, dat dit bewind op

Digitized by Google

overweldiging berust. Sinds drie eeuwen is Lombardije onder het gezag van het Oostenrijksche Huis geweest; sedert den vrede van Utrecht door geheel Europa aan den keizer en zijn geslacht verzekerd: zoodat de koning van Sardinië deze gewesten niet als overheerd beschouwen kan, hij, die zelf nog zeer onlangs zijn grondgebied aanzienlijk zag uitbreiden." Lord Stanley ondersteunde het gevoelen van zijnen edelen vriend, en waarschuwde tegen de gevaarlijke propaganda-leer, die, wanneer zij niet door de publieke meening van Europa veroordeeld wierd, zou leiden tot de verkrachting der regten van zwakkere staten, door hen, die magtiger en meer ondernemend zijn: de beste pogingen der Britsche regering zouden onvermogend zijn ter afwending van een' bloedigen Europeschen krijg, bijaldien deze leer niet door het algemeen gevoelen der beschaafde wereld wierd bedwongen. — Deze woordenwisseling had plaats op den 3den April. Men weet, hoe sedert Toscaansche, Pausselijke, Napolitaansche troepen het Piemontesche leger zijn komen versterken; hoe de geestdrift dier levendige zuidelijke bevolkingen meer en meer is toegenomen en opgewonden; hoe de Paus de wenschen van Italië ondersteunt, en sedert Julius II de bevrijding van vreemde heerschappij in het Vatikaan geen ijveriger voorstander vond. Wij wenschen ons in de waardering van feiten en gebeurtenissen voor overdrijving te wachten: — wij willen de voorstelling niet gaaf aannemen, dat Italië aan Oostenrijk geketend, de sylphide in de armen van een' sater is; — maar wij ontveinzen onze sympathie niet voor eene zaak, waarin het miskend onderdrukt nationaal gevoel zoo duidelijk werkt, en voor het klassieke land, dat onze jeugd en jongelingschap door de voortbrengselen van zijn genie bekoorde en in verrukking bragt. — Het Siciliaansch parlement is te Palermo geopend: al de hervormingen, door het volk verlangd, zijn door den koning van Napels willens of onwillens toegestaan; met Messina is een wapenstilstand gesloten; — maar de verbitterde bevolking wil zich geheel van Napels losscheuren, eenen eigen koning kiezen, en heeft aanvankelijk den admiraal Ruggiero Settimo met het hoogste gezag bekleed. Zal

Digitized by Google

nu de eensgezindheid, in de dagen van gevaar tegen den gemeenschappelijken vijand van buiten ligtelijk gehandhaafd, zich lang staande houden, als ieder der partijen haar aandeel verlangt in de bevochten zegepraal? Zullen de inblazingen en invloed van den Engelschen bemiddelaar Lord Minto niet spoedig de achterdocht wekken van een opgeruid volk, dat reeds eenmaal met aansluiting aan de Fransche republiek heeft gedreigd? Inwendige verdeeldheid toch heeft in vroegere eeuwen aan Italië, gelijk in Polen, de vreemde overheersching voorbereid, en den val van een eigen volksbestaan berokkend: en hetgeen wij uit Venetië vernemen, zoo kort na het verkrijgen der lang verbeide onafhankelijkheid, wettigt de vrees, dat ook nu weder partijschappen de pas geboren nationaliteit ernstig bedreigen. — Met een woord teekenen wij nog op, dat de hertog van Parma voor de tweede maal van het bewind heeft afstand gedaan, en zijnen staat "onder de voogdij en bescherming van den "grootmoedigen koning Karel Albert heeft gesteld." —

Door geheel Duitschland heeft het streven naar eenheid zich meer en meer geopenbaard, te midden zelfs van de jammerlijkste wanorde, en eene bandeloosheid, te heviger losgebroken, naarmate zij langer bedwongen werd. Hoogst onregtvaardig betoont zich dit ontwaakt nationaal gevoel tegenover Denemarken, een' kleinen staat, maar die eene veêrkracht en vastberadenheid ontwikkelt, aller bewondering waardig. Wij zullen het veel besproken vraagstuk der hertogdommen niet op nieuw behandelen. Genoeg, dat althans de helft der bevolking Deensch is, en wenscht te blijven: en dat de regtsquaestie eerst in aanmerking komt na den dood van twee vorsten, beiden nog in den bloei hunner jaren. En echter snelt uit alle oorden van het Duitsche vaderland eene aanzienlijke magt van krijgslieden en vrijwilligers aan, om de Denen te bevechten, die een talrijk leger hebben bijeengebragt, en besloten zijn enkel voor overmagt te bukken. Indien de Duitschers gezind zijn alle stammen, waar hunne taal gesproken wordt, of die eenmaal tot hun rijk hebben behoord, weder in hun gebied op te nemen, — zoo kunnen zij in Frankrijk en Rusland meer waardige be-

Digitized by Google

strijders vinden. Maar wij gelooven, dat het gevoelen van d'Israeli, in zijne jongste rede voor het Engelsch parlement uitgesproken, allezins behartiging verdient. Duitschland, in bezit van ontelbare natuurlijke voordeelen, mist eene uitgestrekte kust. Het zijn de havenplaatsen aan de Baltische zee, en de monden van de Elbe, die onder dit voorwendsel van nationaliteit worden begeerd: — hetzelfde beginsel dus werkt hier, dat aan het kleine Holland nooit kan vergeven, dat het een eigen, zelfstandige staat geworden is, — dat nog onlangs, onder leiding van den bekwamen gezant aan het hof te Brussel, graaf von Arnim, de ontluikende Vlaamsche letterkunde zelfs als een geschikt middel aangreep, om het nationaal gevoel der Belgen te streelen, en zich daar eenen weg te banen tot de Noordzee. — Na lang dralen en vruchtelooze pogingen ter onderhandeling, zijn de voorpostengevechten in Sleeswijk door meer ernstige vijandelijkheden gevolgd; en de vrijwilligers, waaronder zich vele Kielsche studenten bevonden, bijna geheel door de Denen verslagen. Op Pruissische schepen, — nu zelfs op alle, die varen onder eene vlag van den Duitschen bond — is embargo gelegd; zoodra Pruissische troepen den Eider overtrekken, zullen de havens van Pruissen door Deensche oorlogschepen worden geblokkeerd. Of er een opperbevelhebber der gezamenlijke Duitsche legermagt benoemd is, blijft onzeker. Aan bekwame krijgshoofden ontbreekt het niet: von Wrangel, Halkett, vorst Radziwil, de hertog van Brunswijk; doch welligt is de "eenheid" reeds hier op eene zware proef gesteld. — In Baden is de burgeroorlog niet of naauwelijks gekeerd door eene magt van 70 duizend man geregelde Bondstroepen. Republikeinsche woelingen, voor altoos geschandvlekt door het verraderlijk ombrengen van den generaal von Gagern, hebben bij de bevolking minder bijval gevonden dan men vermoed had; de hoofden Hecker, Strüve, Weiszhaar, zijn gevangen of gevlugt, de bende verstrooid na een gevecht, waarin de verbitterde krijgslieden den moord van hunnen aanvoerder hebben gewroken.

Voor Pruissen was deze maand een tijdperk van regeling. De tweede vereenigde landdag werd geopend. De grondsla-

Digitized by Google

gen der nieuwe constitutie werden vastgesteld: vrijheid van drukpers, regt van vereeniging, onafhankelijkheid der regterlijke magt, beoordeeling van alle staakundige misdrijven door gewone regtbanken, de uitoefening van staatsburgerlijke regten, onafhankelijk van godsdienstige geloofsbelijdenis, bewilliging der vertegenwoordigers in alle wetten, in de vaststelling der staatsbegrooting en der belastingen, zijn als beginsels aangenomen. Over de voor- en nadeelen van regtstreeksche verkiezingen werd laatstelijk in vele oorden des rijks een levendige strijd gevoerd. De heftige tegenkanting, die zich in Zuid-Duitschland alom openbaarde tegen 's konings proclamatie van 21 Maart aan Pruissen en de Duitsche natie, lokte eene verklaring, eene "interpretatio authentica" van het staatsministerie uit, waarmede de koning zich vereenigde. Toen Frederik Wilhelm zich bereid verklaarde voor de tijden des gevaars de leiding der Duitsche belangen op zich te nemen, wilde hij alleen de vervulling der wenschen van alle Bondsstaten naar Duitsche eenheid bevorderen, maar geenszins inbreuk maken op eene vrije beslissing van Duitschlands vorsten en volken. De vorming van een "eenig," niet "eenvormig" Duitschland, "eene eenheid bij verscheidenheid" werd beoogd.

Betreurenswaardig is de toestand in Posen: het landvolk in de meeste districten tegen de adelijke grondbezitters opgestaan en de goederen plunderend; Duitschers en Polen gewapend tegen elkander; alle gezag met der daad opgeheven. De generaal von Willisen heeft met de hoofden der Poolsche opstandelingen overeenkomsten getroffen omtrent de ontwapening hunner benden. In afwachting van de reorganisatie der provincie zullen eenige bataillons Poolsche vrijwilligers worden opgerigt. Vrij algemeen is in Duitschland de geestdrift voor het herstel der Poolsche nationaliteit eenigermate verflaauwd, ondanks eene proclamatie door de permanente commissie te Frankfort uitgevaardigd, waarin zij verklaart, dat aan Duitschland de pligt is opgelegd, om aan de Polen hun vaderland terug te geven, en dat Duischland krachtig genoeg is om de gevolgen daarvan af te wachten. Van de zijde van Frankrijk heeft men vrijen doortogt verlangd voor

Digitized by Google

dertig duizend man Fransche troepen naar Polen; de commissie heeft dien van ongewapende Polen veroorloofd. Mogt het nu onlangs verspreide berigt uit Warschau bevestigd worden, dat de vorst stedehouder eene deputatie, uit de voornaamste magnaten bestaande, aan den keizer heeft afgevaardigd om het aloude koningrijk onder eenen vorst uit zijn huis te herstellen, het zou waarschijnlijk de gelukkigste ontknooping zijn. De keizer heeft bij herhaling verklaard niet te zullen dulden, dat eene vreemde propaganda, onder voorwendsel van verdrukte nationaliteit te willen herstellen, oproer kwam prediken, opdat sommige der deelen, die geheel het rijk uitmaken, daarvan wierden afgezonderd; noch ook, dat het staatkundig en territoriaal evenwigt, indien men dit zou willen veranderen, tegen zijne meening verbroken wierd. Wie ijst niet van het bloedvergieten, dat onvermijdelijk volgen moet, zoodra de "gewapende meeningen" elkander op dezen bodem ontmoeten. — In Weenen zijn de nieuw benoemde ministers bereids gedeeltelijk weêr afgetreden. Inmiddels zijn ook de grondbeginselen der nieuwe staatsregeling voor Oostenrijk afgekondigd; de wetgevende vergadering zal uit twee kamers bestaan; de invloed des volks zal zelfs bij de keuze van die uit grondbezitters en adel is zaamgesteld, niet worden uitgesloten. Met diepe verontwaardiging had geheel het Oostenrijksche leger de zwakke houding vernomen van den bevelhebber te Venetië, graaf Ferdinand Zietz, die de omwenteling lijdelijk aanschouwde, zonder dat de krijgsmagt eene poging deed om de beweging te stuiten. In Presburg heerschte onder de leden van den rijksdag groote verbolgenheid over de wijze waarop hun laatste adres te Weenen was opgenomen en beantwoord. — De Duitsche bevolking in Bohemen heeft een krachtig protest ingediend tegen de maatregelen door hunne Sclavonische medeburgers voorgestaan, strekkende om de afscheiding van Oostenrijk te bevorderen.

Groot-Brittannië heeft den weêrstuit der schokken op het vaste land tot heden gelukkig doorgestaan. De aankondiging dat op den 10den April eene petitie, door millioenen Chartisten onderteekend, aan het parlement zou worden aangeboden, had de gemoederen in de hoofdstad ernstig veront-

Digitized by Google

rust. Meer dan 250 duizend personen, met het bekende parlementslid Fergus O'Connor aan het hoofd, moesten zich op Kennington-Common vereenigen; vandaar in plegtigen optogt door de woelige straten van Londen trekken. Zoodra er eene geteekende verklaring van dit voornemen verschenen was, liet de regering eene kennisgeving aanplakken, dat de optogt, als met de wetten in strijd zijnde, door haar zou belet worden. Op interpellaties in het parlement werd een gelijkluidend antwoord gegeven, hoewel de eerste minister bij herhaling betuigde, dat een verzoekschrift, door zulk een aantal medeburgers ingediend, met al die zorg zou overwogen worden, waarop het aanspraak had. Van alle kanten stroomden de ingezetenen van Londen toe om ter handhaving van orde en rust mede te werken. De krachtigste maatregelen werden met beleid en energie genomen. Werkelijk had de zamenkomst op den bepaalden dag plaats, hoewel geen tiende deel der verwachte personen aanwezig was, en het aantal van hen, die de demonstratie voorstonden, ter naauwernood tienduizend beliep. Genoeg, voorzeker! om jammeren en onheil over eene stad te brengen; maar tegen deze stonden honderd vijftig duizend "special constables," d. i. personen, die zich vrijwillig aan de gewone policie hadden aangesloten en tot alle rangen en standen der Londensche burgerij behoorden. Van krijgslieden en gewapende policie-agenten spreken wij niet. De optogt werd niet eens beproefd; maar de gemagtigden van de zoogenaamde conventie lieten de monster-petitie, op drie wagens geladen, naar het lagerhuis voeren, waar F. O'Connor ze inreikte. Ook toen verklaarde lord Morpeth, "dat zijn ambtgenoot, Sir George Grey verhinderd was de zitting bij te wonen; maar dat hij in diens naam verzekeren kon, dat, hoedanig ook zijn gevoelen omtrent den aard van het verzoek mogt wezen, hij den schijn niet op zich zou willen laden van minachting aangaande eene petitie, door een aanzienlijk getal zijner mede-burgers onderteekend." — Zoo luide spreekt in Engeland eerbied voor regt en wet! Toen evenwel aan de commissie van onderzoek, "committee on public petitions," gebleken was, dat er allerlei bedrog en misbruiken in de namen en onderteekeningen hadden plaats ge-

Digitized by Google

had, liet de heer F. O'Connor zelf de verdediging en zijne reeds aangekondigde motie varen. — Ook in Liverpool en de voorname fabrieksteden vereenigden zich de Chartisten, zonder dat de openbare orde door deze talrijke vergaderingen werd gestoord. Eene wet "ter beveiliging van kroon en "regering" door het bewind voorgesteld, door het parlement goedgekeurd, strekte om eene zonderlinge anomalie in de Engelsche wetgeving te doen ophouden. Er was namelijk tijdens de regering van George III bepaald, dat elke poging, om het koninklijk stamhuis te verdrijven, de erfopvolging te veranderen, en misdadige verstandhouding ten dien einde met eenige vreemde mogendheid, zou worden gestraft met den dood. Deze verordeningen hadden geene kracht van wet in Ierland, dat destijds een eigen parlement bezat. De nieuwe bill stelt, in plaats der doodstraf, deportatie voor zeven jaar of voor het leven, naar omstandigheden, daar de strengere bepalingen der oude wet strijdig zijn met de zachtere zeden van onzen tijd. Het behóeft naauwelijks gezegd, dat de deputatie der Ieren naar het voorloopig bewind te Parijs deze wet had uitgelokt; en de heer O'Brien, vertegenwoordiger van Limerick, liet zich bij de tweede lezing in het lagerhuis allerhevigst tegen de nieuwe voorstellen uit. Volgens hem was deze bill slechts eene vernieuwde poging om Ierland door dwang liever dan door toegevendheid te besturen. Met ernst en waardigheid werd hij door den minister Sir Geo. Grey beantwoord, die hem de ontmoedigende woorden van Lamartine voorhield; woorden, die in Engeland algemeen weêrklank vonden als de edele taal van een edeldenkend man. Nog vond het ministerie in de buitengewone omstandigheden aanleiding om eene vroegere wet "tegen verdachte vreemdelingen" te doen herleven. Het is bekend, dat in de eerste dagen van 1793 het bewind van William Pitt de zoogenaamde Alien-Bill door het parlement deed aannemen. Bij die wet werd het gouvernement gemagtigd om verdachte vreemdelingen, zoo de publieke veiligheid het eischte, uit het rijk te verwijderen, of dadelijk bij hunne aankomst af te wijzen. Tot in 1824 werd zij telkens voor twee jaren hernieuwd, maar in 1826 vervangen

Digitized by Google

door eene wet, die de vreemdelingen verpligt tot opgave van naam en verblijfplaats, en verschijning voor den staats-secretaris, zoo dikwijls zij geroepen worden om op nieuw te worden geregistreerd. De toon van parlementsleden en dagbladen duidt aan dat men ook nu die wet beschouwt als een' buitengewonen exceptionelen maatregel, tegen de Engelsche constitutie en de oude Britsche gewoonten indruischend; maar noodzakelijk tegenover vreemdelingen "die zich meer "onderscheiden door lange baarden dan door helder linnen-"goed." Zij is aangevraagd voor een bepaalden tijd, in zekere bepaalde gevallen, onder verantwoordelijkheid der ministers, en werd vooral door den onderkoning van Ierland verlangd. De woelingen en opgewondenheid duren in dit geteisterde land steeds voort, en al de energie van Lord Clarendon, door een goed deel der welgezinde bevolking ondersteund, werd vereischt om eene uitbarsting te voorko men. Uitdrukkelijk heeft de eerste minister Lord John Russell zich verklaard tegen de herroeping der Unie, en het toestaan van een afzonderlijk parlement voor Ierland. "Laat "ieder lid zoodanige voorstellen doen, als naar zijne over-"tuiging het welzijn van Ierland kunnen bevorderen; ik ben "bereid hem aan te hooren; maar zoowel in beraadslaging, "indien men parlementaire discussie verkiest, als met ge-"weld, indien men het volk tot gewelddadige maatregelen "aanspoort, zal ik de herroeping der Unie tegenstaan, zoo-"lang er adem in mij is." Sir Robert Peel sprak in dezelfde zitting, en gaf aan het slot zijner rede zijn gevoelen te kennen over de beproefde "arbeidsregeling" in Frankrijk. "In-"dien de daar verkondigde leer waarheid behelst, indien er "waarlijk strijd bestaat tusschen kapitaal en arbeid, — in-"dien het waar is, dat alle menschen, zonder onderscheid "van bekwaamheid, kracht en vermogen, aan dezelfde ijze-"ren wet moeten onderworpen worden, en hetzelfde dag-"loon ontvangen, dan is al de ondervinding, dan zijn al de "lessen der laatste anderhalve eeuw verloren. Laat ons dan "de werken van Turgot en Say en Adam Smith in het "vuur werpen. Laat ons de leerstellingen van het Missis-"sippi-plan ten troon verheffen, en de beginsels van dien

Digitized by Google

"zelfden Law, die, naar men waande, Frankrijk in ellende "en verwarring had gedompeld. Laat ons den uitslag de- "zer proefneming afwachten. Laat ons bedaard aanzien of "het mogelijk is, dat gouvernementen groote manufacturiers "kunnen worden; of zij het kapitaal kunnen noodzaken den "arbeid in het werk te stellen; of zij de verordeningen der "Voorzienigheid kunnen omkeeren, en alle menschen, zon- "der op kracht en bekwaamheid te letten, tot hetzelfde loon "kunnen dwingen. Om 's hemels wil, laat dit "sociaal" "beginsel op even eerlijke proef worden gesteld als het "politieke. Ik verwacht en vertrouw van het gezond ver- "stand der arbeidende klassen hier te lande — dat zij geen "geloof zullen slaan aan de begoocheling van gedwongen aan- "deel in winst; maar bedenken dat geene aanvallen tegen "kapitaal, geen regeling van concurrentie, geen overheer- "schen van bijzondere ondernemingen door die van eenig "gouvernement op algemeene kosten, bij eenige mogelijk- "heid het lot der werklieden kan verbeteren, of op iets "anders uitloopen dan hun verderf en hunnen ondergang. "Over de staatkundige beginsels zal ik mij niet uitlaten; "maar het zou schandelijke verkorting der waarheid zijn, "indien wij geen noodlottige gevolgen voorspelden van die "maatschappelijke proefnemingen, die wij in andere landen "zien ten uitvoer brengen."

Maar ook in Frankrijk zelf hebben mannen van moed en begaafdheid het nieuwe stelsel bestreden. De eerste was Michel Chevalier, die onder den titel van "Question des "Travailleurs" een opstel schreef en als brochure verkrijgbaar stelde, door "the Times" in belangrijkheid met het geschrift van Sièyes: "Qu'est-ce que le Tiers-Etat" vergeleken. Wij willen hopen, dat de spoedig op de uitgave gevolgde opheffing van den leerstoel aan het Collège de France buiten verband met de openbaarmaking van deze gevoelens is. Hoe bitter waren nog onlangs de verwijten aan het bestuur van Guizot over de afzetting van Michelet: zouden wij hier, in de eerste dagen der vrijheid reeds, de herhaling derzelfde willekeur moeten aanschouwen? De demonstraties tegen de moedige artikels in de Presse van Em.

Digitized by Google

de Girardin, waren uitgegaan van kwalijk onderrigte arbeiders. Hier zou de intrekking uit het voorloopig bewind zelf zijn voortgekomen; en op een oogenblik dat Frankrijk toont geen onderrigt zoo zeer te behoeven als de lessen van Chevalier. Hoe dit zij, alle kundige, onpartijdige lieden doen hulde aan de bekwaamheid en het talent door dezen schrijver in de bestrijding van Louis Blanc aan den dag gelegd. — Naast hem staat Léon Faucher, door vroegere schriften vermaard, mede-onderteekenaar der acte van beschuldiging tegen het ministerie Guizot, wiens antecedenten dus geen ongunstig vermoeden wekken. Deze schrandere man heeft twee uitstekende stukken aan de "arbeidsregeling" gewijd, en de onoverkomelijke bezwaren geschetst, die aan het nieuwe plan in den weg staan. Een derde scherpzinnige bestrijder is Frédéric Bastiat, die onder het opschrift "Les citoyens "font vivre l'État — l'État ne peut faire vivre les citoyens" de hoofddwaling in het nieuwe systeem treffend schildert. Wij maken nog melding van een' brief door Aristide Bérard, ingénieur, aan de leden van het gouvernement gerigt, waarin de vraag met zeldzame onbevangenheid van oordeel en uit een nieuw oogpunt wordt beschouwd. — En toch, de "organisatie van den arbeid" is niet meer de grootste moeijelijkheid, waarmede het voorloopig bewind heeft te kampen. De verdeeldheid, welke zich zoo ligt bij staatkundige partijen vertoont tusschen "le mouvement" en "la résistance," is onder de leden van het revolutionnair gouvernement bijkans tot scheuring geworden. Menigvuldig zijn de bewijzen, dat "la montagne est pure" op deze bewegingmannen niet van toepassing is: — indien het althans geen anachronisme is van Girondins en Montagnards te spreken. — Ons valt de keuze gemakkelijk tusschen Lamartine en een Blanqui. Maar ontegenzeggelijk is de consequentie der bewegingspartij grooter: en wordt deze laatste ook nu al bedwongen of onderdrukt, dan zijn de kiemen reeds dáár voor eene volgende omkeering. Gelukkig is de dag voor de opening der nationale vergadering ophanden. Mogt het de elf leden van het gouvernement gebeuren zich gezamenlijk voor dat wetgevend ligchaam te stellen! Hoeveel zou men dan niet ver-

Digitized by Google

geven, om de ongehoorde bezwaren van hunne afgewerkte taak. Zij zijn op de gladde baan der concessies voortgestuwd: en het moet eenen man als Lamartine moeite hebben gekost, om b. v. de onafzetbaarheid der regterlijke magt aan te randen, of het besluit te zien nemen, dat bewindslieden tot het beklimmen van een' leerstoel roept. Wij spreken nu niet van de geweldenarijen in de departementen gepleegd, de misbruiken en kwade praktijken bij de verkiezingen, de weinige deelneming, die het nieuw verkregen stemregt bij de werklieden heeft gevonden; — noch ook, wat het buitenland betreft, van de strooptogten dier ruwe benden, welke België, Baden, Katalonië hebben bedreigd. "Des fureurs des humains c'est ce qu'on doit attendre." Het antwoord, dat de minister aan den Belgischen gezant gaf, openbaarde tegelijk zijne afkeuring en zijne onmagt. Onbillijk zelfs zou het zijn, alles op rekening te stellen der omwenteling: Pius IX zelf had geene andere verklaring bij de klagten van Oostenrijk's ambassadeur.

Eerbiedwekkend is de houding van België. De vreedzame omwenteling van Junij heeft dit kleine rijk inwendig kracht geschonken, zoo veel zeker als noodig was, om den ernstigen schok van buiten te weêrstaan. Zij zelfs, die voor achttien jaren Franschgezind waren, sluiten zich nu om den troon, misschien uit afkeer van den republikeinschen regeringsvorm. — Natuurlijk wankelt een man als Castiau niet in zijne overtuiging; hij, die overal de democratie ziet naderen; — noch ook de bekende Alliantie, die in een manifest, ontbinding der kamers, algemeen stemregt, afdanking van het staande leger, algeheele wijziging der constitutie heeft verlangd. Maar het meerendeel der Belgen was niet gezind het geschenk aan te nemen, dat hun landgenoot Grégoire uit de Fransche hoofdstad met zich bragt: — en de wijze, waarop de benden van Bervacque en Fosses aan de grenzen ontvangen zijn, ondanks de meer dan oogluiking der Fransche gezagvoerders te Rijssel, toont genoegzaam, dat althans aan geene inlijving zonder slag of stoot is te denken. De millioenen voor het leger

Digitized by Google

vereischt, de familiebetrekking van Leopold met het verdreven geslacht van Orleans — zijn op den duur hoogst gevaarlijke wapenen in handen der volksleiders, wanneer de menigte niet inziet, dat vreemde overheersching nog veel verslindender is, en eene zelfstandige Belgische republiek, voor het oogenblik ten minste, onder de hersenschimmen mag geteld worden. Daarbij vergete men niet, dat de Engelsche staatkunde medebrengt den troon van Leopold te schragen, tenzij een algemeene Europesche krijg mogt ontbranden, omtrent welks gevolgen iedere gissing ijdel is.

Voor Nederland was de groote gebeurtenis der maand het ontwerp van gewijzigde Grondwet, voorgesteld door de commissie, benoemd bij koninklijk besluit van 17 Maart j.l. — Met groote ingenomenheid hebben wij het voorstel en het verslag gelezen. Verrassend of onverwacht zijn de nieuwe bepalingen niet, voor wie de "Aanteekening van Prof. Thor-"becke," de "Proeve van Herziening," in 1840 uitgegeven, vooral ook de "Handelingen over het voorstel van 10 Decem-"ber 1844" kent. Vele aanmerkingen, die wij thans op nieuw hoorden maken, zijn destijds in de "Beantwoording van het verslag der centrale afdeeling" reeds wederlegd. Alleen de voorgestelde benoeming en duur der Eerste Kamer hebben ook onze bevreemding gewekt. De census, het voorloopig kiesreglement, enkele der bepalingen omtrent het "bestuur "der kolonie" zullen, naar wij ons vleijen, eene wijziging ondergaan. Maar de hoofddenkbeelden en grondslagen worden behouden! Te zeggen, dat deze grondwet de Britsche Constitutie is, naar de behoeften van Nederland gewijzigd, komt ons evenwel geheel onjuist voor. Het Huis der Lords en artikel 82! Wij herinneren ons uit een discours van Thiers de volgende opmerking: "Je crois qu'une aristo-"cratie ne consiste pas toujours dans de grands seigneurs, "ayant trois ou quatre millions de revenus. Je crois que "lorsqu'il y a une classe qui résiste, qui ne veut pas que "la société aille trop vite, en présence d'une classe qui "veut qu'elle aille très-rapidement, il y a suffisamment "d'aristocratie pour servir de contrepoids à la démocratie, "et rendre possible la vraie monarchie représentative. —

Digitized by Google

"J'ai quelquefois examiné la Hollande: est-ce qu'il y a là "des grands seigneurs, avec des châteaux féodaux, avec "de grandes fortunes? Non. Il y a une classe composée "d'anciens commercants, qui ont fait honorablement leur "fortune, qui sont devenus riches, qui ne veulent pas le "désordre, et qui se défendent aussi bien que les seigneurs "féodaux dans la chambre des lords d'Angleterre." —

Maar nu zullen wij zelfs het element van stabiliteit missen, dat artikel 55 der Belgische constitutie bevat: "les "sénateurs sont élus pour huit ans; ils sont renouvelés par "moitié tous les quatre ans." etc.

Wij juichen het voorgestelde behoud van den Raad van State toe: alles hangt evenwel ook hier van de "wettelijke" regeling af, terwijl wij verwachten, dat de keuze der leden meer dan vroeger blijken zal dragen dat men meent "raad" noodig te hebben. Geenszins kunnen wij het gevoelen dergenen omhelzen, die de opheffing der provincies wenschelijk achten. Hier gelden de woorden van Edm. Burke: "It is "boasted that the geometrical policy has been adopted, "that all local ideas should be sunk. No man ever was "attached by a sense of pride, partiality, or real affection, "to a description of square measurement. He never will "glory in belonging to the Checquer, No. 71, or to any "other badgeticket. Such divisions of our country as have "been formed by habit, and not by a sudden jerk of au-"thority, were so many little images of the great country "in which the heart found some thing which it could fill. "The love to the whole is not extinguished by this subor-"dinate partiality. In the general territory itself, as in the "old name of provinces, the citizens are interested from old "prejudices and unreasoned habits, and not on account of "the geometric properties of its figure."

Wordt nu dit ontwerp onveranderd of met kleine wijzigingen aangenomen, zoo wacht de gewone wetgeving eene hoogst gewigtige taak. Tot minister hebben wij dan eenen man noodig van onvermoeide werkzaamheid, een organiserend hoofd, gelijk wij er in Nederland slechts één kennen. Mogt men zich dan ook boven alle kleingeestige bedenkin-

Digitized by Google

gen verheffen, en den eenigen man niet langer uit 's konings raad weren, door karakter en studie voor die regelingsperiode boven allen geschikt. Aan den bajert een eind te maken, die tot heden in alle deelen onzer wetgeving heerscht; kan er schooner loon zijn voor een veeljarig streven, waaraan miskenning en teleurstelling rijkelijk ten deele viel?

Digitized by Google

BIBLIOGRAPHISCH ALBUM.

Mémoire en réponse a la question suivante: éclaircir par des observations nouvelles le phénomène de la circulation dans les insectes, en récherchant si on peut la reconnaître dans les larves des différents ordres de ces animaux: par M. Verloren, *Doct. en Sciences à Utrecht.*

De geschiedenis der entomologie laat zich gevoegelijk in eenige tijdvakken verdeelen, tot gemakkelijker overzigt van wie haar wil leeren kennen. Om niet te spreken van Aristoteles en Plinius, noch van het tijdvak hunner naschrijvers, kan men veilig een' aanvang maken met de zeventiende eeuw, toen een nieuw leven alle vakken van kennis doordrong, en ook de insektenkunde ontwaakte, het eerst door de bemoeijingen van den Zeeuwschen Goedaert. Dit eerste tijdvak kenschetst zich voornamelijk door het onderzoek naar de gedaantewisseling, uitwendigen en inwendigen bouw der gekorvene dieren, en leverde mannen op als Swammerdam, Reaumur, de Geer, Lyonnet en Rösel. De groote Linnaeus en zijn leerling Fabricius veranderden de rigting van het onderzoek en het tijdvak der systemen begon. Men ving aan de hoegrootheid in te zien der massa van het geschapene op aarde, en deed zijn best om dit voor het menschelijk verstand in groepen en doorloopende reeksen te regelen. Men meende daartoe bij uitsluiting den uitwendigen vorm van het volmaakte gedierte te moeten bezigen, en bekommerde zich langzamerhand minder om metamorphose en inwendige anatomie. Maar ook dit tijdvak moest ten einde loopen, deze eenzijdige wijze van zien verlaten worden, en men overtuigt zich thans meer en meer van de waarheid, dat de entomologie slechts bestaan kan in het zamenvatten van die verschillende deelen, dat vergelijkende anatomie en physiologie de hoofdzaak uitmaken, en dat het systematiseren op Fabricische wijze gelijk staat met het maken van een rijmwoordenboek. Daar toch schikt men de woorden naar den klank hunner laatste lettergrepen, hier de gekorvene dieren naar den vorm hunner monddeelen. Men gevoelt, dat er genoeg is gesystematiseerd en gerangschikt, en dat het eindelijk tijd wordt, al die in geslachten en groepen geregelde dieren wat nader te leeren kennen.

Als een gevolg van die overtuiging kan het aangemerkt worden, dat de Académie royale de Belgique de volgende prijsvraag uitschreef: "éclaircir par "des observations nouvelles le phénomène de la circulation dans les insectes,

Digitized by Google

"en recherchant si on peut la reconnaître dans les larves des différents or- "dres de ces animaux;" ter beantwoording van welke vraag Dr. M. C. Verloren eene verhandeling inzond, die in de zitting van den 7den Mei 1844 door de academie bekroond is geworden [1].

Vroegere physiologen hadden den bloedsomloop bij de gekorvene dieren ontkend; wel hadden Malpighi en Swammerdam het ruggevat en deszelfs bewegingen ontdekt; wel hadden Reaumur, Bonnet en Lyonnet deszelfs natuur en werking onderzocht, maar hunne observatiën waren te onvolledig, om de ware strekking van dat orgaan te ontsluijeren en eenen bloedsomloop bij de insekten te doen vaststellen. De groote Cuvier schijnt zich met geen onderzoek dienaangaande te hebben ingelaten, en herhaalde in zijne anatomie comparée eenvoudig de onvoldoende beschrijvingen zijner voorgangers. Eindelijk ontdekte Carus niet alleen vochtsbeweging in het ruggevat, maar ook in andere deelen des ligchaams, en kort daarop beschreef Straus-Durckheim den bouw en de werking van het vas dorsale met zoo veel helderheid, dat de bloedsomloop bij de gekorvenen algemeen erkend werd. Slechts een enkel anatoom bleef haar bestaan ontkennen, en het was Léon Dufour niet genoeg dit met omslagtige redeneringen te doen, hij moest ook bewijzen voor zijn gevoelen uit de werken van andere schrijvers bijbrengen, en meende het regt te hebben acht physiologen aan zijne zijde te mogen scharen. Het eerste gedeelte der verhandeling is dus tegen hem gerigt. De schrijver volgt hem in alle wendingen, ontneemt hem een voor een al zijne kampvechters en laat hem eindelijk geheel alleen als strijder voor eene meening zonder gronden over. Dit eerste hoofdstuk wordt besloten met eene optelling van de verschillende soorten van insekten, bij welke omloop der voedende sappen is waargenomen, waaruit blijkt, dat 17 verschillende schrijvers dien bij 90 soorten van gekorvenen in onderscheiden toestand van ontwikkeling en uit alle orden, op een na (die der Rhipiptera), hebben nagespoord. Voegt men daarbij de waarnemingen van verschillende personen op dezelfde soort, dan verkrijgt men een totaal van 105 observatiën, als zoo vele bewijzen voor de waarheid der stelling, die door Léon Dufour, zoo hij meent roemrijk, bestreden is.

Het tweede hoofdstuk der verhandeling levert de eigenlijke beantwoording der prijsvraag en de duidelijke verklaring van de wijze, waarop de bloedsomloop plaats grijpt. Wanneer men de ontzettende moeijelijkheden overweegt, die een dergelijk onderzoek belemmeren, wanneer men bedenkt, dat bij de ontleding van zoo kleine voorwerpen men steeds gevaar loopt van de fijnere deelen te beleedigen of weg te spoelen, of wel dat zij zoodanig met vetweefsel bedekt zijn, dat men ze nimmer vrij onder het oog kan brengen, wanneer men aan de andere zijde nagaat, hoe bij microscopisch onderzoek nu eens al te groote ondoorschijnendheid der huid alles bedekt en verduistert, dan weder de fijnheid of ongekleurdheid der klapvliezen en bloeddeeltjes verhindert de minste beweging waar te nemen, dan voorzeker zal het niemand verwonderen, dat de ware toedragt der zaak en de ware bouw der organen zoo lang onbekend of althans onvolledig bekend konden blijven. Maar eere dan ook aan hem, die met onvermoeid geduld en onbevooroordeelde juistheid van waarneming der natuur haar geheim wist te ontrooven.

---

1 Eerst in den zomer van 1847 is die verhandeling met zeven steendrukplaten in het 19de deel van de "mémoires couronnés" in het licht verschenen.

Digitized by Google

Vooreerst wordt de uitwendige vorm van het hartgedeelte van het ruggevat bij verschillende larven beschreven, opgemerkt dat het in de twaalfde geleding zijn aanvang neemt, ofschoon ook de dertiende geheel gevormd zij (wat de schrijver het 14de segment noemt, zouden wij liever voor een gedeelte van het 13de of laatste aanzien), de plaatsing en werking der ligamenten opgegeven en het verschil in vorm aangetoond bij de larven en de volkomene insecten. Voorts gaat de schrijver na, hoe het ruggevat, in het hartgelijkende gedeelte, door banden van het vetweefsel omgeven is, toont aan, dat er niet, zoo als men gewoonlijk meent, eene laag tusschen het ruggevat en de ingewanden ingelegen is, en hoe de uitwendige vorm de hypothese van Malpighi voor waarheid kon doen aannemen, dat namelijk het vas dorsale uit eene opeenvolging van hartskameren zou bestaan.

Nadat nu ook nog de vorm en ligging van het slagaderlijk gedeelte beschreven zijn, gaat de schrijver over tot het belangwekkend onderzoek omtrent de zijdelingsche openingen en hare klapvliezen. Men wist uit de vroegere schriften omtrent dit onderwerp, dat zij zich bij de volkomene insecten alleen aan het hartvormig gedeelte van het ruggevat bevonden; schrijver toont dit ook bij de larven aan, en komt bij vergelijking en deductie tot de meening, dat er voor ieder segment van het ligchaam twee bestaan, een aan iedere zijde van het ruggevat. De beschrijving der zijdelingsche monden en klapvliezen is zeer duidelijk, en de voorstelling op de platen zal bij niemand eenigen twijfel overlaten over de wijze van werking. De voorstelling, die daarvan door Straus-Durckheim, gegeven was, berustende op de meening, dat het ruggevat uit afgedeelde kameren zoude bestaan, was tot nog toe algemeen aangenomen, en het mag zeker vreemd schijnen, dat noch hij zelf, noch wie hem in zijne voorstellingswijze gevolgd zijn, ingezien hebben, hoe zamengesteld die werking wezen zou, hoe onnatuurlijk derhalve, daar de natuur altijd de meer regtstreeksche middelen tot haar doel bezigt, en met hoeveel verlies van kracht die werking zou moeten gepaard gaan. De schrijver toont dit alles duidelijk aan, en zich grondende op hetgeen het microscoop voor hem aangaande de lengteverhouding der klapvliezen heeft blootgelegd, stelt hij ten klaarblijkelijkste voor, op welke wijze de bloedsomloop door het hart eenvoudig en gelijkmatig bestuurd wordt. Om bovendien allen twijfel dienaangaande te doen ophouden, bewijst de schrijver met bondige redenen, die geene tegenspraak dulden, de volstrekte onmogelijkheid van beweging, zoo als die door Straus is voorgesteld. "La vérité n'est que dans l'observation," zegt het motto aan het hoofd der Verhandeling.

Nog bleef ter behandeling de bloedsomloop over, zoo als die uit het slagaderlijk gedeelte bij het hoofd door het ligchaam tot in het hartvormig deel van het ruggevat plaats heeft. Omtrent dezen omloop bestaat sedert lang verschil van meening, daar sommigen van gevoelen zijn, dat het voedend vocht door vaten of aderen vloeit, terwijl anderen enkel stroomingen zonder vaten aannemen. De S. werpt zijn gewigt op de schaal der laatsten, en doet den evenaar, zoo wij meenen, voor altijd overslaan. Er moge iets stuitends gelegen zijn in de voorstelling van bloedsomloop buiten vaten, hetgeen zoo velen doet bekennen, dat zij zich een' dusdanigen omloop niet voorstellen kunnen, het is slechts eene eenzijdige wijze van zien, zich te laten beheerschen door vooruitgevormde stellingen, ontleend aan de meer bekende organisatie der hoogere dieren. Wie zich daarbij den omloop in het embryo dier dieren te binnen brengt, zal de stellige noodzakelijkheid van het bestaan van aderen niet durven volhou-

Digitized by Google

den, en wie onpartijdig de waarde beoordeelt der zeven bewijsgronden, die de schrijver voor zijn gevoelen laat optreden, zal ongetwijfeld zich aan zijne zijde scharen.

Het zwakste gedeelte van de Verhandeling is hetgeen de S. over de organen van bloedsomloop in pooten, vleugels en sprieten aanduidt, en hij zal ons gereedelijk moeten toestemmen, dat dit laatste deel van zijn werk nadere naauwkeurige onderzoekingen vereischt. De zeven steendrukplaten doen eer aan het scherpziend oog en de geoefende teekenstift van den Heer Schubärt, te Utrecht, naar wiens teekeningen zij vervaardigd zijn.

Ziedaar dan eene Verhandeling, die de wetenschap in waarheid eenige groote schreden vooruit heeft doen gaan, het dwaalspoor aangetoond, waarop Straus-Durckheim vervallen was, en een beteren weg heeft aangewezen. Ziedaar eene wijze van de natuur te beschouwen en te onderzoeken, vruchtbaarder en verheffender voor het verstand, dan het namen geven aan nieuw ontdekte soorten en het in het oneindige vermeerderen van subgenera en andere onderdeelen van verdeelingen [1]. Weg van ons het eeuwigdurend beschouwen van het doode; de levende geest moet het leven nagaan; de diepere blik moet het hoe en waarom van alle dierlijke werkingen navorschen en niet het ontwikkelde schepsel alleen, maar het zich ontwikkelende in zijne verhouding tot anderen, is een deel der heerlijke, in hare beschouwing reine genoegens uitstortende natuur.

---

[1] Jammer maar dat het een aan het andere niet genoegzaam de hand biedt. Wij lezen in de genoemde Prijsverhandeling van Syrphus ("ribesii?") van de "Rhynchophore des feuil-"les de l'orme" en "Rhynchophore des feuilles de l'aune;" waarom zijn deze dieren niet beter gedetermineerd, opdat, wie de waarheid van des schrijvers onderzoekingen wil nagaan, daartoe voorwerpen van dezelfde soort neme? Juist hiertoe moet onzes erachtens alle classificatie strekken.

KASTIELJAANSCHE LETTERKUNDE IN DE MIDDELEEUWEN.

Darstellung der spanischen Literatur im Mittelalter. Von Ludwig Clarus. Mit einer Vorrede von Joseph v. Görres. Zwei Bände. Mainz, 1846.

(*Vervolg van bladz.* 550.)

Meest overal waren het de stedelingen, die zich van de poëzij meester maakten, toen de glans van het ridder-epos en der volkspoëzij begon te tanen; berijmde zedelessen, even nuttig als vervelend en onpoëtisch, vervingen de avontuurlijke zangen, waarnaar de burgtheeren en edelvrouwen zoo gretig hadden geluisterd, en, dank zij der stedelingen praktischen en zedelijken zin, de goede Jacob van Maerlant, de eerbare Hans Sachs werden de coryphaeën der poëzij. Gelukkig Spanje, waar die burgerlijke poëzij evenmin opkwam als later eene verkeerd begrepene navolging der ouden; gelukkig Spanje, dat, eenige eeuwen later, zijne nationaliteit en zijn' ridderzin zóó zuiver had bewaard, dat het een tooneel voortbragt, dat het rijkste en meest nationale van Europa mag genoemd worden, al benijdt het aan Engeland zijnen eenigen Shakspeare!

Daarom scheidt dan ook geene diepe kloof de geleerde dichters van de volksdichters af; de eersten zien, wel is

Digitized by Google

waar, met eene zekere minachting op de laatsten neder, maar bijna alleen omdat de *joglares* met den kunstigen vorm niet konden omspringen zoo als zij. De poëzij der *joglares* heeft iets van het argeloos spelende kind; die der *clerigos* iets van den jongeling, die reeds over zijn' toestand nadenkt en er over schertst of mort; maar van het kind kan men reeds nagaan, hoe het zijn zal als jongeling; den jongeling kan men het aanzien, hoe hij geweest is als kind.

Alle romances hebben dezelfde versmaat, zoo ook alle geleerde dichtstukken (ik vraag verschooning voor het ongepaste woord, dat ik slechts gebruik om lange omschrijvingen te vermijden). Maar de redondieljen zijn eene zoo echt Spaansche maat, dat de prozaïst ze gebruikt zonder het te merken[1]; zij vermoeijen nimmer, zij zijn altijd ongedwongen en los. De versmaat, die de *clerigos* gebruiken, vier aan vier rijmende Alexandrijnen van veertien lettergrepen, schijnt van Franschen oorsprong; zij is eentoonig en vermoeijend. Dat het eene groote kunst was zulke verzen te maken, geven wij den dichter van den Alexander [2] gaarne toe; maar wat kun-

---

[1] Sarmiento ("Memorias para la historia de la poesia y poetas Españoles," p. 180 volg.) bewijst dit met voorbeelden, uit prozawerken van verschillenden tijd geput. Eene wet in het "Fuero-Judgo" (Lib. VIII, tit. 3) is in redondieljen:

Quien mete yeguas, ó bués,
O vacas, ó otro ganado,
En miesse ayena, ó en vina,
Peche todo el daño, quanto enz.

"Kroniek van Jan II" (onder het jaar 1440):

Despues que el Rey de Navarra,
Y el Infante su hermano,
E los otros caballeros
De su valía, tuvieron
Al Principe por cabeza.

Herrera, "Geschiedenis van Indie" (dec. I, lib. 2, cap. 13):

Atravesó por el Golfo,
Entre la Española, y Cuba,
Que de punta á punta hay enz.

Behalve dat het rijm of de assonans ontbreekt, is alles romancenmaat.

[2] Fablar curso rimado per la quaderna via
A sillabas cuntadas, ca es grant maestria.

Digitized by Google

stig is, is daarom nog niet altijd schoon, en de nakomelingschap heeft tusschen beide vormen gerigt: de redondielljen zijn nog altijd de lievelingsmaat der Spanjaarden, de Alexandrijnen zijn vergeten!

Maar de vorm niet medegerekend, zoo behandelen de geleerde dichters meermalen hetzelfde onderwerp als de volksdichters. Wij hebben gezien, hoe de graaf van Kastilië, Fernan Gonzalez, een der helden was van het volkslied; *zijne* geschiedenis heeft ook een geleerde dichter behandeld, wiens werk, omtrent het einde der twaalfde of in het begin der dertiende eeuw vervaardigd, tot nu toe onuitgegeven in het Escuriaal rust. Juan Lorenzo Segura, uit Astorga, een geestelijke der dertiende eeuw, koos daarentegen geen' nationalen held; hij koos den man, die na zijnen dood eene even zonderlinge rol in de poëzij speelde, als bij zijn leven op het wereldtooneel; den man, die in de middeleeuwen voor de bloem der ridderschap werd gehouden; die werkelijk avontuurlijke daden had verrigt, maar er nu, als dolend ridder, nog veel avontuurlijker verrigtte in de verbeelding der dichters van het Westen zoowel als van het Oosten; Alexander den Groote in één woord. Wolf en Clarus roemen dit gedicht zeer, en het is mogelijk, dat zij het met regt doen; ik voor mij moet bekennen, dat ik het niet dan met zeer veel moeite heb doorgeworsteld, en dat het mij voorkomt, dat deze Alexandreis niet slechter, maar ook niet beter is dan vele andere gedichten van dezen, voor mij althans, niet zeer aanlokkenden fabelkring. Hier en daar is echter een aardige wenk, want het oude Griekenland is hier meestal verspaanscht. Zoo roept, bij voorbeeld, Alexander de cortes bijeen, en de leider der oppositie is graaf Don Demosthenes. Het is zeker koddig genoeg, den Atheenschen volksredenaar in een' graaf en don herschapen te zien, maar naar Spaansche denkwijze was de dichter in zijn regt; in zijn vaderland was altijd een edele het hoofd der oppositie, nimmer een burger.

Een andere toon heerscht in het groote gedicht van Juan Ruiz, den Aartspriester van Hita. Wij weten weinig van den dichter; maar zoo veel schijnt zeker, dat hij in 1343 schreef, toen Don Gil de Albornoz, de aartsbisschop van

Digitized by Google

Toledo, hem gevangen had laten zetten; waarom, weten wij niet; maar het was toch zeker niet om zijn goeddoen, ofschoon hij zelf zich over lasteraars beklaagt. In den kerker begon en eindigde hij zijn groot dichtstuk, dat bijna onbekend was, toen Sanchez het eindelijk uitgaf in het vierde deel zijner "Coleccion;" uitgaf — maar verminkt, met weglating van geheele passages, die, volgens Sanchez zelf, niet de minst grappige en geestige zijn [1]. Zonder eerbied voor het vernuftigste hoofd, dat Spanje in zijn' goeden ouden tijd bezat; zonder te zien, dat bij den aartspriester, groot kunstenaar als hij was, alles zamenhangt, en het geheel verbroken wordt, waar enkele deelen worden weggenomen; zonder op te merken, welke lichtstralen bijna ieder vers over Spanje's vroegeren toestand verspreidt, gaf Sanchez enkel gehoor aan zijne preutsche inzigten omtrent zedelijkheid; daaraan bragt hij kunstschoon en geschiedenis ten offer! Waarom den Aartspriester niet gegeven zoo als hij was, des noods, en als het dan niet anders kon, met die laffe, catechiseermeesterachtige noten, die Sanchez toch reeds met kwistige hand onder Juan Ruiz krachtige rijmen heeft gestrooid? Eere wien eere toekomt! Sanchez had aan de Academie der geschiedenis gevraagd, of hij Juan Ruiz zou uitgeven zoo als hij was. De man, die door de Academie belast werd, hierover een verslag uit te brengen, was Jovellanos, de uitstekende dichter en regtsgeleerde, later de schrandere minister. Kort en bondig, maar overtuigend, drong Jovellanos er op aan, dat men den ouden dichter niet zou verminken. De geheele Academie vereenigde zich met dit verslag. Waarom toch sloeg Sanchez de raadgevingen van een geleerd ligchaam, zoo geacht als de "Academia de la historia," in den wind, met welks gezag hij zich tegen allen, die even bekrompen dachten als hij zelf, had kunnen verdedigen? Waarlijk, hij had den Aartspriester of niet, of geheel moeten uitgeven, want zoo ooit, dan gold het hier:

Non possunt nostros multae, Faustine, liturae
Emendare iocos; una litura potest.

Door een ongelukkig toeval duurde het nog lang eer de

[1] "Hemos suprimido una poesía entera, y varios pasages, no los menos "festivos é ingeniosos."

Digitized by Google

Aartspriester buiten Spanje bekend raakte. Het vierde deel namelijk van Sanchez "Colleccion" was niet op de Bibliotheek te Göttingen gearriveerd; Bouterwek kende dus den Aartspriester niet dan uit een gebrekkig uittreksel bij Velasquez, en het door hem uitgesprokene onbillijke oordeel vindt men bij zijne talrijke naschrijvers terug. Dr. Brinckmeier, b. v., die, een paar jaren geleden, eene geschiedenis der Spaansche letterkunde uitgaf, was zoo weinig op de hoogte van zijn onderwerp, dat hij meende, dat er van de verzen des Aartspriesters niets gedrukt was. Hij kende dus Wolfs meesterlijke recensie van de Spaansche vertaling van Bouterwek niet, waarin de Weener geleerde zoo schitterend de eer van Juan Ruiz had gehandhaafd. In Spanje hebben Martinez de la Rosa en Quintana op zijn uitstekend talent opmerkzaam gemaakt, en ook Clarus heeft hem ten volle regt laten wedervaren.

Wolf doet opmerken, dat Juan Ruiz, even als Cervantes, in den kerker schreef: "zoo," voegt hij er bij, "heeft de "Spaansche literatuur aan hetzelfde toeval, dat aanleiding "gaf tot het schrijven van den onvergelijkelijken Don Quichot, "een voor zijnen tijd niet minder merkwaardig werk te dan-"ken." Zeker, niet een ieder zou het gewaagd hebben, Juan Ruiz naast Cervantes te noemen, en toch schuilt er waarheid in de vergelijking; de beide mannen hebben veel met elkander gemeen; bij het eerste gezigt erkent men ze voor landgenooten en geestverwanten. Maar Cervantes had een bepaald doel, de Aartspriester niet. Deze koos het verhaal zijner liefdesavonturen als een kader, en hekelt nu, regts en links, alles wat hij dwaas vindt; maar evenmin als bij Cervantes heerscht er bitterheid in zijn' spot; hij vindt veel dwaasheid in de wereld, maar dat is nu eenmaal zoo, en mits hij er hartelijk over lagchen mag, kan hij er zich wel in schikken; hij wil dan ook zijne medemenschen niet dadelijk verbeteren; hij neemt de deftige houding van een' verontwaardigden zedemeester niet aan. Soms weet men zelfs niet eens of de Aartspriester ernstig is of niet, want ook zijn' lezer zoekt hij om den tuin te leiden. Zoo begint hij met een schijnbaar ernstig gebed; en toch geloof ik, dat het niets anders is dan eene parodie op het gebed van Fernan Gon-

Digitized by Google

salez in den kerker, in het groote gedicht van dien naam [1]. Elders [2] schrijft hij eene lange en vleijende lofspraak op de kleine vrouwen; men denkt dat het ernst is, maar ja wel, daar eindigt hij: "een wijs man heeft gezegd, dat men uit "het kwade het geringste moet kiezen; daarom is de kleinste "vrouw de beste."

Naast den Aartspriester staat een beroemd staatsman en geschiedschrijver, Don Pedro Lopez de Ayala, groot-kanselier van Kastilië. Gedurende zijne gevangenschap in Engeland schreef hij, tusschen 1398 en 1404, zijn "Libro de "Palacio," raadgevingen aan koningen en grooten. Nog altijd, het zij tot Spanje's schande gezegd, is dit gedicht onuitgegeven, en wij kennen er slechts fragmenten van, die in de Spaansche vertaling van Bouterwek gedrukt zijn [3], fragmenten, die onze weetgierigheid prikkelen, maar niet bevredigen. Naar deze te oordeelen, bezat Ayala noch de vrolijkheid, noch het vernuft van den Aartspriester; was het niet te gewaagd dezen met Cervantes te vergelijken, men zou kunnen zeggen, dat Ayala de Quevedo der middeleeuwen was. Dit uitstekend genie, eenmaal Europa's lieveling, en die ongetwijfeld Cervantes in diepte, en misschien ook in menschenkennis, overtrof, bedroefde of vertoornde zich in allen ernst over der menschen dwaasheden en ondeugden. Dit althans heeft Ayala met hem gemeen; maar de weemoedige en sombere schilderingen van den grooten staatsman zijn voor de kennis van dien tijd van groot belang. Vier vorsten had hij gediend, van Pieter den Wreede af tot Hendrik III toe; zoo iemand het hof kende, dan was hij het; was hij tevreden met zijne loopbaan?

---

[1] Men vergelijke. De Aartspriester zegt, en men moet hier de logheid der verzen opmerken, terwijl hij anders zoo los schrijft:

Señor Dios, que á los Jodios pueblo de perdicion
Sacaste de cabtivo del poder de Faraon,
A Daniel sacaste del pozo de Babilon,
Saca á mi coitado desta mala presion, enz.

In het gedicht van Fernan Gonzalez (Sp. vertaling van Bouterwek, p. 160):

Señor, tu que libreste a Davyd del leon,
Mataste al filisteo un sobervyo varon,
Quitaste á los Jodios del reyno de Babilon,
Sacanos e libranos de tan cruel presyon, enz.

[2] Copla, 1580 volg. [3] Pag. 138—154.

"Een lang tijdperk mijns levens," zegt hij, "heb ik verspild, "toen ik aardsche heeren met groote zorg diende; thans zie "ik het, thans begrijp ik het, dat hij, die daar het vlijtigst "arbeidt, het meest verliest.

"Wie weet het wat de hoven der koningen zijn, hoeveel "leed en kommer men daar moet uitstaan, hoeveel ligchaams- "en zielsgevaren men er ontmoet, hoe men altijd zijn goed "en zijne eer in de waagschaal moet stellen!

"Vraag ik hun vergunning om naar mijn huis te gaan, als "ik terugkom, dan vind ik, ik weet niet hoe, alles omge- "keerd, mijne vrienden vertrokken, en kouder dan sneeuw "dwaal ik door het paleis.

"Nieuwe portiers vind ik, die ik nooit heb gekend, die "het geheele paleis voor zich alleen willen hebben. Kom ik "bij de poort, dan roepen zij: wie gaat daar? Ik, is mijn "antwoord, ik ter kwader ure geborene; langen tijd geleden, "meende ik dit hof te kennen, thans schijn ik niet te weten "wat ik doen moet; ik wilde, ware het mogelijk, den koning "zien en spreken. Blijf waar gij zijt, zeggen zij, want het "kan niet zijn."

Weduwen en weezen had Ayala gezien, "die God aan "'s konings zorg had toevertrouwd;" hij had ze hooren roepen: "help ons, Sire! de belastingen *kunnen* wij niet op- "brengen, die men ons wil laten betalen!" "De honig- "zoete woorden van Don Abraham en Don Samuël," de Joodsche ontvangers, die tot hun eigen voordeel het land uitpersten, had hij gehoord; de vleijende raadgevers aan het hof had hij gezien, die, voordat zij een' raad gaven, eerst nagingen wat 'skonings wil was, en dan spraken wat hij verlangde; de oorlogen der edelen had hij gezien: "altijd "verlangen de ridders naar oorlogen, om groote soldij te "verdienen en buit te winnen; zij brassen als zij zien dat "er geroofd wordt in het land, dat ten prooi is aan roovers, "verderfelijk als veldmuizen. De Christenen beoorlogen elk- "ander; met rust laat men de Mooren; in al onze rijken "zijn er twee koningen in plaats van één. Het is alles de "straf onzer zonden!" Hij had onregtvaardige koningen gezien; "billijkheid, eene zoo edele en geprezene deugd, die "de boosdoeners straft en het getal der inwoners vermeer-

Digitized by Google

"dert, de koningen moeten die uitoefenen, en toch vergeten "zij haar, dat kostbare edelgesteente aan hunne kroon." — "Als eene ijdele schaduw verdwijnt ons leven [1]!" ziedaar de treurige slotsom van de ondervinding des mans, die in zoo menigen roemrijken veldslag dapper had gestreden, die het zoet der liefde zoo volop had genoten [2], die de wijsbegeerte en de geschiedenis had beoefend, die roem had ingeoogst door zijne vertaling van Livius en door zijne eigene geschiedboeken, die in het vertrouwen van vier vorsten had gedeeld, en langen tijd een der eerste ambten van het Rijk had bekleed!

Vragen wij nu de dichters naar den toestand der geestelijkheid! Omtrent den derden stand, de stedelingen, geeft geen dichter van het eerste tijdperk eenig uitvoerig berigt. Geen enkele hunner behoorde tot dien stand, en men zou haast zeggen, dat de stedelingen zich noch door hunne deugden, noch door hunne gebreken of dwaasheden bijzonder onderscheidden. Slechts één punt kunnen wij aanroeren, dat voornamelijk hen betreft, den toestand van het regt en van de regterlijke magt, zoo als die in de steden was; want de edelen hadden van oudsher hun eigen wetboek, en de geestelijkheid verkreeg maar al te spoedig hare eigene regtbanken.

Rijk was zij, veel land bezat zij, op de cortes werd zij vertegenwoordigd, de Spaansche geestelijkheid; maar over het algemeen, maakte zij geen al te groot misbruik van hare magt, en onderscheidde zij zich zelfs door eene groote verdraagzaamheid. De toestand der Joden, die natie, die elders zoo wreed werd vervolgd, mogt in Spanje inderdaad gunstig heeten. De *fueros* verzekerden hun dezelfde regten als aan de Christenen; zij hadden hunnen eigenen regter, voor wien zij hunne eischen en klagten moesten inbrengen; bij twisten tusschen Joden en Christenen, was er een Joodsch en een Christelijk regter, en men kon appelleren op vier

[1] Asi como la sombra nuestra vida se va!

[2] "Hij hield veel van de vrouwen, meer dan het een' zoo wijzen ridder "als hij was, paste," zegt Perez de Guzman ("Generaciones y semblanzas," p. 223).

Digitized by Google

naburige regters, twee Joden en twee Christenen. Dikwijls bekleedden zij de hoogste ambten in den staat, vooral in het finantie-wezen; Alfons XI benoemde een' Jood tot *Almojarif* [1]; de *Tesorero* van Pedro was een Jood [2]; evenzoo de *Contador mayor* van Hendrik den tweede [3]. In de veertiende eeuw werd, wel is waar, hun toestand minder gunstig, en het toen ingevoerde wetboek van Alfons den geleerde beroofde hen van verscheidene regten, die zij vroeger hadden; ook het volk begon hen met tegenzin te zien, terwijl daarentegen de vorsten hen steeds onder hunne bescherming namen, totdat, onder veranderde omstandigheden, Ferdinand en Isabella het zoo rampzalig besluit namen, dat Spanje van zoo vele nijvere en rijke inwoners beroofde. Ook de geestelijkheid gedroeg zich verstandig omtrent de Joden. Wel stond er van tijd tot tijd een dweepziek priester op, die het volk ophitste om de Joden te vermoorden; zoo predikte in 1391 een aartsdiaken tegen hen op de straten van Seviliё, met dat gevolg, dat niet alleen in die stad de Jodenwijk geplunderd en vele Joden vermoord werden; maar dat ook hetzelfde plaats had te Cordova, Toledo en op andere plaatsen, ja zelfs in Aragon, te Valentia en te Barcelona [4]. Maar de geestelijkheid billijkte dit gedrag van een harer leden evenmin als de toen gedurende 'skonings minderjarigheid regerende Raad; en zelfs het volk, zoo getuigt een gelijktijdig geschiedschrijver, handelde niet uit dweeperij, maar uit plunderzucht [5]. En was de geestelijkheid verdraagzaam omtrent hen, die een ander geloof waren toegedaan, zij was het niet minder omtrent de katholieken, die de kerk soms vrij onzacht bespotten of aantastten. In de vijftiende eeuw schreef Suero de Ribera eene parodie op de mis, onder den titel van "Missa de Amor [6]." Zij begint: "Amor! In onze werken "*adsit nobis gratia*! Amen. Ik, verdwaalde zondaar, biecht

[1] "Cronica de Don Alonso el Onceno," p. 83.
[2] Ayala, "Cronica de Don Pedro," p. 30.
[3] Dezelfde, "Cronica de Don Juan," p. 126.
[4] Ayala, "Cronica de Don Enrique Tercero," p. 361 volg., 390 volg.
[5] Ayala, t. a. p., p. 391: "E todo esto fué cobdicia de robar, segund paresció, mas que devocion."
[6] Het stuk is uitgegeven door Ochoa, "Rimas inéditas del siglo XV," p. 389—391.

Digitized by Google

"aan Amor," enz. En zoo wordt de geheele mis geparodieerd tot "Ite missa est" toe. De uitgever, Ochoa, die goed bekend is met den schat van Spaansche handschriften te Parijs voorhanden, merkt bij dit stuk op [1]: "Het kan "een flaauw denkbeeld geven van de vrijheid, waarmeê de "dichters van dien tijd schreven. Ik zou daarvan bewijzen, "uit deze handschriften geput, kunnen bijbrengen, die aan-"stoot zouden geven aan het tegenwoordige geslacht, op "welks bederf en onzedelijkheid men zoo tot vervelens toe "schimpt." Ook Juan Ruiz, had hij in later tijd geleefd, zou op den brandstapel der Inquisitie voor menig vers hebben moeten boeten, dat Sanchez ons niet heeft onthouden; en hoe veel te meer voor die, welke de uitgever, als vroom Katholiek, heeft weggelaten! Maar in dien tijd kon hij vrij over zijne medegeestelijken en over de kerk schrijven wat hij wilde. Zijn werk was ongetwijfeld zeer populair, want nog zijn er meer handschriften van aanwezig dan van dat van een zijner tijdgenooten. Maar de geestelijkheid, in het volle bewustzijn harer kracht, stoorde zich niet aan de satyres van eenige dichters, bekommerde er zich weinig om, of het groote publiek soms meenen mogt, dat de hekeldichter den spijker op den kop had geslagen. Eerst toen de magt haar uit de handen glipte, en toen de drukkunst hare alvermogende kracht schonk aan verlichter denkbeelden, eerst toen werd zij mild met schavot en brandstapel, de wapenen der zwakken, die aan de overwinning van hun stelsel beginnen te wanhopen.

Maar verdraagzaam omtrent leeken, waren de geestelijken ook niet te streng omtrent zich zelve.

De Kastieljaansche wetgeving kende drie soorten van huwelijk; vooreerst wat wij daaronder verstaan, en dan heette de vrouw "muger de bendicion," of "muger velada;" ten tweede het huwelijk "á yuras;" dit was een geheim huwelijk, in niets van het andere onderscheiden dan dat het niet plegtig en openlijk plaats had; de vrouw heette "muger á "yuras;" en ten derde de "barraganía," eene verbindtenis tusschen een' vrijgezel en eene jonge dochter, die dan

[1] Pag. 404.

"barragana" genoemd werd; de vrijgezel noodigde het meisje uit "om met hem te eten aan ééne tafel en in ééne schotel, "en om met hem te huizen;" hierbij werd wel getrouwheid en duur op den voorgrond gesteld; bleef de "barragana" aan haren heer getrouw tot aan zijn' dood toe, dan erfde zij de helft van zijn roerend en onroerend goed; maar bevielen de twee contractanten elkander niet meer, dan hadden zij de vrijheid elkander weder te verlaten; geschiedde dit binnen het jaar, dan moest de "barragana" hare kleederen en al wat zij bezat aan haren heer laten; geschiedde het na verloop van een jaar, dan had zij regt op hare kleederen; de kinderen, uit zulk eene verbindtenis gesproten, hadden dezelfde regten, als die uit een plegtig en openlijk huwelijk [1]. Op de laatste manier waren vele leeken en bijna alle geestelijken gehuwd; en deze gewoonte was in zwang van het midden der tiende eeuw af (de nog voorhandene documenten geven geen vroeger tijdstip aan, maar waarschijnlijk bestond de "barraganía" toen reeds lang) tot op het einde der veertiende toe. De afschaffing der "barraganía" door Jan I werkte allernadeeligst op de zedelijkheid [2].

Zoo waren dan de meeste geestelijken, op eene bijzondere wijze, gehuwd, en al de *fueros* erkennen hunne kinderen, uit de "barraganía" gesproten, als echt, en regt hebbende op de erfenis hunner ouders. Sommige geestelijken waren ook plegtig en openlijk gehuwd [3]. Hoe de geestelijken over

---

[1] Zie Marina, "Ensayo historico-critico sobre la legislacion y principales "cuerpos legales de Leon y Castilla," I, p 262 volg., 2da edic.

[2] "Desde luego," zegt de voortreffelijke Marina (I, p. 267) "comenzó la "prostitucion á crecer y extender sus ramas prodigiosamente, cada ciudad "populosa á alimentar en su seno lo que antes se miraba con horror, mance-"bías abominables, hospederías, casas públicas de comercio infame y barra-"ganas que en nada se diferenciaban de las mugeres públicas." Marina is bijzonder met de barraganía ingenomen; iets later (p. 268) zegt hij: "á favor "de la barraganía está la unidad (meer dan eene was verboden), la sanidad, "la fecundidad, filiacion conocida y segura educacion de los hijos."

Het is bekend, dat in de middeleeuwen het huwelijk of het concubinaat der geestelijken bijna overal oogluikend werd toegelaten, totdat Paus Leo IX en zijne opvolgers het moeijelijke werk op zich namen om hierin hervorming te brengen. Evenwel de kerkorders en canones hadden het altijd verboden. "There are two descriptions of controversialists," zegt Hallam te regt ("View of "the state of Europe during the Middle ages," II, p. 249) "whom the authority "of the fathers must terribly perplex; an Italian Jesuit maintaining the pope's

Digitized by Google

die wetgeving dachten, meldt ons de Aartspriester [1]; of werkelijk Don Gil de Albornoz, de aartsbisschop van Toledo, het bevel heeft uitgevaardigd, waarvan de dichter spreekt, dan of het slechts eene fictie is, kunnen wij niet beslissen.

Daar ginder in Talavera, in de maand April, zijn de brieven aangekomen van den aartsbisschop Don Gil; zij bevatten een bevel van geen gering gewigt, dat, zoo het al aan één behaagde, meer dan tweeduizend allersmartelijkst aandeed.

Die aartspriester, die het bevel overbragt, — ik geloof dat hij het meer deed omdat hij er toe gedwongen was, dan omdat hij het gaarne deed; hij deed het kapittel bijeenkomen, en spoedig was het bijeen, want men meende dat hij een ander en beter bevel overbragt; — de aartspriester sprak aldus:

„Zoo het u leed doet, mij smart het evenzeer; ach, ik "arme oude man, waarom moest ik zoo oud worden! waar-"om moest ik zien wat ik nu zie, terwijl ik vroeger geheel "iets anders gezien heb!"

Heete tranen stortte hij en ging aldus voort:

"De Paus zendt ons deze verordening; ik moet het u zeg-"gen, ik mag willen of niet, en ofschoon mijn hart er bij "breekt. Brieven zijn er gekomen, die aldus luiden: dat "geen gehuwde of ongehuwde geestelijke in geheel Talavera "eene vrouw bij zich mag hebben, noch eene jonge dochter, "en dat ieder, die ze bij zich heeft, in den ban zal worden ge-"daan!"

De geheele Kleresie was ten hoogste ontsteld door den inhoud van dien brief; eenige wereldlijke geestelijken [2] wa-

"infallibility, and an English high-churchman defending the matrimony of "the clergy. Not a single lawful precedent, I believe, has ever been produced "for the latter, from St. Paul to Luther, except under the modification "permitted in the Greek church." — "I trust," voegt hij er bij, "that every "reader, *quisque presbyter cum sua suavi*, as Walter de Mapes has it, will do me "the justice to understand, that I am not vindicating the prohibition."

[1] Copla 1662 volg.

[2] "Legos" heeft de tekst (copla 1667), waarschijnlijk in denzelfden zin als elders (copla 1209) "legos segrales."

Digitized by Google

ren verbitterd. Op een' volgenden dag kwamen zij bij elkander om te beraadslagen, en toen zij allen in de kapel bijeen waren, stond de deken op om zijne verontwaardiging te toonen.

"Vrienden!" sprak hij, "ik verlang dat wij allen, zoo ve-"len als wij hier zijn, van den Paus appelleren op den ko-"ning van Kastilië; want al zijn wij geestelijken, wij zijn "*zijne* onderdanen; wij hebben hem altijd goed gediend, wij "waren hem houw en trouw, en daar de koning weet, dat "wij allen des vleesches zijn, zal hij met deze onze ramp me-"delijden hebben, gelooft het vrij! Wat! ik zou Felicietje "moeten verlaten, die ik in huis kreeg naauwelijks een jaar "geleden? Het zou eene groote schade voor mij zijn; ik gaf "haar dadelijk twaalf ellen linnen als handgeld! Veel lie-"ver zou ik mijne geheele prebende opgeven, mijne waar-"digheid en al mijne inkomsten, dan dat mijn Felicietje zich "zoo zou bedroeven; en ik geloof dat vele anderen mijn "voorbeeld zouden volgen. Uit den grond mijns harten, God "weet het, met betraande oogen en diepe smart, zeg ik da-"lijks tot de Apostelen en tot de Heiligen die het meest heb-"ben in te brengen: *Hoe zalig zal het voor u zijn te ver-"geven!*"

Na den deken, sprak de thesaurier aldus:

"Vrienden! zoo gij het slecht vindt, ik vind het nog slech-"ter. Ik ben zeer bedroefd over uw ongeluk, maar ook "over het mijne en dat van Therese; maar liever verlaat ik "Talavera en ga naar Oropesa, dan dat ik haar ooit zou la-"ten vertrekken van mijne tafel. Want nooit was Blance-"floer zoo trouw aan Floris, Tristan nooit zoo trouw aan "eenige zijner liefjes; tallooze malen vond ik rust aan haren "boezem, en zoo ik haar wegzend, dan zal eene eindelooze "smart mij verteren. Men zegt zoo wel eens, dat als de "hond erg in het naauw zit, hij dol wordt uit angst en zijn' "meester in het gezigt vliegt; als de aartsbisschop *mij* op "die manier in het naauw brengt, dan zal ik hem wel zoo "toetakelen, dat hij nooit den Augustus meer beleeft!"

Na dezen sprak de voorzanger Sancho Muños:

"Ik weet niet wat die aartsbisschop zich met ons te be-"moeijen heeft. Ja wel, nu nog mooijer, hij vindt het een

Digitized by Google

"schandaal wat Onze Lieve Heer ons vergeeft! Daarom, ik "appelleer tegen dit geschrift! Wakker, broeders!

"Wat, zoo ik in mijn huis een dienstmeisje had of heb, "dan heeft immers de aartsbisschop er zich niet over te be- "kommeren, noch te onderzoeken, of zij wel mijne pete- "moei is, of mijne nicht.

"Wel, als wees heb ik ze in mijn huis genomen en opge- "voed, ik lieg niet; en als een mensch eene wees of eene "weduwe onderhoudt, wel, dan doet hij immers een vroom "werk! Maar goed! als de aartsbisschop niet wil dat wij "*goede* werken doen, kom aan, laat ons dan slechte gaan doen!"

Zoo in dit geval de geestelijken krachtig protesteerden tegen een besluit, dat zij zoo hoogelijk afkeurden, beter in hun schik waren zij bij eene andere gelegenheid, bij den plegtigen intogt van Amor. In het dichtstuk des Aartspriesters komt namelijk eene episode voor, waarin de oorlog tusschen Don Carnal en Doña Quaresma (persoonsverbeeldingen van den tijd waarin men vleesch mag eten, en van den vastentijd) wordt beschreven. "Het idee dezer allegorie" — ik neem hier Wolfs woorden over [1], "heeft de Aartspriester "aan een' Noordfranschen dichter ontleend (zie Barbazan. "Fabliaux," IV, p. 20: "Bataille de Karesme et de Char- "nage"); maar met veel meer luim en levendigheid heeft "hij het uitgewerkt; zeden, gewoonten en godsdienstgebrui- "ken heeft hij met veel talent gecopieerd, en dikwijls zeer "geestig geparodieerd; zoowel eene andere aanleiding tot den "oorlog, als eene nieuwe reeks van gebeurtenissen en eene "andere ontknooping heeft hij er bijgedicht." Doña Quaresma heeft eindelijk voor Don Carnal moeten vlugten, en deze houdt een' prachtigen intogt. Maar nog prachtiger is de intogt van Don Amor.

"'t Was de zeer heilige Paaschdag; de zon scheen hel- "der en schoon; menschen en vogels en iedere edele bloem, "allen gaan zingende Amor te gemoet. De vogels gaan "hem te gemoet, meerkolven en nachtegalen, lijsters, groote "en kleine papegaaijen; aangename en liefelijke zangen zin-

---

[1] "Wiener Jahrbücher," LVIII, p. 239.

Digitized by Google

"gen zij; de grootsten zijn het vrolijkst. De boomen ont-"vangen hem met op allerhande wijze gekronkelde takken en "veelkleurige bloemen. De mannen en vrouwen gaan hem "te gemoet onder dartel gevrij; met allerhande instrumen-"ten gaan de muzikanten de stad uit."

Hier volgt eene plaats, die zoowel voor de geschiedenis der Westersche als der Oostersche muziek in de middeleeuwen gewigtig is; het is eene optelling van alle toenmaals bekende instrumenten, waaronder men verscheidene Arabische opmerkt. Daarna somt de dichter de standen op, waaruit de processie bestond; de *joglares* voorop; dan de ordesgeestelijken, "die aflaat geven," de wereldlijke geestelijken, de verschillende monnikenorden, zoo als de Cisterciërs en de Benedictijners, "die *Venite exultemus* zingen, zoo hard "als zij maar kunnen," de ridders van Santiago, die van St. Jan, van Calatrava en van Alcantara, die *Te amorem laudamus* zingen, terwijl weder andere monniken zingen *Exultemus et laetemur*, en weder andere *Amen* zeggen als zij *Benedictus qui venit* hebben gezongen; men zag daar ook de broeders van St. Antonius, "op vele goede paarden en "vele slechte zadels; de schildknapen met hun kort wambuis "aan; de burgers der stad die *Halleluja* zingen; al de non-"nenorden in 't wit en in 't zwart," die zingen *Mane nobiscum Domine*.

"Aan den kant waar de zon opgaat, zag ik eene banier "komen, leliewit, schitterend, hooger dan eene rots; in het "midden was eene vrouwenfiguur, van goud gewerkt; zij "had voorwaar geen estamijn aan; op het hoofd droeg zij eene "prachtige kroon met onschatbare edelgesteenten; liefde las "men in hare oogen; vol zijn hare handen van menige "rijke gift; geheel Frankrijk zou de kleederen niet kunnen "koopen, die zij aanheeft. Langen tijd daarna zag ik hem, "die de banier droeg, schitterend voor mij staan; een' ieder "lacht hij vriendelijk toe; van groote waarde was zijn Spaansch "genet."

"Zoodra de fiere Don Amor was aangekomen, bogen allen "de knieën en kusten hem de hand; wie het niet deed, dien "hield men voor een' dorper." Maar nu ontstond er een felle twist, want iedere stand wenschte Don Amor tot gast. "Heer —

Digitized by Google

"zoo spraken de monniken — wij bieden u statige kloosters "aan, zeer groote refters, gespreide tafellakens, groote dor-"miteren [1], goed met bedden voorzien." De wereldlijke geestelijken raden daarentegen Don Amor af bij de monniken te gaan; "zij hebben," zeggen zij, "een' grooten klepel, "maar eene kleine klok, veel bedden, maar geene dekens, veel "tafellakens, maar geen brood er op, groote keukens, maar "weinig vleesch; veel water kleuren zij met weinig saffraan." Ook de ridders streven naar de eer, Amor te herbergen. "Doe het toch niet, Sire!" roepen de schildknapen, "zij zul-"len u dobbelsteenen geven met lood er in, gij zult uw geld "verliezen; haastig komen zij aan als er iets te nemen valt, "langzaam als er gevochten moet worden. Groote tafelklee-"den spreiden zij, en dadelijk zetten zij, even als de speel-"huishouders, bruin en geel geverwde damborden op. Wordt "de soldij betaald, dan komen zij de eersten, trekt men naar "de grenzen, dan komen zij de laatsten." De nonnen blijven niet achter; en ofschoon al de overigen haar beschuldigen, dat hare liefde valsch is, dat zij nooit hare beloften houden, dat zij hare minnaars paaijen met "geschilderde woordekens, "met verliefde maar bedriegelijke lonken en met valsche "lachjes," onze dichter is van een ander gevoelen. "Zoo Don "Amor *mij* had willen gelooven," zegt hij, "hij zou de uit-"noodiging der nonnen hebben aangenomen; was hij in het "nonnenklooster gegaan, hij had er alle ondeugden en alle "genoegens der wereld gevonden; nooit had het hem berouwd." Maar Don Amor was een te slimme politicus om den eenen stand boven den anderen te verkiezen; hij bedankte allen voor hunne vriendelijkheid, en onze Aartspriester is de gelukkige, die Amor als gast in zijn huis mag ontvangen.

En onze dichter had er regt op. Hij toch was onder de planeet Venus geboren [2], en Amor was zijn leermeester geweest. "Een zondaar als anderen, had hij menigmaal bemind; "want de mensch is er niet slechter om, als hij alle dingen

---

[1] Dit is het Hollandsche woord voor "dormitoria;" het komt voor in het Fragment der Nederl. Vert. van het Reisverhaal van Joannes de Hese, door Dr. M. de Vries uitgegeven.

[2] Copla 143.

"beproeft, goede en kwade, en het beste behoudt [1]." Meent echter niet, dat hij zich ooit had geëncanailleerd; neen, zijne zwakheden waren die van een lid der hoogere geestelijkheid of van den adel; hij is bijzonder aristocratisch in de liefde, *grand seigneur* van top tot teen, *hidalgo, y muy hidalgo*. "Bemin toch nimmer eene *roturière*," zegt hij [2]; "die weet "niets van de liefde af; het is eene malloot." Daarom was het voorwerp zijner eerste liefde "eene dame in alles, en mees-"teresse van dames, statig gekleed in goud en zijde [3];" numero twee — het schijne niet vreemd, wanneer wij de vriendinnen van den Aartspriester nommeren; zijn systeem is, dat "het heel moeijelijk valt van zijne gewoonte af te gaan, en "iets anders te doen dan wat in ons noodlot staat; de gewoonte "is zeker eene tweede natuur; men verlaat ze bijna nooit voor-"dat de dood komt; nu hebben vrijgezellen de gewoonte van "altijd verliefd te zijn [4];" daarom had Juan Ruiz van tijd tot tijd eene andere vrijster, dat was logisch — numero twee dan, was ook "eene dame van goede afkomst en hoogen adel, die "subtiel alles wist wat eene dame weten moet [5]," en zoo vervolgens, want wij zullen de lijst maar niet voortzetten. Men lette daarentegen op zijne koddige beschrijvingen der boerinnen der Sierra de Guadarrama. Altijd indachtig aan de vermaning des Apostels om toch alle dingen te beproeven — hij schijnt dien tekst bijzonder stichtelijk te hebben gevonden — was hij in de maand Maart naar dat gebergte gereisd, hetwelk, zoo als men weet, de scheidsmuur is tusschen beide Kastiliën. Bitter beklaagt hij zich over zijn' dollen togt; zijn' muilezel raakte hij kwijt, leed vreeselijk honger, wist zich niet te bergen voor sneeuw en hagel. Aan het eind der bergengte van Lozoya vond hij eene koeijendrijfster bij een doornbosch; op de vraag wie zij was, antwoordde zij: "Ik ben de "sterke stompneus, die de mannen bindt; ik bewaak hier de "poort, en ontvang het poortgeld; wie mij goedschiks betaalt, "dien doe ik geen kwaad; die niet wil betalen, dien schud ik "uit; betaal mij, en zoo niet, dan zult gij zien hoe wij het "koren dorschen." Onze goede Aartspriester zat er in, want

---

[1] Copla 66 (Thessal., V, 21).
[2] Copla 421.
[3] Copla 68, 69.
[4] Copla 156, 157.
[5] Copla 158.

het voetpad was bitter eng; daarenboven rilde hij van koude, want het sneeuwde en hagelde. Met goede woordjes zocht hij dus de boerin tevreden te stellen, beloofde haar eene ketting en andere snuisterijen, en smeekte haar hem toch mede te nemen, hem zich te laten warmen, en wat eten te geven. Zij liet zich bepraten, pakte den Aartspriester op met hare handen, zette hem, "als een ligt mandje," op haren nek en droeg hem den berg op. "Ach! wat zit ik hier hard." — "'t Is niemendal, ik zal je wel gaauw goed eten geven." Nu, zoo heel slecht was het dan ook niet. Een goed vuur met rijzen en eikenhout stak de boerin in de hut aan, en zij zette op: goed gebraden patrijzen, slecht gebakken koeken, goed kalfsvleesch, een' *quartero* goeden wijn, veel boter, veel kaas, melk, room en eene forel. Te oordeelen naar deze beschrijving, en naar die van een' anderen maaltijd bij eene andere boerin, zal men niet zeggen, dat de Spaansche boeren het bijzonder armoedig hadden; maar onze Aartspriester, met zijne fijne vormen en beschaafde manieren, kon zich maar niet schikken naar de zeden van het land; de herderinnen hebben voor hem niets aantrekkelijks, al zijn zij nog zoo verliefd op hem. Zijn ideaal zijn de nonnen. Bij elken minnehandel had hij zich van eene onderhandelaarster bediend, die den titel van *Trota-conventos* draagt; of men dat door "kloosterdribbelaarster" zou mogen vertalen, weet ik niet; genoeg, van klooster tot klooster liep zij met hare snuisterijën te koop, en diende daarbij voor postillon d'amour. Deze verdienstelijke vrouw was het, die onzen Aartspriester den raad gaf nu ook eens eene non te beminnen; zij kende het zwak van onzen geestelijke, die nog al gesteld was op eene goede tafel, en begon daarom met eene beschrijving van al de lekkernijen die de nonnen dagelijks op tafel kregen; eene beschrijving, die den Aartspriester inderdaad moest doen watertanden. "Wie de nonnen niet bemint, is geen maravedi "waard," zoo vervolgt zij, "want het zijn beeldjes van schoon-"heid, edele dames van hooge afkomst; hare liefde duurt "altijd; alle mogelijke genoegens der wereld, alle courtoisie, "eene grondige studie der liefde, bevallige scherts, dat alles "zult gij bij de nonnen vinden, meer dan ergens elders; be-"proeft het nu maar eens!" De Aartspriester was op zulke

Digitized by Google

punten niet moeijelijk te overreden. Trota-conventos spreekt met de non; de Aartspriester gaat naar de vroegmis; "daar "zag ik de non allerliefst bidden; een slanke reigerhals! frissche "scharlakenkleur! Bitter onregt deed diegene haar aan, die "haar de wollen pij liet aantrekken! Heilige Maria! Mijne "handen wring ik! wie gaf aan deze blanke roos een zwart "kleed, een' zwarten sluijer? Beter ware het voor de schoone, "kinderen en kleinkinderen te hebben dan dien hatelijken zwarten "sluijer! Vlammende lonkjes wierp zij mij toe; ik zuchtte daar-"onder, en mijn hart riep: o wee! Ik ging naar haar toe, zij "sprak tot mij en ik sprak tot haar; de non maakte mij ver-"liefd en ik haar. Tot haren goeden dienaar nam mij de "dame aan; ik was voor haar altijd een onderdanig en "trouw minnaar; veel goeds deed zij mij, met Gods hulp, "in zuivere liefde; zoo lang zij leefde was God mijn leids-"man; tallooze malen bad zij voor mij; veel hielp zij mij met "hare onthoudendheid; haar allerzuiverst leven besteedde zij "slechts aan de vroomheid; nooit bemoeide zij zich met we-"reldlijke dwaasheid. Voor zulk eene liefde zijn de geeste-"lijke zusters, om te bidden en vrome werken te doen; "want voor wereldlijke liefde zijn zij zeer gevaarlijk; altijd "weten zij er wat op om hare misstappen te verontschuldi-"gen, aan ledigen tijd hebben zij geen gebrek, voor een leu-"gentje om bestwil zijn zij niet bang." Clarus [1] meent in allen ernst, dat deze liefde van den Aartspriester en de non geheel platonisch was, en ziet dus hier geene ironie. Het is mogelijk dat hij gelijk heeft; "voor gij het boek goed begre-"pen hebt," zegt de Aartspriester ergens [2], "moogt gij er "goed noch kwaad van zeggen; want gij vat het zóó op, "maar het boek zegt iets anders;" maar zou Juan Ruiz het toch wel zoo ernstig gemeend hebben? Hoe het zij, na twee maanden stierf de goede dame, en daar de Aartspriester zijne smart wat wilde verzetten, zoo moest de oude Trota-conventos weder eene onderhandeling aanknoopen, en wel met eene Moorin. Het is opmerkelijk dat, terwijl de non de preutsche niet had gespeeld, de Moorin daarentegen niets van den Aartspriester hooren wil.

---

[1] I, p. 421, 422. [2] Copla 960.

Bij de zoo openhartige bekentenissen van den Aartspriester, bij het tafereel dat hij ophangt van het leven zijner mede-geestelijken, dat leven van vrolijke Fransje, aan min en disch gewijd, moeten wij wel erkennen, dat in Spanje, even als elders, de geestelijkheid eerst de weldoenster, later de vergiftigster der natie geweest is. De weldoenster: inderdaad, heilzaam werkte de geestelijkheid, toen zij de overgeblevene gedenkstukken eener vroegere beschaving en geestontwikkeling voor algeheelen ondergang bewaarde; heilzaam werkten de monnikenorden, die ontzettend veel bijbragten om een oorspronkelijk uit herders bestaand volk aan den akkerbouw te gewennen, terwijl zij zelve het voorbeeld gaven, en met noeste vlijt de hun toebetrouwde woeste gronden ontgonnen. Maar in lateren tijd, toen zij rijk was geworden, en met de weelde en het *dolce far niente* ook het zedebederf hand over hand toenam, toen droeg de geestelijkheid er misschien meer dan eenige andere oorzaak toe bij, om de oorspronkelijk reine en strenge Spaansche zeden in losbandigheid te doen ontaarden. Het is waar, wij mogen de woorden van den Aartspriester niet onvoorwaardelijk als historische waarheid opvatten; wij moeten toegeven, dat hij, als hekeldichter, zijne schilderij wel wat sterk zal hebben gekleurd, en zich zelven minder zal hebben gespaard, naarmate hij anderen minder wilde sparen. Maar al geven wij dit gaarne toe, het is er toch verre van af, dat zijne schildering geheel uit de lucht zou gegrepen zijn, en zij verdient des te meer opmerking, daar zij van een' gildebroeder afkomstig is, die er anders, zoo zou men zeggen, belang bij had, zijn' stand niet zoo ten toon te stellen als hij doet. Ook een ander geestelijke, en ditmaal geen hekeldichter, de schrijver der Alexandreis, heeft zijne grieven tegen zijne broeders, ofschoon zij van een' eenigzins verschillenden aard zijn. "Geestelijken, kanonniken en nonnen," zegt hij in juist niet bijzonder dichterlijke taal [1], "betreden het regte "pad niet, bij mijne schoenen! 't Is erg genoeg, maar zij "gaan allen den verkeerden weg. Zoo ieder dienaar der hei-"lige altaren waardiglijk zijn' pligt betrachtte, de vorsten

[1] Copla 1660, volg.

Digitized by Google

"zouden zoo wreed niet zijn, de overige menschen zouden "zoo veel zorg en kommer niet hebben. Wij arme lagere gees- "telijken hebben altijd onregt, wij zijn altijd slecht, zoo heet "het; maar de groote prelaten zijn rijk en magtig; snel zijn "zij als het op nemen aankomt, lui in het overige. Bij de "verkiezingen gaat alles naar aanzien des persoons; de een "komt er door geld, de ander door simonie; naar ouder- "dom of verstand van geestelijke zaken vraagt men niet; daar- "om handelt men ook nimmer regtvaardig." Maar de geschiedenis en de wetten stellen de geestelijkheid misschien nog meer ten toon dan de dichters. Sinds het wetboek van Alfons X, de "Siete Partidas," aan de geestelijken allerlei voorregten had verzekerd, die zij vroeger niet bezaten, werd hun getal al grooter en grooter. Zonder genoegzame middelen van bestaan, dreven zij handel, verdienden geld als *joglares* en als hansworsten, als baljuwen of hofmeesters van ridders, als advokaten, notarissen, ja zelfs als regters. Hoedanig hunne zeden waren, toont de volgende bepaling, die op het concilie van Valladolid, in de dertiende eeuw, vastgesteld werd: "Wij bepalen, dat al de geestelijken zich zorgvuldig "zullen onthouden van vraatzucht en dronkenschap, en dat "zij de oneerbare kostwinningen niet zullen uitoefenen. Even- "eens bepalen wij, dat de geestelijken niet in gezelschap mo- "gen zijn met *joglares* en potsenmakers, en dat zij niet in de "kroegen mogen komen, noch spelen met dobbelsteenen of "op het dambord [1]." Het voorschrift, hoe noodzakelijk ook, baatte niet veel. Toch waren diezelfde geestelijken bijzonder ijverig; gedurende acht of meer achtereenvolgende dagen sloten zij de boeren in de kerk op, en dwongen hen hunne predikatiën te hooren, zoodat de goede lieden hun werk niet konden verrigten. Men moet echter in het oog houden, dat zij niet alleen preêken opdrongen, maar ook geld afdwongen; het laatste was de hoofdzaak; daarom werd er dan ook, in de dertiende eeuw, op drie verschillende vergaderingen der cortes, over dit misbruik geklaagd, en de vorst verbood den geestelijken de boeren tegen hunnen wil te dwingen, bij hunne preêken tegenwoordig te zijn; als de boeren wil-

[1] Zie Marina, "Ensayo critico," II, p. 37, 38.

Digitized by Google

den, dan konden zij des zondags preêken hooren, een ieder op de plaats waar hij woonde, maar men mogt hen niet dwingen naar andere plaatsen te gaan [1].

Wat het geld al niet vermogt, vooral bij de geestelijken, vraagt het den Aartspriester; hij verhaalt het in een hoofdstuk, dat ten titel draagt: "Eigenschappen van het geld" [2].

Veel doet het geld, zeer moet men het beminnen; den booswicht maakt het tot een' braaf en verdienstelijk man, den kreupele doet het loopen, den stomme doet het spreken; wie geen handen heeft, zal toch geld opnemen. Iemand zij een botterik, een lompe boer, geld maakt hem een edelman en een geleerde; hoe meer iemand bezit, des te grooter zijn zijne verdiensten, maar wie geen geld heeft, die is zijn eigen meester niet. Zoo gij geld hebt, dan zult gij overal troost vinden, genoegen en vreugde; van den Paus krijgt gij aflaat; het paradijs zult gij koopen, uwe zaligheid zult gij verkrijgen, want waar veel geld is, daar is veel zegening [3]. Ik zag aan het hof van Rome, waar de heiligheid is, dat allen zich ten diepste bogen voor het geld; hoog vereerden zij het, met groote plegtigheid; allen knielden er voor als voor eene Majesteit. Het maakte vele priors, bisschoppen, abten, aartsbisschoppen, doctoren, patriarchen, potestaten; waardigheden gaf het aan vele domme geestelijken; waarheid maakte het tot leugen, en leugen tot waarheid; het maakte vele wereldlijke en vele ordens-geestelijken, vele monniken en nonnen; het geld maakte dat men ze toeliet als goed geëxamineerd; aan

---

[1] Mariana, II, 41, 42.

[2] Copla 464 volg.

[3] Comprarás paraiso, ganarás salvacion,
Dó son muchos dineros, es mucha bendicion.

Ik bespaar den lezer de noten van Sanchez, omdat wij in ons gezegend vaderland met dergelijke diepzinnige opmerkingen, helaas! overladen worden. Als een staaltje evenwel diene de noot op deze plaats: "Alhoewel het geld "altijd zeer vermogend geweest is, somwijlen wegens het goede, en somwijlen "wegens het slechte gebruik, dat men van hetzelve maakt, zoo is nogtans de "kracht, die de dichter te dezer plaatse aan hetzelve toeschrijft, niet alleen "overdreven, maar zelfs bevatten zijne woorden eene onwaarheid, en eene al- "lezins ondoordachte hekeling." Prof. Geel deed zeker wèl, toen hij in zijn beroemd meesterstukje het model van den "goedhartigen stijl" zoo digt bij honk zocht en vond, want men zou haast zeggen, dat hier zijn vaderland is; evenwel men ziet, dat hij zich ook elders geacclimateerd heeft.

Digitized by Google

de armen zeide men, dat zij niet geletterd waren. Vele slechte vonnissen deed het uitspreken, en vele advokaten had het geheel in zijne magt, als zij in kwade zaken pleitten en het op een accoord gooiden; immers op het eind kon men van den hemel voor geld weder vergiffenis koopen! Vele monniken heb ik in hunne predikatiën het geld en zijne tentatiën hooren uitschelden; bij slot van rekening geven zij toch aflaten voor geld, verschoonen van de vaste en bidden voor dengene, die gezondigd heeft. Ofschoon de monniken op de stadspleinen het geld uitschelden, in hunne kloosters bewaren zij het zorgvuldig in vazen en kopjes; ofschoon zij zeggen dat zij alles doen enkel om God te dienen, als zij merken dat de rijke gaat sterven, en als zij zijne duiten hooren klinken, dan gaan zij dadelijk aan het vechten, wie het geld hebben zal. 't Is waar, monniken en geestelijke heeren *nemen* het geld niet, maar zij geven een' wenk aan hunne makkers, en dan nemen de schatbewaarders het dadelijk; daar zij zich arm noemen, wat doen zij dan met schatbewaarders? Daar staan zij dan te wachten, wie het vetste koetje hebben zal; hij is nog niet dood, toch prevelen zij reeds een paternoster. Een slecht voorteeken! 't Zijn kraaijen, zou men zeggen, als de ezel gevild wordt; morgen, morgen zullen wij hem hebben, regtens behoort hij ons reeds!

Ieder jaar werden de regters in iedere stad door den raad benoemd; slechts gegoede ingezetenen mogten tot die waardigheid benoemd worden, slechts zij, zoo als de *fueros* het uitdrukken, die een huis in de stad bezaten, en daarenboven een zadelpaard of twintig maravedis [1]. Zoodra de nieuwe regter aangesteld was, legde hij op de evangeliën den eed af, dat hij "noch uit liefde tot zijne kinderen of bloed-"verwanten, noch uit begeerte naar goed, noch uit vrees, "noch uit eenige persoonlijke consideratie, noch op het ge-"bed of verzoek van eenig persoon, noch uit welwillendheid "voor vrienden of burgers, noch uit kwaadwilligheid om-

[1] Marina, "Ensayo critico," I, p. 178.

"trent vijanden of vreemden, zou regten dan volgens dit "*fuero*, en er nooit tegen zou handelen, noch het pad van "het regt zou verlaten." Zoo luiden de bewoordingen van den eed in het *fuero* van Soria [1], en in andere *fueros* zijn zij niet minder omslagtig; maar noch eeden, noch de schijnbare onafhankelijkheid, die men meende dat de regters zouden bezitten als zij tot den gegoeden stand behoorden, konden omkooping en regtsverdraaijing beletten.

"Een geschenk," zegt de Aartspriester [2], "dat dadelijk "gegeven wordt en van genoegzame waarde is, stoot wetten "en *fueros* omver, en is heer van het regt." Maar misschien passen wij ten onregte dit harde vonnis op de door den stedelijken raad aangestelde regters toe; in twee gevallen ten minste, waarvan de Aartspriester spreekt, en die de regters in geen gunstig daglicht plaatsen, waren zij door den koning, en niet door den raad aangesteld; want niet altijd en overal had de vorst zijn regt van jurisdictie, bij het verleenen van het *fuero*, aan de stad afgestaan. Juan Ruiz verhaalt eene geschiedenis van een' dief met den duivel, die aldus luidt: [3]

In eene landstreek, waar volstrekt niet op het regt werd gelet, waren zeer vele dieven. Klagten en beden kwamen daarover bij den koning in, en hij zond er zijnen Alcalde, zijne *merinos* en *sayones* heen; deze bepaalden, dat zij iederen roover zouden ophangen, al had hij maar vier *pepions* gestolen.

Een zekere dief nu zeide: "Ik ben met de galg reeds geëngageerd, want omdat ik gestolen heb, heeft men mij reeds "de ooren afgesneden; en als de *merino* mij nu weêr pakt, "dan zal hij mij met de galg goed en wel doen trouwen."

Eer de geëngageerde berouw kreeg, kwam tot hem een duivel, die hem niet gaarne wilde verliezen. "Teeken!" zeide hij, "geef mij uwe ziel, en steel dan zonder vrees zoo veel "gij maar kunt!"

"Goed!" zeî de ander; hij gaf hem zijne ziel en teekende

[1] Bij Marina I, p. 192.
[2] Copla 689.
[3] Copla 1428 volg.

Digitized by Google

de obligatie; en de duivel beloofde hem, dat hij hem nimmer zou verlaten. Zoo fopt de Booze zijne vrienden.

De dief ging aan 't werk; hij stal eene groote beurs met goud; maar hij werd gepakt en geketend. Toen riep hij zijn' vriend om hem raad te geven; de slechte vriend kwam en zeide: "Ik ben gaauw gekomen; wees maar niet bang; heb "goeden moed, want om deze kleinigheid zult gij niet ster- "ven. Als men u van daag of morgen haalt om voor het "geregt te verschijnen, roep dan den Alcalde ter zijde, spreek "met hem, steek uwe hand in uwen boezem en geef hem "wat gij daar vinden zult. Daarmede, vriend! zult gij er "volmaakt goed afkomen."

Op een' volgenden dag haalde men de gevangenen om hen voor het geregt te brengen. De man riep den Alcalde ter zijde, begon met hem te spreken, stak zijne hand in zijn' boezem, en haalde er uit — een' zeer fraaijen en kostelijken gouden beker. Zwijgend gaf hij dien als geschenk aan den Alcalde, en de regter sprak dadelijk daarop: "Vrienden! ik "zie geene redenen om dezen schobbejak ter dood te veroor- "deelen. Zonder de minste reden hebt gij hem gepakt; ik "houd hem voor onschuldig; hij ga vrij heen; merino! "laat hem los!"

De dief kwam zonder gevangenisstraf op vrije voeten. Gedurende langen tijd oefende hij zijn slecht ambacht uit; dikwijls werd hij gepakt; met een geschenk kwam hij weder los. Maar den duivel begon het eindelijk te vervelen, en zijn dief werd weêr gepakt. Als naar gewoonte riep hij zijn' slechten vriend; de Booze kwam en zeide: "Waarom "roept gij mij toch alledag? Doe zoo als altijd; vrees niet; "vertrouw op mij; morgen zult gij weder het geschenk ge- "ven, en door mijne kunst vrij komen."

Als naar gewoonte riep de dief den Alcalde ter zijde; hij stak de hand in zijn' boezem, en hij vond, o zwarte vondst! — een lang koord! Dat gaf hij aan den regter, die dadelijk uitriep: "Hang dien kerel op!"

Toen men hem naar de galg bragt, zag hij op een' hoogen toren zijn' slechten vriend staan. "Waarom helpt gij "mij niet?" riep hij. "En gij, waarom zet gij het niet op "een loopen?" antwoordde de duivel; "houd u niet op,

Digitized by Google

"vriend! door te veel te praten. Op het oogenblik zal ik "bij u zijn, zoodra ik zekeren monnik bij zekere non zal "gebragt hebben."

Maar de duivel meende, dat hij genoeg moeite en verdriet van den dief had gehad, en liet hem ophangen zonder hem te verlossen.

De zeer gepaste zedeleer van het verhaal is dat men den duivel niet moet vertrouwen. Dit vertelsel was onder het volk, zoo het schijnt, zeer bekend en geliefd; ten minste men vindt het ook in het laatste hoofdstuk van den "Graaf Lucanor." Het volk, zou men zeggen, had juist geen' blinden eerbied voor de regters, als het hen, in hunne vertelsels, op zulk eene grove manier liet omkoopen. De Aartspriester biedt ons nog eene fabel aan, waaruit men hetzelfde zou opmaken; het is die van den Wolf, die den Vos bij den Aap van diefstal beschuldigt; zij is vooral daarom merkwaardig, omdat daarin een Kastieljaansch regtsgeding der middeleeuwen, tot in de kleinste bijzonderheden toe, beschreven en geparodieerd wordt; vergis ik mij niet, dan vindt men in geen' anderen schrijver van dien tijd eene zoo volledige beschrijving.

De Vos ontstal aan zijne buurvrouw den Haan; de Wolf zag het, en beval hem het te laten; "hetgeen een ander toe-"behoort," zeide hij, "moogt gij niet stelen." 't Was omdat hij zelf geene kans zag om den Haan op te eten; hetgeen hij het meest deed, daarvan beschuldigde hij een' ander; hij nam anderen kwalijk wat hij prees als hij het zelf deed. De Wolf dan daagde den bestevaâr voor het geregt krachtens het *fuero;* beiden verschenen voor een' grooten geleerde; Don Sim was hij genaamd, Alcalde van Buxia; slim en geleerd was hij, nooit zat hij *gratis* op zijn' regterstoel.

Op eene voortreffelijke manier droeg de Wolf zijn' eisch voor; bepaald was die, goed geformuleerd, helder en doeltreffend; hij had een' goeden gewiksten advokaat, Hazewind, die den Vos goed vegen kan.

"Voor u, den edelachtbaren en zeer geleerden Don Sim, "gewonen Alcalde van Buxia, beklaag ik, de Wolf, mij "over den bestevaâr, en stel een' eisch in tegen zijne boos-

Digitized by Google

"aardigheid. En ik zeg, dat in de sprokkelmaand laatstle-
"den, Era een duizend drie honderd en een, onder de regering "van onzen heer den Leeuw, bijgenaamd den Vleescheter, hij "gekomen is in onze stad, zeggende te zijn geldmunter van "beroep, en dat hij des nachts ingebroken heeft in het huis "van Don Bok, mijnen vazal en pachter, gaande over den "mesthoop heen, met oogmerk om te stelen, en dat hij ste-"lende heeft opgenomen den Haan onzen heraut, en dat hij "hem heeft medegenomen en opgegeten, tot mijn leedwezen, "op die en die eenzame plaats. Hiervan beschuldig ik hem "voor u, goêman! en ik eisch dat gij hem veroordeelt bij "vonnis en niet anders, dat hij opgehangen worde en den "dood sterve in hoedanigheid van dief; en ik bied mij aan "mijne aanklagte te bewijzen op straffe van wedervergel-"ding."

Toen de eisch voor het geregt was gelezen, was Vosje slim en welberaden. "Heer!" zeide hij, "ik heb altijd weinig "kennis van zaken gehad; geef mij een' advokaat, opdat die "mijn leven verdedige." De Alcalde antwoordde: "Ik kom "zoo pas in uwe stad, en ik ken de menschen niet; maar "ik geef u een uitstel van twintig dagen; zoek ondertusschen "een' advokaat, en kom terug op den bepaalden tijd."

Te dier stond hief de Alcalde de zitting op, en iedere partij begon te zoeken, deze geld, gene panden om aan den advokaat te geven; de Vos wist reeds wie hem helpen moest.

De tot het pleit bepaalde dag was daar. Don Vos kwam aan met een' grooten advokaat, een herdershond, die een' halsband omhad met lange en scherpe ijzeren punten. De Wolf kreeg den schrik op het lijf toen hij dien advokaat zag!

Deze groote advokaat stelde voor zijne partij het volgende voor:

"Mijnheer de Alcalde, Don Sim! Alles wat de Wolf in "het midden heeft gebragt, al wat hij vraagt en verzoekt, 't is "alles bedrog, want hij zelf is een sluwe dief. En daarom "proponeer ik tegen hem eene goede en wettige exceptio, "omdat zijn eisch en zijne beschuldiging niet ontvankelijk zijn; "*hij* kan die niet inbrengen, want hij zelf is een sluwe dief. "Meermalen, 's nachts en overdag, heeft hij eenige mijner "schapen gestolen; hij onthalsde ze dan in gindsche woeste

Digitized by Google

"streken; voor hij ze opat, nam ik ze hem af, maar zij wa-
"ren al koud. Menigmaal is hij wegens diefstal veroordeeld
"voor het geregt; hij staat ter kwader naam en faam wegens
"de velè vonnissen over hem uitgesproken; daarom mag
"door *hem* niemand worden aangeklaagd, en hij mag in uwe
"tegenwoordigheid niet worden gehoord. *Item*, opponeer ik
"tegen hem, dat hij in den ban is gedaan, in den grooten
"ban, bij besluit van den legaat, omdat hij, gehuwd zijnde
"met zijne vrouw Doña Wolvin, die in het Lage Hol woont [1],
"in het openbaar eene bijzit houdt, namelijk de teef die de
"schapen bewaakt [2]. Dus en derhalve zijn zijne woorden
"geen twee boonen waard, en zijn slechte eisch verdient
"geen antwoord. Spreek mijn' bestevaâr vrij; hij ga ongehin-
"derd heen!"

De Hazewind en de Wolf zaten zeer in 't naauw; bevreesd en gedwongen stemden zij alles toe. Daarop zeide dadelijk de Vos: "Mijnheer! ik heb een' contra-eisch; ik verzoek dat "zij ter dood veroordeeld worden, zonder gehoord te zijn."

Met al hunne magt verzetten zij zich daartegen, en verzochten den Alcalde dat hij een' dag zou bepalen, waarop hij het vonnis zou uitspreken, zoo als hij oorbaar zou vinden; hij bepaalde dien op na Drie-Koningendag.

Don Sim ging naar huis; veel gezelschap was er bij hem; daar waren de partijen, daar was de raad van Kokanje, daar waren de advokaten van het schurkenrot; niemand spaart leugens om den Alcalde te winnen. Elk der beide partijen luistert naar haren advokaat, en de eene geeft den Alcalde een' zalm, de andere eene forel; de eene geeft heimelijk een' beker, de andere een kopje; zij ligten elkander beentje in die valsche worsteling.

De dag was aangekomen, waarop het vonnis zou worden

---

[1] "Que mora en vil forado." Onvertaalbaar woordspel; Belhorado ligt in het aartsbisdom Burgos.

[2] Hier is sprake van een besluit van den pauselijken legaat, niet van eene bepaling in een of ander *fuero*. Wat deze betreft, zoo moet ik doen opmerken dat, daar het in Spanje niet ongewoon was dat gehuwde mannen in het openbaar bijzitten ("barraganas") hielden, sommige *fueros*, zoo als dat van Baeza, hun verboden dit *in het openbaar* te doen; maar verder strekte het verbod zich niet uit.

Digitized by Google

uitgesproken. De partijen stonden voor den regter, en de goede Alcalde zeide: "Zoekt tot een accoord te komen, eer ik "het vonnis uitspreek." De advokaten doen hun uiterste best om te weten te komen wat de Alcalde van zins is te doen, welk een vonnis hij zou uitspreken, hoedanig het zou kunnen zijn; maar zij konden van hem niets te weten komen of gissen. Zij spraken hem van wetten, om hem iets van het vonnis te doen zeggen, om zijn gevoelen uit te lokken; maar hij toonde de tanden, ofschoon hij niet lachte; zij meenden dat hij schertste, en toch 't was alles ernst. De partijen zeiden aan hare advokaten dat zij het niet eens konden worden en geen accoord konden treffen; dat zij dus een vonnis vroegen.

De Alcalde, die goed gestudeerd had en zeer geleerd was, nam zijn ambt goed waar en hield zijn geweten rein; op zijn' stoel gezeten, las hij met luider stemme het volgende door hem zelven geschrevene vonnis:

"In den name Gods!

"Ik Don Sim, gewone Alcalde van Buxia;

"Gezien de eisch van den Wolf, waarbij hij den Vos van "diefstal beschuldigt;

"Gezien de verdediging van den Vos, en de door hem ge-"proponeerde exceptiones;

"Gezien het antwoord en de repliek van den Wolf:

"Gezien de contra-eisch van den bestevaâr tegen den "Wolf;

"Gezien het geheele proces, en al de redenen die daarbij "zijn opgegeven, en gehoord de partijen, die een vonnis ver-"langen en anders niet;

"Onderzocht hebbende het geheele proces;

"Geraadpleegd hebbende, tot mijn nut en voordeel, met "mannen, die ervaren zijn in het *fuero* en in het Regt [1];

"God voor mijne oogen, geen verzoek, geene gifte;

"Zoo bevind ik, dat de eisch van den Wolf duidelijk be-"paald is, goed opgesteld en geformuleerd, helder en klaar; "en dat de Vos voor een gedeelte zeer duidelijk is geweest "in zijne verdediging en verontschuldiging en repliek. De "eerste exceptio is op zich zelve peremptoria, maar de ban

[1] Namelijk: in het Romeinsche regt.

Digitized by Google

"is hier eene exceptio dilatoria; ik zal daar iets over zeggen; "want het is een allerbelangrijkst punt; advokaat voor het Ro-"meinsche regt, houd dit in uw geheugen!

"De eerste exceptio is met alle regt aangevoerd, maar "omtrent den ban was er eene kleine dwaling, want het be-"sluit van den legaat moest binnen negen dagen naauwkeu-"rig zijn aangewezen. Door het uiteenzetten van het feit, of "door getuigen, of door een voldoend stuk, geschreven door "een' notaris publiek, moest deze exceptio dilatoria klaarblij-"kelijk worden bewezen, als zij ook voor peremptoria zoude "gelden. Wanneer de ban als exceptio dilatoria wordt gesteld, "dan zijn er negen dagen uitstel voor den opponent. Be-"schouw dus deze exceptio niet als peremptoria, en maak u "niet boos, want vele andere advokaten vergeten dat ook. "Slechts dan is een zoodanige ban geheel eene exceptio per-"emptoria, als hij, in eene crimineele zaak, wordt aangevoerd "tegen getuigen of tegen den regter, terwijl er verklaard "wordt dat zijne uitspraak nul is en van geener waarde; "wie dien op eene andere wijze aanvoert, dwaalt en handelt "slecht.

"Daarenboven bevind ik dat de Vos meer eischt dan hij "eischen mag, want hij kan geen' contra-eisch instellen. Ik "kan niemand veroordeelen noch straffen wegens eene excep-"tio, en de advokaat mag zoo iets niet begeeren. Ofschoon "de exceptio bewezen is tegen de partij of tegen den valschen "getuige, kan ik hem daarom toch geene straf opleggen; zij "moeten afzien van hunnen eisch, die geen vijg waard is. "Iets anders is het, als hij een valsch getuige is of zich zel-"ven tegenspreekt, want dan kan de Alcalde hem op de pijn-"bank brengen, niet wegens de exceptio, maar omdat de Al-"calde daartoe de magt heeft; want zijne magt is zeer uitge-"breid in crimineele zaken. Wegens exceptio kan men afzien "van den eisch, de getuigen kan men verwerpen, omdat zij "verdacht zijn, en weder verwerpen; maar wegens exceptio "kan ik noch veroordeelen, noch ter dood doen brengen, en "de Alcalde kan niet meer bevelen dan de Wet beveelt.

"Ik bevind door de bekentenis die de Wolf zelf voor mij "heeft afgelegd, en door niets anders, dat datgene wat de Vos "aanvoert, bewezen is; daarom leg ik den Wolf, van stonde

"af aan, het stilzwijgen op. Daar dus door de eigene bekentenis van den Wolf en zijne gewoonte en usancie, de bewering "van den Vos bewezen en zeker is, zoo verklaar ik dat de "door hem gedane en ingestelde eisch niet aangenomen "wordt, zoo als ik boven heb gezegd. Aangezien de Wolf "bekent, dat hij zelf datgene gedaan heeft, waarvan hij een' "ander beschuldigt, en het bewezen en zeker is, dat dit "zijne gewoonte is, zoo behoeft de Vos hem in regten niet te "antwoorden; ik neem dus zijne verdediging als eene geldende verontschuldiging, aan. Hem baat niet wat hij gezegd heeft, dat hij uit vrees en angst, en in het naauw gebragt zijnde, zijne bekentenis heeft afgelegd, want zijne vrees "was ijdel, en hij heeft dwaasselijk gesproken, omdat, waar een "goede Alcade regt spreekt, alles zeker en veilig is.

"Ik geef dus aan den Vos verlof om naar het bosch terug "te keeren, hoewel ik hem niet zoo gemakkelijk van den diefstal vrijspreek, daar ik beveel dat hij den Haan niet weder "aan zijne buurvrouw ontstele." — "Neen!" antwoordde de ander, "de kip heeft geen haan meer om te stelen."

De partijen appelleerden niet; zij waren met de uitspraak tevreden, omdat zij niet veroordeeld werden in de kosten; dat was, omdat geene partij het eischte; ook werd de uitspraak niet gecontesteerd, want beide partijen waren vrijgesproken.

Maar de advokaten zeiden tot den regter, dat hij deerlijk had gedwaald, en zijne vroegere reputatie kwijt was, wegens datgene wat hij deze keer had gezegd; maar Don Sim gaf er geen noot om. Hij zeide hun, dat het hem vergund was, bij zijne uitspraak datgene te zeggen, wat in de Wet stond, en dat hij geene melding had gemaakt van een andermans daden. De advokaten namen eene goede les bij Don Sim; maar zij zeiden, behalve dat, met volle regt tot hem, dat, als in eene crimineele zaak de conclusie was genomen, hij geen verlof kon geven tot een vergelijk; dat ten slotte een vonnis noodig was. Daarop gaf de Alcalde een enkel antwoord, dat hij in zijne aanstelling van den koning bijzondere magt voor alles en eene onbepaalde jurisdictie had. Voor de advokaten viel in dat pleidooi heel wat te leeren!

Men heeft gezien dat Don Sim van het *fuero* zoowel als

Digitized by Google

van het Romeinsche regt spreekt, en men heeft in de exceptiones, enz. het laatste herkend. Toen de Aartspriester schreef, was het inderdaad met het regt in Kastilië zeer zonderling gesteld. In de dertiende eeuw had Alfons de Geleerde (*el sabio*, een titel dien die vorst ten volle verdiende, en dien men niet, zoo als gewoonlijk geschiedt, door *den Wijze* vertalen moet, want dezen titel verdiende hij geenszins) een wetboek laten zamenstellen, dat onder den naam van "Siete "Partidas" beroemd is geworden, en waarbij aan geheel het rijk dezelfde wetten werden geschonken, zoodat, van dien tijd af, de dikwijls zeer uiteenloopende wetten der verschillende steden zouden worden opgeheven, en er orde en gelijkheid in de wetgeving zouden worden gebragt. Een nuttig en heilzaam plan; maar de uitvoering beantwoordde niet aan het voortreffelijke voornemen. Vele duistere wetten, bespottelijke etymologiën, kinderachtige voorbeelden en vergelijkingen, grove dwalingen in de natuurkunde, opeenstapeling van teksten uit den bijbel, de kerkvaders en de wijsgeeren, dooreenhaspeling van kanoniek en burgerlijk regt en met elkander strijdende definities daaruit voortgesproten: van deze en menige andere gebreken spreken wij niet eens; maar hetgeen vooral in de "Siete Partidas" moet worden gewraakt, het is het gebrek aan nationaliteit; het is dat de wetgevers met verachting nederzagen op de nationale jurisprudentie, op de schoone *fueros*, op het meestal voortreffelijke gewoonteregt van Kastilië en Leon. De *fueros*, meest alle op dezelfde grondslagen rustende, hadden zich ontwikkeld uit den aard van het volk, waaronder zij waren ontstaan, zij hadden daarin stevige wortels geschoten. In plaats van uit ieder *fuero* over te nemen wat met de billijkheid overeenkwam en voor algemeene toepassing vatbaar was, en aldus een wezenlijk nationaal wetboek zamen te stellen, wisten de nieuwe wetgevers niets beters te doen dan het kanonieke en Romeinsche regt, zoo als dit laatste toen aan de hoogescholen van Bologna en Parijs geleerd werd, op Spaanschen bodem te verplanten; bij Decretalen, Digesten en Codex zwoeren zij. De eerste Partida is slechts een kort begrip der Decretalen, volgens de uitgave die de Aragonees Ramon de Peñafort, de derde generaal der Dominicanen, in 1234, op bevel van Gregorius IX, redigeerde.

Digitized by Google

Daarbij werd de Ultramontaansche zienswijze omtrent het onbeperkte gezag van den Paus in Kastilië overgeplant, en daarentegen de regten der vorsten besnoeid, die tot op dien tijd toe vrijelijk nieuwe bisdommen hadden opgerigt of oude hersteld, de grenzen daarvan hadden bepaald, uitgebreid of beperkt; die de twisten der prelaten hadden beslecht volgens de canones en discipline der Spaansche kerk; die de bisschoppen benoemd, gestraft en afgezet hadden. Al deze en dergelijke regten gingen nu op den Paus over; de koning kon in het vervolg niets meer doen dan verzoeken. Bij het nieuwe wetboek werd de geestelijkheid vrijgesteld van belastingen; vroeger was zij niet alleen gehouden belasting te betalen, maar zelfs moest, volgens verscheidene *fueros*, de geestelijke, als er oorlog was, een' plaatsvervanger stellen, "zijn' zoon of neef," zegt het *fuero* van Molina, of, als hij daartoe niet in de gelegenheid was, eene bepaalde som tot het voeren van den oorlog betalen. Niet alleen werd de magt der koningen door deze nieuwe wetten geknakt, maar ook die der Spaansche prelaten; want de Paus, of de hem vertegenwoordigende legaat, verkreeg een onbeperkt gezag, en alle banden van gehoorzaamheid, die de lagere geestelijkheid aan de hoogere verbonden, werden door de nieuwe wetten geweldig verscheurd. Daarenboven werden de geestelijken aan de jurisdictie van den wereldlijken regter onttrokken, en door eene kerkelijke regtbank gevonnisd. "Als een leek sterft," zoo klagen de afgevaardigden op de cortes van Madrid in 1433, "als een leek sterft en zonen nalaat, waarvan er één geestelijke is en de andere leeken, "die regt hebben hun deel te erven, dan zegt de eene of "andere prelaat of zijn vicaris, dat het *zijn* regt is, de gezegde erfenis te verdeelen, omdat er een geestelijke in betrokken is; en als de regters, tot de leeken behoorende, het "hem willen beletten, dan doet hij hen in den ban." En zoo wordt er herhaalde malen door de cortes geklaagd, dat de geestelijken zich in zaken moeiden, die niet hun, maar den wereldlijken regter aangingen. Verder verzekerde het nieuwe wetboek aan de geestelijken de tienden van alle voortbrengselen van den grond; maar de wetgevers bepaalden daarenboven, dat de koningen, vorsten, heeren, ridders, kooplieden, handwerkslieden, jagers, enz., tienden moesten geven,

Digitized by Google

niet alleen van hetgeen zij erfden, van hetgeen zij oogstten en van hunne kudden, maar ook van hunne soldij en salaris, ja van hetgeen zij op eene ongeoorloofde wijze hadden verkregen, bij voorbeeld van hunne winst bij het spel; zelfs de publieke vrouwen waren uitdrukkelijk genoemd onder degenen, die tienden moesten betalen van hetgeen zij wonnen. Evenwel het gelukte den geestelijken bijna nooit, andere tienden te heffen dan van de voortbrengselen van den grond.

Even onnationaal, even dwaas, waren de wetten omtrent het huwelijk, dat op alle mogelijke wijzen werd bemoeijelijkt, omtrent de vaderlijke magt, waarbij het Romeinsche regt zoo slaafs werd gecopieerd, dat de vader het regt kreeg zijnen zoon te verpanden en te verkoopen; allerlei andere vreemdigheden, zoo als de menigte benamingen van kinderen [1], werden op Spaanschen bodem verplant; de erfenissen, die .... maar waartoe al de wrange vruchten opgeteld, die de studie van het Romeinsche regt in Spanje droeg? Kent men ze niet ten overvloede uit de geschiedenis van andere staten?

Voor hen, die het wèl meenden met vrijheid en vaderland, waren zij steeds een gruwel, de romanisten, de kruipende slaven van het despotisme, die er steeds op uit waren het beperkte gezag der pausen en vorsten uit te breiden en van allen band te ontslaan. De laaghartige kaste, die Frederik Barbarossa tot krachtige maatregelen, zoo het heette, tegen de Lombardijsche steden had aangespoord, die de vrijheid van Noord-Italië had vermoord, die de verwoesting van Milaan had teweeggebragt, — eenige jaren later zoo schitterend gewroken in den glorierijken slag van Legnano, toen een dichter zoo schoon uitriep: "De vrijheid zag ik door de stad waren, en terwijl zij vrolijk iederen bouwval kuste, hoorde ik "haar zeggen: Bouwvallen, ja, maar slavernij niet meer [2]!" — diezelfde kaste beproefde ook het vrije Aragon onder het juk

[1] Legítimos, no legítimos, legitimados, naturales, adoptivos, porfijados, fornecinos, notos, espurios, manceres, naturales y legítimos, naturales y no legítimos, legítimos y no naturales, ni legítimos ni naturales.

[2] Anzi girar la libertà mirai,
E baciar lieta ogni ruina, e dire,
Ruine sì, ma servitù non mai!

Digitized by Google

te brengen. Maar hier gelukte het haar niet. Met klem van redenen dienden de Aragonesche cortes hunne klagten in, toen Jacob de Veroveraar zich met *letrados*, zoo als zij in Spanje heetten, omgaf, en terwijl zijn tijdgenoot, Alfons de Geleerde, een wetboek liet vormen door romanisten, verzamelde Jacob er een, dat geheel nationaal was, eene verzameling, om het met Gervinus [1] uit te drukken, "die kein Romanist je im We-"sentlichen verunstalten konnte." Trouwens wat vermogten eenige romanisten tegen een volk als de Aragonezen, die hunne vrijheid en hunne wetten zoo hartstogtelijk beminden; die aan die liefde alles opofferden, hun vaderland niet uitgezonderd; die, toen zij in strijd waren met hunnen Pieter III, en een ontzaggelijk Fransch leger op het punt stond om in hun land te vallen, geen afstand deden van hunne vorderingen, maar integendeel, edelen zoowel als stedelingen, eendragtig en uit éénen mond verklaarden, dat zij meenden dat Aragons bestaan niet afhing van de magt van het rijk, maar van de vrijheid, en dat, zoo deze ophield, dan ook het rijk vrij te gronde mogt gaan [2].

Zulk een edel volk waren wel is waar de Kastieljanen niet, maar toch, het zij tot hunne eer gezegd, eene eeuw lang verzetten zij zich tegen de invoering van het nieuwe wetboek. Gehecht aan hunne *fueros*, waren de stedelingen even afkeerig van de "Siete Partidas" als de edellieden die hun eigen wetboek bezaten, en wier magt het nieuwe wetboek dreigde te fnuiken. Wel gelukte het aan Alfons den Geleerde dit in eenige weinige steden in te voeren, maar verder te gaan werd hem door den standvastigen tegenstand der edelen en der stedelingen belet; ja, hij zelf beval naderhand uitdrukkelijk, dat de *oude* wetten zouden gehandhaafd worden, en, even als zijne voorgangers, gaf hij nieuwe *fueros* aan eenige steden. Evenwel het gelukte den regtsgeleerden, ook daar waar de

---

[1] "Versuch einer inneren Geschichte von Aragonien," p. 473.

[2] "Estuvieron en esto todos tan conformes, que no procuraron mas los ricos "hombres y cavalleros su preeminencia y libertad, que los comunes e inferiores: "teniendo concebido en su animo tal opinion, que Aragon no consistia ni te-"nia su principal ser en las fuerças del reyno, sino en la libertad: siendo una "la voluntad de todos, que quando ella feneciesse, se acabasse el reyno." Zurita, "Anales de Aragon," Libro IV, Cap. 38.

Digitized by Google

fueros nog bestonden, enkele bepalingen uit de "Siete Partidas" over te nemen [1]. Bij de koninklijke geregtshoven golden zij als wetboek; uit verscheidene handelingen der cortes schijnt te blijken, dat de afgevaardigden althans sommige gedeelten als geldig beschouwden; eindelijk werden de "Siete "Partidas" plegtig als wetboek erkend door de cortes van Alcalá in 1348, onder Alfons XI, denzelfden vorst, aan wien Kastilië eene andere ramp, verkiezingen met een' trap, te danken had. Maar in strijd met het plan van Alfons den Geleerde, bleven ook de bestaande wetten van kracht, namelijk die, welke door de cortes waren afgekondigd, de geschrevene stedelijke *fueros*, het "Fuero Juzgo," het "Fuero der edellieden van "Kastilië," het "Fuero viejo," het "Fuero de la corte del rey" ("Libro del rey"), het "Fuero de las leyes" en de "Spiegel "der *fueros*" ("Espéculo" of "Espeyo de fueros"). De "Partidas" medegerekend, had dus Kastilië negen wetboeken te gelijk, uit verschillenden tijd en rustende op met elkander strijdende grondbeginselen; heeft men regt om dit eene chaotische verwarring te noemen? En welk regtsgeleerde der veertiende of vijftiende eeuw genoot zulk een Methusalems leven, dat hij volleerd kon genoemd worden in al die wetboeken?

Het was een gulden tijd, toen Spanje nog geene advokaten kende, toen niemand voor het geregt in eens anders naam spreken mogt behalve de man voor zijne vrouw, de heer des huizes voor zijne knechten; toen de magtigen in den staat, edelen en prelaten, slechts daarom niet in persoon voor het geregt mogten verschijnen, maar zich door zaakwaarnemers moesten doen vertegenwoordigen, omdat men hunnen persoonlijken invloed vreesde en niet wilde, dat de zwakke uit het veld werd geslagen door den magtige; toen, behalve die grooten, slechts zieken of afwezigen zich mogten doen vertegenwoordigen. Die, in dit opzigt althans, gulden tijd, duurde acht eeuwen; wat had men advokaten noodig bij korte en een-

[1] Don Sim zegt, zoo als wij gezien hebben, dat men een' valschen getuige of zulk een', die zich zelven tegenspreekt, op de pijnbank kan brengen. Deze bepaling staat in de "Siete Partidas;" in de vroegere Kastieljaansche wetgeving was de pijnbank geheel onbekend; zie Marina, "Ensayo critico," II, p. 148. En toch schreef onze Aartspriester in 1343, vijf jaren voordat het wetboek van Alfons voor geheel het rijk geldend werd verklaard.

Digitized by Google

voudige wetten? Maar toen de zondvloed van Digesten en Decretalen ook Kastilië overstroomde, toen zagen tallooze advokaten een ruim veld voor allerlei spitsvondigheden geopend. Eene halve eeuw na de invoering der "Partidas" schrijft Ayala:

Als men op de handelingen der doctoren let, dan vindt men, dat, hoe geleerd zij ook zijn, zij dikwijls in dwalingen vervallen, omdat hunne innigste liefde het geld is; hun geweten hebben zij vergeten en bekommeren er zich niet over. Wilt gij iemand hunner over eene zaak raadplegen, dan zet hij zich in een deftig postuur en fronst zijne wenkbraauwen. "Het is eene "zeer moeijelijke vraag," zegt hij, "het is een bijzonder zwaar "werk; het proces zal lang duren, want den geheelen Raad "gaat het aan. Ik geloof wel, dat, als ik mij veel moeite geef "en mijne boeken bestudeer, ik u in dit geval van eenig nut "zal kunnen zijn; maar dan moet ik al mijne bezigheden laten "varen, en alleen deze uwe zaak bestuderen."

Zoo wordt de rampzalige man arm, en de Doctor gaat heen; als de ongelukkige geen gek is of een lompe boer, dan zal hij nooit meer op die manier zijn geld verliezen. Zoo gaat het, helaas! toe, zoo ging het toe en zoo zal het toegaan!

Zoo *zal* het toegaan! Ach ja, het werd hoe langer hoe erger. Het schoone en echt nationale gedeelte der Kastieljaansche wetgeving werd al meer en meer op den achtergrond geschoven. In 1427 — men vergunne ons voor een oogenblik de grenzen, die wij ons zelven hebben gesteld, te overschrijden, en iets uit de vijftiende eeuw bij te brengen — in 1427 bepaalde Jan II wel, dat men geene meening, bepaling of beslissing van regtsgeleerden of canonisten mogt aanvoeren, die na Johannes of Bartolus hadden geleefd, 't mogt niet baten, en een dichter van dien tijd [1] klaagt aldus over de toenmalige regtspleging:

---

[1] Fernan Martinez van Burgos bij Mondexar, "Memorias historicas de la "vida y acciones del rey D. Alonso el Noble, octavo del nombre," Apend., p. CXXXV.

Digitized by Google

Ofschoon de hooge justitie in het land door God aan den koning is toevertrouwd, zoo heerscht er toch zoo veel boosheid in zijn geregtshof, dat ik alles niet eens kan opsommen. Ieder schaap, dat daar verdwaald aankomt, men neemt het beet aan alle kanten, met honderdduizend listen en lagen en kunstgrepen, en men laat het niet weder loopen voordat het gansch en al kaal is geschoren.

Alcalden, notarissen en raadsheeren zijn er meer dan zestig, geloof ik; als keizers zitten zij op hunne troonen en eindelooze traktementen betaalt hun de vorst; honderd negentig andere doctoren zijn er, die het rijk allerbelagchelijkst maken. In een veertigtal jaren komt geen enkel pleidooi tot een eind: zoudt gij dat geene plaag noemen? En wordt het proces behandeld, dan hoort men van Bartolus en Cinus, van de Digesta, van Joannes Andres, Baldus en Hendrik; meer meeningen zijn er dan druiven in een' korf; ieder advokaat is behendig en slim. En is dan alles goed onderzocht en bedisputeerd, dan vindt men, dat men in één punt heeft gedwaald, en begint daarom weêr van voren af aan. Aan de partijen zeggen de advokaten, dat zij nooit op zulk een punt gedacht hebben, en dat zij zeer verwonderd zijn, hoe het komt dat zij zóó over het proces hebben geoordeeld, maar dat zij er geene schuld aan hebben, omdat zij niet goed waren onderrigt; en zoo worden de rampzalige menschen arm, die gekomen waren om te verkrijgen hetgeen hun toekwam.

Eindelooze consulten geven zij, die voortkomen uit ontstelde hersenen [1]; centrum en firmament ondermijnen zij met sophistische redeneringen, maar nooit komen zij tot een besluit; want waar zooveel twijfelingen en zooveel meeningen zijn, kan men nimmer tot een besluit komen, en zij, die wachten, kunnen weenende heengaan.

In het land der Mooren beslist een enkele Alcalde alle civiele en crimineele zaken; den geheelen dag oefent hij zijn ambt uit zonder dat het aan aanklagers of beschuldigden iets kost. Daar is geen Azo, daar zijn geene Decretalen, daar is

---

[1] In het origineel is hier een aardig woordspel:
Dan infinitos entendimientos
Con entendimiento del todo turbado.

Digitized by Google

geen Robertus [1], daar zijn geene Clementinen, maar daar is gezond verstand en nuttige geleerdheid, die allen leert om als goede burgers onder elkander te leven.

Zoo *zal* het toegaan, had Ayala gezegd. Vier en eene halve eeuw zijn er verloopen sinds de groot-kanselier schreef, en nog altijd moet men het hem nazeggen. Noch de "Ordenanzas reales" van Montalvo, noch de gebrekkige en verwarde "Nueva Recopilacion" van Filips II, noch de "Novísima "Recopilacion," op bevel van Karel IV in 1806 uitgegeven, hebben in de Spaansche wetgeving orde, consequentie, systeem gebragt; nog heden heerscht dezelfde chaotische verwarring, uit de zamenvoeging van een negental heterogene wetboeken ontstaan.

[1] Moet men misschien voor *Roberto* lezen *Rofredo* (Rofredus van Benevento, leerling van Azo)?

R. DOZY.

Digitized by Google

MICHEL CHEVALIER

OVER

KAPITAAL EN ARBEID.

Drie weken na de uitbarsting der groote omwenteling van Frankrijk, den 15den Maart, terwijl Louis Blanc in het Luxemburg zetelde, en, als de afgod des volks op de handen gedragen, door duizenden gevleid werd, gelijk hij millioenen vleide, verscheen er in de *Revue des deux mondes* een plegtig protest, niet tegen de revolutie, maar tegen haren afgod, tegen hare eerste, en zoo als het toen scheen, belangrijkste gevolgtrekking. Dit was een opstel van den Heer Michel Chevalier, Hoogleeraar in de staathuishoudkunde aan het Collège de France, getiteld "Question des Travailleurs." Het was eene kalme, bezadigde en bezadigende stem, te midden der ziedende hartstogten; het was eene openbare beschuldiging van misleiding, tegen Louis Blanc en zijn stelsel gerigt [1].

Er behoorde meer dan gewone moed toe, dat ernstig protest op dát oogenblik bij de natie in te dienen. Mazarin zeide eens van het Fransche volk: "Qu'ils chantent pourvu qu'ils "paient." Het Fransche volk heeft dit gezegde omgekeerd toegepast op zijne publicisten: "Qu'ils nous critiquent pourvu

[1] Korten tijd daarna is het stuk, vermeerderd en hier en daar omgewerkt, afzonderlijk uitgegeven. Deze uitgave is bij de vertaling gevolgd. Later heeft de Heer M. Chevalier in 13 brieven, onder den zelfden titel, in het Journal des Débats het onderwerp op nieuw behandeld. Die brieven echter zijn grootendeels slechts eene uitbreiding der brochure.

Digitized by Google

"qu'ils nous amusent." De Charivari en de Corsaire mogten veilig de revolutie daags na de revolutie belagchelijk maken, mits zij het slechts geestig deden. De krasse stoutheid, waarmede E. Girardin in de Presse alles, wat groot was geworden door en in de republiek, uittartte, vermaakte meer dan zij verstoorde. Maar waar zou de koele rede, de strenge redenering der wetenschap vergiffenis vinden of verschooning voor de misdaad — of wilt ge, den misstap — die ze pleegde door op te treden tegen eenen dictator, die met al de eigenliefde van eenen hervormer zijn stelsel ging doorzetten, en de droombeelden te verjagen eener zwijmeldronkene menigte.

Doch de strijd tusschen L. Blanc en M. Chevalier dagteekent niet van den 24sten Februarij. Hij was reeds sinds jaren gevoerd in dagbladen en vlugschriften. Sinds jaren reeds had Chevalier de kritiek der economische wetenschap toegepast op de verleidelijke theoriën van den socialist. Die strijd was toen niet zonder bitterheid geweest van de zijde des laatsten; en eens zelfs had hij den pas aangestelden hoogleeraar een "courtisan!" toegeworpen.

Courtisan! Het zou eenmaal blijken, wie van de twee de hoveling, de vleijer des magthebbenden zoude zijn, wie hunner zich "noch door de redelooze eischen eener opgeruide "menigte, noch door den dreigenden blik des dwingelands," zou laten afschrikken om pal te staan voor waarheid en regt.

Met die waardigheid, die den fatsoenlijken man voegt en die het kenmerk is eener eerlijke overtuiging, knoopt M. Chevalier thans den strijd weder aan, die drie jaren geleden was afgebroken. "De Heer L. Blanc," zegt hij, "vergunne mij de discussie weder op te vatten, die door zijnen wil in Februarij 1845 opgehouden heeft. Die discussie was toen door mij aangevangen en voortgezet met bescheidenheid en beleefdheid, maar stuitte plotseling door eenen brief van den Heer Blanc, zoo als onder Lodewijk XIV een Hertog en Pair des rijks geschreven zou hebben aan eenen geletterde, of om de spreekwijze des tijds te gebruiken, aan eenen armen stumper, die zich eenen naam of een broodje zoekt te verwerven door zijnen meerdere te bekladden. De Heer L. Blanc gevoelde toen reeds aanleg in zich tot het dictatorschap, en wist, dat hij bestemd was om spoedig een der ijverigste leden te worden van

Digitized by Google

het Tienmanschap, dat met volle oppermagt over Frankrijk, zijn vorm van bestuur, zijne staatkundige en maatschappelijke belangen zou beslissen. Ik erken mijne fout; ik had de toekomstige grootheid van mijnen tegenstander niet voorzien. Ik hield hem voor hetgeen ik zelf was, een schrijver, mijn gelijke, behoudens het onderscheid in talent, want ik heb altijd in den Heer L. Blanc een man gezien en erkend van buitengewoon talent.

"Ik verzoek dus thans den Heer L. Blanc vergunning, de discussie met hem te mogen hervatten. Het oogenblik eischt het. De lezer bedriege zich echter niet in mijne oogmerken. Ik ben altijd van oordeel geweest, dat men tegen of van zijne regering niet dan met eerbied behoort te spreken. Zoo laat ons dan met gepasten eerbied het stelsel onderzoeken, dat den Heer L. Blanc tot voorvechter heeft."

Onze lezers weten, dat het eenige antwoord, hetwelk de dictator op dit bescheiden verzoek gegeven heeft, de opheffing van den leerstoel der staathuishoudkunde bij het *Collège de France* is geweest.

In het vorige nommer van "de Gids" heeft reeds een medearbeider de aandacht onzer lezers op de *Question des Travailleurs* gevestigd en de lofspraak van de Times aangehaald, die het geschrift in belangrijkheid met Sièyes "Qu'est-ce-que le Tiers-État" gelijk stelt. Welligt zal deze getuigenis mij bij eenige lezers van dit tijdschrift ter verontschuldiging mogen strekken, dat ik beproefd heb hen met M. Chevalier's denkbeelden over de groote vraag van den dag bekend te maken. Bij de meesten vertrouw ik zulke verontschuldiging niet te behoeven.

VERBETERING VAN HET LOT DER ARBEIDERS.

"Een donderslag is den 24sten Februarij over Frankrijk losgebroken. Wij zijn allen er verbijsterd van geweest. De bewindslieden van dien dag, die men stevig op hunne zetels achten mogt, wier magt geheel Europa bewonderde, die

Digitized by Google

zich in hunne zelfbeschouwing vermeidden, zijn uiteengespat. In een oogenblik tijds bleef er niets van hun gezag over dan eene handvol asch op de pleinen. Geheel Frankrijk, met zijne nijvere en veelvermogende bevolking van 35 millioen, met zijne krachtige staatsinrigtingen, met zijne rijkdommen, zijnen roem, is den eersten den besten, die het wilde nemen, ten buit geweest, gelijk eene verlatene stulp in het bosch. Eene partij, eene geringe minderheid, die zich verre had gehouden van de dorre parlementaire schermutselingen, waarin het talent van eene menigte uitstekende mannen ten behoeve en ter eere van enkele lieden verbruikt werd, is plotseling met stouten geest op den voorgrond getreden. Zóó is Frankrijk republiek geworden. Het feit is door de geheele wereld erkend en aangenomen: niet het minste protest, van welke fractie ook dier Kamer, vroeger zoo rederijk, die zich in haar egoïsmus gisteren nog de natie rekende, is der uitroeping der Fransche republiek in den weg getreden. De republiek bestaat, haar bestaan is haar niet betwist. Het is dus noodzaak en pligt voor een ieder, zich te schikken in den toestand, die ons beschoren is, hoe vreemd en onverwacht ook, en er zich opregt aan te verbinden: het welzijn des vaderlands eischt het.

"In twee opzigten moeten wij eere geven aan de mannen, die zich van Frankrijk meester gemaakt hebben, en wier stoutheid, te midden der algemeene lafheid, genoeg is geweest, om dat schitterende gestarnte als een gehoorzame satelliet in den loopkring hunner meeningen te trekken. Van het eerste oogenblik af hebben ze al het mogelijke gedaan, dat de nieuwe orde van zaken in waarheid *orde* ware, en zij hebben aan de republiek verkondigd, dat zij zich een doel, der sympathie van elk edel hart waardig, de verbetering van het lot van het grootste getal der menschen, voorstelden. Het vraagstuk, dat zij hebben gesteld, waarvan zij de oplossing van aller pogingen eischen, is: wat te doen om de vijf en dertig millioen Franschen te doen deelen in de zedelijke en tastbare voordeelen der beschaving, om Frankrijk één gezin te doen worden? Tegenover zulk een programma behooren alle twisten te zwijgen. Ieder behoort in zich zelven de kracht te vinden om de gemoedsbeweging

Digitized by Google

te stillen, welke die ontzettende schok bij hem heeft verwekt, om mede met al zijn hart en met al zijne kracht te arbeiden aan die moeijelijke taak. Ieder moet nu eenen steen aandragen voor het gebouw, aan welks stichting wij reeds voorlang eigenwillig al de vermogens hadden behooren te besteden, welke wij in allerlei ondernemingen verspild hebben."

Na deze schitterende, en, zoo het woord niet zoo erg misbruikt ware, zou ik willen zeggen, ridderlijke inleiding, werpt Chevalier een blik op zijn eigen streven, sinds jaren her, en zijn doel. "Ik neem God en de menschen tot ge-"tuigen," zegt hij, "dat de verbetering van het lot der arbeiders de gedachte is geweest, die steeds mijnen arbeid be-"zield heeft." Maar hij was voor utopist en droomer uitgekreten, door hen zoowel, die de magt in handen hadden, als door hen die ze genen betwistten. — Nu is er een nieuw stelsel verrezen. De verbetering van den toestand der arbeiders is daags na de omwenteling tot stelsel verheven, onder den naam van regeling van den arbeid. — Hij herinnert, wat het volk van Parijs geëischt en verkregen heeft. Het moge, nu "het rijk der vrijheid is begonnen," eenen onpartijdigen toeschouwer, die buiten de driften des oogenbliks staat, geoorloofd zijn, zijne bevindingen rondborstig bekend maken. — Wat deel er van deze vrijheid aan Chevalier gegund is geworden, hebben we gezien.

Dat onpartijdig onderzoek evenwel zal ongelukkigerwijze afgetrokken en koud moeten zijn te midden der hartstogtelijke redeneringen en der gloeijende gebeurtenissen van den dag; maar ook hieraan onderwerpt hij zich, wetende: "dat dit het eenige middel is om de rede, die alleen de waarheid ontdekt, te stellen in de plaats der driften, die haar omnevelen."

Vóór alles is er een blik rugwaarts noodig, om te doen zien, hoe en waarom de toestand der arbeiders in vroegeren tijd verschilde van den huidigen.

Bij den aanvang der maatschappelijke ontwikkeling is de man, die den huisvader in zijnen arbeid helpt, een slaaf, die niets voor zich heeft, zelfs niet zijn eigen persoon. Hij heeft arbeid zonder einde en geen genot; hij heeft geene werktuigen; hij moet alles te gelijk, alles alleen doen; daardoor is

Digitized by Google

hij linksch en onhandig. Groote arbeid brengt den slaaf onnoemelijk weinig op, omdat hij reeds den meester weinig opbragt. Homerus verhaalt, dat in het huis van Penelope twaalf slavinnen dag en nacht werkzaam waren om het graan voor den beperkten hofstoet der vorstin te malen; ééne slavin welligt voor vijf en twintig, misschien voor twintig of vijftien personen. Thans zijn er stoommolens, die dagelijks het rantsoen voor een leger van 100,000 man kunnen malen, zonder meer dan 20 arbeiders noodig te hebben; dat is één man voor 5,000. Zóó moest toen de mensch in het zweet zijns aanschijns zwoegen, om naauwelijks te bekomen wat tot zijn karig levensonderhoud volstrekt noodig was, "en de slaaf, de arbeider, verkwijnde in de akeligste ellende, de ellende des ligchaams, des geestes, des gemoeds. Hij was eene *zaak* naar het ligchaam, naar den geest een *dier*."

"Wat was hiervan de reden? Dat, welligt, in de oudheid de meesters slechts dwingelanden waren, die uit egoïsmus of als een genot alle regten der menschheid vertrapten? Er mogen er zoo geweest zijn; doch in allen gevalle slechts enkelen. De groote, de algemeene, de grondoorzaak was, dat de maatschappij geen kapitaal bezat. De werktuigen, de machines, de toestellen, waardoor men eene betere wijze van vervaardiging vindt, dit alles is kapitaal. De krachten der natuur eenmaal toegepast, bedwongen en dienstbaar gemaakt aan den wil der menschen, de wind door de wieken der molens, de waterval door het kleprad, de stoom door de cylinder-buis — 't is kapitaal; de verzameling van grondstoffen voor de goedkoope fabrikaadje, de fabrikaadje in het groot — is kapitaal. De bekwaamheid van den werkman zelven, door voorbereidend onderwijs, door leerjaren of langdurige ervaring verkregen, waardoor de voortbrenging wordt vermeerderd en verbeterd, is kapitaal. Zoo is dan de schepping en vermeerdering van het kapitaal de eerste voorwaarde van den vooruitgang des volks. Waar het kapitaal ter naauwer nood bestaat, verkeert de grootste menigte in ellende en verval. Zonder kapitaal kunnen de menschen, bij arbeid tot uitputting toe, hoogstens een grof voedsel winnen. Zoo er weelde gevonden wordt, en zelfs in die oude maatschappij was er blinkende weelde,

Digitized by Google

dan is dit eene uitzondering, waarvan zóó klein eene minderheid het genot heeft, dat, indien ge de voorwerpen dier weelde over de geheele menigte kondet uitspreiden, haar toestand er toch niet merkbaar door zou veranderen. Kortom, zonder kapitaal is het voor eenen eenigzins volkrijken staat onmogelijk op den duur te bestaan, ten zij het grootste gedeelte des volks, onder eenen of anderen naam, in slavernij, dat is in de uiterste ellende, in de diepste afhankelijkheid verkeere. Zonder kapitaal is de verdrukking van een deel des menschelijken geslachts zoo onvermijdelijk, ja, komt zij zoo natuurlijk voor, dat de verhevenste en de diepzinnigste geesten, de wijsgeeren, op wie de beschaving zich het stoutst verheft, in die dagen tot de erkentenis moesten komen, dat de mensch van tweeërlei nature is, van eene vrije en eene slaafsche natuur. Deze onderscheiding is van Aristoteles.

"Maar onwillekeurig heeft dezelfde wijsgeer het grondbegrip, dat het kapitaal de menigte opheft uit dezen staat van vernedering, gevoeld en op merkwaardige wijze uitgedrukt. "Zoo de schietspoel en de schaar zich zelven konden bewegen," zeide Aristoteles, "zou de slavernij overbodig zijn." Welnu! nadat de mensch kapitaal verworven heeft, zijn de schietspoel en de schaar begonnen zich zelven te bewegen; een groote stap van vooruitgang is er gedaan; de slavernij is verdwenen. Naar mate de hoeveelheid kapitaal in verhouding tot de bevolking grooter wordt, naar die mate zullen de ligchamelijke en geestelijke ontberingen van de groote menigte minder worden, want de kracht, die de menigte voorwaarts stuwt en haar doet deelen in de voorregten van alle uitvindingen en veroveringen, is onverwinnelijk. Wie twijfelt er nog aan?

"Zoo is dan de uitbreiding van het kapitaal eene onmisbare voorwaarde van den vooruitgang der maatschappij. Echter is zij niet de eenige. De wetenschap moet dezelfde voorwaartsche beweging volgen, opdat het toenemende kapitaal eene steeds nuttiger bestemming vinde. Het christelijk beginsel, dat ons in elken mensch eenen broeder voor God, een gelijke voor de wet leert zien, moet zich meer en meer openbaren, en uit den schuilhoek des harten, waar het als

Digitized by Google

in een heiligdom eene wijkplaats heeft gevonden, te voorschijn treden om zich in het leven der volken te doen gelden. Maar de verlichting, hoewel veelzijdig, is ééne. Eene wet van harmonie beheerscht haar, door welke het onmogelijk wordt, dat de ontwikkeling der maatschappij van ééne zijde voortga, zonder tevens naar alle kanten met majesteit voort te schrijden. In één woord, geen staat is er in Europa, waar het mogelijk is, dat het kapitaal aangroeije, zonder dat tevens de kennis der menschen vermeerdere, zonder dat het geheel der bevolking deel hebbe aan de uitbreiding der kennis. Voortaan zal er slechts teruggang zijn of stilstand bij iedere natie, waar het gevoel van burgerlijke gelijkheid en van broederlijkheid onderdrukt blijft.

"Daarom moeten alle stelsels, die op eene gewaande natuurlijke vijandigheid tusschen de belangen van het kapitaal en die van den arbeid gebouwd zijn, als kaartenhuisjes instorten. Dat er hebzuchtige kapitalisten geweest zijn en zijn, dat er rijken zijn, die misbruik hebben gemaakt van de gelegenheid om den arme te verdrukken, ontken ik niet; evenmin zal men ontkennen, dat de arme meer dan eens, als hij het in zijne magt had, zijne wraak genomen heeft. Die schandelijke handelingen, van welke zijde ook, die tooneelen van begeerlijkheid en geweld, waardoor de booze driften van den een of den ander aan het licht komen, verzwakken in geenen deele de sluitrede, waartoe het onderzoek der feiten ons geleid heeft: het kapitaal is de hulpe van den arbeid; door de bewaring en vermeerdering van het kapitaal zullen uit onze steden de honger en de lompen allengs verdwijnen en de misdaden gestuit worden, die de ellende op den voet volgen, even als het kapitaal, naar de profetie van den Griekschen wijsgeer, de ketenen der slavernij heeft doen vallen.

"De verbetering van het lot der volksklassen is dus voor hem, die de feiten ontleedt, opgesloten in deze eenvoudige formule: vermeerder het kapitaal, ontwikkel alle kapitalen, daaronder ook begrepen het kapitaal, dat bestaat in de bekwaamheid der menschen, in hunne handigheid, in hun' lust tot den arbeid; bewerk, dat het kapitaal, onder alle vormen, in verhouding tot het cijfer der bevolking zoo groot mo-

Digitized by Google

gelijk zij. In deze formule ligt de stellige voorwaarde van de materiëele, maar tevens van de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling der talrijkste klassen uit het volk; want, nog eens zij het gezegd, alles hangt te zamen. Deze formule moet hare plaats innemen in het brein van een iegelijk onzer, inzonderheid van hen, wier hand de toekomst des vaderlands omsluit, opdat zij in hunne daden vruchtbaar worde. Op dit oogenblik zijn de arbeiders onze meesters; welnu, dat men hen in die formule inwijde, dat men ze hun op het hart drukke. Daarbuiten is voor hen niets dan droombeelden en beguicheling, en voor de maatschappij, aan wier lot het hunne is verbonden, slechts gevaar, woeling, verarming, ondergang.

"In het oog van velen, die dit groote vraagstuk van onzen tijd, de verbetering van het lot der talrijkste klassen des volks, oppervlakkig bezien hebben, ligt de groote fout hierin, dat de verdeeling der vruchten van den arbeid verkeerd is, dat daarin verandering dringend noodzakelijk is, dat men hierdoor alleen een middel zal vinden tegen het lijden der werklieden. Vandaar hevig geroep om verhooging der werkloonen; van daar de geestdrift, waarmede het zoogenaamde stelsel van "de regeling van den arbeid" is begroet.

"Onder de vrijheid der republiek moet de waarheid, veiliger dan onder elke andere heerschappij, uit haren put opkomen. Zoo laat ons dan deze beide eischen aan een onderzoek onderwerpen, en, voor zoo verre wij zullen vermogen, de stralen van het licht der waarheid er op doen vallen, opdat wij zien, wat in die eischen begrepen is, waartoe ze leiden."

VERMINDERING VAN WERK.

VERHOOGING VAN LOON.

"Elke verhooging van werkloonen, naast welke geene vermeerdering van kapitaal gevonden wordt, moet voorbij-

Digitized by Google

gaand zijn. De reglementen, waardoor men hoopt de loonen vast te stellen, vallen van zelve uiteen. Zoo zij eenige dagen blijven gelden, het zal uit angst en vrees geschieden; maar duurzaam zullen ze niet bestaan, om de eenvoudige reden, dat het onmogelijk is, even onmogelijk als een kasteel in de lucht, of, om eene vergelijking te kiezen, die duidelijker aantoont van welken aard de hersenschim is die men najaagt, even onmogelijk als het is, eene zaak in een getal deelen te ontleden, die te zamen genomen meer zijn dan het geheel. Men heeft gedacht het doel te bereiken door het aantal werkuren te verminderen; het gevolg zal zijn dat er voortaan naar het getal werkuren betaald zal worden; men heeft den prijs van het uur op hoog gezag bepaald; het gevolg zal zijn, dat de bepaling ontdoken zal worden, omdat niemand ze *kan* nakomen. Smokkelen is het antwoord der geregeerden aan hunne regeerders, die het onmogelijke voorschrijven. De arbeid is eene koopwaar, welker waarde geregeld wordt als die van elke andere. Het is even ondoenlijk, door de willekeur van het gezag de koopwaarde van den arbeid te bepalen, als die van brood, vleesch of ijzer. Het zou zeer voordeelig voor de nijverheid zijn, indien het ijzer slechts 2 of 3 cents per pond kostte; ongelukkig kan men het tegen dien prijs niet voortbrengen; welnu, indien morgen eens het bewind in het belang der industrie decreteerde, dat het ijzer 2 centen en niet meer noch minder zal gelden, zou het decreet gehoorzaamd worden? Welligt zal deze of gene koopman, beducht voor geweld, er zich aan onderwerpen, maar van 't zelfde oogenblik af zullen de ovens uitgebluscht worden. En hetzelfde zal langs onderscheidene, vaak onkenbare wegen, binnen korter of langer tijdsbestek het lot worden van elken tak van bedrijf, wanneer men op openbaar gezag den prijs van den arbeid verhoogt.

"In de tegenwoordige oogenblikken zullen althans de werklieden te Parijs hunne eischen om hooger loon moeijelijk kunnen volhouden; juist nu, meer dan ooit ontbreken ons de middelen om den arbeid ruimer te beloonen. De schok, dien wij hebben beleefd, heeft het vertrouwen doen instorten. Wij wijten de schuld aan niemand dergenen die thans

Digitized by Google

het bestuur voeren, zoo het woord *Fransche Republiek* allen angst inboezemt, die iets bezitten, allen, die gehecht zijn aan de eerbiediging van den persoon en van den eigendom, allen, die eene andere vrijheid willen dan welke op de openbare gebouwen geschilderd is; maar bij die allen heeft de oude Fransche republiek haren schrik achtergelaten, en met ontsteltenis hebben zij de republiek zien herrijzen. Het vertrouwen is dus geweken; een paniek neemt zijne plaats in. Van harte hoop ik, dat het vertrouwen terugkeeren zal, en het is ons allen een dure pligt het terug te roepen; maar alles duidt aan, dat het slechts langzaam zal wederkomen. Maar alleen het vertrouwen steunt het kapitaal en maakt het nuttig en vruchtbaar om voort te brengen, wat de maatschappij behoeft, omdat alleen het vertrouwen den vrijen omloop er van mogelijk maakt. Nu is het vertrouwen weg en wij zijn met evenveel grondbezit, huizen, werktuigen, wegen, kanalen en spoorbanen, met evenveel voorraad van grondstoffen en bewerkte artikelen, met evenveel verstand, vernuft, talent en kennis en vaardigheid heden veel armer dan gisteren. Uit den schoot dezer algemeene verarming kan op hoog gezag geene verbetering van den toestand van 15 of 20 millioen onzer geschapen worden. Fabrijkanten, landbouwers, handelaars, praktizijns, geneesheeren, geleerden, kunstenaars, al wie niet handwerksman is, verdient heden veel minder dan eene maand geleden. Is het dan nu voor den handwerksman het oogenblik om hooger loon te vorderen? Voorwaar de vraag is niet meer: hoe zullen wij den arbeid beter loonen? maar, hoe arbeid te vinden? En God geve, dat wij over eene maand niet nog meer verstoken zijn van werk dan thans!

"Door welke wet wordt in een land, waar de arbeid vrij is, het loon geregeld? Door den overvloed van kapitaal in verhouding tot de handen, die werk zoeken. Hier geldt weder die eeuwige wet van vraag en aanbod, die bij alle overeenkomsten voorzit. Een fabrijkant heeft juist kapitaal genoeg, om aan honderd arbeiders werk te verschaffen tegen *f* 4. Er komen twee honderd, nu moet hij óf ze laten gaan, óf, zoo hij allen wil gebruiken, *f* 2 den man betalen, óf zijne fabrijk sluiten. Eene andere keuze blijft er niet. Hoe

Digitized by Google

meer alzoo de bevolking in verhouding tot het kapitaal klimt, hoe meer de arbeidsloonen dalen. Zij zullen dalen tot schade voor den algemeenen welstand, ten spijt van het beroep op de Christelijke liefde, ondanks den kreet van de geschokte menschelijkheid. Zij zullen dalen totdat de rampzalige werklieden tot de uiterste grens van de mogelijkheid, om te bestaan, tot de grofste levensmiddelen gezonken zijn. Dat is Ierlands lot, waar de arme landbewoner, naarmate de menschen zich vermenigvuldigd hebben, terwijl het kapitaal op gelijke hoogte is gebleven, van het gebruik van vleesch is gedaald tot droog brood, van brood tot goede aardappelen, van melige aardappelen tot glazige en kleiïge, die op een gegeven stuk gronds in grooteren getale kunnen groeijen. Dat is vreesselijk, maar het is eene stalen noodzakelijkheid. Waar niets is, verliest de keizer zijn regt, luidt het oude spreekwoord; desgelijks het volk, het moge dan souverein zijn of niet.

"Tribunen, philanthropen, volksredenaars, doorploegt uw brein, gij zult geen andere slotsom vinden, dan deze: jammerlijke ellende, waar vele handen zijn en weinig kapitaal. Wetten en decreten zullen arbeid en loon waarborgen! IJdele pogingen! uw waarborg zal nietig zijn, zoo lang gij geen kapitaal hebt voortgebragt, en gij zult dit niet kunnen voortbrengen, dan door nuttigen arbeid, door spaarzaamheid, onthouding, geduld. Eene algemeene verhooging der werkloonen of eene vermindering der werkuren uit te schrijven, blijft eene dwaasheid, zoo lang het kapitaal niet vermeerderd is. Ziedaar eenen anderen fabrijkant, die twee honderd man in het werk heeft: gij eischt, dat hij het loon verdubbele: hij doet het, maar gebruikt voortaan slechts honderd man; wat zult gij met de andere honderd doen, wien hij hun afscheid geeft? Ge antwoordt: de staat zal hun werk geven en nationale werkplaatsen oprigten. Goed zoo. Maar voor die werkplaatsen is kapitaal noodig; waar zult ge het vinden? Men schept geen kapitaal gelijk Deucalion menschen schiep door steenen over den schouder te werpen. Zoo de staat het noodige kapitaal voor de nationale werkplaatsen wil bekomen, dan moet hij het van de burgers nemen of leenen. Maar dan zullen deze, minder kapitaal bezittende,

genoodzaakt zijn andere werklieden weg te zenden; terwijl gij aan de eene zijde bezigheid geeft zullen er aan de andere zijde even zoo velen werkeloos worden, die u wederom arbeid zullen komen vragen. Gij zult nooit gedaan hebben. Het is Ixion's rad.

"Nog meer. Zoo ge de loonen verhoogt zullen de kosten van voortbrenging stijgen. Wilt ge niet verliezen, gij zult duurder moeten verkoopen; dan zal het verbruik afnemen, dan zal de voortbrenging die rigting volgen, en minder lieden zullen werk vinden. Hoe denkt gij hierin te voorzien? Toch niet door nationale werkplaatsen, die met geleend kapitaal werken? Het is onmogelijk. — Maar er is een hulpmiddel; men zondere een deel van het budjet af om de ledigloopende arbeiders te voeden! — Zoo hebben wij dan eene armen-tax gewonnen. Die tax zal moeten worden gevonden uit dezelfde bronnen als de overige staatsuitgaven; en gij zult slechts iets meer aan het nationaal kapitaal ontnemen. De millioenen, die in handen der schatpligtigen het nationaal vermogen zouden hebben vergroot, worden van het oogenblik af, dat gij ze aan werkelooze arbeiders uitdeelt, onvruchtbaar verteerd. Zij zijn verloren. Zoo dwaalt gij al verder af van het éénige doel waarheen gij hebt te streven, indien gij het lot der arbeidende klasse wilt verbeteren. Gij moest zorgen voor de vermeerdering van het kapitaal; gij vermindert het."

Na met een woord aangewezen te hebben, dat de gedwongen verhooging der werkloonen het onmogelijk maakt de mededinging tegen de vreemden op onzijdige markten vol te houden, hetgeen naauwelijks betoog behoeft, treedt Chevalier op een ander terrein. "Maar het is mogelijk, zeggen velen, en duizende werklieden loopen thans weg met het denkbeeld, eene betere verdeeling van de winsten der voortbrenging tusschen kapitaal en arbeid te maken, den arbeid meer, het kapitaal minder toe te leggen. Is ook dit niet een droombeeld? In eene vrije maatschappij, onder de heerschappij der vrijheid van den arbeid, zoo vele eeuwen lang door de arbeiders gewenscht en eindelijk zoo zuur gewonnen, wordt het aandeel van het kapitaal geregeld door dezelfde onveranderlijke wet van vraag en aanbod, die ik reeds heb aangehaald.

Digitized by Google

Waar weinig kapitaal is tegenover vele handen, is het deel van het kapitaal het grootst. Zoodra het kapitaal vermeerdert neemt zijn aandeel in de winst af. De geschiedenis getuigt het. De rente van het kapitaal daalt naarmate de beschaving de rijkdommen doet toenemen. En zoo komen wij terug tot hetzelfde besluit, waartoe wij reeds langs eenen anderen weg genaderd waren; zoo gij aan het kapitaal een beperkter aandeel in de winst wilt toeleggen, zorg dan dat het kapitaal aangroeije in evenredigheid van het cijfer van den arbeid. Geen andere uitweg is er denkbaar." — Doch men is verder gegaan. Niet alleen een geringer deel in de winst heeft men het kapitaal willen toekennen, men heeft het alle aandeel daarin willen ontzeggen. Het denkbeeld is te ergerlijk en te onverstandig tevens om er veel woorden aan te verspillen; zoo ook heeft M. Chevalier het begrepen; met weinige woorden, met eenige cijfers toont hij aan, dat zulk een stelsel "weldra eene volkomene gelijkheid zoude teweeg brengen, eene gelijkheid niet van welvaart, maar van ellende."

Nog twee zaken zijn er, die bij den braven man eene edele verontwaardiging opwekken; zij liggen buiten de perken van zijn eigenlijk onderwerp, maar in het aangezigt der revolutie moet hij in treffende woorden er het vonnis over spreken.

"Er zijn eischen," zegt hij, "die men noode vermeldt, maar die men moet aanroeren, omdat de geschiedenis ze zal opteekenen. Daartoe behoort de vordering, gedaan in vele, toegegeven in enkele werkplaatsen, dat het werk bij stuk zal worden afgeschaft, en dat elk voor zijn dagwerk zal betaald worden. De slechte arbeiders zullen er iets bij winnen; maar de ijverigen, de bekwamen, de huisvaders, die, gespoord door de liefderijke zorg voor hunne kinderen, eene kleine onderneming op het touw zetten en gelukkig ten einde brengen, hebben er slechts bij te verliezen. Dat is een geweld, dat de man, die het minst belangstelling verdient, pleegt jegens hem, die regt heeft op onze zorg en achting. — Ware het mogelijk, evenzoo uit de geschiedboeken van Frankrijk's vrijheid de bladzijde te scheuren, waarop de onverbiddelijke historie zal vermelden, hoe de Franschen, door ruw eigenbelang gedreven, hebben geëischt, dat Engelsche werk-

Digitized by Google

lieden, hunne broeders, verjaagd zouden worden en hoe zij hunnen eisch hebben verkregen!"

DE REGELING VAN DEN ARBEID.

De tweede helft van zijn geschrift besteedt M. Chevalier grootendeels aan de bestrijding van Louis Blanc's *Organisation du Travail.* Wat hij daarin zegt, weder te geven, zou een verdrietelijke en onvruchtbare arbeid zijn. Polemiek is een dor veld voor den lezer, voor de schrijvers slechts met doornen bewassen. De regter, die met aandacht en belangstelling den wel bestudeerden of vurig geïmproviseerden termijn van eisch des pleiters gehoord heeft, schuift onwillekeurig op zijn' zetel heen en weder, wanneer de welsprekende redenaar stuk voor stuk de opgeteekende argumenten van partij gaat bestrijden.

Zou het ook wel nuttig zijn? Met andere woorden, zou M. Chevalier zich heden den 15den Mei dezelfde moeite gegeven hebben om Louis Blanc's laatste hoofdstuk nog eens over te schrijven en met den vinger er bij te beantwoorden, welke hij in de eerste dagen van Maart zich afgevergd heeft, toen hij nog geen andere uitspraak der ervaring over de uitvoerbaarheid der *Organisation* konde aanvoeren dan deze: "Ik beroep mij op ieder, die eene werkplaats bestuurd heeft; en ik verklaar, van dit oogenblik af een proseliet der leer van Louis Blanc te zullen zijn en een apostel te worden van zijn stelsel, wanneer hij slechts onder al de bewoners van Parijs, die de nijverheid kennen, drie weet te noemen die van oordeel zijn, dat eene fabriek, volgens zijne denkbeelden ingerigt, de mededinging der overigen drie maanden lang kan volhouden zonder zich failliet te geven."

Maar is het al overbodig nu nog een aandachtig oor te leenen aan den scherpzinnigen criticus van een reeds veroordeeld stelsel, — waar de apostel der vrijheid van den arbeid, der vrije mededinging weder op zijn eigen terrein treedt, heeft hij regt, ons opmerkzaam gehoor te vorderen. Hij heeft er regt op, omdat hij, niet zich zelven tot eenen profeet

maakt en in blinde dweepzucht zijne leer ons wil opdringen, maar aan de warme overtuiging van de waarheid der beginselen die hij predikt, de bezadigde overweging paart hunner uitvoerbaarheid in het werkelijke leven en de erkenning van het goede, dat elders gevonden wordt. Zoo lost bij hem de strijd zich op in harmonie; zoo brengt zijne eigene rigting hem op het terrein van de algemeene beginselen van het socialismus. "Ik houd vol," zegt hij, "dat het noodzakelijk is de mededinging in het leven te houden, noodzakelijk in het belang der werklieden zelve; maar omdat een beginsel goed, of zelfs uitmuntend is, ligt daarin nog geene reden om het onbepaald, tot zijne uiterste gevolgtrekkingen, door te drijven, zonder om te zien. Zij, die met de leiding der belangen van de maatschappij belast zijn, moeten meer dan één beginsel, alle even eerbiedwaardig, gelijkelijk in het oog houden, beginselen, die schijnen elkander uit te sluiten, doch inderdaad slechts hun geregte deel eischen. Het een weegt tegen het ander op, en even als in de werktuigkunde de meest uiteenloopende krachten zamenwerken, lossen zij zich op in eene enkele kracht, de resultante. Gelijk de burgerlijke vrijheid vereenigd moet zijn met het beginsel der orde, zonder welke zij tot rampzalige uitspattingen zou overslaan, evenzoo kan men de gevaarlijkste nadeelen der mededinging afweren door de verstandige toepassing van een beginsel, dat alle socialistische scholen met gelijke geestdrift prediken, het beginsel van associatie."

Welke is nu de vrije concurrentie, die de associatie in haren schoot opnemen kan? Hoedanig is de band der associatie, die met het beginsel van vrijheid in den arbeid kan zamenhangen?

"De vrije concurrentie, zegt Louis Blanc, is de geessel der maatschappij. Zij is niet slechts verderfelijk voor den man, die met handenarbeid zijn brood verdient, maar ook voor den gezeten burger. Ik geef toe, de concurrentie heeft hare schaduwzijde. Hare kampplaats is met lijken bezaaid. Hoe menige gegronde en geoorloofde hoop is er teloor gegaan; hoe menig gezin heeft er zijne toekomst zien vernietigen. Ik ontveins het niet; ik betreur het diep. Maar is ook de loopbaan der vrijheid niet met puinhoopen bedekt? Schanddaden heb-

Digitized by Google

ben haren heiligen grond bevlekt; zij is met bloed bespat. De guillotine is op dezen bodem ingewijd, het atheismus heeft er den schepter gezwaaid, uitbraaksels van het menschdom hebben er op gepraald. Moet men daarom de vrijheid vloeken? Waarom dan de vrijheid van den arbeid verantwoordelijk gesteld voor de logentaal die in haren naam gesproken, voor de misdrijven die in haren naam gepleegd zijn?

"Van alles wordt misbruik gemaakt, zelfs van de heerlijkste beginselen. Maar waant men ooit tot eene maatschappelijke orde te zullen komen, waar noch geweld, noch bedrog meer zal gevonden worden? Er zullen altijd goeden en boozen op de aarde zijn. Het komt er slechts op aan te zorgen, dat de goeden niet stelselmatig aan de boozen opgeofferd worden, dat het goede over het kwade de overhand behoude. En dit, dit zal geschieden als de nijverheid zich onder de vaan der vrijheid, der mededinging schikt; want, het kan niet genoeg herhaald worden, de mededinging is de vrijheid in de nijverheid. De mededinging is als een prikkel, die de maatschappij steeds voorwaarts spoort naar eenen toestand waarin de hoeveelheid der voortbrengselen groot genoeg zal zijn om een' iegelijk daarvan zijn billijk deel te kunnen geven; onder dezen prikkel ontwikkelen zich de uitvindingen en verbeteringen, en het uitsluitend karakter van elke verbetering in de nijverheid is, om de voortbrengselen te vermeerderen, die door eene gegevene kracht van arbeid kunnen worden verkregen. Die prikkel is scherp, en soms slaat hij pijnlijke wonden. Laat ons trachten die wonden te genezen of ze minder smartelijk te maken, maar zonder den prikkel te verstompen, zonder hem af te wenden. Wilden wij hem geheel wegnemen, gelijk Louis Blanc wil, wij zouden eene altijd durende ellende voor het grootste deel der menschen bewerken. Van dat oogenblik zou het met den vooruitgang der nijverheid gedaan zijn. Neem de mededinging weg, en verstijving zal treden in de plaats dier vurige bedrijvigheid, welke de hoofdtrek is van het karakter der hedendaagsche industrie. Neem de concurrentie weg, en de zegen der armen, de goede koop der waren, zal mede weggenomen zijn.

"Volken of personen, niemand denke voor eeuwig eene tente op aarde te vinden voor eenen zoeten slaap, met liefe-

Digitized by Google

lijke droomen omkranst. Wij zijn hier geplaatst om te strijden, om beproefd te worden, en de vrucht onzer beproevingen en worstelingen is: vooruitgang. Voor den vooruitgang, neen, voor het bestaan zelf der maatschappij is het noodzakelijk, dat haar stelsel gevestigd zij op de grondslagen der menschelijke natuur, dat het ieders regt eerbiedige. En dat doet het stelsel van Louis Blanc niet; het miskent, het verkracht de natuur. In dit stelsel overheerscht en vernietigt het kwade het goede. Onder de heerschappij der vrijheid, der mededinging is het omgekeerd. Wij hebben slechts te onderzoeken of er geen middel te vinden is, om het kwade, dat onvermijdelijk zich ook aan het stelsel van vrijheid hecht, zooveel mogelijk te verminderen.

"Hier kom ik op het terrein waar ik mij mogelijk met mijne tegenstanders zal kunnen verstaan, waar ik associatie nuttig en mogelijk acht. Ten eerste is er de bezuiniging van het verbruik. En hier laat ik Louis Blanc gaarne het regt wedervaren, dat hij wèl doet met de arbeiders aan te sporen om zich te vereenigen tot het genot der vruchten van hunnen arbeid. Zulk eene vereeniging brengt eene aanmerkelijke besparing mede. Wie, aan zich zelven overgelaten bijna in eenen staat van gebrek verkeert, kan door vereeniging met anderen een dragelijk bestaan vinden.

"Maar ook in de voortbrenging wil ik de associatie laten gelden. Ik ken haar zelfs hier nog grooter gewigt toe. Dit denkbeeld is bij mij niet van heden of gisteren; ik heb het reeds in 1841 ontwikkeld; ik ga verder; het is het denkbeeld van alle nieuwere economisten.

"Doch deze vereeniging tot voortbrenging, deze Regeling van den Arbeid, indien men ze zoo dan noemen wil, van welken aard behoort zij te zijn? Zeker niet gelijk die van Louis Blanc, want deze voert tot onmagt en tot dwingelandij; deze geeft slechts aan de hommels het regt om den honig te verteren, die door de nijvere bijen met moeite wordt vergaderd. De ware regeling van den arbeid moet op dit beginsel gegrondvest zijn, dat elke belooning geregeld worde naar mate van den omvang en van het gewigt van elks verdiensten.

"Wijs ons dan aan, hoe is dit stelsel te verwezenlijken? Ik heb het vroeger gezegd en ik herhaal het heden, dit is

Digitized by Google

eene moeijelijke en langdurige taak, en om haar te voltooijen zullen geslachten er aan moeten arbeiden. Ik ken geen plan, volgens hetwelk morgen werkplaatsen opgerigt en ieders regten afgebakend kunnen worden. Maar wanhopen wij daarom niet, en vooral laat ons ons zelven niet armer rekenen dan wij inderdaad zijn.

"Vóór alles, laten wij elkander wèl verstaan. Wat beteekent de regeling van den arbeid? Dit woord, waaraan zich zoovele onbestemde verwachtingen vastklemmen, dat op zoovele banieren schittert, is nooit regt omschreven door hen, die het 't meest in zwang hebben gebragt. Misschien heeft het daardoor juist te grooteren opgang gemaakt. De mensch, vooral de ongelukkige, hangt bij voorkeur alles aan wat geheimzinnig is, omdat dan zijne opgewondene verbeelding in de rookwolken, waarmede de afgod, dien men hem voorhoudt, omhuld is, alles meent te ontdekken, wat zijn leed verligten, zijn lijden in vreugde verkeeren kan.

"Regeling van den arbeid in den ruimsten zin des woords moet bestaan in eene zamenstelling van inrigtingen die den handwerksman in alle toestanden, waarin hij geplaatst wordt, werkelijke hulp bieden, van zijne geboorte af tot zijnen overgang naar eene betere wereld. Zoo beteekent zij niet slechts eene verzekering van goed loon voor goed werk, maar zij omvat evenzeer alles wat hij noodig heeft om zijne kindsheid te beschermen, zijne jeugd te vormen, zijn mannelijken leeftijd te bemoedigen, zijnen ouderdom te schragen. En ziet. De nieuwe rigting der maatschappij, die in 1789 haren aanvang nam, biedt talrijke elementen aan om deze breede lijst te vullen. Wij hebbèn voor het kind de minnezaal [1], de bewaarschool, daarna de leerschool; voor den jongeling de school, de ambachts-school. De man van rijpen leeftijd, in het bedrijvig leven, vindt meerder verscheidenheid van ondersteuning. In de eerste plaats noemen wij met eerbied de spaarbank, wier grootste voordeel niet bestaat in het verzamelen van een noodpenning voor den slechten tijd,

[1] *Crèche.* De zaak is ten onzent ter naauwernood bekend; haar naam ontbreekt nog in onze taal. Zou men met dezen vrede kunnen hebben tot een betere gevonden is? V.

voor den ouden dag; die niet alleen lof eischt omdat zij den handwerksman zelven doet medewerken tot vergrooting van het nationaal vermogen. De spaarbank verheft de zedelijke waarde van den mensch. Zoodra hij daar zijne bijdrage gestort heeft, gevoelt hij zijne waarde en rigt er zijn levenswijze naar in. Het verkrijgen van een eigendom is voor den arbeider wat voor den reus der mythe de aanraking van den grond was, eene bron van kracht. Van dat oogenblik af begint hij vooruit te zien; de toekomst verkrijgt voor hem eene beteekenis, het leven een doel. Naast de spaarbank vindt de man op rijpen leeftijd de waarborg-genootschappen; de herhaling-scholen bevestigen en vermeerderen zijne kennis. Voor den ouden dag kan hij zijne invaliden-kas hebben, waarvan reeds, wel is waar in gebrekkigen vorm, in Engeland eene proef is genomen. Eindelijk, de revolutie van Februarij heeft het denkbeeld op den voorgrond gesteld van de toewijzing van een evenredig aandeel in de winsten der onderneming, waarbij de arbeiders werkzaam zijn.

"Wat het laatste betreft, de deelneming der arbeiders in de winsten eener onderneming, waarin bij velen de geheele regeling van den arbeid zich oplost, zij is niet denkbaar zonder eene omwenteling in de zeden. Ik geef toe, dat staatkundige omwentelingen, wanneer zij dien naam verdienen, van zelve in de zeden eene hervorming teweeg brengen. Ik geloof dus, dat langzamerhand zulk eene deelneming gebruikelijk en natuurlijk zal worden; maar er wordt veel voorzorg vereischt, zal het regt van eigendom niet geschonden worden; voorzorg, die zelfs noodig is in het belang des arbeiders zelven, want de eerbiediging van den eigendom is in het belang van allen, zonder onderscheid. Ik beproef niet, zelfs in de nevelachtigste termen niet, aan te toonen van hoe groot gewigt die nieuwe verdeeling der winsten zijn zal. Het vraagstuk gaat mijne krachten te boven. Evenmin zal ik trachten de voorwaarden om te trekken, onder welke het denkbeeld uitvoerbaar zal zijn, noch de vormen, waarin men het zal toepassen. Twee voorwaarden zijn stellig: de vooruitgang der nijverheid moet er zijnen prikkel bij behouden; strikte regtvaardigheid, de eenige duurzame kracht, moet er bij op den voorgrond staan.

Digitized by Google

"Deze nieuwe verdeeling van de vruchten van de nijverheid zal welligt eenmaal het karakter der industrie wijzigen, omdat zij dat der arbeiders zal veranderen. Zonder twijfel zal zij dezen een gevoel van eigenwaarde, zucht tot orde en degelijkheid inboezemen, waartoe zij anders niet zoo spoedig zullen geraken. De bedekte worstelingen tusschen meesters en knechts, die zoo vele wanordelijkheden, zoo vele schade, zoo veel verlies van krachten voor den arbeid hebben veroorzaakt, zouden dan niet mogelijk zijn; en het zijn vooral deze overwegingen van zedelijke, staatkundige en maatschappelijke orde, die mij thans *zulk* eene regeling van den arbeid doen wenschen."

Wij kunnen hier deze vertolking van, of juister gesproken, deze bloemlezing uit M. Chevalier's denkbeelden over kapitaal en arbeid besluiten.

Zullen zijne eerlijke lessen veel baten om de Economisten en Socialisten elkander nader te brengen? Wij hopen, maar wij betwijfelen het. Zonderling genoeg, indien men vraagt, wat is eigenlijk Socialismus, wat Economie, dan moet het antwoord luiden: volstrekt hetzelfde; het grootste onderscheid bestaat daarin, dat het eene zijnen naam uit het Latijn, het andere uit het Grieksch ontleent. In eenvoudige, voor elk verstaanbare taal overgebragt, beteekent Economie niets anders dan de leer der huishouding van den staat, van het volk, en Socialismus de leer van de volks-maatschappij. Indien men den Economist en den Socialist ieder vraagt: wat is uw doel, waarheen moet uwe leer ons leiden? beiden zullen u als uit eenen mond antwoorden: ons doel is, het volk welvarend, gelukkig te maken; onze leer strekt om aan de huishouding, aan de maatschappelijke zamenleving des volks de regeling te geven, die tot dat doel moet leiden. Van waar dan zoo vinnigen strijd? Ongelukkig, omdat de beide woorden, door de Socialisten inzonderheid, tot partijleuzen gemaakt zijn.

Het is waar, de Socialisten geven aan de leus, die zij in hunne banier voeren, eene beperktere, eene naauwer omschrijvende beteekenis; althans in het stelsel van den "grooten Socialist" dezer dagen, Louis Blanc staat zij op den voorgrond.

Digitized by Google

Volgens hem is Socialismus niet meer de leer der maatschappij, maar de leer van de maatschap, van de vennootschap. De geheele regeling van den arbeid, zoo als men in deze dagen beproefd heeft, haar in Frankrijk in te voeren, is niet meer dan eene vennootschap van koophandel tusschen den ondernemer, die zijn kapitaal, en de werklieden die hunnen arbeid — of hunnen naam van arbeider — in de gemeenschap brengen. In hare verste uitzigten strekt zij zich niet verder uit dan tot eene maatschap van winst en verlies tusschen de onderscheidene ondernemingen in dezelfde soort van nijverheid.

Men doe ons hier niet het verwijt van ongepaste spotternij. Wij zouden de zaak met de ernstigste woorden niet juister weten voor te stellen. Hierin juist ligt de groote fout — niet van het Socialismus, maar van de socialistische school, die thans den toon voert. Zij is eenzijdig, en daarom valsch. Zij vervalt in dezelfde dwaling als de school der Protectionisten. In de geheele nijverheid zien beide niets anders dan de fabrijken; het eenige verschil is maar, dat de Protectionisten meer op den fabrijkant, de Socialisten op den fabrijk-arbeider zien. Van daar dan ook, dat beide consequent op dezelfde klip verzeilen. Die vrijheid, welke M. Chevalier zoo krachtig, zoo welsprekend handhaaft, wordt door beiden gelijkelijk miskend. Slechts dringt u de een den dwang op bij de bepaling van den prijs der grondstof of van het voortbrengsel; de ander bij den prijs van den arbeid en der voortbrenging.

Die eenzijdigheid, die bekrompenheid, mogten wij liever zeggen, is dan ook de zekerste waarborg, dat de sociale leer, die thans gepredikt wordt, nimmer in ernst zal worden toegepast, of dat zij althans bij de eerste poging tot hare toepassing zelve haar vonnis moet uitspreken. Hare toepassing is niet anders denkbaar dan in eenen staat uitsluitend uit fabrijkanten en fabrijk-arbeiders zamengesteld. Een voorbeeld voor honderd! Denk eens een oogenblik aan de mogelijkheid, dat een koopman op het einde des jaars zijn balans overlegge aan de meters, waagdragers, sjouwers, schuitenvoerders, sleepers, kruijers, die gedurende het jaar in zijne dienst gewerkt hebben, om hun *pro rato* een aandeel in zijne

Digitized by Google

winst uit te keeren. Evenwel, is de verhouding tusschen den koopman en deze *zijne* arbeiders, niet volkomen dezelfde, als die tusschen den fabrijkant en de zijne? De koopman vertegenwoordigt zoowel het kapitaal als de eigenaar der fabrijk; de lieden, die voor hem werken behooren zoowel tot de "arbeidende klassen" als de fabrijkarbeiders. — Of ziet ge eenige mogelijkheid om het stelsel toe te passen op die kleine industrie, die in alle stelsels stelselmatig over het hoofd gezien wordt, en nogtans zulk een kostbaar en veelbeteekenend element van den nationalen rijkdom uitmaakt, op de ambachten, handteringen en neringen, die ook den min gegoeden burger bij bekrompen middelen eene onafhankelijke, zelfstandige stelling in de maatschappij verzekeren? Wat zullen dezen of hunne helpers gebaat worden door eene regeling van den arbeid? Hoe zullen zij er niet door geschaad worden?

Evenwel, laat ons billijk zijn. In dezelfde eenzijdigheid, die het vonnis uitspreekt over de leer der Socialisten, ligt ook eenigermate hare verontschuldiging. De ziekte, die het ligchaam der hedendaagsche maatschappij teistert, het pauperismus, doet zich het scherpst, het afzigtelijkst voor in de groote fabrijksteden, waarmede de jonge industrie en hare uitvindingen Europa's oppervlakte bezaaid hebben. Uit de groote werkplaatsen, waar de machines de hand der menschen vervangen, waar de werkman zelf schier tot machine verlaagd is, rijzen de kreeten van ellende en jammer op, welke als snerpende wanklanken de harmonie der maatschappelijke orde verstoren. En ziet: het fabrijkwezen is als de magneetberg uit Sindbads reize; de stroom drijft alle nijverheid onweêrstaanbaar derwaarts, en eens binnen het bereik zijner aantrekkingskracht spatten ze uiteen om zich aan te sluiten aan de magneet en zijne kracht te vermeerderen. Wie zal de koene zeeman zijn, wiens pijlen het metalen beeld, dat op den top des bergs staat en waaraan hij al zijne wonderkracht ontleent — het kapitaal — in zee doen storten?

Niemand, noch Louis Blanc, noch een ander. Het is niet mogelijk; het ware niet wenschelijk. "Laissez faire, laissez passer!" Het kwaad draagt zijn eigen geneesmiddel in zijnen schoot. Wat is het groote fabrijkwezen anders dan de verwezenlijking van de twee denkbeelden: besparing van kapi-

Digitized by Google

taal — dat is in één woord besparing van tijd, krachten, onkosten van voortbrenging — en vereeniging van kapitalen tot magtiger en nuttiger werking? En wie in de bevestigende beantwoording dezer vraag geenen geruststellenden waarborg voor de toekomst ontdekt, voor hem de lessen van M. Chevalier over kapitaal en arbeid vruchteloos geschreven. De tijd zal komen, waarin de associatie der kapitalen in haren kring ook zal opnemen het kapitaal, dat in de bekwaamheid, de kracht en den goeden wil des arbeiders bestaat. Maar men overhaaste niet: men trachte niet door geweld af te dwingen, wat van zelve zich ontwikkelen moet. Of, en hoe die vreedzame, natuurlijke ontwikkeling mogelijk is? Menigeen zal het misschien zonderling in de ooren klinken dat er hier te lande reeds zulk eene regeling van den arbeid bestaat en bestaan heeft lang vóór dat Louis Blanc er aan dacht zijne "organisation du travail" te schrijven. Wij behoeven slechts te herinneren aan de wijze waarop onze meeste Kofreederijen, vooral in de provincie Groningen, zijn ingerigt. Als er een schip op stapel gezet wordt neemt elk belanghebbende deel in de reederij, de boekhouder, de schipper, de bouwmeester, de zeilmaker, de smid, de mastenmaker, de touwslager, elk heeft zijn aandeel. Elk brengt zijn aandeel in de uitrusting, elk bekomt zijn deel in de winsten der vaart. In vele gevallen strekt dit deelgenootschap zich mede uit tot de bemanning; de manschap verbindt zich voor het geheele saizoen en deelt in de kansen van meerdere of mindere winst bij de vaart. Daarnevens bestaat de onderlinge solidariteit, welke de tweede grondslag is van Louis Blanc's stelsel, het zoogenaamde *compact;* een onderlinge waarborg, niet ter verzekering van winst, maar ter verzekering tegen schade. Hetzelfde stelsel van verdeeling der winst tusschen kapitaal er arbeid gold reeds oudtijds bij de uitrusting der Groenlandsvaarders; het geldt nog bij de meeste onzer visscherijen. Ook elders, b. v. bij de Italiaansche koopvaardij wordt het aangetroffen. Trouwens, niet alleen ons Wetboek van Koophandel [1] zelfs de Code

[1] Art. 420. Verg. 421, 422, 423 v. v. Het schip is eene maatschappij in het klein. En het is wel de aandacht waard, hoe zeer een deugdelijk en practisch socialismus, door gewoonte van onheugelijke tijden ingevoerd en door

Digitized by Google

de Commerce [1], ofschoon minder duidelijk, erkent de verbindtenis.

"Laissez faire, laissez passer!" Moeten wij dan intusschen de handen in den schoot leggen? Verre van daar. Wij kunnen en moeten allen medewerken om de toekomst, waarop wij hopen, nader te brengen. Hoe en door welke middelen? M. Chevalier heeft het in heerlijke trekken aangewezen. De ware *organisation du travail* bestaat niet alleen hierin, dat den handwerksman een evenredig aandeel in de winst worde verzekerd. Zij strekt zich verder uit; zij omvat zijn geheel zedelijk en physisch bestaan: die geldelijke belooning is er het minste deel van. Zij strekt om de breuk tusschen standen en klassen te heelen, den arme tot den rijke op te heffen. Hare middelen daartoe zijn de minnezaal, de bewaarschool, de leer-, werk-, herhaling-, ambachts-, industrie-school, de spaarbank en spaarkas, de ziekenbussen en waarborggenootschappen. Op dit veld kan en moet nog veel gearbeid worden; naauwelijks is het ontgonnen. Wij moeten het met schaamte belijden, ook van ons land geldt het verwijt, dat M. Chevalier aan Frankrijk doet: de meeste dezer instellingen zijn nog naauwelijks den kiem ontwassen. Alleen het woord spaarbank jaagt ons een' blos op het gelaat. De staat behoorde zoovele millioenen jaarlijks aan het volksonderwijs te besteden als hij thans honderd duizenden er voor op zijn budjet stelt. De tijd moet spoedig komen, dat de arme, die zijne kinderen op de straat laat omzwerven om tot deugnieten op te groeijen, niet meer de zware schuld daarvan op de maatschappij mag terugwerpen door te zeggen: "Op de school is voor mijn kind nog geene plaats."

En dan nog iets. Men verwijt de verdedigers van den vrijen arbeid, dat hun stelsel krachteloos is, dat het niet heeft bewezen bruikbaar en heilzaam te zijn voor de maatschappij. Goede Hemel! waar heeft men het vergund, dit te bewijzen? Waar *is* vrijheid van arbeid? Is elke belasting, die op den arbeid drukt, niet eene belemmering? Is elke formaliteit van

---

de wetgeving van latere dagen bekrachtigd, in deze kleine maatschappij de betrekkingen, regten en verpligtingen harer leden regelt.

[1] Art. 260.

Digitized by Google

den fiscus, tot verzekering der inkomst van deze belastingen, — en hoevele zijn ze niet, ook bij ons? — niet een schakel van het groote net, dat de nijverheid omstrikt, hare vleugelen zamenperst, haar bij elke schrede doet struikelen?

"Ons administratief systeem," zegt M. Chevalier van Frankrijk, en wij zeggen het hem volmondig na van Nederland, "heeft onder vele andere gebreken deze groote fout, dat het tot in het oneindige wil regelen. Met onze grootspraak van vrijheid zijn wij in alle onze bewegingen gereglementeerd, belemmerd, onvrij. Een vastgewrongen despotismus beheerscht ons door middel der administratieve schrijverij. Het despotismus der oude dagen is verbroken; het despotismus van Napoleon is ineen gestort; het despotismus der bureaucratie tiert weliger dan ooit. Wij moeten aan deze verslag geven van al onze voornemens, haar vergunning vragen voor elke onzer handelingen. Onze aanzoeken neemt zij aan met eene achtelooze traagheid, verschuift ze en legt ze ter zijde, en laat ze, als het haar voegt, de ronde doen door hare bureaux. Zij tergt ons geduld, verlamt onzen ijver, vernietigt onze schoonste uitzigten. Dit ergerlijke misbruik van centralisatie en zucht om te reglementeren is van onberekenbaar nadeel voor de maatschappij. Het ontrooft ons allen, hoofd voor hoofd een half uur, welligt een uur daags van onzen arbeid. Het is evenveel alsof men de maatschappij met geweld een tiende of zestiende van haar kapitaal ontnam, van dat alles, waardoor wij ons rijkdom of het noodige verwerven. Elk moge voor zich het besluit trekken."

Genoeg. Over dit ontwerp ware een boekdeel te schrijven. Moge uit de revolutie van Frankrijk, van geheel Europa in 1848 de vrijheid van den arbeid geboren worden, gelijk de burgerlijke vrijheid ontsproten is uit de omwenteling van 1789. Wanneer zal die dag aanbreken? Wanhopen wij niet!

"Er was een volk — wij kunnen niet beter besluiten dan M. Chevalier zijne schoone lessen besluit — dat God uit allen had uitverkoren om Zijn eigen volk te zijn. Dat volk leefde in slavernij bij de Egyptenaren. God verbrak zijne ketenen en beloofde het te zullen brengen in het land van overvloed; maar veertig jaren liet Hij het zwerven in de

Digitized by Google

woestijn om het *waardig te maken* dat beloofde land van melk en honig. Ook wij zullen lang nog moeten zwerven, voor wij het doel bereikt hebben, dat ons voor oogen zweeft. Dragen wij dien tijd van beproeving. Geduld is de deugd des sterken, ongeduld voegt aan kinderen.

"En zoo er enkelen zijn, die het waagden den toorn der menigte op te zetten en de hartstogten los te laten, onder het voorwendsel, dat de verbetering op staanden voet, tegen allen prijs moet worden verkregen, zij het ook door de omverwerping der grondslagen, waarop de maatschappij ten allen tijde heeft gerust, de eigendom en het gezin, laat ons dan de woorden verkondigen, die Franklin, de arbeider, die een groot staatsman en een groot wijsgeer is geworden, tot zijne medeburgers rigtte: "Zoo iemand u zegt, dat gij op "andere wijze rijk kunt worden dan door arbeid en spaar-"zaamheid, luistert niet naar hem; hij is een gifmenger!"

S. VISSERING.

Digitized by Google

HOLLANDSCHE POLITIEKE POËZIJ.

1648 *en* 1848. *Dichtstuk, uitgesproken in de Openbare Vergadering der Tweede Klasse van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut van Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten, op den* 25*sten April* 1848, *door Mr. Isaac da Costa. Haarlem, A. C. Kruseman*, 1848.

Er is iets zoo gelukkigs in de keuze van dit onderwerp door den Heer da Costa, voor de gelegenheid waarbij hij het dichtstuk voordroeg, dat we niet aarzelen haar benijdenswaardig te noemen. Verpligt zijne Muze te doen optreden in eenen tijd, die de vorsten zonder waardigheid vallen ziet, en den volken de vrijheid zoo gemakkelijk verwerven doet, of ze als roof te grijpen ware, rolt het eerste dier jaartallen naauwelijks over hare lippen, zie, daar beschamen de schimmen der vaderen het nageslacht, daar beschamen zij tot de eerste vernuften onzer dagen toe, waaruit dien ochtend haar gehoor bestond. Eischt ge een paar bewijzen voor de waarheid onzer opvatting, neem eerst de onwillekeurige vergelijking, waartoe 1648 en 1848 nopen. Hoe helder hebben zij geweten wat zij wilden, de Onsterfelijken, wier afbeeldingen in de Vergaderzaal des Instituuts dien dag te vergeefs waren omsluijerd, daar zij fluks in het lied des dichters zouden ten reië gaan, bezielder dan Miereveldt's penseel ons hen heeft bewaard. Geestdrift en opoffering toch zijn tweelingen, in de ure des gevaars geboren, en de gedenk-

Digitized by Google

boeken van den tachtigjarigen krijg vermelden feit bij feit, ten bewijze dat begeestering ook onzen koelen volksaard toen niet vreemd heeten mogt; maar de volharding, vereischt om een volk, vier maal twintig jaren lang, voor hetzelfde doel goed en bloed te doen veil hebben, is geene vrucht van ontvlambaarheid des harten, is het gezegend gevolg van onwrikbare overtuiging van den geest! En nu de tweede indruk, door het noemen van dat jaartal te weeg gebragt, het verwijt voor onze laauwheid aan de herinneringen uit onze vroegere historie verknocht. Hoort gij geen oordeel, hoort gij geene veroordeeling der zoogenaamde eendragt, der beklagenswaardige onverschilligheid onzer dagen, in de verscheidenheid, — het woord is te negentiende-eeuwsch-hollandsch — in den strijd van meeningen, door de vaderen, van weêrszijden met dezelfde goede trouw voorgestaan, uit dezelfde vaderlandsliefde tot partijschap gedreven? 1648 moge in de fraaije beeldspraak des Dichters het Hollandsch visschersscheepjen de haven in zien loopen, "zinkend - maar van overvloed;" het zal weldra weder verpligt zijn zee te bouwen, niet enkel uit warschheid van weelderige rust, het zal, naar de behoefte van het oogenblik, in nieuwen nood, den sieraden hunner eeuw, de roerpen in de handen geven: - Joän de Witt, "een staatsman even eer-"lijk als begaafd," - Willem de Derde, door geen der groote mannen uit zijn Huis overschaduwd, een achterkleinzoon den eersten Willem waard!

Wij wisten geen beter middel om het standpunt te doen kennen, van 't welk wij het jongste dichtstuk van den Heer da Costa zullen beschouwen, dan dus goedrond den indruk weêr te geven, door den gekozen titel voor de inzage van het vers op ons gemaakt. Welligt zal men er ons hard over vallen, onbescheiden genoeg te zijn geweest, een oogwenk zijne plaats in te nemen; maar men bedenke, dat wij in het opschrift dezer bladen ons doel aanduidden, een woord in het midden te brengen over Hollandsche politieke poëzij onzes tijds. Voor den Dichter verontschuldigen wij ons over deze behandelingswijze niet; hij is te zeer aan louter toejuiching — en ook niets meer — gewoon, om het verrassende eener afwisseling niet te waarderen.

Hoor thans zijnen aanhef:

Digitized by Google

Zestienhonderd acht en veertig!
Doorgeworsteld was de kamp, —
En ten eind de schriktafreelen
Van een dertigjaargen ramp;
En vergaan de laatste vonken
Van den tachtigjaargen brand!
Vrede! vrede! galmde Europe, —
Vrede, Duitsch- en Nederland!
Uit de graauwe kruiddampwolken
Steeg een koesterende zon!
Nieuwe tijden zijn voldragen,
En een nieuwe loop begon,

Onmiddelijk gevolgd door:

Achttienhonderd acht en veertig!
En de band der Staten sprong, —
En de dam werd doorgebroken,
Die de Omwentlingszee bedwong!
Oorlog! oorlog! davert de aarde,
Oorlog! de oorlog, schier verjaard,
Lang door weeën aangekondigd,
Thans in vollen dosch herbaard!
In d'orkaan van Februarij
Werd gebluscht de Julijzon!
En daar rezen nieuwe tijden
En een nieuw Euroop begon.

Andermaal, men ziet het, even als: "Wachter! wat is er van "den nacht?" en op kleinere schaal: "Aan Nederland, in de "Lente van 1844," is het vers een historisch-poëtisch overzigt; eene dichtsoort, waarin wij gaarne aan Da Costa den palm zouden toekennen, als zijne beschouwingen voor het praktische leven vruchtbaarder waren, als de twaalf of twintig eerste regelen van die verzen niet doorgaans de kern zijner gedachten inhielden, in de overige bladen uitnemend geparaphraseerd. Er is een zweem van anticlimax in de voordragt dezer bezwaren, wij erkennen het, want terwijl het laatste hoofdzakelijk den vorm betreft, grijpt het eerste de denkbeelden zelve aan; doch is het niet schier om het even, welk van beide wij bij voorkeur gelden doen, daar het eene als het andere uit hetzelfde geloof voortvloeit, uit dezelfde bron oor-

Digitized by Google

sprong neemt? Op het standpunt van onzen dichter wordt de tegenstelling in den aanhef treffend geschilderd, doch onwaar gedacht, hopen wij, voldoende verklaard door de aanhaling van Jes. 45 : 6, 7, op het schutblad geplaatst. "Opdat men wete van den opgang der zon en van den "ondergang, dat er buiten Mij geen God is. Ik ben de "de Heer en niemand meer. Ik formeer het licht en scheppe "de duisternis; Ik maak den vrede en scheppe het kwaad. Ik "de Heer doe alle deze dingen;" - maar terwijl wij bekennen even opregt als hij aan de leiding der Voorzienigheid te gelooven, is het er verre van, dat de door hem vermoede nadering van het Duizendjarig Rijk voor ons de verwarring van het heden oplost, is het er nog verder van verwijderd, dat die verwachting ons zou kunnen leeren wat onze hand voor het oogenblik vindt te doen. Laat ons er opregt voor uitkomen, het staren op die toekomst, ons in de drie laatste verzen van den Heer da Costa met zoo gloeijende verwen afgemaald, bedreigt zijne ijverigste pogingen met vruchteloosheid, slaat al zijne raadgevingen met den vloek van het onbepaalde, en dreigt in een lijdelijk Christendom gaven en krachten te verteeren, aan wier degelijke werking ons arm Vaderland meer dan ooit behoefte heeft.

Het is niet ter bevestiging onzer opmerking van zoo even, dat Da Costa zijnen lezers menige verrassing derven doet, door in zijn aanhef het hoofddenkbeeld prijs te geven, zoo wij ons over de eerste acht of tien alexandrijnen beklagen, welke op de medegedeelde strophen volgen. Hij had van 1848 gesproken en moest twee eeuwen achteruitdeinzen om zich in 1648 te verplaatsen; wat nood voor eene zangster met wieken als die der zijne? er zijn geene grepen op de lier buiten het bereik van hare hand. En echter, wat doet hij? eene vraag, en die vraag zelve, hoe flaauw is ze! Hier hebt gij haar: "of Duitschland, of Europa, of Nederland nog gehoor hebben voor herinnering uit vroeger dagen?" Het is zoo zwak een overgang, dat wij er geen andere vergoêlijking voor weten dan die van onzen vriend De Clercq, in een vroeger nommer van dit Tijdschrift; "ook de gave der poëzij "is in de oogen van Da Costa slechts een wapen te meer in "den onvermoeiden strijd voor zijne beginselen — een wapen,

Digitized by Google

"dat hij niet om zich zelf, maar om de diensten, die het "bewijst, in eere houdt." Intusschen vleijen wij ons dat Da Costa, de kunstenaar, de eerste zal zijn om tegen dien Da Costa, de partijtrekker, op te komen, men utiliseert zijn genie zoo maar niet. En welk een genie, voegen wij er bewonderend bij, zoodra we, dat struikelblok over, ons de hemelzalen door de Geschiedenis ontsluiten zien, zalen, langs wier wanden de wonderfeiten dier heldeneeuw zijn vereeuwigd; zalen, waarin een andere Dante ons de schimmen van een grootscher gemeenebest dan het Italiaansche begroeten doet. Maar waarom bij vreemden den lauwer geplukt, als ware het Da Costa niet zoeter te hooren, hoe hij vondeliaansch schildert in regels als de volgende:

Osnabrug
En Munster keeren hier op de eb des tijds terug;
Onsterflijke aardplek, waar twee vuurrivieren stolden,
Die in elkaer gevloeid reeds zoo veel jaren holden
Wijd over berg en dal de gronden zengend! Ziet
De sporen van hun loop in 't eindeloos verschiet
Van wegen, dicht bezaaid met blanke beendren, — steden,
Verpletterd of ontvolkt bij duizend ijslijkheden;
Hier Naarden, Haarlem en Ostende, of waar verwoed,
De Spanjaard afstuit op een uitgevasten stoet, —
Ginds, gruwzaam boven al wat ooit kronijken meldden,
Den moord van Maagdenburg! maar links en rechts uw velden
O Nordlingen! uw' kamp, o Leipzig! en den slag
Dien, Maurits! Nieuwpoorts zon u winnen hielp en zag.
Ha! op dat bloedig zand, die platgeschoten muren,
Wat scheemring, weemlend van ontzachlijke figuren,
Krijgshoofden aan elkaâr in stoutheid en genie
Gewaagd, maar ongelijk in grootheid. Daar Tilly
En Weimar, —

Hier houden we op — want zoo zeer als wij den nevel waarderen, door wiens dundoek heen wij den loop dier vuurrivieren ter nood onderscheiden en slagvelden en steden slechts in de verte gewaar worden en op zien komen, even weinig weten wij ons de schemering, het duister te verklaren, waarin de dichter Wallenstein en Gustaf-Adolf hullen blijft, en tegenover de naauwelijks aangeduide veldheeren van Spanje,

Digitized by Google

twintig Nassau's met maar éénen trek te voorschijn roept. Zoowel het aanschouwelijke als het schilderachtige der voorstelling lijdt onder deze kortheid, waarvan het onderwerp geen oorzaak kan zijn. Integendeel, zoo ergens overvloed de keuze moeijelijk maakt, het is die der reeks van groote mannen, welke de tachtigjarige oorlog opleverde. De stoffe moge honderdmalen behandeld zijn, Da Costa is zoo gewoon zijne voorgangers achter hem te laten, dat wij het hem noode ten goede kunnen houden, hier niet enkele figuren uit het volk te hebben gepenseeld, hier niet menig burger eene nieuwe onsterfelijkheid te hebben verzekerd. Ware hij zoo warm geworden, zoo allengs opgeklommen, hij zou niet onder hebben gedaan voor Van Haren, in zijn overgang tot de grootste dier schimmen, — opdat gij oordeelen moogt, herroepe ik de regels van Onno Zwier in uw geheugen:

Dees eerste — maar, in welke streken
  Gij 't eerste daglicht ook genoot;
Door wie ge uw kindsheid op zaagt kweeken;
  Uit welk een stam of bloed gij sproot;
Daar zijn geen Rijken, geene Staten,
Geen Wareldeelen of Klimaten,
  Geen Landaart, waar zijn naam niet leeft,
Vandaar de zon begint te rijzen,
Of weigert schaduwen te wijzen,
  Of ondergaande, schaduw geeft!

Of is er even veel gloed, even veel dichterlijke verheffing in deze toespraak?:

Maar in geheel die rij, wier schaduwen hier zweven,
Wie achtbaar meer dan Gij, wie nevens u verheven,
Doorluchtig Prinsenhoofd! wien na driehonderd jaar
Dit Neêrland nog vereert, als d'eêlsten martelaar
Der vrijheid, die 't u dankt? Beleid- en krachtvol Krijger
En éénig Staatsheld! diep maar ongekunsteld Zwijger
En zielvol Spreker! in wiens nooit bekrompen borst
Een zelfden adem schept de Volksvriend en de Vorst! —
Wat vijanden, zoo koen, die hem de kroon betwisten
Van staatsbezieler en bevrijder! Maar de Christen
Eert eindloos meerder nog in hem; in hem dat hart,

Digitized by Google

Zoo sterk in eigen leed, zoo week voor andrer smart;
Dat hart, ten worstelkamp met Karels zoon bewogen
Het eerst door deernis met verdrukten, mededogen
Met bloedgetuigen van Gods woord! Straks greep dat Woord,
Hem zelven in de ziel. Ach! voor die zaak doorboord,
Was ook zijn laatste zucht een bede van ontferming
Voor 't volk, in allen nood, van hoogere bescherming
Dan aardsche mogendheên verzekerd door zijn mond,
Gedenk, God van genade! aan dat geloofsverbond!
Gedenk het nog, kan 't zijn, hoe ook aan onze zijde
Geschonden en verbeurd! Gedenk het t'allen tijde
't Zij Dwangzucht persende van boven ons bedreig'
Of opdage, even snood, van ondren! Neig, o neig
Het hart van Vorst en volk, om raad bij U te vragen
Voor d'eisch, de schuddingen, de krankheên onzer dagen,
De wijsheid, die Uw gunst aan d'Eersten Willem gaf,
Strale op het moedig hoofd eens Tweeden zeegnend af!

"Werk en bid!" de dubbele les des Heeren is wel nooit harmonischer in beoefening gebragt, dan door den voortreffelijksten onzer Vorsten, die, hoezeer in verlichting en verdraagzaamheid zijnen tijd eeuwen vooruit, echter, als de grootsten van ons geslacht, behoefte aan schuldvergeving gevoelde, en haar in Christus vond. "Werk en bid!" Willem de Eerste had die woorden tot zijne zinspreuk mogen kiezen, het eene gebod gold voor hem als het ander, hij wist bij deze van minst noch meest; — maar hoe in de aangehaalde karakteristieke plaats het vroede in het vrome te loor gaat, hoe beide, de dichter en de historicus, voor de eenzijdige beschouwing boeten. De dichter, zeggen wij, want de bekeering van Willem van Oranje verleidt Da Costa van toespraak tot opmerking, tot verhaal, tot een, vergun ons de waarheid te zeggen, hier misplaatst gebed; hij heeft fluks andermaal aan te vangen: "'t Zijn viermaal vijftig jaar." De historicus, voegen wij er bij, want het bezielend beginsel van den tachtigjarigen krijg en den dertigjarigen oorlog, de vrijheid van geweten, wijkt in de schaduw voor het verbond met den Heer der Heeren gemaakt; met andere woorden, de groote schrede voorwaarts door het volk, de burgerij, de menschheid, op den weg hunner ontwikkeling gedaan, wordt voorbijgezien om aan de tusschenkomst van een, hoe zeldzaam begaafd, toch ook

Digitized by Google

maar zondig sterveling, een schier wonderbaarlijken invloed toe te schrijven.

Er is weder iets lijdelijks in den toestand onzer natie, als Da Costa haar op den dag van den Vrede van Munster in de Maagd van Nederland veraanschouwelijkt; maar we zijn billijk genoeg om te erkennen, dat de aanmerking slechts in het verband met den geheelen gang zijner gedachten hare regtvaardiging vindt. Hoe zou het ons anders van het hart mogen onze stem op te heffen tegen den greep, niet enkel door de bekende figuur op de munt onzer Republiek gewettigd, neen, in verzen als de volgende, om de plastische voorstelling welke wij er aan dank weten, hoog gewaardeerd! Welk een glansrijke dag tegenover het graauwe donker van het straks ontsloten schimmenrijk! De Maagd van Neêrland, zegt de Dichter, hief bij den vrede van Westfalen het hoofd op en zag rond!

Wat zag zij? enkel puin op uitgeblaakten grond
Door Spanjes steeds op nieuw als opgeschoten horden!
Of wel — den lavastroom reeds vruchtbaar veld geworden?
Neen! onder 't barnen zelf van 't tachtigjarig wee
Een staat volwassen, en reeds Mogendheid! de zee
Ontzagvol deinend voor den donder van die vloten,
Die 't ijs des Noorderpools haast hadden doorgestoten,
Maar straks langs zeekrer weg der Oceanen kloof
Doorsnelden, om Filips zijn Portugeeschen roof
Te ontscheuren, ook in de Oost geen Spanje te gehengen,
En Javaas Paradijs een nieuwe wet te brengen.
De Maagd van Neêrland hief het hoofd op; ja! zij zag
Lang nog vóór d'eersten straal van Munsters vrededag,
Den Wereldhandel met zijn honderden haar steden,
Voor 't stormen onvervaard des oorlogs, ingetreden;
Antwerpen, Lissabon, Venetië, aan het Y
Verplaatst, dat, sints omgord met zijn vierdubble rij
(Het Raadhuis volgde eerlang) van prinselijke grachten,
De wonderen dier eeuw nog zegt den nageslachten —
Den zegen van een grond, die d'armen voedzaam brood,
Den arbeid overvloed, den balling 't welkom bood!
De Maagd van Neêrland looft. Gods wateren besproeien
Haar zevenvoudig erf, en al haar velden bloeien
In schaduw van den rots der vreeze van Zijn naam!

Digitized by Google

Hoe deert het ons, te moeten getuigen dat wij vruchteloos naar dezelfde meesterhand omzien, als op deze met breede, maar bewonderenswaardige trekken geschilderde voorstelling van Neêrlands onafhankelijkheid en Amsterdams welvaart, een tafereel van den bloei der Kunsten en Wetenschappen dier dagen volgt. Het is aanstipping, het is gewagmaking van Rembrandt en Vondel; het is toespeling op Drebbel en Jansen; het is vermelden der stichting onzer drie hoogescholen, — maar ook niet meer. O Muze van Da Costa! wat ging u aan, dat ge de oorspronkelijke ontwikkeling onzer schilderschool, in haar idealiseren van lager volksleven en burgerlijk gezellig geneugt, voorbijzaagt; haar, die geheel Europa nog waardeert, terwijl zoo menige andere onzer glories verbleekte? O Muze van Da Costa! wat boeide uwen blik zoo zeer binnen de enge grenzen van het gemeenebest, dat ge op den oceaan geen onzer ontdekkers gewaar werdt, den naam van hunne geboortestad, hun gewest of hun geliefd vaderland in alle luchtstreken vernieuwende, waardoor het vijfde werelddeel nog naar Holland heet, al wappert de Hollandsche vlag er niet langer? O Muze van Da Costa! wat was u, dat ge deze uwer waardige gelegenheid niet aangreept, even grootmoedig in uwe vergoêlijking als ge vroeger geweldig in uwe verongelijking waart, om den eenigen de Groot regt te doen? Vreemd immers is aan u de bekrompenheid, die in de formulieren onzer Gereformeerde Gemeente de grondslagen van Christus kerk ziet, gedenkstukken voor u als voor ons van den vromen zin onzer vaderen, maar geene boeijen ten eeuwigen dage het onderzoek aangelegd. En echter, wat zullen wij zeggen, als gij uw tafereel van 1648 besluit, niet met de uitdrukking van het beginsel, dat de "nieuwe tijden" in "den nieuwen loop" beheerschen zou; maar met eene opmerking, die, hoe waar in zich zelve, echter aan het einde van de eerste helft van uwen zang de onverklaarbaarste van allen zoude zijn, als zij niet ten overgang dienen moest. Een trits van scholen, zingt ge, stort licht en laving uit voor al wat kennis zoekt:

De kennis bovenal, die van de zonde vrijdt.
De Kerk van Christus slaat dees tijden dankend gade,

En geeft haar Koning de eer, — Zijn Vrijmacht, Zijn Genade!
Neen! roept ze, Uw gangen zijn als de onze niet, o Heer!
Uw wegen boven de onze èn hoog èn heerlijk, meer
Dan boven dit ons stof en aardklomp, waar we op weemlen,
De glans en majesteit van Uwer heemlen heemlen!
Wat menschlijk overleg zou hebben toegedacht
Aan vredesjaren, lang en koesterend en zacht,
Dat voert Uw wijsheid uit door tusschenkomst van schokken,
Die uit de sombre wolk den malschen regen lokken!

Anders, houdt ons de bedenking ten goede, anders lezen wij de geschiedenis van ons gemeenebest, — de uitkomst, door u bezongen, moge verbazend blijven bij de opsomming van wat zoo klein een volk vermogt, hare verrassing verliest zij bij de herinnering, dat het zich in dien tijd voor den vooruitgang had aangegord, dat het bezield werd door liefde voor vrijheid en verlichting beide. Geen dwang des gewetens te dulden, en daardoor de menschelijke ontwikkeling voor alle belemmering vrij te waren, en tevens in daden het geloof te staven, dat Gods zegen, aan al wat goed en groot verdient te heeten, is verknocht, wat anders was het geheim dat onze vaderen eene eeuw lang op Europa's lot den beslissendsten invloed verleende en de wereld, onder den eersten en den laatsten Willem uit den oudsten tak van Oranje, van Spaansche en Fransche dwingelandij heeft bevrijd? Nederlands roeping duurt voor ons van 1572 tot 1672, en wordt vervuld door staatsgezinde en stadhouderlijke partij beide; in spijt van binnenlandsche verdeeldheid, volbrengt het buitenslands zijne grootsche taak! En welke zijn de krachten die het in staat stelden zich van deze te kwijten, zoo niet de wil, die uit weten geboren werd, zoo niet de overtuiging des gemoeds, door geloof gesterkt? Voor deze zijn dagen van beproeving slechts mijlpalen ter bereiking van het doel; helaas! eerst toen beide verflaauwden, gold ook voor ons volk het antwoord op de vraag die uwe zangster zich doet, en welke wij ter wettiging der aanmerking, die wij ons veroorloofden, gewillig overschrijven:

Hoe nu? de krijg voortaan niet vreeslijk meer den mensch?
Geen kalme vrede meer zijn uitzicht en zijn wensch? —

Digitized by Google

't Zij ver! Maar 's menschen geest, verslingerd aan deze aarde,
Heeft vaak ook deze gaaf en wat haar weldaad baarde,
Gemisbruikt en miskend, de rust verkeerd in lust,
Ten doodelijken slaap zich zelven ingesust,
Of wel den stroom des bloeds, die vrij en frisch moet bruizen,
Bevriezen laten of vermoddren in zijn buizen.

Overvloedig is het misschien op te merken, dat wij er noch het schilderende noch het schitterende in mogen huldigen, dat anders Da Costa's dictie onderscheidt; maar eene opgave der gedachte in het eerstvolgend twintigtal verzen uitgedrukt wordt vereischt, — men mogt anders de plaats voor den aanhef eener veroordeeling der achttiende eeuw houden. Het is er verre van. Den Dichter dient zij slechts ter ontwikkeling van het denkbeeld, dat onze ziel, verstrikt in eigen wil en verward in het net der zonde, somtijds van boven moet worden opgeschrikt om den God der heerlijkheid te zoeken en te vreezen. Als het hart nog voor genezen vatbaar is, zegt hij, dan zijn die schuddingen behoudend, dan kan zelfs de oorlog van volken of geesten het gezegend gevolg hebben, dat begoocheling zwicht, dat het geweten uit zijn sluimer gewekt wordt, dat de afgoden vallen en Gods woord door het Kruis zijn werking doet. Er is weinig poëzij in onze overbrenging, en echter hebben wij getrouw de woorden gebezigd, in het voor ons liggend vers gebruikt. Er is weinig verheffing tot in den trek, die op de zege des kruises volgt:

den duizendtallen
Der opgeschrevenen ten leven, tot een stof
Van aller eeuwen loop door daverenden lof!

Er is zelfs weinig verheffing in het vooruitzigt van den onverstoorbaren vrede:

Dan eerst, als van haar ban deze aarde zal bevrijd zijn,
De menschheid aan den Heer, die haar herschiep, gewijd zijn,
Geen zee meer wezen zal, waaruit de zonde welt,
Geweld en Onrecht in hun eeuwgen boei gekneld, —
Dan eerst zal 't vrede zijn, waaraan geen wormen knagen,
Dan eerst is, naar den raad van 't hemelsch welbehagen,

Digitized by Google

Geen strijd meer noodig, — maar Gods heil te zien, de lust,
En in alle eeuwigheid Zijn werk te doen, de rust.

Onwillekeurig rijst de vraag bij ons op, waaraan die verflaauwing der dichterlijke vlugt zij toe te schrijven, en met haar het antwoord: noch aan armoede van het onderwerp, noch aan uitputting der zangster; schoon honderdmalen geschilderd, de hemel op aarde blijft altijd wat er hoogst en heiligst in ons is aantrekken, en Da Costa's hart hijgt die toekomst even vurig te gemoet, als toen zij zich het eerst voor zijne blikken ontsluijerde. Waaraan dan, herhalen wij; en andermaal wagen wij het vermoeden te uiten, dat de gang der gedachten hier geen getrouwe weêrspiegeling der indrukken van des dichters geest en gemoed is, dat zich het onware der tegenstelling van 1648 en 1848 als van vrede en van oorlog wreekte tot op zijn genie. Het is maar eene gissing, die wij gaarne scherpzinniger oordeel dan het onze onderwerpen; maar terwijl we aanstippen dat 1648 verre was der wereld, ons vaderland vooral, de belofte van vrede te houden, bidden wij dat 1848 niet al de oorlogswolken over Europa, over Holland brenge, door den Dichter in het verschiet ontwaard. Volge men ons ook bij de beschouwing dezer andere helft van het vers, maar vergunne men ons tevens eerst in vlugtige trekken de tegenstelling aan te wijzen, die voor ons volk het tijdstip van den Vrede van Munster en dat van den huidigen dag oplevert; eene tegenstelling, die wij zoo gaarne door de Hollandsche politieke poëzij hadden veraanschouwelijkt gezien.

Weinige woorden zullen er toe volstaan, of heeft ze u zelve niet voor den geest gezweefd, toen gij Da Costa straks het tafereel van onzen bloei zoo fraai aanleggen, zoo flink groeperen, ach! waarom niet? ook zoo fiksch voltooijen zaagt? Wij ten minste, we hoorden naauwelijks gewagen van den staat onder het barnen van het tachtigjarig wee vast Mogendheid geworden; we zagen de zee niet deinen voor den donder onzer vloten, of we vergeleken in gedachte; - en zoo we vrede hadden met de gestalte van Jan Cordaat, nog even kloek, nog even koen in het geweer als zijn groote voorzaat, hoe kromp het hart ons zamen bij het verval, waartoe Janmaat schijnt gedoemd. Amsterdam rees de wateren uit, of

Digitized by Google

het der wereld met een nieuwen bouwtrant, met den burgerlijken, verrijken zou, — maar we ontwaakten uit den droom, want de prinselijke grachten dreigden voor de goê gemeente in moeraspoelen te verkeeren, want onder het gedruisch der mokerslagen verstomden de steenen die het voorgeslacht tot ons spreken deed, - want wij bouwden - onze beurs. En wij hoorden van wereldhandel zingen, en wij traden den nieuwen bouwval binnen: Jan Compagnie was gouvernementsklerk geworden, Jan Crediet sloop als een schim den effectenhoek uit, Jan Contant was zoek. En we waanden nog eenmaal de schittering te aanschouwen der honderde bloesems waarop onze inheemsche letterkunde bogen mogt, — maar we traden digter bij, en wat zagen wij dan tal van parasietgewassen, die zich om de struik hadden geslingerd, tot verstikkens, tot verstervens harer flinkste en fraaiste scheuten toe! Hoe onzer vaderen zin voor het verhevene zich afspiegelde in hun bijbelsch treurspel, eerstelinge zoo ernstig eene natie waard, - hoe hun levenslust zich lucht gaf in voorstellingen uit het volksleven, door dichterlijken blik op de daad betrapt! Wat hebben wij er tegenover te stellen dan verhandelaars, die den zedelijken invloed van het schouwtooneel betoogen, terwijl de menigte den ingang der Variétés bestormt! Een trits van scholen, zingt de dichter, bron en brandpunt van beschaving, drenkte den kennisdorst van heel Europa, en deed al wat geleerdheid zocht naar Nederland opgaan; helaas! ook dat is anders geworden, want wij, verstandige rekenmeesters als we zijn, we hebben het eerst van alles op ons onderwijs bezuinigd, - alsof wetenschap niet woekerrente gaf! De kerk eindelijk — och! dat zij niets dan hare heerschappij had verloren, — maar aan wie de schuld, zoo het vertrouwen der volgelingen op de voorgangers is verdwenen of verflaauwd, aan wie de schuld, zoo zedelijke moed ook bij de boden der blijde boodschap eene zeldzaamheid is geworden? We zijn aan het einde onzer afschaduwing van 1848 tegenover twee eeuwen vroeger; welk eene stoffe voor een anderen Vondel, met roskam en rommelpot, om der maatschappij onzer dagen, om mij en u mede, mijn lezer! te leeren wat ons schort. Liefde voor de zee, waarop Holland zijne onafhankelijkheid veroverde, toen onder het wigt harer vijanden de grond der

Digitized by Google

geteisterde gemeente ontzonk, — eerbied voor den schoonheidszin der vaderen, uit hun bouwtrant tot de schamele gemeente sprekende; eerbied die blijken kon, ook als zorg voor haar gezondheidstoestand bij het bestuur wat zwaarder gold — zin voor handel, die honderde handen arbeid, honderde hongerigen brood verschaft, met hetzelfde kapitaal dat in de kist des kouponnenknippers de spreuk logenstraft, dat den sluimerende en nederliggende de armoede overvalt, — oorspronkelijke ontwikkeling onzer gaven van geest en gemoed, gestaafd door teekeningen van onzen eigen volkstoestand, door grepen uit ons inheemsch lief en leed, ieder van welke, onze kennis vermeerderende, onze krachten te wisser het wit aanwijzen zou, — naijver op vrienden en vreemden, tot op vijanden toe, om met hen gelijken tred te houden in den gang van iedere wetenschap, om ten minste niet aan den staart der volkenreeks te staan, zoo wij ons al niet langer aan haar hoofd kunnen handhaven, — goedrondheid voor alles waar ons de verklaring van ons geloof, van wat wij hoogst en heiligst achten, gevergd wordt, — wat zijn het meer dan zoo vele verspreide trekken van een zelfde even beminnelijk als bewonderenswaardig geheel, van de degelijkheid des voorgeslachts?

Achttienhonderd acht en veertig!
En de band der Staten sprong, —
En de dam werd doorgebroken,
Die de Omwentlingszee bedwong!
Oorlog! oorlog! davert de aarde,
Oorlog! de oorlog, schier verjaard,
Lang door weeën aangekondigd,
Thands in vollen dosch herbaard!
Onder ging de zon van Julij
In den loeienden orkaan!
En daar rezen nieuwe tijden
En een nieuw Euroop brak aan!

Wereldgeschiedenis is wereldgerigt, o Muze! — of was de dam, door Louis Philippe tegen de Omwentelingszee opgeworpen, in het Programme de l'Hotêl de Ville beloofd, — of zijn de jongste vijf en dertig Deutsche Jahrbücher zoo vele gedenkboeken der belooning aan de volkstrouw in 1813 toe-

Digitized by Google

gezegd, of was de Italiaansche bruid in de armen van eenen Habsburg wel besteed? Daar waren er, die iederen kunstgreep van den Ulysses der nieuwe geschiedenis toejuichten, die de dagen vervuld achtten waarin de wereld den lof der loosheid zingen zou, - en echter, een enkele schok volstond, om den behouders te leeren dat Frankrijk bij brood alleen niet leeft, volstond om laat maar luide, en zoo niet onder vijanden dan toch onder vreemden, den grijzen balling de beschamende les te geven, dat ook de scherpzinnigste berekening feilen kan, als zij der menschheid slechts belangzucht toekent. Daar waren er, die eene middeleeuwsche krooning in de negentiende eeuw met bewondering in het Huis van Brandenburg gadesloegen, als hadden zij ook te Rheims den Bourbon niet zien zalven, die vergeten in Bohemen verscheiden zou, maar wiens geslacht toch op eeuwen langer regerens door Gods gratie bogen mogt; tusschen den hoogen God en een Hohenzöllern zou zich geen geschreven blad dringen — en echter was het oogenblik niet verre meer, waarin hij, de koning, blootshoofds zijne hulde brengen zou, zoo niet aan zijne slagtoffers, dan toch aan onderdanen in de dienst der vrijheid gevallen. Daar waren er, die orakels meenden te hooren in de uitspraken "der aloude wijsheid van het "Weener Kabinet;" die het modèl aller ministers zagen in hem, dien men niet louter de gave toekende, tot ieders genoegen de volken - als kudden, - onder de vorsten, - als herders, - te verdeelen, maar wiens bezorgdheid voor het stoffelijk welzijn der bestuurden zoo ver heette te gaan, dat men hem maître des plaisirs in den Prater geloofde; - en echter, al heeft Metternich tot Mahomet toe willen behouden:

De stille wateren van Weenen bruischten op!

En hij is hunne woeling ontweken!

't Was vrede, zwoel en zwaar, als wen bij zomerdagen
Een straal, van tijd tot tijd, en doffe donderslagen
Het onweêr spellen aan de zwoegende natuur,
En dan op nieuw de lucht verheldert, en het vuur
Des dampkrings mensch en dier belaadt met dubble zwaarte.

Wereldgeschiedenis is wereldgerigt, maar terwijl de Neme-

Digitized by Google

sis der Ouden een langen weg had af te leggen, eer zij den schuldige inhaalde, volgt in onze dagen de vergelding het vergrijp met de snelheid der gedachte — eene halve eeuw Fransche Historie verkondigt in éénen adem wat er geschiedde en hoe het gewroken werd. De Omwenteling in hare zich tooversnel ontwikkelende phases, — het Consulaat, — het Keizerrijk, — de Restauratie, — de Julij-Dynastie, — en sinds gister — weder de Republiek, in ruim vijftig jaren! "Verlichting," zingt de Dichter:

Verlichting middlerwijl vervolgt haar loop veroovrend,
Ook zij ontdekkend meer dan heelend, en meer toovrend
Dan stovend, — zij, die naam en schittring al te vaak,
Eenzijdig en ontrouw, ten dienst leende aan de zaak
Van heilloos Ongeloof, natuur- of menschvergodend,
Of 't menschdom openlijk tot vleesch- en stofdienst noodend, —
Hoe 't zij, de volken eer vervreemdend van den God,
De ontkenning van Wiens woord en éénig gôed gebod
Van ouds de welbron was van 's werelds diepste ellenden!

Onbevredigd als die verklaring met haar "meer," en "al te "vaak" en "eer" ons laten moet, gegeven door de Muze eens mans, wiens poëtisch-politische overzigten zoo groot een gehoor vinden, en in zoo menig opzigt verdienen dit te doen, zijn wij slechts billijk als wij erkennen, hoe oneindig hooger Da Costa staat dan de zoogenaamde behoudende partij ten onzent. Vraagt gij haar gevoelen over dit eigenaardig verschijnsel onzer eeuw, de antwoorden zijn gereed, — maar welke! "De wuftheid, de woelzin, de weerhaansaard der Franschen," klinkt het u tegen, en een zucht neemt de plaats der oplossing in, als gij de tegenbedenking waagt: of er dan ooit besmettelijker koorts heeft geheerscht dan die, waardoor half Europa in de jongste dagen werd aangegrepen? "De heer-"schappij der Dagbladen," is de variant, hoofdschuddend uitgebragt, en die men slechts weet te herhalen, wanneer ge u verbaast, welke wonderkracht, zoo niet die der waarheid, er dan toch in de voortbrengselen der drukpers schuilt, die, door Napoleon in de ideologen vervolgd, door Karel den Tienden met de censuur geslagen, door Louis Philippe zoo dikwijls het parquet overgeleverd, eindigt met elken vijand te verslaan,

terwijl zij zich, dag aan dag, haar blaadje door de goê gemeente betalen laat. Anders, dan die Don Quixotische navolgers van Bilderdijk, die Parijs in vlammen wenschen te zien opgaan, en Lamartine in dien laaijen poel gaarne verteerd zouden zien, anders dan zij, aan wier hoofd het ons deert den begaafden Ten Kate te zien, anders dan zij denkt en dicht Da Costa, van wien Beets even schoon als waar zingen mogt:

> Een hart, aan niemands zorgen vreemd
> Dat een verteerend aandeel neemt
> In al wat onze tijden baren;
> Dat wat er kiemt en wat er woelt
> Snel en nadrukkelijk gevoelt;
> En, diep bewogen met de scharen,
> Wat land en volk beweegt en raakt
> Meêlijdig tot het zijne maakt;
> Een geest te groot om zich te sparen
> Om zich te onttrekken aan den vloed,
> Die op hem aanstormt met zijn baren,
> En die, met koninklijken moed,
> De boosheên, die de lucht doorwaren,
> Om hart en hoofden in te varen,
> De kracht op zich beproeven doet;

Een geest, wiens waarheidsliefde, zouden wij er willen bijvoegen, geen oogenblik aarzelt te erkennen, wat hij goeds in het, volgens zijne opvatting, kwade vindt, wat hij voortreffelijks in zijnen vijand waarderen leert, en van wien wij slechts bepaalder uitkomsten voor het heden verlangen, om hem, bij de bewondering voor zijn talent, onzen dank voor zijnen invloed te brengen. Een geest eindelijk, die, aan Gods wereldbestuur geloovende, onze overtuiging deelen moest, dat eene vernieuwing des aanschijns van Europa, zoo snel te weeg gebragt, dat het oog naauwelijks de reeks van omwentelingen volgen kan, zoo sterk sprekende, dat de toestand van voor twee maanden, vast twee eeuwen achter ons schijnt te liggen, voldingend het vermolmde der omgestorte zuilen bewijst, en niet door oorlog tot louter vernieling voeren kan. Eischen wij dus doende te veel, in een tijdperk van staatkundige ontwikkeling, waarin allen verkeeren, maar zich vooral een nieuw verschiet opent voor hen, die zich niet

Digitized by Google

reeds voor jaren den vooruitgang aansloten, uit sympathie voor de in hunne verwachting bedrogen volken, uit vergelijking van ons verleden met onzen tegenwoordigen toestand? Welligt — en toch blijve de opmerking staan, niet enkel uit bewustzijn dat de vriend ons haar ten goede zal houden, neen, vooral dewijl de Dichter er zijn voordeel mede kan doen. Of zou de beeldtenis, door hem van Lamartine in dit vers ontworpen, even als de omtrek dien hij er in de *Stemme des Heeren* van leverde, niet geleden hebben onder het zwevende van zijn oordeel over de tooverkracht door zijne taal uitgeoefend, en het verderfelijke des stelsels door hem verkond, over den zegen dien de toenadering van het hoog en laag geplaatste in de maatschappij verspreiden kan, en den vloek aan de instellingen van een oppermagtig volk verknocht? — Zoo neen, dan zou er gebrek aan studie zijn in de opvatting van dit karakter, en we gelooven, dat het daaraan bij Da Costa niet ligt. — Een staatsman, omstraald van dichterlijke glorie, zingt hij, grijpt de veder der geschiedenis, om aan Frankrijk, om aan heel de wereld, eene heerlijkheid te melden, "in draf van gruwelen "toebereid." Het is Lamartine, die zijne "Histoire des Giron-"dins" schrijft; maar het mag een waagstuk heeten, tot voor gaven als die van onzen dichter toe, het doel dat den auteur voor den geest zweefde in twaalf berijmde regelen, ook zelfs maar af te schaduwen. Vier van deze zijn der zeven hoofdfiguren van de eerste revolutie toegewijd; we mogen niet verzwijgen dat, door overijling van compositie misschien, de meeste van deze in het vers minder juist zijn geteekend, dan in de "Histoire." Immers, de Fransche proza zou zegevierende op kunnen komen tegen de Hollandsche poëzij, als de laatste in "de ont-"zachlijkheid der stem van Mirabeau" het even keurig als kernig "Mirabeau, la foudre de la révolution," meent weêr te geven. "De smarten van Vergniaud" zeggen geheel iets anders dan "Vergniaud, l'élan," altijd der omwenteling; en Voltaire wordt beter gekarakteriseerd als haar *bon sens*, dan door het onbestemde der diensten, die hij haar bewees. Maar het zijn vooral de beide meest schrikwekkende figuren uit den drom, aan welke in het vers andere, geheel verschillende eigenschappen zijn toegekend, dan in het verhaal; Da Costa spreekt van "de

Digitized by Google

"geestdrift van Marat, en de deugd van Robespierre," terwijl Lamartine resumerende "Marat, la fureur" en "Robespierre "l'utopie de la révolution" noemt.

Heel Frankrijk luistert toe, (reeds trilt de troon!) hij spreekt:
"De Omwentling! — min het bloed, dat de aarde heeft doorweekt!
"De Omwentling! — min de schuld der woede van haar vrinden!
"Ziedaar wat de aarde rust en grootheid zal doen vinden!
"De heilvolkaan die, heeft ze vroeger vuur gebraakt,
"Thands — tot beregening met enkel vrede ontwaakt!"

"La révolution française fut un volcan sans doute, mais un "volcan de vérités," zeide Lamartine, volkomen èn de vaart waarmeê die vuurvloed van waarheden neêrstormde, èn het gevaarlijke van den toestand dergenen die er door werden verrast, schilderende, — Da Costa heeft de vergelijking voortgezet. Won zij er bij?

Vermeetle, die den storm al spelend dus ontketent.
En, reeknende op den mensch, geen driften mederekent,
Geen zonde! —

Is dit juist, als het een en zestigste boek der Girondins, als het werk zelf eindigt, met de volgende woorden: "Le crime a "tout perdu en se mêlant dans les rangs de la république. Com-"battre ce n'est pas immoler. Ôtons le crime de la cause du "peuple comme une arme qui lui a percé la main et qui a changé "la liberté en despotisme; ne cherchons pas à justifier l'échafand "par la patrie et les proscriptions par la liberté; n'endurcis-"sons pas l'ame du siècle par le sophisme de l'énergie révolu-"tionnaire; laissons son coeur à l'humanité, c'est le plus sûr et "le plus infaillible de ses principes, et résignons nous à la "condition des choses humains. L'histoire de la Révolution "est glorieuse et triste comme le lendemain d'une victoire et "comme la veille d'un autre combat. Mais si cette histoire "est pleine de deuil, elle est pleine surtout de foi. Elle res-"semble au drame antique, où, pendant que le narrateur fait "le récit, le choeur du peuple chante la gloire, pleure les "victimes, et élève un hymne de consolation et d'espérance "à Dieu!"

Digitized by Google

Op Da Costa's standpunt begrijpen wij volkomen de overtuiging, die hem de volgende woorden ingaf:

> Beklagenswaardige veel meer nog, voor wiens oor
> De stem des Levenden in d'Eeuwgod ging te loor!
> Ach! die op d'eigen grond met martlaars en profeten
> Van 't kruis, den Bijbel van uw moeder hadt vergeten!

Doch verklare Da Costa zelf ons, waarom de zestig dagen die Lamartine aan het bestuur hadden gezien, toen de bovenaangehaalde regelen werden geschreven; de zestig dagen waarin hij, enkel door de kracht des woords, in de rust van Parijs den vrede der wereld wist te bewaren, den Dichter geen kreet van bewondering hebben ontlokt? Wij willen: "Vermeetle!" en "Beklagenswaardige!" niet hebben uitgewischt, we gelooven slechts niet, dat daarmede de beeldtenis voltooid is eens mans, die bestemd schijnt op de nawereld een indruk te maken, dien van Washington overtreffende!

Er volgt eene fraaije plaats in het luisteren van Frankrijk naar de geschiedenis der Girondins.

> Lichtzinnig weggesleept, of diepbewogen? hoe
> Het zij, de zee zette op, en 't werd een hoorbaar ruischen
> Der waatren, 't is eerlang een onheilbarend bruischen!

Aan zulke trekken herkent men den meester; — waarom dien indruk verzwakt, door eene toespeling op en geene veraanschouwelijking van het noodlottige schot voor het Hotel du President du Conseil? Genoeg — het gemeenebest is aan de aarde verkondigd, en:

> Geheel Euroop ontfangt den schok; de kreet der volken
> Gaat op, gemengd van schrik en gramschap tot de wolken.
> De kracht der legers zwicht, de band der Staten springt.
> Sicielje is ver reeds van Itaalje, Itaalje wringt
> Van Oostenrijk zich los. Heel Duitschland door, ontladen
> Zich bliksemschicht op schicht, van Holstein tot aan Baden,
> Van Keulen tot Berlijn; ja, — 't wonder steeg ten top, —
> De stille wateren van Weenen bruischten op!

Er is iets bitters tegen Duitschland in de volgende regelen, iets spottends zelfs tegen Duitschland, "dat zich bij stervende

Digitized by Google

"fabrieken, geschonden overheid, en in asch gelegde kastee-"len" afvraagt, of het keizerrijk of republiek worden wil? Eer wij er den Dichter hard over vallen, herinneren we ons, hoe we zelve te moede waren, toen ons, voor eerste wapenfeit van het vrije Duitschland, de aanranding van het Deensche Sleswig teleur heeft gesteld, — maar is die strafheid van oordeel billijk, als men zich de plotselinge overgang, de opwinding des oogenbliks, voor den geest roept? Gegrond als bij wijle de vrees zijn moge, dat de meer vrijgegeven dan vrijgevochten volken vergeten zullen, dat ook voor hen de wereldgeschiedenis wereldgerigt zijn zal, welkom, driewerf welkom zou ons hier een blijk van sympathie voor de eenheid van Germanje, voor de onafhankelijkheid van Italië, voor de aanlichting eens schooneren dags voor Polen zijn geweest. Het viel van de Hollandsche poëzij te vergen, in de ure waarin zij van 1648 gewaagde, — schoon zij de oorlogsraderen uit de verte hoorde aanrollen, zij had nieuwe tijden verkondigd, een nieuw Euroop, zong zij, brak aan, — wie had als zij regt, den volken geloof, eendragt, volharding, toe te roepen? We hadden voor die driedubbele verkondiging van hooge waarheden, aan het intellectueele Duitschland, aan het zoo vaak verdeelde Italië, aan het de vonk der nationaliteit onder de asch aanblazend Polen, den Dichter gaarne de herhaling der profeetcy van het Duizendjarig Rijk geschonken.

Ondankbaren dat we zijn! — de schildering dier verwachtingen leidt Da Costa tot de bij zijne jongste politieke verzen zoo zeer gewenschte verklaring, dat de Christen ondanks deze verpligt is, ijverig deel te nemen aan iedere poging, die tot heil des volks, die tot hervormen leiden kan: slechts niet onder die dubbele leuze van den eeuwgeest, zingt hij, "gelijk-"heid van nature en oppermacht van 't volk!" En met meer dichterlijken gloed, en met meer welsprekende waarheid is de eerste dier stellingen wel nooit bestreden, dan in de volgende verzen, welke de voortreffelijkste evenaren, ooit uit zijne veder gevloeid:

Gelijkheid, ijdler spook dan 't schijnbeeld van de wolk!
U zoeke, wien het lust, waar de opgewroete graven

Hun lijken leveren den gieren en den raven, —
Op 't puin van wereldsteên, in assche neêrgelegd,
Of, liever, met de ploeg tot enkel niet geslecht!
Nooit dáár, waar heerlijkheid, beweging is, of leven!
Niet bij dier zonnen heir, die aan de heemlen zweven,
Niet bij het grasgebloemt, door 's wandlaars voet betreên,
Niet (hoe veel minder nog!) in 't zamenstel dier leên
Van 't ligchaam, die, bestemd elkander te onderschragen,
Elkander dienst te doen, elkanders last te dragen
Hun roeping door 't verschil vervullen. — Wie u roemt,
Gelijkheid! roemt den dood. —

Uit studie onzer vroegere geschiedenis aan den constitutioneel-monarchalen regeringsvorm gehecht, hebben wij met onzen Dichter over zijn afkeer van het beginsel der oppermagt van het volk niet te twisten. Vraagt men ons echter, of hij het even voldingend bestrijdt als de leer der gelijkheid, dan aarzelen wij toestemmend te antwoorden: "De Machten "zijn uit God," zal wel niemand tegenspreken, die aan Zijn wereldbestuur gelooft, en, door bijna zestig eeuwen geschiededenis geleerd, geene maatschappij denkbaar acht, waarin gelijkheid voorzitten zou. Maar als Da Costa van het instorten van troonen gewagend, in de kracht die deze omwerpt, geen regt, in het feit slechts de volbrenging eener straf ziet, welke is dan de toetssteen voor de volken waar opstand laakbaar is of omwenteling loffelijk wordt?

De dichter vaart voort:

Maar wie uw waanzin doemt,
Hij late een andren eisch, dien onze tijd doet hooren,
Te meerder ruimte toe, en wacht' zich dien te smoren!
Toenaadring eischt Gods orde en dezer tijden nood.
Toenaadring (waar ze ontbreek') van Vorst en volk, van groot
En klein, van arm en rijk, van standen en belangen!
God wilde 't onderscheid van gaven, rijkdom, rangen, —
Maar ook dat onderscheid beheersch' Zijn Woord en Wet,
Zijn Wijsheid! en ook hier is 't voorbeeld ons gezet
In de ordning der Natuur, waar zich twee krachten paren
Die, strijdig slechts in schijn, het Wereld-al bewaren
Van in te storten of, verspat, uit één te slaan......
Eén zelfde middelpunt stoot ván zich en trekt aan!

Dus ook de maatschappij in 't tijdperk ons verschenen.
Waar Orde op afstand plaatst, moet Liefde op 't naauwst veréénen.

Het is edel gedacht, het is fraai uitgedrukt, en dezelfde lof komt den laatsten alexandrijnen toe, waarin de dichter onzen geliefden Koning opwekt, — neen, wij zouden onregt doen, als wij de woorden in ons proza verwaterden:

O Koning, bij den galm der doorgebroken tijden
Treed Gij —, met dat voor- God- behoefte- en schuld-belijden
Van ouds den Vaadren zoo gezegend, — Vorstlijk voor!
En dring' die stem heel 't land als met bazuinkracht door!
Zoo keere op U (het eerst!) Uw hart, Uw huis, Uw wegen,
De aan 't vragen naar Zijn wil steeds vast verbonden zegen!
Euroop zie op uw kroon verdubbeld neêrgedaald
Den glans die, nooit getaand, uw krijgszwaard heeft omstraald!
't Zie, bij uw Vorstenmoed, die aller moed steeds wekte, —
Uw blik, — die steeds zoo wis 't beslissend punt ontdekte,
Waar zich de zegepraal op 't slagveld grijpen liet,
Voorspoediger dan ooit gericht op 't Staatsgebied,
Om met dien blik, dien moed, niet twijflend te onderscheiden,
Waar handlen wordt vereischt, voorkómen, of verbeiden!
Wat losgelaten moet, — omdat het God gebood, —
Of, naar de Oranjeleus, gehandhaafd tot den dood!

Een woord slechts — niet om onze hoofdbedenking tegen dit dichtstuk, van fraaije plaatsen overvloeijende, te herhalen, neen, om Da Costa's invloed door volgende verzen vruchtbaarder te doen werken. — Z. M. heeft bereids over onze vroegere instellingen het vonnis geveld, haar aan herziening onderwerpende; in welke stemming wil de Dichter dat Hij ons voorga in het gebed, dat het volk hem volge? Vol van onze historische herinneringen, is zijn antwoord, en wij aarzelen niet er bij te voegen, naar het voorbeeld van hem, die "Werk en "Bid!" tot zijne zinspreuk had mogen voeren, die wist wat hij wilde en welke krachten er in het volk, dat hem aan zijn hoofd riep, waren weggelegd. Waarom bezong Da Costa dan 1648 zonder onze onverschilligheid van 1848 te gispen, — waarom is andermaal de toekomst des Heeren, en niet de keuze voor het heden te doen, niet vrijheid door vooruitgang, de laatste galm van zijn lied? Laat ons regtvaardig zijn, het dichtstuk bestaat niet uit louter vragen, als: Wachter! wat is er van

Digitized by Google

den Nacht? het geeft ons regt tot de hoop, dat ook het uur tot handelen voor hem met rassche schreden nadert.

Wij wenschten in den aanvang van dit opstel een woord in het midden te brengen over Hollandsche politieke poëzij onzes tijds, we hebben aan het einde der beschouwing van de eerste helft van dit dichtstuk, onze gedachten over hare strekking ontwikkeld, er ligt ons nog iets op het hart. Het is geene herhaling van het verlangen naar den geessel der satire, al hebben wij behouders leeren kennen, die zich zelfs den knoet zouden getroosten, mits hun de betaling der rente maar gewaarborgd werd; al komen eenige hervormden allernaïfst voor de behoefte huns geloofs aan wedergeboorte uit, als ze bij regtstreeksche verkiezingen der Roomschen invloed duchten. Het is eene opwekking tot studie, waarbij we op de sympathie rekenen van al wat menschelijk voelt, eene bede om veraanschouwelijking van toestanden, die wij ons zoo gaarne vleijen dat slechts behoefden te worden gekend om te worden beklaagd en verholpen. Wij bedoelen, om nog eenmaal de woorden des Dichters te bezigen:

> De spanning, dreigende als de spanning van een boog!
> Want aan die menigten, om werk en brood verlegen,
> Benijdt het werktuig, aan des menschen plaats gestegen,
> Den arbeid en zijn loon. De Maatschappij gevoelt
> Haar evenwigt gestoord. Haar ligchaam kwijnt en woelt
> Bij beurten; 't is de plaag van kankrend pauperisme

Het is het lot des volks, dat wij door de kunst in beeld wenschten gebragt te zien, om meêgevoel te vinden; het lot des volks dat tot heden in alle landen alle lasten heeft medegedragen, en zich alom zoo weinig lusten toekennen zag; het lot des volks, dat ook ten onzent door geene grondwetsherziening zal worden gebaat, tenzij met den zin der vaderen voor vrijheid, ook der vaderen zin ter verzorging weder ontwake. Onze patricische aristocratie is uit de aeloude burgerij opgewassen; wat er voortreffelijks in het volk schuilt, vinde in ieder opzigt gelegenheid burgerman te worden! Slechts ontwikkele het zich zelfstandig en niet door een ziekelijk patronaat. Vrije handel belooft honderde handen arbeid en brood, belooft het laat-

Digitized by Google

ste bij meer onafhankelijkheid dan de nijverheid in naburige landen vergunt. De opwekking van gewestelijk, van stédelijk leven, die de hervorming onzer staatsinstellingen volgen moet, zoo deze baten zal, kan voor velerlei krachten nieuwe werkkringen openen. Maar ook ten onzent, waarom het verheeld? heerscht de kwijning, in het vers geschetst, schoon de gemeente, het zij tot haren lof gezegd, nog in geene woeling even vruchteloos als verstandeloos, heul heeft gezocht. Amsterdam was er getuige van, hoe het volk, een oogenblik verlokt door het geopend uitzigt op verbetering van zijn lot, fluks den ruigen hoop den rug toewendde, die geen eelt in de handen maar lange vingers had. Amsterdam was er getuige van, welk een diepen wortel in het Hollandsche hart eerbied voor eigendom, eerlijkheid, eer tot onder het gelapte buis hebben geschoten. Amsterdam heeft gevoel en geloof gevonden, waar geene kennis werd gekweekt, — terwijl de wetenschap voortschrijdt in het ontdekken van wetten, wenschten wij dat de poëzij ten onzent die nog zoo weinig gekende gaven waarderen deed!

E. J. POTGIETER.

NASCHRIFT.

Indien de inrigting van een tijdschrift gedoogde, dat in de laatste dagen der maand eene reeks van gezette bladen wegviel, deze hadden het onzentwege mogen doen; want onder het nazien der drukproeven verraste ons niet slechts de naamteekening van Mr. Is. da Costa onder het Adres aan de Tweede Kamer ter betuiging van verkleefdheid zoo aan het monarchale beginsel als aan het Huis van Oranje en adhesie aan het stelsel door den Tijdelijken Minister van Justitie, den 13den Mei in de Tweede Kamer ontwikkeld, maar gewierd ons ook van zijne hand de brochure: "Het "Oogenblik," enz. Goedronder toetreding tot echt Hollandsche politiek laat zich niet denken; moge hij onze blijdschap daarover afmeten, naar de belangstelling, in deze voor hem thans overtollig geworden bladen aan den dag gelegd.

Digitized by Google

TWEE NIEUWE BIJDRAGEN

TOT HET VÓÓR EN TEGEN

DER REGTSTREEKSCHE VERKIEZINGEN.

De regtstreeksche verkiezingen tot de nationale vertegenwoordiging, bestreden door Mr. G. W. Vreede, Hoogleeraar te Utrecht. Amsterdam, J. F. Schleijer, 1848. 80 bl. in 8°.

Volkswil en vrije verkiezingen. Eene politische Bijdrage van Mr. C. W. Opzoomer. Leyden en Amsterdam, bij Gebhard en Comp., 1848. 28 bl. in 8°.

Niet ten onregte meenden wij de in het laatste nommer van dit tijdschrift aangekondigde vlugschriften als "eerste-"lingen eener zeker nog lang niet voltooide reeks" te mogen begroeten. De strijd, in den loop der voorlaatste maand aangevangen, is gedurende de jongstverloopene met geen mindere levendigheid voortgezet, en wekt meer en meer de aandacht van het publiek, dat thans, zoo niet alle kenteekenen bedriegen, allengs de politieke onverschilligheid schijnt af te schudden, waarin het te lang gedompeld was. Inderdaad, de prikkelbaarheid der openbare meening zoude ten onzent dan ook wel ten eenenmale en voor immer verstompt moeten zijn, zoo de gebeurtenissen der jongste dagen tot hare opwekking krachteloos gebleken waren. Wij zullen in-

Digitized by Google

tusschen, bij de onmogelijkheid om ook maar met een enkel woord van de vele vlugschriften te reppen, sinds de verschijning van ons laatste artikel in het licht gekomen, waaronder meer dan één van buitengewone verdienste, ons ditmaal slechts tot twee bepalen, waarin de vraag, ook door ons in het vorig nommer aangeroerd, nader wordt toegelicht.

Die vraag, rondom welke de strijd zich nog steeds bij voorkeur beweegt, raakt de wijze, waarop de volksvertegenwoordiging gekozen zal worden. Op dit punt blijft het ontwerp, dat regtstreeksche verkiezingen met een matigen census voorstelt, van meer dan ééne zijde tegenstand ontmoeten. Dat zulk een tegenstand door een groot deel van de bevoorregten der tegenwoordige orde van zaken geboden wordt, die eigenlijk geen enkel misbruik willen zien wegvallen, en liefst alle de sporten zouden behouden van den ladder, langs welken het hun gelukt is in de hoogte te stijgen, maar zich nu, de onmogelijkheid eener volledige reactie inziende, aan het stelsel der dubbele verkiezingen als aan een laatste behoudsanker vastklampen, zal niemand verwonderen. Evenmin wekt die tegenstand bevreemding van de zijde dergenen, die, op het voetspoor van den publicist, wiens gevoelen wij in het vorig nommer van dit tijdschrift bestreden, eigenlijk tegen elke waarlijk constitutionnele theorie te velde trekken, en een onvindbaren middenterm zoeken tusschen den absoluten en den representativen regeringsvorm. — Maar er zijn ook velen, die verklaren de volksvertegenwoordiging met al hare noodzakelijke gevolgen te verlangen, en echter in eenen dubbelen graad bij de verkiezingen tot de nationale vergadering een waarborg zoeken tegen de gevaren, waarmede regtstreeksche verkiezingen schijnen te dreigen, tegen de misbruiken, waarvan zij onafscheidelijk geacht worden.

Die partij heeft in den Utrechtschen Hoogleeraar Vreede een bekwaam en krachtig orgaan gevonden. Moge al de brief, waarin die schrijver aanstonds na het uitbarsten der Fransche omwenteling op het uitstellen der toegezegde grondwetsherziening aandrong, bij velen het vertrouwen geschokt hebben, dat zij in zijn staatkundig doorzigt plagten te stellen, geen voorstander der directe verkiezingen zal

zijne laatste brochure uit de hand leggen, zonder aan de bekwaamheid hulde te doen, waarmede de argumenten, die voor de tegenovergestelde meening pleiten, gerangschikt, en op een grondslag van schijnbaar onweersprekelijke feiten en onwederlegbare aanhalingen gevestigd zijn.

Intusschen, mits men zich niet door den stortvloed van opgaven en citaten late overstelpen, en de reeks nog eens met kalmen blik doorloope, eer men de ongunstige slotsom, door den schrijver daaruit opgemaakt, onderschrijve, valt het zoo zwaar niet de leemten aan te wijzen, welke het verband der schijnbaar zoo naauw geslotene redenering afbreken. En inderdaad, wat wonder, zoo zelfs de kunst om cijfers te groeperen is uitgevonden, dat er ook een middel bestaat om feiten te rangschikken, waarvoor men zich niet minder heeft in acht te nemen.

Reeds aanstonds moet het ons in het oog vallen, dat, terwijl de eene zijde van het betoog tot in de geringste details met groote naauwkeurigheid is doorgevoerd, de wederzijde geheel ontbreekt. Zoo toch de strijd tusschen directe en indirecte verkiezingen op het terrein der geschiedenis moet beslecht worden, dan hebben wij regt zoowel historische bewijzen vóór de laatste als tegen de eerste te eischen, opdat niet alle gebreken, van den aard der maatschappij en de natuur der menschen onafscheidelijk, op rekening van het eene stelsel gebragt worden, terwijl het andere in ongerepte blankheid daarneven sta. In België en Engeland biedt zich de gelegenheid tot zoodanige tegenstelling niet aan, wijl daar slechts het eene stelsel werd toegepast. De Fransche geschiedenis daarentegen levert bij afwisseling voorbeelden van de aanwending van beide kiesvormen. Maar de Heer Vreede, die bijna een derde deel van zijn geschrift aan de scherpe teekening der misbruiken wijdt, welke de toepassing van het stelsel der regtstreeksche verkiezingen bevlekt hebben, en voor de schildering der omgekochte en karakterlooze kamers van Karel X en Louis Philippe de donkerste kleuren van zijn palet veil heeft, vergenoegt zich bij wijze van tegenstelling aan te stippen, dat de constitutie van 1791 *dubbele* verkiezingen voorschreef, en dat hetzelfde kiesstelsel de kamer der

Digitized by Google

honderd dagen heeft voortgebragt, "tot welke Lafayette en "Lanjuinais behoorden."

Alsof het voorbeeld der assemblée législative en der convention nationale, beide vruchten van indirecte verkiezingen, inderdaad voor de gematigde en geruststellende uitkomsten pleitten, waartoe dat stelsel volgens den Heer Vreede leidt! Alsof het bezadigde liberalisme van de kamer der honderd dagen niet veeleer zijne oorzaak had in de eigenaardige houding, waarin zich de natie jegens den teruggekeerden en geheel van hare stemming afhankelijken kiezer bevond, dan in het kiesstelsel, onder welks werking die kamer was bijeengeroepen! Alsof de tegenwoordigheid van Foy en Manuel in de kamers van Lodewijk XVIII, van Laffitte en Lamarque in die van Karel X, van Lamartine en Arago in die van Louis Philippe, niet evenveel en meer zegt dan de verschijning van Lanjuinais en Lafayette in die van Napoleon! Alsof de "chambre introuvable" niet juist eene vrucht was van het dubbele kiesstelsel! Alsof de Heer Vreede, zoo hij licht over de beide zijden van het vraagstuk had willen werpen, in stede van een pleidooi voor de eene partij te leveren, bij zijne vele aanhalingen niet de plaats van Benjamin Constant had kunnen voegen, waarin deze het tijdperk, dat aan de invoering der kieswet van 1817 voorafging, "l'époque" heet "de ces simulacres d'élection, où ni la nation, "ni ses intérêts n'étaient réprésentés[1]!" Zoo schemert er in het betoog des Hoogleeraars in allen gevalle eene groote partijdigheid vóór de indirecte verkiezingen door, hoe gegrond overigens het vonnis zijn moge, tegen elk direct kiesstelsel uitgesproken.

Maar op dat vonnis zelve zou nog wel iets af te dingen zijn, zoo onze ruimte ons toeliet den Hoogleeraar op den voet te volgen. Zoo toch de voorname grieve tegen de regtstreeksche verkiezingen daarin ligt, dat zij te veel spel laten aan den invloed der regering, waarom dan aan het Belgisch kiesstelsel tot verwijt gemaakt, dat de afgevaardigde Castiau zich republikein durfde verklaren, hetgeen althans

[1] Cours de politique constitutionnelle par Benjamin Constant, 3e edition. Brux., 1837, p. 249.

niet voor de afhankelijkheid zijner kiezers bewijst? Indien voorts België zoo grooten last lijdt van de heerschzucht der geestelijkheid, waardoor is, nadat deze zich van de vrijheid van onderwijs, vereeniging en briefwisseling — waarop de Heer Vreede al zeer ironisch schijnt neêr te zien — een zoo geducht wapen gemaakt had, de liberale partij thans in het bezit eener beslissende meerderheid? Zoo de "schaamtelooze "kuiperij" der ministers van Karel X de regering, volgens de verzekering van Ganilh, volstrekt meester maakten der verkiezingen, vanwaar in 1830 de 221 onderteekenaars van het adres, dat den koning dwong, wilde hij langer zijne oogmerken bereiken, de noodlottige grenspalen der wettigheid te overschrijden? Zoo eindelijk, in het oog van den Heer Vreede, de kamers van Louis Philippe werkelijk zoo diepbedorven en verachtelijk waren als hij ze in het belang zijner argumentatie (bl. 21—26) schildert, vanwaar (bl. 12) zijne bitterheid tegen het "toomeloos voorthollend graauw," en "het "klein getal gewetenlooze eerzuchtigen," welker tusschenkomst aan dat rijk van omkooping en bedrog een plotseling einde maakte?

Wat Engeland aangaat, zoo het "de regtstreeksche ver- "kiezingen niet zijn, die wij dààr met de meeste opgeto- "genheid aanstaren:" vanwaar dat sinds lang, waar het groote en heilrijke hervormingen geldt, de initiative bij het lagerhuis behoort, en het hoogerhuis, dat voor zoovele onzer halve liberalen een punt van aandoenlijke maar onvervulbare begeerte is, zijne voorname verdienste daarin vindt, dat het ter goeder ure den aangewezen weg weet te volgen? Niemand daarenboven benijdt aan Engeland de tooneelen, die zijne regtstreeksche verkiezingen ontsieren, — schoon het merkwaardig is, dat het kwaad der geldverspillingen, bij die gelegenheid gevorderd, juist omdat het van beide zijden wordt aangewend, zichzelf als het ware neutraliseert —; maar niemand vreest ook in ernst ze op het vasteland te zien overgebragt. Wat moet het daarenboven bewijzen, wanneer de Heer Vreede onder de feiten, welke hij tegen de regtstreeksche verkiezingen aanvoert, de misbruiken opsomt, welke vóór de reform-bill in het Engelsche kiesstelsel plaats vonden? Zoo

Digitized by Google

in 1831 zeven pairs over 63 plaatsen in het Huis der Gemeente beschikten, bewijst dat iets tegen de regtstreeksche verkiezingen, of is er eenig verband tusschen de befaamde rotten-boroughs en ons ontwerp van grondwetsherziening?

En België! Wij weten niet, tot welken idealen staat van politieke volkomenheid de Heer Vreede ons denkt op te voeren; maar velen met ons zouden waarschijnlijk volkomen bevredigd zijn, zoo zij onze provinciën op het staatkundig standpunt der voormalige zuidelijke gewesten, ons sedert 1830 zoo verre voorbijgestreefd, zagen opgevoerd. De Heer Vreede schijnt dan ook zelve de ongenoegzaamheid te gevoelen van het bewijs, dat hij uit België's toestand tegen de regtstreeksche verkiezingen put; althans hij beijvert zich de omstandigheden op te sommen, welke aan dat kiesstelsel in België eene gunstige werking verzekerd hebben, die het bij ons zoude missen. Wij kunnen die opvatting niet deelen. Zoo gelijkheid van geloofsbelijdenis België voor godsdienstscheuring bewaarde, werkte zij juist die priesterheerschappij in de hand, welke in 1830 als het onvermijdelijk lot der afvallige gewesten voorspeld werd, en waarvoor men zelfs ten onzent, trots de meerderheid onzer protestantsche bevolking, zoo bevreesd is of zich zoo bevreesd houdt. Men vergete daarenboven de splitsing tusschen Walen en Vlamingen niet, waartegen onze volkseenheid zoo gunstig overstaat. Was het eindelijk een voordeel voor België, dat de partijen gedurende de eerste jaren van den nieuwen staat in hunnen gelijken haat tegen Holland en hun gemeen belang tegenover Europa een punt van vereeniging vonden, dat al te snelle en te scherpe scheuring voorkwam: — tegen dat voordeel weegt waarlijk het bezwaar wel op, om uit enkele afgescheurde gewesten, in partijen gedeeld, door vreemde gelukzoekers overstroomd, door een wel georganiseerden vijand bedreigd, en door geheel Europa met wantrouwen aangezien, een nieuwen staat te vormen. Kan men in ernst volhouden, dat zulk een oogenblik geschikter is om een stelsel toe te passen, dat men zelve als gevaarbrengend en onrustbarend afschildert, dan het tijdperk van rust, dat wij, ondanks de woelingen van het overig Europa, thans ten onzent beleven? Maar wat zullen wij zeggen, wanneer

Digitized by Google

zelfs daarin een wigtige grond tegen regtstreeksche verkiezingen gezocht wordt, dat men in België begrepen heeft de orde op den dag en in het lokaal der verkiezingen, door eenige — zeer milde — strafbepalingen te moeten verzekeren?

Maar bovendien: de bloot historische bewijsvoering, waaronder een groot gedeelte van het lezend publiek het hoofd pleegt te buigen, en waaraan de Utrechtsche Hoogleeraar zelf zoo hoog gewigt schijnt te hechten, is welligt bedriegelijker dan eenige andere. "De brochure van den Heer Vreede," zegt de Heer de Bosch Kemper in het eerste nommer zijner "korte "opmerkingen," kenmerkt zich door mededeeling van feiten, "die niet geloochend kunnen worden." Niemand verlangt of behoeft die feiten te loochenen, maar elk heeft het regt te onderzoeken, *wat* zij dan eigenlijk bewijzen. De opgave van een feit legt wel den grondslag tot nadere discussie, maar voldingt die discussie niet. Bij elk feit, dat men tegen een bepaald beginsel, b. v. tegen dat der regtstreeksche verkiezingen, wil laten gelden, behoort men aan te wijzen, niet alleen dat het feit zich tijdens de toepassing van het beginsel geopenbaard heeft, maar dat het een onvermijdelijk gevolg was van die toepassing, en zich alzoo noodzakelijk in gelijken of soortgelijken vorm zal moeten herhalen, waar en wanneer ook hetzelfde beginsel in werking zal gebragt worden. Maar men moet nog een stap verder gaan. Immers het is niet genoeg een politiek stelsel af te keuren; een ander behoort er voor in de plaats gesteld. En nu mag zeker de historische bewijsvoering tegen het eene niet voldongen heeten, zoodra men niet tevens aanwijst, dat de toepassing van het andere tegen dergelijke of even betreurenswaardige feiten voldoende waarborgen aanbiedt.

Brengen wij de historische bewijzen, door den Utrechtschen Hoogleeraar geleverd, aan deze beide noodzakelijke eischen ter toetse, wij komen tot het besluit, dat de door hem met zorg verzamelde en gerangschikte feiten, hoe belangrijk een licht zij over het vraagstuk mogen werpen, wel verre van een afdoend bewijs tegen de regtstreeksche verkiezingen te leveren, de zaak geheel onbeslist laten; en wij zullen ons teruggevoerd vinden op het terrein van het logisch betoog, dat wij vruchteloos zouden meenen te kunnen verlaten.

Digitized by Google

Inderdaad, in den toestand van onvolkomene en eenzijdige ontwikkeling, waarin de maatschappij nog, zoowel ten opzigte van haren stoffelijken als van haren zedelijken toestand verkeert, kan het niet anders, of elke regeringsvorm moet zijne gebreken, elke staatsinstelling hare schaduwzijde hebben. En zeker zal zich ligtelijk van elken staatkundigen toestand ter wereld — van de onbeperkte heerschappij der Czaren af tot de practische democratie in het verre Westen van Noord-Amerika toe — wanneer het iemand, met de wetenschap en het talent van Prof. Vreede gewapend, lust den schaduwkant op den voorgrond te stellen, een tafereel laten ontwerpen, waarvan wij met weêrzin en bekommering de oogen afwenden. Eene dergelijke historie-beschouwing echter zoude ons ten slotte tot een mistroostig scepticisme leiden, waarbij ons die toestand de wenschelijkste zijn zoude, die de meeste voordeelen in zich vereenigde, en tegen de meeste nadeelen waarborgde — een scepticisme, dat trouwens, zoo al niet elken individu, althans elke klasse tot eene verschillende keuze leiden zoude. Wijsgeerige geschiedvorsching leidt tot andere uitkomsten; zij alleen leert ons den weg ontdekken en eerbiedigen, langs welken de menschheid vooruitstreeft, en beneemt ons de begeerte om tot afgeloopen tijdperken terug te keeren, of ons aan onhoudbare vormen vast te klampen; zij leidt ons tot de erkenning dier hoogere wet, welke de woelingen der maatschappij beheerscht, waaraan het dwaasheid is te willen weêrstaan en zwakheid zich te willen onttrekken. De voorschriften dier wet op de schaal eener voorbijgaande nuttigheid of subjectieve wenschelijkheid af te wegen, is even ongerijmd als eene beoordeeling van de wetten der natuur, naar het genoegen dat hunne werking ons verschaft, of het leed dat zij ons berokkent. Wij heeten de communisten, die tegen de noodzakelijke vormen krijg voeren, waarin zich de maatschappij ontwikkelt en beweegt en buiten welke zij ondenkbaar is, dwazen: — zijn de behoudsmannen van den echten stempel wijzer? Het is redeloos te gelooven, dat men den eigendom zoude kunnen afschaffen en de menschelijke vrijheid verbeurd verklaren, omdat een deel der eigenaars hun bezit kwalijk besteden, en een aantal personen van hunne vrij-

Digitized by Google

heid een verkeerd gebruik maken. Is het verstandiger te meenen, dat men het democratisch beginsel kan afwijzen, op grond der uitspattingen en onbillijkheden, waartoe zijne toepassing soms aanleiding geeft? De democratie is het feit bij uitstekendheid der nieuwere geschiedenis, dat overal met gebiedende noodzakelijkheid in het leven treedt: wie dat ééne hoofdfeit veronachtzaamt, dien baat de naauwkeurige kennis der kleinere ondergeschikte feiten niet.

Wij houden ons overtuigd, dat de Heer Vreede deze beschouwingen met ons deelt, en ook hij in den eisch naar uitbreiding van volksregten en popularisering van staatsinstellingen, niet als een onzer laatst afgetreden ministers de koortsdrift onzer eeuw, maar een noodzakelijk verschijnsel zal begroeten, welks ontwikkeling wij vermogen te regelen, maar geenszins tegen te gaan. Het mag evenwel niet ontkend worden, dat in de vele beschouwingen van detail, waarin zich de Hoogleeraar verdiept, het groote beginsel, dat bij elke beschouwing over het punt der volksverkiezingen op den voorgrond behoort te staan, wel eenigzins op den achtergrond geraakt.

Wanneer alzoo de Heer Kemper aan de brochure van Prof. Vreede boven die van zijnen ambtgenoot de voorkeur schijnt te geven, omdat de eerste zich vooral op het terrein der on-"loochenbare feiten" beweegt, dan kennen wij integendeel aan het vlugschrift van Prof. Opzoomer den eersten rang toe onder alles, wat in de laatste dagen over Europa's en Nederland's politieke aangelegenheden onder ons werd geschreven, omdat wij nergens met zooveel helderheid en volkomenheid als dáár het groote feit onzer hedendaagsche geschiedenis verklaard en gewaardeerd zagen, dat alle andere feiten beheerscht, en die alleen verklaren kan.

Zoo het intusschen ook den kundigsten en geslepensten staatsman niet gegeven is, om, zoo hij het al wenschte, de democratische rigting van onzen tijd te onderdrukken, het is hem opgelegd haar te wijzigen en te regelen. Dat aan dien eisch voldaan worde, verlangt zoowel de Heer Opzoomer als de Heer Vreede, en de voorstellers van het herzieningsontwerp zijn evenzeer van die noodzakelijkheid overtuigd als hunne heftigste bestrijders. Men laat zich somtijds over het vraagstuk

Digitized by Google

uit, alsof men bij directe verkiezingen het democratische beginsel met vlag en wimpel zonder eenige voorzorg of voorbehoud binnenhaalt, bij indirecte verkiezingen daarentegen wijsselijk zijne waarborgen neemt, en de toepassing der abstracte theorie naar den eisch de bestaande maatschappelijke orde tempert. Ook het motto, door Prof. Vreede op den titel van zijn vlugschrift geplaatst, heeft een dergelijken zin. En toch is geene voorstelling minder juist. Het "principe abstrait," waarvan Rémusat gewaagt, vordert algemeen stemregt, zoo als het in Frankrijk na de Februarij-omwenteling aan de eischen der meest doordrijvende partij niet konde onthouden worden. Zoowel de regtstreeksche verkiezingen met een census, als de verkiezingen met een dubbelen graad zijn "solutions pratiques." In het eene geval scheidt men door de altijd willekeurige, maar tevens ook ligt verzetbare grens van den census de mondige en staatkundig bevoegde helft der natie van de nog onmondige af; in het andere laat men — althans wanneer men als de Heer Vreede de kiesbare tot eene hoogere klasse van schatpligtigen als de stemgeregtigden zelve wil zien behooren — die schifting *gedeeltelijk* door het volk zelf bewerkstelligen. Veel hangt ter waardering der beide stelsels natuurlijk van de hoogte van den census bij regtstreeksche verkiezingen, en van de wijze van zamenstelling der kiescollegiën bij verkiezingen in dubbelen graad af. Wij hebben ons reeds in vroegere opstellen vóór het eerste stelsel verklaard. De volstrekte ontzegging van het kiesregt aan een groot deel der bevolking wekt bij ons minder bezwaar, mits slechts elk, wien het active staatsburgerschap verleend wordt, inderdaad een keuze verrigte, niet aan een "simulacre d'élection" deel neme, en men het voorschrift opvolge, door Prof. Opzoomer met zijne gewone kernigheid en helderheid in de beide volgende volzinnen geformuleerd: "Die grens (de census) moet zeer bewegelijk zijn; het doel moet blijven allen tot „kiezers te vormen. Zoodra dus bij eene lagere klasse het streven „naar het kiesregt algemeen is geworden, moet men haar onder "de kiezers opnemen." Desniettemin erkennen wij gaarne, dat er een vorm van indirecte verkiezingen denkbaar is, waarmede wij ons zonder veel bezwaar zouden kunnen vereenigen. Wij vonden dien vorm, waaraan vooral in Duitschland thans velen

Digitized by Google

hun zegel hechten, onlangs ook, althans gedeeltelijk, in de Amsterdamsche Courant aangeprezen. Ziehier de beginselen.

De stemgeregtigdheid zij algemeen, door geen census beperkt, alleen aan enkele, bepaald aangewezene, geheel afhankelijke standen onthouden: door die stemgeregtigden, in zeer kleine kiesdistricten verdeeld, geschiede bij elke nieuwe keuze, die er te doen valt, eene nieuwe aanwijzing van kiezers: het aantal der kiezers zelve sta in eene bepaalde verhouding tot het cijfer der bevolking, en zij groot genoeg, om aan elke rigting en elken stand eene ruime vertegenwoordiging te verzekeren: de verkiezing eindelijk, zoowel der kiezers als der vertegenwoordigers, geschiede in openbare kiesvergaderingen.

Een dergelijk kiesstelsel zou aan de door den census beperkte regtstreeksche verkiezingen al vrij nabijkomen en boven deze zelfs misschien nog wel eenig voordeel hebben. Immers het heeft de strekking, om de bevoegdheid der eigenlijke kiezers, in stede van door de altijd willekeurige grens van het belastingcijfer, door de vrije beschikking hunner wijk of buurtgenooten te doen beperken, en uit elk gehucht, dorp of stadswijk niet de hoogstaangeslagene, maar de meest geachte bewoners in breede kiesvergaderingen te doen zamenkomen. Door daarenboven de oorspronkelijke stemgeregtigden (naar het Hoogduitsche "Urwähler" zouden wij hen aartskiezers kunnen heeten) in kleinen getale bijeen te doen komen, zouden deze zich steeds onder bekenden en geburen bevinden, met wie zij zich tot de keuze zouden kunnen verstaan, welke natuurlijk in den regel zich op de geachtste en geschiktste buurtgenooten vestigen zoude.

Wil men het onderscheid tusschen de werking van dezen kiesvorm en het gewone stelsel van indirecte verkiezingen veraanschouwelijkt: — men neme slechts Amsterdam tot voorbeeld. De leden van den stedelijken Raad ontleenen hier, zoo als alomme in ons vaderland, hunne regten aan de middelijke keuze der burgerij. Het kies-collegie, regtstreeks door de burgers gekozen, bestaat uit 80 leden en wordt door de periodieke aftreding van een derde in elk derde jaar elke negen jaar vernieuwd. Nemen wij nu de twee groot-

Digitized by Google

ste der vele ongerijmdheden, waarvan die inrigting overvloeit — een getal van 80 kiezers voor eene bevolking van meer dan 200,000 zielen, en de negenjarige duur van een tijdelijk gekozen collegie — al uit den weg, wij zullen daardoor de gebreken van het stelsel slechts te sterker doen uitkomen. Stel, men bragt het aantal op zeshonderd kiezers en liet telken jare op het gebruikelijk tijdstip eene lijst bij de stemgeregtigde burgers rondgaan, waarop zij het regt hadden 200 namen in te vullen. Hoevelen zouden zich die moeite geven? En al wilde elk de zaak ter harte nemen, wie zoude in staat zijn zich omtrent de bevoegdheid van een zoo groot aantal zijner medeburgers voldoende in te lichten? Zoude men niet gedwongen wezen, of de eerste de beste namen in den wilde onder elkander te stellen of, verkoos men niet door eene zoo ongeregelde keuze zijn stemregt in het water te werpen, eene door anderen opgemaakte lijst gedachteloos na te schrijven? Laat daarentegen de eerste verkiezing op de bovenaangegevene wijze plaats grijpen, en ge zult een kiescollegie van 1200 of zelfs van 2400 leden door uwe burgerij met volkomene kennis van zaken kunnen doen zamenstellen. Ge hebt daartoe uwe zestig wijken slechts door halvering of vierendeeling in 120 of 240 kiesdistricten te hervormen: zoo zult ge overal kleine kiesvergaderingen hebben, welker leden voor het grootste deel onderling met elkander bekend zijn en door de gewoonte van het dagelijksch leven telkens met elkander in aanraking worden gebragt, en elk kiesdistrict zal u een tiental kiezers opleveren, voor wier geschiktheid u het welingelicht oordeel van een tien- of meervoudig aantal hunner naaste medeburgers instaat. Voeg daarbij, dat dergelijke verkiezingen zich meermalen herhalen, en, telkens door het belang eener aanstaande vertegenwoordigerskeuze uitgelokt, de verschillende buurtgenooten meer en meer aanleiding zouden geven tot wederzijdsche toenadering en in staat stellen over elks politieke geschiktheid een grondig oordeel te vellen.

Het aangevoerde strekt slechts ten bewijze, hoe groot een verschil er tusschen de onderscheidene stelsels van indirecte verkiezingen bestaat, en hoe noodzakelijk het is, dat men,

Digitized by Google

wanneer men zich voor dien kiesvorm verklaart, zijne meening nader bepale dan door Prof. Vreede geschied is. De eisch, dat "de verkiezing tot de Staten-Generaal door kiezers geschiede, in eene hoogere klasse van schatpligtigen aangeslagen, en door de stemgeregtigden bij periodieke afwisseling aangewezen," is zeer onvolledig. Intusschen heeft welligt de Hoogleeraar dien vorm voor de verkiezingen der Staten-Generaal verlangd, welke thans de keuze der Stedelijke Regeringen regelt, en zich daarom, wijl hij een bekenden en alomme gebruikelijken vorm op het oog had, zoo oppervlakkig uitgelaten. In dat geval behoeven wij ter bestrijding van hetgeen zijn vlugschrift ons aanbiedt, geene geschiedkundige herinneringen op te halen, noch naar analogiën bij onze naburen te zoeken. Het eenvoudige onderzoek, welke sinds de invoering van ons kiesstelsel in den regel hier te lande de zamenstelling der stedelijke regeringen geweest is, beslist de vraag. Niemand, die geen voorstander is, hetzij van onverzettelijken stilstand, hetzij van de oligarchie van enkele familiën, zal het wenschelijk achten, dat in het vervolg de nationale vertegenwoordiging op dezelfde wijze gekozen worde als tot nog de stedelijke raden.

Nog twee bedenkingen, en wij nemen van de vraag der verkiezingen afscheid. De Heer Vreede — en hierin zijn in het algemeen de voorstanders der indirecte verkiezingen het met hem eens — wil dat stelsel slechts op de benoeming der Staten-Generaal zien toegepast en de vulling van Provinciale en Stedelijke regeringscollegiën aan de regtstreeksche verkiezingen overlaten. Naar onze meening een misgreep in dubbelen zin! Algemeen is men het eens, dat indirecte verkiezingen tot meer behoudende keuzen leiden, dan regtstreeksche. Bij de laatste vreest men een te groot overwigt der meest voortvarende en driftige elementen. Maar zal niet juist de invloed van die elementen het gevaarlijkst zijn, wanneer zij, in provinciale en stedelijke vertegenwoordiging zegevierend, uit de nationale geweerd worden? Immers, óf het volksleven zal zich in de steden en provinciën concentreren, en de nationale aangelegenheden, bij welker behandeling het zich minder juist vertegenwoordigd ziet, ter zijde laten, en ge zult

Digitized by Google

het ten onzent reeds zoo nadeelig element van provinciaal en stedelijk isolement een nieuwen steun gegeven hebben; — óf de gemeene landszaak zal de openbare belangstelling meer blijven spannen dan gewestelijke en stedelijke vraagpunten, en dan zult ge in uwe gemeenteraden en provinciale staten voortdurende brandpunten van oppositie hebben, hetgeen evenzeer tot de vervreemding der enkele deelen van het geheel moet leiden. Zoo ons tegenwoordig kiesstelsel bij zijne tallooze gebreken ééne goede zijde heeft, het is deze, dat de keuze der generale staten door de provinciale, en van een deel althans van deze door de stedelijke regeringen en gemeenteraden, voor het minst eene zekere eenheid tusschen die verschillende klassen van ligchamen verzekert. Dat voordeel kan zoowel bij directe als indirecte verkiezingen behouden blijven, mits de vertegenwoordiging in hare verschillende graden en vertakkingen uit dezelfde bron ontspruite. In het tegengestelde geval wordt het zaad gestrooid eener verderfbrengende verdeeldheid.

Maar — en hierin ligt, dunkt ons, de tweede misgreep — ware het al noodig, dat van de drieërlei klasse van vertegenwoordigers — stedelijke, provinciale en nationale — slechts een of twee door de massa der bevolking werd gekozen en de andere door een beperkt collegie werden aangewezen: — juist het eerst en het meest voor de nationale vergadering zoude de volkskeuze noodig en mogelijk zijn. Immers het zijn juist die uitstekende en schitterende talenten, welke in de eerste vergadering des lands te huis behooren en slechts daar in hunne volheid kunnen uitblinken, die ook het eerst de oogen der menigte treffen en hunne keuze vestigen zullen; — het zijn integendeel de zediger bekwaamheden, welke in provinciale en plaatselijke collegiën op hare plaats zijn, tot wie ontdekking en waardering meerdere zorg en naauwkeuriger bekendheid met personen en toestanden gevorderd wordt. Voor de volksvertegenwoordigers vooral gelden de woorden van Benjamin Constant, waarmede hij de zoo vaak ook ten onzent gemaakte bedenking beantwoordt, dat beperkte kiescollegiën bij voorkeur geschikt zijn die bescheidene en verborgen verdiensten te waarderen, die welligt

Digitized by Google

aan de oogen der menigte ontsnappen zouden: "Que les talents occultes" antwoordde hij: "se fassent connaître; que les "qualités privées trouvent leur récompense dans le bonheur "domestique; que la souplesse et la douceur obtiennent la fa"veur des grands: aux hommes, qui commandent l'attention, "qui attirent le respect, qui ont acquis des droits à l'estime, "à la confiance, à la reconnaissance du peuple, appartiennent "les choix de ce peuple."

Wij bemerken, dat wij al de ruimte, waarover wij gelooven ditmaal te mogen beschikken, bijna uitsluitend aan de beschouwing van de eerst aangekondigde brochure gewijd hebben. Wij gelooven daarvoor geene verontschuldiging te behoeven. Eenmaal in het laatste nommer van dit tijdschrift voor de zaak der regtstreeksche verkiezingen in het strijdperk getreden, achtten wij ons ook nu verpligt, sinds de Heer Vreede het gewigt van zijnen naam en zijne wetenschap in de andere schaal geworpen heeft, onze bedenkingen daar met bescheidenheid tegenover te stellen. Het uitstekend geschrift van den Heer Opzoomer daarentegen, dat een grooten naam, op een ander gebied verworven, zoo waardiglijk ook op politiek terrein handhaaft, behoeft waarlijk onze ondersteuning niet.

Amsterdam, 29 Mei. G. DE CLERCQ.

Digitized by Google

STAATKUNDIG OVERZIGT.

22 Mei 1848.

Wij vergisten ons niet, toen wij voor eenigen tijd betwijfelden, dat uit de bestanddeelen van het ministerie Schimmelpenninck homogeniteit zou ontstaan. Dat evenwel het verschil omtrent alle hoofdpunten der grondwetgeving zoo groot zou zijn, als nu uit de verklaringen der twee afgetreden bewindslieden is gebleken, hadden wij niet verwacht. Men mag zich verwonderen, hoe mannen, niet geheel vreemd aan de levensvragen van den dag, een oogenblik konden meenen, dat zij ooit zouden overeenstemmen met hunne medeleden in 's Konings raad, — wier politieke denkwijs en antecedenten algemeen waren bekend. Misschien ligt de oplossing in de moeijelijkheden van het oogenblik, in de eischen der crisis, waarin de Koning hen riep: — en eene verklaring van den Heer Luzac omtrent den last, aan Graaf Schimmelpenninck opgedragen, duister op het oogenblik, dat zij aan de Kamer gedaan werd, is door de nu openbaar gemaakte stukken opgehelderd. Verblijdend in allen geval is deze openbaarmaking, deze hulde aan de vorderingen van het tijdsgewricht, dat in de publieke zaak licht wil. Te regt is opgemerkt, dat wij omtrent de aftreding van den voormaligen financie-minister slechts gissingen kunnen wagen, terwijl weinige maanden ons op het veld der publiciteit eene zoo groote schrede hebben doen voorwaarts gaan, dat wij nu van de ontslagen ministers zelven de redenen hunner aftreding vernemen. Met vele bedenkingen van den ede-

Digitized by Google

len Graaf kunnen wij ons volkomen vereenigen. De vorming en zamenstelling der Eerste Kamer, de omslagtige wijze der grondwetsverandering (art. 185), de benoeming en het ontslag van officieren, de tijd bij art. 113 bepaald tot het inleveren der begrootingen, zullen in ons geene verdedigers vinden. Maar wie kan verwachten, dat hij in alle deelen zijne eigene meening in eene nieuwe staatswet zal vinden uitgedrukt?

Andere bezwaren of verlangens deelen wij geheel niet; zoo is b. v. het aangeteekende op bl. 14 omtrent *provinciale* verkiezingen eene al te sterke anglomanie: het bragt ons de anecdote te binnen uit den tijd van Lodewijk XVI, toen deze ongelukkige vorst tot een geangliseerden hoveling, die in vollen draf naast het koninklijke rijtuig reed, het verwijtend woord sprak: "Vous me crottez, monsieur;" en de ruiter, wanende dat de Koning zijne rijkunst bewonderde en van "trotter" gesproken had, ten antwoord gaf: "Oui, Sire, à "l'Anglaise." "Voilà une anglomanie bien forte," hernam de zachtmoedige Lodewijk, terwijl hij het portierglas ophaalde. Of een grooter getal Leden der Tweede Kamer de voordeelen zou opleveren, die de edele Graaf in vaderlandlievende bedoeling daarvan wacht, mag men buitendien in twijfel trekken. Volgens de meeste nieuwere Duitsche constituties is de verhouding van 1 afgevaardigde tot 45 of 50 duizend inwoners tot maatstaf voorgesteld. Dat het ontworpen artikel 183 zijne schaduwzijde heeft, wie zal het loochenen? Maar de vraag is, of men in deze oogenblikken aan Nederland iets anders voorstellen kon? De wet van 1806 blijft eene parel aan de kroon van 's Graven uitmuntenden vader: en welk regtgeaard kind zal het den zoon niet ten goede houden, als deze herinnering van invloed op zijne beschouwing is geweest? Maar wij veroorloven ons eene verwijzing naar hetgeen op bl. 25 van het rapport te lezen staat. De Britsche constitutie is zoo voortreffelijk, omdat zij nooit de eischen van den tijd miskende en altoos rekkelijk was. En het Romeinsche regt heeft, naar de uitspraak der meest bevoegde uitleggers, juist daaraan zijnen hoogen trap van volkomenheid te danken, dat het "jus praetorium," uitgevonden, — "adjuvandi, corrigendi et supplendi juris civilis gratiâ,"

Digitized by Google

de nieuwe behoeften zamensmolt met de geschreven letter. Ons althans heeft steeds de opmerking getroffen, dat de beide volken, uit de oudheid en in den nieuweren tijd, die het meest door politiek genie hebben uitgeblonken, — de Romeinen en de Britsche natie, — in hun staats- en burgerregt die bestendige verbeteringszucht hebben gehuldigd, en revolutie hebben trachten te voorkomen door tijdige hervorming. Het is die "disposition to preserve," en die "ability "to improve," welke Edm. Burke "den standaard des echten "staatsmans" noemde.

Maar het is vooral de Brief van den afgetreden minister van oorlog, die ons met dankbaarheid vervult, dat de Koning niet aarzelde bij de keuze tusschen de twee partijen, in den ministerraad aanwezig. Gaarne brengen wij hulde aan de rondheid van den krijgsman. Maar in een constitutioneel minister dezer dagen wordt méer gevorderd dan loyauteit en die bekwaamheid, welke algemeen aan den Heer Nepveu wordt toegekend, en die ook doorstraalt op enkele plaatsen zijner brochure. Niet wat absoluut het beste is, maar wat voor Nederland en in de tegenwoordige omstandigheden nuttig en noodig is, — ziedaar de hoofdvraag. Solon schreef niet de beste wetten, maar die voor *zijne* Atheners de beste, d. i. meest geschikt waren. Het is juist miskenning van den tijdgeest, die reeds vele regenten en staatslieden ten val heeft gebragt. En men kan aan het ontwerp der commissie billijkerwijs den lof niet onthouden, dat het de behoeften van tijd en natie kent en wil bevredigen. Hoe gunstig onderscheidt zich in dit opzigt de memorie van den Heer Thorbecke van de "Inleiding," door Prof. Dahlman voor het ontwerp der Duitsche rijks-grondwet geschreven. Nu reeds verheffen zich alom in Duitschland stemmen tegen de voorgestelde bepalingen, en is er door Beijeren een ontwerp ingediend, welks hoofdbepalingen eenen gansch verschillenden geest ademen. Zelfs de 5de paragraaf: "De waardigheid "van rijks-opperhoofd (Duitsche Keizer) zal ter verzekering "der wezenlijke welvaart en vrijheid van het Duitsche volk "erfelijk zijn," door de meerderheid der commissie van 17 goedgekeurd, lokte aanstonds heftige tegenkanting uit, en in het Beijersch ontwerp wordt het opperhoofd door een uit-

Digitized by Google

voerend bewind onder den naam van directorium vervangen. Niet zonder verwondering leest men daarentegen in een besluit van Keizer Ferdinand: "Overtuigd, dat de staatsinstel-"lingen behooren ingerigt te worden naar de vorderingen, "welke in de beschaving en ontwikkeling der volken hebben "plaats gevonden," en "ons streven om hunne regten te ver-"zekeren en hun eene voor hunne welvaart noodzakelijke "deelneming aan de regeling der aangelegenheden des va-"derlands toe te staan," enz. Maar ook: "de stille wateren "van Weenen bruischten op!" en men verzekert, dat Graaf Ficquelmont zelf de woorden gesproken heeft: "Niet meer "ministers regeren, maar de tijd." Kort van duur was het bewind van dezen staatsman, vroeger den vertrouwden vriend van Vorst Metternich, en omtrent wiens veelbesproken zending aan Maarschalk Radetzky, in het najaar van 1846, de Milanesche gezaghebbers belangrijke documenten hebben ontdekt. "Un pape libéralisant," dit was in de oogen des kanseliers het toppunt der wonderen, door hem aanschouwd; en wat de Lamartine "une immense bonne fortune" noemde, wordt bij "furst Mitternacht" onder de "larves phantastiques" gerangschikt, welke hij in den avond zijns levens te bekampen had. Spoedig is Graaf Ficquelmont zijnen afgetreden voorganger gevolgd: hetzij herinneringen, uit vroegeren leeftijd overgehouden, of de invloed van het Petersburger hof, — of de onberaden eischen, de "insolentia" der goede Weeners dit besluit hebben verhaast. Want de trilling der omwenteling van Februarij deed zich in de afgeloopene maand bij voortduring gevoelen. Te Weenen had, bijna gelijktijdig met de coup-de-main te Parijs en woelingen in Berlijn, eene nieuwe volksbeweging plaats, onder leiding vooral van studenten, die belangrijke wijzigingen in de voorgestelde staatsregeling verlangd en verkregen hebben. Wat kan de zwakke Keizer afslaan, hij, die een speelbal is der partijen, en het gebrek aan karakter en energie zoo verre drijft, dat hij een revolutionair committé laat bestaan, welks ontbinding reeds bij bevelschrift was gelast en dat allengs het bestuur der gewigtigste zaken tot zich trekt! Reeds is de nieuwe verordening op de verkiezingen teruggenomen; de Eerste Kamer opgegeven; de militairen uit de stad verwijderd, —

Digitized by Google

de census voor stemgeregtigden tot de verkiezing eener constituerende vergadering afgeschaft. Zoo eerst, meent men, zal ware, volledige volksvertegenwoordiging tot stand worden gebragt! — Min voorspoedig is de volksmenner Held in Berlijn geweest, die nu zelf verkondigt, dat hij deze waardigheid nederlegt. De menigte was tot eene volksvergadering onder de Tenten opgeroepen, om eene demonstratie tegen het bestaande ministerie te beproeven, dat door een bewind van ultra's moest worden vervangen. De aangekondigde terugkeer van den Prins van Pruissen was het middel, door de democratische partij aangegrepen. Men herinnert zich, dat deze Vorst, daags na den opstand te Berlijn, naar Engeland de wijk nam, verbolgen, zoo men zeide, over het zegevieren der revolutie en de verwijdering der krijgsmagt, — waaraan hij ook uit Londen zijne belangstelling bleef toonen door een schrijven aan Generaal von Wrangel over den togt tegen Denemarken. Op voorstel van het ministerie Camphausen nam nu de Koning een besluit, waarbij de Kroonprins naar Berlijn teruggeroepen werd, op grond, dat de tegenwoordigheid van den troonsopvolger bij de regeling van het staatsbestuur wordt gevorderd. Terstond werden geschriften aangeplakt, volksvergaderingen gehouden, protesten opgemaakt tegen de terugkomst des Prinsen. Het bewind, door de burgerwacht gesteund, bleef de orde handhaven, en vaardigde eene aankondiging uit, dat in de nationale vergadering voldoende inlichtingen zouden gegeven worden omtrent het verblijf van den Vorst "in het vrije "Engeland," en zijnen aanstaanden terugkeer over België; — dat het geheele land de overtuiging zal bekomen, dat de Prins van Pruissen vast besloten heeft den door den Koning ingeslagen nieuwen weg te betreden; dat daarbij alle bezorgdheid wegens reactionaire inzigten verdwijnen zal, enz. Bij koninklijk besluit werd tevens de Pruissische nationale vergadering tegen den 22sten Mei bijeengeroepen, die dus waarschijnlijk, terwijl wij deze regels schrijven, zamenkomt. — Inmiddels is de minister Camphausen naar Frankfort vertrokken, om zijne plaats onder de afgevaardigden tot het Duitsch parlement in te nemen, dat in eene eerste zitting den Hessischen raadspresident von Gagern met het tijdelijk

Digitized by Google

voorzitterschap heeft bekleed. In Posen duurde de anarchie onafgebroken voort. Na een bloedig gevecht op den 2den der maand bij Wreschen, waarin vijf of zes honderd Polen sneuvelden, werd de geheele provincie wederom in staat van oorlog en onder de krijgswet gesteld. Uit de depêches van den Franschen zaakgelastigde te Berlijn (door den minister van buitenlandsche zaken in de zitting der nationale vergadering van 13 Mei overgelegd) leert men de tallooze bezwaren kennen, waarmede de Pruissische staatslieden in Posnanie hebben te worstelen. De zaak van Polen scheen na den Berlijnschen opstand gewonnen, en zij was het inderdaad, voor zooverre de Duitschers betreft. "Ceux-ci," schrijft de gezant den 4den Mei, "voulaient de la meilleure "foi reconstruire la Pologne comme un boulevard contre la "Russie; mais ils avaient calculé sans les Polonais, sans te-"nir compte de l'antipathie entre les deux races slave et "germanique. Cette antipathie ne dérive pas d'un préjugé "ni d'un routine; elle prend sa source dans les qualités élé-"mentaires des deux peuples, dans les constitutions menta-"les, et ce qui est plus décisif, morales, qui reposent sur des "bases opposées. Les Polonais se sont, en 1848, montrés "ce qu'ils n'avaient jamais cessé d'être; les vices politiques "qui ont amené le déclin de leur état au dix-septième siècle "et sa dissolution au dix-huitième ont éclaté soudainement "dans toutes leurs réunions, sous toutes leurs divisions ter-"ritoriales. L'Allemagne ne fera rien pour la reconstruction "politique de la Pologne. Si la France veut employer la "force des armes, l'Allemagne ne refusera pas le secours "de la Russie à laquelle elle abandonnera la tâche d'écraser "la nationalité polonaise, qui périrait immanquablement, "quelle que soit l'issue d'une première campagne sur le "Rhin.......

"6 Mei. A la guerre des races va se joindre une guerre "des communions religieuses et une guerre de castes. Mie-"roslawski veut essayer d'une émeute à Berlin, qui ne sau-"rait réussir; mais il compte surtout sur une manifesta-"tion armée que le prétexte de la Pologne ferait éclater à "Paris, manifestation à laquelle travaillent sans relâche les "étudiants.

Digitized by Google

"Diète polonaise à Breslaw. Le but réel, c'est d'armer "la Prusse contre la Russie, et la France contre la Prusse. "D'ailleurs partout se continue une guerre implacable, guerre "sociale autant et plus encore que théologique et politique.

"7 Mei. Mieroslawski s'est déclaré généralissime de la "république de la Pologne. La guerre se poursuit avec achar-"nement, organisée par le parti démocratique seul.

"En Gallicie, le peuple demeure obstinément attaché au "système autrichien. Si l'insurrection éclate, le signal d'une "jacquerie sera donné: aux premiers actes d'agression de la "France contre l'Allemagne, la Pologne périt. Un seul "moyen reste de sauver l'avenir de la Pologne: calmer les "esprits et réprimer toute tentative à main armée.

"Aujourd'hui la France ne peut sauver la Pologne que par "des négociations.

"Mieroslawski, après s'être emparé de Buck, l'a pillé, in-"cendié et abandonné. L'exaspération de la population alle-"mande du duché est portée à son comble.

"9 Mei. En Posnanie la guerre a pris un caractère épou-"vantable. Nulle part on n'attend de quartier. Les Polo-"nais les plus violens, entre autres le comte Christian Os-"trowski, conviennent unanimement qu'au premier signal des "hostilités les paysans de la Gallicie massacreront les gen-"tilshommes et se jetteront entre les bras des Russes."

De aanvankelijke ontknooping is bekend: — de opstandelingen kwamen in onderwerping, toen zij zich van alle kanten omsingeld zagen door de koninklijke troepen: hun aanvoerder Mieroslawski heeft passen gevraagd en vertrekt naar Parijs. De Generaal v. Pfuel heeft groote gematigdheid betoond. Na afbakening der grenzen spoort hij in eene proclamatie Duitschers en Polen gelijkelijk aan, om door verkoop of verwisseling van eigendommen zich daar te vestigen, waar zij overeenkomstig deze scheiding te huis behooren. Aan hen, die het gesloten verdrag nog niet hebben aangenomen, wordt tijd en gelegenheid gegeven ter vrijwillige ontwapening, en is de 19de dezer als termijn bepaald.

De inval in Denemarken werd met goeden uitslag voortgezet: Holstein, Sleeswijk, Jutland werden achtervolgens door

Digitized by Google

de bondstroepen overheerd. De menschlievende behandeling der krijgsgevangenen doet Generaal von Wrangel in onze oogen grooter eer dan de lauweren, die deze strooptogt tegen een kleinen staat bij mogelijkheid kan schenken. Van hunne zijde hebben de verongelijkte Denen met veel beleid de middelen gebruikt, die natuurlijke ligging en eene geoefende zeemagt aan de hand gaven. Op den eersten dag der maand verscheen eene kennisgeving der Deensche regering omtrent de blokkade der havens Stettin, Straalsund, Rostock, Wismar, Pillau en Dantzig, — den mond van het Sleeswijk-Holsteinsche kanaal, Swinemunde, Kiel, en tevens dat de Elve den 10den geblokkeerd zou wezen. Deze laatste bedreiging bleef tot heden zonder gevolg: hetzij dat Engeland's belang en invloed, of bedenkingen van anderen aard de volvoering hebben belet. Maar een honderdtal Duitsche schepen werden reeds opgebragt en onder embargo gelegd. Herhaaldelijk werd het berigt verspreid, dat onder bemiddeling van het Britsche kabinet onderhandelingen waren aangeknoopt. Lord Palmerston gaf op eene interpellatie van Mr. Urquhart, reeds in de parlementszitting van 8 Mei, zijne hoop te kennen, dat het gelukken zou tot een billijk verdrag te komen. Sedert vernamen wij alleen, dat de krijgsverrigtingen van weerszijden werden gestaakt. De grondslagen, waarop, naar Britsch inzigt, een vergelijk zou kunnen rusten, bleven geen geheim. Men zal zich herinneren, dat oorspronkelijk onder de redenen van verschil ook deze was, dat de regering van wijlen Koning Christiaan de vrouwelijke erfopvolging in Sleeswijk als in Denemarken wilde doen aannemen, bij ontstentenis van mannelijk oir, terwijl Holstein de mannelijke zijdlinie zou volgen. De vertegenwoordiger der vrouwelijke lijn was Prins Frederik van Hessen, door het huwelijk van zijne moeder Prinses Charlotte van Denemarken met Willem, Landgraaf van Hessen-Cassel, terwijl de mannelijke zijmagen vertegenwoordigd worden door den Hertog van Augustenburg, die nu tegen den Koning van Denemarken de wapens heeft opgevat. Prins Frederik — die zich op dit oogenblik te Londen bevindt, — door zijne Hessische landgenooten gedrongen te verklaren, welke partij hij omhelzen zou, heeft de Duitsche

Digitized by Google

zijde gekozen, zijne betrekking in het Deensche leger opgegeven, en zich bereid verklaard afstand te doen van alle regten op de Deensche successie. Zonderlinge zamenloop voorzeker! de Deensche candidaat is Duitscher van persoon en afkomst; terwijl de Duitsche candidaat Hertog van Augustenburg eigenlijk Deen is van den jongsten koninklijken tak. Door dezen afstand nu zou de moeijelijkheid der opvolging zeer vereenvoudigd worden. Om de Deensche monarchie in haar geheel te behouden, zou de regerende Koning, bij kinderloos overlijden, den erkenden erfgenaam van het betwiste deel moeten adopteren, dat is, den nu 19jarigen zoon van den Hertog van Augustenburg. In dezen zouden de regten der dynastie worden hereenigd. Aldus kon de tweespalt in het koninklijk stamhuis worden weggenomen. Moeijelijker zou de vereffening van het geschil tusschen stammen en gewesten zijn. Hoe ook hier de belangen zijn ineengeweven, kan blijken uit de keuze van een afgevaardigde naar het Duitsche parlement, door de stad Sleeswijk gedaan tijdens de bezetting van het vijandelijk Pruissisch leger. Zij benoemde den Pruissischen gezant in Engeland, von Bunsen, in de wereld der geleerden bekend en beroemd, die in een belangwekkend geschrift, dezer dagen te Londen verschenen, de Duitsche aanspraken op de hertogdommen niet zonder partijdigheid handhaafde. Engeland nu stelt voor, dat de bondstroepen onverwijld zullen worden teruggetrokken, en alle souvereine regten van den regerenden Koning van Denemarken, zoowel in Sleeswijk als in Holstein, erkend: — dit als noodzakelijke preliminaire. Van zijnen kant zou de Deensche Vorst bewilligen in den wensch der ingezetenen, dat de Duitsche gedeelten van het voormalig hertogdom (Sleeswijk) met Holstein vereenigd in den Duitschen Bond wierden opgenomen. Maar dit punt kan alleen door den Koning van Denemarken en zijn volk worden uitgemaakt, zoodra het vijandelijk leger zal aftrekken. Geen zweem van regt komt nu reeds aan de bondsvergadering toe, hoezeer zij dit blijkens hare daden en de verklaringen van Generaal von Wrangel zich heeft aangematigd. — Niet weinig is de zaak ingewikkeld geworden door het inroepen van Rusland en de houding van Koning

Digitized by Google

Oscar. Zweden bevroedt, dat de Scandinavische volken — wier streven naar eenheid en aansluiting voor eenigen tijd zeer werkzaam was — gemeenschappelijk belang hebben, om Duitschen overmoed en overmagt te keeren. De Zweedsche zaakgelastigde te Berlijn verklaart, dat, hoewel zijne regering zich onzijdig zal houden in het geschil omtrent Sleeswijk, zij echter, ingeval de Duitsche troepen andere gedeelten van het Deensche koningrijk mogten betreden, onmiddellijk een leger naar Denemarken zal zenden, alleen met het doel om verdedigenderwijze tegen den inval van Duitsche troepen te werk te gaan. Later werd het niet waarschijnlijke gerucht verspreid, dat Koning Frederik een Zweedschen Prins zou adopteren. Maar te Carlskroon is bevel ontvangen tot uitrusting van eenige oorlogsvaartuigen, en te Christiania zijn reeds 3000 man Noorweegsche troepen verzameld, naar het observatie-corps in Schoonen bestemd. Grooter aantal mag de Koning niet over de grenzen zenden zonder magtiging der Storthing. Uit Kopenhagen wordt buitendien gemeld, dat de gezant naar Petersburg, v. Lewetzow, gunstige tijdingen vandaar had aangebragt; en zou Grootvorst Konstantijn — wiens vertrek met eene Russische vloot naar de Sond ter bescherming van handelsbelangen reeds vroeger was aangekondigd — werkelijk te Stokholm zijn aangekomen.

Op het andere oorlogstooneel in zuidelijk Europa, werd met afwisselend krijgsgeluk gestreden. Pastrengo werd door de Italianen ingenomen. In een gevecht op den 1sten Mei bij Ponton behaalde de voorhoede van Koning Karel Albert eenig voordeel op de Oostenrijkers, die vijf dagen later in een veel ernstiger slag, bij St. Lucia, nabij Verona, de Piemontezen met een aanzienlijk verlies, zoo aan manschappen als krijgsbehoeften, terugdreven. Een beslissend treffen heeft nog geen plaats gehad, en schijnt opzettelijk te zijn vermeden. Is het de regelmatige taktiek, door den Koning van Sardinië gevolgd; — verdeeldheid over den aanstaanden regeringsvorm, of zwakheid der Milanesche bewindvoerders, die de pogingen verlamt en den voortgang belemmert? Wij kunnen slechts gissen. Maar terwijl Peschiera meer en meer wordt ingesloten, leden de Romeinsche troepen onder

Digitized by Google

Ferrari op nieuw een belangrijk verlies, en wordt Treviso door Nugent ernstig bedreigd. Met angstige bezorgdheid vernemen wij ieder voordeel, door de Oostenrijkers behaald. Ondanks de vredelievende verzekeringen, door den minister te Turijn gegeven; ondanks de gematigde taal van het Fransche bewind, zoowel door Bastide als vroeger door Lamartine uitgesproken, weten wij maar al te wel, dat Frankrijk de Oostenrijksche heerschappij in Italië niet lijdelijk zou zien herstellen, en dat eene nederlaag der Italianen voor het leger der Alpen het sein zou wezen om Piemont binnen te rukken. De houding en verklaringen der Italiaansche vorsten tegenover Oostenrijk, zijn even gedwongen en dubbelzinnig. De Koning van Sardinië verdedigt zich tegen de beschuldiging van trouweloosheid, door te beweren, dat de Oostenrijksche gezant in Turin sedert lang in vertrouwen onderrigt was, dat, zoodra de drukpers in Piemont vrij mogt worden verklaard, de regering genoodzaakt zou zijn aan de stem der menigte te gehoorzamen. — Pius IX spreekt den zegen uit over de pausselijke troepen, door Generaal Durando naar de grenzen geleid. Zij nemen een zeer werkdadig aandeel aan het bestrijden der uitheemsche legermagt, en nog de laatste berigten zijn opgevuld met het verhaal van gevechten, door de "Papalini" en "Crociati" geleverd. En toch is de H. Vader tot geene oorlogsverklaring te bewegen: veeleer zet hij zijne wereldlijke magt en de liefde zijns volks — voor zijn hart het zwaarste offer — op het spel. Merkwaardig is de taal, waarin Pius zelf over zijne staatkunde oordeelt. "Sedert lang verwijten mij de regeringen, dat zij "aan mij hunnen val en hunne tegenwoordige moeijelijkheden "te danken hebben; ik heb gemeend te moeten herinneren, "dat, door concessiën aan mijn volk te verleenen, ik slechts "den raad had gevolgd, dien de regeringen aan mijne voor-"gangers hadden gegeven; dat, bijaldien ik steeds de volken "heb aangemaand, om hunne vorsten te gehoorzamen en te "eerbiedigen, ik deze ook moest aansporen om hunne on-"derdanen vaderlijk te behandelen; het is niet mijne schuld, "dat deze laatsten zijn opgestaan, omdat hunne vorsten aan "mijne raadgevingen geen gehoor gaven. Wat Italië betreft, "ik heb mij niet verzet tegen den oorlog, dien het voert

Digitized by Google

"voor zijne onafhankelijkheid, maar ik hecht als Italiaan en "als Vorst mijne goedkeuring aan denzelven; als Priester en "Paus echter zijn alle Christenen mijne kinderen en moet ik "alle pogingen in het werk stellen, om hen te verhinderen "elkander het leven te benemen, en moet ik trachten den "vrede onder hen te doen heerschen. Naar dat doel is al "mijn streven gerigt; ik hoop, dat God hetzelve zal zegenen "en op mijne bede der wereld vrede en geluk zal schenken "Indien mijne woorden op eene andere wijze worden uitge- "legd, dan heeft men van mijne bedoelingen een verkeerd "denkbeeld." Maar in de schatting der Italiaansche bevolking is en blijft Pius het hoofd der beweging. De opstand te Milaan begon onder de kreten: "Viva Pio IX" en "fuori "i barbari;" onder dezen wordt de kamp voortgezet in de vlakten van Lombardije. Wel is het denkbeeld van nationaliteit en foederative vereeniging reeds voor vijf jaren aangegrepen en verkondigd door Gioberti, thans voorzitter der Piemontesche gedeputeerden, toen sinds tien jaren balling van den schoonen vaderlandschen grond. Het vond weêrklank in Italiaansche harten: door geheel Piemont, in Toskane, te Pisa vooral, en niet het minst bij de bevolking van Romagna. Het geschrift van Gioberti, "Primato" getiteld, werd gevolgd door een even merkwaardig werk van Graaf Balbo, — op dit oogenblik eersten minister van Karel Albert, — "Speranze d'Italia" geheeten. Bevrijding van het Oostenrijksch dwangjuk was de hoofdinhoud ook van dit boek. — Capponi, Massimo d'Azeglio, Petitti, Marco Minghetti, destijds publicist te Bologna, later gedeputeerde voor zijn gewest en minister te Rome, — de moedige uitgever van "la Patria" te Florence, Salvagnoli door Galeotti en Ubaldino Peruzzi gesteund, de professoren Montanelli en Centofanti te Pisa, — allen prezen één zelfde denkbeeld aan. Opwekking van het nationaal gevoel en het invoeren van voortgaande hervormingen als eenig middel voor de regeringen, om aan de eeuwigdurende opstanden een eind te maken, en de ondersteuning van Oostenrijk door den hechteren steun hunner volkeren te zien vervangen, dit was het plan gedurende twee jaren met volharding gevolgd en ontwikkeld. Maar Gioberti bleef naar Rome

Digitized by Google

wijzen, en zag in de pausselijke magt de hoop van Italië's nationaliteit. Van Gregorius en Lambruschini wachtte men niets meer. Doch toen de eerste woorden en daden van Mastaï geopenbaard hadden, wat Pius IX zou zijn, begroette men in hem den redder van Italië, en de profetie van Gioberti was vervuld. — Het handelstraktaat, in October des voorgaanden jaars tusschen Rome, Toskane en Sardinië gesloten, was inderdaad de verwezenlijking der lang gekoesterde plannen, en heeft den grondslag tot een staatkundig verbond gelegd, waarvan de Italianen Pius IX het hoofd en het hart, Karel Albert den degen en het schild noemen. — Bij de herinnering van al het goede, binnen twee jaren door Pius gesticht, leest men niet zonder aandoening en wrevel, dat hij aan den dwang onderworpen is van eene partij, die toch, wij zijn er zeker van, vruchteloos pogen zal over zijn standvastig karakter te zegevieren. Reeds bleek dit in den aanvang der afgeloopene maand, toen hem bijna de keuze tusschen wereldlijke en geestelijke magt werd gelaten, en een dag bedenktijd vergund, "per-"che mutasse consiglio." Het ministerie is afgetreden, nadat eene bedenkelijke volksbeweging was uitgebarsten, — maar de oorlog is aan Oostenrijk niet verklaard, en de proclamatie van 2 Mei is een waardig antwoord op bedreigingen.

De toestand van Karel Albert is eenvoudiger geworden door den laatsten maatregel der Milanesche bewindhebbers. Zij roepen de Lombardische bevolking op, om zich binnen een' bepaalden tijd te verklaren over de vereeniging met Piemont. Mazzini en de hoofden van het jeugdige Italië beoogen niets minder dan het tot stand brengen van eene algemeene Italiaansche republiek; zij vinden bijval bij de lagere volksklassen. Maar de aansluiting aan het koningrijk Sardinië met Karel Albert tot Koning wordt door de meer gegoeden en gematigden gewenscht, en de gunstige stemming voor hem en zijn overwinnend leger zal bij iedere bevochten zegen gewisselijk toenemen. — Het huis van Savoije is het eenige Italiaansche koninklijke stamhuis, en voor Karel Albert is dus natuurlijk de kroon over het rijk van Opper-Italië bestemd. Venetië, Milaan, Genua, Turijn, zullen als hoofdsteden om den voorrang dingen; en zoo de

Digitized by Google

meerderheid in Lombardije zich voor het constitutionele koningschap verklaart, heeft de koninklijke veldheer zich waarschijnlijk tot een meer moeitevollen strijd voor te bereiden dan die hij nu met eere tegen de Oostenrijksche legers voert. Te Turijn is bij afwezigheid des Konings het nieuwe parlement op den 8sten Mei door Prins Eugenius van Savoije plegtig geopend, en zijne aanspraak met luide toejuiching door de leden der vergadering beantwoord. De gesteldheid van Italië en van Piemont, — de redenen van het besluit om de Lombardijers te hulp te komen, — de door het leger behaalde overwinningen, — vooral ook de blijde verwachting voor de toekomst, wanneer geheel Italië als één rijk zou vormen, werden met levendige trekken geschetst. Het eiland Sardinië was sedert eenigen tijd ten naauwste met het vasteland verbonden; — de beweging in Savoije, spoedig gedempt, had slechts gestrekt om de banden van verknochtheid meer toe te halen. "Komt," sprak de Prins ten slotte, "de gewenschte ineensmelting met de overige deelen "van het schiereiland tot stand, dan zullen wij in de wetten "die wijzigingen brengen, welke strekken kunnen, om ons "dien trap van magt te doen bereiken, waartoe tot heil van "Italië de Voorzienigheid ons voeren wil."

Alleen de Napelsche regering heeft door hare weifelende houding den geest der vrijheidszonen geheel van zich verwijderd, en Sicilië tot het besluit gebragt — voor het Italiaansch verbond zoo verderfelijk, en in Frankrijk aan den invloed van Lord Minto geweten — om zich af te scheuren en een afzonderlijken staat te vormen. Wederom is het ministerie van Koning Ferdinand gedeeltelijk veranderd; onlusten in de provinciën, en de gisting in de hoofdstad duren voort. Misschien is het uur niet verwijderd, dat de Bourbons van Napels de ballingschap hunner Fransche bloedverwanten zullen deelen. "Indien zij dit doen aan het groene "hout, wat zal aan het dorre geschieden?"

Vruchteloos beproefde de Piemontesche Vorst door een verbond met Zwitserland zijne magt te schragen. In eene geheime zitting van den Landdag is over dit voorstel van Sardinië gehandeld. Evenwel zijn de redenen van weigering bekend geworden, die de president Ochsenbein bij die ge-

Digitized by Google

legenheid heeft voorgedragen, en die vooral ten opzigte der Fransche republiek ongunstig en zelfs beleedigend luidden. "Wij moeten ons niet in de zaken onzer naburen mengen; "men weet niet wat de toekomst kan opleveren. De vol- "ken zoeken zich aan het despotismus te onttrekken; ik twij- "fel er aan, of zij hierin zullen slagen. Ik heb nooit voor- "speld, dat de Fransche republiek slechts twee of drie dagen "zou bestaan, maar het is onmogelijk, dat een volk, hetwelk "kort geleden koningsgezind was, eensklaps republikeinsch "kan worden. De Franschen zullen eene republiek pro formâ "hebben, eene absolutistische republiek. Daarom gevoel ik "niet de minste sympathie voor hen. Ik wil geen verbond "met dwingelanden sluiten. Oostenrijk gaat aan een ande- "ren kant wel is waar zijne ontbinding te gemoet, maar die "gebeurtenis is nog ver verwijderd. Het monarchaal begin- "sel zal zegevieren, de Duitsche regeringen zullen op hare "zetels gehandhaafd worden, en men zal ten laatste een "tweede congres van Weenen hebben, dat mogelijk te Pa- "rijs vergaderen zal. Ik geloof alzoo, dat de volken de be- "weging moede zullen worden en dat zij weder onder het "despotismus zullen bukken. De Fransche regering gevoelt "niet zoo veel sympathie voor ons, en wij moeten ons ge- "reed houden, om ons te verdedigen, vanwaar de aanval "ook moge komen. Laten wij met voorzigtigheid te werk "gaan. Indien sommige personen de Lombarden ter hulp "willen snellen, laten zij dat ieder voor zich zelf doen, ge- "lijk dit in der tijd met de Grieken heeft plaats gehad, "maar indien zich corpsen mogten vormen, dan zullen wij "daartegen maatregelen weten te nemen." — Later heeft zich een hevige tweespalt tusschen de leden van den Grooten Raad van het kanton Bern geopenbaard. Aan Ochsenbein werd verweten, dat hij, door Oostenrijks goud omgekocht, het verbond met Sardinië had afgewezen, en zijne inzigten omtrent staats- en krijgswezen veranderd had. — Het gevolg was, dat Ochsenbein zijn ontslag als lid van dien raad en tevens als president van het voorzittend kanton indiende, hetwelk hij echter daags daarna heeft ingetrokken, nadat de beleedigende uitdrukkingen waren teruggenomen en opheldering gegeven was.

Digitized by Google

Te Parijs is op den 4den Mei de nationale vergadering onder praesidium van Audry de Puyraveau, doyen d'âge, bijeengekomen, en namens het provisioneel bewind met eene rede van Dupont (de l'Eure) begroet. Nadat de geloofsbrieven onderzocht en de voorloopige werkzaamheden afgedaan waren, werd in de tweede zitting de adjunct-maire van Parijs, Buchez, tot voorzitter benoemd met 382 stemmen van de 727 aanwezige leden. De mededeelingen en verantwoording der leden van het voorloopig bestuur werden gehoord. Schitterend was de rede van den minister de Lamartine, die ook toen de verhevenste denkbeelden in den keurigsten vorm wist voor te dragen, en door geen' zijner ambtgenooten zelfs van verre geëvenaard werd. Reeds bij deze eerste zittingen vertoonde zich de heillooze invloed der clubs, die welhaast tot de ergerlijkste uitersten zou overslaan. In de gangen der zaal werden een zeker aantal burgers met rooden armband opgemerkt, afgevaardigden der clubs, die op de volksrepraesentanten eene soort van toezigt hielden. Zij hadden in den nacht eene deputatie van omstreeks 400 personen naar het ministerie van binnenlandsche zaken afgevaardigd, — eene tribune in de vergaderzaal verlangd — en geëischt, dat twee afdeelingen ter hunner beschikking wierden gesteld, opdat zij de vergaderingen zouden kunnen bijwonen, aanteekeningen maken, onderling beraadslagen en vervolgens naar hunne verschillende clubs gaan, ten einde verslag te doen van het verhandelde in de vergadering. Het gewigt van dit schijnbaar onbeduidende feit werd aanstonds gevoeld. De vergadering alleen vertegenwoordigt Frankrijk, zeide men; zij alleen is het wettig orgaan van den wil der natie. Niemand kan over haar een regt van inspectie bezitten, dat weldra, getuige de geschiedenis, in een regt van dwingelandij en onderdrukking zou ontaarden. Worden deze pogingen tegen de vrijheid der vertegenwoordigers in den aanvang niet krachtdadig onderdrukt, — dan zal de constitutie niet het werk van Frankrijk, maar dat der clubs en partijen zijn.

Dagelijks nam het malaise, het gedrukte onbehagelijke gevoel toe: op de beurs, in de dagbladen, overal werd het openbaar. Het moest tot een strijd tusschen gematigden en

ultra's komen. De oproerigste taal werd in proclamaties, in kleine geschriften, in brieven aan dagbladen, door Barbès zelfs op het gestoelte der nationale vergadering gevoerd, waar hij beweerde "in naam des volks" te spreken.

Onlusten te Rouaan, door de burgerwacht bedwongen, maar die later bleken met eene uitgebreide zamenzwering in verband te staan, waren het thema, door die partij aangegrepen. De vergadering zette haren arbeid voort, benoemde de commissie tot het uitvoerend bewind, waarbij Lamartine eerst in de vierde plaats gekozen werd, omdat hij stellig had verklaard geen deel te zullen uitmaken van een bewind, waarvan zijn voormalige ambtgenoot Ledru-Rollin was uitgesloten. — Louis Blanc en Albert werden niet gekozen. Uiteenloopend waren de voorstellen geweest over den vorm en zamenstelling van dit interimaire bestuur. Sommigen wilden eenvoudig het voorloopig bewind doen voortduren, zoo als het sedert Februarij bestond. Anderen wilden, dat de vergadering onmiddellijk tot de benoeming van een' president overging, die met de uitvoerende magt in haren ganschen omvang bekleed moest worden. — Eene derde partij wilde een uitvoerend comité van drie, vijf of zeven leden. Dit laatste gevoelen werd door de vergadering aangenomen. De leden der commissie voor het uitvoerend bewind benoemden (in de zitting van den 11den) de ministers; een reglement van orde werd aangenomen op voorstel van Berryer; eene commissie van achttien leden voor het ontwerp der constitutie gekozen; — woordenwisselingen over dubbele verkiezingen, over een ministerie van eeredienst en de betrekking tusschen de regering en de geestelijken werden met belangstelling aangehoord. Doch terwijl in de vergaderzaal meer rust en kalmte dan vroeger heerschte, hadden op verschillende punten van Parijs zamenscholingen plaats, werden verzoekschriften voorgelezen en naar de nationale vergadering gebragt, — en besloot de regering om het republikeinsche feest, dat reeds tweemaal verschoven was, op nieuw van 14 tot 21 Mei te verdagen. Hoewel het bewind deed bekend maken, dat de belangrijke werken tot het feest niet gereed konden zijn, en het uitstel daardoor noodzakelijk geworden was, werd dit algemeen

Digitized by Google

slechts als voorwendsel aangemerkt. De krachtige maatregelen, ter handhaving van rust en orde, versterkten deze meening. Welhaast bleek het, dat zij maar al te gegrond was. Twee dagen later, op maandag 15 Mei, barstte, onder leiding van Barbès en Blanqui, door de zwakke houding van den policie-préfect, en meer dan oogluiking van den commandant der nationale garde begunstigd, de stoutmoedige aanslag uit. Gelijk drie maanden vroeger onder de leus van "hervorming" eene omwenteling en de republiek verscholen zat, zoo verborg zich ditmaal de poging tot omwerping van het gouvernement, overweldiging der nationale vergadering, en — gelijk later gebleken is — plundering, anarchie en terrorismus, onder de kreet van: "hulp "aan de Polen." — Terwijl de bekende Hoogleeraar Wolowski in de vergaderzaal bezig was den toestand van Polen te schetsen, werd hij gestoord door het gedruisch eener oproerige menigte, die het gebouw bestormde, — de zaal binnendrong, de tribunes innam, en waaronder de hoofden en standaarddragers der revolutionaire clubs werden opgemerkt. Aan den voorzitter werd alle gehoorzaamheid geweigerd; Barbès, Blanc, Raspail, Blanqui poogden achtereenvolgens met meer of min hevigheid zich te doen verstaan, totdat Hubert de nationale vergadering — uitvloeisel van het suffrage universel, "ontbonden" verklaarde: — waarop de voorzitter Buchez met de leden van het bureau de zaal verliet.

Op het stadhuis hadden de hoofden der beweging zich inmiddels vereenigd en een nieuw bewind benoemd, waarvan twee lijsten werden opgemaakt, beide namen van zeer bekende hevige republikeinen bevattende. De maire van Parijs, in tijds verwittigd, snelde onmiddellijk derwaarts, liet de toegangen door nationale gardes bezetten, maar kon niet verhinderen, dat de bende naar binnen stormde, en eene der zalen innam, waar evenwel de aanvoerders Barbès, Albert aangehouden en ongeveer 200 hunner medestanders weldra in verzekerde bewaring werden gesteld. Belangrijke ontdekkingen omtrent het doel en vertakkingen dezer zamenspanning werden gedaan, vooral bij de hoofden der clubs, Blanqui, Raspail, Sobrier, — welke vereenigingen sedert gesloten of ontbonden werden. — Eene proclamatie van den maire verkon-

Digitized by Google

digde aan het volk, dat de nationale vergadering niet ontbonden was, maar overrompeld en voor geweld moetende bukken, hare zittingen slechts had geschorst. Kortstondig was deze schorsing. Want zoodra de vergaderzaal door de menigte ontruimd was, beklom de burger Duclerc den voorzitterstoel, en werden de beraadslagingen, of liever de explicaties en voorstellen omtrent de gebeurtenis van den dag, hervat. De nationale vergadering besloot tot het gevangen houden en in beschuldiging stellen harer medeleden. Barbès, Albert, Courtais, hoorde de ophelderingen van de regeringscommissie aan, — terwijl in de volgende zitting, van 16 Mei, nadere inlichtingen gegeven werden, onder anderen door Caussidière, die met zekere populaire welsprekendheid een tal bijzonderheden openbaarde, en zijn stelsel ontwikkelde als hoofd der policie. Veel blijft nog in het duister, maar dat er onberadenheid, weifeling, ja zelfs misdadige verstandhouding bij hooggeplaatste personen heeft geheerscht, is duidelijk. Voor het oogenblik bleef de gematigde partij wel meester, na deze derde poging tegen haar gezag; maar niet straffeloos werd op nieuw de talisman verbroken, die den demon der omwenteling bedwong. De montagnards, voor eenigen tijd weêr onschadelijk, zijn niet voor goed ten onder gebragt. De herhaalde pogingen ter bevrijding hunner aanvoerders, de vrees voor een nieuwen aanslag gestadig wakker gehouden, de steun bij het gepeupel en de mannen der barricades, en de oogluiking van vele bewindvoerders zelven mogen dit bewijzen. Hoe dubbelzinnig is b. v. het gedrag van Louis Blanc! Vóór en na de ergerlijke tooneelen in vertrouwden omgang met de woelzieke hoofden der beweging, door het volk in triumf rondgedragen toen de overrompeling gelukt scheen, verschijnt hij met gescheurde kleêren in de vergadering om ter verontschuldiging der raddraaijers te spreken. Maar hij wordt met koelheid — met blijken van afkeuring ontvangen — zijne toespraak naauwelijks aangehoord. Zou men meenen, dat deze eerzuchtige man, van het bewind uitgesloten, — zijne plannen verijdeld ziende — verbitterd ook door de niet benijdenswaardige rol op het Luxembourg gespeeld, — op den duur zal rusten? Zal niet het droevig overschot van populariteit hem ligt tot stappen dwingen, te gevaarlijker voor

Digitized by Google

het gezag, omdat deze talentvolle tegenstander in de nationale vergadering stem en zitting heeft. In senatum venit: "fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum." Wij durven niet beslissen, wat er is van de reactie, die volksrepresentanten en dagbladen vervult. Duidelijk wordt de toon hier en daar stouter; de afkeuring meer onbewimpeld; en wij betwijfelen niet, dat de ingenomenheid met de republiek reeds bij enkelen is verflaauwd. De openbaarmaking der briefwisseling van den Prins van Joinville — zeker met weemoed door velen gelezen, op het oogenblik, dat een decreet van uitsluiting tegen het geslacht van Orleans in behandeling komt; — de edelmoedige, doch vruchtelooze pogingen van den afgevaardigde Lebreton, om de twee vorsten te sparen, die hun Vaderland op de vloot en in het leger met voorbeeldigen moed en trouw hebben gediend, en vreemd bleven aan de feilen van het gevallen gouvernement, — geven het bewijs, dat niet alle ridderlijk gevoel uit Frankrijk verbannen is, dat bij sommigen nog eerbied bestaat voor gevallen grootheid. Natuurlijk heeft deze gebeurtenis ook staatkundige beteekenis: maar wij aarzelen ze voor reactionaire maatregelen te houden. De bekwame publicist, Em. de Girardin, zou een wapen, tegen de bestaande regering gekeerd, nog niet voor een verdreven geslacht gebruiken. Maar, zonder aanzien van partij, mag men zich verblijden, dat deze begaafde schrijver en de tot heden geweerde Thiers eerlang tot de afgevaardigden des volks zullen behooren. De vergadering heeft, naar het schijnt, geen' overvloed van mannen met regeringstalent: de invloed van de voormalige leden der gedeputeerde kamer wijst aan, dat oefening en gewoonte hare waarde behouden, zelfs in eene omgewoelde maatschappij. Wij althans hadden ons voorgesteld, dat de volkskeuzen meer wezenlijk talent zouden hebben aan het licht gebragt, dan de vertegenwoordiging tot dusverre vertoonde. Zelfs aan redenaars-bekwaamheid blijkt het te falen, daar, met uitzondering van Peupin — wiens beschouwingen reeds op zich zelve indruk moesten maken, omdat hij uit naam eener klasse sprak tegen den opgeworpen voorstander harer belangen, — geen der nieuwe leden als spreker eenige aandacht

Digitized by Google

trok. Doch zoo lang Lamartine zijne plaats bekleedt, wordt de oude roem luisterrijk gehandhaafd: — zijne laatste rede was den echten staatsman waardig!

In Engeland ondervond men alleen in gestremden handel en door de spanning in Ierland, den weêrstuit der gebeurtenissen op het vaste land. Eene motie van Joseph Hume omtrent de uitbreiding van het kiesregt — welke in de zitting van 23 Mei zou worden overwogen — werd eene maand uitgesteld en schijnt in geringe mate belangstelling te wekken. De scheuring, die zich onder de Iersche repealers openbaarde, deed een oogenblik hopen, dat kalmer tijden voor de regering begonnen waren; dat de grootste moeijelijkheid althans voor een poos overwonnen was. Maar welhaast sloeg de opgewonden bevolking tot nieuwe geweldenarijen over; de repealers waagden eene poging om tusschen de partijen van het oude en het jeugdige Ierland eene toenadering te bevorderen; zij stemden een adres aan Smith o'Brien, ten einde dezen hun leedwezen en hunne deelneming te betuigen, wegens de gewelddadigheden, waaraan hij te Limerick had blootgestaan. Het regtsgeding tegen Mitchell — waarbij zich de merkwaardige omstandigheid opdeed, dat de gezworenen tot geene eenparige uitspraak konden komen — wordt nu als voorwendsel tot opruijing der gistende gemoederen aangegrepen; — zijne zaak als de algemeene zaak van alle pachters en landlieden voorgesteld, de behandeling door ontelbare exceptiën, nu zelfs door een bepaald verzoek van den verdediger om uitstel, vertraagd. — Zeer was de aandacht van het Britsch publiek gespannen op de terugkomst van Sir Henry Bulwer, gezant van het hof te Madrid, en de zonderlinge correspondentie tusschen de Spaansche en Engelsche staatslieden, aan deze onhoffelijke verdrijving voorafgegaan. Het Parijsche dagblad la Presse had reeds in de vorige maand de beleedigende Nota's openbaar gemaakt, door Lord Palmerston aan den Hertog de Sotomayor gerigt. Zij waren gesteld in dien hooghartigen, stuitenden toon, die den Britschen Minister eigen is tegen zwakkere staten, waarvan nog onlangs het bewind van Koning Otto eene proeve ontving. Het Spaansche gouvernement werd gewezen op de catastrophe te Parijs, en aan de koningin bijna

Digitized by Google

voorgeschreven, welke gedragslijn zij te volgen had. Dit geschiedde in eene nota van 16 Maart aan den Engelschen gezant te Madrid. Eene week later (24 Maart) werd in deze hoofdstad eene poging gewaagd om het bestuur omverre te werpen, welke echter spoedig bedwongen werd. Welligt is het aan deze mislukte onderneming te wijten, dat de gezant eerst na verloop van drie weken zich van zijnen last kweet, en aan den Hertog de Sotomayor een schrijven rigtte, ondragelijk voor Spaanschen trots, en waarop het antwoord gloeide van verontwaardiging. Lord Stanley vestigde de aandacht van het Hoogerhuis op deze krenkende briefwisseling in de zitting van den 5den Mei, — gedenkwaardig, omdat zij werd bijgewoond door den verdreven Franschen staatsman Guizot, wiens bemoeijingen te Madrid in Engeland zoo hevigen weêrzin wekten. — De minister Marquis of Landsdowne ontkende niet, dat de correspondentie had plaats gehad, maar met wijziging van enkele woorden, die toch de toedragt der zaak geheel van aard deden veranderen. Immers het zou uit de over te leggen stukken blijken, dat de depêche niet aan de Spaansche regering was gerigt, maar instructies behelsde van Lord Palmerston aan den Ambassadeur Bulwer. — Na eenige korte aanmerkingen van Lord Brougham, werd de woordenwisseling besloten, zonder dat er een bepaald voorstel gedaan werd. In het Lagerhuis werd Lord Palmerston zelf herhaaldelijk geinterpelleerd, die zich telkens van de zaak ontsloeg, door die halve antwoorden. waarin hij volleerd meester is. In de zitting van 8 Mei bragt Lord Stanley het onderwerp andermaal bij de Lords ter sprake, en werd het gedrag van Lord Palmerston ernstig afgekeurd, door den gewezen minister Graaf v. Aberdeen.

Eene muiterij onder de soldaten van het garnizoen te Madrid had reeds ongunstige vermoedens tegen den gezant doen oprijzen; maar bewezen en zeker is, volgens de Spaansche regering, diens medepligtigheid aan onlusten te Sevilie — uitgebroken, juist toen de Hertog van Montpensier met zijne gemalin zich daar bevond. — Sir Henry Bulwer kreeg zijne passen, en vertrok met de gansche ambassade — terwijl volledige openingen aan het Britsche parlement zijn toegezegd. Misschien zal voor Lord Palmerston zelven — door

Digitized by Google

zijne ambtgenooten slechts flaauwelijk ondersteund — deze netelige zaak een noodlottig einde hebben. Rijkelijk althans werd de kwade dunk geregtvaardigd, dien Lord Grey bij de zamenstelling van dit ministerie koesterde, omtrent den Secretaris van buitenlandsche zaken.

Op den dag zelven, dat te Parijs de Nationale Vergadering is bestormd, werd in Londen, schoon niet op revolutionaire wijs, eene wezenlijke revolutie aan het parlement voorgesteld, in de wijziging der navigatie-wetten. De handels-minister Labouchère heeft de plannen der regering opengelegd in eene uitvoerige rede, waaruit blijkt, dat het geheele stelsel genoegzaam vernietigd zal worden, met uitzondering van hetgeen betrekking heeft tot de kustvaart en visscherij. — Alle producten uit Europesche havens aangebragt, tot dusverre alleen in entrepôt tot weder-uitvoer toegelaten, — zullen voortaan uit alle landen, en onder alle vlaggen, ter consumtie worden ingevoerd. Schepen, buiten 's lands gebouwd, zullen als nationale worden beschouwd, wanneer ze door Britsche onderdanen zijn aangekocht, mits twee derden der equipagie uit Britsche onderdanen besta. — Vele andere beperkingen zullen worden ingetrokken: — alles namelijk, bijaldien de regeringsvoorstellen de goedkeuring van het parlement mogten verwerven. De minister erkende het gewigt der voorgestelde wijzigingen in wetten, zoo lang met eerbied aangestaard, door beroemde staatslieden uitbundig geprezen, maar waaromtrent door Burke reeds voor lang was aangemerkt: "wanneer de acte van navigatie niet wordt veranderd en gewijzigd met de wisseling van tijden en om-"standigheden, zal hij groot nadeel berokkenen, en menig-"maal zijn eigen doel tegenwerken." Waren de voorgedragen veranderingen groot en veelomvattend, ze waren het niet meer dan die in de handels- en industrie-wereld hadden plaats gegrepen. — Sprekende van het beperkend beginsel, door Koningin Elisabeth aangenomen, en algemeen gevolgd in dien tijd, zeide de minister: "Één land was er "toen, worstelende nog om te bestaan, dat van een geheel "verschillend beginsel uitging — ik bedoel Holland. Dáár "werd de meest onbeperkte vrijheid aangenomen. Alles

Digitized by Google

"werd er gedaan om den handel aan te moedigen; die moe-"rassen waren een toevlugtsoord voor alle volkeren. Hoogst "opmerkenswaardig was de uitslag dier staatkunde. De Hol-"landers werden er door in staat gesteld om het prachtigst "gebouw op te rigten van commerciële grootheid en poli-"tieke magt, dat de wereld nog had aanschouwd." Met gespannen verwachting zien wij den loop der beraadslagingen te gemoet. Aan tegenstand ontbreekt het reeds nu niet. En Lord George Bentinck heeft nog onlangs eene zijdelingsche poging gedaan, om de vrijzinnige handelswetgeving van Sir Rob. Peel en Mr. Gladstone als geheel mislukt in verdenking te brengen. Uit Britsch Indië vernamen wij, dat Lord Dalhousie — in de school van Sir Robert gekweekt, en zulk een meester waardig, — de scheepvaartregten, en ook de zoogen. "Indian navy" heeft afgeschaft.— Het is eene schrede der Whigs op de baan, waarop hunne voorgangers reuzenstappen deden, die, het is bekend, beweren, dat Pitt en zijne partij, de vroegere Tories, de eerste voorstanders en bevorderaars van vrijen handel zijn geweest. Als eene nederlaag voor het ministerie is aan te merken de verwerping door de Lords van de wet tot emancipatie der Israëlieten (Jewish disabilities bill) en de uitsluiting van den bankier Rothschild uit het parlement. Zwak waren de argumenten van Lord Ellenborough en de bisschoppen tegen de milde beschouwingen van Lord Landsdowne, die het politiek terrein niet overschreed, en wiens gronden niet zijn wederlegd. Men klemt zich vast aan eene benaming: — men wil Christenstaat blijven; — maar versmaadde kort geleden de vier millioenen niet, door den Israëlietischen handelaar verschaft, om te voorzien in den nood van Ierland. Hoe zwaar, zegt de Times, moeten deze wegen op het gemoed der tegenstemmers!

Meer dan ooit geldt het woord des dichters: "dat zich "aandacht en geest in den maalstroom verliezen, van wat "telkens de dag aan zijn opvolger meldt." Sinds het bovenstaande ter perse ging, kwam eene reeks van opmerkelijke gebeurtenissen ter onzer kennis. De vlugt der keizerlijke Oostenrijksche familie, gevolg der jongste revolu-

Digitized by Google

tionaire beweging in Weenen; — de openingsrede en de nieuwe staatsregeling in Pruissen; — de keuze van den Prins tot afgevaardigde uit Posen, en zijne ronde toetreding tot de nieuwe orde van zaken; — de benoeming van v. Jacoby, die door zijne "vier vragen" als hoofdbewerker der gansche constitutionele beweging te beschouwen is; — niet het minst de moordtooneelen en gruwelen te Napels, aanminnigheden van een' Koning, die zijne kroon verliezen wil, maar waarvan de gevolgen onberekenbaar zijn. Zij zullen de stof tot een nader overzigt opleveren.

Digitized by Google

BIBLIOGRAPHISCH ALBUM.

Oude Vlaemsche Liederen ten deele met de melodiën, uitgegeven door J. F. Willems. Gent, bij F. en E. Gijselinck. 1846—1848. (Tot nog toe vier afleveringen, de drie laatsten uitgegeven door Dr. Snellaert.)

Wij hebben hier voor ons het laatste werk van eenen man, die zich ten aanzien van de Nederlandsche letterkunde onsterfelijke verdiensten verworven heeft, en die van zijne schriften, even als Horatius, had kunnen zeggen:

Exegi monumentum aere perennius;

die niet alleen daardoor, maar ook door zijn voorbeeld en zijne opwekking, in België de nationale letterkunde deed herleven en krachtig het volksgevoel opwekte.

Onder deze literarische bezigheden had hij, zelf dichter en kenner der muzijk, eene bijzondere voorliefde voor het oude volksgezang. Twintig jaar lang had hij zich bezig gehouden met het beste daarvan op te sporen en te verzamelen; eindelijk meende hij eenen genoegzamen voorraad bijeen te hebben, om die met zijne aanteekeningen als een eerwaardig nationaal monument aan het publiek over te geven; doch naauwelijks was de eerste aflevering verschenen, of eene ziekte sleepte hem weg, en het werk bleef liggen. Gelukkig echter nam een zijner vrienden, de Heer Dr. Snellaert, bekend door zijne geschiedenis der Vlaamsche dichtkunst, het werk op, en zette het op denzelfden voet voort, grootendeels naar de nagelatene papieren van Willems, maar met eigene aanteekeningen verrijkt.

Het zal niemand bevreemden, dat ik van dit werk eene beschouwing wensch te leveren. Het is toch zoowel nationaal eigendom van het Noorden als van het Zuiden, en is het voor België een opgedolven schat, het is het niet minder voor ons. Daarom had ik dan ook gewenscht, dat de titel "Nederland-"sche" in plaats van "Vlaemsche" liederen beloofd had, en hier en daar de gezigtseinder wat ruimer genomen ware. Dan, hoe dit zij, de schrijver heeft ons een kostelijk geschenk gedaan, dat wij in onze armoede niet genoeg op prijs kunnen stellen.

Digitized by Google

Er was een tijd, dat het geheele volk, de beschaafdste klassen niet uitgezonderd, Nederlandsche liederen zong, en die muzijk aller harten innam; thans is zij naar de straat verwezen. De gevoelvolle Duitsche, de zangerige en prachtige Italiaansche, de geestige Fransche muzijk heeft hare plaats ingenomen, en het eenvoudige, naïve, eigenaardige der Nederlandsche wordt in Nederland veracht.

Dertig jaar geleden was het oude volksgezang geheel vergeten; alleen het "Patertje" en de zangwijs van het "Wilhelmus" waren nog in de geheugenis bewaard gebleven; sedert kwam het nieuwe volkslied van Tollens er bij, dat inderdaad volkslied werd en in eere bleef, en daarbij kwamen allengs nog eenige anderen; maar was de muzijk echt Nederlandsch van aard, zich onderscheidende van de vreemde? Deskundigen mogen het beoordeelen.

Tot het oude volksgezang keerde men echter niet terug; dat had uitgediend. Maar wat Nederland versmaadde, vond buiten'slands vereerders. De Grimms, Wolf, Uhland, Mone en Hoffmann zochten vlijtig daarvan bijeen, wat zij konden, en gaven het uit, en nu bleek het, dat zeer vele dier liederen oudtijds een gemeen eigendom van alle Duitsche en Skandinavische stammen geweest en van het zuiden van Vlaanderen en Duitschland tot aan de grenzen van Lapland toe gezongen waren [1].

Eindelijk werd ook in Nederland de aandacht daarop gevestigd, eensdeels door de beantwoording eener prijsvraag over de geschiedenis der Nederlandsche toonkunstenaars, anderdeels en meer bijzonder door de uitgave der "Proeve van Nederl. Volksliederen" van den Heer le Jeune, een werk, dat zeer veel belangrijks bevat, maar het gebrek heeft, allerlei liederen, oud en nieuw, en van geheel vreemdsoortigen inhoud, ongeordend te leveren, en bovendien, hetgeen vooral een groot gemis is, geene zangwijzen mededeelt. Ook Hoffmann, die in zijne "Horae Belgicae," Pars 2, het eerste gebrek wegnam, voorzag niet in het tweede; hij vergenoegde zich een paar staaltjes te leveren en voorts naar de oude "Souterliedekens" te verwijzen.

Zou nogtans de kennis van het oude volksgezang vruchtbaar wezen, dan moest zoowel de muzijk als de tekst bekend worden, dan eerst kon men de waarde daarvan beoordeelen, en weder in eere brengen, wat nog eere waardig was.

Die taak nam Willems op zich en volbragt ze gelukkig. Meer dan *honderd* oorspronkelijke melodien worden hier bij den tekst medegedeeld, en nu eerst kan men den schat overzien, door onze voorvaderen bezeten.

De verzameling is systematisch geordend. De 201 liederen, in de vier thans reeds uitgekomene afleveringen vervat, zijn verdeeld in vorstenliederen, historische, verhalende of romancen, minne en drinkliederen, en geestelijke gezangen. De chronologische orde is minder streng bewaard (hetgeen trouwens ook bezwaarlijk was, daar men van vele liederen den ouderdom niet kent),

---

[1] Voor een paar jaar verhaalde mij de Deensche geschiedschrijver Allen, dat de heer Thortsen te Kopenhagen, bekend door zijn "Hist. udsigt over den danske literatur indtil," 1841, bezig was eene verzameling volksliederen met de oorspronkelijke melodien van de voornaamste Europische volkeren bijeen te brengen, doch van Nederland alleen het Wilhelmus bezat; ik deelde hem nog het patertje en een paar anderen mede en adresseerde hem verder aan Willems. Of dat werk sedert uitgekomen is, bleef mij onbekend, maar vroeger meldde mij de bekende dichter Ingemann te Soröe, dat hij Bellamy's "Roosje" vertaald had, dat vervolgens op muzijk gezet was en met genoegen door de Deensche dames gezongen werd.

Digitized by Google

maar de aanteekeningen geven veelal opheldering, waar die gewenscht kan worden.

De twee eerste afdeelingen, de vorsten- en historieliederen, zijn voor ons het minst merkwaardig; hier toch beantwoordt de titel van Vlaamsche liederen het best aan den inhoud. Wat Noord-Nederland te dien aanzien bezit, is grootendeels ongebruikt gelaten; ook uit een aesthetisch oogpunt beschouwd, staan zij met de volgende afdeelingen niet gelijk, zoodat het te wenschen ware, dat een onzer geleerden ook voor onze gewesten die taak op zich nam, even als von Soltau reeds ten aanzien van Duitschland gedaan heeft; er is een rijke oogst binnen te halen.

Ik stel mij voor de verzameling kortelijk te doorloopen en mijne opmerkingen daarbij te voegen, deels om onze landgenooten op den rijkdom onzer oude volkspoëzij aandachtig te maken, deels met de hoop, dat ook welligt de Heer Snellaert eene of andere dier aanmerkingen, bij de uitgave van het vijfde stuk, dat, behalve een aantal liederen, ook eene historische inleiding zal bevatten, bruikbaar moge vinden.

De historieliederen gaan dan, gelijk ik zeide, ons weinig aan, maar bevatten voor de geschiedenis der oude Belgische burgertwisten belangrijke bijzonderheden. Nog veel meer levert echter te dien aanzien ons Noorden op, en dit is eene bron, die nog geheel ongebruikt is, waarom er de aandacht te meer op gevestigd mag worden. Het oude lied van Graaf Floris en Geraert van Velsen is bekend, en een paar sproken van Willem van Hildegaertsberch; maar het HS. van Prof. Serrure te Gend met historieliederen uit den tijd van Karel van Egmond heeft niemand gelezen dan de bezitter, en welk geschiedschrijver heeft vóór de 16de en 17de eeuw den liederbundel, genaamd "Het Nassousche Trompetje," geraadpleegd, dat echter over de belegering van Haarlem, 's Hertogenbosch en andere plaatsen en over onze zeeslagen tegen de Engelschen en Franschen eenen schat van bijzonderheden opgeeft, dikwijls door ooggetuigen medegedeeld. Ook onze andere volksliederboeken, bij Koene te Amsterdam gedrukt, hoe veracht (en soms verachtelijk) ook, zijn rijk aan zulke gezangen en verdienen nagelezen te worden.

Veel poëtischer evenwel zijn onze oude romancen, die het grootste deel van dit werk vullen, inzonderheid die uit de middeleeuwen (van de 12de of 13de tot de 16de eeuw) afkomstig, en die in toon merkelijk van de lateren verschillen. Er ligt daarover een onnavolgbaar waas van naïviteit, een poëtische tint, die ondanks den verminkten toestand, waarin de meesten tot ons gekomen zijn, en den dikwijls allerslordigsten versbouw, onbeschadigd gebleven is, en ze verre boven soortgelijke voortbrengselen onzer latere letterkunde verheft, gelijk ieder zal toegeven, die, hetzij de originelen, hetzij de gelukkige overbrenging in nieuwere taal en vorm van den Heer Heije gelezen heeft.

Sommige dezer liederen klimmen tot de tijden des Heidendoms op, gelijk dat van Hildebrand (n°. 52) en misschien dat van Halewijn (n°. 49); maar de tegenwoordige vorm is veel jonger. Trouwens, de meesten zijn eerst zeer laat in de volksliederboeken opgenomen, en zelden vindt men geschrevene teksten ouder dan hoogstens de 15de eeuw, en dan nog zijn zij zeer slordig opgeteekend, waarschijnlijk slechts uit de herinnering of den mond des volks. Vandaar dat de teksten onderling dikwijls zoo zeer verschillen, en de eene veel vollediger dan de andere is. Een voorbeeld hiervan geeft het lied van Brunenborch (n°. 53), waarvan twee teksten bestaan, die zoo weinig overeenkomst hebben, dat men ze voor twee afzonderlijke liederen houden kan. De

Digitized by Google

een is door mij naar een HS. der 15de eeuw in de N. werken der Maatsch. van Ned. Letterk., D. VI, bl. 289, uitgegeven en is deerlijk verminkt; den anderen, waar de held Brandenburg heet, levert een liederboek van 1544 op. Willems heeft uit beide teksten, geholpen door mondelijke overlevering (want het lied wordt nog heden gezongen) en den Neder-Duitschen tekst, het in zijn oorspronkelijken vorm trachten terug te brengen, echter, onzes inziens, niet overal even gelukkig. Zoo heeft hij eene strophe uit den ouderen tekst:

Mijn hair sel ongevluchten staen,
Mijn oghen en sellen niet meer spoellen gaen,
Mijn mont en sel niet meer lachen,

benevens verscheidene van den lateren achterwege gelaten en soms ten onregte de lezing veranderd. Het ware misschien beter geweest beide redactiën onveranderd, of althans alleen gezuiverd, naast elkander te geven.

Een ander voorbeeld heeft men in het bekende lied van Grave Floris, waarvan insgelijks twee geheel verschillende bewerkingen bestaan, en waarmede misschien de hier medegedeelde romance "Jonc Gherrit" (n°. 78) in eenig verband staat. Gerrit, heer van Cronenburch, wordt, op de jagt zijnde, door eenen vreemdeling onderrigt, dat zijne vrouw ontrouw pleegt en haren huwelijksring heeft weggeschonken. Hij daagt den beschuldiger ten kamp en verslaat hem, maar door den angel der ijverzucht gekwetst, rent hij naar huis en staat op het punt zijne vrouw op te offeren, toen hij den ring aan hare hand gewaar wordt, en nu berouwvol haar in zijne armen sluit. Hoffmann beweert, dat dit lied nog in Holland onder het volk zou bekend zijn; ik twijfel er aan.

Nog een derde voorbeeld vindt men in "De Soudans Dochter" (n°. 130), hier alleen naar den ouderen tekst, maar gezuiverd, opgenomen, den lateren vindt men bij le Jeune en Hoffmann. Ik had den Heer Willems eene poos voor zijnen dood mededeeling gedaan van eene nog onbekende uitgave der 16de eeuw, voorkomende in "Een suyverlick Boecxken, begrijpende alle die "gheestelicke Liedekens, ghemaeckt eertijds bij de salighe Tonis Harmansz. "van Warvershoef, enz. Ghedr. tot Amstelredam ten huyse van Harman Jansz. "Muller." z. j. (laatste helft der 16de eeuw) in 8°, waaruit men den naam des dichters leert kennen. De aanvang luidt aldaar:

Die Zoudaen hadde een dochterkijn,
Sij was vroech op-ghestande
Al om te plucken bloemkens
Al in haers vaders warande,

hetgeen bijna met behoud der woorden overgenomen is uit eene prozabewerking dezer sage, gedrukt te Delft in het begin der 16de eeuw. Het schijnt, dat de Heer Snellaert deze mededeelingen onder de papieren van onzen overledenen vriend niet gevonden heeft.

Onze liederbundel levert nog meer voorbeelden van merkelijke varianten. Het lied n°. 64 begint:

Daer staet een clooster in Oostenrijc,
Het is so wel gheciert.

Mone daarentegen, in zijn "Uebersicht," bl. 234, geeft den aanvang van een lied op, dat dus luidt:

Digitized by Google

In Oostenrijck daer staet een stadt,
Sij is so wel gheciert.

hetgeen toch wel vermoedelijk hetzelfde lied zal zijn.

Het is bij den bedorven toestand, waarin de volksliederen zich bevinden, van belang, om op die varianten acht te slaan, eensdeels omdat men daardoor soms de ware lezing op het spoor komt, anderdeels om den ouderdom van een lied ten minste eenigermate uit te vorschen, waarom ook de opgave der bronnen niet onnut is.

Ik wil daarom nog eenige liederen in verschillende bewerking ter vergelijking opgeven. Zoo wordt "Het Kwezelken" (nº. 123) veranderd als een Hollandsch boerenliedje opgegeven in de "Camera Obscura" van Hildebrand, en luidt daar aldus:

Dans, nonneken, dans,
Dan zal ik je geven een muts.
Neen, zei dat aardig nonneken,
Ik heb er een van mijn zus;
'k Wil niet dansen, 'k zal niet dansen,
Dansen is mijn order niet,
Nonnen, papen, papen, nonnen,
Nonnen, papen dansen niet.

Dans, nonneken, dans,
Dan zal ik je geven een huis.
Neen, zei dat aardig nonneken,
Daar ben ik niet van thuis.
'k Wil niet, enz.

Dans, nonneken, dans,
Dan zal ik je geven een zoen.
Neen, zei dat aardig nonneken,
Daar wil ik het niet voor doen.
'k Wil niet, enz.

Dans, nonneken, dans,
Dan zal ik je geven een man.
Toen zei dat aardig nonneken:
'k Zal dansen al wat ik kan.
'k Wil wel, enz.

Waarschijnlijk is het uit den mond des volks in dat geschrift opgenomen, maar het toont tevens, dat dit lied ook buiten Vlaanderen bekend was.

Van het patertje worden hier onder nº. 125 twee teksten en twee zangwijzen opgegeven, de eene uit Braband, meer deftig, de andere uit Kortrijk, vrolijker; de Hollandsche melodie verschilt van beiden en is welligt de vrolijkste van allen.

Digitized by Google

Van n°. 96, beginnende:

Daer was een sneeuwwit vogeltje
Al op een stekendorentje, enz.

geeft Mone in zijn "Uebersicht," bl. 233, het begin aldus op:

Het sat een sneeu wit voghelken
Al op zijn eerste pluymen,

naar de aanhaling in een liederboek der 16de eeuw.

N°. 77, beginnende:

Het was een clerxken dat ghinc ter scolen,

waarbij geene bron opgegeven wordt, is door W. geput uit een HS. van Prof. Serrure, uit den aanvang der 16de eeuw, en schijnt van Anna Bijns te zijn. Zie Mone's Uebersicht, bl. 227, n°. 316, en vgl. aldaar bl. 233.

Het is opmerkelijk, dat onze romancen een gemeen goed van den geheelen Duitsch-Skandinavischen stam zijn, en niet uit de Romansche talen ontleend, terwijl daarentegen het grootste deel onzer romans of epische gedichten uit het Fransch nagevolgd is. Vanwaar dit onderscheid? Ik zou het liefst daaraan toeschrijven, dat de liederen uit den boezem des volks sproten, dat geen Walsch verstond, terwijl de adel en de sprekers integendeel de ridderschap en de *gaye science* aan de zuidelijke hoven gingen leeren. Ik beken echter gaarne, dat die reden niet geheel voldoende is en de overeenkomst tusschen de Duitsche en Skandinavische liederen niet geheel opheldert. Welligt zal de Heer Snellaert in zijne beloofde inleiding op dit werk ons opheldering geven, en ons verklaren, waarom integendeel de oud-Engelsche liederen b. v. in Percy's "Reliq. of ancient engl. poetry" met de onze weinig of niet overeenstemmen.

Het verdient almede opmerking, dat de romancen zoo weinig locale kleur hebben; zij zijn bij elk volk evenzeer te huis, geheel anders dan de Engelsche, Fransche en Spaansche, en de weinigen, die namen noemen, zijn toch nog moeijelijk te huis te brengen. Waar is b. v. het Hildebrandslied ontstaan? — Ik geloof evenwel, dat Skandinavië er de minste aanspraak op heeft, want de zangen, in de oude sagen voorkomende, zijn van een geheel anderen aard en echt Noordsch. Friesland heeft er evenmin deel aan, maar zij bloeijen in Gelderland, België en Holland; in het laatste gewest echter misschien alleen bij leening. Vele dezer romancen schijnen ruiterliederen te zijn en de Geldersche ruiterij was vermaard, gelijk de oude spreuk zegt:

Hoeghe peerden,
Blancke sweerden,
Rasch van der hand,
Dat sijn die snaphanen van Gelderlant.

Ook behooren "l'armi, gli amori, le cortesie, l'audaci imprese," meer daar dan in het handeldrijvende burgerlijke Holland te huis; eindelijk schijnen althans sommigen in den Gelderschen tongval, b. v. n°. 53 (oudste tekst), n°. 62, 63, 103 en and. vervat te zijn, en het bekende liederhands., van Johan van Nassau afkomstig, thans op de koninkl. boekerij te 's Hage, is geheel in een Gelderschen of Nederrijnschen tongval geschreven.

Nog eene opmerking betreft de chronologie dezer liederen. De meesten

Digitized by Google

zijn uit de gedrukte volksliederboeken der 16de en 17de eeuw ontleend, maar kennelijk ouder, hetgeen o. a. blijkt uit de zangwijzen, daarvan overgenomen in de souterliedekens en andere nog oudere verzamelingen. Het is van belang, dat dit punt zoo veel mogelijk tot klaarheid gebragt worde, en men door getuigenissen of inwendige bewijzen den oorsprong dier liederen uitvorsche. Willems heeft daartoe groote vlijt besteed, doch ik twijfel niet, of men zal allengs nog meer daaromtrent inlichting kunnen krijgen, zoo als reeds uit de boven aangehaalde varianten blijkt, gelijk er ook in vervolg van tijd nog wel meer zulke oude romancen ontdekt zullen worden.

De vierde afdeeling bevat "minne- en drinkliederen." Onder dezen komen er velen voor van lateren tijd, echter ook genoeg middeleeuwschen. De meesten zijn, als poëzij beschouwd, verdienstelijk, en natuurlijker dan onze tegenwoordige; vooral het "Lied van den Hoed" (nº. 135), "De Meiplanting" (136), "De Hartverheffing" (143) in het Geldersch; "De Avondwandeling" (146), merkwaardig om de locale kleur; voorts nº. 147, 151, 153, 161 (van Margaretha van Oostenrijk gedicht), 166, 174, 181 en anderen. In deze soort van gedichten was ook Holland in de 17de eeuw zeer rijk, zoo als uit de "Mops-"jes" en andere liederboeken diens tijds blijken kan. Ook hebben Bredero en Starter er verscheidene geleverd, die door losheid van toon en bevallige wending uitmunten en die men hier ongaarne mist. Le Jeune's verzameling is in dit opzigt wel waardig vergeleken te worden, en de liederboeken leveren nog veel meer op, dat verdient gekend te worden. Zoo heeft "De vroolijke "Oost-Indiesvaarder," bl. 68, eenen minnezang, die dus aanheft:

Het rooze-knopje
Ontfangt graag een dropje
Des daauws om 't bijtje te voen.
Maar 't is nau gedooken
Van onder het jeugdige groen,
Komt 't bloempje belagen
In 't krieken der dagen
En geeft het zo meenigen zoen.

en bl. 42, een zang van Phillis:

Ach Philis lief,
Mijn harte dief,
Komt bij mij in dit laantje,
Opdat mijn hert
Getroffen werd
Bij 't schijnen van het maantje.

---

vs. 5. De nagtegaal
Fluit in zijn taal
En vrijdt op lindetakken,
Hier schuilt de haas,
Schuw voor 't geraas
Der winden en der brakken.

Kom lonkstertje,
Kom pronkstertje,
Komt bij mij dartel wigtje;
Zingt gij een lied
Voor bosch en vliet
Terwijl ik maak een digtje.

Gij kunt hier gaan
Op rozenblaan,
Vol levendige geuren,
U blonde hoofd
Met bloem en ooft
Optooijen, schoon van kleuren.

En krijgt gij vaak,
Met zoet vermaak
Kunt gij in 't gras hier rusten,
Daar 't water stroomt,
Want die hier droomt
Droomt steeds van minnelusten.

Een windje koel,
Zoo frisch als zoel
Speeld hier op zilvere haartjes
Tot aan u hals
En borsjes mals
Doorwrogt met blaauwe aartjes.

Verzoet en zagt
Kom lief, ik wagt,
Rust hier op madelieve.
Komt herwaards aan,
De min zal staan
Op schildwagt, u gerieve.

Hebben onze beroemdste dichters ooit iets bevalligers geschreven?

Hetgeen met de romancen plaats heeft, dat zij meestal eerst in de 15de of 16de eeuw opgeteekend zijn, is ook het geval met de minne- en drinkliederen; echter bezit men eenige HSS. der 14de eeuw, waarin onder andere kleine gedichten ook van deze soort aangetroffen worden. De zangwijzen vindt men veelal in de souterliedekens van 1540, want in dien tijd werden de geestelijke gezangen op de wijzen van bekende volksliederen gesteld, om ze te eerder bij het algemeen bekend te maken. Handschriftelijke zangwijzen van vroegeren tijd heeft men weinige. Eene zoodanige uit de 15de eeuw, behoorende bij een geestelijk lied, deelde ik in de N. werken van de Maatsch. der Nederl. Letterk. mede. Het overige, wat daarvan bestaan mag, is nog weinig bekend.

De laatste afdeeling in dezen bundel bevat geestelijke liederen. Men vindt

Digitized by Google

hier verscheidene kersliederen, liederen van de herders, van de drie Koningen en anderen, deels uit de middeleeuwen, deels van lateren tijd, doch naar ons gevoel geen enkele dat uitmunt. De oude vertalingen van het "Dies est lae-"titiae," het "Stabat mater" en andere oude kerkliederen verdienen verre de voorkeur, en zelfs de HSS. en liederboeken der 16de eeuw geven veel betere stukken, en sommigen zelfs voortreffelijke. Het kerslied n°. 187:

Het was een maget uytvercoren,

vindt men reeds, zoo wij meenen, in eenen bundel, getiteld: "Dit is een su-"verlijc boecxken, in welcke staen scone leysen ende veel scone gheestelicke "liedekens. Noch een liedeken van devocien, ghemaect bi broeder Dirc van "Munster. Gheprent Tantwerpen by mi Adriaen van Berghen, A°. 1508." Bijzonder schoon zijn ook de geestelijke gedichten van suster Berta uit den aanvang der 16de eeuw, maar ik twijfel of zij gezongen werden. Voorts had men onzen pittigen dichter Camphuysen het een en ander kunnen ontleenen, of wilde men zich tot de anderen bepalen, zoo boden de beide boven aangehaalde liederboeken, bij Muller en van Berghen gedrukt, rijke stof aan, en zelfs reeds de 13de eeuw levert in dit vak schoone liederen op.

De geestelijke liederen der middeleeuwen zijn veelal mystiek, en vervallen zoo doende niet zelden tot het ongerijmde en bespottelijke, maar aan den anderen kant geeft de dweepende liefde, die daarin ademt, eenen zoo sterken gloed aan die gezangen, dat ze als eene soort van minneliederen te beschouwen zijn en als zoodanig meermalen verhevene poëzij worden.

De oude zangwijzen dier liederen zijn mij niet bekend, want ik geloof, dat het eerst de Protestanten waren, die in de 16de eeuw hunne geestelijke liederen op de zangwijzen van volksliederen stelden. De vertalingen van Latijnsche kerkgezangen behielden misschien de melodiën van het oorspronkelijke, en welligt dat de overigen zich eenigzins daarnaar regelden. Ik heb echter te weinig kennis van de oude muzijk, om er eene bepaalde meening over te uiten. Misschien zal de Heer Snellaert ons daaromtrent in de inleiding van dit werk eenige opheldering geven. De Maatsch. van Ned. Lett. te Leiden bezit een HS., behelzende eene verzameling zangwijzen van geestelijke en wereldlijke, oudere en nieuwere liederen, in de vorige eeuw door zekeren Kruckestoel bijeengebragt. Willems heeft op mijne mededeeling dat werk nog kort voor zijnen dood ingezien. Het blijkt echter niet, dat hij er voor zijnen bundel gebruik van gemaakt heeft, welligt door zijne ziekte verhinderd.

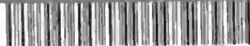
Zoo hebben wij dan kortelijk deze oude Vlaemsche Liederen doorloopen, in de hoop, dat zij, meer en meer bekend wordende, algemeenen bijval zullen vinden, en iets mogen bijdragen, om den Nederlandschen zang weder in eere te brengen. In allen gevalle zal men erkennen, dat zij een der beste deelen onzer oudere letterkunde uitmaken, en dat onze nieuwere dichters hier nog weleens ter schole mogen gaan, om aan de ouden de losheid en bevalligheid der vormen en den eenvoud der tale af te zien.

L. Ph. C. B.

69349.
H. (

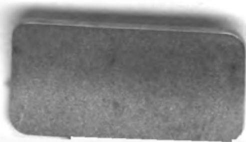
Digitized by Google

Digitized by Google

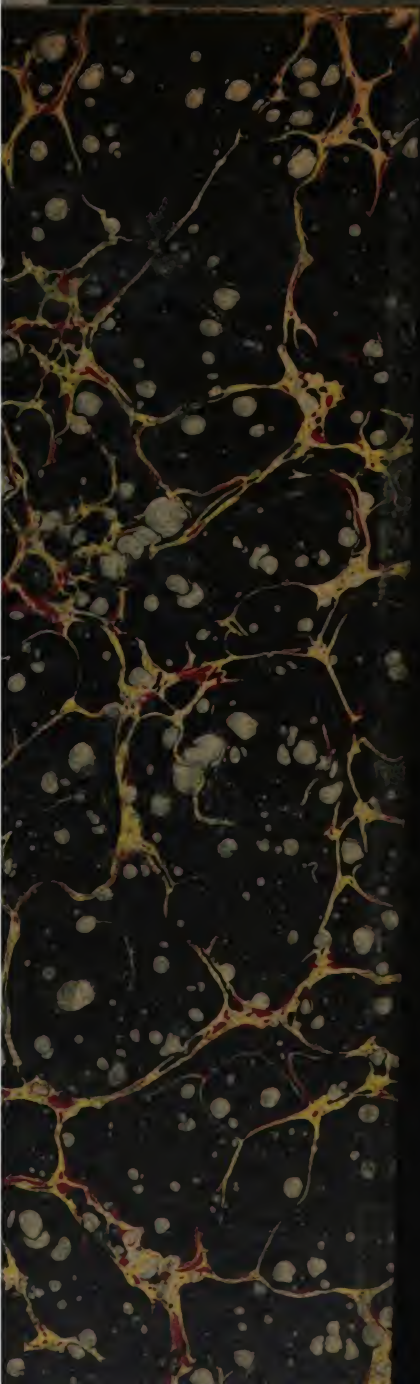

Princeton University Library
32101 064246976

Digitized by Google





Digitized by Google



Digitized by Google